

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALİ BEHCET'İN NÜZHETÜ'L-İHVÂN İSİMLİ PEND-NÂME-İ ATTÂR ŞERHİ (İNCELEME-METİN-ŞERH SÖZLÜĞÜ)

DOKTORA TEZİ

Sema LEVENT

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Ankara, 2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALİ BEHCET'İN NÜZHETÜ'L-İHVÂN İSİMLİ PEND-NÂME-İ ATTÂR ŞERHİ (İNCELEME-METİN-ŞERH SÖZLÜĞÜ)

DOKTORA TEZİ

Sema LEVENT

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN

Tez Danışmanı

ANKARA, 2022

ONAY SAYFASI

Sema LEVENT tarafından hazırlanan "Ali Behcet'in Nüzhetü'l-İhvân İsimli Pend-Nâme-i Attâr Şerhi (İnceleme-Metin-Şerh Sözlüğü)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN		AYBÜ	
Kabul ☐	Red ☐		
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN		AYBÜ	
Kabul ☐	Red ☐		
Prof. Dr. İsrafil BABACAN		AYBÜ	
Kabul ☐	Red ☐		
Doç. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN		AHBVÜ	
Kabul ☐	Red ☐		
Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN		AHBVÜ	
Kabul ☐	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 07.07.2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 07-07-2022

Sema LEVENT

Kıymetli(m) Aileme

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan öğretileri, eserleri ve insanlara verdiği mesajlarla ölümsüzlüğe ulaşan Feridüddin Attâr'ı ve Ali Behcet'i rahmetle anarken kendilerine teşekkür etmeyi borç bilirim. Makamları âlî olsun.

Emek ve sabır isteyen bu süreci kolaylaştırıp sevdiren, çözüm odaklı, bilim ahlakı aşılamanın ızdırabını çeken, zaman ve mekan sınırlaması olmaksızın her zaman imdadıma yetişen, engin bilgi ve tecrübesini aktarmaktan imtina etmeyen, maddî manevî yardımlarını esirgemeyen, şefkat ve merhametiyle her zaman örnek olan, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum rehberim, danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN'A sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komitemde yer alarak değerli görüşleri ile araştırmanın şekillenmesini ve olgunlaşmasını sağlayan Prof. Dr. Mustafa ARSLAN ve Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN hocama; tez savunma jürisinde yer alarak yapıcı eleştirileri ile çalışmanın son şeklini almasını sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. İsrafil BABACAN ve Doç. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN'a

Doktora ders aşamasından itibaren ufkumu genişleten, ilimlerini, tecrübelerini ve kütüphanelerini paylaşan, her zaman destekçim olan eski Türk edebiyatı ana bilim dalı bölümü hocaları Prof. Dr. Sait OKUMUŞ, Araştırma Görevlisi M. Yasin BAŞÇETİN; onların nezdinde Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ailesine;

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimim boyunca engin bilgileriyle yoluma ışık tutan, hikmetli ve yüreklendirici sözleriyle akademik yolda yürüme şevkimi artıran, onu sistemleştirip anlamlandıran Prof. Dr. Turgut KARABEY'e ve bu alana yönelmemde etkili olan, benim için bir hocadan çok daha ötesini ifade eden kıymetli hocam Doç. Dr. Sibel ÜST ERDEM'e;

Literatür taraması yaparken ulaşamadığım kaynakları tarafıma ulaştıran, desteklerini esirgemeyen, tecrübelerini paylaşan ve maillerime dönüş yapma nezaketinde bulunan Sayın Prof. Dr. Mehmet KANAR, Prof. Dr. Ahmet KARTAL, Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ, Doç. Dr. Musa BALCI, Dr. Öğr. Üyesi Tuba ONAT ÇAKIROĞLU ve Dr. Rafiye DURU hocama;

Her zaman desteğini ve yardımını gördüğüm kıymetli dostum Araştırma Görevlisi Recep GÖKKAYA'ya, Farsça çevirilerde ve İran'da alan yazında yapılan son çalışmaların taranmasında yardımını esirgemeyen sevgili arkadaşım Eradah QAYUMİ'ye ve İngilizce çevirilerde her zaman vaktini ayırıp desteğini sunan kıymetli dostum Kılıç KÖÇERİ'ye;

Dünyaya gelme sebebim, geleceğe bakan yüzüm, umudum, stresimi, kahrımı göğsünde yumuşatanlarım, emek ve sabır gerektiren bu yolda yürümemde en büyük destekçilerim olan kıymetli annem ve babama ve şu fâni alemde varlıklarıyla güç bulduğum, gurur duyduğum, yaşamımı güzelleştirenlerim, yol arkadaşlarım, kıymetli kardeşlerime ve yeğenlerime sonsuz teşekkürler…

ÖZET

Ali Behcet'in *Nüzhetü'l-İhvân* İsimli *Pend-nâme-i Attâr* Şerhi

(İnceleme-Metin-Şerh Sözlüğü)

Şerh edebiyatı, Arap edebiyatında IX. ve X. yüzyıllarda gelişmeye başlamış, XV. yüzyılda Fars edebiyatında özellikle tasavvufî eserler konusunda gelişme göstermiştir. Klasik Türk edebiyatında ise XV. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan şerh edebiyatı özellikle XVII. ve XVIII. asırlarda en zengin dönemini yaşamıştır. Arapça ve Farsça eserlere yine bu dillerde şerh yazılmış ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçe dinî, ladinî, tasavvufî veya edebî pek çok manzum veya mensur eser asırlarca Türk dilinde şerh edilmiştir. Türk şerh edebiyatında Kur'an ve hadislerden sonra en fazla şerh edilen eserler arasında yer alan Attâr'ın *Pend-nâme'sinin* Türkçeye ilk tercümesine XV. yüzyılda rastlanmakta, XVI. yüzyıldan itibaren de şerhlerine tesadüf edilmektedir. Çalışmanın konusu olan *Nüzhetü'l-İhvân,* Attâr'ın *Pend-nâme'sine* yapılan mensur şerhlerden biridir ve XIX. yüzyılın ikinci yarısında Ali Behcet tarafından kaleme alınmıştır. Farsçayı yeni öğrenmeye başlayan öğrencilere dil öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla kaleme alınan eser Sultan II. Abdulhamit'e sunulmuştur. Tercüme ve şerhin bir arada bulunduğu *Nüzhetü'l-İhvân* Farsça kelimelerin Türkçe anlamlarına, etimolojilerine ve Farsça dil bilgisi konularına yoğunlaşmasıyla daha çok gramer şerhi özelliği göstermektedir.

Nüzhetü'l-İhvân bu çalışmayla ilmî usullere uygun olarak transkribe edilerek gün ışığına çıkarılmıştır. Metnin içerdiği sözcük, cümle, dil bilgisi düzeyindeki bilgiler ve edebî, dinî, kültürel, folklorik unsurlar ayrı ayrı ele alınarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca Klasik Türk edebiyatında Attâr'ın *Pend-nâmesi'ne* yapılan tercüme ve şerhlerle ilgili literatür çalışması yapılarak çalışmanın giriş bölümüne eklenmiş zaman zaman karşılaştırma yöntemiyle *Nüzhetü'l-İhvân'ın* değeri ve önemi somut bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. *Berg-i Dervîşân* ile biçim ve içerik yönünden karşılaştırılarak *Nüzhetü'l-İhvân'ın* gelenek içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu iki eserin birleşen ve farklılaşan yönleri üzerinde durularak durum değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın sonunda yer verilen gramer sözlüğü, şerh sözlüğü ve özel terimler dizini metinden hareketle oluşturulmuştur. Şerh metinlerinin günümüzde kullanılmayan, anlam genişlemesine uğrayan veya anlamı değişen sözcükleri barındırmasıyla kültür

dünyamız ve kültür tarihimiz açısından ayrı bir öneme sahip olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu çalışma sayesinde Türk kültür ve edebiyat dünyasının zengin kaynaklarından birisi bilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ali Behcet, *Berg-i Dervîşân*, Feridüddin Attâr, Klasik Türk Şerh Edebiyatı, Mustafa Refî'a, *Nüzhetü'l-İhvân, Pend-nâme'nin* Bilinen Türkçe şerhleri ve tercümeleri

SUMMARY

Commentary of Ali Behcet's named of *Nuzhetu'l-Ikhvân*

Pend-nâme-i Attâr

(Review - Text - Commentary Dictionary)

Literary Commentary began to develop in Arabic literature in the 9th and 10th centuries, it developed in Persian literature, particularly in the case of the Sufistic works. In classical Turkish literature, literary commentary, which started to develop in the 15th century, experienced its richest period, especially in the 17th and 18th centuries. Arabic and Persian works were also interpreted in these languages, and many views of Arabic, Persian, and Turkish religious and non-religious, Sufistic, or many literary works in poetical or prosaic have been translated into the Turkish language for centuries. The first translation into Turkish of *Attâr's Pend-nâme,* which is among the most interpreted works after the Qur'an and hadiths in Turkish literary commentary, is encountered in the 15th century, and its commentaries have been found since the 16th century. The subject of the study, the *Nuzhetu'l-Ikhvân* is one of the prosaic commentaries made to the *Pend-nâme* of Attâr, and it was written by Ali Behcet in the second half of the 19th century. The work that was written to facilitate language learning for students who had just begun learning Farsi was presented to Abdulhamit II. The *Nuzhetu'l-Ikhvân* Farsi, where translation and commentary are in one place, shows more grammar commentary by focusing on the Turkish meanings, etymologies, and Farsi grammar issues.

Nuzhetu'l-Ikhvân has been transvested by the procedures in this study and brought to light. The word, sentence, grammatical, information, and literary, religious, cultural, and folklore elements contained in the text are classified separately. In addition, the value and importance of the *Nuzhetu'l-Ikhvân* were tried to be found tangibly by interpreting and writing literature on the *Pend-nâme of Attar* in classical Turkish literature and by comparing it to the introduction of the study. It was tiring to determine the location of the *Nuzhetu'l-Ikhvân* in the tradition by comparing the *Berg-i Dervishân* to form and content. In addition, the situation is evaluated by focusing on the merging and differentiating aspects of these two pieces. At the end of the study, the grammar dictionary, the

commentary dictionary, and the specific terms index were created by movement from the text. It has been revealed once again that commentary texts have a separate significance to our cultural world and our cultural history, with words that are not used today, that are expanding meaning, or that have changed meaning. Thanks to this study, one of the rich sources of the Turkish culture and literature world have been presented to the resignation of the science world.

Keywords: Ali Behcet, *Berg-i Dervishan*, Feriduddin Attar, Classic Turkish Literature of Commentary, Mustafa Refi'a, *Nuzhetu'l-Ikhvân*, known Turkish commentaries and interpretations of *Pend-nâme*

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... ***i***

SUMMARY ..... ***iii***

KISALTMALAR DİZİNİ ..... ***xiv***

TABLOLAR DİZİNİ ..... ***xvi***

GİRİŞ ***1***

Şerhe Neden İhtiyaç Duyulur? ***7***

Pend-nâme Türü ve Pend-nâme-i Attâr ***9***

Attâr'ın Pend-nâme'si Neden Şerh Edilir? ***11***

Attâr ve Pend-nâme'nin Attâr'a Aidiyeti Meselesi ***12***

1. Klasik Türk Edebiyatında Pend-nâme-i Attâr Şerh ve Tercümeleri Literatürü ***16***

1.2. Pend-nâme-i Attâr Tercümeleri **16**

1.2.1. Sırat-ı Müstakim, Sabâyî Hayreddin Çelebi (XV. yüzyıl Sonları) 16

1.2.2. Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr, Emre (XVI. yy.) 17

1.2.3. Pend-nâme-i Azmî, Pîr Mehmed Azmî Efendi (XVI. yy.) 18

1.2.4. Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr, Edirneli Nazmi (XVI. yy.) 18

1.2.5. Bustân-ı Nasâyıh, Rumelili Zaîfî (Muhammed b. Evranos b. Nureddin) (XVI. yy.) 19

1.2.6. Mecîdî, Pend-i Attâr Tercümesi (Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevî) (XVI. yy.) 20

1.2.7. Tercüme-i Pend-nâme, Seyyid Alî b. Hasretî (XVII. yy.) 21

1.2.8. Pend-nâme-i Attâr Tercümesi, Hasan Şu'ûrî Efendi (Hasan b. Abdullah el-Halebî Şuûrî Efendi) (XVII. yy.) 21

1.2.9. Gülşen-i Ahbâr, Siyâhî-zâde Alî b. Şeyh Mehmed (Tab'î) (XVIII. yy.) 22

1.2.10. Miftâh-ı Pend, Muhammed Zahrî Efendi (XIX. yy.) 23

1.2.11. Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr, Âlî (Mehmed bin Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hasenî) (XIX. yy.?) 23

1.2.12. Riyâzü'r-Rızâ, Seyyid Alî Rızâ (XIX. yy.) 24

1.2.13. Pend-i Attâr Tercümesi, Yemez-zâde Süleyman Rüşdî Efendi (XIX. yy.) 25

1.3. Metni Mevcut Olan Pend-nâme-i Attar Şerhleri **26**

1.3.1. Saâdet-nâme, Şem'î Şem'ullah (XVI. yy.) 26

1.3.2. Murâdiyye, Şârihi Bilinmiyor (XVII. yy.) 26

1.3.3. Pend-i Attâr Şerhi, Na'tî - İsa b. Mahmûd eş-Şehîr (XVII. yy.) 27

1.3.4. Vesiletü'l-Merâm, Hulûsî (XVII. yy.) 28

1.3.5. Müfîd, Abdurrahmân Abdî Paşa (XVII. yy.) 29

1.3.6. Şerh-i Pend-i Attâr, Bursevî İsmâil Hakkı (XVIII. yy.) 29

1.3.7. Tuhfetü'l-İsmet, İsmet Efendi (XVIII. yy.) 31

1.3.8. Berg-i Dervîşân, Mustafa Refî'a (XVIII. yy.) 31

1.3.9. Rûhu'ş-Şurûh, Kilisli Mustafa Rûhî Efendi (XVIII. yy.) 32

1.3.10. Şerh-i Pend-nâme, Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Bursevî (XIX. yy.) 32
1.3.11. Mâ-Hazâr, Mehmet Murad Nakşibendî (XIX. yy.).....33
1.3.12. Kenz-i Nesâyih, Salih Nâilî (Nâilî-i Cedîd) (XIX. yy.).....33
1.3.13. Nüzhetü'l-İhvân, Ali Behcet (XIX. yy.).....35

1.4. Pend-nâme'ye Tercüme/ Şerh Yazdığı Rivayet Edilenler 35
1.4.1. Resmî Ahmed Efendi (XVIII. yy.) 35
1.4.2. Livayî (XVII. yy.).....36
1.4.3. Nesâyihu'l-Mülûk, Seyyid Feyzullah Efendi (XVII. yy.).....36
1.4.4. İsmail Müfid Efendi (İstanbulî) (XIX. yy.).....36
1.4.5. Feyzullah Efendi (Hacı, Feyzullah Erzincanî, Kemahlı Hacı Feyzullah Efendi) (XX. yy.).....37
1.4.6. Pend-nâme, Ahmed Mürşidî (XVIII. yy.).....37
1.4.7. Mustafa Âsım (XIX. yy.) 37

1.5. Hatalı Kataloglama Sonucu Pend-nâme'ye Şerh Yazdığı Söylenen Kişiler 37
1.5.1. Ömer bin Hüseyin (XVI. yy.).....37
1.5.2. Askerî (XVI. yy.).....38
1.5.3. Makâlî Mehmed Çelebi (XVI. yy.).....38
1.5.4. Şemseddîn-i Sivâsî (Ebü's-Senâ Şeyh Şemseddîn Ahmed es-Sivâsî (XVI. yy.) 38
1.5.5. İbrahim Gülşenî (XVI. yy.) 38
1.5.6. Herâtî (XVII. yy.) 39
1.5.7. Emrî-i Diyarbekrî (XVII. yy.) 39
1.5.8. Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi (Sahhaflar Şeyhi-zâde) (XIX. yy.).....39

2. Attâr'ın Pend-nâme'si Üzerine Yapılan Diğer Akademik Çalışmalar 39

3. Genel Değerlendirme (Tespitler - Öneriler).....40

2. ALİ BEHCET 48

2.1. Klasik Türk Edebiyatında Ali Behcet İsimli Müellifler.....48
2.1.1. Behcet, Fahreddîn-zâde Seyyid Ali Efendi 48
2.1.2. Ali Behcet Konevi 48
2.1.3. Şeyh el-Hâc Ali Behcet Efendi.....49

2.2. Nüzhetü'l-İhvân Müellifi Ali Behcet 50

2.3. Hayatı 50

2.4. Nüzhetü'l-İhvân'dan Hareketle Ali Behcet'in Edebi Yönü.....56

2.5. Eserleri 57
2.5.1. Mahzenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr 57
2.5.2. Tercüme-i Aşk-nâme.....59
2.5.3. Nüzhetü'l-İhvân.....61

3. NÜZHETÜ'L-İHVÂN.....63

3.1. Eserin Konusu.....63

3.2. Eserin Dîbâcesi.....63

3.3. Eserin Kaleme Alınma Sebebi (Sebeb-i Telif) 64

3.4. Eserin Yazılış Tarihi 65

3.5. Nüzhetü'l-İhvân'a Takrîz Yazan Muhyiddîn Mahvî Efendi Kimdir? 66

4. NÜZHETÜ'L-İHVÂN'IN ŞEKİL, MUHTEVA, DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ ... 67

4.1. Şekil Özellikleri 67

4.1.1. Kaynak Metnin Vezni 67

4.1.2. Nüzhetü'l-İhvân'da Yer Alan Pend-nâme Dışındaki Beyitler ve Vezinleri 68

4.1.3. Edebi Sanatlar 69

4.1.3.1. Ali Behcet'in Pend-nâme'de Kullanılan Edebî Sanatları Açıklaması 70

4.1.3.2. Ali Behcet'in Pend-nâme'yi Şerh Ederken Başvurduğu Edebî Sanatlar 73

4.1.4. Şerhi Oluşturan Başlıklar 77

4.1.5. Fihrist 80

4.2. Muhteva Özellikleri 87

4.2.1. Metinde Geçen Konular 87

4.2.2. Metinde Geçen Özel İsimler, Bunların İşleniş Tarzı ve Diğer Malzeme 92

4.2.2.1. Hz. Nûh 93

4.2.2.2. Hz. Muhammet (sas) 94

4.2.2.3. Hz. Âdem 95

4.2.2.4. Hz. İbrâhîm 96

4.2.2.5. Hz. Lût 97

4.2.2.6. Hz. Dâvûd 98

4.2.2.7. Hz. Süleymân 98

4.2.2.8. Hz. Eyyûb 99

4.2.2.9. Hz. Yûnus 100

4.2.2.10. Hz. Zekeriyyâ 100

4.2.2.11. Hz. Yûsuf 101

4.2.2.12. Hz. İsrâfil 101

4.2.2.13. Hz. Ebûbekir 102

4.2.2.14. Hz. Ömer 103

4.2.2.15. Hz. Osman 104

4.2.2.16. Hz. Ali 106

4.2.2.17. Hz. Hamza 106

4.2.2.18. Hz. Abbâs 109

4.2.2.19. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe 109

4.2.2.20. Ebû Yûsuf 110

4.2.2.21. Şâfiî-i İdrîs 111

4.2.2.22. Mâlik 112

4.2.2.23. Züfer 112

4.2.2.24. Zeyd ve Ömer 112

4.2.2.25. Nemrûd 113

4.2.2.26. Firavun 114

4.2.2.27. Ad Kavmi 116

4.2.2.28. Rüstem....117
4.2.2.29. Behrâm....118
4.2.2.30. Keyhüsrev....118
4.2.2.31. Adn Cenneti....119
4.2.2.32. Aden....120
4.2.2.33. Darü's-selām....120
4.2.2.34. Sakar....121
4.2.2.35. Mi'râc....121
4.2.2.36. Şakku'l-Kamer....122
4.2.2.37. Süreyyâ....123
4.2.2.38. Anasır-ı Erbaa....123

4.3. Dil ve Üslup Özellikleri....124

5. ALİ BEHCET'İN ŞERH YÖNTEMİ....133

5.1. Kelimeler....148
5.1.1 Kelimelerin Kökeni....148
5.1.2. Kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapçadaki Karşılıkları....149
5.1.3. Kelimelerin Müştakları....150
5.1.4. Kelimelerin Zıt Anlamları....150
5.1.5. Mecaz Anlamlı Kelimeler....151
5.1.6. Eş Sesli (Sesteş) Kelimeler....151
5.1.7. Eş Anlamlı Kelimeler....152
5.1.8. Kelimelerin Sözlük Anlamları....153

5.2. Dil Bilgisi....154
5.2.1. Kelimelerin Farklı Formları....154
5.2.2. Kelimelerin ve Edatların Gramatikal İşlevleri ve Örneklendirilmesi....155
5.2.3. Kelimeler Hakkında Yapılan Gramer Açıklamaları....155
5.2.4. Yapılagelen Hataları Düzeltme/ Doğru Kullanımı Belirtme....156

5.3. İmla Bilgileri....158
5.3.1. Kelimelerin Harekeleri....158
5.3.2. Söz Konusu Kaidenin Ait Olduğu Dili Belirtme....159

5.4. Metin İçerisinde Kullanılan Kaynaklar....159
5.4.1. Pend-nâme'nin Nüsha Farkları ile İlgili Bilgiler....160
5.4.2. Ayet ve Hadis Örnekleri....161
5.4.3. Atasözü ve Deyimler....161
5.4.4. Başka Eserlere Gönderme....163
5.4.5. Daha Önce Yapılan Açıklamalara Gönderme....163

5.5. İçeriğe Ait Metotlar....164
5.5.1. Kültür Dünyası ile İlgili Bilgiler....164
5.4.2. Peygamber Kıssaları ve Anekdotlar....165

5.6. Şerh Metninde Yer Alan Derkenarlar ve Bunların Fonksiyonları....165

5.7. Ali Behcet'in Kaynak Metni Açıklama Yöntemleri 173
5.7.1. Kelimeyi Türkçe Karşılığı ile Açıklama 173
5.7.2. Kelimeyi Arapça Karşılığı İle Açıklama 173
5.7.3. Kelimeyi Farsça Karşılığı ile Açıklama 174
5.7.4. Kelimeyi Örneklerle Açıklama 174
5.7.5. Kelimeyi Olumsuzu ile Açıklama 174
5.7.6. Kelimeyi Kaynak Beyit Üzerinden Açıklama 174
5.7.7. Kelimeyi Eş Anlamlısıyla Açıklama 174
5.7.8. Kaynak Metni Mısra Mısra Açıklama 174
5.7.9.Kaynak Metni Tercüme Ederek Bırakma 175
5.7.10. Kaynak Beytin Mısralarını Ayrı Ayrı Şerh Etme 176
5.7.11. Kaynak Metnin Tercümesini Öğüt Şeklinde Yapma 176
5.7.12. Anlamı Herkesçe Bilinen Sözcüklerin Manasının Verilmemesi 177
5.7.13. "Fâide" Bölümleriyle Şerhin Tamamlanması 177
5.7.14. Kaynak Metni İki Farklı Şekilde Yorumlama 177
5.7.15. Kaynak Metni Benzetmelerle Açıklama 178
5.7.16. Kaynak Metni Atasözüyle Açıklama 178

6. NÜZHETÜ'L-İHVÂN'IN BERG-İ DERVİŞÂN İLE BİÇİM VE İÇERİK OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI 178

Başlıklar 180

İki Şerhin Beyit-Beyit Karşılaştırılması 186

İki Şerhin Dil ve Üslup Açısından Karşılaştırılması 201

Cümle Türleri 203
1. Basit Cümleler 204
2. Olumlu Cümleler 204
3. Olumsuz Cümleler 204
4. Ünlem Cümleleri 205
5. Soru Cümleleri 205
6. Şart Cümleleri 205
7. Birleşik Cümleler 205
8. Sıralı Cümleler 206
9. Emir Cümleleri 206

Anlatım Biçimleri 207
1. Nasihat ve Hitap Yoluyla Anlatım 207
2. Soru ve Cevap Şeklinde Anlatım 208
3. Delil ve İspat Yoluyla Anlatım 209
4. Tahkiye Yoluyla Anlatım 209
5. Doğrudan Anlatım 211
6. Neden-Sonuç İlişkisiyle Anlatım 212
7. Örneklemeyle Anlatım 212

Düşünceyi Geliştirme Yolları 213

1. Tanımlama 214
2. Açıklama 214
3. Tanık Gösterme 215
4. Benzetme 216
5. Örneklendirme 216
6. Sayılardan Yararlanma 217

İki Şerhin Yöntem Açısından Karşılaştırılması 217

Kelimeler 226
Kelimelerin Kökleri 226
Kelimelerin Hangi Dile Ait Olduğunu Belirtme/ Türkçe ve Arapçadaki Karşılıklarını Verme 227
Kelimelerin Müştakları 229
Kelimelerin Zıt Anlamları 229
Kelimelerin Yan Anlamları 230
Homonim (Eş Sesli) Kelimeler 230
Kelimelerin Eş Anlamlıları 231
Diğer Ayrıntılar 232
Şiir Dilinin Yapısından Kaynaklanan Anlam Bulanıklığını Önlemek Amacıyla Yer Yer Metin Tamirinin Yapılması 232

Dil Bilgisi 232
Kelimelerin Farklı Formları 233
Kelimeler ve Edatların Gramatikal İşlevleri ve Örnekler 234
Kelimeler Hakkında Gramer Açıklamaları 235
Gramer Terimlerini/Kurallarını Açıklama 236
Yapılagelen Yanlışları Düzeltme/ Doğru Kullanımları Belirtme 238
Farklı Görüşleri Bildirme 240

Metin İçerisinde Kullandığı Kaynaklar 240
Nüsha Farkları ile İlgili Bilgiler 241
Ayet ve Hadis Örnekleri 241
Hz. Ali ve Diğer Din Büyüklerinin Sözleri 243
Tarihi Şahsiyetler ve Olaylara Gönderme 244
Diğer Şairlere Ait Beyitler 244
Daha Önce Yapılan Açıklamalara Gönderme 245
Dipnot Gibi Metin İçerisinde Başka Eserlere Gönderme 245
Arapça Meseller ve Atasözleri ile Şerhi Zenginleştirme 246
Şârihin Daha Önce Açıklamasını Yaptığı Bölüme Göndermede Bulunması 247

İmla Bilgileri 248
Kelimelerin Harekeleri 248
Diğer Açıklayıcı Bilgiler 249

İçerik 250
Kültür Dünyası İle İlgili Açıklamalar 250

Anekdotlar ve Kıssalar 252
Atasözleri/ Deyimler....253
Döneme Ait Kavramlar....253
Söz Sanatları, Derinde Kast Edilen Manayı Açıklama....254
Şârihin Kendisi ve Müminler İçin Türkçe, Arapça ve Az da Olsa Farsça Dua Etmesi 256
Şârihin Şiir Üzerine Değerlendirme Yapması, Şairi Övmesi, Şaire Dua Etmesi, Şairi Onaylaması/ Onaylamaması, Şairin Öğütlerine Ekleme Yapması....256

Değerlendirme....259

7. NÜSHA TANITIMI 263

7.1. Nüsha Tavsifi....263

7.2. Nüzhetü'l-İhvân Nüshasının Müellif Hattı Olma İhtimali 265

7.2.1. Metnin Sunulduğu Padişah İsminin Değiştirilmesi 265

7.2.2. Derkenara Yazılan (Metne Sonradan Eklenen) Kısımlar 266

7.2.3. Değiştirilen Sözcükler, İptal Edilen Cümleler, Sözcükler 267

7.2. 4. Sehven Yazılmayarak Fark Edilince Satır Arasına veya Derkenara Yazılan Beyitler, Açıklamalar....268

7.2.5. İptal Edilen Kısımlar 269

7.2.6. Muhtemel Hatayı Engellemek Adına Yapılan Tashihler....270

7.3. Nüshanın İmla Özellikleri....271

7.3.1. Türkçe Kelime ve Bazı Eklerin Yazımındaki Hususiyetler....271

A. Ünlülerin Yazılışı 272
1. a ünlüsü 272
2. e ünlüsü 272
3. ı,i ünlüleri 273
4. u,ü ünlüleri 273
5. o,ö ünlüleri 274

B. Ünsüzlerin Yazılışı....275
1. ç ünsüzünün yazılışı....275
2. b ünsüzünün yazılışı....275
3. p ünsüzünün yazılışı 275
4. g ve ġ ünsüzlerinin yazılışı....275
5. ñ ünsüzünün yazılışı 276
6. t ünsüzünün yazılışı 276
7. s ünsüzünün yazılışı....276

Ses Bilgisi....276
1. Zarf-fiil ekleri -up,-üp....276
2. Zarf fiil eki -duk,-dük,-dık, -dik 277

3. Fiilden fiil (faktitif) eki -dur, -dür....277
4. Fiilden fiil (faktitif) eki -ur, -ür....277
5. Emir eki -sun,-sün; -sunlar, -sünler....277
6. İstek kipi –a/-e....277
7. Gereklilik kipi -meli, -malı....277
8. Bildirme eki -dur, -dür....278
9. Fiilden isim yapma eki -gu, -gü; -ku, -kü....278
10. İyelik eki -(ı)m, -(i)m; -(ı)mız, -(ı)miz....278
11. İyelik eki -(ı)ñ, -(i)ñ; -(ı)ñız, -(i)ñiz....278
12. İlgi hali eki -ıñ, -iñ; -nıñ, -niñ....278
13. İsimden isim yapma eki -lu, -lü; -sız, -siz....278

Düz Ünlü Taşıyanlar....279
1. İsimden isim yapma eki -lık, -lik....279
2. İsimden isim yapma eki -ncı, -nci....279
4. Öğrenilen geçmiş zaman eki -mış,-miş....279
5. Çokluk birinci şahıs bildirme eki -ız, -iz....279
6. Çokluk birinci şahıs eki -ız, -iz....279
7. Teklik ikinci şahıs bildirme eki -sın, -sin....280
8. Tekil birinci şahıs eki-ım, -im....280
9. Teklik 2. şahıs iyelik eki -ın, -in....280
10. Çokluk 2. şahıs bildirme eki -ıñ, -iñ....280
11. İsim fiil eki -mış, -miş....280
12. İsim fiil eki -mak, -mek....280
13. Sıfat fiil eki -an, -en....281
14. Akkuzatif (Yükleme Hâli) Eki (-ı,-i)....281
15. Datif (Yönelme Hâli) Eki (-a,-e)....281
16. Lokatif (Bulunma Hâli) Eki (-de,-da)....281
17. Ablatif (Ayrılma Hâli) Eki (-den, -dan)....281
18. İyelik eki (-ı, -i)....281
19. Olumsuzluk eki -ma,-me....281

Farsça Tamlamaların Yazımı....281

Vahdet î'sinin Yazımı....283

Ünlü Değişimleri....283
i/e Değişimi....283

Ünsüz Değişimleri....283
k/ḫ değişimi....283
t/d değişimi....284
ġ/ḳ değişimi....284

7.3.2. Türkçe Kelime ve Bazı Eklerin Yazımındaki Tutarsızlıklar....285

7.3.3. Türkçe Kökenli Olmayan Kelimelerin Yazım Hususiyetleri....286

8. NÜZHETÜ'L-İHVÂN....287

8.1. Metnin Oluşturulmasında Takip Edilen Yöntem 287

8.2. Çeviri Yazı İşaretleri 290

8.3. Metin 291

9. SÖZLÜK VE DİZİNLER 658

9.1. Gramer Sözlüğü (I.), Şerh Sözlüğü (II.) ve Özel Terimler Dizininin (III.) Lüzumu Üzerine 658

9.2. Gramer Sözlüğü 660

9.3. Şerh Sözlüğü 691

9.4. Özel Terimler Dizini 811

SONUÇ 814

EXTENDED SUMMARY 816

KAYNAKLAR 820

KISALTMALAR DİZİNİ

age.: Adı geçen eser

agm.: Adı geçen makale

as.: Aleyhisselam

AKMY: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

Ar. : Arapça

b. : Beyit

bkz.: bakınız

bs. : Baskı

b. : Bin (oğlu)

cc. : Celle celalühü

C.: Cilt

çev.: Çeviren

d.: doğum

Dan.: Danışman

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

doğ. : Doğum tarihi

ed. : Editör

E. T.: Erişim Tarihi

F. : Farsça

G. : Gazel

H.: Hicri

haz.: Hazırlayan

Hz.: Hazret, Hazret-i

İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi

İSAM: İslâm Araştırmaları Merkezi

İÜ: İstanbul Üniversitesi

K. : Kaside

Ktp.: kütüphanesi

M.: Miladi

m.: metin

No. : Numara

Nşr. Neşreden

öl.: Ölüm tarihi

ör.: Örnek

s.: Sayfa

S.: Sayı

sav: Sallallâhu aleyhi ve sellem

SBE: Sosyal Bilim Enstitüsü

T. : Türkçe

TDK: Türk Dil Kurumu

Terc.: Tercüme

Thk.: Tahkik Eden

TTK: Türk Tarih Kurumu

Vol. : Volume

vb. : Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi

vd. : Ve devamı, ve diğerleri

vr.: Varak

vs.: Vesaire

Yay.: Yayınları

yty: Yayın tarihi yok

yyy: Yayın yeri yok

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Pend-nâme-i Attar Tercümeleri 42
Tablo 2. Pend-nâme-i Attar Şerhleri 43
Tablo 3. Metin İçerisindeki Bölümleri Oluşturan Beyit Sayıları, Bölüm Başlıkları, Fihrist 81
Tablo 4. Birinci Beyit Şerh Edilirken Tanımı Yapılan Terimler 136
Tablo 5. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Biçimsel Olarak Karşılaştırılması 179
Tablo 6. Nüzhetü'l-İhvân ve Berg-i Dervişân'ı Oluşturan Başlıklar ve Beyit Sayıları 180
Tablo 7. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Beyit-Beyit Karşılaştırılması 186
Tablo 8. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından Karşılaştırılması-I 219
Tablo 9. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından Karşılaştırılması-II 221
Tablo 10. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından Karşılaştırılması-III 222
Tablo 11. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından 224
Tablo 12. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından 225
Tablo 13. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması- I (Kelimeler) ... 226
Tablo 14. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması- II (Dil Bilgisi) . 232
Tablo 15. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması- III (Kaynaklar) 240
Tablo 16. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması- IV (İmla) 247
Tablo 17. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması- V (İçerik) 250
Tablo 18. Nüzhetü'l-İhvân ve Berg-i Dervişân'ın Aynı Sözcüklere Yapılan Açıklamalar Üzerinden Karşılaştırılması 258
Tablo 19. Nüzhetü'l-İhvân'da İptal Edilen Beyitlerin Şerhinin Berg-i Dervişân'daki Beyitlerin Şerhiyle Karşılaştırılması 258
Tablo 20. Nüzhetü'l-İhvân ile Berg-i Dervişân'ın Manası Verilen Sözcük Sayısı Yönünden Karşılaştırılması (Örnek) 261
Tablo 21. Nüzhetü'l-İhvân'da a Ünlüsünün Yazımı 272
Tablo 22. Nüzhetü'l-İhvân'da e Ünlüsünün Yazımı 272
Tablo 23. Nüzhetü'l-İhvân'da ı,i Ünlülerinin Yazımı 273
Tablo 24. Nüzhetü'l-İhvân'da u,ü Ünlülerinin Yazımı 273
Tablo 25. Nüzhetü'l-İhvân'da o,ö Ünlülerinin Yazımı 274
Tablo 26. Nüzhetü'l-İhvân'da g ve ġ Ünsüzlerinin Yazımı 275

GİRİŞ

> *Kelimelerin yüzyıllar içinde geçirdigi maceralar da dikkat çekicidir. Hangi devirde ve hangi yazarın dilinde nasıl kullanılmış, ne mânâya gelmiş? Sonra nasıl ve niçin değişmiş? Lügatçiler ne mânâ vermişler, nasıl tarif etmisler? Bütün bunlar dille beraber bütün bir milletin hatta insanlığın kültüre açılan bir tecessüsüdür (Okay, 2004, s.11-12).*
>
> *Eski şerhlerde ileri sürülen fikirlerin, yorumların isabeti, metodu haklı veya haksız ne kadar münakaşa ve tenkit edilirse edilsin onlar, günümüzde kaybolan veya değişen kültür dünyamız ve kültür tarihimiz hatta tefekkür tarihimiz açısından değerlendirilmemiş en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdan olmakla ayrı bir ehemmiyeti haizdir (Çelebioğlu, 1998, s.547).*

Her birey kendine has âdeti, geleneği, göreneği ve kültürü olan bir toplum içerisinde hayata gözlerini açar. Toplumla karşılıklı etkileşim halinde bulunan birey hem onun değerlerini benimseyerek hayatına devam eder, hem de bu değerlere kendisinden bir şeyler katarak bunların yaşamına devam etmesine katkı sağlar. Toplumların ahlak kurallarını yansıtan alanlardan birisi de şüphesiz edebiyattır. Duygu, düşünce ve hayallerin dil aracılığıyla yazılı veya sözlü bir şekilde aktarılması olan edebiyat ayrıca bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazılı veya sözlü eserlerin hepsini kapsamaktadır. Bu durumda insanı ve toplumları kısacası insanlığı ilgilendiren her şey (dil, din, ırk, sistem, siyaset, coğrafya, savaş, kıtlık vs.) aynı zamanda edebiyatı da ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Topluma tutulmuş bir ayna misali doğduğu toplumu türlü yönleriyle yansıtan edebiyat bu yönüyle millî, yerel; tüm insanlığa ait ortak duygulara tercüman olduğu için de evrensel bir özelliğe sahiptir.

Edebî metinler ait oldukları toplumların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını yansıtan özgün yapıtlardır. Geçip giden zamana göre kendisini güncelleyen ve bulunduğu çağa ayak uydurmaya çalışan toplumlar bilim ve teknoloji kadar edebiyatlarına da sahip çıkmak, milliliğini muhafaza etmek ve dünya toplumlarıyla etkileşimini sağlayarak evrenselliğini muhafaza etmek zorundadır. Edebiyat demek dil demektir. Dil ise kültürü canlı tutan ve dolayısıyla toplumları var eden ve yaşatan temel unsurdur. Dil canlı bir varlıktır. Bu sebeple toplumların dilleri ve edebiyatları etkileşim içerisinde bulundukları medeniyetlerin tesiri altında kalabilmektedir.

İslamiyetin kabulüyle birlikte yeni bir medeniyet evrenine dahil olan Türk edebiyatı, bu yeni medeniyet dairesinden hem etkilenmiş hem de onu etkilemiştir. Farsça ile birlikte özellikle Arap dilinden ve edebiyatından etkilenen Klasik Türk edebiyatı nazım

ve nesre dair birçok özelliği Fars edebiyatı üzerinden yine Arap edebiyatından almıştır. İslâm medeniyeti tesiri altında inkişaf eden ve asırlarca Türk cemiyetini ifadeye çalıştıktan sonra, nihayet yerini, yavaş yavaş Garp medeniyetinin tesiri altında inkişaf eden yeni bir edebiyata terk eden (Levend, 2018, s. 14) Klasik Türk edebiyatı, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıl sonuna kadar devam eden , Türk edebiyatının İslâm medeniyeti dairesinde Arap ve Fars edebiyatları yanında meydana getirdiği büyük edebiyat koludur (Akün, 1994, s. 389).

Klasik Türk edebiyatı veya Divan edebiyatı; Türk edebiyatının umumi gelişimi içinde, nazarî ve estetik esaslarını İslâmî kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir (Akün, 1994, s. 389).

İslam medeniyeti dairesinde doğmuş olan Klasik Türk edebiyatı ister istemez Arapça ve Farsçanın etkisinde kalmış, dönem itibariyle zirvesini görmüş olan Arap ve Fars edebiyatlarının birikimlerinden yararlanmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde bilim dili Arapça, resmî belge dili önce Arapça, daha sonra Farsça olmuştur. Bu dönemde Farsça hem resmî belge dili hem de edebî dil olarak kullanıldığı için telif edilen eserlerin büyük bir kısmının Farsça olduğu dikkat çekmektedir. Elimizdeki verilere göre Anadolu Selçuklu Devleti döneminde şiirin dili başta Farsça olmak üzere Türkçe ve Arapça olmuştur. (Kartal, 2008, s. 99,100). Bunun yanında, XIII. yüzyıldan itibaren devlet adamlarının Türk diline sahip çıkmaları ve Anadolu'da yetişen şair ve yazarların yerli dil ile yazmaları sayesinde, Türkçe yalnızca halk arasındaki bir konuşma dili olmaktan çıkıp aydınlar arasında da itibar gören bir yazı dili olma yoluna girmiştir (Akar, 2002, s.610). Türkçeye verilen önemin artmasıyla zamanla müşterek İslam medeniyetinin klasikleri Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu yararlanma eylemi Klasik Türk edebiyatına şekil vermiş, bu edebiyatın temel kaynaklarından olan tercüme ve şerh eserlere ilgiyi artırmıştır. Bu aynı zamanda bir uyum ve var olma mücadelesidir. Arap ve Fars edebiyatına ait klasikler öncelikle tercüme edilerek Türk diline kazandırılmış ardından şerh edilerek yine bu dili konuşan insanların hizmetine sunulmuştur. Divanlar, mesneviler, şâir tezkireleri, tarihler kadar tercüme ve şerh eserler de Klasik Türk edebiyatının önemli ürünleri arasındadır.

Osmanlı ilim ve edebiyat geleneği Arapça, Farsça ve Türkçe üzerine kurulmuş olduğundan tercüme faaliyetleri yoğun olarak Farsça ve Arapçadan Türkçeye; şerh

faaliyetleri ise her üç dile ait eserler üzerinden ilerlemiştir. Klasik dönemde yapılan tercüme faaliyeti yalnızca diller arasında bir aktarım sağlamaz ayrıca dilleri ve kültürleri birbirine yakınlaştırır, aralarında iletişim kurar, dilsel zenginliğin ve kültürel birikimin var olmasına ve paylaşılmasına olanak sağlar. Daha doğru anlama, yorumlama ve anlatma eylemi olan şerhler ise salt aktarım yapan metinler değildir. Zamana direnerek klasik olma vasfı kazanmış metinleri veya yıpranmış eserleri (bulunduğu çağa hitap etmeyen manasında) yapılandırıcı, kendisinden sonra aynı esere yapılacak olan şerhleri yöntem ve yapı olarak etkileyici ve dönüştürücü bir niteliğe sahiptir. Bu yönden bakınca şerh etme faaliyetini bir yöntem olarak da değerlendirmek mümkündür. Klasik Türk edebiyatı geleneğinde şerh etmek faaliyeti zaman zaman edebiyat oluşturmanın yolu olarak görülmüştür.

Şerh ve tefsir kavramları bir metni açıklamaları bakımından aynı anlama gelmekle birlikte, tefsir zamanla sadece Kur'an'ın, şerh ise Kur'an'ın dışındaki metinlerin açıklaması için kullanılan kavramlar olarak müşterek İslamî kültürdeki yerini almıştır. Bununla birlikte, erken dönemde Kur'an dışındaki bazı metinlere yapılan açıklamalar da tefsir kavramıyla ifade edilmiştir (Yazar, 2009, s. 18). Kur'an-ı Kerim tefsirlerinin metin şerhine dair eserlere zemin hazırladığı, onlara örnek olduğu gerçeğinden yola çıkılırsa şerhin tanımını yapmak için bu alanda yetkin kalem sahiplerinin açıklamalarını baz almak gerekecektir. Meşhur âlim Taftazanî şerh konusunda şunları söylemektedir:

"Bu eseri [Metnü'l-Akâid'i], mücmel konuları tafsil ederek, anlaşılması güç yerleri açıklayarak, kapalı ve dürülü kısımlarını ortaya sererek ve gizli yönlerini izah ederek şerh etmeye gayret ettim. Bununla beraber özetleme ve düzenleme işini yaparken sözleri esas maksadına yönelttim; açıklamalarda esas gayeye işaret ettim; meseleleri zihinlere yerleştirdikten sonra araştırdım; delilleri, bütün açıklığı ile ortaya koyduktan sonra inceledim; maksatları sergiledikten sonra izah ettim; özetleme ve kısaltma işiyle birlikte faydaları çoğalttım; uzatma ve usandırma işini bir yana bırakarak sözü kısa kestim; çok kısa ve müphem, çok uzun ve anlaşılmaz şekilde yazı yazmaktan uzak kaldım." (Taftazanî, Kelam İlmi ve İslam Akâidi-Şerhü'l-Akâid, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1980, s.91-92. Aktaran: Kara, 2021, s. 24).

"Anlaşılması güç yerleri açıklamak, delilleri ortaya koymak ve çok kısa ve müphem, çok uzun ve anlaşılmaz şekilde yazı yazmaktan uzak kalmak" kısımları şerh yaparken uyulması gereken kuralları da belirtmektedir. Az ve öz söylemek şeklinde pratik hayatta karşılığını bulan son cümle edebî metinler kadar günlük yaşantıda da övülen bir

fiildir. Kısacası hala güncelliğini muhafaza etmektedir. Tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili ve edebiyatı âlimi Süyûtî'nin yüzyıllar önce söyledikleri şerh geleneğinin sınırlarını çizdiği gibi edebî şerhlerin yönteminin nasıl olması gerektiği konusunda da ilham vermektedir.

İmam Süyutî'nin (öl.1505) Buharî ve Müslim üzerine yazdığı hacimli şerhlerin ön sözlerinde de yapılanlar sadece birkaç kelime ve terkiple ifade edilmiştir: "Faydalı ilave bilgilerin ve ilgili tafsilatın (fevâid ve zevâid) verilmesi, lafızların doğru telaffuzu için harekelenmesi ve zaptı, mânası kapalı veya kullanımı nadir (garip, müphem) kelimelerin açıklanması, rivayet farklılıları ve fazlalıklarının zikredilmesi, birbiriyle çelişir gibi gözüken metinlerin uzlaştırılması, daha önce yapılan çalışmalardaki hataların sebepleriyle birlikte tashihi, nihayet irtibatları hesaba katılarak metnin bir bütün olarak manâlandırılması, hükümlerine işaret edilmesi…" İki-üç satıra sıkıştırılan bu sebeb-i telif ve şerh metodolojisi beyanı aslında nerede ise bütün telif türlerini içine almaktadır (Kara, 2021, s. 24-25).

Dikkat edilecek olursa tefsir konusunda yapılan açıklamalara şerhlerde de uyulmaktadır. Doğuş yerleri aynı olduğu için bu durum gayet normaldir. Tefsirle başlayan *açıklama* eylemi ilerleyen zamanlarda tefsirin sadece Kur'an-ı Kerim'e has bir terim olarak kullanılmasıyla ayrı bir ilim olarak varlığını sürdürmüştür. Kur'an-ı Kerim dışındaki eserler için yapılan *açıklama* eylemleri ise *şerh* olarak tanımlanmıştır. Sözlüklerde şerh maddesi için yapılan tanımlar yukarıdaki açıklamaları içerisinde barındırmaktadır. Coğrafya, siyaset, tarih, astroloji, edebiyat ve daha birçok bilim dalına ait esere şerh yazılmıştır. Şerh etme eylemindeki birinci amaç öğretmek kaygısı, bilgi aktarımıdır. Edebî eserlere yazılan şerhlerde ise bu amaçlarla birlikte estetik kaygı da yönlendirici olmaktadır.

İslâmî uygarlık sahasındaki ilk Farsça şerhler X. yüzyılın sonları ile XI. yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak İranlılar'ın İslamiyet'i kabul etmeden evvel de Zerdüştçülük çerçevesinde geliştirdikleri bir metin açıklaması (şerh veya tefsir) gelenekleri bulunmaktaydı ki Avesta'nın şerh/tefsirleri buna örnek olarak gösterilmektedir. İslamiyet'in etkisinde gelişen şerh faaliyetleri ise Türkçede de olduğu gibi Kur'an'ın açıklaması olan tefsirlerle başlamıştır (Yazar, 2009, s. 39).

Sözlüklerde[1] serh kelimesinin terim anlamı "açıklama, izah, yorum" veya "bir kitabın ibaresini yine o lisânda veya baska bir lisanda tafsîl ve izâh ederek müskilâtını

[1] Mevlüt Sarı: Kâmûsu'l Arabî-Türkî, Hz. Mehmed Maksudoğlu, Bahar Yayınları, İstanbul 1982, s.815; Elias: Kâmusû'l-Arabî, Elias Modern Pres Cairo, Egypt 1920, s.338-339; Şemseddin Sami: Kâmûs-ı Türkî, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s.773; Muallim Nâcî: Lugat-ı Nâcî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s.497; J.T, Zenger.: Turkısch-Arabısch-Persısches Handwörterbuch, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hıldesheım 1967, s.542; H. Junker-B. Alavı: Persısch-Deuttsches

açma" seklinde verilir. Eski Türk Edebiyatı alanında metin serhi ile ilgilenen arastırmacılar bu tanımı biraz daha ayrıntılayarak verirler[2] (Canpolat, 2006, s. VI.). Gerek sözlüklerde gerekse akademik çalışmalarda *şerh* sözcüğünün tanımına ve kökenine dair oldukça doyurucu bilgiler verilmiştir.

Kortantamer şerhi "Bir metnin, daha iyi anlaşılsın diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması." (1992, s. 55) şeklinde tanımlarken Muhammet Nur Doğan şerh için "Bir edebi eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek, içinde bulundurduğu bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlamayı anlatır." (2002, s. 11) şeklinde açıklama yapmaktadır. Şerh üzerine yapılan tanımların üç aşağı beş yukarı aynı kapıya çıktığı görülmektedir. Açıklama, yorumlama şeklinde okuyucu merkezli bir fiil olan şerhte amaç herhangi bir konunun muhatabın seviyesine uygun bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Burada şerhin amacını, kalitesini, hacmini belirleyen şey okuyucunun eğitim ve kültür seviyesi ile metnin şerh edilme sebebi olacaktır. Metin şerhi yapanın vazifesi -bize göre-, öncelikle sanatçı "Ne söylüyor", "Nasıl söylüyor" sorularını cevaplandırmak, çeşitli sebeplerle anlaşılması zor olan metni anlaşılır hâle sokmak, okuyucu ile sanatçı arasında dürüst tercüman olmaktır (Akar: 2017, s. 15). Bir metni asıl lafzından daha kolay bir lafz ile açıklamak işi olan şerh ayrıca geçmişle günümüz arasında bağlantı kurmakta, kültür mirasının taşıyıcısı olmaktadır.

Kültürler, hangi alanda gelişimlerini tamamlamak ve hız kazanmak istiyorlarsa ilk iş olarak o alanın söz sahibi olan kültürlerin ürünlerini şerh ve tercüme etmekle işe başlamışlardır. Ancak bu şerh ve tercümelerle gerekli zemin hazırlandıktan sonra gelişip kendi orijinal ürünlerini vermişlerdir. Kültür tarihinin en büyük özelligi bir kimliğinin olmaması ve kesintisiz birbirine bağlı halkalardan oluşmasıdır. Her millet kendi kültürünü

Wörterbuch, Veb Verlag Enzyklopadıe, Leipzig 1965, s.456: F. Steingas: Persıan-Englısh Dıctıonary, Lıbrarırıe Du Lıban, Beırut 1982, s. 740-741; J. W. Redhouse: Turkısh and Englısh Lexıcon, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s.1121; İbrahim Olgun-Cemşid Drahşan: Farsça Türkçe Sözlük, Elhan Kitabevi, Ankara 1984, s.418; Ziya Şükun: Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya, Milli Egitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s.1298; Ferit Develioğlu: Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1990, s. 1187; Serdar Mutçalı: Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s.437; Ali Nazîmâ-Faik Reşad: Mükemmel Osmanlı Lügati, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s.472; Hüseyin Kâzım Kadri: Büyük Türk Lûgati, İstanbul, C.III, s.307-308. (Canpolat, 2006, s. VI).

[2] Ali Nihat Tarlan: Metinler Şerhi, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s.192; Tunca Kortantamer: Modern Teoriler Isığında Metin Şerhi, Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Kültür ve Turizm Bakanlıgı Yayınları, Ankara 2004, s. 55; Ömür Ceylan: Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi, İstanbul 2000, s.19; Namık Açıkgöz: *Klâsik Türk Siiri Tenkid Terminolojisi ve "âb-dâr" Örneği*, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, İstanbul 2000, S.2, s.149-160; Açıkgöz: Klasik Türk Edebiyatı Çalışmaları, Metotlar ve Ekoller, TALİD; Mengi, Mine: *Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine*, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s.72-80; Muhammed Nur Doğan: Metin Şerhi Üzerine, Yedi İklim, İstanbul 1995, S.63, s.70-74; Mustafa Erdoğan: Edebiyatımızda Şerh Gelenegine Bakış, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Manisa 1997, S.1, s.286-293; Vaux, C. D.: *Şerh*, İslam Ansiklopedisi, Milli Egitim Bakanlığı Yayınları, C.20, s.429. (Canpolat, 2006, s. VI-VII)

geliştirdiği ölçüde hem bu tarihe hem de kendi tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Kültür tarihine büyük katkılarda bulunmuş Grek düşüncesi, İslamiyetten önce ve sonrasında yapılan yoğun tercüme ve şerh faaliyetlerinin sonucunda, Arap düşüncesinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Araplar duraklama dönemine girdikten sonra Avrupa'nın karanlık Ortaçağ döneminin sonuna kadar Selçuklu ve daha sonra Osmanlı bu zinciri tamamlamıştır. Reform ve Rönesans dönemiyle birlikte Batıya geçen bu halka araştırmacılara göre bir daha Doğuya geçmemiştir (Canpolat, 2006, s. XI.). Kültürün önemli unsurlarından biri olan edebiyat da toplumların gelişmişlik düzeylerinden etkilenmektedir. Bilimde Arapça ve edebiyatta Farsçanın etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği Klasik Türk edebiyatının edebî şerh geleneğinin oluşmasında bu edebiyatlar etkili olmuştur. Öncelikle bu dillere ait önemli eserler tercümeyle Türk diline kazandırılmış ardından şerhlerle okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

Özellikle XV. yüzyıldan itibaren, muhteva alanları genişleyen bir Farsça şerh geleneği ile karşılaşılmaktadır ki, Türkçe şerh geleneğinde de şerh edilen birçok klâsik eser bu dönemden itibaren şerh edilmeye başlanmıştır. İbnül-Arabî'nin Fusûs'u, Irâkî'nin Leme'ât'ı, Şeyh Sa'dî'nin Gülistân'ı, Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz'ı, Mevlânâ'nın Mesnevî'si, İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye'si gibi önemli tasavvufî metinler; Kasîde-i Bürde gibi Arap edebiyatının önde gelen örnekleri, Hz. Alî'ye nispet edilen şiirlerle vecizeler gibi Şi'î literatüre dâhil edilebilecek metinler, besmele ve kelîme-i tevhîd gibi dinî metinler ile heyet konusunda bazı bilimsel metinlerin şerh edildiği görülmektedir (Yazar, 2009, s. 40).

Klasik Türk şerh edebiyatında XI. yüzyıldan itibaren Arabî ve Mevlanâ şerhleri, klasikleşmenin başladığı XVI. yüzyıldan itibaren ise Fars edebiyatına ait diğer ünlü İran şâir ve yazarlarının eserleri Türkçeye şerh edilmeye başlanmıştır. Türkçe şerhlere kaynaklık eden Farsça metinler, çoğunlukla tasavvufî özellikleri de bulunan edebî eserlerdir. Bunların başında Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî'si* gelmektedir. Sa'dî'nin *Gülistân* ve *Bostân'ı*, Attâr'ın *Pendnâme* ve *Mantıku't-Tayr'ı*, Mahmûd Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz'ı*, Mollâ Câmî'nin *Bahâristân'ı* ve *Yûsuf u Züleyhâ'sı*, Hâfız, Şâhî, Örfî, Sâ'ib-i Tebrîzî, Şevket-i Buhârî, Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultân Selîm (Selîmî) gibi şairlerin Farsça şiirleri Türkçe olarak şerh edilen Farsça metinler arasında zikredilebilir (Yazar, 2009, s. 69).

Şerhe Neden İhtiyaç Duyulur?

Şerh basit bir açıklama ve aktarma faaliyeti değildir. Fahreddin Râzî'yi İbn-i Sina olmadan anlamak veya İbn-i Sinâ'yı Râzî ve Tûsî şerhleri olmadan tarihteki yerine oturtmak ne kadar zorsa Ankaravî'nin *Mesnevî* şerhini okumadan bu eserin Türk toplumu için taşıdığı önemi kavramak da bir o kadar zordur. Yine Azimâbâdî'nin, Ebu Davud'un *Sünen*'ine yazdığı on dört ciltlik şerh (Avnü'l-Ma'bûd) düşünüldüğünde şerh sayesinde kaynak metnin kemale erdiğini, ölümsüzleştiğini söylemek de hata olmasa gerek.

Kâtip Çelebi metinlerin şerh edilme sebeplerini açıklarken bu noktaların tamamını kapsayan bir açıklama yapmıştır: Yazarın düşünce ve ifadedeki üstün ve özel kabiliyeti dolayısıyla ince manaları maksada delalet eden veciz/öz ve yoğun bir şekilde dile getirmesi, ama okuyucuların yazarla bu konuda aynı seviyede olmaması; zaten açık ve biliniyor olduğu düşüncesi ile veya bir başka ilim dalını ilgilendirdiği için bazı ön bilgilerin verilmemesi; lafzın birden fazla anlama yorulacak tarzda mecazlı ve kinayeli bir üslupla yazılmış olması; metin yazarının insan olması hasebiyle yanılması, meseleleri ve bilgileri karıştırması, önemli noktaları dile getirmeyi unutması, tekrara düşmesi gibi kompozisyon hatalarının da şerhin sebeplerinden olduğunu söyler (Saraç, 2006, s. 123).

İlim tekâmül işidir. Şerh metinleri üzerine araştırma yapılırken bu terimin doğduğu zaman ki manası, tarihi süreç içerisinde kazandığı manası ve zamanla değişip, dönüşerek günümüzde kazandığı mana göz önünde tutularak değerlendirme yapılmalıdır. İlimleri bilmek kadar çağdaş okuyucunun anlayacağı şekilde ifade ederek anlatmak da bilimin ilerlemesi adına mühimdir. Katip Çelebi'nin düşüncesini yorumlayan M. A. Yekta Saraç edebî metinlerin şerh edilme amaçları konusunda şunları söylemektedir:

"İlki şerh edilecek metin ile ilgili okuyucunun bilgi birikiminin yetersiz kaldığı yerler olduğu düşüncesidir. Bunu şerh edenin kelime ve ibareleri açıklamasından, gramer bilgileri vermesinden, kültür unsurlarını açıklamasından anlamaktayız. Dolayısıyla bu şerhlerde bilgilendirme temeldir. Katip Çelebi'nin ele aldığı şerh sebepleri aslında bu grupta toplanabilir. Ayrıca eldeki metinlerin bir düşünce ve inanç sistemini açıklamak için bir vasıta olarak kullanılması –metnin yazarının kimliğinin metni aşan değeri de bu bağlamda ele alınabilir- şerhte rol oynayan diğer etkendir. Asırlar boyu -yeni katkı sağlamasa da- bazı dinî-tasavvufî metinlerin şerhlerinde görülen ısrar ve bu metinlerin şerhi ile verilmek istenilen tasavvufî düşünceler ikinci gruptaki şerhlerin sayısının azımsanmayacak oranda olmasını sağlamıştır. Bu şerhlerde ise metnin anlaşılma,

açıklanma amacı ikinci planda kalıp onun bir vasıta olarak kullanılması söz konusudur." (Saraç, 2006, s. 124)

Yazılı veya sözlü metinlerin amacına ulaşması gerek dil gerekse muhteva olarak okuyucunun ondan tam anlamıyla istifade etmesiyle mümkündür. Şerh metinleri bu yönüyle kaynak metinleri tamamlayıcı görev üstlenmektedir. Bu sebeple şerh metinlerine kaynak metinden daha az önemli, ikinci sınıf yapıt gözüyle bakılmamalıdır.

Çalışmaya konu olan Ali Behcet'in Nüzhetü'l-İhvân'ı XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme almıştır. Yine bu asrın sonlarında, Serkiz Orpilyan-Seyyid Abdül-zâde Mehmet Tahir tarafından kaleme alınan *Mahzenü'l-Ulûm* isimli eserde ilimler tasnifine dair Osmanlı topraklarında telif edilmiş bir kitapta eser yazma tarzları söz konusu edilirken aşağıdaki bilgiler verilmiştir. Buradan da anlaşılan şudur ki Klasik Türk edebiyatında şerh metinleri en az telif eserler kadar önem arz etmektedir.

"Emr-i telifat yedi kısma inkısam eder:

Kısm-ı evvel: Sâbikan telif edilmemiş olan mesâilin birinci defa olarak cem ve telif olunmasıdır.

Kısm-ı sânî: Nâkıs olan bir kitabın itmam ve ikmal edilmesidir.

Kısm-ı sâlis: İbarât ve mesâili muğlak ve müphem olan bir kitap için şerh yazılmasıdır.

Kısm-ı râbi: Bir büyük kitabın meânîsi ihlâl edilmeksizin ihtisar haline konulmasıdır.

Kısm-ı hâmis: Mesâil-i müteferrikanın cem ve zaptıdır.

Kısm-ı sâdis: Mesâil-i muhtelifenin tertip ve tehzîbidir.

Kısm-ı sâbi: Sehv ü hatası görülen bir kitabın ıslahıdır. (Kara, 2021, s. 26-27)

Klasik Türk edebiyatı kaynaklarında yukarıdaki sınıflandırma baz alınırsa bilhassa metnin kendisi ve kapasitesi sahasındaki başarısını gösteren kriterler olarak ele alınabilir. Öte taraftan eserin medrese kitabı olarak okutulması da yaygınlığı ve şöhreti için bir diğer etkendir. Osmanlı medreselerinde okutulan derslerden ve derslerin okutuluş sırasından söz eden kaynaklardan biri olan Erzurumlu İsmail Hakkı'nın (öl. 1780)'nın *Tertîb-i Ulûm* adlı manzum eseri 1752 yılında kaleme alınmıştır. Bu eserde, medreselerde okutulan zorunlu derslerin yanı sıra, zorunlu olmayan, ancak okunması önerilen derslere de yer verilmiştir.

Adı geçen eser incelendiğinde, Osmanlı medreselerinde uygulanan müfredat programının Ahlâk (zorunlu ders) dersinde okutulan eserlerin *Hayriyye, Pend-i Attâr, Şârikât, Hilye-i Hâkânî* olduğu görülmektedir. Osmanlı medreselerinin müfredat programına ışık tutan eserlerden bir diğeri de Nebî Efendizâde adıyla tanınan Ali b. Abdullah el-Uşşâkî (öl. 1200/1785) tarafından kaleme alınan *Kasîde fi'l-Kütübi'l-Meşhûre fi'l-Ulûm*'dur. Bu esere göre XVIII. yüzyılda Osmanlı medreselerinde okutulan zorunlu olmayan dersler arasında *Vefk-i Mavsilî*; *Muamma* (Mîr Hüseyin); Aruz (*Kâfî, Harecî, Endelüsî*); Farsça (*Pend, Mantıku't-Tayr, Divân-ı Hâfiz*); Tasavvuf; İlm-i Ledün; İlm-i Keşf (Çelik, 2005, s. 57-58) bulunmaktadır. Bu bilgiler Farsça eserler arasında Attâr'ın *Pend-nâme'sine* duyulan alakayı gösterdiği gibi İslamiyetin kabulüyle birlikte *Pend-nâme'ye* duyulan ilgi ve alaka ile eserin artarak devam eden şöhretini ve değerini göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Klasik Türk edebiyatı sınırları içerisinde kaleme alınan şerh metinlerini dönemin eğitim politikasından, medrese kültüründen, edebî geleneğinden bağımsız düşünmemek gerekir. Unutmamak gerekir ki yazılı veya sözlü her edebî ürün milletlerin kültür tarihi hakkında bilgi veren birer hazinedir.

Pend-nâme Türü ve Pend-nâme-i Attâr

Kelime olarak "enderz, nasihat, mevîze, vaaz, zikr, öğüt, ahd, mîsak" anlamları verilen pend; Pehlevi dilinde III. yüzyıla kadar çok tanıdık bir kelime olup "nasihat" anlamında ve bazen de "yol, yöntem, din, âdet" anlamında kullanılmıştır (Balcı, 2013, s.108). Zamanla nasihat sözcüğünün eş anlamlısı olarak kullanılmaya başlayan pend kelimesi Orta ve Yeni Farsçada "yol" anlamında, mecazî olarak yol ve yöntem anlamında "bilgece davranış" ve "hatırlatma" anlamlarına işaret etmektedir (Balcı, 2013, s. 109). Farsça'da "nasihat", öğüt" manasına gelen "pend" sözcüğü, "nâme" ile birlikte; "Pend-nâme", "öğüt kitabı, nasihat risalesi, öğüt kitapçığı" gibi anlamlar taşır. Eğitici, ahlâkî, dinî ve ülke yönetimine ilişkin hikmetli sözlerin ve veciz ifadelerin yer aldığı öğütler mecmuası olan pend-nâme ayrıca Fars edebiyatında ahlâkî kitapların ilk şekline verilen isimdir (Balcı, 2013, s.109).

Edebiyatta din, ahlak, toplumsal yaşam, meslekler, yönetim hizmetleri konularında öğüt verici veya iyi insan olma ve yaşamda başarılı olmanın yollarını gösteren eserlere (Akkuş, 2014, s. 188) pend-nâme, nasihat-nâme veya öğüt-nâme denir. Bu tür eserlerin kaleme alınma sebebi insanları iyiye, doğruya ve güzele yönelterek onların topluma ve devlete yararlı, ahlaklı bir fert olmalarını sağlamaktır. Yılların tecrübesini ve güçlü

fikirlerini bünyesinde barındıran pend-nâmeler, bireyin ruh ve ahlak eğitimini esas alarak ona yardımcı olmayı hedeflediği için faydacı (pragmatist) bir özelliğe sahiptir. Bu sebeple bu türde yazılan eserlerde didaktik ve süsten uzak, anlaşılır bir dil kullanılmaktadır. Türklerin İslamiyeti kabulünden önce atasözleri ve destanlar bu türe örnek oluştururken İslamiyetin kabulüyle birlikte bu dinin temel kanunları türün karakterini şekillendirmiştir.

Fars edebiyatında Attâr'ın *Pend-nâme'si* ve Bedii-i Belhî'nin *Pend-nâme-i Enuşirevân'ı* ile örneklendirilen *Pend-nâme* türü Attâr'ın *Pend-nâme'sinin* etkisiyle Klasik Türk edebiyatında türden ziyade nasihat konusunda yazılan eserlerin özel adı olmuş ve bu konuda yazılan eserler *Pend-nâme* olarak isimlendirilmiştir. Bir tür ismiyle âdeta aynı bilinirlik derecesine ulaşmış olan, Feriduddîn Attâr'a atfedilen hacmi küçük, tesiri büyük bu eser Fars edebiyatında olduğu kadar Türk edebiyatında da büyük ilgi görmüştür.

> Bir kısım nasihat-nâmelere "pend-nâme" adının verilmesi, türün en erken örneklerinden birini kaleme alan Feridüddin Attâr'ın aynı adla yazılmış eserinden dolayı olmalıdır. Bu eserin Türkçe'de manzum ve mensur birçok çeviri ve şerhleri yapılmıştır. Tercüme olmayan pend-nâmelerde de yine Attâr'ın *Pend-nâme'si* örnek alınmış, konuların seçimi ve düzeni, Attâr'ın bu meşhur eserine benzetilmeye çalışılmıştır. Böyle olmakla birlikte, Güvahî'nin *Pend-nâme'si* gibi orijinal bir pend-nâme yazmaya özen gösterenler de olmuştur (Canım, 2016, s. 216).

Genel olarak Türk edebiyatında öğüt türünde yazılan eserlerin büyük bir kısmı Attâr'ın *Pend-nâme'sinden* etkilenilerek kaleme alınmıştır. Attâr'dan bağımsız olarak eserini kaleme alanlar var olmakla birlikte onun eserinin çevirileri, telif-tercüme örnekleri manzum ve mensur öğüt kitaplarımızı oluşturmuştur (Akkuş, 2014, s. 189). Her tercüme ve şerhle birlikte bu esere Türkî bir libâs giydirildiği, Türkçe bir çeşni katıldığı ve konularının şârihin üslubuna ve tercihine göre yerlileştirildiği unutulmamalıdır.

Bağımsız manzum eserler halinde düzenlenen nasihat-nâmeler mesnevi nazım şekliyle kaleme alınırken; divanlarda küçük manzumeler halinde kaleme alınan nasihat-nâmelere de tesadüf edilmektedir. Pend-nâme, nasihat-nâme veya öğüt-nâme olarak isimlendirilen tür dinî, tasavvufî ve ahlakî karakter göstermektedir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan pend-nâmelerde genellikle tevhîd, münâcât ve na't bölümlerinden sonra dönemin padişahına övgü ve dua yer alır. Bazen küçük bir başlangıçla konuya girilen pend-nâmelerde şairin eserini küçük başlıklar altında bölümlere ayırdığına da rastlanmaktadır. Şair, okuyucu üzerinde etkili olmak amacıyla gelenekte olduğu gibi verdiği öğütleri Kur'ân ayetleriyle, hadislerle, atasözü ve deyimlerle desteklemeye çalışır. Pend-nâme, nasihat-nâme gibi öğüt veren eserlere İslam dini, hadisler, kutsal kitaplar,

tasavvuf, eski Yunan, mitoloji, Türk gelenekleri, halk inanışları ve yerel değerler kaynak etmiştir.

Attâr'ın Pend-nâme'si Neden Şerh Edilir?

Klasik Türk edebiyatında Attâr'ın *Pend-nâme'sine* yapılan şerhler bir yanda edebî şerh geleneğinin kendi sürekliliğini aksettirir mahiyette İslamî ve ahlakî metinlerin sürekli ve yoğun biçimde yorumlanmasından oluşan evrim iken diğer yandan orijinal metinlerin sınırlarının ötesinde kendi kültür havzasından kaynaklanan dinî-ahlakî sorunlara çözüm arayan dinamik bir çabayı yansıtmaktadır. *Pend-nâme'ye* yapılan şerhler ve tercümeler sayesinde Fars edebiyatına ait bir yapıt Klasik Türk edebiyatı araçlarıyla (dil, üslup, kültür, gelenek vs.) işlenerek şârihler/mütercimler tarafından kendi kültür havzalarına uyarlanmıştır.

Attâr'ın *Pend-nâme'sinin* farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda şerh edilmesi ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulması bu esere yönelik bir geleneğin var olduğunu göstermektedir. Neden bu eserin tercih edildiği konusunda ise şunları söylemek mümkündür: *Pend-nâme'nin* Farsçayı öğretme konusunda okutulmaya elverişli bir eser olması, dilinin şârihin amacına hizmet etme noktasında uygun olması, sistematiklik, *Pend-nâme'de* ele alınan konuların Osmanlı toplumunun değerlerine yakın olması (din, mezhep, meşrep uygunluğu) ve bu esere manevi bir üstünlük atfedilmesi gibi sebepler bu esere olan ilginin ana sebeplerindendir. *Pend-nâme* şerhleri sayesinde şârihler usul, muhteva ve meseleleri yeniden değerlendirerek yorumlamış bu sayede asıl metni dönemlerine, dönemlerinin problemlerinin içerisine çekmeyi başarmışlardır. Böylece kaynak metin her devirde değerini muhafaza etmiş ve önemini korumuştur.

Fars dilinde kaleme alınan *Pend-nâme* Türkçe dışında Almanca, Fransızca, Latince, Hintçe, İngilizce, İsveççe ve Arapçaya çevrilmiştir (Ritter,1979, s. 10,12). Mezkur eser üslubu ve muhtevasıyla dönemini aşarak kendinden sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlere model teşkil etmiş ve öğüt veren tüm eserlerin bu adla anılmasını sağlamıştır. Hatta esere duyulan hayranlık daha da ileri giderek *pend-nâme* adıyla müstakil bir türün de doğmasına sebep olmuştur. Bu başarıda eserde verilen öğütlerin uzun bir tecrübe ve derin bir bilgi birikimi gerektirmesi, her tabakadaki halka ulaşmayı başarması etkili olmuştur. Esere olan bu alaka *Pend-nâme-i Attâr* şerh ve tercümeleri üzerinden yüzyıllarca devam etmiştir.

Attâr ve Pend-nâme'nin Attâr'a Aidiyeti Meselesi

İranlı meşhur şâir ve mutasavvıf Ferîdüddin Attâr 1142-1145 yılları arasında Nîşâbur'da doğmuştur. Eczacılık ve tıp ile olan meşguliyetinden dolayı "Attâr" lakabıyla meşhur olan şâir 1221 (H 618) yılında vefat etmiştir (Şahinoğlu, 1994, s. 95). Attâr hakkında bilinenler tezkireler ve bizzat kendisinin eserlerinde verdiği bilgilerden ibarettir. Gençliğinde ilim tahsil etmiş, tasavvufa yönelmiş ve şeyhlere hizmet etmiştir. Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan, Türkistan gibi birçok yeri gezdikten sonra Nîşâbur'a dönmüş ve Moğol saldırılarında hayatını kaybetmiştir. Mevlânâ, Mahmûd-i Şebüsterî, Sa'dî, Hâfız ve Molla Câmî gibi İranlı birçok mutasavvıf-şâire önder olmuş, günümüze gelinceye dek şöhretini muhafaza ederek yazdıklarıyla insanları etkilemeyi başarmıştır.

Daha çok mesnevi ve gazelde başarılı olan Attâr, tasavvufî bir meseleyi ele alırken temsillere başvurması, çerçeve hikâyeler içinde açık ve anlaşılır bir plana göre iç içe daha küçük hikâyeler anlatarak konuyu sıradan biri için bile daha net bir hale getirmesi ve böylece mânaları ana hikâye ile birleştirmede büyük bir ustalık göstermesiyle (Şahinoğlu, 1994, s. 95) kendine has orijinal bir üslup yaratmayı başarmıştır. Eserlerinde tasavvufu işleyen Attâr akıcı, samimi ve süslü olmayan bir dil kullanmıştır. Gölpınarlı'ya göre umumiyetle sofilere ve tasavvufa bağlı olan Attâr'ın tasavvufu, sistem halinde bir tasavvuf olmayıp tamamiyle işrakıydir (2019, s. XV).

Rızâ Kâlihân Hidayet, Şüsteri, Devletşâh, Nefîsî, R. Şafak, İbn Yusûf Şîrâzî, M. Gençosman ve Gölpınarlı gibi araştırmacılar *Pend-nâme'yi* Ferîdüddîn Attâr'a ait eserler içerisinde sayarken; Rızâ Şefî'î Kedkenî, Zerrînkûb, Furûzânfer, N. Şahinoğlu ve S. Uludağ Attâr'a aidiyeti kesin olan eserler içerisinde *Pend-nâme'yi* zikr etmez. Bu araştırmacılardan bilhassa Kedkenî, kesin bir dille *Pend-nâme'nin* Attâr'a ait olmadığını ifade eder (İmamoğlu, 2018, s. 29).

Attâr üzerine yapılan çalışmalarda onun eserleri üzerine söylenenler iki hatta üç grup halinde değerlendirilebilir. Birinci grubu Attâr'a aidiyeti kesin olan eserler, ikinci grubu Attâr'a aidiyeti şüpheli olan eserler ve üçüncü grubu ise kesinlikle Attâr'a ait olmayan, ona mal edilen eserler oluşturmaktadır. Şahinoğlu'na göre *İlâhî-nâme, Esrâr-nâme, Musîbet-nâme, Hüsrev-nâme, Muhtâr-nâme, Mantıku't-tayr, Tezkiretü'l-evliyâ* ve *Dîvân'ı* olmak üzere yedisi manzum biri mensur sekiz eserin Attâr'a ait olduğu konusunda şüphe yoktur. *Pend-nâme, Haydar-nâme, Uştur-nâme, Cevherü'z-zât, Nüzhetü'l-ahbâb* isimli eserlerin ise Attâr'a isnadı çok şüphelidir. Bunun dışında Attâr'a ait olduğu

söylenen *Mazharü'l-acâib, Lisânü'l-gayb, Şâhbâz-nâme,Vuslat-nâme* ve daha birçok eser kesinlikle Attâr'a ait değildir (1994, s. 98).

Fürûzanfer ve Zerrînkûb'a göre ona ait olduğu şüpheli olan *Pend-nâme* hariç bunların tamamı uydurmadır. Yine bu araştırmacılara göre adı geçen eserlerin pek çoğu XV. yüzyılda yaşayan Attâr-ı Tûnî tarafından yazılmış, bir kısmı da yine Attâr adlı veya mahlaslı diğer kişilerce kaleme alınmıştır (Şahinoğlu, 1994, s. 98).

Gölpınarlı, *Pend-nâme'den* Attâr'a aitmiş gibi bahsetmekte ve bu konuyu tartışma gereği duymamaktadır (2019, s. XIX). Ahmet Kartal ise Attâr'a ait olan eserler konusunda Şahinoğlu'na katıldığını belirtmektedir:

Nazif Şahinoğlu, bu eseri Attâr'a isnat edilen eserler arasında saymaktadır. Biz de bu görüşe katılıyoruz. Çünkü ona her ne kadar birçok eser isnat edilse de, onun eserleri *Musîbet-nâme'de* zikredildiği gibi şunlardır:

Terc.: *Musîbet-nâme* yolcuların azığı, *İlâhî-nâme* ise padişahların hazinesidir. *Esrâr-nâme* marifet dünyası; *Muhtâr-nâme* ise gönül ehlinin cennetidir. Bizim *Makâmât-ı Tuyûr'umuz* aşk kuşu için canın miracıdır. *Hüsrev-nâme* farklı bir tarza sahip olduğu için onun tarzından küçük büyük herkes nasiplenir (2007, s. 113-114).

"Attâr" mahlasını kullanan şâir sayısındaki fazlalık Attâr'a ait olmayan birçok eserin ona mal edilmesine sebep olmuştur. Dr. Şefi'î Kedkeni, Farsça *Mezmurlar* kitabında, Attâr adıyla şiir yazan ve Attâr'ın çağdaşı olan 24 kişiden 24'ünü tanıtmış ve bazıları hakkında açıklamalar yapmıştır. Eserlerin Attâr'a ait olmadığı halde ona aitmiş gibi gösterilme sebepleri arasında Attâr'a olan bağlılık, onu Şii gösterme ve onun ismini kullanarak şöhret olmak sayılabilir. (Zeynalzadeh, 2020, s. 50).

Attâr'ın eserleri üzerine yapılan çalışmalarda *Pend-nâme'yi* Attâr'a atfedenlerin sayısının daha yüksek olduğu görülmüştür. Örneğin Seyyid Ziyauddin Seccâdî *Attâr'ın Pend-nâme'si ve Ona Atfedilen Bazı Eserler* başlıklı bir makalesinde, *Pend-nâme*'yi Attâr-ı Nîşâbûrî'ye atfetmekten çekinmemiş, buradaki ifade biçiminin Attâr'ın orijinal üslubuna yakın olduğunu ve bu sebeple eserin Attâr'a ait olduğuna inanmak gerektiğini belirtmiştir (Seccâdî 1374, s. 56-58). Dr. Mînû Feturehçî, *Pend-nâme Şairi Kimdir* başlıklı makalesinde, *Pend-nâme* ile Attâr'ın belirli şiirleri arasındaki bazı üslup ve kavramsal özellikleri ve ortak temaları sıralarken, bu mesnevinin Attâr'a atfedilmesi gerektiği konusunda tereddüt edilmemesi gerektiği sonucuna varmıştır (Feturehçî, 1388, s. 137-162). *Attâr'ın Pend-nâme'sinde Halkın İnançları* başlıklı bir başka makalesinde ise müslüman

Attâr'ın eserlerine yön veren fikirleri dikkate almadan *Pend-nâme*'nin Attâr'ın kendisine isnadını vurgulamıştır (Human, 1382, s. 102-112). İsmail Hakemi, *Attâr'ın Pend-nâmesi'ne Bir Bakış* başlıklı çalışmasında, eseri şiirsel şekil ve içerik açısından *Mantıku't-Tayr'a* biraz benzer olarak değerlendirmiştir. Bu manzume hakkında kısa bir giriş yaptıktan sonra Attâr'a kesin olarak atfedilmesi şüpheli olan eserler arasında *Pend-nâme'ye* yer vermiştir (Hâkimî, 1374, s. 68-69). Dr. Rızâ Mustafavî Sebzvârî, *İslam Dünyası Ansiklopedisi'nin* beşinci cildinde, bu konu hakkında kesin bir görüş belirtmeden, sadece *Pend-nâme* hakkında bilgi vermiş, *Pend-nâme'nin* matbu nüshaları, açıklamaları ve tercümeleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur (Mustafavî, Bîtâ, s. 766-767). Dr. Bediüzzaman Fürûzânfer, Attâr'ın biyografisi ve eserleri hakkında yazdığı bir kitapta, *Pend-nâme'nin* Attâr'a atfedilmesinden şüphe duymuştur (Fürûzânfer, 1353, s. 76). Dr. Şefî'î Kedkenî, *Zebûr-i Pârîsî* kitabında *Pend-nâme*'nin Attâr'a atfedilmesini tamamen reddetmiş ve *Pend-nâme'deki* beyitler ile Attâr'ın üslubu arasında hiçbir benzerlik görmemiştir (Şefî'î Kedkenî, 1378, s. 102). Ancak Sa'îd Nefîsî *Attâr'ın Biyografi'si* kitabında *Pend-nâme'yi* kesinlikle Attâr'ın eseri olarak görmüştür (Nefîsî, 1384, s. 117).

Alan yazında bu konu üzerinde yapılan güncel çalışmalar incelendiğinde Hamideh Zeynalzadeh, Rahman Moshtaghmehr ve Ahmad Goli tarafından 2020 yılında kaleme alınan makale konuyu ele alma yönüyle tatmin edici bir yöntem kullanarak *Pend-nâme'nin* Attâr'a ait olmadığı konusunda kesin bir sonuca varmıştır. Mezkur makalede aidiyeti kesin olarak Attâr'a ait eserlerle (*Mantıku't-Tayr, İlâhînâme, Musîbetnâme ve Esrârnâme*) *Pend-nâme* şekil ve yapı, dil bilim (kelime seviyesi, söz dizimsel düzey) ve içerik gibi üslup özellikleri yönünden karşılaştırılmıştır. Teorilerin *Mantıku't-Tayr, İlâhî-nâme, Musîbet-nâme* ve *Esrâr-nâme'den* alınan örneklerle desteklendiği makalede *Pend-nâme'nin* hem hacim olarak hem de tutarlılık ve içeriğin ifade ediliş şekli bakımından Attâr'ın dört ana manzumesiyle hiçbir benzerlik ve uyum göstermediği; Attâr'ın dört mesnevisi ile *Pend-nâme* manzumesi arasında var olan çok az ortak özellik dışında, *Pend-nâme* metninde kullanılan dilin neredeyse genel olarak Attâr'ın şiir diline hem kelime ve terimlerin kullanımı hem de söz dizimi ve dil kuralları açısından aykırı olduğu; *Pend-nâme* ve Attâr'ın manzumeleri arasında bazı sözsel ve tematik benzerliklerin olduğu durumlar dışında, bu iki eser kategorisinin entelektüel içeriğinin büyük oranda birbirinden önemli ölçüde farklı olduğu sonucuna varılmıştır. Neticede *Pend-nâme* yapı, dil ve içerik olmak üzere üç açıdan ilmî bir şekilde üslup yönünden incelenmiş ve bu manzumenin *Mantıku't-Tayr, İlâhî-nâme, Musîbet-nâme* ve *Esrâr-nâme* mesnevilerinin sahibi olan Attâr-ı

Nîşâbûrî'ye ait olmadığı somut dil malzemeleriyle delillendirilmiştir (Zeynalzadeh vd., 2020, s. 49-70).

Sonuç olarak Attâr'a aidiyeti şüpheli olan eserler arasında birinci sırada yer alan *Pend-nâme* yüzyıllardır okunmakta, başka dillere tercüme edilmekte ve şerh edilerek insanlığın istifadesine sunulmaktadır. Attâr'ın ismiyle bütünleşen eserin şöhreti çağları aşarak günümüze kadar gelmiş ve müellifinin ihtilaflı olması meselesini arka planda bırakmıştır. Öyle ki Attâr'ın asıl ya da ona nispet edilen hiçbir eseri müşterek İslam medeniyetinde *Pend-nâme* kadar meşhur olmamış ve adından bu derece söz ettirmemiştir. Osmanlı Devleti döneminde *Pend-nâme'nin* medreselerde ders kitabı olarak okutulması, Klasik Türk edebiyatı şârih ve mütercimleri tarafından *Pend-nâme'nin* şerh ve tercüme edilmesi bu esere olan alakanın somut göstergeleridir. Türk edebiyatında eserin müellifinin ihtilaflı olması meselesi problem teşkil etmemiş, eser muhtevasıyla her dönem okuyucuda makes bulmuştur. İslam ahlak ve tasavvufunu geniş halk kitlelerine ulaştırmada son derece etkili olan eser; içerisinde dinî tasavvufî konular, genel ahlak ve sosyal hayatla ilgili pek çok öğüt barındırmaktadır. İdeal insan modelini çizerek okuyucuya "iyi insan olma" yolunda nasihatler veren eserin önemi ve değeri yazarının kim olduğundan ziyade insanlara sağladığı faydayla ölçülmelidir. Belki de faydasından dolayı sırf bu eseri okutmak için Attâr'ın şöhretinden istifade edilmeye çalışılmış ve Klasik Türk edebiyatında bu esere şerh veya tercüme yazanlar eserin müellifi konusunda tartışmaya girmemişlerdir. Diğer sebepler arasında Attâr'a olan bağlılık, onu Şii gösterme ve onun ismini kullanarak şöhret olmak gibi sebepler sayılabilir.

1. Klasik Türk Edebiyatında Pend-nâme-i Attâr Şerh ve Tercümeleri Literatürü

Eldeki verilere göre ilk olarak 15. yüzyılda rastlanılan *Pend-nâme* tercümeleri özellikle 16. yüzyılda artmış ve 17. yüzyıldan itibaren yerini şerhlere bırakmıştır. Şerh ve tercümenin iç içe geçtiği bu eserler günümüzde halen üretilmeye devam etmektedir. Bu bölümde Klasik Türk edebiyatında (XVI. ve XIX. yy. arası) Attâr'ın *Pend-nâme* isimli eserine yapılan tercüme ve şerhler maddeler halinde sıralanarak varsa eser üzerine hazırlanan akademik çalışmalar belirtilecektir. *Literatür* bölümünde ise bu eserler üzerine yazılan makaleler sıralanacaktır. *Genel Değerlendirme* bölümünde akademik çalışmalarda yoğunlaşılan konular, araştırmacıların metinlere yaklaşım tarzları, sonradan gün ışığına çıkan bilgiler neticesinde artık geçerliğini yitiren bilgilerin güncellenmesi amacıyla hatalı bilgilerin düzeltilmesi[3] konularına değinilerek konu üzerine toplu bir değerlendirme yapılacaktır.

1.2. Pend-nâme-i Attâr Tercümeleri

1.2.1. Sırat-ı Müstakim, Sabâyî Hayreddin Çelebi (XV. yüzyıl Sonları)

Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Edirneli Sabâyî Hayreddin Çelebi, 1503-1511 yıllarını kapsayan bir inâmât defterindeki kayıtlara göre en çok ihsan alan şairdir.Bu defterde adı geçen şairlerin ölüm tarihleri; en erken Necati (öl. 914/1508) ve en geç Zati (öl. 953/1546) olarak bilinmektedir. Bu durumda Sabayî'nin, Fatih, II. Bayezid, I. Selim ve Kanuni dönemlerini idrak ettiği söylenebilir. Şairin ölümü de 943/1535 ile 945/1538 yılları arasında olmalıdır (Atlansoy, 2005, s. 28). Şeyh Vefâ'nın müridi olan Sabâyî mürettep bir divan sahibi olup özellikle kasideciliği konısunda adından söz ettirmiştir. Sabayî'nin diğer eserleri *Menakıb-ı Üveyse'l-Karanî*, *Gazavat-nâme* ve Attâr'ın *Pend-nâme'sinin* manzum bir çevirisi olan *Sırât-ı Müstakîm* isimli mesnevisidir.

Pend-nâme-i Attâr'ın manzûm bir tercümesi olan eser XV. yy. sonlarında kaleme alınmıştır. *Pend-i Attâr'ın* Türkçe'ye ilk manzum çevirisi olan (Atlansoy, 1987, s. 2) *Sırât-ı Müstakîm* kelime kelime olmamakla birlikte aslına sadık kalınarak yapılan bir *Pend-nâme-i Attâr* tercümesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, *Pend-*

[3] Bu hatalar düzeltilirken hatalı bilginin geçtiği tez veya yazarının ismi mecbur kalınmadıkça zikredilmeyecektir. Amaç ifşa etmek değil, bilime hizmet etmek adına yapılan hataları düzeltmek ve araştırmacılara doğru bilgiyi sunarak hatalı bilgilerin peşinden koşarak vakitlerini israf etmelerini engellemektir. Ayrıca bu makalede şimdilik ulaşılabilen kaynaklara göre bilgi verilmiştir. Gelecekte ortaya çıkacak yeni kataloglar ve kaynaklar buradaki bilgilerin de güncellenmesini zaruri hale getirecektir.

nâme'i Attâr'ın asıl ölçüsü olan fâʿilatün fâʿilâtün fâʿilün kalıbıyla yazılmış ve 706[4] beyitten oluşmaktadır. Kadir Atlansoy tarafından tek nüsha[5] üzerinden yüksek lisans tezi olarak çalışılan eserde başlıklar ve ara başlıklar bulunmamaktadır.

1.2.2. Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr, Emre (XVI. yy.)

Eserin mütercimi her ne kadar kaynaklarda daha çok Emre, Emrî; nadir olarak da Makalî, Cevrî ve Sa'îd diye kaydedilmiş ise de yaygın görüş eserin Emre'ye ait olduğudur (İmamoğlu, 2018, s. 112). XVI. yüzyılda yaşayan şair Emre'nin hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Şehzade Bayezid için saray eşrâfından şâir Emre tarafından tercüme edilen eser mesnevî nazım şekliyle *Pend-nâme'nin* orijinal kalıbı olan fâʿilatün fâʿilâtün fâʿilün vezniyle 1556 yılında yazılmıştır. Emre, sebeb-i telif bölümünde Şehzâde Bayezid'i övdükten sonra Attâr'dan ve onun *Pend-nâme* isimli eserinden hayranlıkla bahseder. Şehzâde Bayezid'in isteği üzerine Türkçe konuşanların da bu eserden istifade etmesi amacıyla *Pend-nâme*'yi tercüme eden Emre bu işi Acem güzeline Türkî libas giydirmek olarak görür:

Tutmış elde işbu zîbâ nâme'i

Didi Türkî eyle buña câme'i

Rûmî hil'atda bu mahbûb-ı Acem

Cilve kılsun kavm-i Rûm'a dem-be-dem (Bilgin,1998, s. 34)

Feridüddin Attâr'ın meşhur *Pend-nâme*'sinin çevirisi olan bu eser, normal bir tercümeden ziyade serbest bir çeviridir. (Doruk, 2017, s. Vİ). Öteki manzum çevirilerin aksine Emre'nin çevirisinin hemen her kütüphanede yazma nüshalarına rastlanması bu esere duyulan ilgiye işaret etmektedir. Eser Eski Anadolu Türkçesinin imla ve yazı özelliklerini yansıtmaktadır.

Emre'nin *Terceme-i Pend-nâme-i Attâr*'ı üzerine biri bilimsel diğeri müstakil kitap olmak üzere iki çalışma vardır. Azmi Bilgin tarafından hazırlanan kitap giriş, metin ve sözlük olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Muhammed Doruk tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde ise daha çok eserin dil özellikleri üzerine yoğunlaşılmıştır. Çalışma

[4] "Nüshamızın 8b'den sonra, 30 beyit ihtiva etmesi gereken bir varağı koptuğundan, aslında bu durumda 736 beyit tutacak olan eserin elimizde 706 beyti mevcuttur." (Atlansoy, 1987, s. 62)
[5] Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel No:4404

giriş, yazım hususiyetleri, dil incelemesi, *Pend-nâme-i Attâr Tercümesinin* Türkiye Türkçesiyle nesre çevirisi, tenkitli metin ve dizin kısımlarından oluşmaktadır. Azmi Bilgin *Terceme-i Pend-nâme-i Attar* adlı kitabını *Pend-nâme'nin* iki nüshası üzerinden hazırlarken Muhammed Doruk tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde ise eserin harekeli iki nüshası üzerinden metin hazırlanmıştır. Bilgin'in çalışması 957, Doruk'unki ise 952 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca Bilgin'in çalışmasında 65 başlık bulunurken Doruk'un çalışmasında 63 başlık bulunmaktadır.

1.2.3. Pend-nâme-i Azmî, Pîr Mehmed Azmî Efendi (XVI. yy.)

XVI. yüzyılın ikinci yarısının tanınmış şair ve yazarlarından olan Azmî, defterdar Pîr Ahmed Çelebi'nin oğludur. İstanbul'da doğmuş ve 1582 yılında vefat etmiştir. Sahn-ı Seman müderrisliği de yapan Azmî 1580 yılında Şehzade Mehmed'in muallimliğine getirilmiştir. *Mev'iza-i Manzûme* olarak da bilinen *Enîsü'l-Arifîn* isimli eserinin sonunda yer alan 49 beyit civarındaki metin *Attâr'ın Pend-nâme'sinin* tesirlerinin görüldüğü dinî-ahlâkî bir mesnevidir (Ceyhan, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim Tarihi: 27.10.2021)

Pir Mehmed Azmi Efendi'nin (ö. 1582) 1566 yılında *Enisü'l-Arifin* adıyla kaleme aldığı ahlak kitabının sonunda yer verdiği kısa nasihatname Sibel Kocaer tarafından 2009 yılında hazırlanan yüksek lisans teziyle ilim dünyasına kazandırılmıştır. Çalışma *Pend-nâme-i Azmî'nin Osmanlı Nasihat-nâme Geleneğindeki Yeri* başlığını taşımaktadır. Tezde birinci bölüm Nasihat-nâme Geleneği ve *Pend-nâme-i Azmî*, ikinci bölüm *Pend-nâme-i Azmî* Yahud *Terceme-i Pend-nâme-i Attâr*, üçüncü bölüm Popüler Bir Metin Olarak *Pend-nâme-i Azmî* ana başlıklarından oluşmaktadır. *Pend-nâme-i Azmî* veya *Nasihat-nâme-i Azmî* adlarıyla meşhur olan eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Birçok nüshası bulunan eserin transkripsiyonlu metni tek nüsha üzerinden hazırlanmıştır.

1.2.4. Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr, Edirneli Nazmi (XVI. yy.)

Türk edebiyatının velut şairlerinden birisi olan Nazmî XVI. yüzyılda yaşamıştır. Doğum tarihi net olarak bilinmese de şiirlerinden hareketle yeniçeri olduğu ve Yavuz Sultan Selim'le birlikte seferlere katıldığı daha sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde sipahi olarak savaşlara iştirak ettiği bilgisine ulaşılabilmektedir. Edirneli olan şair şu ana kadarki çalışmalara göre Türk edebiyatının en hacimli divanının sahibidir.

Edirneli Nazmî, *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr'da* eseri tamamlama tarihi olarak 10 Şaban 967 (M. 6 Mayıs 1559) tarihini vermektedir. Sebebi telif bölümünde *Pend-nâme'nin* Farsça olması sebebiyle halk tarafından anlaşılamadığını bu sebeple mezkur eseri

tercüme etmeye karar verdiğini söylemektedir. Tercüme etmek için bilhassa bu eseri seçmekteki amacı ise insanlara doğru yolu gösterecek bir eser kaleme alarak onların hidayete ermesine yardımcı olmak ve Attar'ın yolundan gitmektir. Attar'ın ismini anarak öven ve ona dua eden Nazmî şahsına da dua etmeyi ihmal etmez. Kanuni Sultan Süleyman döneminde kaleme alınan eserde Nazmî, beyit beyit çeviri yapmaktan çok daha öteye gitmiş adetâ telife yaklaşmıştır (Altun, 2004, s. 17). Attar'ın 900 beyitlik *Pend-nâme'sini* Türkçeye çevirirken mesnevi nazım şeklini kullanan Edirneli Nazmî'nin eseri toplam 3000 beyitten oluşmaktadır.

Kudret Altun tarafından 2004 yılında yayımlanan kitap *Pend-nâme-i Nazmî (Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr) İnceleme-Metin-Sözlük* ismini taşımaktadır. Giriş (Klasik Türk Edebiyatında *Pend-nâme* ve Çevirileri) dışında üç bölümden oluşan eser (1. Bölüm: Edirneli Nazmi'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, 2. Bölüm: *Pend-nâme-i Nazmî Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*, 3. Bölüm: Metin, Sözlük, Kaynakça, Metin Örnekleri) tek nüsha üzerinden çalışılmıştır.

1.2.5. Bustân-ı Nasâyıh, Rumelili Zaîfî (Muhammed b. Evranos b. Nureddin) (XVI. yy.)

1494 (d.900), 1557 (ö.964) yıllarında yaşadığı düşünülen Zaifî, Evranos bin Nureddin isimli bir zatın oğlu olup gerçek adı Muhammed'dir (Koçin, 1991, s. 15-16).

Zaifî, *Bustân-ı Nasâyıh'da* eserinin Attâr'ın *Pend-nâme'sinin* çevirisi olduğunu açıkça zikretmese de Koçin yaptığı inceleme neticesinde bu eserin *Pend-nâme'nin* tercümesi olduğunu söylemektedir. (Koçin, 1991, s. 42). 985 beyitlik kısmı Attâr'ın *Pend-nâme* tercümesinden ve 586 beyitlik kısmı Sadî'nin Gülistân'ının sekizinci bölümünün tercümesinden oluşan eser (İmamoğlu, 2018, s. 103) aslına bağlı kalınarak kelime kelime yapılan bir tercüme değildir. Eser üzerine biri akademik diğeri müstakil kitap olmak üzere iki çalışma bulunmaktadır.

Abdulhakim Koçin tarafından 1991 yılnda hazırlanan yüksek lisans tezi *Zaifî ve Bustân-ı Nasâyıh'ı (İnceleme ve Tenkitli Metin)* başlığını taşımaktadır. Çalışma birinci bölüm Zaifî ve *Bustân-ı Nasâyıh'ı*; ikinci bölüm *Bustân-ı Nasâyıh (Tenkitli Metin)* olmak üzere temel iki bölümden oluşmaktadır. Koçin çalışmasında *Bustân-ı Nasâyıh'ın* LXVII. başlığa kadar olan kısmının *Pend-nâme'nin* manzum bir tercümesi, geriye kalan 580 beyitlik kısmın ise telif olduğunu söylemektedir (1991, s. 31). Dört nüshanın karşılaştırılması sonucu oluşturulan metin 180 başlık ve 1573 beyitten oluşmaktadır.

Ümit Tokatlı tarafından 1996 yılında yazılan kitap *Pîr Mehmed b. Evrenos b. Nûreddîn ZA'İFİ, Kitâb-ı Bostân-ı Nasayih* ismini taşımaktadır. Giriş, Metin (Âyetler, Açıklamalar, Peygamberler, Din Büyükleri, Tarihî İsimler, Tarihî Kavimler, Yer İsimleri, Fıkıh, Kimyâ, Hikâye Kahramanları), Dil Notları, Arapça Kelimelerle İlgili Bazı Özellikler, Farsça Kelimelerle İlgili Bazı Özellikler, İlâveler, Dizin (Ekler Dizini, Tıpkı Basım, Farsça Metin) başlıklarından ve bunların alt başlıklarından oluşmaktadır (Tokatlı, 1996). Tokatlı tercümeleri dört gruba ayırdıktan sonra Zaifî'nin eserini genişletilerek yapılan tercümeler (4. Grup) grubuna dahil etmekte ve bu sebeple şairin eserinde kendisini mütercim değil, musannif olarak takdim ettiğini belirtmektedir (Tokatlı, 1996, s. XX).

Ahmet Kartal yapmış olduğu çalışma sonucu, Zaifî'nin, eserinin ilk 985 beytini (48-88. beyitler Zaifî tarafından yazılmıştır.) Attâr'ın *Pend-nâme* isimli mesnevisini tercüme ederek, 986. beyitten 1528. beyte kadar olan kısmını ise İran'ın önemli şairlerinden olan Sadî'nin dünyaca ünlü *Gülistân* isimli eserinin sekizinci bölümünü tercüme ederek oluşturduğunu tespit etmiştir (2007, s. 114-115).

1.2.6. Mecîdî, Pend-i Attâr Tercümesi (Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevî) (XVI. yy.)

Tasavvufî bir çevrede yetişen Tosyevî başta tefsir olmak üzere çeşitli ilim dallarında çok sayıda eser veren âlim bir şahsiyettir. Eserinde konunun hafızada tutulmasına yardımcı olmak gayesiyle sık sık şiirlere başvuran Tosyevî tercümesini Türkçe bilip Farsça bilmeyenlerin bu kaynaktan yararlanması amacıyla kaleme aldığını belirtir. Tercüme Anadolu sahasında Türkçeye çevrilen "*Pend-nâme*" çevirilerinden biri olup didaktik mahiyette yazılmış 1234 beyitlik bir mesnevîdir (Toruk, 2010, s. VIII).

Turgut Toruk tarafından 2010 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevi ve Pend-i Attâr Tercümesi* başlığını taşımaktadır. Metin tek nüsha üzerinden hazırlanmıştır. Çalışma giriş bölümü dışında 1. Bölüm (Klasik Türk Edebiyatında Nasihat-nâme, Anadolu Sahasında Nasihat-nâme, *Attâr'ın Pend-nâmesi* ve Türkçe Pend-nâmeler); 2. Bölüm (Abdülmecîd b. Nasûh ve *Şerh-i Pend-nâme li'l Attâr*, *Şerh-i Pend-nâme li'l Attâr*'ın Telif Sebebi, Hatime Bahsi, Nüshası, *Pend-i Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh'un* Şekil Özellikleri), 3. Bölüm (Metin) başlıklarından oluşmaktadır.

1.2.7. Tercüme-i Pend-nâme[6], Seyyid Alî b. Hasretî (XVII. yy.)

XVII. yüzyılda yaşamış olan Seyyid Alî Hasretî, *Pend-nâme'yi* Arapça olarak şerh ettiği eserinde aynı eseri manzûm olarak da Türkçeye aktarmaktadır (Yazar, 2009, s. 17). Hasretî'nin bu tercümesi müstakil bir *Pend-nâme* tercümesi olmayıp *Pend-nâme'ye* yapılan Arapça bir şerhin içerisinde yer almaktadır. Telif tarihi 1077/1666-7 olan ve *Şerh-i Pend-nâme* şeklinde anılan eser incelendiğinde Hasretî'nin öncelikle *Pend-nâme'yi* manzum bir şekilde Türkçe olarak tercüme ettiği ardından Arapça şerh ettiği görülmüştür. (İmamoğlu, 2018, s. 125). Hasretî, *Pend-nâme'yi* öncelikle Türkçe ve manzum olarak tercüme ettiğini daha sonra Arapça mensur olarak şerh ettiğini dile getirir.

1.2.8. Pend-nâme-i Attâr Tercümesi, Hasan Şu'ûrî Efendi (Hasan b. Abdullah el-Halebî Şuûrî Efendi) (XVII. yy.)

1105/1693 tarihinde vefat eden Hasan Efendi Halep'lidir. Şu'ûrî mahlaslı müellif maliyede kalemlik yapmıştır. Farsça'ya hakim olan Hasan Şu'ûrî Efendi *Ferheng-i Şu'ûrî* (*Nevâlü'l-Fudalâ*) ya da *Lîsânü'l-Acem* adlarıyla anılan Farsça lügatlerin sahibidir. Hasan Şu'ûrî Efendi *Pend-nâme'nin* 805 beytini tercüme etmiş, bölümlerin başlıklandırılmasında bir Farsça mısrayı bir Türkçe mısra ile tamamlayarak bir beyit oluşturmuştur ki bu da yalnızca bu esere özgü bir hususiyet olarak öne çıkmaktadır. *Pend-nâme-i Attâr* şerhleri arasında Hasan Şu'ûrî Efendi tarafından 1672 yılında kaleme alınan şerh aynı zamanda manzum tercümesini de vermesiyle kendini diğer şerhlerden ayırt edilir kılmaktadır (Konar, 2010, s. VII).

Aişe Handan Konar tarafından 2010 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Hasan Şu'ûrî Efendi'nin Pend-nâme-i Attâr Tercümesi Metin ve İnceleme* başlığını taşımaktadır. Çalışma Giriş (Ümmet Çağı Türk Edebiyatında Nasihat-nâmelere Kısa Bir Bakış, Ferîdüddîn Attâr, *Attâr'ın Pend-nâmesi* ve Pend-nâme Geleneği, Hasan Şu'ûrî Efendi; Hasan Şu'ûrî Efendi'nin *Pend-nâme-i Attâr Tercümesi* (Eserin Şekilsel Özellikleri, Eserin İçerik Özellikleri, Eserde Değinilen Temel Kavram ve Konular, Eserin Tercüme Özellikleri); Sonuç; Nüshalar ve Metin olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır.

[6] Eserin tespit edilebilen nüshaları şunlardır: Seyyid Ali b. Seyyid Ahmed b. Seyyid Ali Hasretî, Şerhü Pendi Attâr, Ankara Milli Kütüphane No. 06 Mil Yz A 9657/4(müellif nüshası); Seyyid Alî b.; Alî Hasretî, Şerh-i Pendnâme , Ankara Milli Kütüphane, No. 01 Hk 1143/1; Alî b. Ahmed b.; Alî Hasretî, Şerh-i Pendnâme , Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., No. 32 Hk 1507/2; Seyyid; Ali b. Ali Hasretî, Şerh-i Pendnâme , Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., No. 42 Kon 3847/2; Seyyid Alî b. Alî Hasretî, Şerh-i Pendnâme, Manisa İl Halk Ktp., No. 45 Ak Ze 1820/7; Hasretî; Alî b. Alî, Şerh-i Pendnâme , Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. No. 16 Or 595/1; Attâr Seyyid; Alî b. Ahmed el-Herâtî, Şerh-i Pendnâme , Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., No. 07 El 2991.

Metin kurulurken müelllif nüshası seçilmiş okunamayan veya hata tespit edilen kısımlarda diğer müstesih nüshalarına (2 adet) müracaat edilmiştir (Konar, 2010, s. 64-65). *Attâr'ın Pend-nâmesi*'ni hem mensur hem de manzum olarak tercüme etmesiyle diğer şerhlerden ayrılan eser, 805 beytin tercüme ve şerhinden oluşur (İmamoğlu, 2018, s. 51).

1.2.9. Gülşen-i Ahbâr, Siyâhî-zâde Alî b. Şeyh Mehmed (Tab'î) (XVIII. yy.)

XVIII. yüzyılda yaşamış ve Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi'nde hafız-ı kütüb-i evvel mevkiine kadar terfi etmiş olan Siyâhî-zâde, *Bahçe-i Safa-Endûz* tezkiresinde verilen bilgiye göre, Sultan I. Abdülhamîd'in (ö.1203/4-1789) son zamanında *Hakk*'ın rahmetine kavuşmuştur. Asıl ismi **Alî** olup halk arasında **Siyâhî-zâde** diye bilinmektedir. Şiirlerinde kullandığı mahlası **Tab'î,** babasının ismi ise Şeyh Mehmed Efendi'dir (Hamada, 2014, s. 21).

Reda Hamada tarafından 2014 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Siyâhî-zâde Alî Efendi ve Gülşen-i Ahbâr Adlı Pend-i Attâr Tercümesi* başlığını taşımaktadır. Metin tek nüshadan hareketle oluşturulmuştur. Tezde birinci bölüm Giriş, ikinci bölüm Nasihat-namelere Genel Bir Bakış, üçüncü bölüm Attâr ve *Pend-nâmesi*, dördüncü bölüm Siyâhî-zâde ve *Gülşen-i Ahbâr Tercümesi*, beşinci bölüm Bir Tercüme Metni Olarak *Gülşen-i Ahbâr*, altıncı bölüm Metin ve son olarak yedinci bölüm de Sonuç kısmından oluşmaktadır. Mesnevî nazım şekliyle ve aruzun remel bahrindeki *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla oluşturulan bu tercüme, 77 fasıl ve 847 beyitten oluşmaktadır (Hamada, 2014, s. 34).

Pend-nâme mesnevî nazım biçiminde ve aruzun remel bahrinde (fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde) yazılmıştır. Makbul görülen Desasi neşrine göre eser 79 fasıl ve 853 beyitten oluşmaktadır. Mesnevî nazım biçimine özgü bölümlendirmeler her bir öğesiyle olmasa da mevcuttur. Buna göre 1-25 beyitleri arası tevhit, 26-34 beyitleri arası na't ve medh-i çâr-yâr-ı güzîn, 35-40 beyitleri arası din büyüklerine övgü, 41-52 beyitleri arası münâcât gibi giriş bölümleri yer almaktadır. 53-847 beyitleri arasında ise eserin asıl konusunu teşkil eden muhtelif başlıklar altındaki nasihatler bulunmaktadır. 849-853 beyitleri arası ise sonuç yani ḫâtimetü'l-kitâb bölümünü oluşturmaktadır (Hamada, 2014, s. 16).

1.2.10. Miftâh-ı Pend, Muhammed Zahrî Efendi (XIX. yy.)

Asıl adı Muhammed olan müellif Zahrî mahlasını kullanmıştır. Vefatı 1816 yılından sonradır (İmamoğlu, 2018, s. 141).

> *Miftâh-ı Pend*, Ferîdüddîn Attâr'ın *Pend-nâmesi'nin* her beytinin beş beyitle şerh edildiği manzum bir eserdir. *Pend-nâme' ye* yönelik yazılmış bilinen ilk Türkçe manzum şerh olması ve çocuklara yönelik yazılmış oluşu sebebiyle önem arz etmekte ve kendinden önce kaleme alınan diğer *Pend-nâme* şerhlerinden ayrılmaktadır. Mesnevi nazım şekli ve fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün vezniyle yazılan eser, 193 varak ve 4093 beyitten oluşmaktadır. *Miftâh-ı Pend*'de şârihin Osmanlı Türkçesiyle yazmış olduğu 4093 beyit dışında ayrıca *Ferîdüddîn Attâr'ın Pend-nâmesi'ne* de yer verilmiştir. İncelememize konu olan eser nüshasında kaynak metin 809 beyitten oluşmaktadır. (İmamoğlu, 2018, s. İV)

Fatma İmamoğlu tarafından 2018 yılında hazırlanan doktora tezi *Muhammed Zahrî Efendi'nin Miftâh-ı Pend Adlı Eseri ve Osmanlı Dönemi Pend-nâme Geleneği İçerisindeki Yeri (İnceleme-Metin)* başlığını taşımaktadır. Metin tek nüsha üzerinden oluşturulmuştur. Giriş bölümüyle birlikte dört temel bölümden oluşan tezde birinci bölümü Pend ve Pend-nâme Kavramları, Pend-nâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi; ikinci bölümü Ferîdüddîn Attâr'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri, Türk Edebiyatında Pend-nâme Şerh ve Tercümeleri; üçüncü bölümü Muhammed Zahrî, *Miftâh-ı Pend*; dördüncü bölümü Eserin Nüsha Tavsifi, Metnin Kurulmasında İzlenen Yol, *Miftâh-ı Pend'in* Transkripsiyonlu Metni ve Günümüz Türkçesine Aktarılması, Kişi, Kitap ve Kavim Adları Dizini ana başlıklarından oluşmaktadır.

1.2.11. Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr, Âlî (Mehmed bin Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hasenî[7]) (XIX. yy.?)

Asıl adı Mehmed, mahlası ise Âlî olan, seyyid olup Hz. Hasan'ın soyundan geldiği anlaşılan, iyi derecede Farsça bilen ve çevresinde el-Muhterem ve el-Hasenî lakaplarıyla şöhret şairin şu an için elimizdeki tek eseri, *Pend-nâme* tercümesidir. Mütercimle ilgili biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Eser; kaside nazım biçimiyle yazılan tevhid, münâcât ve na't bölümlerinden sonra, mensur bir sebeb-i telif bölümüyle devam eder. Asıl konunun işlendiği bölüm ise mesnevi nazım biçimi ve *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle kaleme alınmıştır.Toplam 915 beyitten meydana gelen tercümenin ilk 88 beyti kaside nazım şekli, kalan 827 beyti de mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır (Koşik,

[7] Akademik çalışmalarda "Hüseynî" şeklinde okunan kelimenin "Hasenî" şeklinde okunmasının daha doğru olacağı Koşik tarafından belirtilmiştir.
"İlgili kelime "Hüsnî" şeklinde de okunabilirse de biz mütercimin seyyid olmasından hareketle isminin bu şekilde okunmasını daha doğru bulduk." (Koşik, 2021, s. 38)

2021, s. 40). Eser 67 beyitlik bir hatime bölümüyle son bulur. *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr'ın* bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 7190 numaradadır. Nüshanın sonunda düşülen temmet kaydında yer alan 1263 yılının Recep ayının ilk gününün (M. 15 Haziran 1847) istinsah tarihine mi yoksa tercümenin yazıldığı tarihe mi işaret ettiği net değildir. Koşik eserin dil ve imlasından, onun 16. Asır gibi dil ve imlada geçiş dönemi olan bir zamanda kaleme alındığını düşünmektedir. Bu sebeple nüshanın sonunda yer alan bu tarih ona göre eserin istinsah tarihi olmalıdır (Koşik, 2021, s. 39). Mütercim sebeb-i telif bölümünde bu eseri Arapça ve Farsça bilmeyenlere Türkçe bir nasihat-name yazmak amacıyla kaleme aldığını dile getirir ayrıca yazdığı eserin dostlarına faydalı olmasını dileyerek kendisine dua edilmesini ister (İmamoğlu, 2018, s. 126-127).

Halil Sercan Koşik tarafından 2021 yılında neşredilen kitap *Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr, Âlî (Mehmed bin Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hasenî) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)* ismini taşımaktadır. Kitap giriş, sonuç, sözlük ve tıpkıbasım kısımları dışında Âlî'nin Tercüme-i *Manzûme-i Pend-i Attâr'ı* (1. Bölüm) ve Metin (2. Bölüm) bölümlerinden ve bu bölümlerin alt başlıklarından oluşmaktadır.

1.2.12. Riyâzü'r-Rızâ, Seyyid Alî Rızâ (XIX. yy.)

Müellif nüshası olan eldeki tek eserden hareketle Seyyid Alî Rızâ'nın XIX. yüzyılda yaşadığı ve eserinin telif tarihi olan 1266/1850'de veya bu tarihten sonra vefat ettiği söylenebilir (Türkoğlu, 2018, s. 677).

Mütercim sebeb-i telif bölümünde şimdiye kadar Attâr'ın *Pend-nâme'sine* başta Bursalı İsmail Hakkı olmak üzere pek çok kişinin şerh yazdığını ancak hiç kimsenin bu eseri manzum olarak tercüme etme yoluna gitmediğini belirtir. *Pend-nâme'ye* yapılacak manzum bir tercümenin "mübtedîler"in (yeni başlayanların) bu metni anlamasının en kolay yolu olduğunu dile getiren Alî Rızâ Efendi eserini mesnevi nazım şekliyle kaleme almıştır. *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılan eserde kaynak metne de yer verilmiştir. Toplam beyit sayısı 1760 olmakla beraber tercüme metnin beyit sayısı 880'dir. Bölüm başlıklandırmalarının yapıldığı eserde bu kısımlar tercüme edilmemiş orijinal şekliyle verilmiştir. *Riyâzü'r-Rızâ* kelime kelime olmamakla birlikte aslına sadık kalınarak yapılmış olan bir tercümedir. Mezkûr eser Hasan Şuûrî'nin *Pend-nâme* tercümesine olan büyük benzerliğinden dolayı orijinal bir eser olarak nitelendirilememektedir.

1.2.13. Pend-i Attâr Tercümesi, Yemez-zâde Süleyman Rüşdî Efendi (XIX. yy.)

1770 (H.1184) yılında Aydın Karacasu'da doğan Yemez-zâde, Uşşâkî şeyhlerinden Mehmed Zühdî Efendi'ye intisap etmiştir ve Rüşdî mahlası kendisine şeyhi tarafından verilmiştir (Çalık, 2018, s. 14). Osmanlı kültüründe yetişmiş, medrese tahsili görmüş, Arapça ve Farsça bilen ilim sahibi âlim bir şahsiyet olan Yemez-zâde 1834 (H.1250) yılında vefat etmiştir. Türbesi Aydın ili Karacasu ilçesindedir. *Divan'ı* ve *Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr'ı* dışında birçok eserinden bahsedilmektedir (Çalık, 2018, s. 22-23).

1820 yılında kaleme alınan eserin sebeb-i telif bölümünde hamd ve salavattan sonra şair kendisini ve bulunduğu şehri tanıtmıştır. Ardından Attâr'ı anmış ve *Pend-nâme* adlı eserinden övgüyle bahsetmiştir. Amacının hüner göstermek olmadığını belirten şair himmet bulmak ve eserinin kendisi için kurtuluş vesîlesi olması amacıyla *Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr'ı* kaleme aldığını beyan etmiştir. Yemez-zâde, *Pend-nâme'nin* Farsça olduğunu ve birçok kere şerh edildiğini, kendisinin de mezkur eseri manzum bir şekilde tercüme etmeye niyet ettiğini belirtmiştir. Bu girişin ardından *Pend-i Attâr'ın* beyit beyit manzûm tercümesine geçmiştir. 809 Farsça beyit (kaynak metin) ve bunların Türkçeye tercümesinden (809 beyit) oluşan manzûm eserde Rüşdî Efendi tercüme ettiği esere bire bir bağlı kalmıştır. Sıralamada da orijinal metne tâbî olan mütercim, eserin tertîbine müdahelede bulunmamıştır. Eserde zaman zaman başlıklara yer verilmekle birlikte konuların tamamının başlıklarla birbirinden ayrılmadığı görülmüştür. Ayrıca başlıkla içeriğin uyuşmadığı, aynı başlık altında farklı konulara yer verildiği de dikkat çekmektedir. Eserin 578. beytinde son başlık yer almaktadır. Metinde bundan sonraki kısımda farklı konular işlenmeye devam etse de başlıklandırma yapılmamıştır.

Eser üzerine 2018 yılında Pınar Çalık tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. *Yemez-zâde Süleyman Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi* başlığını taşıyan çalışma Giriş (*Pend-nâme'nin* Tercüme ve Şerhleri Hakkında, *Pend-nâme'nin* Feridüddin Attâr'a Aidiyeti Konusuna Dair Bazı Dikkatler, *Pend-nâme-i Attâr* ile İlgili Yapılan Çalışmalar), Birinci Bölüm (Yemez-zâde Süleyman Rüşdi Efendi'nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri), İkinci Bölüm (Yemez-zâde Süleyman Rüşdi Efendi'nin *Tercüme-i Kitab-ı Pend-i Attâr* İsimli Eseri), Üçüncü Bölüm (*Tercüme-i Kitab-ı Pend-i Attâr* Metni) bölümlerinden oluşmaktadır.

1.3. Metni Mevcut Olan Pend-nâme-i Attar Şerhleri

1.3.1. Saâdet-nâme, Şem'î Şem'ullah (XVI. yy.)

XVI. yy.da Ömer bin Hüseyin'in talebi üzerine yapılan şerh sultan III. Murâd adına yazılmıştır. Şem'î Mustafa Çelebi, eserini nazım-nesir karışık bir şekilde kaleme almıştır. *Sa'âdetnâme'nin* asıl bölümünü oluşturan *Pend-nâme* 72 bölümden oluşmakta ve eser burada işlenen konulara göre ahlakî-didaktik bir mesnevi özelliği taşımaktadır. Şem'î, *Pend-i Attâr'ı* şerh ederken kaynak metni verdikten sonra tercüme etmiş, sözcüklerin gramer yapısı üzerinde yoğun bir şekilde durmamıştır. Bu açıdan eserde dil bilgisi ağırlıklı klasik şerh metodunun kullanıldığını söylemek güçtür.

Metin üzerine yapılan üç akademik çalışma bulunmaktadır. Şükrü Akkoyun tarafından 1999 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Şem'î, Saadet-nâme (Giriş-Metin)* başlığını taşımaktadır.

Sevgi Elif Keyik tarafından 2001 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *XVI. Yüzyıl Sanatçılarından Şem'î'nin "Şerh-i Pend-nâme"si* başlığını taşımaktadır. Tez, Giriş (Şerhin Tanımı ve Metin Şerhi, Klasik Şerh Metodu, Edebiyatımızda Şerh Geleneği, Günümüzde Metin Şerhi), I.Feridüddîn Attâr (Hayatı ve Edebî Şahsiyeti, Eserleri, *Attâr'ın Pend-nâme'si*), II.Şem'î (Hayatı ve Eserleri, Şem'î'nin *Şerh-i Pend-i Attâr'ı*), III.Metin (Nüsha Tavsifleri, Metni Kurmada Takip Edilen Yol, Edisyon Kritik) ve Bibliyografya bölümlerinden oluşmaktadır. Keyik, metnini kurarken dört nüshadan yararlanmıştır.

Nazlı Şenel Cengiz tarafından 2004 yılında hazırlanan *Sa'âdet-nâme (Şerh-i Pend-i Attâr)* başlıklı yüksek lisans tezi yedi bölümden (Giriş, Şem'î Mustafa Çelebi bin Mehmed'in Hayatı ve Eserleri, Ferîdüddîn Attâr'ın Hayatı ve Eserleri, *Sa'âdet-nâme'nin* Tanıtılması, Sunulan Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yol, Metin, Sonuç) oluşmaktadır. Metin üç nüsha üzerinden inşâ edilmiştir. Çalışmada 826 beytin şerhi yer almaktadır. Ayrıca eserde kaynak metin dışında toplam 115 beyit, 12 kıt'a, 4 mısra, 2 rubâî, 32 mesnevi nazım şekliyle yazılmış parça ve 1 hikâye bulunmaktadır. Bu şiirlerden kıt'a nazım şekliyle yazılmış olanların üçü Şem'î'ye aittir (Cengiz, 2004, s. 22).

1.3.2. Murâdiyye, Şârihi Bilinmiyor (XVII. yy.)

1635-36 yılında kaleme alınan eserin bilinen yegâne nüshası Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu Üniversite A 301/IV numarada *Murâdiye* ismiyle kayıtlıdır.

Sadık Yazar bu eserin girişinde verilen bilgilerle Abdurrahmân Abdî Paşa'nın (ö. 1692) *Müfîd* adını verdiği şerhinin mukaddime kısmının bire bir aynı olmamakla birlikte

benzerliğinden bahsetmiş ve Abdî Paşa'nın şerhini önce IV. Murâd'a sunduğu, daha sonra da birtakım değişikliklerle bunu yeniden yazmış olabileceği ihtimalinden bahsetmiştir. Yine de bu durumun kesin olarak anlaşılabilmesi için her iki şerhin tam olarak karşılaştırılması gerektiğini (Yazar, 2011, s. 379-380) de belirtmiştir. Mezkûr eser tarafımızdan da incelenmiş ve bu eserin Abdi Paşa'nın *Müfîd'i* ile aynı eser olmadığı tespit edilmiştir. Beyitlere yapılan şerhler karşılaştırılarak farklılıkların benzerliklerden çok daha fazla olduğu görülmüştür. *Pend-nâme'ye* yapılan şerhlerin ve tercümelerin mukaddime kısımları zaman zaman birbirine benzerlik göstermektedir. Neticede sınırları gelenek tarafından belirlenmiş sebeb-i telif bölümlerinin bu şekilde benzerliklerinin olması kaçınılmazdır. Bilhassa müellif, şârih veya mütercim tarafından zikredilmedikçe aynı şekilde tezkire tarzı biyografi eserlerinde belirtilmedikçe bu kadarcık benzerlikten yola çıkılarak bu şekilde yorum yapılması bilimselliğe uymamakta, tamamen niyet okumaktan ibaret kalmaktadır. Şârih *tercüme tarîkiyle "birkaç satır müsvedde eyledüm ve anı Murâdiyye ismiyle müsemmâ eyledüm"(47a-b)* diyerek kaynak metnin çok az bir kısmını şerh etmiştir. Eserin tamamlanmamış veya bu nüshanın eksik olma ihtimali bulunmaktadır. Şârihin mukaddime kısmında *(47a-b)* şerh ve tercüme terimlerinden aynı anda bahsetmesi her iki terimin eş anlamlı olarak kullanıldığını düşündürmesi yönüyle önemli bir ayrıntıdır.

1.3.3. Pend-i Attâr Şerhi, Na'tî - İsa b. Mahmûd eş-Şehîr (XVII. yy.)

Künyesini İsa bin Mahmûdü'ş-Şehîr bi'n-Na'tî olarak belirten müellifin hayatı hakkında bilinenler sınırlıdır. Na'tî mahlasını kullanan müellifin, eserinin 1671 yılında istinsah edilmesinden hareketle bu tarihten önce doğmuş olması gerekir. Hayatı hakkında bilinenler eserinden hareketle ulaşılabilenlerden ibaret olan Na'ti eserinin giriş kısmında daha önce Attar'ın *Pend-nâme'sini* Arapça olarak şerh ettiğini belirtir. Arapça bilmeyen kardeşlerine (ihvân) yardımcı olmak ve bazı öğrencilerinin teklifi ile mezkûr eseri Türkçe'ye tercüme ettiğini belirten Na'ti eserini fazla tafsilata girmeden, kelimelerin gramer yapılarını tek tek açıklamadan, şerhten ziyade bire bir çeviri şeklinde kaleme almıştır (Sarı, 2016, s.150). Zaten kendisi de eserinin girişinde "tercüme" yaptığını belirtir.

Mehmet Sarı tarafından 2016 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Na'tî'nin Pend-i Attâr Şerhi (Vr. 1b-36a) (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük)* başlığını taşımaktadır. Metin tek nüsha baz alınarak hazırlanmıştır. Tez; *Pend-nâme* ile Şerh Kavramları ve Türk Edebiyatındaki Gelişimleri (birinci bölüm), Feridüddin Attâr ve Şârih Nâ'tî'nin Hayatları,

Pend-nâme ile *Şerh-i Pend-i Attâr* (ikinci bölüm), Dil İncelemesi (üçüncü bölüm), Çeviri Yazılı Metin (dördüncü bölüm), Kaynak Metnin Tıpkıbasımı (beşinci bölüm), Sözlük ve Özel Adlar Dizini (altıncı bölüm) ana başlıklarından oluşmaktadır. Şârih Attâr'ın *Pend-nâmesi'nin* tamamını şerh etmemiş bazı beyitleri atlamıştır. İmamoğlu doktora tezinde Na'tî'nin kaleme aldığı şerhin telif olmağını belirtmektedir:

> Her ne kadar eserin sebeb-i telif bölümünde, eser üzerine yapılan yüksek lisans çalışmasında ve kütüphane kayıtlarında bu eserin Na'tî'ye ait olduğu dile getirilse de kanaatimizce eserin Na'tî'ye aidiyeti oldukça şüphelidir. Zira yapmış olduğumuz kısmî incelemede bu eserle Şem'î'nin *Sa'adet-nâme* adlı *Pend-nâme* şerhi arasında çok ciddi benzerlikler olduğu görülmüştür. Bu kısmî incelemede Na'tî'nin; Şem'î'nin şerhine yeni bir sebeb-i telif bölümü yazdığı ve şerh üzerinde küçük bazı değişiklikler ve kısaltmalar yaptığı görülmüştür. Eser bu haliyle orijinal bir şerh metni olmaktan ziyade Şem'î'nin kaynak metnin mısralarına yönelik yaptığı tercüme ve açıklamaların kimi zaman aslına hiç dokunulmadan kimi zamanda muhtasar olarak yazıya aktarıldığı bir eser görünümündedir (İmamoğlu, 2018, s. 46).

1.3.4. Vesiletü'l-Merâm, Hulûsî (XVII. yy.)

3 Şubat 1627 tarihinde Vesiletü'l-Merâm'ı yazmaya başlayan Hulûsî, IV. Murat dönemi müelliflerindendir (Demirel, 2019, s. 1). Hulûsî, dostlarının (ahibbâ vü asdikâ) *Pend-nâme'yi* şerh etmesi teklifine karşılık daha önce Şem'î'nin bu eseri şerh ettiğini ve bu sebeple eserin tercüme edilmeye ihtiyaç olmadığını düşünse de fesahat ve belagat konusunda ilmi olmayanların Şem'î'nin eserinden istifade edemeyeceklerini düşünmüştür. Daha açık ve sarih bir şerhin yeni başlayan öğrenciler (mübtedî) için daha yararlı olacağına kanaat getiren Hulûsî Attâr'ın ruhâniyetinden yardım alarak eserini kaleme almaya başlamıştır (Demirel, 2019, s. 3). Hulûsî, Attâr'ın *Pend-nâme'sinin* tamamını şerh etmemiş bazı beyitleri atlamıştır. Ayrıca şârih metni şerh ederken gramer bilgisine değinmemiş gerekli gördüğü yerlerde açıklamalarını sayfa kenarlarına yazmayı tercih etmiştir.

Fatma Demirel tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi (2019) *Hulûsî, Vesiletü'l-Merâm* başlığını taşımaktadır. Tez 1. Bölüm (Hulûsî'nin Hayatı, *Vesiletü'l-Merâm'ın* Tanıtımı/ Metin Tesisi/ Edebî Değeri). 2. Bölüm (Türk Edebiyatında Nasihat-nâme Yazma Geleneği, Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve *Vesiletü'l-Merâm'ın* Yeri, Metin Tashihi) ve 3. Bölüm (Transkripsiyonlu Metin) olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Transkripsiyonlu metin tek nüsha üzerinden hazırlanmıştır (Demirel, 2019, s. 3).

1.3.5. Müfîd, Abdurrahmân Abdî Paşa (XVII. yy.)

XVII. yy. Osmanlı aydın ve devlet adamı kimliğine sahip olan Abdurrahmân Abdî Paşa dönemin padişahı IV. Mehmet'in yakın çevresinde bulunmuş, ona hizmet etmiş, terfi ederek yüksek makamlara gelmiş siyasi kimliği kadar tarihçiliği ve şairliğinden de söz ettiren yetkin bir şahsiyettir. Abdurrahmân Abdî Paşa, *Müfîd'i* kaleme alma sebebini kendisi gibi aydın biri olan ve padişaha yıllarca hizmet eden Has-odabaşı Ahmet Ağa'nın ısrarına bağlar. Sebeb-i telif bölümünde anlatılana göre Ahmet Ağa, Sûdî'nin *Pend-nâme'yi* şerh etmemesine sitem eder ve Şem'î'yi de şerhinde gereken özeni göstermediği ve bu sebeple eserinin yeterinde açık olmadığı noktasında eleştirir. Abdurrahmân Abdî Paşa da *Pend-nâme'yi Sûdîyâne* bir şekilde şerh etmeye karar verir. Bu işin çok zor olduğunu ve kendisinin bu noktada yetersiz olduğunu düşünse de Ahmet Ağa'nın ısrarına dayanamaz ve *Pend-nâme'yi* şerh eder (Karacan, 2015, s. 107). Metin üzerine iki adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Büşra Karacan tarafından 2015 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Abdurrahmân Abdî Paşa'nın "Müfîd" Adlı Eseri (1-35 Varakları Arası İnceleme-Metin)* başlığını taşımaktadır. Ellisi yurt içinde, yirmi ikisi yurt dışında olmak üzere toplam yetmiş iki nüshası olduğu tespit edilen eser (Karacan, 2015, s. IV) tek nüsha üzerinden çalışılmıştır. Tez Abdurrahmân Abdî Paşa'nın Hayatı ve Eserleri (1. Bölüm), *Müfîd* (2. Bölüm), Transkripsiyonlu Metin (3. Bölüm) başlıklarından oluşmaktadır.

Muhammet Kamçı tarafından 2019 yılından hazırlanan yüksek lisans tezi *Feridüddîn Attâr'ın Pend-nâmesi'nin Abdurrahmân Abdî Paşa Şerhi; Müfîd (35a-105a Varakları Arası İnceleme-Metin)* başlığını taşımaktadır. 72 nüshası tespit edilen eserin transkripsiyonlu metni tek nüsha üzerinden hazırlanmıştır. Tez; Giriş (Şerh ve Türk Edebiyatında Şerh Çalışmaları, Feridüddîn Attâr'ın Hayatı ve Eserleri), birinci bölüm (Abdurrahmân Abdî Paşa'nın Hayatı ve Eserleri, *Müfîd*), ikinci bölüm (transkripsiyonlu metin) kısımlarından oluşmaktadır. Değerlendirme bölümünde 66 başlık ve 725 beytin yer aldığını söyleyen Kamçı; şârihin, eserinde *Pend-nâme'deki* beyitlerin bazılarını sadece tercüme ederken bir kısmını ise şerh ettiğini belirtmiştir. (Kamçı, 2019, s. 306)

1.3.6. Şerh-i Pend-i Attâr, Bursevî İsmâil Hakkı (XVIII. yy.)

Anne ve babası asil bir aileye mensup olan İsmail Hakkı 1653 yılında bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Aydos'ta dünyaya gelmiştir. Babasının aldığı tasavvuf terbiyesinden fazlasıyla nasiplenen Bursevî;, sarf ve nahiv öğrenerek kendisini geliştirmiş, küçük yaşta Arapça ve Farsça'yı rahatlıkla anlayabilecek seviyeye ulaşmıştır.

Hafız Osman'dan meşk dersleri almış; sülüs, nesih, ta'lik yazılarında başarılı olmuştur. Musikî ile de ilgilenen Bursevî kendisini birçok alanda geliştirmiş donanımlı bir şahsiyettir. Celvetiye'nin büyük şeyhlerinden birisi olan Bursevî 1725 tarihinde vefat etmiştir. *Osmanlı Müelliflerin'e* göre 105 eseri Ayni'nin bildirdiğine göre ise 130 eseri (Duru, 1998, s. 9) bulunan Bursevî *Attâr'ın Pend-nâmesi'ni* de şerh etmiştir. 1724 yılında *Pend-i Attâr* şerhini tamamlayan Bursevî, şerhinde klasik şerh metodunu kullanmış, dil özellikle gramer konusunda ayrıntılı açıklamalar yapmıştır. Kelimeler hakkında verilen bilgilerle müstakil bir sözlük oluşturulabilecek olan *Şerh-i Pend-i Attâr'da* modern dil öğretme metotlarında kullanıldığı gibi kelimeler farklı yönleriyle ele alınıp tanıtılmıştır (Duru, 1998, s. 25).

Rafiye Duru tarafından 1998 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *İsmail Hakkı El-Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attar'ı* başlığını taşımaktadır ve yazar altı nüshayı baz alarak metnini kurmuştur. Çalışma dört bölümden (I.İsmail Hakkı El-Bursevî'nin Hayatı ve Eserleri, II. *Pend-i Attar*, III. Metin, IV. Bibliyografya) oluşmaktadır.

Tuba Onat Çakıroğlu tarafından hazırlanan *Şerh-i Pend-i Attâr (İnceleme-Metin)* başlıklı yüksek lisans tezi 1998 yılında bilim dünyasına kazandırılmıştır. Tez, İnceleme (Klasik Türk Edebiyatında *Pend-nâme-i Attâr* Şerhlerine Toplu Bir Bakış, İsmail Hakkı Bursevî'nin Hayatı ve Eserleri, *Pend-nâme-i Attâr*, *Şerh-i Pend-i Attâr*, *Şerh-i Pend-i Attâr'ın* Nüshaları, *Şerh-i Pend-i Attâr'ın* Kaynakları, Sonuç) ve Metin olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

Tuba Onat Çakıroğlu tarafından hazırlanan doktora tezi (Çakıroğlu, 2012*) İsmail Hakkı Bursevî'nin "Şerh-i Pend-i Attâr" (Attâr'ın Pend-nâmesi'nin Açıklaması) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Attâr'ın Pend-nâme'si ile Karşılaştırılması* başlığını taşımaktadır. Müellif nüshası esas alınarak hazırlanan çalışma dört ana bölüm ve alt başlıklardan oluşmaktadır (1.İsmail Hakkı Bursevî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri 2. İsmail Hakkı Bursevî'nin Eserinde Kullandığı *Pend-nâme* Metni İle Günümüzde İran'da Basılan Metnin Karşılaştırılması 3. *Şerh-i Pend-i Attâr* 4.*Şerh-i Pend-i Attâr'ın* Metni).

Kezban Paksoy tarafından 2012 yılında hazırlanan doktora tezi dört ana bölümden (1. Bölüm: İsmâil Hakkı Bursevî, 2. Bölüm: *Şerh-i Pend-nâme-yi Attâr*, 3. Bölüm: Metin, 4. Bölüm: Sözlük) oluşmaktadır.

Adnan Karaismailoğlu tarafından 2019 yılında hazırlanan kitap *Pend-i Attâr (Pend-nâme) -Farsça Metin ve Çeviri-* ismini taşımaktadır. Türkçe çevirilerin İsmail Hakkı

Bursevî'nin şerhindeki (müellif hattı) *Pend-i Attâr* beyitlerinden yapıldığı eserde ilave olarak Silvestre de Sacy neşrinde bulunan farklı beyitlerin çevirileri de dipnotlarda verilmiştir (Karaismailoğlu, 2019, s. 20). Farsça metin ve çeviriden oluşan eserde toplam 901 beyt bulunmaktadır.

1.3.7. Tuhfetü'l-İsmet, İsmet Efendi (XVIII. yy.)

1729-1730 yılında telif edilen eser İsmet Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Eserin bilinen yegâne nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu 3716 numarada kayıtlıdır. Eser üzerine biri tamamlanmış yüksek lisans tezi diğeri hazırlanmakta olan doktora tezi olmak üzere iki adet akademik çalışma bulunmaktadır.

Elif Temiz tarafından 2020 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Bir Tasavvuf Klasiği Olarak Attâr'ın Pend-nâme Adlı Eseri ve Tuhfetü'l-İsmet Şerhi* başlığını taşımaktadır. Çalışma; Giriş ve Feridüddin Attâr'ın Hayatı ve Eserleri, *Pend-nâme* ve Osmanlı'da Yazılmış Şerhleri, *Tuhfetü'l-İsmet* ana başlıkları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Çalışma tek nüsha üzerinden (3a-36a arası) hazırlanmıştır. *Tuhfetü'l-İsmet* dîbâce ve yetmiş üç konu başlığından oluşmaktadır (Temiz, 2020, s. 27).

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalı öğrencilerinden Recep Gökkaya tarafından hazırlanmakta olan doktora tezi ise *İsmet Efendi'nin Tuhfetü'l-İsmet İsimli Pend-nâme Şerhi [İnceleme-Tenkitli Metin-Şerh Sözlüğü]* başlığını taşımaktadır.

1.3.8. Berg-i Dervîşân, Mustafa Refî'a (XVIII. yy.)

Mustafa Refî'a 1717 yılında Kahire divaniyesinde görev yapmakta iken hem Allah'ın rızasını kazanmak hem de anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla *Pend-nâme'yi* Türkçeye çevirmeyi arzu etmiştir. 1729 yılında tamamladığı eserini nimetlerinden yararlandığı Mir İskender'e sunan Mustafa Refi'a *Pend-nâme'nin* 824 beytini şerh etmiştir.

Gülçiçek Akçay tarafından hazırlanan doktora tezi *Mustafa Refî'a-Berg-i Dervîşân (Karşılaştırmalı İnceleme-Metin)* (Akçay, 2013, s. 2013) başlığını taşımaktadır ve şerh metni tek nüsha üzerinden çalışılmıştır. Akçay; *Berg-i Dervişân* merkezde olmak üzere Şem'î (*Sa'âdetnâme*), Abdurrahman Abdî Paşa (*Müfid*), İsmail Hakkı Bursevî (*Şerh-i Pend-i Attar*), Kilisli Mustafa Rûhî (*Rûhu'ş-şurûh*) ve Mehmed Murad Nakşibendî'nin (*Mâ-hazar*) şerhlerini mukayeseli olarak incelemiştir. Giriş ve Sonuç bölümleri dışında beş

bölüm (Şerh Yöntemleri, Dil ve Üslup, Muhteva, Şerhlerdeki Şahsiyetler, Şerhlerde Yararlanılan Kaynaklar) ve transkripsiyonlu metinden oluşan oluşan çalışmada şârih tarafından *Pend-nâme'nin* 824 beytinin şerh edildiği bilgisi verilmiştir.

1.3.9. Rûhu'ş-Şurûh, Kilisli Mustafa Rûhî Efendi (XVIII. yy.)

1720/1721 (h. 1133) yılında doğan Mustafa Rûhî Efendi Türkçe, Arapça ve Farsçaya bu üç dilde şiir yazacak derecede hakim olan alim, şair bir şahsiyettir. Çelebi-zâdelerden olan Mustafa Rûhî Efendi Çekmeceli-zâde'den icâzet-nâme almıştır. Mütercim Asım Efendi'nin hocası olan Mustafa Rûhî'nin (Ün, 2007, s. LXXVİİ) 1767/1768 (h. 1181) yılında kaleme aldığı *Rûhu'ş-Şurûh, Pend-nâme-i Attâr'ın* mufassal bir şerhidir. Şerhinin sebeb-i telif bölümünde Farsçanın değerinden bahseden ve bu dili öven şârih, Attar'dan bahsettikten sonra *Rûhu'ş-Şurûh'u* kaleme alma sebebini açıklar. Dost meclisinde *Pend-nâme'nin* ilim sahibi biri tarafında şerh edilmesi gerektiğini söyleyen şârih dostlarının bu işi ancak kendisinin yapabileceğini söylediklerini anlatır. Dostlarının ısrarı sonucunda *Pend-nâme'yi* şerh etmeye karar veren Mustafa Rûhî Efendi sebeb-i telif bölümünde kendi şerh tekniğini de izah etmiştir (Ün, 2007, s. 13).

Cumhur Ün tarafından hazırlanan doktora tezi *Kilisli Mustafa Rûhî Efendi'nin Rûhu'ş-Şurûh'u* (Ün, 2007) başlığını taşımaktadır. Tez beş bölümden oluşmaktadır (Giriş, Attâr ve *Pend-nâme'si*, Kilisli Mustafa Rûhî Efendi, Metin Tesisi, Edebî ve Kültürel Malzeme). Metin tesisinde 2 nüsha kullanılmıştır.

1.3.10. Şerh-i Pend-nâme, Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Bursevî (XIX. yy.)

Dersiâm Seyyid Ferâ'izî Mehmet Efendi'nin oğlu olan müellif Bursa'da doğmuştur ve Ferâ'izî-zâde nâmıyla tanınmıştır. *Târîh-i Gülşen-i Maârif* isimli eseriyle asıl şöhretini kazanan Mehmed Sa'îd 1835 (h. 1251) yılında vefat etmiştir (Yekbaş, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim Tarihi: 27.10.2021).

Şârihin hayatı ve eserleri hakkkında bilgi veren kaynaklar onun *Şerh-i Pend-nâme* adlı bir eserinden söz etmez. İmamoğlu'na göre bunun sebebi söz konusu eserin telif bir eser olmayıp İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attâr'ının* adeta bir özeti şeklinde kaleme alınmış olmasından kaynaklanmaktadır[8] (İmamoğlu, 2018, s. 73-74).

[8] İmamoğlu bu kanıya künye bilgisi aşağıda verilen tek nüshayı baz alarak varmıştır.
Mehmed Sa'îd Bursavî, Şerh-i Pendnâme , Ankara Milli Kütüphane, No. 06 Mil Yz A3310.

1.3.11. Mâ-Hazâr, Mehmet Murad Nakşibendî (XIX. yy.)

24 Ekim 1788 (23 Muharrem 1203) tarihinde İstanbul'da doğan Murad Nakşibendî âlim bir şahsiyet olup Nakşibendî tarikatine mensuptur. Sağlam bir eğitimden geçen Murad Molla babasının vefatı üzerine Murad Mollâ Tekkesi şeyhliğine tayin edilmiştir. XIX. yüzyılda Nakşibendiyye tarikati ile Mevlevîlik arasındaki yakınlaşmaya vesile olan Murad Molla (Erkan, 2010, s. 17) 1848 yılında vefat etmiştir.

Mehmet Murad Nakşibendî'nin *Mâ-Hazâr* isimli *Pend-nâme* şerhi üzerine yapılmış biri müstakil kitap ve diğeri akademik olmak üzere iki çalışma bulunmaktadır.

Muhammet Altaytaş ve Emir Hüseyin Yiğit tarafından 2012 yılında hazırlanan kitap *Mehmet Murad Nakşibendî, Pend-nâme-i Attâr Şerhi, Kitab-ı Mâ-Hazar, Şerh-i Alâ Pend-i Attâr* ismini taşımaktadır. Eser Takdim, *Pend-nâme*, Müellifi ve Şârihi, İhtâr, *Mâ-Hazar* ana bölümlerinden oluşmaktadır.

Adil Erkan tarafından 2010 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Mâ-Hazâr Adlı Pend-nâme Şerhinin Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi* başlığını taşımaktadır. Tek nüshanın incelenmesiyle oluşturulan çalışma Giriş (Feridüddin Attâr'ın Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri, Attâr'ın *Pend-nâmesi* ve Nasihat Geleneği, Türk Edebiyatında Pend-nâmeler) ve 2 bölümden (1.Bölüm: Murad Molla'nın Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri; 2.Bölüm: Metin, Kaynaklar) oluşmaktadır.

1.3.12. Kenz-i Nesâyih, Salih Nâilî (Nâilî-i Cedîd) (XIX. yy.)

1823 yılında Manastır'da doğan Salih Nâilî; Nâilî-i Cedîd, Salih Nâilî, Manastırlı Nâilî, Hoca Salih Nâilî Efendi isimleriyle meşhurdur. Dönemin önemli edebiyat topluluğu olan Encümen-i Şuarâ'ya da katılan Salih Nâilî medrese eğitimi görmüş, hafızlığını tamamlamış, Arapça ve Farsça bilen aydın birisidir. Salih Nâilî 1876 yılında Mısır'da vefat etmiştir.

1873/1874 (h. 1290) yılında *Kenz-i Nesâyih'i* tamamlayan Nâilî kaynak metnin her beytini beş beyitle şerh etmiştir. Manzum bir şerh olan *Kenz-i Nesâyih* bire bir Attar'ın beyitlerinin açıklamasıdır ve konunun dışına çıkılmamıştır (Balcı, 2011, s. 37). Metnin başında Azmi Efendi'nin[9] takrizi yer almaktadır. Salih Nâilî bu eseri kaleme alma sebebini

[9] Balcı çalışmasında Azmi Efendi'den Mısır Kahire Mevlevi-hânesi post-nişîni; İmamoğlu Mısır Mevlevî-hânesi post-nişîni Şeyh 'Azmî Efendi (ö.1893-94) şeklinde bahsederken Miyasoğlu; Azmi Efendi'den Galata Mevlevî-hânesi post-nişîni Şeyh Hüseyin Azmî Dede Efendi (öl. 1893) şeklinde bahsetmektedir. (Balcı, 2011, s. 43; Miyasoğlu, 2011, s. 105; İmamoğlu, 2018, s. 87) Muhtemelen yanlış yorumlanan bu kısım *Kenz-i Nesayih'in* giriş kısmında şu şekilde yer almaktadır:

ve şerh metodunu metnin sonunda açıklar. Bu bölümde Feridüddin Attar'ı anan şârih daha önce *Pend-nâme'nin* üç beş defa şerh edildiğini söyler ve İsmail Hakkı'yı ismen anar. Amacının hüner göstermek değil Allah'ın rahmetine mazhar olmak, iyi bir nâm bırakmak ve *Pend-nâme'ye* manzum bir şerh yazmak olduğunu belirtir. Ayrıca şârih yine bu bölümde şerhini beş ayda tamamladığını söyler.

Kenz-i Nesâyih Pend-nâme'nin manzum bir şerhidir. Arzu Balcı tarafından 2011 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Nâilî'nin Kenz-i Nesâyih Adlı Eseri ve Nasihat Geleneği* başlığını taşımaktadır. Çalışma giriş dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm İran Edebiyatında Pend-nâmeler, Arap Edebiyatında Pend-nâmeler, Türk Edebiyatında Pend-nâmeler; ikinci bölüm Feridüddin Attâr'ın Hayatı, Feridüddin Attâr'ın Sanatı, Feridüddin Attâr'ın Eserleri, Feridüddin Attâr'ın *Pend-nâmesi* ve Türk Edebiyatına Etkisi; üçüncü bölüm Salih Nâilî'nin Hayatı, Salih Nâilî'nin Sanatı, Salih Nâilî'nin Eserleri, *Divan*, *Şerh-i Kenz-i Nesâyih*; dördüncü bölüm Metin bölümlerinden oluşmaktadır. Salih Nâilî *Pend-nâme'nin* her bir beytini beş beyitle şerh etmiştir. Balcı; tezinde orijinal beyitleri Arap harfleriyle, buna yapılan beş beyitlik şerhi de Latin harfleriyle yazmıştır. Nâili'nin *Pend-nâme'nin* 277 beytini şerh ettiği görülmektedir.

Osman Emre Miyasoğlu tarafından 2011 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâyih (Metin-İnceleme)* başlığını taşımaktadır. Tez; Feridüddin-i Attâr (I.), Nâilî Sâlih (Nâilî-i Cedîd) (II.), Nasihat-nâme/Pend-nâme (III.), *Kenz-i Nesâyih* Hakkında (IV.), *Kenz-i Nesâyih* Tahlili (V.), Sonuç (VI.), Metin (VII.) olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. 12. yüzyılda kaleme alınan *Pend-nâme*'yi şerh ederken aslında şâir bir tercüme çalışmasından çok yeniden bir manzum eser ortaya koymuştur (Miyasoğlu, 2011, s. 103). Eser, *Pend-nâme*'den alınan beyitlere Nâilî Sâlih tarafından yapılan beşer beyitlik manzum şerhler şeklinde devam etmektedir (Miyasoğlu, 2011, s. 1). Şerhin yaklaşık 910 bendden oluştuğunu söyleyen Miyasoğlu tek nüsha üzerinden metnini kurmuştur (2011, s. 13).

Kenz-i Nasâyih, 901 beyit olan kaynak metnin 4505 beyitle açıklanması ile yani Ferîdüddîn Attâr'ın *Pend-nâme'sinin* her beytinin beş beyitle şerh edilmesiyle oluşturulmuş manzum bir şerhtir. Kütüphane kayıtlarında -matbu nüshalar hariç- eserin yazarı ya belirtilmemiş ya da Edirneli Emrî diye kaydedilmiştir (İmamoğlu, 2018, s. 86).

"Pîşva-yı erbâb-ı tarîkat-ı 'asriye Mevlevi-hâne-i Mısrîye post-nişîni reşâdetlü Eş'şeyh 'Azmi Efendi hazretleriniñ işbu manzûmeye inşâ buyurdukları takrîz-gûne târîh-i nefîsleridir."

1.3.13. Nüzhetü'l-İhvân, Ali Behcet (XIX. yy.)

Muzaffer Ertuğrul tarafından 2017 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi *Pend-nâme Şerhi Nüzhetü'l-İhvân'a Göre Pend-i Attâr'da Tasavvufî Kavramlar* başlığını taşımaktadır. Çalışma Giriş (XI. ve XII. Asırda Nişabur'da Siyasî, İlmî ve Tasavvufî Durum), Birinci Bölüm (Ferîdüddin Attâr'ın Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri), İkinci Bölüm (*Pend-nâme-i* Attâr ve Klasik Türk Edebiyâtı'nda *Pend-nâme* Geleneği), Üçüncü Bölüm (*Pend-nâme* Şerhi *Nüzhetü'l-İhvân* ve Müellifi Ali Behcet Efendi), Dördüncü Bölüm (*Pend-nâme'de* Tasavvufî Kavramlar) ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmada Arap alfabeli metin Latinize edilmemiştir. Ertuğrul, *Nüzhetü'l-İhvân üzerinde yaptığı incelemede kırk kadar tasavvufî kavramla ilgili Attâr'ın görüşlerine rastlamış ve bu kavramların geçtiği beyitleri toplayarak diğer sûfilerin görüşlerini de ekleyip, tasavvufî kavramları îzah etmeye çalışmıştır (Ertuğrul, 2017, s. 285).* Tez orijinal nüsha üzerinden hazırlandığı için iktibas edilen beyitler de Ali Behcet'e aitmiş gibi düşünülerek metinde toplam 903 beytin şerh edildiği bilgisi verilmiştir (Ertuğrul, 2017, s. 285).

1.4. Pend-nâme'ye Tercüme/ Şerh Yazdığı Rivayet Edilenler

1.4.1. Resmî Ahmed Efendi (XVIII. yy.)

Osmanlı tarihçi ve siyasetçilerinden biri olan Resmî Ahmed Efendi, Girit'teki Resmo kasabasındandır. Sultan III. Mustafa'nın tahta çıkışını tebliğ için sefaretle Viyana'ya gönderilmiş ve daha sonra Berlin sefiri olmuştur. *Sefaret-nâme'si* ve *Hulâsatü'l-İtibar* adlı eseri Hammer tarafından Almanca'ya tercüme edilmiştir. 1193 (1779. Doğrusu: 31 Ağustos 1783) tarihinde vefat eden Ahmed Resmî Efendi Üsküdar'da Selimiye'de Çiçekçi Kahvesi karşısındaki mezarlığın ortasında defn edilmiştir (Saraç, 3. Cilt, 2016, s. 997)

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'nde Resmî Ahmed Efendi'nin eserlerini sıralarken *Sefînetü'r-Rüesâ*, *Hamîletü'l-Küberâ*, *Coğrafya-i Cedîd*, *Zülâliye* isimli eserlerinin olduğunu söyledikten sonra "Bir de *Pend-i Attâr* tercümesi ile *El-İstînas bi-Ahvâli'l-Efrâs* namında bir eseri de vardır." demektedir (Saraç, 3. Cilt, 2016, s. 997). Yapılan araştırmalar neticesinde ne yazık ki Resmî Ahmed Efendi'nin *Pend-i Attâr* tercümesinin herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır.

Kütüphane kayıtlarında hatalı okuma sonucu Mevlânâ Muhammed Emîn Müftîzâde Efendi'nin (d.1700/01) 1744 yılında kaleme aldığı yedi yüz yetmiş dokuz beyitten meydana gelen *Levhnâme* isimli manzum pend-nâme "Mevlana Resmi"ye aitmiş gibi

gösterilmiştir. Resmî Ahmed Efendi'yle yaşadıkları tarihin uygun olması ve anılan şahsın *Pend-i Attâr Tercemesi* adlı bir eserinin olması bu şekilde düşünülmesine sebep olmuş olmalıdır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, yirmi sekiz bölüme ayrılmış ve her bir bölümde farklı konular hakkında nasihatler verilmiştir (Yiğiterol, 2019). Attâr'ın *Pend-nâme'sine* yazılan şerh veya tercüme bir eser olmayan *Levhnâme* bu haliyle telif özelliği göstermektedir. Eser, çeşitli başlıklarla farklı ahlaki konulardan bahsetmektedir. Bu özelliğiyle Attar'ın *Pend-nâme'si* ile benzerlik göstermektedir (Yiğiterol, 2019, s. 100).

1.4.2. Livayî (XVII. yy.)

Sultan I. Ahmet devri (1603-1617) şâirlerinden olan Livâyî, Aziz Mahmûd Hüdâî hazretlerinin müntesiplerindendir. *Osmanlı Müellifleri'nde* Livâyî'nin *Dîvân'ı* (Millet Kütüphanesi), *Bahr-i İrfân* (Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi) ismindeki ahlâkî ve tasavvufî manzûmesi olduğunu söyleyen Bursalı Mehmed Tahir ayrıca onun *Pend-i Attâr'ı* da tercüme ettiğini yazmıştır (Saraç, 2. Cilt, 2016, s. 829). Yapılan araştırmalar neticesinde bu esere ulaşılamamıştır.

1.4.3. Nesâyihu'l-Mülûk, Seyyid Feyzullah Efendi (XVII. yy.)

Akademik çalışmalarda *Pend-nâme'yi* tercüme eden isimler arasında Seyyid Feyzullah Efendi de zikredilmiştir. Bu çalışmalarda söz konusu müellifin hayatıyla ilgili bilgi verilmediği için bu isme ait şairler/yazarlar araştırılmış ve 1639 yılında Erzurum'da doğan Osmanlı şeyhülislâmı Seyyid Feyzullah Efendi ismine rastlanmıştır. Âlim ve siyaseten güçlü bir şahsiyet olan Seyyid Feyzullah Efendi uygunsuz icraatları sebebiyle hazin bir sonla hayata gözlerini kapatmıştır (Tayşi, DİA, 1995, XII, s.527). *Pend-nâme-i Attâr'ın* tercümesi olduğu söylenen *Nesâyihu'l-Mülûk*[10] adlı eseri Arapça mensur bir eserdir.

1.4.4. İsmail Müfid Efendi (İstanbulî) (XIX. yy.)

Aslen İstanbullu olan İsmail Müfid Efendi tahsilini tamamladıktan sonra Mekke pâyesine nail olmuştur. Müderrislik vazifesi ve eser yazmakla geçimini sağlayan gayretli bir âlimdir. Nakşibendî tarikatinin halifelerindendir ve 1217 (M. 1802-03) yılında vefat etmiş, Dâvûd Paşa Câmi-i şerifi hazinesine defn edilmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nde İsmail Müfid Efendi'nin birçok tercüme ve şerhi zikredilmiş, *Pend-i Attâr'a* şerh yazdığı belirtilmişdir (Saraç, 1. Cilt, 2016, 253). Kütüphane kayıtlarında mezkur eserin nüshasına rastlanmamıştır.

[10] Eserin nüshası için bakınız: Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2122/2.

1.4.5. Feyzullah Efendi (Hacı, Feyzullah Erzincanî, Kemahlı Hacı Feyzullah Efendi) (XX. yy.)

Fuzalâdan bir zat olan Feyzullah Efendi Erzincan sancağındandır. Tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra Eğridir'e yerleşerek müderrisliğe başlamıştır. 1323 (M. 1905-06) yılında Söke'de vefat etmiştir. Osmanlı Müellifleri'nde şiire de istidadının olduğu belirtilen Hacı Feyzullah Efendi'nin *Şerh-i Pend-i Attâr* isimli eserinin olduğu yazmaktadır (Saraç, 1. Cilt, 2016, s. 414). Kütüphane kayıtlarında eserin nüshasına rastlanmamıştır.

1.4.6. Pend-nâme, Ahmed Mürşidî (XVIII. yy.)

XVIII. yüzyıl şairi Mürşidî'nin *Pend-nâme'si* tercüme olmayıp telif bir eserdir. Attar'ın *Pend-nâmesi'yle* isim benzerliği dışında ilgisi olmayan eser Müridî'nin *Pend-i Ricâl* adlı eserine nazire olarak yazılmıştır. Eser üzerine hazırlanmış bir kitap ve iki akademik çalışma bulunmaktadır. Mehmet Sait Mermutlu tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi (1996) *Ahmed Mürşidi'nin Pend-nâmesi (Tenkitli Metin)* başlığını taşımaktadır. Behsat Karpınar tarafından 1999 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi ise *Ahmed Mürşidi'nin Pend-nâmesi'nin (ilk 5094 beyti) Tenkitli Çeviri Yazısı ve Metni* başlığını taşımaktadır. Mermutlu tarafından yazılan kitap 2012 yılında basılmıştır ve *Diyarbekirli Ahmed Mürşidî Pend-nâme* ismini taşımaktadır.

1.4.7. Mustafa Âsım (XIX. yy.)

Küçük Filibeli Hoca namıyla bilinen Abdullah Efendi'nin oğlu olan Mustafa Âsım Bey İstanbul'da doğmuş (1273/1856), Trabzon'da vefat etmiştir (1320/1902-1903). Bursalı Mehmed Tahir, Mustafa Âsım Bey'in *Pend-i Attâr'ı* nazmen Türkçeye tercüme ettiğini belirtmiştir (Saraç, 2016, s.762).

M. Nuri Gençosman da *Pend-nâme Feridüddin Attar* isimli eserinde son asır âlimlerinden merhum Mustafa Âsım'ın manzum tercümesi (Gençosman, 2014, s. 15) olduğu bilgisini vermektedir. Kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında bu eserin bilgisine ve nüshasına ulaşılamamıştır.

1.5. Hatalı Kataloglama Sonucu Pend-nâme'ye Şerh Yazdığı Söylenen Kişiler

1.5.1. Ömer bin Hüseyin (XVI. yy.)

Yapı Kredi Sermet Çiftler Araştırma Kütüphanesi Y-0221'de kayıtlı olan ve kataloglarda sehven Ömer bin Hüseyin'e aitmiş gibi gösterilen eser Şem'ullâh Şem'î'ye

aittir. Şem'î, *Pend-nâme* şerhinin sebeb-i telif bölümünde Ömer bin Hüseyin ismini zikrederek onun isteği üzerine *Sa'âdet-nâme'yi* kaleme aldığını belirtmiştir. Muhtemelen bu isim eserin yazarı zannedilerek kataloglama esnasında hata yapılmıştır.

1.5.2. Askerî (XVI. yy.)

Kanuni Sultan Süleyman devri şairlerinden olan Askerî, Edirne'de doğmuştur ve asıl adı Mehmet'tir. Tercî-bent şeklinde ve aruzun *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* vezniyle yazılmış olan *Pend-nâme-i Askerî* 14 bentten ibarettir. VII, VIII, X, XI ve XII. bentler on, diğerleri ise on bir beyitten oluşmaktadır. Toplamda ise 149 beyitten oluşan eserin konusu, genel anlamda oğlanlardan uzak durma hakkında verilen öğütler etrafında şekillenmiştir (Delice, 2016, s. 116). Telif bir eser olan *Pend-nâme-i Askerî*'nin Attâr'ın *Pend-nâme'siyle* öğüt verme dışında herhangi bir benzerliği ve ilişkisi yoktur.

1.5.3. Makâlî Mehmed Çelebi (XVI. yy.)

Kaynaklarda Makâlî Mehmed Çelebi'ye aitmiş gibi gösterilen *Terceme-i Pend-nâme-i Attâr* isimli eser, 16. Yüzyıl şâirlerinden Emre'ye aittir. Eser, Muhammed Doruk tarafından hazırlanan yüksek lisans teziyle bilim dünyasına kazandırılmıştır (Doruk, 2017).

1.5.4. Şemseddîn-i Sivâsî (Ebü's-Senâ Şeyh Şemseddîn Ahmed es-Sivâsî (XVI. yy.)

Halvetiyye tarikatinin Şemsiyye şubesinin kurucusu olan Şemseddîn Sivasî (d.926/1520) Tokat'ta (Zile) doğmuştur. Bursalı Mehmed Tahir onun manzum eserlerini sayarken *Terceme-i Pend-nâme-i Şeyh Attâr* (Saraç, 2016, s.103) isimli eserinden bahsetmiş daha sonra ise *matbû olan bu şerh olmayıp şuarâdan 893'te vefat eden Edirneli Emrî'nindir* notunu düşmüştür. Yekta Saraç ise bu tarihin 983/ 1575 olması gerektiğini ve eserin Emrî'ye ait olmadığını belirtmiştir (2016, s. 103).

Şemseddin Sivâsî'ye ait telif pend-nâme, muhtemelen isim benzerliğinden kaynaklanan hata ile, akademik kaynaklarda *Terceme-i Pend-nâme-i Attâr* olarak gösterilmiştir. Eser Alim Yıldız tarafından yazılan *Şemseddin Sivasî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Pend-nâme* başlıklı bir makaleyle bilim dünyasına kazandırılmıştır (Yıldız, 2015).

Yıldız, Â. (2015). *Şemseddin Sivasî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Pend-nâme. ERDEM,* 69, 101-112.

1.5.5. İbrahim Gülşenî (XVI. yy.)

Alim Yıldız tarafından *İbrahim Gülşenî'nin "Pend-nâme"si* başlıklı makaleyle ilim dünyasına tanıtılan eser (Yıldız, 2002) XVI. yüzyıl (1534) mutasavvıf şairlerinden biri olan

Halvetiyye tarikatinin Gülşeniyye şubesinin kurucusu İbrahim Gülşenî'ye aittir. Telif olan eserin Attâr'ın *Pend-nâme'siyle* isim benzerliği dışında herhangi bir yakınlığı bulunmamaktadır.

Yıldız, A. (2002). *İbrahim Gülşenî'nin "Pend-nâme"si. Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* XVI, 57-95.

1.5.6. Herâtî (XVII. yy.)

Kataloglarda Herâtî'ye aitmiş gibi gösterilen *Pend-nâme* şerhi Seyyid Alî b. Ahmed el-Hasretî'ye aittir. Hasretî ismi yanlışlıkla Herâtî olarak okunmuş ve bu haliyle kataloglara kaydedilmiş olmalıdır. Kütüphane kayıtlarında *Şerh-i Pend-nâme* adıyla Alî Hasretî/Herâtî'ye kayıtlı yedi farklı nüshadan şarihin ismine kayıtlı 1143 nolu Ankara Milli Kütüphane nüshası incelendiğinde Hasretî'nin öncelikle kaynak metni manzum olarak Türkçeye tercüme ettiği daha sonra da mensur bir şekilde Arapça şerh ettiği görülmektedir.

1.5.7. Emrî-i Diyarbekrî (XVII. yy.)

Emrî-i Diyarbekrî'ye ait "*Terceme-i Pend-nâme-i Attâr*" olarak gösterilen eser Mahmut Kaplan tarafından *Diyarbakırlı Emîrî ve Nasihat-nâmesi* adlı makaleyle bilim dünyasına kazandırılmıştır. Eser başlıktan da anlaşılacağı üzere Attâr'ın *Pend-nâme*'sinin tercümesi değil, telif bir nasihat-nâme örneğidir.

Kaplan, M. (2012). Diyarbakırlı Emîrî ve Nasihat-Nâmesi. *Uluslararası Sosyal Arastırmalar Dergisi*, 5(22), 72-84.

1.5.8. Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi (Sahhaflar Şeyhi-zâde) (XIX. yy.)

Esad Efendi tarafından tercüme edildiği söylenen *Terceme-i Pend-nâme* isimli eser Mehmet Arslan tarafından *Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi'nin Pend-nâmesi* adıyla yayımlanmıştır (Arslan, 2004). Eser çocuklar için yazılmış manzum bir öğüt kitabıdır.

Arslan, M. (2004). Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'anüvis Esad Efendi'nin *Pend-nâmesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları,* 4.

2. Attâr'ın Pend-nâme'si Üzerine Yapılan Diğer Akademik Çalışmalar

Akçay, G. (2018). Tasavvuf ve Ahlak Eğitiminde Kullanılan Edebî Metinlerde Anlatım Teknikleri: Pend-Nâme Şerhleri Örneği. *Turkish Studies- Language/Literature*, 13(20), 15-30.

Atlansoy, K. (2005). Pend-i Attâr'ın Türkçe İlk Manzum Çevirisi: Sabâyî'nin Sırât-ı Müstakîm Mesnevîsi. *İlmî Araştırmalar*, 20, 27-41.

Balcı, M. (2018). Attâr ve Pend-nâmesi Üzerine, *AKADEMİK-US,* 2(1), 33-62.

Dündar, İ.H. (2008). *İslâm'da Edep Geleneği ve Feridüddîn-i Attâr'ın Pend-nâmesi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gençosman, M. N. (2014). *Pend-nâme, Feridüddin Attar*. Ataç Yayınları.

Karacoşkun, M.D. (2012). Şark-İslâm Klasiği Pend-nâme'ye Göre Kişilik Tipleri ve Mutluluk Yolları, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(1).

Koçin, A. (1999). Feridüddin Attâr'ın Pend-nâmesinin Türk Edebiyatına Etkisi ve Zaifî'nin Bustân-ı Nasâyıhı ile Karşılaştırılması, *Bilig*, 10(Yaz) 93-102.

Koşik, H.S. (2014). 17. Yüzyılda Yazılmış Bir Pend-nâme-i Attar Şerhi: Abdurrahman Abdi Paşa'nın Müfîd'i, *TUDOK*, ss.17.

Odunkıran, F. (2011). Nâilî Salih Efendi ve Kenz-i Nasâyih İsimli Manzum Pend-i Attâr Şerhi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 42(42), 113-132.

Ritter, H. (1993). Attâr. *İslam Ansiklopedisi 2*. MEB Yayınları, 7-12.

Sacy, S. (1819). *Pend-namèh, ou Le livre des conseils de Ferid-Eddin Attar*, de L'ımprımerıe Royale, Paris.

Şahinoğlu, M. N. (1991). Attâr, Feridüddin. *DİA*. IV, 95-98.

Türkoğlu, S. (2018). Türk Edebiyatında Pend-nâme-i Attar'ın Manzum Tercümeleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzü'r-Rızâ'sı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 671-692.

Ünal, V. (2016). Ferîdüddin Attâr'ın Pend-nâme'sinde Din ve Toplum. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 8*(1), 271-288.

3. Genel Değerlendirme (Tespitler - Öneriler)

Attâr, Klasik Türk edebiyatı şair ve yazarları üzerinde en fazla tesiri olan Fars edebiyatı sanatçılarından birisidir. *Pend-nâme* adlı eserin ona aidiyeti konusu ihtilaflı bir mevzu olsa da söz konusu eser yazıldığı günden itibaren Attâr'a aitmiş gibi kabul edilmiş,

okunmuş, başka dillere tercüme edilmiş, şerh edilerek mümkün olduğunca eserden istifade edilmeye çalışılmıştır. XV. yüzyılda Türkçeye tercüme edilen eser, XVI. yüzyılda yine bu dilde şerh edilerek Klasik Türk edebiyatındaki tesirini arttırarak devam ettirmiştir. Günümüzde bile eser üzerine tercümelerin ve şerhlerin devam etmesi *Pend-nâme'nin* etkisini ve önemini göstermesi bakımından önemlidir. *Pend-nâme-i Attâr* üzerine birçok akademik çalışma yapılmış, yapılmaya da devam etmektedir.

XV. yüzyılda Sabâyî Hayreddîn Çelebi tarafından kaleme alınan *Sırât-ı Müstakîm* isimli eser *Pend-nâme'nin* Anadolu sahasında bilinen ilk manzum tercümesidir. Şemʿî'nin *Sa'âdet-nâme*'si ise *Pend-nâme'nin* Anadolu sahasında bilinen ilk şerhidir.

Tablo 1. Pend-nâme-i Attar Tercümeleri

1	Sabâyî Hayreddin Çelebi	Sırat-ı Müstakim	XV. yüzyıl Sonları
2	Emre	Tercüme-i Pend-nâme-i Attār	XVI. yy
3	Pîr Mehmed Azmî Efendi	Pend-nâme-i Azmî / Nasihatnâme-i Azmî	XVI. yy
4	Edirneli Nazmi	Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr	XVI. yy
5	Rumelili Zaîfî (Muhammed bin Evranos bin Nureddin)	Bustân-ı Nasâyıh	XVI. yy
6	Mecîdî (Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevî)	Pend-i Attâr Tercümesi	XVI. yy
7	Seyyid Alî b. Hasretî	Tercüme-i Pend-nâme	XVII. yy.
8	Hasan Şu'ûrî Efendi (Hasan b. Abdullah el-Halebî Şuûrî Efendi)	Pend-nâme-i Attâr Tercümesi	XVII. yy.
9	Siyâhî-zâde Alî b. Şeyh Mehmed (Tab'î)	Gülşen-i Ahbâr	XVIII. yy.
10	Muhammed Zahrî Efendi	Miftâh-ı Pend	XIX. yy.
11	Âlî (Mehmed bin Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hasenî)	Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr (XIX. yy.?)	?
12	Seyyid Alî Rızâ	Riyâzü'r-Rızâ	XIX. yy.
13	Yemez-zâde Süleyman Rüşdî Efendi	Pend-i Attâr Tercümesi	XIX. yy.

Tablo 2. Pend-nâme-i Attar Şerhleri

1	Şem'î	Saâdet-nâme	XVI. yy.
2	Şârihi Belirsiz	Murâdiyye	XVII. yy.
3	İsa bin Mahmûd eş-Şehîr bi'n-Na'tî	Pend-i Attâr Şerhi	XVII. yy.
4	Hulûsî	Vesiletü'l-Merâm	XVII. yy.
5	Abdurrahmân Abdî Paşa	Müfîd	XVII. yy.
6	İsmet Efendi	Tuhfetü'l-İsmet	XVIII. yy.
7	Bursevî İsmâil Hakkı	Şerh-i Pend-i Attâr	XVIII. yy.
8	Mustafa Refî'a	Berg-i Dervîşân	XVIII. yy.
9	Kilisli Mustafa Rûhî Efendi	Rûhu'ş-Şurûh	XVIII. yy.
10	Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Bursevî	Şerh-i Pend-nâme	XIX. yy.
11	Mehmet Murad Nakşibendî	Mâ-Hazâr	XIX. yy.
12	Salih Nâilî (Nâilî-i Cedîd)	Kenz-i Nesayih	XIX. yy.
13	Ali Behcet	Nüzhetü'l-İhvân	XIX. yy.

Tablolardan anlaşılacağı üzere Anadolu sahasında Attâr'ın *Pend-nâme'si* toplam 13 kez tercüme edilmiş ve yine bu esere yazılan 12 adet şerh tespit edilmiştir. *Pend-nâme'yi* tercüme ettiği veya ona şerh yazdığı rivayet edilen kişiler ise Resmî Ahmed Efendi (XVIII. yy.), Livayî (XVII. yy.), Seyyid Feyzullah Efendi (*Nesâyihu'l-Mülûk*, XVII. yy.), İsmail Müfid Efendi (İstanbulî) (XIX. yy.), Feyzullah Efendi (Hacı, Feyzullah Erzincanî, Kemahlı Hacı Feyzullah Efendi) (XX. yy.), Ahmed Mürşidî (*Pend-nâme*, XVIII. yy.), Mustafa Âsım (XIX. yy.) olmak üzere şimdilik sekiz isimden oluşmaktadır. Bu eserlerden bazıları tercüme/ şerh değil telif eserlerdir (Ahmed Mürşidî'nin *Pend-nâme'si* gibi) ve nasihat türünde kaleme alındıkları için Attâr'ın *Pend-nâme'siyle* karıştırılmıştır. Diğer eserler ise henüz elde edilememiş, herhangi bir kütüphane kataloğunda bu eserlerin isimlerine rastlanmamıştır. Hatalı kataloglama sonucu *Pend-nâme'ye* şerh yazdığı söylenen şârihler ise Ömer bin Hüseyin (XVI. yy.), Askerî (XVI. yy.), Makâlî Mehmed Çelebi (XVI. yy.), Şemseddîn-i Sivâsî (Ebü's-Senâ Şeyh Şemseddîn Ahmed es-Sivâsî (XVI. yy.), İbrahim-i Gülşenî (XVI. yy.), Herâtî (XVII. yy.), Emrî-i Diyarbekrî (XVII. yy.), Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi (Sahhaflar Şeyhi-zâde) (XIX. yy.)' dir. Bu eserlerin konusunun nasihat olması ve Attâr'ın *Pend-nâme'sinden* dolayı bu ismin artık bir edebi tür ismi olarak kullanılması araştırmacıların bu tür hatalar yapmasına sebep olmuş olmalıdır.

Pend-nâme-i Attâr şerhleri ve tercümeleri üzerine yapılan akademik çalışmaların daha çok metni Latin alfabesine aktarma, şekil ve muhteva incelemeleri, metnin dil özellikleri ve *Pend-nâme'nin* evrensel olarak verdiği mesajlara yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle *Pend-nâme-i Attâr* şerhleri sözlüğü gibi sözlük çalışmalarının ihmal edildiği yine *Pend-nâme-i Attâr* tercümeleri ve şerhleri üzerine yapılacak karşılaştırmalı çalışmaların olmadığı ve bu eserlerden yola çıkılarak Klasik Türk edebiyatı dönemi şerh ve tercüme terimlerinden anlaşılması gereken tanımlamalar üzerine fazla mesai harcanmadığı tespit edilmiştir. Genel durum böyle olmakla birlikte İsmail Kara tarafından kaleme alınan İlim *Bilmez Tarih Hatırlamaz, Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not* (Kara, 2021) isimli eserinin istisna olduğu ve gerek şerh ve tercüme terimlerinin gelenek içerisinde yüklendiği anlam gerekse bu sözcüklerden anlaşılması lazım gelen mana üzerine yoğunlaşması yönüyle alanda önemli ve farklı bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ayrıca Boğaziçi Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerine mensup olanlar tarafından yürütülen *"Osmanlı Kültürünün Sürekliliğinde Çeviriler ve İşlevleri: 14.-19. Yüzyıllar"* ve *"Beylikler Dönemindeki Çeviriler ve Osmanlı Edebiyat Modellerinin Oluşumunda İşlevleri"* isimli iki projenin (birincisi Saliha Paker'in, ikincisi Zehra Toska'nın koordinatörlüğünde) genel olarak tercüme, şerh ve çeviri sözcüklerine getirdikleri yorumlar ve bu terimlere olan farklı yaklaşımları ile alana olan katkıları zikredilmesi gereken önemli çalışmalardır (Paker 2009, s. 91-92).

Pend-nâme-i Attâr şerhleri ve tercümeleri üzerine yapılan akademik çalışmalarda alan yazında bu konuda yapılmış çalışmalara (literatür bilgisine) ve güncel yayınlara ayrılan bağımsız bir bölümün olmaması da bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Hem eski kaynakların görülmesi hem de güncel kaynakların görülerek çalışmada bunlara yer verilmesi bu konu üzerine çalışanların tekrara düşmesini engelleyecek ve bakir kalan konuların tespit edilmesini kolaylaştıracaktır. Ayrıca akademik olsa bile bazı bilgilere temkinli yaklaşmak gerektiği ve yazma eserleri, akademik çalışmaları görmeden konu hakkında kesin bir yargıya varılmaması gerektiği sağlıklı ve güvenilir çalışmaların ortaya çıkması adına uyulması gereken zaruri bir kaidedir. Şem'î'nin şerhinin üzerine aynı minvalde (Akkoyun, 1999; Keyik, 2001; Cengiz, 2004) üç yüksek lisans tezinin yapılması ve bu çalışmalarda daha önce yapılmış çalışmaya/ çalışmalara değinilmemesi literatür taraması yapılması konusunda hassasiyetin olmadığını göstermektedir.

Yapılan akademik çalışmalarda karşılaşılan sorunlardan bir diğeri de araştırmacılar tarafından asıl konuyla alakası olmayan meseleler hakkında bilgi vermek ve bilinenleri

tekrarlamak suretiyle özelde şerh üzerine genelde ise Attâr'ın *Pend-nâme'si* üzerine hazırlanan her çalışmada bulunan ve varlığı herkesçe bilinen ansiklopedik bilgilerin uzun uzun aynen tekrarlanmasıdır. Bu konuda sayın Kortantamer'in *Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları* başlıklı makalesinde söyledikleri tüm araştırmacılar için yol gösterici mahiyettedir.

> Bu durumlarda yeni bilgiler elde edilmişse, veya verilen bilgilerin daha sonraki incelemeyle mutlaka zikredilmesi gereken bir ilişkisi varsa, yahut bu konulardaki dağınık ve çok miktardaki bilgiyi derleyip toparlamak bir kazanç olacaksa, konuya el atılır. Bunun dışında, bir liste vermek ve bilgi bulunabilecek önemli kaynaklara gönderme yapmak yeterlidir (1993, s. 47).

Yapılan akademik çalışmalarda karşılaşılan sorunlardan birisi de şudur ki Attâr'ın *Pend-nâmesi'ne* yazılan şerh ve tercümelerle ilgili bilgi verilirken şerh ve tercüme olmadığı halde sırf *Pend-nâme* başlığı taşıdığı için bazı eserlerin *Pend-nâme* şerhi veya tercümesi olarak gösterilmesidir. Ayrıca çalışmalarda isim karışıklığı yaşandığı, bazı *Pend-nâme* şerh ve tercümelerinin gerçek müellifi tespit edilmeyerek başka müelliflere aitmiş gibi gösterildiği fark edilmiştir. Bunların da araştırma yapacak kişilerin zaman kaybı yaşamaması için maddeler halinde verilmesi uygun görülmüştür.

Şîrâzî Elvân Çelebi'nin *Pend-nâme*'yi tercüme ettiği Paksoy (2012, s.22) tarafından dile getirilmiştir. İmamoğlu ise eserin içeriğini görmeden böyle bir *Pend-nâme* tercümesinin varlığını kesin olarak kabul etmek hususunda ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini belirtmiştir (2018, s.139). Bahsedilen yazma[11] temin edilerek kontrol edilmiş ve bu eserin Şîrâzî Elvân Çelebî'nin değil Emre'nin tercümesinin bir nüshası olduğu tespit edilmiştir. Nüsha üzerine *Pend-nâme* Tercümesi yazmakta ve söz konusu eserde diğer nüshalarda bulunan yirmi bir beyitlik Farsça kısım bulunmamaktadır. Otuz altı varaktan oluşan yazmanın başında ve sonunda vikaye sayfaları bulunmakta ve buralarda asıl eserden farklı beyitler, şahıs isimleri (Ali Paşa) ve tarihler bulunmaktadır. Ayrıca yine bu kısımda eserin İbrahim Ağa tarafından vakfedildiği bilgisi yazmakta ve kendisine dua edilmektedir. Yazma doğrudan sebeb-i telif bölümüyle başlamaktadır. Eser üzerine Bilgin (1998) ve Doruk (2017) tarafından çalışma yapılmıştır. Her iki yazarın da metinlerini tesis ederken bu nüshadan yararlanmadıkları gibi bu nüshanın varlığından da haberdar olmadıkları görülmüştür. Eser hakkında daha geniş bilgi için çalışmanın *Emre-Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr* maddesine bakınız.

[11] Elvan Çelebî, *Terceme-i Pend-nâme-i Attâr*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No. 07 El 3002 (BY7267).

Gülçiçek Akçay *"Tasavvuf ve Ahlak Eğitiminde Kullanılan Edebi Metinlerde Anlatım Teknikleri"* isimli makalesinde *"Mâ-Hazar"* isimli *Pend-nâme* şerhinin dili üzerine yüksek lisans çalışması (Aksaraylı, 2013) yapıldığını belirtmektedir (2018, s. 22). Tez metni görülmeden varılan yargı hatalıdır. Çalışma Ebû Bekir Nusret'in 18. yüzyılda telif ettiği *"Mâ- Hazar"* adlı eser üzerinedir. Eserde yer alan konular; tıp bilimleri, farmakoloji, hastalıkların tedavisi, ilaç tarifleri ve ilaçların kullanma usulleridir (Aksaraylı, 2013, s. II). Görüldüğü üzere bu çalışma Murad Molla'ya ait *Pend-nâme* şerhi değildir. Yapılan hata isim benzerliğinden kaynaklanmış olmalıdır.

Emrî-i Diyarbekrî'ye ait *"Terceme-i Pend-nâme-i Attâr"* olarak gösterilen eser Mahmut Kaplan tarafından *"Diyarbakırlı Emîrî ve Nasihat-nâmesi"* başlıklı makaleyle bilim dünyasına kazandırılmıştır. Eser başlıktan da anlaşılacağı üzere tercüme değil nasihatnâme türünde kaleme alınmış telif bir eserdir.

Kaynaklarda Makâlî Mehmed Çelebi'ye ait olduğu söylenen *"Terceme-i Pend-nâme-i Attâr"* adlı eser, 16. yüzyıl şâirlerinden Emre'ye aittir. Eser, Muhammed Doruk tarafından hazırlanan yüksek lisans teziyle bilim dünyasına kazandırılmıştır.

Şemseddin Sivâsî'ye ait telif "*Pend-nâme"* kaynaklarda *"Terceme-i Pend-nâme-i Attâr"* olarak gösterilmiştir. Eser Alim Yıldız tarafından yazılan *"Şemseddin Sivasî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Pend-nâme"* başlıklı makaleyle bilim dünyasına kazandırılmıştır.

Esad Efendi tarafından tercüme edildiği söylenen *"Terceme-i Pend-nâme"* başlıklı eser Mehmet Arslan tarafından *"Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi'nin Pend-nâmesi"* adıyla yayımlanmıştır. Eser çocuklar için yazılmış manzum bir öğüt kitabıdır.

Çalışmalarda "Ömer b. Hüseyin'in eseri ise hem tercüme hem de şerh niteliğindedir." şeklinde bilgi verilen eserin katalog bilgisi "*Şerh ve Terceme-i Pend-nâme-i Attâr*, İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Arşiv No:221" olarak verilmiştir. Oysa bu eser Şem'ullâh Şem'î'ye aittir. Ömer bin Hüseyin isminin Şem'î'nin *Pend-nâme* şerhinin sebeb-i telif bölümünde geçiyor olması bu hataya sebep olmuş olmalıdır. Şem'î bu bölümde *Sa'âdetnâme* adını verdiği *Pend-nâme* şerhini dostu Ömer bin Hüseyin'in isteği üzerine kaleme aldığını anlatır. Eserin kataloglamasını yapan kişi muhtemelen bu ismi görerek onu eserin yazarı zannetmiş olmalıdır.

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Bursevî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren kaynaklar onun *Şerh-i Pend-nâme* adlı bir eserinden söz etmez. İmamoğlu'na göre bunun

sebebi söz konusu eserin telif bir eser olmayıp İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attâr'ının* adeta bir özeti şeklinde kaleme alınmış olmasından kaynaklanmaktadır (İmamoğlu, 2018, s. 73-74). Yine Na'tî'nin şerhiyle Şem'î'nin *Saadetnâme'si* arasında çok ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Eser bu haliyle orijinal bir şerh metni olmaktan ziyade Şem'î'nin kaynak metnin mısralarına yönelik yaptığı tercüme ve açıklamaların kimi zaman aslına hiç dokunulmadan kimi zaman da muhtasar olarak yazıya aktarıldığı bir eser görünümündedir (İmamoğlu, 2018, s.46).

Pend-nâme-i Attâr şerhleri ve tercümeleri üzerine yapılan literatür çalışmasında şerhler ve tercümeler listelenerek araştırmacıların bu eserler üzerine yaptığı çalışmalar belirtilmiştir. Sonuç olarak *Pend-nâme-i Attâr*'a olan ilginin devam ettiği görülmüştür. Ayrıca söz konusu şerh ve tercüme metinlerinde şârihlerin ve mütercimlerin aynı eser için hem tercüme ve hem şerh terimlerini kullanmaları Klasik Türk edebiyatı sanatçılarının şerh, tercüme ve telif terimlerine yükledikleri anlam hakkında ipucu vermektedir.

2. ALİ BEHCET

2.1. Klasik Türk Edebiyatında Ali Behcet İsimli Müellifler

Klasik Türk edebiyatı kapsamında başvurduğumuz biyografik kaynaklara göre toplam 3 adet Ali Behcet isimli müellif tespit edilmiştir.

2.1.1. Behcet, Fahreddîn-zâde Seyyid Ali Efendi

Ali Behcet ismine tesadüf ettiğimiz ilk tezkire Râmiz'in *Âdâb-ı Zurafâsı*'dır. Râmiz, tezkiresinde Ali Behcet'in Musullu olduğunu; Arapça ve Farsça'ya vâkıf, şiir ve inşâda başarılı olduğunu ve dönemin alimlerinden Osman Recep Efendi'den ders aldığını belirtmiştir (Erdem, 1994: 46) .

Silâhdâr-zâde ise tezkiresinde Behcet Es-Seyyid ʿAlî Efendi Behcet Es-Seyyid maddesinde "ʿAlī Efendi Muṣūlīdür. Müderrisīn-i kirāmdandur. Ḥaremeyn müfettişi olmışdur. Fevt şod 1197. (AE 9B)" şeklinde kısaca bilgi verdikten sonra Ali Behcet'in şiirlerinden örnekler sıralamıştır (Öztürk, 2018). Şefkat, tezkiresinde aynı bilgileri tekrar etmiştir

Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmanî*'de Musullu olan Ali Behcet Efendi'nin Seyyid Abdullah Neşati Efendi'nin oğlu, Mehmed Esad Efendi'nin kardeşi olduğunu belirtmiştir. Müftü Fahreddin'in akrabası olan Ali Behcet Irak'ta ilim tahsil etmiş, Şeyhülislam Pirizade Osman Molla'dan ders almıştır (Oğraş, 2018, s. 78). 1757/58 (1171) yılında İstanbul'a gelerek Râgıb Paşa'nın yardımıyla müderris olmuştur. Üç dilde nazma ve nesre muktedir olan Ali Behcet Efendi Haremeyn-i Şerifeyn müfettişi iken (Oğraş, 2018, s. 78) 3 Kasım 1777 (2 Şevval 1191) tarihinde vefat etmiştir (Akbayar, 1996, s. 363). XIX. yüzyıl tezkirecilerinden Şeyhülislam Ārif Hikmet Bey ise tezkiresinde Ali Behcet Efendi'nin ulema ve üdebadan bir zat olduğunu; Arapça, Farsça ve Türkçe şiir ve yazılarının bulunduğunu belirtmiştir (Çınarcı, 2019, s. 31). Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri'nde bazı mecmualarda Ali Behcet'in gazellerine tesadüf edildiğini belirterek bunlardan örnekler vermiştir. (Tarihsiz, s. 773)

2.1.2. Ali Behcet Konevi

Nakşibendi şeyhlerinden ve Mevlânâ evladından Bursalı Emin Efendi'nin halifelerinden olan Ali Behcet Efendi Konya'da doğmuştur. İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri* isimli eserinde madde başı olarak ismine yer vermese de Pertev

Paşa maddesinde kendisinden *Pertev [Paşa]'nın mürşidi Ali Behcet [Efendi]*[12] şeklinde bahsetmiştir (İnal,1969, s. 1309). *Sicilli Osmani*'de verilen bilgilere göre Nakşibendi şeyhi olan şahıs 20 Mart 1823 (7 Recep 1238) tarihinde vefat etmiştir. Üsküdar'da Selimiye dergâhında medfun olan Ali Behcet Efendi güzel hal sahibi olup Pertev ve Halet Efendi'ye bağlıdır (Akbayar, 1996, s. 363). Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Ali Behcet'i meşâyih faslında ele alarak onun Nakşibendî sülûkuna dair *Risale-i Übeydiyye-i Nakşibendiyye, Behçetü's-Sülûk, Divânçe, Hadîkatü'l-Abdâl* isimli eserlerinin olduğunu söylemiştir (Saraç, 1. Cilt, 2016, s. 44). Sadeddin Nüzhet ise Ali Behcet'i XIX. asır mutasavvıflarından biri olarak değerlendirerek yukarıdaki bilgileri tekrar etmiştir (Tarihsiz, s. 774).

Şeyh Ali Behcet hakkında en kapsamlı bilgiye Osmânzâde Hüseyin Vassâf'ın *Sefine-i Evliya* adlı eserinde ulaşılmaktadır. Konya ulemasından Hâce Ebûbekir Efendi'nin oğlu olan Ali Behçet 22 Ekim 1727 tarihinde Konya'da doğmuştur (Akkuş-Yılmaz, 2019, s. 194). Küçük yaştan itibaren önce babasının ardından dedesi Hâce Hasan Efendi'nin râhle-i tedrisinden geçmiştir. Alaâddin Çelebi'den *Mesnevi*, *Mektubat*, *Avârifül Maârif* ve *Hikem-i Atâ* eserlerini okumuş Nakşibendî, Mevlevî, Kâdirî, Kübrevî, Sühreverdî, Çeştî ve Şettârî tarikatlerinden icazet almıştır. Ankara'daki kadılık görevinden sonra Bursa'yla devam eden yolculuğunun ardından İstanbul Selimiye Nakşibendi Dergahı şeyhliğine tayin olmuştur . Altı sene kadar bu göreve devam eden Ali Behcet 1822 (1238) yılında vefat etmiştir. Şeyh İbrâhîm-i Hayrânî Efendi, Muhammed Saîd Pertev Paşa, Hacı Ahmed Hamdi Efendi, Rıfkı Efendi'ye hilafet vermiştir. *Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşıbendiyye, Behcetü's-Sülûk, Dîvânçe, Hadîkatü'l-Abdâl, Tercüme-i Hâl-i Ricâl-i Çeştî, Risâle-i Hâliyye vü Rûhâniyye, Vâridât-ı Kalbiyye* adlı kitaplarına ek olarak birçok şerh, haşiye ve ta'lîkâtı bulunmaktadır (Akkuş-Yılmaz, 2015, s. 196-197).

2.1.3. Şeyh el-Hâc Ali Behcet Efendi

Fatih'teki Tahir AğaTekkesi'nin postnişini Şeyh el-Hâc Ali Behcet Efendi olup hicrî 1277 (1860) yılında Üsküdar'da doğmuştur. Ali Behcet Efendi, Şeyh İbrâhîm-i Hayrânî hazretlerinin torunu ve Muhammed Feyzullâh Efendi'nin oğludur. Babasının vefatında dokuz yaşında olan Ali Behcet Efendi otuz sekiz sene türbedârlık vazifesinde bulunmuştur.

[12] Pertev [Paşa] nın mürşidi Ali Behcet [Efendi] merhumun medfun bulunduğu Üsküdar'da Selimiye dergahı, üçüncü Sultan Selim tarafından küçük bir zaviye olarak inşa ettirilmişdi. Pertev [Paşa], etrafdaki evleri alarak arsalarına derviş hücreleri, şeyh ve harem daireleri, taamhane ve matbah ile kütübhane yaptırdı. Padişah, vükelâ, rical ve meşayih hazır oldukları halde 1835 [13 Şaban 1251] de açılma merasimi icra olundu.

> Şeyh İbrâhîm-i Hayrânî Efendi hazretlerinin hafîd-i mükerremi ve Muhammmed Feyzullâh Efendi'nin necl-i necîbidir. (Akkuş &Yılmaz, 2015, s. 216)
>
> (Ali Behcet Efendi), 1277/ (1860) sene-i hicriyyesinde zînet-sâz-ı âlem-i şuhûd olup pederlerinin irtihâlinde dokuz yaşında bulunuyorlardı. (Akkuş & Yılmaz 2015, s. 216).

İyi bir eğitimden geçen Ali Behcet, Mevlevî Es'ad Dedenin sohbet arkadaşı olup ondan Mesnevî dersi almıştır.

> İbtidâî tahsîlini bitirip, Fâtih dersiâmlarından Urfalı Muhammed Efendi'nin dersine müdâvemetle 1311/(1893)'de ahz-ı icâzeye muvaffak olmuştur. Bir tarafdan da meşhûr Mevlevî Es'ad Dede hazretlerinin enîs-i bezm-i sohbeti olup, Mesnevî-i Şerîf ve sâir âsâr-ı ilmiye tederrüs ettiler (Akkuş -Yılmaz 2015, s. 217).

Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ'sında* yazmak üzere Ali Behcet'ten tercüme-i hâllerine dâir malûmat istediğini belirtmektedir. Buradan Ali Behcet'in bu tarihte hayatta olduğu bilgisine ulaşılmaktadır (18 Ocak 1924). Ayrıca Selîmiye Dergâhı'ndaki Pertev Paşa Kütüphanesi hâfız-ı kütüplüğünün Şeyh Behcet efendi'nin uhdesinde olduğunu ve bu kütüphanenin kitaplarının İstanbul'da Fâtih'te Millet Kütüphanesi kitaplarının bulunduğu yere nakl edilmesinden dolayı Şeyh Behcet Efendi'nin burada bulunduğunu belirtmektedir(Akkuş -Yılmaz 2015, s. 218). *Sefîne-i Evliyâ'da* Ali Behcet'in herhangi bir eserinin varlığından veya isminden bahsedilmemiştir.

2.2. Nüzhetü'l-İhvân Müellifi Ali Behcet

Pend-nâme şârihi Ali Behcet yukarıda tanıtılan müelliflerden birisi değildir. Dönemin kaynaklarında kendisiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Ali Behcet'in hayatı ve eğitimi ile ilgili bilgilere *Nüzhetü'l-İhvân* ile birlikte dil ve üslup, yazılma tarihi itibariyle aynı kişiye ait olduğu düşünülen diğer iki eserdeki ipucları yardımıyla ulaşılmaktadır.

2.3. Hayatı

Başvurulan kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Ali Behcet ile ilgili olarak çalışmamıza konu olan *Nüzhetü'l-İhvân* adlı eserde şârihin şahsı hakkında verdiği bilgiler ve eserde geçen şahsiyetler hareket noktası olarak kabul edilmiştir. *Nüzhetü'l İhvân'ın* giriş kısmında Muhyiddin Mahvî efendinin takrîzi yer almaktadır.

> Bāb-ı ʿālīde dīvān-ı aḥkām-ı ʿadliyye daʾiresi ḫulefâsından merḥūm Muḫyi'd-dīn Maḥvī Efendi'niñ ḥaḳḳ-ı ʿācizānemde ḳalem-rīz-i feṣāḥat olduḳları taḳrīẓ-i ʿālīleridir.

Bismihi sübḥānehu iḫvān-ı ṭarīḳiñ ṣaḥāyif-i manẓūme-i efkārlarını tevḥīd ve teʾlīf ḳaṣdıyle keşīde-i silk-i tanẓīm ve taṣnīf buyurulmuş ve Pend-i ʿAṭṭār ʿünvānıyla kesb-i iştihār itmiş olan "Kitāb-ı Neṣāyiḥ-Niṣāb ḳavāʿid-i insāniyyeti şāmil ve fevāʾid-i pür-berekātı müştemil intiḫāba sezā bir eşer-i bī-bahā idügünden hüner-mendān-ı zamāndan Behcet Beg Efendi kitāb-ı mezbūrı lisān-ı ʿaẕbü'l-beyān-ı Türkī üzere şerḥ ḳılıḳlı tercemeye himmet veʿunfuvān-ı şebābında el-ḥaḳ kendi iḫvān ü etrābına derece-i nihāyede bir ḫıdmet eylemişdir. Cenāb-ı Ḥaḳ saʿyini meşkūr eyleye. Āmīn. [Zahriyye 2b]

Şârih mezkûr eserin dîbâce bölümünde dönemin padişahı Abdülhamid Han'ı anarak ona dua etmektedir.

Pes ḥadīḳa-ı dībāce-i kitāb-ı fevāyiḥ-i ezhār-ı sitāyiş-i Kirdigār ile mülevven ve revāyiḥ-i envār-ı ṣalāt-ı Ḥabīb-i perverdigār ile müzeyyen olduḳda cenāb-ı Ḥaḳ ve feyyāż-ı muṭlaḳ velī-niʿmet-i ʿālemiyān Es-Sulṭān İbn-i Sulṭān İbn-i Sulṭān Es-Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān[13] edāma'llāhu salṭanatuhu ilā-āḫiri zamān[14] efendimiz ḥażretleriniñ daḫı vücūd-ı feżāil- ālūd-ı melīkānelerini nevāib-i tekvīniyye ve ālām u şedāʾid-i kevniyyeden maṣūn u meʾmūn buyursun. Āmīn. Sāye-i maʿārif- pīrāye-i ḥażret-i ḫilāfet-penāhīlerinde mekātibde[15] taḥṣīl-i ʿilm ü… **[3b]**

Eserin sonunda şerhin tamamlanma tarihi olarak miladi 30 Mayıs 1871 tarihi verilmiştir.

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavnillāhi'l-meliki'l-ḫallāḳ.

10 Rebiʿu'l-ūlā Sene 1388 [268a]

Ayrıca bu kısmın altında eserin basım aşamasında resmî bir kurum tarafından kontrol edilerek kurumun onayının alındığı notu düşülmüş ve tarih atılmıştır. Bu tarih de miladi 21 Aralık 1886 tarihidir.

Çizilen yerlerden maʿadāsınıñ ṭabʿında bir beʾis yoḳdur.

9 Kānūni'l-ūlā 1302 [268a]

Eserin kaleme alınma ve tab edilme yılları arasında on beş yıllık bir fark bulunmaktadır. Buradan hareketle dibâce kısmında kendisine dua edilen padişahın 1876-1909 (islamansiklopedisi.org.tr; 06.03.2021) yılları arasında tahtta bulunan II. Abdülhamid olduğu bilgisine ulaşabilmektedir. Her ne kadar eserin tamamlanma tarihinde (30 Mayıs

[13] Yazmada "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" isminin yerine "ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫān"a benzer bir ifade yazılmış ancak sonradan bu ifadenin üzeri çizilerek yan tarafa "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" ibaresi eklenmiştir.
[14] Yazmada bu kelimeden sonra "bi-ḥürmeti'l-Furḳān" ifadesi yazılmış ise de sonradan bu kelimeler üzeri çizilmek süretiyle metinden çıkarılmıştır.
[15] Yazmada "mekātib" kelimesinden sonra "rüşdiyye" kelimesi varsa da sonradan bu kelime üzeri çizilerek metinden çıkarılmıştır.

1871) tahtta Sultan Abdülazîz bulunuyorsa da eserin tab edilme yani basılma (21 Aralık 1886) tarihinde tahtta Sultan II. Abdülhamid bulunmaktadır ve eser de ona sunulmuştur. Zaten yazmanın dîbâce kısmında II. Abdülhamid Han'a duâ edilirken […Es-Sulṭān İbn-i Sulṭān İbn-i Sulṭān Es-Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān[16] edāmallāhu salṭanatuhu ilā-āḫiri zamān… (3b)] ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" isminin yerine ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫān'a benzer bir ifade yazılmış ancak sonradan bu ifadenin üzeri çizilerek der-kenâra "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" ibaresi eklenmiştir. Bu da yine eserin yazılma tarihiyle basılma tarinde tahtta farklı padişahlar bulunduğunu göstermektedir.

Başvurulan tezkireler ve biyografik kaynaklarda üç adet Ali Behcet ismine tesadüf edilmiştir. Birincisi Üsküdar'daki Selimiye Tekkesi postnişini Ali Behcet Konevi'dir.[17] Mevlânâ sülâlesinden gelen bu şahsın aradığımız şârih olma ihtimali yoktur. Çünkü bu şahıs 1727 yılında doğmuş ve 16 Ocak 1823 tarihinde yani *Nüzhetü'l İhvân* (1871) yazılmadan önce vefat etmiştir.

> "Urefâ-yı Mevleviyye ve ricâl-i Nakşıbendiyye'den, sâhibü'l-makâmât ve'l-kerâmât bir zât-ı meâlî-sıfâttır. Konya ulemâsından Hâce Ebûbekir Efendi'nin oğludur. 1140 senesi Rebîu'l-evvelînin beşinci günü (22 Ekim 1727) Konya'da kadem-nihâde-i mehd-i vücûd olmuştur.(Akkuş &Yılmaz 2015, s. 194).
>
> Altı sene bu sûretle neşr-i füyûzât ederek 2 Cemâziye'l-evvel 1238/(16 Ocak 1823)'de doksan sekiz yaşında enfâs-ı hayâtlarını ikmâl ile dâr-ı bekâya âzim olmuşlardır (Akkuş & Yılmaz 2015, s. 195).

Sefine-i Evliyâ'da hakkında bilgi verilen diğer Ali Behcet ise Fatih'teki Tahir AğaTekkesi'nin postnişini Şeyh el-Hâc Ali Behcet Efendi olup hicrî 1277 (1860) yılında Üsküdar'da doğmuştur.

---

[16] Yazmada "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" isminin yerine "ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫān"a benzer bir ifade yazılmış ancak sonradan bu ifadenin üzeri çizilerek yan tarafa "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" ibaresi eklenmiştir.

[17] Hür Mahmut Yücer, "*XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*" isimli doktora tezinde Nüzhetü'l-İhvan'ı Ali Behcet Konevi'nin tercümeleri arasında saymıştır. Ali Behçet Konevî 1822 (h.1238) yılında vefat etmiştir, *Nüzhetü'l İhvân* ise 1871 (h.1288) tarihinde tamamlanmıştır. Kısacası bu eser yazıldığı esnada Konevi vefat edeli yıllar olmuştur. Ayrıca Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*'da Konevi'nin bu isimde bir eserinden bahsetmemiştir. Yücer'in Konevî'ye ait olduğunu söylediği diğer eserler ise şunlardır: *Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşibendiyye, Kâmusu'l-Emkine ve'l-Bika Elletî Yeridü Zikruhâ fî Kütüb, Kavâid-i Fârisî, Dâru'l-âsâru'l Arabiyye*; tercümeleri arasında ise *Rumûzu'l-ârifîn, El-Cevherü'l-Ferîd Şerhu Düreri's-Saîd, Mahzenü'l-Esrâr fî-Etvâri'l Etvâr, Nüzhetü'l İhvân Pend-i Attâr Şerh ve Tercümesi, Terceme-i Aşk-nâme* zikredilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde bu bilgilerde hata olduğu özellikle son üç eserin Ali Behcet Konevi'ye ait olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu eserlerle ilgili verilen katalog bilgilerinin bir kısmı da ne yazıkki hatalıdır. (Levent, 2021)

(Ali Behcet Efendi), 1277/ (1860) sene-i hicriyyesinde zînet-sâz-ı âlem-i şuhûd olup pederlerinin irtihâlinde dokuz yaşında bulunuyorlardır (Akkuş & Yılmaz 2015, s. 216).

İyi bir eğitimden geçen Ali Behcet, Mevlevî Es'ad Dedenin sohbet arkadaşı olup ondan Mesnevî dersi almıştır.

> İbtidâî tahsîlini bitirip, Fâtih dersiâmlarından Urfalı Muhammed Efendi'nin dersine müdâvemetle 1311/(1893)'de ahz-ı icâzeye muvaffak olmuştur. Bir tarafdan da meşhûr Mevlevî Es'ad Dede hazretlerinin enîs-i bezm-i sohbeti olup, Mesnevî-i Şerîf ve sâir âsâr-ı ilmiye tederrüs ettiler (Akkuş -Yılmaz 2015, s. 217).

Ancak aranılan şârih bu kişi de olamaz. Çünkü *Nüzhetü'l-İhvân* 1871 tarihinde yazılmıştır ve bu şahsın tevellüdü 1860 olup on yaşında iken mezkur eseri yazmış olması gerekir ki bu da imkân dahilinde değildir. Mezkûr kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamayan yazar hakkında kütüphane kayıtlarının taranması sonucunda bazı bilgilere ulaşılmıştır. *Nüzhetü'l-İhvân'ın* bulunduğu İBB Atatürk Kitaplığında aynı isme ait yine tercüme olan iki eser bulunmaktadır. Bu eserlerden biri OE_Yz_0300 demirbaş numarada *"Mahsenü'l-Esrâr fî-Etvâri'l-Evtâr"* ismiyle kayıtlı olan eserdir.[18] İkinci eser ise yine aynı kütüphanede HP_Osm_00170/01 demirbaş numarada kayıtlı olan ve Mevlânâ Celâleddin-i Rumi'ye ait *Aşk-nâme* isimli eserin tercümesi olduğu belirtilen *"Tecüme-i Aşk-nâme"* isimli eserdir. Künye bilgisinde eserin müstensihi Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin olarak kaydedilmiştir.[19] Bulunan bu üç eser incelenerek öncelikle şârihin/mütercimin hayatı hakkında verdiği bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. *Nüzhetü'l-İhvân'ın* dîbâce kısmında Ali Behcet kendisi hakkında şunları söylemektedir:

> ʿAṣrımız erbāb-ı feżāʾil-niṣābından meʾmūldur ki hengām-ı taḥrīrde vuḳū-yāfte olan ḫaṭīāt-ı nāsiyyemiziñ dāmen-i ʿafv u ʿināyetleriyle mestūr ve ol vechle bu çāker-i ḫāk-berāberleri yaʿnī ʿAlī Behcet-i ḳalīlü'l-biḍāʿalarını daḫı vayedār-ı mesār u ḥubur buyurmaları şīme-i iḥsān u mürüvvetlerine vābestedir ve minʾallāhiʾt-tevfīḳ.[20] [4a]

Mahsenü'l-Esrâr fî-Etvâri'l-Evtâr'ın mukaddimesinde ise mütercim kendisini şöyle takdim etmektedir:

> Mâliye hazîne-i celîlesinde kupon idâresi muhâsebe odası ketebesinden kapân-ı dakîkde defin-hâk-ı ıtır-nâk Şeyh Rıfkı aleyhi rahmetü'l-bâkî Efendi hazretlerinin hafîdi Ali Behcet kalîlü'l-bidâaları… (s.5/6)

[18] Künye bilgisinde 120 yaprak ve 15 satırdan oluştuğu belirtilen eser için "nasihatü'l-hukema'nın tercümesidir." notu düşülmüştür.
[19] Satır sayısı sayfadan sayfaya değişen eser 24 sayfadan oluşmaktadır.
[20] Başarı Allah'tandır.

Bu bilgilerden hareketle mütercimin Şeyh Rıfkı'nın torunu olduğu bilgisine ulaşılabilir. Şeyh Rıfkı Efendi, Üsküdarlı Ali Behcet Efendi'nin halifesi ve Hasan Hilmi Efendinin damadı olan Rıfkı Efendi olmalıdır.(ö. 1271/1855) (Tanman 1995, s. 128-129) *Terceme-i Aşk-nâme'nin* son sayfasında eserin tamamlanma tarihi olarak 15 Mayıs 1298 (1881)/ 9 Recep 1299 (1882) verilmiştir. Yine bu eserin son sayfasında Selimiye Dergâhı postnişîni Şeyh Said Efendi'nin yazmış olduğu takrîz yer almaktadır:

> "Meclis-i meşâyih azâ-yı kirâmından Selimiyye dergâh-ı şerîfi post-nişîni reşâdetlü Şeyh Saîd Efendi hazretleriniñ mücerred taltîf-i âcizânem içün ihsân buyurmuş oldukları takriz-i âlîleridir."(s.14)

Saîd Efendi ise yine Selimiye Tekkesi meşihat makamına getirilen Şeyh İbrâhim Hayrâni'nin ayrılışından sonra babasının makamına asaleten geçen Mehmed Hidayetullah Efendi'nin (ö.1288/1871) oğludur. Şeyh Mehmed Saîd Efendi dergâhda yirmi beş sene görev yapmış, 22 Şubat 1896 tarihinde vefat etmiştir (Yücer, 2001, s. 184).

> Behcet Efendi'nin yetiştirdiği halifeler, Selimiye Tekkesi'nde odaklanan bu Nakşibendî-Mevlevî karışımı tasavvuf anlayışını İstanbul'daki çeşitli Nakşibendî tekkelerinde temsil etmişlerdir. Daha sonra tekkenin postuna Behcet Efendi'nin oğlu Mehmed Hidâyetullah Efendi ile (ö. 1871) torunu Mehmet Said Efendi (ö. 1896) geçmiştir (Tanman, 1995, s. 438-439). Ali Behcet'in yetiştirdiği talebelerinden bir kısmı da postnişin oldukları dergâhda *Mesnevî* okutmuşlardır. Bunlar :
>
> 1. TahirağaTekkesi postnişini İbrahim Hayrânî Efendi (ö.1844), bunun yerine geçen oğlu Mehmet Feyzullah Efendi (ö.1869) ve torunu Ali Behcet Efendi (ö.1878) mevlevihanlık geleneğini sürdürmüşlerdir.
> 2. Unkapanı'nda Emir Buhârî Tekkesi postnişini olarak bulunan Mehmet Rıfkı Efendi (ö.1854)
> 3. Derûnî Mehmet Efendi tekkesi postnişini Veliyeddin Efendi
> 4. Eyüp'te Şeyhülislâm Tekkesi postnişini Ali Efendi (ö.1862) ve onun yerine geçen oğlu Mehmet Hasib Efendi (ö.1891) (Kemikli, 2010, s. 310-311).

Ali Behcet'in hayatıyla ilgili ulaşılan bu bilgilerden sonra bahsi geçen üç eser dil ve üslûb yönünden incelenmiştir.

Bā-Süleymān dād melik ü serverī

Şod muṭīʿ-i ḫātemeş dīv ü perī

Fā'ide: ***Bā- Süleymān***'daki bā, ḥārf-i ṣıladır. ***Süleymān***, Ḥażreti Dāvud ʿaleyhi's-selāmıñ oġlıdır. ***Melik*** , lām'ıñ kesriyle pādişāhlıḳdır. ***Serverī***'de olan yā maṣdariyyet içündür. ***Server***, ulu ve ālī maʿnāsınadır. ***Şod***, fiʿl-i māżīdir oldı maʿnāsına. Maṣdarı şodendir. Mużāriʿi şod gelür. ***Muṭīʿ***, iṭāʿat idici maʿnāsınadır. ***Ḫātemeş***'deki şīn-i żamīr, ***Süleymān***'a rāciʿdir. ***Ḫātem***, tā'nıñ fetḥiyle parmaġa ṭaḳdıḳları yüzükdür. ***Dīv***, şeytān ü perī, cin dimekdir. **[5b]**

Terceme-i ʿAşk-nâme'de yine öncelikle orijinal beyitler verilmiş ardından bu beyitlerin açıklaması yapılmıştır. Eserde gramerden çok mana yönünden açıklama yapıldığı göze çarpmaktadır.

ʿAşḳ-ı dīvāne kerd ʿāḳıl-rā

ʿAşḳ-ı hüş-yār kerd ġāfil-rā

Bu beyt-i ʿibret-meşḥūnuñ mefhūm-ı münīfi sulṭān-ı ʿaşḳ ʿāḳıl olan kimseyi deli ve dīvāne eyledi. Yine kişver-i vücūdda ḥüküm-rān olan ʿaşḳ ġāfil ü cāhil ve bī-şuʿūr u ʿāṭıl olan kimseyi ʿāḳıl u dānā eyledi. **[2b]**

ʿAşḳ-ı kāfir koned müslimān-rā

Hem be-kāfir bi-necşed īmān-rā

Bu beyt-i ḥaḳīḳat-meşḥūnuñ mażmūn-ı ʿibret iḥtivāsı fülk-i vücūdda mürebbī olan ʿaşḳ müselmānı kāfir ider. Bunuñla ber-ā-ber yine kāfir-meşreb olan kimseye īmānı bağışlar. **[3a]**

Mahsenü'l-Esrâr fî-Etvâri'l-Evtâr, klasik şerhden ziyade gramer şerhi olarak değerlendirilebilecek bir eserdir.

> Bā lafẓı iki ḳısmdır: Biri ba-i basiṭa, ikincisi ba-i mürekkebedir. Ba-i basiṭa dört maʿnāya gelür. Birincisi harf-i ṣıla. Meṣelā be-men, baña. İkincisi muṣaḥabet içündür ki kelimeniñ âḫirine ile lafẓı getürür. Meṣelā *Gülistān* kitābınıñ dibācesinde vākiʿ 'perde-i nāmûs bendegān-ı be-günāh-ı fāḥiş ne-derd' fıḳrasında oldığı gibi. Maʿnāsı Allāh ʿaẓīmü'ş-şān ḳullarınıñ ırż u nāmūsı perdesini kötü günāh ile yırtar dimektir. Üçüncisi edāt-ı zarfiyyet içündür ki kelimeniñ āḫirine de lafẓını getürür. (s.14)

Her üç eserden verilen pasajlardan anlaşıldığı üzere *Nüzhetü'l-İhvân, Terceme-i ʿAşk-nâme* ve *Mahsenü'l-Esrâr fî-Etvâri'l-Evtâr* gerek her üç eserde geçen tarihler ve eserlere takriz yazan kişilerin kimliği, ait oldukları çevre, meslekleri ve gerekse eserlerin dil ve üslup özellikleri yönünden tespit edilen ortak özellikleri değerlendirmeye alınacak kadar kuvvetli emâreler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca *Mahsenü'l-Esrâr fî-Etvâri'l-*

Evtâr'da ve *Nüzhetü'l-İhvân'da* şârih/mütercim kendisinden sermâyesi kıt olan Ali Behcet manâsında "Ali Behcet kalîlü'l-bidâaları" şeklinde bahsetmiştir. Metinlerin dili ve şerh/tercüme metodu bu eserlerin aynı şahsın kaleminden çıktığı noktasında önemli ipuçlarıdır. Bu bilgilerden hareketle şârihin Unkapanı Emir Buhârî Tekkesi postnişîni Şeyh Mehmet Rıfkı Efendi'nin (ö. 1855) (Şeyh Rıfkı aleyhi rahmetü'l-bâkî Efendi hazretlerinin hafîdi Ali Behcet kalîlü'l-bidâaları… M.E s.5/6) torunu Ali Behcet olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesadüf edilmeyen Ali Behcet'le ilgili ulaşılabilen bilgiler şimdilik bundan ibârettir.

2.4. Nüzhetü'l-İhvân'dan Hareketle Ali Behcet'in Edebi Yönü

Ali Behcet'in bir şârih olarak birikimi, sanatı ve gerek dönemindeki gerekse *Pend-nâme'yi* şerh eden diğer şârihlere göre yeri ve başarısı hakkında söylenebilecekler şimdilik *Nüzhetü'l-ihvân'dan* yola çıkılarak yapılacak olan değerlendirmelerden ibarettir.

Ali Behcet eserini klasik şerhlerin yapısına uygun bir şekilde kaleme almıştır. Sebeb-i telif, Allah'a hamd, peygambere övgü, din büyüklerini anma, dönemin padişahı için edilen dua, şerh edilen beyitlerin başlıklandırılması gibi daha pek çok örnek onun geleneğin kurallarını bildiğini ve buna sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir.

Konu bütünlüğüne uygun bir şekilde iktibas edilen ayet ve hadisler şârihin bunların manasına vâkıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca şerh edilen beyte uygun peygamber kıssalarına kısaca değinmesi, dini ve tarihi kimliklere telmih yapması onun bu alanlara hâkim olduğunu göstermesi adına önemli ayrıntılardır.

Ali Behcet'in birikimini gösteren en büyük kanıt şerh faaliyetini bilimsel bir disiplin olarak ele alması, şerh boyunca sebeb-i telifte belirttiği amacın dışına çıkmaması gösterilebilir. Şârihin amacı öğrencilerin Farsça öğrenmelerine yardımcı olacak bir eser kaleme almaktır. Ali Behcet'in şerhinde Farsça dil bilgisi kurallarından, kelimeleri anlamladırmasına kadar kullandığı yöntemler; açıklamalarında ve örneklendirmelerinde Arapça'dan da yararlanması onun ,bilimsel olarak hüküm verecek kadar Türkçe, Farsça ve Arapça'ya hâkim olduğunu göstermektedir. Şeh-nâme kahramanlarından, Nûşirevân'a kadar andığı pek çok isim; Hz. Ali'den şâir Bâki'ye dek verdiği örnek beyitler; Farsça, Arapça ve Türkçe'den verdiği atasözü, deyim örnekleri Ali Behcet'in ortak kültüre ait malzemelere hem hâkim olduğunu hem de bunları eserinde başarıyla işlediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Nüzhetü'l-İhvân'da eserin kaleme alınma sebebinden kaynaklanmış olacak ki sade ve didaktik bir üslup kullanılmıştır. Şârih anlatmak istediğini tekrara düşmeden, sarih bir şekilde anlatmayı yeğlemiş; konu olarak tasavvufun derin mevzularına dalarak okuyucuyu dil konusuna odaklanmaktan uzaklaştırmamıştır.

Tüm bu incelemeler Ali Behcet'in iyi bir eğitim gördüğünü ve edebî geleneğe bağlı olduğunu göstermektedir. *Nüzhetü'l-İhvân* kendisinden önce *Pend-nâme'ye* yapılan şerhlerde görülen anlatım özelliklerini barındırması, süslü bir dile sahip olmaması, tasavvuf konularına yoğunlaşarak asıl amaçtan (sebeb-i telif) kopmaması yönlerinden şerh edebiyatı içerisinde orijinal ve edebî olmaktan ziyade gramer ağırlıklı bir şerh örneği olarak; Ali Behcet ise geleneğin sınırlarını zorlayan orijinal bir şârih olmaktan ziyade gelenek takipçisi bir isim olarak değerlendirilmelidir. Elbette ki -şimdilik- bu değerlendirmeler Ali Behcet'e ait olduğundan emin olduğumuz *Nüzhetü'l-İhvân* isimli eserden yola çıkılarak yapılmıştır. Şârihe ait ileride ortaya çıkacak olan başka eserler onun edebî kimliği hakkında farklı değerlendirmelerin yapılmasına sebep olacaktır. Bu kısımda yapılan değerlendirmelere bu açıdan bakmak ve temkinli olmak bilimselliğin gereği olarak düşünülmelidir.

2.5. Eserleri

2.5.1. Mahzenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr

İBB Atatürk Kitaplığı yazma eserler koleksiyonu OE_Yz_0300 numarada kayıtlı olan eser nasihatü'l-hükema tercümesidir. Yapılan araştırmalar neticesinde şimdilik başka nüshasına rastlanmayan eser 120 yaprak ve 15 satırdan oluşmaktadır. Eserin bazı sayfaları zarar gördüğü için okumada sıkıntı yaşanmaktadır. "Fihrist-i Kitâb-ı Naṣiḥatü'l-Ḥükema" başlığıyla başlayan eserin muḳaddime kısmında Arapça duâ ve ilmin kıymetini anlatan bir girişten sonra şârih eseri kaleme alma sebebini şu şekilde belirtmektedir:

> ʿİlm ḥayāt-ı cāvidanī oldığı gibi kitāb daḫi hem rūḥānī hem de cismānī insānıñ mūcib-i feyż ü rifʿat ve müstevceb-i ḥayāt-ı ebediyyetdir. İşte şu ḳażiyye-i muʿtenā-behāya istināda sāye-i maʿārif pirāye gītī-sitānīlerinde herkes ḳarīḥa-i iktidārınca ibrāz-ı hüner ü kiyāset itmekde oldıġı gibi bu ḳulları yaʿnī māliye ḫazīne-i celiyyesinde ḳupon idāresi muḥāsebe oṭası ketebesinden ve kapan-ı daḳīḳde defīn-i ḫâk-ı ʿıtırnāk Şeyḫ Rıfḳı aleyhirraḥmetü'l-bâkī efendi ḥażretleriniñ ḥafīdi ʿAlī Behcet kalīlü'l- biḍāʿaları daḫi kendi ḥavṣala-i iḳtidārınca (Naṣīhatü'l-Ḥükema) nāmıyla be-nām-ı kitap *Neṣāyiḥ-ı Nisāb'ıñ* ʿibāresi sühūletle añlaşılmaḳ ve o münāsebetle ḳavāʿid ü fevāʾid-i Fārsiyeniñ işe yarar cihetleri daḫi ara ṣıra Türkçe mʿnā virildikce bir şīve ile beyān kılınmaḳ üzere

lisān-ı …-beyān Türkīye terceme idilerek (*Maḫzenü'l Esrār fī Eṭvāri'l-Evṭār*) ismiyle tevsīm ü terkīm ḳılınmışdır. İşbu eṣer-i nā-çīziñ hasbü'l beşeriye vuḳūʿ-yāfte olan sehv ü ḫaṭāsı muṭālaʿasına meyl ü rağbet buyuracaḳ aḳrān u emṣāl-i bendegānemle ẕevāt-ı ḥamiyyet ṣafā … naẓar-ı ʿāṭıfet-küsterleriyle mevżiʿ-i mevḳiʿ-i ḥüsn-i ḳabūl buyurulması ve ḥażret-i şeyḫ Saʿdī ḳaddesallāhu rūḥa'l-ebedī ḥażretleriniñ ʿālem-ārā-yı ḥaḳīḳat olduḳları *Gülistān* kitâb-ı leṭāfet beyānında ..sālhā īn naẓm u tertīb…(s.7-8)

[5b]

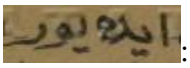
… ḳıṭa-ı dil-pesendi meʾāl-i meveddet-i iştimāli mūcebince bu naẓm u kitāb ve neṣr ü tertībler bizim vücūdumuz ḫākinden her ẕerre bir yere düşüp ḳalıncaya ḳadar ḳalur kitāb sözini söylemekden ġaraż u nişān bizden ṣoñra iḫvān-ı ṣafāya yādigār ḳala. Zīrā ʿilelde hīçbir şeyde beḳā yoḳ. Devām u ṣebātına iʿtimād olunan bir eṣer-i metīni bile zūr-ı bāzūyı zamān rehīn-i indirās ideyor. Bu ḥālde vücūduñ var olmasınıñ daḫi bekāsı yoḳdur. Şāyed yaʿnī öyle kim bir ṣāḥib-i dil bir gün merḥamet ü şefḳat sebebiyle biz dervīş-i dil-rīşler ḥaḳḳında bir duʿā eyleye. Ḥasılı ṣāḥib-i kalb-i ehlullāhdan birisi deʾb-i deyrine kelām-ı naṣafet encāmı üzere muṣanniflere olunan duʿā gibi raḥmetullāhi teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn dimesi ḫāṣṣaten mercū vü müsterḥamdır. Elsine-i Fārsiyyede ve oḳuyup yazan kimesneleriñ ẕekāvet ü idrāk ü ferāsetiyle dirāyetleriniñ teraḳḳīsini mūcib olan ḳavāʿid ü fevāʾidiñ beyānındadır. (bend-i evvel ḥurūfāt) (bend-i ṣānī meṣādır)(bend-i ṣāliṣ Türkīyyāt) (s.9) (bend-i rābiʿ fevāʾid) beyānındadır. Lisān-ı Fārīside yā ḳaç maʿnāya gelür diyü suʾāl olunur ise beş maʿnāya gelür diyü cevāb virilür. Birincisi yā-i vaḥdetdir ki bir lafẓıñ āḫirine dāḫil oldıġı vaḳtde birlik ifāde ider. Meṣelā pādşāhī, bir pādişāh ve vezīrī, bir vezīr dinildigi gibi. İkincisi yā-i maṣdariyyetdir ki bir lafẓıñ āḫirine dāḫil oldıġı vaḳtde -lik ile yāḫūd -lıḳ maʿnāsını ifāde ider. Meṣelā nīkī eyülük ve bedī ve fenālıḳ dinildigi gibi. Üçüncisi yā-i nisbetdir ki mensūbiyyet ifāde ider. Meṣelā Çīnī ve Baġdādī gibi (s.10)

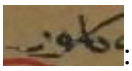
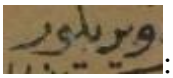
Mahzenü'l-Esrar'ın kaleme alınma amacı yine *Neṣāyiḥ-i Nisāb'ı* kolay anlaşılır hale getirmek, öldükten sonra duâ almak ve Farsça okuyup yazan kimselere yardımcı olmaktır.

… kendi ḥavṣala-i iḳtidārınca *Naṣīhatü'l-Ḥükema* nāmıyla be-nām-ı kitap *Neṣāyiḥ-i Nisāb*'ıñ ʿibāresi sühūletle añlaşılmaḳ ve o münāsebetle ḳavāʿid ü fevāʾid-i Fārsīyeniñ işe yarar cihetleri daḫi ara ṣıra Türkçe mʿnā virildikce bir şīve ile beyān kılınmaḳ üzere (s.7-8)

… duʿā gibi raḥmetullāhi teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn dimesi ḫāṣṣaten mercū vü müsterḥamdır. Elsine-i Fārsiyyede ve oḳuyup yazan kimesneleriñ ẕekāvet ü idrāk ü ferāsetiyle dirāyetleriniñ teraḳḳīsini mūcib olan ḳavāʿid ü fevāʾidiñ beyānındadır. (s.9)

Eserin kaleme alınma sebepleri ve aşağıda örnekleri verildiği üzere sözcüklerin ve eklerin yazımı *Nüzhetü'l-İhvân'la* ortaklık göstermektedir.

 : ideyor

 : gelür : virilür

2.5.2. Tercüme-i Aşk-nâme

İBB Atatürk Kitaplığı HP_Osm_00170/01 demirbaş numarada *Tercüme-i Aşk-nâme*/ Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin künye bilgisiyle kayıtlı olan eser 24 sayfadan oluşmakta ve satır sayısı her sayfada değişmektedir. Metnin sonunda eserin tamamlanma tarihi olarak Haziran/Temmuz 1880 - Mayıs/Haziran 1882 tarihleri verilmiştir:

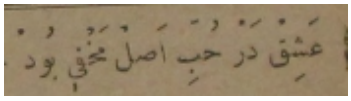
Tamām şod şerḥ-i īn kitāb-ı belāġat-nişāb be-ḳalem şikeste-i faḳīr bi-ʿavni'llāhi'l-ḳadīr.

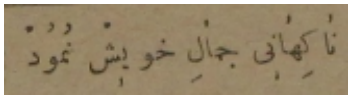
Fī 9 Receb Sene 1299 ve fī 15 Mayıs Sene 1297 (s.24)

Eserin sonunda Selimiye dergâhı post-nişîni Şeyḫ Saʿîd Efendi'nin takrizi yer almaktadır. (Meclis-i meşāyiḫ aʿżā-yı kirāmından Selimiyye Dergāh-ı şerīfi post-nişīni reşādetlü Şeyḫ Saʿīd Efendi ḥażretleriniñ mücerred-i talṭīf-i ʿācizānem içün iḥsān buyurmuş olduḳları taḳrīż-i ʿālīleridir. s.24) Mukaddime ile başlayan eserin bu kısmı geleneğe uygun olarak Arapça-Farsça hamdele, salvele ve duadan oluşmaktadır. Eserin ismi söylendikten sonra besmele ile başlayan metinde yine orijinal beyitler verilmiş ardından bunların Türkçe tercümesi yapılmıştır.

Terceme-i ʿAşḳ-nāme

Bismi'llāhirrāhmani'rrāḥīm

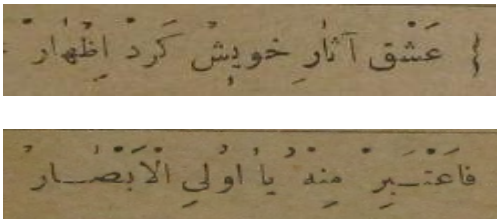

ʿAşḳ-ı der-ḥubb-ı aṣl maḫfī buved

Nāgihānī cemāl-i ḫ^{v}īş numūd

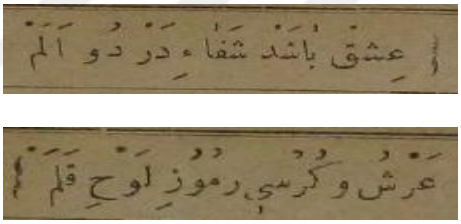
Bu beyt-i dil-peẕīriñ maʿnā-yı leṭāfet-meşḥūnu ʿaşḳ diyü zebān-zed olan keyfiyet aṣāleten maḥabbetde gizlenen şeydir. Çünki bu ʿaşḳ kendisiniñ cemāl-i bā-kemālini insāna añsızıñ gösterir. Diḳḳat olunmalı söz insān-ı kāmil ḥaḳḳındadır. (s.4)

ʿAşḳ āṣār-ı ḫᵛīş kerd iẓhār

Fā ʿatberi minhu yā evveli'l-ebṣār

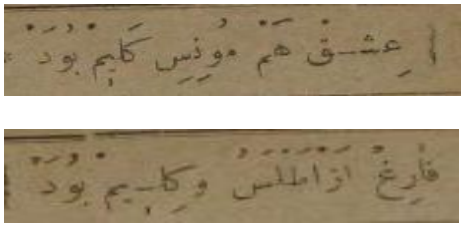
Bu beyt-i ḥayret-efzānıñ ḥaḳīḳati cāmiʿ olan maʿnāsı ʿaşḳ dinilen keyfiyyet dinilen keyfiyyet-i merġūba müstaḥsına kendi āṣār-ı kemālāt-diṣārını gösterdi. Ey ʿaḳıllılıḳ iden kesān! Sizler o ʿışḳ ki mürebbī-i kāmildir, andan iʿtibār alıñız. Kendisini envār-ı ʿışḳ istilā iden kimseyi bu dilā yerine ḳoyup da eglenmeyiñiz. Ṣoñra reẕīl olursuñuz. Çünki ʿışḳ ḳul yapması degildir. O cihetle ʿāşıḳ nihāyetü'l-emr her ḫuṣūṣda ġalebe ider. Her ne ḳadar men ceht-i reẕīl vesvāy-ı ʿālem olursa da. (s. 5)

ʿIşḳ bāşed şifā-ı der-dü elem

ʿArş u kürsī rumūz-ı levḥ-i ḳalem

Bu beyt-i kemālāt-ibrāzıñ mażmūn-ı ḥaḳāyıḳ-meşḥūnı ışḳ der-dü elem ü miḥnet ü kederiñ şifāsıdır daḫi ʿışḳ ʿarş u kürsī ve rumūz-ı levḥ-i maḥfūẓdur. **Fā'ide:** Levḥ-i maḥfūẓ, ʿilm-i ledünnīdir ki enbiyā-yı ʿaẓām u evliyā-yı kirām ḥażerātı maẓhar u muvaffaḳ olur. (s.15)

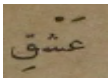
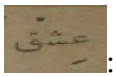
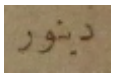
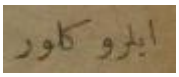

ʿIşḳ hem mūnis-i kelīm buved

Fāriġ ez-aṭlas u gilīm buved

Bu beyt-i dil-nişīniñ meʾāl-i maʿrifet-iştimāli ʿışḳ Kelīmu'llāh'ıñ yaʿnī Mūsā ʿaleyhi's-selām ḥażretleriniñ daḫi mūnisidir. Aṭlas u gilīmden fāriġ ü āzādedir. **Fā'ide:** Aṭlas bir nevʿ ipekden maʿmūl ḳumāş dimekdir. Gilīm, yüñden nesc olunmuş keçeye dinür. **[5b]**

Eserdeki yazım farklılıkları ve eklerin yazılışı dilin o günkü durumunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

 : ʿaşḳ **[3a]** : ʿışḳ **[5b]**... : dinür **[5b]** : ilerü gelür **[5b]**

2.5.3. Nüzhetü'l-İhvân

Eser İBB Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Koleksiyonu OE_Yz_0294 demirbaş numarada kayıtlıdır. Girişte iki sayfa fihrist, iki sayfa dîbâce olmak üzere eser toplamda 262 yapraktan oluşmaktadır. Künye bilgisinde *Pend-i Attâr* şerh ve tercümesidir notu düşülmüştür. Eser edebî şerhten ziyade gramer şerhi olarak nitelendirilebilir. Esere takriz yazan Muhyiddin Mahvî Efendi de *Nüzhetü'l-İhvân* için "şerh kılıklı terceme" tabirini kullanmaktadır.

"kitāb-ı mezbūrı lisān-ı ʿaẕbü'l-beyān-ı Türkī üzere şerḥ ḳılıḳlı tercemeye himmet" **[Zahriyye 2b]**

Fihrist kısmı metnin içerisindeki bölüm başlıklarına göre oluşturulmuştur. "Dibāce-i Kitāb-ı Belāġat-Nişāb" bölümünde şârih klasik hamdele ve salveleden sonra dönemin padişahı Abdulhamid Han'a dua eder. Bu da eserin ona sunulduğunu göstermesi adına önemli bir bilgidir.

> Velī-niʿmet-i ʿālemiyān Es-Sulṭān İbn-i Sulṭān İbn-i Sulṭān Es-Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān[21] edāma'llāhu salṭanatuhu ilā-āḫiri zamān[22] efendimiz ḥażretleriniñ daḫı vücūd-ı feżāil-ālūd-ı melīkānelerini nevāib-i tekvīniyye ve ālām u şedāʾid-i (5) kevniyyeden maṣūn u meʾmūn buyursun. Āmīn **[3b]**

Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da şudur ki *Nüzhetü'l-İhvân* 30 Mayıs 1871 tarihinde tamamlanmıştır ve bu esnada tahtta Sultan Abdülazîz bulunmaktadır. Eserin tab edilme yani basılma tarihi ise 21 Aralık 1886 tarihidir ve bu esnada tahtta Sultan II. Abdülhamîd bulunmaktadır, eser de ona sunulmuştur. **[268a]**

[21] Yazmada "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" isminin yerine "ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫāna" benzer bir ifade yazılmış ancak sonradan bu ifadenin üzeri çizilerek yan tarafa "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" ibaresi eklenmiştir.
[22] Yazmada bu kelimeden sonra "bi-ḥürmeti'l-Furḳān" ifadesi yazılmış ise de sonradan bu kelimeler üzerleri çizilmek süretiyle metinden çıkarılmıştır.

Ali Behcet eserin dîbâce kısmında *Nüzhetü'l-İhvân'ı* kaleme alma sebeplerini şu şekilde izah eder:

1. Farsça öğrenmekte olan öğrencilerin dil öğrenimine yardımcı olmak, Farsça gramer kurallarını ezberlemelerini kolaylaştıracak, buna vesile olacak bir çalışmak yapmak:

> Sāye-i maʿārif-pīrāye-i ḥażret-i ḫilāfet-penāhīlerinde mekātibde[23] taḥṣīl-i ʿilm ü maʿrifet eylemekde olan şākirdānıñ ḳolaylıḳla ḳavāʿid ü terākīb ezberlemelerine medār olmaḳ ve ʿibāre-i Fārsīniñ kırāʾat u tilāvetinde sühūlet bulunmaḳ **[3b]**

2. Feridüddîn Attâr'ın öğütlerini gelecek kuşaklara aktarmak ve böylesine önemli bir eserin Türkçe şerhini yaparak onu insanların istifadesine sunmak:

> Eş-Şeyḫ Muḥammed Ferīdü'ddīn ʿAṭṭār ḳuddise sırruhu'l-Ġaffār ḥażretleriniñ ḳalem-i muʿciz-raḳam-ı mürşidānelerinden reşḥa-pāş olan işbu kitāb-ı belāġat-nişāb ki nice neṣāyiḥ-i diniyyeyi şāmil ve fevāid-i İslāmiyyeyi kāmil bir eṣer-i celīl olup ebnā-yı cinsimize mücerred ḫıdmet-i müfteḫire olmaḳ üzere lisān-ı melīḥü'l-beyān-ı Türkīye şerḥ ü tanẓīm ve *Nüzhetü'l-İḫvān* nāmıyla tevsīm ü terkīm ḳılınmışdır. **[4a]**

3. Padişahın alakasını celbedecek bir eser kaleme alarak onun ihsanına nail olmak:

> ʿAṣrımız erbāb-ı feżāʾil-nişābından meʾmūldur ki hengām-ı taḥrīrde vuḳū-yāfte olan ḫaṭīāt-ı nāsiyyemiziñ dāmen-i ʿafv u ʿināyetleriyle mestūr ve ol vechle bu çāker-i ḫāk-berāberleri yaʿnī ʿAlī Behcet-i ḳalīlü'l-biḍāʿalarını daḫı vayedār-ı mesār u ḥubur buyurmaları şīme-i iḥsān u mürüvvetlerine vābestedir. **[4a]**

Metinden de anlaşılacağı üzere şârih bu işi gurur duyulacak bir iş, övünç kaynağı olarak görmektedir (ḫıdmet-i müfteḫire olmaḳ üzere). Ali Behcet'in Türkçeyi zikrederken kullandığı sözcükler, takındığı tavır da dil bilincini göstermesi adına önemlidir:

> *lisān-ı melīḥü'l-beyān-ı Türkīye şerḥ ü tanẓīm* **[4a]**

[23] Yazmada "mekātib" kelimesinden sonra "rüşdiyye" kelimesi varsa da sonradan bu kelime üzeri çizilerek metinden çıkarılmıştır.

3. NÜZHETÜ'L-İHVÂN

3.1. Eserin Konusu

Pend-nâme türü eserlerde yediden yetmişe kadar tüm yaş grubundaki insanlara ve her makam sahibine nasihatler verilerek onların toplumun bir parçası olarak nasıl daha iyi bir birey olacakları yönünde eğitilmeleri amaçlanmaktadır. Özellikle "din nasihattir" hadisini kendisine şiâr edinen müslüman yazarlar ve şairler İslamiyeti ve onun değerlerini yaymayı asıl amaç, eser yazmayı ise bir araç olarak görerek ahlak kuralları ile birlikte dinin yükümlülüklerini de harmanlayıp bu tür eserlere dinî ve ahlakî birer baş ucu kitabı olma hüviyeti kazandırmışlardır. Böylelikle bu tür eserler bir yandan iyi bir insan nasıl olmalı sorusunun cevabını açıklarken diğer taraftan salih bir müslüman nasıl olmalıdır, dinin kuralları nelerdir gibi soruların yanıtını bünyesinde barındırarak İslam dinini yaymayı dolaylı yoldan da olsa kendisine amaç edinmiştir.

Pend-nâme-i Attâr'da hem bir birey olarak Attâr'ın şahsı ve görevleri hem de müslüman biri olarak Attâr'ın dini olan İslam ve bu dinin kuralları gündeme getirilmiştir. *Pend-nâme'de* takva, zühd, nefsin halleri, susmanın faydaları, dünyaya değer vermemek, dünyada ilgi kaybı, siyaset, temizlik, sağlık, edebiyat ve şehir âdetleri, yöneticilerde bulunması gereken güzel hasletler, sadaka vermenin fazileti, öfke, kin, cimrilik, kadınlar gibi pek çok dinî ve ahlakî konuya yer verilerek eserin kaleme alındığı yüzyılda iyi bir insan ve ideal bir müslümanın karakteristik özellikleri anlatılarak âdeta toplumun resmî çizilmiştir. İnsanoğlunun hem bu dünyada hem de ahirette huzur ve mutluluğa ulaşmasının yollarını gösteren, ona kılavuzluk esen *Pend-nâme* konusu itibariyle insanoğlunun hikayesine ortak olmuş ve bu haliyle evrensel bir özellik kazanmıştır. Söz konusu eserin aradan geçen yıllara rağmen hala okunması ve kendisinden istifade edilmesi, şerh ve tercümelerle tüm insanlığın hizmetine sunulması onun başarısını göstermektedir.

3.2. Eserin Dîbâcesi

Metinde dîbâce bölümü "Dibāce-i Kitāb-ı Belāġat-Nişāb" başlığıyla başlamaktadır. Ali Behcet eserin dibâce bölümünde klasik şerh metoduna uygun olarak hamdele, salvele ve duâ bölümlerine yer verir. Öncelikle Allâh'ın sıfatlarını anarak O'na şükrünü dile getirir:

> Dürūd u ḥamd-i fırāvān u şükr-i bī-pāyān (3) ol inşā-künende-i mevcūdāt-ı cihān ḥażretlerine (4) sezā ve şāyāndır ki irāde-i ezeliyye ve irāġa-i lem-yezelīyyesi (5)

şīrāze-i eczā-ı ṣaḥāif-dāreyni ṭarz-ı esālīb-i ġarībe (6) ve nemaṭ-ı terākīb-i ʿacībe üzere inşā vü tertīb (7) eyledi. **[1a]**

Ardından salavat bölümüne geçen şârih bu kısımda Hz. Muhammet'i (s.a.s) Kur'ân-ı Kerim'den âyetlere telmih yaparak över ve ruhuna salavat getirir.

Baʿd-ez-īn leālī-i ṣalāvāt-ı seniyye ve derārī-i (8) teslīmāt-ı behiyye ol sebbāḥ-ı deryā-yı maʿrifet (9) ü ġavvāṣ-ı nevfel-i ḥaḳīḳat yaʿni nāṭıḳ-ı vaḥy-i Ḫudā ve maẓhar-ı (10) sitāyiş-i sırr-ı mā-evhā[24] zīver-i şeref-nāme-i her dü serā (11) silk-i mürvārīd-i gürūh-ı enbiyā Ḥażret-i Muḥammedü'l-Muṣṭafā (12) ʿaleyhi esna'ṣ-ṣalāvāt ve ezke't-taḥiyyāt efendimiz (13) ḥażretleriniñ ravża-i muṭahhara-i ʿarş-āsā ve türbe-i (14) muʿaṭṭara-ı felek-fersālarına lāyıḳ u aḥrādır. **[1a]**

Dönemin padişahına duâ ettikten sonra " Âmîn" diyerek eseri kaleme alma sebebine geçen şârih üzeri çizilen ifâdelerden anlaşıldığı kadarıyla eserini ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫān döneminde kaleme alsa da ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān'a sunmuştur.

Pes ḥadīḳa-ı (15) dībāce-i kitāb-ı fevāyiḥ-i ezhār-ı sitāyiş-i Kirdigār ile (16) mülevven ve revāyiḥ-i envār-ı ṣalāt-ı Ḥabīb-i perverdigār ile (17) müzeyyen olduḳda cenāb-ı Ḥaḳ ve feyyāż-ı muṭlaḳ velī-niʿmet-i ʿālemiyān **[3b]** (1) Es-Sulṭān İbn-i Sulṭān İbn-i Sulṭān Es-Sulṭān (2) ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān[25] edāma'llāhu salṭanatuhu ilā-āḫiri zamān[26] (3) efendimiz ḥażretleriniñ daḫı vücūd-ı feżāil- (4) ālūd-ı melīkānelerini nevāib-i tekvīniyye ve ālām u şedā'id-i (5) kevniyyeden maṣūn u me'mūn buyursun. Āmīn

3.3. Eserin Kaleme Alınma Sebebi (Sebeb-i Telif)

Eserinde "sebeb-i telif" şeklinde müstakil bir başlığa yer vermeyen şârih metnin dîbâce bölümünde dönemin padişahına duâ ettikten sonra *Nüzhetü'l-İhvân'ı* kaleme alma sebebini belirtmiştir. Bu sebeplerden ilki sultanın hakimiyeti altındaki topraklarda bulunan okullarda okuyan öğrencilerin Farsça dil bilgisi ve gramer kurallarını ezberlemelerine yardımcı olmaktır:

"Sāye-i maʿārif- pīrāye-i ḥażret-i ḫilāfet-penāhīlerinde (7) mekātibde[27] taḥṣīl-i ʿilm ü maʿrifet eylemekde (8) olan şākirdānıñ ḳolaylıḳla ḳavāʿid ü terākīb (9) ezberlemelerine medār olmaḳ" **[3b]**

[24] "Allah, kuluna vahyini bildirdi." Kur'an-ı Kerim, Necm 53/10.
[25] Yazmada "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" isminin yerine "ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫāna" benzer bir ifade yazılmış ancak sonradan bu ifadenin üzeri çizilerek yan tarafa "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" ibaresi eklenmiştir.
[26] Yazmada bu kelimeden sonra "bi-ḥürmeti'l-Furḳān" ifadesi yazılmış ise de sonradan bu kelimeler üzeri çizilmek süretiyle metinden çıkarılmıştır.
[27] Yazmada "mekātib" kelimesinden sonra "rüşdiyye" kelimesi varsa da sonradan bu kelime üzeri çizilerek metinden çıkarılmıştır.

İkinci sebep ise Farsça'nın kurallara uygun bir şekilde okunmasında kolaylık ve pratikliklik sağlanmasına yardımcı olmaktır:

"ve ʿibāre-i Fārsīniñ (10) kırāʾat u tilāvetinde sühūlet bulunmaḳ üzere" **[3b]**

Şârih eserini kaleme alma sebebini bu şekilde belirttikten sonra neden Attâr'ın *Pend-nâme'sini* tercih ettiğini de aşağıdaki şekilde açıklamaktadır. Söz konusu eserin Feridüddin Attâr gibi nâmı asırları aşmış Fars asıllı mutasavvıf birine ait olması ve *Pend-nâme'nin* İslam dininin faydalarını ve birçok nasihatini içeren son derece başarılı ve olgun bir eser olması şârihin bu eseri tercih etmesinin nedenleri arasındadır. Böyle bir eseri şerh etmek şârih için hem gurur duyulacak bir iştir hem de kendisi için öldükten sonra duâ kapısıdır. Buradan anlaşılacağı üzere şârihin bu eseri kaleme alma sebeplerinden üçüncüsü Feridüddîn Attâr'ın öğütlerini gelecek kuşaklara aktarmak ve böylesine önemli bir eserin Türkçe şerhini yaparak onu insanların istifadesine sunarak padişahın alakasını celbetmek bu sayede onun ihsanına nail olmaktır.

> Ān bülbül-i gülşen- maʿārif ü āṣār (12) ve ʿandelīb-i gülbün-i (13) menāḳıb-ı gül-zār (14) ya'nī Eş-Şeyḫ Muḥammed Ferīdü'ddīn-i ʿAṭṭār (15) ḳuddise sırruhu'l-Ġaffār ḥażretleriniñ ḳalem-i muʿciz-raḳam-ı (16) mürşidānelerinden reşḥa-pāş olan işbu (17) kitāb-ı belāġat-nişāb ki nice neşāyiḥ-i diniyyeyi (18) şāmil ve fevāid-i İslāmiyyeyi kāmil (19) bir eṣer-i celīl olup ebnā-yı cinsimize mücerred ḫıdmet-i **[4a]** (1) müfteḫire olmaḳ üzere lisān-ı melīḥü'l-beyān-ı Türkīye (2) şerḥ ü tanẓīm ve *Nüzhetü'l-İḫvān* nāmıyla (3) tevsīm ü terkīm ḳılınmışdır.

Akabinde ismini ve görevini de söyleyen şârih "Başarı Allah'tandır" diyerek *Pend-nâme'yi* şerh etmeye başlamaktadır.

> ʿAṣrımız erbāb-ı (4) feżāʾil-nişābından meʾmūldur ki hengām-ı taḥrīrde (5) vuḳū-yāfte olan ḫaṭīāt-ı nāsiyyemiziñ (6) dāmen-i ʿafv u ʿināyetleriyle mestūr ve ol vechle (7) bu çāker-i ḫāk-berāberleri yaʿnī ʿAlī Behcet-i ḳalīlü'l-biḍāʿalarını (8) daḫı vayedār-ı mesār u ḥubur buyurmaları şīme-i iḥsān u mürüvvetlerine (9) vābestedir ve minʾallāhiʾt-tevfīḳ.[28]

3.4. Eserin Yazılış Tarihi

Pend-nâme-i Attâr'ın mensur bir şerhi olan *Nüzhetü'l-İhvân'dan* ve Ali Behcet'ten bahseden herhangi bir biyografik ve bibliyografik kaynağa ulaşılamayınca nüsha

[28] Başarı Allah'tandır.

üzerindeki bilgilerden hareketle hem *Nüzhetü'l-İhvân'ın* yazılış tarihi hem de şârihi Ali Behcet'in yaşadığı tarih tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla eserin sebeb-i telif bölümünde bulunan şârihin ifadeleri, nüsha üzerindeki tarihler, eserin sunulduğu padişah, *Nüzhetü'l-İhvân'a* takrîz yazan Muhyiddin Mahvî Efendi ve nüshanın bulunduğu kütüphanede Ali Behcet ismine kayıtlı olan eserler üzerindeki tarihler ve yine bu eserlere takrîz yazan şahıslar bilimsel bir değerledirmeye tabi tutulmuştur.

Nüzhetü'l-İhvân hangi tarihte yazılmış olabilir? sorusunun yanıtı aranırken metnin üzerindeki bilgiler hareket noktası olarak kabul edilmiştir. Çalışmada kullanılan nüsha üzerindeki tarihlerden yola çıkılarak *Nüzhetü'l-İhvân'ın* XIX. yüzyılın sonlarına doğru kaleme alındığı bilgisi üzerinde yoğunlaşılmıştır. Nüsha üzerindeki tashihler, dibâce kısmında yer alan bilgiler ve başvurulan biyografi kaynaklarından ulaşılan bilgiler metnin müellif hattı olma ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Bu sebeple bu tarihler aynı zamanda metnin kaleme alınma tarihi ve şârihin yaşadığı dönem olarak değerlendirilmiştir. *Nüzhetü'l-İhvân'ın* tamamlanma tarihi[29] miladi 30 Mayıs 1871'dir. Bir diğer tarih de eserin basım aşamasında resmî bir kurum tarafından kontrol edilerek kurulun onayının alındığı notunun düşüldüğü tarih olan miladi 21 Aralık 1886'dır. Ayrıca dibâce kısmında kendisine dua edilen padişahın 1876-1909 (islamansiklopedisi.org.tr; erişim: 06.03.2021) yılları arasında tahtta bulunan II. Abdülhamid olduğu bilgisi de yine eserin kaleme alınma tarihi olarak XIX. yüzyılın sonlarını işaret etmektedir. *Nüzhetü'l-İhvân'a* takrîz yazan Muhyiddîn Mahvî Efendi'nin ölüm tarihinin 1872 olması eserin kaleme alınma tarihi olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısını göstermesi bakımından önemli bir ipucudur.

3.5. Nüzhetü'l-İhvân'a Takrîz Yazan Muhyiddîn Mahvî Efendi Kimdir?

Takrîzler, Klasik Türk edebiyatı eserlerinin başına konulan, alanında yetkin bir kimsenin yazdığı eseri veya sahibini övücü tanıtma yazılarıdır. Bu yazılar yazan kişinin kimliğinden dolayı eser ve yazarı için tanıtma ve takdim olduğu kadar aynı zamanda gurur kaynağıdır. Bu tür takdim yazılarına günümüz eserlerinde de tesadüf edilmektedir. *Nüzhetü'l-İhvân'ın* zahriyye kısmında Muhyiddîn Mahvî Efendi'nin takrîzi bulunmaktadır. Ali Behcet, Muhyiddîn Mahvî Efendi'nin takrîzini eserinde şu cümle ile takdim etmektedir.

[29] Temmetü'l-kitābi biʿavni'llāhi'l-Melikü'l-ḫallāḳ. 10 Rebiʿu'l-ūlā Sene 1388 [268a]

Bāb-ı ʿālīde dīvān-ı aḥkām-ı ʿadliyye daʾiresi ḫulefâsından merḥūm Muḥyi'd-dīn Maḥvī Efendi'niñ ḥaḳḳ-ı ʿācizānemde ḳalem-rīz-i feṣāḥat olduḳları taḳrīẓ-i ʿālīleridir. [Zahriyye 2b]

Bu ifadeden Muhyiddîn Mahvî Efendi'nin Ali Behcet Efendi'yle aynı dönemde yaşadığı ve muhtemelen onun dostlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. *Osmanlı Müellifleri'nde* hakkında bilgi verilen Mahvî Mehmed Muhyiddîn Efendi'nin (Rehâvî) ölüm tarihi olarak 1872-1873 (M. 1289) yılı verilmiştir. Üç dilde inşâ ve şiire muktedir olan Muhyiddîn Mahvî Efendi Erbillidir. Zehâvî Efendi'den[30] icâzetlidir. Kâşgarî Dergâhı yokuşunda medfun olan müellifin ahlak ve tasavvufun hikmetlerinden bahs eden *Mükteseb̂at-ı Mahviyye* isimli eseri vardır. Ayrıca *Ravzatü'l-Maârif* ve *Mazbûtatü'l-Fünûn* isimli mecmuaları bulunmaktadır (Saraç, 2016, 2. Cilt, s. 848).

4. NÜZHETÜ'L-İHVÂN'IN ŞEKİL, MUHTEVA, DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

4.1. Şekil Özellikleri

Pend-nâme-i Attâr mesnevi nazım şekliyle Fars dilinde kaleme alınan kesin olmamakla beraber ortalama dokuz yüz beyitten oluşan manzum bir metindir. Eserde, mesnevilerin giriş bölümlerinde yer alan besmele, tevhid, münâcat, na't, medh-i çehar-yâr bölümleri bulunmaktadır.

Çalışmanın asıl konusunu teşkil eden *Nüzhetü'l-İhvân Pend-nâme-i Attâr'ın* mensur bir şerhidir. Eser Divan edebiyatının klasik şerh formuna uygunluk göstermektedir. Divan edebiyatının manzum veya mensur yapıtlarının giriş bölümlerinde yer alan besmele, tevhid, münâcat, na't, medh-i çehar-yâr, padişaha yahut dönemin devlet adamlarına medhiye, sebeb-i telif yahut âgâz-ı dâsitân bölümleri *Nüzhetü'l-İhvân'da* bulunmaktadır. Metinde az da olsa başka şairlerin/din büyüklerinin beyitlerine yer verilmiştir.

4.1.1. Kaynak Metnin Vezni

Pend-nâme Remel bahrinde, *fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün* vezniyle yazılmıştır. Ali Behcet şerh esnasında yeri geldikçe bazı aruz terimlerini ismen anmış; vezin, kafiye, edebî

[30] *Osmanlı Müellifleri'nin* birindi cildinde Zehâvî Mehmed Feyzi Efendi (Süleymaniyeli) maddesinde şunlar yazmaktadır: Asrımızda vücuduyla iftihâr olunur efâzıldan bir zat idi. Süleymaniye'nin Baban hânedanından olup âilelerinin Zehâv nâhiyesine hicretinden nâşî Zehâvî namıyla yâd olunmaya başladılar. Tahsilleri Süleymaniye'de Resûl Zeki Efendi'dendir. Bağdâd Müftülüğünü ihrâzından sonra yarım asır iftâ, tedris, telif ile imrâr-ı evkât buyurdular. Halka-i tedrîslerinden istifâza eden tüllâb-ı ilmin mikdarı altı bine bâliğdir. Rihletleri 1308 [1890-91] tarihindedir. Eş'âr-ı Arabiyye ve Fârisiyyeleri ma'nîdârdır. (Saraç, 2016, 1. Cilt, s. 339)

sanatlar vb. konularla ilgili görüşlerini dile getirmiş; konu hakkında teorik bilgiler vererek düzeltmeler yapmıştır.

4.1.2. Nüzhetü'l-İhvân'da Yer Alan Pend-nâme Dışındaki Beyitler ve Vezinleri

Nüzhetü'l-İhvân'da şârih açıklamalarını inandırıcı kılmak, okuyucu üzerinde daha fazla etkili olmak ve beyitte verilen mesajı pekiştirmek amacıyla zaman zaman başka şairlere ait beyitlerin kaynaklığına başvurmuştur. Ali Behcet şerhinde Bâkî'den, Sa'dî-i Şîrâzî'den, Bağdatlı Rûhî'den, Edirneli Hâtemî'den, Hazret-i Ali'den ve kaynağı bulunamayan bir beyitle birlikte toplam altı adet beytin şahitliğine başvurmuştur. Bunlardan üçü Türkçe, biri Farsça ve ikisi Arapçadır. Şârih bu beyitleri kaynak gösterirken şairlerinin ismini zikretmemiş sadece Hazret-i Ali'ye ait olan beyti örnek gösterirken "Zīrā ḥażreti ʿAlī Kerremallāhu vechehü buyurmuşlardır." şeklinde beytin sahibini ismen belirtmiştir.

Bâkî/ Gazel No: 420

[mefʿūlü fâʿīlâtü mefâʿīlü fâʿilün]

Bāṭıl hemīşe bāṭıl u bī-hūdedir velī
Müşkil odur ki ṣūret-i Ḥaḳdan ẓuhūr ide [47a] (Küçük, 2015, s. 360)

Bağdatlı Rûhî/ Terkib-i Bend II

[mefʿūlü mefâʿīlü mefâʿīlü Feʿūlün]

Ḫāk ol ki Ḫudā mertebeni eyleye ʿālī
Tāc-ı ser-i ʿālemdir o kim ḫāk-i ḳademdir [65a]

(Ak, 2001, s. 180)

Edirneli Hâtemî

[feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilün]

Āheste giden menzil-i maḳṣūduna irişür
Tīz reftār olanıñ pāyine dāmen ṭolaşur[31] [85b] (Efe, 2019, s. 120)

[31] İrişür menzil-i maḳṣūdına āheste giden

Tīz-rev olsa kişi pâyine dâmân tolaşur (Mecmû'a-i Nezâ'ir, Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. Or. Oct. 3652, vr. 36b)

Ḥażreti ʿAlī Kerremallāhu Vechehü

[mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün]

Cerāḥātü't-tināni lehā'l-teyāmu
Ve'lā yeltāmü mā cerhü'l-lisānu[121a]

Sa'dî-i Şîrâzî

[faʿilâtün mefâʿilün feʿûlün]

ʿĀḳıbet gürk-zāde gürk şeved

Gerçi bā-ādemī buzurg şeved [50a]

(https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab1/sh4 erişim: 25.02.2022)

Asıl nüshada derkenâra yazılan aşağıdaki beytin kaynağı bulunamamıştır. Ali Behcet'in şiir yazma kabiliyeti yani şâirlik yönü üzerine konuşmak için şimdilik elimizde herhangi bir somut veri bulunmamaktır. Bu sebeple aşağıdaki beytin ona ait olması düşük bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir.

Der-kenâr: Beyt:

[mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün]

Hüner-bīn der-güẕer ez-ʿayb-cūyī
Bedī bu-g'ẕer be-pīş-āver nikūyī [166b]

4.1.3. Edebi Sanatlar

Ali Behcet metni inşa ederken *Nüzhetü'l-İhvân'ı;* benimsediği didaktik üsluptan dolayı sade, anlaşılır ve az sayıda edebî sanata yer vererek kaleme almıştır. Burada dikkat çeken husus Ali Behcet'in Farsçayı yeni öğrenmeye başlayan öğrencilere dil öğreniminde yardımcı olacak bir eser yazmakla birlikte edebî konuları da öğrencilerin seviyesine uygun bir şekilde basitçe anlatmasıdır. Şerh metni boyunca söz sanatlarından sadece teşbîh, kinâye, nidâ gibi basit birkaçıyla karşılaşılır.

Çalışmanın konusu şerh metni olduğu için bir yandan Attâr'ın *Pend-nâme'de* başvurduğu sanatlar diğer taraftan şârihin şerh yaparken başvurduğu edebî sanatlar söz konusudur. Bu sebeple bu bölüm *Ali Behcet'in Pend-nâme'de Kullanılan Edebî Sanatları Açıklaması* ve *Ali Behcet'in Pend-nâme'yi Şerh Ederken Başvurduğu Edebî Sanatlar* şeklinde iki başlık halinde ele alınacaktır.

4.1.3.1. Ali Behcet'in Pend-nâme'de Kullanılan Edebî Sanatları Açıklaması

Ali Behcet *Pend-nâme'yi* şerh ederken metne iki şekilde yaklaşmaktadır. İlk aşamada kaynak metinde geçen sözcüklerin Türkçe manalarını vererek *Pend-nâme* şairinin başvurduğu sanatı açıklamaktadır. İkinci aşamada ise kaynak metinde söz konusu olan konuyu açıklamakta ve bilhassa kendisi söz sanatlarına başvurarak okuyucuyu aydınlatma görevini üstlenmektedir. Şârih birinci tavrıyla *Pend-nâme* metni üzerinden Farsçayı öğretmekte, dil bilgisi kuralları ve söz sanatları konusunda okuyucuyu aydınlatmakta ve Attâr'ın vermek istediği mesajı yeni nesle aktarmaktadır. İkinci tavırla ise söz konusu mevzuyu somutlaştırarak okuyucu (ihvân) nezdinde anlaşılır kılmaktadır.

Teşbîh (Benzetme)

Kazvinî teşbîhi "Bir şeyin bir şeye bir manada ortak olduğuna mütekellimin yol göstermesidir." (Yanık vd., 2018, s. 94) şeklinde açıklarken, Ahmet Cevdet Paşa *Belâgat-ı Osmâniye*'sinde *teşbîh* sanatını "bir şeye mezîd-i ihtisâs ve taalluku olan vasıfta, diğer şeyin, müşâreket ve mümâseletine delâlet etmektir." şeklinde tanımlamaktadır (Karabey-Atalay, 2017, s.100). Ahmet Hamdi Şirvânî *teşbîhi* "Bir şeyin diğer bir şeyle bir manada ortak olmasına delâlet eden şeydir." şeklinde tanımlar (Orak, 2013, s. 248). Bu tanımlardan ortaya çıkan sonuç şudur ki aralarında herhangi bir yönden benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmek teşbîh olarak isimlendirilmektedir. Gerek Klasik Türk edebiyatı nâsir ve şâirleri gerekse günümüz yazar ve şâirleri teşbîhe başvurarak eserlerine derinlik kazandırmakta ve böylelikle okuyucunun hayal dünyasını genişletmektedirler.

Attâr, *Pend-nâme'sini* öğretici bir üslupla kaleme almış olsa da nesneler ve olaylar arasında kurduğu benzerlikler sayesinde eserine derinlik kazandırmıştır. Amacı söz sanatlarına yoğun bir şekilde yer vererek şâirlik yeteneğini göstermek olmayan Attâr söz sanatlarıyla soyut kavramları somut bir şekilde anlatarak okuyucu üzerinde etkisini arttırmıştır. Ali Behcet kaynak metinde yer alan teşbîhi ve teşbih unsurlarını sarih bir şekilde anlatarak okuyucunun anlamakta güçlük çekebileceği kısımları açıklamış böylelikle aralarında ilişki kurulabilecek kavramları, nesneleri ve benzeyen yönlerini öğrencilere öğretmişdir.

Ḥāşılı *mühr-i sükūt*, sükūt mührini dimekdir. Yaʿnī söyleme. Burada sükūtı mühre **teşbīh** vardır. [33a]

El-ḥāṣıl cesedde göñül çoḳ söylemekden ölür ve ḳuvveti gider. Egerçi ol kimseniñ naẓm itdigi kelām Yemen deryāsında çıḳan incü gibi muʿteber ü laṭīf olur ise de. Ḥāṣılı burada feṣāḥat ü belāġati müştemil olan kelāmı nās beyninde laṭīf ü iʿtibārlu oldıġı-çün

incüye **teşbīh** vardır. Yaʿnī nāẓımıñ bundan murādı çoḳ söylemekden nefret itdirmekdir. [35b]

Ḥāṣılı budur ki böyle münaḳḳaş mārıñ zehri insānı ḳātl idicidir. Her kimse ki ziyāde ʿaḳl ü kemāl ile mevṣūfdur, öyle kimse ol münaḳḳaş yılandan uzaḳ olur. Zīrā yılana yaḳīn olmaġla zehrlenüp helāk olur. El-ḥāṣıl insān mārıñ zehrinden helāk oldığı gibi dünyānıñ metāʿ vü zīnetiyle teleẕẕüz-dār olan kimesne daḫi bunuñ gibi olur. Yaʿnī zehrlenüp mürde olur. Bu beytde ḥażret-i şeyḫ dünyā metāʿ vü zīnetini yılana **teşbīh** itmişdir. [48a]

Faʾide: Ḥażret-i Şeyḫ Feridü'd-dīn ʿAṭṭār ḳuddise sirrühü'l-ġaffār bu beytde nefsiñ müştehiyātıñı zehr otuna **teşbīh** buyurmuşdur. Çünki zehr otunuñ dil-güşā olan rengine firīfte olup tenāvül ü istişmām idildikde zehrlenüp helāk olundığından nefsiñ daḫi müştehāsıñı ki zehr otunuñ nümāyişli olan levni gibidir. Maʿ-haẕā tenāvül veyā istişmāmı hengāmda helāk olur. Bu maḳāmda būyı ẕikr buyurduḳları fenānıñ iẓhārıñı istibʿād cihetindendir. Yaʿnī zehri ekl şöyle ṭursun belki rāyiḥasını şem itmek bile mużırdır. Bunuñ birle ṭālib-i Ḥaḳ ve sālik-i ṭarīḳata lāzımdır ki hevā-yı nefse hergiz müsāʿade itmeye ve şehevātı yoluna gitmeye. Ve illā istihlāk olur fe-efhem. [81a]

Ḥāṣılı Allāhu Teʿālā'ya ṭāʿat u ʿibādetde ḳuṣūr itmeyüp dāʾimā Ḳur'ān ile eyyām-güẕār olmalıdır. Yoḫsa namāz ḳılmayup Ḫudā'yı bilmez iseñ āḫiretde kelb gibi sākit ü ḫāmūş olup ṣolumaḳ gerekdir. Bu beytde ḥażret-i şeyḫ ḳuddise sırrahu münker olan kimesneyi kelbe **teşbīh** itmişlerdir.[86a]

Ḥāṣılı mīve aşaġı düşdigi vaḳt naṣıl ele alurlar ve naṣıl ḫoşlanurlar, işte tevāżuʿ iden kimseden daḫi böyle memnūn olurlar ve başaḳ çünki baş çeküp yuḳaru ṭoġrı gitdikde ḫirmendārlar oraḳlar ile biçüp keserler **işte kibr iden kimse daḫi böyle** indallāh ü inde'n-nās münkesir olur.

Fāʾide: Burada tevāżuʿu mīveye ve kibri başaġa **teşbīh** vardır. [93b]

Fāʾide: Ḥażret-i şeyḫ ḥasīsi fīliñ ayaġı altına düşmüş sivrisinege **teşbīh** buyurmuşlardır. [96a]

Ḫançer-i ḫāmūşī, birincisi ḫançere müşābih sükūt. ***Vü şemşīr-i cūʿ***, ve ikincisi ḳılınca beñzer açlıḳ. ***Nīze-i tenhāyī***, üçüncisi mızrāġa müşābih ʿizzet. ***Vü terk-i hücūʿ***, ve dördüncisi uyḳuyı terkdir. Ḥāṣılı ẕikri sebḳat iden dört şey az her cihet nefs-i emmāreniñ maġlūbiyyetiñi mūcib oldığı cihetle. Ḥażret-i şeyḫ ḳuddise sırrahu bu beytde ***ḫançer*** ü ***şemşīr*** ve mızrāġa teşbīh ṭarīḳiyle buyurmuşlardır. ʿUzlet, ʿayn'ıñ żammıyla kimse ile ülfet itmeyüp bir yere ḳapanup çekilmek maʿnāsınadır. [73b]

Hemçü gürg, kurd gibi. Ḥāṣılı her kimse ki o kimse kibrden ser-efrāz olur ise o kimse cümle kimseden ḳurd gibi yalñız ḳalur. **Fā'ide:** Ḥażret-i şeyḫ ḳuddise sırrahu mütekebbir olan kimseyi ḳurda **teşbīh** buyurmuşlardır. El-ḥāṣıl ḳurduñ yanına kimse gitmeyüp yalñız ḳaldığı gibi mütekebbir kimse daḫi bunuñ gibi yalñız ḳalur. Zīrā ḫalḳ, kibri cihetiyle andan nefret ider. [138a]

Āb-ı rūyet, seniñ ʿırż u nāmūsuñ. ***Āb-ı cūy***, ırmaḳ ṣuyı gibi dimekdir ki āb-ı rū, āb-ı cūya **teşbīh** olunmuşdur revān olmaḳda. [146a]

Ḥāṣılı her kimse ki nefsiñ hevāsına tābiʿ olur, Şeyṭān o kimseniñ burnuna burunduruḳ düzdi yaʿnī kendine iṭāʿat ü inḳıyād itdirüp istedügi yere çekdi, getürdi. El-ḥāṣıl bu maḳāmda ***hevā-yı nefse*** tābiʿ olanı ḥayvāna **teşbīh** vardır. [244a]

Fā'ide: Burada ***ṣabrı*** mūceb-i ḳatl olmaḳda ***tīre*** **teşbīh** vardır. Zīrā oḳ insānı ḳatl-i ẓāhirī ile helāk itdigi gibi ***ṣabr*** daḫi nefsi ḳatl-i maʿnevī ile helāk ider. Ḳatl-i maʿnevīden daḫi murād riyāżetdir. [244b]

Fā'ide: Ḳarınca, ḥırṣ ile maʿlūm u meşhūr oldığından erbāb-ı ḥırṣı ḳarıncaya **teşbīh** iderler. [262a]

Mübalağa

Mübâlağa bir niteliğin, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta mümkün olmayan dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir (Saraç, 2019, s.227). Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere Ali Behcet şerh yaparken kaynak metinde söz konusu olan mübâlağa unsurlarını açıklamakla yetinir, mübâlağanın tanımı ve edebiyattaki yeri üzerine konuşmaz.

Z'āb, ṣudan. ***U nān***, ve etmekden. ***Ṭā leb***, tudağıña ḳadar. Yaʿnī **kināye** vü **mübālaġadır** çoḳ yemekden. [57a]

Tecrîd

Söz söyleyenin insan dışındaki bir canlıya, herhangi bir eşyaya, nesneye insanmışcasına hitap etmesi ile bir başka insan veya *bir başka varlık yerine koyarak gönlüne, kendisine söz söylemesine* tecrîd denir (Saraç, 2019, s.199). *Pend-nâme'nin* aşağıda verilen beytinde *tecrîd* sanatı söz konusudur. Çünkü Attâr şahsını kendi kimliğinden soyutlayarak ona hitap etmiştir. Bunu yaparken kendi şahsında, kendi nefsinde tüm okuyuculara seslenerek nasihatinin derecesini artırmıştır.

Ali Behcet bu beyti şerh ederken Attâr sözcüğünün hem şâiri hem de *güzel koku satan adam*, *güzel koku satılan dükkan* anlamlarını karşılamasına değinerek bu durumu *remz* sözcüğüyle açıklamıştır.

777.

Ān ki bā-ʿAṭṭār mī-kerded ḳarīb

Ū hemī yābed zi-būy-ı ḫoş naṣīb

Ān ki, ol kimse ki. ***Bā-ʿAṭṭār***, ʿAṭṭār'a. ***Mī-kerded*** ḳarīb, yaḳīn olur. ***Ū***, o kimse. ***Hemī yābed***, bulur. ***Zi-būy-ı ḫoş***, güzel olan ḳoḳudan. ***Naṣīb***, behre.

El-ḥāṣıl ol kimse ki ʿaṭṭār dükkānına ḳarīb olur o kimse dükkāndaki güzel olan ḳoḳudan naṣīb bulur dimekdir ki beyt-i meẕkūrı teʾkīddir. Ve burada nāẓım ḳuddise sırrahu ʿAṭṭār olmaġla ke-ennehü remz ider ki sālik-i ṭarīḳ-i Ḥaḳ olanlardan her kim ki şeyḫ ʿAṭṭār'a ḳarīb ve pendiyle ʿāmil olur ise **[239b]** (1) būy-ı ḥaḳīḳīden behre-dār olur.

Telmîh

Terim olarak telmîh, nazım veya nesirde bilinen bir kıssa veya olaya, meşhur bir şiire ya da yaygın bir atasözüne gönderme yapmaktır (Bulut, 2015, s. 421). Şâir ve nâsirler bu sayede tarihten kaynak göstererek ifâdelerine inandırıcılık kazandırırlar. Ali Behcet, *Pend-nâme'nin* aşağıdaki beytini şerh ederken kaynak metinde geçen ***belâ*** sözcüğü üzerinde durarak bu ifâdenin okuyucu üzerindeki etkisini artırmıştır.

230.

Cünbişī kon ey piser kāhel me-bāş

Çün belā goftī be-ten tenbel me-bāş

Cünbişī kon, cünbişlik eyle yaʿnī Ḫudā'nıñ emriñi ṭut. ***Ey piser***, ey oġul! ***Kāhel me-bāş***, kāhil olma yaʿnī uṣanma. ***Çün belā goftī***, çünki belā didiñ. ***Be-ten***, ten ile yaʿnī ber-ḥayāt oldıġıñ müddet. ***Tenbel me-bāş***, tenbel olma.

Ḥāṣılı ey püser! Allāhu Teʿālā'nıñ emrine imtiṯāl idüp beş vaḳt namāz ḳıl. Gevşeklik itme. Zīrā **Elestü birabbikum**[32] ḫiṭābına cevāb virüp **Belā**[33] didiñ. Ber-ḥayāt oldıġıñ müddetde tenbel olma. [87a]

4.1.3.2. Ali Behcet'in Pend-nâme'yi Şerh Ederken Başvurduğu Edebî Sanatlar

Ali Behcet *Pend-nâme'yi* şerh ederken kaynak metinde anlatılan konuyu somutlaştırarak anlaşılır kılmak ve bunu okuyucunun zihninde imgeleştirerek etkileyici

[32] "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Kur'an-ı Kerim, Aʿrâf 7/172.
[33] "Evet" Kur'an-ı Kerim, Aʿrâf 7/172.

olmak amacıyla zaman zaman edebî sanatlara başvurmuştur. Bu tavır şerh metnini bir taraftan kuru ansiklopedi veya din bilgisi kitabı olmaktan kurtararak ona edebî bir metin olma vasfı kazandırmış diğer taraftan ise sanatlarla örülü süslü bir dil kullanmadığı için muhatabı üzerinde anlaşılır olarak eseri kaleme alma sebebiyle tutarlı olmasını sağlamıştır.

Nüzhetü'l-İhvân'da Ali Behcet'in üslubunu belirleyen belli başlı sanatlar teşbîh, mecâz, telmih, nidâ, irsal-i mesel ve tenâsüptür.

Teşbîh (Benzetme)

İki şeyin, birbirini andıracak bir biçimde karşılaştırması olan teşbîhte somutluk ve görsellik sayesinde muhatabı etkileme gücü ve inandırıcılık artırılmaktadır. Teşbîh sayesinde anlaşılması çok zor olan en girift konular bile anlaşılır hale getirilebilmektedir. Klasik Türk edebiyatında sıklıkla başvurulan bu sanat şâirlerin ve yazarların anlatımını kolaylaştırmaktadır. Klasik metinlerde bu sanata başvurulması tek başına başarı olarak görülmemektedir. Teşbîhin orijinal olması, eşine rastlanmaması ve yerinde kullanılması gibi faktörler şâir ve yazarlar için edebî başarı addedilmektedir.

Ali Behcet *Pend-nâme'yi* şerh ederken teşbîhin somutlaştırıcı ve bu sayede anlatımı kolaylaştırıcı özelliğinden yararlanmaktadır.

Ḥāṣılı çoḳ yıllar fısḳ u ʿiṣyānda olmuşuz. Ve bunuñla ber-ā-ber fısḳ bizim her ṭarafımızı iḥāṭa itmişdir. Nitekim **ẓarf, maẓrūfu iḥāṭa idüp maẓrūf anda ḳarār itdigi gibi biz daḫi anda ḳarār itmişüzdür.** Velākin āḫirü'l-emr nādim ü peşīmān olmuşuzdur.[19b]

Ḥāṣılı eger nefsi Allāhu Teʿālā'nıñ ʿibādāt ü ṭāʿātine celb ider iseñ ol vaḳt mütevāżıʿ olur. Lākin günāh itmeye senden benden evvel ḳoşar. Bu neniñ gibidir? Meṣelā bir kimse bī-namāz olur ise aña cāmiʿe gidelim didikde bir gevşeklik ʿārıż oldu gidemeyecegim dir. Ol vaḳt kār-ḫāneye gider misin didikde dört ayaḳlı **ḥayvān gibi** ḳoşar gider. [84b]

Ḥāṣılı her kimseniñ ki ṣanʿatı fenā ḫūyluluḳ ola yaʿnī herkesi rencīde ide öyle kimseniñ işi dāʾimā bed-çehrelikdir yaʿnī **seg gibi** bī-ḥayā olur. [95a]

Ḥāṣılı beşincisi düşmenlerden ḫavf geldi. Bunlar ʿömr-i ʿazīze yaʿnī insānıñ ʿömrüne żarar u ziyān ṭutar. Bunuñ birle bu beş şeyden maṣūn u maḥfūẓ olan kimseniñ vaḳt u zamānı her dem ü her sāʿat bahār olup bülbül-āsā naġme-sāz u naġme-perdāz olur. [143b]

Nidâ

Nidâ muhataba hitap etmek ve söz konusu konuya dikkat çekmek amacıyla Ali Behcet'in sıklıkla başvurduğu sanatların başında gelir. Ali Behcet'in amacının öğretmek olması ve muhatabına "ey" ünlemiyle hitap etmesi ona önem verdiğini, verdiği öğütlere muhâtabının uymasını istediğini ve onun gaflet ve dalgınlık makamına dikkat çektiğini göstermektedir.

Ḥāṣılı budur ki **ey oġul!** Dil-āzārlıḳ ḳaṣdını ve kendi Ḫudā'ñdan bī-zārlıḳ eyleme. Yaʿnī **ey oġul!** Eger sen bī-çāreleriñ göñlüñi yıḳmaya saʿy ü gūşeş iderseñ Allāhu Teʿālā ḥażretleri senden berī olur dimekdir. [31a]

Ḥāṣılı **ey kimse**! Yüri git. Aġzında diliñi maḥbūs ṭut ve söyleme. Ve kendiñi daḫi ḫalḳdan nā-ümīd ṭut. El-ḥāṣıl **ey ṭālib-i Ḫudā!** Fevāʾid-i ḫāmūşī ve żarar-ı tekellüme āgāh olduñ ise ancaḳ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ʿarż-ı ḥāl it. Zīrā ḫalḳıñ elinde bir kār yoḳdur. Ve mutaṣarrıf-ı ḥaḳīḳī ancaḳ Allāhu Teʿālā ḥażretleridir. [36a]

Ey piser, ey oġul! [45a]

Ḥāṣılı **ey kimse! [49b]**

Ey faḳīr, ey dervīş ve elem ü kederi çoḳ olan (12) kimse! [50a]

Ḥāṣılı **ey dünyāya meyl ü raġbeti olan kimseler**! Cānıñız tenden çıḳup gidecek ve bunuñla ber-ā-ber kemikleriñiz daḫi ṭopraḳ olup maḥv olacaḳdır. El-ḥāṣıl Kelāmu'llāh'dan naṣīḥat-gīr olup dünyāya meyl itmemeli.Zīrā bāḳī degildir. [52b]

Yaʿnī **ey kimse**! [61b]

Ḥāṣılı[34] **ey muvaṣṣī!** Çünki Ḫudā'nıñ emr ü nehyiñi ṭutarsın öyle ise murdār olan nefsiñ naṣībine gitme ve dāʾim muḫālefet üzere ol. [68b]

Ḥāṣılı ẕikr-i Allāh, ḫilāfsız üç ṭarīḳ üzerinedir **ey ehl-i rüsūm!** Ṣaḳın bu sözi beyhūde vü bī-fāʾide olan şeyden ẓan itmeyesin. [107b]

Ḥāṣılı **ey ʿārif**! [198b]

İktibas

Başkasına ait bir ifadenin kısmen veya tamamen söz içerisinde kullanılmasına iktibâs denir. Eski belâgatçiler, iktibâsı âyet ve hadislerden yapılan alıntılarla sınırlandırmışlardır (Coşkun, 2014, s. 175). Saraç ise iktibâsın tanımını "şiir yahut düz yazı metinde bir âyet-i kerimenin veya hadis-i şerifin tamamının veya bazı kelimelerinin alıntılanmasıdır." şeklinde yapmakta ve hadis-i şeriflerden yapılan iktibâslara tenvîr adı verildiğini söylemektedir (2019, s. 281). İktibâsın tanımlarında küçük farklılıklar görülse

[34] Metinde "Ḥāṣılı" sözcüğünden sonra "Ey babanıñ ve ananıñ bir dānesi!" ifâdesi yazılmış daha sonra bunun üzeri çizilerek ifâde iptal edilmiş ve bu ifâdenin yerine "Ey muvaṣṣī!" yazılmıştır.

de yazarların veya şairlerin eserlerinde iktibâs yaparak okuyucu üzerindeki inandırıcılığı artırdıkları ve eserlerini daha etkili hale getirdikleri bir gerçektir.

Ali Behcet, *Pend-nâme'yi* şerh ederken okuyucu üzerinde etkili olmak amacıyla âyet ve hadislerin şahitliğinden yararlanmıştır. Böylece hem söylediklerinin inanırlılığını artırmış hem de birinci derecece muhatabı olan öğrencilere âyet ve hadislerin manası ve metinde kullanımı konusunda yol göstermiştir.

Ḥāṣılı sulṭānlıḳ ol Ḥudā'ya müsellem ü maḫṣūṣdur. Bunuñ birle kimseniñ çün ü çirā ḳudreti yoḳdur. Yāʿnī Allāhu Teʿālā ḥaḳḳında niçün bunı böyle itdik diyü söylemek ḳudreti yoḳdur. Estaʿīüẕü billah **Yefʿalu mā yeşāu ve yaḥkumu mā yürīdü'dir.**[35] Her ne diler ise anı işler. [7b]

Ḥāṣılı ṭarīḳ-i müstaḳīme sülūk iden dervīşān ile maḥabbet ü ṣoḥbet itmek cennet-i aʿlānıñ anaḫtarıdır. Zīrā **Ḥubbü'l-mesākīn miftāḥü'l-cennet'**dir.[36] Ve anlarıñ düşmeñi laʿnetu'llāhi-ʿaleyh dinmege sezādır.

İrâd-ı Mesel

İrâd-ı mesel, bir fikri ispat için bir atasözünü veya hikmetli bir sözü delil getirmektir (Saraç, 2019, s. 285). İrsâl-i mesel veya irâd-ı meselle cümlede verilen düşünce desteklenerek fikrin inandırıcılığının artırılması sağlanır. Ali Behcet *Nüzhetü'l-İhvân'da* zaman zaman darb- ı mesellere (atasözleri) ve hikmetli sözlere başvurarak anlatımını güçlendirmektedir. Dönemin edebî anlayışına ve Ali Behcet'in didaktik üslubuna uygun bir şekilde aktarılan atasözleri ve hikmetli sözler eseri mana yönünden zenginleştirmektedir.

Ḥāṣılı her kimse ki ʿibārāt ü elfāẓ ḳaydında olup feṣāḥat ü belāġatini ḫalḳa iẓhār içün **lebleriñ büküp** söyleye ol kimesne her neye mālik ise cümlesi ġāret ü yaġma olur. [35a]

Ḥāṣılı ey kimse! Yüküñ nedir? Alçaḳ ve fānī olan dünyāniñ cīfesidir ki o alçaḳ olan dünyāya meyliñ sebebiyle kendiñi ḫ^{v}ār u ḥaḳīr itmişsin. Egerçi ehl-i dünyā pīşgāhında pesendīde vü muʿteber iseñ yine ehl-i āḫiret ʿindinde zebūn olursın dimekdir. Zīrā **iki ḳarpuz bir ḳoltuġa gelmez**.[37] [89b]

---

[35] "Allah, dilediğini yapar, dilediği hükmü verir." Yüce Allah'ın, dilediğini dilediği gibi yapmaya; dilediği hükmü vermeye muktedir olduğunu, aynı anlam ve değişik ibarelerle anlatan ayetlerden alınmadır.(Āl-i İmrân/3:40; Mâide/5:1; İbrâhim/14:27; Hac/22:18) (Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler* (Ansiklopedik Sözlük), Kesit Yayınevi, İstanbul 2013, s. 720-721).

[36] Hadis: "Cennetin anahtarı fakirleri sevmektir." Râvî: Abdullah ibn-i Ömer . Elbânî, *Za'îfü'l Câmi 4731; Silsiletü'l-Za'îfe* 1394; Es-Suyûtî, Câmiü's-Ṣaġîr 7304.

[37] Der-kenār: Bunuñ birle dünyā ile āḫiret daḫi bir yerde olmaz.

Genel olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse Ali Behcet, şerh metninde didaktik bir üslup kullanmaktadır. Amacı edebî olmaktan ziyade anlaşılır olmak ve muhataba mesajını açık bir şekilde iletmektir. Bu sebeple *Nüzhetü'l-İhvân* boyunca okuyucunun anlamakta zorlandığı sanatlara fazla rastlanmamaktadır.

Belâgat ilmi meânî, beyân ve bedî olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. *Meânî*, kelâmın/sözün yerinde kullanılmasını, muhatap veya konuşanın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ve cümlenin dil kuralları çerçevesinde uğradığı değişikliklerinden bahseden bir ilimdir (Saraç, 2019, s. 61). Meânîde amaç sözün duruma uygun bir şekilde ifade edilmesidir. *Beyân,* bir maksadı değişik yollarla ifade etmenin metot ve kurallarından bahseden ilimdir (Saraç, 2019, s. 101). *Bedî* ise belâgatin meânî ve beyân kısımlarından sonra gelen, manaya delâleti açık ve durumun gereğine uygun olan sözü lafız/ses ve mana yönlerinden güzelleştiren usul ve maharetlerden (muhassinât) bahseden ilimdir (Saraç, 2019, s. 155). Ali Behcet'in *Nüzhetü'l-İhvân'ında* sıklıkla rastlanılan edebî sanatlar meânî ve beyân başlığı altında yer almaktadır.

Nüzhetü'l-İhvân bir bütün olarak incelendiğinde şârihin amacının sanat/hüner göstermek değil öğretmek olmasından hareketle metinde yer alan edebî sanatların fazla olmadığı tespit edilmiştir. Ali Behcet'in sıklıkla başvurduğu ve üslubunu belirleyen sanatların birinin (teşbîh) beyân, dördünün (mübâlağa, iktibâs, irâd-ı mesel, telmîh) bedî' başlığı altında yer alması mezkûr eserde mananın birinci derecede, ses ve lafzın ise ikinci derecede dikkate alındığını götermektedir. Bu değerlendirme şârihin mana üzerinde durduğunu ve ses ile lafzı manaya yardımcı birer unsur olarak ele aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Neticede *Pend-nâme* didaktik bir öğüt kitabıdır ve muhatap, birinci derecede, sebeb-i telifte belirtildiği gibi Farsçayı yeni öğrenmeye başlayan öğrencilerdir (ihvân). Şerh metninde kullanılan sanatlara bu açıdan bakmak Ali Behcet'in kullandığı dil hakkında daha doğru yargılara varmayı sağlayacaktır.

4.1.4. Şerhi Oluşturan Başlıklar

Pend-nâme şerhleri karşılaştırıldığında bölüm başlıklarının tutarlı bir şekilde olmadığı tespit edilmiştir. *Pend-nâme'nin* üç nüshasını karşılaştıran Gençosman fasıl başlarına konulan serlevhaların manaya fazla tesir etmeyen bazı değişiklikler göstermesine ve bunların bazen konuya tamamıyla uygun düşmemesine dayanarak bu serlevhaların ya eserin aslında hiç bulunmadığı yahut da sonradan gelişigüzel konuldukları hususunda şüphe edilebileceğini belirtmiştir (2014, s.14). Bu değerlendirmeler ışığında bölüm başlıklarının büyük ihtimalle Attâr tarafından verilmediği, daha sonra metne müstensihler

ve şârihler tarafından eklendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebeple başlıklar metinden metine farklılık göstermektedir.

Nüzhetü'l-İhvân'da konulara uygun bir şekilde verilen toplam 77 başlık bulunmakta ve bu başlıklar altında yer alan beyit sayıları değişmektedir. Ali Behcet'in bölümlere verdiği başlıklarla beyitler muhteva yönünden uygunluk göstermekte herhangi bir uyumsuzluk göze çarpmamaktadır.

1. Der-Naʿt-ı Seyyîdü'l-Mürselîn Ṣallâʾllâhu Teʿâlâ ʿAleyhi ve Sellem
2. Der-Menāḳıb-ı Eʾimme-i Dīn rıḍvānu'llāhü Teʿālā ʿAleyhim Ecmaʿīn
3. Der-Münācāt-ı Ḳāḍīyü'l-Ḥācāt
4. Der-Nikūhiş Nefs-i Emmāre Mī-Gūyed
5. Der-Fevāʾid-i Ḫāmūşī Mī-gūyed
6. Der-ʿAmel-i Ḫāliş Mī-Gūyed
7. Der-Beyân-ı Pâd-Şân-Râ Ziyân Dâred
8. Der-Beyân-ı Aḫlâḳ-ı Ḥamîde
9. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Yār-ı Muvāfıḳ Mī-Gūyed
10. Der-Beyān-ı Çār Çīz Bā-Ḫaṭar
11. Der-Beyān-ı Çār Çīz Ki ʿAlāmet-i Nīk-baḫtī Est Mī-Gūyed
12. Der-Beyān-ı Esbāb-ı ʿĀfiyet Mī-Gūyed
13. Der-Ṣıfat-ı Dervīşī ü Ḥubb-ı Dervīşān Gūyed
14. Der-Ṣıfat-ı Bed-Baḫtī Mī-Gūyed
15. Der-Ṣıfat-ı Riyāżet Mī-Gūyed
16. Der-Beyān-ı Mücāhede-i Nefs Mī-Gūyed
17. Der-Beyān-ı Ṣabr Der-Faḳr Mī-Gūyed
18. Der-Beyān-ı Terk-i Zīnet Mī-Gūyed
19. Der-Beyān-ı Nişān-ı Eblehān Mī-gūyed
20. Der-Beyān-ı ʿĀfiyet Mī-Gūyed
21. Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i ʿAḳl ü Dāniş Naṣīḥat Mī-Gūyed
22. Der-Beyān-ı Rest-Gārī Mī-Gūyed
23. Der-Ṣıfat-ı Ẕikru'llāh Mī-Gūyed
24. Der-Beyān-ı Zindegānī Mī-Gūyed
25. Der-Beyān-ı Ḫışāl-ı Ẕemīme Mī-Gūyed
26. Der-Beyān-ı Müdbirī Mī-Gūyed
27. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Dāniş Mī-Gūyed

28. Der-Beyān-ı Ān Çi Ez-ū Rüsvāyī Ḫīzed
29. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Nā-Cins Mī-Gūyed
30. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şükr Mī-Gūyed
31. Der-Beyān-ı Ānhā Ki Baʿd Ez-Reften İmkān Bāz Āmeden Nīst
32. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫāmūşī vü Saḫāvet Mī-Gūyed
33. Der-Beyān-ı Aḫlāḳ-ı Çendī ḳi Çendī Dīger Ez-Ān Ḥāṣıl u Ẓāhir Āyed
34. Der-Beyān-ı Düşmen Dāşten ü Vām Kerden Mī-Gūyed
35. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Zenān u Ṣıbyān Mī-Gūyed
36. Der-Beyān-ı Ḥaḳḳ-ı Vālideyn ü Farż-āverden Mī-Gūyed
37. Der-Beyān-ı Tezāyüd-i ʿÖmr Mī-Gūyed
38. Der-Beyān-ı Noḳṣān-ı ʿÖmr Mī-Gūyed
39. Der-Beyān-ı Şeʾāmet-i Dürūġ Gūyī Mī-Gūyed
40. Der-Beyān-ı Ān Ki Āb-ı Rūy Ez-ān Ziyādet Mī-Şeved
41. Der-Beyān-ı İḫtirāz-ı Ez-Düşmenān Mī-Gūyed
42. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫᵛārī Mī-Gūyed
43. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Yār-ı Muvāfıḳ Mī-Gūyed
44. Der-Beyān-ı Pend-i Nāṣiḥ Mī-Gūyed
45. Der-Beyān-ı Ehl-i Saʿādet Mī-Gūyed
46. Der-Beyān-ı Rest-Gārī Mī-Gūyed
47. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ṣıdḳ u Emānet ü Seḫāvet Mī-Gūyed
48. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Terk-i Ḫışm u Ḳahr Mī-Gūyed
49. Der-Beyān-ı Bī-Vefā-yı Cihān Mī-Gūyed
50. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Maʿrifet Mī-Gūyed
51. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Veraʿ Mī-Gūyed
52. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şeref-i Ḫidmet Mī-Gūyed
53. Der-Beyān-ı İkrām-ı Mihmān Mī-Gūyed
54. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı ʿAlāmethā-yı Aḫmaḳān Mī-Gūyed
55. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Fāsıḳ Mī-Gūyed
56. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şaḳī Mī-Gūyed
57. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Baḫīl Mī-Gūyed
58. Der-Beyān-ı Ḥācet-i Ḫᵛāsten Mī-Gūyed
59. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Saḫt-ı Dil Mī-Gūyed
60. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḳanāʿat Mī-Gūyed
61. Der-Beyān-ı Faż̇l-ı Saḫā Mī-Gūyed

62. Der-Beyān-ı Efʿāl-i Şeyṭānī Mī-Gūyed
63. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Münāfıḳ Mī-Gūyed
64. Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i Ehl-i Taḳvā Mī-Gūyed
65. Der-Beyān-ı Şükr-i Neʿmā Mī-Gūyed
66. Der-Beyān-ı Fażīlet-i Ṣadaḳa Mī-Gūyed
67. Der-Beyān-ı Neṣāyiḥ Mī-Gūyed
68. Der-Beyān-ı Fevāʾid-i Ṣabr Mī-Gūyed
69. Der-Beyān-ı Tecrīd ü Tefrīd Mī-Gūyed
70. Der-Beyān-ı Riʿāyet-i Mihmān Mī-Gūyed
71. Der-Beyān-ı Fażīlet-i Ṣadaḳa Mī-Gūyed
72. Der-Beyān-ı Kerāmethā-yı Ḥaḳḳ ʿAzze ve Celle Mī-Gūyed
73. Der-Beyān-ı Ān ki Dūstī-rā Ne-Şāyed
74. Der-Beyān-ı Ṣıla-ı Raḥm Mī-Gūyed
75. Der-Beyān-ı Merdī vü Fütüvvet Mī-Gūyed
76. Der-Beyān-ı Faḳr Mī-Gūyed
77. Der-Beyān-ı Ez-ġaflet Mī-Gūyed

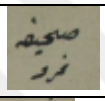
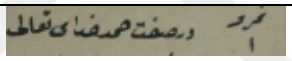
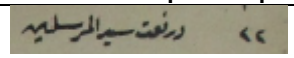
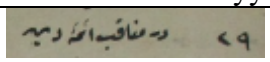
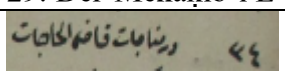
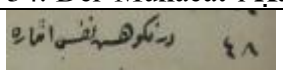
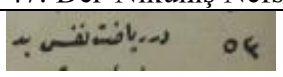
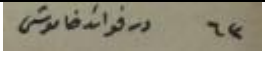
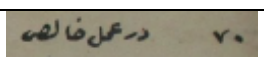
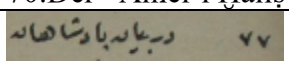
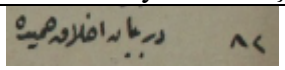
4.1.5. Fihrist

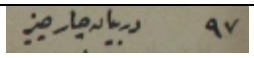
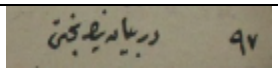
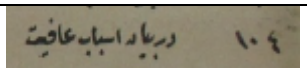
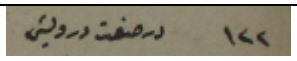
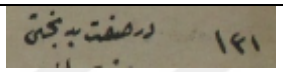
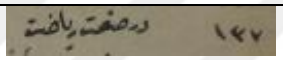
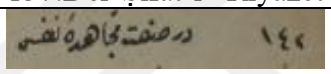
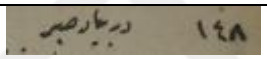
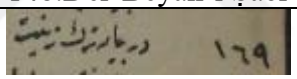
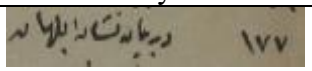
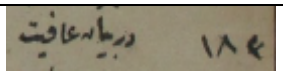
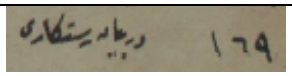
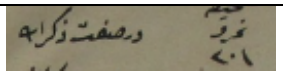
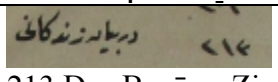
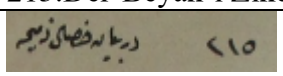
Okuyucuya yardımcı olmak amacıyla kitapların başına veya sonuna koyulan fihrist/içindekiler bölümü okur-dostu bir unsur olarak günümüzde hemen hemen her kitapta bulunmaktadır. Klasik Türk edebiyatı eserlerinde de bu bölüme rastlamak mümkündür. Ayrıca o dönemki kullanımda yine bu bölüme ***fihrist*** denmiş ve söz konusu bölüm kitapların başına yerleştirilmiştir. Genellikle eseri kaleme alan müellif tarafından değil de ***müstensihler*** yani nüshayı kopyalayanlar tarafından kolaylık olması amacıyla esere eklenen bu bölüm bazen de çok sonradan müellif tarafından nüshaya eklenmiştir. *Nüzhetü'l-İhvân'da* fihrist bölümü zahriyeden hemen sonra *"Fihrist-i Kitâb-ı Pend-i ʿAttâr"* başlığıyla başlamaktadır. Sahîfe-Harf alt başlığının altında sayfa numaraları küçükten büyüğe doğru sıralanmış ve karşılarına o sayfada bulunan bölümün başlığı yazılmıştır. Başlıklar çok uzun ise bunların başından belli bir kısmın kısaltılarak fihriste yazıldığı görülmektedir. Fihristin oluşturulmasında sayfa numaraları esas alınmış alfabetik bir sıralama izlenmemiştir. Nüshada belli bir yere kadar fihristte verilen sayfa numaraları ile metin uyuşsa da ne yazık ki metin ilerledikçe fihristle metnin sayfa numalarının uyuşmadığı görülmektedir. Sayfa numaraları varakların üst kısmına,ortaya yazılmıştır ve buralarda herhangi bir atlamanın olmadığı görülmektedir. Ayrıca metne sonradan dahil

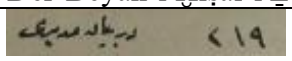
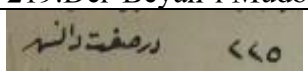
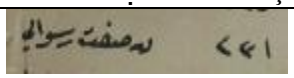
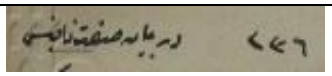
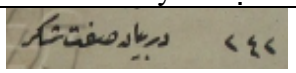
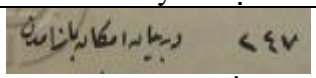
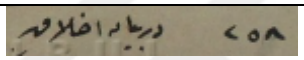
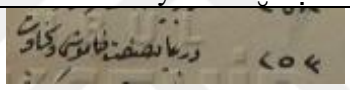
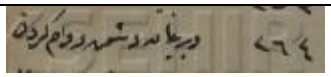
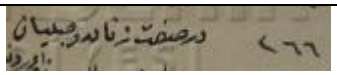
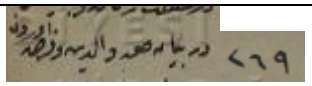
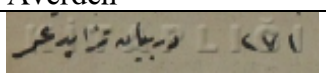
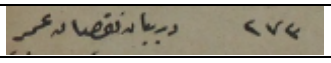
edilen bölüm (bu kısım rikayla yazılmıştır ve sayfanın yapısı orijinal nüshadan farklıdır.) konu olarak öğüt içerse de kendisinden önce ve sonra gelen beyitlere yapılan şerhle bütünlük göstermemekte, bağlama uymamaktadır. Tüm bunlar bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde fihrist kısmının müellif tarafından oluşturulduğu ve metne dahil edildiği, sonradan eklenen yazı stili farklı olan kısımların ise Ali Behcet tarafından eser padişaha sunulurken kontrol aşamasında metne eklendiği düşüncesinin hasıl olmasına sebep olmuştur.

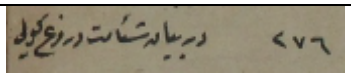
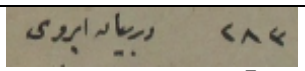
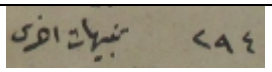
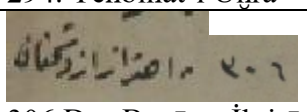
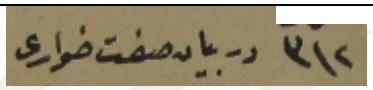
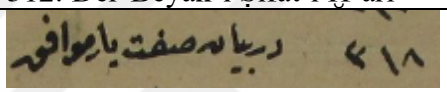
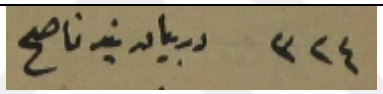
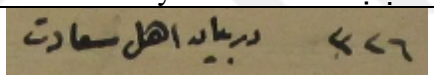
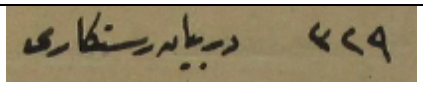
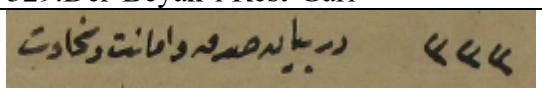
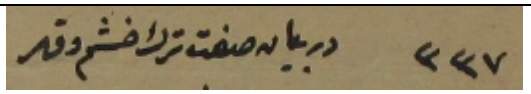
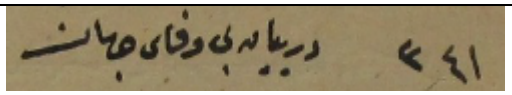
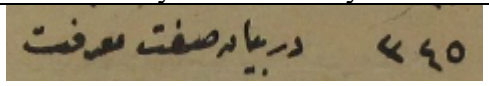
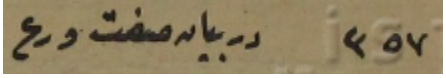
Fihristi oluşturan başlıklar ve sayfa numaraları ile metin içerisindeki başlıklar, aşağıdaki şekilde bir arada gösterilerek farkların rahat bir şekilde gösterilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca metin içerisindeki başlıkların kaç beyitten oluştuğu da tespit edilerek yazılmıştır.

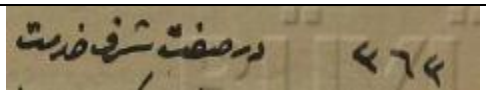
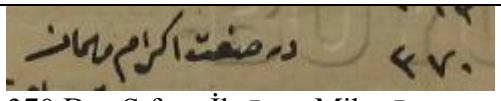
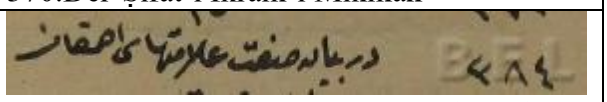
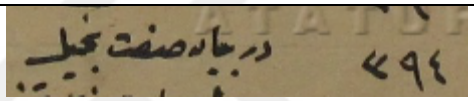
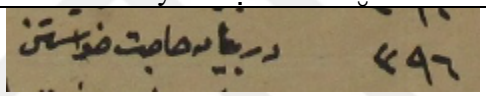
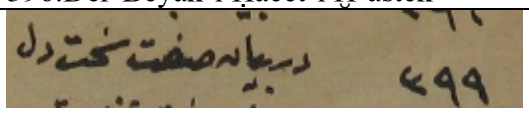
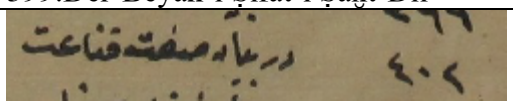
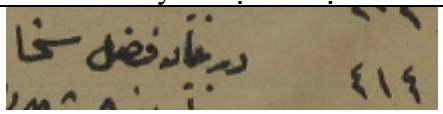
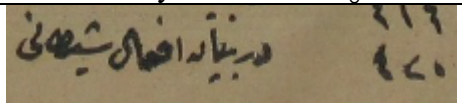
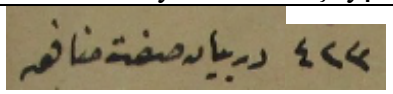
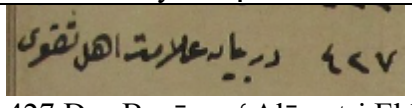
Tablo 3. Metin İçerisindeki Bölümleri Oluşturan Beyit Sayıları, Bölüm Başlıkları, Fihrist

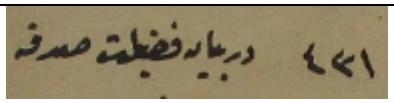
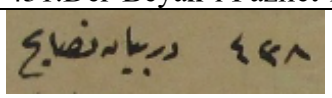
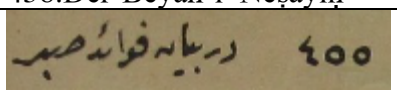
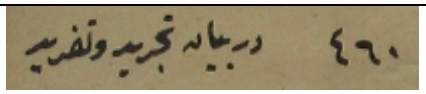
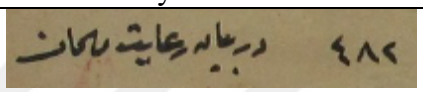
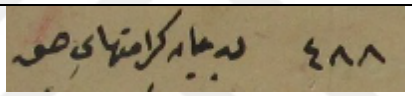
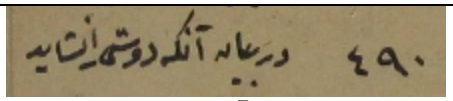
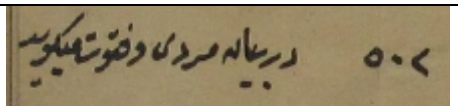
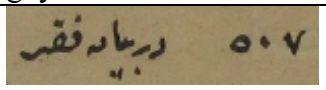
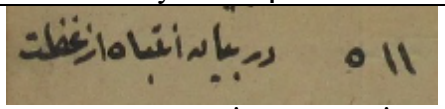
	Metin İçerisindeki Başlıklar	Fihrist Ṣaḥîfe-Numero
25 Beyit (1-25)	-	 1. Der-Ṣıfat-ı Ḥamd-i Ḥudā-yı Teʿālā
9 Beyit (26-34)	Der-Naʿt-ı Seyyidü'l-Mürselīn	 22. Der-Naʿt-ı Seyyidü'l-Mürselīn
6 Beyit (35-40)	Der-Menāḳıb-ı Eʾimme-i Dīn	 29. Der-Menāḳıb-ı Eʾimme-i Dīn
12 Beyit (41-52)	Der-Münācāt-ı Ḳaḍīyü'l-Ḥācāt	 34. Der-Münācāt-ı Ḳaḍīyü'l-Ḥācāt
19 Beyit (53-71)	Der-Nikūhiş Nefs-i Emmāre	 47. Der-Nikūhiş Nefs-i Emmāre
-	-	 Der-Riyāżet-i Nefs-i Bed
12 Beyit (72-83)	Der-Fevāʾid-i Ḫāmūşī Mī-Güyed	 63.Der-Fevāʾid-i Ḫāmūşī
10 Beyit (84-93)	Der-ʿAmel-i Ḫāliṣ Mī-Güyed	 70.Der-ʿAmel-i Ḫāliṣ
9 Beyit (94-102)	Der-Beyān-ı Pād-şān-rā Ziyān Dāred	 77.Der-Beyān-ı Pād-şāhān
10 Beyit (103-112)	Der-Beyān-ı Aḫlāḳ-ı Ḥamīde	 82.Der-Beyān-ı Aḫlāḳ-ı Ḥamīde

10 Beyit (113-122)	Der-Beyān-ı Çār Çīz Bā-ḫaṭar	 97.Der-Beyān-ı Çār-çīz
10 Beyit (123-132)	Der-Beyān-ı Çār Çīz Ki ʿAlāmet-i Nīk-Baḫtī Est Mī-Gūyed	 97.Der-Beyān-ı Nīk-Baḫtī
27 Beyit (133-159)	Der-Beyān-ı Esbāb-ı ʿĀfiyet Mī-Gūyed	 104.Der-Beyān-ı Esbāb-ı ʿĀfiyet
12 Beyit (160-171)	Der-Ṣıfat-ı Dervīşī Ü Ḥubb-ı Dervīşān Gūyed	 122.Der-Ṣıfat-ı Dervīşī
10 Beyit (172-181)	Der-Ṣıfat-ı Bed-Baḫtī Mī-Gūyed	 131.Der-Ṣıfat-ı Bed-baḫtī
10 Beyit (182-191)	Der-Ṣıfat-ı Riyāżet Mī-Gūyed	 137.Der-Ṣıfat-ı Riyāżet
11 Beyit (192-202)	Der-Beyān-ı Mücāhede-i Nefs Mī-Gūyed	 142.Der-Ṣıfat-ı Mücāhede-i Nefs
35 Beyit (203-237)	Der-Beyān-ı Ṣabr Der-Faḳr Mī-Gūyed	 148.Der-Beyān-ı Ṣabr
12 Beyit (238-249)	*Der-Beyān-ı Terk-i Zīnet Mī-Gūyed*	 169.Der-Beyān-ı Terk-i Zīnet
9 Beyit (250-258)	*Der-Beyān-ı Nişān-ı Eblehān Mī-Gūyed*	 177.Der-Beyān-ı Nişān-ı Eblehān
12 Beyit (259-270)	*Der-Beyān-ı ʿĀfiyet Mī-Gūyed*	 183.Der-Beyān-ı ʿĀfiyet
10 Beyit (271-280)	*Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i ʿAḳl u Dāniş Naṣīḥat Mī-Gūyed*	-
8 Beyit (281-288)	*Der-Beyān-ı Rest-Gārī Mī-Gūyed*	 169.Der-Beyān-ı Rest-Gārī
22 Beyit (289-310)	*Der-Ṣıfat-ı Ẕikru'llāh Mī-Gūyed*	 201.Der-Ṣıfat-ı Ẕikru'llāh
3 Beyit (311-313)	*Der-Beyān-ı Zindegānī Mī-Gūyed*	 213.Der-Beyān-ı Zindegānī
7 Beyit (314-320)	*Der-Beyān-ı Ḥıṣāl-ı Ẕemīme Mī-Gūyed*	

		Der-Beyān-ı Ḫışāl-ı Ẕemīme
10 Beyit (321-330)	*Der-Beyān-ı Müdbirī Mī-Güyed*	 219.Der-Beyān-ı Müdbirī
10 Beyit (331-340)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Dāniş Mī-Güyed*	 220.Der-Ṣıfat-ı Dāniş
9 Beyit (341-349)	*Der-Beyān-ı Ān Çi Ez-ū Rüsvāyī Ḫīzed*	 231.Der-Ṣıfat-ı Rüsvāyī
10 Beyit (350-359)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Nā-Cins Mī-Güyed*	 236.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Nā-Cins
10 Beyit (360-369)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şükr Mī-Güyed*	 242.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şükr
10 Beyit (370-379)	*Der-Beyān-ı Ānhā Ki Baʿd Ez-Reften İmkān Bāz Āmeden Nīst*	 247.Der-Beyān-ı İmkān-Bāz Āmeden
-	-	 258.Der-Beyān-ı Aḫlāḳ
11 Beyit (380-390)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫāmūşī vü Saḫāvet Mī-Güyed*	 253.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫāmūşī vü Sahāvet
10 Beyit (391-400)	*Der-Beyān-ı Aḫlāḳ-ı Çendī ḳi Çendī Dīger Ez-ān Ḥāṣıl u Ẓāhir Āyed*	-
5 Beyit (401-405)	*Der-Beyān-ı Düşmen Dāşten ü Vām Kerden Mī-Güyed*	 264.Der-Beyān-ı Düşmen ü Vām-Kerden
4 Beyit (406-409)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Zenān u Ṣıbyān Mī-Güyed*	 266.Der-Ṣıfat-ı Zenān ü Ṣıbyān
4 Beyit (410-413)	*Der-Beyān-ı Ḥaḳḳ-ı Vālideyn ü Farż-Āverden Mī-Güyed*	 269.Der-Beyān-ı Ḥaḳḳ-ı Vālideyn ü Farż Āverden
4 Beyit (414-417)	*Der-Beyān-ı Tezāyüd-i ʿÖmr Mī-Güyed*	 271.Der-Beyān-ı Tezāyüd-i ʿÖmr
6 Beyit	*Der-Beyān-ı Noḳṣān-*	

(418-423)	*ı ʿÖmr Mī-Güyed*	273.Der-Beyān-ı Noḳṣân-ı ʿÖmr
15 Beyit (424-438)	*Der-Beyān-ı Şeʾāmet-i Dürūġ Güyī Mī-Güyed*	 276.Der-Beyān-ı Şeʾāmet-i Dürūġ-Güyī
24 Beyit (439-462)	*Der-Beyān-ı Ān Ki Āb-ı Rūy Ez-Ān Ziyādet Mī-Şeved*	 283.Der-Beyān-ı Āb-rūy
23 Beyit (463-485)	Tenbīhāt-ı Uḫrā	 294. Tenbīhāt-ı Uḫrā
10 Beyit (486-495)	*Der-Beyān-ı İḥtirāz-ı Ez-Düşmenān Mī-Güyed*	 306.Der-Beyān-ı İḥtirāz-ı Ez-Düşmenān
10 Beyit (496-505)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫˇārī Mī-Güyed*	 312. Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫˇārī
10 Beyit (506-515)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Yār-ı Muvāfiḳ Mī-Güyed*	 318.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Yār-ı Muvāfiḳ
5 Beyit (516-520)	*Der-Beyān-ı Pend-i Nāṣiḥ Mī-Güyed*	 324.Der-Beyān-ı Pend-i Nāṣiḥ
5 Beyit (521-525)	*Der-Beyān-ı Ehl-i Saʿādet Mī-Güyed*	 326.Der-Beyān-ı Ehl-i Saʿādet
7 Beyit (526-532)	*Der-Beyān-ı Rest-Gārī Mī-Güyed*	 329.Der-Beyān-ı Rest-Gārī
8 Beyit (533-540)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ṣıdḳ u Emānet ü Saḫāvet Mī-Güyed*	 333.Der-Beyān-ı Ṣıdḳ u Emānet ü Seḫāvet
7 Beyit (541-547)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Terk-i Ḫışm u Ḳahr Mī-Güyed*	 338.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Terk-i Ḫışm u Ḳahr
6 Beyit (548-553)	*Der-Beyān-ı Bī-Vefā-yı Cihān Mī-Güyed*	 341.Der-Beyān-ı Bī-Vefā-yı Cihān
20 Beyit (554-573)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Maʿrifet Mī-Güyed*	 345.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Maʿrifet
12 Beyit (574-585)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Veraʿ Mī-Güyed*	 357.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Veraʿ

10 Beyit (586-595)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şeref-i Ḫidmet Mī-Güyed*	 363.Der-Ṣıfat-ı Şeref-i Ḫidmet
21 Beyit (596-616)	*Der-Beyān-ı İkrām-ı Mihmān Mī-Güyed*	 370.Der-Ṣıfat-ı İkrām-ı Mihmān
10 Beyit (617-626)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı ʿAlāmethā-yı Aḥmaḳān Mī-Güyed*	 384.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı ʿAlāmethā-yı Aḥmaḳān
2 Beyit (627-628)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Fāsıḳ Mī-Güyed*	-
6 Beyit (629-634)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şaḳī Mī-Güyed*	 390.Der-Ṣıfat-ı Şaḳī
4 Beyit (635-638)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Baḫīl Mī-Güyed*	 394.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Baḫīl
4 Beyit (639-642)	*Der-Beyān-ı Ḥācet-i Ḫ ʿāsten Mī-Güyed*	 396.Der-Beyān-ı Ḥācet-i Ḫ ʿāsten
5 Beyit (643-647)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Saḫt-Dil Mī-Güyed*	 399.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Saḫt-Dil
23 Beyit (648-670)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḳanāʿat Mī-Güyed*	 402.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḳanāʿat
10 Beyit (671-680)	*Der-Beyān-ı Faźl-ı Saḫā Mī-Güyed*	 414.Der-Beyān-ı Faźl-ı Saḫā
4 Beyit (681-684)	*Der-Beyān-ı Efʿāl-i Şeyṭānī Mī-Güyed*	 420.Der-Beyān-ı Efʿāli Şeyṭānī
8 Beyit (685-692)	*Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Münāfiḳ Mī-Güyed*	 423.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Münāfıḳ
4 Beyit (693-696)	*Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i Ehl-i Taḳvā Mī-Güyed*	 427.Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i Ehl-i Taḳvā
6 Beyit	*Der-Beyān-ı Şükr-i*	-

(697-702)	*Neʿmā Mī-Güyed*	
11 Beyit (703-713)	*Der-Beyān-ı Faẓīlet-i Ṣadaḳa Mī-Güyed*	 431.Der-Beyān-ı Faẓīlet-i Ṣadaḳa
41 Beyit (714-754)	*Der-Beyān-ı Neṣāyiḥ Mī-Güyed*	 438.Der-Beyān-ı Neṣāyiḥ
10 Beyit (755-764)	*Der-Beyān-ı Fevāʾid-i Ṣabr Mī-Güyed*	 455.Der-Beyān-ı Fevāʾid-i Ṣabr
48 Beyit (765-812)	*Der-Beyān-ı Tecrīd ü Tefrīd Mī-Güyed*	 460.Der-Beyān-ı Tecrīd ü Tefrīd
4 Beyit (813-816)	*Der-Beyān-ı Riʿāyet-i Mihmān Mī-Güyed*	 482.Der-Beyān-ı Riʿāyet-i Mihmān
10 Beyit (817-826)	*Der-Beyān-ı Faẓīlet-i Ṣadaḳa Mī-Güyed*	-
4 Beyit (827-830)	*Der-Beyān-ı Kerāmethā-yı Ḥaḳḳ ʿAzze ve Celle Mī-Güyed*	 488.Der-Beyān-ı Kerāmethā-yı Ḥaḳḳ
23 Beyit (831-853)	*Der-Beyān-ı Ānki Dūstī-rā Ne-Şāyed*	 490.Der-Beyān-ı Ān ki Dostī-rā Ne-Şāyed
5 Beyit (854-858)	*Der-Beyān-ı Ṣıla-ı Raḥm Mī-Güyed*	-
10 Beyit (859-868)	*Der-Beyān-ı Merdī ve Fütüvvet Mī-Güyed*	 502.Der-Beyān-ı Merdī vü Fütüvvet Mī-güyed
7 Beyit (869-875)	*Der-Beyān-ı Faḳr Mī-Güyed*	 507.Der-Beyān-ı Faḳr
27 Beyit (876-902)	*Der-Beyān-ı İntibāh Ez-Ġaflet Mī-Güyed*	 511.Der-Beyān-ı İntibāh Ez-Ġaflet

Tablodan da anlaşılacağı üzere fihrist bölümünde verilen başlıkların bir kısmı metin içerisinde bulunmamakta (Der-Riyāżet-i Nefs-i Bed, Der-Beyān-ı Aḫlāḳ), metin içerisinde

bulunan başlıkların bir kısmı da fihrist bölümünde bulunmamaktadır (*Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i ʿAḳl u Dāniş Naṣīḥat Mī-Gūyed, Der-Beyān-ı Aḫlāḳ-ı Çendī ḳi Çendī Dīger Ez-ān Ḥāṣıl u Ẓāhir Āyed, Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Fāsıḳ Mī-Gūyed, Der-Beyān-ı Şükr-i Neʿmā Mī-Gūyed, Der-Beyān-ı Faẓīlet-i Ṣadaḳa Mī-Gūyed, Der-Beyān-ı Ṣıla-ı Raḥım Mī-Gūyed).* Ayrıca fihrist bölümünde yazılan bazı başlıkların metin içerisinde farklı yazıldığı görülmektedir (Fihrist: 294. Tenbīhāt-ı Āḫirî, metin içerisinde: Tenbīhāt-ı Uḫrā). Fihrist ve metin içerisinde bulunan başlıklardaki tutarsızlığın bir kısmının beyitlerde işlenen konunun birbirine yakın konular olmasından dolayı şârihin bu kısımları metin içerisinde birleştirerek tek bölüm başlığı altında toplamasından, bir kısmının ise sehven yazılmamasından kaynaklandığı kanaatine varılmıştır.

4.2. Muhteva Özellikleri

İslam medeniyeti dairesinde şekillenmiş toplumlarda yetişen şâirler İslâm dininin emir ve yasaklarını öğretmek; insanları iyiye, doğruya, güzele yönlendirmek kısacası onları İslam ahlakıyla ahlaklandırmak ve en önemlisi öldükten sonra hayırla anılmaya vesile olacak bir eser kaleme alma amacını gaye edinerek eserlerine değer katmış ve onları konu yönüyle zenginleştirmişlerdir. *Pend-nâme* dinî ve ahlakî bir öğüt kitabıdır. Bu eser İslâm dininin kurallarını, peygamberlerin ve diğer din büyüklerinin adlarını ve hikâyelerini, Fars edebiyatına dâir hususları, Fars milletine has toplumsal, sosyal kuralları ve gelenekleri, tarihe mal olmuş şahsiyetleri ve daha birçok mahalli ve evrensel konuyu bünyesinde barındırmaktadır. Eserin merkezinde kâmil bir müslümanın sahip olması gereken özellikler bulunmakla beraber Attâr'ın entelektüel kişiliğine katkısı bulunan kültürel ve toplumsal değerlerin tamamına da eserde rastlamak mümkündür.

Ali Behcet bu eseri tercüme / şerh ederken bazen basit bir tercüme ile işin içinden çıkarken bazen de beytte geçen İslamî kural, tarihi şahsiyet veya olaya göre konu hakkında daha ayrıntılı bilgi vermeyi tercih etmiştir.

4.2.1. Metinde Geçen Konular

Attâr, XII. yüzyılda kaleme aldığı *Pend-nâme*'sinde ideal bir müslümanın sahip olması gereken davranışları ve meziyetleri şiir diliyle açıklamıştır. Bu yönüyle ahlak kurallarıyla, din kuralları ve toplumun genel değerleri sentezlenmiş ve her yaşta okuyucuya hitap eden bir yapıt ortaya çıkmıştır. Ahlaktan sosyal hayata, nefse uymanın zararlarından ahiret saadetine, akraba ziyaretinden anne baba hakkına, padişahın sahip olması gereken davranışlardan kibrin zararlarına kadar dindar ve ahlaklı ayrıca yaşadığı toplumla barışık

olan bir bireyin öğrenmesi gereken her türlü adabımuaşeret kuralı *Pend-nâme'*de kendine yer bulmuştur. Eserde işlenen konuları üç başlık altında toplamak gerekirse:

Dîni-Tasavvufî Konular: İbadetler, ahirete hazırlık, hevâ ve hevesi terk etme, nefs, Allah yolunda çalışmak, riya, ihlâs, tevbe, şükür, zikir, kazâya rıza, zühd, dünyayı terk etme, uzlet.

Genel Ahlâkla İlgili Konular: Kanaat, sabır, tevekkül, doğruluk, alçak gönüllülük, edep ve haya, çalışıp kazanmak, bozgunculuk, açgözlülük, yalan, israf, tükenmez arzu, kıskançlık, gıybet, başkalarını kınama, öfke, kin gütmek, gurur, akrabalarla ilişkiyi kesme, başkalarının rızkına mâni olmak, atalarla övünmek, keyif verici maddelerden sakınmak.

Sosyal Hayatla İlgili Konular: Konuşma, evlilik, çocuk eğitimi, adâlet, cömertlik, iyilik etmek, komşu hakkı, istişare etmek, kötü kişilerle arkadaşlık etmemek, davetsiz bir yere gitmemek, sözünde durmak, büyük kişilerin düşmanlığından sakınmak, rüşvet, sır saklamak, dostluk, ticaret, düşmanla iyi geçinmek, izzet, iyi ad bırakmak, giyim kuşam ve çeşitli davranışlar, kefil, vasî ve vekil gibi konuları (Çetindağ, 2013, s. 30) içerir.

Attâr *Pend-nâme'de* işleyeceği konuya göre önce bir beyitle hangi konuda konuşacağını ve bu konu hakkında nelere dikkat etmek gerektiğini rakamları kullanarak belirtmekte [Pāk dāred çār çīz ez-**çār** çīz (36b), **Çār** ḫaṣlet ey berāder der-cihān (39b), Bāz bāyed dāşten dest ez-**se** çīz (96b), Hest bī-şek rest-gārī der-**se** çīz (103a), Ey püser herkes ki dāred **çār** çīz (120b), Şod dü ḫaṣlet merd-i nā-dān-rā nişān (153a)] ve akabindeki beyitlerle konuyu ayrıntılı bir şekilde işlemektedir. Vereceği öğütleri rakamlarla bildirmesi öğütlerin okuyucunun zihninde kalıcı olmasını sağlamaktır.

Attâr afiyette olmanın sebeplerini sıralarken öncelikle aşağıdaki beyitle konuya giriş yapmış ardından gelen 26 beyitle de konuyu teferruatıyla açıklamıştır.

133.

ʿĀfiyet-rā ger becūyī ey ʿazīz
Mī-tevānī yāften der-çār çīz

Aşağıda verilen kaynak beyitte Attâr "çâr çîz" diyerek öğretmede sayıların kolaylığından yararlanmıştır. Ali Behcet bundan sonraki beyti şerh ederken Attâr'ın bu tekniğini benimsemiş ve "birincisi, ikincisi, üçüncüsü, dördüncüsü" diyerek bu dört şeyi sıralamıştır. Böylece düşünceyi geliştirme yollarından sayısal verilerden yararlanma yöntemini kullanarak Attâr'ı örnek almıştır.

401.

Ādemī-rā çār çīz āred şikest

Bā-tu gūyem yād-dār ey Ḫaḳ-perest

Ādemī-rā, insāna. *Çār çīz*, dört nesne. *Āred şikest*, ḳırıḳlıḳ getürür. *Bā-tu*, saña. *Gūyem*, söyleyim. *Yād-dār*, ḫāṭırıñda ṭut. *Ey Ḫaḳ-perest*, ey Ḫudā'ya ṭapıcı!

Ḥāṣılı insāna *dört şey* ḳırıḳlıḳ ve rāḥatsızlıḳ getürür. Ey Ḫudā-perest! Ol *dört şeyi* saña söyleyim, ḫāṭırında ṭutup mücebince ʿamel it ki bī-ḥużūrluḳdan ḫalāṣ olasın. [138a]

402.

Düşmen-i bisyār u vām-ı bī-şümār

Cevr-i bī-ḥadd u ʿıyāl-i bī-ḳıṭār

Ḥāṣılı dört şeyden *evvelkisi* keşret-i düşmendir, *ikincisi* ḥesābsız olan borçdur, *üçüncüsi* nāssıñ ḥadsiz olan sitem ve ẓulmüdür, *dördüncisi* daḫi ezvāc-ı keşīre ve evlād-ı vāfiredir. İşte aḥvāl-i dünyā bundan ʿibāretdir. [138b]

Pendnâme'nin şerhi olan *Nüzhetü'l-İhvân'da* konuların sınırı zaten Attâr tarafından çizilmiştir. Ali Behcet bu beyitleri şerh ederken bireyi olduğu toplumun değer yargılarının, yaşadığı yüzyılın, *Pend-nâme'nin* kaleme alındığı XIII. yüzyıla göre, değişen şartlarının ve farkında olarak veya olmayarak yaşam şekli haline getirdiği yerli ve milli değerlerin de etkisinde kalmış olmalıdır. Çünkü tercüme ve şerh faaliyetleri yazıya döküldükleri dili konuşan milletlerin değer yargılarından bağımsız düşünülemez. Bu eserler sayesinde değişen zaman şartlarına göre ortaya çıkan anlayış farklılıkları da takip edilebilmektedir (Kaplan, 2002, s.791).

Nüzhetü'l-İhvân'da her konunun başlıklandırıldığı ve bu başlıklardan bir kısmının tercüme/şerh edilirken diğer kısmının tercüme/şerh edilmediği görülmektedir. Ayrıca Ali Behcet'in *Pend-nâme'de* anlatılan konuları şerh sırasında zaman zaman genişlettiği, bu konulara farklı bakış açıları getirdiği tespit edilmiştir. Şârihin yönteminin gösterilmesi adına birkaç bölüm üzerinden örneklendirme yapılacaktır.

Allah'a hamd, tefekkür [1. - 25. Beyit]: Ali Behcet bu bölümde daha çok gramer ve dil bilgisi kurallarına yoğunlaşmıştır.

Na't [26.-34. Beyit]

Din İmamlarının Hikayeleri [35.- 40. Beyit]

Duâ (fısk, asi olmak, isyan etmek, günahkâr olmak, ibadetleri ihmal etmemek, Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmamak gerektiği, Allah'ın rahmetine sığınma) [41.-52. Beyit]

Aşağıda görüleceği üzere şerh yaparken başlıklardan bir kısmı Türkçeye tercüme edilerek şerh edilmiştir.

Der-Münācāt-ı Ḳāḍīyü'l-Ḥācāt: Yaʿnī ḥācetleri ḳażā vü edā idici olan Vācibü'l-Vücūd'a niyāz u duʿā itmek beyānındadır. [18a]

Nefs-i emmârenin zararları, nefsin peşinden koşmanın zararları, dervişlik ve yoksulluğun ahiret hayatı için önemi, riyazetin önemi, halktan yüz çevirme, dünyayı terk etmek, affetmenin önemi, halkı incitmemenin önemi, fakir ve çaresizlerin kalbini kırmanın zararları, kalp kırmanın ve gönül incitmenin zararları, insanların adını iyilik dışında anmamak, arkalarından konuşmamak, zulüm etmemek, gıybet etmemek. [53.-71. Beyit]

Sükut etmenin faydaları (Allah'a muhalif olan sözleri söylememe, nasihatleri dinleme, çok konuşmanın zararları, yalan söylemenin ve gıybet etmenin zararları, dili zikirle meşgul etmek, konuşunca doğruyu söylemek, halkı etkilemek ve kandırmak için etkili konuşmanın zararları, gereksiz ve çok konuşmanın zararları, derdini sadece Allah'a anlatmanın önemi, kendi aybını görüp başkasının aybını dile dolamamanın önemi.) [72.-83. Beyit]

Halis amelin önemi [Hasetten uzak durmanın gereği, yalan ve gıybetten uzak durmak gerektiği, riyadan (ikiyüzlülük) uzak durmak, haramdan uzak durmak, haram yememek, riyanın ameli yaktığı, amelde ihlasın önemi, haram iş tutmamak gerektiği.] [84.-93. Beyit]

Padişahlara zarar veren şeyler (Halkın yüzüne gülen padişahın heybetine zarar geldiği, edna ve her fakirle sohbet etmenin padişahı değersizleştirdiği, kadınlarla uzun süre bir arada olmanın padişaın halkın gözündeki değerini azalttığı, saltanatının devamını isteyen padişahın incitici olmaması gerektiği, padişahlar için adaletli olmanın önemi, adaletli ve hilm sahibi olan padişahın halk tarafından iyilikle anılacağı, padişah askerine karşı kerem ve ihsanda bulunursa askerinin de ona karşı canını feda etmekten çekinmeyeceği.) [94.- 102. Beyit]

Güzel ahlakın tanıtılması (İlim öğrenip ona göre amel etmenin önemi, yumuşak ve tatlı sözlü olmak, ekşi yüzlü olmak ve kırıcı söz söylemenin zararları, akıllı kimsenin düşmanından çekinmesi gerektiği, akıllı kimsenin düşmanından uzak olması gerektiği,

dostlarla yakın olmanın önemi, gaflet içerisindeki insanlardan uzak durmak gerektiği.) [103.- 112. Beyit]

Tehlikeli olan dört şeyin açıklanması (Padişahlardan, yaramazlardan, dünyadan ve karılardan uzak durmak gerektiği, dünyanın süsüne aldanmanın pişmanlık getireceği, dünyadan ibret alınması gerektiği, dünyanın vefasının olmadığı, güzel ahlak sahibi olup kötü ahlaktan sakınan kişinin talihli kimse olduğu, dünyaya haris olmamak gerektiği.) [113.- 122. Beyit]

İyi bahtlı olmanın alametleri (Kişinin neslinin temiz olması, kötü düşünceli olmanın cehennem azabını gerektirdiği, kötülüğün cezasının kötülük, iyiliğin cezasının iyilik olduğu, Allah'tan korkusu olmayanın kemale eremeyeceği, insanın ömrünün dünyanın ömrü gibi kısa olduğu (beş gün olduğu), dünya şehvetlerini ve nefsi arzuyu terk etmek için ariflerin ve Allah dostlarının eteğini tutmak gerektiği, nefsi hayvani değil ruhani lezzetlerle doymak gerektiği, dünyaya ne kadar bağlı olunursa ahirette o derece rencide olunacağı, sonunda terk edilecek olan bu dünyaya meyl edilmemesi gerektiği, Kelâmullah'dan nasihat almanın gereği, kişiyi Allah'ı zikretmeye sevk eden şeylerin iyi bahtlılığın alameti olduğu.) [123.-132. Beyit]

Afiyette olmanın sebepleri (Gam ve kedersiz olmak, sağlıklı olmak, kötü ahlakı terk etmek, ehl-i kemalin dünyadan bunlar dışında bir şey istememesi gerektiği ve bunlarla iktifa etmesinin önemi, heva ve nefse uymanın zararları, nefsin hoşuna giden şeylerden uzak olmak gerektiği, nefse ve şeytana uyulduğu takdirde Allah'ın huzurundan uzaklaşılacağı, nefsi her zaman hor ve hakir tutmak gerektiği, nefse her istediğini vermenin günah olduğu ve onu kuvvetlendirdiği, ahiret mutluluğu isteyen kişinin bela ve günahtan uzak durması gerektiği ve boğazını dünya lezzetleriyle doldurmaması gerektiği, çok yememek gerektiği, az yemenin önemi ve gece yemek yememenin gereği, gecenin tamamını uyuyayarak geçirmemek, bir kısmında ibadetle meşgul olmak, çok yemek ve çok uyumanın rızkı azalttığı, ibadet ile meşgul olmanın önemi, cahil ve nadanlarla sohbet etmemek gerektiği, dünyanın süsüne aldanmamak gerektiği çünkü bekasının olmadığı, dış görünüşten ziyade kalbin temizliğine önem vermek gerektiği çünkü dış görünüşün gelip geçici olduğu, dervişliğin ahiret saadeti getirdiği, kibrden uzak durmak gerektiği, masivayı terk etmek, süsten uzak durmak ve dünya rahatlığı istememek, kanaatin önemi.) [133. - 159. Beyit]

Der-Ṣıfat-ı Dervīşī ü Ḥubb-ı Dervīşān Gūyed: Dervīşliginñ ṣıfatınñı ve dervīşler ile maḥābbet itmekliginñ ḥāl ü aḥvāliñi söyler.[62a]

Dervişlerle oturup kalkmanın öneminin anlatıldığı bu bölümde kaynak metinde dervişler dışında kimseyle dostluk kurulmaması ve dervişlerin gıybetinin edilmemesi gerektiği (161.Beyt) söylenmiştir. Ali Behcet kelimelerin Türkçe karşılığını bire bir vererek beyti tercüme ettikten sonra şerh aşamasında neden dervişlerle dostluk kurulması gerektiği ve neden onların gıybetinin edilmemesi gerektiği sorularının cevabını da vermiştir. Böylelikle kaynak metnin muhtevasını genişleterek zenginleştirmiştir.

161.

Hem-nişīnī cuz be-dervīşān me-kon

Tā-tevānī ġıybet-i īşān me-kon

Hem-nişīnī, hem-nişīnlik. ***Cuz be-dervīşān***, dervīşleriñ ġayrıyla. ***Me-kon***, itme. ***Tā-tevānī***, mādāmki ḳādirsen yaʿnī ḳādir oldıġıñ vaḳt. ***Ġıybet-i īşān***, anları ġıybet. ***Me-kon***, eyleme.

Ḥāṣılı dervīşleriñ ġayrıyla hem-ṣoḥbetlik itme. Ancaḳ dervīşler ile hem-celīs ol. Zīrā dervīşler ile oturup maḥabbet itmek ve muṣāḥib olmaḳ kibr ü ġurūruñ defʿ ü izālesiñi mūcib olur ve bunuñla ber-ā-ber ḳādir oldıġıñ müddet anları ġıybet eyleme. Çünki dervīşleri taʿarruż itmek dīger kimseleri taʿarruż eylemek gibi degildir. Zīrā dervīşler Ḫudā'nıñ maḥbūblarıdır. [62b]

4.2.2. Metinde Geçen Özel İsimler, Bunların İşleniş Tarzı ve Diğer Malzeme

Mutasavvıf bir şâir olan Attâr *Pend-nâme'de* sanatlı söyleyişi ikinci planda bırakarak tasavvufî fikirlerini yaymayı, İslâm ahlakını ve felsefesini öğretmeyi birinci amaç haline getirmiştir. Allah aşkını, peygamber sevgisini, iyi ahlaklı olmanın kişiye verdiği hazzı samimi, açık ve anlaşılır bir üslupla anlatan şâir özellikle peygamberleri, İslâm tarihine ait şahsiyetleri ve Fars tarihine etki eden isimleri anarak eserinin okuyucu üzerindeki etkisini artırmıştır. Ayrıca işlediği konuya göre İslam literatürüne ait kavramları ve kozmogoni terimlerini de zikrederek bu kavramların geniş anlam dünyasından yararlanmıştır.

Ali Behcet bu şahsiyetlerin ve kavramların geçtiği beyitleri açıklarken tercümeye yakın şerh yapmış, teferruata girmemiş, az ve öz açıklamalarda bulunarak daha çok dil ve gramer konularına yoğunlaşmıştır. *Pend-nâme'de* peygamberlerden Hz. Nûh, Hz.Muhammet, Hz. Âdem, Hz. İbrâhîm, Hz. Lût, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân, Hz. Eyyûb, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyyâ, Hz. Yûsuf; meleklerden Hz.İsrâfil; halifelerden Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali; ehl-i beytten Hz. Hamza, Hz. Abbâs; mezhep imamlarından İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmâm Şâfiî, Mâlik, Züfer; dinî-tarihi kişiliklerden Nemrûd, Firavun; helak olan kavimlerden Ad Kavmi; Fars tarihinden Rüstem,

Behrâm, Keyhüsrev; İslâm literatüründe cenneti ifade eden isimlerden Adn, Aden ve Darü's-selâm; yine İslâm literatüründe cehennemi ifade etmek üzere kullanılan kelimelerden Sakar; peygamber mucizelerinden Mi'râc mucizesi, Şakku'l-Kamer hadisesi, kozmogoniye ait Süreyyâ ve Anasır'ı Erbaa isimleri geçmiştir. Ali Behcet bu isimlere kısaca değinerek, verilmek istenen mesajı bu kavramlarla ilişkilendirerek açıklamıştır. Aşağıda bu isimlerle ilgili ansiklopedik bilgi verildildikten sonra Ali Behcet'in şerh tekniği içerisinde bu isimlere yaklaşım tarzı ele alınacaktır. Açıklamaların kolay anlaşılabilir olması amacıyla beyit numaraları belirtilerek kaynak metin de verilecektir. Ayrıca Türk edebiyatında *Pend-nâme'ye* yapılan diğer şerhlerle *Nüzhetü'l-İhvân* arasındaki farkın daha somut bir biçimde görülmesi amacıyla aynı beyte yapılan şerhler ara ara karşılıklı verilerek şârihlerin yaklaşım tarzı kıyaslanacaktır. Kıyaslanan şerhler *Pend-nâme'ye* yapılan hacimli şerhler arasından seçilecektir.

Bunlar dışında fetva geleneğine ait olmakla beraber Klasik Türk edebiyatı geleneğinde de kendine yer bulan, şâir ve nâsirlerin başvurduğu Zeyd ve Ömer isimleri üzerinden meseleyi açıklama geleneği Ali Behcet tarafından sürdürülmüştür. Bu isimler bu bölümde ele alınarak şârihin anlatmak istediği mesele ve bu isimlerin klasik gelenekte karşıladığı mana hakkında bilgi verilecektir.

4.2.2.1. Hz. Nûh

İslâm'da Hz. Nûh, *Kur'ân-ı Kerîm'de* ve hadislerde diğer peygamberlere oranla geniş bir şekilde tanıtılan ve "ülü'l-azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir (Harman, DİA, 2017, XXXIII, s. 226). Âsî olan kavmi onun nasihatlerini dinlememiş, kötülüğe devam edince de helak olmuştur. Hz. Nûh Allah'ın emriyle yaptığı gemiyle bu tûfândan kurtulmuştur. Müşterek İslam kültürü etkisinde gelişen edebî ürünlerde Hz. Nûh ve tûfân hadisesi sıklıkla anılmıştır.

Nüzhetü'l-İhvân'da aşağıdaki kaynak beyit şerh edilirken Nûh tûfânı hakkında bilgi verilmemiş, beyitte geçen sözcüklerin gramer yapıları üzerinde durulmuştur.

2.

Ān ki der-ādem demīd ū rūḥ-rā
Dād ez-ṭūfān necāt ū Nūḥ-rā

Ān ki, o Allāh ki. ***Der-ādem,*** insānda. ***Demīd***, üfürdi. ***Ū***, o Allāh. ***Rūḥ-rā***, rūḥı. El-ḥāṣıl rūḥı üfürdi dimek, rūḥı iẓhār ü ilḳādan kināyetdir. ***Dād***, virdi. ***Ez-ṭūfān***, yaġmurdan. [2b] ***Necāt***, ḳurtulmaḳ. ***Ū***, Allāh; ***Nūḥ-rā***, Nūḥ ʿaleyhi's-selāma.

Fā'ide: Der-ādem'de olan der bā-i ṣıla yāḫūd edāt-ı ẓarf'dır, fī gibi Türkīde -de ifāde[38] ider. ***Rūḥ-rā*** daki -rā edāt-ı mefʿūlün bih'dir.

4.2.2.2. Hz. Muhammet (sas)

İslam peygamberi Hz. Muhammet milâdî 571 yılında Mekke'de doğmuştur. Peygamberlik zincirinin son halkasıdır. Hilm sahibi olması, kalp kırmaması, sonsuz şefkati, yalan söylememesi kısacası güzel ahlakı ve bir çok mucizesiyle müşterek İslam edebiyatı ürünlerinin konusu olmuştur.

Muhammet, Resûl-i Ekrem'in en çok bilinen adı olup "övgüye değer bütün güzellikleri ve iyilikleri kendinde toplayan kişi" (Kandemir, DİA, 2005, XXX, s. 423), pek çok hamd ü senâ olunmuş, övülmüş (Pala, 2009, s. 330) anlamına gelmektedir. İlk yaratılan insan ruhunun Hz. Muhammet olması edebiyatta da işlenmiş, bu konu özellikle şiirde söz sanatlarıyla işlenerek zengin bir hayal dünyası oluşturulmuştur.

Aşağıdaki kaynak beyit şârih tarafından şerh edilirken hem Muhammet isminin manası, hem de Hz. Muhammet'in ruhunun ilk yaratılan ruh olması ve O'nun peygamberlik halkasının son zinciri olması yani şehadet alemine gönderilen son peygamber olması konusuna değinilmiştir.

26.

Seyyidü'l-kevneyn ḫatmü'l-mürselīn
Āḫir āmed būd faḫrü'l-evvelīn

Fā'ide: ***Seyyid***, ulu dimekdir. ***Kevneyn***, kevniñ teṯniyesidir. Dünyā vü āḫiret dimekdir. ***Ḫatm***, āḫir maʿnāsınadır. Taḳdīri ḫatmü'l-enbiyā-i ve'l-mürselīndir. ***Āḫir***, ṣoñ maʿnāsınadır. ***Āmed***, fiʿl-i māżīdir geldi maʿnāsına. Maṣdarı āmedendir. Gelmek dimekdir. ***Būd***, idi maʿnāsını mufīddir. ***Faḫr***, iftiḫār maʿnāsınadır. ***Evvelīn***, evveliñ cemʿīdir.

Ḫāṣılı dünyā vü āḫiretiñ ulusı ve cemīʿ-i enbiyā vü mürselīniñ āḫiri ṣallā'llāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretleridir ki cümle enbiyādan ṣoñra ve āḫir zamānda geldi velākin evvel gelenleriñ faḫri idi. [12a]

[38] "İfāde" sözcüğü metinde yanlışlıkla "افا ئده" şeklinde yazılmıştır.

Hz. Peygamber kendine has beş adının bulunduğunu, bunların Muhammet, Ahmet, Mâhî, Hâşir ve Âkıb olduğunu, bu isimlerin daha önce kullanılmadığını söylemiştir. Hadislerde Resûl-i Ekrem'in daha başka adlarından bahsedilmesi, yukarıdaki beş ismin sadece ona has olduğunu, öteki isimlerinin diğer peygamberlere de verilebildiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in yaygın adlarından biri de Mustafâ olup "seçilmiş" anlamında bir sıfattır. (Kandemir, DİA, 2005, XXX, s. 423). Hz. Muhammet aşağıdaki kaynak beyitte Mustafâ adıyla ve cömertliğiyle şiire konu olmuştur.

673.

Der-ruḫ-ı merd-i saḫī nūr u ṣafāst

Z'ān ki der-cennet ḳarīneş Muṣṭafāst

Der-ruḫ-ı merd-i saḫī, cömerd olan ādemiñ yüzünde. ***Nūr u ṣafāst***, nūr-ı İlāhī ve ṣafā-yı ḳalb vardır. ***Z'ān ki***, ol sebebden ki. ***Der-cennet***, cennetde. ***Ḳarīneş***, anıñ ḳarīn ü hem-civārı. ***Muṣṭafāst***, ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem efendimizdir.

Ḥāṣılı cömerd olan ādemiñ yüzünde nūr-ı İlāhī ve ṣafvet-i ḳalb vardır. Ol sebebden ki cennetde o kimseniñ ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem efendimiz ḳarīnidir yaʿnī cömerdligi cihetiyle ḥażret-i faḫr-i ʿālemle münāsebet-i maʿnevī peydā vü ḥāṣıl itmegin cennetde meḥāzāt-ı maḳām-ı nebevīde olur.

Fā'ide: Meḥāzāt[39], mīm'iñ fetḥiyle ḳarşulayup muḳābil olmaḳ maʿnāsınadır. ***Ruḫ***, [214b] ***rā***'nıñ żammıyla yañaḳ maʿnāsınadır.

4.2.2.3. Hz. Âdem

Semavî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem insanlığın babası olduğu için kelime olarak "insan" anlamında da kullanılmaktadır. Çamurdan yaratılması, meleklerin kendisine secde etmesi, yasak meyveye el uzatması sebebiyle Cennet'ten yeryüzüne indirilmesi gibi bir çok yönüyle edebî ürünlere konu olmuştur.

Allah Âdem'i halk ettikten sonra, ona secde etmeleri için meleklere emretti. Hepsi secde ettiler. Yalnız İblis, Âdem'in topraktan yaratılmasına mukabil, kendisinin ateşten halk edildiğini söyleyerek secde etmedi. Allah da ona lanet etti ve melek suretinden çıkarıp İblis suretine soktu (Levend, 2018, s. 109). Aşağıdaki kaynak beyitte Hz. Âdem bu yönüyle anılmıştır. Ali Behcet okuyucunun bu kıssaya vâkıf olduğunu düşünmüş olacak ki şerh kısmında kıssaya kısaca değinmekle yetinmiştir.

Goft şeyṭān men zi-Ādem bihterem

[39] Sözcüğün aslı "muḥāzāt"tır lakin şârih şerh ederken "meḥāzāt" şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple metinde "***meḥāzāt***" şekli tercih edilmiştir.

Tā-ḳıyāmet geşt melʿūn lā-cerem

Goft şeyṭān, şe[y]ṭān didiki. ***Men***, ben. ***Zi-Ādem***, Ādem ʿaleyhi's-selāmdan. ***Bihterem***, ziyāde eyüyüm. ***Tā-ḳıyāmet***, ḳıyāmete ḳadar. ***Geşt melʿūn***, laʿnetlenmiş oldı. ***Lā-cerem***, lā-şek ve lā-şübhe.

Fā'ide: ***Zi-Ādem***'iñ aṣlı ez-Ādem'dir ki li-ecli'l-vezn ez'iñ hemzesi ḥaẕf olunmuşdur. Ādem'den daḫi murād Ādem ʿaleyhi's-selāmdır. ***Geşt***, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle fiʿl-i māżīdir geşten maṣdarından şoden maʿnāsına.

Ḥāṣılı Şeyṭān didiki ben Ādem ʿaleyhi's-selāmdan eşrefim. Bu cihetden **[92b]** şübhesiz ḳıyāmete ḳadar melʿūn oldı.

247.

Rānde-şod İblīs ez-müstekbirī

Keşt maḳbūl Ādem ez-müstaġfirī

Rānde-şod, sürülmüş oldı yaʿnī sürüldi. ***İblīs***, Şeyṭān. ***Ez-müstekbirī***, kibr idicilikden. ***Keşt maḳbūl***, maḳbūl oldı. ***Ādem***, Ādem ʿaleyhi's-selām. ***Ez-müstaġfirī***, istiġfār idicilikden.

Ḥāṣılı Şeyṭān müstekbirliġi sebebiyle ḫużūr-ı Ḫudā'dan **[93a]** ṭard oldı ve Ādem ʿaleyhi's-selām müstaġfirligi cihetiyle ʿindallāh maḳbūl oldı.

248.

Şod ʿazīz Ādem çü istiġfār kerd

Ḫ''ār şod Şeyṭān çü istikbār kerd

Şod ʿazīz, ʿazīz oldı. ***Ādem***, Ādem aleyhi's- selām. ***Çü***, çünki. ***İstiġfār kerd***, istiġfār itdi. ***Ḫ''ār şod***, ḥaḳīr oldı. ***Şeyṭān***, Şeyṭān. ***Çü***, çünki. ***İstikbār kerd***, kibr itdi.

Ḥāṣılı Ādem aleyhi's-selām ʿindallāh ʿazīz oldı. Zīrā istiġfār itdi. Şeyṭān, ḥaḳīr oldı. Zīrā kibr itdi. **[93a]**

4.2.2.4. Hz. İbrâhîm

Ülü'l-azm peygamberlerden olan Hz. İbrâhîm Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dininde en büyük ata ve temel referans olarak kabul edilmiştir. Hayatı her yönüyle (putları kırması ve bu yüzden putperestler tarafından ateşe atılmasına rağmen ateşin onu yakmaması, teslimiyeti…) müşterek İslam edebiyatının çeşitli türlerinde ele alınmış, kısas-ı enbiyâ içinde adından ve hayat hikâyesinden sıkça bahsedilmiştir.

Attâr aşağıdaki beyitte Hz. İbrâhîm'in ateşe atılmasına, ateşin onu yakmamasına ve gül bahçesine dönmesine telmihte bulunmuştur. Ali Behcet bu beyti gramatik olarak şerh etmeyi tecih etmiş, anılan bu olayın arka planına, tarihteki yerine değinmemiştir.

4.

[3a] Ān ki luṭf-ı ḫᵛīş-rā iẓhār kerd

Ber-Ḫalīleş nār-rā gülzār kerd

Fā'ide: ***Luṭf***, ṭuḥfe vü hediye ve rıfḳla muʿāmele itmek maʿnālarınadır. ***Ḫᵛīş***, ḫā-i muʿceme'niñ kesri ve vāv-ı resmī'yle kendi maʿnāsınadır ḫod gibi. ***İẓhār*** , āşikār ḳılmaḳ maʿnāsınadır. ***Kerd***, fiʿl-i māżīdir. İtdi dimekdir. Fiʿl-i mażīniñ müfred-i ġāʾibine ʿalāmet yā dāl olur yāḫūd tā olur kerd, reft gibi. Eger bu ʿalāmetler bulunur ise biline ki o kelime fiʿl-i māżīdir ve illā degil. ***Ber-Ḫalīleş***'de olan ber, ḥarf-i ṣıla'dır. Eger bā ḥarf-i ṣıla olur ise kelimeniñ āḫirine bir hā-i resmiyye gelüp ve hā'nıñ daḫi mā-ḳabli meftūḥ ḳılınur. Be-ḥüsn gibi ki ḥüsne dimekdir. Ve eger muṣāḥabet olur ise kelimeniñ āḫirine ile gelür. Bā-men, bā-tu gibi ki benim ile ve seniñ ile dimekdir. ***Ḫalīl***'den murād Ḥażret-i İbrāhīm'dir. Āḫirindeki şīn żamīr-i muttaṣıl Ḫudā'ya rāciʿ dir. ***Nār***, āteş dimekdir ki ʿanāṣır-ı erbaʿanıñ birisidir. Āḫirinde olan rā ʿalāmet-i **[3b]** mefʿūlün bih'dir. ***Gül-zār***, güllük maʿnāsınadır. Benefşe-zār gibi benefşelik dimekdir.

4.2.2.5. Hz. Lût

Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi yedi yerde ismen zikredilen Lût'un İbrâhim'in tebliğini kabul ettiği (el-Ankebût 29/26), onunla birlikte bereketli ülkeye ulaştırıldığı (el-Enbiyâ 21/71), peygamberlerden olduğu (es-Sâffât 37/133), diğer peygamberler gibi âlemlere üstün kılındığı (el-En'âm 6/86), ona hüküm ve ilim verildiği, sâlihlerden olduğu ve ilâhî rahmete kabul edildiği (el-Enbiyâ 21/74-75) bildirilmektedir (Harman, DİA, 2003, XXVII, s. 228). Hz. İbrâhîm'in yeğeni olan Hz. Lût kişiliği, misafirperverliği, yapılan tehditlere aldırmadan misafirlerini koruması, karısının kendisine ve misafirlerine karşı davranışı, hanımının misafirleri ihbar etmesi ve söz dinlememesi sebebiyle taş kesilerek cezalandırılması, kavminin ahlâksız davranışları, onlara yaptığı nasihatler ve bu nasihatleri dinlemeyen kavminin cezalandırılması (Uzun, DİA, 2003, XXVII, s. 229) gibi konularda müşterek İslam edebiyatı metinlerinde yer alan bir peygamberdir.

Aşağıda verilen kaynak metinde meleklerin Hz. Lût'a gelerek geceleyin şehri terketmesini, sabaha yakın azabın geleceğini, karısı dahil kavminin helâk edileceğini bildirmelerinin (Hûd 11/81) ardından sabaha yakın kavminin helâk edilmesi olayına telmih yapılmıştır. Şerh kısmında şârih tercüme ve gramere odaklanarak bu olayın ayrıntısına girmemiş sadece Hz. Lût'un Hz. İbrâhîm'in yeğeni olduğu bilgisine yer vermiştir.

5.

Ān Ḫudāvendī ki hengām-ı seḥer

Kerd ḳavm-i Lūṭ-rā zīr ü zeber

Ḫudāvendī de olan yā vaḥdet içündür. Ḥāṣılı ***ān Ḫudāvendī ki***, ol bir Allāh ki. **Hengām-ı *seḥer***, seḥer vaḳti. Murād vaḳt-i ṣabāḥdır. Zīrā seḥeriñ ṣabāḥa ittiṣāli vardır. ***Kerd***, o Allāh eyledi. ***Ḳavm-i Lūṭ-rā***, Lūṭ ḳavmiñi. ***Zīr ü zeber***, alt-üst.

El-ḥāṣıl ol bir Ḫudā ki ṣabāḥ vaḳti Lūṭ ḳavmiñi ve memleketleriñi zīr ü zeber eyledi.

Fā'ide: ***Lūṭ***, Ḥażret-i İbrāhīm'iñ birāder-zādesidir. **Zīr**, kesrle altdır ʿArabīde taḥt gibi. ***Zeber***, fetḥle üstdür ʿArabīde fevḳ gibi. [3b]

4.2.2.6. Hz. Dâvûd

Peygamberlik ve sultanlığı şahsında toplayan Hz. Dâvûd sesinin güzelliği ve demiri yumuşatma mucizesine sahip olması yönüyle şiire konu olmaktadır. Aşağıdaki kaynak metinde Hz. Dâvûd'un demiri yumuşatma mucizesine telmih yapılmıştır. Şerh kısmında ise mezkûr beyitte geçen sözcüklerin tercümesine ve gramer açıklamalarına yoğunlaşılmıştır.

8.

Çün ʿināyet Ḳādir ü Ḳayyūm kerd
Der-kef-i Dāvud āhen mūm kerd

Fā'ide: ***Çün*** belā işbāʿü'l-vāv ḥarf-i şarṭdır çünki maʿnāsına. ***ʿİnāyet*** ʿanī yaʿnīden maṣdar olup ḳaṣd ü niyyet maʿnāsınadır. Yāḫūd kerem ü iḥsān dimekdir. ***Ḳādir***, ṣıfat-ı ilāhīdir. ***Ḳayyūm*** teşdīdle ḳā'im-i bi-nefsihi dimekdir. ***Der-kef*** de olan der edāt-ı ẓarf'dır ki de maʿnāsını ifāde ider ʿArabīde fī gibi. ***Kef***, ʿArabīdir el ayası maʿnāsına. ***Āhen***, timür dimekdir. ***Mūm***, żamm-ı mīm ile ʿArabīdir şemʿ maʿnāsına. Kerd fiʿl-i māżī-i müfred-i ġā'ib'dir. Maʿnāsı itdi ve eyledi dimekdir. El-ḥāṣıl ***mūm-kerd*** mūm eyledi yaʿnī nerm ḳıldı dimekden kināyetdir. [5a]

4.2.2.7. Hz. Süleymân

Hem padişah hem peygamber olan Hz. Süleymân yine kendisi gibi hükümdar bir peygamber olan Dâvûd peygamberin oğludur. Kuşlarla ve hayvanlarla konuşması, cinlere ve rüzgara emretmesi gibi mucizeleri ile edebiyata konu olmakta ve hüdhüd, karınca, yüzük ve Belkıs ile birlikte şiirde anılmaktadır.

Pend-nâme'nin aşağıda verilen beytinde Süleymân peygamber hükümdar olması, cinlere hükmetmesi ve yüzüğüyle birlikte anılmıştır. Beytin şerhinde ise yine gramere yoğunlaşılmış Süleymân peygamberin Dâvûd peygamberin oğlu olması dışında hayatı ve mucizeleri ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

9.

Bā-Süleymān dād melik ü serverī

Şod muṭīʿ-i ḫātemeş dīv ü perī

Fā'ide: *Bā- Süleymān*'daki bā, ḥarf-i ṣıla'dır. *Süleymān*, Ḥażreti Dāvud ʿaleyhi's-selāmıñ oğlıdır. **[5b]** *Melik* lām'ıñ kesriyle pādişāhlıḳdır. *Serverī* de olan yā maṣdariyyet içündür. *Server*, ulu ve ālī maʿnāsınadır. *Şod*, fiʿl-i māżī'dir oldı maʿnāsına. Maṣdarı şodendir. Mużāriʿ i şod gelür. *Muṭīʿ*, iṭāʿat idici maʿnāsınadır. *Ḫātemeş*'deki şīn-i żamīr, *Süleymān*'a rāciʿdir. *Ḫātem*, tā'nıñ fetḥiyle parmaġa ṭaḳdıḳları yüzükdür. *Dīv*, şeytān ü perī, cin dimekdir.

4.2.2.8. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb İsrailoğullarından olup Hz. İshak'ın torunudur. Zenginliğini kaybetmesi, evlatlarının vefat etmesi, bedenindeki dayanılmaz acılara tahammül etmesi sonucunda Allah'ın emriyle ayağını yere vurmasıyla yerden çıkan sudan içmesi ve bununla yıkanarak tüm dertlerinden kurtulması gibi olaylardan dolayı müşterek İslâm edebiyatı manzum eserlerinde sabır ve tahammülün simgesi olarak anılmaktadır.

Aşağıdaki beytin ilk mısrasında Hz. Eyyûb'e işaret edilmiş, ikinci mısrada ise Hz. Yûnus ismen zikredilerek anılmıştır. Ali Behcet söz konusu beyti şerh ederken bu peygamberlerin kıssalarına yer vermediği gibi hayatları ve kavimleri ile ilgili herhangi bir bilgi de vermemiştir. Tercüme ve gramer dışında beytin muhtevasıyla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

10.

Ez-ten-i ṣābir be-kirmān ḳūt dād

Hem zi-Yūnus loḳma'i bā-ḥūt dād

Fā'ide: *Ez-ten*'de olan *ez-*, Türkīde -den ifāde ider. *Ten*, gövde dimekdir. ʿArabīde beden ü cesed dirler. *Ṣābir*'den murād Eyyūb peyġamberdir. *Be-kirmān*'daki bā- ḥarf-i ṣıladır. *Kirmān*, kirm'iñ cemʿīdir. Kāf-ı ʿArabī'niñ kesriyle et içinde olan ḳurda dirler. Āḫirinde elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. *Ḳūt*, ʿArabīdir rızḳ maʿnāsına. *Hem*, daḫi dimekdir. *Zi*, ez'den muḫaffefdir. **Yūnus**, Ḥażreti Yūnus ʿaleyhi's-selāmdır. *Loḳma'i* deki hemze vaḥdet içündür. *Loḳma*, żamm-ı lām ile **[6a]** bir çiynem ṭaʿāma dirler. *Bā-ḥūt* daki *bā-* ḥarf-i ṣıla; *ḥūt*, ḥā-i mühmele ile balıḳ dimekdir.

4.2.2.9. Hz. Yûnus

İsrailoğulları peygamberlerinden olan Hz. Yûnus Ninova şehri halkına gönderilmiştir. Kavminin puta tapmaya devam etmesiyle öfkelenerek Allah'ın emrini beklemeden bulunduğu yeri terk etmiştir. Bindiği gemi bir müddet sonra yürümemiş ve gemidekiler tarafından suçlu ilan edilerek denize atılmıştır. Büyük bir balık tarafından yutulması, pişman olarak 40 gün tevbe ettikten sonra affedilmesi ve balığın karnından kurtulmasıyla şiire konu olmuştur.

Kaynak metinde Hz. Eyyûb ile birlikte anılan Hz. Yûnus'un hayatıyla ilgili *Nüzhetü'l-İhvân'da* bilgi verilmemiş, kaynak metnin tercüme edilmesi dışında konu hakkında ayrıntıya girilmemiştir. İlgili kısmın tam metni için Hz. Eyyûb maddesine bakınız.

4.2.2.10. Hz. Zekeriyyâ

Kur'ân-ı Kerîm'de adı altı yerde geçen Zekeriyyâ (Âl-i İmrân 3/37, 38; el-En'âm 6/85; Meryem 19/2, 7; el-Enbiyâ 21/89) duası kabul edilen, hayırlı işlere koşan (el-Enbiyâ 21/90), namaz kılan (Âl-i İmrân 3/39), Meryem'i himaye eden (Âl-i İmrân 3/37) bir kişi ve Allah'ın kulu olarak (Meryem 19/2) anlatılmaktadır (Fîrûzâbâdî, VI, 92-93) (Aydın, DİA, 2013, XLIV, s. 211). Oğlu Yahyâ peygamber gibi Hz. Zekeriyyâ da şehit edilmiştir. Düşmanlarından kaçarken bir ağaç kovuğuna sığınması, elbisesinin kenarının dışarıda kalması ve şeytanın bunu onun düşmanlarına haber vermesiyle ağacın kesilmesi sonucu şehit edilmesi gibi yönleriyle Hz. Zekeriyyâ müşterek İslâm edebiyatı manzum ve mensur eserlerine konu olmaktadır.

Aşağıdaki kaynak beyitte hayat hikayelerine telmih yapılarak iki peygamber anılmıştır. Ali Behcet yine gramer ve tercümeye yoğunlaşmakla beraber birkaç cümleyle bu hikayelerden alınması gereken derse vurgu yapmıştır.

11.

Bendei-rā erre ber-ser mī-nihed

V'ān diger-rā tāc ber-ser mī-nihed

Fā'ide: *Bende'*, ḳul maʿnāsınadır. Āḫirinde olan hemze vaḥdet içündür. *Erre*, hemze'niñ feṯḥi ve rā'nıñ teşdīdi ve taḫfīfiyle bıçḳı dimekdir. *Ber-ser*'deki *ber* istiʿlā içündür, üzere maʿnāsını ifāde ider. Meṣelā ber-kāġıd nüviştem, kāġıd üzerine yazdım dimekdir. *Ser*, baş maʿnāsınadır. *Mi-nihed* mużāriʿ dir. Maṣdarı nihādendir ḳovmaḳ maʾnāsına. Mużāriʿ de elif ḥaẕf olunup nihed dirler. *Bende*'den murād Ḥażret-i Ẕekeriyyā ʿaleyhi's-selāmdır. *V'ān*

diger-rā yerine baʿżı nüsaḫda dīgerī-rā vāḳiʿ olmuşdur ki āḫirinde olan yā vaḥdet içündür. ***Ber***, daḫi dimekdir. Ammā ***ān diger-rā***, ol bir ġayriyye dimekdir ki murād Ḥażret-i Yūsuf ʿaleyhiʿs-selāmdır. ***Tāc***, ʿArabīdir. Eski zamānda pādişāhlar başlarına giyerler imiş.

El-ḥāṣıl bir ġayrı ḳulunuñ başı üzerine bıçḳı ḳor yaʿnī Ḥażreti Ẕekeriyyā ʿaleyhi's-selām, **[6b]** derūn-ı dıraḫta iḫtifā buyurduḳları zamānda ṭā'ife-i Yehūd bıçḳı ile şehīd itdiler. Ve ol bir ḳulunuñ başı üzerine tāc ḳor yaʿnī ṣervet ü sāmān virdi.

4.2.2.11. Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf, Hz. Yakûb'un oğludur ve İsrailoğulları'na gönderilmiştir. Hadislerde Yûsuf'la ilgili çok az bilgi vardır ve Yûsuf sadece bazı özellikleriyle anılır. Büyük dedesi İbrâhim, dedesi İshak, babası Ya'kūb ve kendisi olmak üzere peygamberlikte peş peşe gelmeleri sebebiyle Yûsuf "Kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm, İbrâhim oğlu İshak oğlu Ya'kūb oğlu Yûsuf" şeklinde nitelenir ve insanların en kerimi olduğu belirtilir (Harman, DİA, 2013, XLIV, s. 4). Edebiyatta ise Hz. Yûsuf güzelliği, ay ve güneşin ona secde etmesi, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, Mısır'a sultan olması ve diğer yönleriyle ele alınarak işlenmektedir.

Kaynak metinde Hz. Zekeriyyâ ile birlikte anılan Hz. Yûsuf ismen zikredilmemiş, Mısır'a sultan olmasına telmih yapılmıştır. İlgili kısmın tam metni, Ali Behcet'in yaklaşımı ve değerlendirme için Hz. Zekeriyyâ maddesine bakınız.

4.2.2.12. Hz. İsrâfil

İslam inancına göre dört büyük melekten biri olan İsrâfil kıyamet günü sûra üflemekle görevlidir. Kıyametin kopmasından bahseden âyetler, evrende büyük bir kozmik değişime sebep olacak bu hadisenin sûra ilk üflenilmesiyle başlayacağını, ikinci üflenişle de herkesin diriltilip mahşere gitmeye hazır duruma getirileceğini ifade eder (en-Neml 27/87; ez-Zümer 39/68). Bu tür beyanlarda yer alan "üfleme" görevini ifa edecek ve insanları hesap meydanına çağıracak olan meleğin (Kāf 50/41; el-Kamer 54/6-8) İsrâfil olduğu hususunda İslâm âlimleri görüş birliği içindedir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de "sûr" ve "nâkūr"dan bahsedilen her âyette zımnen bunları üflemekle görevli olan İsrâfil'den de söz edildiği söylenebilir (Cebeci, DİA, 2001, XXIII, s. 180-181). İsrâfil, Klasik Türk şiirinde gafletten uyanmak, kıyametin kopması ve insanoğlunun geçici olan dünya hayatının sona ererek asıl hayata uyanışının haber verilmesi gibi konularda anılmaktadır. Aşağıda verilen kaynak metinde ismi geçmeden kapalı bir şekilde anılan İsrâfil, beyit şerh edilirken Ali Behcet tarafından ismen anılarak konu açıklanmıştır.

147. *Ey piser bisyār ḫᵛāhī ḫuft ḫīz*

Ger ḫaber-dārī zi-ḫod bī-goft ḫīz

Ey piser, ey oġul! ***Bisyār ḫᵛāhī ḫuft***, çoḳ uyumaḳ ister isen. ***Ḫīz***, ḳalḳ. ***Ger ḫaber-dārī***, eger ḫaber-dār iseñ. Yaʿnī ḫaberiñ var ise. ***Zi-ḫod***, kendiñden. ***Bī-goft***, söylemeden. ***Ḫīz***, ḳalḳ.

Ḥāṣılı ey oġul! Ḫᵛāb-ı ġafletden uyan. Biraz ʿibādet ile meşġūl ol. Kendiñden ve ḳıyāmet gününden ḫaberiñ var ise **İsrāfīl'iñ** ḫiṭābı ḳulaġına gitmeden ḳalḳ dimekdir. [58a]

4.2.2.13. Hz. Ebûbekir

Hz. Ebûbekir, dört büyük halifenin birincisi ve ilk müslümanlardandır. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir ve en meşhur lakabı sıddîk'tir. "Çok samimi, çok sadık" anlamına gelen bu lakap kendisine, mi'rac olayı başta olmak üzere gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Resûl-i Ekrem tarafından verilmiş ve İslâm literatüründe bununla şöhret bulmuştur (Fayda, DİA, 1994, X, s. 101-102). Hz. Peygambere olan sevgisi yönüyle edebiyata konu olmaktadır.

Pend-nâme'nin aşağıda verilen beytinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Muhammet'in (s.a.s) şakku'l-kamer mucizesi anılmıştır. Ali Behcet *Pend-nâme'nin* bu beytine tercüme ağırlıklı şerh yapmış der-kenârda ise şakku'l-kamer (ayın ortadan ikiye ayrılması) mucizesi hakkında bilgi vermiştir.

29.

Ān ki yāreş būd Ebū Bekr ü ʿÖmer

Ez ser-i engüşt-i ū şaḳ şod ḳamer

Fā'ide: ***Ān ki***, ol seyyidü'l-kevneyn ki dimekdir. ***Būd***, sīn ü tā maʿnāsınadır. **Yār** daḫi dost maʿnāsınadır. Āḫirindeki **şīn**, żamīr. Seyyidü'l-kevneyne rāciʿdir. **Ebū Bekr**, birisi Ebū Bekrü'ṣ-Ṣıddīḳ ve **ʿÖmer** ve ikincisi ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyaʿllāhu ʿanhümādır. **Ez-ser**'de olan **ez**, min maʿnāsınadır. **Ser**, başdır. Burada uç murāddır. **Engüşt**, feṯḥ-i hemze ve żamm-ı kāf-ı Fārsīyle parmaḳ dimekdir. El-ḥāṣıl **ser-i engüşt**, şehādet parmaġınıñ ucı dimekdir ki terkīb-i iżāfīdir. **Ū**, żamīr-i ġāʾib. Resūlu'llāh'a rāciʿdir. **Şaḳ**, feṯḥ-i şīn ile **[13b]** yarmaḳ maʿnāsınadır. ***Şod***, mürūr itdi. ***Ḳamer***, ʿArabīdir ay maʿnāsına. Fārsīde māh dirler.

Ḥāṣılı Peyġamber Efendimiz'iñ yār u muṣāḥibi Ebū Bekrü'ṣ-Ṣıddīḳ ile ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyā'llāhu ʿanhümadır. Ol Resūlu'llāh'ıñ parmaġınıñ ucundan ay yarılup iki parça oldı.[40]

30.

Ān yekī ū-rā refīḳ-i ġār būd

V'ān diger leşker-keş-i ebrār būd

Fā'ide: ***Ān yekī***, ol biri dimekdir. Murād Ebū Bekr ḥażretleridir. ***Ū*** żamīri Peyġamber'e rāciʿdir. Āḫirindeki -rā, ḥarf-i taḫṣīṣdir -nıñ maʿnāsını müfīddir. ***Refīḳ***, yoldāş maʿnāsınadır. ***Ġār***, maġāra dimekdir. ***Būd***, māżīdir idi maʿnāsına. ***V'ān diger***, ve ol biri dimekdir. Murād, ḥażret-i ʿÖmer'dir. ***Leşker-keş*** vaṣf-ı terkībīdir ki leşker-küşende'den muḫaffef olup ʿasker çekici dimekdir. Murād, ser-ʿaskerdir.

Ḳāʿide: Vaṣf-ı terkībī şol şeydir ki iki kelime bir yere cemʿ olup ikinci cüzʾü ism-i fāʿil olur. Ve biri birinden ayrılmaz. Meṣelā ḫaber-dādende gibi. Ḫāber ṭutıcı dimekdir. **[14a]** Velākin baʿżı yerde muḫaffef ḳılınur. Ḥaber-dār gibi. Cemīʿ-i neẓāʾiri bu üslūb üzerinedir. Vaṣf-ı terkībīniñ bir ḳısmı daḫi lisān-ı Türkī ile terceme olunduḳda āḫirine bir "y"yāḫūd "v" gelür maḥalline göre. Meṣelā ḫoş-būy, güzel ḳoḳulı[41] dimekdir. ***Ebrār***, berr'iñ cemʿīdir. Ṣādıḳ ve dīn-dār olan kimesnelerdir. Lākin burada murād ṣaḥābe-i güzīn rażīya'llāhu ʿanhüm ecmaʿīn.

Ḥāṣılı ol biri yaʿnī Ebū Bekr ḥażretleri anıñ yaʿnī Resūlu'llāh'ıñ maġārada refīḳi idi. Ve ol biri yaʿnī ḥażret-i ʿÖmer rażīya'llāhu ʿanhü aṣḥāb-ı güzīn efendilerimiziñ ser-ʿaskeri idi.

4.2.2.14. Hz. Ömer

Dört büyük halifeden ikincisi olan Hz. Ömer cennetle müjdelenen on sahâbî arasındadır (aşere-i mübeşşere) ve aynı zamanda vahiy kâtiplerinden olup Resûlullah'ın en yakın sahâbîlerdendir. Hz. Ömer'in en meşhur lakabı "Hak ile bâtılı birbirinden ayıran" anlamındaki "Fârûk"tur. Özellikle adaletiyle edebiyata konu olmaktadır.

Şârih kaynak metinde Hz. Ebû Bekir ile birlikte anılan Hz. Ömer'den bahsederken "aṣḥāb-ı güzīn efendilerimiziñ ser-ʿaskeri idi.[14a]" şeklinde bahsetmiştir. İlgili kısmın tam metni için Hz. Ebû Bekir maddesine bakınız.

---

[40] Der-kenār: El-ḥāṣıl Ḥabīb-i Ḫudā ve şefīʿ-i rūz-ı cezā Muḥammedü'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāh engüşt-i mübārekeleriyle māha işāret eylediklerinde bi-emrillāhi Teʿālā ve bi-işāret-i Resūl-i Ḥaḳ ve maḥbūb-ı muṭlaḳ bedr-i münīr iki pāre oldı dimekdir.

[41] Der-kenār: "ve ḫoş-nevā güzel sesli"

4.2.2.15. Hz. Osman

Dört büyük halifeden üçüncüsü olan Hz. Osman müslümanlığı ilk kabul edenler arasındadır. Hayâ ve hilm sahibi birisidir. Hz. Osman müşterek İslam edebiyatı manzum ve mensur ürünlerinde Hz. Peygamber'e olan bağlılığı ve İslamiyete olan hizmetiyle şahsından övgüyle söz edilen isimler arasındadır.

Aşağıda verilen kaynak metinde Hz. Ali ile birlikte anılan Hz. Osman "velî" olarak nitelendirilmiştir. *Nüzhetü'l-İhvân'da* ise şârih tarafından Hz. Osman'ın neden "velî" olarak nitelendirildiği açıklanmış, O'nun özellikle İslam davasında Hz. Muhammet'e olan desteğinden dolayı "velî" olarak nitelendirildiği belirtilmiş ve ahlakı yönüyle kendisinden övgüyle söz edilmiştir.

31.

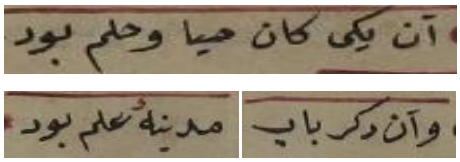
Ṣāḥibeş būdend ʿOṣmān ü ʿAlī

Behr-i ān geştend der-ʿālem velī

Fā'ide: ***Ṣāḥib***, muṣāḥib maʿnāsınadır. ***Şīn***, żamīr-i muttaṣıl. Resūlu'llāh'a rāciʿ dir. ***Būdend***, fiʿl-i māżīniñ cemʿīdir. İdiler dimekdir. Zīrā teṣniye ile cemʿe ʿalāmet ***-nd*** lafẓıdır. Burada ʿOṣmān'ıñ nūnı mażmūm oḳunur. Çünki mā-baʿdinde olan **vāv**, żammeye ʿalāmetdir. ***Behr***, edāt-ı taʿlīldir berāy ve ez-behr ve ez-berāy gibi. Andan ötüri **[14b]** ve anıñ içün diyecek yerde behr-i ān ve berāy-ı ān dirler. Baʿżı kerrede ez- ile istiʿmāl olunur. ***Geştend***, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle geşt'iñ teṣniye ve cemʿīdir ki oldılar dimekdir. ***Der-ʿālem***'de olan ***der-*** edāt-ı ẓarfdır. ʿĀlemde dimekdir.

Ḥāṣılı ʿOṣmān ve ʿAlī rażīya'llāhu ʿanhümā ol Resūl'uñ muṣāḥibi idiler. Bu cihetden ʿālemde velī oldılar.

32.

Ān yekī kān-ı ḥayā vü ḥilm būd

V'ān diger bāb-ı medīne-i ʿilm būd

Fā'ide: ***Ān yekī***, Oṣmān'a işāretdir. ***Kān***, kāf-ı ʿArabīyle maʿdendir. ***Ḥayā***, maʿlūmdur. ***Kān-ı ḥayā***, terkīb-i iżāfīdir ki ḥayānıñ maʿdeni dimekdir. ***Vü ḥilm*** daḫi anıñ üzerine maʿṭūfdur. ***V'ān diger***, ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu vecheye işāretdir. ***Bāb***, ḳapu

maʿnāsınadır. ***Medīne***, şehr dimekdir. ***ʿİlm***, maʿrūfdur. ***Bāb-ı medīne-i ʿilm***, terkīb-i iżāfīdir.

Ḥāṣılı ol biri yaʿnī ḥażret-i ʿOṣmān rażīya'llāhu ʿanh ḥayā vü ḥilm ṣıfatlarınıñ kān u maḥalli idi. Ve ol biri yaʿnī ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu vechehu ve rażīya'llāhu ʿanh ʿilm şehriniñ ḳapusı idi. Yaʿnī ʿilmde bī-emṣāldir.

Attâr'ın *Pend-nâmesi'ne* yazılan şerhlerin en tafsilatlılarından biri olan ve Kilisli Mustafa Rûhî Efendi tarafından Hicrî 1181(1767/68) yılında kaleme alınan *Rûhu'ş-Şurûh'ta* aynı beyte yapılan şerh aşağıda verilmiştir. Hz. Osman'ın hayatıyla ile ilgili verilen geniş bilgi şârihin eserini kaleme alma sebebiyle tutarlı görünmektedir. Kilisli Mustafa Rûhî Efendi daha önce medresede okuttuğu Attâr'ın *Pend-nâmesi'ne* dostlarının ısrarı üzerine şerh yazma arzusu duymuştur. Bu arzu onun şerh yazarken entelektüel kimliğini göstermesi adına daha rahat davranmasını sağlamış olmalıdır. Şârihin *Rûhu'ş-Şurûh'u* kaleme alma sebebi (Ün, 2007, s. 11-12-13) onun kaynak metni açıklarken gereksiz ve konuyla alakasız bilgi vermesine, açıklamalarının şerh ettiği metnin önüne geçmesine, konunun dağılmasına kısacası keyfî davranmasına sebep olmuştur.

Ferheng-i Şuʿūrīdedür. **Būdend**, «idiler» maʿnāsına māżīnüñ teṣniyesidür, cemʿi daḫı bu ṣīġa üzredür. Fürsde teṣniye ile cemʿüñ farḳları maʿnādur, lafẓ degüldür. **ʿOṣmān**, emīru'l-mü'minīn bin ʿAffānuñ ʿalemidür. Künyesi Ebū ʿAbdi'llāh el-Emeviyyü'l-Ḳureyşīdür. Faḫr-i ekrem ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemüñ Dār-ı Erḳama teşrīfinden muḳaddem şeref-i İslām ile müşerref ü mükerrem olmışdur. ẕü'l-ḳarābe-i Nebiyy-i ekremdür. Zīrā Faḫr-i ʿālem ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem Muḥammed ibni ʿAbdi'llāh bin ʿAbdi'l-Muṭṭalib bin Hāşim bin ʿAbdi Menāfuñ dört evlād-ı ʿālī-nijādı var idi. Biri Hāşim ve biri Muṭṭalib ve biri ʿAbdü-şems ve biri Nevfel idi. Peyġamber-i ʿālī-şān Hāşim evlādlarındandur. Ve ʿOṣmān bin ʿAffān ʿAbdü-şems evlādlarındandur. Ve daḫı ḥażret-i ʿOṣmān, Faḫr-i ʿālem ḥażretleriyle arż-ı ḥabeşiyyeye hicret-i şerīfinde berāber idi. Ve Faḫr-i ʿālemüñ kerīme-i muḫteremeleri ḥażret-i Ruḳıyyeyi evvel nikāḥ idüp baʿde-vefātihā ḥażret-i Ümmü Külşümi nikāḥ buyurmışdur. Ol sebebden kendüye ʿOṣmānu Ẕü'n-nūreyn tesmiye olınmışdur. Ve hengām-ı ġazā'-i Bedrde iẕn-i Rasūlu'llāh ile Medīne-i münevverede ḳalup ḫātūnı ḥażret-i Ruḳıyyenüñ bī-mizāclıġı ḥasebiyle ḫizmetinde olmaġın ʿöẕri maḳbūl ve yene Bedrīlerden maʿdūddur. Binā'en ʿaleyh ġazā'-i Bedrüñ māl-i ġanā'iminden kendü içün Faḫr-i ʿālem ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem sehm ifrāz buyurmışidi. Ve daḫı ḥudeybiyede olan Beyʿatü'r-Rıżvān vaḳtinde niẓām-ı muṣālaḥa içün [Ü59b] Mekke-i mükerremeye irsāl buyurılup beyʿat-ı Faḫru'l-enāmda ḥāżır bulınmadığından, Faḫr-i ʿālem mübārek yed-i şerīfini dīger yed-i mübārekinüñ üzerine vaż' idüp:

[S76b] "Bu dest-i peyvestüm ʿOṯmān bin ʿAffān içündür." diyü buyurmışidi. Ve icmāʿ-ı Eṣḥāb-ı kirām ile Ḳur'ān-ı kerīmüñ sūre-i şerīfelerin ʿalā-hāza'n-nizām tertīb buyurmaġın kendüye «cāmiʿu'l-Ḳur'ān» dinmişdür. Ve şemā'il-i şerīfi beyānında İmām-ı Tebrīzī eyidür: Beyāżu'l-levn ve orta boylu idi. Ve rivāyet-i dīgerde esmeru'l-levn ve raḳīḳu'l-beşere ve ḥasenü'l-vech ve yaşşı yaġrınlu, keşīrü şaʿrü'r-re's ve ʿaẕīmü'l-liḥye idi. Hicret-i Rasūlu'llāhuñ yigirmi dördinci sālinde ġurre-i Muḥarremü'l-ḥarāmda mesned-ārā-yı ḫilāfet olup bilād-ı Maġribi ve Maʿmūriyyeden diyār-ı Rūma dek Afrīḳıyye ve Ṭarābülüsü'l-ġarb ve ḥavālīlerindeki bilādı ve Māverā'ü'n-nehr ve Türkistān ve emṯāli bilādları feṯḥ idüp giriftār-ı ḳabża-i taṣarruf-ı İslām eylemişdür. Baʿdehū fırḳa-i İslāmiyānuñ ilā-yevmi'l-ḳıyām rāḥatına dāll olur himmetler buyurmışdur ve kendüden ḫalḳ-ı keşīr rivāyet eylemişdür. Vaḳtā ki taḳdīr-i İlāhī yirini bulacaḳ oldıḳda mışr-ı Ḳāhire ḳavminden Esvedü'n-Necībī nām bir nā-kāmuñ yedinde ve bir rivāyetde bir ġayr-ı Mışrīnüñ yedinde nūş-ı cām-ı şehādet ḳılmışdur. Müddet-i ʿömr-i şerīfi seksen ikidür ve fī-rivāyetihi seksen sekizdür. Leyle-i sebtde ʿāzim-i Dāru's-selām olup Baḳīʿu'l-muḥtereme defn olınmışdur.

(Ün, 2007, s. 90)

4.2.2.16. Hz. Ali

İlk müslümanlardan olan Hz. Ali dört büyük halifeden dördüncüsüdür ve Hz. Peygamber'in damadıdır. Kur'an, hadis ve özellikle fıkıh alanındaki bilgileriyle otorite kabul edilmektedir. Kültür ve edebiyat dünyasında atı düldül, çatal uçlu kılıcı Zülfikar ve Haccac'a karşı telmih yoluyla söz konusu edilmektedir.

Pend-nâme'de İslam davasında Hz. Muhammet'e verdiği destekten dolayı âlemde "velî" olarak anıldığı belirtilen Hz. Ali'nin ilmine vurgu yapılmıştır. Ali Behcet bu beyti şerh ederken Hz. Ali'nin ilm konusunda eşsiz olduğunu belirtmiştir.

Ḫāṣılı ʿOṯmān ve ʿAlī rażīya'llāhu ʿanhümā ol Resūl'uñ muṣāḥibi idiler. Bu cihetden ʿālemde velī oldılar. [14b]

Ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu vechehu ve rażīya'llāhu ʿanh ʿilm şehriniñ ḳapusı idi. Yaʿnī ʿilmde bī-emṯāldir. [14b]

İlgili kısmın tam metni için Hz. Osman maddesine bakınız.

4.2.2.17. Hz. Hamza

Hz. Peygamber'in amcası, süt kardeşi ve Uhud Savaşı şehitlerindendir. Müslümanlar arasında kahramanlığın sembolü olan Hz. Hamza akrabalık hukukunu gözeten, mert ve titiz biridir. Uhud Savaşı'nda büyük bir kahramanlık göstermiş bundan dolayı İslâm tarihinde "seyyidüşşühedâ" ve "esedullah" unvanları ile anılagelmiştir.

Hz. Abbâs ile birlikte Hz. Peygamber'in amcası olmaları; mal varlıklarını, zenginliklerini ve nüfuzlarını İslamiyetin yayılması için kullanmaları; cesaretleri, İslam dinine olan hizmetleri ve güzel ahlakları sebebiyle müşterek İslam edebiyatı manzum ve mensur eserlerine konu olan Hz. Hamza, *Pend-nâme'nin* aşağıda verilen beytinde **temiz** sıfatıyla nitelenmiş, şerh kısmında ise bu iki isim hakkında fazla bir bilgi verilmeden yine tercüme ağırlıklı açıklama yapılarak Hz. Peygamber'in amcaları olmaları vurgulanmıştır.

33.

Ān resūl-i Ḥaḳ ki [15a] ḫayrü'n-nās būd
Amm-ı pākeş Ḥamza vü ʿAbbās būd

Fā'ide: ***Ān***, ol dimekdir. ***Resūl***, peyġamber maʿnāsınadır. ***Ḥaḳ***, Allāh dimekdir. ***Ki***, ḥarf-i beyāndır. ***Ḫayr*** maʿlūmdur. ***Nās***, ādemoġlanı dimekdir ki aṣlı ünāsdır. Lākin burada **nāsdan** murād fużālā-i nāsdır. ***ʿAmm***, feṯḥ-i ʿayn ile ʿamuca dimekdir ki babanıñ ḳarındāşıdır. ***Pāḳ***, temiz maʿnāsınadır. Āḫirinde olan ***şīn***, żamīr-i muttaṣıl. Resūl'e rāciʿdir.

Ḥāṣılı ol Allāh'ıñ Resūl'i ki fużālā-i nāsıñ yaʿnī enbiyā vü evliyānıñ ḫayırlusı idi. O Resūl'üñ ʿamm-ı pāki ḥażreti Ḥamza vü ḥażreti ʿAbbās idi.

Pend-nâme'ye şerh yazanlardan biri de Şem'î'dir. Şârihin bu beyte yaptığı şerh aşağıdaki verilmiştir. Amaç Ali Behcet ile diğer şârihlerin *Pend-nâme'yi* şerh ederken kullandıkları teknik ve sergiledikleri yaklaşımları daha açık bir şekilde göstermektir.

"***Ān resūl-i Ḥaḳ ki ḫayrü'n-nās būd.***" Ol Ḥaḳ'uñ resūli ki nāsuñ belki cemīʿ ʿālemüñ ḫayr u güzīdesi idi. "***ʿAmm-i pākeş Ḥamza vü ʿAbbās būd.***" Anuñ pāk-i ʿammi Ḥamza vü ʿAbbas idi. Murād ʿammilerinden īmana gelmiş hemān bu ikisi idügin beyāndur. "

(Keyik, 2001, s. 90).

Yazdığı şiirlerle şerhini zenginleştiren Şem'î'nin de tercümeye yoğunlaştığı görülmektedir. Ansiklopedik bilgiye yakın şekilde açıklama yaptıktan sonra kaynak metni açıklayan Bursevî'nin şerhi ise kaynak metinde geçen özel isimlerin etimolojisini yapmaktan beyitle alakası olmayan konulara değinmeye kadar verdiği bilgilerle Türk edebiyatında *Pend-nâme'ye* yapılan şerhler arasında çok daha farklı bir profil çizmektedir.

resūl mürsel maʿnāsınadur ki mübālaġa ifāde ider zīrā fuʿūl mefʿaliñ mübālaġasıdur (3) ān resūl mübtedā ve ḫayru'n-nās ki rābıṭasıyla aña ṣıfat ve ʿamm-ı pākeş mübtedā-yı ṣānī ve Ḥamza vü ʿAbbās ḫaberdür Ḥaḳḳ ism-i ẕātdur (4) Ṣābit ü Ḳā'im maʿnāsına ḫayr merġūbun fīh olan nesnedür ki şirkiñ żıddıdur nās insānıñ ism-i cemʿidür ki ḫilāf-ı cüzdür (5) yā ẓuhūrına veyā ünsine veyā nisyānına binā'en tesmiye olunmuşdur

Ḳāmūsda en-nāsu yekūnü mine'l-insi ve mine'l-cinni[454] didügi meşhūra (6) muḫālifdür burada nāsla murād fużalā-yı nāsdur ki anlarda maʿnā-yı insāniyyet bi'l-fiʿl mevcūddur ve illā min lā-ḫayra fīhi[455] maḳūlesine (7) iżāfetde fā'ide nedir belki taḫḳīr lāzım gelür ʿamm baba ḳarındaşıdur keşīr olmaḳ mülāḥaẓasıyla ʿamm dinildi zīrā ʿumūm şümūl dimekdür (8) nitekim ʿāmme-yi nās dirler zīrā şehrde keşretleri ve ʿumūmları vardur ve şümūl iʿtibārıyla destāra ʿimāme didiler ve ḥadīşde gelür (9) ʿAmmu'r-racüli şınven bīhi[456] güyā cedd bir kök aġac gibidür ki iki şāḫī vardur ki biri peder ve biri daḫı anıñ birāderidür bu (10) maʿnādan ʿamm didükleri peder yerinedür ʿamme yaʿnī baba hemşīresi ana yerine oldığı gibi ve ḫala yaʿnī ana hemşīresi daḫı böyledür (11) velākin ḫālī yaʿnī dayısı peder yerine vażʿ olunmamışdur belki anıñ pāyesi ʿammdan ednādur Ḥamza ve ʿAbbās ʿAbdu'l-Muṭṭalib (12) oġullarıdur ve aʿmām-ı benī Ādem ikidür ki biri ṣıġarında vefāt itmiş ve zamān-ı baʿşete irişenlerden Ḥamza ve ʿAbbāsdan (13) māʿadāsı cāhiliyyet üzerine gitmişdür anıñçün taḫṣīṣ bi'z-zikr olundı ve ʿammātı altıdur

ki Ṣafiyye ki ümmü'z-Zübeyrdür İslāmı müttefikun ʿaleyh ve ʿĀtikenüñ muḫtelifün fihdür (14) māʿadāsı cāhiliyyet üzerine güzer itmişlerdür Ḥamza Uḥud ġazāsında şehīd olup yetmiş tekbīrile namāzı ḳılınmışdur ḳabrleri (15) dāmen-i Cebeldedür ki ziyāretgāhı ʿālīdür ve maḳbere-yi baḳīʿde ḳubbe-yi ʿAbbās daḫı meşhūrdur ki İmām Ḥasan daḫı taḫte'l-ḳubbedür (16) ve eṣaḥḥ-ı rivāyāt üzerine Ḥażret-i Fāṭıma-yı Zehrānıñ daḫı ḳabrleri ol ḳubbeniñ cidārına muttaṣıldur raḍiyallāhu teʿālā ʿanhā ve ʿanhüm (17) Ḥamza ve ʿAbbās ʿArabī ismlerdür ki ikisi daḫı esed dimekdür zīrā esedde şiddet ve ʿubūs ṣıfatları vardur ve Ḥamzanıñ Esedullāh oldığı ḥadīşde muṣarraḥdur (18) **maʿnā-yı beyt budur ki** ol Resūl-i Ḥaḳ ki enbiyā vü evliyā ve sā'ir efāżıl-ı nāsıñ ḫayırlısı idi ve efḍalı idi anıñ ʿamm-ı pāki (19) Ḥamza ve ʿAbbās idi yaʿnī bu ikisi ḫuṣūṣ üzre ʿammı idi ki cāhiliyyetden pāk olduḳları gibi ʿarża şeyn viren (20) nesnelerden daḫı ṭāhir idiler anıñçün āl-i Resūl ve ehl-i beyt-i Resūlden maʿdūd oldılar ve ḳadr u şerefde derece-yi ʿulyā (21) buldılar ḳālellāhu teʿālā Li yüẕhibe ʿankümü'r-ricse ehle'l-beyti ve yuṭahhiraküm taṭhīren[457]

(Paksoy, 2012, s. 153-154)

4.2.2.18. Hz. Abbâs

Hz. Peygamber'in amcasıdır. Onun adıyla anılan Abbâsî Devleti'nin halifeleri, oğlu Abdullah'ın soyundan gelmiştir. Hz. Peygamber, müslümanlığı hemen kabul edenler arasında olan amcası Abbas'ı sever, kendisinden sadece iki veya üç yaş büyük olmasına rağmen, "İnsanın amcası babası gibidir" diyerek ona saygı gösterirdi. Ayrıca onu, "Kureyş'in en cömerdi ve akrabalık bağlarına en çok riayet edeni" diye övmüş, Abbas'ı incitenlerin kendini incitmiş olacaklarını söylemiştir (DİA, 1988, I, s. 17).

Pend-nâme'de Hz. Hamza ile birlikte anılan ve **temiz** sıfatıyla nitelenen Hz. Abbâs hakkında *Nüzhetü'l-İhvân'da* fazla bilgi verilmemiş yine tercüme ağırlıklı açıklama yapılarak bu iki şahsın Hz. Peygamber'in amcaları olmaları vurgulanmıştır. İlgili kısmın tam metni için Hz. Hamza maddesine bakınız.

4.2.2.19. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe

Hanefî mezhebinin kurucusu ve büyük müctehid olan Ebû Hanîfe'nin tam künyesi Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh'dır. 699 yılında Kûfe'de doğmuştur. 767 yılında vefat eden Ebû Hanîfe, ilmî müzakerelerin yanı sıra ticaretle de meşgul olması sebebiyle daima hayatın ve fıkhî problemlerin içinde bulunmuş, karşılaştığı meseleler veya kendisine yöneltilen sorularla ilgili olarak hayatı boyunca sayısız ictihad yapmıştır (Uzunpostalcı, DİA, 1994, X, s. 136).

Attâr, Ebû Hanîfe'nin ehl-i sünnetin büyük imamlarından biri olmasına telmih yaparken Ali Behcet kaynak metni şerh ederken sözcüklerin Türkçe anlamlarını vererek söz konusu gramer açıklamalarını yaptıktan sonra tercümeye yakın şerh yapmış Ebû Hanîfe ile ilgili veya kaynak beytin tasavvufî yorumuyla alakalı açıklama yapmamıştır.

36.

Bū Ḥanīfe būd imām-ı bā-ṣafā
Ān sirāc-ı ümmetān-ı Muṣtafā

Fā'ide: ***Bū*** aṣlından ebū idi. Li-ecli'l-taḫfīf elifi ḥaẕf itmişler, ***bū*** ḳalmışdır. Ebū-Ḥanīfe İmām-ı Aʿẓam dimekdir. ***Būd***, idi maʿnāsına fiʿl-i māżīdir. ***İmām***, kesr-i hemze iledir. ***Bā-ṣafā***'da olan ***bā*** muṣāḥabet içündür. ***Ṣafā***, pāk ve temiz olmaḳ maʿnāsınadır. ***Ān sirāc***'da olan ***ān***, ism-i işāretdir. Müşārü'n-ileyhi İmām-ı Aʿẓam'dır. ***Sirāc***, kesr-i sīn ile ʿArabīdir ḳandīl maʿnāsına. Fārsīde çerāġ dirler. **Ümmetān**, żamm-ı hemze ile ümmetiñ cemʿīdir.

[16b] Fā'ide-i Dīger: *İmām-ı bā-ṣafā*, terkīb-i tavṣīfīdir. Ṣafvet ile olan imām dimekdir. *Sirāc-ı ümmetān-ı Muṣṭafā*, terkīb-i izāfīdir. Ḥażret-i Muḥammedü'l-Muṣṭafā ṣallā'llāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem efendimiziñ ümmetleriniñ ḳandīli idi dimekdir.

Ḥāṣılı ḥażret-i İmām-ı Aʿẓam eʾimme-i dīniñ imām-ı bā-ṣafāsı idi ve Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafā'nıñ ümmetleriniñ ḳandīli idi. Yaʿnī ümmet-i Muḥammed'iñ nūrı idi dimekdir.

Attâr aşağıda verilen beyitte İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe'ye duâ etmiş ve onun öğrencilerini hayırla anmıştır. Ali Behcet bu beyti tercüme etmekle yetinmiştir.

37.

Bād fażl-ı Ḥaḳ ḳarīn-i cān-ı ū
Şād bād ervāḥ-ı şākirdān-ı ū

Fā'ide: *Fażl*, luṭf maʿnāsınadır. *Ḥaḳ*, Allāh dimekdir. *Fażl-ı Ḥaḳ*, terkīb-i izāfīdir. Allāhu Teʿālā'nıñ luṭf u keremi dimekdir. *Ḳarīn*, muḳārin maʿnāsınadır. *Cān*, maʿlūmdur. *Ū*, żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır. İmām-ı Aʿẓam'a rāciʿdir. *Şād bād*, mesrūr olsun dimekdir. *Ervāḥ*, feṭḥ-i hemze ile rūḥuñ cemʿīdir. *Şākirdān*, kāf-ı Fārsīyle şākirdiñ cemʿīdir. *Ū*, sābıkdaki gibi.

Ḥāṣılı Ḥudā'nıñ luṭfı [17a] onuñ yaʿnī İmām-ı Aʿẓam'ıñ cānına muḳārin olsun. Ve bunuñla berāber İmām-ı Aʿẓam'ıñ şākirdleriniñ rūḥları şād olsun.

4.2.2.20. Ebû Yûsuf

Ebû Hanîfe'nin talebesi olan Ebû Yûsuf 731 yılında Kûfe'de doğmuştur. Müctehid hukukçudur, fıkıh ve hadis bilgisinin yanı sıra tefsir, siyer, megāzî ve eyyâmü'l-Arab sahalarında da döneminin önemli alimlerindendir.

Aşağıdaki kaynak metinde Ebû Yûsuf anılmıştır. Ali Behcet metinde geçen gramer ve dil bilgisi kurallarını açıklamış, az da olsa tarihî bilgi vermiştir.

38.

Ṣāḥibeş Bū Yūsuf-ı ḳāḍī şode
V'ez Muḥammed ẕū'l-minen rāżī şode

Fā'ide: *Ṣāḥibeş*'deki *şīn*-i żamīr *Ebū-Ḥanīfe*'ye rāciʿdir. *Bū Yūsuf* daḫi Bū-Ḥanīfe gibi aşlında Ebū-Yūsuf'dur. *Ḳāḍī*, maʿrūfdur. *Şode*, māżī-i menḳūldür. *V'ez*, ve ez'den muḫaffefdir. Vezn-i şiʿr içün hemzesi ḥaẕf olunmuşdur. *Ẕū'l-minen*'de olan *ẕū* ṣāḥib maʿnāsınadır. *Minen*, kesr-i mīm ile minnet'iñ cemʿīdir. Burada ẕü'l-minenden murād Allāhu Teʿālā'dır. *Rāżī*, rıżā virici maʿnāsınadır.

Ḥāṣılı Ebū Ḥanīfe'niñ ṣāḥibi ḫulefā-i ʿAbbāsiyyeden Hārūnu'r-Reşīd ḥażretlerine ḳāḍī olmuş olan Ebū Yūsuf ḥażretleridir. Ve ṣāḥibi olan Ḫudā imām Muḥammed'den rāżī vü ḫoşnūd olmuşdur.

4.2.2.21. Şâfiî-i İdrîs

Şâfi'î mezhebinin imamı ve büyük müctehid olan imam Şâfi'î hazretleri 767 yılında Gazze'de doğmuştur. Künyesi Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî'dir. Mâlik b. Enes'ten ders almış ve samimi bir dindarlığı benimsemiştir (Aybakan, DİA, 2010, XXXVIII, s.223).

Pend-nâme'nin aşağıda verilen beytinde İslam dünyası için önemli bir âlim olan imam Şâfi'î, imam Mâlik ve imam Züfer birlikte anılmıştır. Bu isimler zikredilirken, imam Şâfiî babası İdris'le birlikte anılmıştır. Ali Behcet biyografik ve tarihî bilgi vermekten ziyade beyitte geçen gramer olaylarını açıklamış, dîn-i Ahmed'in yani İslamiyetin bu isimlerle güçlendiğine değinerek tercümeye yakın açıklama yapmıştır.

39.

Şāfiʿī İdrīs ü Mālik bā-Züfer
Yāft zī-şān dīn-i Aḥmed zīb ü fer

Fā'ide: ***Şāfiʿī*** ile ***İdrīs***'iñ beyninde [17b] bir ibn kelimesi muḳadderdir. Taḳdīri Şāfiʿī ibn-i İdrīs'dir. Zīrā, ḳāʿide-i Fārsiyyedendir: İki ismiñ arasında ibn lafẓı olur ise li-ecli'l-taḫfīf ekṣerī yerde ḥaẕf olunur. ***Ü Mālik***'de olan vāv mā-ḳabliniñ żammesine işāretdir. ***Mālik***, İmām Mālik ḥażretleridir. ***Bā-Züfer***'deki bā muṣāḥabet içündür. ***Züfer*** daḫi imām Züfer ḥażretleridir. Ve burada Şāfiʿī mübtedā ve İdrīs maḫẕūf olan ibn'iñ müżāfün-ileyhi ve ***Mālik***, ***Şāfiʿī*** üzerine maʿṭūfdur. Züfer daḫi mā-ḳablinden ḥāldir. ***Yāft***, buldı dimekdir. Māżīdir. Maṣdarı yāften'dir. ***Zī-şān***, ez-īşāndan muḫaffefdir. Īşān, anlar dimekdir. Müşārü'n-ileyhi imāmlardır. ***Dīn-i Aḥmed***, terkīb-i izāfīdir. ***Aḥmed*** resūlu'llāh ṣallā'llāhu ʿaleyhi ve sellemiñ dīni dimekdir. ***Zīb***, Fārsīdir zīnet maʿnāsına. ***Ferr***, teşdīd-i rā ile Fārsīdir ḳuvvet ü żiyā maʿnāsına. Lākin li-ecli'l-vezn taḫfīf idüp fer oḳunur.

[18a] Ḥāṣılı İdrīs'iñ oġlı İmām Şāfiʿī vü İmām Mālik ü İmām Züfer ile oldıġı ḥālde anlardan Aḥmed ṣallā'llāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem ḥażretleriniñ dīni zīnet ü ḳuvvet ve żiyā buldı.

4.2.2.22. Mâlik

Mâlik b. Enes, Mâlikî mezhebinin imamı olup müctehid ve muhaddistir. Künyesi Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî'dir. Medine'de yetişmiştir ve 795 yılında vefat etmiştir (Özel, DİA, 2003, XXVII, s. 506).

Kaynak metinde imam Şâfi'î ve imam Züfer'le birlikte anılan imam Mâlik şârih tarafından İslamiyetin güçlendiğine vesile olan isimler olarak değerlendirilmiş ve söz konusu beyit hakkında tercümeye yakın açıklama yapmıştır. İlgili kısmın tam metni için imam Şâfiî maddesine bakınız.

4.2.2.23. Züfer

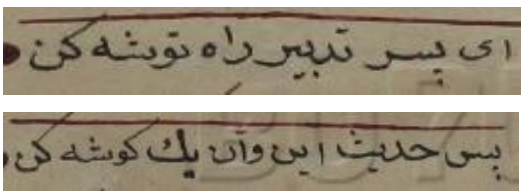
Hanefî mezhebinin imamlarından biri olan Züfer ebû Hanîfe'nin öğrencisidir. 775 yılında vefat etmiştir. Künyesi Ebü'l-Hüzeyl Züfer b. el-Hüzeyl b. Kays el-Anberî el-Basrî'dir (Bedir, DİA, 2013, XLIV, s. 537).

Kaynak metinde sayesinde dîn-i Ahmed'in yani İslamiyetin güçlendiği söylenen şahıslardan bir diğeri imam Züfer'dir. Ali Behcet söz konusu beyti şerh ederken tercümeye yakın açıklama yapmıştır. İlgili kısmın tam metni için imam Şâfi'î maddesine bakınız.

4.2.2.24. Zeyd ve Ömer

Ali Behcet kaynak beyti şerh ederken Zeyd ve Ömer isimlerini kullanmıştır. Her iki isim gerçek alemde yaşamış olan tarihî şahsiyetler olmayıp söz konusu beyti açıklamak için örnek amaçlı kullanılan isimlerdir yani şârih bu isimler üzerinden nasihat vermiştir. Bu usül imparatorluk dönemi fetva geleneği konusunda bilgi vermesi yönüyle önemlidir. Fıkıh alanında yetişmiş bilginlerin sorulan sorulara verdikleri, hüküm mahiyetinde olmayan, cevaplar demek olan fetvaların bir kalıbı vardır. "Mesele" denir ve soru sorulur. Soru bitince *"el-cevab"* denir ve sorunun cevabı verilir. Erkekler **Zeyd**, Amr, kadınlar da Hind, Zeynep gibi anonim isimler altında zikredilirler (Kortantamer, 2002, s. 612). Ali Behcet de burada Zeyd ve Ömer gibi anonim isimler üzerinden Attâr'ın vermek istediği mesajı açıklamaktadır.

112.

Ey piser tedbīr-i rāh-ı tūşe kon

Pes ḥadīş-i īn ü ān yek kūşe kon

Ey piser, ey oġul! ***Tedbīr-i rāh-ı tūşe***, terkīb-i iżāfīdir. ***Tedbīr*** ile ***rāh*** mużāf, ***tūşe*** mużāfun ileyhdir. Ḥāṣılı ***tedbīr-i rāh-ı tūşe***, uzaḳ yoluñı tedbīr ü tedārük. ***Kon***, eyle. ***Pes*** , imdi. ***Ḥadīş-i īn ü ān***, bunuñ ve anıñ söziñi. ***Yek kūşe***, bir köşeye. ***Kon***, eyle.

Ḥaşılı ey püser! Uzaḳ yoluñı tehiyye vü taḥṣīl it. Pes bunuñ **[45b]** ve anıñ yaʿnī **Zeyd ü ʿÖmer'üñ** sözüñi bir gūşeye ḳoyup işine meşġūl ve yoluña rāst-rev ol. Çünki muḍill ü müfsid bī-ḥādd ü lā-nihāyedir. Bunuñ birle sañā lāzım olan lāʾimiñ revmine ve ġāfiliñ ġafletine miyān-beste olmayup tedārükde vü sülūk-ı ṭarīk-i Ḥaḳ'da olasın. Ve illā nādim ü peşīmān olursın.[42]

4.2.2.25. Nemrûd

Hz. İbrâhim döneminde tevhid inancının karşısındaki siyasal otoriteyi simgeleyen efsanevî kraldır (Batuk, 2006, DİA, XXXII, s. 555-556). Bâbil ülkesinin kurucusu sayılan ve Bâbil Kulesi'ni yaptıran kral olup Hz. İbrahîm'i ateşe attırmasıyla ünlüdür (Pala, 2009 , s. 356). Klasik Türk edebiyatı manzum ve mensur metinlerinde inançsızlığı ve Hz. İbrâhim'le mücadelesi dolayısıyla telmihlere ve mecazlara konu edilen isimler arasında yer almaktadır. Kibrine ve azametine rağmen bir sivrisinek tarafından helâk edilmesiyle insanoğlunun acizliğinin simgesi olan Nemrûd bu yönüyle Ali Behcet tarafından aşağıdaki kaynak beytin şerhinde anılmıştır.

167.

Ger ʿimāret-rā berī ber-āsmān

ʿĀḳıbet zīr-i zemīn gerdī nihān

Ger, ḥarf-i şarṭdır ki egerden **[65a]** muḫaffefdir. ***ʿİmāret-rā***, ʿimāreti. ***Berī***, fetḥala mużāriʿ-i muḫāṭabdır. İledir iseñ dimekdir ki maṣdarı żamm-ı bā ile bordendir iletmek maʿnāsına. ***Ber-āsmān***, göge. ***ʿĀḳıbet***, ʿāḳıbetü'l- emr. ***Zīr-i zemīn***, yer altında dimekdir ki der-zīr-i zemīn taḳdīrindedir. ***Gerdī***, kāf-ı Fārsīyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı gerdīdendir. Gezmek ve ṭolanmaḳ ve olmaḳ maʿnālarınadır. El-ḥāṣıl ***gerdī nihān***, gizlü olursın.

Ḥāṣılı eger ʿimāreti āsmāna iledir iseñ yaʿnī köşkler ve baġçeleriñ olup **Nemrūd** gibi başıñ kibrindeñ göklere çıḳar ise ʿāḳıbetü'l-emr yer altında gizlü olursın. Yaʿnī ol vaḳt āsmāna getürmezler. Ancaḳ yer altında medfūn olursın ve bunuñ birle ʿulvīden süflīye düşersin. İşte nefsine uyup isrāf-ı māl iden kimseleriñ ḥāli böyle olur. **Beyt:**

[42] Der-kenār: Ġafletine miyān-beste olmayup tedārükde vü sülūk-ı ṭarīk-i Ḥaḳ'da olasın. Ve illā nādim ü peşīmān olursın.

Ḫāk ol ki Ḫudā mertebeni eyleye ʿālī

Tāc-ı ser-i ʿālemdir o kim ḫāk-i ḳademdir[43]

El-ḥāṣıl tevāżuʿ idüp ḫāk-i süflīde ḳalmayup ḫāk-i ʿālīye sālik **[65b]** ü dāḫil olmalıdır.

4.2.2.26. Firavun

Klasik Türk edebiyatı döneminde *Pend-nâme'ye* farklı yıllarda birçok şerh yazılmıştır. Bu şerhlerde klasik şerh metodu kullanılmış, Attâr'ın *Pend-nâmesi'nde* telmih ile anılan şahsiyetler hakkında şârihin tercihine göre farklı uzunlukta bilgiler verilmiştir. Genel olarak Ali Behcet *Pend-nâme'de* geçen bu şahısların hayatı hakkında bilgi vermemekte, kaynak metne gramer yönüyle yaklaşmaktadır.

Arap, Fars ve Türk klasik edebiyatlarında zalim, inatçı, kibirli ve gururlu gibi menfi vasıflarla ön plana çıkan Firavun çoğunlukla Hz. Mûsâ ile birlikte anılmaktadır. Hanımı Âsiye ile veziri Hâmân ve Hz. Hârûn da Firavun ve Hz. Mûsâ'nın yanında adları zikredilen diğer kahramanlardır (Uzun, DİA, 1996, XIII, s. 121). *Pend-nâme'nin* aşağıdaki beytinde Firavun'a işaret edilmiştir. Ali Behcet bunu belirtmek dışında fazla açıklama yapma gereği duymamış, kaynak metnin tercümesine ve gramer özelliklerine yoğunlaşmıştır.

7.

Ān ki aʿdā-rā be-deryā der-keşīd

Nāḳa-rā ez-seng-i ḫārā ber-keşīd

Fā'ide: ***Aʿdā***, ʿadū'nuñ cemʿīdir ki düşmenler dimekdir. Lākin burada ***aʿdā'dan*** murād Firʿavn ve anıñ ḳavmidir. ***Der-keşīd'*** de olan ***der*** teʾkīd içündür. Ve ***keşīd***, fiʿl-i māżīdir. Keşīden maṣdarından çekmek maʿnāsınadır. ***Nāḳa***, ʿArabīdir ki dişi deve dimekdir. ***Rā***, ʿalāmet-i mefʿūldür. ***Ez***, min maʿnāsınadır. ***Seng***, ṭaş ve ***ḫārā***, ḳatı maʿnāsınadır. Ve bu ***seng-i ḫārā*** terkīb-i tavṣīfīdir. Çünki **seng** mevṣūf, **ḫārā** anıñ ṣıfatıdır.

Fā'ide-i Dīger: Terkīb-i tavṣīfī'niñ ḳāʿidesi budur ki Fārsīde mevṣūf, ṣıfat üzerine muḳaddem ve mevṣūf'uñ āḫiri dāʾimā meksūr olur. Lākin mevṣūf'uñ āḫirinde yā-i vaḥdet olur ise meksūr olmaz. Ve Türkçe'ye terceme olunduḳda ṣıfat, mevṣūf üzerine muḳaddem olur. ***Ber-keşīd'*** de olan ***ber***, birḳaç maʿnāya gelür ise de burada **[5a]** istiʿlā içündür. Keşīd, fiʿl-i mażī-i müṣbet'dir. Bu daḫi altı ṣīġadır kerd gibi. Māżī-i menfī de altı ṣīġadır ne-kerd gibi.

[43] Bağdatlı Rûhî, Terkib-i Bend, II. (Ak, 2001, s. 180)

Ali Behcet'in şerh metodunu daha iyi anlamak için yukarıdaki beyte yaptığı şerhi *Berg-i Dervîşân'da* Mustafa Refî'a'nın söz konusu beyte yaptığı şerh ile kısaca karşılaştırmak gerekir. Mustafa Refî'a da gramere yoğunlaşmakla beraber aşağıda görüleceği üzere Hz. Mûsâ'nın asâsıyla Kızıldeniz'i bölerek Firavun'dan kurtulması mucizesini anlatarak okuyucuyu bilgilendirmiştir.

Ān kì: Ānuñ tafṣīli sebḳ itmişdür.
aʿdā: ʿAdūnuñ cemʿidür. Żıdd-ı eḥibbādur.
rā: Edāt-ı mefʿūldür. Aʿdādan murād Firʿavn ve ālidür; yaʿnī dört yüz yıldan ziyāde Mıṣr'da telvīṣ-i maḳʿad-ı salṭanat-ı kemāl-i ʿucb ü ġurūrdan ḫāṣā daʿvā-yı bāṭıla-i rubūbiyyete taṣaddīden ṣoñra ālev-i āteş-i ʿutüvv ü ṭuġyānı izdiyād ve benī İsrā'ile cevr ü teʿaddīsi ānen fe-ānen iştidād üzre olmaġla ḥażret-i Kelīm ʿaleyhi's-selām Benī İsrā'ili kenār-ı selāmete iḫrāc ile me'mūr olmaġın eṭfāl ü nisādan māʿadā altı yüz yetmiş biñ nefer-i dil-āver ü dilīr ile ṣülṣ-i evvel-i leylde āvāze-i kūs-ı raḥīli ʿālem-gīr idüp āftāb-ı ʿālem-tāb lāmiʿü'l-işrāḳ oldığı dem Firʿavn sipāh-ı şeḳā-penāhını kemāl-i zīnet ü zīb ile tertīb ve on beş kerre yüz biñ cevşen-pūş-ı deryā-ḫurūş ile taʿḳīb eyledi. Ṭalīʿatü'l-ceyş-i Mūsevī sāḥil-i baḥr-i Ḳulzüm'e irdikde muḳaddeme-i Firʿavn'ı sāḳa-i Mūsevīye ḳarīb olmış idi kì ol deryā-yı ḫāmūş tāziyāne-i ʿaṣā ile cūş idüp on iki şāh-rāh peydā oldı. Cenāb-ı Kelīm ʿaleyhi's-selām maṣḥūb-ı emn ü selām-ı Benī İsrā'īl ile cānib-i āḫara güẕār ve Firʿavn-ı ḍāll, erbāb-ı küfr ü ḍalāl ile ḳaʿr-ı cahīmde ḳarār eyledi.
be-deryā: Bā ḥarf-i ṣıladur, deryā 'deñiz'; ʿArabīde 'baḥr' maʿnāsınadur.
der-keşīd: Der te'kīd içündür. Keşīd kāf-ı ʿArabīnüñ fetḥi ile 'çekdi'. ʿArabīde 'saḥata ve 'cerre ' maʿnāsınadur.
nāḳa: ʿArabīdür; 'dişi deve'; Fārsīde cinsine üştür ve şütür dirler.
rā: Edātı mefʿūldür. Ḥażret-i Ṣāliḥ ʿaleyhi's-selām püt-perestān-ı ḳavm-i Ṣemūd'ı şāh-rāh-ı şerīʿat-i Mūsevīye delālet içün irsāl olınup mübāşir-i meṣāliḥ-i nübüvvet olduḳda ḳasd-ı taʿcīz ile iḫtiyār-ı seng-dilān-ı ḳavm Kāṣibe nām ṣaḫre-i żammādan bi-iẕnillâhi teʿālá bir nāḳa-i ʿaşrā' tevlīdi vaʿdini tencīz idüp andan daḫi الصيل الصلدة شاكلة tevellüd eyledigine işāretdür.
seng: Sīn-i mühmelenüñ fetḥi ve Kāf-ı ʿAcemī ile 'ṭaş'. Arabīde 'ḥacer' maʿnāsınadur. Maʿlūm ola kì Fārsīde nūn-ı sākineden ṣoñra vāḳiʿ olan kāf da'imā ʿAcemīdür.
ḫārā: 'Ḳatı ṭaş kì aña nesne te'ṣīr itmez. ʿArabīde 'żammā' dirler fetḥ ve teşdīd ile.
ber-keşīd: Der-keşīd gibidür. Bunda 'çıḳardı' maʿnāsınadur.

Maḥṣūl: Ol Allâhu ʿażīmü'ş-şān kì düşmenlerini deryāya çekdi; yaʿnī ġark eyledi ve ḳatı ṭaşdan bir dişi deve çekdi; yaʿnī ḳudretiyle ṭaşdan tevlīd ve iḫrāc eyledi (Akçay, 2013, s. 382-383)

4.2.2.27. Ad Kavmi

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen eski bir Arap kavmi olan Ad kavmine tebliğ için Hûd peygamber gönderilmiştir. Peygamberi yalanlayarak getirtiği dini inkar edince şiddetli bir rüzgarla cezalandırılmışlardır (Kırca, DİA, 1988, I, s.333-334). Müşterek İslam edebiyatı ürünlerinde özellikle teşbih ve telmihlerle bu olaylardan bahsedilmektedir.

Aşağıda şerhi verilen kaynak metinde Allah'ın kudreti ve gücünü anlatmak için Ad kavminden bahsedilmiştir. Şârih söz konusu beyti şerh ederken helak edilen bu kavmin hikayesinden alınması gereken mesaj üzerinde durmuştur.

3.

Ān ki fermān kerd ḳahreş bād-rā
Tā sezāyī dād ḳavm-i ʿĀd-rā

Ān ki, ol ḳādir ü ḳayyūm olan Allāh ki. ***Fermān kerd***, emr eyledi. ***Ḳahreş***, ol Allāh ḳahrı. ***Bād-rā***, bād'a. ***Tā sezāyī***, tā ki lāyıkıñı yaʿnī ʿamellerine muvāfıḳ cezālarıñı. ***Dād***, rūzgār virdi. ***Ḳavm-i Ād-rā***, ḳavm-i Ād içün.

Ḥāṣılı ḥattā ḳavm-i Ād içün ʿamellerine lāyıḳ u muvāfıḳ olan cezālarıñı rūzgār virdi. İşte Ḫudā'nıñ emriñi muḳırr u muṣaddıḳ olmayan kimseler daḫi bu ḥāle giriftār olurlar dimekdir.

Ḳavm-i Ād dan murād Hūd ʿaleyhi's-selāmıñ ḳavmidir.

Fā'ide: ***Kerd***, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle fiʿl-i māżīdir. Maṣdarı kerdendir. Eylemek ve itmek maʿnālarınadır. ***Bād***, dāl'ıñ sükūnıyla rūzgār maʿnāsınadır. ***Sezāyī***, lāyıḳ maʿnāsınadır. İkinci yā zā'iddir.

Ali Behcet'in *Pend-nâme'yi* şerh ederken beytin mana dünyasına derinlemesine girmemesi dile, sözcüklerin gramer yapılarına ve beytin Türkçeye tercümesine yoğunlaşması *Nüzhetü'l-İhvân'ı* kaleme alma sebebiyle tutarlı bir davranıştır. Mezkur beyt Bursevî'nin aynı beyte yaptığı şerhle karşılaştırıldığında Ali Behcet'in şerhi sade, açık ve gramer ağırlıklı olmasıyla göze çarpmaktadır.

fermän emrdür buyruk manäsına fermûdenden ahz olunmuşdur ki buyurmakdur fermûde-yi Hudä feräiz-i amäle dirler ki anı Hak buyurmuş ve emr eylemişdür kerd käf-ı Arabînin fethiyle fi'l-i mäzìdür kerdenden kerden eylemek ve işlemekdür Hak teälāya käf-ı Arabinin kesresiyle Kirdgär didükleri fa'äl manäsınadur

kahreşde olan zamîr-i muttasıl ki şîndür Hudäya räci'dür kahr ġalebe ve tezlìldür anınçün mukäbele-yi lutfda müsta'meldür zîrä lutfda i'zäz vardur burada kahr kerdin fä'ilidür ve fermän eyleyen fi'l-hakîka Hudäy-ı Kähırdur veläkin kahr sebeb-i fermän olmagıla emr itmegi ana nisbet kıldı ve bädrä fermän kerdin mef'ûlidür zìrä fermän kerdin mecmû'ı mäzì olan emr ma'näsınadur ki lisän-ı Arabìde andan Emera kahruhu er-riha dimegile ta'bìr olunur pes bäd rìhdür ya'ni aslında mutlakä yeldür burada muräd rìh-i akìm didükleridür ki Ad kavmi üzerine yedi gice ve sekiz gün esüp anları ihläk eylemişdür tä burada edät-ı ta'lìldür läm-ı cärre ma'näsına ämedem tä turä bînem seni görmekden ötüri geldim dimekdür sezä läyık ve cezä ma'näsına ve ähırında yä-yı ûlä asl-ı kelimedendür ki sezäydur Hudäy ve hümäy gibi ve bä-yı şäniyye tenkìr ifäde ider tenvìn gibi kavm ricäle mahsùs ismdür zìrä Er-ricälu kavvämùne ale'n-nisä'i mùcebince umùr-ı nisä'ıla kä'imlerdür ve kavm-i Ad ve kavm-i Fir'avn ve emṣälinde zükùr u inäṣa şümùli inäsın anda duhùli tarikıyla degildür belki ricäle täbi oldukları cihetiledür ahkäm-ı İlähiyyede täbi oldukları gibi Ad Hùd aleyhissellämın kavmidür ki Ad bin Us bin İrem bin Säm bin Nùh aleyhissellem evlädıdur ki babalarının ismiyle tesmiye olunmuşlardur nitekim benù Häşime Häşim ve benû Temìme Temìm didiler pes Âd şol kabìlenin ismidür ki Âda müntesibe ola ve anların eväiline Âdü'l-ùlä ve evähırına Âd-ı ahìre dirler ve Âd kavminin menäzili Ahkäf didükleri yerde idi ki Yemen semtindedür ve anlar azm-i cüṣṣe üzerine mahlùk olup kämetleri altmışar ve yüzer zurrä gelürdi ve her birinin başları bir kubbe gibi idi ki gözlerinde ve burunlarının deliklerinde sibä-ı hayvanät yuva yapup yavrılardı Hazret-i Hùdı tekzìb üzerine muṣırr olduklarında Hak teälā rìh-i ṣarṣar irsäl idüp anları ihläk eyledi ve hübùt-ı ädemden üç bin kırk seneden ṣonra Âd-ı ùlä tùfän-ı rìhile Ahkäfda heläk oldılar ve Hazret-i Hùd anların istìṣälinden ṣonra yetmiş seneden ziyäde dahı mu'ammer olup säl-i ömri dörtyüz altmış dört seneye bulùġda där-ı dünyädan där-ı ähirete intikäl ü irtihäl eyledi **ma'nä-yı beyt** beyt budur ki ol Hudä-yı Kahhär ki kahrı bäda emr itdi Âd kavminin läyık ve amellerine muväfik olan cezälarını virmek içün ya'nì bäd dahı me'mùr oldığı üzere hadden ziyäde vechile bir hafta kadar hübùb idüp zìr-i zemìnde tesettür idenleri bile zorla ihräc ve haväya savurdı ve cümlesi Kahhär-ı Zü'l-celälin yed-i kahrında ve kudretinde makhùr u müdemmer oldılar ve azm-i cüṣṣe ve kuvvet-i bedeniyyeleri müfìd olmadı ve bundan rìhin fì nefsi'l-emr ne mertebede şedìd oldığı fehm olundı ve hadiṣde gelür ki Nuṣirtü bi'ṣ-ṣabä ve ühliket ädün ve bi'd-dubùri ṣabä maşrıkdan ve dubùr anın mukäbilinden esen yele dirler ki maġrib tarafından vezän olan bäddur ve hadìṣ-i mezkùrdan fehm olundı ki ġazve-yi ihräbda küffär-ı Kureyş ve ġayrılar üzerine hübùb iden rìh ṣabä idi nitekim Kur'ände gelür Feerselnä aleyhim rìhan (Paksoy, 2012, s. 108-109-110).

4.2.2.28. Rüstem

Rüstem İran millî destanının en güçlü kahramanıdır. Hakkında en geniş bilgiye Firdevsî'nin *Şâhnâme'sinden* ulaşılan Rüstem, millî kahraman ak saçlı Zâl'ın Kâbil Hükümdarı Mihrâb'ın kızı Rûdâbe ile evliliğinden, çok iri olduğu için doğumunu gerçekleştiremeyen annesinin karnını daha önce babası Zâl'ı da büyütmüş olan Sîmurg'un yarmasıyla dünyaya gelmiş ve hızla büyüyüp gelişerek kısa sürede yiğitlere yaraşır bir vücut yapısına ve güce kavuşmuştur (Yıldırım, DİA, 2008, XXXV, s. 636-637). Kahramanlık, yenilmezlik ve kuvvetin sembolü olarak edebî ürünlerde anılan Rüstem zülf, kaş, gamze gibi öldürücü ve hîlekâr özelliklerle birlikte anılarak şiirlere konu olmuştur.

Aşağıdaki beyitte Rüstem ve Behrâm gibi iki güçlü kahraman aynı beyitte anılarak bilek gücünün kabre kadar geçerli olduğu, Rüstem ve Behrâm gibi güçlü olmanın bile kabirde fayda vermeyeceği asıl kuvvetin kibr, gurur ve gafleti bırakarak güzel amel işlemekte olduğu vurgulanmıştır.

168.

Ger çü Rüstem şevket ü zūret buved

Cāy çün Behrām der-gūret buved

Ger çü Rüstem, Rüstem pehlüvān gibi. ***Şevket ü zūret***, seniñ ḳuvvet ü şecāʿatiñ. ***Buved***, ola. ***Gūret*** de olan tā ḫiṭāb-ı maʿnāda ***cāy*** kelimesine muḳayyeddir. El-ḥāṣıl cāyet, ʿāḳıbet yeriñ. ***Çün Behrām***, Behrām Şāh gibi. ***Der-gūr***, ḳabrde. ***Buved***, olur.

Ḥāṣılı murādu'llāh vāḳiʿ oldığı vaḳtde heybet ü zūr ve ḳuvvet ü mālına baḳmayup ḳabre dāḫil eyler. Ol vaḳt **Rüstem ü Behrām** olmaḳ fāʾide virmez. İllā kibr ü ġurūr u ġafleti bıraḳup güzel ʿamellere saʿy itmelidir. [65b]

4.2.2.29. Behrâm

I.Yezdicerd'in oğlu ve halefi (Konukçu, DİA, 1992, V, 356) olan Behrâm İran'ın Sasani hükümdarlarındandır. Yaban eşeği avına merakından dolayı Behrâm-ı Gûr şeklinde anılmıştır. Kuvveti, cesareti, kahramanlıkları ve adaleti ile meşhur olan Behrâm yine bu yönleriyle şiirlere konu olmuştur.

Ali Behcet, Behrâm'ın Rüstem ile birlikte anıldığı kaynak metni şerh ederken bu tarihî kahramanların hayat hikayeleri ile ilgili ayrıntıya girmeden verilmek istenen mesaj üzerine yoğunlaşmıştır. İlgili kısmın tam metni için Rüstem maddesine bakınız.

4.2.2.30. Keyhüsrev

İran'ın Keyâniyân sülâlesinden olup Keykâvus'un torunu ve Siyâvuş'un oğludur. Mecâzen ulu padişahlar hakkında sıfat olarak kullanılır (Pala, 2009, s. 268). Keyḫüsrev, *Pend-nâme'nin* aşağıdaki beytinde saltanatından dolayı anılmıştır. Ali Behcet bu beyti şerh ederken hem sözcüğün etimolojisini yapmış hem de Keyḫüsrev'in hikayesiyle kurulan ilişkiyi açıklamıştır.

169.

Ger çü Keyḫüsrev be-mānī pāy-dār

Āḫiret bāyed şoden der-baṭn-ı ġār

Ger, eger. ***Çü Keyḫüsrev'*** de olan ***key***, ulu dimekdir. ***Ḫüsrev***, meşhūr bir pādişāh olup pek ziyāde māl-dār imiş Cemşīd gibi. El-ḥāṣıl ***çü Keyḫüsrev***, Keyḫüsrev gibi. ***Be-mānī***,

ḳalursañ dimekdir ki mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı māndendir. ***Pāy-dār***, vaṣf-ı terkībīdir. Pāy-dārende'den muḫaffefdir. Ayaḳ ṭutıcı ve ṣābit-ḳadem dimekdir. [66a] ***Āḫiret***, āḫir saña. ***Bāyed şoden***, olmaḳ gerekdir. ***Der-baṭn-ı ġār***, maġāra içinde.

Ḥāṣılı eger ulu Ḫüsrever Şāh gibi pāy-dār ḳalur iseñ yaʿnī çoḳ zamānlar salṭanat sürüp dünyāda ṭurmaḳ istersen āḫir maġāra gibi ḳabriñ içinde olmaḳ saña gerek olur. Zīrā öleceksin.

4.2.2.31. Adn Cenneti

Sözlükte, "devamlı ikamet edilen yer, bir şeyin merkezi ve ortası, bir cevher veya madenin aslı, yatağı" mânalarına gelen Adn, cennetin en yüksek mevkiine veya değişik yerlerinin tamamına verilen addır (Yavuz, DİA, I, 1988, s. 390). Diğer bir inanışa göre cennetin sekiz kapısı vardır. Bunlar Cennet, Huld, Me'va, Naîm, Âliye, Adn, Firdevs, Dârü's-selâm ve Hayevân şeklinde sıralanmıştır. Cennet yüz menzildir. Zira Hz. Muhammed'in ümmeti de yüz dereceye ayrılmıştır. Adn cennetinde Allah müminlere görünecektir. Bu bakımdan cennetlerin en üstünü Adn cennetidir (Pala, 2009, s. 88). Adn cenneti bu yönleriyle Klasik Türk edebiyatı ürünlerinde sıklıkla anılmıştır.

Aşağıdaki kaynak beyitte Allah rızası için aç kimselerin karnını doyurmanın Adn cennetiyle mükafatlandırılacak bir fiil olduğu söylenmiştir. Ali Behcet de şerh kısmında Adn cennetinin önemine değinmiştir.

607.

Nān bi-dih bā-cāyiʿān behr-i Ḫudā
Tā dehendet der-bihişt-i ʿAdn cā

Nān bi-dih, etmek vir. ***Bā-cāyi ʿān***, aç olan kimselere. ***Behr-i Ḫudā***, rıżā-ı Ḥaḳ içün. ***Tā dehendet***, tā ki saña vireler. ***Der-bihişt-i ʿAdn***, cennet-i ʿAdn'da. ***Cā***, yer.

Ḥāṣılı aç olan kimselere rıẓā-ı Ḥaḳ içün etmek vir tā ki saña cennet-i ʿAdn'da yer vireler yaʿnī ol cennet-i ʿAdn'da melā'ikeler saña cāy ü mekān āmāde iderler dimekdir.

Fā'ide: ***Bi-dih*** , emr-i ḥāżırdır ***bā***'nıñ ve ***dāl***'ıñ kesriyle. Maṣdarı dāden'dir virmek maʿnāsına. ***Bā-cāyiʿān***'daki ***bā***, ḥarf-i ṣıladır. [195a] ***Cāyiʿān***, cāyiʿiñ cemʿidir ki aç maʿnāsınadır. ***Bihişt***, bā'nıñ kesriyle cennet dimekdir. ***Bihişt-i ʿAdn***, terkīb-i tavṣīfīdir ki aʿlā olan cennet dimekdir.

Aşağıdaki kaynak beyit şerh edilirken ***der-behişt-i ʿAdn*** ifadesi şârih tarafından ***ʿālī olan cennetde*** şeklinde tercüme edilerek yine Adn cenneti 'âlî' sıfatıyla nitelendirilerek büyüklüğü vurgulanmıştır.

894.

Tā beyābī der-behişt-i ʿAdn cāy

Şefḳatī be-nümāy bā-ḫalḳ-ı Ḫudāy

Tā beyābī, zīrā bulasın. ***Der-behişt-i ʿAdn***, ʿālī olan cennetde. ***Cāy***, yer.

Yaʿnī cennet-i ʿAdn'da yer bulmaḳ içün.

Şefḳatī, bir şefḳat ü merḥamet. ***Be-nümāy***, göster. ***Bā-ḫalḳ-ı Ḫudāy***, Ḥaḳḳ'ıñ ḳullarına. [266a]

4.2.2.32. Aden

Güney Arabistan'da Kızıldeniz'e bitişik bir sahil şehri olan Aden inci çıkarılan bir yerdir (Pala, 2009, s.7). Günümüzde hâlâ inci üretiminin yapılmakta olduğu şehir, edebiyatta inci ile birlikte anılmakta, anıldığı yerde inci de kast edilmektedir.

Aşağıdaki kaynak beyitte geçen Aden kelimesi ve bununla kast edilen mana, teşbih unsurları şârih tarafından açıklanarak Adn cenneti olan isim ile Aden sözcüğü arasındaki ilişkiye değinilmiştir.

80.

Dil zi-pür goften be-mīred der-beden

Gerçi güftāreş buved dürr-i ʿAden

Dil, göñül. ***Zi-pür goften***, ṭolu söylemekden yaʿnī çoḳ söylemekden. ***Be-mīred*** , ölür. ***Der-beden***, bedende. ***Gerçi***, egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Güftāreş***, o kimseniñ sözi. ***Buved***, olur. ***Dürr***, dāl'ıñ żammı ve rā'nıñ teşdīdi ile ʿArabīdir incü maʿnāsına. ***ʿAden*** cennetdir. Ammā burada Yemen şehirlerinden bir şehriñ ismidir. Ḥāṣılı ***dürr-i ʿAden***, Yemen şehriniñ [35b] incüsi gibi.

El-ḥāṣıl cesedde göñül çoḳ söylemekden ölür ve ḳuvveti gider. Egerçi ol kimseniñ naẓm itdigi kelām Yemen deryāsında çıḳan incü gibi muʿteber ü laṭīf olur ise de. Ḥāṣılı burada feṣāḥat ü belāġati müştemil olan kelāmı nās beyninde laṭīf ü iʿtibārlu oldığı-çün incüye teşbīh vardır. Yaʿnī nāẓımıñ bundan murādı çoḳ söylemekden nefret itdirmekdir.

4.2.2.33. Darü's-selām

Maddî ve mânevî âfetlerden korunmuş esenlik yurdu anlamına gelen ve Kur'ân-ı Kerîm'de cennetin isimlerinden biri olarak geçen tabirdir. "Maddî ve mânevî âfetlerden, hoşa gitmeyen şeylerden korunmuş olma" mânasındaki **selâm** ile "ev,yurt" anlamındaki **dâr** kelimesinden oluşan bu terkip iki âyette cennetin adı olarak zikredilmiştir (el-En'âm 6/127; Yûnus 10/25) (Topaloğlu, 1993, DİA, VII, s. 377).

Ali Behcet kaynak metinde geçen *darüsselâm* sözcüğünü "cennetin ismidir" diyerek kısaca açıklamıştır.

895.

Tā dehendet cāy der-darü's-selām

Bā-faḳīrān rūz u şeb mī-dih ṭaʿām

Tā dehendet, zīrā saña vireler. ***Cāy***, yer. ***Der-darü's-selām***, cennetde.

Yaʿnī Ḫudā saña cennetde yer virmek içün.

Bā-faḳīrān, faḳīrlere. ***Rūz u şeb***, gündüz ve gice. ***Mī-dih ṭaʿām***, ṭaʿām vir.

Fā'ide: ***Darü's-selām***, ***rā'***nıñ żammıyla cennetiñ ismidir. [266a]

4.2.2.34. Sakar

İslam literatüründe cehennemi anlatmak için onun yerine kullanılan sözcüklerden biri olan Sakar, "Şiddetli bir ısı ile yakıp kavurmak" anlamındaki **sakr** kökünden isimdir. Dört âyette cehennem kelimesi yerine kullanılmış, bunlardan Müddessir sûresinde (74/28-29), "yaktığı şeyi tüketircesine tahrip etmekle birlikte sönmeyip yakmaya devam eden ve insanın derisini kavuran" şeklinde nitelendirilmiştir (Topaloğlu, DİA, 1993, VII, s. 227).

Cehennemin yedi kapısı olduğunu beyan eden Hicr süresi kırk dördüncü âyetin[44] etkisinden olmalı ki cehennem yerine kullanılan yedi isim öne çıkmıştır. Bu yedi isimden biri olan Sakar *Pend-nâme'nin* aşağıda verilen beytinde geçmiştir. Ali Behcet Sakar'ı *cehennemiñ altıncı ṭabaḳasınıñ ismidir* şeklinde tarif etmiştir.

390.

Bāş ez-buḫl-ı baḫīlān bā-ḥaẕer

Tā ne-sūzed mer tu-rā nār-ı saḳar

Bāş, ol. *Ez-buḫl-ı baḫīlān*, baḫīlleriñ buḫlundan. *Bā-ḥaẕer*, ḥaẕer eyle. *Tā ne-sūzed*, tā ki yaḳmaya. *Mer tu-rā*, seni. *Nār-ı saḳar*, cehennemiñ āteşi. *Saḳar*, cehennemiñ altıncı ṭabaḳasınıñ ismidir.

Ḫāṣılı ḫasīsleriñ ḫasīsliginden ḥaẕer eyle, ol tā ki seni nār-ı cehennem yaḳmaya. [134a]

4.2.2.35. Mi'râc

Kelime manası 'merdiven' olmakla beraber terim olarak Hz. Muhammet'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya, oradan da göğe yaptığı yolculuğu ifade etmektedir. İslam peygamberinin yaşadığı göğe yükselme, farklı âlemleri temaşa etme

[44] "Onun yedi kapısı vardır, her kapıdan girmek üzere de onlardan birer grup belirlenmiştir." Kur'an-ı Kerim, Hicr 15/44.

mucizesi manzum ve mensur birçok esere konu olmaktadır. *Pend-nâme'nin* aşağıda verilen beytinde mi'rac hadisesi anlatılmıştır. Ali Behcet kaynak metni şerh ederken gramere ağırlık vermekle beraber mi'rac hadisesinin ne olduğu konusunda bilgi vermiş ve beyitten çıkarılması gereken manayı açık bir şekilde ifade etmiştir.

27.

Ān ki āmed nüh felek miʿrāc-ı ū

Enbiyā vü evliyā muḥtāc-ı ū

Fā'ide: *Ān ki*, ān seyyidü'l-kevneyn ki taḳdīrindedir. *Āmed* mürūr itdi. *Nüh*, nūn'uñ żammı ve hā'nıñ sükūnıyla ṭoḳuẕ dimekdir. *Felek*, gök maʿnāsınadır. *Miʿrāc*, kesr-i mīm ile nerdübān ve Peyġamber ʿaleyhi's-selāmıñ leyle-i maʿhūdede ḥużūr-ı Ḫallāḳ-ı vaḥīde çıḳmaḳdan ʿibāret olan muʿcize-i kübrāsıdır. *Ū*, żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır. Ḥażret-i Peyġamber'e rāciʿdir. *Enbiyā*, nebīniñ cemʿī olup Ḫudā'dan ḫaber viriciler dimekdir. *Evliyā* daḫi veliniñ cemʿīdir. *Muḥtāc*, iḥtiyāc maʿnāsınadır. *Ū*, keẕālik Peyġamber'e rāciʿdir.

Ḥāṣılı öyle faḫr-i ʿālem ki ṭoḳuz felek anıñ miʿrācına geldi yaʾnī istiḳbāl eylediler. Enbiyā-i ʿaẕām ve evliyā-i kirām ḥażretleri kemālātda seyyidü'l-kevneyne muḥtācdır. [12b]

4.2.2.36. Şakku'l-Kamer

Mekkeliler'in Hz. Peygamber'den bir mûcize göstermesini istemeleri üzerine Hz. Muhammet'in parmağıyla işaret etmesiyle ayın ortadan ikiye bölünmesi hadisesi olan *şakku'l-kamer* mucizesi müşterek İslam kültürü etrafında şekillenen edebiyatlarda telmihle anılmaktadır. Özellikle manzum eserlerde Hz. Peygamber'e ayrılan ve O'nun övüldüğü bölümlerde bu mucizeye çoğunlukla yer verilmektedir.

Ali Behcet *Pend-nâme'nin* aşağıdaki beytine tercüme ağırlıklı şerh yapmış der-kenârda ise şakku'l-kamer (ayın ortadan ikiye ayrılması) mucizesi hakkında bilgi vermiştir.

29.

Ān ki yāreş būd Ebū Bekr ü ʿÖmer

Ez ser-i engüşt-i ū şaḳ şod ḳamer

Fā'ide: *Ān ki*, ol seyyidü'l-kevneyn ki dimekdir. *Būd*, sīn ü tā maʿnāsınadır. **Yār** daḫi dost maʿnāsınadır. Āḫirindeki **şīn**, żamīr. Seyyidü'l-kevneyne rāciʿdir. **Ebū Bekr**, birisi Ebū Bekrü'ṣ-Ṣıddīḳ ve **ʿÖmer** ve ikincisi ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyaʿllāhu ʿanhümādır. **Ez-ser**'de olan **ez**, min maʿnāsınadır. **Ser**, başdır. Burada uç murāddır. **Engüşt**, feṯḥ-i hemze ve żamm-ı kāf-ı Fārsīyle parmaḳ dimekdir. El-ḥāṣıl **ser-i engüşt**, şehādet parmağınıñ ucı

dimekdir ki terkīb-i iżāfīdir. **Ū**, żamīr-i ġāʾib. Resūlu'llāh'a rāciʿdir. **Şaḳ**, feṯḥ-i şīn ile **[13b]** yarmaḳ maʿnāsınadır. ***Şod***, mürūr itdi. ***Ḳamer***, ʿArabīdir ay maʿnāsına. Fārsīde māh dirler.

Ḥāṣılı peyġamber efendimiziñ yār u muṣāḥibi Ebū Bekrü'ṣ-Ṣıddīḳ ile ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyā'llāhu ʿanhümadır. ***Ol Resūlu'llāh'ıñ parmaġınıñ ucundan ay yarılup iki parça oldı.***

Der-kenār: El-ḥāṣıl Ḥabīb-i Ḫudā ve şefīʿ-i rūz-ı cezā Muḥammedü'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātu'llāh engüşt-i mübārekeleriyle māha işāret eylediklerinde bi-emri'llāhi Teʿālā ve bi-işāret-i Resūl-i Ḥaḳ ve maḥbūb-ı muṭlaḳ bedr-i münīr iki pāre oldı dimekdir. [13b]

4.2.2.37. Süreyyâ

Süreyyâ, kuzey yarım kürede bulunan bir yıldız kümesidir. Toplam yedi yıldızdan oluşmakta ve Türkçede Ülker, Farsçada ise Pervîn diye bilinmektedir. Divân şiirinde sevgiliyle ilgili mecazlarda gündeme gelen süreyyâ aşağıdaki kaynak metinde "ulu, büyük, yüce" anlamıyla kullanılmıştır. Şârih söz konusu beyti şerh ederken mezkur sözcüğün beyit içerisindeki anlamını mesel yardımıyla açıklamıştır.

669.

Bendegān-ı Ḥaḳ çü cān-rā bāḫtend
Esb-i himmet tā Ṣüreyyā tāḫtend

Bendegān-ı Ḥaḳ, Ḥaḳḳ'ıñ ḳulları. ***Çü cān-rā***, çünki cānıñ. ***Bāḫtend***, oynaddılar yaʿnī fedā itdiler. ***Esb-i himmet***, esb himmeti. ***Tā Ṣüreyyā tāḫtend***, Ülker yıldızına dek ṣıçratdılar.

Ḥāṣılı Ḥaḳḳ'ıñ ḫāṣ ḳulları çünki cānlarıñ fedā itdiler, murādları atını Ülker yıldızına dek ṣıçratdılar yaʿnī ʿālī-ḳadr oldılar maḳṣūd-ı ʿulüvv-i himmet ü ʿālim-i ḳuddüs ü pāklige ḥareketlerini beyāndır. Zīrā Ṣüreyyā ʿulüvvde meṣeldir. Nitekim **mine'ṣ-ṣerā ile'ṣ-ṣüreyyā ve eyne'ṣ-ṣüreyyā [min yedi'l-mutaṭāvil]**[45] dirler. ***Esb-i himmet*** daḫi saʿy u güşeşden kināyetdir.[212b]

4.2.2.38. Anasır-ı Erbaa

Antik Yunan'dan İslam felsefesine intikal eden anasır- ı erbaa teorisine göre madde âleminin temel unsurlarını ateş, hava, toprak ve su oluşturmaktadır. Müslüman filozofların ve tasavvuf ehlinin farklı açıklamalar getirdiği bu konu sûfiler tarafından da yorumlanarak nefsin tabakaları ile benzetmeler üzerinden ilişkilendirilmiştir. Sûfiler nefsin dört mertebesini dört unsura benzetirler. Nefs-i emmâre ateşe, nefs-i levvâme havaya, nefs-i

[45] Yerden göğe kadar, her ne kadar uzansa da insanoğlu gökteki yıldıza ulaşabilir mi?

mülhime suya, nefs-i mutmaine toprağa benzetilir. Tasavvuf ehlinin yaptığı birçok açıklama ve yorum dört unsur nazariyesine dayanır (Uludağ, 2012, s. 40-41). Nefs-i mutmainnede imanda hata yapmayacak derecede kötülüklerden uzaklaşmış olan nefis (Pala, 2009, s. 355) taklitten tahkik boyutuna geçmiştir. Toprağın tevazu ile birlikte nefs-i mutmainneyle beraber anılmasına müşterek İslam edebiyatı ürünlerinde ve Klasik Türk edebiyatı türlerinde sıklıkla rastlanmaktadır.

Aşağıdaki kaynak metinde anasır-ı erbaadan olan toprak ve ateş geçmiştir. Ali Behcet söz konusu beyti şerh ederken bu kavramların tasavvuftaki karşılığına kısaca değinmiştir.

246.

Ez-tevāżuʿ ḫāk merdüm mī-şeved

Nūr-ı nār ez-ser-keşī güm mī-şeved

Ez-tevāżuʿ, tevāżuʿ dan. *Ḫāk*, toprak. *Merdüm mī-şeved*, ādem olur. *Nūr-ı nār*, āteşiñ şuʿlesi. *Ez-ser-keşī*, baş çekicilikden. *Güm mī-şeved*, żāyiʿ olur.

Ḫāṣılı toprak tevāżuʿu cihetinden ādem olur ve āteşiñ şuʿlesi ser-keşliginden żāyiʿ olur.

Fā'ide: *Ser-keş*, vaṣf-ı terkībīdir ki ser-keşende'den muḫaffefdir baş çekici ve baş ḳaldırıcı maʿnāsına. Āḫirindeki *yā* maṣdariyyet içündür. *Güm*, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla żāyiʿ maʿnāsınadır.

4.3. Dil ve Üslup Özellikleri

Dil, kişinin düşüncesini anlatmak için yararlandığı gereç; üslup ise bazı sonuçları gerçekleştirebilmek için kişinin bu gereç içinde yaptığı seçimdir (Meydan Larousse, 1969, s. 488). Üslup kavramı dil ve dil kullanımından bağımsız bir şekilde ele alınarak değerlendirilemez. Dil genel bir kavramken üslup ise yazarın tercihleri sonucu yaptığı seçimdir. Çetişli üslup için sanatkârın, ferdî bir duyuş tarzı ve kompozisyona sahip muhtevayı, kelimeden cümleye kadar uzanan dil unsurları aracılığıyla ve belli bir yapı bütünlüğü içinde ferdî ve orijinal bir biçimde ifade etmesidir (2008, s. 88) tanımını yapmaktadır. Kahraman ise üslubu duygu ve düşünceleri ifade etme şekli, kelimelerin seçiminden onların terkibine, cümle ve paragraflar haline gelişine, söz ve yazı sanatlarıyla günlük dilin dışına çıkmadır (2012, s. 387) şeklinde açıklamaktadır. Özünlü de üslubu tarif ederken aynı şekilde dil kullanımını öne çıkaran bir tanım yapmaktadır: Konuşmacının ya da yazarın düşünme, söyleme, yazma biçimi, sözcükleri kullanma ve herhangi bir olayı anlatma yoludur (2015, s. 415).

Edebi metinlerde metin aracılığıyla var edilen manayı veya okuyucuya ulaştırılmak istenen mesajı tespit etmek için yazarın üslubu kadar metnin üslubu da dikkate alınarak incelenmelidir. Yazarın eserini kaleme alma amacının eserinde kullandığı dil ve üslubu etkileyeceği hatta belirleyeceği göz önünde bulundurulursa Klasik Türk edebiyatı metinlerindeki sebeb-i telif bölümlerinin dil ve üslup incelemelerinde taşıdığı önem daha somut bir şekilde görülecektir. Yazarın duygularını ifade ederken kullandığı sözcükler, cümle seçimleri, kullandığı dilin sade veya süslü olması gibi birçok özellik eserin dili ve üslubu hakkında bilgi vermektedir. Bu amaçla *Nüzhetü'l-İhvân'ın* dil ve üslup özellikleri incelenirken eser merkezli bir okuma yapılarak eserde kullanılan atasözü ve deyimler, hitap sözcükleri, öğretici eda, öğüt verilirken veya dil bilgisi, gramer kuralları açıklanırken rakamlardan yararlanma, sözde soru cümleleri, emir ve gereklilik kipiyle kurulan cümlelerle okuyucuyu telkin etme gibi hususlar üzerinden metnin dil ve üslubu değerlendirilecektir.

Nüzhetü'l-İhvân Farsçayı öğrenmeye yeni başlamış olan ihvân için kaleme alınmıştır. *Pend-nâme-i Attâr'a* yazılan şerhler arasında bünyesinde kaynak metinden en fazla beyit barındıran şerh olan mezkur eserin yarısına kadar beyitlerin gramer yapıları hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir. Beyitlerin şerhine ayrıntılı bir şekilde yer vermeyen Ali Behcet eserin sonlarına doğru kaynak metni tercüme etmekle kalmış, eseri kaleme alma sebebine paralel olarak *Nüzhetü'l-İhvân'da* açık, anlaşılır, açıklayıcı bir dil kullanmıştır. Ali Behcet ahlaki bir öğüt kitabı olan *Pend-nâme'yi* şerh ederken anlamı pekiştirmek, anlatım gücünü artırarak okuyucu üzerinde daha fazla etkili olmak amacıyla atasözü ve deyimlere yer vermiştir.

Nitekim ***"Kişi noḳṣānını bilmek gibi 'irfān olmaz"*** *dinilmişdir. [36a]*

Zīrā iki ḳarpuz bir ḳolṭuġa gelmez. [89b]

Zaḫm-ı tīr ber-ten est ve zaḫm-ı süḫan ber-cān. [121a]

Attâr *Pend-nâme'de* zaman zaman okuyucuya seslenmekte ve onların dikkatini söyleyeceği konuya toplamaktadır. Ali Behcet *Pend-nâme'yi* şerh ederken bir taraftan bu hitap cümlelerini atlamadan Türkçeye tercüme etmiş diğer taraftan eserine, hitap edilmek istenen kitleye ve eserde işlenen konuya uygun olarak, kaynak metinde karşılığı olmayan farklı hitap sözcükleri eklemiştir. Böylelikle hitap sözcüklerinin sayısını artırmıştır.

Ey piser, ey oġul dimekdir. [31a]

Ey berāder, ey ḳarındaş! [32b]

Ey ḫᵛāce, ey efendi! [150b]

Ḥāṣılı ***ey dānişmend*** olan ḫᵛāce! [150b]

Ey velīd, ey civān! [153b]

Ey ḫᵛāce, ey efendi! [152a]

Ey hūş-mend, ey ʿaḳl ṣāḥibi! [155b]

Ey āḫī, ey ḳarındāş. [156a]

Ḥāṣılı ***ey dīn ḳarındaşı***![156a]

Ey bū'l-heves, ey ebū'l-heves yaʿnī ey ḥayāt-ı fānīye ḥarīṣ olan kimse! [156b]

Ḥāṣılı ***ey ʿāḳil ü fāżıl!*** [159b]

Ḥāṣılı ***ey efendi!*** Kendiniñ fiʿl ü ʿameline hīç ṭayanma yaʿnī ʿamel-dārem diyü nefsiñe maġrūriyyet getürme. [157a]

Ḥāṣılı ***ey ṭarīḳata sālik olan kimse***! Dünyānıñ zīnet ü devletine ṭayanma. Zīrā serīʿ ü ẕ-ẕevāldir. Bu pendi kendi nāṣiḥiñden ḫāṭırıñda ṭut. Zīrā āḫiretde ʿaẕāb-ı Ḫudā'dan ḳurtulmaḳlıġına sebeb ü delīldir. [176a]

Ey ʿazīz-i pür hüner, ey pür hüner ü pür maʿrifet olan ʿazīz! [184a]

Ey ʿazīz, ey ʿazīz! [200b]

Ey ḫalīl, ey dost! [203a]

Ey emīn, ey müʾmin! [209a]

Ey ʿazīz, ey şerīf! [239b]

Ey faḳīr, ey dervīş![240a]

Ey ġulām, ey cüvān. [254b]

Pend-nâme şerhlerinde görülen öğütlerin rakamlarla verilmesine *Nüzhetü'l-İhvân'da* da tesadüf edilmektedir. Ali Behcet okuyucunun dikkatini celbetmek amacıyla hem ḥāṣılı meẕkūr ***dört*** nesneden evvelkisi (46a), ***dü ḫaṣlet***, iki ḫūy ve meşreb (153a), ***üçüncisi*** daḫi bir maḫdūm ki (165b), ***dört*** nesne (172b) şeklinde öğüt verirken hem de söz konusu gramer veya dil bilgisi kuralını açıklarken rakamlardan yararlanmıştır. Ayrıca dinle, öğren, işit, hatırında tut, itmelidir, ol şeklinde emir ve gereklilik kipinde kullandığı fiillerle okuyucuya telkinde bulunmuştur.

Bā dāḫi ***iki*** *ḳısmdır.* ***Biri*** *bā-i basīṭe'dir ki "be" dir. Ve* ***biri*** *daḫi bā-i mürekkebe'dir ki "bā" dır. Bu bā elif ile be'den mürekkebdir. Bā-i basīṭe* ***dört*** *ma'nāya gelür. Ma'nā-yı* ***erbaʿadan*** *evvelkisi ḥarf-i ṣıla'dır.* ***İkincisi*** *ḥarf-i muṣāḥabet'dir.* ***Üçüncisi*** *ḥarf-i ẓarf'dır.* ***Dördüncisi*** *daḫi bā-i zā'ide yāʿnī bā-i te'kīd'dir. Bu ancaḳ fiʿlde bulunur. Ve fiʿlde bulunan bā meksūr okunur. İsmde bulunan bā'lar ki* ***üç*** *dānedir. Anlar meftūḥ oḳunur.*

Fiʿle dāḫil oldıġına miṣāl bi-kon, bi-reft ve emṣāli gibi. İsme dāḫil oldıġına **[2a]** *miṣāl be-cāy u be-ḫᵛīş ve emṣāli gibi. Bā-i mürekkebe* **iki** *maʿnāya gelür.* **Biri** *ḥarf-i ṣıla ve* **biri** *daḫi ḥarf-i muṣāḥabet'dir. Rā* **üç** *maʿnāya gelür.* **Evvelkisi** *edāt-ı mefʿūlün bih,* **ikincisi** *ḥarf-i taḫṣīṣ,* **üçüncisi** ḥarf-i ṣıla maʿnāsınadır ki bu maḳāmda oldıġı gibi baʿżı kerrede taʿlīl olaraḳ gelür. Çi-rā gibi.

Ḥāṣılı ey ʿazīz ü muḥterem kimse! Her kimse ki ehl-i īmān ola; **dört** *şeyi,* **dört** *şeyden pāḳ ü ṭāhir ṭutar. El-ḥāṣıl ḳudret-i ilāhīden ḥaẕer idüp tekmīl-i ṭahāret ider dimekdir. Ol dört nesne daḫi gelecek beytlerde mestūrdur.[36b]*

Ḥāṣılı her kimse ki anıñ işi Ḥaḳ içün ola yaʿnī işledigi işde Ḥaḳḳ'ıñ rıżāsı ola anıñ kārı dāʾimā revnaḳ ile olur. Yaʿnī her ne işe meyl ü raġbet idüp yapar ise ḥāṣılı her ne işi ṭutar ise leṭāfetden ḫālī olmaz. El-ḥāṣıl bir insān ki Ḥaḳḳ'a yaḳīn olmasını ister ise ḥarām iş ṭutmasın dimekdir. [39b]

Ḥāṣılı Ḳurʾān-ı ʿAẕīm'den Ḥaḳḳ'ıñ emr ü nehyiñi **diñle***. Dünyā mesrūr olmaḳlıḳ yeri degildir.* **Ey kimse** *şimdi fikr* **eyle** *ki nefsiñ murādınca gitmek naṣıl olur? El-ḥāṣıl ebyāt-ı meẕbūre ṣıfat-ı bed-baḫtlıġı beyān idi. Pes insān bu ṣıfatları ez-dil ü cān* **diñleyüp** *ber-mūcib istimāʿ-i ʿamel* **itmelidir***. [69b]*

Ḥāṣılı ey püser! Münāfıḳdan ḥaẕer it. Ḳılıcı anıñ ḳatli içün keskin eyle. Zīrā vācibü'l-ḳatldir. Bu beyt be-ṭarīḳü'l-mübālaġadır ki ḳılıcı keskin itmekden murād bed-duādır. [219a]

İmdi ehl-i ʿilmden var bāb-ı kemālden ʿilm ü fażīleti diñleyüp muḳteżāsıyla ʿāmil **ol***. [227b]*

Ḥāṣılı ey oġul! Çoḳ uyḳu **fāḳa** *vü faḳr getürür. Ey püser! Uyḳuyı az idüp yaʿnī az uyuyup uyanıḳ* **ol***. [229a]*

Attâr'ın *Pend-nâme'de* kullandığı üslup Ali Behcet'in üslubunu da belirlemiştir. Ali Behcet Attâr gibi bir öğretmen edasıyla, sözde soru cümleleriyle okuyucuyucu bilgilendirmeyi, öğreteceğini bu şekilde öğretmeyi tercih etmiştir.

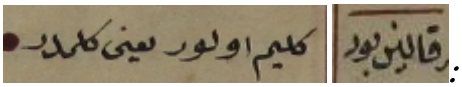
El-ḥāṣıl dervīşlik Ḫudā'ya ʿāşıḳ olmaḳ dimekdir. Bunuñla ber-ā-ber böyle bir şāniʿ-i ʿaẕīme ʿāşıḳ olan rāḥat-ı dünyā ve zīneti ister mi?[46] [61a]

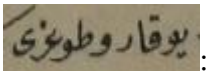
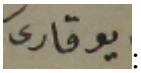
Ḥāṣılı ne eclden ve ne sebebden alçaḳ ve bī-meymenet olan dünyāya göñlüñi baġlayup iftiḫār idersin, itme. [59a]

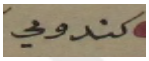
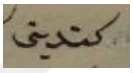
Dil ve üslup adına *Nüzhetü'l-İhvân'da* dikkat çeken bir diğer husus ise aynı sözcüklerin yazımındaki tutarsızlıktır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan eserde

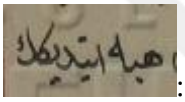
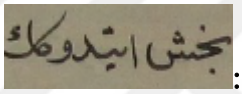
[46] Der-kenār: Elbette istemez.

aynı Türkçe kelimelerde bile farklı imlaların olması dönem yazarlarının nihai amacının aynı yazmak, imla birliğini sağlamak değil; sesi kaydetmek olduğunun göstergesidir. Ali Behcet'in hatalı yazdığını düşündüğü veya sonradan değiştirme gereği duyduğu kısımların üzerini çizerek iptal ettiği veya aynı kelimeyi metinde ve der-kenarda farklı imlalar ile yazdığı tespit edilmiştir. Bu durum Ali Behcet'in amacının dönem için her iki yazımın da kullanıldığını/hatalı olmadığını göstermek olduğunu düşündürmektedir.

: *Ḳālīn buved*, **kilīm** olur yaʿnī **kilimdir**. [62a]

: yuḳaru ṭoġrı (93b/2)
: yuḳarı (140a/5)

kendüyi (112b/17) :
kendini (113a/7) (Aynı beytin şerhi)

: hibe **itdigiñ** (222b/10)
: baḫş **itdügiñ** (223a/1)

Nüzhetü'l-İhvân dil ve üslup yönünden incelenirken üzerinde durulması gereken bir diğer konu da metinde kullanılan cümle çeşitleridir. Ali Behcet'in metinde kurallı cümleler, soru ve ünlem cümleleri, basit, birleşik ve şart cümlelerinin çoğuna örnek olacak cümleler kullandığı görülmektedir. Bu cümle çeşitlerinin didaktik bir şekilde kaleme alınan eserin öğretici üslubuna uygun bir şekilde kullanıldığını bu sebeple eserin diline müspet yönde etki ettiğini belirtmek gerekir. Kompleks cümle dizimlerinden ziyade açık, anlaşılır ve sade cümle çeşitleri Ali Behcet'in birinci amacının öğretmek ve anlaşılmak olduğunu göstermesi yönüyle önemlidir.

Yüklemin cümlenin sonunda olduğu cümleler ***kurallı cümle*** olarak değerlendirilmektedir. *Nüzhetü'l-İhvân'da* bunun örneklerine rastlanmaktadır.

Ḥāṣılı dört nesneniñ evvelkisi sözi bī-riyā söylemekligindir. [173a]

Dünyānıñ zīnet ü devletine ṭayanma. [176a]

Fā'ide: **Melūl**, uşanmış ve cānı şıḳılmış olan insāna dinilür. [192a]

İçerisinde çekimli tek yüklem olan cümleler **basit cümle** olarak adlandırılır (Erdem, 2005, s.214). Aşağıda görüleceği üzere *Nüzhetü'l-İhvân'da* bunun örnekleri bulunmaktadır.

Zīrā ʿilm Allāhu Teʿālā'nıñ ṣıfatıdır. [43a]

Zīnetiñ terki beyānında buyurur.[89b]

Bu cihetden şübhesiz ḳıyāmete ḳadar melʿūn oldı. [92b]

Çeşitli ilgilerle birbirini tamlayan, içinde birden çok çekimli fiil bulunan cümleleler ***birleşik cümlelerdir***. Kendi içerisinde şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, çünki'li birleşik cümle, ki'li birleşik cümle, kaçan edatıyla kurulan cümle gibi bölümlere ayrılan birleşik cümlelerin örneklerine *Nüzhetü'l-İhvân'da* tesadüf edilmektedir.

Şartlı birleşik cümleler, yüklemi dilek şart kipinde olan bir yan cümle ile bir temel cümleden meydana gelen cümledir (Topaloğlu, 1989, s. 136). *Nüzhetü'l-İhvân'da* -se/-sa ile yapılmış şartlı birleşik cümleler kullanılmıştır.

Meṣelā aʿmā kimse yolı sūʾal ***itse*** *aña yolı ṭoġrı söylemelidir fe-efhem.[43a]*

Ḥāṣılı ey kimse! Dört nesne eyü baḫtluluġa delīl ü nişāndır ve her kimsede bu dört nesne bulunur ***ise*** *ol kimse ḫalḳ yanında ʿazīz ü muḥterem olur. [50a]*

Ḥāṣılı ol kimse ki anıñ kemeriñde hīçbir parası olmaz ***ise*** *her ḳanda olur* ***ise*** *emn ü emān içinde olur yaʿnī öyle bī-naḳd olan kimseyi kimse incitmez.[97b]*

Ḥāṣılı bir kimse ki dünyā vü āḫiret belā vü ʿaẕābından ḳurtulmasını ister ***ise*** *nefs-perverlik arzūsundan vazgeçüp maḥabbet-i dünyāyı terk itmelidir. [97b]*

Metinde Farsçanın etkisiyle Türkçeye girmiş olan çün/çünki'li birleşik cümlelere de rastlanmaktadır.

Çün belā goftī, çünki belā didiñ. [87a]

Çünki faḳīrden heme kes ṣaḳınmaḳ üzeredir. [97b]

Zīrā ḥaḳḳında ġadrlıgı mūceb olur. Ve bundan **çünki** geçdüñ ḫafīfü'l-mizāc ü ḫafīfü'l-ʿaḳl eyleme. [100b]

ʿÖmriñi beş şey eksildir ey ʿazīz! **Çünki** ol beş şeyi işitdiñ, ḫāṭırıñda ṭut. [143a]

Ki'li birleşik cümle, bir ana cümle ile ona 'ki' ile bağlanmış bir yan cümleden meydana gelen birleşik cümledir (Tulum, 1978, s. 1). *Nüzhetü'l-İhvân'da* açıklaması sonradan verilecek olan bazı kelime veya cümleler ki bağlacıyla birbirine bağlanmıştır.

El-ḥāṣıl ol kimse olur ādemleriñ ziyāde aḥmaḳı ***ki*** *nefs ü hevāsı ardından ḳoşa. Yaʿnī nefsiniñ murādına tābiʿ olan kimseyi ebleh teraʿud idiñiz. Zīrā bir insānıñ* ***ki*** *hevāsı vücūd bulduḳça, nefsi daḫi ḳuvvet bulur. [26b]*

Maʿnā-yı riyāżet budur ***ki*** *nefsini ẕevk ü ṣafādan çevirüp ḳırmaḳdır. [69b]*

Nüzhetü'l-İhvân'da "ki" ile aynı anlamı veren "zira" bağlacıyla kurulan cümleler de bulunmaktadır.

Yaʿnī riyāżet sebebiyle nefs-i emmāreni teʾdīb eyle ***zīrā*** *seni meşaḳḳata atmaya. [28a]*

Yaʿnī gençlik hengāmında pīrleri muḥterem ṭut ***zīrā*** *sen daḫi iḫtiyārlıġında ġayrı gençleriñ muḥteremi olasın. [254b]*

"ve" edatıyla bağlanan cümle örnekleri de şârihin dil ve üslûbunu belirleyen unsurlar arasındadır

Ḥāṣılı budur ki beyt-i meẕkūruñ fāʾidesiñi bildikden ṣoñra niʿmet ile emīn olmaḳ saña olur ***ve*** *ol niʿmet sebebiyle bī-ḥużūrluḳdan emīn olmaḳ içün saña bir ʿalāmet olur ve ol ʿalāmet daḫi inşirāḥ ḳılupdur. [54b]*

"gibi" edatıyla bağlanan ve yüklemin yerine göre devrik olan cümleler metinde bulunan bir diğer cümle çeşididir.

Reh-zenet*'de olan reh yol dimekdir ki rāh'dan muḫaffefdir* ***meh****, māhdan ve* ***dāmen****, dāmāndan muḫaffef oldıġı* ***gibi****.[53a]*

Ne zaman, ne zaman ki; her ne zaman, vaktaki, nasıl, ne suretle (Dilçin, 1983, s. 121) anlamlarına gelen "kaçan" edatı zaman işlevli yan cümleler kurar (Erdem, 2005, s. 231). -se/-sa şart ekini almadığı durumlarda bile anlam olarak şart anlamını yitirmeyen "kaçan" edatı Türkiye Türkçesindeki –dığı/-diği zaman, -ınca,-ince gibi zaman zarf-fiillerinin karşılığıdır. Metinde sık sık kullanılan edatlardan biri olan "kaçan" edatı kullanıldığı cümlede akışı tersine çevirerek manayı değiştirmektedir.

Key buved ez-muḳbilān*,* ***ḳaçan*** *iḳbāl u taliʿlü olan kimselerden* ***olur*** *yaʿnī* ***olmaz****. Ḥāṣılı ol kimse ki cāhil ü müsriflere māl ve altun virir öyle kimse muḳbillerden* ***ḳaçan olur yaʿnī olmaz****. Zīrā her şeyi erbābına virmelidir. [116b]*

Ḥāṣılı çünki oḳı atdıñ, ***ḳaçan girü döner yaʿnī dönmez****. [129b]*

Key*, ḳaçan ve naṣıl. [130a]*

Ḥāṣılı mādāmki mülāḥaẓasız olan bir sözi söylemeklige ḳādir oldıġın ḥālde söylemediñ çünki ol sözi söyleye idiñ ***ḳaçan gizlemek mümkin olur yaʿnī olmaz****. [130b]*

Ḥāṣılı her kimseniñ ki ḳanāʿatden nişān u ʿalāmeti olmaz, dünyānıñ mālı ol kimseyi ***ḳaçan*** *zengīn* ***düzer yaʿnī*** *ġanī olup* ***ṭoymaz****. Zīrā ehl-i ḥırṣı ancaḳ ṭopraḳ ṭoyurur. [151a]*

Ḥāṣılı insān mesmūm olduḳda tiryāḳdan ḳurtulur. Āḫir bir kimse ***ḳaçan*** *zehrden ḥayāt* ***bulur yaʿnī bulmaz****.[152b]*

Ḥāṣılı dördünci nesne her kimse ki ḫalḳıñ māl u devletine ḥased ider, o maḳūle kimseniñ dimāġına raḥmetiñ ḳoḳusı ***ḳaçan irişür yaʿnī irişmez****. Zīrā ḥasūdlugı cihetiyle rūz u şeb bī-ḥużūr u bī-rāḥat olup rāyiḥa-ı raḥmeti istişmām idemez. [169a]*

Key buved*,* ***ḳaçan*** *olur* ***yaʿnī*** *olmaz. [171b]*

ʿĀrif key buved, ḳaçan ʿārif olur yaʿnī olmaz.[181b]

***Ez-ehl-i cennet key koned**, ehl-i cennetden **ḳaçan** eyler **yaʿnī eylemez**. Ḥāṣılı her kimse ki günāhı biri biri ardınca eyler, Allāhu Teʿālā o kimseyi **ḳaçan** ehl-i cennetden **eyler yaʿnī eylemez**. [221b]*

*Ḥāṣılı baḫş itdügiñ şeyden rücūʿ itmek aña beñzer ki bir insān ḳay ider, girü o ḳay itdügi nesneyi yemege **ḳaçan** meyl ider **yaʿnī itmez**.[223a]*

*Ḥāṣılı eger saña dervīşlikden faḫr olmaz ise yaʿnī dervīşlikden ḫoşlanmaz iseñ **ḳaçan** saña ehl-i faḳr ile ḫaşımlıḳ **olur yaʿnī olmaz**.[234b]*

*Ḥāṣılı seniñ **ḥürmetiñ ḫidmetde** ḳalbiniñ ḳarārıdır yaʿnī ḫidmet-i Ḥaḳ'da rabṭ-ı ḳalb idüp sükūnet ü ārām bulmaḳdır. Eger nefs-perver olur iseñ **ḳaçan ḥürmet** bulursın **yaʿnī bulamazsın**.[235a]*

*796. **Nefs-perver ḫod müselmān key buved***

Hem-reh-i ū nūr-ı īmān key buved

***Nefs-perver**, nefs besleyici. **Ḫod müselmān key buved**, **ḳaçan** müselmān **olur yaʿnī olmaz**. **Hem-reh-i ū**, o kimseye yoldāş. **Nūr-ı īmān key buved**, īmānıñ nūrı **ḳaçan olur yaʿnī olmaz.** El-ḥāṣıl insān rūḥ-perver olmalı ki nūr-ı īmān aña hem-rāh ola. [243a]*

***Kücā muḥkem buved**, **ḳanda** muḥkem ü ḳavī **olur yaʿnī olmaz**. [255a]*

*El-ḥāṣıl her kimse ki merdān-ı ḥaḳīḳī olanlarıñ yoluna ayaḳ ḳodı ve anlarıñ gitdigi yola gitdi **ḳaçan** nefsiniñ murādı ardınca **gider aşlā gidemez**. [259b]*

Nüzhetü'l-İhvân'da cümle yapısı olarak ***devrik cümlelere*** de tesâdüf edilmektedir. Genellikle yüklemi, bazen zarfı veya tümleci yer değiştirilerek öteki kelimelerden önce kullanılan cümleye ***devrik cümle*** denir (Gülensoy, 2015, s.597).

*Ḥāṣılı Ḫudā'nıñ ʿaẕāb u ḳahrıñdan emīn ü bī-ḫavf olma. Zīrā Ḥaḳḳ'ıñ ʿaẕābından emīn olmaḳ küfrdür. Ve her mü'miñi bī-ḥaḳ u bī-ʿöẕr incitmek ḳayd u efkārında **olma** gerek mü'min olsun ve gerek ġayr-ı mü'min olsun. [99a]*

*Ḥāṣılı etmegiñ ufaḳını ayaḳ altına **bıraḳma** eger sen Ḥaḳ'dan niʿmet ister iseñ.[229b]*

*El-ḥāṣıl her kimse ki kömür yaḳdıḳları maḥalliñ eṭrāfında döndi, anıñ cāmesi ol kömürüñ duḫānından **siyāh u zişt** oldı dimek **kināyetdir** eyü kimse ile ülfet ü maḥabbet iden eyü olur, kötü kimse ile ülfet iden fenā olur dimeden. [238b]*

***Fā'ide: Mer**, zā'iddir. Li-ecli'l-vezn **gelmişdir** beyt-i sābıḳdaki gibi. [255a]*

*Yaʿnī çamurdan ayaġıñı çekesin dimek **kināyetdir** meyl ü maḥabbet-i mā-sivāyı terk itmekden. [246b]*

Ali Behcet eserini klasik şerh metoduyla ve sade bir üslûpla kaleme almıştır. Klâsik şerhlerdeki gibi kaynak metnin şerhine geçişlerde "*ḥāṣılı*" ifadesini kullanarak cümle akışını sağlamıştır.

Ḥāṣılı *deve naṣıl yoldan çıḳmaḳsızıñ āheste āheste yük getürür sen de anıñ gibi ṭarīḳ-i Ḥaḳ'dan ve dīn-i Muḥammedī'den ṭaşr çıḳmayup dergāh-ı Ḫudā'ya āheste āheste ṭāʿat u ʿibādetiñ yüküñi çek getür. [85b]*

Ḥāṣılı *ey püser! Zīnet-i dünyā ile başıñı ne zīnetlersin? Mādāmki böyle ḳuvvetiñ vardır, bir faḳīr kimseniñ ḳalbiñi ele getür ve ḫāṭırıñı ḫoşnūd it ey oġul. [90a]*

Ali Behcet'in şerh yaparken sohbet havası içerisinde karşısında biri varmış gibi davranması, öğüt vermesi, soru sorup cevaplaması, duâ edip âmin demesi üslûbuna samimi, akıcı, içten bir edâ kazandırmıştır.

Cenāb-ı Perverd-gār cümlemizi şerr-i düşmenden emīn ü maṣūn eyleye. **Amīn**. [120b]

El-ḥāṣıl cāhiliñ cehlinden ictināb itmek cümlemize farżdır. [163b]

Ḥāṣılı dört nesneniñ evvelkisi sözi bī-riyā söylemekligindir. İkincisi emānetiñ ḥıfẓıdır. İdrāk eyle yaʿnī ***añlayup ʿamel ḳıl****. [173a]*

Ḥāṣılı ***ey babanıñ cānı*** *gibi ʿazīz olan oġul! Maʿrifet-i İlāhiyye vücūda getür tā ki kendi Rabbiñden ve mürşidiñden ḫaber-dār olasın yaʿnī herkese maʿrifet-i İlāhiyyeyi taḥṣīl itmek lāzımdır. Eger taḥṣīl olunmaz ise ehl-i ġaflet ü cāhil zümresinden olur. El-ḥāṣıl maʿrifet-i İlāhiyye,* ***[179a]*** *Allāhu Teʿālā ḥażretlerini bulup ʿubūdiyyetde ḳuṣūr itmeyüp emrini ṭutup nehyinden ḥaẕer ü ictināb itmekdir. Bu ise ṭarīḳ-i müstaḳīme imtiṣāl idüp büyükleriñ yaʿnī enbiyā vü ehlu'llāhıñ* ***pendleriyle*** *pend-gīr olmaḳdan ʿibāretdir.*

Ḥāṣılı baḫīliñ evvelki ʿalāmeti sā'illerden ḳorḳıcı olur ve rāst gelse beñzi döner ve ikinci ʿalāmeti açlıḳ belāsından daḫi titreyici olur yaʿnī aç olur. İʿtām itmek içün ḫarc lāzım gelür diyü elem ü ıżṭırāba düşer. Bunuñ birle öyle kimseniñ ġayrıya inʿām u iḥsān itmek ve yemek yedirmek iḫtimāli ***olur mı?*** *[203b]*

Nüzhetü'l-İhvân dil bilgisi ve gramere dair birçok terimi bünyesinde barındırmaktadır. Ali Behcet bu terimleri teker teker açıklayarak öğrencilerin zihninde bunların yer edinmesini amaçlamış olacak ki sık sık tanım cümlelerine müracaat etmiştir.

Feṣāḥat kelām açıḳ olup ḫaṭādan ḫālī vü berī olmaḳ dimekdir. [35b]

Reste*, māżī-i menḳūldur ḳurtulmuş maʿnāsına. Maṣdarı restendir ḳurtulmaḳ maʿnāsına. [96b]*

Āz*, Fārsīdir ki maʿnāsı keẕālik ṭamaʿ dimekdir. [97a]*

***Ez-pey-i āzār-ı her mü'min**, her mü'miñi incitmek izinden yaʿnī ezā vü cefā itmek efkārında dimekdir ki **ez** burada der maʿnāsına edāt-ı ẓarfdır. [99a]*

***Pül**, **bā-i Fārsī'** niñ żammıyla köpri dimekdir. [210b]*

Nüzhetü'l-İhvân nasihat-nâme türünde bir eserdir. Bu sebeple Ali Behcet eserde didaktik, sade, açık ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Şerh ve tercümenin iç içe olduğu eserde amaç Farsçayı yeni öğrenmeye başlayan öğrencilere yardımcı olacak bir eser kaleme almaktır. Kaynak metin Farsça olmakla beraber Ali Behcet'in dil bilgisi kurallarını ve terimleri açıklarken basit ve anlaşılır bir dil kullandığı ve Türkçenin ifade imkanlarını özgün ölçütlerle seçerek eserini kaleme aldığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle şârihin iddialı bir üslûp kullanmadığını söylemek yerinde bir çıkarım olacaktır. Ayrıca XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan eser döneme özgü dil özelliklerini göstermesi yönüyle de önemlidir.

5. ALİ BEHCET'İN ŞERH YÖNTEMİ

Şârihin genel olarak klasik şerh yöntemini kullandığı söylenebilir. Bu kapsamda öncelikle orijinal beyit verilir. Akabinde orijinal beyitte geçen kelimeler ve kelime grupları sırayla Türkçeye tercüme edilir ve bu yapıların gramatikal analizleri yapılır. Orijinal beyitler mensur olarak tercüme edildikten sonra şerh edilir. Şârih beyitleri şerh ederken manaya yüklenmemekte, tasavvufi terimlere/ söylemlere ağırlık vermemektedir. Sebebi telifte belirttiği gibi şârihin amacı Farsça öğrenen öğrencilere (şâkirdân) dil öğretimini kolaylaştıracak bir çalışma yapmaktır. Bu sebeple muhatap öğrencilerdir ve ilk amaç dil öğretimidir. Muhtasar bir şerh olan *Nüzhetü'l-İhvân* dile yoğunlaşması yönüyle gramatik bir şerh olarak da düşünülebilir.

Ali Behcet orijinal beyti verdikten sonra kelimelerin anlamlarını açıklar. Manası herkesçe bilinen bazı sözcükleri açıklamayı tercih etmez. (aşağıda verilen *hamd* sözcüğü gibi) Özellikle Farsça ekler ve dil bilgisi kuralları üzerine yoğunlaşır.

[1b]

Ḥamd-i bī-ḥad ān Ḫudāy-ı pāk-rā

Ān ki īmān dād müştī ḫāk-rā

Fā'ide:

Bī, edāt-ı nefydir. Cāmide dāḫil olur. Bī-hüner ü bī-vefā gibi. Edāt-ı selb daḫi bunuñ gibidir. **Ān**: ism-i işāret-i baʿīd'dir. **Īn**, ism-i işāret-i ḳarīb'dir.

Ḫudāy: yā ile ve yā'sız Vācibü'l-Vücūduñ ism-i şerīfleridir.

Pāk: ṭāhir ü temiz maʿnāsınadır. Burada murād bī-şerīk ü bī-naẓīrdir.

> Ve āḫirindeki **rā** ḥarf-i ṣıla'dır, bā gibi. Bā dāḫi iki ḳısmdır. Biri *bā-i basīṭe*'dir ki "be" dir. Ve biri daḫi *bā-i mürekkebe*'dir ki "bā" dır. Bu bā elif ile be'den mürekkebdir. *Bā-i basīte* dört ma'nāya gelür. Ma'nā-yı erbaʿadan evvelkisi *ḥarf-i ṣıla*'dır. İkincisi *ḥarf-i muṣāḥabet*'dir. Üçüncisi *ḥarf-i ẓarf*'dır. Dördüncisi daḫi *bā-i zā'ide* yāʿnī *bā-i te'kīd*'dir. Bu ancaḳ fiʿlde bulunur. Ve fiʿlde bulunan bā meksūr okunur. İsmde bulunan bā'lar ki üç dānedir. Anlar meftūḥ oḳunur. Fiʿle dāḫil oldıġına miṯāl bi-kon, bi-reft ve emṯāli gibi. İsme dāḫil oldıġına **[2a]** miṯāl be-cāy u be-ḫᵛīş ve emṯāli gibi. Bā-i mürekkebe iki maʿnāya gelür. Biri *ḥarf-ı ṣıla* ve biri daḫi *ḥarf-i muṣāḥabet*'dir. Rā üç maʿnāya gelür. Evvelkisi *edāt-ı mefʿūlün bih*, ikincisi *ḥarf-i taḫṣīṣ*, üçüncisi *ḥarf-i ṣıla* maʿnāsınadır ki bu maḳāmda oldıġı gibi baʿżı kerrede *taʿlīl* olaraḳ gelür. Çi-rā gibi. ***Ān ki***, ān Ḫudā ki taḳdīrindedir. ***Īmān***, inanmaḳ maʿnāsınadır. Yaʿnī peyġamberiñ şerīʿatini ḳabūl itmekdir. ***Dād***, fiʿl-i māżīdir virdi maʿnāsına. ***Müşt***'de olan yā vāḥdet içündür. ***Müşt***, mīm'iñ żammı ve şīn ile tā'nıñ sükūnıyla yumruḳ ve avuç ve yed maʿnālarınadır. ***Ḫāk***, toprak maʿnāsınadır ki be-ḥasebü'ṣ-ṣūre ʿanāṣır-ı erbaʿanıñ aʿẓamıdır ve āḫirindeki **rā** *ḥarf-i ṣıla*'dır.

Şârih orijinal beytte geçen sözcüklerin sözlük manasını verirken aynı zamanda Attâr'ın kast ettiği anlamı da belirtir.

Pāk: ṭāhir ve temiz maʿnāsınadır. Burada *murād* bī-şerīk ü bī-naẓīrdir.

Īmān, inanmaḳ maʿnāsınadır. Yaʿnī peyġamberiñ şerīʿatini ḳabūl itmekdir.

Orijinal beyitte geçen sözcüğün önce gramatik daha sonra anlamsal olarak tercümesini yapması şârihin dil öğretimi konusundaki yetkinliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ez-sebük-sārān, sebük-ser+ler+den yaʿnī ʿaḳılsız ve ḫafīf mizāc olan kimselerden. **[145a]**

Şârih orijinal beyti açıklarken sözcükleri ekine, köküne ayırır ve özellikle eklerle ilgili geniş bilgi verir. Eklerin terim karşılığını, kullanım alanını örneklerle açıklar; varsa başka terimlerle ortak yönüne değinir.

Bī, edāt-ı nefydir. Cāmide dāḫil olur. Bī-hüner ü bī-vefā gibi. Edāt-ı selb daḫi bunuñ gibidir.

Sözcüklerin a,e (üstün), ı,i (kesre) u,ü,o,ö (ötre, zamme) gibi hangi okutucu ünlüyle okunması gerektiğini belirten Ali Behcet konuyu daha iyi şekilde izah etmek adına sözcüklerin eş ve zıt anlamlarından da yararlanır.

Müşt, mīm'iñ żammı ve şīn ile tā'nıñ sükūnıyla yumruḳ ve avuç ve yed maʿnālarınadır. [2a]

Ān: ism-i işāret-i baʿīd'dir. **În**, ism-i işāret-i ḳarīb'dir.

Şârih, sözcüklerin farklı kullanımlarına değinir.

Ḫudāy: yā ile ve yā'sız Vācibü'l-Vücūduñ ism-i şerīfleridir. **[1b]**

Kimḫā, kesr-i kāf-ıʿ Arabīyle maẕrūf ḳumaşdır. Ammā Türkīde kāf'ıñ fetḥasıyla istiʿmāl olunur. **[8b]**

Ali Behcet'in *Nüzhetü'l-İhvân'ı* kaleme alma sebebinin dil öğretimini kolaylaştırmak olduğu bilgisine daha önce yer verilmişti. Şârih bu amaçla eserinde dil bilgisine ait terimlere fazlasıyla yer vermiştir. *Pend-nâme'nin* ilk beyti şerh edilirken karşımıza çıkan terimleri toparlarsak;

1. edāt-ı nefy
2. edāt-ı selb
3. ism-i işāret-i baʿīd
4. ism-i işāret-i ḳarīb
5. ḥarf-i ṣıla (**rā**),
6. fiʿl-i māżī

Tablo 4. Birinci Beyit Şerh Edilirken Tanımı Yapılan Terimler

<table>
<tr><td rowspan="5">Bā</td><td rowspan="4">bā-i basīṭe: “be” dir</td><td>ḥarf-i ṣıla</td></tr>
<tr><td>ḥarf-i muṣāḥabet</td></tr>
<tr><td>ḥarf-i ẓarf</td></tr>
<tr><td>bā-i zā’ide yāʿnī bā-i te’kīd dir. (Bu ancaḳ fiʿlde bulunur. Ve fiʿlde bulunan bā meksūr okunur.)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">bā-i mürekkebe: “bā” dır. Bu bā elif ile be’den mürekkebdir.</td><td>ḥarf-i ṣıla</td></tr>
<tr><td>ḥarf-i muṣāḥabet</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td rowspan="3">Rā</td><td>edāt-ı mefʿūlün bih</td></tr>
<tr><td>ḥarf-i taḫṣīṣ</td></tr>
<tr><td>ḥarf-i ṣıla</td></tr>
</table>

[25a]

52.

Ender-ān dem k’ez beden cānem berī

Ez-cihān bā-nūr-ı īmānem berī

Ender-ān dem: ol demde yaʿnī ol ölecegim vaḳtde.

K’ez beden: ki bedenimden.

Cānem: benim cānımı dimekdir ki cānım-rā taḳdīrindedir. Edāt-ı mefʿūlün bih muḳadderdir.

Berī: emr-i ḥāżırdır. İledirsiñ dimekdir. Maṣdarı bordendir iletmek maʿnāsına.

Ḥāṣılı ölecegim vaḳtdeki bedenimden cānımı iledirsin yaʿnī cānımı alırsın.

Ez-cihān: dünyādan.

Bā-nūr-ı īmānem'de olan bā, muṣāḥabet içündür. Beni nūr-ı īmān ile.

Berī: iledesin.

Ḥāṣılı Ey Allāh! Cihāndan beni nūr-ı īmān ile mürde idüp ve şeyṭān şerrinden ḥıfẓ eyleyesin dimekdir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Ali Behcet eseri kaleme alma amacına uygun olarak daha çok gramer bilgisi vermeyi ve beytin manasına kısaca değinmeyi uygun görür. Hatta metin ilerledikçe şârihin tercümeye yoğunlaştığı ve beytin anlamına hiç değinmediğine tesadüf edilmektedir. Aşağıdaki beyitte kelimelerin anlamını, eklerin Türkçe ve Arapçadaki karşılıklarını vermekle yetinen şârih beytte geçen Yunus ismi ile ilgili olarak bahsedilen zâtın Yunus peygamber olduğunu belirtmekle yetinir; onun hayatıyla, kıssasıyla, şiire konu olan yönüyle ilgili ayrıntılı bilgi vermez.

10.

Ez-ten-i ṣābir be-kirmān ḳūt dād

Hem zi-Yūnus loḳmaī bā-ḥūt dād

Fā'ide: ***Ez-ten***'de olan ***ez***, Türkīde -den ifāde ider. ***Ten***, gövde dimekdir. ʿArabīde beden ü cesed dirler. ***Ṣābir***'den murād Eyyūb peyġamberdir. ***Be-kirmān***'daki bā- ḥarf-i ṣıladır. ***Kirmān***, kirm'iñ cemʿīdir. Kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle et içinde olan ḳurda dirler. Āḫirinde elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. ***Ḳūt***, ʿArabīdir rızḳ maʿnāsına. ***Hem***, daḫi dimekdir. ***Zi***, ez'den muḫaffefdir. **Yūnus**, Ḥażreti Yūnus ʿaleyhi's-selāmdır. ***Loḳmaī*** deki hemze vaḥdet içündür. ***Loḳma***, żamm-ı lām ile **[6a]** bir çiynem ṭaʿāma dirler. ***Bā-ḥūt*** daki ***bā-*** ḥarf-i ṣıla; ***ḥūt***, ḥā-i mühmele ile balıḳ dimekdir.

Nüzhetü'l-İhvân'ın yekûnuna bakıldığında şârihin önceki beyitlerin şerhinde söz konusu ekleri ve fiil çekimlerini uzun uzadıya anlattığı ilerleyen beyitlerde aynı ekler ve fiil çekimleri söz konusu olduğunda ise anlamı vererek yetindiği, tekrar gramer bilgisi vermemeyi tercih ettiği ve bahse konu olan ek/fiil çekimini daha önce anlattığıyla alakalı açıklama yapmadığı görülmektedir.

227. *Her ki ū gerden keşed z'īn bārhā*

Bāşed ez-nefrīn ber-ü enbārhā [86b]

Her ki ū, her kimse ki, o kimse. ***Gerden keşed***, boyun çekerse. ***Z'īn bārhā***, bu yüklerden. ***Bāşed***, olur. ***Ez-nefrīn***, laʿnet ü beddu ʿā'dan. ***Ber-ü***, o kimseye. Aṣlı ***ber-ū*** dur. ***Enbārhā***, anbarlar. Ḥāṣılı her kimse ki o ʿibādet ü ṭāʿat yüklerinden yüz çevirir ise öyle kimse üzerine laʿnetullāhdan anbarlar olur. Burada anbarı ẕikrden murād laʿnetiñ çoḳluġuñu beyān içündür.

Metnin ilerlemesiyle şerh tekniğini de bir üst seviyeye taşıyan şârihin, ilerleyen beyitlerde kelimelerin anlamını verdiktem sonra Türkçe çeviri tekniğine yoğunlaştığı bir sonraki basamakta ise beyitte teşbih/mecaz varsa bunları açıkladığı, benzeyen ve kendisine benzetilen kavramları belirttiği görülür.

548.*Der-cihān dānī ki kerded muʿteber*

Ān ki ū-rā pāk mī-bāşed naẓar

Der-cihān, dünyāda. ***Dānī***, bilür misin? ***Ki***, kim. ***Kerded muʿteber***, muʿteber olur. ***Ān ki***, ol kimse olur ki. ***Ū-rā***, anıñ. ***Pāk mī-bāşed naẓar***, naẓarı temiz olur. Ḥāṣılı bilür misin dünyāda kim iʿtibār bulur? Ol kimse bulur ki anıñ herkese ḥüsn-i naẓarı ola. [177a]

594.*Behr-i ḫidmet her ki ber-bended kemer*

Ez-dıraḫt-ı maʿrifet yābed şemer

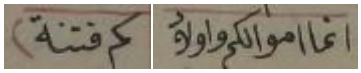
Behr-i ḫidmet, ḫidmet içün. ***Her ki***, her kimse ki. ***Ber-bended kemer***, ḳuşaḳ bağlar yaʿnī ihtimām ü diḳḳat ider. ***Ez-dıraḫt-ı maʿrifet***, maʿrifetullāh aġacından. ***Yābed şemer***, mīve bulur. Ḥāṣılı her kimse ki ḫidmet-i ehlullāh içün ihtimām ider, o kimse maʿrifetullāh aġacından mīve bulur. Ḫażret-i Şeyḫ-i Pend-i ʿAṭṭār bu maḳāmda maʿrifeti mīve-dār olan aġaca **teşbīh** buyurdular ve **mīveden daḫi murād feyż-i ilāhī**dir. El-ḥāṣıl mīve-i maʿrifeti ḫādim-i ehlu'llāh yer.

Klasik şerh yönteminde özellikle didaktik, dinî ve tasavvufî şiir şerhlerinde şârihlerin orijinal beyitleri açıklarken âyet ve hadislerin tanıklığına başvurması, onları kaynak göstermesi önemli tekniklerden birisidir. Ali Behcet de diğer şârihler (*Pend-nâme* şerhleri ve diğer dinî, didaktik şerhler) kadar yoğun olmasa da bu tekniğe başvurmuştur.

Bazen *Pend-nâme'de* geçen âyeti ve hadisi açıklayan şârih bazen de orijinal beytte geçmemesine rağmen onu şerh ederken âyet ve hadislerin kaynaklığına başvurarak anlatımını güçlendirmiştir.

665. ***İnnemā emvālüküm-rā yād gīr***

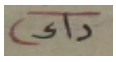
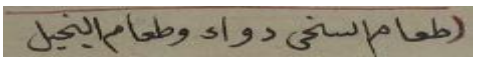
Māl u mülk-i īn cihān-rā bād gīr

Ḥāṣılı **İnnemā emvālüküm ve evlādü- küm fitnetün**[47] āyet-i celīlini ḫāṭırıñda ṭut ve mūcebince ʿamel it. Bu dünyānıñ māl u mülküni rūzgār ṭut yaʿnī rūzgār gibi farż it. Zīrā serīʿü'z-zevāl u vücūdı ʿadem meṣābesinde bir mevhūm şeydir.

612.

Ey piser hergiz me-ḫor nān-ı baḫīl

Kem nişīn der-ʿömr ber-ḫᵛān-ı baḫīl

Ey piser, ey oġul! ***Hergiz***, aṣlā. ***Me-ḫor***, yeme. [196b] ***Nān-ı baḫīl***, baḫīl olan kimseniñ etmegini. ***Kem nişīn***, az otur. ***Der-ʿömr***, ʿömrüñde. ***Ber-ḫᵛān-ı baḫīl***, baḫīl olan kimseniñ sofrasına. Ḥāṣılı ey oġul! Aṣlā baḫīl olan kimseniñ etmegini yeme ve ʿömrüñde baḫīl olan kimseniñ sofrasına az otur yaʿnī hīç oṭurma. El-ḥāṣıl baḫīliñ sofrasına az otur dimek hīçbir maḥalde ṭaʿāmıñ ekl itme dimekdir. Çünki ḥadīṯ-i şerīfde   **Ṭaʿāmü's-seḫiyyi devā'ün ve ṭaʿāmü'l-baḫīl dā'ün**[48] vārid olmuşdur yaʿnī ḫasīsiñ ṭaʿāmı marażdır, cömerdiñ ṭaʿāmı ʿilācdır. **Fā'ide:** ***Hergiz***, aṣlā dimekdir. ***Me-ḫor***, nehy-i ḥāżırdır ḫorden maṣdarından yemek maʿnāsına. ***Nān***, etmek ve ***ḫᵛān***, sofra dimekdir. ***Nān-ı baḫīl*** ile ***ḫᵛān-ı baḫīl*** terkīb-i tavṣīfīdirler. ***Kem***, kāf-ı ʿArabīniñ feṯḥ-ile az dimekdir. ***Nişīn***, emr-i ḥażırdır ki maʿnāsı otur dimekdir.

564.

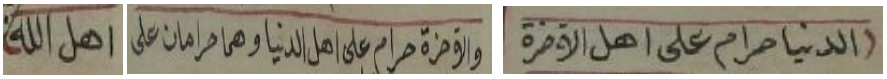
[47] "Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; [büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır." Kur'an-ı Kerim, Tegâbün 64/15.

[48] Hadis: Cömerdin yemeği şifa, cimrinin yemeği derttir. Râvî: Abdullah bin Ömer, ez-Zehebî, Târîhü'l-İslâm.

ʿĀrif ez-dünyā vü ʿuḳbā fārigėest

Z'ān çi bāşed ġayr-ı Mevlā fārigėest

ʿĀrif, ʿārif-i billāh. *Ez-dünyā*, dünyādan. *Vü ʿuḳbā*, ve āḫiretden. *Fārigėest*, geçicidir. *Z'ān çi*, ol nesneden ki. *Bāşed*, olur. *Ġayr-ı Mevlā*, Allāh'ıñ ġayrı. *Fārigėest*, o şeyden fārigėdir. Ḥāṣılı ʿārif-i billāh dünyā vü āḫiretden geçicidir. Zīrā dünyā vü āḫiret ehlullāha ḥarāmdır. Peyġamberimiz ṣalla- [182a] llāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem

ed-dünyā ḥarāmün ʿalā ehli'l-āḫireti ve'l-āḫiretü ḥarāmün ʿalā ehli'd-dünyā ve hümā ḥarāmāni ʿalā ehli'llāhi[49] buyurmuşlardır. Ol nesneden ki o şey Allāhu Teʿālā'nıñ ġayrıdır, andan fārigėdir. Zīrā maṭlūb-ı ḥaḳīḳī Ḫudā'dır ki yār-ı bāḳīdir.

Beyitte işlenen konuya uygun olarak başvurulan kaynaklardan bir diğeri de din büyüklerinin sözleri (dört halife…), atasözleri, deyimler, başka şâirlerden beyitlerdir.

Ḥażreti ʿAlī Kerremallāhu vechehü :

Cerāḥātü't-tināni lehā'l-teyāmu

Ve'lā yeltāmü mā cerāhü'l-lisānu[121a]

83. *Her ki ū ber-ʿayb-ı ḫod bīnā şeved*

Rūh-ı ū-rā ḳuvvetī peydā şeved

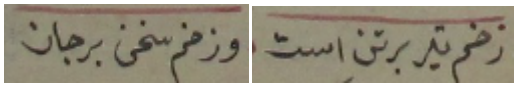
Her ki, her kimse ki. *Ū*, o kimse. *Ber-ʿayb-ı ḫod*, kendi ʿaybını. *Bīnā*, görici. *Şeved*, ola. *Rūḥ-ı ū-rā*, o kimseniñ rūḥı içün. *Ḳuvvetī*, bir ḳuvvet. *Peydā şeved*, ẓāhir olur. Ḥāṣılı her ol kimse ki kendi ʿaybını görici ve sāʾir kimseniñ ʿaybıñı söylemekden fārigė ve kendi nefsine meşġūl ola, o kimseniñ rūh u nefsi içün başḳa bir ḳuvvet ẓāhir olur. Nitekim *"Kişi noḳşānını bilmek gibi ʿirfān olmaz"* dinilmişdir. [36a]

489. *Ey piser kem gūy bā-merdüm dürüşt*

[49] Hadis: "Ahiret ehline dünya, dünya ehline ahiret haramdır. Allah ehline (dostuna) ise ikisi de haramdır." (el-Aclûnî, 1997, C. I, s. 362, n.1312; Albani, 1992, C. I, s. 105, n.32). Deylemî, *Firdevs* adlı eserinde İbni Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Muhaddislerden bir kısmı senedinde zayıflık olduğunu söylemektedir. (Ceylan, 2000, s.151)

V’er be-güyī bā-tu gerdānend püşt

Ey piser, ey oġul! ***Kem güy***, az söyle. ***Bā-merdüm***, ḫalḳa. ***Dürüşt***, iri ve ḳatı olan sözü dimekdir ki mevṣūf maḥẕūfdur. Taḳdīri süḫan-ı dürüştdür. ***V’er be-güyī***, ve eger söyler iseñ. ***Bā-tu***, saña. ***Gerdānend***, döndürürler. ***Püşt***, arḳa. Ḥāṣılı ey püser! Ḫalḳa iri ve ḳatı olan sözü az söyle yaʿnī hīç söyleme ve eger pend-gīr olmayup söyler iseñ saña arḳa döndürürler yaʿñī iḳbāl itmezler. Belki rū-gerdān olurlar. Zīrā süḫan-ı bed zehr gibidir. Bu cihetle dimişlerdir ki:

“Zaḫm-ı tīr ber-ten est ve zaḫm-ı süḫan ber-cān”

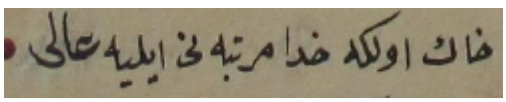
Pes elinden geldigi ḳadar ḫalḳa rıfḳla muʿāmele **[160b]** itmeklige saʿy eyle gerçi mülāyemet erbābına göre olur ise de.

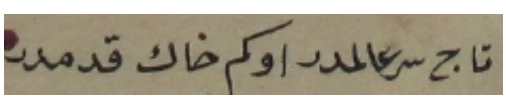
167.

Ger ʿimāret-rā berī ber-āsmān

ʿĀḳıbet zīr-i zemīn gerdī nihān

Ger, ḥarf-i şarṭdır ki egerden **[65a]** muḫaffefdir. ***ʿİmāret-rā***, ʿimāreti. ***Berī***, fetḥala mużāriʿ-i muḫāṭabdır. İledir iseñ dimekdir ki maṣdarı żamm-ı bā ile bordendir iletmek maʿnāsına. ***Ber-āsmān***, göge. ***ʿĀḳıbet***, ʿāḳıbetü’l-emr. ***Zīr-i zemīn***, yer altında dimekdir ki der-zīr-i zemīn taḳdīrindedir. ***Gerdī***, kāf-ı Fārīsīyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı gerdīdendir. Gezmek ve ṭolanmaḳ ve olmaḳ maʿnālarınadır. El-ḥāṣıl ***gerdī nihān***, gizlü olursın. Ḥāṣılı eger ʿimāreti āsmāna iledir iseñ yaʿnī köşkler ve baġçeleriñ olup Nemrūd gibi başıñ kibrindeñ göklere çıḳar ise ʿāḳıbetü’l-emr yer altında gizlü olursın. Yaʿnī ol vaḳt āsmāna getürmezler. Ancaḳ yer altında medfūn olursın ve bunuñ birle ʿulvīden süflīye düşersin. İşte nefsine uyup isrāf-ı māl iden kimseleriñ ḥāli böyle olur. **Beyt:**

Ḫāk ol ki Ḫudā mertebeni eyleye ʿālī

Tāc-ı ser-i ʿālemdir o kim ḫāk-i ḳademdir.

El-ḥāṣıl tevāżuʿ idüp ḫāk-i süflīde ḳalmayup ḫāk-i ʿālīye sālik [65b] ü dāḫil olmalıdır.

Ali Behcet kelimelerin nasıl okunması gerektiğini açıklarken bazı sözlüklerin kaynaklığına başvurur. Aşağıdaki beyitte şârih ilk mısrada geçen ***"rev"*** sözcüğü için yazdığı der-kenârda *Bürhan-ı Kat'ı'yı* kaynak olarak zikretmiştir.

82.

Rev zebān-rā der-dehān maḥbūs-dār

Ez-ḫalā'iḳ ḫ'īş-rā me'yūs dār

Rev, git. ***Zebān-rā***, diliñi. ***Der-dehān***, aġzıñda. ***Maḥbūs-dār***, maḥbūs ṭut yaʿnī aġzını açup söyleme. ***Ez-ḫalā'iḳ*** [36a] ḫalḳıñ cemʿīdir. Ḥāṣılı ***ez-ḫalā'iḳ*** ḫalḳlardan. ***Ḫ'īş-rā*** kendiñi. ***Me'yūs-dār***, nā-ümīd ṭut. Ḥāṣılı ey kimse! Yüri git. Aġzında diliñi maḥbūs ṭut ve söyleme. Ve kendiñi daḫi ḫalḳdan nā-ümīd ṭut. El-ḥāṣıl ey ṭālib-i Ḫudā! Fevā'id-i ḫāmūşī ve żarar-ı tekellüme āgāh olduñ ise ancaḳ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ʿarż-ı ḥāl it. Zīrā ḫalḳıñ elinde bir kār yoḳdur. Ve mutaṣarrıf-ı ḥaḳīḳī ancaḳ Allāhu Teʿālā ḥażretleridir.

Der-kenār: Rev, rā'nıñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı reftendir. Yürimek ve gitmek maʿnāsına. Mużāriʿinde fā'yı vāv'a ve tā'yı dāl'a ḳalb idüp reved dirler. Dehān daḫi dāl'ıñ fetḥiyledir gerçi kesre ile şöhret bulmuş ise de. Çünki ***Bürhān-ı Ḳāṭʿı'***da fetḥayla muṣarraḥdır. Ve baʿżı kerre el-fikr-i ḫalḳ idüp dehen dirler. [35b]

Nüzhetü'l-İhvân'ın gramer ağırlıklı bir şerh olduğu konusuna daha önce yer verilmişti. Ali Behcet şerh yaparken **ḳāʿide** ve **fā'ide** başlıkları altında beyitte geçen sözcüklerin dil bilgisi terimi olarak açıklamasını yapmakta, Arapça ve Türkçe karşılıklarını belirtmektedir. Şârihin bu şekilde şerhinde yer verdiği terimler ve açıklamaları müstakil bir dil bilgisi kitabı oluşturacak düzeydedir.

30.

Ān yekī ū-rā refīḳ-i ġār būd

V'ān diger leşker-keş-i ebrār būd

Fā'ide: *Ān yekī*, ol biri dimekdir. Murād Ebū-bekr ḥażretleridir. *Ū* żamīri Peyġambere rāciʿdir. Āḫirindeki -rā, ḥarf-i taḫṣīṣdir nıñ maʿnāsını müfīddir. *Refīḳ*, yoldāş maʿnāsınadır. *Ġār*, maġāra dimekdir. *Būd*, māżīdir idi maʿnāsına. *V'ān diger*, ve ol biri dimekdir. Murād, ḥażret-i ʿÖmer'dir. *Leşker-keş* vaṣf-ı terkībīdir ki leşker-küşende'den muḫaffef olup ʿasker çekici dimekdir. Murād, ser-ʿaskerdir. **Ḳā'ide:** Vaṣf-ı terkībī şol şeydir ki iki kelime bir yere cemʿ olup ikinci cüz'ü ism-i fāʿil olur. Ve biri birinden ayrılmaz. Meşelā ḫaber-dādende gibi. Ḫāber ṭutıcı dimekdir. [14a] Velākin baʿżı yerde muḫaffef ḳılınur. Ḥaber-dār gibi. Cemīʿ-i neẓā'iri bu üslūb üzerinedir. Vaṣf-ı terkībīniñ bir ḳısmı daḫi lisān-ı Türkī ile terceme olunduḳda āḫirine bir "y" yāḫūd "v" gelür maḥalline göre. Meşelā ḫoş-būy, güzel ḳoḳulı[50] dimekdir. *Ebrār*, berr'iñ cemʿīdir. Ṣādıḳ ve dīn-dār olan kimesnelerdir. Lākin burada murād ṣaḥābe-i güzīn rażīyallāhu ʿanhüm ecmaʿīn. Ḥāṣılı ol biri yaʿnī Ebū Bekr ḥażretleri anıñ yaʿnī Resūlullāh'ıñ maġārada refīḳi idi. Ve ol biri yaʿnī ḥażret-i ʿÖmer rażīyallāhu ʿanhü aṣḥāb-ı güzīn efendilerimiziñ ser-ʿaskeri idi.

Şerh metni incelendiğinde şârihin üç defa **ḳā'ide** ve bir defa **ḳā'ide-i daḳīka** ifadesini kullanarak dil bilgisine ait terimleri uzun uzun açıkladığı görülürken **fā'ide** ifadesini hemen hemen her beyitte kullandığı ve bu kısımlarda sözcüklerin telafuzunu, Türkçe anlamlarını, Arapçadaki karşılığını (her zaman değil), tamlamaların Türkçe okunuşunu belirterek konu hakkında çeşitli açıklamalar yaptığı tespit edilmiştir.

854.

Rev be-porsīden ber-i ḫᵛīşān-ı ḫᵛīş

Tā ki kerded müddet-i ʿömr-i tu bīş

Rev, yüri. *Be-porsīden*, sū'āl itmege. *Ber-i ḫᵛīşān-ı ḫᵛīş*, kendi ḫışımlarıñıñ yanına yaʿnī kendi ḫışım u aḳrabālarınıñ yanına ḫātırlarını [256a] şormaġa git yaʿnī eger ziyārete ḳādir iseñ ziyāret it. *Tā ki kerded*, tā ki ola. *Müddet-i ʿömr-i tu*, seniñ müddet-i ʿömrüñ. *Bīş*, ziyāde. Yaʿnī

[50] Der-kenār: "ve ḫoş-nevā güzel sesli"

tā ki seniñ ʿömriniñ vaḳti uzun ola. **Fā'ide:** ***Ber***, ***bā-ı ʿArabīniñ*** fetḥi ve ***rā'***nıñ sükūnıyla burada yan maʿnāsınadır ve ekṣerī yerde ʿale maʿnāsına gelür. Bu ṣūretde ḥarf olur ve yine ***ber***, borden maṣdarından emr-i ḥāżır olup götür ve ilet dimekdir ki bu ṣūretde fiʿl olur ve baʿżı kerre de mīve maʿnāsına gelür. Bu ṣūret daḫi ism olur. Bu maḳāmda oldıġı gibi.

Nüzhetü'l-İhvân'da aşağıdaki gibi geleneksel şerhe dönen yönler de bulunmaktadır.

> Ḥāṣılı meẕkūr dört nesneden evvelkisi sulṭānlara yaḳīn olmaḳdır. Pādişāha yaḳīn olmanıñ żararı nedir? Zīrā pādişāhıñ vefāsı yoḳdur.[51] İkincisi yaramazlar ile ülfet itmekdir. Yaramazlardan niçün iḥtirāz itmeli? Zīrā insānıñ nāmūsunı şikest iderler. Ṣālişen dünyāya meyl itmekdir. Bundan niçün iḥtirāz itmeli? Zīrā dünyāya maḥabbet cemīʿ-i ḫaṭānıñ başıdır. Rābiʿan ḳarılar ile ṣoḥbet itmeklikdir. Ḳarılar ile ṣoḥbet daḫi insānı dünyāya celb ile helāk ider. Ḥāṣılı ʿākıl u ḥakīm ü fāżıl olan kimesne **[46b]** meẕkūr tehlükelerden iḥtirāz üzerine olmalı dimekdir.

Nüzhetü'l-İhvân'da orijinal beyitlerde telmih olunan olaylar veya şahıslar varsa Ali Behcet bunlar hakkında çok kısa bilgi vermeyi tercih etmiş, diğer *Pend-nâme* şârihlerinin bir kısmı veya klasik şârihler gibi uzun bilgi vermemiştir.

Aşağıda verilen orijinal beyitte Hz. Süleyman anılmış ve Onun hükümdarlığına, yüzüğüne, cinlere ve perilere hükmetmesi olaylarına telmih yapılmıştır. Lakin şârih bu konulara değinmemiş okuyucuyu bilgilendirmemiştir.

9. ***Bā-Süleymān dād melik ü serverī***

Ṣod muṭīʿ-i ḫātemeş dīv ü perī

Fā'ide: ***Bā- Süleymān***'daki bā, ḥarf-i ṣıla'dır. ***Süleymān***, Ḥażreti Dāvūd ʿaleyhi's-selāmıñ oġlıdır. **[5b]** ***Melik*** lām'ıñ kesriyle pādişāhlıḳdır. ***Serverī***'de olan yā maṣdariyyet içündür. ***Server***, ulu ve ālī maʿnāsınadır. ***Ṣod***, fiʿl-i māżī'dir oldı maʿnāsına. Maṣdarı ṣodendir. Mużāriʿi ṣod gelür. ***Muṭīʿ***, iṭāʿat idici maʿnāsınadır. ***Ḫātemeş***'deki şīn-i żamīr,

[51] Metinde bu cümlenin üzeri çizilerek iptal edilmiştir ve der-kenāra şeklinde not düşülmüştür.

Süleymān'a rāciʿ dir. ***Ḫātem***, tā'nıñ fetḥiyle parmaġa ṭaḳdıḳları yüzükdür.

Dīv, şeytān ü perī, cin dimekdir.

Pend-nâme'nin aşağıda verilen beytinde dört büyük halifeden ikisi olan Hz. Ömer ile Hz. Ebû Bekir zikredilmiş ve Hz. Muhammet'in Şakk-ı Kamer mucizesine telmih yapılmıştır. Ali Behcet'in tercümeye yoğunlaştığı, bu şahsiyetlerin hayatları hakkında açıklama yapmadığı, Şakk-ı Kamer mucizesi hakkında ise der-kenârda bilgi verdiği görülmektedir.

29. ***Ān ki yāreş būd Ebū-bekr ü ʿÖmer***

Ez ser-i engüşt-i ū şaḳ şod ḳamer

Fā'ide: ***Ān ki***, ol seyyidü'l-kevneyn ki dimekdir. ***Būd***, sīn ü tā maʿnāsınadır. **Yār** daḫi dost maʿnāsınadır. Āḫirindeki **şīn**, żamīr. Seyyidü'l-kevneyne rāciʿ dir. **Ebū Bekr**, birisi Ebū-bekrü'ṣ-Ṣıddīḳ ve **ʿÖmer** ve ikincisi ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyallāhu ʿanhümādır. **Ez-ser**'de olan **ez**, min maʿnāsınadır. **Ser**, başdır. Burada uç murāddır. **Engüşt**, fetḥ-i hemze ve żamm-ı kāf-ı Fārsīyle parmaḳ dimekdir. El-ḥāṣıl **ser-i engüşt**, şehādet parmaġınıñ ucı dimekdir ki terkīb-i iżāfīdir. **Ū**, żamīr-i ġāib. Resūlullāh'a rāciʿ dir. **Şaḳ**, fetḥ-i şīn ile **[13b]** yarmaḳ maʿnāsınadır. ***Şod***, mürūr itdi. ***Ḳamer***, ʿArabīdir ay maʿnāsına. Fārsīde māh dirler. Ḥāṣılı Peyġamber Efendimiziñ yār u muṣāḥibi Ebū-bekrü'ṣ-Ṣıddīḳ ile ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyāllāhu ʿanhümadır. Ol Resūlullāh'ıñ parmaġınıñ ucundan ay yarılup iki parça oldı.[52]

Aşağıdaki kaynak beyitte ise tarihi iki şahsiyet olan Rüstem ve Behrâm anılmıştır. Şârih tarafından bu kişilerin tarihî kimliklerinden bahsedilmezken verilmek istenen mesaj bu kahramanların güç, kudret ve kibirleriyle ilişkilendirilerek verilmiştir.

168. ***Ger çü Rüstem şevket ü zūret buved***

Cāy çün Behrām der-gūret buved

Ger çü Rüstem, Rüstem pehlüvān gibi. ***Şevket ü zūret***, seniñ ḳuvvet ü şecāʿatiñ. ***Buved***, ola. ***Gūret*** de olan tā ḫiṭāb-ı maʿnāda ***cāy*** kelimesine muḳayyeddir. El-ḥāṣıl cāyet, ʿāḳıbet yeriñ. ***Çün Behrām***, Behrām Şāh

[52] Der-kenār: El-ḥāṣıl Ḥabīb-i Ḫudā ve şefīʿ-i rūz-ı cezā Muḥammedü'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāh engüşt-i mübārekeleriyle māha işāret eylediklerinde bi-emrillāhi Teʿālā ve bi-işāret-i Resūl-i Ḥaḳ ve maḥbūb-ı muṭlaḳ bedr-i münīr iki pāre oldı dimekdir.

gibi. ***Der-gūr***, ḳabrde. ***Buved***, olur. Ḥāṣılı murādullāh vāḳiʿ oldığı vaḳtde heybet ü zūr ve ḳuvvet ü mālına baḳmayup ḳabre dāḫil eyler. Ol vaḳt Rüstem ü Behrām olmaḳ fāʾide virmez. İllā kibr ü ġurūr u ġafleti bıraḳup güzel ʿamellere saʿy itmelidir. [65b]

Nüzhetü'l-İhvân'da beyitler şerh edilirken kaynak metinde teşbih, kinaye gibi söz sanatları söz konusu ise şârihin bunları az da olsa açıkladığı görülmektedir.

Pend-nâme'nin aşağıda verilen beytinde dünya denilerek dünya zevki adına insanı bu âleme bağlayan hersey kast edilmiştir. Dünya nimetlerinin insanoğluna çekici gelmesi ama nihayetinde tamamının geçici olması ihtiyar kadının süslenmesine benzetilerek bu varlıkların faniliği vurgulanmıştır. Ali Behcet söz konusu beyti şerh ederken teşbîh unsurlarını açıklayarak okuyucuyu aydınlatmıştır.

120. ***Zāl-ı dünyā çün ʿarūş[53] ārāste est***

Her dü rūzī şūy-ı dīger ḫ[v]āste est

Zāl, kocaḳarı dimekdir. Ḥāṣılı ***zāl-ı dünyā***, dünyā bir ḳocaḳarı gibi iken. ***Çün ʿarūsi***, gelin gibi. ***Ārāste est***, zīnetlenmişdir. ***Her dü rūzī***, her iki günde. ***Şūy-ı dīger***, bir ġayrı ḳoca. ***Ḫ[v]āste est***, ṭalep itmişdir. Ḥāṣılı ey merdān! Dünyā seksen ve doḳsan yaşındaki bir ḳocaḳarı gibi iken kendiñi on beş yaşındaki gelin gibi zīnetlemişdir zīrā bizim gibi ḥarīṣ-i dünyā olanlarıñ iʿtiḳād ü fiʿllerin ifsād ide. Yaʿnī dünyānıñ kimseye vefāsı yoḳdur. ***El-ḥāṣıl bu beytde ʿadem-i vefāda dünyāyı ḳocaḳarıya teşbīh vardır.***

Aşağıdaki kaynak beyitde teşbih ve kinaye unsurları şârih tarafından açıklanmıştır.

143.

Z'āb u nān tā leb şikem-rā pür me-sāz

Hem çü ḥayvān [57a] behr-i ḫod āḫūr me-sāz

Z'āb, ṣudan. ***U nān***, ve etmekden. ***Ṭā leb***, tudaġıña ḳadar. Yaʿnī ***kināye vü mübālaġadır*** çoḳ yemekden. ***Şikem-rā***, ḳarnıñı. ***Pür me-sāz***, ṭoldurma. ***Hem-çü ḥayvān***, ḥayvān gibi. ***Behr-i ḫod***, kendiñ içün. ***Āḫūr me-sāz***, āḫūr düzme yaʿnī yapma. Ḥāṣılı boġazıña ḳadar āb u nāndan ṭoldurma ve ḥayvān gibi kendiñ içün āḫūr yapma. El-ḥāṣıl eger çoḳ yersen ḳarnıñı

[53] "'arūs" sözcüğü metinde "عروص" şeklinde yazılmıştır.

ḥayvān āḫūrı gibi yapmış olursın. Bu ṣūretde sen daḫi ḥayvān olmuş olursın dimek olur. *Genc*, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle ḫazīne dimekdir. Burada mālıñ çoḳluġundan **kināyetdir.** [7b] *Āb-ı cūy*, ırmaḳ ṣuyı gibi dimekdir ki āb-ı rū, āb-ı cūya **teşbīh** olunmuşdur. Revān olmaḳda. **[146a]**

Ali Behcet'in nefsin zehr otuna benzetildiği aşağıdaki kaynak metni şerh ederken söz konusu kavramlar arasındaki ilişki ve teşbîh unsurları hakkında daha ayrıntılı bilgi verdiği görülmektedir.

220. *Çün giyāh-ı zehr rengeş dil-keş est*

Līk ṭaʿmeş telḫ ü būyeş nā-ḫoş est

Fa'ide: Ḥażret-i Şeyḫ Feridü'd-dīn ʿAṭṭār ḳuddise sirrühü'l-ġaffār bu beytde nefsiñ müştehiyātıñı zehr otuna **teşbīh** buyurmuşdur. Çünki zehr otunuñ dil-güşā olan rengine firīfte olup tenāvül ü istişmām idildikde zehrlenüp helāk olundıġından nefsiñ daḫi müştehāsıñı ki zehr otunuñ nümāyişli olan levni gibidir. Maʿ-haẕā tenāvül veyā istişmāmı hengāmda helāk olur. Bu maḳāmda būyı ẕikr buyurduḳları fenāniñ iẓhārıñı istibʿād cihetindendir. Yaʿnī zehri ekl şöyle ṭursun belki rāyiḥasını şemm itmek bile mużırdır. Bunuñ birle ṭālib-i Ḥaḳ ve sālik-i ṭarīḳata lāzımdır ki hevā-yı nefse hergiz müsāʿade itmeye ve şehevātı yoluna gitmeye. Ve illā istihlāk olur fe-efhem. **[81a]**

Ali Behcet'in şerh yaparken başka nüshalardan bahsetmesi diğer *Pend-nâme* metinlerini gördüğünü göstermektedir.

V'ān diger-rā yerine baʿżı **nüsaḫda** dīgerī-rā vāḳiʿ olmuşdur ki āḫirinde olan yā vaḥdet içündür. **[6a]**

Ayrıca dil bilgisi kuralları örnekler üzerinden açıklanırken şârih tarafından verilen bilgiler bugün klasik şiirde yapılan bazı uygulamaları doğrulaması açısından mühimdir.

Vü sāz nī de olan vāv mażmūm oḳunur. Zīrā vāv-ı ʿāṭıfanıñ mā-ḳablinde yā yāḫud hā-i resmī bulunur ise vāvı mażmūm oḳumaḳ vācibdir. **[11b]**

Nüzhetü'l-İhvân beyitlerde işlenen konulara göre başlıklandırılmıştır. Şârih bazı başlıklardan sonra bu kısımları Türkçeye tercüme ederken bazıların da ise direk beyte geçerek başlığın Türkçeye çevirisini vermemiştir.

Der-Menāḳıb-ı E'imme-i Dīn rıḍvānu'llāhi Teʿālā ʿAleyhim Ecmaʿīn

Fā'ide: *Menāḳıb*, menḳıbe'niñ cemʿīdir. Ḥikāyeler dimekdir. *E'imme* daḫi imām'ıñ cemʿīdir. *Deyn*, dāl'ıñ fetḥiyle müddetli ve vaʿdeli borç maʿnāsınadır. Lākin burada kesr-i dāl ile olup Allāhu Teʿālā ve peyġamber ḫuṣūṣunda insān beyninde cārī olan iʿtiḳāddır. *Rıḍvān*, rā'nıñ kesri ve żammıyla ḫoşnūd ve rāżī olmaḳ maʿnāsınadır. *Menāḳıb-ı e'imme-i dīn*, terkīb-i iżāfīdir. [15b]

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Maʿrifet Mī-Güyed

Maʿrifetiñ ṣıfatı beyānında buyurur. [178b]

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Veraʿ Mī-Güyed

Veraʿ, *vāv* ile *rā*'nıñ fetḥasıyla ḥarām u maʿṣiyetden ictināb ve çekinmek maʿnāsınadır. [184b]

Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i Ehl-i Taḳvā Mī-Güyed

Ehl-i taḳvānıñ ʿalāmeti beyānında buyurur. [219b]

Der-Beyān-ı Kerāmethā-yı Ḥaḳḳ ʿAzze ve Celle Mī-Güyed

Yaʿnī ʿazīz ü celīl olan Ḥaḳḳ'ıñ kerāmetleri beyānında buyurur. [250a]

Der-Naʿt-ı Seyyīdü'l-Mürselīn Ṣallā'llāhu Teʿālā ʿAleyhi ve Sellem [12a]

Der-Beyān-ı Faẓīlet-i Ṣadaḳa Mī-Güyed [248a]

Der-Ṣıfat-ı Bed-Baḫtī Mī-Güyed [66b]

Der-Beyān-ı Zindegānī Mī-Güyed [111b]

5.1. Kelimeler

Ali Behcet *Pend-nâme'yi* şerh ederken kaynak metinde geçen kelimelerle ilgili müstakil bir sözlük hazırlanacak kadar çok bilgi ve ayrıntı vermektedir. Metin bu bakımından günümüz araştırmacısı için önemli bir kaynaktır. Şârih kaynak metinde geçen kelimeleri sekiz farklı şekilde açıklamaya tabi tutmaktadır: kelimenin kökeni, Türkçe, Farsça ve Arapçadaki karşılığı, müştakları, zıt anlamları, mecaz anlamlı kelimeler, eş sesli (sesteş) kelimeler, eş anlamlı kelimeler ve kelimelerin sözlük anlamları.

5.1.1 Kelimelerin Kökeni

Dil eğitiminde kelimelerin kökenlerini bilmek öğrenilen dile hakim olmak adına önemli bir ayrıntıdır. Ali Behcet kaynak metinde geçen sözcüğün kökenini verirken

mezkur sözcüğün Farsçada zamanlara göre çekimini, yalın halini ve vezin gereği sözcüğün aldığı son şekli belirtmektedir.

Cā, aṣlında cāy'dır. Li-ecli'l-vezn yā ḥaẕf olunmuşdur. Maʿnāsı, mekān ve yer dimekdir. [9b]

Koned, fiʿl-i mużāriʿdir. Kerden maṣdarından itmek dimekdir. [10a]

K'ez, feṯḥ-i kāf ile aṣlında ki ez'dir. [10b]

Bū aṣlından ebū idi. Li-ecli'l-l-taḫfīf elifi ḥaẕf itmişler, ***bū*** ḳalmışdır. Ebū-Ḥanīfe İmām-ı Aʿẓam dimekdir.[16a]

V'ez, ve ez'den muḫaffefdir. Vezn-i şiʿr içün hemzesi ḥaẕf olunmuşdur. [17a]

Güẕār, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla fiʿl-i emrdir. Güẕāşten maṣdarından vāz gelmek yaʿnī ʿafv itmek maʿnāsına. [18b]

Ger, kāf-ı Fārsīniñ feṯḥiyle ḥārf-i şarṭdır. Aṣlı egerdir. ***Gerçi***, egerçi. [27a]

Meyāver, nehy-i ḥāżırdır. Aṣlı me-āver' dir ki ḥarf-i nefy olan mīm gelmeklik ile hemze yā'ya ḳalb olunup ve hā-i resmiyyesi daḫi ḥaẕf ḳılınup ***meyāver*** olmuşdur. Maṣdarı āverdendir getürmek maʿnāsına. [55a]

Meyār, nehy-i ḥāżırdır. Aṣlı, ārādır. Baʿd ez-īn mīm-i nāfiyeniñ duḫūli ḥīninde hemze yā'ya ḳalb olunup ***mey-ārā*** olmuşdur. Ve maṣdarı ārāsten'dir tezyīn itmek maʿnāsına. Ḥāṣılı ***mey-ārā***, tezyīn itme. [59a]

Fā'ide: ***Ne-b'ved***, fiʿl-i māżīdir būden maṣdarından olmaḳ maʿnāsına. Lākin burada bā'nıñ żammesi li-ecli'l-vezn iskān olunur. Esās ʿArabīdir temel maʿnāsına. [91a]

Fā'ide: ***Rest-gār***'ıñ aṣlı reste-gār'dır. Lākin hā-i resmiyyesi kāf-ı Fārsīye tebdīl olunur. Ve āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet içündür. [103a]

Üstūn, hemzeniñ żammıyladır. Lākin aṣlı sütündur. ***Hemze***, li-ecli'l-vezn idḫāl olunmuşdur. Direk ve temel maʿnāsına.[198a]

Fā'ide: ***Ḥırfet***, ***ḥā***'nıñ kesriyle ʿArabīdir ki kār u ṣanʿat maʿnāsına. [201a]

Beter, ziyāde fenā dimekdir ki aṣlı bed-ter'dir. Taḫfīf içün dāl ḥaẕf olunmuşdur. [248b]

5.1.2. Kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapçadaki Karşılıkları

Pend-nâme Farsça bir metindir. Ali Behcet bu metinde geçen kelimelerin Türkçe ve Arapçadaki karşılıklarını vererek sözcüğün manasının öğrencinin (ihvân) zihninde kalıcı olmasını sağlamaktadır. Bu tekniğin günümüz dil öğretiminde de kullanıldığını belirtmek gerekir.

Mehd, feṯ-i mīm ile beşik maʿnāsınadır. Fārsīce gehvāre dirler. [10a]

Zemīn, Fārsīdir. ʿArabīsi arż, Türkçesi yer dimekdir. [13a]

Sirāc, kesr-i sīn ile ʿArabīdir ḳandīl maʿnāsına. Fārsīde çerāġ dirler. [16a]

5.1.3. Kelimelerin Müştakları

Arapça ve Farsça bükümlü diller, Türkçe ise sondan eklemeli diller grubundadır. Bu sebeple Arapça ve Farsçada kelime kökleri yapım ve çekim sırasında önde, içte ve sonda bazı ekler alarak farklı şekillere ve kırılmalara uğrarken Türkçede yapım ve çekim ekleri kelimenin sonuna gelmektedir. Ali Behcet ana dili Türkçe olan öğrencilere dil öğretirken dillerin bu yapısı üzerinde yoğunlaşır ve sözcüklerin müştaklarını sarih bir şekilde açıklar.

Şākirdān, kāf-ı Fārsīyle şākirdiñ cemʿīdir. [16b]

Dārem, fiʿl-i mużāriʿ-i mütekellim-i vaḥdedir. Dāşten, maṣdarından ṭutmaḳ maʿnāsına. El-ḥāṣıl ***çeşm-dārem***, ümīd ṭutarım dimekdir. [22b]

Şefāʿat-ḫᵛāh, vaṣf-ı terkībīdir. Şefāʿat-ḫᵛāhende'den muḫaffef olup şefāʿat dileyici dimekdir. [22b]

Ġudūd, ***ġayn***'ıñ żammıyla ġudde'niñ cemʿīdir ki bezler dimekdir. [166b]

Münāfiḳ, müfāʿale bābından ism-i fāʿildir ki ṣülāṣīsi nifaḳdır. **[218a]**

5.1.4. Kelimelerin Zıt Anlamları

Ali Behcet'in şerh yaparken kullandığı tekniklerden birisi de kaynak metinde geçen kelimelerin zıt anlamlısını vererek açıklamalarını zenginleştirmesidir. Burada dikkat çeken husus kaynak metinde geçen Türkçe kökenli olmayan sözcüğün manasının Arapça veya Farsça kökenli sözcüklerle verilmesidir. Ali Behcet'in amacının öğrencilerin Arapça ve Farsça kelime hazinesini geliştirmek olduğu düşünülürse bu tavır aynı zamanda bu sözcüklerin o gün için halk arasında kullanılmakta olduğunu göstermektedir. O gün için Türkçeleşmiş Arapça ve Farsça kelimeler olarak nitelendirilebilecek olan bu sözcükler diller arasındaki kelime alışverişini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Ali Behcet kaynak metinde geçen sözcüğün bazen direk zıt anlamlısını verirken bazen de zıt anlamlı sözcükleri veya sözcük gruplarını metin içerisinde kullanarak şerhini zenginleştirmektedir.

Zīrā **fenālıġıñ** cezāsı **bedlikdir**. **Eyülügüñ** cezāsı daḫi **nīklikdir**. [50b]

Ḥāṣılı ednā olan dünyāya göñül virmek ḫaṭādır. Zīrā **ʿālim** ü **dānā** olan kimse, **cāhil** ü **nā-dān** ile maḥabbet itmedigi gibi sen daḫi andan dāmeniñi düşürüp maḥabbet itmemekligiñ cāʾizdir. [58b]

Ve dünyāda her kim ki **nā-murād** olur ise ol kimse āḫiretde **ber-murād** olur. [60a]

Ḥāṣılı ey berāder! Saḫāya çalış saḫāya tā ki **sertlikden** ṣoñra **mülāyemet** bulasın yaʿnī **ġam u ġuṣṣadan** ḫalāṣ olup **şād u ḫandān** olasın dimekdir. [213b]

5.1.5. Mecaz Anlamlı Kelimeler

Bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan (TDK Güncel Sözlük, erişim: 06.11.2021) sözcükler mecaz anlamlı sözcükler olarak değerlendirilir. Ali Behcet, *Nüzhetü'l-İhvân'da* bu anlamda kullanılan sözcükleri ayrıntılarıyla açıklar, varsa kinaye ve teşbih unsurlarını da belirtir.

Güş, ḳulaḳ maʿnāsınadır. ***Māl***, emrdir mālīden maṣdarından. Ḥāṣılı ***güş-māl***, ḳulak burmaḳ dimekdir ki teʾeddübden kināyedir. [27b]

Leb, dudaġını. Leb-rā taḳdīrindedir. Yaʿnī aġzını dimekdir. [33a]

Mühr-i sükūt, mühr ẓamm-ı mīmle meşhūrdur. Ḥāṣılı *mühr-i sükūt*, sükūt mührini dimekdir. Yaʿnī söyleme. Burada sükūtı mühre teşbīh vardır. [33a]

Bu beytde ***leb-i nān-ı faṭīr'***den murād ḳalīlü'l-māye olan şeydir. [78b]

5.1.6. Eş Sesli (Sesteş) Kelimeler

Söylenişleri aynı, anlam ve kökleri farklı olan kelimeler eş sesli (sesteş, eş adlı) kelimelerdir. Şiir dilinin metaforlarla örülü kendine has dünyasında bu sözcüklerin oluşturduğu derin yapıdan her zaman yararlanılmaktadır. Ali Behcet *Pend-nâme*'de geçen eş sesli kelimeleri açıklarken aynı zamanda şiir dilinin nasıl yorumlanması gerektiği konusunda öğrencileri eğitmektedir.

Gerdī burada **şodī** maʿnāsınadır ki olur iseñ dimekdir. [97a]

Fā'ide: Evvelki ***ārāyī*** kelimesi mużāriʿ-i muḫāṭabdır ārāsten maṣdarından zīnet itmek maʿnāsına. İkinci ***ār***, emr-i ḫāżırdır. Āverden maṣdarından getürmek dimekdir. [90a]

Egerçi ***costen***, ṭaleb itmek maʿnāsına ise de burada cevīden maʿnāsınadır. [94a]

Fā'ide: Evvelki ***nā-sezā***'dan murād aḥmaḳ kimsedir. İkincisinden daḫi murād leʾīm ü alçaḳ olan kimsedir. ***Merdümī***'den de murād insāniyyetdir. [100b]

Semūm, sīn'iñ fetḥiyle sām yelidir. Lākin burada nār-ı semūmdan murād cehl-i nārdır. [202b]

Güzīd, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla māżīdir. Güzīden maṣdarından iḫtiyār itmek maʿnāsına. Lākin burada maṣdar maʿnāsı virildiġi bāyed kelimesinden ṣoñra geldiginden içündür. [208a]

Evvelki *est*, edāt-ı ḫaberdir. İkinci *est*, hest maʿnāsınadır. Var dimekdir. Dervīşī'deki yā maṣdariyyet içündür. Faḳr u dervīş ikisi bir maʿnāyadır. [211a]

Fā'ide: Burada *buved* kelimeleri edāt-ı ḫaber olan est maʿnāsınadır. [216b]

Fā'ide: *Ḫūn*, *ḫā* nıñ żammıyla ḳan ve *bīnī*, *bā* nıñ kesri ve āḫirinde *yā-i aṣliyye* ile burun dimekdir enf gibi. [217a]

Ger konī ḫayrī, eger bir ḫayr ider iseñ. *Be-dest-i ḫᵛīş*, kendi eliñ ile. *Kon*, eyle. *Ḫayr-ı ḫod-rā*, kendi mālıñı. *Vaḳf-ı her dervīş kon*, her faḳīre vaḳf eyle.

Ḥāṣılı eger bir ḫayr ider iseñ kendi eliñ ile eyle. Kendi mālıñı her faḳīre vaḳf u iḥsān eyle. İkinci *ḫayr*, māl maʿnāsınadır.**[222a]**

Cā-yı ān kes key koned Ḥaḳ der-bihişt
Ger hevā-yı nefs-i ser-keş-rā bi-hişt

Fā'ide: İki *bihişt* daḫi *bā'*nıñ kesriyledir. Evvelkīsi cennet, ikincisi *hā'*nıñ kesriyle hişten maṣdarından fiʿl-i māżī'dir ṣalıvirdi maʿnāsına. [244a]

Fā'ide: *Ber*, bā-i ʿArabī'niñ fetḥi ve *rā'*nıñ sükūnıyla burada yan maʿnāsınadır ve ekṣerī yerde ʿale maʿnāsına gelür. Bu ṣūretde ḥarf olur ve yine *ber*, borden maṣdarından emr-i ḥāżır olup getür ve ilet dimekdir ki bu ṣūretde fiʿl olur ve baʿżı kerre de mīve maʿnāsına gelür. Bu ṣūret daḫi ism olur bu maḳāmda oldıġı gibi. [256a]

5.1.7. Eş Anlamlı Kelimeler

Ali Behcet'in *Nüzhetü'l-İhvân* adlı eseri üç dilli (elsine-i selâse) bir sözlük oluşturacak derecede sayıca fazla kelime barındırmaktadır. Kaynak metinde geçen sözcüğün Türkçe ve Arapçadaki anlamdaşını veren şârih bazen bu sözcüklerin Farsçadaki eş anlamlısını da vererek söz konusu kelimenin kökeni hakkında bilgi vermektedir. Böylece okuyucu kaynak metindeki sözcüğün kökeninin Arapça mı yoksa Farsça mı olduğu konusunda bir hükme varmaktadır.

Fa'ide: *Bī*, edāt-ı selbdir. Cāmide dāḫil olur. Meṣelā bī-vefā dirler. Vefāsız, vefāsı yoḳ dimekdir. *Ferzend*, oġul maʿnāsınadır. ʿ**Arabīde** veled gibi. [10a]

Der, ḥarf-i ẓarfdır. Fī maʿnāsına. *Mehd*, fetḥ-i mīm ile beşik maʿnāsınadır. **Fārsīce** gehvāre dirler. [10a]

Zīr, kesrle altdır ʿArabīde taḥt gibi. *Zeber*, fetḥle üstdür ʿArabīde **fevḳ** gibi. [3b]

Zemīn, Fārsīdir. ʿArabīsi **arż**, Türkçesi **yer** dimekdir. [13a]

Ḳamer, ʿArabīdir **ay** maʿnāsına. Fārsīde **māh** dirler. [13b]

Revān, ṣıfat-ı müşebbehedir. **Aḳıcı** ve **rūḥ** maʿnāsınadır. [16a]

Bend, bā-i ʿArabīyle **bāġ** u **ḳayd** ve **sevdā** dimekdir. [20a]

Nīst, yoḳdur ve degildir. [50a]

Münīr, żiyā virici ve rūşen. [59a]

Ez-pey-i āzār-ı her mü'min, her müʾminiñ incitmek izinden yaʿnī ezā vü cefā itmek efkārında dimekdir ki ***ez*** burada der maʿnāsına edāt-ı ẓarfdır. [99a]

Zū, aṣlında ez-ū'dur. Ez-men maʿnāsınadır. [134b]

Dest-gāh, ṣervet ü sāmān u ġınā.[158a]

Ten-i ʿuryān, terkīb-i tavṣīfīdir ki ʿuryān olan beden dimekdir. ʿUryān, ʿayn'ıñ żammıyla **çıplaḳ** maʿnāsınadır. Fārsīce **bürehnedir**. [195b]

Kerkes'de olan kāflar, kāf-ı ʿArabī olup aṭlas vezninde her ikisiniñ fetḥasıyla Türkīde **aḳbaba** dinilen ḳuşuñ ismidir. **[197b]**

Serd, ***sīn***'iñ fetḥi ve ***rā*** ile ***dāl***'ıñ sükūnıyla ṣoġuḳ dimekdir ki ʿArabça berd dirler. [228a]

Çerāġ, cīm-i Fārsīniñ fetḥiyle **fetīl** maʿnāsınadır. Lākin burada **mum** ve **ḳandil** murāddır. **[232a]**

Yukarıda belirtildiği üzere Ali Behcet modern dil öğretme metotlarında kullanılan yöntemler gibi kelimeleri farklı yönleriyle ele alarak tanıtmıştır. Böylece dil eğitimi gören öğrencilerin (ihvân) zihninde söz konusu kelimelerin doğru yere yerleştirilmesini sağlamış ve bu kelimelerin farklı ip uçları ile hatırlanmasına olanak sağlamıştır.

5.1.8. Kelimelerin Sözlük Anlamları

Şârihin *Nüzhetü'l-İhvân'da* bazı sözcüklerin ve tamlamaların manasını açıklarken lügat anlamından bahsetmesi mezkur sözcüklerin, tamlamaların dönem için karşıladığı temel anlamı belirtmesi yönüyle önemlidir. Aşağıdaki örnekte ***ġayr-ı derd ü dāġ*** tamlamasının lügat anlamı verildikten sonra bu yapının *Nüzhetü'l-İhvân'da* bağlam içerisinde kazandığı anlam açıklanmıştır.

Ġayr-ı derd ü dāġ, derd ***lüġatde*** elem ü keder dimekdir. Lākin ***burada*** maḥabbet-i Ḫudā murāddır. Ve ***dāġ lüġatde*** tamġaya dirler ise de ***burada murād*** maḥabbet-i ʿışḳdan göñülde ḥāṣıl olan ḥarāretdir. El-ḥāṣıl ***ġayr-ı derd ü dāġ***, ʿışḳ ve ḥarāret-i maḥabbetiñ ġayrı. [64b]

5.2. Dil Bilgisi

Dil bilgisi bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyerek kurallarını tespit eden bilim dalıdır. Özellikle gramer ağırlıklı şerhlerin amacı olan dil bilgisi öğretiminde dilin ses, şekil ve cümle yapıları şârih tarafından birtakım yöntemler kullanılarak okuyucuya (öğrenci, ihvân) sezdirilir ve bu yolla onların söz konusu dili etkili, doğru ve düzgün bir şekilde öğrenmeleri ve kullanmaları amaçlanır. Dolayısıyla Klasik Türk edebiyatı şerhlerindeki dil bilgisi öğretimi, anlama ve anlatma becerilerinin öğrencilere etkili bir şekilde kazandırılması noktasında yardımcı ve destekleyici bir alan olarak görülebilir. Ali Behcet eserinde tercümeye yoğunlaşmakla birlikte Farsçayı yeni öğrenmeye başlayan öğrencilere dil bilgisi konusunda bilgi vermeyi ihmal etmemiştir.

Bu ***v'ān gehī***, ān gāhī ve ān gāh ve+ān+geh cemīʿsi kāf-ı Fārsīyle ol vaḳt dimekdir. ***V'ān gehī***, ān gāhī'niñ yā'ları zāʾiddir. Lākin ***v'ān gehī*** burada andan ṣoñra maʿnāsına istiʿmāl olunur. ***V'ān gehī***, andan ṣoñra yaʿnī ʿāḳıl şākir olduḳdan ṣoñra. [25b]

5.2.1. Kelimelerin Farklı Formları

Klasik Türk edebiyatı döneminde Türkçe ile Arapça ve Farsça dilleri sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşim diller arasında ortak kullanılan sözcüklerin telaffuzunda ve yapısında farklılıklara sebep olabilmektedir. Başka dilden sözcük alarak bünyesine katan bir dil tabii olarak bu sözcüğü kendi telaffuzuna uydurmaktadır. *Nüzhetü'l-İhvân'da* şârih kelimelerin ait olduğu dili verdikten sonra kelimenin telaffuzuyla ilgili okuyucuyu aydınlatmaktadır.

Fā'ide: ***Pister***, bā-i Fārsīniñ kesriyle döşek maʿnāsınadır. ***Kimḫā***, kesr-i kāf-ıʿArabīyle maẕrūf ḳumaşdır. Ammā Türkīde kāf'ıñ fetḥasıyla istiʿmāl olunur. ***Naḫ***, fetḥ-i nūn ile bir nevʿ ḳumaşdır. El-ḥaṣıl ***kimḫā*** vü ***naḫ*** ḥarīrden ṭoḳunmuş şeye dirler. [8b]

Dehān, kesr-i dāl ile müstaʿmel ise de ṣaḥīḥi fetḥaladır. Baʿżı kerre elifini ḥaẕf idüp dehen daḫi dirler. Maʿnāsı ağızdır. [9a]

Cā, aṣlında cāy'dır. Li-ecli'l-vezn yā ḥaẕf olunmuşdur. Maʿnāsı, mekān ve yer dimekdir. ***Dem***, nefes maʿnāsınadır. [9b]

Ender ḥarfiniñ āḫirine baʿżı kerre vāv-ı nisbet ve nūn-ı te'kīd getürüp enderūn dirler. Sultānıñ iç aġalarına enderūn aġaları didikleri gibi ve gāh evvelinden elif ve nūnı ḥaẕf idüp ***der*** dirler. [20a]

Konī, eylersin dimekdir ki mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı, kerdendir ve ism-i fāʿili konendedir. Emr-i ḥāẕırı daḫi kon'dur. [23a]

Rū aşlında rūydur. Lākin burada vezn içün yā ḥaẕf olunmuşdur. [28a]

Peẕīr, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle fiʿl-i emrdir ḳabūl eyle maʿnāsına. Maṣdarı peẕīreftendir. Ḳabūl itmek maʿnāsına mużāriʿinde fā, dāl'a ḳalb olunup peẕīred olur. [29a]

Sūy, żamm-ı sīn ve yā ile yāḫūd yā'sız ṭaraf u cihet ü cānib maʿnāsınadır. [38a]

Fā'ide: Evvelki ***ḫalḳ***, ḫā-i muʿcemeniñ fetḥiyle maḫlūḳ maʿnāsına. İkinci ***ḫulḳ***, ḫā-i muʿceme ile lām'ıñ żammı veyāḫūd sükūniyle ṭabīʿatdır ki Fārsīde ḫūy dirler. [94b]

5.2.2. Kelimelerin ve Edatların Gramatikal İşlevleri ve Örneklendirilmesi

Ali Behcet şerh boyunca kaynak metinde geçen kelimelerin ve edatların gramatikal işlevleri konusunda yeri geldikçe bilgi vermektedir. Kelimenin veya edatın gramatikal işlevini açıklarken zaman zaman örneklendirmeler üzerinden giden şârih böylece mezkur konuyu muhatabının seviyesine uygun bir şekilde anlatmayı başarmaktadır.

Her ki, herkes ki taḳdīrindedir yaʿnī her kimse ki. Bu ki edāt-ı rabṭ-ı ṣıfatdır. Mā-baʿdini, mā-ḳabline ṣıfat düşürür. [25b]

Ebleh, aḥmaḳ dimekdir. ***Terīn***'de olan ***ter***, edāt-ı tafḍīldir. ***Yā*** nisbet ve ***nūn*** daḫi nisbet olan ***yā***'yı teʾkīd içündür. Bihterīn gibi. Yaʿnī ***ebleh-terīn*** ziyāde aḥmaḳ dimekdir. [26a]

Tu-rā'da olan rā, edāt-ı mefʿūldür. El-ḥāṣıl ***tu-rā***, seni. [28a]

Ḳaṣd-ı dil-āzārī, terkīb-i tavṣīfīdir. ***Ḳaṣd***, mevṣūf; ***dil-āzār*** anıñ ṣıfatıdır. ***Āzārī*** lafẓı, vaṣf-ı terkībīdir. Dil-āzārende'den muḫaffefdir. Āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyedir. [31a]

Çü, vāv-ı resmīyle edāt-ı teşbīhdir. Çün'den muḫaffefdir. [38b]

Her süḫan-kān, aşlında ***her süḫan ki ān***'dır. ***Ki*** edāt-ı rabṭdır. Ve ***ān*** ism-i işāretdir. Li-ecli'l-vezn ***kān*** oḳunur. [165b]

5.2.3. Kelimeler Hakkında Yapılan Gramer Açıklamaları

Farsçanın bir yabancı dil olarak görülmesi ve öğretiminin de buna uygun yöntemlerle yapılması XIX. yüzyılın ikinci yarısına (1869 yılından sonra) tekabül etmektedir. Bu tarihten önce Farsça rüşdiyelerin ders programlarındaki yerini korumuş olsa da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yürürlüğe girişine kadar, yani 1847-1869 yılları arasında, rüşdiyelerde okutulan Farsçaya bir yabancı dil gözüyle bakılmamış, daha çok, Türkçenin daha kolay ve daha etkin bir şekilde öğretilmesine yardımcı olacak bir ders

olarak görülmüştür. Daha açık bir ifadeyle, Farsça derslerinde Farsçanın değil, Türkçenin öğretilmesi amaçlanmıştır (Çelik, 2005, s. 102).

1869 yılına kadar rüşdiyelerde Farsçanın öğretiminde ezber ve çeviri yönteminden yararlanılırken, 1869 yılından sonra, usûl-i cedide adı verilen yeni bir yöntem kullanılmaya başlamış ve sözcük öğretimini amaçlayan *Tuhfe-i Vehbi* adlı manzum sözlüğün yerini, başta Kemal Efendi'nin *Talim-i Fârisî* adlı eseri olmak üzere, Farsça dil bilgisi kitapları almıştır (Çelik, 2005, s. 103).

Farsça öğretiminde yapılan bu değişikliğin pratikteki uygulanışına *Nüzhetü'l-İhvân*'da tesadüf edilmektedir. Şüphesiz kaleme alınan her yapıt gibi *Nüzhetü'l-İhvân* da kaleme alındığı toplumun eğitim politikasından bağımsız düşünülmemelidir. Ali Behcet kaynak metinde geçen sözcüklerin Türkçe anlamları kadar gramer yapısına, fiillerin zamana göre çekimine, sözcüklerin türü ve eklerin görevlerine de yoğunlaşmaktadır.

Devān, ṣıfat-ı müşebbehedir. Maṣdarı devīden. Mużāriʿ i deveddir. Ḳoşar maʿ nāsına. [26b]

Nefs-i şūmeş terkīb-i tavṣīfīdir. ***Şūm***, nefsiñ ṣıfatıdır. [27b]

Merdümān, merdüm'üñ cemʿīdir. Erler yaʿnī ādemler. ***-rā***, edāt-ı mefʿūlün bihdir. Ḥāṣılı ***merdümān-rā***, ādemleri. [28b]

Bendegān daḫi bende'niñ cemʿīdir ḳul maʿnāsına. Ve bir kelime ki āḫirinde hā-i resmiyye olup ve elif, nūn ile cemʿ baġlandıġı zamān o hā-i resmiyye kāf-ı Fārsīye tebdīl olunur. Nitekim bendegān kelimesinde oldıġı gibi. Ḥāṣılı ***ez-bendegān-ı ḫāṣ***, ḫāṣṣ u yaḳīn bendelerinden. [39a]

5.2.4. Yapılagelen Hataları Düzeltme/ Doğru Kullanımı Belirtme

XIII. ve XX. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü coğrafyada kullanılan Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalmıştır. Bu sebeple içerisinde Arapça ve Farsçadan hem dil bilgisi kuralları hem de kelimeler barındırmaktadır. Diller arasında kelime alışverişinin olması, belli bir orana kadar, doğal karşılanması gereken bir durumdur. Yaşayan bir varlık olan dil bu özelliği sayesinde hem varlığını devam ettirmekte hem de zamana ayak uydurarak çağın insanına hitap etmektedir. Arapça ve Farsçadan sözcükler alarak bünyesine katan ve aynı şekilde bu dillere sözcükler veren Türkçe bu alışveriş esnasında aldığı sözcüklerin "söyleyişini" yani "telaffuz"unu da kendi yapısına uydurmaktadır.

Klasik Türk edebiyatı dönemi eserlerinde köken olarak başka dillere ait olan kelimelere rastlanmakta ve bu sözcüklerin söyleyiş olarak Türkçeye uydurulduğu görülmektedir. Dil öğretimi için kaleme alınan eserlerde, sözlüklerde ve şerhlerde yazar bu sözcüklerin nasıl telaffuz edilmesi gerektiği konusunda okuyucuyu bilgilendirmektedir. Ali Behcet, Farsçayı öğretmek amacıyla kaleme aldığı *Nüzhetü'l-İhvân'da* kaynak metinde geçen sözcüklerin nasıl telaffuz edilmesi gerektiği konusunda, doğru ve yanlış kullanımlar hakkında bilgi vererek öğrencileri aydınlatmaktadır.

Hemyān, hā'nıñ fetḥiyle kīse dimekdir. Lākin kesr ile efṣaḥdır. ***Ḥasret***, ʿArabīdir arzū maʿnāsına. ***Nān***, etmek maʿnāsınadır.[8a]

Dehān, kesr-i dāl ile müstaʿmel ise de ṣaḥīḥi fetḥaladır. Baʿżı kerre elifini ḥaẕf idüp dehen daḫi dirler. Maʿnāsı aġızdır. [9a]

Bi-gurīḫte'de olan bā, kesre ile istiʿmāl olunur ise de **ṣaḥīḥ ü efṣaḥı żammeledir**. Zīrā ehl-i Fārsī, kāf-ı Fārsīden evvel olan bā'yı maẕmūm oḳur. Ve gelmesi māżī-i menḳūldür. Maṣdarı gurīḫtendir ḳaçmaḳ maʿnāsına. [21a]

Nekned, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Burada vezn-i şiʿr ü feṣāḥat ve güzelligi içün żammeyi ḥaẕf idüp ***nekned*** **oḳumalıdır**.[41b]

Ḥāṣılı Ḫudā'nıñ yoluna sülūk iden kimse köşk ve **baġçe** ḳayd u sevdāsında degildir.

Der-kenār: Bāġçe, bā-i medle yazılmaḳ **eṣaḥḥ-ı imlādır.** [64b]

Fā'ide: Bed-baḫtī vü cāhilī ve ḳāhilī vü saḫtī kelimelerindeki yā'lar maṣdariyet içündür. Lākin saḫtīde olan yā'yı **baʿżılar yā-i zā'idedir dimişler.** [66b]

Fā'ide: ***Murġī*** de olan ***yā*** gerek vaḥdet ve gerek zā'ide olsun her ikisi **ṣaḥīḥdir. [80a]**

Fā'ide: Zārī'niñ yā'sı aṣliyyedir. Āḫirindeki hemze yā-ı maṣdariyet içündür ve yā ile zārīy daḫi **cā'izdir**. [139a]

Mihmān daḫi ***mīm***'iñ kesriyle müsāfir dimekdir. ***Yā*** ile ***mīhmān*** daḫi cā'izdir. [162b]

Penhān, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle gizlü maʿnāsınadır egerçi kesre ile oḳunmaḳlıḳ şöhret bulmuş ise de. Çünki fetḥa-la oḳumaḳ **efsaḥ u faṣīḥdir.** [193a]

Burada ḫod kelimesiniñ żammesi mıṣrāʿ-ı evvelde bed kelimesine ḳāfiyeden içün **fetḥa ile oḳunulması iḫtār olunur.** [202b]

Buḫl-rā'da olan rā, bu maḳāmda iki maʿnāda istiʿmāl olunur: Biri bā-i ṣıla maʿnāsına biri ḥarf-i taḫṣīṣ. **Her ikisi münāsibdir.** [215b]

Fā'ide: ***Tohī***, ***tā'***nıñ fetḥiyle müstaʿmelü'l-yesede **ṣaḥīḥ ü eṣaḥ ve faṣīḥ ü efṣaḥı** ***tā'***nıñ żammıyladır boş maʿnāsına. ***Forbihī***, ***fā'***nıñ fetḥi ve ***rā'***nıñ süḳūnı ve ***yā-i zā'ide*** ile semiz dimekdir. Lākin burada ***tohī'***ye ḳāfiye içün ***fā'***nıñ żammıyla oḳumaḳ lāzımdır.[261a]

5.3. İmla Bilgileri

Dilin belli kurallar çerçevesinde yazıya geçirilmesi yani imlası (yazım) meselesi edebî eserlerin Osmanlı Türkçesiyle yazıldığı bir dönemde sorunlu bir mevzu olarak görülmektedir. İmparatorluk döneminde Türk Dil Kurumu (TDK) gibi sözcüklerin doğru kullanımlarını belirleyerek toplum genelinde standart bir dilin oluşmasını sağlayan kural koyucu herhangi bir kurum bulunmamaktaydı. Bu sebeple bu dönemde dil öğretimi için kaleme alınan eserlerde sözcüklerin doğru yazımı konusunda müellifler tarafından zaman zaman bazı bilgilerin verildiği görülmektedir. Şârih *Nüzhetü'l-İhvân'da* kaynak metinde geçen sözcüğün okunuşu hakkında bilgi verirken söz konusu kelimenin ait olduğu dili de belirterek dil öğretiminin gereği olan tüm kuralları metninde uygulamaya çalışmaktadır.

5.3.1. Kelimelerin Harekeleri

Herhangi bir dili yeni öğrenmeye başlayan öğrencilere ilk olarak öğretilecek şey bu dile ait sözcüklerin nasıl okunması gerektiği konusudur. Arap alfabesiyle yazılan Klasik Türk edebiyatı metinlerinde okutucu harfler (elif, vav, ye ve güzel he) ve harekeler (üstünde veya altında bulunduğu ünsüzün birer ünlü ile okunmasını sağlayan işaretler) sayesinde sözcüklerin doğru okunuşları belirtilmektedir. Ali Behcet şerh yaparken sözcüklerin harekelerini belirterek kelimelerin okunuşunu söylemekte ve akabinde manasını vermektedir. Kaynak metinde geçen tüm sözcüklerin hareke durumunu vermeyen şârih, daha ziyade okuyucunun hiç karşılaşmadığı veya duymadığını düşündüğü kelimeler ile yazılışları aynı fakat okunuşları farklı olan Arapça kelimelerin imlâ durumları hakkında bilgi vermeyi yeğlemektedir.

Loḳma, żamm-ı lām ile bir çiynem ṭaʿāma dirler. [6a]

Zehre, fetḥala öd didikleri şeydir ki ziyāde acıdır. İnsānda ve ḥayvānda olur. Cigere muttaṣıl bir nesnedir. [7a]

Sincāb, sīn'iñ **kesresiyle** bir nevʿ gurgdur. ***Semūr*** daḫī keẕālik bir nevʿ gurgdur. [8b]

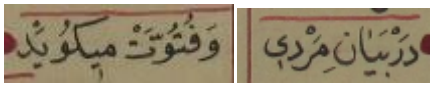
Ervāḥ, fetḥ-i hemze ile rūḥuñ cemʿīdir. [16b]

Cevān, cīm-i ʿArabīniñ fetḥiyle genc ve yigit maʿnāsınadır. [25b]

Ḫᵛīş, ḫā-i muʿcemeniñ kesri ve vāv-ı resmīyle kendi dimekdir.[30a]

Fā'ide: ***Kār***, ***nīk-merdān'***a mużāfdır. ***Nīk-merdān***, aṣlından merdān-ı nīk'dir ki nīk merdān'ıñ ṣıfatı ve merdān[54] anıñ mevṣūfudur. Ṣoñra ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem olup terkīb-i mezcī olmuşdur. Bu ṣūretde iki cüzʾü daḫi **sākin** olaraḳ oḳunur.[258a]

Asıl nüshada genel olarak hareke kullanılmamakla birlikte bazı başlıkların ve çok az sayıda kelime ve ekin harekelendiği görülmektedir.

: *Der-Beyān-ı Merdī ve Fütüvvet Mī-Güyed [257a]*

5.3.2. Söz Konusu Kaidenin Ait Olduğu Dili Belirtme

Ali Behcet, *Nüzhetü'l-İhvân'da* kaynak metinde söz konusu olan dil bilgisi kaidesini ve bu kaidenin ait olduğu dili de açıklamaktadır. Kaynak metin Farsça olmakla beraber Arapça ve Farsçanın kendi aralarında sözcük düzeyinde veya dil bilgisi, söz dizimi (sentaks) düzeyinde alışverişte bulunduğunu unutmamak gerekir. Durum böyle olunca *Pend-nâme* şerh edilirken Farsçayla birlikte Arapça sözcükler ve kaideler de sıklıkla söz konusu olmaktadır. Ali Behcet'in şerh yaparken muhtevayla birlikte dil bilgisi kuralları konusunda yaptığı açıklamalar üç dile olan hakimiyetini göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır.

Beste, bā-i ʿArabīniñ fetḥiyle ***māżī-i menḳūldür*** baġlamış maʿnāsına. Maṣdarı bestendir. Baġlamaḳ dimekdir. Maṣāriʿnde sīn, nūn'a ḳalb olunup bender olur. **[9a]** ***Yaḫ***, yā'nıñ fetḥiyle buz dimekdir.

İmāmān, Fārsī **ḳāʿide-i** üzere imām'ıñ cemʿīdir. Āḫirinde olan ***yā*** vaḥdet içündür. [16a]

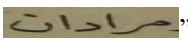
Şāfiʿī ile ***İdrīs***'iñ beyninde bir ibn kelimesi muḳadderdir. Taḳdīri Şāfiʿī ibn-i İdrīs'dir. Zīrā, **ḳāʿide-i Fārsiyyedendir**: İki ismiñ arasında ibn lafẓı olur ise li-ecli'l-taḫfīf ekṣerī yerde ḥaẕf olunur. [17b]

Tārīk-i rāy, vaṣf-ı terkībīdir. [26b]

Feṣāḥat, kelām-ı açıḳ olup ḫaṭādan ḫālī ve berī olmāḳ dimekdir. [35b]

5.4. Metin İçerisinde Kullanılan Kaynaklar

Klasik Türk edebiyatı dönemi ürünlerinde metni sağlamlaştırmak, okuyucu üzerindeki etkiyi arttırmak, estetik kaygı ve ayrıca müellifin kendi bilgi birikimini

[54] "merdān" sözcüğü burada yanlışlıkla " " şeklinde yazılmıştır.

göstermek istemesi gibi sebeplerle çeşitli kaynakların şahitliğine başvurulmaktadır. Bu tavrın metne ciddiyet ve olgunlukla birlikte bilimsellik de kattığı ortadadır.

Nüzhetü'l-İhvân'da nüsha farkları belirtilmiş, âyet ve hadis iktibasları, deyim ve atasözleri gibi kaynaklara daha fazla yer verilirken kitapların kaynaklığına çok az başvurulmuştur. Bu tavırda Farsçayı yeni öğrenmeye başlayan öğrencilerin donanımının dikkate alınmasının etkili olduğu düşünülebilir. Ali Behcet'in şerh yaparken başvurduğu kaynaklar, bu kaynakları kullanma biçimi maddeler halinde ve metin içerisinden seçilen örneklerle aşağıda değerlendirilmiştir.

5.4.1. Pend-nâme'nin Nüsha Farkları ile İlgili Bilgiler

Attâr'a atfedilen *Pend-nâme*'nin kaleme alınma tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber Attâr'ın doğum tarihine göre yaklaşık bir tarih söylemek gerekirse XII. yüzyılda mezkur eserin kaleme alındığı söylenebilir (Eserin Attâr'a aidiyeti konusundaki ihtilaf bir kenara bırakılmak şartıyla). Büyük bir coğrafyada okunmuş ve hala okunmakta olan *Pend-nâme*'nin aradan geçen yüzyıllar da hesaba katılırsa en eski tarihli nüshasına ulaşabilmek veya metnin tenkitli basımını hazırlamak imkansız gibi görünmektedir. Osmanlı Devleti döneminde medreselerde ders kitabı olarak da okutulmuş olan *Pend-nâme-i Attâr'ın* şerh edilirken farklı nüshalarından bahsedilmesi şârihlerin çalışmasına değer kazandırmaktadır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan *Nüzhetü'l-İhvân'da* şârih zaman zaman nüsha karşılaştırması yapmakta, farklara değinerek tercih edilmesi gereken sözcükleri belirtmekte, doğru tercihler konusunda okuyucuyu ve diğer şârihleri/mütercimleri bilgilendirmektedir. Bu durum Ali Behcet'in hem farklı nüshaları gördüğünü göstermesi bakımından hem de şerh yapma işini ciddi bir disiplin olarak ele aldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Cürm-i bī-pāyān yerine baʿżı nüsaḫda cürm-i bī-endāz düşmüşdür. Her ikisiniñ meʾāli birdir. [19a]

Z'ān ki, ol sebebden ki dimekdir. Lākin baʿż-ı nüsḫalarda çünki taḥrīr olmuşdur. Her ikisi ṣaḥīḥ olur. [54a]

ʿĀcizīm vü cürmhā **kerde besī**
Nīst mā-rā ġayr-ı to hīç kesī

Der-kenār: **Kerdem besī** nüsḫadan. [267a]

5.4.2. Ayet ve Hadis Örnekleri

Attâr, *Pend-nâme*'sinde sorumluluk sahibi iyi bir insanın ve kâmil bir müslümanın sahip olması gereken özellikleri didaktik bir üslupla belirtmektedir. Adabımuaşeretten (görgü kuralları) ev temizliğine, anne-baba hakkından padişahın sahip olması gereken vasıflara, günlük yapılması gereken ibadetlerden dünya malına karşı takınılması gereken tavra kadar daha birçok konuya değinmektedir. Bu öğütleri verirken muhatabı müslüman bir toplumdur lakin verdiği mesajlar bir yönüyle de evrenseldir. Bu sebeple sözlerinin değerini ve inandırıcılığını artırmak için başvuracağı ilk kaynak müslümanların kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler ve hadislerdir.

Metinde Attâr'ın kullandığı âyet ve hadislerle birlikte Ali Behcet'in kaynak metni şerh ederken söylediklerine delil getirmek amacıyla başvurduğu âyet ve hadisler de bulunmaktadır. Bu kaynakların şahitliğine başvurması Ali Behcet'in üslubunu sağlamlaştırmakta, okuyucu üzerindeki etkisini ve inandırıcılığını artırmaktadır.

İnnemā emvālüküm ve evlādüküm fitnetün.[55]

Ḥāṣılı dördünci ṣıfat her söz ki ol sözi rāst ve ṭoġrı söylersin saña dünyādan eyüdür. Zīrā şol cihetden ki ṭoġrı söylemekde seniñ dīn ü dünyāna fā'ide vardır. Zīrā **Ennecātü fiṣṣıdḳ ve'l-helākü fi'l-kiẕbdir**[56]**.** Yaʿnī ṣıdḳ müceb-i duḫūl-ı cennet ve kiẕb müceb-i duḫūl-ı cehennemdir. **[166a]**

Ḥāṣılı her kimse ki Allāh'ıñ ḳahr u ʿaẕābından ziyādesiyle ḳorḳar, bī-şübhe, ol kimseden her bir kimse ḳorḳar ve ḥadīṯ-i şerīfde **Men ḫāfa min-Allāhi ḫāfa minhü'n-nās**[57] vārid olmuşdur. [167b]

5.4.3. Atasözü ve Deyimler

Tecrübe ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte sözler atasözü olarak tanımlanmaktadır. Atasözleri yerleşmiş bir itiyadın, âdetin, huyun söz biçimine girmesi, ete kemiğe bürünmesidir. Deyim ise gerçek anlamının dışında kullanılan kalıplaşmış söz öbekleridir. Dilin kültürel boyutunu destekleyen deyimler sözlü ve yazılı anlatım tarzını zenginleştiren önemli dil malzemeleridir. Atasözü ve deyimler aynı zamanda milletlerin toplumsal bilinçaltı, kültür dünyası ve hayata bakış açısı hakkında

[55] "Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; [büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır.]" Kur'an-ı Kerim, Tegâbün 64/15.

[56] "İnsanın kurtuluşu hakikatte, helâki bâtıldadır." şeklinde Türkçeye tercüme edilebilecek olan cümle bazı kaynaklarda (http://www.aljomeh.org/ erişim: 02.03.2022) hadis şeklinde zikredilmektedir. Lakin bu yargı sahih kaynaklarla teyit edilememiştir.

[57] Hadis: "Kim Allah'tan korkarsa Allah herşeyi ondan korkutur; Kim Allâh'tan korkarsa, her şey ondan korkar" (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 249). Hadis olarak geçen bu cümlenin sahihliği teyit edilememiştir.

ipucu veren öğelerdir. Orhun Yazıtları'nda ilk örneklerine rastlanılan sav, mesel, darb-ı mesel, tabir diye adlandırılan atasözleri ve deyimler dilimizin, edebiyatımızın, milli kültürümüzün temellerini oluşturmaktadır (Beyzadeoğlu, 2005, 24).

Ali Behcet şerh esnasında atasözü ve deyimlerin kaynaklığına başvurmuş böylece az sözle çok şey anlatarak hem dilin zenginliğinden yararlanmış hem de söz konusu mevzuyu okuyucu için daha somut ve kolay anlaşılır bir şekilde sunmayı başarmıştır. *Nüzhetü'l-İhvân'da* geçen atasözü ve deyimlerin bazıları aşağıda verilmiştir.

Ḥāṣılı her ol kimse ki kendi ʿaybını görici ve sāʾir kimseniñ ʿaybıñı söylemekden fārigˇ ve kendi nefsine meşġūl ola, o kimseniñ rūh u nefsi içün başḳa bir ḳuvvet ẓāhir olur. Nitekim **"Kişi noḳṣānını bilmek gibi ʿirfān olmaz[58]"** dinilmişdir. [36a]

Zīrā iki ḳarpuz bir ḳoltuġa gelmez. [89b]

Zaḫm-ı tīr ber-ten est ve zaḫm-ı süḫan ber-cān. [121a]

Ḥāṣılı ey berāderim! Ḫalḳıñ gizlü olan ʿaybıñı ifşā itme tā ki ġayrı kimse daḫi seniñ ʿaybıñı fāş itmeye. Zīrā **men daḳḳa duḳkadır[59]** yaʿnī bir insān itdügi nesneye göre bulur gerek ḫayr ve gerek şer. **[150a]**

Ḥāṣılı ey ʿāḳil ü fāżıl! Kendiñi düşmen yanından uzaḳ ṭut. Zīrā şerrinden emīn olasın ve cāhil olan dostı kendiñden ayrılmış ṭut yaʿnī terk-i dostluḳ it. Zīrā ḥaḳḳında cefā vü kederi mūcebdir. Bu cihetden dimişlerdir ki ***cāhil olan dostdan ʿaḳıllı olan düşmen ehvendir***.[160a]

Ḥāṣılı ey püser! Ḫalḳa iri ve ḳatı olan sözi az söyle yaʿnī hīç söyleme ve eger pend-gīr olmayup söyler iseñ saña arḳa döndürürler yaʿñī iḳbāl itmezler. Belki rū-gerdān olurlar. Zīrā süḫan-ı bed zehr gibidir. Bu cihetle dimişlerdir ki:

"Zaḫm-ı tīr ber-ten est ve zaḫm-ı süḫan ber-cān"

Pes elinden geldigi ḳadar ḫalḳa rıfḳla muʿāmele itmeklige saʿy eyle gerçi mülāyemet erbābına göre olur ise de. [160b]

Mekkāre mīm'iñ feṭḥi ve kāf'ıñ teşdīdiyle ʿArabī'dir ziyāde mekr ü ḥīle idici maʿnāsına ve fi'l-meṣel **şamān altından şu yüridici** dimekdir. [184b]

---

[58] Çeşm-i insâf kadr-i kâm ile mîzân olmaz
Kişi noksânını bilmek gibi irfân olmaz. (Erdem, 1994, s.212, Gazel 38, 1. Beyit)

[59] Kapı çalanın kapısı çalınır, çalma elin kapısını çalarlar kapını (Arap atasözü). Bugün, bir başkasına yapılan kötülüğün misliyle kendi başına geleceğini düşünmek gerektiğini ifade eden bu atasözünün Farsçası مدر تا پرده‌ات ماند بجای پرده مردم şeklindedir (Beyzadeoğlu, 2005, s. 27).

Kısaca değerlendirmek gerekirse şârih *Nüzhetü'l-İhvân'da* atasözleri ve deyimleri şerhini destekleyici birer unsur olarak kullanmış zaman zaman bunların anlamlarını açıklamayı da ihmal etmemiştir. Bunların sayısı az olmakla birlikte okuyucuyu etkilemek yönüyle etkili olduğu muhakkaktır.

5.4.4. Başka Eserlere Gönderme

Şârihlerin şerh yaparken şahitliğine başvurduğu bir diğer kaynak ise sözlükler, kendilerinden önce aynı eseri şerh eden şârihlerin eserleri, dinî ve tasavvufî eserler ve diğer başvuru (*Gülistan, Bostan, Mantıku't-Tayr, Dîvân-ı Kebîr, Mesnevi* gibi dönem için önem arz eden eserler) kitaplarıdır. Bu şekilde eserlerin kaynaklığına başvurulması yazarların eserlerini kaleme alırken araştırma yaptıklarını, bilimsel davrandıklarını ve yazma işini ciddi bir disiplin olarak gördüklerini göstermektedir. Ayrıca bu tavır yazarın birikimini göstermesi açısından da önemlidir.

Ali Behcet *Pend-nâme*'yi şerh ederken sadece bir eserin ismini anmıştır o da *Bürhān-ı Ḳāṭʿı'dır*. Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî'nin kaleme aldığı Farsçadan Farsçaya olan sözlük XVII. yüzyılda (1652) yazılmıştır. *Nüzhetü'l-İhvân'da* sadece bir yerde ve bir kere isminin anılması bu eserin başvuru kitabı olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Dehān daḫi dāl'ıñ fetḥiyledir. Gerçi kesre ile şöhret bulmuş ise de. Çünki ***Bürhān-ı Ḳāṭʿı'*** da fetḥayla muṣarraḥdır. Ve baʿżı kerre el-fikr-i ḥalḳ idüp dehen dirler. [35b]

5.4.5. Daha Önce Yapılan Açıklamalara Gönderme

Ali Behcet açıklamasını yaptığı konu, manasını verdiği sözcük, görevini açıkladığı ekler, edatlar ve diğer sözcük grupları metnin ilerleyen kısımlarında tekrar söz konusu olduğunda aynı açıklamaları tekrar etme gereği duymamaktadır. Şârih "Bālāda **ẕikr olundı**.", "Tekrār-be-tekrār **sebḳat** itmişdir." şeklinde söz konusu sözcük ve mevzu hakkında daha önce bilgi verildiğini belirterek şerhe kaldığı yerden devam etmektedir.

Ān koned' deki ān ***bālāda ẕikr olundı***. Koned kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla mużāriʿdir. Kerden maṣdarından işlemek ve eylemek maʿnāsına. **[6b/7a]**

Me-tāb, nehy-i ḥāżırdır tāften maṣdarından bükmek maʿnāsına. Bāḳī müfredātı *tekrār-be-tekrār sebḳat itmişdir*. [199b]

5.5. İçeriğe Ait Metotlar

Şârihler şerh yaparken kaynak metinde geçen ve okuyucu için anlaşılması güç olan yerleri açıklayarak bu kısımları muhatapları için anlaşılır kılmaya çalışır. Şârihin yaptığı bu faaliyet, okuyucunun donanımının kaynak metni anlamaya müsait olmadığı durumlarda, meselenin muhatabın zihnine yerleşmesini sağlar. Attâr'ın *Pend-nâme'de* ismen anarak telmih yoluyla kısaca değindiği konular bu eseri şerh eden şârihler tarafından geniş bir şekilde izah edilerek anlatılmıştır. Şârihin niyetine göre uzayıp veya kısalabilen bu açıklamalara *Nüzhetü'l-İhvân*'da da tesadüf edilmektedir. Bu bölümde Ali Behcet'in *Pend-nâme*'yi şerh etme yöntemini şekillendiren muhteva unsurlarına yaklaşım tarzı maddeleştirilerek değerlendirilecektir.

5.5.1. Kültür Dünyası ile İlgili Bilgiler

Kitaplar sadece belli bir konuda okuyucuyu bilgilendirmez ayrıca döneminin giyimi, kuşamı, geleneği kısacası kültür dünyası hakkında da okuyucuyu aydınlatır. Bunu her zaman doğrudan yapmaz. Bazen dolaylı yoldan yaparak satır arasında verdiği bilgilerle dönemini yansıtır. Buna tasavvuf konusunda yazılan bir eserin dönemin canlı tanıkları üzerinden örneklendirmeler yapması böylece okuyucunun satır aralarında (dönem itibariyle) toplumda kabul gören din anlayışını okuması veya aşk konulu bir mesnevide kahramanların hal ve hareketlerinden ve başlarından geçen olaylardan dönemin düğün, evlilik ve ahlaki değerleri gibi konuları hakkında okuyucunun bilgi sahibi olması örnekleri de verilebilir.

Nüzhetü'l-İhvân dikkatle incelendiğinde toplumun değerlerinin, gündelik hayatının, geleneğinin esere yansıdığı ve bu sebeple mezkur eserin dönemin kültür dünyası hakkında bilgi verdiği görülmektedir.

Sincāb, sīn'iñ kesresiyle bir nevʿ gurgdur. ***Semūr*** daḫī keẕālik bir nevʿ gurgdur. **[8b]**

ʿAden cennetdir. Ammā burada Yemen şehirlerinden bir şehriñ ismidir. Ḥāṣılı ***dürr-i ʿAden***, Yemen şehriniñ incüsi gibi. **[35b]**

Ḳalb, ḳāf'ıñ fetḥi ve lām ile bā'nıñ sükūnıyla geçmez aḳçedir. Nākıd daḫi nāṣır vezni üzerine aḳçeniñ ḳalb olup olmadığını tecrübe itmege meʾmūr olan ādemdir. **[172a]**

Kirbās, kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle pamuḳ ve kettāndan olan bezdir. **[209b]**

Ṭalāḳ, ṭā'nıñ fetḥiyle ʿavret ḳocasından boş olmaḳ maʿnāsınadır. Lākin burada şehevāt-ı nefse ṭalāḳ virir iseñ dimek kināyetdir şehevāt-ı nefsi terk itmekden. **[236b]**

Zünnār, zā'nıñ żammıyla şükrān vezninde Naṣārā vü Mecūsī ṭā'ifesiniñ eski zamānda ḳuşandıḳları bir nevʿ ḳuşaḳdır. ***İslāmiyān***, İslāmī'niñ cemʿīdir. Āḫirindeki yā nisbet içündür ādemiyān, ādemī'niñ cemʿī oldıġı gibi. [243b]

5.4.2. Peygamber Kıssaları ve Anekdotlar

Dinî, ahlaki ve tasavvufî bir mesnevi olan *Pend-nâme* İslam tarihine ve literatürüne dair birçok kavramı içerisinde barındırmaktadır. Mesnevide peygamber kıssaları ve din eksenli tarihi olaylara zaman zaman telmih yapılmıştır. Şârihler, *Pend-nâme*'yi şerh ederken bu kıssaları, anekdotları kast edildiği yönleri ile daha ayrıntılı bir şekilde ele alıp anlatarak muhataplarını bilgilendirmişlerdir. Ali Behcet kaynak metinde telmih yapılan bu konulara *Nüzhetü'l-İhvân*'da kısaca değinmeyi, çok fazla ayrıntıya girerek konuyu dağıtmadan vermeyi yeğlemiştir.

El-ḥāṣıl bir ġayrı ḳulunuñ başı üzerine bıçḳı ḳor yaʿnī Ḥażreti Ẕekeriyyā ʿaleyhi's-selām, derūn-ı dıraḫta iḫtifā buyurduḳları zamānda ṭā'ife-i Yehūd bıçḳı ile şehīd itdiler. Ve ol bir ḳulunuñ başı üzerine tāc ḳor yaʿnī şervet ü sāmān virdi. [6b]

Ḥāṣılı peyġamber efendimiziñ yār u muṣāḥibi Ebū-bekrü'ṣ-Ṣıddīḳ ile ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyā'llāhu ʿanhümadır. Ol Resūlu'llāh'ıñ parmaġınıñ ucundan ay yarılup iki parça oldı. [13b]

Der-kenār: El-ḥāṣıl Ḥabīb-i Ḫudā ve şefīʿ-i rūz-ı cezā Muḥammedü'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāh engüşt-i mübārekeleriyle māha işāret eylediklerinde bi-emrillāhi Teʿālā ve bi-işāret-i Resūl-i Ḥaḳ ve maḥbūb-ı muṭlaḳ bedr-i münīr iki pāre oldı dimekdir. [13b]

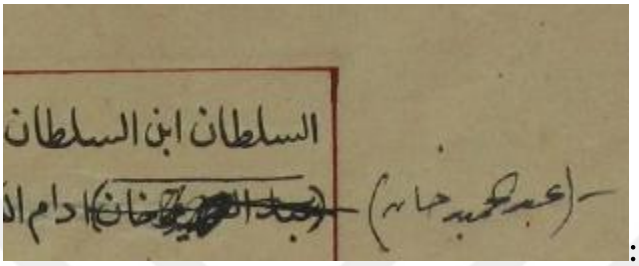
Ḥāṣılı Ebū-Ḥanīfe'niñ ṣāḥibi ḫulefā-i ʿAbbāsiyyeden Hārūnu'r-Reşīd ḥażretlerine ḳāḍī olmuş olan Ebū-Yūsuf ḥażretleridir. Ve ṣāḥibi olan Ḫudā imām Muḥammed'den rāżī vü ḫoşnūd olmuşdur. [17a]

5.6. Şerh Metninde Yer Alan Derkenarlar ve Bunların Fonksiyonları

Metinde toplam 89 derkenar tespit edilmiştir.Bu derkenarların fonksiyonlarının birbirinden farklı olduğu ve ilgili olduğu kelimenin/cümlenin bulunduğu satırın kenarına yazıldığı görülmüştür. Ayrıca derkenarların (birkaçı dışında diğerlerinin) yazı stili ve şerhte kullanılan kalemle derkenarda kullanılan kalemin aynı olması yönüyle benzerlikler barındırdığı tespit edilmiştir. Bu da şerhi yazan şahısla derkenarları yazan şahsın aynı kişi olduğu düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

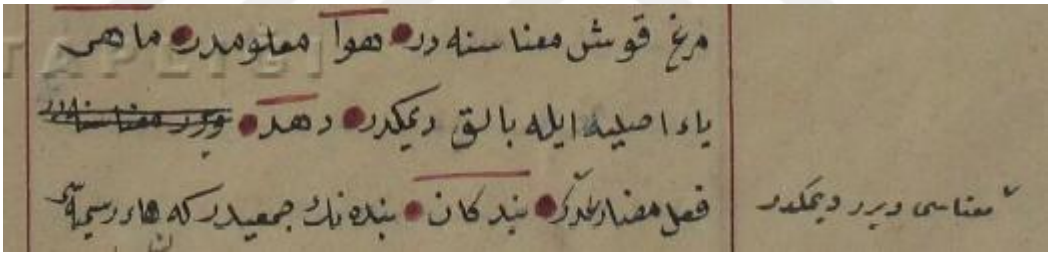
1. Derkenarların bir kısmı şerhin basılma döneminden sonra yapılan değişiklikleri belirtmek amacıyla kullanılmıştır.

Mezkûr şerh metninin sonunda iki farklı tarih olduğu ve metnin kaleme alınış tarihiyle basılma tarihinde tahtta farklı padişahlar bulunduğu, metnin yazım aşamasında tahtta ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫān'ın bulunduğu ve *Nüzhetü'l-İhvân'ın* onun için yazıldığı lakin sonradan metnin ʿAbdülḥamîd Ḫān döneminde basılarak ona sunulduğu daha önce belirtilmişti. Aşağıda da görüleceği üzere bu bilgi değişikliği derkenarda belirtilmiştir.

: ʿAbdülḥamîd Ḫān **[3b]**

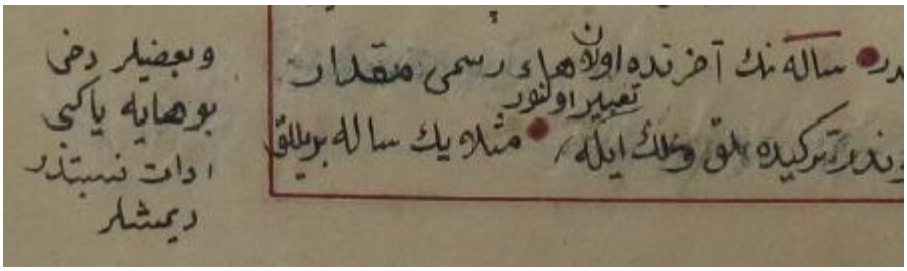
2. Şârih bazı cümlelerin/kelimelerin ilk olarak yazdığı şekillerini beğenmemiş ve daha sonra bunların üzerini çizerek yerine bağlama göre daha uygun/ daha güzel olduğunu düşündüğü yeni sözcükleri/ cümleleri derkenarda yazmak süretiyle belirtmiştir.

[9b]

Yazmada "dehed" sözcüğünden sonra "virir maʿnāsınadır."açıklaması yapılmış daha sonra bu cümlenin üzeri karalanarak çizilmiş ve derkenara "Maʿnāsı virir dimekdir." yazılmıştır.

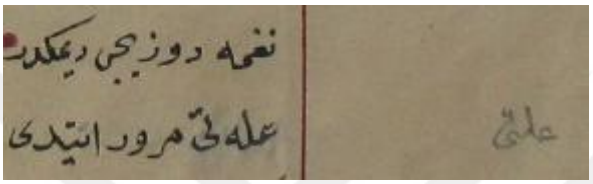
3. Metinde orijinal beyitlerde geçen kelimeler ve bunlara gelen eklerin görevleri, adları açıklanırken söz konusu konu hakkında farklı görüşler varsa bunlar derkenarda belirtilerek okuyucu bilgilendirilmiştir.

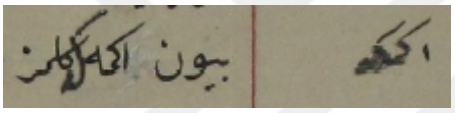

[10a]

Sāle'niñ āḫirinde olan hā-i resmī miḳdār içündür.

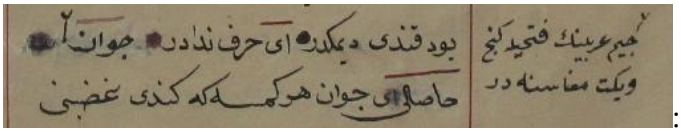
Der-kenār: Ve baʿżılar daḫi bu hā'ya yā gibi edāt-ı nisbetdir dimişler.

4. Metinde yazım tutarsızlıklarına sık sık rastlanmaktadır. Bunların bazılarında şârih sözcüğün ikinci yazımını derkenarda belirtme gereği duymuştur. Bu durum dönem itibariyle her iki yazımın da kullanıldığını veya her iki şekli kullanmanın uygun olduğu/hatalı olmadığı düşüncesinin şârih tarafından vurgulandığını düşündürmektedir. Aşağıdaki örnekte ***ʿillet*** sözcüğünün doğru yazımı derkenarda yazılmıştır. Metin içerisindeki yazımında ise sözcük, aslında bulunmayan "e" vokali ile yazıldığı halde kelimenin üzeri çizilmemiş veya yazımla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

: ʿilleti **[11b]**

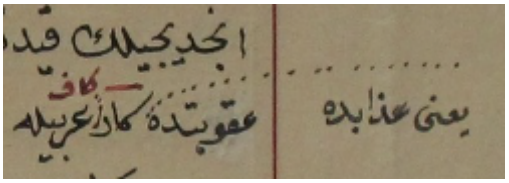

: egmege **[164b]**

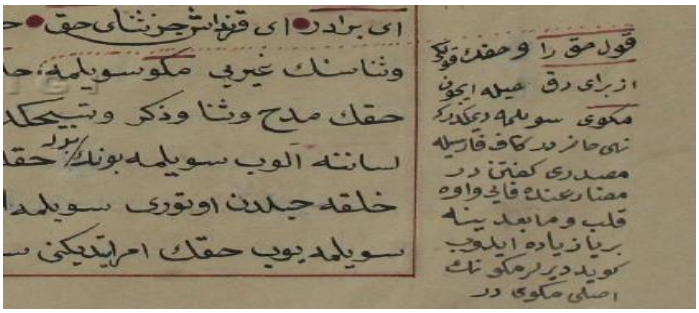
5. Metindeki derkenarların çoğunun şerh metni yazılırken unutularak yazılmamış olan cümlelerin/kelimelerin hatta sehven yazılmamış olan orijinal beyitlerin yazımı amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Derkenarların bu amaçla kullanıldığı yerlerde şârihin günümüzdeki dipnot sistemine benzer bir yöntemle derkenardaki yazıyla bu yazının metinde eklenmesi gereken kısma aynı numarayı vererek okuyucuyu bilgilendirdiği görülmektedir. Burada dikkat çeken husus ise numaralandırma sisteminin kullanılmasıdır.

: cevān

Der-kenār: Cīm-i ʿArabīniñ feṯḥiyle genc ve yigit maʿnāsınadır. **[25b]**

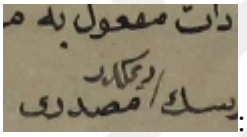
Şârihin derkenardaki kısmın metinde eklenmesi gereken yeri göstermek için bazen de numara yerine noktalarla çizgi çizdiği görülmektedir.

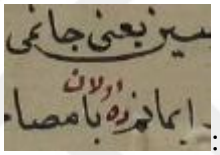

: Der-kenār: Yaʿnī ʿaẕābda. **[30b]**

Der-kenār: Ḳavl-i Ḥaḳḳ-rā, ve Ḥaḳḳ'ıñ ḳavliñi. Ez-berāy-ı daḳ, ḥīle içün. Me-güy söyleme dimekdir ki neyh-i ḥāžırdır. Kāf-ı Fārsīyle maṣdarı goftendir. Mużāriʿinde fā'yı vāv'a ḳalb ve mā-baʿd yine bir yā ziyāde idüp güyed dirler. Me-gū'nuñ aṣlı me-güy'dur. [34b]

Sehven yazılmayarak sonradan metne dahil edilen sözcüklerin/cümlelerin metne eklenmesinde izlenen bir diğer yol ise unutulan kısmı ait olduğu yerde satırların üzerine/arasına sıkıştırarak, kırmızıyla yazarak metni tamamlamaktır.

 : dimekdir [25a]

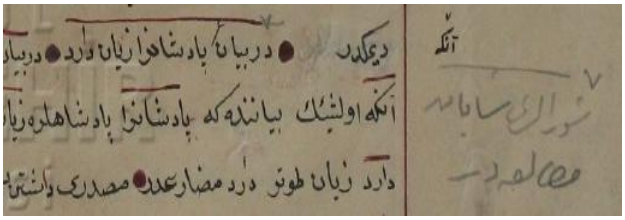
 : -de olan [25a]

6. Derkenârların yoğun olarak kullanıldığı ikinci amaç ise orijinal beyitte geçen kelimelerin anlamlarını ve kökenini vermek, dil bilgisi açıklamaları yapmak, bahsi geçen sözcüğün telaffuzunda ihtilaf varsa bunu belirtmek, ek aldığı vakit sözcükte meydana gelen ses olaylarını açıklamaktır.

Derkenār: ***Pindāred***, fiʿl-i mużāriʿdir. Maṣdarı pindāştendir ṣanmaḳ maʿnāsına. Mużāriʿinde şīn, rā'ya ḳalb olunur. ***Rāy***, ʿArabīdir aṣlında hemze ile. Ṣoñra vezn-i şiʿr içün hemze, elife ḳalb olunmuşdur. ***Tārīk-i rāy***, vaṣf-ı terkībīdir. Ḳaranlıḳ fikirli dimekdir. [26b]

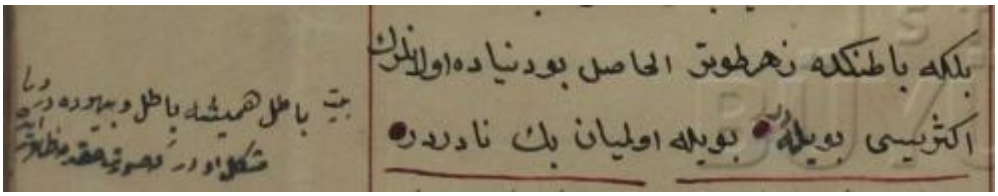
Der-kenār: Bażılar piserde olan pā'yı żamme iledir dimişler. ***Zi-dervīşī'de*** olan ***zi***, ez'den muḫaffefdir. [27]

7. Şârih okuyucunun dikkatini şerhini yaptığı beyte ve açıklamalarına çekmek istediği zaman bunu derkenarda uyarı niteliğinde yazdığı cümlelerle belirtmiştir.

Der-kenār: Ān ki. Şuraları şāyān-ı muṣālaḥadır. [39b]

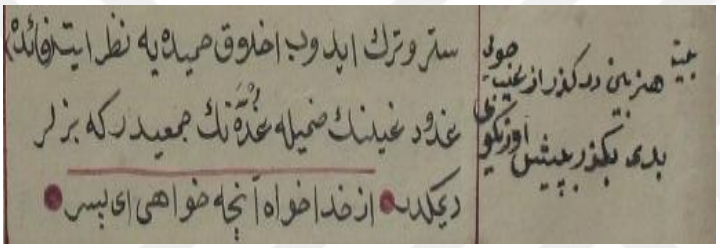
8. Şârihin, bazı beyitlerin şerhi esnasında konuyla alakalı olarak başka şairlerin beyitlerinden örnekler verdiği ve bunları derkenarlarda belirttiği görülmektedir.

Der-kenār:

Beyt: Bāṭıl hemīşe bāṭıl u bī-hūdedir velī

Müşkil odur ki ṣūret-i Ḥaḳ'dan ẓuhūr ide [47a]

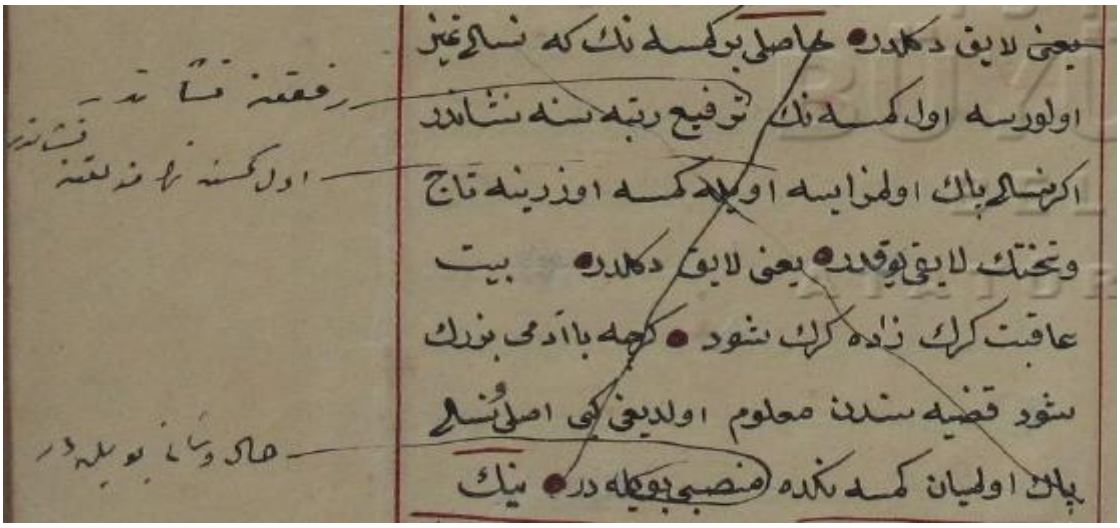
:

Derkenâr :

Beyt: Hüner-bīn der-güẕer ez-ʿayb-cūyī

Bedī bu'gẕer be-pīş-āver nikūyī [166b]

9. *Nüzhetü'l-İhvân'ın* basılma dönemi itibariyle ışık tuttuğu bir diğer konu da XIX. yüzyılın kültürel hayatında somut bir şekilde karşılığını bulan "sansür" kavramıdır. Şerh metninde bazı kısımların üzeri çizilmiş, yazılması gereken yeni bilgiler derkenarda ifade edilmiştir. Bu kısımlarda metinde kullanılan yazı tipiyle derkenarda kullanılan yazı tipinin farklı olması eklemelerin/düzeltmelerin/kontrollerin ikinci şahıslar tarafından yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

(10) lāyıḳ degildir. Ḥāṣılı bir kimseniñ ki nesli temiz (11) olursa ol kimseniñ terfīʿ-i rütbesine nişāndır.[60] (12) Eger nesli pāk olmaz ise[61] öyle kimse üzerine tāc (13) u taḫtıñ lāyıḳı yoḳdur. Yaʿnī lāyıḳ degildir.

Beyt:

(14) *ʿĀḳıbet gürk zāde gürk şeved*

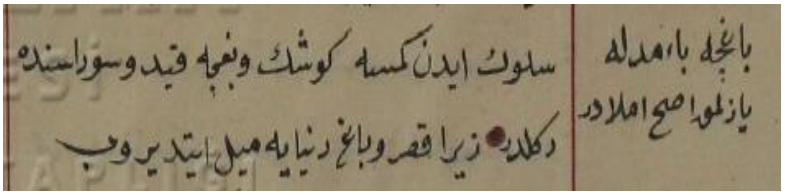
Gerçi bā-ādemī buzurg (15) şeved[62]

Ḳażiyyesinden maʿlūm oldıġı gibi aṣlı ve nesli (16) pāk olmayan kimseniñ de manṣıbı böyledir. **[50a]**

Der-kenār: Ḥāl ü şānı böyledir.

Asıl metinde "Ḥāṣılı" (10. Satır) sözcüğünden başlanarak "böyledir" (16. Satır) sözcüğüne kadar olan kısmın üzeri çizilerek bu ifadeler iptal edilmiştir.

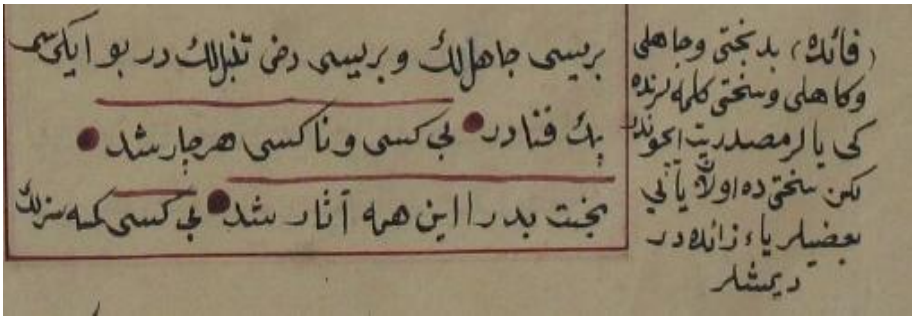
10. Derkenârların kullanım amaçlarından birisi de orijinal beyitte geçen sözcükleri açıklarken kullanılan kelimelerin doğru telaffuzunu belirtmektir.

Der-kenār: Bāġçe, bā-i medle yazılmaḳ eṣaḥḥ-ı imlādır. **[64b/12]**

[60] Der-kenār: Rıfḳına nişāndır.
[61] Der-kenār: Ol kimesneniñ meẕelletine nişāndır.
[62] Sa'dî-i Şîrâzî, https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab1/sh4, erişim: 25.02.2022.

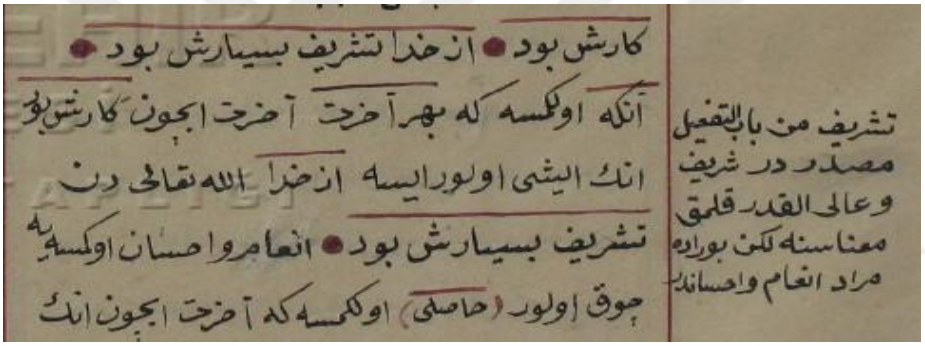
11. Ali Behcet orijinal beyitte geçen sözcüklerle alakalı olarak şerh boyunca düzenli bir şekilde "faʾide" başlığı altında anlam, gramer ve dil bilgisi konularında bilgi vermektedir. Asıl metinde "faʾide"lerin bir kısmı derkenâra yazılmıştır.

: Der-kenār:

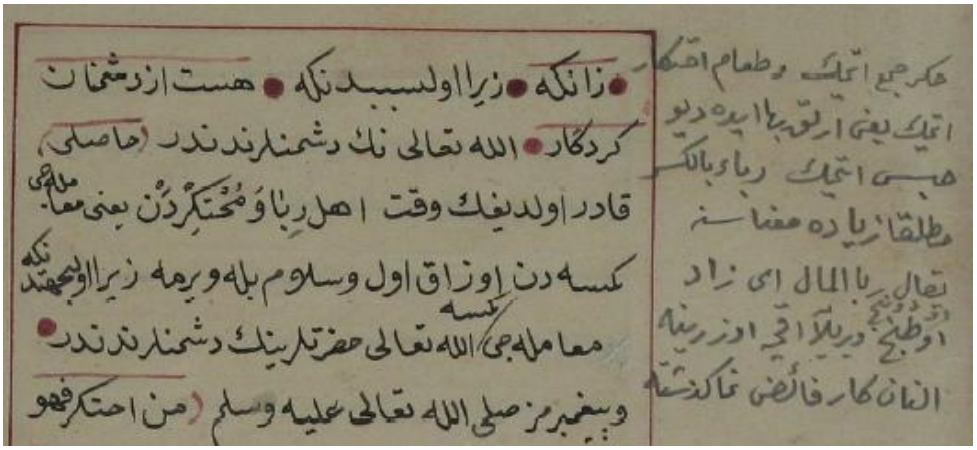
Fāʾide: Bed-baḫtī vü cāhilī ve ḳāhilī vü saḫtī kelimelerindeki yā'lar maṣdariyet içündür. Lākin saḫtīde olan yā'yı baʿżılar yā-i zāʾidedir dimişler. [66b]

12. Derkenârlar bilinçli olarak açıklama yapmak, şerh yazmak için kullanılmıştır.

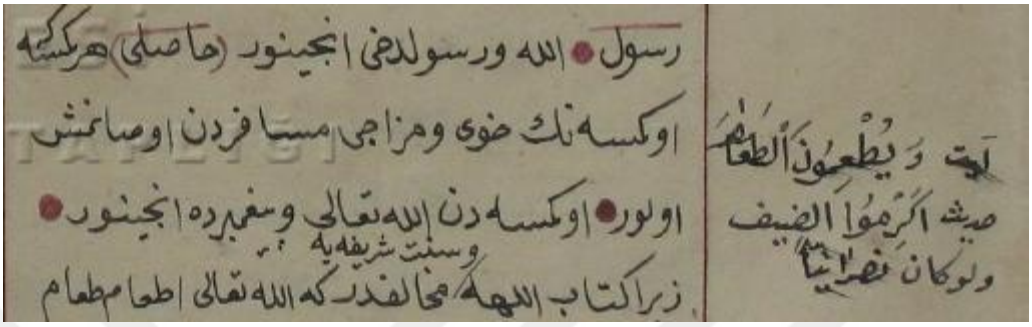
Der-kenār: Teşrīf, min-babü't-tefʿīl maṣdardır. Şerīf ü ʿālīyyü'l-ḳadr ḳılmak maʿnāsına. Lākin burada murād inʿām ü iḥsāndır. [74b]

13. Orijinal beyti daha iyi şerh etmek adına bazı derkenarlarda orijinal beytteki kavramlarla ilgili öğretici bilgiler verilmiştir.

Derkenâr: Ḥakr cemʿ itmek ve ṭaʿām iḫtikār itmek yaʿnī artıḳ bahā ide diyü ḥabs itmek ribā-i bi'l-kesr muṭlaḳā ziyāde maʿnāsına intiḳāl ribāʾü'l-māl ümmī zād ödünç/öṭünç virilen aḳçe üzerine alınan kār fāʾiż nümā-güẕeşte. [173b]

14. Şerh edilen beyt açıklanırken iktibas edilecek olan ayet ve hadislerin bir kısmı metin içerisinde değil de derkenarda yazılmıştır.

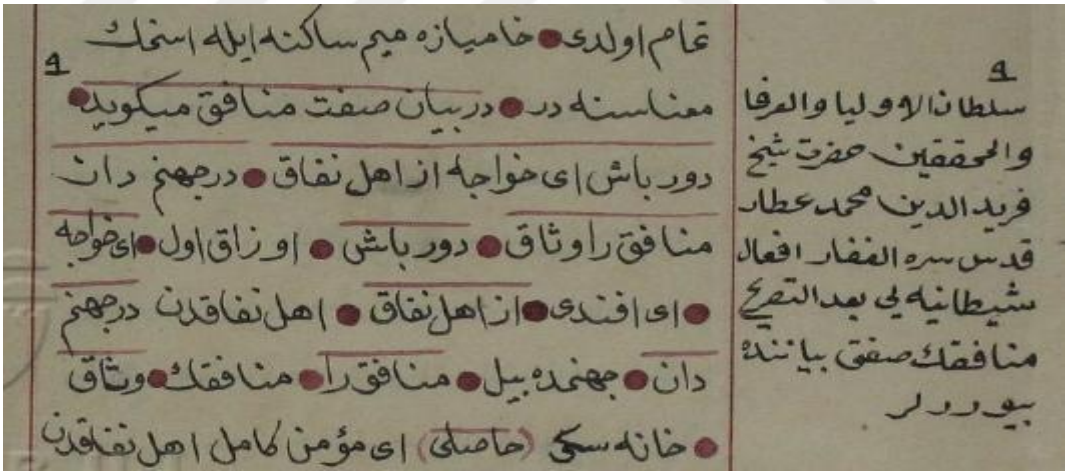

Der-kenār:

Āyet: "Ve yuṭʿimūne'ṭ-ṭaʿāme.

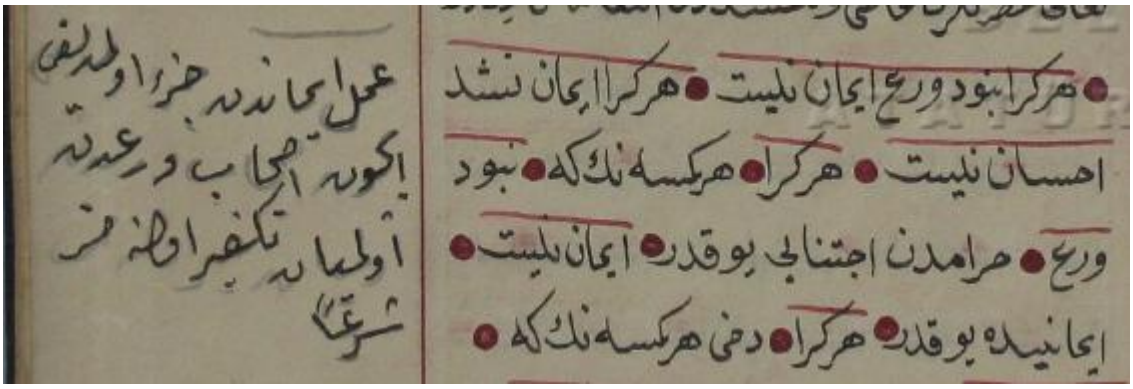
Ḥadīṯ: Ekrimü'ż-żayfe velev kāne naṣrāniyyen [191b]

15. Derkenarların bir kısmı *Pend-name'nin* sahibi Feridüddin Attar'ın kast ettiği manayı belirtmek için kullanılmıştır.

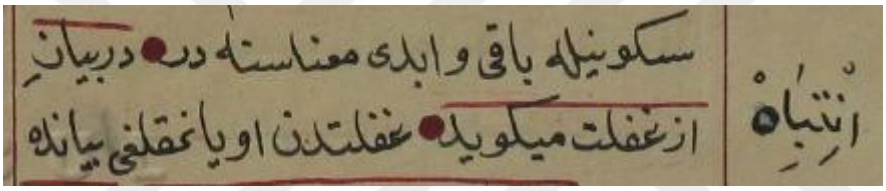
Der-kenār: Sulṭānü'l-evliyā ve'l-ʿurefā ve'l muḥaḳḳiḳīn ḥażret-i Şeyḫ Ferīdüddīn Muḥammed ʿAṭṭār ḳuddise sırruhu'l-ġaffār efʿāl-i şeyṭāniyyeyi baʿdü't-taṣrīḥ-i münāfıḳıñ ṣıfatı beyānında buyururlar. [217b]

16. Orijinal beytte geçen sözcük veya konuların din terminolojisindeki yeri veya açıklanmaya muhtaç dini hükümlerle ilgili bilgiler de derkenarlarda yazılan diğer konulardır.

Der-kenār: ʿAmel, īmāndan cüzʾ olmadığı içün aṣḥāb-ı veraʿdan olmayan tekfīr olamaz şerʿan. [249a]

17. Cümle halinde açıklaması yapılan bazı bölüm başlıklarının, ifadelerin sözcük düzeyinde karşıladığı mana derkenarda verilmiştir. Şârihin bu tekniği metnini güzelleştirmek ve zenginleştirmek amacıyla kullanmış olabileceği düşünülmektedir.

Der-kenār: İntibāh. [261b]

5.7. Ali Behcet'in Kaynak Metni Açıklama Yöntemleri

Şârih *Pend-nâme'yi* şerh ederken kaynak metinde geçen sözcüklerin anlamlandırılması ve kaynak metnin şerh/tercüme edilmesi aşamasında birçok yönteme başvurmaktadır. Bu bölümde Ali Behcet'in kaynak metinde geçen sözcükleri anlaşılır kılmak adına kullandığı yöntemler maddeler halinde sıralanarak metinden seçilen örneklerle gösterilmeye çalışılacaktır.

5.7.1. Kelimeyi Türkçe Karşılığı ile Açıklama

Sāl, yıl ve sene maʿnāsınadır. [19b]

Rūz, gündüz ve ***şeb*** gice dimekdir. [19b]

5.7.2. Kelimeyi Arapça Karşılığı İle Açıklama

Ber-vey' de ber-istiʿlā içündür. ʿAlā maʿnāsına. ***Vey***, żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır ʿArabīde hüve gibi. El-ḥāṣıl ***ber-vey*** o kimse üzerine dimekdir.

Ber, alā maʿnāsınadır. [30a]

5.7.3. Kelimeyi Farsça Karşılığı ile Açıklama

Āzād, fāriġ ez-dünyā. [200b]

5.7.4. Kelimeyi Örneklerle Açıklama

Ber-ser'deki *ber* istiʿlā içündür, üzere maʿnāsını ifāde ider. Meṣelā ber-kāġıd nüviştem, kāġıd üzerine yazdım dimekdir. *Ser*, baş maʿnāsınadır. [6a]

Geşt, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle māżīdir oldı maʿnāsına. Şod gibi.

Fā'ide: *Der-āy*'da olan *der*, edāt-ı ẓarfdır. *Āy*, āmeden maṣdarından emr-i ḥāżır olup gel dimekdir. Lākin *der* ile ber-ā-ber dāḫil olmaḳ maʿnāsını ifāde ider. Meṣelā ḳapudan içerüye geldi diyecek yerde ez-der der-āmed dinilür. [85b]

Gülistān, kāf-ı Fārsīniñ żāmmı ve lām'ıñ kesresiyle veyāḫūd sükūnı ve sīn'iñ kesresiyle her ikisi cāʾizdir. [85b]

5.7.5. Kelimeyi Olumsuzu ile Açıklama

Me-gīr'de olan *mīm* nāfiye ve *gīr*, kāf-ı Fārsīyle emrdir ṭut maʿnāsına. Mīm ile olursa ṭutma dimekdir. [29a]

Dāred, mużāriʿ dir ṭutar maʿnāsına. Maṣdarı dāştendir. Eger nūn ile ne-dāred olursa ṭutmaz dimekdir. [29b]

5.7.6. Kelimeyi Kaynak Beyit Üzerinden Açıklama

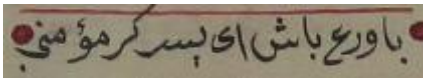
Fā'ide: *Bāyed* ile *ḫ^vāhed* ve *tüvān* kelimeleri fiʿl-i māżī üzerine dāḫil olduḳda o fiʿlden maṣdar maʿnāsı müstebān olur. Bu beytde oldıġı gibi. [51b]

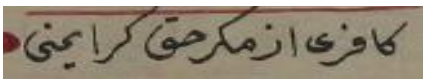
5.7.7. Kelimeyi Eş Anlamlısıyla Açıklama

Ez-bendegān'da olan *ez*, min maʿnāsınadır. [39a]

5.7.8. Kaynak Metni Mısra Mısra Açıklama

823.

Bā-veraʿ bāş ey piser ger müʾminī

Kāfirī ez-mekr-i Ḥaḳ ger īmenī

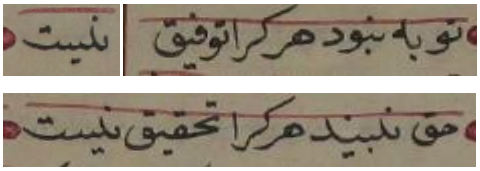
Bā-veraʿ, veraʿda yaʿnī ḥarāmdan ictināb u saḳınmaḳda. *Bāş*, ol. *Ey piser*, ey oġul! *Ger müʾminī*, eger müʾmin-i kāmil iseñ.

Yaʿnī eger müʾmin-i kāmil olmaḳ ister iseñ ḥarāmdan ictinābda ol.

Kāfirī, kāfirsin. ***Ez-mekr-i Ḫaḳ ger īmenī***, eger Allāh'ıñ mekr ü ḥīlesinden emīn ü bī-ḳayd iseñ.

Yaʿnī Ḫudā'nıñ mekrinden emīn olmaḳ mūceb-i küfrdür. Zīrā Allāhu Teʿālā ḥażretleri ʿāṣī vü müfsidden intiḳāma ḳādirdir. [249a]

825.

Tevbe ne-b'ved her ki-rā tevfīḳ nīst

Ḥaḳ ne-bīned her ki-rā taḥḳīḳ nīst

Tevbe ne-b'ved, tevbesi olmaz. ***Her ki-rā***, her kimseniñ ki. ***Tevfīḳ nīst***, tevfīḳi yoḳdur.

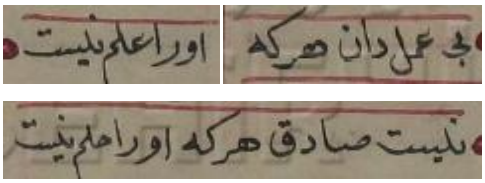
Yaʿnī her kimse ki tā'ib olmaz, o kimseye ***tevfīḳ*** ü ʿināyet-i ilāhī yoḳdur.

Ḥaḳ ne-bīned, Ḫudā'yı görmez. ***Her ki-rā***, her kimseniñ ki. ***Taḥḳīḳ nīst***, taḥḳīḳi yoḳdur.

Yaʿnī ehl-i taḥḳīḳ olmayan kimse müşāhede-i Ḫudā idemez.

Fā'ide: ***Tevfīḳ*** odur ki Allāhu Teʿālā kār-ı ʿabdi rıżāsına muvāfıḳ ḳıla. ***Taḥḳīḳ*** bir nesneyi ḥaḳīḳatine red itmekdir. [249b]

826.

Bī-ʿamel dān her ki ū-rā ʿilm nīst

Nīst ṣādıḳ her ki ū-rā ḥilm nīst

Bī-ʿamel, ʿamelsiz. ***Dān***, bil. ***Her ki***, her kimse ki. ***Ū-rā***, o kimseniñ. ***ʿİlm nīst***, ʿilmi yoḳdur.

Yaʿnī cāhil olan kimseyi bī-ʿamel bil gerçi ʿamel ider ise de. Zīrā ***ʿilm*** şerʿī ʿamel degildir.

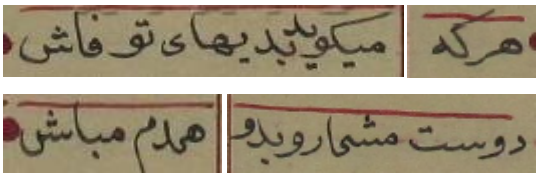
Nīst ṣādıḳ, ṭoġrı söyleyici degildir. ***Her ki***, her kimse ki. ***Ū-rā***, anıñ. ***Ḥilm nīst***, taḥammüli yoḳdur.

Yaʿnī eẕā vü cefāya taḥammüli olmayan kimse ṣādıḳ degildir. Belki kāẕibdir. İşte daʿvā-yı taḥḳīke delīl-i ḳavī bu mefhūmdur.

Fā'ide: ***Ḥilm***, ʿilm vezninde taḥammül ü ṣabr dimekdir. [250a]

5.7.9.Kaynak Metni Tercüme Ederek Bırakma

832.

Her ki mī-güyed bedīhā-yı tu fāş

Dūst me-ş'mār ü bedu hem-dem me-bāş

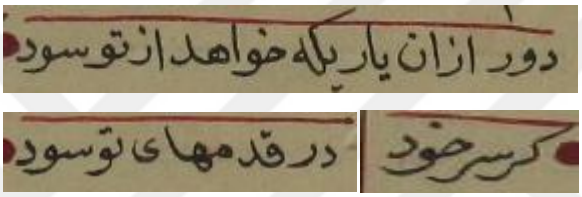
Her ki mī-güyed, her kimse ki söyler. ***Bedīhā-yı tu***, seniñ bedleriñi. ***Fāş***, āşikāre.

Yaʿnī her kimse ki seniñ ḳabāḥatleriñi ḫalḳa münteşir ü ifşā eyler.

Dūst me-ş'mār, o kimseyi dost ṣayma. ***Ü bedu***, ve aña. ***Hem-dem me-bāş***, muṣāḥib ü muḳārin olma. [251b]

5.7.10. Kaynak Beytin Mısralarını Ayrı Ayrı Şerh Etme

835.

Dūr ez-ān yārī ki ḫ͡vāhed ez-tu sūd

Ger ser-i ḫod der-ḳademhā-yı tu-sūd

Dūr ez-ān yārī ki, uzaḳ ol şol bir yārdan ki. ***Ḫ͡vāhed***, ister. ***Ez-tu***, senden. ***Sūd***, fāʾide.

Yaʿnī senden para ve fāʾide ṭaleb iden yārdan uzaḳ ol. Zīrā ol kimseniñ yārlıġı işiniñ tesviyesine ḳadardır.

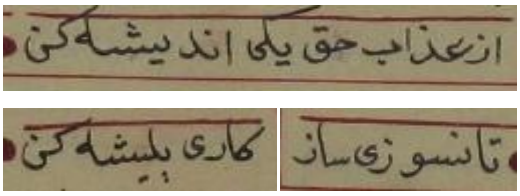
Ger ser-i ḫod, eger kendi başını. ***Der-ḳademhā-yı tu***, seniñ ayaḳlarına. ***Sūd***, sürdi.

Yaʿnī eger ol yār seniñ ayaḳlarına kendi başını sürdi ve mütevāżıʿ oldı ise daḫi.

Fāʾide: Evvelki ***sūd***, fāʾide maʿnāsına; ikinci ***sūd***, māżīʿdir sūden maṣdarından ezmek maʿnāsına. Lākin burada sürmek murāddır. [252a]

5.7.11. Kaynak Metnin Tercümesini Öğüt Şeklinde Yapma

886.

Ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ yekī endīşe-kon

Tā ne-sūzī sāz-kārī pīşe-kon

Ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ, Ḥaḳḳ'ıñ ʿaẕābından. *Yekī endīşe kon*, bir fikr ü mülāḥaẓa eyle. *Tā ne-sūzī*, tā ki yanmayasın. *Sāz-kārī*, sāz-kārlıġı yaʿnī emr-i Ḫudā'ya muvāfaḳati. *Pīşe-kon*, ṣanʿat eyle.

Yaʿnī dāʾimā rāh-ı āḫiretiñ levāzımıñı müheyyā vü tesviye it dimekdir.

Yaʿnī dünyā maḥall-i sürūr degildir. Belki maḥall-i giryedir. *Ber-dūzaḫ'*daki *ber-* burada ez- maʿnāsında müstaʿmeldir. [264b]

5.7.12. Anlamı Herkesçe Bilinen Sözcüklerin Manasının Verilmemesi

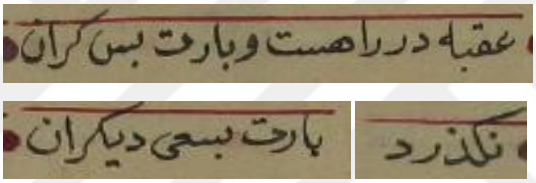
Vücūd, maʿlūmdur. [12b]

Ḥayā, maʿlūmdur.[14b]

Ḳāḍī, maʿrūfdur. [17a]

5.7.13. "Fâide" Bölümleriyle Şerhin Tamamlanması

889.

ʿAḳbe der-rāhest ü bāret bes girān

Negẕered bāret be-saʿy-ı dīgerān

ʿAḳbe, yoḳuş. *Der-rāhest*, yolda vardır. *Ü bāret*, ḥālbuki seniñ yüküñ. *Bes girān*, çoḳ ağırdır. *Negẕered*, geçmez. *Bāret*, seniñ yüküñ. *Be-saʿy-ı dīgerān*, ġayrılarıñ saʿyı sebebiyle.

Ḥāṣılı yolda yoḳuş vardır. Ḥālbuki seniñ yüküñ çoḳ ağırdır. Bunuñ birle seniñ yüküñ ġayrı kimseleriniñ saʿy u muʿāveneti sebebiyle ol yoḳuşdan geçmez. Zīrā herkes kendi yüki ḳaydındadır.

Fā'ide: Burada yükden murād günāhdır ve yolda yoḳuş vardır dimek ʿaẕāb-ı cehennemden kināyetdir. *Der-rāhest'*deki *est* burada hest maʿnāsınadır. *ʿAḳabe*, *ʿayn* ile *ḳāf'*ıñ fetḥalarıyla yoḳuş maʿnāsınadır. Lākin bu maḳāmda li-ecli'l-vezn *ḳāf* sākin oḳunur. [265a]

5.7.14. Kaynak Metni İki Farklı Şekilde Yorumlama

Bāşed, fiʿl-i mużāriʿ dir olur maʿnāsına. Maṣdarı, bāşīd nedir?

Der-kenār: Veyāḫūd *bāşed* kelimesi emr-i ḥāżır olup maʿnāsı olsun dimek olur. [22b]

5.7.15. Kaynak Metni Benzetmelerle Açıklama

Ḥāṣılı ol kimse ki kendi yükünden deveḳuşı gibi ḳaçarsa o kimse ḥayāt-ı ḳalbden ʿömr yapraġıñı dökdi ve kendiñi helāk eyledi. Helāk eyledigine sebeb şudur ki her ḥayvān ki yolda yük getürmez ise añı beyābānda yırtıcı ḥayvānlar yer. Keẕālik insān daḫi Ḫudā'nıñ ṭāʿat u ʿibādet yüküñi getürmez ise ḳalbiniñ ḥayātından ʿömr yapraġıñı żāyiʿ ider. Yaʿnī ʿömrüñde bereket olmayup çarçabuḳ helāk olur. [86a]

5.7.16. Kaynak Metni Atasözüyle Açıklama

Mekkāre mīm'iñ feṯḥi ve kāf'ıñ teşdīdiyle ʿArabī'dir ziyāde mekr ü ḥīle idici maʿnāsına ve fi'l-meṣel **şamān altından şu yüridici** dimekdir. [184b]

6. NÜZHETÜ'L-İHVÂN'IN BERG-İ DERVİŞÂN İLE BİÇİM VE İÇERİK OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI[63]

Ali Behcet'in şerh metodu incelenirken onun Klasik Türk edebiyatındaki yerini ve şerh teriminin yüzyıl itibariyle geldiği konumu daha sağlıklı bir şekilde tespit etmek amacıyla *Nüzhetü'l-İhvân'ı* bir diğer *Pend-nâme* şerhiyle şekil, muhteva, metodoloji yönüyle karşılaştırma zarureti hasıl olmuştur. Bu amaçla hem kaleme alınma tarihi hem de şerh yöntemi olarak metnimize yakın olan Mustafa Refiʿâ'nın *Berg-i Dervişân* isimli *Pend-nâme* şerhi tercih edilmiştir. Bu bölüm hazırlanırken Gülçiçek Akçay tarafından 2013 yılında hazırlanan *"Mustafa Refiʿa-Bergi Dervîşân (Karşılaştırmalı İnceleme-Metin)* başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır. Örnekler bu tezden seçilerek alınmış ve ardından sayfa numarası verilmiştir. Ayrıca *Berg-i Dervîşân'ın* şimdilik bilinen yegâne nüshası olan Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Mehmed Asım Bey bölümü 445 numarada kayıtlı olan nüshası temin edilerek ihtiyaç duyulan durumlarda bu nüshaya müracaat edilerek bilgiler teyit edilmiştir.

Karşılaştırma yapılırken iki şârihin yöntemini bir arada gösteren tablolardan yararlanılmıştır. Birinci tabloda şerhlerin yazıldığı yüzyıl, *Pend-nâme'nin* şerh edilen beyit sayısı, şerhi oluşturan bölümler, şerhin kaleme alınma sebebi (sebeb-i telif), şerh edilen ilk beyit, şerh edilen son beyit gösterilmiştir. İkinci tabloda şerhi oluşturan başlıklar ve bu başlıkların hangi beyitlerden oluştuğu (rakam olarak) gösterilmiştir. Daha sonra şârihlerin

[63] Çalışmada karşılaştırma yapılırken Gülçiçek Akçay tarafından 2013 yılında hazırlanan *"Mustafa Refi'a-Berg-i Dervîşân (Karşılaştırmalı İnceleme-Metin)"* başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır. Verilen sayfa numaraları tez metninin sayfa numaralarını göstermektedir. Ayrıca *Berg-i Dervişân'ın* Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Mehmed Asım Bey Bölüm'ü 445 numarada kayıtlı olan yegane nüshası temin edilerek zaman zaman teyit amacıyla bu yazma nüshadan yararlanılmıştır.

şerh metotları yine tablolar üzerinde gösterilerek varsa farklılıkların daha sarih bir şekilde gösterilmesi amaçlanmıştır. Burada kelimeler, dil bilgisi, metin içerisinde kullanılan kaynaklar, imla bilgileri, içerik ana başlıkları ve bunların da birden fazla alt başlığından oluşan sınıflandırmayla her iki şerh, yöntem itibariyle değerlendirilmiştir.

Nüzhetü'l-İhvân'da şerh edildikten sonra üzeri çizilerek iptal edilen beyitlerden daha önce bahsedilmişti. Bu beyitler tablo halinde gösterilerek Mustafa Refiʿa'nın şerhiyle karşılaştırılmıştır. Amaç bu beytler üzerinden dönemin siyasi konjonktörü hakkında bilgi sahibi olmaktır. *Pend-nâme'nin* Attâr' a aidiyeti kadar ihtilaflı olan bir diğer mesele de beyit sayısıdır. Şârihlerin şerh ettikleri beyitler, farklılık olan beyitler, bir şerh metninde olup diğerinde olmayan beyitler tablo halinde gösterilmiştir. Buradaki amaç ise şârihlerin tercihlerini tespit edebilmek, birbirinin yerine kullanılabilen ekleri/sözcükleri tablo üzerinde gösterek Klasik Türk edebiyatının şerh konusundaki sınırlarını somut bir şekilde ortaya koymaktır. Son olarak verilerden yararlanılarak her iki şerh hakkında genel değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 5. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Biçimsel Olarak Karşılaştırılması

Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
Ali Behcet	Mustafa Refi'a
Eserin Kaleme Alınma Tarihi	
XIX. yy. (2. Yarısı)	18. yy. (1730)
Eserde Şerh Edilen Beyit Sayısı	
902 beyit	824 beyit
Eseri Oluşturan Bölümler	
Fihrist Takrîz Dîbâce Hamdele-Salvele-Duâ Sebeb-i Telif Başlık Besmele Metin	Başlık Besmele Hamdele-Salvele-Duâ Sebeb-i Telif Metin
Eserin Kaleme Alınma Sebebi (Sebeb-i Telif)	
Öğrencilerin Farsça öğrenmelerine yardımcı olmak	Dostlarının ısrarı ve Allah'ın rızasını kazanma arzusu (Akçay, 2013, s. 370)
Şerh Edilen İlk Beyit	

Ḥamd-i bī-ḥad ān Ḫudāy-ı pāk-rā Ān ki īmān dād müştī ḫāk-rā [1b]	Ḥamd-i bī-ḥad ān Ḫudāy-ı pāk-rā Ān ki īmān dād müştī ḫāk-rā (1. Beyit/ s. 372)
Şerh Edilen Son Beyit	
Raḥmet-i Ḥaḳ bād ber-rūḥ-ı kesī K'īn naṣāyiḥ-rā be-ḫ^{v}āned ū besī [268a]	Raḥmet-i Ḥaḳ bād ber-rūḥ-ı kesī K'īn naṣāyiḥ-rā be-ḫ^{v}āned ū besī (Beyit: 824/ s. 692)

Tablo 6. Nüzhetü'l-İhvân ve Berg-i Dervişân'ı Oluşturan Başlıklar ve Beyit Sayıları

Başlıklar	
Nüzhetü'l-İhvân	**Berg-i Dervîşân**
1-25	**1-24**
Der-Naʿt-ı Seyyîdü'l-Mürselîn Ṣallâʾllâhu Teʿâlâ ʿAleyhi ve Sellem (26-34)	Der-Naʿt-ı Seyyîdü'l-Mürselîn Ṣallâʾllâhu Teʿâlâ ʿAleyhi ve Sellem (25-33)
Der-Menāḳıb-ı Eʾimme-i Dīn rıḍvānu'llāhü Teʿālā ʿAleyhim Ecmaʿīn (35-40)	Der-Menāḳıb-ı Eʾimme-i Dīn rıḍvānu'llāhü Teʿālā ʿAleyhim Ecmaʿīn (34-39)
Der-Münācāt-ı Ḳāḍīyü'l-Ḥācāt (41-52)	Der-ʿÖẕr-i Günāh mī-Güyed (40-51)
Der-Nikūhiş Nefs-i Emmāre Mī-Güyed (53-71)	Der-Nikūhiş Nefs-i Emmāre Mī-Güyed (52-69)
Der-fevāʾid-i Ḫāmūşī Mī-güyed (72-83)	Der-fevāʾid-i Ḫāmūşī Fermâyed (70-81)
Der-ʿAmel-i Ḫāliṣ Mī-Güyed (84-93)	Der-ʿAmel-i Ḫāliṣ Mī-Güyed (82-91)
Der-beyān-ı Pād-şān-rā Ziyān Dāred (94-102)	Beyān-ı Ān ki Pād-şāhān-rā Ziyān Dāred (92-99)
Der-beyān-ı Aḫlāḳ-ı Ḥamīde (103- 112)	Der-beyān-ı Aḫlāḳ-ı Ḥamīde (100-109)
Der-Beyān-ı Çār Çīz Bā-ḫaṭar (113 - 122)	Der-Beyān-ı Çār Çīz ki Ḫaṭar-est (110-129)

Der-beyān-ı Çār Çīz Ki ʿ Alāmet-i Nīk-baḫtī Est Mī-Güyed (123 – 132)	-
Der-beyān-ı Esbāb-ı ʿ Āfiyet Mī-Güyed (133-159)	Der-beyān-ı Esbāb-ı ʿ Āfiyet (130-156)
Der-ṣıfat-ı Dervīşī ü Ḥubb-ı Dervīşān Güyed (160-171)	Der-ṣıfat-ı Dervīşī ü Ḥubb-ı Dervīşān Fermāyed (157-166)
Der-Ṣıfat-ı Bed-Baḫtī Mī-Güyed (172-181)	Der-Ṣıfat-ı Bed-Baḫtī (167-176)
Der-Ṣıfat-ı Riyāżet Mī-Güyed (182-191)	Der-Ṣıfat-ı Riyāżet Mī-Fermān (177- 186)
Der-beyān-ı Mücāhede-i Nefs Mī-Güyed (192-202)	Der-beyān-ı Mücāhede-i Nefs (187-197)
Der-Beyān-ı Ṣabr Der-Faḳr Mī-Güyed (203-237)	Der-Beyān-ı Ṣābireyn/Ṣābirīn Faḳr Fermāyed (198-227)
Der-beyān-ı Terk-i Zīnet Mī-Güyed (238-249)	Der-beyān-ı Terk-i Zīnet (308-318)
Der-beyān-ı Nişān-ı Eblehān Mī-güyed (250-258)	Der-beyān-ı Eblehān Fermāyed (319-327)
Der-beyān-ı ʿ Āfiyet Mī-güyed (259-270)	Der-beyān-ı ʿ Āfiyet Fermāyed (328-339)
Der-beyān-ı ʿ Alāmet-i ʿ Aḳl ü Dāniş Naṣīḥat Mī-Güyed (271-280)	Der-beyān-ı Ṣıfat-ı ʿ Aḳl Fermāyed (340-348)
Der-beyān-ı Rest-gārī Mī-güyed (281-288)	Der-Ṣıfat-ı Zindegānī Fermāyed (349-356)
Der-ṣıfat-ı Ẕikru'llāh Mī-güyed (289-310)	Der-ṣıfat-ı Ẕikru'llāh ʿ Azze ve Celle Fermāyed (357-377c)
Der-beyān-ı Zindegānī Mī-Güyed (311-313)	-
Der-beyān-ı Ḫıṣāl-ı Ẕemīme Mī-güyed (314- 320)	Der-beyān-ı Ḫıṣāl-ı Ẕemīme (228- 234)
Der-beyān-ı Müdbirī Mī-Güyed (321-330)	Der-Ṣıfat-ı Müdbirī Fermâyed (235-244)
Der-beyān-ı Ṣıfat-ı Dāniş Mī-Güyed (331- 340)	Der-beyān-ı Ṣıfat-ı Dāniş (245-254)

Der-beyān-ı Ān Çi Ez-ū Rüsvāyī Ḫīzed (341- 349)	Der-beyān-ı Ān Çi Ez-ū Rüsvāyī Ḫīzed (255-263)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Nā-Cins Mī-Güyed (350- 359)	Der-Beyān-ı Çār Çīz ki Beḳā Ne-dāred (264-272)
Der-beyān-ı Ṣıfat-ı Şükr Mī-Güyed (360-369)	Der-Ṣıfat-ı Şükr Mī-Fermāyed (273-281)
Der-beyān-ı Ānhā Ki Baʿd Ez-reften İmkān Bāz Āmeden Nīst (370-379)	Der-beyān-ı Ānhā ki Bāz Gerdānīden Maḥālest (282-291)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫāmūşī vü Saḫāvet Mī-Güyed (380-390)	Der-ṣıfat-ı Ḫāmūşī vü Saḫāvet (292-301)
Der-Beyān-ı Aḫlāḳ-ı Çendī ḳi Çendī Dīger Ez-Ān Ḥāṣıl u Ẓāhir Āyed (391-400)	Der-Beyān-ı Ān ki Ḫᵛārī Ārd (302-307a)
Der-Beyān-ı Düşmen Dāşten ü Vām Kerden Mī-Güyed (401-405)	Der-beyān-ı ān ki Żaʿf-āred (378-382)
Der-beyān-ı Ṣıfat-ı Zenān u Ṣıbyān Mī-güyed (406-409)	Der-beyān-ı Ḫaṭāhāst (383-386)
Der-Beyān-ı Ḫaḳḳ-ı Vālideyn ve Farż-Āverden Mī-Güyed (410-413)	Der-Beyān-ı ʿAṭāhā-yı Ḫaḳ Celle ve ʿAlā (387-389)
Der-Beyān-ı Tezāyüd-i ʿÖmr Mī-Güyed (414-417)	Der-Ten-i Ebed ʿÖmr Mī-güyed (390-393)
Der-Beyān-ı Noḳṣān-ı ʿÖmr Mī-Güyed (418-423)	Der-tenāḳuṣ-ı ʿÖmr Mī-güyed (394-399)
Der-beyān-ı Şeʾāmet-i Dürūġ Güyī Mī-Güyed (424-438)	Der-beyān-ı Ān ki Āb-ı rüy be-rīzed (400-411)
-	Der-Beyān-ı ʿAlāmet-İ İmān (412-419)
Der-Beyān-ı Ān Ki Āb-ı Rüy Ez-Ān **Ziyādet** Mī-Şeved (439-485)	Der-Beyān-ı Ān Ki Āb-ı Rüy Ez-Ān **Ziyāde** Mī-Şeved (420-460)
Der-beyān-ı İḫtirāz-ı Ez-düşmenān Mī-güyed (486-495)	Der-İḫtirāz-ı Düşmenān (461-470)
Der-beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫᵛārī Mī-güyed (496-505)	Der-beyān-ı ʿizzet-i Ḫod (471-480)
Der-beyān-ı Ṣıfat-ı Yār-ı Muvāfıḳ Mī-Güyed (506-515)	Der-Ṣıfat-ı Yā[r]-ı Muvāfıḳ (481-490)

Der-beyān-ı Pend-i Nāṣiḥ Mī-Güyed (516-520)	Der-beyān-ı Pend-i Nāfiʿ (491-495)
Der-Beyān-ı Ehl-i Saʿādet Mī-Güyed (521-525)	Der-Beyān-ı Ehl-i Saʿādet (496-499)
Der-Beyān-ı Rest-gārī Mī-Güyed (526-532)	Der-Beyān-ı Rest-gārī (500-506)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ṣıdḳ u Emānet ü Seḫāvet Mī-Güyed (533-540)	Der Beyān-ı Ger İmtihā-yı Ḥaḳ(507-513)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Terk-i Ḫışm u Ḳahr Mī-Güyed (541-547)	Der-Terk-i Ḳahr u Ġażab (514-520)
Der-Beyān-ı Bī-Vefā-yı Cihān Mī-Güyed (548-553)	Der-Beyān-ı Bī-Vefā-yı Cihān Mī-Fermāyed (521-527)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Maʿrifet Mī-Güyed (554-573)	Der-Beyān-ı Maʿrifetullāh-ı Teʿālā Fermāyed (528-538)
-	Der-Beyān-ı Miṣāl-i Īn Cihān (539-545)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Veraʿ Mī-Güyed (574-585)	Der-Veraʿ Mī-Güyed (546-551)
-	Der-Beyān-ı Taḳvā (552-567)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şeref-i Ḫidmet Mī-Güyed (586-595)	-
Der-beyān-ı İkrām-ı Mihmān Mī-Güyed (596-616)	Der-Beyān-ı Taʿẓīm-i Mihmān (567a- 585)
-	Der-Beyān-ı Fażīlet-i Ṣadaḳa Mī-Güyed (585a-585ı)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı ʿAlāmethā-yı Aḥmaḳān Mī-Güyed (617-626)	Der-ʿAlāmethā-yı Aḥmaḳān (586-595)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Fāsıḳ Mī-Güyed (627-628)	Der-Ṣıfat-ı Fāsıḳ Mī-Fermāyed (596-597)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şaḳī Mī-Güyed (629-634)	Der-Ṣıfat-ı Şaḳī (598-602)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Baḫīl Mī-Güyed (635-638)	Der-Beyān-ı Baḫīlī Mī-Fermāyed (603-606)

Der-Beyān-ı Ḥācet-i Ḫᵛāsten Mī-Gūyed (639-642)	Der-Beyān-ı Ḥācet-i Ḫᵛāsten (607-610)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Saḫt-ı Dil Mī-Gūyed (643-647)	-
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḳanāʿat Mī-Gūyed (648-670)	Der-Ṣıfat-ı Ḳanāʿat (611-632)
Der-Beyān-ı Fażl-ı Saḫā Mī-Gūyed (671-680)	Der-Beyān-ı Saḫā Fermāyed (633-641)
Der-Beyān-ı Efʿāl-i Şeyṭānī Mī-Gūyed (681-684)	Der-Beyān-ı Fʿil-i Şeyṭān Fermāyed (642-645)
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Münāfıḳ Mī-Gūyed (685-692)	Der-Beyān-ı Ehl-i Nifāḳ Fermāyed (646-653)
Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i Ehl-i Taḳvā Mī-Gūyed (693-696)	Der-Ṣıfat-ı Taḳvā Fermāyed (654-658)
Der-Beyān-ı Şükr-i Neʿmā Mī-Gūyed (697-702)	Der-Beyān-ı Ehl-i Behişt Fermāyed (658-663)
Der-Beyān-ı Fażīlet-i Ṣadaḳa Mī-Gūyed (703-713)	Der-Beyān-ı Fażīlet Mī-Gūyed (664-675)
Der-Beyān-ı Neṣāyiḥ Mī-Gūyed (714-754)	Der-Beyān-ı Neṣāyiḥ Fermāyed (676-716)
Der-Beyān-ı Fevāʾid-i Ṣabr Mī-Gūyed (755-764)	Der-Fevāʾid-i Ṣabr Mī-Fermāyed (717-726)
Der-Beyān-ı Tecrīd ü Tefrīd Mī-Gūyed (765-812)	Der-Tecrīd Mī-Fermāyed (727-752)
Der-Beyān-ı Riʿāyet-i Mihmān Mī-Gūyed (813-816)	Der-Beyān-ı Ān ki Dostī Ne-Şāyed (753-775)
Der-Beyān-ı Fażīlet-i Ṣadaḳa Mī-Gūyed (817-826)	Der-Beyān-ı Ṣıla-ı Raḥm Fermāyed (776-780)
Der-Beyān-ı Kerāmethā-yı Ḥaḳ ʿAzze ve Celle Mī-Gūyed (827-830)	Der-Beyān-ı Fütüvvet Fermāyed (781-790)
Der-Beyān-ı Ān ki Dūstī-rā Ne-Şāyed (831-853)	Der-Beyān-ı Faḳr Fermāyed (791-797)
Der-Beyān-ı Ṣıla-ı Raḥm Mī-Gūyed (854-858)	Der-Beyān-ı İntibāh Der-Ġaflet Fermāyed (798-824)

Der-Beyān-ı Merdī ve Fütüvvet Mī-Gūyed (859-868)	-
Der-Beyān-ı Faḳr Mī-Gūyed (869-875)	-
Der-Beyān-ı İntibāh Ez-Ġaflet Mī-Gūyed (876-902)	-

İki Şerhin Beyit-Beyit Karşılaştırılması

Attâr'ın *Pend-nâme'si* her dönem alaka görmüş, bu alakanın bir tezahürü olarak başka dillere tercüme edilmiş ve farklı amaçlarla şerh edilmiştir. Tercümelerin-şerhlerin hitap ettiği kitle her dönem farklılık göstermiş ve bu metinlerin dili, muhtevası hitap ettiği kitlenin kültür seviyesine, mesleğine, eğitimine vd. özelliklerine göre farklılık göstermiştir. Günümüzde ise bu tür metinler sahip oldukları muhteva kadar gramer ve dil bilgisi konusunda verdikleri teorik bilgiyle de dil üzerine çalışanlara malzeme sunmaktadır. Bu tür eserlerin dil konusunda araştırmacıya sunduğu malzemenin zenginliği ortadadır. Bu malzemelerin bilimsel bir metotla tasnif edilmesi ve işlenmesi okuyucuya tercümelerin/şerhlerin kaleme alındıkları dönemin dili, kültürü, sosyal yapısı hakkında aydınlatıcı bilgiler sunacaktır.

Nüzhetü'l-İhvân'da orijinal beyitler numaralandırılmamış olmasına rağmen oluşabilecek karışıklıkları önlemek ve araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla hazırlanan tezde her beyte numara verilmiştir. Söz konusu şerh metinlerinde şerh edilen beyit sayısının farklı olmasından dolayı beyit numaraları uyuşmamaktadır. Ayrıca öncelik ve sonralık bakımından ve başlıkların bulunduğu bölümlerin yerinin değişmesinden dolayı farklılıklar tespit edilmiştir. Yapılan akademik çalışmalarda araştırmacıya kolaylık sağlaması ve farkların somut bir şekilde okuyucuya gösterilmesi amacıyla beyitler numaralarıyla birlikte gösterilmiştir. *Berg-i Dervîşân'da* şerh edilen beyitler Gülçiçek Akçay'ın hazırladığı doktora tezinden (Akçay, 2013) aynen alınmıştır. Akçay tezinde kolaylık olması amacıyla *Berg-i Dervîşân* metninde şerh edilen beyitlere numara vermiştir. Ayrıca metinde bulunmadığı halde tezde incelenen diğer şerhlerde (Şem'î'nin *Sa'âdet-nâme'si,* Abdurrahman Abdî Paşa'nın *Müfîd'i,* İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attâr*'ı, Kilisli Mustafa Rûhî'nin *Rûhu'ş-Şurûh*'u, Mehmed Murad Nakşibendî'nin *Mâ-hazar*'ı) bulunan beyitler bulundukları yere tekabül eden beytin altında beyit numarasının yanına a, b, c… harfleri koyulmak suretiyle gösterilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu beyitler de verilmiştir. Böylece *Nüzhetü'l-İhvân'ın* beyit sayısı *Pend-nâme* üzerine farklı yüzyıllarda yazılmış olan diğer altı şerhle karşılaştırılmıştır. *Nüzhetü'l-İhvân'da* olduğu halde *Berg-i Dervîşân* veya diğer beş şerhte olmayan beyitler aşağıdaki tablo sayesinde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Beyit-Beyit Karşılaştırılması

Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
11.Bende-rā erreh ber-i ser mī-nehed	11.Bende-i rā erreh ber-ser mī-nehed

V'ān diger-rā tāc ber-ser mī-nehed	**Dīgerī**-rā tāc ber-ser mī-nehed
14.Ān yekī-rā genc ü niʿmet mī-dehed V'ān diger-rā renc ü **miḫnet** mī-dehed	14.Ān yekī-rā genc ü niʿmet mī-dehed V'ān diger-rā renc ü **zaḫmet** mī-dehed
18.Ān-yekī ber-taḫt-ı bā-ṣad ʿizz ü nāz **V'ān diger** kerde dehān ez-fāḳa bāz	18.Ān-yekī ber-taḫt-ı bā-ṣad ʿizz ü nāz **Dīgerī** kerde dehān ez-fāḳa bāz
19.Ṭarfetü'l-**ʿayn** cihān ber-hem zened Kes nemī yāred ki **āncā** dem zened	19.Ṭarfetü'l-**ʿaynī** cihān ber-hem zened Kes nemī yāred ki **incā** dem zened
20.Ān ki bā-murġ-ı hevā māhī dehed Bendegān-rā devlet-i şāhī dehed	19a.Ān ki bā-murġ-ı hevā māhī dehed Bendegān-rā devlet-i şāhī dehed
24.Ez-zemīn-i ḫuşk rūyāned giyāh Āsmānhā-rā hem ū dāred nigāh	24.Ez-zemīn-i ḫuşk **be**-rūyāned giyāh Āsmānhā-rā hem ū dāred nigāh
41.Pād-şāhā cürm-i mā-rā **der**-güẕār Mā güneh-kārīm ü tū āmurz-kār	41.Pād-şāhā cürm-i mā-rā **ber**-güẕār Mā güneh-kārīm ü to āmirz-kār
51. Çeşm-dārem kez **güneh** pākem koni Pīş ez-ān k'ender-cihān ḫākem koni	51. Çeşm-dārem kez **günāh** pākem koni Pīş ez-ān k'ender cihān ḫākem koni
58. Her ki ū-rā nefs-i **şūmeş** rām şod Ez-ḫıredmendān-ı nīkū-nām şod	57. Her ki ū-rā nefs-i **serkeş/şerkeş** rām şod Ez-ḫıredmendān-ı nīkū-nām şod
65.**Ān** ki der-bend-i dil-āzārī buved Der-ʿuḳūbet kār-ı ū zārī buved	64.**Her** ki der-bend-i dil-āzārī buved Der-ʿuḳūbet kār-ı ū zārī buved
66. Ey piser ḳaṣd-ı dil-āzārī me-kon **Ez**-Ḫudāy-ı ḫ^{v}iş bī-zārī me-kon	65. Ey püser ḳaṣd-ı dil-āzārī me-kon **V'ez**-Ḫudāy-ı ḫ^{v}iş bī-zārī me-kon
67. Ḫāṭır-ı kes-rā mi-rencān ey piser V'er ne ḫordī zaḫm-ı ber-cān ey piser	-
78. Ey berāder cuz ṣenā-yı Ḥaḳ me-gū Ḳavl-i Ḥaḳ-rā ez-berāy-ı daḳḳ me-gū	76. …… me-gūy …….. me-gūy
80. Dil zi-pür goften be-mīred der-beden Gerçi **güftāreş** buved dürr-i ʿAden	78. Dil zi-pür goften be-mīred der-beden Gerçi **güftāret** buved dürr-i ʿAden
81.**Ey** ki saʿy ender-feṣāḥat mī-konī Çehre-i dil-rā cerāḥat mī-konī	79.Vān ki saʿy ender feṣāḥat mī-koned Çehre dil-rā cerāḥat mī-koned
82.Rev zebān-rā der-dehān maḥbūs-dār Ez-ḫalāʾiḳ ḫ^{v}īş-rā meʾyūs **der**	82. ……..dār ……..**dār**
87. Pāk **eger** dārī ʿamel-rā ez-riyā Ṣemʿ-i īmān-ı to-rā başed żiyā	85. Pāk **ger** dārī ʿamel-rā ez-riyā Ṣemʿ-i īmān-ı to-rā başed żiyā
95. **Pād-şeh** çün der-mollā ḫandān buved Bī-gümān der-heybeteş noḳṣān buved	93. **Pād-şāh** çün der-mollā ḫandān şeved Bī-gümān der-heybeteş noḳṣān şeved
97. Bā-zenān bisyār **eger** ḫalvet koned Ḫ^{v}īşten-rā şāh-ı bī-**ḫürmet** koned	95. Bā-zenān bisyār **ger** ḫalvet koned Ḫ^{v}īşten-rā şāh-ı bī-**ḫeybet** koned
101. Çünki ʿādil bāşed ü ferruḫ-liḳā Bāşed ender-memleket **şeh**-rā beḳā	98a. Çünki ʿādil bāşed ü ferruḫ-liḳā Bāşed ender memleket **ū**-rā beḳā
103. Çār çīz āmed buzurgī-rā delīl Her ki ***ū*** dāred buved merd-i aṣīl	100. Çār çīz āmed büzürgī-rā delīl Her ki ***ān*** dāred buved merd-i aṣīl
105. Her ki dāred dāniş ü ʿaḳl u temīz Ehl-i ***ʿilm ü ʿaḳl-rā*** dāred ʿazīz	102. Her ki dāred dāniş ü ʿaḳl temīz Ehl-i ***ʿaḳl ü ʿilm-rā*** dāred ʿazīz
112. Ey piser tedbīr-i ***rāh-ı tūşe*** kon Pes ḥadīṣ-i īn ü ān yek kūşe kon	109.Ey püser tedbīr-i ***rāh ü tūşe*** kon Pes ḥadīṣ-i īn ü ān yek kūşe kon
117. Mī-nümāyed **ḫūb-zībā** der-naẕar Līk ez-zehreş buved cān-rā ḫaṭar	114. Mī-nümāyed **ḫūb u zībā** der-naẕar Līk ez-zehreş buved cān-rā ḫaṭar
118. Zehr-i īn mār-ı münaḳḳaş ḳātilest Bāşed ez-vey dūr her **k'ū** ʿāḳılest	115. Zehr-i īn mār-ı münaḳḳaş ḳātilest Bāşed ez-vey dūr her **ki** ʿāḳılest
120. Zāl-ı dünyā çün ʿarūş ārāste est Her **dü rūzī** şūy-ı dīger ḫ^{v}āste est	117. Zāl-ı dünyā çün ʿarūs ārāstest Her **zemānī** şūy-ı dīger ḫ^{v}āstest
129. Der-pey-i leẕẕāt-ı nefsānī me-bāş Rūstedār-ı ʿālem-i fānī me-bāş	126. Der-pey-i leẕẕāt-ı nefsānī me-bāş Dostdār-ı ʿālem-i fānī me-bāş
131. Ez-tenet cān çün **birūn** ḫ^{v}āhed şoden Ḫāk ender-üstüḫ^{v}ān ḫ^{v}āhed şoden	128. Ez-tenet çün cān-**revān** ḫ^{v}āhed şoden Ḫāk ender üstüḫ^{v}ān ḫ^{v}āhed şoden
133. ʿĀfiyet-rā ger becūyī ey ʿazīz	130. ʿĀfiyet-rā ger becūyī ey ʿazīz

Mī-**tevānī** yāften der-çār çīz	Mī-**tevāneş** yāften der-çār çīz
135. **Z'ānki** bā-niʿmet emānī bāşedet ʿĀfiyet-rā z'ān nişānī bāşedet	132. **Çünki** bā-niʿmet emānī bāşedet ʿĀfiyet-rā z'ān nişānī bāşedet
136. Bā-dil-i fārigˇ çü bāşī tendurust **Dīgerī** ez-dünyā ne-bāyed hīç cust	133. Bā-dil-i fārigˇ çü bāşī tendürüst **Dīger** ez-dünyā ne-bāyed hīç cüst
139. Nefs ü şeyṭān mī-berend ez-reh to-rā Tā **biyendāzend** ender-çeh to-rā	136. Nefs ü şeyṭān mī-berend ez-reh to-rā Tā **der-endāzend** ender-çeh to-rā
140. Nefs-rā ser-kūb dāʾim ḫ^{v}or-dār Tā tevānī dūreş ez-murdār dār	137. Nefs-rā ser-kūb **u** dāʾim ḫ^{v}or-dār Tā tevānī dūreş ez-murdār dār
-	138a. Nefs-rā bā-ḫ^{v}āb u ḫor āmuḫten Dīde-i dil-rā buved ber-doḫten
149. Ez-çi bendī dil be-dünyā-yı denī Çün ne-**cāvīdest** der-vey būdenī	146. Ez-çi bendī dil be-dünyā-yı denī Çün ne-**cāvīd** der-vey būdenī
150. Ẓāhir-i ḫod-rā mey-**ārā** ey faḳīr Tā çü bedr-i bāṭınet kerded münīr	147. Ẓāhir-i ḫod-rā mey-**ārāy** ey faḳīr Tā çü bedr-i bāṭınet kerded münīr
154. Ey ki der-ber mī-keşī peşmīne-rā Pāk-sāz ez-**kibr** evvel sīne-rā	151. Ey ki der-ber mī-keşī peşmīne-rā Pāk-sāz ez-**kīne** evvel sīne-rā
158. Hemçü ṣūfī der-palās u ṣūf bāş **Bā**-ṣıfathā-yı Ḫudā mevṣūf bāş	154. Hemçü ṣūfī der-palās-ı ṣūf bāş **Der**-ṣıfathā-yı Ḫudā mevṣūf bāş
159. Merd-i reh-rā būriyā kālīn buved Z'ān ki ḫişteş ʿāḳıbet bālīn şeved	156. Merd-i **rāh**-rā būriyā kālīn buved Seng ḫişteş ʿāḳıbet bālīn **buved**
163. Pūşiş-i dervīş ġayr **ez**-delḳ nīst Der-pey-i kām u hevā-yı ḫalḳ nīst	160. Pūşiş-i dervīş ġayr delḳ nīst Der-pey-i kām u hevā-yı ḫalḳ nīst
165. Her ki ū terk-i ten-āsānī koned Pes ḫilāf-ı nefs-i sulṭānī koned	160a. Her ki ū terk-i ten-āsānī koned Pes ḫilāf-ı nefs-i sulṭānī koned
-	161. Merd-i tā nenhed be-farḳ-ı nefs pāy Rāh kücā yābed be-dergāh-ı Ḫudāy
166. Merd-i reh der-bend-i ḳaṣr u bāġ nīst **Der**-dil-i ū ġayr-ı derd ü dāġ nīst	162. Merd-i reh der-bend-i ḳaṣr u bāġ nīst **Ber**-dil-i ū ġayr-ı derd ü dāġ nīst
168. Ger çü Rüstem şevket ü zūret buved Cāy çün Behrām der-gūret buved	164. Ger çü Rüstem şevket ü zūret/rūzet buved Cāy çün Behrām der-gūret buved
169. Ger çü Keyḫüsrev be-mānī pāy-dār Āḫiret bāyed şoden der-baṭn-ı ġār	164a. Ger çü Keyḫüsrev be-mānī pāy-dār Āḫiret bāyed şoden der-baṭn-ı ġār
174. **Her** ki der-bend-i **ʿimāret** mī-şeved Bī-şek ez-ehl-i **ḫasāret** mī-şeved	169. **Ān** ki der-bend-i **ʿibādet** mī-şeved Bī-şek ez-ehl-i **saʿādet** mī-şeved
176. Her ki **bāşed** der-cihān bā-ḫ^{v}āb u ḫor Der-ḳıyāmet ne-b'vedeş z'āteş güzer	171. Her ki **sāzed** der-cihān bā-ḫ^{v}āb u ḫor Der-ḳıyāmet nebvedeş z'āteş güzer
179. Emr ü nehy-i Ḫaḳ çü **dārī** ey vaḥīd Pes me-rev **der**-vāye-i nefs-i pelīd	174. Emr ü nehy-i Ḫaḳ çü dārī/dādī ey vaḥīd Pes me-rev **ber**-vāye-i nefs-i pelīd
186. Ḫ^{v}ār gerded her ki **bāşed** cāh-cūy Ey berāder ḳurb-ı īn dergāh-cūy	181. Ḫor gerded her ki **gerded** cāh-cūy Ey birāder ḳurb-ı īn dergāh-cūy
187. ʿİzz ü cāhet sūy-ı pestī mī-keşed Mer to-rā **ber**-ten-perestī mī-keşed	182. ʿİzz ü cāhet sūy-ı pestī mī-keşed Mer to-rā **bā**-ten-perestī mī-keşed
192. Nefs netvān küşt illā **çār** çīz Çün be-güyem yād-**dāreş** ey ʿazīz	187. Nefs netvān küşt illā bā-**se** çīz Çün be-güyem/**me-güyem** yād-**gīreş** ey ʿazīz
194. Her ki-rā ne-b'ved müretteb īn silāḥ Nefs-i ū hergiz **nemī** yābed felāḥ	189. Her ki-rā nebved müretteb īn silāḥ Nefs-i ū hergiz **hemī** yābed felāḥ
195. Çünki dil bī-yād-ı ḫidāyet buved Dīv-i melʿūn yār u hem-rāhet buved	190. Çünki dil bī-yād-ı **Allāhet** buved Dīv-i melʿūn yār-ı hem-rāhet buved
196. Ehl-i dünyā-rā çü dīv yār **āyedeş** Loḳmahā-yı çerb ü şīrīn bāyedeş	191. Ehl-i dünyā-rā çü dīv **ārāyedeş** Loḳmahā-yı çerb ü şīrīn bāyedeş
197. Her ki ū der-bend-i sīm ü zer **şeved** Der ʿuḳūbet ʿāḳıbet mużṭārr **şeved**	192. Her ki ū der-bend-i sīm ü zer **buved** Der ʿuḳūbet ʿāḳıbet mużṭār **buved**
202. Ey piser bā-yād-ı Ḫaḳ meşġūl-bāş Ez ḫalāyıḳ dūr hemçün ġūl bāş	197. Ey püser bā-yād-ı Ḫaḳ meşġūl-bāş V'ez ḫalāyıḳ dūr hemçün ġūl bāş

208. Mer to-rā ān kes ki ferdā cān dehed Ġam me-ḫor āḫir **to-rā** yek nān dehed	199. Mer to-rā ān kes ki ferdā cān dehed Ġam me-ḫor āḫir **ki** yek **leb** nān dehed
211. **Ez**-Ḥudā şākir buved merd-i faḳīr Ger dehed ḳūteş leb-i nān-ı faṭīr	202. **Ber**-Ḥudā şākir buved merd-i faḳīr Ger dehed ḳūteş leb-i nān-ı faṭīr
203. Faḳr mī-dānī çi bāşed ey piser Bā-tu gūyem ger nedārī z'ān ḫaber	-
204. Gerçi bāşed bī-nevā der-zīr-i delḳ Ḫ^{v}īş-rā münʿim nümāyed pīş-i ḫalḳ	-
205. Görisne bāşed dem ez-sīrī zened Dūstī bā-düşmen-i ḫod key koned	-
206. Gerçi bāşed lāġar u zār u żaʿīf Vaḳt-i ṭāʿat kem ne-bāşed ez-ḥarīf	-
208. Mer to-rā ān kes ki ferdā cān dehed Ġam me-ḫor āḫir to-rā yek nān dehed	-
218. Çün şütür murġī şinās īn nefs-rā Ne-keşed bār ü ne-perred **ber**-hevā	209. Çün şütür murġī şinās īn nefs-rā Ne-keşed bār ü ne-perred **der**-hevā
219. Ger be-per gūyīş **gūyed** üştürem Ver nihī bāreş be-gūyed ṭāʾirem	210. Ger be-per gūyīş **be-gūyed** üştürem Ver nihī bāreş be-gūyed ṭāʾirem
223. Nīst dermāneş be-cuz cūʿ u ʿaṭaş Tā ki sāzī rām-ender-ṭāʿateş	223. Nīst dermāneş be-coz cūʿ u ʿaṭaş/ **aṭaş** Tā ki sāzī rām-ender-ṭāʿateş
225. Çün şütür-murġ ān ki ez-bāreş gorīḫt Ez-gülistān-ı ḫayāteş berg rīḫt	**215a**. Çün şütür-murġ ān ki ez-bāreş gorīḫt Ez-gülistān-ı ḫayāteş berg rīḫt
226. Bār-ı īn der-rā be-cān bāyed keşīd Verne **hemçün** seg zebān bāyed keşīd	216. Bār-ı īn der-rā be-cān bāyed keşīd Verne **hemçü** seg zebān bāyed keşīd
227. Her ki ū gerden keşed z'īn bārhā Bāşed ez-**nefrīn** berū enbārhā	217. Her ki ū gerden keşed z'īn bārhā Bāşed ez-**nefer** berū enbārhā
232. Vaḳt-i ṭāʿat tīz-rev **çün** bād-bāş V'ez heme kār-ı cihān āzād-bāş	227. Vaḳt-i ṭāʿat tīz-rev **çü** bād-bāş V'ez/**vezn** heme kār-ı cihān āzād-bāş
233. Menzilet dūrest ü bāret bes girān Kūşişī **kon** pes **me**-mān ez-dīgerān	223. Menzilet dūrest **ü** bāret bes girān Kūşişī pes ki **ne-mān** ez-dīgerān
234. Rāh-ı pür ḫavfest ü düzdān **der**-kemīn Rehberī ber tā-nemānī ber-zemīn	222. Rāh-ı pür ḫavfest ü düzdān **ber**-kemīn Rehberī ber tā-nemānī ber-zemīn
237. Çīst bāret cīfe-i dünyā-yı dūn Kez pey-i **ū kerde-i ḫod-rā zebūn**	226. Çīst bāret cīfe-i dünyā-yı dūn Kez pey-i **ān geşte-i ḫor** u zebūn
-	226a.Gerçi īn cāhest der-reh ḫuftent Hīç raḥmet nīst ber-cān tenet
238. Ser çi ārāyī be-destār ey piser **Tā** tevānī dil be-dest ār ey piser	308. Ser çi ārāyī be-destār ey püser **Ger** tevānī dil be-dest ār ey püser
240. Nīst merdī ḫ^{v}īşten ārāsten Ḳaṣd-ı cān-kerd her ki ū ārāst ten	310. Nīst merdī ḫ^{v}īş-**rā** ārāsten Ḳaṣd-ı cān-kerd **ān** ki ū ārāst ten
-	313a.Ān derk k'ender caḥīm-i esfel buved Menzil-i her kāhil ü tenbel buved
-	313b.Her ki ḫod-rā nīk dāned bed buved Der-ḳabūl-i ḫalḳ cūy derd buved
244. Ḫod-sitāyī pīşe-i şeyṭān buved **Her** ki ḫod-rā kem zened **sulṭān** buved	314. Ḫod-sitāyī pīşe-i şeyṭān buved **Ān** ki ḫod-rā kem zened **merdān** buved
248. Şod ʿazīz Ādem çü istiġfār kerd Ḫ^{v}ār şod Şeyṭān çü istikbār kerd	317a. Şod ʿazīz Ādem çü istiġfār kerd Ḫ^{v}ār şod Şeyṭān çü istikbār kerd
251. ʿAyb-ı ḫod ebleh ne-bīned der-cihān Bāşed ender-costen-i ʿayb-ı kesān	320. ʿAyb-ı ḫod ān ki ne-bīned der-cihān Bāşed ender costen-i ʿayb-ı kesān
253. Her ki ḫalḳ ez-ḫulḳ-ı ū ḫoşnūd nīst Hīç ḳadereş **der**-der-i maʿbūd nīst	322. Her ki ḫalḳ ez-ḫulḳ-ı ū ḫoşnūd nīst Hīç ḳadereş **ber**-der-i maʿbūd nīst
255. Ḫūy-ı bed ber-ten **belāyī** cān buved Merdüm-i bed-ḫū ne ez-insān buved	324. Ḫūy-ı bed ber-ten **belā-yı** cān buved Merdüm-i bed-ḫū ne ez-insān buved
256. Buḫl şāḫī ez-dıraḫt-ı dūzaḫest **Ān** baḫīlek ez-segān-ı meslaḫest	325. Buḫl şāḫī ez-dıraḫt-ı dūzaḫest **V'ān** baḫīlek ez-segān-ı meslaḫest
257. Rūy-ı cennet-rā kücā bīned baḫīl	326. Rūy-ı cennet-rā kücā bīned baḫīl

Peşşe-i oftāde **ender**-pāy-ı pīl	Peşşe-i oftāde **zīr** pāy-ı pīl
259. Ez-belā tā reste **bāşī** ey ʿazīz Bāz bāyed dāşten dest ez-**se** çīz	328. Ez-belā tā reste **kerdī** ey ʿazīz Bāz bāyed dāşten dest ez-dü çīz
261. V'er be-ḥırṣ u āz gerdī mübtelā Bā-to **rūy** ared **zi**-her **sū** ṣad belā	261. V'er be-ḥırṣ u āz gerdī mübtelā Bā-to **rū** ared her **sūy** ṣad belā
263. Nefs ü dünyā-rā rehā kon ey piser Bāz restī ez-**belā vü ez**-ḫaṭar	332. Nefs ü dünyā-rā rehā kon ey püser Bāz restī ez-**belā-yı v'āz**-ḫaṭar
264. Ey besā kes kez berāy-ı nefs-i zār Der-belā oftād u koşt ez-ġam **nizār**	333. Ey besā kes kez berāy-ı nefs-i zār Der-belā oftād u koşt ez-ġam **zār**
267. Ez-ʿaẕāb u ḳahr-ı Ḥaḳ īmen me-bāş **Ez**-pey-i āzār-ı her müʾmin me-bāş	267. Ez-ʿaẕāb u ḳahr-ı Ḥaḳ īmen me-bāş **Der**-pey-i āzār-ı her müʾmin me-bāş
269. Her ki **rencānīde**-i ʿöẕreş be-ḫᵛāh Tā ne-bāşed ḫaşm-ı to der-ʿarṣagāh	338. Her ki-**rā rencānde**-i ʿöẕreş be-ḫᵛāh Tā ne-bāşed ḫaşm-ı to der-ʿarşagāh
271. Her ki-rā ʿaḳlest ü **dāniş** ey ʿazīz Dūr bāyed būdeneş ez-çār çīz	340. Her ki-rā ʿaḳlest ü **dānīş** ey ʿazīz Dūr bāyed būdeneş ez-çār çīz
274. Her ki-rā ḥilm ü dil-i rūşen buved Der-zamāne bā-ṣalāḥ-ı ten buved	-
279. Her çi bāşed der-şerīʿat nā-pesend Gerd-i ū hergiz **me**-gerd ey hūş-mend	347. Her çi bāşed der-şerīʿat nā-pesend Gerd-i ū hergiz **ne**-gerd ey hūş-mend
280. Tā ṣavāb-ı kār bīnī ser-be-ser **Bā**-murād-ı ḫod me-kon kār ey piser	348. Tā ṣavāb-ı kār bīnī ser-be-ser **Ber**-murād-ı ḫod me-kon kār ey püser
281. Hest bī-şek **rest**-gārī der-se çīz Bā-to gūyem yād gīreş ey ʿazīz	349. Hest bī-şek **reste**-gārī der-se çīz Bā-to gūyem yād gīreş ey ʿazīz
283. Sīvvomīn reften buved ber-rāh-ı rāst **Rest-gārest ān ki īn ḫaṣlet-i ū rāst**	283. Sīvvomīn reften buved ber-rāh-ı rāst **Ān ki īn ḫaşlet ū rāst müʾminā**
285. Ser me-kon der-pīş-i dünyā-dār pest V'er **konī** bī-şek reved dīnet **zi**-dest	353. Ser me-kon der-pīş-i dünyā-dār pest V'er **konī** bī-şek reved dīnet **ez**-dest
289. Bāş dāʾim ey piser bā-yād-ı Ḥaḳ Ger ḫaber-dārī **ez**-ʿadl u dād-ı Ḥaḳ	357. Bāş dāʾim ey püser bā-yād-ı Ḥaḳ Ger ḫaber-dārī **zi**-ʿadl u dād-ı Ḥaḳ
291. Yād-ı Ḥaḳ āmed ġıdā-**yı** rūḥ-rā Merhem āmed īn dil-i mecrūḥ-rā	359. Yād-ı Ḥaḳ āmed ġıdā **īn** rūḥ-rā Merhem āmed īn dil-i mecrūḥ-rā
296. **Ẕikr bāşed ber-se vechī bī-ḫilāf** Tā nedānī īn süḫan-rā ez-güẕāf	364. **Ẕikr ber-se vech bāşed bī-ḫilāf** Tā nedānī īn süḫan-rā ez-güẕāf
300. Hest mer her ʿuẕv-rā **ẕikrī** diger Heft aʿżā hest **ẕākir** ey piser	368. Hest mer her ʿuẕv-rā **ẕikr-i** diger Heft **ʿażārāst ẕikrī** ey püser
302. Ẕikr-i çeşm ez-ḫavf-ı Ḥaḳ **begrīsten** Bāz der-ālā-ı ū **nigrīsten**	370. Ẕikr-i çeşm ez-ḫavf-ı Ḥaḳ **be-giristen** Bāz der-**āyāt**-ı ū nigiristen
303. İstimāʿ-i ḳavl-i **Ḳurʾān** ẕikr-i gūş Tā tevānī rūz u şeb der-ẕikr kūş	303. İstimāʿ-i ḳavl-i **Ḥaḳ-dān** ẕikr-i gūş Tā tevānī rūz u şeb der-ẕikr kūş
307. Şükr-i niʿmethā-yı Ḥaḳ mī-**kon** müdām Tā koned Ḥaḳ **bā**-to niʿmet-**rā** tamām	375. Şükr-i niʿmethā-yı Ḥaḳ mī-**gū** müdām Tā koned Ḥaḳ **ber**-to niʿmet-**hā** tamām
308. Ḥamd-i Ḫāliḳ ber-zebān dār ey piser ʿÖmr tā ber-bād nedhī ser-be-ser	-
311. Ber-heme kes nīk bāşed çār çīz Bā-to gūyem yād gīreş ey ʿazīz	377a. Ber-heme kes nīk bāşed çār çīz Bā-to gūyem yād gīreş ey ʿazīz
312. Evvel ān bāşed ki bāşī dād-ger Hem zi-ʿaḳl-ı ḫᵛīş bāşī bā-ḫaber	377b. Evvel ān bāşed ki bāşī dād-ger Bā-hem zi-ʿaḳl-ı ḫᵛīş bāşī bā-ḫaber/ ḫayr
313. Bā-şikībāyī taḳarrüb kerden-est Ḥürmet-i merdüm be-cāy āverden-est	377c. Bā-şikībāyī taḳarrüb kerden-est Ḥürmet-i merdüm be-cāyī āverden-est
318. Ġıll ü ġış begẕār çün zer pāk şev **Pīş** ez-ān ki ḫāk gerdī ḫāk şev	232. Ġıll ü ġış begẕār çün zer pāk şev **Pes** ez-ān ki ḫāk gerdī ḫāk şev
325. Meşveret herkes ki bā-ebleh koned Dīv-i melʿūneş sebük güm-reh koned	239. Meşveret herkes ki bā-ebleh koned Dīv-i melʿūneş **sebük** güm-reh koned
326. Ān ki māl ü **zer** dihed bā-cāhilān Ān çünān kes key **buved** ez-muḳbilān	240. Ān ki māl-ı **ḫod** dihed bā-cāhilān Ān çünān kes key **şeved** ez-muḳbilān
327. Zer çü **cāhil**-rā hemī āyed be-kef Mī-koned isrāf u mī-**sāzed** telef	241. Zer çü **ebleh**-rā hemī āyed be-kef Mī-koned isrāf-ı **bisyār** telef
328. Neşneved ez-dūst ebleh pend-rā Ez-cehālet begseled peyvend-rā	-

329. ʿİbretī gīr ez-zamāne ey cüvān Tā nebāşī ez-şümār-ı **müdbirān**	243. ʿİbretī gīr ez-zamāne ey cüvān Tā nebāşī ez-şümār-ı **eblehān**
337. Renc-i endek-rā be-kon ġam-ḫ^{v}āregī Ver ne bīnī ʿacz der-**bīmāregī**	251. Renc-i endek-rā be-kon ġam-ḫ^{v}āregī Ver ne bīnī ʿacz der-**bīçāregī**
338. Derd ser-rā **çün** ne-cūyed kes ʿilāc Ḫavf-ı ān bāşed ki bed kerded mizāc	252. Derd ser-rā **ger** ne-cūyed kes ʿilāc Ḫavf-ı ān bāşed ki bed kerded mizāc
340. Āteş-i endek tevān koşten be-āb Vāy ān sāʿat ki **gīred** iltihāb	254. Āteş-i endek tevān koşten be-āb Vāy ān sāʿat ki **yâbed** iltihāb
342. Ḫaşm-rā nekned peşīmānī ʿilāc ʿĀḳıbet rüsvāyī āyed ez-lecāc	-
-	256. ʿĀḳıbet rüsvāyī āyed ez-lecāc Ḫaşm-rā nekned peşīmānī ʿilāc
346. Her ki **koşt** ez-kibr bālā gerdeneş Dūstān **kerdend** āḫir düşmeneş	260. Her ki **kerd** ez-kibr belā gerdeneş Dostān **gerdend** āḫir düşmeneş
349. Her ki ū üftāde-**i** ten-perverest Nīst **ādem** kem-ter ez- gāv u ḫarest	263. Her ki ū üftāde **vü** ten-perverest Nīst **insān** kem-ter ez- gāv u ḫarest
353. Gerçi bāşed zen zemānī mihr-bān Çün kem āyed behre begşāyed zebān	266a. Gerçi bāşed zen zemānī mihr-bān Çün kem āyed behre begşāyed zebān
356. Çün be-nā-cinsān **nişīned** ādemī Kem-terek bīned ez-īşān hem-demī	269. Çün be-nā-cinsān **nişinīd** ādemī Kem-terek bīned ez-īşān hem-demī
362. Dīnet ez-perhīz kāmil mī-şeved Niʿmetet **ez**-şükr şāmil mī-şeved	275. Dīnet ez-perhīz kāmil mī-şeved Niʿmetet-**rā** şükr şāmil mī-şeved
364. Çün kemāl-i bende-rā der-dīn buved Pīşe zühd ü ṭāʿateş āyīn buved	276a. Çün kemāl-i bende-rā der-dīn buved Pīşe zühd ü ṭāʿateş āyīn buved
371. Çün ḥadīşī reft **nāgeh ez**-zebān Yā ki tīrī cest bīrūn ez-kemān	283. Çün ḥadīşī reft **nāgāh ber**-zebān Yā ki tīrī cest bīrūn ez-kemān
372. Bāz çün **ārī** ḥadīş gofte-rā Kes ne-gerdāned ḳażā-ı refte-rā	284. Bāz çün **āred** ḥadīş gofte/**refte**-rā Kes ne-gerdāned ḳażā-yı refte-rā
378. Her ki mī-ḫ^{v}āhed ki bāşed der-emān Mühr mī-bāyed nihāden **ber**-dehān	290. Her ki mī-ḫ^{v}āhed ki bāşed der-emān Mühr mī-bāyed nihāden **der**-dehān
381. **Ḫāmuşī**-rā her ki sāzed pīşeʾi Gerded īmen ne-b'vedeş endīşeʾi	293. **Ḫāmūşī**-rā her ki sāzed pīşeʾi Gerded īmen nebvedeş endīşeʾi
384. Her ki ū şod der-saḫā server şeved Niʿmeteş ez-şükr kāmil-ter şeved	-
387. Her ki-rā ʿādet şeved cūd u kerem Der-miyān-ı ḫalḳ **gerded** muḥterem	298. Her ki-rā ʿādet şeved cūd u kerem Der-miyān-ı ḫalḳ **bāşed** muḥterem
390. Bāş ez-buḫl-ı baḫīlān **bā**-ḥaẕer Tā nesūzed mer to-rā nār-ı saḳar	301. Bāş ez-buḫl-ı baḫīlān **ber**-ḥaẕer Tā nesūzed mer to-rā nār-ı saḳar
391. Çār çīzī ber demed ez-çār çīz Neşneved īn nükte cuz ehl-i temiz	302. Çār çīzī ber dehed ez-çār çīz Neşneved īn nükte coz ehl-i temiz
392. Her ki zū ṣādır şeved īn çār kār Bīned ān çār-ı **diger** bī-iḥtiyār	303. Her ki zū ṣādır şeved īn çār kār Bīned ān çār-ı **dīger** bī-iḥtiyār
393. Çün sūʾāl-āverd kerded **ḫ^{v}ār** merd Māned tenhā her ki istiḫfāf kerd	303a. Çün sūʾāl-āverd kerded **ḫ^{v}ārī** merd Māned tenhā her ki istiḫḳār kerd
395. Her ki nekned iḥtiyāṭ **ez**-kārhā Ber-dileş āḫir nişīned bārhā	305. Her ki nekned iḥtiyāṭ kārhā Ber-dileş āḫir nişīned bārhā
398. Her ki bā-sulṭān dilīrī kerd mürd Der-helāk-ı māl u cān **ten-rā** süpürd	306a. Her ki bā-sulṭān dilīrī kerd mürd Der-helāk-ı māl u cān **ḫod** süpürd
399. Her ki ū bāġī şeved bā-pād-şāh Rūz-ı ū çün tīre-şeb kerded siyāh	306b. Her ki ū bāġī şeved bā-pād-şāh Rūz-ı ū çün tīre-şeb kerded siyāh
400. Her ki ū ez-kibr bāşed ser buzurg Ez-heme tenhā be-māned hemçü gürg	307a. Her ki ū ez-kibr bāşed ser büzürg Ez-heme tenhā be-māned hemçü gürg
401. Ādemī-rā çār çīz āred şikest Bā-to güyem **yād**-dār ey Ḥaḳ-perest	378. Ādemī-rā çār çīz āred şikest Bā-to güyem **güş**-dār ey Ḥaḳ-perest
402. Düşmen-i bisyār u vām-ı bī-şümār **Cevr-i** bī-ḥadd u ʿıyāl-i **bī**-ḳıṭār	379. Düşmen-i bisyār u vām-ı bī-şümār **Şuġl-i** bī-ḥadd u ʿıyāl-i **bā**-ḳıṭār
409. Īmenī ez-bed **ḫaṭāyī** dīgerest Ṣoḥbet-i ṣıbyān ezīnhā bedterest	385. Īmenī ez-bed **ḫaṭā-yı** dīgerest Ṣoḥbet-i ṣıbyān ezīnhā bedterest

411. Ḥükm-i Ḳurʾān çār çīzest ey cüvān Çün der-āverdī be-gūş ū-rā bi-dān	387a. Ḥükm-i Ḳurʾān çār çīzest ey cüvān Çün der-āverdī/ āverī be-gūş ū-rā bi-dān
413. Ḥükm-i dīger çīst bā-**şeyṭān** cihād Çārümeş nīkī be-ḫalḳ-ı nā-murād	389. Ḥükm-i dīger çīst bā-**nefsek** cihād Çārümeş nīkī be-ḫalḳ-ı nā-murād
414. Mī-fezāyed ʿömr-i merd ez-çār çīz Īn naṣīḥat bişneved ey cān-ı ʿazīz	390. Mī-fezāyed ʿömr-i merd ez-çār çīz Īn naṣīḥat bişnev ey cān-ı ʿazīz
416. Sīvüm āmed īmenī ber-māl u cān Mī-fezāyed ʿömr-i merdüm-rā ez-ān	392. Sīvüm āmed īmenī ber-māl u cān Mī-fezāyed ʿömr-i merdüm-rā ez-ān
418.ʿÖmr-i **merdüm-rā** be-kāhed penc çīz Yād dāreş çün şenīdī ey ʿazīz	**394.** ʿÖmr-i **merd-rā** be-kāhed penc çīz Yād dāreş çün şenīdī ey ʿazīz
424. Dūr **bāş** ez-penc ḫaṣlet ey piser Tā nerīzed āb-ı rūyet der-naẓar	400. Dūr **şev** ez-penç ḫaṣlet ey püser Tā nerīzed āb-ı rūyet der-naẓar
426. Her ki istīze koned bā-mihterān Āb-rūy-ı **ū** berīzed bī-gümān	402. Her ki istīze koned bā-mihterān Āb-rūy-ı **ḫod** berīzed bī-gümān
428. Ez-sebük-**sārān** me-bāş ey nīk-ḫūy K'ez sebük-**sārī** be-rīzed āb-rūy	405. Ez-sebük-**bārān** me-bāş ey nīk-ḫūy K'ez sebük-**bārī** be-rīzed āb-rūy
430. Ger be-ʿālem āb-**rūyī** bāyedet Dāʾimā ḫulḳ-ı **nikūyī** bāyedet	406. Ger be-ʿālem āb-**rū mī-bāyedet** Dāʾimā ḫulḳ-ı **nikū mī-bāyeded**
431. Her ki āheng-i **sebüksārī** koned Ez-vey āb-rūy bīzārī koned	407. Her ki āheng-i **sebükbārī** koned Ez-vey āb-rūy bīzārī koned
433. Ez-ḫilāf u ez-ḫıyānet bāş dūr Tā buved peyveste **ber**-rūy-ı to nūr	409. Ez-ḫilāf u ez-ḫıyānet bāş dūr Tā buved peyveste **der**-rūy-ı to nūr
434. Ger hemī ḫ^{v}āhī ki gūyendet **nikūy** Ey berāder hīç kes-rā bed me-**gūy**	410. Ger hemī ḫ^{v}āhī ki gūyendet **nikū** Ey birāder hīç kes-rā bed me-**gū**
436. Der-saḫāvet kūş eger dārī ġanā Tā fezāyed āb-ı rūyet ez-saḫā	-
437. Bord-bārī vü vefā-dārī güzīn Z'ān ki āb-ı rūy efzāyed ez-īn	-
438. Her ki ū bā-ḫalḳ baḫşâyed hemī Bī-şek āb-ı rūyeş efzāyed hemī	-
439. Mī-fezāyed āb-ı **rū** ez-penc çīz Bā-to gūyem bişnev ey ehl-i temiz	420. Mī-fezāyed āb-ı **rūy** ez-penc çīz Bā-to gūyem bişnev ey ehl-i temiz
441. Ez-saḫāvet āb-ı rū efzūn şeved V'ez baḫīlī bī-ḫıred **maṭʿūn** şeved	422. Ez-saḫāvet āb-ı rū efzūn şeved **Ez** baḫīlī bī-ḫıred **melʿūn** şeved
442. Her ki ḥāžır nīst ender-kār-ı ḫ^{v}īş Rīzed āb-ı rūy **ez**-ruḫşār-ı ḫ^{v}īş	422a. Her ki ḥāžır nīst ender kār-ı ḫ^{v}īş Rīzed āb-ı rūy **zi**-ruḫşār-ı ḫ^{v}īş
443. Her ki-rā **bā**-ḫalḳ baḫşāyiş buved Āb-rūy-ı ū der-efzāyiş buved	423. Her ki-rā **ber**-ḫalḳ baḫşāyiş buved Āb-ı rūy-ı ū der-efzāyiş buved
444. Bāş dāʾim bord-bār u bā-vefā Tā be-rūy-ı ḫ^{v}īş bīnī ṣad ṣafā	424. Bāş **her dem** bord-bār u bā-vefā Tā be-rūy-ı ḫ^{v}īş bīnī ṣad ṣafā**/žiyā**
445. Dūstī bā-bī-hüner ʿayn-ı ḫaṭāst V'er ne-dārī **düşmenī** ū-rā hem revāst	424a. Dostī bā-bī-hüner ʿayn-ı ḫaṭāst V'er ne-dārī **düşmen** ū-rā hem revāst
447. Tā ne-kerdī pīş-i merdüm şerm-sār **Ānçi** ḫod nenhāde bāşī ber-medār	426. Tā ne-kerdī pīş-i merdüm şerm-sār **Ānki** ḫod nenhāde bāşī ber-medār
448. Ey berāder perde-i merdüm meder Tā nedirred perdeet ṣaḫṣ-ı **diger**	427. Ey birāder perde-i merdüm meder Tā nedirred perdeet ṣaḫṣ-ı **dīger**
449. **Bā**-hevā-yı dil me-kon zinhār kār Tā ne-yāred **bes** peşīmānīt bār 450. Ḳadr-i merdüm-rā şinās ey muḥterem Tā **şināsend merdümān** ḳadr-i to hem	428. **Ber**-hevā-yı dil me-kon zinhār kār Tā ne-yāred **pes** peşīmānīt bār 429. Ḳadr-i merdüm-rā şinās ey muḥterem Tā **şināsed dīgerān** ḳadr-i to hem
454. Dāʾimā mī-bāş ez-ḥaḳ tersgār Bāş nīz ez-raḥmeteş ümīdvār	432a. Dāʾimā mī-bāş ez-ḥaḳ tersgār Bāş nīz ez-raḥmeteş ümīdvār
458. Hemçü tiryāḳend dānāyān-ı dehr **Ḳātilend ey ḫ^{v}āce** nā-dānān çü zehr	436. Hemçü tiryāḳend dānāyān-ı dehr **Ḳātilānend cümle** nā-dānān çü zehr
459. Merdüm ez-**tiryāḳ** mī-yābed **necāt** Ḫod kesī ez-zehr key yābed **ḥayāt**	437. Merdüm ez-**tiryāḳ** mī-yābed **ḥayāt** Ḫod kesī ez-zehr key yābed **necāt**
460. Ṣabr u **ʿilm ü ḥilm-i to bāġ-ı dilend** Ḥırş u buġż u kīneh zehr-i ḳātilend	438. Ṣabr u **ḥilm ü ʿilm-i tiryāḳ dilend** Ḥırş u buġż u kīneh zehr-i ḳātilend
463. Şod dü ḫaşlet merd-i nā-dān-rā nişān	441. Şod dü ḫaşlet merd-i **ebleh**-rā nişān

Ṣoḥbet-i ṣıbyān u raġbet bāzenān	Ṣoḥbet-i ṣıbyān u raġbet bāzenān
465. Ān ki ne-b'ved mero-rā **fi'l-i** nikū Mürde mī-dāniş ki **zinde ne-b'ved** ū	443. Ān ki nebved mero-rā **ḫūy-i** nikū Mürde mī-dāniş ki **nebved zinde** ū
468. Mer ḫıredmendān-ı ʿālem-rā şinās Ḫulḳ-ı nīk ü şerm nīkūter libās	445a. Mer ḫıredmendān-ı ʿālem-rā şinās Ḫulḳ-ı nīk ü şerm nīkūter libās
470. Tā ṣavāb-ı kār bīnī ser-be-ser Ber-murād-ı ḫod me-kon kār ey piser	-
473. Her çi-rā kerdest Ḥaḳ ber-to ḥarām Dūr bāş ez-vey ki **kerdī** nīk-nām	449. Her çi-rā kerdest Ḥaḳ ber-to ḥarām Dūr bāş ez-vey ki **bāşī** nīk-nām
477. Dil zi-ġıll u ġış hemīşe pāk dār Tā tüvānī **kīne der-sīne** medār	453. Dil zi-ġıll u ġış hemīşe pāk dār Tā tüvānī **der-derūn-ı kīne** medār
480. Rev fürū-ten **bāş dā'im** ey ḫalef K'īn buved ārāyiş-i ehl-i şeref	456. Rev fürū-ten **şev hemīşe** ey ḫalef K'īn buved ārāyiş-i ehl-i şeref
482. Çün konī deʾb-i ḥabībān-rā edeb Dār şān ez-ḫᵛīş dūr u kem ṭaleb	457a. Çün konī deʾb-i ḥabībān-rā edeb Dār şān ez-ḫᵛīş dūr u kem ṭaleb
483. Ger to bīnī nā-kesī-**rā destgāh** Ḥācet-i ḫod-rā ez-ū hergiz mi-ḫᵛāh	458. Ger to bīnī nā-kesī **der-bārgāh** Ḥācet-i ḫod-rā ez-ū hergiz mi-ḫᵛāh
486. Ez-dü kes perhīz kon ey hūşyār Tā ne-bīnī nekbetī **der**-rūzgār	461. Ez-dü kes perhīz kon ey hūşyār Tā ne-bīnī nekbetī **ez**-rūzgār
488. Ḫᵛīş-rā **ez**-nezd-i düşmen dūr-dār Yār-ı nādān-rā **zi**-ḫod mehcūr-dār	463. Ḫᵛīş-rā **zi**-nezd-i düşmen dūr-dār Yār-ı nādān-rā **ez**-ḫod mehcūr-dār
489. Ey piser kem gūy bā-merdüm dürüşt V'er be-gūyī bā-to **gerdānend** püşt	464. Ey püser kem gūy bā-merdüm dürüşt V'er be-gūyī bā-to **be-nümāyend** püşt
490. Bihterīn-i ḫulḳ mī-dānī kirāst Ān ki dād inṣāf ü **inṣāfī** ne-ḫᵛast	465. Bihterīn-i ḫulḳ mī-dānī kirāst Ān ki dād inṣāf ü **inṣāfeş** ne-ḫᵛast
492. Ḫışm ḫorden pīşe-i her serverest Telḫ bāşed **v'ez** şeker şīrīn terest	467. Ḫışm ḫorden pīşe-i her serverest Telḫ bāşed **ez**-şeker şīrīn terest
496. **Heşt** ḫaşlet āverd ḫᵛārī be-rūy Bā-to gūyem ger hemī gūyī be-gūy	471. **Çend** ḫaşlet āverd ḫᵛārī be-rūy Bā-to gūyem ger hemī gūyī be-gūy
499. Dīger ān bāşed ki nā-dānī reved Ked-ḫüdā-yı ḫāne-i **merdüm** şeved	474. Dīger ān bāşed ki nā-dānī reved Ked-ḫüdā-yı ḫāne-i **merdī** şeved
500. Kār kerden ber-ḥadīṯ-i ān dü merd **Kez** pey-i cehlend dāʾim der-neberd	475. Kār kerden ber-ḥadīṯ-i ān dü merd **Ez ser-i** cehlend **her dü der-neberd/nebderd**
501. Her ki **benşenīd** zeber ṣadr-ı ṣudūr Ger resed ḫᵛārī be-rūyeş nīst dūr	476. Her ki **benşīned** zeber ṣadr-ı ṣudūr Ger resed ḫᵛārī be-rūyeş nīst dūr
503. Ḥācet-i ḫod-rā **me-cūy** ez-düşmenān Z'īn beter ḫᵛārī ne-bāşed der-cihān	478. Ḥācet-i ḫod-rā **me-ḫᵛāh** ez-düşmenān Z'īn beter ḫᵛārī ne-bāşed der-cihān
506. Der-cihān şeş çīz **mī-āyed** be-kār Evvelā **yābī** ṭaʿām-ı ḫoş-güvār	481. Der-cihān şeş çīz **āyed** be-kār Evvelā **bārī** ṭaʿām-ı ḫoş-güvār
509. **Ānçi** erzānest ʿālem der-bahāş ʿAḳl-ı kāmil dān ü z'ū dilşād bāş	484. **Ānki** erzānest der-ʿālem bahāş ʿAḳl-ı kāmil dān ü dilşād **ān** bāş
510. Düşmen-i Ḥaḳ-rā ne-**bāyed** dāşt dūst Bāz keşt-i cümle çün āḫir be-dūst	485. Düşmen-i Ḥaḳ-rā ne-**şāyed** dāşt dost Bāz keşt-i cümle çün āḫir be-dost
513. Bendegān-rā nīst nāşır cuz ilāh Yārī ez-Ḥaḳ ḫᵛāh **u** ez-**ġayrī** me-ḫᵛāh	488. Bendegān-rā nīst nāşır coz ilāh Yārī ez-Ḥaḳ ḫᵛāh ez-**ġayreş** me-ḫᵛāh
514. **Her** ki ez-ḳahr-ı Ḫudā tersed besī Bī-gümān **ez-vey be-tersed** her kesī	489. **Ān** ki ez-ḳahr-ı Ḫudā tersed besī Bī-gümān **mī-tersed ez-vey** her kesī
516. Kes ne-**yāyed** penç çīz ez penç kes Yād-gīr ez-nāṣiḥ-i ḫod īn nefs	491. Kes ne-**yābed** penç çīz ez penç kes Yād-gīr ez-nāṣiḥ-i ḫod īn nefs
519. Her ki ber-māl-ı kesān dāred ḥased Būy-ı raḥmet **der**-dimāġeş key resed	494. Her ki ber-māl-ı kesān dāred ḥased Būy-ı raḥmet **ber**-dimāġeş key resed
522. Tā **tüvāned** ḫayr-ı bī-minnet **koned** Ḫᵛīş-rā müstevcib-i raḥmet **koned**	497. Tā **tüvānī** ḫayr-ı bī-minnet **konī** Ḫᵛīş-rā müstevcib-i raḥmet **konī**
523. Dāʾimā ger bīned ū ʿayb-ı kesān Der-melāmet hīç ne-güşāyed zebān	497a. Dāʾimā ger bīned ū ʿayb-ı kesān Der-melāmet hīç ne-güşāyed zebān
528. Çīst sīvūm dūr būden ez-cefā Her ki **dāred īn** buved ehl-i şafā	502. Çīst sīvūm dūr būden ez-cefā Her ki **īn dāred** buved ehl-i şafā
530. Ṣadḳa-i **k'ālūde bāşed** bā-riyā Key buved ān ḫayr maḳbūl-i Ḫudā	504. Ṣadḳa-i **ki ālūd kerded** bā-riyā Key buved ān ḫayr maḳbūl-i Ḫudā

534. Evvelā ṣıdḳ-ı zebānet der-süḫan **Baʿd ez-ān** ḥıfẓ-ı emānet fehm kon	508. Evvelā ṣıdḳ-ı zebānet der-süḫan **V'āngehī** ḥıfẓ-ı emānet fehm kon
537. Her ki-rā Ḥaḳ dāde bāşed īn çehār Bāşed ān kes müʾmin-i perhīz-kār	510a. Her ki-rā Ḥaḳ dāde bāşed īn çehār Bāşed ān kes müʾmin-i perhīz-kār
540. Ber-ḥaẕer bāş ez-çünān kes **zīnhār** Tā **nebāşī der-cihān** bisyār **zār**	513. Ber-ḥaẕer bāş ez-çünān kes **zinhār** Tā **nesūzed mer-to-rā** bisyār **nār**
541. Der-güẕer ez-çār ḫaşlet zīnhār Tā ne-**sūzed mer to-rā** bisyār **nār**	514. Der-güẕer ez-çār ḫaşlet zīnhār Tā ne-**bāşī der-cihān** bisyār **zār**
544. Z'ān **çi** ḥāşıl nīst dil ḫorsend-dār Gūş-i dil-rā cānib-i īn pend-dār	517. Z'ān **ki** ḥāşıl nīst dil ḫorsend-dār Gūş-i dil-rā cānib-i īn pend-dār
545. Ey **ḫalīfe** tekye ber-devlet me-kon Yād-dār ez-nāṣiḥ-i ḫod īn süḫan	518. Ey **birāder** tekye ber-devlet me-kon Yād-dār ez-nāṣiḥ-i ḫod īn süḫan
548. Der-cihān dānī ki kerded muʿteber Ān ki ū-rā **pāk mī-başed naẕar**	521. Der-cihān dānī ki kerded muʿteber Ān ki ū-rā **bāk nebved ez-ḫaṭar**
-	522. Ger resed bā-ādemī rīḫ ü taʿb Bişter-i ān-rā ṭamaʿ bāşed sebeb
550. Ān ki bā-tu rūz-i ġam **mī-best kār** Rūz-i şādī hem be-porseş zīnhār	524. Ān ki bā-to rūz-i ġam **ger dest yār** Rūz-i şādī hem be-porseş zīnhār
552. Çün biyābī devletī ez-müsteʿān Ender-ān devlet me-bor **ez**-dūstān	526. Çün biyābī devletī ez-müsteʿān Ender ān devlet me-bor **ān**-dostān
553. Mer tu-rā her kes ki **rūz-i** ġam buved Çün resed şādī **hemān** hem-dem buved	527. Mer tu-rā her kes ki **yār-ı** ġam buved Çün resed şādī hem **ū** hem-dem buved
558. Nefs-i ḫod-rā **çün şināsī bā-ḫaṭā** Ḥaḳ Teʿālā-rā be-dānī bā-ʿaṭā	532. Nefs-i ḫod-rā **çünki be-şināsī helā** Ḥaḳ Teʿālā-rā be-dānī bā-ʿaṭā
-	532a. Bende tā ʿāciz ne-kerded der-şināḫt Der-cihān maʿrifet-i merkeb ne-tāḫt
559. ʿĀrif ān bāşed ki **bāşed** Ḥaḳ şinās Her ki ʿārif nīst ne-**buved** cins-i nās	533. ʿĀrif ān bāşed ki **kerded** Ḥaḳ şinās Her ki ʿārif nīst ne-**bāşed** cins-i nās
560. Hest ʿārif-rā be-dil mihr ü vefā Kār-ı ʿārif **ḥamd** bāşed bā-şafā	533a. Hest ʿārif-rā be-dil mihr ü vefā Kār-ı ʿārif **cümle** bāşed bā-şafā
562. Nezd-i ʿārif nīst dünyā-rā **şeref** Belki ber-ḫod nīsteş hergiz naẕar	535. Nezd-i ʿārif nīst dünyā-rā **ḳadr** Belki ber-ḫod nīsteş hergiz naẕar
565. Himmet-i ʿārif liḳā-yı Ḥaḳ buved Z'ānki **ez**-ḫod fānī-i muṭlaḳ buved	538. Himmet-i ʿārif liḳā-yı Ḥaḳ buved Z'ānki **der**-ḫod fānī-i muṭlaḳ buved
567. Çün şeved bī-dār ez-ḫ^{v}āb ey ʿazīz Ḥāşılī ne-b'ved zi- ḫ^{v}ābeş hīç çīz	540. Çün şeved **ez-ḫ^{v}āb bī-dār** ey ʿazīz Ḥāşılī nebved zi- ḫ^{v}ābeş hīç çīz
570. Īn cihān-rā çün zenī dān ḫūb-rūy **Ḫ^{v}īş-rā** ārāyed ender-çeşm-i şūy	542a. Īn cihān-rā çün zenī dān ḫūb-rūy **Ḫīşten** ārāyed ender pīş-i şūy
572. Çün be-yābed **şūy ḫufte nāgehān** Bī-gümān sāzed helākeş **ān zamān**	544. Çün be-yābed **ḫufte şūyeş ān zamān** Bī-gümān sāzed helākeş **nāgehān**
574. Der-veraʿ ṣābit-ḳadem bāş ey piser Ger hemī ḫ^{v}āhī ki **bāşī** muʿteber	546. Der-veraʿ ṣābit-ḳadem bāş ey püser Ger hemī ḫ^{v}āhī ki **kerdī** muʿteber
581. Her **ki** efzūnest eger bāşed ḥelāl Nezd-i **aṣḥāb-ı** veraʿ bāşed vebāl	553. Her **çi** efzūnest eger bāşed ḥelāl Nezd-i **erbāb-ı** veraʿ bāşed vebāl
585. Der-inābet kāhilī kerden ḫaṭāst Ber-ümīd-i **zindegānī** k'ān **hevāst**	557. Der-inābet kāhilī kerden ḫaṭāst Ber-ümīd-i **zindegī** k'ān **bī-vefāst**
586. Tā-tevānī ey piser ḫidmet güzīn Tā-**şeved** esb-i murādet zīr-i zīn	558. Tā-tevānī ey püser ḫidmet güzīn Tā-**reved** esb-i murādet zīr-i zīn
588. Behr-i ḫidmet her ki ber-bended miyān **Bāşed** ez-āfāt-ı dünyā der-emān	560. Behr-i ḫidmet her ki ber-bended miyān **Bāş** ez-āfāt-ı dünyā der-emān
589. Her ki pīş-i **ṣāliḥān** ḫidmet koned Īzedeş bā-devlet ü ḥürmet koned	561. Her ki pīş-i **muḳbilān** ḫidmet koned Īzedeş bā-devlet ü ḥürmet koned
590. Ḫādimān-rā hest der-cennet-meʾāb Rūz-ı maḥşer bī-hisāb ü bī-**kitāb**	562. Ḫādimān-rā hest der-cennet-meʾāb Rūz-ı maḥşer bī-hisāb ü bī-**iḳāb**
592. Gerçi ḫādim ʿāṣī vü müfsid buved Bihter ez-ṣad **mümsik-i ʿābid** buved	564. Gerçi ḫādim ʿāṣī vü müfsid buved Bihter ez-ṣad **ʿābid-i mümsik** buved
596. Ey berāder dār-ı mihmān-rā ʿazīz Tā-beyābī ʿizzet ez-raḥmān to nīz	567a. Ey birāder dār-ı mihmān-rā ʿazīz Tā-beyābī ʿizzet ez-raḥmān to nīz
597. Müʾminī kū dāşt mihmān-rā nikū	567b. Müʾminī kū dāşt mihmān-rā nikū

Ḥaḳ guşāyed bāb-ı raḥmet-rā be-rū	Ḥaḳ guşāyed bāb-ı raḥmet-rā be-rū
598. Her ki **bāşed ṭabʿeş** ez-mihmān melūl Ez-vey āzāred Ḫudā vü hem resūl	568. Her ki-**rā şod ṭabʿ** ez-mihmān melūl Ez-vey āzāred Ḫudā vü hem resūl
-	568a. Ey birāder mihmān-rā nīk-dār Hest mihmān ez-ʿāṭā-yı kirdgār
-	568b. Mihmān rūzī be-ḫod mī-āverd Pes ki nāh mīzbān-rā mī bered
-	568c. Ey birāder dār-ı mihmān-rā ʿazīz Ger mürüvvet dārī vü āḳl u temiz
-	568d. Mihmān-rā ey püser ʿīzāz kon Ger buved kāfir be-rū der-bāz kon
-	571. Maʿrifet dārī girih berzer mi-bend Çün resed mihmān be-rūyeş der mi-bend
602. **Mihmān hest** ez-ʿaṭāhā-yı kerīm Her ki z'ū penhān şeved bāşed leʾīm	573. **Hest mihmān** ez-ʿaṭāhā-yı kerīm Her ki z'ū pinhān şeved bāşed leʾīm
603. **Ḫīre** ber-ḫᵛān-ı kesī mihmān şeved Çün resed mihmān ez-ū penhān şeved	574. **Ey** ḫīre ber-ḫᵛān-ı kesī mihmān **me-şev** Çün resed mihmān ez-ū pinhān me-şev
605. Her ki mihmān-rā girāmī mī-koned Kūşişī der-nīk-nāmī mī-koned	575a. Her ki mihmān-rā girāmī mī-koned Kūşişī der-nīk-nāmī mī-koned
606. **Z'ānçi** dārī endek ü bīş ey piser Bord bāyed pīş-i dervīş ey piser	576. **Z'ānki** dārī endek ü bīş ey püser Bord bāyed pīş-i dervīş ey püser
607. Nān bi-dih bā-cāyiʿān behr-i **Ḫudā** Tā dehendet der-bihişt-i ʿAdn **cā**	577. Nān bi-dih bā-cāyiʿān behr-i **Ḫudāy** Tā dehendet der-bihişt-i ʿAdn **cāy**
608. Ber-ten-i ʿuryān ki **pūşed** cāmeʾi Ḥak dihed ū-rā zi-raḥmet nāmeʾi	577a. Ber-ten-i ʿuryān ki **baḫşed** cāmeʾi Ḥak dihed ū-rā zi-raḥmet nāmeʾi
611. Her **ki** bāşed **ū zi-devlet** baḫtiyār Ḫayr verzed der-nihān ü āşikār	580. Her **ki-rā** bāşed **be-devlet** baḫtiyār Ḫayr verzed der-nihān ü āşikār
613. Nān-ı mümsik cümle rencest ü ʿanā Mī-şeved nān-ı saḫī **nūr u ziyā**	582. Nān-ı mümsik cümle rencest ü ʿanā Mī-şeved nān-ı saḫī **cümle devā**
614. Tā ne-ḫᵛānendet be-ḫᵛān-ı kes me-rev **V'ez** pey-i murdār çün kerkes me-rev	583. Tā ne-ḫᵛānendet be-ḫᵛān-ı kes me-rev **Der**-pey-i murdār çün kerkes me-rev
615. Çeşm-i nīkī ez-ḫasīs **ü** dūn medār Saḳf-ı ū-rā hem tu **bī**-üstün **şümār**	584. Çeşm-i nīkī ez-ḫasīs dūn medār Saḳf-ı **vīrān-rā** tu **ber**-üstün **medār**
619. Ey piser çün **cāhilī ü aḥmaḳ** me-bāş Yek dem ez-yād-ı Ḫudā ġāfil me-bāş	588. Ey püser çün **aḥmaḳ u cāhil** me-bāş Yek dem ez-yād-ı Ḥaḳ ġāfil me-bāş
622. Bāṭılī-rā ey piser gerden me-nih Naḳd-i merdān-rā be-her kevden **me-dih**	591. Bāṭılī-rā ey püser gerden me-nih Naḳd-i merdān-rā be-her kevden **me-dih**
624. Dest-i ḫod-rā sūy-i nā-maḥrem **me-yār** Cānib-i māl-ı yetīmān hem **me-yār**	593. Dest-i ḫod-rā sūy-i nā-maḥrem **me-dār** Cānib-i māl-ı yetīmān hem **me-dār**
628. **Ḥırfeteş** āzurden-i ḫalḳ-ı Ḫudāst Dūr dāred ḫᵛīş-rā ez-rāh-ı rāst	597. **Şāniyeş** āzurden-i ḫalḳ-ı Ḫudāst Dūr dāred ḫᵛīş-rā ez-rāh-ı rāst
631. Bā-ṭahāret bāş ü pākī pīşe kon **V'ez** ʿaẕāb-ı gūr **hem** endīşe kon	602. Bā-ṭahāret bāş ü pākī pīşe kon **Der**-ʿaẕāb-ı gūr **nīz** endīşe kon
633. Tā tüvānī hīç kes-rā bed me-**gū** Pīş-i merdüm hem zi-bāb-ı **ḫed** me-**gū**	601. Tā tüvānī hīç kes-rā bed me-**güy** Pīş-i merdüm hem zi-bāb-ı ḫod me-**güy**
634. Maʿrifet dārī girih der-zer mi-bend Çün resed mihmān be-rūyeş der mi-bend	-
637. Çün resed der-reh be-ḫᵛīş ü āşinā Bugẕered çün bād ü güyed merḥabā	605. Çün resed der-**rāh** be-ḫᵛīş ü āşinā Bugẕered çün bād güyed merḥabā
638. Ne-b'ved ez-**nāneş** kesī-rā fāʾide Kem resed bā-kes zi-ḫᵛāneş māʾide	606. Nebved ez-**māleş** kesī-rā fāʾide Kem resed bā-kes zi-ḫᵛāneş māʾide
639. Ḥācet-i ḫod-rā me-**cū** ez-**zişt-rū** Ān ki dāred rūy-i ḫūb ez-vey be-**cū**	607. Ḥācet-i ḫod-rā me-**cüy** ez-**zişt-rüy** Ān ki dāred rūy-i ḫūb ez-vey be-**cüy**
643. Saḫt-dil-rā se ʿalāmet yāftem Çün bedīdem rūy ez-vey tāftem	-
644. Ber-ża ʿīfān bāşedeş cevr ü sitem Hem ḳanāʿat ne-b'vedeş bā-bīş ü kem	-
645. Mevʿiẕet her çend gūyī bīşter Der-dil-i saḫteş ne-bāşed kār-ger	-

646. Her ki ʿārī bāşed ez-ḫüsn ü ḥayā Ez-pey ḫācet be-pīş-i ū mi-yā	-
647. Ehl-i dünyā-rā be-maʿnā mürde dān Tā ne-bāşī hem-nişīn-i mürdegān	
649. Her seḥer ber-ḫīz ü istiġfār kon **Furşatī** eknūn ki dārī kār kon	612. Her seḥer ber-ḫīz ü istiġfār kon **Furşat** eknūn ki dārī kār kon
652. Her ki-rā tersī ne-bāşed ez-Ḫudā Ḥaḳ **bi-tersāned** zi-her çīzī ū-rā	615. Her ki-rā tersī ne-bāşed ez-Ḫudā Ḥaḳ **tersāned** zi-her çīzī ū-rā
656. Ḥāṣıl ez-dünyā çi bāşed ey emīn Nüh **gezī** kirbās **ü yek pāre** zemīn	619. Ḥāṣıl ez-dünyā çi bāşed ey emīn Nüh **gez** kirbās **dü se kez** zemīn
657. Her çi dādī der-reh-i Ḥaḳ ān tust **V'ān** çi māned ān belā-yı cān tust	620. Her çi **dārī** der-reh-i Ḥaḳ ān tust **Ān** çi māned ez-tu belā-yı cān tust
658. Her ki **bā**-endek zi-Ḥaḳ rāżī şeved Ḥācet-i ū-rā Ḫudā ḳāżī şeved	621. Her ki **ber**-endek zi-Ḥaḳ rāżī şeved Ḥācet-i ū-rā Ḫudā ḳāżī şeved
659. Hest dünyā ber-miṣāl-i **ḫāne'i** Bu'gẕer ez-vey ger **tu ḫod merdāne'i**	621a. Hest dünyā ber-miṣāl-i **ḳāṭre'i** Begẕer ez-vey ger **çi dārī ẕerre'i**
660. Hest dünyā ber-miṣāl-i ḳanṭara Bu'gẕer ez-vey ger tu dārī rū be-re	621b. Hest dünyā ber-miṣāl-i ḳanṭara Begẕer ez-vey ger tu dārī rū be-re
661. Her ki sāzed ber-ser-i pül ḫāneʾi Nīst **ū** ʿāḳıl buved dīvāneʾi	623. Her ki sāzed ber-ser-i pül ḫāneʾi Nīst ʿāḳıl **ū** buved dīvāneʾi
-	622. Hest dünyā ber-miṣāl-i cīfeʾi Begẕer ez-vey gerçi dārī behreʾi
662. Ez-Ḫudā ne-b'ved **ġınā** costen **revā** Hest müʾmin-rā ġınā renc ü ʿanā	624. Ez-Ḫudā nebved **revā** costen **ġınā** Hest müʾmin-rā ġınā renc ü ʿanā
664. Māl ü evlādet be-maʿnā düşmenend Gerçi nezdīk-i tu çeşm-i **rūşenend**	626. Māl ü evlādet be-maʿnā düşmenend Gerçi nezdīk-i tu çeşm-i **rūşenest**
665. İnnemā **emvālüküm**-rā yād gīr Māl ü mülk-i īn cihān-rā bād gīr	627. İnnemā **evlādüküm**-rā yād gīr Māl ü mülk-i īn cihān-rā bād gīr
666. Merd-i reh-rā būd-i dünyā sūd nīst **Hergiz[eş]** endīşe **ez**-nā-būd nīst	628. Merd-i reh-rā būd-i dünyā sūd nīst **Hergizeş** endīşe nā-būd nīst
667. Her ki-**rā** ez-**ṣıdḳ** dil ṣāfī buved Ḫırḳaʾi vü loḳmaʾi kāfī buved	629. Her ki ez-**ṣıdḳeş** dil ṣāfī buved Ḫırḳaʾi vü loḳmaʾi kāfī buved
668. **Ān ki** der-bend-i ziyādet mī-şeved Dūr ez-ehl-i saʿādet mī-şeved	630. **Her ki** der-bend-i ziyādet mī-şeved Dūr ez-ehl-i saʿādet mī-şeved
670. Tā ne-bāzī der-reh-i **ū** her çi hest Ānçi mī-bāyed kücā āyed be-dest	632. Tā ne-bāzī der-reh-i **Ḥaḳ** her çi hest Ānçi mī-bāyed kücā āyed be-dest
671. Der-saḫā kūş ey berāder der-saḫā Tā be-yābī ez-**pes**-i şiddet reḫā	633. Der-saḫā kūş ey birāder der-saḫā Tā be-yābī ez-**pey**-i şiddet reḫā
672. Bāş peyveste cüvān-merd ey āḫī Z'ān ki ne-b'ved dūzaḫī hergiz saḫī	634. Bāş peyveste cüvān-merd ey āḫī Z'ān ki nebved dūzaḫī **merd-i** saḫī
674. Ḥaḳ Teʿālā ber-der-i cennet nivişt **Īn** ki cāy-ı esḥiyā bāşed behişt	637. Ḥaḳ Teʿālā ber-der-i cennet nivişt **Ān** ki cāy-ı esḥiyā bāşed behişt
676. **Pīşe**-i ehl-i **buḫl** telbīs dān Der-caḥīmeş hem-dem-i İblīs dān	638. **Kār** ehl-i **buḫl-rā** telbīs dān Der-caḥīmeş hem-dem-i İblīs dān
677. Hīç mümsik **nengerd rūy-i** behişt Belki **bā-ū** kem resed būy-ı behişt	639. Hīç mümsik **negẕered sūy-i** behişt Belki **ū-rā** kem resed būy-i behişt
678. Ān ki mī-ḫ^{v}ānend mer ū-rā saḳar Ehl-i kibr ü buḫl-rā bāşed maḳar	-
679. Ey piser der-merdümī meşhūr-bāş Ez-baḫīlī **v'ez** tekebbür dūr-bāş	640. Ey püser der-merdümī meşhūr-bāş Ez-baḫīlī **der**-tekebbür dūr-bāş
688. Müʾminān-rā kem **iʿānet** mī-koned Hem emānet-rā ḫıyānet mī-koned	649. Müʾminān-rā kem **riʿāyet** mī-koned Hem emānet-rā ḫıyānet mī-koned
689. Nīst der-**vaʿde** münāfiḳ-rā vefā Z'ān ne-bāşed der-ruḫeş nūr u ṣafā	650. Nīst der-**vaʿd** münāfiḳ-rā vefā Z'ān ne-bāşed der-ruḫeş nūr-ı ṣafā
690. Tā ne-pindārī münāfiḳ-rā emīn Nīst bādā **toḫmeş** ez-**rūy-i** zemīn	651. Tā ne-pindārī münāfiḳ-rā emīn Nīst bādā **şerreş** ez-**rūy-i** zemīn
693. Se ʿalāmet bāşed ender-müttaḳī Key **buved** nisbet taḳī-rā bā-şāḳī	654. Se ʿalāmet bāşed ender müttaḳī Key **şeved-rā** nisbet taḳī bā-şāḳī
694. Ber-ḥaẕer **bāşed** taḳī ez-yār-ı bed	655. Ber-ḥaẕer **bāş ey** taḳī ez-yār-ı bed

Tā neyendāzed **ū**-rā der-kār-ı bed	Tā neyendāzed **tu**-rā der-kār-ı bed
695. Kem reved **dīger** dürūġeş ber-zebān **V'ez**-ṭarīḳ-i kiẕb bāşed ber-kerān	656. Kem reved **ẕikr-i** dürūġeş ber-zebān **Ez**-ṭarīḳ-i kiẕb bāşed ber-kerān
696. Ez-ḥelāl**-i** pāk kem gīrend kām Tā ne-yafted ehl-i taḳvā der-ḥarām	657. Ez-ḥelāl **ü** pāk kem gīrend kām Tā ne-yafted ehl-i taḳvā der-ḥarām
701. Maʿşiyet-rā her ki pey-der-pey koned Īzideş ez-ehl-i **cennet** key koned	662. Maʿşiyet-rā her ki pey-der-pey koned Īzideş ez-ehl-i **raḥmet** key koned
704. Yek direm kān-rā be-dest-i ḫod dihend Bih buved **ān k'ez** pey-i ū ṣad dihend	665. Yek direm kān-rā be-dest-i ḫod dihend Bih buved **z'ān** der-pey-i ū ṣad dihend
706. Her **çi** baḫşīdī me-kon **bā-ū** rücūʿ Ger zi-pā üftāde-i ez-dest-i cūʿ	667. Her **ki** baḫşīdī me-kon **ū-rā** rücūʿ Ger zi-pā üftāde-i ez-dest-i cūʿ
707. Īn bedān māned ki şaḫṣī ḳay koned Bāz meyl-i ḫorden-i **ū** ḳay koned	668. Īn bedān māned ki şaḫṣī ḳay koned Bāz meyl-i ḫorden-i **ān** ḳay koned
709. Ey piser bā-māl ü zer şādī me-**cūy** Ānçi kes-rā dāde-i dīger me-**gūy**	648. Ey püser bā-māl ü zer şādī me-**cū** Ānçi kes-rā dāde-i dīger me-**gū**
713. Ger feraḥ dārī zi-faẕl-ı Ḥaḳ revāst Līk ez-dünyā feraḥ **kerden** ḫaṭāst	674. Ger feraḥ dārī zi-faẕl-ı Ḥaḳ revāst Līk ez-dünyā feraḥ **costen** ḫaṭāst
715. **Hüzn** ü endūhest ḳūt-i bendegān Ġam şeved yār-ı feraḥ cüyendegān	676. **Ḫūn** u endūhest ḳūt-i bendegān Ġam şeved yār-ı feraḥ cüyendegān
724. Ey piser hergiz me-rev tenhā sefer Bāşedet **tenhā** sefer **ʿayn-ı** ḫaṭar	685. Ey püser hergiz me-rev tenhā sefer Bāşedet **reften** sefer **tenhā** ḫaṭar
725. Dest-rā der-ruḫ-zeden şūmest şūm İstimāʿ ʿilm kon zi-ehl-iʿulūm	686. Dest-rā der-ruḫ-zeden şūmest **ü** şūm İstimāʿ ʿilm kon zi-ehl-i ʿulūm
728. Dest-rā kem zen tu der-zīr-i zenaḫ Nezd-i ehl-i **ḥāl** serd āmed çü yaḫ	689. Dest-rā kem zen tu der-zīr-i zenaḫ Nezd-i ehl-i **ʿaḳl** serd āmed çü yaḫ
729. Çār pā-rā çün **bibīnī** der-ḳıṭār Der-miyān-ı şān **neyāyī** zīnhār	690. Çār pā **der-bār** çün **bīnī** der-ḳıṭār Der-miyān-ı şān **meyāyī** zīnhār
731. Tā şeved ʿömret **ziyādet** der-cihān Rev nikūyī kon nikūyī der-nihān	692. Tā şeved ʿömret **ziyāde** der-cihān Rev nikūyī kon nikūyī der-cihān
732. Tā ne-kāhed **āb-ı rūyet** rüzigār Maʿşiyet kem kon be-ʿālem zīnhār	693. Tā ne-kāhed **rūziyet der-**rüzigār Maʿşiyet kem kon be-ʿālem zīnhār
736. Her ki der-şeb ḫᵛāb ʿuryān mī-koned **Ez**-naşīb-i ḫᵛīş noḳşān mī-koned	697. Her ki der-şeb ḫᵛāb ʿuryān mī-koned **Der**-naşīb-i ḫᵛīş noḳşān mī-koned
737. Bevl **ber-pā** hem faḳīrī āvered Enduh-ı bisyār pīrī āvered	698. Bevl **ʿuryān** hem faḳīrī āvered Enduh-ı bisyār pīrī āvered
742. Ger beher çūpī konī dendān ḫilāl Bī-nevā kerdī vü oftī der-**zevāl**	703. Ger beher çūpī konī dendān ḫilāl Bī-nevā kerdī vü oftī der-**vebāl**
744. Ey piser ber-āsitān **kemter nişīn** Kem şeved rūzī zi-kirdār-ı çonīn	705. Ey püser ber-āsitān **der-meşīn** Kem şeved rūzī zi-kirdār-ı çonīn
745. Der-**ḫalāçe** ger ṭahāret mī-konī Vaḳt-i ḫod-rā dān ki ġāret mī-konī	706. Der-**ḫalācā** ger ṭahāret mī-konī Vaḳt-i ḫod-rā dān ki ġāret mī-konī
-	707. Tekye kem kon nīz ber-pehlū-yi der Bāş dāʾim ez-çonīn ḫaşlet be-der
746. Cāme-**rā** der-ten ne-şāyed dūḫten Bāyed ez-merdān edeb āmūḫten	708. Cāme **hem** der-ten ne-şāyed dūḫten Bāyed ez-merdān edeb āmūḫten
748. Dīr rev bāzār u bīrūn ey zūd **Ez-bege reften** ne-yābī hīç sūd	710. Dīr rev bāzār u bīrūn ey zūd **Z'ān ki reften-rā** ne-yābī hīç sūd
754. Dest-res ger bāşedet tengī me-kon **Çün tu** reh-vārī be-reh lengī me-kon	716. Dest-res ger bāşedet tengī me-kon **Çünki** reh-vārī be-reh lengī me-kon
756. **Ger** turş sāzī tu rū ender-belā Ḫᵛīş-rā ez-ṣābirān meşmer helā	718. **Ki** turş sāzī tu rū ender belā Ḫᵛīş-rā ez-ṣābirān meşmār helā
759. Ger ne-bāşed **faḫr** ez-dervīşiyet Key be-ehl-i faḳr bāşed ḫᵛīşiyet	721. Ger ne-bāşed **faḫr-i** ez-dervīşiyet Key be-ehl-i faḳr bāşed ḫᵛīşiyet
760. **Ger heme** cünbiş be-fermān bāşedet Ḥürmet ez-ḫidmet firāvān bāşedet	722. **Eger hemī** cünbiş be-fermān bāşedet Ḥürmet ez-ḫidmet firāvān bāşedet
761. Bende ez-ḫidmet be-ʿuḳbā mī-resed **Belki** ez-ḥürmet be-Mevlā mī-resed	723. Bende ez-ḫidmet be-ʿuḳbā mī-resed **Līk** ez-ḥürmet be-Mevlā mī-resed
765. Ger **ṣafā mī**-bāyedet tecrīd şev Ger ḫıred dārī zi-ehl-i dīd şev	727. Ger **ṣafāyī**-bāyedet tecrīd şev Ger ḫıred dārī zi-ehl-i dīd şev

768. Ger dihī yek-bāre şehvet-rā **ṭalāḳ** Ān zamān kerdī **tu** der-tefrīd ṭāḳ	730. Ger dihī yek-bār şehvet-rā **ıṭlāḳ** Ān zamān kerdī der-tefrīd ṭāḳ
769. Ger tu bubrīdī zi-mevcūdāt ümīd Ān-geh ez-**tefrīd** kerdī müstefīd	731. Ger tu bubrīdī zi-mevcūdāt ümīd Ān-geh ez-**tecrīd** kerdī müstefīd
773. Ger zi-**ʿuḳbā** dest şūyī behr-i Ḥaḳ **Ān** geh ez-tefrīd **gūyendet** sebaḳ	735. Ger zi-**dünyā** dest şūyī behr-i Ḥaḳ **Dānki** ez-tefrīd **gīrendet** sebaḳ
774. Rev mücerred **gerd ü** dāʾim ferd bāş Tā be-her farḳī nişīnī gerd bāş	736. Rev mücerred **bāş** dāʾim ferd bāş Tā be-her farḳī nişīnī gerd bāş
777. **Ān** ki bā-ʿ Aṭṭār mī-kerded ḳarīb Ū **hemī yābed** zi-būy-ı ḫoş naşīb	739. **Vān** ki bā-ʿ Aṭṭār mī-kerded ḳarīb Ū **heme bāyed** zi-būy-ı ḫoş naşīb
778. Hem-nişīn-i şāliḥān bāş ey piser **Dūr-bāş ez-rind ü ḳallāş** ey piser	740. Hem-nişīn-i şāliḥān bāş ey püser **Hem cüdā ez-fāsiḳān bāş** ey püser
782. Ez-ḥużūr-ı şāliḥān şāliḥ şevī **Ver nişīnī bā-bedān ṭāliḥ şevī**	744. Ez-ḥużūr-ı şāliḥān şāliḥ şevī **Der-ḥarīm-i ḫāşş-ı Ḥaḳ maḥrem şevī**
783. Her ki ū bā-şāliḥān hem-dem şeved Der-ḥarīm-i ḫāşş-ı Ḥaḳ maḥrem şeved	-
785. Ez-şerīʿat ger nihī bīrūn ḳadem Der-ḍalālet **üftī vü** renc ü elem	746. Ez-şerīʿat ger nihī bīrūn ḳadem Der-ḍalālet **ü** üft **ü** renc ü elem
786. Her ki der-rāh-ı ḍalālet mī-reved Ez-cehālet **der**-beṭālet mī-reved	747. Her ki der-rāh-ı ḍalālet mī-reved Ez-cehālet **bā**-beṭālet mī-reved
787. Ḥaḳ ṭaleb **v'ez** kār-ı bāṭıl dūr bāş Der-saḫā vü merdümī meşhūr bāş	748. Ḥaḳ ṭaleb **ü** kār-ı bāṭıl dūr bāş Der-saḫā vü merdümī meşhūr bāş
789. Der-reh-i şeyṭān mi-**zen** gām ey āḫī Tā ne-kerdī ḫ^{v}ār u bed-nām ey āḫī	789. Der-reh-i şeyṭān mi-**nih** gām ey āḫī Tā ne-kerdī ḫ^{v}ār u bed-nām ey āḫī
791. Ber-ḫilāf-ı nefs kon kār ey piser Tā ne-yüftī **ḫ^{v}ār** der-**nār ey piser**	752. Ber-ḫilāf-ı nefs kon kār ey püser Tā ne-yüftī **zār** der-**nār-ı saḳar**
792. Ber-murād-ı nefs reften eblehīst Nefs-rā tābiʿ şoden ez-güm-rehīst	752a. Ber-murād-ı nefs reften eblehīst Nefs-rā tābiʿ şoden ez-güm-rehīst
793. Kār-ı nefs-i bed heme şūr u şerest Ceng-i bā-nefsek cihād-ı ekberest	752b. Kār-ı nefs-i bed heme şūr u şerest Ceng-i bā-nefsek cihād-ı ekberest
794. Rev ḫilāf-ı nefs begzīn ey piser Hīç ṭāʿat bih ne-şod z'īn ey piser	752c. Rev ḫilāf-ı nefs begzīn ey püser Hīç ṭāʿat bih ne-şod z'īn ey püser
795. Ḥalḳ-ı nefs ez-ārzū bāyed borīd Tā tüvānī çehre-i İslām dīd	752d. Ḥalḳ-ı nefs ez-ārzū bāyed borīd Tā tüvānī çehre-i İslām dīd
796. Nefs-perver ḫod müselmān key buved Hem-reh-i ū nūr-ı īmān key buved	752e. Nefs-perver ḫod müselmān key buved Hem-reh-i ū nūr-ı īmān key buved
797. Nīst Ḥaḳ-bīn her ki ū ḫod-bīn buved Hem-reh-i ū nūr-ı Mevlā key şeved	752f. Nīst Ḥaḳ-bīn her ki ū ḫod-bīn buved Hem-reh-i ū nūr-ı Mevlā key şeved
798. Büt-şiken zünnār be-güşā ez-miyān Tā şevī ez-cümle-i İslāmiyān	752g. Büt-şiken zünnār be-güşā ez-miyān Tā şevī ez-cümle-i İslāmiyān
799. Nefs-rā ger bāz-dārī ez-hevā Dīn ü dünyā ḥācetet gerded revā	752h. Nefs-rā ger bāz-dārī ez-hevā Dīn ü dünyā ḥācetet gerded revā
800. Cā-yı ān kes key koned Ḥaḳ der-bihişt Ger hevā-yı nefs-i ser-keş-rā bi-hişt	752ı. Cā-yı ān kes key koned Ḥaḳ der-bihişt Ger hevā-yı nefs-i ser-keş-rā bi-hişt
801. Her ki kerded bā-hevā-yı nefs yār Sāzedeş İblīs der-bīnī mehār	-
802. Ān ki nefs-i ḫ^{v}īş-rā maḳhūr kerd Dīv-rā ez-şoḥbet-i ḫod dūr kerd	752i. Ān ki nefs-i ḫ^{v}īş-rā maḳhūr kerd Dīv-rā ez-şoḥbet-i ḫod dūr kerd
803. Çün be-tīr-i ṣabr şod nefset ḳatīl Bā-tu ne-b'ved hīç Şeyṭān-rā sebīl	752j. Çün be-tīr-i ṣabr şod nefset ḳatīl Bā-tu nebved hīç Şeyṭān-rā sebīl
804. Cām-ı mey-rā ey piser bā-leb me-yār Ez-Ḫudā-yı ḫ^{v}īş āḫir şerm-dār	752k. Cām-ı mey-rā ey püser bā-leb me-yār Ez-Ḫudā-yı ḫ^{v}īş āḫir şerm-dār
805. Der-me-keş ān āb-ı āteş-reng-rā Ters ez-ān āteş ki sūzed seng-rā	752l. Der-me-keş ān āb-ı āteş-reng-rā Ters ez-ān āteş ki sūzed seng-rā
806. Her çi-rā Ḥaḳ goft ez-vey dūr-bāş Ger şodī nezdīk ez-ū mehcūr-bāş	752m. Her çi-rā Ḥaḳ goft ez-vey dūr-bāş Ger şodī nezdīk ez-ū mehcūr-bāş
807. Ger tu āb-ı rūy ḫ^{v}āhī ey piser Dūr-bāşī ez-menāhī ey piser	752n. Ger tu āb-ı rūy ḫ^{v}āhī ey püser Dūr-bāşī ez-menāhī ey püser
808. Her ki mī-gerded be-gird-i münkerān	752o. Her ki mī-gerded be-gird-i münkerān

Ez-ʿazāb-ı Ḥaḳ kücā yābed emān	Ez-ʿazāb-ı Ḥaḳ kücā yābed emān
809. Tā dilet yābed be-ḳurb-ı Ḥaḳ maḥal Cehd kon tā der-keşī pāy ez-vaḥal	752ö. Tā dilet yābed be-ḳurb-ı Ḥaḳ maḥal Cehd kon tā der-keşī pāy ez-vaḥal
810. Tā der-ān ḥażret dilet yābed maḳām Meyl-i dil-rā rev nigeh-dār ez-ḥarām	752p. Tā der-ān ḥażret dilet yābed maḳām Meyl-i dil-rā rev nigeh-dār ez-ḥarām
811. Ger maḳāmī bāyedet ḫidmet-güzīn Tā maḥal yābī be-ḫidmet şev ḳarīn	752r. Ger maḳāmī bāyedet ḫidmet-güzīn Tā maḥal yābī be-ḫidmet şev ḳarīn
812. Merd-i bī-ḫidmet nemī yābed maḳām Hest-i bī-ḫidmet maḥall-i intiḳām	-
813-816	
819. Ān ki nīkī mī-koned der-ḥaḳḳ-ı **nās** Bihterīn-i merdümān ū-rā şinās	585c. **Nās** ān ki nīkī mī-koned der-ḥaḳḳ Bihterīn-i merdümān ū-rā şinās
820. **V'ān** ki ez-vey hest merdüm-rā żarar Der-miyān-ı ḫalḳ ne-b'ved z'ū beter	585d. **Ān** ki ez-vey hest merdüm-rā żarar Der-miyān-ı ḫalḳ nebved z'ū beter
823. Bā-veraʿ bāş ey piser ger müʾminī **Kāfirī** ez-mekr-i Ḥaḳ **ger īmenī**	585g. Bā-veraʿ bāş ey püser ger müʾminī **Ger īmenī kāfirī** ez-mekr-i Ḥaḳ
827. Çār çīzest ez-kerāmethā-yı Ḥaḳ **Muḳbilest ān kes ki gīred īn** sebaḳ	507. Çār çīzest ez-kerāmethā-yı Ḥaḳ **Yād dāreş çün zi-men gīrī** sebaḳ
828. Evvel ān bāşed ki bāşed rāst-gūy Bā-saḫā-yı nefs bāşed tāze rūy	508. Evvelān ṣıdḳ-ı zebānet der-süḫan Vāngehī ḥıfẓ-ı emānet fehm kon
829. Baʿd ez-ān ḥıfẓ-ı emānet bāşedeş Hem naẓar pāk ez-ḫıyānet bāşedeş	-
-	509. Pes süḫa hest ez-kerāmet-i ilāh Fażl-ı Ḥaḳ dān ger naẓar-dārī nigāh
830. Her ki-rā Ḥaḳ dāde bāşed īn çehār Bāşed ān kes müʾmin-i perhīz-kār	510a. Her ki-rā Ḥaḳ dāde bāşed īn çehār Bāşed ān kes müʾmin-i perhīz-kār
-	510. Tā tevānī dūr bāş ez-sūd-ḫᵛār Z'ānki hest ez-düşmenān-ı Kird-gār
-	511. Pīş-i merdüm her ki rāzet kerd fāş Hem-dem-i ān ebleh-i bāṭıl me-bāş
-	512. Her ki bāşed mānīʿ ʿöşr ü zekāt Vānki ġāfil-vār begzāred ṣalāt
-	513. Ber-ḥaẓer bāş ez-çünān kes zinhār Tā ne-sūzed mer tu-rā bisyār nār
831. Dūst ger bāşed ziyān-kār ey piser **Rev** ṭamaʿ z'ān dūst berdār ey piser	753. Dost ger bāşed ziyān-kār ey püser **Tu** ṭamaʿ z'ān dost berdār ey püser
834. Münʿimī **k'ū** mī-koned menʿ-i zekāt Dūr ez-vey bāş tā dārī ḥayāt	756. Münʿimī **ger** mī-koned menʿ-i zekāt Dūr ez-vey bāş tā dārī ḥayāt
835. Dūr **ez-ān yārī kī** ḫᵛāhed ez-tu sūd Ger ser-i ḫod der-ḳademhā-yı tu sūd	758. Dūr **şev z'ān kes kī** ḫᵛāhed ez-tu sūd Ger ser-i ḫod der-ḳademhā-yı tu sūd
836. Ey piser ez-sūd **ḫorān** dūr-bāş Ḥaşm-ı īşān şod Ḥudā-yı nūr-pāş	757. Ey püser ez-sūd **ḫᵛārān** dūr-bāş Ḥaşm-ı īşān şod Ḥudā-yı nūr-pāş
841. Çün şeved giryān yetīmī nāgehān ʿArş-ı Ḥaḳ der-cünbiş **āmed** ān zemān	763. Çün şeved giryān yetīmī nāgehān ʿArş-ı Ḥaḳ der-cünbiş **āyed** ān zemān
842. Çün yetīmī-rā kesī giryān koned Mālik ender-**āteşeş** biryān koned	764. Çün yetīmī-rā kesī giryān koned Mālik ender **dūzaḫeş** biryān koned
846. Ber-żaʿīfān ger **be-baḫşāyī** revāst K'īn zi-sīrethā-yı ḫūb-ı evliyāst	768. Ber-żaʿīfān ger **baḫşāyī** revāst K'īn zi-sīrethā-yı ḫūb-ı evliyāst
848. ʿİllet-i merdüm zi-pür **ḫorī** buved Ḫorden-i pür toḫm-**ı** bīmārī buved	770. ʿİllet-i merdüm zi-pür **ḫᵛārī** buved Ḫorden-i pür toḫm **u** bīmārī buved
850. Tevbe-i bed-**ḫū** kücā muḥkem buved Mer baḫīlān-rā mürüvvet kem buved	773. Tevbe-i bed-**ḫūy** kücā muḥkem buved Mer baḫīlān-rā mürüvvet kem buved
851. Mer münāfiḳ-rā tu düşmen-dār bāş Ez-vey ü ez-fiʿl-i **ū** bīzār bāş	772. Mer münāfiḳ-rā tu düşmen-dār bāş Ez-vey ü ez-fiʿl-i **vey** bīzār bāş
852. Tā şeved dīn-i tu ṣāfī çün ẕülāl Bāş dāʾim ṭālib-i ḳūt-ı ḥelāl	774. Bāş dāʾim ṭālib-i ḳūt-ı ḥelāl Tā şeved dīn-i tu ṣāfī çün ẕülāl
857. Gerçi ḫᵛīşān-ı tu bāşed ez-bedān Bedter ez-ḳaṭʿ-ı raḥm **kārī** me-dān	779. Gerçi ḫᵛīşān-ı tu bāşed ez-bedān Bedter ez-ḳaṭʿ-ı raḥm **çīzī** me-dān

860. ʿÖẕr **ḫᵛāhed** merd **pīş** ez-maʿṣiyet **Bāşedeş** ṭāʿāt bīş ez-maʿṣiyet	782. ʿÖẕr **ḫᵛāh** merd **bāş** ez-maʿṣiyet **Bāşedet** ṭāʿāt bīş ez-maʿṣiyet
863. Ey piser **der**-ṣoḥbet-i merdān der-āy Tā **naẓīrhā** yābī ez-faẓl-ı Ḫudāy	785. Ey püser ṣoḥbet-i merdān der-āy Tā **naẓarhā** yābī ez-faẓl-ı Ḫudāy
865. **Ḫod** ne-ḫᵛāhed merd ḫaşmān-rā helāk V'ez ġam-ı merdüm şeved endūh-nāk	787. **Çün** ne-ḫᵛāhed merd ḫaşmān-rā helāk Ez ġam-ı merdüm şeved endūh-nāk
866. Mī-necūyed merd inṣāf ez-kesī Ger resed **cevr** ü cefā bā-**ū** besī	788. Mī-necūyed merd inṣāf ez-kesī Ger resed **ẓulm** ü cefā bā-**vey** besī
868. Ey piser terk-i murād-ı ḫᵛīş gīr **V'ān gehī** rāh-ı selāmet pīş-gīr	790. Ey püser terk-i murād-ı ḫᵛīş gīr **V'ān ki** rāh-ı selāmet pīş-gīr
871. Gorsine bāşed **dem ez**-sīrī zened Dūstī bā-**düşmenān-ı** ḫod koned	793. Gorsine bāşed **zi**-sīrī **dem** zened Dostī bā-**düşmān-ı** ḫod koned
872. Gerçi bāşed lāġar u **zār** u żaʿīf Vaḳt-i ṭāʿat kem ne-bāşed ez-ḥarīf	794. Gerçi bāşed lāġar u **ḫor** u żaʿīf Vaḳt-i ṭāʿat kem ne-bāşed ez-ḥarīf
873. Çün dil-i pür dāred ü dest-i tohī Der-terāzū **mī-nümāyed** forbihī	795. Çün dil-i pür dāred ü dest-i tohī **Mī-nümāyī** der-terāzū forbihī
874. Ey piser ḫod-rā be-**dervīşān** sipār Tā nigeh-**dāret** buved perver-digār	796. Ey püser ḫod-rā be-**dervīşī** sipār Tā nigeh-**dāred tu-rā** perver-digār
878. Hem-çü mūr ez-ḥırş her sūyī me-rev Pend-**i** nāṣıḥ-rā be-gūş-ı cān şinev	800. Hem-çü mūr ez-ḥırş her sūyī me-rev Pend **ü** nāṣıḥ-rā be-gūş-ı cān şinev
884. Çün sefer der-pīş **dārī** zād gīr ʿÖmr-i ḫod-rā **hem ser-ā-ser bād**-gīr	806. Çün sefer der-pīş **gīrī** zād gīr ʿÖmr-i ḫod-rā **ser-be-ser berbād**-gīr
886. Ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ **yekī** endīşe-kon Tā ne-sūzī sāz-kārī pīşe-kon	808. Tā ne-sūzī sāz-kārī pīşe-kon Ez-ʿaẕāb-ı **ḳahr-ı** Ḥaḳ endīşe-kon
887. Cümle-rā çün hest **ber-dūzaḫ** güẕer Cāy-ı şādī nīst bā-çendīn ḫaṭar	809. Cümle-rā çün hest **ez-dünyā** güẕer Cāy-ı şādī nīst bā-çendīn ḫaṭar
890. Dārī ender-pīş rūz-i rüsteḫīz V'ez-Ḫudāyet nīst imkān-ı girīz	812. Dārī ender pīş rūz-i rüsteḫīz **Ez**-Ḫudāyet nīst imkān-ı girīz
896. Şād eger dārī derūn-ı ḫaste-rā Bāz **bīnī** cennet-i der-beste-rā	818. Şād eger dārī derūn-ı ḫaste-rā Bāz **yābī** cennet-i der-beste-rā
898. V'er ne-**yāred** īn vaṣiyyet-rā be-cāy Dūr māned bī-şekī ū ez-Ḫudāy	820. V'er ne-**yāyed** īn vaṣiyyet-rā be-cāy Dūr māned bī-şekī ū ez-Ḫudāy
900. ʿĀcizīm vü cürmhā kerde besī Nīst mā-rā ġayr-ı tu **hīç** kesī	822. ʿĀcizīm vü cürmhā kerde besī Nīst mā-rā ġayr-ı tu **dīger** kesī

Şerh metinleri beyit-beyit karşılaştırıldığında **6 tür** farklılığın olduğu görülmektedir.

1. Harf/ek düzeyindeki farklılıklar
2. Takdim-tehir
3. Sözcüklerin eş anlamlısının tercih edilmesi
4. Mısraların yer değiştirmesi
5. Mısralardan birinin tamamen farklı olması
6. Bazı beyitlerin şerh edilmemesi

Bu farklılıklar şârihlerin tercihini ve dönem itibariyle kullanılan kelime hazinesini barındırması, orijinal metnin dönem itibariyle bulunduğu durumu, uğradığı değişiklikleri ve şerh edilen eserin beyitleri seçilirken belli bir standartın olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

İki Şerhin Dil ve Üslup Açısından Karşılaştırılması

Üslup izlenen yol, benimsenen tarz demektir. Edebiyatta ise duygu, düşünce ve hayallerin dile getirilme şeklidir. Edebiyatta yazarın dile ait malzemeyi kullanırken yaptığı tercihler üslup biliminin (stilistik) alanına girmektedir. Gramer kuralları, kelimelerin bağlamına (conteks) uygun kullanılması, belagat kuralları, metinde kullanılan dilin açık, akıcı ve anlaşılır olması, ahenk, uyum, metne uygun anlatım tekniklerinin ve düşünceyi geliştirme yollarının kullanım şekli şairin/ yazarın dili ve uslubu hakkında okuyucuya bilgi veren işaretlerdir. Tüm bunlara dikkat ederek dili okuyucuda hayranlık uyandıracak şekilde kullanma faaliyeti metin yazarının eserine edebîlik vasfı kazandıracağı gibi yazarın dil ve uslubuna da orijinallik katarak ona özgünlük kazandıracaktır. Bu yönüyle üslup ferdîdir, kaynağını yazarın mizacından ve tecrübesinden alır (Aktaş, 1993, s. 58).

Nüzhetü'l-İhvân ve *Berg-i Dervîşân* dil ve üslup yönünden incelenirken şârihlerin sebeb-i teliflerinden hareketle kullandıkları dilin ağır, süslü veya açık ve anlaşılır olması, şerh metninde kullandıkları anlatım teknikleri, düşünceyi geliştirme yolları, metinde geçen sözcüklerin fonetik hususiyetleri dikkate alınarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Nüzhetü'l-İhvân ve *Berg-i Dervîşân'ın* dil ve üslup özelliklerini belirleyen en büyük âmil şüphesiz her iki eserin kaleme alınma sebebidir. Eserlerin giriş kısmında sebeb-i teliflerini açıklayan şârihlerin niyetleri şerhlerinin dil ve üslubuna da sirayet etmiştir.

Nüzhetü'l-İhvân'ın kaleme alınma sebebi Farsçayı yeni öğrenmeye başlayan öğrencilere bu süreçte dil öğrenimini kolaylaştıracak bir eser kaleme almaktır (Zahriyye 3b-4a). Bu sebeple Ali Behcet şerh boyunca açık, sade, anlaşılır bir dil kullanmıştır. Kaynak metni tercüme etmeye ağırlık veren şârih dil öğretimi konusunda profesyonelce davranmış kelimelerin Türkçe ve bazen Arapça karşılıklarını vermekle kalmamış sözcüklerin yine üç dilde (Türkçe, Arapça, Farsça) eş, yan ve zıt anlamlarını vererek kelime öğretimini kolaylaştırmıştır. Kaynak metnin tevhid ve na't bölümlerinde bile süslü ve ağır bir dil kullanmayan Ali Behcet kaynak metinde geçen sözcüklerin nasıl okunması gerektiği konusunda bilgi vermeyi ihmal etmemiştir.

Berg-i Dervîşân ise şârihin dostlarıyla birlikte zihinlerini keskinleştirmek için *Bostân*, *Gülistân* ve *Hâfiz'ın* şiirlerini müzakere etmeleri, Attâr'ın *Pend-nâmesi'nde* hayır ve bereket görmeleriyle Allah'ın rızasını kazanmak için bu eserin şerh edilmesi konusunda dostlarının Mustafa Refî'a'ya ısrar etmeleri sonucu kaleme alınmıştır. Şârih ve dostları eğer Allah, meşguliyetlerinden ferağ ve mecal ihsan ederse mezkûr eserde Şeyh Attâr'ın

veciz ibarelerle işaret ettiği maddelerin her birini hülasa ederek izah etme, anlamayı kolaylaştırmak için Türkçeye çevirme, açıklama, Arapça lafızları müfret ise cemlerini, cem ise müfretlerini, inşanın kaidelerini gösterme, muktezasınca özetleme ya da uzun uzadıya açıklama gibi çalışmalarda bulunmayı arzu ederler (Akçay, 2013, s. 22).

> şeyḫü'l-meşāyiḫ ve'l-etḳıyā müşārün ileyhüñ meẕkūr pend-i sūd-mendi dībāce-i zībācesinde birḳaç elfāẕ-ı mūcez-i ilhāẕ ile işāret eyledigi mevādduñ her biri icmālen tafṣīl ve teshīl-i fehm içün taʿbirāt-ı Türkīyāne ile terceme vü te'vīl olınup ve keẕâlik vāḳiʿ olan elfāẕ-ı ʿArabiyyeleri müfred ise cemʿ ṣiġaları ilḥāḳ, cemʿ ise kelime-i müfredeleri ilṣāḳ olınmasına ve ḳavāʿid-i ʿaẕīmü'l-fevā'id-i inşāyı żāmin [1b] olmasına ve īcāz u iḫtisār içün bir veyāḫud iki defʿa şerḥ ü beyānları sebḳ iden kelimātuñ tekrārıyla taṭvīl ü teẕyīl olınmasına, dā'imā başṭ-ı muḳaddemāt-ı iḳdām ve iẓhār-ı şevḳ ü ġarām-ı tām iderlerdi. (Akçay, 2013, s. 370)

Berg-i Dervîşân'da kaynak metinde geçen sözcüklerin Türkçe ve bazen de Arapça karşılıkları verilmiş, söz konusu beyitte geçen dil bilgisi kuralları açıklanmıştır. Özellikle Allah ve peygamberlerden bahsedilen bölümlerde ağır ve süslü bir dil kullanıldığı gibi peygamber kıssaları ayrıntılı bir şekilde anlatılmış zaman zaman kaynak metinten uzaklaşılmıştır.

> **Maḥṣūl:** Babasuz oğlı ol Ḳādir-i muṭlaḳ peydā ider. Ṭıflı beşikde söyleden oldur; yaʿnī irādet-i ʿaliyyesi neye teʿalluḳ iderse ẓuhūr u burūz ider. Ḥażret-i Şeyḫ bu beyt ile ḥażret-i ʿĪsá bin Meryem aleyhimā's-selām ḳıṣṣasına işāret buyurur. İcmāli böyledür kì ḥażret-i Meryem binti ʿİmrān on veyā on üç yaşına irdikde Cebrā'īl *ʿaleyhi's-selām* şābb-ı emred-i seviyyü'l-ḫalḳ ṣūretinde mütemeṣṣil olup ceyb-i veraʿ-ı Meryem'e nefḫ itmegin gencūr-ı cevher-i kevneyn bahā-yı vücūd-ı kelimetullâh olup yedi veyā sekiz ay tamāmında ve-yāḫud ol sāʿatde kevkeb-i vücūd-ı ḥażret-i ʿİsá tulūʿ idüp āferīniş-i Ādem ṣallallâhᵘ teʿālá ʿaleyhⁱ ve sellemden ol deme dek bī-imdād ṣulb-ı peder meşīme-i raḥm-i māderden püser ḫurūc ve ṣuffe-i çār ḳademe-i ʿanāṣıra ʿurūc itdigi maʿhūd olmadıġı cihetden kūteh-bīnān-ı ẓāhir-perest ṭarafından vārid olan su'āl-i yār-i nā-mülāyim cevābına inṭāḳ-ı Ḥaḳ birle henūz ḳırḳ günlük idi kì ḥażret-i ʿĪsá *ʿaleyhi's-selām* انى عبد الله اتانى الكتاب و جعلنى نبياً kelām-ı dürrü'n-niẓāmı birle zer-i ḫāliṣ-i nefsü'l-emri rīḫte[-i] ḳāleb-i taʿbīr-i dil-pezīr ve ẕeyl-i ʿişmet-i Meryem'i levṣ-i çirkāb-ı töhmetden tanẓīf ü taṭhīr eyledi.

(Akçay, 2013, s. 398)

Maḥṣūl: Ḥażret-i Ḥayy-ı lā-yemūt *celle şānehu* yüz yıllık meyyiti diri ider. Bunı yaʿnī iḥyā-yı mevtā'ı ġayrısı yaʿnī Ḥaḳ teʿāládan ġayrı kim ider? Ḥażret-i Şeyḫ bu beyt ile ḳıṣṣa-i pür-ḥisse-i ʿÜzeyr *ʿaleyhi's-selāma* işāret ider. İcmāl-i ḥikāye şöyledür kì ḥażret-i ʿÜzeyr *ʿaleyhi's-selām* bir gün eṭrāf-ı Beytü'l-maḳdis'i geşt ü güẕār ve ḥavāṭır-ı erbāb-ı maʿārif gibi ḫarāb u vīran olan ḳuṣūr u eyvānına taʿlīḳ-i naẓar-ı iʿtibār iderken 'āyā cenāb-ı Miʿmār-ı ḥaḳīḳī ʿazze şāneh[u] bu ḫarābe-zārı yine iḥyā vü iʿmār ider mi?' me'āl kelāmı ile taḥrīk-i zebān-ı taʿaccüb eyledi. Ol vaḳt elli yaşına vaż'-ı ḳadem itmişdi kì rehzen-i ecel berhem-zen-i kārbān-ı emel olup yüz yıl miyān-ı reh-güẕārda ṭaʿalluḳ-ı naẓar-ı ḫalḳdan mestūr ve işābet-i bād gezenden dūr olup ol tārīḫe dek Beytü'l-maḳdis ve eṭrāfı zīb ü zīnet-i ābādānī ile ḥüsn ü bahāda evvelkinden ziyāde olmışdı. Ḥażret-i ʿÜzeyr ḥayāt bulup her cānibe nigāh-endāz-ı ḥayret iken şehristān-ı ḫayālde geşt ü güẕār itdigi müddetden su'āl olındı. Mīzān-ı zebānına ʿalá ṭarīḳi'l-ıḍrāb لبثت يوماً او بعض يوم zülāl-i cevābı cārī olıcaḳ ṭaraf-ı ḥażret-i Bārī teʿāládan بل لبثت مائة عام kelām-ı bedīʿü'n-niẓāmı birle maẓhar-ı şeref-i tevcih-i ḫiṭāb oldı *ilá āḫirih*[i].

(Akçay, 2013, s. 399)

Maḥṣūl: Deveḳuşı gibi bil bu nefsi, ne yük çeker ve ne havāda uçar; yaʿnī bu nefs-i emmāre bir telbīs-i şeyṭanet-enīsdür kì ʿibādet-i Maʿbūd-ı Ḫudāvend'e ḍā'ir nuṣḥ u pend-i sūdmend-i [48a] melā'ik-pesend itseñ ıẓhār-ı aʿẕār-ı żaʿf-ı ḳuvā vü penbe-i teşāmümle sedd-i sāmi'a-i ḳabūl ü ışgā ider. Ammā hevā-yı mefsedet-iḫtivāsına sezā fesād u şeḳāvet-intimā inhā itseñ ol ālāt-ı maʿṣiyet u günāh evc-i semāda muṣāhib-i māh ve ḳaʿr-ı şerāda güşe-gīr-i cāh olsa elbette ḳullāb-ı tedbīr ile hemyāna ve kemend-i himmetle meydāna getürmekde merdāne ḥareket ve bī-bākāne cesāretler eyler *neʿūẕ*[u] *billâh*[i] *teʿālá*.

(Akçay, 2013, s. 495-496)

Her iki şerh metninde genel olarak basit cümleler, olumlu/olumsuz cümleler, bağlı cümleler, soru ve ünlem cümleleri, emir ve şart cümleleri, girişik-bileşik cümleler ve sıralı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Cümle Türleri

Bu bölümde teorik bilgiden ziyade *Nüzhetü'l-İhvân* ve *Berg-i Dervîşân'da* yoğun bir şekilde kullanılan cümle türleri söz konusu metinlerden seçilen örneklerle verilecektir.

1. Basit Cümleler

Bir çekimli fiille kurulan basit cümleler içerisinde tek bir olay, düşünce, hüküm bulundurur. Bu cümle türü her iki şerh metninde kullanılmıştır. Bu sayede metnin açık, kısa ve anlaşılır olması sağlanmıştır.

Ḥaḳ, Allāh **dimekdir**. [Nİ/ 16b]

Zāl, kocaḳarı dimekdir. [Nİ/ 48b]

Kendi ḥācetüñi çirkīn yüzlüden **isteme**. (Akçay, s. 630)

Yalan sözden rızḳ eksik **olur.** (Akçay, s. 654)

2. Olumlu Cümleler

Bir işin yapıldığını, olduğunu, yapılacağını bildiren ya da bir düşünceyi kabul eden, fiili (yüklemi) olumlu olan cümledir (Gülensoy, 2015, s.598). Özellikle gramer ve dil bilgisine yoğunlaşan her iki şerh metninde olumlu cümle örneklerine sıklıkla tesadüf edilmektedir.

Güneh, günāhdan muḫaffefdir. [Nİ/ 18b]

Baḥr, deryā maʿnāsınadır. [Nİ/ 22a]

Ḥāṣılı nefs-i emmāreniñ yaʿnī kötü nefsliliğiñ fenālıġında **söyler**. [Nİ/ 25a]

ʿĀrifüñ himmeti dīdār-ı Ḥaḳ **olur**. (Akçay, s. 606)

Rücūʿ vü inābetde kāhillik itmek **ḫaṭādur**. (Akçay, s. 612)

Ḥaḳ teʿālá seni yoḳdan **var eyledi**. (Akçay, s. 650)

3. Olumsuz Cümleler

Fiili (yüklemi) olumsuzluk (menfi) kavramı veren cümledir (Gülensoy, 2015, s.598). Bir işin olmadığını, yapılmadığını bildiren olumsuz cümle örneklerine söz konusu şerh metinlerinde başvurulmuştur.

Yaʿnī riyāżet sebebiyle nefs-i emmāreni teʾdīb eyle zīrā seni meşaḳḳata **atmaya**. [Nİ/ 28a]

Ḥāṣılı budur ki Allāhu Teʿālā ḫalḳı incidici kimseyi dost **ṭutmaz**. [Nİ/ 29b]

Düşmenler intiḳālinden şādīlik **itme**. (Akçay, s. 630)

Hīç baḫīl ü ḫasīs cennet cānibine **uġramaz**. (Akçay, s. 640)

Etmek uvaġını ayaḳ altında **bıraḳma**. (Akçay, s. 656)

Gice hergiz ḫāneye süpürge **çalma**; yaʿnī gice evüñi **süpürme**. Süpürilmiş ṭopraġı daḫi ḳapu altına **ḳoma**. (Akçay, s. 656)

4. Ünlem Cümleleri

Ünlem kavramı veren cümleye ***ünlem cümlesi*** denir. Aşağıda verilen örneklerde görüleceği üzere şârihlerin muhataplarına seslendikleri cümleler ünlem cümlesine örnek teşkil etmektedir.

Ḥāşılı **ey** Kerīm olan Allāh! [22b]

Ḥāşılı **ey** dünyāya meyl ü raġbeti olan kimseler! [52b]

Ey oġul aḥmaḳ ve cāhil olma! (Akçay, s.590)

Ey ḳarındaş, dā'imā cömerd ü seḫī ol. (Akçay, s.638)

5. Soru Cümleleri

Bir işin olup olmadığını, bir şeyin gerçeğini soru yoluyla öğrenmek, bazen de bir fikre kuvvet kazandırmak ya da bir şeyi inkar etmek amacı ile kurulan cümledir (Gülensoy, 2015, s.599).

Acabā bu murdār dünyāyı **ne** ideceksin ki ser-fürū idüp medḥ ü ṣenā idersin. [Nİ/ 105a]

ʿĀriyeti girü teslīm eylemek gerek. Hīç kimseyi gördüñ **mi** kì altunı bile aldı; yaʿnī mezārına getürdi. (Akçay, s. 633)

6. Şart Cümleleri

Fiili (yüklemi) dilek kiplerinden (dilek, istek, gereklilik, emir) biriyle kurulan cümleye denir (Gülensoy, 2015, s.601).

Ḥāşılı her kimse ki dünyāya meyl ü maḥabbet idüp nefsiniñ hevāsına **düşerse** ol kimseye cān virmekden ġayrı çāre yoḳdur. [Nİ/ 53a]

Ve dünyāda her kim ki nā-murād olur **ise** ol kimse āḫiretde ber-murād olur. [Nİ/ 60a]

Ḥāşılı bir kimse ki dünyā vü āḫiret belā vü ʿaẕābından ḳurtulmasını ister **ise** nefs-perverlik arzūsundan vazgeçüp maḥabbet-i dünyāyı terk itmelidir. [Nİ/ 97b]

Ḥaḳ teʿālánuñ yolında her ne virdüñ **ise** ol senüñdür. (Akçay, s. 634)

Her kimse kì Ḥaḳ teʿāládan az nesneye rāżī **ola**, yaʿnī kifāf-ı nefs ile ḳanāʿat eyleye, Ḥudāvend-i Kerīm celle şānehu ḥācetini ḳāżī, yaʿnī murādını ḥāṣıl idici olur. (Akçay, s. 634)

7. Birleşik Cümleler

Rūḥşān'daki ***şān***, żamīr-i muttaṣıl **olan** şīn'iñ cemʿidir. [18a]

Bunuñ birle ḳıyās u nihāyetsiz **olan** günāh itmişizdir. [19a]

Nitekim ẓarf, maẓrūfu iḥāṭa **idüp** maẓrūf anda ḳarār **itdigi** gibi biz daḫi anda ḳarār itmişüzdür. [19b]

Ḫudā-yı müteʿālden ġınā **istemek** revā degüldür. (Akçay, s. 635)

Ḥāṣılı ṣafā-yı ḫāṭır ve rıżā-yı bāṭın u ẓāhir ile māmelek fedā **itmedikçe** bermurād olamazsın. (Akçay, s. 633)

8. Sıralı Cümleler

Mana yakınlığı ile bağlanmış cümlelere sıralı cümle denir. *Nüzhetü'l-İhvân* ve *Berg-i Dervîşân'da* bağımlı sıralı (mana bakımından bağlı olmakla beraber özneleri, tümleçleri veya yüklemleri ortak olan cümleler) ve bağımsız sıralı (mana bakımından bağlı olmakla beraber özneleri, tümleçleri veya yüklemleri farklı olan cümleler) cümlelere tesadüf edilmektedir.

Ābād, medle maʿmūr ve rūşen dimekdir. [Nİ/ 18a]

Biz güneh-kārız ve sen maġfiret idicisin. [Nİ/ 18b]

Ḥāṣılı çocuḳlar gibi ḳırmızı boyaya ve elvāna iltifāt **itme** ve zenler gibi reng ü būya maġrūr olma yaʿnī **aldanma**. [Nİ/ 48a]

Mü'minler[e] az riʿāyet **ider** ve emānete ġadr u ḫıyānet **ider**. (Akçay, s. 651)

Keşret-i ekl çār-pāda memdūḥ ve insānda ġāyetle meẕmūmdur ey oġul. (Akçay, s. 681)

Sen eliñi çeneñ altına az **ḳo**; yaʿnī hergiz **ḳoma**. (Akçay, s. 653)

9. Emir Cümleleri

Yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş veya anlamca emir özelliği taşıyan cümlelere emir cümlesi denir. Öğüt vermenin birinci amaç olduğu *Pend-nâme* ve *Pend-nâme'ye* yapılan şerhlerde iyiliğin yapılmasını istemek ve muhatabı kötülükten sakındırmak amacıyla sık sık emir cümlelerine başvurulduğu görülmektedir.

Ḥāṣılı budur ki ol kimse ki seni incidir ve saña eẕiyyet idüp elem virir sen anıñ ʿöẕrüñi **ḳabūl eyle**. [Nİ/ 29a]

El-ḥāṣıl ḫalḳıñ var da benim yoḳ diyü maḥzūn ü mükedder **olma**. [Nİ/ 98b]

Ez-dil ü cān gūş idüp ḫāṭırında **ṭut**, **unutma**. [Nİ/ 103b]

Ey oġul münāfıḳdan **perhīz eyle**. (Akçay, s. 643)

Ey peser, neden ḫalḳ u īcād oldıġuñı **fikr eyle**. (Akçay, s. 650)

Nüzhetü'l-İhvân ve *Berg-i Dervîşân'da* kelime kök ve gövdelerinde yuvarlaklaşma temayülü olmakla birlikte tutarsızlıkların olduğu sözcükler de tespit edilmiştir.

Pend-nâme dinî ve ahlakî bir eserdir. Amaç öğüt vermek, muhataba dini ve ahlaki kaideleri öğretmektir. Bu esere yapılan söz konusu iki şerh metninde anlatım şekli şârihlerin hitap ettikleri kitlelere göredir. Bursevî ve Kilisli Mustafa Rûhî Efendi'nin şerhlerine göre açık, sade ve anaşılır bir üslubun tercih edildiği *Nüzhetü'l-İhvân* ve *Berg-i Dervîşân'da* tasavvufa ait konular muhatabın anlayacağı basit sözcüklerle benzetmeler , örneklendirmeler yapılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Ali Behcet'in şerhinin Mustafa Refî'a'nın şerhine göre daha sade, anlaşılır, tercümeye yakın, az ve öz olduğunu vurgulamak gerekir.

Anlatım Biçimleri

Dil, bir iletişim aracı olarak, anlatıma dönüştüğü zaman işlevini tamamlayarak kullanıcısının ona yüklediği görevi yerine getirmiş olmaktadır. Muhatapla tam bir iletişim kurmak, onunla sözle veya yazıyla anlaşmak için konuya, amaca uygun bir dil ve anlatım biçimi seçmek iletişimin ilk basamağını oluşturmaktadır.

Şerh metinlerinin anlatım biçimlerine bakıldığında birçok anlatım tekniğinin bir arada kullanıldığını söylemek mümkündür. Her iki şerh metninde genel olarak nasihat ve hitap yoluyla anlatım, soru ve cevap şeklinde anlatım, delil ve ispat yoluyla anlatım, tahkiye (hikaye etme) yoluyla anlatım, doğrudan anlatım, neden-sonuç ilişkisiyle anlatım, örneklemeyle anlatım tekniklerine tesadüf edilmektedir.

1. Nasihat ve Hitap Yoluyla Anlatım	
Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
Ḥāṣılı ey dünyāya meyl ü raġbeti olan kimseler! Cānıñız tenden çıḳup gidecek ve bunuñla ber-ā-ber kemikleriñiz daḫi ṭopraḳ olup maḥv olacaḳdır. El-ḥāṣıl Kelāmu'llāh'dan naṣīḥat-gīr olup dünyāya meyl ***itmemeli***. Zīrā bāḳī degildir. [52b]	Riyāżetde perhīz ile yaramaz nefsüñ ḳulaġın ***bur***; tā kì seni ḥufre-i günāh u vebāle atmaya. Ḥāṣılı żabt ve te'dīb ile muḳayyed ***ol kì*** seni helāk ***eylemeye***. [s.427]
Ḥāṣılı Ḥażret-i Şeyḫ püser ile cümle nāsa ḫiṭāb ideyor. Yaʿnī ey ṭālibān! Zīnet-i dünyā ḳādir olduġuñuz vaḳt nefsiñiziñ murādıñı ***ḳaldırmayıñız***. Yaʿnī tābiʿ-i hevā-yı nefs ***olmamalıdır*** zīrā nefsiñ ṭuzaġına ***düşmeyesiñiz***. Her kim ki nefs-perver olup murādınca olur ise nefs ḳuvvet bulur ve	Ey oġul, göñül incidici ḳaṣdın ***itme***. Kendi efendiñden yaʿñī ḥaḳīḳī Mevlā'ñdan celle ve ʿalā bīzārlik ***itme***. Ḥāṣılı senden müriå-i istiġnā-yı Mevlā-yı müteʿāl olacaḳ ḥarāk u sükūndan ***ḥaẕer it*** dimek maʿnā-yı ḳarīnedür.[s.430]

bunuñla ber-ā-ber ḳuş avcınıñ dāmına giriftār olup helāk oldıġı gibi insān daḫi nefsiñ dāmına düşüp helāk olur. [55b]	
Ḥāṣılı ey muvaṣṣī! Çünki Ḫudā'nıñ emr ü nehyiñi ṭutarsın öyle ise murdār olan nefsiñ naṣībine ***gitme*** ve dāʾim muḫālefet üzere ***ol***. [68b]	Ey oġul, pend ü naṣīḥati ***işit***; yaʿnī ***ḳabūl eyle***. Ger saña necāt u selāmet gerek ise yaʿnī dünyā vü āḫiretde selāmet maḳṣūd ise kelām-ı bī-me'āl ve lāṭā'ilden ḳaṭʿ-ı lisān eyle dimekdür. [s.434]

2. Soru ve Cevap Şeklinde Anlatım	
Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
Ḥāṣılı ne eclden ve ne sebebden alçaḳ ve bī-meymenet olan dünyāya göñlüñi baġlayup iftiḫār idersin, itme. Zīrā dünyānıñ beḳāsı yoḳdur. Beḳāsı olmadıġı eclden göñül baġlamayasın. Ve zīnetine daḫi aldanmayasın dimek olur. [59a]	Ḥażret-i Ḥayy-ı lā-yemūt celle şānehu yüz yıllık meyyiti diri ider. Bunı yaʿnī iḥyā-yı mevtā'ı ġayrısı yaʿnī Ḥaḳ teʿāládan ġayrı kim ider? Ḥażret-i Şeyḫ bu beyt ile ḳıṣṣa-i pür-ḥisse-i ʿÜzeyr ʿaleyhi's-selāma işāret ider. [s. 399]
Ḥāṣılı Ḳurʾān-ı ʿAẕīm'den Ḥaḳḳ'ıñ emr ü nehyiñi diñle. Dünyā mesrūr olmaḳlıḳ yeri degildir. **Ey kimse şimdi fikr eyle ki nefsiñ murādınca gitmek naṣıl olur?** El-ḥāṣıl ebyāt-ı meẕbūre ṣıfat-ı bed-baḫtlıġı beyān idi. Pes insān bu ṣıfatları ez-dil ü cān diñleyüp ber-mūcib istimāʿ-i ʿamel itmelidir. [69b]	Renc-i dünyā-yı fānīyi iletmek; yaʿnī çelmek saña nāfiʿ vü ṣāliḥ degüldür. ʿĀḳıbet çünkì saña mevt ve fevt muḳarrerdür. **Niçün ʿabeṣ zaḫmet çekersin?** Yaʿnī ḥaḳīḳatde dünyā ve mā-fīhā mānend-i naḳş-ber-āb-ı nā-üstüvār ve ʿahd-i ḫūbān-ı zamāne gibi bī-ṣebāt ü bī-ḳarārdur. [s.460]
Ḥāṣılı **ne vaḳte ḳadar ḳarınca gibi ṭamaʿla buġday ve arpa çekici ve māl-ı dünyā cemʿ idici olursın yaʿnī nefs-i bī-meymenetiñi güzel ve ṭatlu ṭaʿāmlar ile noḳta ḳadar beslersin.** Eger sen insān iseñ	Ne sebebden dünyā-yı denīye göñül ***baġlarsın***. Çünkì anda yaʿnī dünyā-yı fānīde olmaḳlıġuñ ebedī vü cāvīd degüldür. Ḥāṣılı devām u ṣebātı olmayan nesneye rabṭ-ı

insāna maḫṣūṣ olan faḳr u fāḳalıgı çek ki nefsiñ üzerine ġālib olup ʿİndü'llāh maḳbūl olasın. [77b]	ḳalbüñ ***ne içündür?*** Maḥż-ı ḥamāḳat ***degül midür?*** [s.468]

3. Delil ve İspat Yoluyla Anlatım	
Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
Ḥāṣılı ey püser! Allāhu Teʿālā'nıñ emrine imtiṣāl idüp beş vaḳt namāz ḳıl. Gevşeklik itme. Zīrā **Elestü birabbikum** ḫiṭābına cevāb virüp **Belā** didiñ. Ber-ḥayāt oldıġıñ müddetde tenbel olma. [87a]	Gice gündüz maʿāṣi vü menāhīde idik. **Yü'hezu bi'n-nevāṣī** vaʿd-i şedīdine ġāfil idik; yaʿnī ʿiṣyān ile ḫavf-ı Yezdān celle şānehuyı nisyān itmişdük Allâhümme ʿāfinā. [s.418]
Ḥāṣılı insānıñ bedeninde taḳvādan ziyāde eyü libās-ı fāḫir yoḳdur. Zīrā vācibü'l-vücūd, Ḳurʾān-ı ʿaẓīminde **ve libāsü't-taḳvā ẕalike ḫayr** buyurmuşdur. [91a]	Ṣūfī gibi libās-ı ṣūfda ol. Ḫudā-yı ʿAzīz ü Celīl'üñ ṣıfatlarında mevṣūf ol yaʿnī; تخلّقوا باخلاق الله emr-i şerīfi ile ʿāmil ol dimekdür. [s.472]
Zīrā ḳāle Resūlu'llāh ṣallalāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem **"El-ḳanaʿātü (15) kenzün lā-yefnā."** [99b]	Her kimse kì murād süriciligi terk eyleye, anuñ ḫilāfı üzre dirlik ider yaʿnī faḳīrāne taʿayyüş ider. لا غم للقانع medlūlince dünyā vü ʿuḳbāda ġam u hemmden emīn olur. [s.482]

4. Tahkiye Yoluyla Anlatım	
Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
El-ḥāṣıl bir ġayrı ḳulunuñ başı üzerine bıçḳı ḳor yaʿnī Ḥażreti Ẕekeriyyā ʿaleyhi's-selām, derūn-ı dıraḫta iḫtifā	Ḥażret-i Yūnus bin Mattā ʿaleyhi'ṣalātu ve's-selām ḳavmini ʿibādet-i aṣnāmdan menʿ içün tāc-ı ḫürşīd-revāc-ı

buyurduḳları zamānda ṭā'ife-i Yehūd bıçḳı ile şehīd itdiler. [6b]	nübüvvet ile tevḳīr olınup seksen yıldan ziyāde daʿvetlerinde ancaḳ iki kimesne icābet eyledi. Sā'irleri ḍalāl-i ḳadīm üzre ṣābit-ḳadem ve ḥażret-i Yūnus ṭarafına seng-endāz-ı sitem olmalarıyla nāçār ḥażret-i Perverd-gār'a refʿ-i ruḳʿa-i şikāyet itmekle bir ḳavlde üç günden ṣoñra ol muʿānidīne irsāl-i ṣıhāb-ı ʿaẕāb vaʿd-i muḳarrer-īncāz ile ḥażret-i Yūnus cenābların iʿzāz buyurdı. Ḥażret-i Nebiyullâh daḫi ḳavmini āgāh idüp henūz hicrete muraḫḫaṣ buyurulmadan lāzıme-i ḥikmet ve muḳteżā-yı beşeriyyet ile ṣavb-ı selāmete ʿazīmet buyurdılar. Yevm-i mevʿūd-ı maʿhūdda ṣafḥa-i nūrānī-i āsmān suḥub-ı ẓulmānī ile rūy-ı zeng-āsā ḳīr-gūn imāret-i müdhişe-i ʿaẕāb rū-nümūn olıcaḳ ol ḳavm-i derd-mend-i nedāmet-pesend inṣāfa gelüp ṣamīm-i dilden gülbāng-i tevḥīd-i Ḫudā'yı āsmān-peyvend idüp dārü'ş-şifā-i şefāʿat-ı nebevīden taḥṣīl-i dārū-yı ʿināyet recāsına girye-künān ʿāzim-i dergāh-ı Nebiyullâh oldıḳlarında… [s.388]
	Zekeriyyā ʿaleyhi's-selām ḥażret-i Süleymān ṣalavātullâhi ʿalā nebiyyinā ve ʿaleyh[üm]ānuñ on dördünci aḥfādındandur. Ġāyet-i ṣalāḥ ve nezāhatinde evā'il-i ḥālinde tekellüf-i ṣanʿat-ı neccārī birle dest-i dīgerāna naẓardan taʿaffüf itmiş idi. Hilāl-i māhiyyeti āftāb-ı fuyūżāt-ı ilâhīden iktisāb-ı envār-ı saʿādet iderek bedr ve rütbe-i vālā-yı nübüvvet birle ʿālī-ḳadr olup ṭabaḳa-i ʿulyā-yı şeyḫūhete vażʿ-ı ḳadem itdikden ṣoñra niʿmet-i celīle-i ḥażret-i Yaḥyā ʿaleyhi's-

	selām iḥsānıyla mükerrem olup be-ḥükm-i ḳażā anlaruñ şehādetleri ʿāḳibetde kendülere daḥi ḳaṣd-ı bed iḥtimāli ʿilāve-i bār-ı ḥüzn ü melāl olmaġın الفرار مما لايطاق miṣdāḳınca bir dıraḥtı ʿālīyi kemīngāh eyledi. Tāzende seg-i küçe[-i] bāzār-ı mekr ü telbīs yaʿnī iblīs dendān-ı ḥabāṣet ile küşe-i ridāların ḫāric-i dıraḫtda alıḳomış idi. Ol serv-i bāġ-ı risālet yüz yaşında idi kì minşār-ı sitem-i ġaddārān-ı benī İsrā'īl ile dü-nīm ve ṣadrnişīn-i dārü't-tekrīm-i Rabb-ı Kerīm oldı.[s.390]

5. Doğrudan Anlatım	
Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
Ḥāṣılı eger ʿimāreti āsmāna iledir iseñ yaʿnī köşkler ve bağçeleriñ olup Nemrūd gibi başıñ kibrindeñ göklere çıḳar ise ʿāḳıbetü'l-emr yer altında gizlü olursın. Yaʿnī ol vaḳt āsmāna getürmezler. Ancaḳ yer altında medfūn olursın ve bunuñ birle ʿulvīden süflīye düşersin. İşte nefsine uyup isrāf-ı māl iden kimseleriñ ḥāli böyle olur. [65a]	ʿĀḳil ol kimsedür kì şākir olup nā'il olduġı her niʿmet muḳābelesinde muḳteżá olan şükri edā eyleye. Nuṭḳ-ı lisāna ḳaṣr u ḥaṣr eylemeye. Andan ṣoñra nefsine ḳādir ola; yaʿnī nefs ve hevāsına maġlūb u maḳhūr olmaya. [s.423]
Ḥāṣılı ey püser! Ẕikr-i Ḫudā ile meşġūl olup dünyāya ḥarīṣ ü meyl iden kimselerden cin ṭāʾifesi gibi uzaḳ ol. El-ḥāṣıl nefs ile mücāhede itmek bunlar ile olur dimekdir. [76a]	Eger ister iseñ muʿteber ve muḥterem olasın insānuñ nāmını eyülikden ġayrı ile añma; yaʿnī aḫ-i müslimi ṣıfat-ı memdūḥa ile yād eyle var ise, yoġ ise bārī sükūt eyle. Ḥāṣılı kimsenüñ mesāvīsin tecvīz ve ʿuyūb u ḳuṣūrından baḥṣ-i fitneengīz itme. [s.431]

6. Neden-Sonuç İlişkisiyle Anlatım	
Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
Ḥāṣılı cihānda her murāda nā'il olmaḳlıḳ āḫiretde maḥrūm olmaḳlıġı mūcib olur. **Zīrā iki murād bir yere gelmez.** Anıñçün dervīşler āḫireti iḫtiyār itdiler ve sülūk-ı reh-i Ḫudā olanlar eyü nāmluluġa ḫaṭ çeker yaʿnī nām u şöhrete iʿtibār itmez. **Zīrā vefāsı yoḳdur.** [68b]	Ol kimse kì seni incidür, ʿözrini ḳabūl eyle. ***Andan ötüri kì Ḫudā-yı Ġafūr'dan maġfiret bulasın***; yaʿnī ol maḳūle ḫūy u ḫaṣlet mūcib-i raḥmet ve maġfiretdür.[s.428]
El-ḥāṣıl māl-ı dünyāyı Ḫudā ḥaḳḳı-içün ḥaḳīr ü perīşān olan kimesnelere virirler. Lākin māl-ı āḫireti ancaḳ günāhdan çekinici kimesnelere virirler. **Zīrā dünyāsı eyü olan kimseniñ āḫireti ve āḫireti eyü olan kimseniñ dünyāsı eyü olmaz.** Allāhu Teʿālā aʿlemü. [75a]	Pādşāh çünkì ḫalḳ miyānında ḫandān ola, şeksüz ʿaẓamet u celāline ve salṭanat yā iḳbāline fesād u noḳṣān ʿārıż olur. [s.445]
Ḥāṣılı ***çünki ḳalbiñ yüziñi hevā-yı nefsden bugün ẕikr-i Ḫaḳ ile meşġūl olursañ andan şoñra bil ki Allāh'ı bulduñ***. Yaʿnī hevā-yı nefsden rū-gerdān olursañ Ḫudā'yı bulursın ve illā bulmazsın. [80a]	***Mādāmkì ḳādirsin nefsin murādını ḥāṣıl itme. Ol ecil içün kì nefsüñ tuzaġına düşmeyesin***; yaʿnī ***dām-ı mekr ü tezvīrine giriftār olmamaġiçün dā'imā muḫālefet üzre ol*** ve illā dünyā vü āḫiret niʿmet ve saʿādetinden cüdā ve ẕüll-i dünyāya ve ʿaẕāb-ı ʿuḳbāya mübtelā olursın. [463]

7. Örneklemeyle Anlatım	
Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervîşân*
Ḥāṣılı eger nefsi Allāhu Teʿālā'nıñ ʿibādāt ü ṭāʿātine celb ider iseñ ol vaḳt mütevāżıʿ olur. Lākin günāh itmeye senden benden evvel ḳoşar. ***Bu neniñ gibidir? Meṣelā bir kimse bī-namāz olur ise añа cāmiʿe gidelim didikde bir gevşeklik ʿārıż***	Kiẕb ve ġıybetden ḫāmūş olmaḳ vācibdür. Eblehdür ol kimse kì söze yaʿnī kelām-ı ʿabeṣ ü bīhūdeye raġbet ide ḫuṣūṣen kiẕb ü ġıybet ola. Ṣıdḳ ṣāḥibini memdūh ve meşkūr eyledigi gibi ḳiẕb ḳā'ilini öylece

oldu gidemeyecegim dir. Ol vaḳt kār-ḫāneye gider misin didikde dört ayaḳlı ḥayvān gibi ḳoşar gider. [84b]	meẕmūm ve medḥūr ider. [s.436]
	Ol kimse kì feṣāḥate saʿy u verziş ider, çehre-i ḳalbi cerāḥat ider; yaʿnī ṣafā-yı derūn ve ṣafḥa-i dil-i āyine-nümūnı tekdīr ve bī-revnaḳ ider. Maʿlūm ola kì ḥażret-i Şeyḫ ʿaleyhi'r-raḥmenüñ ẕemm-i dem-be-demi peymāne-peymā-yı ṣahbā-yı maʿārif ve cürʿa-feşān-ı sülāfe[-i] leṭāyifden hemīşe endīşe-i bī-me'āl-i nükte-sencī ve hemvāre ḫayāl-i ḫām-ı süḫan-perverī meslekine sālik üstādān-ı ḥırfet-i feṣāḥat ve hünerverān-ı ṣanʿat-ı belāġat olan ṭālibān-ı maḥż-ı şöhret ve rāġıbān-ı ṣırf-ı zehret ḥaḳlarındadur. **Yoḫsa nāmıḳü'l-ḥurūf şütür-gürbe-taʿbīr gibi** faḳīr-i kem-māye ve ḥaḳīr-i ḳalīlü'l-biżāʿa kì mücerred bu pend-i sūdmendi ṣıbyān-ı nev-res ve etfāl-i tāze-hevese ḥasbeten lillâhi'l-ʿAzīzü'l-ʿAllām tertīb-i bī-niẓām ile taʿlīm ve ifhāma verziş ve ihtimām eyleye, baḫş-i menʿ ve taḥẕīr-i ḥażret-i Şeyḫ-i kerāmet-peẕīre dāḫil degüldür. [s.438]

Düşünceyi Geliştirme Yolları

Yazarların eserlerini yazarken düşüncelerini daha net ve anlaşılır kılmak, okuyucuyu inandırmak için başvurduğu yollar düşünceyi geliştirme yolları olarak tanımlanmaktadır. Yazarın buradaki bir diğer amacı ise muhatabın düşüncesini geliştirmek ve onun hayal dünyasını zenginleştirmektir.

Didaktik ve ahlaki bir mesnevi olan *Pend-nâme'nin* bu özelliği ona yapılan şerhlerde başvurulacak olan düşünceyi geliştirme yollarını da belirlemiştir. İncelenen her

iki şerh metninde muhataba öğretmek, nasihat etme amacı birinci sıradadır. *Nüzhetü'l-İhvân* ve *Berg-i Dervîşân'da* düşünceyi geliştirme yollarından tanımlama, açıklama, tanık gösterme, benzetme, örneklendirme, sayılardan yararlanmanın tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu tercihlerin öğretmeye en elverişli olan düşünceyi geliştirme yolları olduğu belirtilmelidir.

1. Tanımlama

Bir olgunun, nesnenin ya da kavramın niteliklerini eksiksiz olarak belirtme, açıklama ve tarif etmeye tanımlama denir. Tanımlamada bir kavramın veya nesnenin ne olduğu açıklanır. Edebi metinlerde yapılan tanımlamalarda asıl gaye bir metin veya paragraftaki kelimenin, cümlenin daha iyi anlaşılmasıdır.

Nüzhetü'l-İhvân ve *Berg-i Dervîşân'da* tanım cümleleri fazlasıyla kullanılmıştır. Şârihler cümlelerinin yüklemini -dir, itmekdir, dimekdir, dirler vd. sözcüklerle, eklerle bitirerek tanım cümlesi kurmuştur. Buradaki nihai amaç söz konusu kavramı, nesneyi okuyucuya öğretmektir.

Ṭarfetü'l-ʿayn, gözḳapaġını bir defʿa taḥrīk itmekdir. [Nİ/ 9a]

Ṣāniʿ, ism-i fāʿildir. Yapıcı ve iʿmāl idici dimekdir. [Nİ/ 10b]

Ḥāṣılı her kimseye ki Allāhu Teʿālā ẕikri sebḳat iden dört aḫlāḳı luṭf u iḥsān itmiş ola, ol kimse müʾmin-i müttaḳī olur ve aña müʾmin-i kāmil dirler. [Nİ/ 173b]

ṭıflān: Elif nūn edāt-ı cemʿdür. Fārsīce insān bāliġ olıncaya dek kūdek, cemʿi kūdekān; bāliġ olduḳdan ṣoñra merd ü zen dirler, cemʿleri merdān u zenāndur; lâkin lisān-ı ʿArabīde insān anası ḳarnından kāmil olıncaya dek beş ḥāle taḥavvül ü tenaḳḳul ider kì her birinüñ başḳa ismi vardur. Ḥāṣılı ana ḳarnında rūḥ ḥulūl idüp tevellüd idinceye dek cenīn dirler, feth-i cīm ile; cemʿi ecinne gelür. Tevellüd idüp süddden kesilinceye dek yaʿnī fiṭām ile mürrü'l-meẕāḳ oluncaya dek ṭıfl dirler, kesr-i ṭā ile; cemʿi eṭfāl ve ṭufūl. Yürümege ve söylemege kesb ü istiʿdād eyledikde ṣabī dirler, cemʿi ṣıbyān gelür. Bulūġa ḳarīb olduḳda mürāhiḳ dirler, żamm-ı mīm ile. Bāliġ ve kāmil olduḳda recül dirler; cemʿi ricāl gelür. Bundan ötesi müzʿic ve mükeddir olmaġla ḥālet-i ʿatehe varınca beyānından tehāşī olındı.

[BD/s.455]

2. Açıklama

Açıklama bir konu hakkında ayrıntılı bilgi vermektir (Gülensoy,2015, s.649). Okuyucuya bilgi vermek, bir şey öğretmek, onu bir konuda aydınlatmak amacıyla

başvurulan anlatım biçimi ise açıklayıcı anlatımdır. Bu anlatım biçiminde yazar duygularına yer vermez ve metinde nesnel bir anlatım hakimdir.

Ali Behcet *Nüzhetü'l-İhvân'da* ve Mustafa Refî'a *Berg-i Dervîşân'da* özellikle tarihi şahsiyetlerle ilgili bilgi verirken, dile ait hususiyetleri açıklarken bu anlatım biçimini kullanmışlardır.

Ḥāṣılı her kimse ki bir ʿilm ṭutar ve ol ʿilmiñ muḳteżāsıyla ʿāmil olmaz ise o kimse ʿaḳlıñ yolundan kenārda olur yaʿnī aña ʿālim dinmez. Belki cāhil dinür. [Nİ/ 128b]

Behrām: Bunda Behrām-ı Gūr'dur; bir pādişāh-ı ʿaẓīmü'ş-şān idi kì şāhān-ı cihān ḳahr u satvetinden lerzān u tersān idiler. Yigirmi dört yıl pādişāhluḳ itdikden ṣoñra bir gün ṣaydgāhda bir gūr-ı bād-reftārı şikār içün ardınca ilġar iderken gūrda ḳarār eyledi.[BD/s.477]

3. Tanık Gösterme

Okuyucuyu, dinleyiciyi kısacası muhatabı etkilemek, onun üzerindeki inandırıcılığı artırmak, fikri ve düşünceyi daha sağlam temellere oturtmak amacıyla üçüncü kişilerden alıntı yapma eylemine tanık gösterme denir. Bu alıntılar doğrudan alınarak metne dahil edilir ve bunlara herhangi bir düşünce veya ek eklenmez. Günümüz metinlerinde bu alıntıları tırnak içerisinde göstermek zaruri iken noktalama işaretlerinin kullanılmadığı eski metinler için bu zaruret söz konusu değildir.

Nüzhetü'l-İhvân ve *Berg-i Dervîşân'da* şârihlerin tanıklığına başvurduğu ve üzerinde herhangi bir müdahalede bulunmadığı ayetler, hadisler, atasözleri bu kategoride değerlendirilmiştir.

Ḥāṣılı her ol kimse ki kendi ʿaybını görici ve sāʾir kimseniñ ʿaybıñı söylemekden fārigˇ ve kendi nefsine meşġūl ola, o kimseniñ rūh u nefsi içün başḳa bir ḳuvvet ẓāhir olur. Nitekim **"Kişi noḳṣānını bilmek gibi ʿirfān olmaz"** dinilmişdir. [Nİ/ 36a]

Zīrā Allāhu Teʿālā Ḥażretleri **Lā teḳneṭū min raḥmeti'llāh** buyurmuşlardır. [Nİ/ 151a]

Emr-i لاتفرح Ḳur'ān'dan yaʿnī kelām-ı ḳadīm-i ḥażret-i Müsteʿān celle şānehudan ḳarīn-i iẕʿān eyle. [BD/ s.648]

Her kimüñ kì göñlinde fikri olmaya; yaʿnī ḳalbinde fikr-i maʿādā olmaya, ʿāḳıbet ayaġı üzre tīşe görür. بر پای تیشه بیند ḍurūb-ı Aʿcāmdandur. [BD/ s.650]

4. Benzetme

Bazı edebi metinlerde varlıklar ya da kavramlar birbirine benzetilerek anlatılmaktadır. Bu anlatımda aralarında benzerlik ilgisi kurulan varlıkların, kavramların ortak noktaları belirtilmektedir. Amaç mevzuyu okuyucu nezdinde anlaşılır kılmaktır.

Pend-nâme'nin dinî ve didaktik olmakla beraber manzum bir eser olması onun muhatap tarafından zaman zaman anlaşılmamasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı şiirin hayallerle örülü gizli dünyasını okuyucuya somut bir şekilde açarak göstermek, sunmak amacıyla şârihlerin benzetmelere sıklıkla başvurduğu tespit edilmiştir.

Ḥażret-i şeyḫ ḳuddise sırrahu mütekebbir olan kimseyi ḳurda **teşbīh** buyurmuşlardır. El-ḥāṣıl ḳurduñ yanına kimse gitmeyüp yalñız ḳaldığı **gibi** mütekebbir kimse daḫi bunuñ gibi yalñız ḳalur. [Nİ/ 138a]

Ḥāṣılı ḫalḳa ṭoġrı olan sözüñ ġayrısıñı söyleme tā ki āb-ı rūyuñ, āb-ı cū gibi olmaya yaʿnī ırż u nāmūsuñ ırmaḳ ṣuyı **gibi** aḳup gitmeye. [Nİ/ 146a]

Cihān ***neye benzer***, cevāb idüp söyleyeyüm. Ol nesneye ***beñzer kì*** ādem uyḫuda görür; yaʿnī merdüm-i dīde-i insān ġunūde-i pister-i rāḥat u ārām olduḳda seyyāḥ-ı cihān-gerd-i rūḥ, şehristān-ı ḫayāl seyr ü temāşā iderken müşāhede eyledigi ġarā'ib ve ʿacāyibden çeşm-güşā-yı teyaḳḳuż u intibāh olduḳda bir eåer-i bāḳī ḳalmadığı gibidür. [BD/ s.606]

Buña beñzer kì şāḥṣ ḳuṣar, tekrār anı yimege ḳaṣd eyleye; yaʿnī miʿdesinde fesād bulmış etʿime-i ġayrı-münhażimeyi baʿd'el-istifrāġ tekrar añla mübāderet eyleme. [BD/ s.647]

5. Örneklendirme

Metinlerde başvurulan örneklendirmelerle cümlede veya paragrafta verilen düşünceyi daha anlaşılır hale getirmek, somutlaştırmak ve açıklamak gayesi mevcuttur. Bu sayede örneklendirme cümleleri kullanılarak düşüncenin daha anlaşılır ve akılda kalıcı olması amaçlanmaktadır. *Nüzhetü'l-İḥvân'da* ve *Berg-i Dervîşân'da* örneklendirmeye örnek olacak cümleler aşağıda verilmiştir. Bu cümlelerde genellikle "mesela, gibi, örneğin, örnek olarak" ifadeleri açık bir şekilde kullanılarak örneklendirmenin yapıldığına ilişkin okuyucuyu bilgilendirmektedir.

Ḥāṣılı ʿilm-i Allāh'a ziyādesiyle taʿẓīm idüp añı ʿazīz ṭutmaḳ ululuġa ʿalāmet ü nişān ü delīldir. Zīrā ʿilm Allāhu Teʿālā'nıñ ṣıfatıdır. Ve ṣıfata taʿẓīm, ẕāta taʿẓīmdir. Ve

ḫalḳa ṭoġrı cevāb virüp ḫaṭā söylememekdir. **Meṣelā** aʿmā kimse yolı sūʾal itse aña yolı ṭoġrı söylemelidir fe-efhem. [Nİ/ 43a]

Ni-girīsten daḫi nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīniñ li-ecli'l-vezn keẕālik sükūniyle oḳunur. Baḳmaḳ maʿnāsına nigāh-kerden **gibi**. [Nİ/ 109b]

çi: Bunda 'ne' maʿnāsınadur. ʿArabīde 'eyye' **gibi**. [BD/ s. 391]

recm: Rānuñ feṭḥi ile naṣar a bābından maṣdardur. 'Atmaḳ', 'remy' ***gibi***. Farisīde 'endāḫten' maʿnāsınadur. [BD/ s.400]

6. Sayılardan Yararlanma

Pend-nâme gibi dinî ve didaktik eserlerde, nasihat-nâmelerde ve diğer öğretici Klasik edebiyat ürünlerinde şairler ve yazarlar anlatımı daha inandırıcı kılmak ve okuyucu üzerindeki etkiyi artırmak amacıyla sayılardan yararlanmaktadırlar. Attâr vereceği öğütleri rakamlarla ifade etmekte, Ali Behcet ve Mustafa Refî'a da hem bu beyitleri tercüme/şerh ederken hem de söz konusu konudan bağımsız yorum yaparken, düşüncelerini ifade ederken yine rakamlardan yararlanmaktadırlar. Bu tavrın okuyucu üzerindeki etkisi inkar edilemez bir gerçektir.

Ḥāṣılı ẕikr-i Allāh, ḫilāfsız ***üç*** ṭarīḳ üzerinedir ey ehl-i rüsūm! [Nİ/ 107b]

Ḥāṣılı cümle kimseye ***dört*** nesne eyü ve güzel olur. [Nİ/ 112a]

Kimse beş nesne beş kimseden bulamaz. [BD/ s.590]

Ṣaḳın ẕikr olınacaḳ ***dört*** ḫūydan geç; tā kì dünyāda çoḳ zār olmayasın. [BD/ 598]

İki Şerhin Yöntem Açısından Karşılaştırılması

Klasik Türk edebiyatı şerh metinlerinde kullanılan yöntemleri sebeb-i teliflerle birlikte okumak bu konuda daha doğru yargılara ulaşmayı sağlayacaktır. *Nüzhetü'l-İhvân* ve *Berg-i Dervîşân* Farsça öğrenmek isteyenlere yardımcı olmak amacıyla kaleme alınmış şerh metinleridir. Her iki şerh metninde genel anlamda klasik şerh metodu kullanılmştır. Bununla beraber şârihlerin ağırlıkla üzerinde durduğu veya birbirine nazaran farklılık arz ettiği yöntem farklılıkları da mevcuttur. Ali Behcet sebeb-i telifte sınırlarını çizdiği amacından şerh boyunca ayrılmaz. Açık, sade ve anlaşılır bir dil kullanan Ali Behcet, dil bilgisi kurallarını örnekler üzerinden somutlaştırarak açıklar; kıssalara yer vereceği zaman bunları uzun uzadıya anlatarak ve gereksiz ayrıntılara yer vererek okuyucunun asıl amaçtan (dil öğrenimi) kopmasına izin vermez; sözcüklerin Arapça ve Farsça karşılıklarını

vermekle beraber okuyucunun bu dillere ait gramer terimleri arasında boğulmasına izin vermez. Ayet ve hadisler ile atasözü ve deyimlerin okuyucunun eğitim seviyesine yetecek kadarına yer vererek dinî terminoloji ve tasavvuf konusunda fazla ayrıntıya girmez ve böylelikle metninin didaktik ve son derece sarih olan üslubunu muhafaza eder.

Berg-i Dervîşân'ın kaleme alınma sebebi Allah'ın rızasını kazanmak, Attâr'ın maneviyatından istifade etmek ve eseri okuyanlara İslam dininin kurallarını öğretmektir. Her ne kadar Akçay (2013, s. 361) eserin kaleme alınma sebebini *kelimelerle ilgili açıklamalardan bunların Farsça öğrenimine yeni başlamış ve yetişmekte olan müptedilere yönelik yazılmış olduğu anlaşılmaktadır* şeklinde açıklasa da bu yargı şârihin amacından ziyade kendisinin yorumudur. Çünkü şârih eseri kaleme alma sebebini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır.

> Ancaḳ mükāleme-i fünūn-ı ülfet eyledigimüz baʿżı aḥbāb-ı ḳābil-i ʿilm ve ṣanʿat-ı kitābetle teşḥīẕ-i ḫāṭır-ı fātir içün *Būstān* u *Gülistān* u Ḥāfıẓ müẕākere olınup ʿale'l-ḫuṣūṣ *Pend-nāme-i ʿAṭṭār* taʿbīr olınan manẓūme-i bedīʿü'l-beyān yesīrü'l-aḥẕ ve'l-īḳān oldıġından mā-ʿadā biemrillâhi teʿālā ḳırā'at idenler ḫayr u bereket ve feyż ü meymenet ḥiss ü müşāhadet itmeleriyle ṭaraf-ı şerīf-i Kibriyādan naẓar-ı ḳabūle lāyıḳ ve rıżā-yı maġfiret-iḳtiżā-yı Ḥaḳḳ'a muvāfıḳdur diyü bi'l-ittiḥād şöyle murād eylediler kì ḥażret-i Müyessirü'lāmāl ve cenāb-ı Ḳayyūm-ı lā-yeẕāl *celle celālehu ve ʿamme nevālehu* eşġālden ferāġ ile mecāl iḥsān u ifżāl iderse, şeyḫü'l-meşāyiḫ ve'l-etḳıyā müşārün ileyhüñ meẕkūr pend-i sūd-mendi dībāce-i zībācesinde birḳaç elfāẕ-ı mūcez-i ilḥāẕ ile işāret eyledigi mevādduñ her biri icmālen tafṣīl ve teshīl-i fehm içün taʿbirāt-ı ***Türkīyāne*** ile terceme vü te'vīl olınup ve keẕâlik vāḳiʿ olan elfāẕ-ı ʿArabiyyeleri müfred ise cemʿ ṣiġaları ilḥāḳ, cemʿ ise kelime-i müfredeleri ilṣāḳ olınmasına ve ḳavāʿid-i ʿaẓīmü'l-fevā'id-i inşāyı żāmin olmasına ve īcāz u iḫtisār içün bir veyāḫud iki defʿa şerḥ ü beyānları sebḳ iden kelimātuñ tekrārıyla taṭvīl ü teẕyīl olınmasına, dā'imā baṣṭ-ı muḳaddemāt-ı iḳdām ve iẓhār-ı şevḳ ü ġarām-ı tām iderlerdi (Akçay, 2013, 370).

Berg-i Dervîşân'da yine aynı şekilde kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapça karşılıkları verilir; örnekler üzerinden dil bilgisi kuralları açıklanır. Lakin ayet ve hadislerden sıkça yararlanılması, orijinal beyitte geçen dinî ve tarihî şahsiyetler hakkında yapılan ayrıntılı açıklamalar ile dîn, dil ve tasavvuf literatürüne ait terimlerin fazlaca kullanılmasıyla *Berg-i Dervîşân, Nüzhetü'l-İhvân'dan* farklılık gösterir. Aşağıda örnek olarak verilen beyte yapılan şerh her iki şârihin bakış açısını ve yöntemini göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 8. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından Karşılaştırılması-I

Nüzhetü'l-İhvân	***Berg-i Dervîşân***
584. Çün günāh-ı naḳd āyed der-vücūd Tevbe-i nisyeh ne-dāred hīç sūd (BD/556)	
Çün, çünki. ***Günāh-ı naḳd***, ḥāżır olan günāh. ***Āyed***, gelür. ***Der-vücūd***, vücūda. ***Tevbe-i nisyeh***, viresiyye olan tevbe. ***Ne-dāred***, ṭutmaz. ***Hīç***, aṣlā. ***Sūd***, fāʾide. Ḥāṣılı çünki ḥāżır olan günāh vücūda gelür, viresiyye olan tevbe, aṣlā fāʾide ṭutmaz. İmdi ẕenb-i ḥāżıra tevbe-i ʿācile lāzımdır ki maḳbūl ola.	**Maḥṣūl**: Çünkì ḥāżır günāh vücūda gele; yaʿnī günāh ber-vech-i naḳd ṣudūr eyleye, gelecek tevbe fā'ide eylemez; yaʿnī kişinüñ vācibü'l-edā dīni olsa edā iderüm, dimesiyle edā olınmadıġı gibi tevbe-i ātiye de günāhı maḥv u zā'il eylemez. Derḥāl gerekdür kì tevbe-i kebīreden ve ṣaġīreden ʿ*alé'l-fevr* vācibedür ve eger maʿṣīyyet ʿabd ile Ḥaḳ teʿālá arasında olup ḥaḳḳ-ı ʿabd taʿalluḳ eylemezse ol tevbenüñ üç şarṭı vardur: Biri noḳṣān olursa tevbe ṣaḥīḥ olmaz. Şarṭ-ı evvel mübtelā oldıġı günāh-ı maʿṣiyyetde nefsini menʿ eylemekdür; zīrā maʿṣiyyet üzre muḳīm olan tā'ib, müstehzīdür. Şarṭ-ı ṯānī maʿṣiyyet oldıġı cihetden anı itdigine nādim olmaḳdur; zīrā şol kimse kì itdigi maʿṣiyyetden nādim ola, lâkin nedmi maʿṣiyyetden olduġı cihetden olmaya belkì āḫar cihetden ola, ol kimse tā'ib olmaz. Meṯelā şürb-i ḫamr iden ḫumār u ṣudaʿdan ve yāḫud iḫtilāl-i ʿarż u māl cihetinden tevbe eyleye, ol kimseye şerʿan tā'ib dinmez; yaʿnī muṭlaḳ maʿṣiyyet cihetinden tevbe itmedikçe maʿṣiyyeti seyyi'āt defterinden maḥv u zā'il olmaz. Şarṭ-ı ṯāliṯ aña bir daḫi ʿavd itmemege niyyet ü ʿazīmet

	eylemekdür, eger ʿavde ḳudret var ise. Zīrā ʿavde ḳādir olmayan kimseden terk itdigi maʿṣiyyete ʿadem-i ʿavde niyyet ü ʿazīmet, tevbe olmaz. Meṣelā zānīnüñ ālet-i zīnāsı ḳaṭʿ olınup zīnāya ʿadem-i ḳudreti muḥaḳḳaḳ olduḳdan ṣoñra terk-i zīnā eyledigi niyyet ü ʿazīmete tevbe dinmez. ʿAvde ḳudret bulınmaḳ lābüd ü lāzımdur kì ḥattā tevbesi saḥīḥ olup maʿṣiyyeti seyyi'āt defterinden şaṭv u maḥv olına. Ḥāṣılı tevbe oldur kì itdigi maʿṣiyyeti işlemege ḳudreti var iken maʿṣiyyet oldıġı cihetden nādim ve rıżā'en-lillâhi teʿālá ʿadem-i ʿavde ʿāzim olup seyyi'āt-ı sābıḳayı ḥasbe'l-istiṭāʿa ḥasenāt-ı lāḥıḳa ile setr idüp yaʿnī ḳażā-yı mā-fāt ve ḥabīr-i noḳṣān eyleye Allâhümme yessir. (Akçay, s. 611- 612)

Klasik Türk edebiyatı şerh metinlerinde sıklıkla rastlanan bir durum da şârihlerin şerh ettikleri metni kendilerinden önce şerh eden şârihleri bir şekilde (övme, eleştirme, duâ, daha iyisini yazma gayesi vs.) anma geleneğidir. Ali Behcet şerhini XIX. yy.'da kaleme almış olmasına rağmen kendisinden önceki veya çağdaşı olan *Pend-nâme* şârihlerinden herhangi birinin ismini anmamıştır. Mustafa Refî'â ise birinci beyti şerh ederken yine kendisi gibi *Pend-nâme'yi* şerh eden Abdi Paşa'yı anmıştır.

Maʿlūm ola ki bu pend-i şeref-mendi vüzerā-yı ʿiẓāmdan ʿ***Abdī Paşa*** merḥūm şerḥ idüp her beytiñ keşf olınacaḳ luġātin vücūh-ı ḥisān üzere beyān ʿaḳabinde *maḥṣūl-ı beyt* ḳaydıyla maʿnāsın daḫi taḥḳīḳ itmek üslūb-ı mergūbın iḫtiyār itmişti; lâkin bu ʿabd-i ḳalīlü'l-biżāʿe bu emre liyāḳatden mehcūr iken mücerred *el-me'mūru maʿẕūr* medlūlı üzere ibrām-ı aḥbāb-ı kirām ile şerḥe iḳdām itmekle, ol kāmil-i ʿadīmü'l-muʿādile daʿvā-yı tesāvī vü teşbīhden iḫtirāzen terk-i ḳayd-ı beyt ile meslek-i inṣāf-ı te'dīye nehẓat ve yalñız maḥṣūl ile ḳanāʿat eyledi.(Berg-i Dervîşân, ٤)

Şarihlerin şerh metinlerinde uyguladığı plan genel olarak benzerdir. Her iki metinde ilk olarak orijinal beyit verilir. Akabinde kaynak beyitte geçen sözcüklerin Türkçe sözlük anlamları verilir ve gramatikal analizleri yapılır. Son olarak orijinal beytin bir bütün olarak tercümesi yapılır ve beyit yorumlanır. Mustafa Refiâ orijinal beyitlerde geçen sözcüklerin Türkçedeki anlamlarını açıkladıktan ve gramatikal analizlerini yaptıktan sonra "***Mahsūl***" başlığı altında beytin şerhini yapar. Ali Behcet ise aynı şekilde sözcüklerin anlamlarını açıkladıktan ve gramatikal analizlerini yaptıktan sonra beytin tercümeyle karışık şerhini verir. Ali Behcet, Mustafa Refiâ'dan farklı olarak metin boyunca düzenli bir şekilde "***Fā'ide***" başlığı altında beyitte geçen sözcüklerin gramatikal analizlerini yapar ve varsa söz konusu dil bilgisi kuralları ile ilgili bilgi verir.

Tablo 9. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından Karşılaştırılması-II

Nüzhetü'l-İhvân	***Berg-i Dervişân***
Ger **be**-per gūyīş **gūyed** üştürem Ver nihī bāreş be-gūyed ṭā'irem	Ger **bi**-per gūyīş **be-gūyed** üştürem Ver nihī bāreş be-gūyed ṭā'irem
Ger be-per gūyīş, eger deveḳuşuna dir iseñ. ***Gūyed üştürem***, lisān-ı ḥāl ile deveyim dir. ***Ve nihī bāreş***, ve eger aña yük ḳor iseñ. ***Be-gūyed ṭā'irem***, ḳuşum dir. İşte nefs-i emmāre de bunuñ gibi mücāhedeyi istemez. Kendi bildigine gider. Ve rāh-ı Ḥaḳ'da hīçbir nesneye yaramaz. **Fā'ide:** ***Ger***, ḥarf-i şarṭdır ki egerden muḫaffefdir. ***Per***, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı, perīdendir uçmaḳ maʿnāsına. ***Gūyīş***, iki yā iledir. Zīrā ***gūyī*** mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki evvelki yā-i aṣliyye ve ikinci yā ḫiṭāb içündür. Ve ṣīn-i żāmīriñ mā-ḳabli ʿinde'l-cumhūr meftūḥdur. Lākin	**bi-per:** *Bā-yı meksūre* teʿkīd içündür, *per* pā-yı ʿAcemīnün fetḥi ile fiʿl-i emr-i müfreddür; 'uç'. ʿArabca '*ṭır'* maʿnāsınadur, kesr-i *ṭā* ve sükūn-ı *rā* ile. **gūyīş**: Fiʿl-i mużāriʿ müfred muḫāṭabdur. *Ṣīn-i żamīr*, *şütür-murġ*a rāciʿdür. *Ṣīn*üñ mā-ḳabli meftūḥ olmaḳ ḳāʿide-i muṭṭaride iken bunda şaẕiyyet üzre yaʿnī ḫilāf-ı ḳıyās meksūr oḳınur. **Maḥṣūl**: Eger şütür-murġa uç, diye emr idesin, deveyim, dir. Eger aña yük ḳoyasın, ṭā'irim, dir. Ḥażret-i Şeyḫ ʿ*aleyhi'r-raḥme*nüñ nefsi deveḳuşuna teşbīhi ḥaḳḳā kì teşbīh-i laṭīf ve temåil-i ẓarīfdür. **[210.**

burada li-ecli'l-vezn iskān olunur. **[219. Beyit/80b]**	**Beyit/48a]**

Aşağıda tablolardan yararlanılarak *Pend-nâme'nin* aynı beytine yaklaşık bir yüzyıl arayla yapılan söz konusu iki şerhten seçilen örnekler yan yana verilecektir. İki şerhin muhteva, dil özellikleri, ekler, gramer bilgisi, şerh tekniği açısından karşılaştırılması metin-şerh-tercüme ilişkisi konusunda okuyucuya ipucu verecektir.

Tablo 10. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından Karşılaştırılması-III

Nüzhetü'l-İhvân	***Berg-i Dervîşân***
Ān Ḫudāvendī ki hengām-ı seḥer **Kerd ḳavm-i Lūṭ-rā zīr ü zeber (Nİ/5; BD/5)**	
Ḫudāvendī de olan yā vaḥdet içündür. Ḥāṣılı ***ān Ḫudāvendī ki***, ol bir Allāh ki. **Hengām-*ı seḥer***, seḥer vaḳti. Murād vaḳt-i ṣabāḥdır. Zīrā seḥeriñ ṣabāḥa ittiṣāli vardır. ***Kerd***, o Allāh eyledi. ***Ḳavm-i Lūṭ-rā***, Lūṭ ḳavmiñi. ***Zīr ü zeber***, alt-üst. El-ḥāṣıl ol bir Ḫudā ki ṣabāḥ vaḳti Lūṭ ḳavmiñi ve memleketleriñi zīr ü zeber eyledi. **Fā'ide:** ***Lūṭ***, Ḥażret-i İbrāhīm'iñ birāder-zādesidir. **Zīr**, kesrle altdır ʿArabīde taḥt gibi. ***Zeber***, fetḥle üstdür ʿArabīde fevḳ gibi.	**Ān**: İsm-i işāret 'ol' dimekdür. **Ḫudāvendī:** *Yā ḥarf-i vaḥdet.* Ḫudāvend, bunda ʿaẓamet-i Kibriyā ṣāḥibi olan 'Allâhu ʿaẓīmü'ş-şān' dimekdür. **kì**: Rābıṭ-ı ṣıfatdur. **hengām**: *Hā*nuñ fetḥi ve *nūn*uñ sükūnı ve *Kāf-ı ʿAcemī*yle 'vaḳt'maʿnāsınadur. Cemʿi *evḳāt* ve *ḥīn* ve *aḥyān* ve *ecel* ü *acāl* ve *an* u *avān* ve *ʿaṣr* u *aʿṣār* ü *aʿṣür* ve *zamān* ü *ezmān* ve *ebān* ü *ebābīn* ve *ḳarn* u *ḳurūn* ve *fetret* ü *feterāt* gibi *seḥer*e iżāfeti żarfiyyedür. **seḥer**: ʿArabīdür. Fārisīde '*bām'*, muḳābil-i *şām*dur. '*Bāmdādān'* daḫi dirler. 'Ṭañ' maʿnāsınadur; yaʿnī 'ṣabāḥ' dimekdür. **ḳavm**: Maʿrūfdur. *Lūṭ'a* iżāfeti lāmiyyedür.

	Lūṭ: Cenāb-ı İbrāhīm ʿ*aleyhi’s-selām*uñ birāder-zādesi ve te’dīb ü irşādlarınuñ terbiyet- dādesidür. Ḥażret-i Ḫalīl müteşaddī-i daʿvā-yı ṣaḥīhe-i risālet oldıḳlarında taṣdīḳ ve iḳrār ve kendileri ile hicreti iḫtiyār idüp anlar saʿādetle arż-ı Filisṭīn’de nüzūl-i iclāl buyurdıḳlarında bunlar bir merḥale baʿīd, Ürdün nām maḳāmda iḳāmete ḳıyām buyurdılar. Ḳavmlerinüñ mücid ü mücidd oldıḳları fiʿl-i meẕmūmdan menʿ ve zecr içün irsāl olınup yigirmi sene nehy-i münker emrinde be-temhīd-i muḳaddemāt-ı vaʿd u vaʿīd itdiler. Müfīd olmayup ol nā-sāzlar naġme-i bī-āheng-i erġanūn-ı küfr ü ḍalāle şuʿbeler ziyāde itdiler. Eyyām-ı istidrāc tamām olduġı hengāmda ol ḳavm-i ḍālli istīṣāl içün ḥażret-i Cebreʿīl ve Mikā’īl ve İsrāfīl ʿaleyhimü’s-selām irsāl olınup aḥsen-i taḳvīm-i insānī ile ʿizzet-serā-yı Lūṭ’da murabbaʿ-nişīn-i mesned-i mihmānī oldılar. Çünkì her biri kemāl-i ḥüsn ü cemāl birle zībende birer dilber-i ḫoş-āyende-manẓar-ı nāzende-maḥżar olmışlar idi. Ol gümrāhlar āgāh olup ḥāşā fiʿl-i fāḥişe ḳaṣdıyla şitāb-künān-ı ʿāzim-i bāb-ı devlet-meʿāb-ı ḥażret-i Lūṭ oldılar. Ol Nebiyy-i ġayūr ʿ*aleyhi’s-selām* gümgeşte- rāh-ı şuʿūr olup menʿe sayʿ eyledikçe anlar żuyūf-ı kerīmelerin kendilerine teslīm-i teklīf-i ʿanīfin tīzter itmeleriyle ʿāḳıbet ḥulūl-ı leyl dīdelerine mīl oldıḳda فاسر باهلك feḥvāsınca cenāb-ı Lūṭ müsta’idd-i refāḳat olan ehli ile ẕeyl-i

	selāmete tevessül buyurdıklarına müteʿāḳiben şehbāl-i iḳtidār-ı ḥażret-i Rūḥü'l-emīn ile beş pāre ḳarye-i mühmelede taḳrīben yüz biñ nüfūs-ı muʿaṭṭala ile ber-feḥvā-yı جعلنا عاليها سافلها taḳlīb ve bu taḳrīble lisān-ı Tenzīl'de mü'tefikāt ile talḳīb olındı. **zīr:** *Zā-yı muʿcem*enüñ kesri ve *yā*nuñ sükūnıyla 'alt'. ʿArabca *taḥte* dirler. **zeber:** *Zā-yı mu'ceme* ve *yā-yı muvaḥhidenüñ* fetḥleriyle ve *rā-yı mühmele*nüñ sükūnıyla 'üst', ʿArabīde '*fevḳa'* dirler. **Maḥsūl**: Ol sāhib-i kibriyā olan Allâhu ʿaẓīmü'-şān ṣabāḥ vaḳtinde Lūṭ ḳavminüñ altını üstine getürdi; yaʿnī sü'-i ṣunʿīlerinüñ cezāsın virüp helāk eyledi. (s.379/381)

Tablo 11. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından Karşılaştırılması-IV

Nüzhetü'l-İhvān	***Berg-i Dervişān***
Her ki dāred dāniş ü ʿaḳl u temīz ***Ehl-i ʿilm ü ʿaḳl-rā dāred ʿazīz***	
Her ki, her kimse ki. ***Dāred***, ṭuta. ***Dāniş***, ism-i maṣdardır. Biliş dimekdir. Ḥāṣılı ʿilm ü maʿlūmāt ve ***ʿaḳl u temīz*** daḫi ʿaḳl u temīz ṭuta. ***Ehl-i ʿilm ü ʿaḳl-rā***, ehl-i ʿilm ve ehl-i ʿaḳlı. ***Dāred*** ṭutar. ***ʿAzīz***, ʿazīz. Ḥāṣılı her kimse ki ʿilm ü maʿlūmāt ve ʿaḳl u temiz ṭuta o kimse ehl-i ʿilm ve ehl-i ʿaḳlı	**dāniş**: İsm-i maṣdardur, 'biliş' maʿnāsınadur. ***Temīz'üñ*** aṣlı *temyīz*dür, iki *yā* ile. Aʿcām *yā'*nun birini ḥaẕf idüp *temīz* yazarlar. **Maḥṣūl**: Her kimüñ kì ʿilm ü ʿaḳl u temīzi ola, erbābını ʿazīz ü şerīf ṭutar; yaʿnī ḥażret-i Şeyḫ'üñ bu benefşe-zār-ı ḳudsī-nesīm beyt-i

ʿazīz ṭutar. Yaʿnī cāhil kimseler gibi ḫ^{v}ār ü ẕelīl ṭutmaz. Ulūluġa delīl olan dört şeyden birisi de budur. **[Nİ 105. Beyit/43a]**	belāġat-şemīminden cārī olan zülāl-i ḥayāt-efzā-yı maʿnā ʿulemā vü ʿuḳalāya حسبما يساعده الوسع والامكان tevḳīr ü taʿẓīm lāzıme-i erkān-ı īmāndur. (s. 450)

Tablo 12. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Şerh Yöntemi Açısından Karşılaştırılması-V

Nüzhetü'l-İhvān	***Berg-i Dervişān***
146. Ḫ^{v}āb u ḫor cuz pīşe-i **inʿām** nīst Ḫuftegān-rā behre z'īn inʿām nīst	143. Ḫ^{v}āb u ḫor coz pīşe-i **enʿām** nīst Ḫüftegān-rā behre z'īn inʿām nīst
Ḫ^{v}āb, uyḳu. ***U ḫor***, ve yemek. ***Cuz pīşe-i inʿām***, iḥsān-kārīniñ ġayrı. ***Nīst***, degildir. ***Ḫuftegān-rā***, uyumuşlara. ***Behre***, naṣīb. ***Z'īn inʿām***, bu iḥsāndan. ***Nīst***, yoḳdur. Ḥāṣılı böyle çoḳ uyumaḳ ve çoḳ yemek ḥayvānıñ kārıdır. Ve ḫufte olanlara bu inʿāmdan naṣīb yoḳdur. Yaʿnī çoḳ yemek ve çoḳ uyumaḳ rızḳıñ eksikliğiñi mūcib olur. **[58a]**	**ḫor**: 'Yiyüp içmek'. ʿArabca 'ekl ü şürb'. **enʿām:** Feṯḥ-i hemze ile 'dört ayaḳlı ḥayvān'a dirler; 'behāyim' gibi. Müfredi neʿam gelür, feṯḥeyn ile. Fārisīce 'çār-pāy' dirler. **inʿām:** Kesr-i hemze ile veznen ve maʿnen 'iḥsān' gibidür. **Maḥṣūl**: Uyumaḳ ve yimek ve içmek ḥayvānāt ṣanʿatıdur; yaʿnī naḳd u evḳātın ve enfās-ı ḥayātın meẕkūr üç taḫṣīṣ idüp taḥṣīl-i levāzım-ı saʿādet-i dāreynde raḫāvet ve ġaflet ḳatı denā'et ve ḫilāf-ı insāniyyetdür; zīrā uyumışlaruñ yaʿnī ġāfil ü ẕāhil olanlaruñ bu inʿām u iḥsāndan naṣīb ve behreleri yoḳdur. (s.467)

Tablo 13. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması- I (Kelimeler)

Kelimeler	***Nüzhetü'l-İhvân***	***Berg-i Dervişân***
Kelimelerin Kökleri	***Nās***, ādemoġlanı dimekdir ki aṣlı ünāsdır. [15a] ***-kār***, kāf-ı ʿArabīyle iş maʿnāsınadır. ***Güneh-kār***, vaṣf-ı terkībīdir. Güneh-kārende'den muḫaffefdir. Günāh, işleyici maʿnāsına. Āḫirinde olan ***-īm*** kesr ile nefs-i mütekellim-i maaʿ'l-ġayr żamīridir. Lākin hemzesini li-ecli'l taḫfīf ḥaẕf iderler. [18b] Bu ***v'ān gehī***, ān-gāhī ve ān-gāh ve+ān+geh cemīʿsi kāf-ı Fārsīyle ol vaḳt dimekdir. ***V'ān gehī***, āngāhī'niñ yā'ları zā'iddir. Lākin v'ān gehī burada andan ṣoñra maʿnāsına istiʿmāl olunur. [25b]	**Muṣṭafā**: İftiʿāl bābından ism-i mefʿūldür; 'üründülenmiş' maʿnāsınadur. (s.412) **Pādşāhā**: Āḫirinde olan *elif* ḥarf-i nidādur. *Pādşāh* aṣlında *şāh-ı pād* idi. *Şāh* 'ulu' ve *pād*, *pā-yı ʿAcemī*yle 'ḥāfıẓ' maʿnāsınadur. Ṣoñra ḳa'ide-i Aʿcām üzre *pād-ı şāh* üzerine taḳdīm idüp *pādşāh* oldı. Ḥāṣılı 'ulu ḥāfıẓ'maʿnāsınadur. (s.415) **mer-ve-rā**: Üç kelimeden mürekkebdür: *mer'*den *vāv'*dan ve *rā'*dan. *Mer* bunda mā-baʿddeki *rā'*yı te'kīd ider, *ū* żamīr-i ġā'ibdür kì terkīb ile hemzesi sāḳıt olmışdur ve *rā bā-yı ṣıla* maʿnāsınadur; cümlesi 'aña' dimekdür. [s. 575]

Kelimelerin Hangi Dile Ait Olduğunu Belirtme/ Türkçe ve Arapçadaki Karşılıklarını Verme	***Ez-ten***'de olan ***ez***, Türkîde -den ifâde ider. [5b] ***Ten***, gövde dimekdir. ʿArabîde beden ü cesed dirler. [5b] ***Ferzend***, oġul maʿnâsınadır. ʿArabîde veled gibi. [10a] ***Ṣad***, yüz dimekdir. ***Sâle***'niñ âḫirinde olan hâ-i resmî miḳdâr içündür. Türkîde yıllıḳ ve senelik ile taʿbîr olunur. Meşelâ yek sâle bir yıllıḳ ve yek rûze bir günlükdür. [10b] **Fâ'ide:** ***Ez***, min maʿnâsınadır. Türkîde -den ifâde ider. [11a] ***Zemîn***, Fârsîdir. ʿArabîsi arż, Türkçesi yer dimekdir. [13a] ***Ḳamer***, ʿArabîdir ay maʿnâsına. Fârsîde mâh dirler. [13b]	**ū:** Żamîr-i ġâ'ib 'ol' dimekdür; ʿArabîde '*hüve*, *hiye'* gibi. (s.375) **necât**: *Nûn*uñ fetḥi ile maṣdardur; 'Ḳurtulmaḳ' maʿnâsına; Fârisîde '*rehîden*'dirler. (s. 375) **fermân:** *Fâ*nuñ fetḥi ve *râ*nuñ sükûnı ile 'buyruḳ', ʿArabîde '*emr'*, cemʿi *evâmir* gelür. (s. 376) **ḳavm**: *Ḳâf*uñ fetḥi ve *vâv*uñ sukûnıyla 'cemâʿat'. ʿArabîde ve Fârisîde ve Türkîde müstaʿmeldür. (BD/377) **nâḳa**: ʿArabîdür; 'dişi deve'; Fârisîde cinsine *üştür* ve *şütür* dirler. (s. 383) **mûm**: ʿArabîde ve Fârisîde müstaʿmel ve maʿrûfdur. (BD/384) **erre [, irre]**: *Hemze* ve *râ-yı müşeddede*nüñ fetḥleriyle 'bıçḳı'. ʿArabîde *hemze*nüñ kesri ve *râ-yı müşeddede*nüñ fetḥi iledür. '*Minşâr'* daḫi dirler. (s. 389) **muʿteber**: İftiʿâl bâbından ism-i fâ'ilidir. Binâsı muṭâvaʿat içündür. 'Ögüt almış, eşyâya naẓar-ı ibret ile

		nāẕır yaʿnī mutteʿiẕ’. Fārisīce ‘*pendpezīrufte’* maʿnāsınadur. (s. 430) ʿ**azīz:** Muḳābil-i *zelīl* ve *ḥaḳīr*. Fārisīde *ḫ ̌ār* ve *ḫor* dirler**.** (s. 440) **pāk:** Pā-yı ʿAcemīyle ‘arı’; ʿArabīde ‘*laṭīf*” ve ‘*ṭāhir’* maʿnāsınadur**.** (s. 440) **Şem**ʿ: ʿArabīdür; ‘mūm’ maʿnāsına. *Mūm* Türkī ve Fārisīde müstaʿmeldür. Türkīce ‘çıraġ/çerāġ/çirāġ’dirler. ‘Ol daḫi iki lisānda müşterekdür’ didiler. (s. 442) **ḫıred**: *Ḫā-yı muʿceme*nüñ kesriyle ‘uṣ’; Fārisīce ‘*ferheng’* daḫi dirler.ʿArabca *ʿaḳl* cemʿi *ʿuḳūl* gelür. (s. 523) **vebālest**: *Vebāl* ‘yaramazlıḳ’ ve ‘żarar u ziyān’ ve ‘mekrūh’ maʿnāsınadur; ʿArabīdür. *Sīn* ve *tā* ḳā’ide-i Aʿcām üzre edāt-ı ḫaberdür. (s. 523) **bālest**: Bunda ‘ḳanat’. ʿArabca ‘cenāḥ’ maʿnāsınadur, cemʿi *ecniḥe* gelür ve her kişinüñ ḳollarına ḳoltuġına varınca *cenāḥ*

		dirler. (s. 523)
Kelimelerin Müştakları	**Ümmetān**, żamm-ı hemze ile ümmetiñ cemʿīdir. [16a] ***Ervāḥ***, feṯḥ-i hemze ile rūḥuñ cemʿīdir. [16b] ***Rīḫte*** daḫī māżī-i menḳūldür. Düşmek maʿnāsına maṣdarı rīḫtendir. Mużāriʿi rīzed ve ism-i fāʿili rīzendedir. [21b] ***Dūstān***, dostuñ cemʿīdir. [44b]	**kerd**: *Kāf-ı ʿArabī*nüñ feṯḥi ve *rā* ve *dāl-i mühmele*nüñ sükūnlarıyla fiʿl-i māżī müfred ġā'ib, *kerden*den müştaḳdur, 'eyledi'.(s. 377) **bād:** 'Yel', ʿArabīde 'rīḥ' maʿnāsınadur. Cemʿi *riyāḥ* ü *eryāḥ* gelür. (s. 377) **tīr**: 'Oḳ'dur. 'Arabīde *sehm*. Cemʿi *sihām* ve *eshām* ve *sehmān* gelür. (s. 381) **ten**: *Tā*nuñ feṯḥi ile 'beden' yaʿnī 'gövde'. ʿArabīde 'cesed' ve 'cism ve cismān' maʿnāsınadur. Cemʿleri *ebdān* ve *ecsām* gelür. (s. 386)
Kelimelerin Zıt Anlamları	**Ān**: ism-i işāret-i baʿīd'dir. **Īn**, ism-i işāret-i ḳarīb'dir. **[1b]**	**aʿdā**: ʿ*Adū*nuñ cemʿidür. Żıdd-ı *eḥibbā*dur. (s. 382) **vīrān**: 'Ḫarāb'; ʿ*imāre*nüñ żıddıdur, kesr-i ʿ*ayn* ile. (s. 391) **ḫˇārī:** *Ḫā-yı muʿceme* ve *vāv-ı resmī* ile ve *yā-yı maṣdariyye* ile 'ḫorluḳ'.ʿArabīde '*ẕüll*', żıddı ʿ*izz*dür. (s. 395) **ḥarām**: Żıdd-ı *ḥelāl*. (s. 442)
	Ṭarfetü'l-ʿayn, gözḳapaġını bir defʿa taḥrīk itmekdir.	

Kelimelerin Yan Anlamları	Ḥāṣılı Allāhu Teʿālā ḥażretleri göz **ḳapaġın** taḥrīk idinceye ḳadar dünyāyı birbirine urur. Yaʿnī şīşe gibi münkesir ü perīşān eyler. Maʿa-haẕā hīç kes ḳādir olmaz ki ol cihānı niçün böyle itdiñ dimege. [9a/9b]	**Ṭarfetü'lʿayn**: *Ṭā*nuñ fetḥi ile 'göz **ḳapaġın** taḥrīk itmek'. Bunda 'ḳıllet-i zamān'dan kināyedür. (s. 396)
Homonim (Eş Sesli) Kelimeler	**Fā'ide:** ***Ne-b'ved***, fiʿl-i māżīdir būden maṣdarından olmaḳ maʿnāsına. Lākin burada bā'nıñ żammesi li-ecli'l-vezn iskān olunur. Esās ʿArabīdir temel maʿnāsına. [91a] ***Bīş***, bā-i ʿArabīyle **ziyāde** maʿnasınadır. Bā-i Fārsīyle **öñ** ve **nezd** dimekdir. **[51a]** *Çār ḫaṣlet fiʿl-i şeyṭānī buved* *Dāned īnhā her ki raḥmānī buved* **Fā'ide:** Burada ***buved*** kelimeleri edāt-ı ḫaber olan **est** maʿnāsınadır. **[216b]** ***Farḳ***, iki nesneniñ birbirinden muġāyeretleri ve başıñ depesi	**ber-keşīd**: *Der-keşīd* gibidür. Bunda 'çıḳardı' maʿnāsınadur. (s. 383) **Çūn**: *Nūn* ile *nūn*suz iki maʿnā beyninde müşterekdür. Biri *teşbīh* ve biri *taʿlīl*dür. Bunda *taʿlīl* içündür. (s. 384) **kef[f]**: ʿArabīde ve Fārisīde müstaʿmeldür, maʿnāsı keẕīrdür. Bunda el 'ayası'.

	ve iki şeyʾi yek-dīgerinden ẕihnen veyā ʿamelen ayırmaḳ dimekdir. **[238a]**	
Kelimelerin Eş Anlamlıları	***Ṣafā***, pāk ve temiz olmaḳ maʿnāsınadır. [16a] ***Sirāc***, kesr-i sīn ile ʿArabīdir ḳandīl maʿnāsına. Fārsīde çerāġ dirler. [16a] ***Ābād***, medle maʿmūr ve rūşen dimekdir. [18a] ***Endāz***, ḳıyās u nihāyet dimekdir. [19a] ***Vey***, żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır ʿArabīde hüve gibi. [29a] Bāz lafẓı girü ve bir daḫi ve gine maʿnāsına gelür. ʿArabīde eyżān ile taʿbīr olunur. [40a] ***Sürḫ*** ḳırmızıya ve ***zerd*** daḫi ṣarıya. [48a]	**luṭf**: *Lām*uñ żammı *ṭā*nuñ sükūnıyla ʻaʿmālde rıfḳ itmeg'e dirler. Muḳābiliʿ*unf*dur. (s. 378) **iẓhār**: *İfʿāl* bābında maṣdardur. Muḳābil-i *iḫfā*dur.(s. 378) **peydā**: 'Ẓāhir ü āşkār' maʿnāsınadur; muḳābil-i *pinhān*.(s. 397) **ṭīn**: 'Balçıḳ'. Cemʿi *eṭyān* gelür. Fārisīce '*gil*' ve '*vaḥal*' ve '*şaḫ*' maʿnasınadur. (s. 400) **buzurg**: 'Büyük' ve 'iri'; muḳābil-i 'ḫurd' ve 'kūçek'. ʿArabca '*kebīr*', muḳābil-i *ṣaġīr,* cemʿleri *kibār* u *ṣıġār* gelür. (s. 510)
	Nīk-nām, vaṣf-ı terkībīdir. Āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet	**ḫalef**: *Ḫā-yı muʿcem*enüñ ve *lām*ın fetḥalarıyla 'kişinüñ

Diğer Ayrıntılar	içündür ki maʿnāsı eyü nāmluluḳ dimekdir. Evvelinde olan ***der*** ḥarf-i ṣıla ve-yāḫud ḥārf-i ẓarfdır ki her ikisi münāsibdir.[194a] **Fā'ide:** Eger ***tiryāk*** kāf ile olursa Fārsī, ḳāf ile olursa ʿArabī'dir dimişler. [152b]	aʿḳābinden ve yirine gelen nīk kerdār'a dirler. Cemʿi *aḫlāf* gelür. ʿArab "خلف صدق من أبيه" dir. Ammā bed-ḫūy ve kec-reftāra '*ḫalf- sū"* dirler *lām*uñ sükūnıyla. (s. 579)
Şiir Dilinin Yapısından Kaynaklanan Anlam Bulanıklığını Önlemek Amacıyla Yer Yer Metin Tamirinin Yapılması	Ez-gedāyān pārehā-yı nān ***me-ḫer*** Z'ān ki mī-āred faḳīrī ey ***piser*** ***Me-ḫer***, ***mīm***'iñ fetḥi ve ***ḫā***'nıñ kesriyle nehy-i ḥāżırdır ḫerīden maṣdarından ṣatun almaḳ maʿnāsına. Lākin burada ***me-ḫer*** fetḥaladır ki ***püserle*** ḳāfiye olmaḳdan içün. [232b]	Mıṣrāʿ-ı evvelde kārhāda bir 'der' taḳdīr olınmalu kì müstaḳīm olur (s. 305, 58b)

Tablo 14. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması-II (Dil Bilgisi)

Dil Bilgisi	*Nüzhetü'l-İhvân*	*Berg-i Dervişân*
	Kimḫā, kesr-i kāf-ıʿ Arabīyle maẕrūf ḳumaşdır. Ammā Türkīde kāf'ıñ fetḥasıyla istiʿmāl olunur. **[8b]**	**Dā'imā**: Fiʿl-i maḥẕūfuñ mefʿūl-i muṭlaḳıdur. Tākdīri *dāme* , *dā'imen.* (s. 418) **beden**: Fārisī iʿtibār olınursa *būden*den muḫaffef 'olmaḳ' yaʿnī 'vücūd' ve 'ẕāt' ve 'şaḫṣ' maʿnāsınadur kì

Kelimelerin Farklı Formları	***Ḳanṭara***, ***ḳāf*** ıñ fetḥi ve ***nūn***'uñ sükūnıyla köpri dimekdir. ***Reh***, hā-i sākine ile yoldur. Burada ḳāfiyeden içün iskān olunmaz. Eger iskān olunur ise ***ḳanṭara*** daḫi li-ecli'l-vezn iskān olunur. **[210b]** ***Münāfiḳ***, müfāʿale bābından ism-i fāʿildir ki şülāşīsi nifaḳdır.[218a] ***Ṣadaḳa***, ḥareketledir. Lākin burada vezn içün taḫfīf olunup dāl sākin oḳunur.[248a]	cemʿīleri *ẕevāt ve eṣḥuṣ ve şuḥūṣ ve eṣḥāṣ* gelür. ʿArabī iʿtibār olınursa *ebdān*uñ müfredi olur.(s. 422) **şikem**: 'Ḳarın', '*şikenem'*, '*şikeneb'*, '*şikenbe'* daḫi dirler. ʿArabca '*baṭn'* maʿnāsınadur. (s. 442) **uftāde vü ūftāde vü futāde**: Üçi de lüġatdur*; uftāden*den ism-i mefʿūl 'düşmiş' maʿnāsınadur. ʿArabca '*muvaḳḳaʿ'* ve '*meskūṭ'* dirler. Bunda 'kāhil', 'tenbel' maʿnālarını żāmindür. (s. 517) **Zāġ**: 'Ḳarġa'. ʿArabca '*ġurāb'*; cemʿi *ġırbān* ve *aġribe* dirler. (s. 520) **sipīd**: *Sīn*üñ kesriyle 'aḳ'. ʿArabca '*beyāż'* ve '*ebyāż'* maʿnāsına. *Sifīd*, *fā* ile daḫi bu maʿnāyadur. (s. 566) **tiryāḳ**: Maʿrūfdur; *tiryak ü diryāk ü diryāḳ u ṭiryāḳ* işbu beş vech lüġatdür. (s. 573) **zinhār** ve zīnhār: *Yā* ile ve *yā*sız edāt-ı taḥẕīr ü tenbīhdür; 'ṣaḳın' maʿnāsınadur. (s. 597)

Kelimeler ve Edatların Gramatikal İşlevleri ve Örnekler	***Kerd***, fiʿl-i māżīdir. İtdi dimekdir. Fiʿl-i mażīniñ müfred-i ġāʾibine ʿalāmet yā dāl olur yāḫūd tā olur kerd, reft gibi. Eger bu ʿalāmetler bulunur ise biline ki o kelime fiʿl-i māżīdir ve illā degil.***Ber-Ḫalīleş***'de olan ber, ḥarf-i ṣıla'dır. Eger bā ḥarf-i ṣıla olur ise kelimeniñ āḫirine bir hā-i resmiyye gelüp ve hā'nıñ daḫi mā-ḳabli meftūḥ ḳılınur. [3a] ***Bī***, edāt-ı nefydir. [19a] ***Sāl***, yıl ve sene maʿnāsınadır. Āḫirinde olan ***-hā***, edāt-ı cemʿdir. Yıllar ve nice seneler dimekdir. ***Der-fisḳ***'daki ***der-***, edāt-ı ẓarfdır. [19b] ***Çü***, vāv-ı resmīyle edāt-ı teşbīhdir. Çün'den muḫaffefdir. Bir de vāv-ı aṣliyye ile çū vardır. Maʿnāsı naṣıl dimekdir. [38b]	**der**: Edāt-ı ẓarfdur. (s. 410) **mī**: Edāt-ı ḥāldur. (s. 415) **k'ender**: Aṣlı *kì ender*dür; *kì*, rābıṭ-ı ṣıfat ve *ender*, *der* gibi edāt-ı ẓarfdur. (s. 422) **ḫıredmendān**: *Ḫıred* ve *ḫerheng* 'uṣ'; ʿArabīde '*ʿaḳl*' maʿnāsınadur; *mend* edāt-ı nisbetdür. *Elif* ve *nūn* edāt-ı cemʿdür. (s. 426) **neyufted**: *Nūn-ı nāfiye* ile *neyuften* fiʿl-i nefy-i istiḳbāldür; 'düşmez'. ʿArabca 'lā-yesḳatu' maʿnāsınadur. Evveli *hemze* olan kelimeye *Nūn-ı nāfiye* dāḫil olduḳda *hemze* yerine bir *yā* getürürler. Neyufted ve neyāmed gibi. *Yā-yı* te'kīdüñ aḥvāli daḫi *Nūn-ı nāfiye* gibidür f'efhem. (s. 441)
	V'ez, ve ez'den muḫaffefdir. Vezn-i şiʿr içün hemzesi ḥaẕf olunmuşdur. [17a]	**imāmānī**de *elif* ve *nūn* edāt-ı cemʿdür ve *yā* tenkīr içündür. (s. 411)

Kelimeler Hakkında Gramer Açıklamaları	***Ẕū'l-minen***'de olan ***ẕū*** ṣāḥib maʿnāsınadır. ***Minen***, kesr-i mīm ile minnet'iñ cemʿīdir. [17a] ***Şefāʿat-ḫᵛāh***, vaṣf-ı terkībīdir. Şefāʿat-ḫᵛāhende'den muḫaffef olup şefāʿat dileyici dimekdir. Daḫi men ile ber-ā-ber terkīb-i iżāfīdir. [22b] ***Kez***, aṣlında kāf-ı ʿArabīniñ kesri ve hemzeniñ daḫi fetḥiyle ***ki ez***'dir. Ṣoñra taḫfīfden içün hā-i resmī ve hemze ḥaẕf olunup kāf'ıñ daḫi kesresi fetḥaya tebdīl olunmuşdur. [22b]	**yāft**: Fiʿl-i māżī; 'buldı'. ʿArabīde '*vecede'*. (s. 414) **güẕār**: *Kāf-ı ʿAcemī*niñ żammı ve *ẕāl-i muʿceme* ile emr-i ḥāżırdur; lüġatde 'geç' maʿnāsınadur. Bunda 'bağışla' ve 'afv eyle' maʿnāsınadur. (s. 416) **negẕeşte**de *nūn* ḥarf-i nehydür; kelimelerüñ evā'iline dāḫil olur. Dört cihetle istiʿmāl iderler. Bāżı kelimede yalñız muttaṣıl yazılur, neküned نکند ve bāżı kelimede *yā* ile muttaṣıl yazılur, neyāmed نمايد gibi ve bāżı kelimede *hā-yı resmī* ile munfaṣıl yazılur, nebīned نه بيند . Ve esmā-yı fevāʿil ü mefāʿil-i ʿArabiyyeye dāḫil olsa *elif* ile munfaṣıl yazılur, nāḳābil ان قابل ve nāmaḳbūl ان مقبول gibi. (s. 419) **neng**: *Nūn*-ı evvelīnüñ fetḥi ve ṣānīnüñ sükūnı ve *ḳāf-ı ʿAcemī* ile ''ār u nāmūs' maʿnāsınadur. Lisān-ı Fārisīde *nūn-ı sākine*den ṣoñra gelen *kāf* dā'imā ʿAcemīdür; *neng, ceng,*

		seng, leng, direng, ve ḳıs ʿalá hâẕā. (s. 493) **bū'l-fużūl**: *Ebū'l-fuẕūl* idi żarūret-i vezn içün *elif* ḥaẕf olındı. Maʿlūm ola kì ʿArab bir māddede mübālaġa ḳaṣd itse *eb* ve *ümm* kelimelerini taṣvīr iderler.Meṣelā *ebū'l-ḥiyel* ve *ümmü'l-ḫabā'iṣ* dirler.'Mübālaġa ile ḥīle-kār' ve 'mübālaġa ile ḫabāṣet-medār' maʿnāsınadur. *Bū'l-fużūl* 'mübālaġa ile ḥadd u mikdārından tecāvüz idici' maʿnāsınadur. (s. 507) **bā-mehterān:** *Bā* ḥarf-i müṣāḥabet, *mehter* 'ulu', *ter* edāt-ı tafżīl; 'uluraḳ' maʿnāsınadur. *Mehterān* cemʿ ṣīġasıdur. (s. 563)
Gramer Terimlerini/Kurallarını Açıklama	**Ḳā'ide:** Māżī-i menḳūl şol şeye dirler ki lafẓı ism-i mefʿūl şeklinde olur lākin maʿnāsı muḫtelifdir. Meṣelā kerde lafẓı ism-i mefʿūl murād olundıġına göre maʿnāsı idilmiş dimekdir. Ve eger māżī-i menḳūl murād olunur ise maʿnāsı itmiş dimek olur. [4a]	***neyufted:*** Nūn-ı nāfiye ile neyuften fiʿl-i nefy-i istiḳbāldür; 'düşmez'. ʿArabca 'lā-yesḳatu ' maʿnāsınadur. Evveli hemze olan kelimeye Nūn-ı nāfiye dāḫil olduḳda hemze yerine bir yā getürürler. Neyufted ve neyāmed gibi. Yā-yı te'kīdüñ aḥvāli daḫi Nūn-ı

	Zīrā ḳavāʿid-i Fārsīdendir ki tā'nıñ mā-ḳabli ḫā-i muʿceme oldıġı vaḳtde ol ḫā'yı zā'ya ḳalb iderler. Nitekim tā'yı dāl'a ḳalb itdikleri gibi. Meṣelā āmūḫten kelimesiniñ mużāriʿinde āmūzed dirler ki ḫā, zā'ya ḳalb ü naḳl olunmuşdur. [4b] **Fā'ide-i Dīger:** Terkīb-i tavṣīfi'niñ ḳāʿidesi budur ki Fārsīde mevṣūf, ṣıfat üzerine muḳaddem ve mevṣūf'uñ āḫiri dā'imā meksūr olur. Lākin mevṣūf'uñ āḫirinde yā-i vaḥdet olur ise meksūr olmaz ve Türkçeye terceme olunduḳda ṣıfat, mevṣūf üzerine muḳaddem olur. [4b] **Fā'ide**: ***Şāfiʿī*** ile ***İdrīs***'iñ beyninde bir ibn kelimesi muḳadderdir. Taḳdīri Şāfiʿī ibn-i İdrīs'dir. Zīrā ḳāʿide-i Fārsiyyedendir iki ismiñ arasında ibn lafẓı olur ise li-ecli'l-taḫfīf ekṣerī yerde ḥaẕf olunur. [17b]	nāfiye gibidür f'efhem. (s. 441) ***nefsānīde***, elif ve nūn ve yā ḳāʿide-i Aʿcām üzre nisbet içündür.Yalñuz yā ile daḫi cā'izdür. Emmāretün bi's-sū'i olan nefse mensūb dimekdür. (s. 460) ***nebāyed şud:*** İki fiʿl cemʿ olup yaʿnī mużāriʿüñ mābaʿdinde mażī vāḳiʿ olsa maṣdar maʿnāsı virilür. Bundaki gibi şud, 'şuden' maʿnāsınadur. (s. 499)
		ḥayy: 'Diri' yaʿnī '*ẕü'l-*

Yapılagelen Yanlışları Düzeltme/ Doğru Kullanımları Belirtme	***Çi-rā***, cīm-i Fārsīniñ fetḥi ve kesriyle cā'izdir. Lākin kesre ile oḳunması efṣaḥdır. [7b] ***Hemyān***, hā'nıñ fetḥiyle kīse dimekdir. Lākin **kesr ile efṣaḥdır.** [8a] ***Kimḫā***, kesr-i kāf-ıʿ Arabīyle maẕrūf ḳumaşdır. Ammā Türkīde kāf'ıñ **fetḥasıyla istiʿmāl olunur**. [8b] ***Dehān***, kesr-i dāl ile müstaʿmel ise de **ṣaḥīḥi fetḥaladır**. [9a] ***Bi-gurīẖte***'de olan bā, kesre ile istiʿmāl olunur ise de **ṣaḥīḥ ü efṣaḥı żammeledir**. Zīrā ehl-i Fārsī, kāf-ı Fārsīden evvel olan bā'yı maẕmūm oḳur. [21a] **Fā'ide:** Burada ***ẖod*** kelimesiniñ żammesi mışrāʿ-ı evvelde bed	*ḥayāt'*. Fārisīce '*zinde'*, muḳābili *mürde* maʿnāsınadur. Ḥayy ve ḥayāt ḥażret-i Ḥayy-ı lā-yefūt cellet ʿaẓametehununñ zāt-ı kerīmesiyle ḳā'ime ṣıfat-ı ṣubūtiyye-i ḥaḳīḳiyedür. Ammā bizüm ḥaḳḳumuzda istiʿmāl olınursa *ḥayy* dimek 'muʿtedilü'l-mizāc' dimek olur. Ḥayāt maṣāhif-i şerīfede *vāv* ile yaʿnī resm-i ʿOsmānī üzre yazılur. Lâkin kütüb-i taʿlīmiyye ve mevāżıʿ-ı uẖrāda *elif* ile yazılur. *Ṣalāt* ve *zekāt* ve neẕā'iri daẖi böyledür. Keẕālik uẖrā vü fetvā ve ḳażā ve neẕā'ir daẖi Fürs ü Türkī kütüb ü evrāḳında *elif* ile yazılmaḳ fā'idedür. *Yā* ile yazanlar bu fā'ideden **ġāfildürler**. (s. 433) **ṣenā** ve ***duʿā*** ve ***rıżā*** mużāf olduḳlarında āẖirlerine *yā* yazılur. ṣenā-yı *Ḥaḳḳ* ve *duʿā-yı devlet* gibi. Fārisī ve Türkī terkīblerinde ḳāʿide budur. Ṣenā-yı *Ḥaḳḳ* ve *duʿā-yı devlet* ve neẕā'irinde

	kelimesine ḳāfiyeden içün fetḥa ile oḳunulması **iḫṭār olunur**. **[202b]** **Fā'ide:** ***Mevʿiẓet*** kelimesinde olan ***tā'***, ṭavīl-i ʿArabīden Fārsīye naḳl içündür. Yoḫsa tā'-i **ḫiṭāb degildir**. **[206b]**	hemze-i müctelibe yazanlar **bu ḳāʿideden ḫabīr ve āgāh degüldür.** (s. 436-437) **ġam-ḫᵛāregī**de olan *kāf-ı ʿAcemī, hā-[yı] resmī*den bedeldür; zīrā āḫirinde *hā-yı resmī* olan kelimeye *yā-yı maṣdariyye* lāḥıḳ olsa *hā-yı resmī kāf-ıʿAcemiyyeye* mübeddel olur. *ġam-ḫᵛāregī, bīçāregī, bendegī* gibi. *Hā* ve *kāfi* cemʿ idenler **bu ḳāʿideden ġāfildür.** Nitekì beyānı sebḳ itmişdür. (s. 512) **Maḥṣūl**: ʿİlme kemālāt ʿaḳldandur. Senüñ ʿamelsiz niyyetüñe kimse naẓar itmez; yaʿnī niyyet ʿamele muḳārin olmaġa muḥtācdur kì işüñe yaraya. ***Hest*** **bunda tekmīl-i** **vezn içün ṭutılmaḳdan ise edāt-ı ḫaber olmaḳ evlādur.** (s. 522) **bi-nhofteneş***: Bā*-yı te'kīd ile *nühoften* 'gizlemek' maʿnāsınadur. *Şīn* yuḳarıdan beri *mā naḥnü fīh*imüz olan söze rāciʿdür, *bā*-yı te'kīd meksūr oḳumaḳ **efṣahdur**.

		Nühoften ʿArabca ‘*setr*’ ve ‘*iḫfā*’ maʿnāsınadur. (s. 525) Muḳaddemen daḫi beyān olınmışdur; ṣalāt u zekāt Ḳur’ān-ı şerīfden ġayrı mevāżiʿde *elif* ile **yazılur**. Resm-i ʿOṯmānī yaʿnī *vāv* ile **yazılmaḳ meṣāḥife maḫṣūṣdur**. Naẓā’iri daḫi böyledür. (s. 597)
Farklı Görüşleri Bildirme	Ve baʿżılar daḫi bu hā’ya yā gibi edāt-ı nisbetdir dimişler. [10a]	**merdāne**: *Elif nūn* edāt-ı cemʿdür; h*ā-yı resmī* taḫṣīṣ ve liyāḳat ifāde ider; *şāhāne* ve *emīrāne* ve *merdāne* yaʿnī ‘şāhlara ve emīrlere ve merdlere lāyıḳ ve maḫṣūṣ olan vech üzere’ dimekdür. Baʿżılar ‘*elif nūn hā* üçi birden taḫṣīṣ ve liyāḳat ve nisbet ifāde ider’ dimişlerdür ve likulli vechin. (s. 492)

Tablo 15. Nüzhetü’l-İhvân’ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması-III (Kaynaklar)

Metin İçerisinde Kullandığı Kaynaklar	***Nüzhetü’l-İhvân***	***Berg-i Dervişân***
	Cürm-i bī-pāyān yerine **baʿżı nüsaḫda** cürm-i bī-endāz	Ve baʿżı **nüsḫaya göre** boġazı ḳaydında degüldür.Yaʿnī elvān-ı

Nüsha Farkları ile İlgili Bilgiler	düşmüşdür. Her ikisiniñ meʾāli birdir. [19a] ʿĀcizīm vü cürmhā **kerde besī** Nīst mā-rā ġayr-ı to hīç kesī Der-kenār: **Kerdem besī** nüsḫadan. [267a]	eṭʿıme-i nefīse ile boġazuñ murād-ı ẕevḳ-ı iʿtiyādı fikrinde olmayup ḳūt[-ı] lā-yemūta medār olan loḳma-i yesīr ile geçinür. Ḥāṣılı nān-ı cevīn ve sīr ile şebʿān u sīr olur. (s. 475) **Bażʿı nüsḫada** *dıraḫt-ı zehr* vāḳiʿ oldı. (s. 497)
Ayet ve Hadis Örnekleri	Yefʿalu mā yeşāu ve yaḥkumu mā yürīdü'dir. .(Āl-i İmrân/3:40; Mâide/5:1…) [7b] ***Ez-yuʾḫaẕ nevāṣī būde īm***, **Feʾyu ḫaẕu bi'n-nevāṣī** āyet-i kerīmesinden. Lākin żarūret-i vezn içün ***yuʾḫaẕ***'ıñ evvelinden fā ve ***bi'n-nevāṣī***'den bā ve elif ve nūn ḥaẕf olunmuşdur. [20a] Ḫalāḳakum min turābin ṣumme min nuṭfetin [226a] Ḳāle Resūlu'llāh **Ẕikrullāhi şifāu'l-ḳulūbi. [106a]** Ḥadīṣ-i şerīfde **ed-dünyā cīfetün ve ṭālibühā kilābun**	Ḥāṣılı kiẕb ʿizzeti sālib ve ḥaḳāreti cālibdür ولهم عذاب اليم بما كانوا يكذبون el'āye, kezzāb ḥaḳḳındadur. اياكم و الكذب فانه مجانب للايمان ḥadīs-i şerīf-i vācibü't-teşrīfi daḫi kezzāb ḥaḳḳında vārid olmışdur. Cemīʿ-i edyānda ḥarāmdur. Ḳubḥ-ı ẕünūb ve fuḥş-ı ʿuyūb olduġına işbu āyet-i şerīfe ve ḥadīṣ-i laṭīf delālet ider. (s. 436) عمل المؤمن على الصلاح ṭarīḳi güşāde; yaʿnī riyāları ṣalāḥa ḥaml mümkin iken ehl-i ʿaceze-i ʿibād ʿindlerinde böyle meẕmūmdur. (s. 444)

	buyurulmuşdur. [181a] Ḥadīṯ-i şerīfde **El-cennetü dāru'l-esḫiyāi** buyurulmuşdur. [214b]	**Maḥṣūl:** Her kimse kì ʿaẕāb-ı Ḥaḳ'dan emīn ola, mü'min degüldür, kāfir-i muṭlaḳ olur. عذاب الله واليأس من رحمته الله كلا هما كفر el-ḥadīṯ; yaʿnī bir kimse kì maḥż-ı ṭāʿat ü ʿibādetine iʿtimād u zehādet ve nezāhatine iʿtiḳād idüp Allâhu ʿaẓīmü'ş-şānuñ ʿaẕābından emīn olsa ve keẕâlik ġarīḳ-i deryā-yı fısḳ [u] fücūr olup Ḥaḳ subḥānehu ve teʿālánuñ raḥmetinden münḳaṭıʿu'r-recā olsa bu iki ḥālet küfr-i ṣırf ve aṣḥābı kāfir-i muṭlaḳdur *neʿūẕu billâhi teʿālá min ẕâlik.* (s. 458) külli bidʾatü ḍalāletü e'l-ḥadīṯ (s. 551) el-ʿafvu zekātü'ẓ-ẓafer (s. 572) Ecel ḥulūl ve ṣudūr eyledikde kelām-ı mefrūżü'l-iḥtirām Ḫudāvend-i ʿAzīz ü ʿAllām ki فاذا جاء اجلهم لا يستاخرون ساعةً و لا يستقدمون medlūlınca bir dem te'ḫīr ve bir nefes taḳdīm ḳabūl itmez, sāʿat-i muʿayyenesinde vāḳiʿ olur. (s.578)
	Ḥażreti ʿAlī Kerremallāhu vechehü :	Evvelen düşmenden kì lecc ü ʿinād yüzlüdür -yüzine laʿnet- andan

Hz. Ali ve Diğer Din Büyüklerinin Sözleri	Cerāḥātü't-tināni lehā'l-teyāmu Ve'lā yeltāmü mā cerhü'l-lisānu [121a]	ṣoñra cāhil dostuñ muṣāḥabet ü muʿāşeretinden perhīz eyle, perhīz muḳadderdür. خير من صديق جاهل عدو عاقل (s.581) Kendi ḥācetüñi çirkīn yüzlüden isteme. Ol kimseden kì güzel yüzlü andan iste. اطلب الخير عند حسان الوجوه fehvāsınca ḫayrı ḫūb-rūdan ṭaleb idüñ dimekdür. (s. 630)
	V'ān diger-rā yerine baʿżı nüsaḫda dīgerī-rā vāḳiʿ olmuşdur ki āḫirinde olan yā vaḥdet içündür. ***Ber***, daḫi dimekdir. Ammā ***ān diger-rā***, ol bir ġayriyye dimekdir ki murād Ḥażret-i **Yūsuf** ʿaleyhiʿs- selāmdır. ***Tāc***, ʿArabīdir. Eski zamānda pādişāhlar başlarına giyerler imiş. El-ḥāṣıl bir ġayrı ḳulunuñ başı üzerine bıçḳı ḳor yaʿnī Ḥażreti **Ẕekeriyyā** ʿaleyhi's-selām, derūn-ı dıraḫta iḫtifā buyurduḳları zamānda ṭā'ife-i Yehūd bıçḳı ile şehīd itdiler. Ve ol bir ḳulunuñ başı üzerine tāc ḳor yaʿnī ṣervet ü sāmān virdi. [6b]	**Maḥṣūl**: Eger pādşāh ẓulm ḳaṣdın iderse aña bölük ve ʿasker fā'ide itmez; yaʿnī ẓālim pādşāh maḳhūr ve ʿādil manṣūrdur. Bunda meẕheb ü dīn dāḫil degüldür. Ṭarafıʿadl ü inṣāf ġālib ve cānib-i cevr ü iʿtisāf maġlūb olagelmişdür. Ḥattá ibḳā-yı āṣār-ı ḳadīme iden ehl-i tevārīḫ ittifāḳ itmişlerdür kì **Nūşīrevān-ı** ʿādile gelinceye dek ḳayāṣire ġālib ve ekāsire maġlūb idiler. Ammā **Nūşīrevān** ẓuhūrında ʿadālet-i kāmile sebebi ile emr ber-ʿaks oldu. Maʿa haẕā āteş-perest bir kāfir idi. فاعتبروا يا اولى الابصار Ḫulāṣa-i kelām ve netīce-i merām budur kì ʿadlüñ meḥāsin ü menāfiʿ-i dünyeviyye vü uḫreviyyesi ve ẓulmüñ ḳabāyiḥ ü maẓārr-ı ʿāciliyye vü āciliyyesi bīrūn-ı yārā-

Tarihi Şahsiyetler ve Olaylara Gönderme	***Ḫüsrev***, meşhūr bir pādişāh olup pek ziyāde māl-dār imiş Cemşīd gibi. El-ḥāṣıl ***çü Keyḫüsrev***, Keyḫüsrev gibi. **[65b]**	yı taʿbīr-i ḫāme-i ḫoş-āyende-taḳrīrdür. Maʿlūm ola kì Fārisī vü Türkīde tetābuʿ-ı iżāfāt meẕmūm degüldür. (s. 448) **Behrām**: Bunda *Behrām-ı Gūr*'dur; bir pādişāh-ı ʿaẓīmü'ş-şān idi kì şāhān-ı cihān ḳahr u satvetinden lerzān u tersān idiler. Yigirmi dört yıl pādişāhluḳ itdikden ṣoñra bir gün ṣaydgāhda bir gūr-ı bād-reftārı şikār içün ardınca ilġar iderken gūrda ḳarār eyledi. (s. 477) yaʿnī taḫt-ı ḥükūmetde olan ʿibādullâhı eyü ṭut kì ve **Nūşirevān** gibi nām u şān-ı ʿadl ü inṣāfuñ eṭrāf-ı rubʿ-maʿmūre sārī vü münteşir ola. **Nūşirevān** kāfir iken ʿadl ü dādı memdūh-ı Faḫr-i enām *ʿaleyhi'ṣ-ṣalātü ve's-selām* oldı. (s. 544)
Diğer	ʿĀḳıbet gürk zāde gürk şeved Gerçi bā-ādemī buzurg şeved **[50a]** Āheste giden menzil-i maḳṣūduna irişür Tīz reftār olanıñ pāyine dāmen ṭolaşur [85b]	İkisi Farsça biri Türkçe olmak üzere üç beyit iktibas edilmiştir ve şârih tarafından şairleri belirtilmemiştir. (s. 37) *Umarum āmīn diye Rūḥu'l-emīn* *Kim derūn-ı dilden olmışdur enīn (s. 37)*

Şairlere Ait Beyitler	Beyt: Hüner-bīn der-güẕer ez-ʿayb-cūyī Bedī be-g'ẕer be-pīş-āver nikūyī [166b]	*Āmed* ber-men ki men resūlem Goftem tu be-rū ki men ḫüdāyem (s. 37) Āsumān bār-i emānet netevānist keşīd Ḳur'a-i kār be nām-i men-i dīvāne zedend (s. 499) Hafız Divanı, Gazel 184 (çev.Kanar, 2011, s. 446)
Daha Önce Yapılan Açıklamalara Gönderme	***Penhān***, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle gizlü maʿnāsınadır **egerçi kesre ile oḳunmaḳlıḳ şöhret bulmuş ise de**. Çünki fetḥa-la oḳumaḳ efsaḥ u faṣīḥdir. [193a]	**ḫayl**: Fetḥ-i *ḫā-yı muʿceme* ile edāt; cemʿi *ḫuyūl*. Fārisīce '*esb ü esbān*';'bölüg'e ve 'cemāʿat'e daḫi *ḫayl* dirler. Bunda maʿnā-yı ṣānīsi murāddur. **Şāriḥlerüñ biri 'ḫayl ü sipāh fāʿide itmez' diyü şerḥ eyledi. *Ḫayl*üñ maʿnāsını keşf eylemedi. Ve biri 'ḫaylī sipāh' yaʿnī 'çoḳ sipāh' dimiş lâkin üstādımuz *ʿaleyhi'r-raḥme, ḫayl* 'bölük' maʿnāsına olmaḳ üzre taʿlīm ü taḥḳīk eyledi.** (s. 447)
Dipnot Gibi Metin İçerisinde Başka Eserlere Gönderme	Rev [35b] Der-kenār: Rev, rā'nıñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı reftendir. Yürimek ve gitmek maʿnāsına. Mużāriʿinde fā'yı vāv'a ve tā'yı dāl'a ḳalb idüp	**yū'hezu nevāṣī**: يعرف المجرمون بسيماهم āyet-i kerīmesine işāretdür. **Tafṣīlin murād idenler tefāsīr-i şerīfeye mürācaʿat eylesün.** (s. 418)

	reved dirler. Dehān daḫi dāl'ıñ fetḥiyledir. Gerçi kesre ile şöhret bulmuş ise de. Çünki ***Bürhān-ı Ḳāṭ'ı'da*** **fetḥayla muṣarraḥdır.** Ve baʿżı kerre el-fikr-i ḥalḳ idüp dehen dirler. [35b]	feṣāḥat ve belāġat maḫṣūṣ bir ʿilmdür. Ḥāṣılı 'cevher-i kelāmı sımṭ-ı istiʿmāle muvāfıḳ ve rişte-i vāḳıʿaya muṭābıḳ naẓm u tertīb'e dirler. **Tafṣīlini murād idenler kütüb-i maʿānīye mürācaʿat eylesünler.** (s. 438)
Arapça Meseller ve Atasözleri ile Şerhi Zenginleştirme	Emr ü nehy-i Ḥaḳ / Nesḫ-i evvelā tefraḥ [224a] er-refīḳ ṣümme'ṭ-ṭarīḳ [227a] Men ḫademe ḫudime [253a]	Nitekì baʿżı süfeha silisü'lbevle silisü'l-ḳavli redīf itmişlerdür. (s. 438) عمل المؤمن على الصلاح ṭarīḳi güşāde; yaʿnī riyāları ṣalāḥa ḥaml mümkin iken ehl-i ʿaceze-i ʿibād ʿindlerinde böyle meẓmūmdur. (s. 444) **Maḥṣūl:** Her kimüñ kì ʿilm ü ʿaḳl u temīzi ola, erbābını ʿazīz ü şerīf ṭutar; yaʿnī ḥażret-i Şeyḫ'üñ bu benefşe-zār-ı ḳudsī-nesīm beyt-i belāġat-şemīminden cārī olan zülāl-i ḥayāt-efzā-yı maʿnā ʿulemā vü ʿuḳalāya حسبما يساعده الوسع والامكان tevḳīr ü taʿẓīm lāzıme-i erkān-ı īmāndur. (s. 450) Yaʿnī seng-i dürüşt-i şiddetle kesr-i ābgīne-i ḳulūbdan nefret ve kelām-ı nerm ü laṭīfle taʿmīr-i vicdān ve tekåīr-i iḫvāna ṣarf-ı naḳd-i ḳudret

		eyle, dimekdür. من عذب لسانه كثر اخوانه (s. 450)
		feṣāḥat ve belāġat maḫṣūṣ bir ʿilmdür. Ḥāṣılı ‘cevher-i kelāmı sımṭ-ı istiʿmāle muvāfıḳ ve rişte-i vāḳıʿaya muṭābıḳ naẓm u tertīb’e dirler. Tafṣīlini murād idenler kütüb-i maʿānīye mürācaʿat eylesünler. (s. 438)
Şârihin Daha Önce Açıklamasını Yaptığı Bölüme Göndermede Bulunması	***Ān koned*** deki ān **bālāda ẕikr olundı**. Koned kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla mużāriʿdir. Kerden maṣdarından işlemek ve eylemek maʿnāsına. **[6b/7a]** Me-tāb, nehy-i ḥāżırdır tāften maṣdarından bükmek maʿnāsına. Bāḳī müfredātı ***tekrār-be-tekrār sebḳat itmişdir***. [199b]	**ṭūfān**: Maʿrūfdur. (BD/375) **tā:** Bunda ḥarf-i ʿilletdür. ʿArabīde ‘*ḥattā’* maʿnāsınadur. Maʿānī-i müteʿaddidesi vardur. **Maḥalleri geldikce beyān olınur, inşaallâhu teʿālá.** (BD/377) **kiẕb u ġıybet ü īmān** beyānları **bālāda sebḳ itmişdür**. (s. 441) **Bu beyt aḥlāḳ-ı ḥamīde beyānında sebḳ itmekle tekrār şerḥ [ü] taṭvīlden teḥāşī olındı.** (s. 506) **endek**: ‘Az’; żıdd-ı *bisyār*. **Beyānı sebḳ itmiştir.** (s. 512) **kem**: Bi’l-feṭḥ birḳaç maʿnāya gelür, bunda terk-i küllīden ʿibāretdür. **Beyānı kerrāren sebḳ itmişdür.** (s. 562)

Tablo 16. Nüzhetü’l-İhvân’ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması-IV (İmla)

İmla Bilgileri	*Nüzhetü'l-İhvân*	*Berg-i Dervişân*
Kelimelerin Harekeleri	***Kimḫā***, kesr-i kāf-ıʿArabīyle maẕrūf ḳumaşdır. Ammā Türkīde **kāf'ıñ fetḥasıyla** istiʿmāl olunur. **[8b]** ***Cürm***, **cīm'iñ żammı ve rā ile mīm'iñ sükūnıyla** günāh dimekdir. [18b] **Fā'ide:** ***Be-girīsten***, kāf-ı Fārsīniñ **kesriyle** maṣdardır aġlamaḳ maʿnāsına. Lākin burada vezn-i şiʿr içün kāf **sākin** oḳunur. ***Ālā***, elyiñ cemʿīdir ki hemze'niñ **fetḥi** ve lām'ıñ **sükūniyle** niʿmetler dimekdir. Ni-girīsten daḫi nūn'uñ **kesri** ve kāf-ı Farisī'niñ li-ecli'l-vezn keẕālik **sükūniyle** oḳunur. [109b] **Fā'ide:** ***Müdbirī***, mīm'iñ **żammı**, dāl'ıñ **sükūniyle** müdbirlik ve terslik ve baḫtsızlık dimekdir. [115a]	**kem:** *Kāf-ı ʿArabī*nüñ **fetḥi** ile 'eksik' ve 'az' maʿnāsınadur. (s. 504) **bū'l-fużūl**: *Ebū'l-fuẕūl* idi żarūret-i vezn içün *elif* **ḥaẕf** olındı. (s. 507) **bügseled:** Bā-yı te'kīd ile *Kāf-ı ʿAcemī*nüñ **żammı** ve **kesri** ile ve *sīn ve lām*uñ **fetḥeleriyle** *güsīḫden*den fiʿl-i mużāriʿ; 'üzer' ve 'üzilür'. Müteʿaddī ve lāzımla müşterekdür. *Güsīled yā*yile daḫi lüġatdür. s.508
	Feṣāḥat, kelām-ı açıḳ olup ḫaṭādan ḫālī ve berī olmāḳ	**lā-yemūt**: 'Ölmez. Fārisīce '*ne-mīred*' dirler. Maʿlūm

Diğer Açıklayıcı Bilgiler	dimekdir. [35b] ***Ez-bendegān-ı ḫāṣ***, terkīb-i tavṣīfīdir. Aṣlı bende-i ḫāṣṣ'dır. ***Bende***, mevṣūf; ***ḫāṣṣ*** ṣıfatdır. Ve mevṣūfuñ āḫiri de dā'imā meksūrdur. İllā yā-i vaḥdet olmaya. **[39a]** ***Terk-i leẕẕāt-ı cihān bāyed girift*** ***Dāmen-i ṣāḥib-dilān bāyed girift*** Bāyed ile ḫ^{v}āhed ve tüvān kelimeleri fiʿl-i māżī üzerine dāḫil olduḳda o fiʿlden maṣdar maʿnāsı müstebān olur. Bu beytde oldıġı gibi. **[51b]** **Fā'ide:** ***Dār***, fiʿl-i emrdir. Dāşten maṣdarından ṣaḳlamaḳ ve ḥıfẓ itmek maʿnāsına. Ne-dihī, dāl'ıñ kesriyle mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Lākin burada li-ecli'l-vezn dāl iskān olunur ve maṣdarı dādendir virmek maʿnāsına. Mużāriʿī ʿilā-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕẕ olaraḳ	ola kì mevt bir kebş yaʿnī ḳoç ṣūretindedür. Nesneye uġramaz ve ẕevi'l-ḥayāt rāyiḥasın ṭuymaz. İllā fī'l-ḥāl olur. Yevm-i ḳıyāmetde cennet ile nār arasında ẕebḥ olınur. Ehl-i cennet görüp naʿīm içinde ḫulūdların bilüp ʿıyd-ber-ʿıyd ideler. Allâhümme erzuḳnā ve keẕālik ehl-i nār ʿaẕābda ḫulūdların ṭuyup mātem-ber-mātem ideler, e'lʿiyāẕu billâhi teʿālá.(s. 434) **Çārumīn**: Bu *mīm*ün māḳabli dā'imā maẕmūm oḳınur; *duvvum*, *siyum*, *çehārum* gibi. *Yā* nisbet ve *nūn* te'kīd içündür. ʿArabca *ṣānī* ve *ṣāliṣ* ve *rābiʿ* dirler. s.510 **Ḫaşm**: Peşm vezninde 'ḳaḳımaḳ'. ʿArabca '*ġażab*' maʿnāsınadur. (s. 514)

	dihed gelür. Zīrā maṣdar-ı dālīü'l-fī'niñ mużāriʿnde ancaḳ elif ḥaẕf olunur. [111a]	

Tablo 17. Nüzhetü'l-İhvân'ın Berg-i Dervişân ile Dil Bilgisi Yönünden Karşılaştırılması-V (İçerik)

İçerik	Nüzhetü'l-İhvân	Berg-i Dervişân
Kültür Dünyası İle İlgili Açıklamalar	***Tāc***, ʿArabīdir. Eski zamānda pādişāhlar başlarına giyerler imiş. [6a] ***Büt***, żamm-ı ***bā-ı 'Arabī'***yle kāfirleriñ ṭapdığı menḳūş olan ṣūretlerdir. Lākin burada murād nefsdir. ***Şiken***, ***şīn***'iñ kesriyle şikesten maṣdarından emr-i ḥāżırdır. ***Zünnār***, ***zā'***nıñ żammıyla şükrān vezninde Naṣārā vü Mecūsī ṭāʾifesiniñ eski zamānda ḳuşandıḳları bir nevʿ ḳuşaḳdır. **[243b]**	**Mühr**: *Mīm*üñ żammı ile ʿArabīdür. iki manayadur. Biri meşhūrdur kì kīselere ve ḳapulara urulur. Ve biri 'ṭay atuñ genci'ne dirler. Barmaġa ṭaḳdıkları mühre *nigīn* dirler, *Kāf-ı ʿAcemī* ile. *Ṭay* maʿnāsına olan mühre *küre* daḫi dirler. Żamm-ı *kāf-ı ʿArabī*yle *rā*da teşdīd ü taḫfīf cā'izdür. (s. 434) **ṭıflān**: *Elif nūn* edāt-ı cemʿdür. Fārisīce insān bāliġ olıncaya dek *kūdek*, cemʿi *kūdekān*; bāliġ olduḳdan ṣoñra *merd ü zen* dirler, cemʿleri *merdān u zenān*dur; lâkin lisān-ı ʿArabīde insān anası ḳarnından kāmil olıncaya dek beş ḥāle taḥavvül ü tenaḳḳul ider kì her birinüñ başḳa ismi vardur. Ḥāṣılı ana ḳarnında rūḥ ḥulūl idüp tevellüd idinceye dek *cenīn* dirler, feth-i *cīm* ile; cemʿi *ecinne* gelür. Tevellüd idüp südden kesilinceye dek yaʿnī fiṭām ile mürrü'l-meẕāḳ oluncaya dek *ṭıfl* dirler, kesr-i *ṭā* ile; cemʿi

		eṭfāl ve *ṭufūl*. Yürümege ve söylemege kesb ü istiʿdād eyledikde *ṣabī* dirler, cemʿi *ṣıbyān* gelür. Bulūġa ḳarīb olduḳda *mürāhiḳ* dirler, żamm-ı *mīm* ile. Bāliġ ve kāmil olduḳda *recül* dirler; cemʿi *ricāl* gelür. Bundan ötesi müzʿic ve mükeddir olmaġla ḥālet-i ʿatehe varınca beyānından tehāşī olındı. (s. 455) **Maḥṣūl**: Dördincisi ʿilmdür kì seni tezyīn ider. İmdi ṣaḳınup taʿdād olınan bu dört şey'i zinhār ḥaḳīr u yesīr görinmesün. Evvelen düşmeni ḥaḳīr ü bī-çāre ʿaddidüp iḥtiyāṭında ḳuṣūr idenler maġlūb ü maḳhūr olagelmişdür. Ṣāniyen āteşde az daḫi olursa terk-i ḥaẕer idenler kezâlik müşāhede-i ziyān u żarar itmişlerdür. Ṣālişen dā'-i endek kì ışṭılāh-ı ʿavām üzre *dil altı* ve *şovuḳ giçme* miṣillülerüñ ʿicāleten ʿilāc u izālelerinde tecvīr-i müṣāmaḥa ve ihmāl idenler emrāż-ı müzmine belkì mühlikeye mübtelā olduḳları mirāren muʿāyene olınmışdur. Rābiʿen ʿilm ḫor ise daḫi ehli şerīf ü muʿteberdür. İstiḥḳār u istiḫfāfı şerʿan ve ʿaḳlen cā'iz degüldür. Bu dört māddenün her biri emr-i ʿaẕīm oldıġını ḥażret-i Şeyḫ tekrār vaṣf u taʿrīf itmekle ṭūl u dırāz şerḥ ü teẕkārlarında ikṣār ve iḫtiyār-ı īcāz u

		iḫtiṣār olındı. (s. 510-511)
Anekdotlar ve Kıssalar	El-ḥāṣıl bir ġayrı ḳulunuñ başı üzerine bıçḳı ḳor yaʿnī Ḥażreti Ẕekeriyyā ʿaleyhi's-selām, derūn-ı dıraḫta iḫtifā buyurduḳları zamānda ṭā'ife-i Yehūd bıçḳı ile şehīd itdiler. **[6b]**	**gülzār**: *Gül* maʿrūfdur, *zār* '-lik' maʿnāsınadur; g*ülzār* 'güllük' dimekdür. Bu ḥikāye-i ʿibret-pīrāyenüñ icmāli böyledür kì İbrāhim ʿ*aleyhi'sselām*uñ neseb-i ʿālīleri süllem-i penç-pāye-i ābā vü ecdād ile ḳasr-ı bī-ḳuṣūr-i nesl-i şerīfü'l-aṣl-ı ḥażret-i Hūd'a ṣuʿūd ider. Şerīʿat-i cedīd ile teşrīf-sāz-ı ṣadr-ı eyvān-ı risālet olan ūlū'l-ʿazm olan peyġamberlerdendür. Tefāsīrde beyān ve taḥrīr olındıġı üzre on altı yaşında iken giriftār-ı maẕīḳ-i mencenīḳ olup pā-ber-hevā evcden ḥażīze nüzūl üzre iken ḥażret-i Cebre'īl iẕn-i Rabb-i Celīl *celle şānehu* ile irişüp هل لك من حاجة diyüp muntaẓır-ı fermān oldıkda اما اليک فلا kelāmıyla māsivādan ṣūret-i istiġnā göstericek āteş-i sūzān ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı يا نار كونى برداً و سلاماً على ابراهيم maẓharı mehbiṭ-i cenāb-ı Ḫalīl olan lücce-i āteş naḫl-i sebz-reng-i çemen ve gül ü nesrīn ü nesteren birle bāġ-ı dil-keş-i ʿabīr-şemīm oldı. (s. 379)
	Kişi noḳṣānını bilmek gibi ʿirfān olmaz. [36a] Zīrā, iki ḳarpuz bir	Şebātü'l-melik fī-ʿadl (s. 519) **Maḥṣūl**: Her kim isterse kì emānda ola yaʿnī belādan emīn ü selīm olmaḳ isteye, gerek kì aġzı üzre mühr ḳoya; yaʿnī **selāmetü'l-insān fī**

Atasözleri/ Deyimler	ḳolṭuġa gelmez. [89b] men lem yeẕuḳ lem yaʿrif [107b] Bu cihetden dimişlerdir ki cāhil olan dostdan ʿaḳıllı olan düşmen ehvendir. [160a] Zaḫm-ı tīr ber-ten est ve zaḫm-ı süḫan ber-cān. [160a]	**ḥıfẓi'l-lisān** medlūli üzre żabṭ-ı nuṭḳ u ḥıfẓ-ı lisāna teḳayyüd eyleye, kendi nefsini belādan tā emīn eyleye. (s. 526) عدو عاقل خير من صديق جاهل (s. 581) Her kimüñ kì göñlinde fikri olmaya; yaʿnī ḳalbinde fikr-i maʿādā olmaya,ʿāḳıbet ayaġı üzre tīşe görür. **Ber-pāy-ı tīşe bīned** ḍurūb-ı Aʿcāmdandur. Yaʿnī ʿāḳıbeti ḫayr olmayup raḥm u re'fet-i Ḫudā *celle ve ʿalā*dan maḥrūm u mey'ūs olur dimekdür. (s. 650)
Döneme Ait Kavramlar	***Tāc***, ʿArabīdir. Eski zamānda pādişāhlar başlarına giyerler imiş. [6a]	**sebük-bārī:** 'Ḫafīf **yel ḳovan** şaḫs'a ıṭlāḳ olınur. ʿArabca '*sefīh*' maʿnāsınadur. (s. 564) **bü'l- heves:** 'Ārzū babası' ve 'her şeye heves idüp yeltenen kimse'ye dirler; yaʿnī 'ḳavl ü fiʿlinde ṣebāt u ḳarārı olmayup her gördügine meyl idüp nihāyetine iletmez, **başı yellü** kimse'ye ıṭlāḳ olınur. (s. 578)
	Genc, kāf-ı Fārsīniñ feṭḥiyle ḫazīne dimekdir. Burada mālıñ çoḳluġundan kināyetdir. [7b]	Zebān u ziyānda tecnīs-i ḫaṭ ṣanʿatı vardur. (s. 441) **dāġ**: 'Yaḳı'. ʿArabca 'keyy', *kāf*uñ feṭḥi ve *yā*nuñ teşdīdi ile. Bunda 'fikr-iʿāşıḳāne' ve 'elem-i müştāḳāne'den kināyedür. (s.475)

Söz Sanatları, Derinde Kast Edilen Manayı Açıklama	***Ebrār***, berr'iñ cemʿīdir. Ṣādıḳ ve dīn-dār olan kimesnelerdir. Lākin burada murād ṣaḥābe-i güzīn rażīya'llāhu ʿanhüm ecmaʿīn. [14a] Ḥāṣılı ***güş-māl***, ḳulak burmaḳ dimekdir ki teʾeddübden kināyedir. [27b] Ḥāṣılı *mühr-i sükūt*, sükūt mührini dimekdir. Yaʿnī söyleme. Burada sükūtı mühre teşbīh vardır. **[33b]** ***Dürr***, dāl'ıñ żammı ve rā'nıñ teşdīdi ile ʿArabīdir incü maʿnāsına. ***ʿAden*** cennetdir. Ammā burada Yemen şehirlerinden bir şehriñ ismidir. Ḥāṣılı ***dürr-i ʿAden***, Yemen şehriniñ incüsi gibi. El-ḥāṣıl cesedde göñül çoḳ söylemekden ölür ve ḳuvveti gider. Egerçi ol kimseniñ naẓm itdigi	**dehend**: Bunda mecāz ṭarīḳiyle ẕikr olındı; yaʿnī ṭaraf-ı Ḥaḳ *celle ve ʿalā*dan dünyā edānīye ve ʿuḳbā eʿālīye virilür dimekdür. (s.489) **Maḥṣūl**: Eger şütür-murġa uç, diye emr idesin, deveyim, dir. Eger aña yük ḳoyasın, ṭā'irim, dir. Ḥażret-i Şeyḫ *ʿaleyhi'r-raḥme*nüñ nefsi deveḳuşuna teşbīhi ḥaḳḳā kì teşbīh-i laṭīf ve temṡil-i ẓarīfdür. (s.496) Evvelki *bārān* cemʿ, 'yükler' maʿnāsınadur. İkinci *bārān* ṣıfat-ı müşebbehe "aḳaġan" yaʿnī 'ziyād aḳıcı' maʿnāsındur. Tecnīs-i tām vāḳiʿ olmışdur. (s.502) **tīşe'ī**: *Yā*-yı ġayr-ı mektūbe tenkīr içündür; *tīşe* ālāt-ı neccāriyyeden 'keser' didikleri āletdür. 'Külüng'e daḫi dirler. Keser ve külüng ayaġa ṭoḳınsa ziyāde elem ü zaḥmet virür maʿnā olmaġla bunda ẕikri 'żarar u ziyān'dan kināyedür. (s.516) **cān-kāhī:** Vaṣf-ı terkībī ve *yā* maṣdariyyedür; 'cān eksildicilik' maʿnāsınadur. Iżṭırāb-ı rūḥānī ve

	kelām Yemen deryāsında çıḳan incü gibi muʿteber ü laṭīf olur ise de. Ḥāṣılı burada feṣāḥat ü belāġati müştemil olan kelāmı nās beyninde laṭīf ü iʿtibārlu oldıġı-çün incüye **teşbīh** vardır. Yaʿnī nāẓımıñ bundan murādı çoḳ söylemekden nefret itdirmekdir. **[35b]** ***Çü***, vāv-ı resmīyle edāt-ı teşbīhdir. Çün'den muḫaffefdir. Ve burada riyā-ile olan ʿameli ḳıymetsiz ḥaṣīriñ naḳşına teşbīh vardır ve bir şeyiñ māddesi ḳamış veyā sāz olursa anıñ naḳşına iʿtibār olunmadıġı gibi riyāyı müştemil olan ʿamel daḫi böyledir. [38b]	ṣıḳlet-i vicdānīden kināyedür. (s.520) **Maḥṣūl**: Her ol kişi kì düşmenlerden ḳorḳıcı ola, anuñ işi her laḥẓa ṭarz-ı āḫar olur; yaʿnī bī-niẓām u dīgergūn olur. *Laḥẓa* zamān-ı ḳalīlden kināyedür. (s.562)
	Ḥāṣılı ol bir imāmlar ki Kurʾān-ı Kerīm'den ve eḥādīṯ-i şerīfeden mesāʾil-i diniyye istiḫrāc eylediler. Bu cihetden **Ḫudā'nıñ raḥmeti cümlesiniñ rūḥ-ı**	Revān bād āb-rū ez ṭaraf-ı ümmet, dem-ā-dem ṣad selām ü ṣad taḥiyyet (s.404) . **Maḥṣūl**: Şükr eylememek zevāl-i

Şârihin Kendisi ve Müminler İçin Türkçe, Arapça ve Az da Olsa Farsça Dua Etmesi	**sāmīleri üzerine olsun.** [16a] Ḥāṣılı Ḥudā'nıñ luṭfı onuñ yaʿnī **İmām-ı Aʿẓam'ıñ cānına muḳārin olsun.** Ve bunuñla berāber **İmām-ı Aʿẓam'ıñ şākirdleriniñ rūḥları şād olsun.** [17a] Ḥāṣılı meẕkūr imāmlarıñ rūḥları cennetiñ aʿlā ṭabaḳasında **mesrūr olsun**. Dīniñ köşki, anlarıñ ʿilmiñden **maʿmūr olsun**. [18a]	niʿmetdür; yaʿnī noḳṣān belkì külliyen zā'il olmasına ʿilletdür. Behre-i şākir, şükr idicinüñ naṣībi niʿmetdür. Her birimizüñ ʿalé'linfirād müstaġraḳ oldığımuz niʿam-i gün-ā-gün-ı Ḫüdāvend içün celle şānehu ʿammā yaḳūlūnehu şükr itmek ehemm-i mühimmāt-ı lāzım olmaġla ḥażret-i Şeyḫ ġafletden īḳāẓ içün kitābında birḳaç maḥalde de'bi üzre mükerreren ẕikr itmişdür. **Ḥaḳ teʿālá intibāh müyesser eyleye, āmīn**. (s.522)
Şârihin Şiir Üzerine Değerlendirme Yapması, Şairi Övmesi, Şaire Dua Etmesi, Şairi Onaylaması/ Onaylamaması, Şairin	**Fā'ide**: Güzīde-i evliyā-ı kirām vāḳıf-ı esrār Şeyḫ Muḥammed Ferīdü'ddīn ʿAṭṭār ʿaleyhi raḥmetu'llāhi'l-Ġaffār Ḥażretleri çār çīz ulıyı aġaca ve çār çīz ş̱ānīyi anıñ mīvesine teşbīh buyurmuşlardır. (134b) Sulṭānü'l-evliyā ve'l-ʿurefā ve'l muḥaḳḳiḳīn ḥażret-i Şeyḫ Ferīdüddīn	**Maḥṣūl**: Çünkì kişi nā-cinsler ile otura anlardan azçaraḳ muvāfaḳat görür. Ḥażret-i Şeyḥ gelecek beyit ile güzel tenvīr ü temṣīl idüp buyurur. (s. 519) …şükr itmek ehemm-i mühimmāt-ı lāzım olmaġla ḥażret-i Şeyḫ ġafletden īḳāẓ içün kitābında birḳaç maḥalde de'bi üzre mükerreren ẕikr itmişdür. Ḥaḳ teʿālá intibāh müyesser eyleye, āmīn. (s. 522) Ḥāṣılı bedenin her cüz'i kì niʿam-ı ġayr-ı mütenāhī-i ilâhiyye ile

Öğütlerine Ekleme Yapması	Muḥammed ʿAṭṭār ḳuddise sırruhu'l-ġaffār efʿāl-i şeyṭāniyyeyi baʿdü't-taṣrīḥ-i münāfıḳıñ ṣıfatı beyānında buyururlar. (217b) ***Ān ki bā-ʿAṭṭār mī-kerded ḳarīb*** ***Ū hemī yābed zi-būy-ı ḫoş naṣīb (277. Beyit)*** Ān ki, ol kimse ki. Bā-ʿAṭṭār, ʿAṭṭār'a. Mī-kerded ḳarīb, yaḳīn olur. Ū, o kimse. Hemī yābed, bulur. Zi-būy-ı ḫoş, güzel olan ḳoḳudan. Naṣīb, behre. El-ḥāṣıl ol kimse ki ʿaṭṭār dükkānına ḳarīb olur o kimse dükkāndaki güzel olan ḳoḳudan naṣīb bulur dimekdir ki beyt-i meẕkūrı teʾkīddir. Ve burada nāẓım ḳuddise sırrahu ʿAṭṭār olmaġla ke-ennehü remz ider ki sālik-i ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ olanlardan her kim ki şeyḫ ʿAṭṭār'a ḳarīb ve pendiyle ʿāmil olur ise būy-ı ḥaḳīḳīden behre-	münteʿimdür; kendüye ḫāṣ olan ẕikri edā ve ifād[e]ye muḥtācdur. Egerçi ḥażret-i **Şeyḫ yedi ʿuẕva ḳaṣr u ḥaṣr itmişdür lâkin her ser-i mūya ẕikr lāzım u lābüddür**. (s. 552) **Maḥṣūl**: Ol ʿavretden vefā ümmīdin ṭutmaḳ sāde-dile ḫaṭā-ender-ḫaṭā olur; zīrā ʿavretden vefā me'mūl itmek ziyāde ḫaṭā oldıġından **ḥażret-i Şeyḫ** tekrīr-i ḫaṭā ile taʿbīr eyledi. (s. 558) **ters**: Bunda 'ḳorḳı'; Arabca '*ḫavf*' ve '*ruʿb*' ve '*ḫaşyet*' ve daḫi esmā-yı kesīresi vardur. Bu muḫtaṣarda **cümlenüñ īrādı münāṣīb degüldür**. (s. 561) 739. **Vān** ki bā-ʿAṭṭār mī-kerded ḳarīb Ū **heme bāyed** zi-būy-ı ḫoş naṣīb **Maḥṣūl**: *Vāv-ı ʿāṭıfe*. Ol kimse kì ʿAṭṭār'a ḳarīb ü müṣāḥib ola, ol kimse laṭīf rāheden naṣīb bulur; yaʿnī bir ḳarīninden ḥiṣṣe-mend ü vāye-dār olur. Eger nīk ü eger bed elbette ṣoḥbet-i ḳarīn sirāyet ider. (s. 666)

	dār olur. **[239b]**	

Tablo 18. Nüzhetü'l-İhvân ve Berg-i Dervişân'ın Aynı Sözcüklere Yapılan Açıklamalar Üzerinden Karşılaştırılması

Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervişân*
Mer-ve-rā, mīm'iñ ve vāv'ıñ fetḥalarıyla ***mer -ū-rā***'dır ki mer ʿalāmet-i mefʿūl olan rā'yı teʾkīddir. ***Ū***, żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır hū gibi. [7a]	**mer-ve-rā**: Üç kelimeden mürekkebdür; *mer*'den *vāv*'dan ve *rā*'dan. *Mer* bunda mā-baʿddeki *rā*yı te'kīd ider, *ū* żamīr-i ġā'ibdür kì terkīb ile hemzesi sāḳıt olmışdur ve *rā bā-yı ṣıla* maʿnāsınadur; cümlesi 'aña' dimekdür. Nitekì sābıḳda beyān olınmışdur. (s. 575)
Merverā, aṣlında mer ū-rā'dır. ***Mer*** taḫḳīḳ maʿnāsınadır. ***Ū*** ẓamīr-i munfaṣıldır. Taḫfīf içün elifi ḥaẕf olunup ***merve-rā*** olmuşdur. ***Rā***, ḥarf-i ṣıladır. Ḥāṣılı ***merve-rā*** taḥḳīḳ-i pādişāha. **[41b]**	
Bu ***v'ān gehī***, ān-gāhī ve ān-gāh ve+ān+geh cemīʿsi kāf-ı Fārsīyle ol vaḳt dimekdir. ***V'ān gehī***, āngāhī'niñ yā'ları zāʾiddir. Lākin v'ān gehī burada andan ṣoñra maʿnāsına istiʿmāl olunur. [25b]	**v'āngehī**de *vāv*-ı ʿātıfedür, *āngehī* 'andan ṣoñra' dimekdür. ʿArabīde '*baʿdehu*' maʿnāsınadur. (s. 423)

Tablo 19. Nüzhetü'l-İhvân'da İptal Edilen Beyitlerin Şerhinin Berg-i Dervişân'daki Beyitlerin Şerhiyle Karşılaştırılması

Nüzhetü'l-İhvān	*Berg-i Dervişān*
Cevr-i ṣulṭān-rā beḳā kem-ter buved Pes ʿitāb-ı dūstān ḫoş-ter buved	
Cevr-i ṣulṭān-rā, pād-şāhıñ cevr ü ẓulminiñ. ***Beḳā***, ṣebātı. ***Kem-ter buved***, az olur. ***Pes***,	**Maḥṣūl**: Pādşāh ẓulmine beḳā azraḳ olur; yaʿnī ber-muḳteżā-yı vaʿīd-i ilâhī sulṭān-ı

şoñra. ***ʿİtāb-ı dūstān***, dostlarıñ ḫiṭābı. ***Ḫoş-ter buved***, ziyāde güzel olur. Ḥāṣılı pād-şāhıñ ẓulminiñ ṣebātı az olur yaʿni meẕkūr dört şeyden birisi budur ki pād-şāhıñ ẓulmi çābük geçer. Pāy-dār ẓann itme. İkincisi daḫi dostlarıñ tekdīri ziyāde güzel olur yaʿnī cevr-i ṣulṭān gibi serīʿ ü'ẕ-ẕevāldir. **[351. Beyit/123b]**	cevvār içün beḳā vü ḳarār ḳalīl olur. Bes ʿitāb-ı dūstān ḫoşraḳ olur. Maḥż-ı nuṣḥ u pend[d]en kināye olmaġla maḳbūl ü merġūb olur. **[265. Beyit/55a]**
Bā-raʿiyyet çün koned sulṭān sitem Merve-rā bāşed beḳā der-mülk-i kem	
Bā-raʿiyyet, raʿiyyeye. ***Çün***, çünki. ***Koned***, eyler. ***Sulṭān***, pād-şāh. ***Sitem***, cevr ü ẓulm. ***Merve-rā***, aña yaʿnī ol pād-şāha. ***Bāşed***, olur. ***Beḳā***, ṣebātı. ***Der-mülk***, mülkünde. ***Kem***, az. Ḥāṣılı çünki pād-şāh raʿiyyeye yaʿnī zīr-i destinde ve irāde-i ḥükmünde olan kesāna ẓulm ider ise ol pād-şāha mülkünde beḳā az olur yaʿnī ẓulmi cihetiyle nā'il-i inkisār olup telef ü helāk olur. **[354. Beyit/ 124a]**	**Maḥṣūl**: Çünkì pādşāh reʿāyāya ẓulm ü teʿaddīye taṣaddī eyleye anuñ mülk ü salṭanatında ṣebāt u beḳā az olur. Ḥaḳīḳatde ẓālim ü cevvār içün beḳā yoḳdur; zīrā ثبات الملك فى عدل buyurılmış. **[267. Beyit/ 519]**

Değerlendirme

Bu bölümde *Nüzhetü'l-İhvân* aralarında hemen hemen bir yüzyıl bulunan yine bir *Pend-nâme-i Attâr* şerhi olan *Berg-i Dervişân* ile biçim ve içerik olarak karşılaştırılmıştır. Amaç Klasik edebiyatın son zamanlarında kaleme alınan bu iki metin üzerinden şerh edebiyatının geldiği son noktayı daha iyi okuyabilmek, her iki şârihin özelde ise Ali Behcet'in şerh metodunu karşılaştırma tekniğiyle daha iyi tespit edebilmektir. Karşılaştırmada *Pend-nâme* şerhleri arasında *Berg-i Dervişân'ın* tercih edilme sebebi ise gerek şerh tekniği gerekse biçim ve içerik olarak şârihlerin metotlarının birbirine çok yakın olmasıdır.

Son olarak toparlamak gerekirse gerek *Nüzhetü'l-İhvān* ve gerekse *Berg-i Dervişān'da* klasik şerh metodu uygulanmıştır. Bununla birlikte her iki şerhte yoğun olarak kullanılan şerh tekniklerinden bahsetmek mümkündür. Her iki şerh metni orijinal metnin beyit düzeyinde verilmesi; orijinal beyitte geçen kelimelerin, terkiplerin ve ibarelerin sözlük ve ıstılah anlamlarının açıklanması ve şârih tarafından beyitte kasdedilen anlamın belirtilmesi; orijinal beyitte geçen sözcüğün hangi dile ait olduğunun belirtilmesi, Türkçe anlamı söylendikten sonra Arapçadaki karşılığının da verilmesi; orijinal beyitte geçen sözcüklerin doğru telaffuzlarının belirtilmesi, süregelen hata varsa uyarının yapılması ve gramer yapıları konusunda bilgi verilmesi; Farsça gramer kuralları hakkında bilgi verilmesi; varsa nüsha farklarının belirtilmesi; kaynak kitaplara (Kur'an tefsirleri, hadis kitapları, lügatler vs.) atıf yapılması; beytin Türkçe anlamının bir bütün olarak verilmesi; şerh yapılırken ayet ve hadis iktibaslarının yapılması, din büyüklerinin sözlerine ve başka şairlerin beyitlerine yer verilmesi; şerhin okuyucu üzerindeki etkisini arttırmak amacıyla atasözü ve deyimlerden yararlanılması, az da olsa Arapça ve Farsça deyim ve atasözlerine yer verilmesi; söz sanatlarına değinilmesi; şârihin kendi şiirlerine yer vermemesi; şiir dilinin özelliğinden kaynaklanan anlam bulanıklığını çözmek amacıyla yer yer metin tamirinin yapılması; şerh edilen metnin beyitler hâlinde verildikten sonra metinde geçen Farsça kelimeler hakkında anlama ve gramere dair bilgilerin verilmesi, son olarak beyitte anlatılmak istenenin (*Berg-i Dervişān'da* "*Maḥṣūl"* başlığıyla) tercüme edilmesi; zaman zaman tercümenin dışına taşan nispeten tafsilatlı izahların yapılması noktalarında ortak özellikler taşımaktadır.

Berg-i Dervişān'da Nüzhetü'l-İhvān'dan farklı olarak şārihin şerhini, kendisi ve müminler için yaptığı Türkçe, Arapça ve az da olsa Farsça dualarla bitirdiğini söylemek mümkündür. Söz konusu iki şerh arasındaki bir diğer fark ise aşağıda görüleceği üzere *Berg-i Dervişān'ın* bünyesinde üç dilli (Türkçe, Farsça, Arapça) bir sözlük oluşturacak kadar çok sayıda kelime barındırmasıdır.

Tablo 20. Nüzhetü'l-İhvân ile Berg-i Dervişân'ın Manası Verilen Sözcük Sayısı Yönünden Karşılaştırılması (Örnek)

Nüzhetü'l-İhvân	*Berg-i Dervişân*
Hemçü ṭıflān menger ender-sürḫ ü zerd *Çün zenān maġrūr-ı reng ü bū me-kerd* *(NÜ/119; BD/116)*	
Hemçü ṭıflān, çocuḳlar gibi. ***Menger***, nehy-i ḥāżırdır. Aṣlı ***ni-ger***'dir nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīniñ feṭḥiyle. Velākin burada vezn-i şiʿr ve selāmet içün nūn'uñ kesresi ḥaẕf olunup ***menger*** oḳunur. Maṣdarı nigerīstendir. İntiẓār ü iltifāt maʿnāsına. Ḥāṣılı ***menger*** baḳma yaʿnī iltifāt itme. ***Sürḫ*** ḳırmızıya ve ***zerd*** daḫi ṣarıya. ***Çün zenān***, ḳarılar gibi. ***Maġrūr me-kerd***, ġurūr itme. Yaʿnī aldanma. ***Reng***, rengi. ***Ü būy***, daḫi ḳokuya. Ḥāṣılı çocuḳlar gibi ḳırmızı boyaya ve elvāna iltifāt itme ve zenler gibi reng ü būya maġrūr olma yaʿnī aldanma. Zīrā ʿārif olan kimseler reng ü rāyiḥaya baḳup aldanmazlar. Belki anlardan ḥiṣṣe-mend ü fāʾide-mend olurlar. **[48b]**	**ṭıflān**: *Elif nūn* edāt-ı cemʿdür. Fārisīce insān bāliġ olıncaya dek *kūdek*, cemʿi *kūdekān*; bāliġ olduḳdan ṣoñra *merd ü zen* dirler, cemʿleri *merdān u zenān*dur; lâkin lisān-ı ʿArabīde insān anası ḳarnından kāmil olıncaya dek beş ḥāle taḥavvül ü tenaḳḳul ider kì her birinüñ başḳa ismi vardur. Ḥāṣılı ana ḳarnında rūḥ ḥulūl idüp tevellüd idinceye dek *cenīn* dirler, feth-i *cīm* ile; cemʿi *ecinne* gelür. Tevellüd idüp südden kesilinceye dek yaʿnī fiṭām ile mürrü'l-meẕāḳ oluncaya dek *ṭıfl* dirler, kesr-i *ṭā* ile; cemʿi *eṭfāl* ve *ṭufūl*. Yürümege ve söylemege kesb ü istiʿdād eyledikde *ṣabī* dirler, cemʿi *ṣıbyān* gelür. Bulūġa ḳarīb olduḳda *mürāhiḳ* dirler, żamm-ı *mīm* ile. Bāliġ ve kāmil olduḳda *recül* dirler; cemʿi *ricāl* gelür. Bundan ötesi müzʿic ve mükeddir olmaġla ḥālet-i ʿatehe varınca beyānından tehāşī olındı. **sürḫ**: 'Ḳırmızı'. ʿArabca '*aḥmer*' dirler. **zerd**: 'Ṣarı'. ʿArabca '*aṣfer*'. **maġrūr**: 'Aldanmış'. Fārisīce '*firīfte*' maʿnāsınadur.

	reng: ‘Boya’ ve ‘ḥīle. ʿArabca ‘*levn’*, cemʿi *elvān*. **bū**: ‘Ḳoḳı’ ve ‘ümmīd’. ʿArabca ‘*rāyiḥa’*, cemʿi *revāyiḥ* gelür. **me-gerd:** Neyh-i ḫāżır; ‘olma’. ʿArabca ‘*lā-tekün’* maʿnasınadur. **Maḥṣūl**: Ṭıfllar gibi sürḫ ü zerde, yaʿnī ḳızıl ve ṣarıya baḳma. ʿAvretler gibi reng ve būya aldanma; yaʿnī merd ol. ʿAvretler gibi dünyānuñ reng ve būyına maġrūr [u] memkūr olma. Ḥāṣılı raġbet ve ilṭifātdan ḥaẕer eyle. (s. 455-456)

7. NÜSHA TANITIMI

7.1. Nüsha Tavsifi

Nüzhetü'l-İhvân'ın elimizde bulunan tek nüshası; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Koleksiyonu OE_Yz_0294 numarada bulunmaktadır. Bu nüshanın özellikleri şu şekildedir:

Ölçü	240x145 - 170x80 mm.
Cilt	Koyu kahverengi renkte ve meşin olan yazmanın dış kapakları altın sarısı çerçevelidir ve yer yer yıpranarak soyulmuştur.
Yaprak Sayısı	262
Satır Sayısı	17
Sütun Sayısı	1
Cetvel	Kırmızı
Yazı	Fihrist kısmı rika, dibace ve metin kısmı nesih
Kağıt	Samanî, aharlı
Mürekkep Rengi	Siyah, başlıklar kırmızı
Şârih	Ali Behcet
İstinsah Tarihi	-
Müstensih	-
İstinsah Tarihi	-
Baş [1a]	Dürūd u ḥamd-i firāvān u şükr-i bī-pāyān ol inşā-künende-i mevcūdāt-ı cihān ḥażretlerine sezā ve şāyāndır ki irāde-i ezeliyye ve irāġa-i lem-yezelīyyesi ṣīrāze-i eczā-ı ṣaḥāif-dāreyni ṭarz-ı esālīb-i ġarībe ve nemaṭ-ı terākīb-i ʿacībe üzere inşā vü tertīb eyledi.
Son [268a]	Ḥāṣılı Allāhu Teʿālā'nıñ raḥmeti şol bir kimseniñ rūḥuna olsun ki o kimse bu naṣīḥatleri çoḳ oḳudı. Yaʿnī bu naṣīḥatleriñ muḳteżāsıyla ʿamel ü ḥareket iden kimseniñ üzerine olsun Ḥaḳḳ'ıñ raḥmeti dimekdir.

Yazmanın iç kapakları saman rengi kağıtlarla kaplanmış ve ön iç kapağına bir (I) ve içindekiler kısmının bulunduğu sayfaya da iki (II) rakamı yazılmıştır. Dîbâce bölümünden itibaren 1,2,3,4,… şeklinde numaralandırılmaya başlayan yazma 264 sayısı ile bitmektedir. Eserin isminin yazılarak asıl metnin başladığı bölümde ise her varak iki sayfadan oluşmuş ve başlığın bulunduğu sayfadan itibaren ١,٢,٣,٤ şeklinde metne sayfa numarası verilmiştir. Bu numaralandırma 524 (٥٢٤) sayısı ile sona ermektedir. Muhtemelen ١,٢,٣,٤ şeklinde yapılan numaralandırma eseri yazan şahıs tarafından metne verilmiş diğer sayılarla yapılan numaralandırmalar ise kataloglama esnasında kolaylık olması amacıyla görevliler tarafından yapılmıştır. Yazmanın başında bir sonunda iki adet boş vikaye sayfası bulunmaktadır. Anlam bütünlüğü olarak nüshada eksiklik söz konusu olmasa da 147. ve 148. sayfalar ile 182. ve 183. sayfalar arasında normal nüshadan farklı olduğu görülen kağıt üzerine yine farklı yazı stili ile yazılan metin eklenmiştir. Eser şerh metninde yer alan başlıklardan oluşan fihristle başlamaktadır. Eser harekesiz olmakla birlikte eş sesli kelimelerin okunuşu verilirken, ayet ve hadisler yazılırken ve okunmakta zorluk çekileceği düşünülen birkaç yerde metin harekelenmiştir. Yazmada her sayfa kırmızı cetvel içerisine alınmıştır. Nüsha reddadelidir. Bölüm başlıklarının, orijinal beyitlerin ve tercüme edilecek sözcüklerin üst kısmı sürh ile çizilmiştir. Nüshada 902 beyit şerh edilmiştir. Metnin sonunda eserin bitirilme tarihi olarak aşağıdaki kayıtlar mevcuttur.

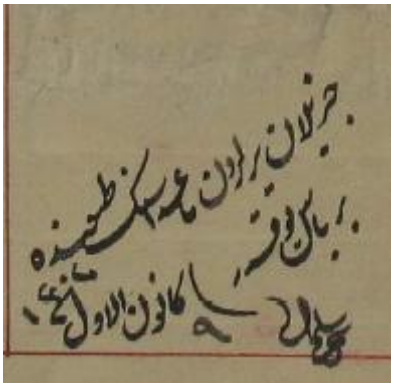
Telif tarihi olarak 30 Mayıs 1871 tarihi verilmiştir.

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavnillāhi'l-meliki'l-ḫallāḳ.

10 Rebiʿu'l-ūlā Sene 1388 [268a]

[30 Mayıs 1871]

Ayrıca eserin resmi bir kurul tarafından kontrol edildiğini gösteren (ki muhtemelen bu tarih eserin basılma tarihi veya buna çok yakın bir tarihtir) tarih olarak da 21 Aralık 1886 verilmiştir.

: Çizilen yerlerden maʿadāsınıñ ṭabʿında bir beʾis yoḳdur.

9 Kānūni'l-ūlā 1302 [268a]

[21 Aralık 1886]

Eser üzerinde yapılan tashihler (eklenen kısımlar, üzeri çizilerek iptal edilen kısımlar vd.) ve buradan yola çıkılarak yapılan değerlendirmeler neticesinde üzerinde çalışılan nüshanın müellif hattı olma ihtimali kuvvet kazanmıştır.

7.2. Nüzhetü'l-İhvân Nüshasının Müellif Hattı Olma İhtimali

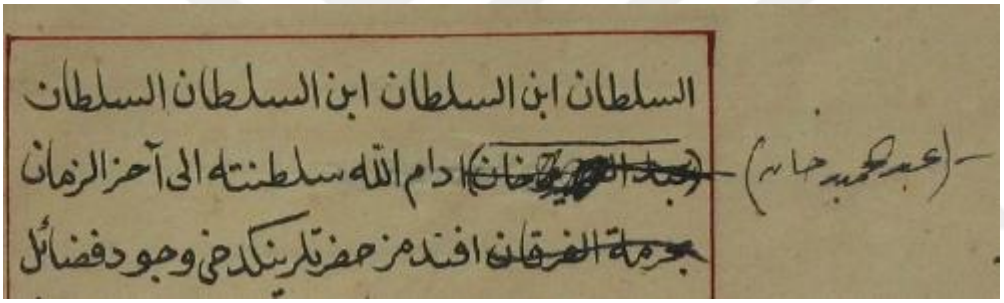
Nüzhetü'l-İhvân'ın bazı mahallerindeki tashihler eserin şârihin kendi eli ile yazıldığı kanâati vermektedir. Bu tashihlerin bir kısmı nüshanın yazıldığı kalemle, mürekkeple ve aynı el yazısıyla yazılmıştır. Eserin dibace bölümünde dua edilen padişah isminin üzerinin çizilerek iptal edilmesi ve yerine dönem itibariyle tahtta oturan padişah isminin yazılması bu ihtimali kuvvetlendiren en büyük sebeptir. Ayrıca çeşitli nedenlerden dolayı üzeri çizilmek yahut karalanmak suretiyle iptal edilen veya eklenen pek çok harf, ek ve kelime vardır. Bazı kelimeler iptal edilerek başka bir kelimeyle değiştirilmiştir. Araya eklenmesi gereken kelimeler ekleneceği yerin hemen üzerine, altına yahut derkenara not edilmiştir. Şerh edilen bazı kısımların üzeri çizilerek bu ifadeler iptal edilmiş ve derkenara farklı yorumlar yazılmıştır. Derkenara yazılan bazı kısımların metinde eklenmesi gereken bölümler sıralı noktalarla işaret edilmiştir. Tüm bu tashihler metni yazan kişinin metin üzerinde çalıştığını ve bu sebeple metni yazanın metni şerh eden kişiyle aynı şahıs yani Ali Behcet olduğu fikrini teyit etmektedir. Bu durumda üzerinde çalışılan nüsha müellif hattıdır.

Bu bölümde eserin müellif hattı olma ihtimaline dayanak oluşturan amiller üzerinde durularak metinden seçilen örnekler üzerinden Ali Behcet'in tercihleri üzerinde değerlendirme yapılacaktır.

7.2.1. Metnin Sunulduğu Padişah İsminin Değiştirilmesi

Ali Behcet'in metnin dibace bölümünde dua ettiği padişah ismini değiştirerek derkenarda başka bir padişahın ismini yazması metin üzerindeki çalışmasını gözler önüne sermektedir. Aşağıda görüleceği üzere metin içerisinde "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" isminin yerine "ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫān" a benzer bir ifade yazılmış ancak daha sonra bu ifadenin üzeri çizilerek yan tarafa "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" ismi eklenmiştir. *Nüzhetü'l-İhvan'ın* kaleme alınma tarihiyle basılma tarihi arasındaki farka daha önce değinilmişti. Şarih eserini kaleme alırken tahttaki padişah ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫān olsa da eserin basılma tarihinde tahtta ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān bulunmaktadır ve eser de ona sunulmuştur.

Es-Sulṭān İbn-i Sulṭān İbn-i Sulṭān Es-Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān edāma'llāhu salṭanatuhu ilā-āḫiri zamān efendimiz ḥażretleriniñ daḫı vücūd-ı feżāil- ālūd-ı melīkānelerini [3b]

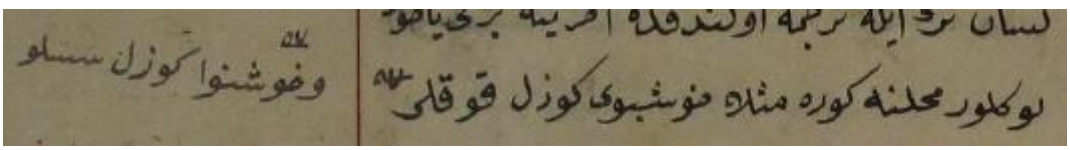

7.2.2. Derkenara Yazılan (Metne Sonradan Eklenen) Kısımlar

Metinde işlenen konuya uygun tamamlayıcı bilgilerin, örneklerin dipnot numarası verilerek derkenarda belirtilmesi Ali Behcet'in metin üzerinde çalıştığını gösteren bir diğer kanıttır. Aşağıdaki örnekte şârih, metin içerisinde söz konusu olan gramer konusuyla ilgili yaptığı açıklamaya örnek verirken bu örnerlerden birini derkenara yazmıştır.

Meṣelā ḫoş-būy, güzel ḳoḳulı dimekdir.

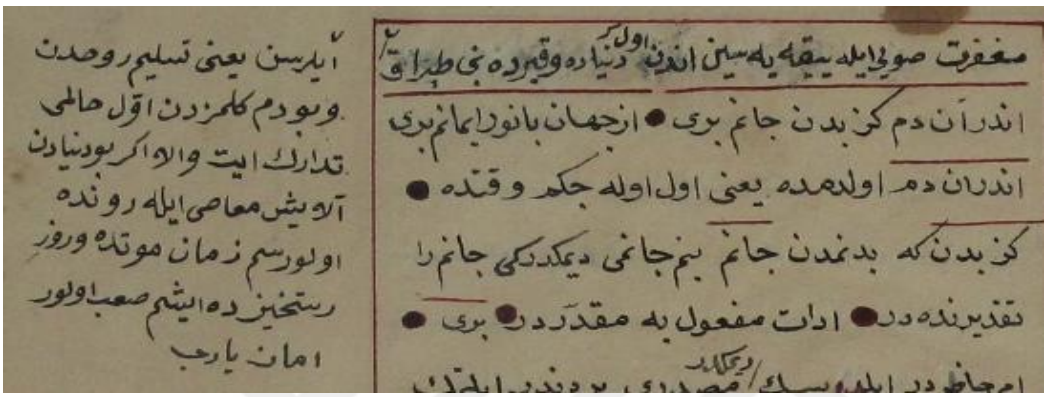
Der-kenār: "ve ḫoş-nevā güzel seslü" [14a]

Aşağıdaki örnekte ise şârih metinden anlaşılması gereken manayı açıklarken sonraki kontrollerinde bu açıklamanın yetersiz olduğunu düşünmüş olacak ki derkenarda daha fazla açıklama yapma gereği duymuştur.

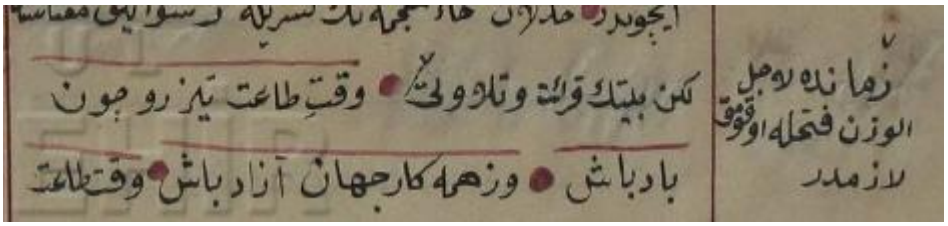
maġfiret ṣuyı ile yıḳayasın. Andan ol bir dünyāda ve ḳabrde beni ṭopraḳ.

Der-kenār: eylersin yaʾnī telsīm-i rūḥdan ve bu dem gelmezden evvel ḥālimi tedārük it. Ve illā eger bu dünyādan ālāyiş-i maāṣī ile revende olursam zamān-ı mevtde ve rūz-ı rüstāḫīzde işim ṣaʿb olur. Emān Yā Rab! [25a]

Aşağıda ise metin içerisinde unutularak yazılmayan kısım der-kenāra yazılmıştır.

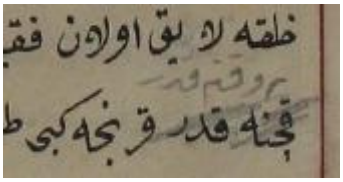
Der-kenār: Zamānda li-ecli'l-vezn feṭḥa-la oḳumaḳ lāzımdır. [87b]

7.2.3. Değiştirilen Sözcükler, İptal Edilen Cümleler, Sözcükler

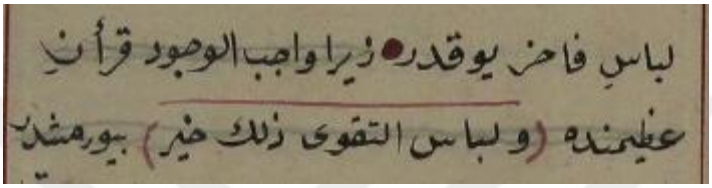
Eserin müellif hattı olduğuna dair düşüncemizi destekleyen bir diğer sebeb de üzeri çizilmek suretiyle iptal edilen harf, ek yahut değiştirilen kelime ile harflerin varlığıdır. Bu sözcükler bağlama uymaması veya daha uygununun bulunmuş olması gibi nedenlerle iptal edilmiş olmalıdır. Ali Behcet, yazdığı kimi kelimeleri ve bunlarla bağlantılı bazı ifadeleri ilgili kısımda beğenmemiş olacak ki üstünü çizmek suretiyle iptal etmiş ve bu kısmın üzerine tercih ettiği yeni kelimeyi yazmıştır. Bu değişiklikler; şarihin, metin üzerinde çalıştığını göstermesi açısından önemlidir.

Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere şârih önce "kaçana kadar" yazmış daha sonra bu ifadenin üzerini çizerek iptal etmiş ve yerine "ne vaḳte ḳadar" yazmıştır. [77b]

Bir diğer örnekte yine metinden bir bölümün üzeri çizilerek ifade iptal edilmiştir ama bu defa iptal edilen ifadenin yerine herhangi ekleme yapılmamıştır.

Metinde "Zīrā vācibü'l-vücūd, Ḳurʾān-ı ʿaẓīminde **ve libāsü't-taḳvā ẕalike ḫayr** buyurmuşdur." cümlesinin üzeri çizilerek ifade iptal edilmiştir. **[91a]**

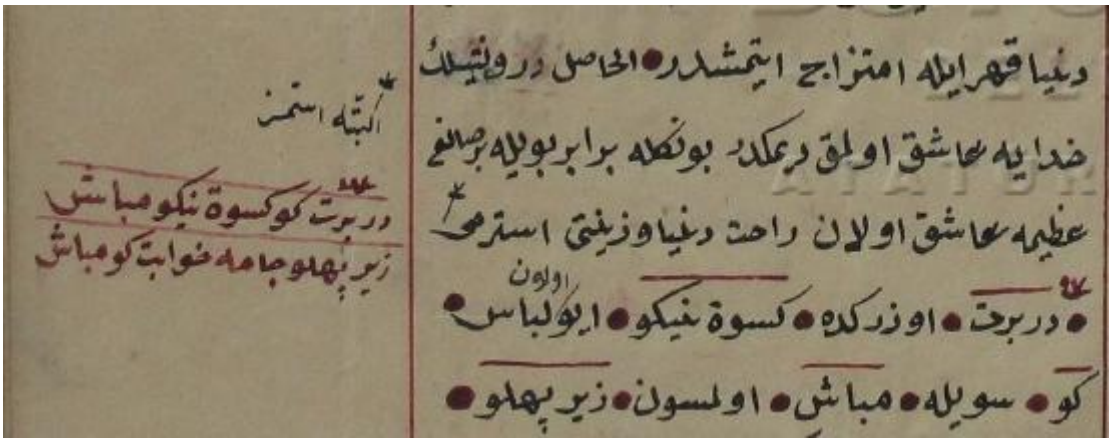
7.2. 4. Sehven Yazılmayarak Fark Edilince Satır Arasına veya Derkenara Yazılan Beyitler, Açıklamalar

Metinde aşağıdaki beyit derkenara yazılmıştır. Muhtemelen metin yazılırken bu beyit unutulmuş daha sonra kontrol edilirken durum fark edilerek der-kenāra yazılmıştır. Bu örnek de metnin müellif hattı olduğunu gösteren deliller arasında düşünülebilir. Çünkü metin içerisindeki yazı stili ile der-kenārda yazılan beytin yazı stilinin aynı olduğu görülmektedir.

Der-beret gū kisvet-i nīkū me-bāş

Zīr-i pehlü cāme ḫᵛābet gū me-bāş

Der-beret, üzeriñde. ***Kisvet-i nīkū***, eyü olan libās. ***Gū***, söyle. ***Me-bāş***, olmasun. ***Zīr-i pehlü***, yanıñ altıñda yaʿnī yanıñda. ***Cāme ḫᵛāb…*****[61a]**

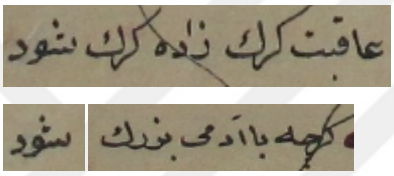
7.2.5. İptal Edilen Kısımlar

Metinde üzeri çizilerek iptal edilen bölümlerin bir kısmı şarihin kişisel tasarrufu, daha iyisini veya daha anlaşılır olanı bulma kaygısıyla açıklanabilirken iptal edilen diğer kısımların ise dönemin siyasi şartlarıyla birlikte okunduğunda biraz da dönemin siyasi havasının etkisiyle olduğu düşünülmektedir.

Aşağıda verilen örnek metinde "Ḥāṣılı" sözcüğünden başlanarak "böyledir" sözcüğüne kadar olan kısmın üzeri çizilerek bu ifade iptal edilmiştir.

"kimseye. ***Sezā-yı tāc u taḫt***, tāc ve taḫta[64] lāyıḳ degildir. Ḥāṣılı bir kimseniñ ki nesli temiz olursa ol kimseniñ terfīʿ-i rütbesine nişāndır.[65] Eger nesli pāk olmaz ise[66] öyle kimse üzerine tāc u taḫtıñ lāyıḳı yoḳdur. Yaʿnī lāyıḳ degildir.

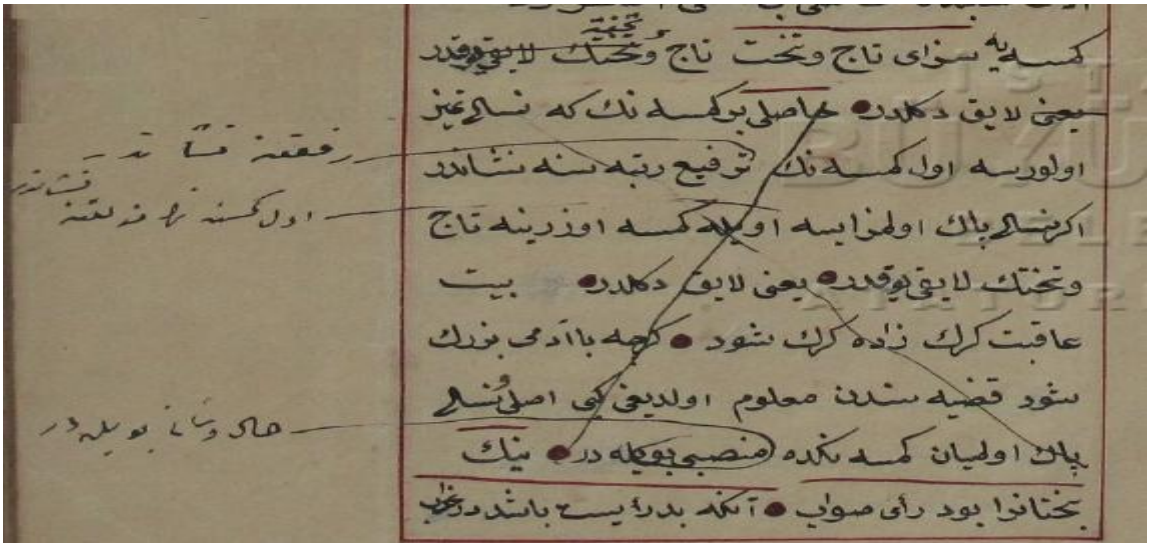
Beyt:

ʿĀḳıbet gürk- zāde gürk şeved

Gerçi bā-ādemī buzurg şeved

Ḳażiyyesinden maʿlūm oldıġı gibi aṣlı ve nesli pāk olmayan kimseniñ de manṣıbı böyledir.[67] **[50a]**

[64] Metinde önce "tāc u taḫtıñ lāyıḳı yoḳdur yaʿnī" cümlesi yazılmış daha sonra "ve taḫtıñ lāyıḳı yoḳdur yaʿnī" ifâdesinin üzeri karalanarak çizilmiştir.
[65] Der-kenār: Rıfḳına nişāndır.
[66] Der-kenār: Ol kimesneniñ meẕelletine nişāndır.
[67] Der-kenār: Ḥāl ü şānı böyledir.

Metinde *sultan* sözcüğünün geçtiği beyitlere yapılan bazı yorumlar iptal edilen kısımlar arasındadır. Aşağıda görüleceği üzere "(3) yaʿni meẕkūr dört şeyden birisi budur ki pād-şāhıñ (4) ẓulmü çābük geçer. Pāy-dār ẓann itme. İkincisi daḫi (5) dostlarıñ tekdīri ziyāde güzel olur yaʿnī cevr-i (6) ṣulṭān gibi serīʿ ü'ẕ-ẕevāldir." kısmının üzeri çizilerek bu kısımlar iptal edilmiştir.

Cevr-i ṣulṭān- (16) rā beḳā kem-ter buved

Pes ʿitāb-ı dūstān ḫoş-ter buved

Cevr-i ṣulṭān-rā[68], pād-şāhıñ cevr ü ẓulminiñ. Beḳā, ṣebātı. (17) Kem-ter buved, az olur. Pes, ṣoñra. ʿİtāb-ı dūstān, **[123b]** (1) dostlarıñ ḫiṭābı. Ḫoş-ter buved, ziyāde güzel olur. (2) Ḥāṣılı pād-şāhıñ ẓulminiñ ṣebātı az olur. (3) Yaʿni meẕkūr dört şeyden birisi budur ki pād-şāhıñ (4) ẓulmi çābük geçer. Pāy-dār ẓann itme. İkincisi daḫi (5) dostlarıñ tekdīri ziyāde güzel olur yaʿnī cevr-i (6) ṣulṭān gibi serīʿ ü'ẕ-ẕevāldir.

Aşağı verilen örnekte yine *sultan* sözcüğüne yapılan olumsuz şerh iptal edilmiştir. Metinde "Ḥāṣılı çünki pād-şāh raʿiyyeye yaʿnī zīr-i (13) destinde ve irāde-i ḥükmünde olan kesāna ẓulm ider (14) ise ol pād-şāha mülkünde beḳā az olur yaʿnī (15) ẓulmü cihetiyle nāʾil-i inkisār olup telef ü helāk (16) olur." kısmının üzeri çizilerek bu ifâde iptal edilmiştir.

Bā-raʿiyyet (7) çün koned sulṭān sitem

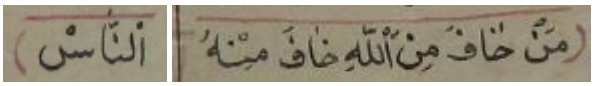
Merve-rā bāşed beḳā der-mülk-i (8) kem

Bā-raʿiyyet, raʿiyyeye. Çün, çünki. Koned, (9) eyler. Sulṭān, pād-şāh. Sitem, cevr ü ẓulm. (10) Merve-rā, aña yaʿnī ol pād-şāha. Bāşed, (11) olur. Beḳā, ṣebātı. Der-mülk, mülkünde. (12) Kem, az. Ḥāṣılı çünki pād-şāh raʿiyyeye yaʿnī zīr-i (13) destinde ve irāde-i ḥükmünde olan kesāna ẓulm ider (14) ise ol pād-şāha mülkünde beḳā az olur yaʿnī (15) ẓulmi cihetiyle nāʾil-i inkisār olup telef ü helāk (16) olur. **[124a]**

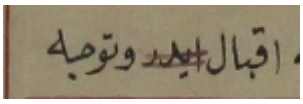
7.2.6. Muhtemel Hatayı Engellemek Adına Yapılan Tashihler

Ali Behcet sayısı az olmakla beraber yanlış okunacağını düşündüğü bazı kelimeleri, Kur'ân-ı Kerîm'den alıntıladığı ayetleri ve kaynak gösterdiği hadisleri harekelemiştir. Harekelemenin yanında yine yanlışlığa mahal vermemek adına söz konusu kelimeye müdahale ettiği yerler de mevcuttur.

[68] Der-kenār: "beḳā kem-ter buved, Pes ʿitāb-ı dostān ḫoş-ter buved. Cevr-i ṣulṭān-rā" bu kısım metinde (muhtemelen unutulmuş daha sonra kontrol edilirken fark edilerek) der-kenāra yazılmıştır. Mana ve şekil bütünlüğünün bozulmaması için ifâdenin yukarıda yazılması uygun görülmüştür.

: Men ḫāfa min-Allāhi ḫāfa minhü'n-nās [167b]

Metinde "iḳbāl" sözcüğünden sonra "ider" kelimesi yazılmış daha sonra bunun üzeri çizilerek kelime iptal edilmiştir. [97a]

7.3. Nüshanın İmla Özellikleri

Metin içerisinde özellikle Türkçe eklerin yazımında tutarsızlıkların olduğu görülmekte, aynı eklerin farklı imlalarına rastlanmaktadır. Bu tür farklılıkları hatadan ziyade dönem müelliflerinin yazıya bakış açısıyla açıklamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Müellifler için önemli olan standartı yakalamak değil sesin kaydedilmesidir. Zaten dönem itibariyle imlada birliği sağlayacak kuralların ve kurumların olmaması da bu konuya bakış açısını göstermektedir.

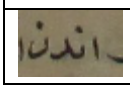
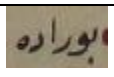
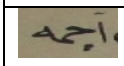
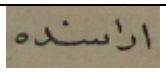
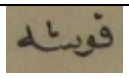
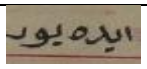
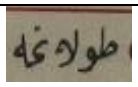
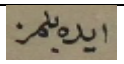
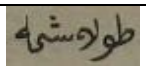
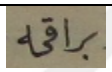
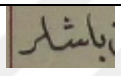
7.3.1. Türkçe Kelime ve Bazı Eklerin Yazımındaki Hususiyetler

Nüzhetü'l-İhvân metninde Türkçe eklerin ve sözcüklerin yazımında tutarlılık görülmemektedir. Aynı ek ve sözcüklerin kimi zaman aynı sayfada farklı şekillerde imlasına rastlanmaktadır.

A. Ünlülerin Yazılışı

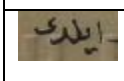
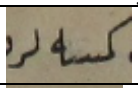
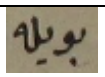
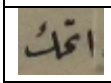
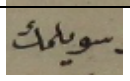
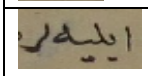
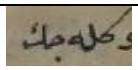
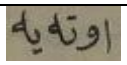
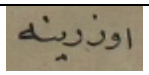
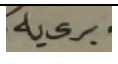
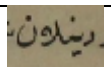
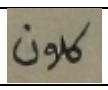
1. a ünlüsü

Tablo 21. Nüzhetü'l-İhvân'da a Ünlüsünün Yazımı

Ön Seste		İç Seste		Son Seste	
(ا) , (آ)		(ا) , (آ), hâ-i resmiye (ه), ya da gösterilmemiştir.		hâ-i resmiye (ه) bazen de elif (ا)	
	andan 14a/17		var 45a/4		burada 1b/8
	açma 33a/3		arasında 45a/5		ḳoşa (26b/4)
	az 41a/3		ideyor (55a) , (117a)		ṭolanma 238b/1
			idebilmez (76b/8)		ṭolaşma 238b/2
			bıraḳma 230a/1		
			başlar 238a/7		

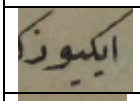
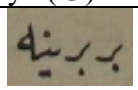
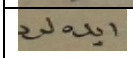
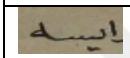
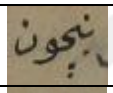
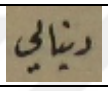
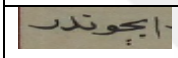
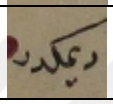
2. e ünlüsü

Tablo 22. Nüzhetü'l-İhvân'da e Ünlüsünün Yazımı

Ön Seste		İç Seste		Son Seste	
(ا)		Genellikle gösterilmemiştir, hâ-i resmiye (ه), (ا)		(ه)	
	eyledi 3b/9		kimseler 2b/12		böyle 7b/7
	etmek 8a/11 (ekmek)		söylemek 7b/7		ne 7b/9
	eyleyeler 41a/7		gelecek 45b/15		öteye 238b/5
	ecel 264a/2		üzerine 45b/16		beriye 238b/5
			dinilen 76a/7, 117b/4, 128a/15		itme 238b/6
			gelen 191b/4		

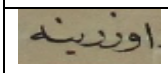
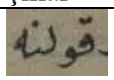
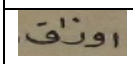
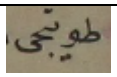
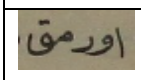
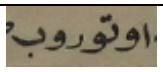
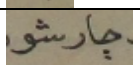
3. ı,i ünlüleri

Tablo 23. Nüzhetü'l-İhvân'da ı,i Ünlülerinin Yazımı

Ön Seste		İç Seste		Son Seste	
Elif (ا) ve ye (ى) 'nin birleşimi olan (ای)		Bazen hiçbir harf kullanılmazken bazen ye (ى)		(ى)	
	iki yüz 8a/10		birbirine 9a/15		ḳulı 8a/11
	ideler 41a/12		incidici 41a/3		biri 8a/14
	ise 45a/4		niçün (9b/9)		dünyāyı 9b/7
	içündür 238a/10		dimekdir 10/9		

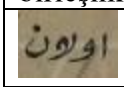
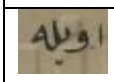
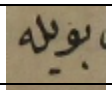
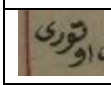
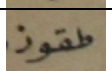
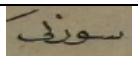
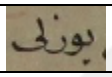
4. u,ü ünlüleri

Tablo 24. Nüzhetü'l-İhvân'da u,ü Ünlülerinin Yazımı

Ön Seste		İç Seste		Son Seste	
Elif (ا) ve vav (و)' ın birleşimi olan (ا و)		Vav (و) ile bazen de harf kullanılmaksızın karşımıza çıkar		Vav (و)	
	üzerine 44a/10		ḳuluna 8a/10		bu 45b/15
	uzaḳ 45a/8		ṭutıcı 43b/1		ḳapu 230a/5
	urmaḳ 230a/7		oturup 62b/5		çarşu 231b/14

5. o,ö ünlüleri

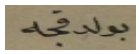
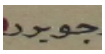
Tablo 25. Nüzhetü'l-İhvân'da o,ö Ünlülerinin Yazımı

Ön Seste		**İç Seste**		**Son Seste**	
Elif (ا) ve vav (و)' ın birleşimi olan (او)		Vav (و)		Vav (و)	
	olan 7a/10		ḳor 6b/3		ḳo 264a/2
	öyle 12b/10		böyle 9b/9		
	ötüri 14a/17		ṭoḳuz 12b/11		
	ola 41a/3		sözli 44a/1		
			yüzli 44a/1		

B. Ünsüzlerin Yazılışı

1. ç ünsüzünün yazılışı

 penç (147b) (Mī-fezāyed āb-ı rū ez-**penc** çīz/ 439. Beyit)

 bulduḳça (26b/7) çevirir (28a/16)

2. b ünsüzünün yazılışı

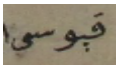
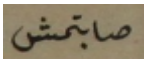
 bu (5a) (**Bu** daḫi altı ṣīġadır kerd gibi.)

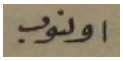
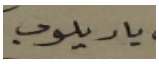
 baş (6a) (***Ser***, baş maʿnāsınadır.)

 bes (150a) (Tā ne-yāred **bes** peşīmānīt bār / 449. Beyit)

3. p ünsüzünün yazılışı

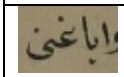
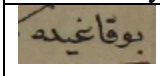
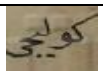
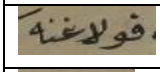
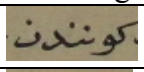
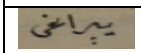
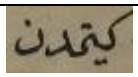
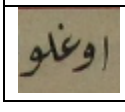
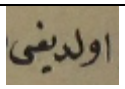
p ünsüzü metinde p (پ) ve b (ب) harfiyle gösterilmektedir. Zarf-fiil eki olan -up/-üp ise standart olarak be (ب) ile gösterilmiştir.

 ḳapusı (14b/17) ṣapıtmış (116b/1)

 olunup (8b/17) yarılup (13b/5)

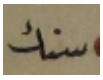
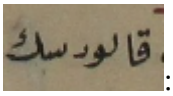
4. g ve ġ ünsüzlerinin yazılışı

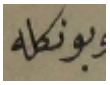
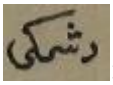
Tablo 26. Nüzhetü'l-İhvân'da g ve ġ Ünsüzlerinin Yazımı

ġ art ünlü ile başlayan kelimelerde: ġayn (غ)	g ön ünlü ile başlayan kelimelerde: kef (ك)
 ayaġını (32b/1)	 gelmek (12a/12)
 buḳaġıda (32b/2)	 gülici (40a/10)
 ḳulaġına (58a/16)	 gününden (58a/15)
 yapraġı (85b/12)	 gitmeden (58a/16)
 oġlu (91b/1)	 oldıġı (65b/7)

5. ñ ünsüzünün yazılışı

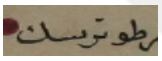
ñ ünsüzü metinde kef (ك) harfi ile gösterilmiştir.

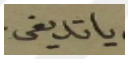
 seniñ (65b/3) : ḳalursuñ (65b/15)

 bununla (91b/10) : düşmeñi (139a/3)

6. t ünsüzünün yazılışı

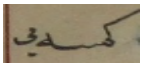
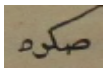
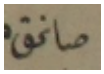
t ünsüzü ön ve art ünlülü kelimelerde hem te (ت) ile hem de ṭı (ط) ile karşımıza çıkmaktadır.

 ṭutarsañ (37b/7) dört (39b/15)

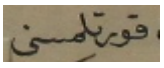
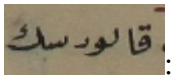
 itmek (40b/1) yatdığı (253a/3)

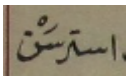
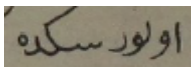
7. s ünsüzünün yazılışı

s ünsüzü metinde ön ünlülü kelimelerde sin (س) art ünlülü kelimelerde sad (ص) ile gösterilmiştir.

 kimseyi (26b/5) ṣoñra (26b/9) Ṣanmaḳ (26b/10)

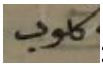
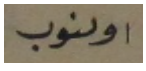
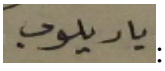
Şart eki çekiminde ise standart olarak sin (س) ile gösterilmiştir.

 ḳurtulmasını (28b/13) : ḳalursañ (65b/15)

 : istersen (66a/4) : olursañ da (200b/6)

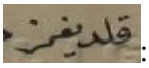
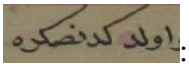
Ses Bilgisi

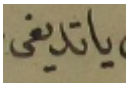
1. **Zarf-fiil ekleri -up,-üp**

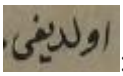
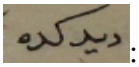
 : gelüp (3a/11) : olunup (4a/14) : yarılup (13b/5)

2. Zarf fiil eki -duk,-dük,-dık, -dik

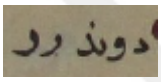
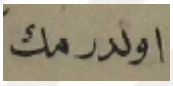
-duḳ/-dük partisip ekinin yazımında birlik görülmez. Bazen “vav” harfiyle bazen “ye” harfiyle bazen de “vav” harfi yazılmadan imla edilir.

 : ḳıldığımız (23b/13) : öldükden ṣoñra (42a/1)

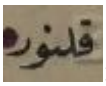
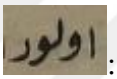
 : yatdığı (253a/3)

 : oldığı (76b/9) : didikde (84b/6)

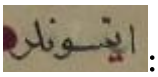
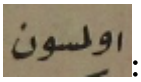
3. Fiilden fiil (faktitif) eki -dur, -dür

 : döndürür (28a/13) : öldürmek (73a/11)

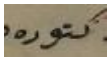
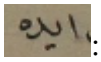
4. Fiilden fiil (faktitif) eki -ur, -ür

 : ḳılınur (3a/12) : olur (17b/3) : getürüp (20a/8)

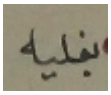
5. Emir eki -sun,-sün; -sunlar, -sünler

 : itsünler (42a/4) : olmasun (61b/2)

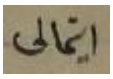
6. İstek kipi –a/-e

 : ṭut-a (43a/10) : getür-e (75b/7) : ide (75b/8)

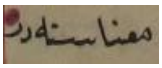
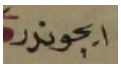
Ḥāṣılı altun çünki cāhil ü aḥmaḳıñ eline **gele (** **)**, der-ʿaḳab isrāf ider ve bunuñ birle tedbīrsizligi sebebiyle maḥall-i ṣarfiñı bilmeyüp telef eyler ve bu gibi olan isrāfa daḫi Ḫudā rāżī olmaz. [116b/117a]

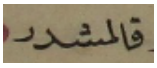
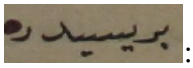
 bağlaya [188b]

7. Gereklilik kipi -meli, -malı

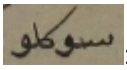
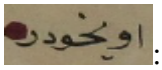
 : it-meli (46a/12)

8. Bildirme eki -dur, -dür

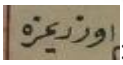
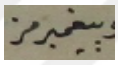
 : maʿnāsınadır (15a/17) : içündür (16a/1)

 : ḳalmışdır (16a/10) : birisidir (3a/17)

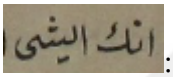
9. Fiilden isim yapma eki -gu, -gü; -ku, -kü

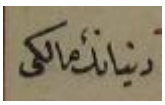
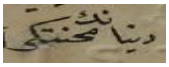
 : sevgilü (27a/15) : uyḫudur (28b/8)

10. İyelik eki -(ı)m, -(i)m; -(ı)mız, -(ı)miz

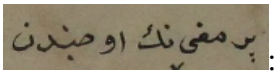
 : üzerimize (108a/9) : peyġamberimiz (173b/6)

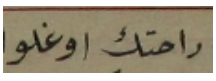
11. İyelik eki -(ı)ñ, -(i)ñ; -(ı)ñız, -(i)ñiz

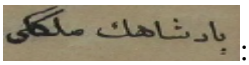
 : anıñ iş+**i** (74b/13) : ʿömr+i+**ñi** (74b/16)

 : dünyānıñ māl+ı+**ñı** (75a/4) : dünyānıñ miḥnet+i+**ñi** (77a/9)

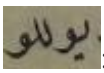
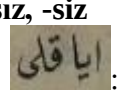
12. İlgi hali eki -ıñ, -iñ; -nıñ, -niñ

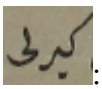
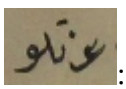
 : **parmaġ+ın+ıñ** ucundan (13b/5)

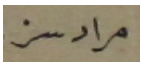
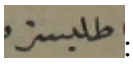
 rāḥat+**ıñ** oġlu (91b/1)

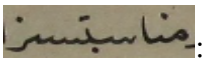
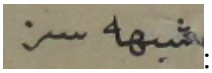
 : pādişāh+**ıñ** mülküñi (42a/1)

13. İsimden isim yapma eki -lu, -lü; -sız, -siz

 : yol+**lu** (70a/15) : ayaḳ+**lı** [84b/8]

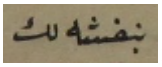
 : kibr+**li** [121a/16] : ʿizzet+**lü** (133b/7)

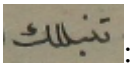
 murād+**sız** (91b/10) : ṭaleb+**siz** (134b/13)

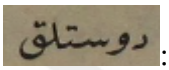
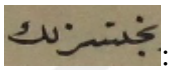
 : münāsebet+**siz** (136a/7) : şübhe+**siz** (136a/9)

Düz Ünlü Taşıyanlar

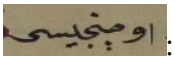
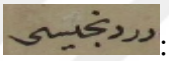
1. **İsimden isim yapma eki -lık, -lik**

 : benefşe+**lik** (3b/2) : eyi+**lik** (31b/16)

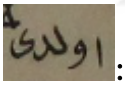
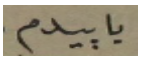
 : tenbel+**lik** (187b/13)

 : dost+**luḳ** (76b/7) : baḫtsız+**lık** (115a/5)

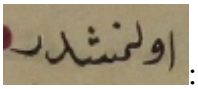
2. **İsimden isim yapma eki -ncı, -nci**

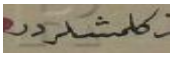
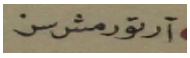
 : üçüncisi (118a/5) : dördüncisi (118a/11)

3. **Görülen geçmiş zaman eki -dı, -di:**

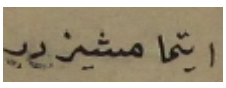
 : ol-**dı** (13b/5) : yap-a-(y)-**dı**-m (135b/8) : gel-**di** (143b/3)

4. **Öğrenilen geçmiş zaman eki -mış,-miş**

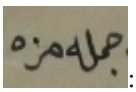
 : olunmuşdur (20a/6)

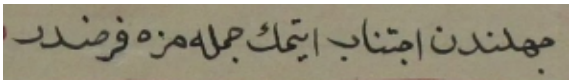
 : gelmişlerdir (147b/11) arturmışsın (148a/7)

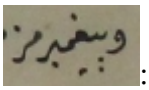
5. **Çokluk birinci şahıs bildirme eki -ız, -iz**

 : itmemişizdir. (21a/4)

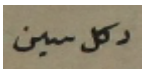
6. **Çokluk birinci şahıs eki -ız, -iz**

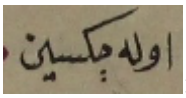
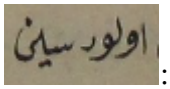
 : cümlemize (163b/5)

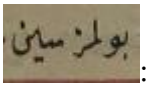
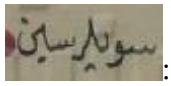
(:cehlinden ictināb itmek **cümlemize** farżdır.)

 : ve peyġamberimiz (173b/6)

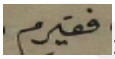
7. Teklik ikinci şahıs bildirme eki -sın, -sin

 : degil-sin (57b/1)

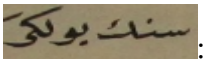
 : ölecek-sin (66a/6) : olur-sın (77a/9) , (77b/6)

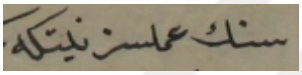
 : bulmaz-sın (80a/1) , (231b/16) : söyler-sin (165b/10)

8. Tekil birinci şahıs eki-ım, -im

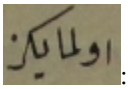
 : faḳīr+(i)+m (76b/2) : ṭoḳ+(u)+m (76b/9)

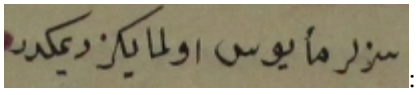
9. Teklik 2. şahıs iyelik eki -ın, -in

 : seniñ yol+uñ+ı (53a/2)

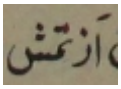
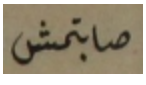
 : seniñ ʿilmsiz niyyet+iñ+e (126b/16)

10. Çokluk 2. şahıs bildirme eki -ıñ, -iñ

 : olma-y-**ıñ**-ız (22a/1)

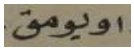
(: Sizler meʾyūs **olmayıñız**.)

11. İsim fiil eki -mış, -miş

 azıtmış (116a/17) (116b/1) şapıtmış

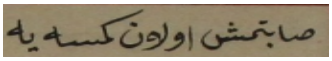
Yoluñı azıtmış ve ṭoġrı yoldan **[116b]** (1) şapıtmış olan kimseye dinilür.

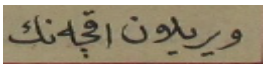
12. İsim fiil eki -mak, -mek

 : oḳumaḳ (11b/13) : uyumaḳ (57b/13)

 : yemek (58a/6) : itmek (218b,13)

13. Sıfat fiil eki -an, -en

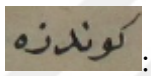
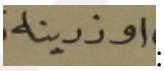
 : ṣapıtmış olan kimseye (116b/ 1)

 : virilen aḳçeniñ (252b/17)

14. Akkuzatif (Yükleme Hâli) Eki (-ı,-i)

 : ẓulmet+i (57b/13) : nefs+i (76b/10)

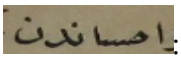
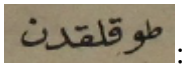
15. Datif (Yönelme Hâli) Eki (-a,-e)

 : żamme+(y)+e 14b/16 : gündüz+e (57b/13) : üzerin+e (253a/3)

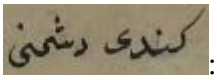
16. Lokatif (Bulunma Hâli) Eki (-de,-da)

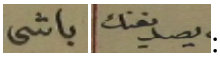
 : ḳabr+de (57b/155) : ḥāl+de (76b/9) : yer+de (253a/3)

17. Ablatif (Ayrılma Hâli) Eki (-den, -dan)

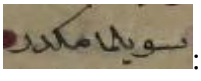
 : iḥsān+dan (58a/3) : ṭoḳluḳ+dan (76b/6)

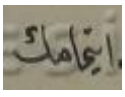
18. İyelik eki (-ı, -i)

 : kendi düşmen+i (76b/7)

 : yaṣdıġınıñ baş+ı (253a/3)

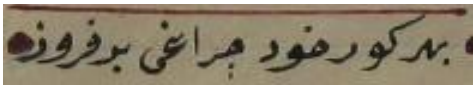
19. Olumsuzluk eki -ma,-me

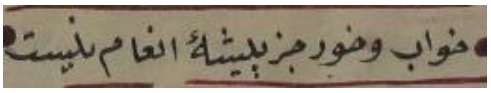
 : söyle-me-mek-dir (43a/4)

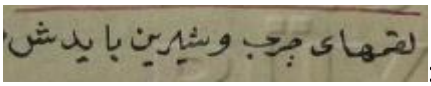
 : it-me-mek (127b/16), (218b,12)

Farsça Tamlamaların Yazımı

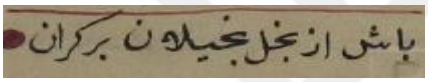
Nüzhetü'l-İhvân metninde Farsça tamlamalar bazen "hemze" (ء), bazen "y" (ى) ile gösterilirken bazen de bu tamlamaların gösteriminde herhangi bir işaret kullanılmamıştır.

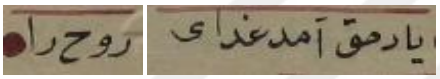

: *Behr-i* ***gūr-ı ḫod*** *çerāġī ber-fürūz [57b/145. Beyit]*

: *Ḫˇāb u ḫor cuz* ***pīşe-i in'ām*** *nīst [57b/146. Beyit]*

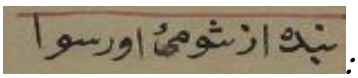

: *Loḳmahā-yı çerb ü şīrīn bāyedeş*

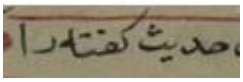
Loḳmahā-yı çerb ü şīrīn, semiz ve ṭatlu olan loḳmalar. ***[74a]***

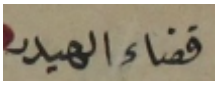

: Bāş ***ez-buḫl-ı baḫīlān*** *ber-kerān [96a/258. Beyit]*

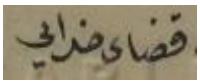

: ***Yād-ı Ḥaḳ āmed ġıdā-yı rūḥ-rā***

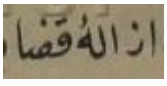
Yād-ı Ḥaḳ, Allāh'ıñ ẕikri. ***Āmed ġıdā-yı rūḥ-rā***, rūḥ-ı insānīniñ ġıdāsı geldi. [106a]

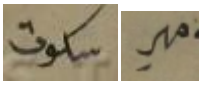

: Bende ***ez-şūmī-i ū*** *rüsvā [121b/344. Beyit]*

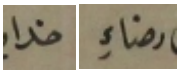

:ḥadīṯ-i gofte-rā [129a]

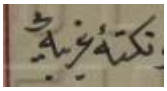

: *Ḳażā-ı ilâhīdir* .[129b]

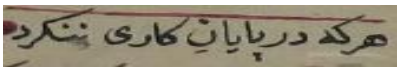

: ḳażā-yı Ḫudā'yı [130b]

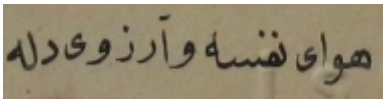

: izāle-i ḳażā [130b]

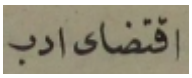

: *mühr-i sükūt* (131a)

: *rıżā-i Ḫudā* [131b]

: bu ***nükte-i ġarībeyi*** [131b]

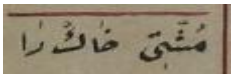
 : her ki ***der-pāyān-ı kārī*** nengired [394. Beyit / 135a]

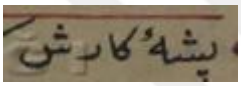
 : **hevā-yı nefse** ve ārzū-yı dile [150a]

 : iḳtiżā-**yı** edeb [158a]

Vahdet î'sinin Yazımı

Metinde vahdet î'si bazen ye harfi (ى) bazen de hemze (ء) ile gösterilmiştir.

 : ***müşt-ī ḫāk-rā*** [1b] ***Müşt-ī*** de olan yā vāḥdet içündür. [2a]

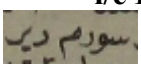
 : ***Peşşeī kāreş*** [3b]

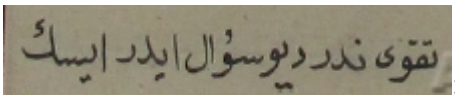
Peşşeī, bā-i Fārsīniñ fetḥi ve teşdīd-i şīn-i meftūḥa ile sivrisinekdir. Āḫirinde olan hemze yā-i vaḥdet içündür. [4a]

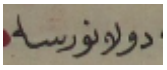
 : ***Ādemī***, bir insān. [182b] : ***Zindeī***, bir diri. [183a]

Ünlü Değişimleri

i/e Değişimi

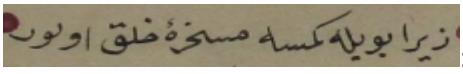
 : severem **dir** [186a]

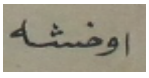
 : taḳvā nedir **diyü** sū ʾāl ider iseñ [186a]

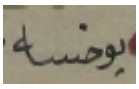
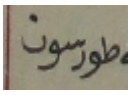
 : dolanursa [246a]

Ünsüz Değişimleri

k/ḫ değişimi

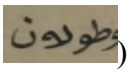
 : Zīrā böyle kimse **masḫara**-ı ḫalḳ olur. [146a]

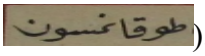
 oḫşa [158b]

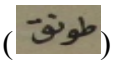
 : yoḫsa [180b] : ṭursun [181a]

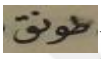
t/d değişimi

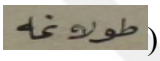
Ez-her meze, her leẕẕet ve **dad** ()ve çeşnīden. [56b]

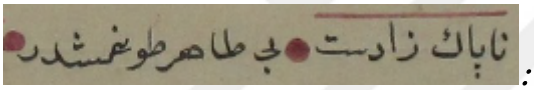
Gerd, kāf-ı Fārsīniñ fetḥasıyla gerdīden maṣdarından fiʿl-i emrdir ki dön ve **ṭolan** () dimekdir. [113b]

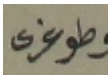
Ancaḳ bir selām virüp geç git ki żarārı **ṭoḳanmasun** (). [126a]

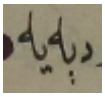
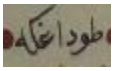
Ḫıyre kerded, ṭonuḳ () ve bulanıḳ olur. [139a]

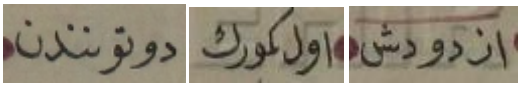
Ḥāṣılı her kimseniñ ki düşmeñi çoḳ olur, anıñ revnaḳlu olan her iki gözi **ṭonuḳ** () ve bulanıḳ olur yaʿnī dünyāyı gözi görmeyüp rūz u şeb bī-ḥużūr u bī-rāḥat olur. [139a]

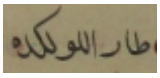
Ḥāṣılı şol şey ki şerīʿatde maḳbūl degildir, ey ʿāḳıl u fāżıl, aṣlā o şeyiñ eṭrāfında **ṭolanma**! () [155b]

 : Nā-pāk zādest, bī-ṭāhir **ṭoġmuşdur**.[161b]

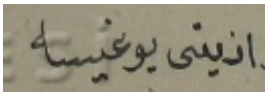
 :ṭoġrı [185b]

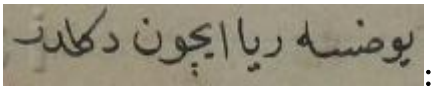
 : depeye [238a] : ṭudaġıña [245a]

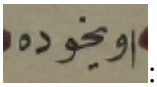
 :Ez-dūdeş, ol kömürüñ dütününden.[238b]

 : ṭar ellülükde [258a]

ġ/ḳ değişimi

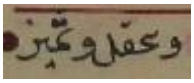
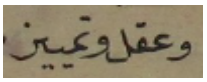
 : eẕiyyeti yoġ-ise [169b]

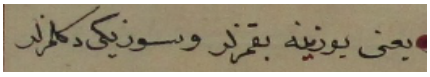
 : Yoḫsa riyā içün degildir.[171b]

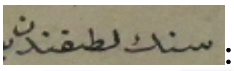
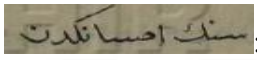
 : uyḫuda [182b]

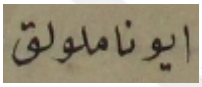
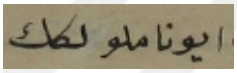
7.3.2. Türkçe Kelime ve Bazı Eklerin Yazımındaki Tutarsızlıklar

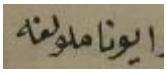
Metinde geçen Türkçe sözcüklerde ve eklerde standart dışı yazımların mevcut olduğu daha önce belirtilmişti. Konuyu somutlaştırmak adına aynı sözcüğün farklı yazımları (bazen aynı beytin şerhinde, aynı sayfada) metinden seçilen örneklerle aşağıda verilecektir.

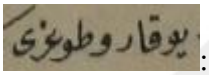
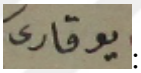

: u ʿaḳl u **temiz** (43a/10)

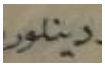
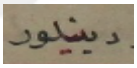

: Yaʿnī **yüzine** baḳmazlar ve **söziñi** diñlemezler. (44a/5)

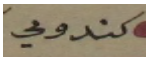
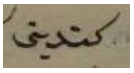

: seniñ **luṭfundan** (21b/11) : seniñ **iḥsānıñdan** (21b/11)

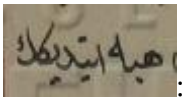
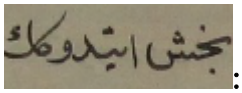

: eyü nāmluluḳ (79a/12) : eyü nāmluluguñ (79a/9)

eyü nāmluluġa[79a/10]

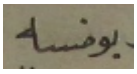
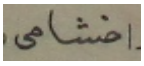

: yuḳaru ṭoġrı (93b/2) : yuḳarı (140a/5)

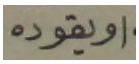
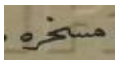

: dinilür (85b/7), (116b/1) : dinilür (42b/12)

kendüyi (112b/17) :
kendini (113a/7) (Aynı beytin şerhi)

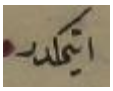

: hibe **itdigiñ** (222b/10) : baḫş **itdügiñ** (223a/1)

Metinde iç seste ḳ->ḫ- değişimine örnek olacak kelimelere de rastlanmaktadır. Yine bu kelimelerde hem ḳ'lı (uyḳuda) hem de ḫ'lı (aḫşamı, yoḫsa) sözcüklere tesadüf edilmesi dönem itibariyle imla konusundaki ikiliği göstermektedir.

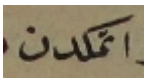

: yoḫsa (206b/1) : aḫşamı (226a/17)

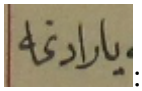

: uyḳuda (226a/16) :maṣḫara (263b/11)

Metinde kapalı e sesinin yazımında birlik bulunmamaktadır. Kimi zaman *i*, kimi zamansa *e* sesiyle imla edildiği görülmektedir. Bu durum eserin yazıldığı dönemde bu konunun imlası bahsinde kesinliğin ve birliğin söz konusu olmadığını göstermesi açısından önemlidir:

 : itmekdir [2a/7]

 : itmek [10b/15]

 : etmekden [57a/2]

 : yār edinme [251a/12]

7.3.3. Türkçe Kökenli Olmayan Kelimelerin Yazım Hususiyetleri

Metin boyunca sözcüklerde özellikle eklerde (yuvarlak veya düz yazılması) görülen farklı yazım şekilleri/ikilikler büyük sıkıntı teşkil etmektedir. Bilimsellik amacıyla tutarlılığı sağlamak adına doğru yazımın tercih edilip hatalı yazımın dipnotta verilmesi veya şerh metninden önce "yazım hususiyetleri" bölümünde bu tutarsızlığın belirtilmesi akademik çevrelerce kabul gören düşünce olsa da tez hazırlanırken aşağıdaki sebeplerden dolayı bu yaygın düşünceye uyulmamıştır.

1. Aynı Türkçe kelimelerde bile farklı imlaların olması dönem yazarlarının nihai amacının aynı yazmak, imla birliğini sağlamak değil; sesi kaydetmek olduğunun göstergesidir. Ali Behcet'in hatalı yazdığını düşündüğü veya sonradan değiştirme gereği duyduğu kısımların üzerini çizerek iptal ettiği veya aynı kelimeyi metinde ve derkenarda farklı imlalar ile yazdığı tespit edilmiştir. Amacı dönem için her iki yazımın da kullanıldığını/hatalı olmadığını göstermek olabilir.
2. *Nüzhetü'l-İhvān'ın* tek nüshasının bulunması metnin tenkitli basımının hazırlanması ihtimalini şimdilik ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple metinde ekler, sözcükler yazılırken olduğu gibi Latinize edilmeye çalışılmış; imla birliğini sağlamak ve tutarlılık adına metne müdahale edilmemiştir. Unutulmamalıdır ki şerh metinleri bir yandan Klasik edebiyatçıların alanına girerken diğer taraftan dil üzerine çalışanlara malzeme sunmaktadır. Bu sebeple *Nüzhetü'l-İhvān'ın* bir şahit olarak yazıldığı dönemin dil özellikleriyle ilgili bilgi vermesi metnin bu şekilde hazırlanmasının daha doğru olacağını düşündürmüştür.

8. NÜZHETÜ'L-İHVÂN

8.1. Metnin Oluşturulmasında Takip Edilen Yöntem

- Metinde ilmî transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.
- Metnin çeviri yazıya geçirilmesinde 12 punto 1,5 satır aralığında *Times Turkish Transcription* fontu tercih edilmiştir. Metindeki varak numaraları bold ve köşeli parantez içerisinde,satır numaraları ise normal parantez içerisinde verilmiştir.
- Metin XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış olmasına rağmen sözcüklerin ve özellikle Türkçe eklerin yazımında tutarsızlıklar göze çarpmaktadır. Transkribe edilirken tutarlılık adına tek kullanım tercih edilmemiş, metinde görülen harfler olduğu şekliyle Latin alfabesine aktarılmıştır.
- Metin kurulurken fihrist bölümünün bulunduğu kısım zahriyye [1b] şeklinde, dibace başlığının bulunduğu yer ise [1a] şeklinde numaralandırılarak varaklara sayfa numarası verilmiştir.
- Kaynak metin (beyitler) copy-paste yötemiyle metne aktarılmış, ardından transkribe edilmiştir. Her beyte numara verilmiştir.
- Metinde genel olarak İsmail Ünver'in *"Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"* adlı makalesindeki ilmî çevriyazı teklifleri benimsenmiştir. Ayrıca metnimiz gramer ve dil bilgisi kurallarına daha fazla yoğunlaştığı için ön ekler, son ekler, birleşik sıfatlar vs. kısa çizgi ile ayrılarak yazılmıştır.
- Noktalama işaretleri günümüz nesir kurallarına uygun olarak tarafımızdan metne uygulanmış, özel isimlere gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmıştır.
- Kaynak metin (beyitler) ve şerhte açıklaması yapılan (kaynak metinde geçen) sözcükler bold ve italik olarak yazılmıştır.
- Bazı sözcüklerde yer alan "vâv-ı madûle" üst simge " v " (h^{v}ace, h^{v}āb) olarak gösterilmiştir.
- -up, -üp gerindiumlarının yazımında "b" yerine "p" şekli kullanılmıştır.
- Şeddeli sözcüklerin yazımında, eğer kendinden sonraki sözcük konsonantla başlıyorsa şedde kaldırılmış, eğer vokalle başlıyorsa şedde konulmuştur.
- Orijinal beyitlerin yazımında kelimelerin sözlükteki yazımı/telaffuzu değil de Ali Behcet'in aruza ve redife uygunluk yönünden verdiği direktiflere uyulmuştur.

Ez-gedāyān pārehā-yı nān me-ḫer

Z'ān ki mī-āred faḳīrī ey piser

Me-ẖer, ***mīm***'iñ fetḥi ve ***ẖā'***nıñ kesriyle nehy-i ḥāżırdır ẖerīden maṣdarından ṣatun almaḳ maʿnāsına. Lākin burada ***me-ẖer*** fetḥaladır ki püserle ḳāfiye olmaḳdan içün. **[232b]**

- Metinde sehven yazılmayan ekler, harfler tarafımızdan tamamlanarak köşeli parantez [] içerisinde gösterilmiştir. Ayrıca şârihin kaynak metinde (beyitte) verdiği sözcükle şerh yaptığı kısımda anlamını açıkladığı sözcüğün farklı olduğu durumlar söz konusudur. Bu kısımlarda söz konusu cümledeki/ beyitteki manaya ve bağlama uygun olan sözcük tercih edilmiş, hatalı yazım ise dipnotta açıklanarak belirtilmiştir.
- Metinde geçen âyet ve hadisler hem metinde geçen haliyle kopyalanarak hem de transkribe edilerek çalışmaya eklenmiştir. Dipnotta ise mealleri/ tercümeleri verilerek kaynakları belirtilmiştir. Sözcüklerin yazımındaki tutarsızlıklar, şârihin tasarrufları bu şekilde yaklaşımın daha doğru olacağı kanaatini uyandırmıştır. Amaç şârihin kaleminden çıkan eseri olduğu gibi fotoğraf gerçekliğiyle günümüz araştırmacılarının istifadesine sunmak, bu vesileyle şerhin kaleme alındığı yüzyılın dil ve yazım özelliklerini somut veriler üzerinden belirlemeye yardımcı olmaktır.
- Ayet meallerinde Türkiye Diyanet Vakfı meali esas alınmıştır.
- Bazı Arapça ve Farsça kelimeler, şairin vezin gereği tercihi ölçüsünde Türkçe telaffuza göre yazılmıştır.
- Arapça tamlamaların yazımında kesme işareti kullanılmıştır.

  Ṭaʿāmü's-seẖiyyi devā'ün ve **ṭaʿāmü'l-baẖīl** dā'ün [196b]

  Uṭlubü'l-ẖayra ʿinde (min) **ḥassāni'l-vücūhi** [204b]
- Kaynak metinde geçen atıf vavları Türkçeye çevrilirken "u/ü", bağlaç olanlar ise "ve" şeklinde okunmuştur. Bunun dışında Ali Behcet tarafından kullanılan atıf vavları kendinden önceki sözcüğün son harfine göre "u,ü/ vu,vü" şeklinde okunmuştur.

  Ez-murād u ārzū, dünyā murād **ve** ārzūsundan. [68a]

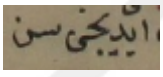
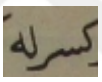
  Ḥāṣılı dünyānıñ zīnet **ü** āsāyişine baḳmayup yüz çevir. [68a]

  Ḫ'ār u zār u rānde şod, ḥaḳīr **ve** bī-iʿtibār **ve** nālān **ve** sürülmüş oldı. [162b]

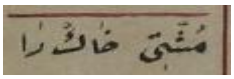
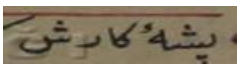
  Ez-ehl-i saʿādet, ehl-i saʿādetden yaʿnī enbiyā vü evliyādan. [212b]

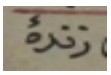
  Ḥāṣılı Ḥaḳḳ'ıñ ẖāṣ ḳulları çünki cānlarıñ fedā itdiler, murādları atını Ülker yıldızına dek ṣıçratdılar yaʿnī ʿālī-ḳadr oldılar maḳṣūd-ı ʿulüvv-i himmet **ü** ʿālim-i ḳuddüs **ü** pāklige ḥareketlerini beyāndır. [212b]

- Elimizdeki nüshada geçen Arapça ve Farsça atasözü, deyim ve beyitler transkribe edilmiş ardından dipnotta tercüme edilerek tespit edilen asıl kaynakları verilmiştir. Kaynakları tespit edilemeyenlerin ise sadece tercümeleri verilmiştir.
- "Allâh" lafzıyla yapılan tamlamalarda, izafet durumu ve çizgiler kullanılmamıştır.
  Edāmallāhu [3b] ʿilmullāha [43a] Ẕikrullāh'ıñ [105b]
- Kaynak metinde derkenara yazılan tamamlayıcı/ açıklayıcı bilgiler, bilginin alakalı olduğu satırdaki kelime ya da cümleye dipnot olarak, sayfa sonunda transkripsiyonlu bir şekliyle verilmiştir.
- Farsça orijinal beyitlerde, "zi-ān, "ve ān", "ve ān gehī", "ne-koned" gibi kelimelerde, vezin gereği ilk kelimedeki vokal düşürülerek, kesme işareti ile "z'ān", "v'ān", "v'ān gehi", "ne-k'ned" şeklinde yazılmıştır.
- Şârih/müstensih tarafından sehven yazılmayan kısımlar köşeli parantez [] içerisinde verilmiştir.
- Metnin imlasında *"-ile, -ise, -idi, -imiş, -iken*" gibi ekler ve bağlaçlar kelimelere geldiğinde ünlü düşmesi söz konusuysa(*-la -sa, -di, -miş, -ken*) bunların yazımında ekler kelimelere kesme işareti "-" ile birleştirilmiştir.

 : idici-sen [32b] : kesre-le [232a]

- Vahdet î'si metinde bazen ye harfi (ی) bazen de hemze (ء) ile gösterilmiştir. Bu harf transkribe edilirken hemze kullanılmamış "ī" ile gösterilmiştir.

 : ***müştī ḫāk-rā*** [1b] : ***Peşşeī kāreş*** [3b]

 : ***Ādemī***, bir insān. [182b] : ***Zindeī***, bir diri. [183a]

- Nüshada silik çıkan kısımlar, sehven yazılmayan harfler, orijinal beyitte ve şerh kısmında dikkatsizlikle farklı imla ile yazılan sözcükler dipnotta belirtilmiş; metin içerisinde ise doğru kullanımların yazımı tercih edilmiştir.
- Ali Behcet *Nüzhetü'l-İhvân'da* hem sözcüklerin Türkçe manasını vermiş hem de çeviri disiplinini bilhassa uygulayarak göstermiştir. Özellikle Farsça tamlamaların Türkçeye çevrilmesi konusunda örnekler üzerinden aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Bu sebeble metnin sonunda hazırladığımız sözlükler kısmında metinde Ali Behcet'in yaptığı tanımlar, açıklamalar, dil bilgisi terimleri bire bir alınarak gösterilmiş; bazen kelime grupları madde başı yapılarak şârihin tercüme yöntemine dikkat çekilmek istenmiştir.

8.2. Çeviri Yazı İşaretleri

آ	Ā, ā
ا	A , a, E, e
ء	ʾ
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṯ, ṯ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	Ḥ, ḥ
خ	Ḫ, ḫ
د	D, d
ذ	Ẕ, ẕ
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ṣ, ṣ
ض	Ḍ, ḍ, Ż, ż
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Ẓ, ẓ
ع	ʿ
غ	Ġ, ġ
ف	F, f
ق	Ḳ, ḳ
ك	G, g, K , k, ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	o, ö, u, ū, ü, V, v
ه	H, h, a, e
ى	Y, y, ı, ī, i, ī

8.3. Metin

Zahriyye

[1b] (1)**FİHRİST-İ KİTĀB-I PEND-İ ʿAṬṬĀR**

(2) Ṣahīfe - Numero

(3) 1. Der-Ṣıfat-ı Ḥamd-i Ḥudā-yı Teʿālā

(4) 22.Der-Naʿt-ı Seyyidü'l-Mürselīn

(5) 29.Der-Menāḳıb-ı Eʾimme-i Dīn

(6) 34.Der-Münācāt-ı Ḳaḍīyü'l-Ḥācāt

(7) 47.Der-Nikūhiş-i Nefs-i Emmāre

(8) 53.Der-Riyāżet-i Nefs-i Bed

(9) 63.Der-Fevāʾid-i Ḫāmūş

(10) 70.Der-ʿAmel-i Ḫāliṣ

(11) 77.Der-Beyān-ı Pādişāhān

(12) 82.Der-Beyān-ı Aḫlāḳ-ı Ḥamīde

(13) 97.Der-Beyān-ı Çār-çīz

(14) 97.Der-Beyān-ı Nīk-Baḫtī

(15) 104.Der-Beyān-ı Esbāb-ı ʿĀfiyet

(16) 122.Der-Ṣıfat-ı Dervīşī

(17) 131.Der-Ṣıfat-ı Bed-baḫtī

(18) 137.Der-Ṣıfat-ı Riyāżet

(19) 142.Der-Ṣıfat-ı Mücāhede-i Nefs

(20) 148.Der-Beyān-ı Ṣabr

(21) 169.Der-Beyān-ı Terk-i Zīnet

(22) 177.Der-Beyān-ı Nişān-ı Eblehān

(23) 183.Der-Beyān-ı ʿĀfiyet

(24) 169.Der-Beyān-ı Rast-gārī

(1) Ṣahīfe - Numero

(25) 201.Der-Ṣıfat-ı Ẕikruʾllāh

(26) 213.Der-Beyān-ı Zindegānī

(27) 215.Der-Beyān-ı Ḫışāl-ı Ẕemīme

(28) 219.Der-Beyān-ı Müdbirī

(29) 220.Der-Ṣıfat-ı Dāniş

(30) 231.Der-Ṣıfat-ı Rüsvāyī

(31) 236.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Nā-Cins

(32) 242.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şükr

(33) 247.Der-Beyān-ı İmkān-Bāz Āmeden

(34) 258.Der-Beyān-ı Aḫlāḳ

(35) 253.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫāmūşī ve Sahāvet

(36) 264.Der-Beyān-ı Düşmen ü Vām Kerden

(37) 266.Der-Ṣıfat-ı Zenān u Ṣıbyān

(38) 269.Der-Beyān-ı Ḥaḳḳ-ı Vālideyn ü Farż Āverden

(39) 271.Der-Beyān-ı Tezāyüd-i ʿÖmr

(40) 273.Der-Beyān-ı Noḳṣân-ı ʿÖmr

(41) 276.Der-Beyān-ı Şeʾāmet-i Dürūġ Gūyī

(42) 283.Der-Beyān-ı Āb-rūy

(43) 294. Tenbīhāt-ı Āḫirî

(44) 306.Der-Beyān-ı İḫtirāz Ez-Düşmenān

Zahriyye [2a]

(1)**FİHRİST-İ KİTĀB-I PEND-İ ʿAṬṬĀR**

(2) Ṣahīfe - Numero

(3) Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫˇārī

(4) 318.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Yār-ı Muvāfıḳ

(5) 324.Der-Beyān-ı Pend-i Nāṣiḥ

(6) 326.Der-Beyān-ı Ehl-i Saʿādet

(7) 329.Der-Beyān-ı Rest-kārī

(8) 333.Der-Beyān-ı Ṣıdḳ u Emānet ü Seḫāvet

(9) 338.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Terk-i Ḫışm u Ḳahr

(10) 341.Der-Beyān-ı Bī-Vefā-yı Cihān

(11) 345.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Maʿrifet

(12) 357.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Veraʿ

(13) 363.Der-Ṣıfat-ı Şeref-i Ḫıdmet

(14) 370.Der-Ṣıfat-ı İkrām-ı Mihmān

(15) 384.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı ʿAlāmethā-yı Aḥmaḳān

(16) 390.Der-Ṣıfat-ı Şaḳī

(17) 394.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Baḫīl

(18) 396.Der-Beyān-ı Ḥācet-i Ḫˇāsten

(19) 399.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ṣaḫt-ı Dil

(20) 402.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḳanāʿat

(21) 414.Der-Beyān-ı Fażl-ı Seḫā

(22) 420.Der-Beyān-ı Efʿāl-i Şeyṭānī

(23) Ṣahīfe-i Ḫarf

(24) 423.Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Münāfıḳ

(25) 427.Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i Ehl-i Taḳvā

(26) 431.Der-Beyān-ı Fażīlet-i Ṣadaḳa

(27) 438.Der-Beyān-ı Neṣāyiḥ

(28) 455.Der-Beyān-ı Fevāʾid-i Ṣabr

(29) 460.Der-Beyān-ı Tecrīd ü Tefrīd

(30) 482.Der-Beyān-ı Riʿāyet-i Mihmān

(31) 488.Der-Beyān-ı Kerāmethā-yı Ḥaḳ

(32) 490.Der-Beyān-ı Ān ki Dūstī-rā Ne-Ṣāyed

(33) 502.Der-Beyān-ı Merdī vü Fütüvvet Mī-gūyed

(34) 507.Der-Beyān-ı Faḳr

(35) 511.Der-Beyān-ı İntibāh Ez-Ġaflet

[Zahriyye 2b]

(1) Bāb-ı ʿālīde dīvān-ı aḥkām-ı ʿadliyye daʾiresi ḫulefâsından (2) merḥūm Muḥyi'd-dīn Maḥvī Efendi'niñ ḥaḳḳ-ı ʿācizānemde ḳalem-rīz-i (3) feṣāḥat olduḳları taḳrīẓ-i ʿālīleridir.

Bismihi sübḥānehu

(4) iḫvān-ı ṭarīḳiñ ṣaḥāyif-i manẓūme-i efkārlarını tevḥīd ü teʾlīf (5) ḳaṣdıyle keşīde-i silk-i tanẓīm ü taṣnīf buyurulmuş ve *Pend-i ʿAṭṭār* (6) ʿünvānıyla kesb-i iştihār itmiş olan kitāb-ı neṣāyiḥ-niṣāb-ı (7) ḳavāʿid-i insāniyyeti şāmil ve fevāʾid-i pür-berekātı müştemil (8) intiḫāba sezā bir eṣer-i bī-bahā idügünden hüner-mendān-ı (9) zamāndan Behcet Beg Efendi kitāb-ı mezbūrı lisān-ı (10) ʿaẕbü'l-beyān-ı Türkī üzere şerḥ ḳılıḳlu tercemeye (11) himmet veʿunfuvān-ı şebābında el-ḥaḳ kendi iḫvān ü etrābına (12) derece-i nihāyede bir ḫıdmet eylemişdir. Cenāb-ı Ḥaḳ(13) saʿyini meşkūr eyleye. Āmīn.

[1a]

(1) DİBĀCE-İ KİTĀB-I BELĀĠAT-NİŞĀB

(2) Dürūd u ḥamd-i firāvān ve şükr-i bī-pāyān (3) ol inşā-künende-i mevcūdāt-ı cihān ḥażretlerine (4) sezā vü şāyāndır ki irāde-i ezeliyye ve irāġa-i Lem-yezeliyyesi (5) şīrāze-i eczā-ı ṣaḥāʾif-i dāreyni ṭarz-ı esālīb-i ġarībe (6) ve nemaṭ-ı terākīb-i ʿacībe üzere inşā vü tertīb (7) eyledi. Baʿd-ez-īn leʾālī-i ṣalāvāt-ı seniyye ve derārī-i (8) teslīmāt-ı behiyye ol sebbāḥ-ı deryā-yı maʿrifet (9) ve ġavvāṣ-ı nevfel-i ḥaḳīḳat yaʿnī nāṭıḳ-ı vaḥy-i Ḫudā ve maẓhar-ı (10) sitāyiş-i sırr-ı *mā-evḥā*[69] zīver-i şeref-nāme-i her dü serā (11) silk-i mürvārīd-i gürūh-ı enbiyā Ḥażret-i Muḥammedü'l-Muṣṭafā (12) ʿaleyhi esnaʾṣ-ṣalāvāt ve ezke't-taḥiyyāt efendimiz (13) ḥażretleriniñ ravża-i muṭahhara-i ʿarş-āsā ve türbe-i (14) muʿaṭṭara-ı felek-fersālarına lāyıḳ u aḥrādır. Pes ḥadīḳa-i (15) dībāce-i kitāb fevāyiḥ-i ezhār-ı sitāyiş-i Kirdigār ile (16) mülevven ve revāyiḥ-i envār-ı ṣalāt-ı Ḥabīb-i Perverdigār ile (17) müzeyyen olduḳda cenāb-ı Ḥaḳ ve feyyāż-ı muṭlaḳ velī-niʿmet-i ʿālemiyān **[3b]** (1) Es-Sulṭān İbn-i Sulṭān İbn-i Sulṭān Es-Sulṭān (2) ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān[70] edāma'llāhu salṭanatehu ilā-āḫiri zamān[71] (3) efendimiz ḥażretleriniñ daḫı vücūd-ı feżāil- (4) ālūd-ı melīkānelerini nevāʾib-i tekvīniyye ve ālām u şedāʾid-i (5) kevniyyeden maṣūn u meʾmūn buyursun, Āmīn. (6) Sāye-i maʿārif- pīrāye-i ḥażret-i ḫilāfet-penāhīlerinde (7) mekātibde[72] taḥṣīl-i ʿilm ü maʿrifet eylemekde (8) olan şākirdānıñ ḳolaylıḳla ḳavāʿid ü terākīb (9) ezberlemelerine medār olmaḳ ve ʿibāre-i Fārsīniñ (10) kırāʾat u tilāvetinde sühūlet bulunmaḳ üzere (11) ān bülbül-i gülşen-i maʿārif ü āṣār (12) ve ʿandelīb-i gülbün-i (13) menāḳıb-ı gülzār (14) ya'nī Eş-Şeyḫ Muḥammed Ferīdü'ddīn ʿAṭṭār (15) ḳaddese sırrahu'l-Ġaffār ḥażretleriniñ ḳalem-i muʿciz-raḳam-ı (16) mürşidānelerinden reşḥa-pāş olan işbu (17) kitāb-ı belāġat-nişāb ki nice neşāyiḥ-i dīniyyeyi (18) şāmil ve fevāʾid-i İslāmiyyeyi kāmil (19) bir eşer-i celīl olup ebnā-yı cinsimize mücerred ḫıdmet-i **[4a]** (1) müfteḫire olmaḳ üzere lisān-ı melīḥü'l-beyān-ı Türkīye (2) şerḥ ü tanẓīm ve *Nüzhetü'l-İḫvān* nāmıyla (3) tevsīm ü terkīm ḳılınmışdır. ʿAṣrımız erbāb-ı (4) feżāʾil-nişābından meʾmūldur ki hengām-ı taḥrīrde (5) vuḳūʿ-yāfte olan ḫaṭīāt-ı nāsiyyemiziñ (6) dāmen-i ʿafv u ʿināyetleriyle mestūr ve ol vechle (7) bu çāker-i ḫāk-ber-ā-berleri yaʿnī ʿAlī Behcet-

[69] "Allah, kuluna vahyini bildirdi." Kur'an-ı Kerim, Necm 53/10.

[70] Yazmada "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" isminin yerine "ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫāna" benzer bir ifade yazılmış ancak sonradan bu ifadenin üzeri çizilerek yan tarafa "ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān" ibaresi eklenmiştir.

[71] Yazmada bu kelimeden sonra "bi-ḥürmeti'l-Furḳān" ifadesi yazılmış ise de sonradan bu kelimeler üzeri çizilmek süretiyle metinden çıkarılmıştır.

[72] Yazmada "mekātib" kelimesinden sonra "rüşdiyye" kelimesi varsa da sonradan bu kelime üzeri çizilerek metinden çıkarılmıştır.

i ḳalīlü'l-biḍāʿalarını daḫı vâye-dār-ı mesār (8) u ḥubūr buyurmaları şīme-i iḥsān u mürüvvetlerine (9) vābestedir ve minallāhi't-tevfīḳ.[73]

[73] Başarı Allah'tandır.

[1b]

(1) NÜZHETÜ'L-İḪVĀN

(2) Bi-smi 'llāhi'r-Raḥmānir'r-raḥīm

[Der-Ṣıfat-ı Ḥamd-i Ḫudā-yı Teʿālā]

1.

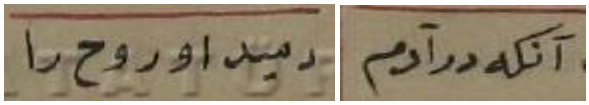

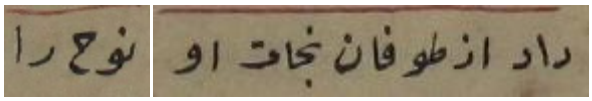
(3) Ḥamd-i bī-ḥad ān Ḫudāy-ı pāk-rā

Ān ki īmān dād (4) müştī ḫāk-rā

Fā'ide: Bī, edāt-ı nefydir. Cāmide dāḫil olur. (5) Bī-hüner ü bī-vefā gibi. Edāt-ı selb daḫi bunuñ gibidir. **Ān**, (6) ism-i işāret-i baʿīd'dir. **İn**, ism-i işāret-i ḳarīb'dir. **Ḫudāy**, yā ile (7) ve yā'sız Vācibü'l-Vücūduñ ism-i şerīfleridir. **Pāk**, ṭāhir (8) ve temiz maʿnāsınadır. Burada murād bī-şerīk ü bī-naẓīrdir. (9) Ve āḫirindeki **rā** ḥarf-i ṣıla'dır, bā gibi. Bā daḫi iki ḳısmdır. (10) Biri bā-i basīṭe'dir ki "be" dir. Ve biri daḫi bā-i mürekkebe'dir ki "bā" dır. (11) Bu bā elif ile be'den mürekkebdir. Bā-i basīṭe dört ma'nāya gelür. (12) Ma'nā-yı erbaʿadan evvelkisi ḥarf-i ṣıla'dır. İkincisi ḥarf-i (13) muṣāḥabet'dir. Üçüncisi ḥarf-i ẓarf'dır. Dördüncisi daḫi (14) bā-i zā'ide yāʿnī bā-i te'kīd'dir. Bu ancaḳ fiʿlde bulunur. (15) Ve fiʿlde bulunan bā meksūr okunur. İsmde bulunan (16) bā'lar ki üç dānedir. Anlar meftūḥ oḳunur. Fiʿle dāḫil (17) oldıġına miṣāl bi-kon, bi-reft ve emṣāli gibi. İsme dāḫil oldıġına **[2a]** (1) miṣāl be-cāy u be-ḫ^{v}īş ve emṣāli gibi. Bā-i mürekkebe iki maʿnāya (2) gelür. Biri ḥarf-i ṣıla ve biri daḫi ḥarf-i muṣāḥabet'dir. Rā üç maʿnāya (3) gelür. Evvelkisi edāt-ı mefʿūlün bih, ikincisi ḥarf-i taḫṣīṣ, (4) üçüncisi ḥarf-i ṣıla maʿnāsınadır ki bu maḳāmda oldıġı (5) gibi baʿżı kerrede taʿlīl olaraḳ gelür. Çi-rā gibi. ***Ān ki***, (6) ān Ḫudā ki taḳdīrindedir. ***Īmān***, inanmaḳ maʿnāsınadır. (7) Yaʿnī peyġamberiñ şerīʿatini ḳabūl itmekdir. ***Dād***, (8) fiʿl-i māżīdir virdi maʿnāsına. ***Müştī***'de olan (9) yā vāḥdet içündür. ***Müşt***, mīm'iñ żammı ve şīn ile tā'nıñ (10) sükūnıyla yumruḳ ve avuç ve yed maʿnālarınadır. ***Ḫāk***, (11) toprak maʿnāsınadır ki bi-ḥasebi'ṣ-ṣūre ʿanāṣır-ı erbaʿanıñ (12) aʿẓamıdır ve āḫirindeki **rā** ḥarf-i ṣıladır.

2.

Ān ki der-ādem (13) demīd ū rūḥ-rā

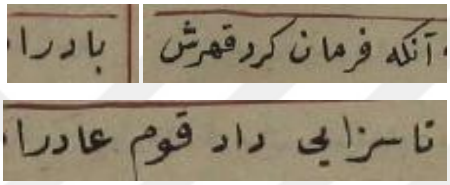
Dād ez-ṭūfān necāt ū (14) Nūḥ-rā

Ān ki, o Allāh ki. ***Der-ādem,*** insānda. (15) ***Demīd***, üfürdi. ***Ū***, o Allāh. ***Rūḥ-rā***, rūḥı. (16) El-ḥāṣıl rūḥı üfürdi dimek, rūḥı iẓhār ü ilḳādan (17) kināyetdir.

Dād, virdi. ***Ez-ṭūfān***, yaġmurdan. **[2b]** (1) ***Necāt***, ḳurtulmaḳ. ***Ū***, Allāh; ***Nūḥ-rā***, Nūḥ (2) ʿaleyhi's-selāma.

Fā'ide: Der-ādem'de olan der bā-i ṣıla yāḫud (3) edāt-ı ẓarf'dır, fī gibi Türkīde de ifāde[74] ider. ***Rūḥ-rā*** (4) daki rā edāt-ı mefʿūlün bih'dir.

3.

Ān ki fermān kerd ḳahreş (5) bād-rā

Tā sezāyī dād ḳavm-i ʿĀd-rā

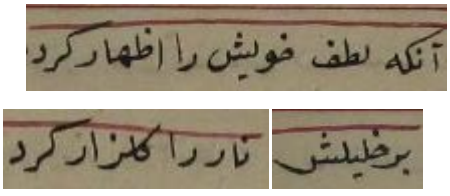
Ān ki, ol (6) ḳādir ü ḳayyūm olan Allāh ki. ***Fermān kerd***, emr eyledi. (7) ***Ḳahreş***, ol Allāh ḳahrı. ***Bād-rā***, bād'a. ***Tā sezāyī***, tā ki (8) lāyıkıñı yaʿnī ʿamellerine muvāfıḳ cezālarıñı. ***Dād***, rūzgār (9) virdi. ***Ḳavm-i Ād-rā***, ḳavm-i Ād içün.

Ḥāṣılı (10) ḥattā ḳavm-i Ād içün ʿamellerine lāyıḳ u muvāfıḳ olan (11) cezālarıñı rūzgār virdi. İşte Ḫudā'nıñ emriñi muḳırr (12) u muṣaddıḳ olmayan kimseler daḫi bu ḥāle giriftār olurlar (13) dimekdir.

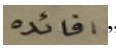
Ḳavm-i Ād dan murād Hūd ʿaleyhi's-selāmıñ (14) ḳavmidir.

Fā'ide: ***Kerd***, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle fiʿl-i māżīdir. (15) Maṣdarı kerdendir. Eylemek ve itmek maʿnālarınadır. (16) ***Bād***, dāl'ıñ sükūnıyla rūzgār maʿnāsınadır. ***Sezāyī***, (17) lāyıḳ maʿnāsınadır. İkinci yā zā'iddir.

4.

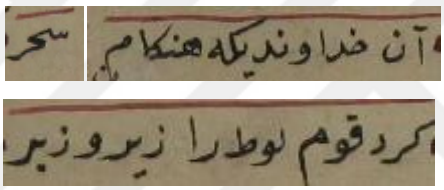
[3a] (1) Ān ki luṭf-ı ḫ^vīş-rā iẓhār kerd

[74] "İfāde" sözcüğü metinde yanlışlıkla " " şeklinde yazılmıştır.

Ber-Ḫalīleş (2) nār-rā gülzār kerd

Fā'ide: ***Luṭf***, ṭuḥfe vü hediye (3) ve rıfḳla muʿāmele itmek maʿnālarınadır. ***Ḫ'īş***, ḫā-i (4) muʿceme'niñ kesri ve vāv-ı resmī'yle kendi maʿnāsınadır (5) ḫod gibi. ***İẓhār*** , āşikār ḳılmaḳ maʿnāsınadır. ***Kerd***, (6) fiʿl-i māżīdir. İtdi dimekdir. Fiʿl-i mażīniñ müfred-i (7) ġā'ibine ʿalāmet yā dāl olur yāḫūd tā olur kerd, (8) reft gibi. Eger bu ʿalāmetler bulunur ise biline ki (9) o kelime fiʿl-i māżīdir ve illā degil. ***Ber-Ḫalīleş'***de olan (10) ber, ḥarf-i ṣıla'dır. Eger bā ḥarf-i ṣıla olur ise kelimeniñ (11) āḫirine bir hā-i resmiyye gelüp ve hā'nıñ daḫi mā-ḳabli (12) meftūḥ ḳılınur. Be-ḥüsn gibi ki ḥüsne dimekdir. Ve eger (13) muṣāḥabet olur ise kelimeniñ āḫirine ile gelür. (14) Bā-men, bā-tu gibi ki benim ile ve seniñ ile dimekdir. (15) ***Ḫalīl'***den murād Ḥażret-i İbrāhīm'dir. Āḫirindeki şīn (16) żamīr-i muttaṣıl Ḥudā'ya rāciʿdir. ***Nār***, āteş dimekdir ki (17) ʿanāṣır-ı erbaʿanıñ birisidir. Āḫirinde olan rā ʿalāmet-i **[3b]** (1) mefʿūlün bih'dir. ***Gül-zār***, güllük maʿnāsınadır. Benefşe-zār (2) gibi benefşelik dimekdir.

5.

Ān Ḫudāvendī ki hengām-ı (3) seḥer

Kerd ḳavm-i Lūṭ-rā zīr ü zeber

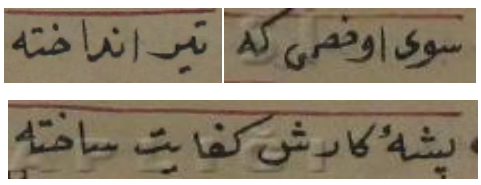
Ḫudāvendī'de olan (4) yā vaḥdet içündür. Ḥāṣılı ***ān Ḫudāvendī ki***, ol (5) bir Allāh ki. **Hengām*-ı seḥer***, seḥer vaḳti. Murād vaḳt-i (6) ṣabāḥdır. Zīrā seḥeriñ ṣabāḥa ittiṣāli vardır. (7) ***Kerd***, o Allāh eyledi. ***Ḳavm-i Lūṭ-rā***, Lūṭ ḳavmiñi. (8) ***Zīr ü zeber***, alt-üst.

El-ḥāṣıl ol bir Ḫudā ki ṣabāḥ (9) vaḳti Lūṭ ḳavmiñi ve memleketleriñi zīr ü zeber eyledi. (10)

Fā'ide: ***Lūṭ***, Ḥażret-i İbrāhīm'iñ birāder-zādesidir.

(11) **Zīr**, kesrle altdır ʿArabīde taḥt gibi. ***Zeber***, fetḥle (12) üstdür ʿArabīde fevḳ gibi.

6.

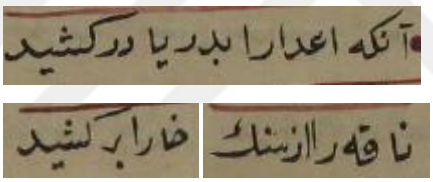
Sūy-i ū ḫaṣmī ki (13) tīr endāḫte

Peşşe'ī kāreş kifāyet sāḫte

(14) **Fā'ide:** ***Sūy*** yā ile ve yā'sız cihet ü ṭaraf maʿnāsınadır. (15) ***Ū***, żamīr-i ġā'ib'dir ki ***Ḫudāvend'e*** rāciʿdir. ***Ḫaşmī'*** de olan (16) yā vaḥdet içündür. ***Ḫaşm***, fetḥle ḥuşūmet ü münāzaʿa (17) dimekdir. ***Tīr***, oḳ maʿnāsınadır, neden olur ise **[4a]** (1) olsun gerek ḳamışdan ve gerek aġaçdan. (2) ***Endāḫte***, māżī-i menḳūl'dür. Atmış maʿnāsına maṣdarı (3) endāḫtendir. Atmaḳ dimekdir.

Ḳāʿide: Māżī-i menḳūl (4) şol şeye dirler ki lafẓı ism-i mefʿūl şeklinde (5) olur lākin maʿnāsı muḫtelifdir. Meṣelā kerde lafẓı (6) ism-i mefʿūl murād olundıġına göre maʿnāsı idilmiş (7) dimekdir. Ve eger māżī-i menḳūl murād olunur ise (8) maʿnāsı itmiş dimek olur. **Peşşe'i**, bā-i Fārsīniñ (9) fetḥi ve teşdīd-i şīn-i meftūḥa ile sivrisinekdir. Āḫirinde olan hemze yā-i vaḥdet (10) içündür. ***Kāreş'*** iñ żamīri ***ḫaşma*** rāciʿdir. ***Kār***, (11) kāf-ı ʿArabīyle iş maʿnāsınadır. ***Kifāyet***, ʿArabīdir (12) yetmek maʿnāsına. ***Saḫte*** daḫi māżī-i menḳūl'dür ki (13) düzmüş dimekdir. Mużāriʿinde ḫā, zā'ya ḳalb (14) olunup sāzed dinilür. Zīrā ḳavāʿid-i Fārsīdendir ki (15) tā'nıñ mā-ḳabli ḫā-i muʿceme oldıġı vaḳtde ol (16) ḫā'yı zā'ya ḳalb iderler. Nitekim tā'yı dāl'a ḳalb (17) itdikleri gibi. Meṣelā āmūḫten kelimesiniñ mużāriʿinde **[4b]** (1) āmūzed dirler ki ḫā, zā'ya ḳalb ü naḳl olunmuşdur.

7.

(2) Ān ki aʿdā-rā be-deryā der-keşīd

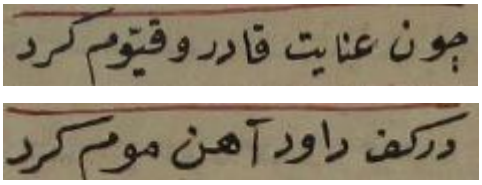
Nāḳa-rā ez-seng-i(3) ḫārā ber-keşīd

Fā'ide: ***Aʿdā***, ʿadū'nuñ cemʿidir ki (4) düşmenler dimekdir. Lākin burada ***aʿdā'*** **dan** murād Firʿavn (5) ve anıñ ḳavmidir. ***Der-keşīd'*** de olan ***der*** teʾkīd (6) içündür. Ve ***keşīd***, fiʿl-i māżīdir. Keşīden maṣdarından (7) çekmek maʿnāsınadır. ***Nāḳa***, ʿArabīdir ki dişi deve (8) dimekdir. ***Rā***, ʿalāmet-i mefʿūldür. ***Ez***, min maʿnāsınadır. (9) ***Seng***, ṭaş ve ***ḫārā***, ḳatı maʿnāsınadır. Ve bu (10) ***seng-i ḫārā*** terkīb-i tavṣīfīdir. Çünki **seng** mevṣūf, (11) **ḫārā** anıñ ṣıfatıdır.

Fā'ide-i Dīger: Terkīb-i tavṣīfī'niñ (12) ḳāʿidesi budur ki Fārsīde mevṣūf, ṣıfat (13) üzerine muḳaddem ve mevṣūf'uñ āḫiri dāʾimā meksūr olur. (14) Lākin mevṣūf'uñ āḫirinde yā-i vaḥdet olur ise (15) meksūr olmaz ve Türkçeye terceme olunduḳda ṣıfat, (16) mevṣūf üzerine muḳaddem olur. ***Ber-keşīd'*** de (17) olan ***ber*** birḳaç maʿnāya gelür ise de burada **[5a]**

(1) istiʿlā içündür. Keşīḍ, fiʿl-i mażī-i müşbet'dir. Bu daḫi (2) altı ṣīġadır kerd gibi. Māżī-i menfī de altı ṣīġadır (3) ne-kerd gibi.

8.

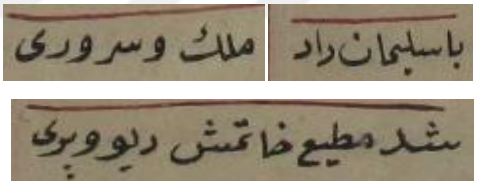

Çün ʿināyet Ḳādir ü Ḳayyūm kerd

(4) Der-kef-i Dāvūd āhen mūm kerd

Fā'ide: ***Çün*** bilā (5) işbāʿü'l-vāv ḥarf-i şarṭdır çünki maʿnāsına. ***ʿİnāyet*** (6) ʿanī yaʿnīden maṣdar olup ḳaṣd ü niyyet maʿnāsınadır. (7) Yāḫūd kerem ü iḥsān dimekdir. ***Ḳādir***, ṣıfat-ı İlāhīdir. (8) ***Ḳayyūm*** teşdīdle ḳāʾim-i bi-nefsihi dimekdir. ***Der-kef*** de (9) olan der edāt-ı ẓarf'dır ki de maʿnāsını ifāde (10) ider ʿArabīde fī gibi. ***Kef***, ʿArabīdir el ayası maʿnāsına. (11) ***Āhen***, timür dimekdir. ***Mūm***, żamm-ı mīm ile ʿArabīdir şemʿ (12) maʿnāsına. Kerd fiʿl-i māżī-i müfred-i ġā'ib'dir. Maʿnāsı (13) itdi ve eyledi dimekdir. El-ḥāṣıl ***mūm-kerd*** mūm eyledi (14) yaʿnī nerm ḳıldı dimekden kināyetdir.

9.

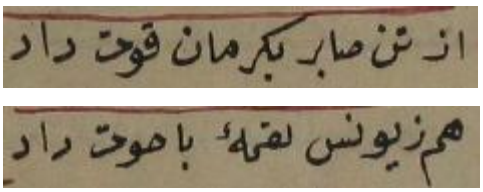

(15) Bā-Süleymān dād (16) melik ü serverī

Şod muṭīʿ-i ḫātemeş dīv ü perī

Fā'ide: ***Bā- Süleymān***'daki bā, ḥarf-i ṣıla'dır. ***Süleymān***, (17) Ḥażreti Dāvūd ʿaleyhi's-selāmıñ oġlıdır. **[5b]** (1) ***Melik*** lām'ıñ kesriyle pādişāhlıḳdır. ***Serverī*** de (2) olan yā maṣdariyyet içündür. ***Server***, ulu (3) ve ālī maʿnāsınadır. ***Şod***, fiʿl-i māżī'dir oldı maʿnāsına. (4) Maṣdarı şodendir. Mużāriʿi şeved gelür. ***Muṭīʿ***, (5) iṭāʿat idici maʿnāsınadır. ***Ḫātemeş***'deki şīn-i (6) żamīr, ***Süleymān***'a rāciʿdir. ***Ḫātem***, tā'nıñ feṭḥiyle parmaġa (7) ṭaḳdıḳları yüzükdür. ***Dīv***, şeytān ü perī, cin (8) dimekdir.

10.

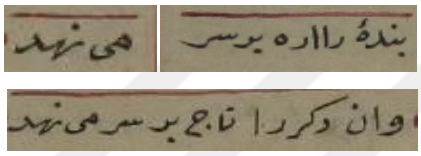

Ez-ten-i ṣābir be-kirmān ḳūt dād

(9) Hem zi-Yūnus loḳma'ī bā-ḥūt dād

Fā'ide: ***Ez-ten***'de (10) olan ***ez***, Türkīde -den ifāde ider. ***Ten***, gövde dimekdir. (11) ʿArabīde beden ü cesed dirler. ***Ṣābir***'den murād Eyyūb (12) peyġamberdir. ***Be-kirmān***'daki bā- ḥarf-i ṣıladır. ***Kirmān***, kirm'iñ (13) cemʿidir. Kāf-ı ʿArabī'niñ kesriyle et içinde olan ḳurda (14) dirler. Āḫirinde elif ve nūn edāt-ı cemʿdir. ***Ḳūt***, (15) ʿArabīdir rızḳ maʿnāsına. ***Hem***, daḫi dimekdir. ***Zi***, ez'den (16) muḫaffefdir. **Yūnus**, Ḥażret-i Yūnus ʿaleyhi's-selāmdır. (17) ***Loḳma'ī*** deki hemze vaḥdet içündür. ***Loḳma***, żamm-ı lām ile **[6a]** (1) bir çiynem ṭaʿāma dirler. ***Bā-ḥūt*** daki ***bā-*** ḥarf-i ṣıla; (2) ***ḥūt***, ḥā-i mühmele ile balıḳ dimekdir.

11.

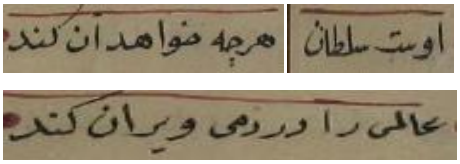
Bendeī-rā erre ber-ser (3) mī-nihed

V'ān diger-rā tāc ber-ser mī-nihed

Fā'ide: ***Bende***, (4) ḳul maʿnāsınadır. Āḫirinde olan hemze vaḥdet içündür. (5) ***Erre***, hemze'niñ feṭḥi ve rā'nıñ teşdīdi ve taḫfīfiyle bıçḳı (6) dimekdir. ***Ber-ser***'deki ***ber*** istiʿlā içündür, üzere maʿnāsını (7) ifāde ider. Meşelā ber-kāġıd nüviştem, kāġıd üzerine yazdım (8) dimekdir. ***Ser***, baş maʿnāsınadır. ***Mi-nihed*** mużāriʿdir. (9) Maṣdarı nihādendir ḳomaḳ maʾnāsına. Mużāriʿde elif (10) ḥaẕf olunup nihed dirler. ***Bende***'den murād Ḥażret-i Ẕekeriyyā (11) ʿaleyhi's-selāmdır. ***V'ān diger-rā*** yerine baʿżı nüsaḫda (12) dīgerī-rā vāḳiʿ olmuşdur ki āḫirinde olan yā (13) vaḥdet içündür. ***Ber***, daḫi dimekdir. Ammā ***ān diger-rā***, (14) ol bir ġayriyye dimekdir ki murād Ḥażret-i Yūsuf ʿaleyhiʿs- (15) selāmdır. ***Tāc***, ʿArabīdir. Eski zamānda pādişāhlar (16) başlarına giyerler imiş.

El-ḥāṣıl bir ġayrı ḳulunuñ başı (17) üzerine bıçḳı ḳor yaʿnī Ḥażreti Ẕekeriyyā ʿaleyhi's-selām, **[6b]** (1) derūn-ı dıraḫta iḫtifā buyurduḳları zamānda ṭā'ife-i Yehūd (2) bıçḳı ile şehīd itdiler. Ve ol bir ḳulunuñ başı üzerine (3) tāc ḳor yaʿnī ṣervet ü sāmān virdi.

12.

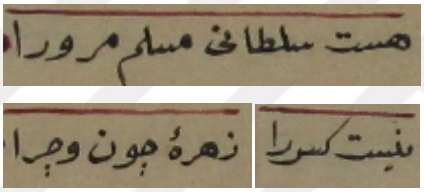
Ūst sulṭān (4) her çi ḫᵛāhed ān koned

Ālemī-rā der-demī vīrān koned

(5) **Fā'ide:** ***Ūst***, iki kelimedir. Takdīri ū estdir ki (6) ū, żamīr-i munfaṣıl'dır ʿArabīde hū gibi. Mercīʿi Ḫudāvend'dir. (7) Est, edāt-ı ḫaber'dir ki cemʿi end gelür.

Fā'ide-i dīger: Maʿlūm (8) ola ki bir kelime sākinetü'l-āḫir olsa nīk gibi edāt-ı ḫaberiñ (9) yaʿnī estiñ hemzesi lafẓen ve kitābetde vücūben ḥaẕf olunur. (10) Nīkest gibi. Ve eger meftūḥatü'l-āḫir olur ise kerde-est (11) ve girye est gibi elif vücūbeñ ṣābit olur. Lafẓen ise (12) ḥaẕf u iṣbātı cā'izdir. Sulṭāndan murād Allāhu Teʿālā (13) ḥażretleridir. ***Her-çi*** de olan her taʿmīm içündür. ***Çi***, cīm-i Fārsīniñ (14) kesriyle ne maʿnāsını ifāde ider. ***Ḫᵛāhed***, fiʿl-i mużāriʿdir. (15) Ḫᵛāsten maṣdarından dilemek ve istemek maʿnāsınadır. (16) Mużāriʿinde sīn, hā'ya ḳalb olunur. ***Ān koned*** deki ān (17) bālāda ẕikr olundı. Koned kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla mużāriʿdir. **[7a]** (1) Kerden maṣdarından işlemek ve eylemek maʿnāsına. Mużāriʿinde (2) rā yerine nūn getürüp koned dirler. ***ʿĀlemī-rā*** da olan (3) yā zā'iddir. ***Rā***, edāt-ı mefʿūldür. ***Der-demī*** deki ***der*** (4) ḥarf-i ẓarfdır. Āḫirinde olan yā vaḥdet içündür. (5) ***Dem***, fetḥ-i dāl ile nefes maʿnāsınadır. ***Vīrān***, ḫarāb (6) dimekdir.

13.

Hest sulṭānī müsellem mer-ve-rā

Nīst kes-rā (7) zehre-i çün ü çi-rā

Fā'ide: ***Hest***, var maʿnāsına (8) ise de burada est maʿnāsında müstaʿmeldir. Taḳdīr-i (9) kelām sulṭānī müsellem est mer-ve-rā dimekdir. ***Sulṭānī*** de (10) olan yā maṣdariyyet içündür ki sulṭānlıḳ dimekdir. (11) ***Müsellem*** ism-i mefʿūldür maḫṣūṣ maʿnāsına. ***Mer-ve-rā***, (12) mīm'iñ ve vāv'ıñ fetḥalarıyla ***mer-ve-rā*** dır ki mer ʿalāmet-i (13) mefʿūl olan rā'yı teʾkīddir. ***Ū***, żamīr-i ġā'ib-i munfaṣıldır (14) hū gibi. ***Nīst***, yoḳ maʿnāsınadır. ***Kes***, kişi ve kimse (15) dimekdir. ***Rā***, ḥarf-i taḫṣīṣdir. ***Zehre***, fetḥala öd didikleri (16) şeydir ki ziyāde acıdır. İnsānda ve ḥayvānda olur. (17) Cigere muttaṣıl bir nesnedir. ***Çün*** burada cīm-i Fārsīniñ **[7b]** (1) żammı ve vāv'ıñ işbāʿıyla naṣıl maʿnāsınadır. ***Çi-rā***, (2) cīm-i Fārsīniñ fetḥi ve kesriyle cāʾizdir. Lākin kesre ile (3) oḳunması efṣaḥdır. ***Çi***, ne maʿnāsınadır. ***Rā***, ḥarf-i (4) taʿlīldir ki içün maʿnāsını ifāde ider.

Ḥāṣılı (5) sulṭānlıḳ ol Ḥudā'ya müsellem ü maḫṣūṣdur. Bunuñ birle (6) kimseniñ çün ü çi-rā ḳudreti yoḳdur. Yāʿnī Allāhu Teʿālā (7) ḥaḳḳında niçün bunı böyle itdüñ diyü

söylemek ḳudreti (8) yoḳdur. Estaʿīẕü bi'llāh **Yefʿalu mā yeşāu ve yaḥkumu mā yürīdü'dir.**[75] (9) Her ne diler ise anı işler.

14.

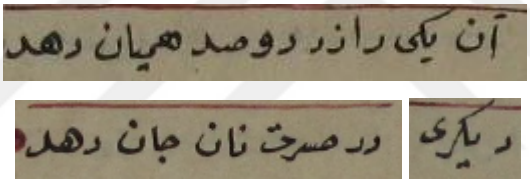

Ān yekī-rā genc ü niʿmet (10) mī-dehed

V'ān diger-rā renc ü miḥnet mī-dehed

(11) **Fā'ide:** ***Ān***, ism-i işāretdir ki ol dimekdir. ***Yekī***, biri (12) dimekdir. ***Rā***, ḥarf-i ṣıladır. ***Genc***, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle (13) ḫazīne dimekdir. Burada mālıñ çoḳluġundan kināyetdir. (14) ***Niʿmet***, maʿlūmdur. ***Mī-dehed***, fiʿl-i mużāriʿdir virdi (15) maʿnāsına. Maṣdarı dādendir ki mużāriʿinde elif, (16) hā'ya ḳalb u naḳl olunur. ***Diger***, yā ile ve yā'sız ġayr (17) maʿnāsınadır. Āḫirinde olan **rā** edāt-ı ṣıladır. Ġayrıya dimekdir. **[8a]** (1) ***Renc***, zaḥmet, meşaḳḳat dimekdir. ***Ü miḥnet***, ʿaṭf-ı tefsīrīdir. ***Mī-dehed***, keẕālik fiʿl-i mużāriʿdir.

15.

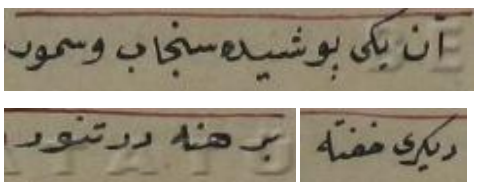
(3) Ān yekī-rā zer dü ṣad hemyān dehed

Dīgerī (4) der-ḥasret-i nān cān dehed

Fā'ide: ***Zer***, zā'nıñ (5) fetḥi ve rā'nıñ sükūnıyla altun maʿnāsınadır. ***Dü***, iki (6) dimekdir. İṣneyn gibi. Ṣad, yüz dimekdir. ***Hemyān***, hā'nıñ (7) fetḥiyle kīse dimekdir. Lākin kesr ile efṣaḥdır. ***Ḥasret***, (8) ʿArabīdir arzū maʿnāsına. ***Nān***, etmek maʿnāsınadır. (9) ***Cān*** burada rūḥ maʿnāsınadır.

Ḥāṣılı budur ki (10) ol sulṭān-ı kevneyn bir ḳuluna ikiyüz kīse altun (11) virir. Bir ġayrı ḳulı etmek ḥasretinde cān virir.

16.

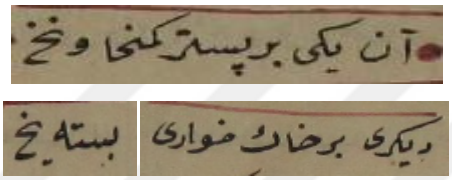
[75] "Allah, dilediğini yapar, dilediği hükmü verir." Yüce Allah'ın, dilediğini dilediği gibi yapmaya; dilediği hükmü vermeye muktedir olduğunu, aynı anlam ve değişik ibarelerle anlatan ayetlerden alınmadır.(Āl-i İmrân/3:40; Mâide/5:1; İbrâhim/14:27; Hac/22:18) (Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler* (Ansiklopedik Sözlük), Kesit Yayınevi, İstanbul 2013, s. 720-721).

(12) Ān yekī pūşīde sincāb u semūr

Dīgerī ḫufte (13) bürehne der-tenūr

Fā'ide: ***Ān***, ism-i işāretdir. (14) Müşārün-ileyh Ḫudā'dır. ***Yekī***, biri dimekdir ki āḫirinde (15) yā, zā'iddir. ***Pūşīde***, māżī-i menḳūldür örtmüş (16) ve giymiş maʿnāsına. Maṣdarı pūşīdendir ki (17) örtmek ve giymek dimekdir. ***Sincāb***, sīn'iñ **[8b]** (1) kesresiyle bir nevʿ gurgdur. ***Semūr*** daḫı keẕālik (2) bir nevʿ gurgdur. ***Ḫufte***, pūşīde gibi māżī-i menḳūldür (3) yatmış ve uyumuş maʿnāsına. Maṣdarı ḫuftendir. (4) Yatmak ve uyumaḳ dimekdir. ***Bürehne***, çıplaḳ maʿnāsınadır. (5) ***Der-tenūr***'da olan ***der***, edāt-ı ẓarfdır. ***Tenūr***, nūn-ı müşeddede (6) ile ʿArabīdir. Lākin burada li-ecli'l-vezn taḫfīf olunur.

17.

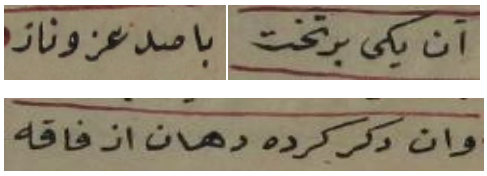

(7) Ān yekī ber-pister-i kimḫā vü naḫ

Dīgerī ber-ḫāk-i ḫ^{v}*ārī (8) beste yaḫ*

Fā'ide: ***Pister***, bā-i Fārsīniñ kesriyle (9) döşek maʿnāsınadır.[76] (10) ***Kimḫā***, kesr-i kāf-ıʿArabīyle maẕrūf ḳumaşdır. Ammā Türkīde kāf'ıñ (11) fetḥasıyla istiʿmāl olunur. ***Naḫ***, fetḥ-i nūn ile bir nevʿ (12) ḳumaşdır. El-ḥaṣıl ***kimḫā*** vü ***naḫ*** ḥarīrden ṭoḳunmuş (13) şeye dirler. ***Ḫāk***, toprak maʿnāsınadır. ***Ḫ*^{v}*ārī***'deki (14) vāv, vāv-ı resmīdir veya maṣdariyyet içündür. (15) ***Beste***, bā-i ʿArabīniñ fetḥiyle māżī-i menḳūldür baġlamış (16) maʿnāsına. Maṣdarı bestendir. Baġlamaḳ dimekdir. (17) Maṣāriʿnde sīn, nūn'a ḳalb olunup bender olur. **[9a]** (1) ***Yaḫ***, yā'nıñ fetḥiyle buz dimekdir.

18.

Ān-yekī ber-taḫt (2) bā-ṣad ʿizz ü nāz

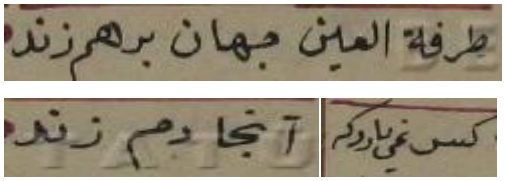
V'ān diger kerde dehān ez-fāḳa (3) bāz

Fā'ide: ***Taḫt***, pādişāhıñ ṣandāliyesidir. (4) ***Bā-ṣad***'da olan ***bā***, muṣāḥabet içündür. **Ṣad**, yüz dimekdir. (5) ***ʿİzz***, ḥürmet ü ʿizzet maʿnāsınadır. ***Ü nāz***, ʿaṭf-ı tefsīrīdir. (6) ***V'ān***, ve o Allāh. ***Diger*** daḫı yaʿnī bir ḳulunı. ***Kerde***, (7) māżī-i menḳūldür ki itmiş dimekdir. ***Dehān***,

[76] Metinde bu sözcüğün devamında "Āḫirinde olan yā vaḥdet içündür."cümlesi yazılmış, ardından bu cümlenin üzeri karalanarak ifade iptal edilmiştir.

kesr-i dāl (8) ile müstaʿmel ise de ṣaḥīḥi fetḥaladır. Baʿżı kerre (9) elifini ḥaẕf idüp dehen daḫı dirler. Maʿnāsı (10) aġızdır. ***Ez***, min maʿnāsınadır. ***Fāka***, faḳr (11) u iḫtiyāc maʿnāsınadır. ***Bāz***, açıḳ dimekdir.

19.

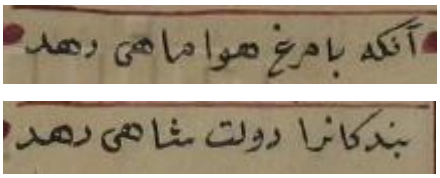
(12) Ṭarfetü'l-ʿayn cihān ber-hem zened

Kes ne-mī yāred ki (13) ān-cā dem zened

Fā'ide: ***Ṭarfetü'l-ʿayn***, gözḳapaġını (14) bir defʿa taḥrīk itmekdir. ***Cihān***, dünyā dimekdir. (15) ***Ber-hem***, birbirine maʿnāsını müfīddir. ***Zened***, fiʿl-i (16) mużāriʿdir. Urur dimekdir. Yaʿnī maḥv u maʿdūm (17) eyler. ***Kes***, kimse dimekdir. ***Ne-mī yāred***, fiʿl-i mużāriʿ-i **[9b]** (1) menfīdir. Ḳādir olmaz dimekdir. ***Ki***, burada edāt-ı (2) rabṭ-ı ṣıfatdır. Kelāmıñ mābaʿdını, mā-ḳabline rabṭ ider. (3) ***Ān-cā***'da olan ān, ism-i işāretdir. Müşārü'n-ileyh cihāndır. (4) ***Cā***, aṣlında cāy'dır. Li-ecli'l-vezn yā ḥaẕf olunmuşdur. (5) Maʿnāsı, mekān ve yer dimekdir. ***Dem***, nefes maʿnāsınadır.

(6) Ḥāṣılı Allāhu Teʿālā ḥażretleri göz ḳapaġın taḥrīk idinceye (7) ḳadar dünyāyı birbirine urur. Yaʿnī şīşe gibi münkesir (8) ü perīşān eyler. Maʿa-haẕā hīç kes ḳādir olmaz (9) ki ol cihānı niçün böyle itdiñ dimege. Zīrā (10) **faaʿʿālün limā yürīdu'**dur.[77]

20.

Ān ki bā-murġ-ı hevā māhī dehed

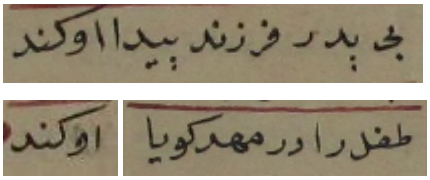
(11) Bendegān-rā devlet-i şāhī dehed

Fā'ide: ***Ān ki***, (12) ān Ḫudā ki taḳdīrindedir. ***Bā-murġ***'da olan bā, ḥarf-i ṣıladır. (13) ***Murġ***, ḳuş maʿnāsınadır. ***Hevā***, maʿlūmdur. ***Māhī***, (14) yā-i aṣliyye ile balıḳ dimekdir. ***Dehed***, (15) fiʿl-i mużāriʿʿdir, maʿnāsı virir dimekdir.[78] ***Bendegān***, bende'niñ cemʿidir ki hā-i resmiyyesi (16) kāf-ı Fārsīye naḳl u tebdīl olunur. Āḫirinde olan rā, ḥarf-i(17) ṣıladır. ***Devlet***, zenginlik maʿnāsınadır. ***Şāhī***'de **[10a]** (1) olan yā, maṣdariyyet içün olup pādişāhlıḳ dimekdir.

[77] "Dilediğini mutlaka yapandır." Kur'an-ı Kerim, Hūd 11/107; Burūc 85/16.

[78] Yazmada "dehed" sözcüğünden sonra "virir maʿnāsınadır."açıklaması yapılmış daha sonra bu cümlenin üzeri karalanarak çizilmiş ve der-kenāra "Maʿnāsı virir dimekdir." yazılmıştır.

21.

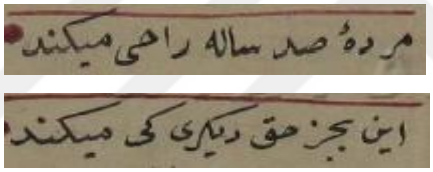
(2) Bī-peder ferzend peydā ū koned

Ṭıfl-rā der-mehd güyā (3) ū koned

Fa'ide: ***Bī***, edāt-ı selbdir. Cāmide dāḫil olur. (4) Meşelā bī-vefā dirler. Vefāsız, vefāsı yoḳ dimekdir. (5) ***Ferzend***, oġul maʿnāsınadır. ʿArabīde veled gibi. ***Ū***, żamīr-i ġāʾib-i (6) munfaṣıldır. ***Ḫudā'***ya rāciʿdir. ***Peydā***, ẓāhir ü āşikār (7) maʿnāsınadır. ***Koned***, fiʿl-i mużāriʿdir. Kerden maṣdarından (8) itmek dimekdir. ***Ṭıfl***, kesr-i tā ile yedi yaşındaki çocuġa

(9) dirler. ***Rā***, edāt-ı mefʿūldür. Çocuġı dimekdir. (10) ***Der***, ḥarf-i ẓarfdır. Fī maʿnāsına. ***Mehd***, feṯḥ-i mīm ile beşik (11) maʿnāsınadır. Fārsīce gehvāre dirler. ***Güyā***, ṣıfat-ı (12) müşebbehedir söyleyici maʿnāsına. ***Ū***, kezālik żamīrdir. (13) ***Ḫudā'***ya rāciʿdir.

22.

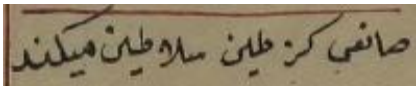
Mürdeī ṣad ṣāle-rā Ḥay mī-koned

(14) Īn be-cuz Ḥaḳ dīgerī key mī-koned

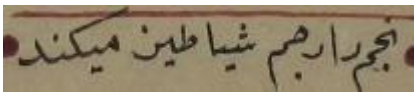
Fā'ide: ***Mürde***, żamm-ı mīm ile (15) meyyitdir. Āḫirinde olan ***hemze*** vaḥdet içündür. ***Ṣad***, yüz (16) dimekdir. ***Sāle***'niñ āḫirinde olan hā-i resmī[79] miḳdār (17) içündür. Türkīde yıllıḳ ve senelik ile taʿbīr olunur. Meşelā yek sāle bir yıllıḳ **[10b]** (1) ve yek rūze bir günlükdür. Āḫirinde olan **rā** edāt-ı mefʿūldür. (2) ***Ḥay***, ʿArabīdir. Diri maʿnāsına. ***Mī-koned***, fiʿl-i mużāriʿdir, (3) eyler dimekdir. ***Īn***, mışrāʿ-ı evvele işāretdir. ***Be-cuz***'da olan (4) bā, zā'iddir. ***Cuz*** ġayr, ***key*** ḳaçan dimekdir. ***Mī-koned***, mürūr (5) itdi.

Ḫāṣılı Allāhu Teʿālā yüz yıllıḳ ölüyi zinde eyler. (6) Bunı Ḥaḳ'dan ġayrı ḳaçan iḥyālar yaʿnī eylemez. Ancaḳ Vācibü' (7) l-vücūda maḫṣūsdur.

23.

[79] Der-kenār: Ve baʿżılar daḫı bu hā'ya yā gibi edāt-ı nisbetdir dimişler.

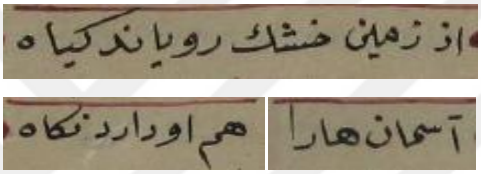
Ṣāniʿī k'ez ṭīn selāṭīn mī-koned

(8) Necm-rā recm-i şeyāṭīn mī-koned

Fā'ide: ***Ṣāniʿ***, (9) ism-i fāʿildir. Yapıcı ve iʿmāl idici dimekdir. (10) Āḫirinde olan ***yā*** vaḥdet içündür. ***K'ez***, feṭḥ-i kāf ile (11) aṣlında ki ez'dir. ***Ṭīn***, balçıḳ maʿnāsınadır. (12) ***Selāṭīn***, sulṭānıñ cemʿidir. Pādişāhlar dimekdir. (13) ***Mī-koned***, eyler maʿnāsınadır. ***Necm***, yıldız dimekdir. (14) Āḫirinde olan ***rā***, edāt-ı mefʿūldür. Yıldızı dimekdir. (15) ***Recm***, ṭaşlamak ve ḳatl itmek maʿnāsınadır. ***Şeyāṭīn***, (16) şeyṭānıñ cemʿidir. Şeyṭānlar dimekdir.

Ḥāṣılı (17) bir ṣāniʿdir ki çamurdan sulṭānlar yaradır. **[11a]** (1) Bunuñ birle yıldızı şeyṭānlarıñ mūcib-i ḳatli eyler.

24.

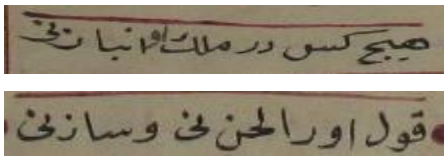

(2) Ez-zemīn-i ḫuşk rūyāned giyāh

Āsmānhā-rā (3) hem ū dāred nigāh

Fā'ide: ***Ez***, min maʿnāsınadır. (4) Türkīde -den ifāde ider. ***Zemīn***, yere mensūb (5) dimekdir. Çünki yā nisbet ve nūn teʾkīd-i nisbet içündür. (6) Zīrā nisbeti te'kīd murād olunur ise yā'dan ṣoñra (7) bir nūn getürilür. Müşgīn ve ʿanberīn ve emṣāli gibi. (8) ***Ḫuşk***, ḳurı dimekdir. ***Rūyāned***, fiʿl-i mużāriʿdir. (9) Bitürür dimekdir. ***Giyāh***, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle (10) otdur. ***Āsmānhā***, asmānıñ cemʿidir. Gökler dimekdir. (11) ***Rā***, edāt-ı mefʿūldür. Gökleri dimek olur. ***Hem***, daḫi (12) maʿnāsınadır. ***Ū***, Ṣāniʿe rāciʿdir. ***Dāred***, fiʿl-i (13) mużāriʿdir, ṭutar maʿnasına. Maṣdarı, dāştendir. (14) Ṭutmaḳ dimekdir. ***Nigāh***, kesr-i nūn ve kāf-ı Fārsīyle (15) ḥıfẓ maʿnāsınadır.

25.

Hīç kes der-mülk-i ū enbāz nī

(16) Ḳavl-i ū-rā laḥn nī vü sāz nī

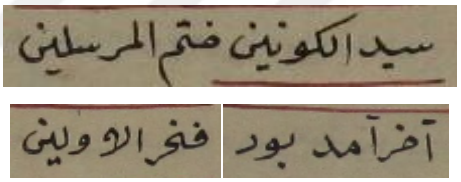
Fā'ide: ***Hīç kes***, (17) hīç kimse dimekdir. ***Der-mülk***'de olan der edāt-ı ẓarfdır. **[11b]** (1) ***Mülk***, żamm-ı mīm ile salṭanat dimekdir. ***Ū***, żamīrdir ki Ḫudā'ya (2) rāciʿdir. ***Mülk-i ū***, terkīb-i iżāfīdir. ***Mülk***, mużāf; (3) ***ū***, mużāfun ileyhdir.

Ḳāʿide: Terkīb-i iżāfī şol (4) şeydir ki iki ism birbirine muttaṣıl olup evvelkisi mużāf, (5) ikincisi mużāfun ileyh olur. Ve mużāfiñ āḫiri ekṣeri (6) meksūr ḳılınur. ***Enbāz***, feṭḥ-i hemze ile ortaḳ (7) dimekdir. ***Nī***, degildir maʿnāsınadır. Taḳdīri nīstdir. (8) ***Ḳavl***, kelām maʿnāsınadır. ***Ū*** keẕālik Ḫudā'ya rāciʿdir. (9) ***Rā***, edāt-ı taḫṣīṣdir. ***Laḫn***, feṭḥ-i lām ve sükūn-ı ḥā (10) ve nūn ile sehv ü ḫaṭā itmek maʿnāsınadır. ***Nī***, nīst (11) dimekdir. ***Vü sāz nī***'de olan vāv mażmūm oḳunur. (12) Zīrā vāv-ı ʿāṭıfanıñ mā-ḳablinde yā yāḫūd hā-i resmī (13) bulunur ise vāvı mażmūm oḳumaḳ vācibdir. (14) ***Sāz***, düzen maʿnāsınadır. Nitekim naġme-sāz dirler (15) naġme düzici dimekdir. ***Nī***, yoḳdur maʿnāsınadır. (16) ʿİlleti[80] mürūr itdi.

Ḫāṣılı hīçbir kimse Ḫudā'nıñ (17) mülkünde ortaḳ degildir. Yaʿnī şerīk ü naẓīri yoḳdur. **[12a]** (1) Ve bunuñla ber-ā-ber kelāmınıñ ḫaṭā vü sehvi yoḳdur. Zīrā (2) ḫatā ancaḳ maḫlūḳda olur. Ḫaḳ Teʿālā ḥażretleri (3) her ne buyurdı ise ḥaḳdır ve ṣavābdır.

(4) Der-Naʿt-ı Seyyīdü'l-Mürselīn Ṣalla'llāhu Teʿālā (5) ʿAleyhi ve Sellem

26.

(6) Seyyidü'l-kevneyn ḫatmü'l-mürselīn

Āḫir āmed būd (7) faḫrü'l-evvelīn

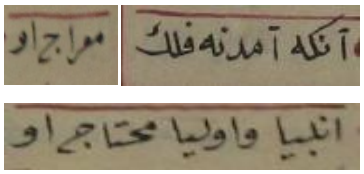
Fā'ide: ***Seyyid***, ulu dimekdir. (8) ***Kevneyn***, kevniñ teṣniyesidir. Dünyā vü āḫiret dimekdir. (9) ***Ḫatm***, āḫir maʿnāsınadır. Taḳdīri ḫatmü'l-enbiyāi (10) ve'l-mürselīndir. ***Āḫir***, ṣoñ maʿnāsınadır. ***Āmed***, (11) fiʿl-i māżīdir geldi maʿnāsına. Maṣdarı āmedendir. (12) Gelmek dimekdir. ***Būd***, idi maʿnāsını mufīddir. ***Faḫr***, (13) iftiḫār maʿnāsınadır. ***Evvelīn***, evveliñ cemʿidir.

(14) Ḫāṣılı dünyā vü āḫiretiñ ulusı ve cemiʿ-i enbiyā (15) ü mürselīniñ āḫiri ṣallā'llāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretleridir ki (16) cümle enbiyādan ṣoñra ve āḫir zamānda geldi. Velākin (17) evvel gelenleriñ faḫri idi.

27.

---

[80] "ʿilleti" sözcüğü metinde " " şeklinde yazılmış daha sonra der-kenārda " " şeklinde ikinci defa yazılmıştır ve metin içerisindeki kısmın üzeri çizilmemiştir.

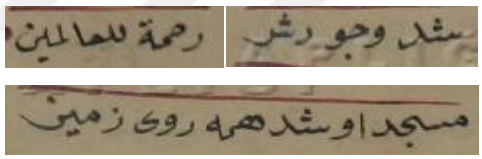
Ān ki āmed nüh felek [12b] (1) miʿrāc-ı ū

Enbiyā vü evliyā muḥtāc-ı ū

Fā'ide: ***Ān ki***, ān (2) seyyidü'l-kevneyn ki taḳdīrindedir. ***Āmed*** mürūr itdi. (3) ***Nüh***, nūn'uñ żammı ve hā'nıñ sükūnıyla ṭoḳuẓ dimekdir. (4) ***Felek***, gök maʿnāsınadır. ***Miʿrāc***, kesr-i mīm ile nerdübān (5) ve Peyġamber ʿaleyhi's-selāmıñ leyle-i maʿhūdede ḥużūr-ı Ḫallāḳ-ı (6) vaḥīde çıḳmaḳdan ʿibāret olan muʿcize-i kübrāsıdır. (7) ***Ū***, żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır. Ḥażret-i Peyġamber'e rāciʿdir. (8) ***Enbiyā***, nebīniñ cemʿi olup Ḫudā'dan ḫaber viriciler dimekdir. (9) ***Evliyā*** daḫi veliniñ cemʿidir. ***Muḥtāc***, iḥtiyāc maʿnāsınadır. (10) ***Ū***, keẕālik Peyġamber'e rāciʿdir.

Ḥāṣılı öyle faḫr-i ʿālem ki (11) ṭoḳuz felek anıñ miʿrācına geldi yaʿnī istiḳbāl eylediler. (12) Enbiyā-i ʿaẓām ve evliyā-i kirām ḥażretleri kemālātda (13) seyyidü'l-kevneyne muḥtācdır.[81]

28.

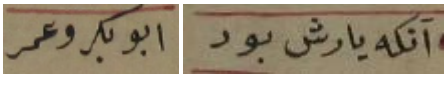
Şod vücūdeş (14) raḥmeten li'l-ʿālemīn

Mescid-i ū şod heme rūy-ı zemīn

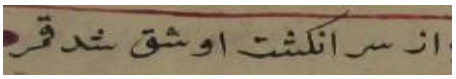
(15) **Fā'ide:** Bu beyt mā-ḳablini beyāndır. ***Şod***, fiʿl-i māżīdir. (16) Şoden maṣdarından oldı dimekdir. ***Vücūd***, maʿlūmdur. (17) Āḫirinde olan şīn, żamīr-i ġāʾib-i muttaṣıl seyyidü'l-kevneyne rāciʿdir. **[13a]** (1) ***ʿĀlemīn***, ʿālemiñ cemʿidir. ***Mescid***, namāz ḳılacaḳ yerdir. (2) ***Ū***, keẕālik seyyīdü'l-kevneyne rāciʿdir. ***Şod***, mürūr itdi. (3) ***Heme***, cümle maʿnāsına ismdir. ***Rūy***, yüz maʿnāsınadır. (4) ***Zemīn***, Fārsīdir. ʿArabīsi arż, Türkçesi yer dimekdir.

(5) Ḥāṣılı seyyidü'l-kevneyniñ vücūd-ı sāmīsi ʿālemlere raḥmet (6) oldı. Ve cümle yeryüzi faḫr-i ʿālem efendimize secde-gāh (7) ḳılındı yaʿnī namāz yeri oldı.

29.

[81] Yazmada "muḥtāc" sözcüğünden sonra "geldi" yazılmış, daha sonra bunun üzeri karalanarak çizilmiş ve bu kelimenin üst kısmına "-dır" yazılmıştır.

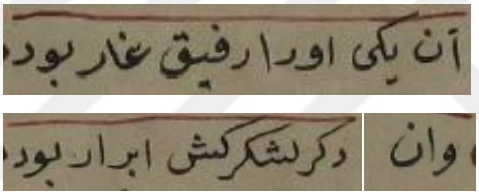

Ān ki yāreş būd (8) Ebū Bekr ü ʿÖmer

Ez ser-i engüşt-i ū şaḳ şod ḳamer

(9) **Fāʾide:** ***Ān ki***, ol seyyidü'l-kevneyn ki dimekdir. ***Būd***, sīn (10) ü tā maʿnāsınadır. **Yār** daḫı dost maʿnāsınadır. Āḫirindeki **şīn**, żamīr. (11) Seyyidü'l-kevneyne rāciʿ dir. **Ebū Bekr**, birisi Ebū Bekrü'ṣ- (12) Ṣıddīḳ ve **ʿÖmer** ve ikincisi ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyaʿllāhu (13) ʿanhümādır. **Ez-ser**'de olan **ez**, min maʿnāsınadır. **Ser**, başdır. (14) Burada uç murāddır. **Engüşt**, feṯḥ-i hemze ve żamm-ı kāf-ı (15) Fārsīyle parmaḳ dimekdir. El-ḥāṣıl **ser-i engüşt**, şehādet (16) parmaġınıñ ucı dimekdir ki terkīb-i iżāfīdir. (17) **Ū**, żamīr-i ġāʾib. Resūlu'llāh'a rāciʿ dir. **Şaḳ**, feṯḥ-i şīn ile **[13b]** (1) yarmaḳ maʿnāsınadır. ***Şod***, mürūr itdi. (2) ***Ḳamer***, ʿArabīdir ay maʿnāsına. Fārsīde māh dirler. (3) Ḥāṣılı Peyġamber Efendimiz'iñ yār u muṣāḥibi Ebū Bekrü'ṣ-Ṣıddīḳ ile (4) ʿÖmerü'l-Fārūḳ rażıyā'llāhu ʿanhümadır. Ol Resūlu'llāh'ıñ (5) parmaġınıñ ucundan ay yarılup iki parça (6) oldı.[82]

30.

Ān yekī ū-rā refīḳ-i ġār būd

V'ān (7) diger leşker-keş-i ebrār būd

Fāʾide: ***Ān yekī***, ol biri (8) dimekdir. Murād Ebū Bekr ḥażretleridir. ***Ū*** żamīri Peyġambere (9) rāciʿ dir. Āḫirindeki -rā, ḥarf-i taḫṣīṣdir -nıñ[83] maʿnāsını (10) müfīddir. ***Refīḳ***, yoldaş maʿnāsınadır. ***Ġār***, (11) maġāra dimekdir. ***Būd***, māżīdir idi maʿnāsına. (12) ***V'ān diger***, ve ol biri dimekdir. Murād, ḥażret-i ʿÖmer'dir. (13) ***Leşker-keş*** vaṣf-ı terkībīdir ki leşker-keşende'den (14) muḫaffef olup ʿasker çekici dimekdir. Murād, ser-ʿaskerdir. (15)

Ḳāʿide: Vaṣf-ı terkībī şol şeydir ki iki kelime bir yere (16) cemʿ olup ikinci cüzʾü ism-i fāʿil olur. Ve biri birinden (17) ayrılmaz. Meşelā ḫaber-dādende gibi. Ḫāber ṭutıcı dimekdir. **[14a]** (1) Velākin baʿżı yerde muḫaffef ḳılınur. Ḫaber-dār gibi. Cemīʿ-i neẓāʾiri (2) bu üslūb üzerinedir. Vaṣf-ı terkībīniñ bir ḳısmı daḫi (3) lisān-ı Türkī ile terceme olunduḳda āḫirine bir "y" yāḫūd (4) "v" gelür maḥalline göre. Meşelā ḫoş-būy, güzel

[82] Der-kenār: El-ḥāṣıl Ḥabīb-i Ḫudā ve şefīʿ-i rūz-ı cezā Muḥammedü'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātu'llāh engüşt-i mübārekeleriyle māha işāret eylediklerinde bi-emri'llāhi Teʿālā ve be-işāret-i Resūl-i Ḥaḳ ve maḥbūb-ı muṭlaḳ bedr-i münīr iki pāre oldı dimekdir.

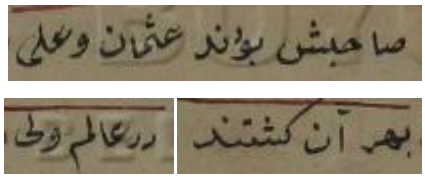
[83] Noktalarla gösterilen kısım metinde boş bırakılmıştır.

ḳoḳulı[84] (5) dimekdir. ***Ebrār***, birr'iñ cemʿidir. Ṣādıḳ u dındār (6) olan kimesnelerdir. Lākin burada murād ṣaḥābe-i güzīn

(7) rażīya'llāhu ʿanhüm ecmaʿīn.

Ḥāṣılı ol biri yaʿnī Ebū Bekr (8) ḥażretleri anıñ yaʿnī Resūlu'llāh'ıñ maġārada refīḳi (9) idi. Ve ol biri yaʿnī ḥażret-i ʿÖmer rażīya'llāhu ʿanhü (10) aṣḥāb-ı güzīn efendilerimiziñ ser-ʿaskeri idi.

31.

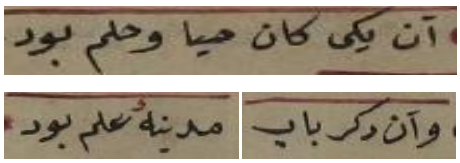
(11) Ṣāḥibeş būdend ʿOṣmān ü ʿAlī

Behr-i ān geştend (12) der-ʿālem velī

Fā'ide: ***Ṣāḥib***, muṣāḥib maʿnāsınadır. (13) ***Şīn***, żamīr-i muttaṣıl. Resūlu'llāh'a rāciʿdir. ***Būdend***, fiʿl-i māżīniñ (14) cemʿidir. İdiler dimekdir. Zīrā teşniye ile cemʿe ʿalāmet (15) ***-nd*** lafẓıdır. Burada ʿOṣmān'ıñ nūnı mażmūm oḳunur. (16) Çünki mā-baʿdinde olan **vāv**, żammeye ʿalāmetdir. ***Behr***, (17) edāt-ı taʿlīldir. Berāy ve ez-behr ve ez-berāy gibi. Andan ötüri **[14b]** (1) ve anıñ içün diyecek yerde behr-i ān ve berāy-ı ān dirler. (2) Baʿżı kerrede ez- ile istiʿmāl olunur. ***Geştend***, kāf-ı (3) Fārsīniñ fetḥiyle geşt'iñ teşniye ve cemʿidir ki (4) oldılar dimekdir. ***Der-ʿālem***'de olan ***der-*** edāt-ı ẓarfdır. (5) ʿĀlemde dimekdir.

Ḥāṣılı ʿOṣmān ve ʿAlī rażīya'llāhu ʿanhümā (6) ol Resūl'uñ muṣāḥibi idiler. Bu cihetden ʿālemde velī (7) oldılar.

32.

Ān yekī kān-ı ḥayā vü ḥilm būd

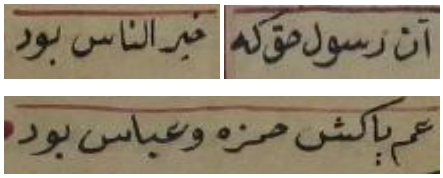
V'ān diger bāb-ı (8) medīne-i ʿilm būd

Fā'ide: ***Ān yekī***, Oṣmān'a işāretdir. (9) ***Kān***, kāf-ı ʿArabīyle maʿdendir. ***Ḥayā***, maʿlūmdur. ***Kān-ı ḥayā***, (10) terkīb-i iżāfīdir ki ḥayānıñ maʿdeni dimekdir. ***Vü ḥilm*** daḫi (11) anıñ üzerine maʿṭūfdur. ***V'ān diger***, ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu (12) vecheye işāretdir. ***Bāb***, ḳapu maʿnāsınadır. ***Medīne***, (13) şehr dimekdir. ***ʿİlm***, maʿrūfdur. ***Bāb-ı medīne-i ʿilm***, terkīb-i (14) iżāfīdir.

[84] Der-kenār: "ve ḫoş-nevā güzel sesli"

Ḥāṣılı ol biri yaʿnī ḥażret-i ʿOṯmān (15) rażīya'llāhu ʿanh ḥayā vü ḥilm ṣıfatlarınıñ kān u maḥalli idi. (16) Ve ol biri yaʿnī ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu vechehu ve rażīya'llāhu ʿanh ʿilm şehriniñ (17) ḳapusı idi. Yaʿnī ʿilmde bī-emṯāldir.

33.

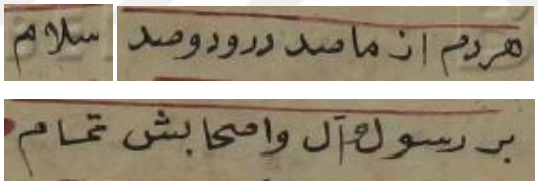
Ān resūl-i Ḥaḳ ki [15a] (1) ḫayrü'n-nās būd

Amm-ı pākeş Ḥamza vü ʿAbbās būd

(2) **Fā'ide:** ***Ān***, ol dimekdir. ***Resūl***, peyġamber maʿnāsınadır. (3) ***Ḥaḳ***, Allāh dimekdir. ***Ki***, ḥarf-i beyāndır. ***Ḫayr*** maʿlūmdur. (4) ***Nās***, ādemoġlanı dimekdir ki aṣlı ünāsdır. Lākin (5) burada **nāsdan** murād fużālā-i nāsdır. ***ʿAmm***, (6) feṯḥ-i ʿayn ile ʿamuca dimekdir ki babanıñ ḳarındaşıdır. (7) ***Pāḳ***, temiz maʿnāsınadır. Āḫirinde olan ***şīn***, żamīr-i muttaṣıl. (8) Resūl'e rāciʿdir.

Ḥāṣılı ol Allāh'ıñ Resūl'i (9) ki fużālā-i nāsıñ yaʿnī enbiyā vü evliyānıñ ḫayırlusı (10) idi. O Resūl'üñ ʿamm-ı pāki ḥażreti Ḥamza vü ḥażreti (11) ʿAbbās idi.

34.

Her dem ez-mā ṣad dürūd u ṣad (12) selām

Ber-resūl u āl u aṣḥābeş temām

(13) **Fā'ide:** ***Her dem***, her nefesde dimekdir. ***Ez-mā***, bizden (14) maʿnāsınadır. ***Ṣad***, yüz dimekdir. ***Dürūd***, żamm-ı dāl ile (15) ṣalāt maʿnāsınadır. ***Ṣad selām***, yüz selām (16) dimekdir. ***Ber-resūl bād*** dimek olup yād muḳadderdir. (17) ***Ber***, ḥarf-i istiʿlādır. Bād, olsun maʿnāsınadır. **[15b]** (1) ***Āl***, Resūlu'llāh'ıñ etbāʿı dimekdir. ***Āṣḥāb***, ṣāḥibiñ (2) cemʿidir. Āḫirinde olan **şīn-i żamīr** resūle rāciʿdir. (3) ***Temām*** cümlesi dimekdir ki āl ü aṣḥābıñ te'kīd-i maʿnevīsidir. (4) ʿArabīde ecmaʿīn gibi.

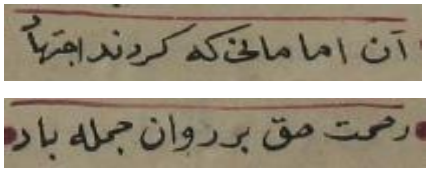
Ḥāṣılı her demde Allāhu Teʿālā'nıñ (5) Resūl'i üzerine ve āl ü aṣḥābınıñ cümlesi üzerine (6) bizden yüz ṣalāt u yüz selām olsun.

(7) Der-Menāḳıb-ı E'imme-i Dīn Rıḍvānu'llāhi Teʿālā (8) ʿAleyhim Ecmaʿīn

(9) **Fā'ide:** ***Menāḳıb***, menḳıbe'niñ cemʿidir. Ḥikāyeler dimekdir. (10) ***E'imme*** daḫi imām'ıñ cemʿidir. ***Deyn***, dāl'ıñ feṯḥiyle (11) müddetli ve vaʿdeli borç maʿnāsınadır. Lākin

burada (12) kesr-i dāl ile olup Allāhu Teʿālā ve peyġamber ḫuṣūṣunda insān (13) beyninde cārī olan iʿtiḳāddır. ***Rıḍvān***, rā'nıñ kesri ve żammıyla (14) ḫoşnūd u rāżī olmaḳ maʿnāsınadır. ***Menāḳıb-ı e'imme-i*** (15) ***dīn***, terkīb-i iżāfīdir.

35.

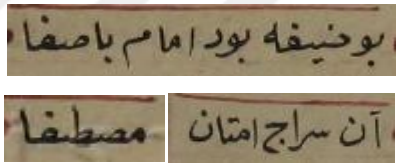
Ān imāmānī ki kerdend ictihād

(16) Raḥmet-i Ḥaḳ ber-revān-ı cümle bād

Fā'ide: ***İmāmān***, Fārsī (17) ḳāʿidesi üzere imām'ıñ cemʿidir. Āḫirinde olan ***yā*** **[16a]** (1) vaḥdet içündür. ***Ki*** anıñ müşārün-ileyhini beyāndır. ***İctihād***, (2) istiḫrāc maʿnāsınadır. ***Raḥmet-i Ḥaḳ***, terkīb-i iżāfīdir. (3) ***Revān***, ṣıfat-ı müşebbehedir. Aḳıcı ve rūḥ maʿnāsınadır. (4) **Bād**, olsun dimekdir.

Ḥāṣılı ol bir imāmlar ki (5) Kurʾān-ı Kerīm'den ve eḥādīṯ-i şerīfeden mesāʾil-i (6) diniyye istiḫrāc eylediler. Bu cihetden Ḫudā'nıñ (7) raḥmeti cümlesiniñ rūḥ-ı sāmīleri üzerine olsun.

36.

(8) Bū Ḥanīfe būd imām-ı bā-ṣafā

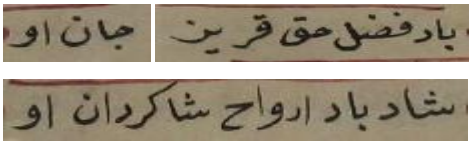
Ān sirāc-ı ümmetān-ı (9) Muṣṭafā

Fā'ide: ***Bū*** aṣlından ebū idi. Li-ecli'(10) t-taḫfīf elifi ḥaẕf itmişler, ***bū*** ḳalmışdır. (11) Ebū-Ḥanīfe İmām-ı Aʿẓam dimekdir. ***Būd***, idi maʿnāsına (12) fiʿl-i māżīdir. ***İmām***, kesr-i hemze iledir. ***Bā-ṣafā***'da (13) olan ***bā*** muṣāḥabet içündür. ***Ṣafā***, pāk ve temiz olmaḳ (14) maʿnāsınadır. ***Ān sirāc***'da olan ***ān***, ism-i işāretdir. (15) Müşārü'n-ileyhi İmām-ı Aʿẓam'dır. ***Sirāc***, kesr-i sīn ile (16) ʿArabīdir ḳandīl maʿnāsına. Fārsīde çerāġ dirler. (17) **Ümmetān**, żamm-ı hemze ile ümmetiñ cemʿidir.

[16b] (1) **Fā'ide-i Dīger:** ***İmām-ı bā-ṣafā***, terkīb-i tavṣīfīdir. (2) Ṣafvet ile olan imām dimekdir. ***Sirāc-ı ümmetān-ı*** (3) ***Muṣṭafā***, terkīb-i iżāfīdir. Ḥażret-i Muḥammedü'l-Muṣṭafā (4) ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem efendimiziñ ümmetleriniñ (5) ḳandīli idi dimekdir.

Ḥāṣılı ḥażret-i İmām-ı Aʿẓam (6) eʾimme-i dīniñ imām-ı bā-ṣafāsı idi. Ve Ḥażret-i Muḥammed (7) Muṣṭafā'nıñ ümmetleriniñ ḳandīli idi. Yaʿnī ümmet-i (8) Muḥammed'iñ nūrı idi dimekdir.

37.

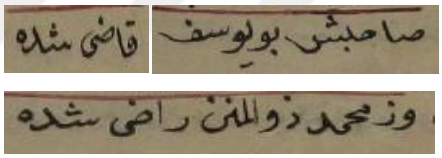
Bād faẕl-ı Ḥaḳ ḳarīn-i (9) cān-ı ū

Şād bād ervāḥ-ı şākirdān-ı ū

(10) **Fā'ide**: ***Faẕl***, luṭf maʿnāsınadır. ***Ḥaḳ***, Allāh dimekdir. (11) ***Faẕl-ı Ḥaḳ***, terkīb-i iżāfīdir. Allāhu Teʿālā'nıñ luṭf (12) u keremi dimekdir. ***Ḳarīn***, muḳārin maʿnāsınadır. (13) ***Cān***, maʿlūmdur. ***Ū***, żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır. (14) İmām-ı Aʿẓam'a rāciʿdir. ***Şād bād***, mesrūr olsun (15) dimekdir. ***Ervāḥ***, fetḥ-i hemze ile rūḥuñ cemʿidir. (16) ***Şākirdān***, kāf-ı Fārsīyle şākirdiñ cemʿidir. (17) ***Ū***, sābıkdaki gibi.

Ḥāṣılı Ḥudā'nıñ luṭfı **[17a]** (1) onuñ yaʿnī İmām-ı Aʿẓam'ıñ cānına muḳārin (2) olsun. Ve bununla berāber İmām-ı Aʿẓam'ıñ şākirdleriniñ (3) rūḥları şād olsun.

38.

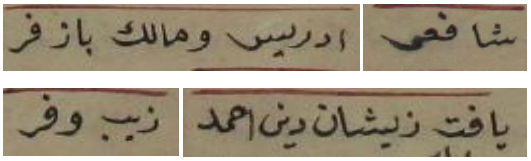
Ṣāḥibeş Bū Yūsuf-ı (4) ḳāḍī şode

V'ez Muḥammed ẕū'l-minen rāżī şode

(5) **Fā'ide:** ***Ṣāḥibeş***'deki *şīn*-i żamīr ***Ebū-Ḥanīfe***'ye rāciʿdir. (6) ***Bū Yūsuf*** daḫi Bū-Ḥanīfe gibi aṣlında Ebū-Yūsuf'dur. (7) ***Ḳāḍī***, maʿrūfdur. ***Şode***, māżī-i menḳūldür. ***V'ez***, (8) ve ez'den muḫaffefdir. Vezn-i şiʿr içün hemzesi (9) ḥaẕf olunmuşdur. ***Ẕū'l-minen***'de olan ***ẕū*** ṣāḥib maʿnāsınadır. (10) ***Minen***, kesr-i mīm ile minnet'iñ cemʿidir. Burada ẕü'l-minenden (11) murād Allāhu Teʿālā'dır. ***Rāżī***, rıżā virici maʿnāsınadır.

(12) Ḥāṣılı Ebū Ḥanīfe'niñ ṣāḥibi ḫulefā-i ʿAbbāsiyyeden (13) Hārūnu'r-Reşīd ḥażretlerine ḳāḍī olmuş olan (14) Ebū-Yūsuf ḥażretleridir. Ve ṣāḥibi olan Ḫudā imām (15) Muḥammed'den rāżī vü ḫoşnūd olmuşdur.

39.

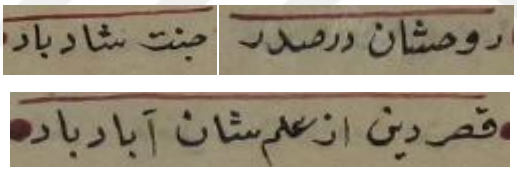
Şāfiʿī (16) İdrīs ü Mālik bā-Züfer

Yāft zī-şān dīn-i Aḥmed (17) zīb ü fer

Fā'ide: ***Şāfiʿī*** ile ***İdrīs***'iñ beyninde **[17b]** (1) bir ibn kelimesi muḳadderdir. Taḳdīri Şāfiʿī ibn-i (2) İdrīs'dir. Zīrā ḳāʿide-i Fārsiyyedendir iki (3) ismiñ arasında ibn lafẓı olur ise li-ecli' (4) t-taḫfīf ekşerī yerde ḥaẕf olunur. ***Ü Mālik***'de olan (5) vāv mā-ḳabliniñ żammesine işāretdir. ***Mālik***, (6) İmām Mālik ḥażretleridir. ***Bā-Züfer***'deki bā muṣāḥabet (7) içündür. ***Züfer*** daḫi İmām Züfer ḥażretleridir. (8) Ve burada Şāfiʿī mübtedā ve İdrīs maḫẕūf (9) olan ibn'iñ müżāfün-ileyhi ve ***Mālik***, ***Şāfiʿī*** üzerine (10) maʿṭūfdur. Züfer daḫi mā-ḳablinden ḥāldir. ***Yāft***, buldı (11) dimekdir. Māżīdir. Maṣdarı yāften'dir. ***Zī-şān***, (12) ez-īşāndan muḫaffefdir. Īşān, anlar dimekdir. (13) Müşārü'n-ileyhi imāmlardır. ***Dīn-i Aḥmed***, terkīb-i iżāfīdir. (14) ***Aḥmed*** resūlu'llāh ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemiñ dīni (15) dimekdir. ***Zīb***, Fārsīdir. Zīnet maʿnāsına. ***Ferr***, (16) teşdīd-i rā ile Fārsīdir. Ḳuvvet ü żiyā maʿnāsına. (17) Lākin li-ecli'l-vezn taḫfīf idüp fer oḳunur.

[18a] (1) Ḥāṣılı İdrīs'iñ oġlı İmām Şāfiʿī vü İmām (2) Mālik ü İmām Züfer ile oldıġı ḥālde anlardan (3) Aḥmed ṣallā'llāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem ḥażretleriniñ dīni (4) zīnet ü ḳuvvet ü żiyā buldı.

40.

Rūḥ-ı şān der-ṣadr-ı (5) cennet şād-bād

Ḳaṣr-ı dīn ez-ʿilm-i şān ābād-bād

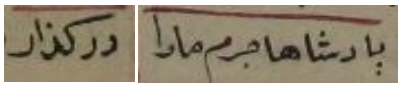
(6) **Fā'ide:** ***Rūḥ-ı şān***'daki ***şān***, żamīr-i muttaṣıl olan (7) şīn'iñ cemʿidir. Meẕkūr imāmlara rāciʿdir. (8) ***Ṣadr-ı cennet***, terkīb-i iżāfīdir. ***Şād-bād***, mürūr itdi. (9) ***Ḳaṣr-ı dīn*** daḫı kezālik terkīb-i iżāfīdir. Dīniñ (10) köşki dimekdir. ***Ez***, min maʿnāsınadır. ***ʿİlm-i şān*** (11) daḫı ḳaṣr-ı dīn gibi terkīb-i iżāfīdir. ***Ābād***, medle (12) maʿmūr ve rūşen dimekdir.

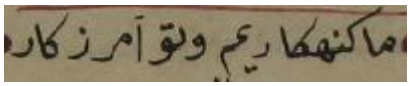
Ḥāṣılı meẕkūr imāmlarıñ (13) rūḥları cennetiñ aʿlā ṭabaḳasında mesrūr (14) olsun. Dīniñ köşki, anlarıñ ʿilmiñden maʿmūr (15) olsun.

Der-Münācāt-ı Ḳāḍīyü'l-Ḥācāt

(16) Yaʿnī ḥācetleri ḳażā vü edā idici olan Vācibü'l-Vücūd'a (17) niyāz u duʿā itmek beyānındadır.

41.

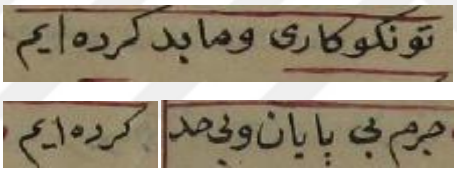
Pād-şāhā cürm-i mā-rā [18b] (1) der-güẕār

Mā güneh-kārīm ü tū āmurz-gār

Fā'ide: (2) ***Pād-şāhān***'ıñ āḫirinde olan ***elif*** nidā içündür. (3) Ey pādişāh! dimekdir. Murād Ḫudā'dır. ***Cürm***, cīm'iñ (4) żammı ve rā ile mīm'iñ sükūnıyla günāh dimekdir. (5) ***Der-güẕār***'daki ***der-*** zā'iddir. ***Güẕār***, kāf-ı Fārsīniñ (6) żammıyla fi'l-i emrdir. Güẕāşten maṣdarından vaz gelmek (7) ya'nī 'afv itmek ma'nāsına. ***Güneh***, günāhdan muḫaffefdir. (8) ***-kār***, kāf-ı 'Arabīyle iş ma'nāsınadır. ***Güneh-kār***, (9) vaṣf-ı terkībīdir. Güneh-kārende'den muḫaffefdir günāh işleyici (10) ma'nāsına. Āḫirinde olan ***-īm*** kesr ile nefs-i mütekellim-i (11) ma'a'l-ġayr żamīridir. Lākin hemzesini li-ecli'l-taḫfīf (12) ḥaẕf iderler. ***Tu***, żamm-ı tā ile sen dimekdir ki Ḫudā'ya (13) ḫiṭabdır. ***Āmurz-gār***, kāf-ı Fārsīyle kezālik (14) vaṣf-ı terkībīdir. Āmurz-gārende'den muḫaffefdir (15) maġfiret idici ma'nāsına.

Ḥāṣılı ey pādişāh (16) ya'nī ey dünyā vü āḫiret pādişāhı! Bizim günāhımızı (17) 'afv eyle. Biz güneh-kārız ve sen maġfiret idicisin.

42.

[19a] (1) Tū nikū-kārī vü mā bed kerde-īm

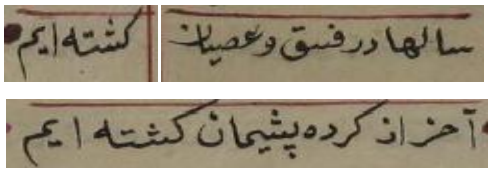
Cürm-i bī-pāyān[85] *ü bī-ḥad (2) kerde-īm*

Fā'ide: ***Tū***, sen dimekdir ki Ḫaḳḳ'a ḫiṭābdır. (3) ***Nikū***, nūn'uñ kesriyle aṣlında nikūy'dur. Żarūret-i (4) vezn içün yā'ları ḥaẕf idüp nikū dirler. (5) ***Kārī***'niñ āḫirinde olan ***yā*** ḫiṭābdır. ***Nikū-kār***, vaṣf-ı (6) terkībīdir. Nikū-kārende'den muḫaffefdir. ***Vü mā***'da olan (7) vāv ḥāliyet içündür. ***Mā***, biz ve ***bed***, yaramaz dimekdir. (8) ***Kerde īm***, māżī-i menḳūl-i mütekellim-i maa'l-ġayrdır. Ma'nāsı (9) itmişiz biz dimekdir. ***Cürm-i bī-pāyān*** yerine ba'żı (10) nüsaḫda cürm-i bī-endāz düşmüşdür. Her ikisiniñ (11) me'āli birdir. ***Cürm***, günāh ma'nāsınadır. ***Bī***, edāt-ı (12) nefydir. ***Endāz***, ḳıyās u nihāyet dimekdir. ***Ü bī-ḥad***, (13) 'aṭf-ı tefsīrdir. Zīrā ḥad daḫi nihāyet ma'nāsınadır.

(14) Ḥāṣılı sen yā Rab! Eyü işleyicisin. Ḥālbuki (15) biz bed-kār itmişiz. Bunuñ birle ḳıyās u nihāyetsiz (16) olan günāh itmişizdir.

43.

[85] Orijinal beyit verilirken "***pāyān"*** yazılmışken şerh edilirken "***endāz"*** sözcüğü nün anlamı açıklanmıştır. Sözcüğün eşanlamlısını belirtmek amacıyla bilinçli bir kullanım olabileceği gibi sehven bu şekilde yazılmış da olabilir.

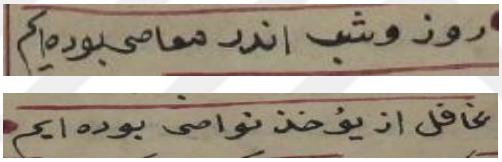
Sālhā der-fisḳ u ʿişyān [19b] (1) geşte-īm

Āḫir ez-kerde peşīmān-geşte-īm

(2) **Fā'ide:** ***Sāl***, yıl ve sene maʿnāsınadır. Āḫirinde olan (3) ***-hā***, edāt-ı cemʿdir. Yıllar ve nice seneler dimekdir. (4) ***Der-fisḳ***'daki ***der-***, edāt-ı ẓarfdır. ***Fısḳ***, ʿişyān (5) maʿnāsına ve ***ʿişyān*** fısḳ üzerine maʿṭūfdur. (6) ***Geşte-īm***, māżī-i menḳūl-i mütekellim-i maaʿ'l-ġayrdır. (7) Olmuşuz biz dimekdir. ***Āḫir***, āḫirü'l-emr dimekdir. (8) ***Peşīmān geşte-īm***, peşīmān olmuşuzdur.

(9) Ḥāṣılı çoḳ yıllar fısḳ u ʿişyānda olmuşuz. (10) Ve bunuñla ber-ā-ber fısḳ bizim her ṭarafımızı iḥāṭa (11) itmişdir. Nitekim ẓarf, maẓrūfu iḥāṭa idüp (12) maẓrūf anda ḳarār itdigi gibi biz daḫi anda ḳarār (13) itmişüzdür. Velākin āḫirü'l-emr nādim ü peşīmān (14) olmuşuzdur.

44.

Rūz u şeb en-der-maʿāṣī būde-īm

(15) Ġāfil ez-yu'ḫaẕ nevāṣī būde-īm

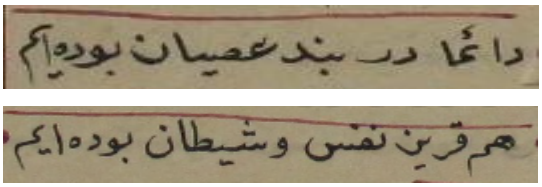
Fā'ide: (16) ***Rūz***, gündüz ve ***şeb*** gice dimekdir. ***En-der*** daḫi (17) ***der-*** gibi ḥarf-i ẓarfdır. ***Maʿāṣī***, maʿṣiyetiñ cemʿidir. **[20a]** (1) ʿİṣyānlar dimekdir. ***Būde-īm***, olmuşuz biz dimekdir. (2) ***Ġāfil***, ġaflet idici ve ḳayd u diḳḳat itmeyici dimekdir. (3) ***Ez-yu'ḫaẕ nevāṣī būde-īm***, **Fe'yu ḫaẕu bi'n-nevāṣī**[86] (4) āyet-i kerīmesinden. Lākin żarūret-i vezn içün (5) ***yu'ḫaẕ***'ıñ evvelinden fā ve ***bi'n-nevāṣī***'den bā ve elif (6) ve nūn ḥaẕf olunmuşdur.

Fā'ide-i Dīger: ***En-der*** (7) ḥarfiniñ āḫirine baʿżı kerre vāv-ı nisbet ve nūn-ı te'kīd (8) getürüp enderūn dirler. Sultānıñ iç aġalarına (9) enderūn aġaları didikleri gibi ve gāh evvelinden (10) elif ve nūnı ḥaẕf idüp ***der*** dirler.

Ḥāṣılı (11) gündüz ve gice maʿāṣī içünde olmuşuz. (12) **Fe'yu ḫaẕu bi'n-nevāṣī ve'l-aḳdām(i)**[87] āyet-i kerīmesinden (13) ġāfil olmuşuz.

45.

[86] "…perçemlerinden yakalanırlar." Kur'an-ı Kerim, Rahman 55/ 41.
[87] "...perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar." Kur'an-ı Kerim, Rahman 55/ 41.

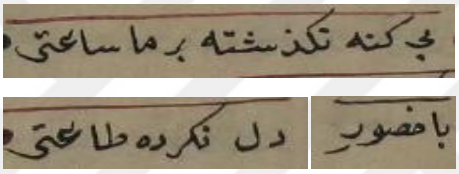
Dā’imā der-bend-i ʿişyān būde īm

(14) Hem ḳarīn-i nefs ü şeyṭān būde īm

(15) **Fā’ide:** ***Dā’imā***, fī-küll-i zamān maʿnāsınadır. Ya’nī cemiʿ-i (16) zamānda dimekdir. ***Bend***, bā-i ʿArabīyle bāġ u ḳayd (17) ve sevdā dimekdir. ***ʿİsyān***, Ḫudā’nıñ emrine inḳıyād **[20b]** (1) itmeyüp iṭāatsizlik itmekdir. ***Der-bend-i ʿişyān***, (2) terkīb-i iżāfīdir. ***Hem***, daḫi maʿnāsınadır. (3) ***Ḳarīn***, muḳārin dimekdir.

Ḥāṣılı biz cemīʿ zamānda (4) ʿişyānıñ ḳayd u sevdāsında olmuşuz. Daḫi (5) nefs ü şeytānıñ yaḳıñı olmuşuzdur.

46.

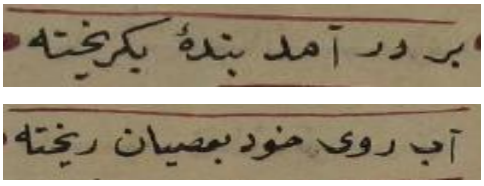
(6) Bī-güneh ne-g’zeşte ber-mā sāʿatī

Bā-ḥużūr-ı (7) dil ne-kerde ṭāʿatī

Fā’ide: ***Bī-güneh***, günāhsız (8) dimekdir. ***Ne-gzeşte***, fiʿl-i māżī-i menfīdir. (9) Aṣlında ne-güzeşte’dir. Nūn-ı meftūḥa nefy (10) içündür. Āḫirindeki hā-i resmī fetḥayı beyān içündür. (11) Ve güzeşte, māżī-i menḳūldür. Maṣdarı güzeşten’dir (12) geçmek maʿnāsına. Mürūr gibi. Lākin burada li-ecli’ (13) l-vezn kāf-ı Fārsīniñ żammesi oḳunmaz. (14) ***Ber-mā,*** bizim üzerimize dimekdir. ***Sāʿatī*** deki yā (15) vaḥdet içündür. ***Bā-ḥużūr-ı dil***, terkīb-i iżāfīdir. (16) Ḳalbiñ ḥużūrı ile dimekdir. ***Ne-kerde***, māżī-i menḳūl-i mütekellim-i maaʿ’l-ġayrdır. (17) Taḳdīri ne-kerde īm’dir. Lākin żarūret-i vezn içün **[21a]** (1) īm ḥaẕf olunmuşdur. ***Ṭāʿatī*** de olan yā daḫi vaḥdet (2) içündür.

Ḥāṣılı bizim üzerimize günāhsız (3) bir sāʿat geçmemişdir. Ve ḥużūr-ı dil ile bir ṭāʿat (4) itmemişizdir.

47.

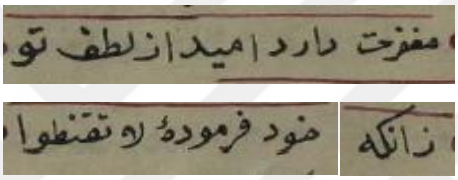
Ber-der-āmed bende-i big’-rīḫte

(5) Āb-ı rūy-ı ẖod be-ʿişyān rīẖte

Fā'ide: (6) ***Ber-der-āmed***, ḳapuña geldi dimekdir. ***Ber***, bā-i ṣıla (7) maʿnāsınadır. ***Be-der-āmed*** gibi. ***Bende-i big'-rīẖte***, (8) terkīb-i tavṣīfīdir. Firār itmiş olan ḳul (9) dimekdir. ***Big'-rīẖte***'de olan bā, kesre ile istiʿmāl (10) olunur ise de ṣaḥīḥ ü efṣaḥı żammeledir. (11) Zīrā ehl-i Fārsī, kāf-ı Fārsīden evvel olan (12) bā'yı maẕmūm oḳur. Ve gelmesi māżī-i menḳūldür. (13) Maṣdarı gurīẖtendir. Ḳaçmaḳ maʿnāsına. (14) ***Āb-ı rūy-ı ẖod***, terkīb-i iżāfīdir. Kendi (15) yüziniñ ṣuyını dimekdir. ***Be-ʿişyān***'da olan (16) ***be-***, sebebiyyet içündür. ***Rīẖte*** daḫı māżī-i menḳūldür. (17) Düşmek maʿnāsına maṣdarı rīẖtendir. **[21b]** (1) Mużāriʿi rīzed ve ism-i fāʿili rīzendedir.

Ḥāṣılı (2) Ey Allāh! Seniñ ṭāʿat ü ʿibādetinden firār itmiş (3) olan ḳul kendi yüziniñ ṣuyını yaʿnī ḳadr (4) ü iʿtibārını ʿişyān sebebiyle döküp ḳapuna (5) geldi.

48.

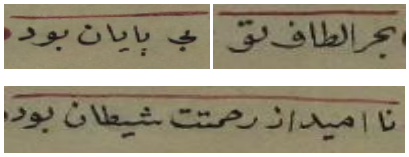

Maġfiret dāred ümīd ez-luṭf-ı tu

Z'ān ki (6) ẖod fermūde-i lā-taḳnetū[88]

Fā'ide: ***Maġfiret***, maġfireti (7) dimekdir ki edāt-ı mefʿūlün bih olan rā muḳadderdir. (8) ***Dāred***, fiʿl-i mużāriʿdir. Dāşten maṣdarından ṭutmaḳ (9) maʿnāsına. Mużāriʿinde şīn rā'ya ḳalb olunup (10) ***dāred*** ve ism-i fāʿili dārende'dir. ***Ez luṭf-ı tu***, (11) seniñ luṭfundan. Yaʿnī ey Allāh! Seniñ iḥsānıñdan (12) dimekdir. İkinci mıṣrāʿ, mā-ḳabline ʿilletdir. ***Z'ān ki***, (13) zīrā ol sebebden ki maʿnāsınadır. ***H̱od***, kendiñ. (14) Yaʿnī ey Allāh! Sen fermūdeʾ buyurmuşsın dimekdir ki (15) hemzesi ḫiṭāb içündür. ***Fermūde***, māżī-i menḳūldür. (16) Maṣdarı, fermūden'dir. Mużāriʿi fermāyed gelür. ***Lā-taḳnetū***[89], (17) fiʿl-i nehy-i cemʿ-i müẕekkerdir. "Ḳanıta yaḳnetü" bābından maʿnāsı: **[22a]** (1) "Sizler meʾyūs olmayınız." dimekdir. **Min Raḥmeti'llāh**[90], (2) Allāh u Teʿālā'nıñ raḥmetinden.

49.

Baḥr-ı elṭāf-ı tu (3) bī-pāyān buved

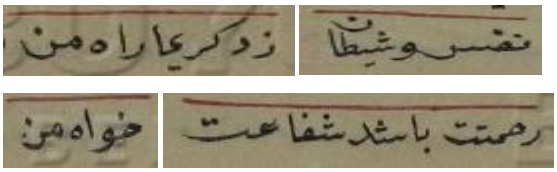
[88] "[Allah'ın rahmetinden] ümidinizi kesmeyin" Kur'an-ı Kerim, Zümer 39/53.
[89] "….ümit kesmeyin." Kur'an-ı Kerim, Zümer 39/53.
[90] "Allah'ın rahmetinden [ümidinizi kesmeyin.]" Kur'an-ı Kerim, Zümer 39/53.

Nā-ümīd ez-raḥmetet şeyṭān buved

Fā'ide: ***Baḥr***, deryā maʿnāsınadır. ***Eltāf***, luṭfuñ cemʿidir. (4) ***Bī-pāyān***, nihāyetsiz maʿnāsınadır. ***Nā-ümīd*** de ***nā-*** (5) ḥarf-i nefydir ki isme dāḫil olur. ***Raḥmetet*** de olan (6) ikinci ***tā*** ḫiṭāb içündür.

Ḥāṣılı ey Rabbim! Seniñ (7) lüṭuflarıñ deryāsı bī-pāyān olup ve seniñ (8) raḥmetinden ḳaṭʿ-ı ümmīd iden ancaḳ şeyṭān (9) ve şeyṭān ṣıfatında olanlar olur.

50.

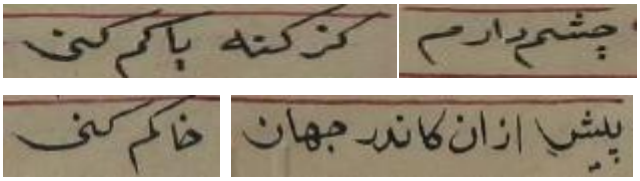
(10) Nefs ü şeyṭān (11) zed kerīmā rāh-ı men

Raḥmetet bāşed şefāʿat (12) ḫᵛāh men

Fā'ide: ***Zed***, fiʿl-i māżī olup urdı (13) dimekdir. Maṣdarı, zedendir. Kerīmā'daki ***elif***, nidā içündür. (14) Ey Kerīm olan Allāh! dimekdir. ***Rāh***, yol maʿnāsınadır. (15) ***Men***, ben dimekdir. ***Rāh-ı men***, terkīb-i iżāfīdir. (16) ***Raḥmetet*** de olan ***-tā*** keẕālik Ḫudā'ya ḫiṭābdır. ***Bāşed***[91], (17) fiʿl-i mużāriʿdir olur maʿnāsına. Maṣdarı, **[22b]** (1) bāşīden'dir. ***Şefāʿat-ḫᵛāh***, vaṣf-ı terkībīdir. (2) Şefāʿat-ḫᵛāhende'den muḫaffef olup şefāʿat (3) dileyici dimekdir. Daḫı men ile ber-ā-ber terkīb-i iżāfīdir.

(4) Ḥāṣılı ey Kerīm olan Allāh! Nefs ü şeyṭān (5) benim yolumı urdı. Yaʿnī ṭarīḳ-i müstaḳīmden çıḳarup (6) saña[92] ʿāṣī eyler. Ey Allāh! Seniñ raḥmetiñ, ben (7) şefāʿat dileyiciye olur. Yaʿnī ben şefāʿat (8) isteyiciye seniñ raḥmetiñ olsun.

51.

Çeşm-dārem (9) k'ez güneh pākem konī

Pīş ez-ān k'ender-cihān (10) ḫākem konī

Fā'ide: ***Çeşm***, göz maʿnāsına ise de (11) burada murād ümīddir. ***Dārem***, fiʿl-i mużāriʿ-i (12) mütekellim vaḥdedir. Dāşten, maṣdarından ṭutmaḳ (13) maʿnāsına. El-ḥāṣıl ***çeşm-dārem***, ümīd ṭutarım (14) dimekdir. ***K'ez***, aṣlında kāf-ı ʿArabīniñ kesri (15) ve hemzeniñ daḫi fetḥiyle ***ki ez***'dir. Ṣoñra taḫfīfden (16) içün hā-i resmī ve hemze ḥaẕf olunup (17)

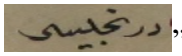
[91] Der-kenār: Veyāḫud bāşed kelimesi emr-i ḥāżır olup maʿnāsı olsun dimek olur.

[92] "sana" zamiri metinde "ساکه" şeklinde yazılmıştır.

kāf'ıñ daḫi kesresi fetḥaya tebdīl olunmuşdur. [23a] (1) ***Güneh***, günāhdan muḫaffefdir. Taḫfīf içün (2) elifini ḥaẕf itmişler, güneh ḳalmışdır. Ḥāşılı (3) ***k'ez güneh***, ki günāhımdan. ***Pākem***, beni pāk. (4) ***Konī***, eylersin dimekdir ki mużāriʿ-i muḫāṭabdır. (5) Maṣdarı, kerdendir ve ism-i fāʿili konendedir. (6) Emr-i ḥāẕırı daḫi kon'dur.

Ḳāʿide: Lisān-ı Fārsīde (7) maṣdar oldur ki aḫirinde nūn-ı sākine ola. (8) Ve ol nūn-ı sākineniñ mā-ḳablinde yā dāl-ı meftūḥa (9) yāḫūd tā-i meftūḥa olur. Ve hem ḥadeṣe delālet ider. (10) Ve eger nūn-ı sākineniñ mā-ḳablinde dāl olur ise (11) dāl'ıñ mā-ḳabli beş ḥarfden ḫālī olmaz. (12) Ol beş ḥarf de ye, elif, ra, nun, vav'dır. Eger, nūn-ı meẕkūruñ (13) mā-ḳablinde tā olur ise ol tā'nıñ daḫi (14) mā-ḳabli dört ḥarfden ḫalī olmaz. (15) Ol dört ḥarf de ḫı, sin, şin, fe'dir. Ve maaʿ-mā-fīh (16) ibtidā-ı emrde maṣdar iki ḳısmdır. Biri, (17) maṣdar-ı dālī ve biri maṣdar-ı tāīdir. [23b] (1) Maṣdar-ı dālī beş ḳısmdır. Evvelkisi maṣdar-ı (2) dālī-i yāʾīdir. İkincisi maṣdar-ı dālī-i elifīdir. (3) Üçüncisi maṣdar-ı dālī-i rāʾīdir. Dördüncisi[93] (4) maṣdar-ı dālī-i vāvīdir. Beşincisi maṣdar-ı dālī-i (5) nūnīdir. Maṣdar-ı tāʾī dört ḳısmdır. Birincisi (6) maṣdar-ı tāī-i ḫāʾīdir. İkincisi maṣdar-ı tāī-i (7) sīnīdir. Üçüncisi maṣdar-ı tāī-i şīnīdir. (8) Dördüncisi maṣdar-ı tāī-i fāīdir. Şimdi (9) maṣdar ṭoḳuz ḳısma münḥaṣır oldı. Maṣdar-ı dālī-i (10) yāīniñ mużāriʿinde yā ḥaẕf olunup dāl'ıñ (11) mā-ḳabli meftūḥ ḳılınur. Meṣelā ḫarīden ile resīden (12) kelimeleriniñ mużāriʿlerinden yā'larını ḥaẕf idüp (13) dāl'larınıñ mā-ḳabllerini meftūḥ ḳıldıġımız ḥālde (14) ḫared, resed ḳalur. Lākin şenīden şunūd, dīden (15) bīned, güẕīḍen güẕered, āferīden āferīned. Bunlar (16) şāẕ olaraḳ gelmişlerdir. Maṣdar-ı dālī-i elifīniñ (17) mużāriʿinde ancaḳ elif ḥaẕf olunur. Meṣelā üftāden [24a] (1) üfted, üstāden süted ve firistāden firisted gibi. (2) Lākin güşāden, güşāyed; dāden, dihed bunlar daḫi (3) ʿalā-ḫilāfi'l-ḳāʿide şāẕ olaraḳ gelmişlerdir. (4) Maṣdar-ı dālī-i rāīniñ mużāriʿinde rā meftūḥ ḳılınur. (5) Meṣelā perverden kelimesiniñ mużāriʿinde rā (6) meftūḥ ḳılındıġı ḥālde ḳāʿide üzere perverd (7) gelür. Lākin kerden, koned ʿale-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕ (8) olaraḳdan gelmişdir. Maṣdar-ı dālī-i vāvīniñ (9) mużāriʿinde vāv ḥaẕv olunur. Meṣelā fermūden (10) ve azmūden kelimeleriniñ mużāriʿlerinden vāvları (11) ḥaẕf itdigimiz ḥālde fermāyed, azmāyed ḳalur. (12) Lākin būden, buved ʿalā-ḫilāfi'l-ḳāʿide şāẕ olaraḳ (13) gelmişdir. Maṣdar-ı dālī-i nūnīniñ mużāriʿinde (14) nūn meftūḥ ḳılınur. Meṣelā kenden ve rānden (15) ve āgenden kelimeleriniñ mużāriʿlerinden ʿalāmet-i (16) maṣdariyyeyi ḥaẕf ve nūnlarını meftūḥ ḳıldıġımız (17) ḥālde kened ve āgened, rāned ḳalur. Maṣdar-ı tāī-i [24b] (1) ḫāīniñ mużāriʿinde ḫā, zāl'a ḳalb olunur. Meṣelā (2) āmūḫten kelimesiniñ mużāriʿi āmūzed gelür.

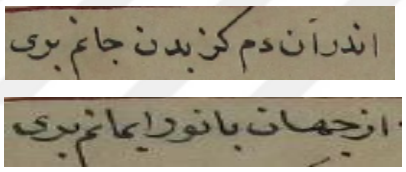
[93] "dördüncisi" sözcüğü metinde "dal" harfi unutularak yanlışlıkla " " şeklinde yazılmıştır.

Lākin (3) şināḫten, şināsed; furūḫten, furūşed; gosīḫden (4) gosiled bunlar ʿale-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕ olaraḳ (5) gelmişlerdir. Maṣdar-ı tāi-i sīnīniñ mużāriʿinde sīn (6) ḥaẕf olunur. Ve baʿżı kerre daḫi hā ile yā'ya ḳalb olunur. (7) Ḥaẕf olundıġına miṣāl dānistendir ki mużāriʿi dāned'dir. (8) Hā'ya ḳalb oldıġına miṣāl ḫ^{v}āsten'dir ki mużāriʿi ḫ^{v}āhed'dir. (9) Yā'ya ḳalb oldıġına miṣāl pīrāsten'dir ki mużāriʿi pīrāyeddir. (10) Lākin besten, bender; şikesten, şikend; peyvesten peyvenddir. (11) Şāẕ olaraḳ gelmişlerdir.

Ḳāʿide-i daḳīka: Ḫ^{v}āsten (12) kelimesinde iki iḥtimāl vardır. Birinci iḥtimāl oldur ki eger (13) ḫ^{v}āsten elif ile taḥrīr olunur ise ḳalḳmak maʿnāsınadır. (14) Mużāriʿi ʿalā-ḫilāfi'l-ḳıyās ḫīzed gelür. Ve eger vāv ile terḳīm olunur ise (15) istemek maʿnāsınadır ki mużāriʿi ʿalā-ṭarīḳi'l-ḳıyās ḫ^{v}āhed (16) gelür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ümīd ṭutarım yaʿnī ümīd ü recā iderim ki (17) günāhdan beni pāk u ṭāhir idesin. Ve vücūdumı **[25a]** (1) maġfiret ṣuyı ile yıḳayasın. Andan evvelki dünyāda ve ḳabrde beni ṭopraḳ eylersin. Yaʿnī telsīm-i rūḥdan ve bu dem gelmezden evvel ḥālimi tedārük it. Ve illā eger bu dünyādan ālāyiş-i maāṣī ile revende olursam zamān-ı mevtde ve rūz-ı rüstāḫīzde işim ṣaʿb olur. Emān Yā Rab![94]

52.

(2) Ender-ān dem k'ez beden cānem berī

Ez-cihān bā-nūr-ı īmānem berī

(3) ***Ender-ān dem***, ol demde yaʿnī ol ölecegim vaḳtde. (4) ***K'ez beden***, ki bedenimden. ***Cānem***, benim cānımı dimekdir ki cānem-rā (5) taḳdīrindedir. Edāt-ı mefʿūlün bih muḳadderdir. ***Berī***, (6) emr-i ḥāżırdır. İledirsiñ dimekdir. Maṣdarı bordendir iletmek (7) maʿnāsına.

Ḥāṣılı ölecegim vaḳtdeki bedenimden cānımı (8) iledirsin. Yaʿnī cānımı alırsın. ***Ez-cihān***, dünyādan. (9) ***Bā-nūr-ı īmānem***'de olan bā, muṣāḥabet içündür. Beni nūr-ı īmān (10) ile. ***Berī***, iledesin.

Ḥāṣılı Ey Allāh! Cihāndan (11) beni nūr-ı īmān ile mürde idüp ve şeyṭān şerrinden (12) ḥıfẓ eyleyesin dimekdir.

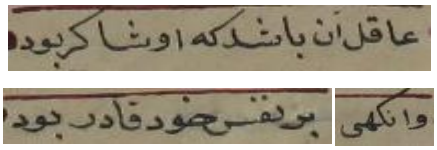
---

[94] Metinde aşağıdaki kısım der-kenāra yazılmıştır. Anlam bütünlüğünün korunması adına bu kısmın yukarıda yazılması uygun görülmüştür.
Derkenār: eylersin. Yaʿnī telsīm-i rūḥdan ve bu dem gelmezden evvel ḥālimi tedārük it. Ve illā eger bu dünyādan ālāyiş-i maāṣī ile revende olursam zamān-ı mevtde ve rūz-ı rüstāḫīzde işim ṣaʿb olur. Emān Yā Rab!

Der-Nikūhiş Nefs-i Emmāre Mī-Güyed

(13) ***Nikūhiş***, ism-i maṣdardır fenālıḳ maʿnāsına. Ḥāṣılı (14) nefs-i emmāreniñ yaʿnī kötü nefsliliginiñ fenālıġında (15) söyler.

53.

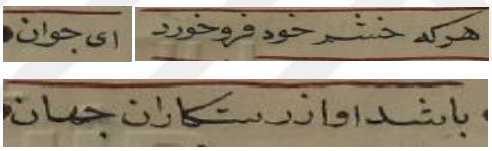

ʿĀḳıl ān bāşed ki ū şākir buved

V'ān gehī (16) ber-nefs-i ḫod ḳādir buved

ʿĀḳıl ān başed ki, (17) ʿāḳıl ol olur ki. ***Ū***, o ʿāḳıl. ***Şākir buved***, [25b] (1) şükr idici ola. Ḥāṣılı ʿāḳıl ol kimse olur ki (2) Allāhu Teʿālā'ya ve kendi ḥāline şükr idici ola. (3) Bu ***v'ān gehī***, ān-gāhī ve ān-gāh ve+ān+geh cemʿisi kāf-ı (4) Fārsīyle ol vaḳt dimekdir. ***V'ān gehī***, āngāhī'niñ (5) yā'ları zāʾiddir. Lākin v'ān gehī burada andan ṣoñra maʿnāsına (6) istiʿmāl olunur. ***V'ān gehī***, andan ṣoñra yaʿnī ʿāḳıl (7) şākir olduḳdan ṣoñra. ***Ber-nefs-i ḫod*** kendi nefs-i (8) emmāresi üzerine. ***Ḳādir buved***, ḳādir ola yaʿnī nefsiniñ (9) hevāsına ġālib olur.

54.

Her ki ḫışm-ı ḫod fürū-ḫord (10) ey cevān

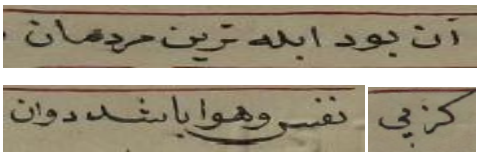
Bāşed ū ez-restgārān-ı cihān

Her ki, (11) herkes ki taḳdīrindedir. Yaʿnī her kimse ki. Bu ki (12) edāt-ı rabṭ-ı ṣıfatdır. Mā-baʿdini, mā-ḳabline ṣıfat (13) düşürür. ***Ḫışm***, ***her ki***'niñ ṣıfatıdır. Her kimse ki (14) ancılayın kimse. ***Ḫışm-ı ḫod***, kendi ġażabını. ***Fürū***, aşaġa. (15) ***Ḫord***, māżīdir. Yedi maʿnāsına burada. ***Fürū-ḫord***, (16) yudḳundı dimekdir. ***Ey***, ḥarf-i nidādır. ***Cevān,*** cīm-i ʿArabīniñ feṭḥiyle genc ve yigit maʿnāsınadır.[95] (17) Ḥāṣılı ey cevān! Her kimse ki kendi ġażabını [26a] (1) iẓhār itmedi. ***Bāşed***, olur. ***Ū***, ẓamīr-i ġāʾibdir. (2) Her ki'ye rāciʿdir. ***Restgārān***, restgārıñ cemʿidir (3) ḳurtulmuş ve ḫalāṣ olmuş maʿnāsına. Ḥāṣılı (4) ***ez-restgārān-ı cihān***, cihānıñ ehl-i necātından (5) dimekdir.

El-ḥāṣıl ol kimse yaʿnī kendi ġażabını (6) iẓhār itmeyen kimse cihānıñ ehl-i necātından (7) olur ve iki ʿālemiñ belā vü ʿaẕābından ḳurtılur. (8) dimekdir.

55.

[95] Bu kısım metinde der-kenārda yazılmıştır:
Der-kenār: Cīm-i ʿArabīniñ feṭḥiyle genc ve yigit maʿnāsınadır.

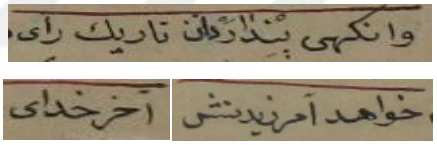
Ān buved ebleh-terīn merdümān

K'ez pey-i (9) nefs ü hevā bāşed devān

Ān, ism-i işāret-i (10) baʿīddir. Müşārün-ileyhi mürūr iden her ki'dir Ḥāşılı (11) ***ān***, ol kimse. ***Buved***, olur. ***Ebleh***, aḥmaḳ dimekdir. ***Terīn***'de olan (12) ***ter***, edāt-ı tafḍīldir. ***Yā*** nisbet ve ***nūn*** daḫi nisbet (13) olan ***yā***'yı teʾkīd içündür. Bihterīn gibi. Yaʿnī (14) ***ebleh-terīn*** ziyāde aḥmaḳ dimekdir. ***Merdümān***, merdüm'üñ (15) cemʿidir. Mīm'iñ fetḥi ve dāl'ıñ żammıyla insānlar dimekdir. (16) ***Kez***, aşlında ki ez'dir. ***Pey***, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle iz (17) maʿnāsınadır. ***Nefs***, nefs-i emmāredir. Ḥāşılı ***k'ez pey-i*** [26b] (1) ***nefs ü hevā***, nefs ve hevāsı ardından. ***Bāşed***, ola. ***Devān***, (2) ṣıfat-ı müşebbehedir. Maṣdarı devīden. Mużāriʿi deveddir (3) ḳoşar maʿnāsına.

El-ḥāṣıl ol kimse olur ādemleriñ (4) ziyāde aḥmaḳı ki nefs ü hevāsı ardından ḳoşa. (5) Yaʿnī nefsiniñ murādına tābiʿ olan kimseyi (6) eblehter ʿadd idiñiz. Zīrā bir insānıñ ki hevāsı (7) vücūd bulduḳça, nefsi daḫi ḳuvvet bulur.

56.

(8) V'ān gehī pindāred ān tārīk-rāy

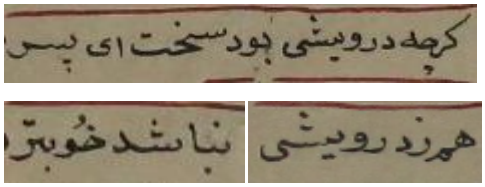
Ḫ^vāhed āmurzīdeneş(9) āḫir Ḫudāy

V'ān-gehī, ve andan ṣoñra yaʿnī ol nefs (10) ü hevāsı ardından ḳoşar. Pindāred, fiʿl-i mużāriʿdir. Maṣdarı pindāştendir. Ṣanmaḳ maʿnāsına. Mużāriʿinde şīn, rā'ya ḳalb olunur. Rāy, ʿArabīdir aşlında hemze ile. Ṣoñra vezn-i şiʿr içün hemze, elife ḳalb olunmuşdur. Tārīk-rāy vaṣf-ı terkībīdir. Ḳaranlıḳ fikirli dimekdir.[96] Ol vaḳt ***pindāred*** bā-i (11) Fārsīniñ kesriyle mużāriʿdir. Ṣanur yaʿnī (12) ẓann eyler. ***Ān***, tārīk-i pindāred'iñ fāʿilidir. (13) ***Ān tārīk-rāy***, ol rāyı ḳaranlıḳ. Yaʿnī ol fikr ü (14) mülāḥaẓasız dimekdir. ***Ḫ^vāhed*** mużāriʿdir (15) ister maʿnāsına. Maṣdarı ḫ^vāstendir. (16) ***Āmurzīden*** maṣdardır yarlıġamaḳ ve esirgemek (17) maʿnāsına. Şīn-i żamīr tārīk-i rā'ya veyāḫūd [27a] (1) nefs hevāya ve bā eblehe rāciʿdir. Bunlarıñ meāli birdir. (2) ***Āmurzīdeneş***, o tārīke maġfiret itmek. ***Āḫir***

[96] Bu kısım metinde der-kenārda yazılmıştır:
Derkenār: Pindāred, fiʿl-i mużāriʿdir. Maṣdarı pindāştendir. Ṣanmaḳ maʿnāsına. Mużāriʿinde şīn, rā'ya ḳalb olunur. Rāy, ʿArabīdir aşlında hemze ile. Ṣoñra vezn-i şiʿr içün hemze, elife ḳalb olunmuşdur. Tārīk-i rāy vaṣf-ı terkībīdir. Ḳaranlıḳ fikirli dimekdir.

Ḫudāy, (3) āḫir Ḫudā'dır. Bunuñ taḳdīri ḫ^{v}āhed āmurzīden (4) Ḫudāyeş āḫīr dimekdir. Ya'nī āḫir Ḥaḳ anı maġfiret ider.

57.

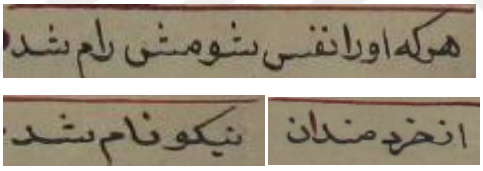
(5) Gerçi dervīşī buved saḫt ey piser

Hem zi-dervīşī (6) ne-bāşed ḫūb-ter[97]

Ger, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle ḥārf-i şarṭdır. (7) Aṣlı egerdir. ***Gerçi***, egerçi. ***Dervīşī*** de yā maṣdardır. (8) Faḳīrliḳ. ***Buved***, olur. ***Saḫt***, ḳatı. ***Piser***, bā-i Fārsīniñ (9) kesriyle oġul ma'nāsına. Ḥāṣılı ***ey piser***, ey (10) oġul dimekdir. ***Hem daḫi zi-dervīşī***, dervīşlikden (11) ya'nī faḳīrliḳden. ***Ne-bāşed***, olmaz. ***Ḫūb-ter***, ziyāde güzel.

(12) Ḥāṣılı budur ki ey oġul! Eger dervīşlik ve yoḫsulluḳ (13) ḳatı ve miḥnetli şeydir ya'nī andan şiddetli nesne (14) yoḳ ise de yine ehl-i āḫiret yanında (15) faḳīrliḳden ziyāde sevgilü ve güzel nesne yoḳdur.[98]

58.

(16) Her ki ū-rā nefs-i şūmeş rām şod

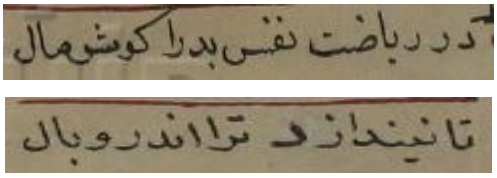
Ez-ḫıredmendān-ı (17) nīkū-nām şod

Her ki, her kesī ki taḳdīrinde ya'nī her bir kimse ki. **[27b]** (1) ***Ū-rā'da rā*** ḥarf-i taḫṣīṣdir. Anıñ ya'nī ol kimseniñ. (2) ***Nefs-i şūmeş***[99] terkīb-i tavṣīfīdir. ***Şūm***, nefsiñ (3) ṣıfatıdır. Ve āḫirinde olan ẓamīr ***her ki***'ye rāci'dir. (4) Ḥāṣılı ***nefs-i şūmeş***, o kimseniñ kötü olan nefsi dimekdir. (5) ***Rām***, muṭī' ma'nāsına. ***Şod***, oldı dimekdir. ***Ḫıred-mendān***, ḫıredmend'iñ (6) cem'idir. ***Ḫıred***, ḫā'nıñ kesriyle 'aḳıldır. ***Mend***, edāt-ı nisbetdir.[100] (7) ***Ḫıred-mend***, 'aḳıllı

[97] Der-kenār: Bażılar piserde olan pā'yı żamme iledir dimişler. Zi-dervīşī'de olan zi, ez'den muḫaffefdir.
[98] Der-kenār: Çünki dervīş-i ṣābiriñ ḥeṣābı yesīr ü ġanī, ẓālimiñ ḥesābı 'asīr ü çetindir.
[99] Der-kenār: Şūmdan murād meymenetsizlikdir.
[100] Der-kenār: Ya'nī edāt-ı ṣāḥibiyyet dimek olur. Meṣelā ḫıred-mend 'aḳıllı ya'nī 'aḳıl ṣāḥibi dimekdir.

dimekdir.[101] (8) El-ḥāṣıl ***ez-ḫured-mendān***,ʿ aḳıl ṣāḥiblerinden dimek olur. (9) ***Nīkū-nām*** vaṣf-ı terkībīdir. Eyü adlu dimekdir. ***Şod***, (10) oldı maʿnāsınadır.[102]

59.

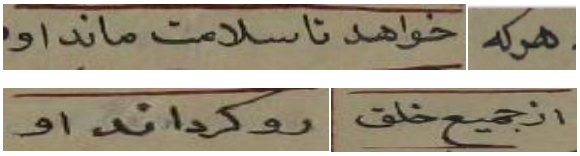
Der-riyāżet nefs-i bed-rā gūşmāl

(11) Tā ne'yendāzed tu-rā ender-vebāl

Der-riyāżet, (12) riyāżetde. ***Nefs-i bed-rā***, yaramaz nefsiniñ. ***Gūş***, ḳulaḳ (13) maʿnāsınadır. ***Māl***, emrdir mālīden maṣdarından. Ḥāṣılı (14) ***gūşmāl***, ḳulak burmaḳ dimekdir ki teʾeddübden kināyedir. (15) ***Tā***, taʿlīl içündür. ***Ne'yendāzed*** aṣlında ne-endāzeddir. (16) Ṣoñra taḫfīf içün hemze yā'ya ḳalb olunup nūn-ı (17) nāfiye muttaṣıl ḳılınmışdır. ***Endāzed***, mużāriʿdir. **[28a]** (1) Maṣdarı endāḫtendir atmaḳ maʿnāsına. Ḥāṣılı (2) ***tā ne'yendāzed***, tā ki itmeye dimekdir. ***Tu-rā***'da olan rā, edāt-ı mefʿūldür. (3) El-ḥāṣıl ***tu-rā***, seni. ***Ender-vebāl***, miḥnet ü meşāḳḳata (4) dimekdir.

Yaʿnī riyāżet sebebiyle nefs-i emmāreni (5) teʾdīb eyle; zīrā seni meşaḳḳate atmaya.

60.

Her ki (6) ḫᵛāhed tā selāmet māned ū

Ez-cemīʿ-i ḫalḳ (7) rū gerdāned ū

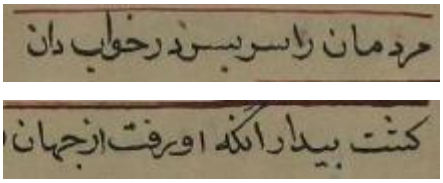
Her ki, her kimse ki; ***ḫᵛāhed***, (8) ister; ***tā***, ḥattā maʿnāsınadır. ***Selāmet*** maṣdardır. (9) Ḥāṣılı ***tā selāmet***, tā kim selāmet. ***Māned*** mużāriʿdir, (10) ḳalur. ***Ū***, her ki'ye rāciʿdir. ***Ez-cemīʿ-i ḫalḳ***, cümle (11) maḫlūḳdan. ***Rū*** aṣlında rūydur. Lākin burada vezn içün (12) yā ḥaẕf olunmuşdur. El-ḥāṣıl ***rūy***, yüzini. ***Gerdāned***, (13) kāf-ı Fārsīniñ feṯḥiyle mużāriʿdir. Döndürür. (14) ***Ū***, o kimse.

[101] Yazmada bu cümleden önce "-li maʿnāsını ifāde ider." cümlesi yazılmış daha sonra bu ifadenin üzeri karalanarak mezkûr ifâde iptal edilmiştir.

[102] Der-kenār: Ḥāṣılı budur ki her kimse ki, o kimseniñ nefsi bī-meymeneti muṭīʿ olur ise ol kimse nīḳ-nāmlı olan ʿāḳıllardan olur. Ve bununla ber-ā-ber dünyā ve āḫiretde daḫi şād ve ḫandān olur. Yaʿnī bir kimse ʿİndi'llāh maḳbūl olmasını ister ise nefs-perver olmayup, nefsi şikeste saʿy itmelidir dimek olur.

Ḥāṣılı budur ki her kimse ki selāmet (15) ü belādan ḳurtulmasını ister, ol kimse cemīʿ-i ḫalḳdan (16) yüzini döndürür ve çevirir. Yaʿnī her kimse ki cümleden (17) yüz çevire belā şeḳḳ-i rādında āfātdan yaʿnī belālardan [28b] (1) selāmet bulur.

61.

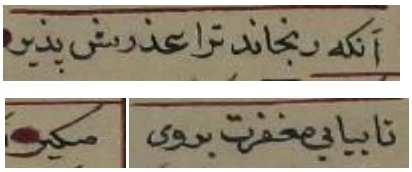
Merdümān-rā ser-be-ser der-ḫ^{v}*āb dān*

(2) Geşt bīdārān ki ū reft ez-cihān

Merdümān, merdüm'üñ (3) cemʿidir. Erler yaʿnī ādemler. ***-rā***, edāt-ı mefʿūlün bihdir. (4) Ḥāṣılı ***merdümān-rā***, ādemleri. ***Ser-be-ser*** taḳdīri ez-ser (5) tā-be-ser dimekdir ki ser, uçdur ṭaraf maʿnāsına. Tā daḫi (6) intihā-yı ġāyet içündür. El-ḥāṣıl ser-be-ser bir uçdan, (7) bir uca dimekdir. ***Der-ḫ*^{v}*āb***'da olan ***der-*** edāt-ı ẓarfdır. (8) ***Ḫ*^{v}*āb***, vāv-ı resmīyle uyḫudur. Ḥāṣılı ***der-ḫ*^{v}*āb*** uyḫuda. (9) ***Dān***, fiʿl-i emrdir. Bil dimekdir. Maṣdarı dānistendir bilmek (10) maʿnāsına. ***Geşt***, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle māżīdir oldı (11) maʿnāsına. Şod gibi. ***Bīdār***, bā-i ʿArabīniñ kesriyle (12) uyanıḳ dimekdir. **Ān ki**, ol kimse ki yaʿnī her kimse ki (13) selāmet ü belādan ḳurtulmasını ister. ***Ū***, o kimse. (14) ***Reft***, māżīdir. Gitdi dimekdir. Maṣdarı, reftendir gitmek (15) maʿnāsına. ***Ez-cihān***, dünyādan.

El-ḥāṣıl ḫalḳıñ (16) cümlesini ḫ^{v}ābda bil yaʿnī uyumuş ʿadd eyle. Uyanuḳ ol kimsedir ki (17) bu cihāndan gitdi yaʿnī terk-i dünyā oldı o kimse uyanuḳdır. [29a]

62.

(1) Ān ki rencāned tu-rā ʿöẕreş peẕīr

Tā bi-yābī maġfiret ber-vey (2) me-gīr

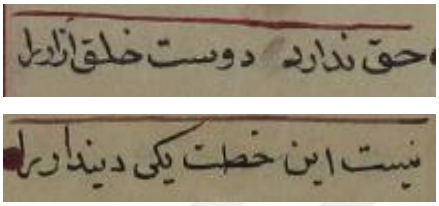
Ān ki, ān kes ki taḳdīrindedir. Ḥāṣılı ān ki, ol kimse ki (3) dimekdir. ***Rencāned***, incidir maʿnāsına. Maṣdarı, rencānīdendir (4) incitmek maʿnāsına. ***Tu-rā***, seni; ***ʿöẕreş***, anıñ ʿöẕrüñi.[103] (5) ***Peẕīr***, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle fiʿl-i emrdir ḳabūl eyle maʿnāsına. (6) Maṣdarı peẕīrüftendir. Ḳabūl itmek maʿnāsına mużāriʿinde (7) fā, dāl'a ḳalb olunup peẕīred olur. ***Tā bi-yābī***'de olan ***tā-*** (8) taʿlīl içündür. ***Bi-yābī***'niñ āḫirinde olan ***yā*** ḫiṭābdır. (9) Ḥāṣılı ***tā-***

[103] Derkenār: Yaʿnī ol kimse ki seni incidir, anıñ ʿöẕrüñi.
Rencānīden, müteʿaddīdir. Lāzımı rencīdendir.

bi-yābī, tā kim bulasın dimekdir. ***Maġfiret***, maġfireti. (10) ***Ber-vey'*** de ber-istiʿlā içündür. ʿAlā maʿnāsına. ***Vey***, żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır ʿArabīde hüve gibi. El-ḥāṣıl ***ber-vey*** o kimse (12) üzerine dimekdir. ***Me-gīr'*** de olan ***mīm*** nāfiye ve ***gīr***, kāf-ı Fārsīyle (13) emrdir ṭut maʿnāsına. Mīm ile olursa ṭutma dimekdir.

(14) Ḥāṣılı budur ki ol kimse ki seni incidir ve saña eẕiyyet (15) idüp elem virir sen anıñ ʿöẕrüñi ḳabūl eyle. Tā ki sen (16) o kimseniñ ḳuṣūrıñı ʿafv itmekle sen daḫi Allāhu Teʿālā'dan (17) maġfiret bulasın dimekdir.

63.

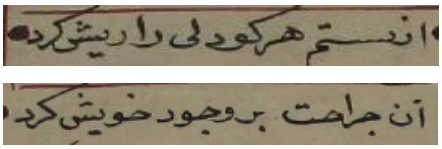
Ḥaḳ ne-dāred dūst ḫalḳ-āzār-rā

[29b] (1) Nīst īn ḫaṣlet yekī dīn-dār-rā

Ḥaḳ, Ḥaḳ Teʿālā. (2) ***Ne-dāred'*** de olan nūn ḥarf-i nefydir. ***Dāred***, mużāriʿdir (3) ṭutar maʿnāsına. Maṣdarı dāştendir. Eger nūn ile (4) ne-dāred olursa ṭutmaz dimekdir. ***Dūst***, (5) dost. ***Ḫalḳ-āzār***, vaṣf-ı terkībīdir. Ḫalḳ-āzārende'den (6) muḫaffefdir. Ḫalḳ incidici dimekdir. Maṣdarı, (7) āzeredendir incitmek maʿnāsına. ***Nīst***, yoḳ maʿnāsına. (8) ***Īn ḫaṣlet***, ***īn*** ism-i işāretdir. Ḳarīye (9) rāciʿdir. Burada ***ḫaṣlet'*** den murād reẕīllikdir. (10) Yaʿnī ṣıfat-ı beddir. ***Yekī'*** niñ āḫirinde olan ***yā*** zāʾiddir. (11) Zīrā ***yek***, birdir. Ḥāṣılı ***īn ḫaṣlet***, bu ḫūy (12) dimekdir. ***Yekī***, biri. ***Dīn-dār***, vaṣf-ı terkībīdir. (13) Dīn-dārende'den muḫaffefdir. Ve āḫirinde olan ***rā***, edāt-ı (14) taḫṣīṣdir. El-ḥāṣıl ***dīn-dār-rā***, dīn ṭutıcınıñ (15) dimekdir.

Ḥāṣılı budur ki Allāhu Teʿālā ḫalḳı incidici (16) kimseyi dost ṭutmaz. Belki bu ḫalḳ-āzār ṣıfatında (17) olan ādem Allāh'ıñ düşmenidir ve bu ḫaṣlet **[30a]** (1) hīçbir dīn-dārda yoḳdur.

64.

Ez-sitem her k'ū dilī-rā rīş-kerd

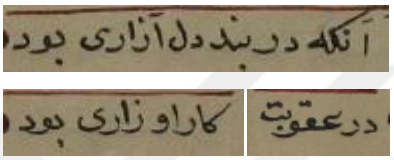
(2) Ān cerāḥat ber-vücūd-ı ḫᵛīş-kerd

Ez-sitem'de olan (3) ***ez*** sebebiyyetdir. ***Sitem***, ẓulm dimekdir. Ḥāṣılı ***ez-sitem***, (4) ẓulm sebebiyle. ***Her k'ū***, aṣlında her ki ū'dur. ***Her ki***, her kimse ki. (5) ***Ū***, o kimse yaʿnī her ol kimse ki dimekdir. ***Dilī'*** de (6) olan ***yā*** vaḥdet içündür. ***Dil***, göñül maʿnāsınadır. (7) El-ḥāṣıl

dilī-rā, bir göñli dimek olur. ***Rīş***, kesr-i rā ile (8) yara dimekdir. ***Kerd***, itdi maʿnāsına. ***Ān cerāḥat***'de (9) olan ***ān*** lafẓı ism-i işāret-i baʿīddir. Müşārün-ileyhi her ki'dir. Yaʿnī dimek olur ki her ol kimse ki (11) sitem ü cevri sebebiyle bir göñli yara eyledi. Ḥāṣılı (12) ***ān-cerāḥat***, ol cerāḥati. ***Ber***, alā maʿnāsınadır. ***Vücūd***, maʿlūmdur. (13) ***Ḫ*ʷ*īş***, ḫā-i muʿcemeniñ kesri ve vāv-ı resmīyle kendi dimekdir.[104] (14) ***Kerd***, fiʿl-i māżī-i müfred-i ġāʾibdir kerden maṣdarından. (15) Maʿnāsı, itdi dimekdir.

Ḥāṣılı budur ki her kimse ki (16) sitem ü cevri sebebiyle bir faḳīr ü bī-çāreniñ (17) göñlüni mecrūḥ eyledi, ol cerāḥati kendi vücūdı **[30b]** (1) üzerine itdi. Yaʿnī ol itdigi sitem kendi vücūdına (2) ʿā'iddir dimek olur.

65.

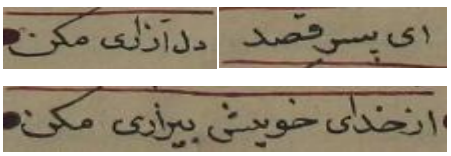
Ān ki der-bend-i dil-āzārī buved

Der-ʿuḳūbet (3) kār-ı ū zārī buved

Ān ki, ol kimse ki. ***Der-bend***'de (4) olan ***der***, edāt-ı ẓarfdır ḳayd maʿnāsına. ***Dil-āzār***, (5) vaṣf-ı terkībīdir. Dil-āzārende'den muḫaffefdir. Āḫirinde olan (6) ***yā***, maṣdariyyedir. Ḥāṣılı ***der-bend-i dil-āzārī***, göñül (7) incidicilik ḳaydında. ***Buved***, ola. ***Der-ʿuḳūbet***, (8) ʿuḳūbetde.[105] ***Kār***, kāf-ı ʿArabīyle iş maʿnāsına. ***Ū***, żamīr-i ġāʾib-i (9) müfreddir. ***Ān ki***'ye rāciʿdir. El-ḥāṣıl ***kār-ı ū***, o kimseniñ (10) işi dimekdir. ***Zārī***'de olan yā, maṣdariyyedir. (11) Maʿnāsı iñleyicilik dimekdir. ***Buved***, olur maʿnāsına.

(12) Ḥāṣılı budur ki ol kimse ki dil-āzārlıḳ ve ḫāṭır (13) incitmek ve göñül yıḳmaḳ ḳaydında ola, öyle olan (14) kimseniñ ḳārı ʿuḳūbet ü ʿaẕāb içinde zārīlik olur. Yaʿnī (15) ol kimse ʿāḳıbet cezāsıñı bulup nālān ü giryān (16) olur ve itdigi yanına ḳalmaz.

66.

Ey piser ḳaṣd-ı (17) dil-āzārī me-kon

Ez-Ḫudāy-ı ḫ*ʷ*īş bī-zārī me-kon

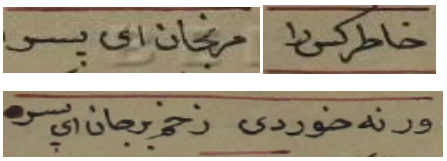
[31a] (1) ***Ey piser***, ey oġul dimekdir. ***Ḳaṣd-ı dil-āzārī***, (2) terkīb-i tavṣīfīdir. ***Ḳaṣd***, mevṣūf; ***dil-āzār*** anıñ (3) ṣıfatıdır. ***[Dil-]āzārī*** lafẓı, vaṣf-ı terkībīdir. Dil-āzārende' (4) den

[104] Der-kenār: El-ḥāṣıl ber-vücūd-ı ḫ*ʷ*īş, kendi vücūdı üzerine dimek olur.
[105] Der-kenār: Yaʿnī ʿaẕābda.

muḫaffefdir. Āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyedir. (5) Ḥāṣılı ***ḳaṣd-ı dil-āzārī***, göñül yıḳıcılıga niyyet dimek (6) olur. ***Me-kon***, eyleme; ***ez-Ḫudāy-ı ḫᵛīş***, kendi Ḫudā'ñdan; (7) ***bī-zārī***, bī-zārlıḳ yaʿnī berī olmaḳ. ***Me-kon***, eyleme.

Ḥāṣılı (8) budur ki ey oġul! Dil-āzārlıḳ ḳaṣdını ve kendi Ḫudā'ñdan (9) bī-zārlıḳ eyleme. Yaʿnī ey oġul! Eger sen bī-çāreleriñ (10) göñlüñi yıḳmaya saʿy u kūşiş iderseñ Allāhu Teʿālā (11) ḥażretleri senden berī olur dimekdir.

67.

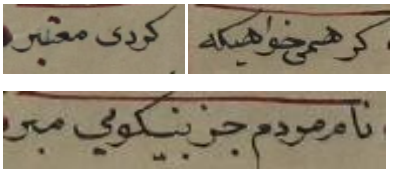
Ḫāṭır-ı kes-rā (12) me-rencān ey piser

V'er ne ḫordī zaḫm ber-cān ey piser

(13) ***Ḫāṭır-ı kes-rā***, kimseniñ ḳalbiñi. ***Me-rencān***, nehy-i ḥāżırdır. (14) Maʿnāsı incitme dimekdir. ***Ey piser***, ey oġul! ***V'er ne***, (15) ve eger yoḫsa. ***Ḫordī***, māżī-i muḫāṭabdır yersin (16) maʿnāsına. Maṣdarı ḫorden'dir yemek maʿnāsına. ***Zaḫm***, (17) yara. ***Ber-cān***, cānıñ üzerine. ***Ey piser***, ey oġul!

Ḥāṣılı **[31b]** (1) budur ki ey oġul! Hīçbir kimseniñ ḫāṭırıñı ve ḳalbiñi incitme. (2) Ve eger incidir iseñ kendi cānıñ üzerine zaḫm (3) yersin. Yaʿnī ey oġul! Ancaḳ kendi ḳalbini ve cānını (4) yara itmiş olursın dimek olur.

68.

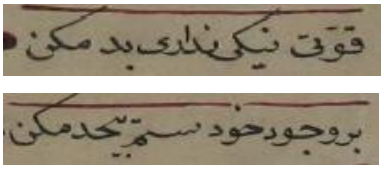
Ger hemī ḫᵛāhī ki (5) kerdī muʿteber

Nām-ı merdüm cuz be-nīkūyī me-ber

Ger, ḥarf-i şarṭdır. (6) Eger lafẓından muḫaffefdir. ***Hemī ḫᵛāhī***, burada ḫᵛāhī mużāriʿ-i muḫāṭabdır. (7) Ḥāṣılı ***ger hemī ḫᵛāhī ki***, eger istersen ki. ***Kerdī*** olasın. (8) ***Muʿteber***, iʿtibārlu; ***nām-ı merdüm***, ḫalḳıñ nāmıñı. ***Cuz be-nīkūyī***, (9) eyülükden ġayrıyla. ***Me-ber***, nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı, (10) bordendir bā'nıñ żammıyla iletmek maʿnāsına. Mużāriʿinde (11) żamme, fetḥaya tebdīl olunup berd dinilür.

Ḥāṣılı (12) budur ki eger dilersin ki ʿİndallāh u ʿinde'n-nās (13) muʿteber olasın öyle ise ḫalḳıñ nāmıñı (14) bir yerden bir yire eyülükden ġayrıyla iletme. Yaʿnī ḫalḳı lisāna (15) getürme dimek olur.

69.

Ḳuvvet-i nīkī ne-dārī bed me-kon

(16) Ber-vücūd-ı ḫod sitem bī-ḥad me-kon

Ḳuvvet-i nīkī, eyilik ḳuvvetini. (17) ***Ne-dārī***, fiʿl-i mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Maʿnāsı ṭutmazsın **[32a]** (1) dimekdir. ***Bed me-kon***, fenā itme. ***Ber-vücūd-ı ḫod***, kendi vücūduñ (2) üzerine. ***Sitem***, ẓulmi. ***Bī-ḥad***, nihāyetsiz. ***Me-kon***, eyleme.

(3) Ḥāṣılı budur ki eyülük ḳuvvetini ṭutmazsın yaʿnī kimseye (4) eyülük itmege ṭāḳatiñ yoḳdur öyle ise bir kimseniñ (5) ḥaḳḳıñda fenālıḳ itme. Ve eger fenālıḳ idersen kendi (6) nefsiñ üzerine ẓulmi ḥadsiz idersin (7) dimekdir.

70.

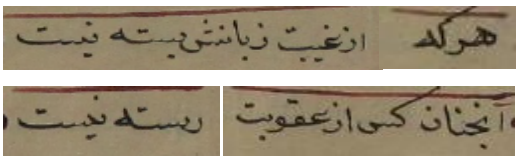
Rev zebān ez-ġıybet-i merdüm be-bend

Tā ne-bīnī dest (8) ü pāy-ı ḫod be-bend

Rev, emr-i ḥāżırdır git maʿnāsına. (9) ***Zebān***, dilini. Zebān-rā taḳdīrindedir. ***Ez-ġıybet-i merdüm***, (10) insānıñ ġıybetiñden yaʾnī ḳuşūrıñı söylemekden. ***Be-bend***, (11) emr-i ḥāżırdır bağla maʿnāsına. ***Tā ne-bīnī*** de olan tā edāt-ı (12) taʿlīldir. ***Ne-bīnī***, fiʿl-i mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Ḥāṣılı (13) ***tā nebīnī***, zīrā görmeyesin. ***Dest ü pāy-ı ḫod***, (14) kendi elini ve ayaġını. ***Be-bend*** de olan (15) bā, ẓarfiyyet içündür. ***Bend***, ismdir bağ ve ḳayd maʿnāsına. (16) Yaʿnī ***be-bend***, bağda dimek olur.

Ḥāṣılı budur ki git (17) lisānını insānıñ ẓemminden bağla. Yaʿnī o maʿḳūle **[32b]** (1) kelimāt ile işiñ olmasın. Zīrā kendi el ve ayaġını (2) buḳağıda görmeyesin[106] dimek olur.

71.

Her ki (3) ez-ġıybet zebāneş beste nīst

[106] Der-kenār: Yaʿnī eger sen o maḳūle şeylere ağız açarsan ʿāḳıbet kendini ezā vü cefāda görürsin.

Ān çünān kes ez-ʿuḳūbet (4) reste nīst

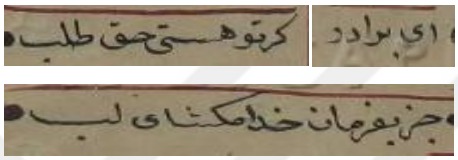
Her ki, her kimse ki. ***Ez-ġıybet***, ġıybetden (5) yaʿnī bir kimseniñ ḳuṣūrıñı söylemekden. ***Zebāneş***, anıñ (6) dili yaʿnī ol kimseniñ aġzı. ***Beste***, bağlanmış. ***Nīst***, (7) degildir. ***Ān çünān kes***, ancılayın kimse. Yaʿnī öyle herkesiñ (8) ġıybetinde olan kimse. ***Ez-ʿuḳūbet reste***, ʿuḳūbetden yaʿnī (9) Allāhu Teʿālā'nıñ ʿaẕābından ḳurtulmuş. ***Nīst***, degildir.

(10) Ḥāṣılı her kimse ki o kimseniñ dili ġıybetden bağlu (11) degildir öyle olan kimse daḫi Allāhu Teʿālā'nıñ ʿaẕābından (12) ḳurtulmuş degildir.[107]

Der-Fevā'id-i Ḫāmūşī Mī-Güyed

(13) Sükūtluġuñ fā'ideleri beyānında söyler.

72.

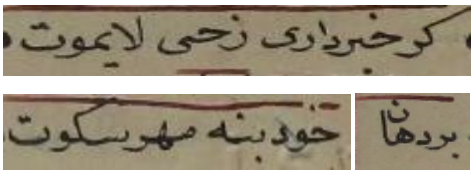
Ey berāder (14) ger tu hestī Ḥaḳ ṭaleb

Cuz be-fermān-ı Ḫudā mi-güşāy leb

(15) ***Ey berāder***, ey ḳarındāş! ***Ger***, ḥarf-i şarṭdır. Egerden muḫaffefdir. (16) ***Tu***, sen yaʿnī ey birāder sen. ***Hestī Ḥaḳ*** (17) ***ṭaleb***, Ḥaḳḳ'ı ṭaleb idici-sen yaʿnī Allāhu Teʿālā'yı ister iseñ. ***Cuz be-fermān-ı*** **[33a]** (1) ***Ḫudā***, terkīb-i iżāfīdir. ***Cuz*** ile ***fermān*** mużāfdır. ***Ḫudā***, (2) mużāfun ileyhdir. Maʿnāsı Ḫudā'nıñ emriniñ ġayrıya (3) dimekdir. ***Mi-güşāy***, nehy-i ḥāżırdır. Maʿnāsı açma (4) dimekdir. Maṣdarı, güşādendir. ***Leb***, dudaġını. Leb-rā (5) taḳdīrindedir. Yaʿnī aġzını dimekdir.

Ḥāṣılı ey birāder! (6) Eger sen Allāhu Teʿālā'yı isteyici iseñ emr ü fermānınıñ (7) ġayrıya dudaġını açma. Yaʿnī Ḥaḳḳ'a muḫālif olan kelimeleri (8) söyleme.

73.

Ger ḫaber-dārī zi-Ḥayy Lā-yemūt

Ber-dehān-ı (9) ḫod bi-nuh mühr-i sükūt

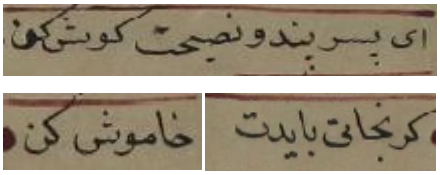
Ger, eger. ***Ḫaber-dārī***, vaṣf-ı (10) terkībīdir. Ve āḫirinde olan ***yā*** ḫiṭābdır birādere. Ḥāṣılı (11) ḫaber-dār iseñ yaʿnī ḫaber ṭutıcı iseñ. ***Zi-Ḥayy*** (12) ***Lā-yemūt***, ḥattā Lā-yemūt'dan

[107] Der-kenār: El-ḥāṣıl Allāhu Teʿālā'nıñ emrine imtiṣāl idüp beş vaḳt namāzı uṣūl-i ḳadīm üzerine ḳılmalı. Yoḫsa öteye beriye gidüp herkesiñ ḳuṣūrıñı söylemek olmaz. Ve insān-ı kāmil olan bu maḳūle şeylerden ḥaẕer üzere olur. Çünki mūcīb-i giriftār-ı ʿaẕāb-ı Ḫudā'dır.

yaʿnī diri ve bāḳī olan (13) Allāhu Teʿālā'dan ḫaber-dār iseñ. ***Ber-dehān-ı ḫod***, (14) kendi aġzın üzerine. ***Bi-nuh***, kesr-i bā ile emr-i ḥāżırdır (15) ḳoy maʿnāsına. ***Mühr-i sükūt***, mühr ẓamm-ı mīmle meşhūrdur.

Ḥāṣılı (16) *mühr-i sükūt*, sükūt mührini dimekdir. Yaʿnī söyleme. (17) Burada sükūtı mühre teşbīh vardır. [33b]

74.

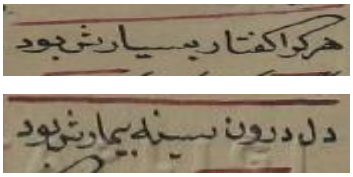
(1) Ey piser pend ü naṣīḥat gūş kon

Ger necātī bāyedet (2) ḫāmūş kon

Ey piser, ey oġul! ***Pend ü naṣīḥat***, (3) pend ve naṣīḥati. ***Gūş***, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla ḳulaḳdır. (4) ***Kon***, emr-i ḥāżırdır eyle maʿnāsına. El-ḥāṣıl ***gūş kon***, (5) istimāʿ eyle yaʿnī diñle. ***Ger necātī*** de olan ***yā*** (6) maṣdariyyedir. Ḥāṣılı ***ger-necātī*** ḫalāṣlıḳ. ***Bāyedet*** de (7) olan tā ḫīṭābdır ***piser***e. ***Bāyed***, mużāriʿ dir. Maṣdarı, (8) bāyestendir gerek olmak maʿnāsına. Mużāriʿ inde sīn (9) ḥaẕf olunup ***bāyed*** dirler. El-ḥāṣıl ***bāyedet*** saña (10) gerekse. ***Ḫāmūş kon***, sükūt eyle.

Ḥāṣılı, ey püser! (11) İster iseñ dünyā vü āḫiret ḫalāṣ olmasını sükūt (12) idüp herkesiñ söyledigi naṣīḥati diñle dimekdir.

75.

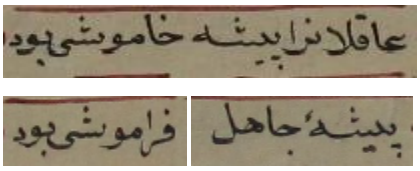
(13) Her ki-rā güftār-ı bisyāreş buved

Dil derūn-ı sīne bīmāreş buved

(14) ***Her ki-rā***, her kimiñ ki. ***Güftār***, sözi. ***Bisyāreş***'iñ ***şīn***'i, ***her ki-rā*** daki (15) ***ki***'ye rāciʿ dir. Ve ***şīn*** daḫi maʿnāda ***güftār'a*** muḳayyeddir. Ḥāṣılı (16) ***güftāreş*** o kimseniñ sözi. ***Bisyār*** çoḳ, ***buved*** ola, (17) ***dileş*** o kimseniñ göñli. ***Bīmāreş***'iñ żamīri daḫi [34a] (1) ***dil'e*** muḳayyeddir. ***Derūn-ı sīne***, gögsünüñ içerüsünde. (2) ***Bīmār***, ḫaste; ***buved***, olur.

Ḥāṣılı her kimiñ ki[108] sīnesi (3) içinde göñli ḫaste olur yaʿnī çoḳ söylemek (4) göñle mażarratdır. Ve bunuñla ber-ā-ber çoḳ söylemek (5) maʿṣiyetdir ve maʿṣiyetden daḫi göñül ḳararır dimekdir.

[108] Der-kenār: Kelām-ı keşīri ola yaʿnī çoḳ söyleye o kimseniñ.

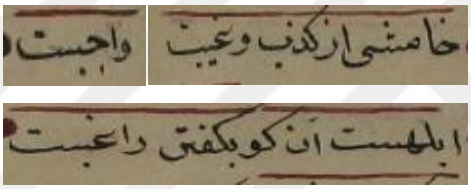
(6) ʿĀḳılān-rā pīşe ḫāmūşī buved

Pīşe-i cāhil (7) ferāmūşī buved

ʿĀḳılān, ʿāḳlıñ cemʿidir. *Rā*, ḥarf-i (8) ṣıladır. Ḥāṣılı *ʿāḳılān-rā* ʿāḳıllara, *pīşe* ṣanʿat, (9) *ḫāmūşī*de *yā* maṣdariyyedir. *Ḫāmūşī*, sükūtluk. (10) *Buved*, olur. *Pīşe-i cāhil*, aḥmaḳ kimseniñ ṣanʿatı. (11) *Ferāmūşī*de olan *yā* daḫi maṣdariyyedir. *Ferāmūş* da (12) ism-i maṣdardır. Ḥāṣılı *ferāmūşī* unutmaḳlıḳ, *buved* olur.

(13) Ḥāṣılı ʿāḳıl ü kāmil ehli olana pīşe ḫāmūşluḳ (14) olur. ʿĀḳıllar çoḳ söylemez. Zīrā ḥikmetiñ iḳtiżāsı (15) sükūtdur. Ammā cāhil ü nādān ü bī-cevheriñ (16) ṣanʿatı daḫi insān-ı kāmiliñ naṣīḥatiñi unutup çoḳ (17) söyler dimekdir. Yaʿnī kendini nisyān içinde bıraḳur **[34b]** (1) çoḳ söylemek sebebiyle.

77.

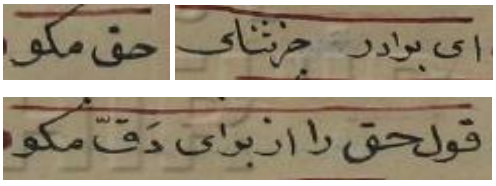
Ḫāmūşī ez-kiẕb ü ġıybet (2) vācibest

Eblehest ān k'ū be-goften rāġıbest

Ḫāmūşī, (3) ḫāmūşluk. *Ez-kiẕb ü ġıybet*, kiẕb ü ġıybetden. *Vācibest*, (4) vācibdir. *Eblehest*, aḥmaḳdır. *Ān k'ū*, ān ki o (5) taḳdīrindedir. Vezn içün onuñ hemzesi kāf'a tebdīl (6) olmuşdur. Ḥāṣılı **ān** *k'ū*, ol kimse ki, o. *Be-goften*, söylemege. (7) *Rāġıbest*, dileyüp isteyicidir.

El-ḥāṣıl kiẕb ü ġıybetden (8) o kimse sükūt ü perhīz itmek şerʿān vācibdir. Ol kimse ki (9) herkesiñ ġıybetiñi söylemege ḥarīṣdir öyle (10) olan kimse aḥmaḳdır.

78.

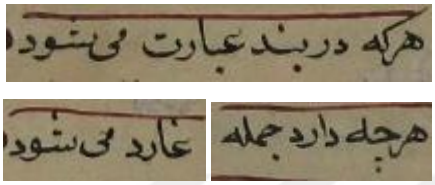
Ey berāder cuz ṣenā-yı (11) Ḥaḳ me-gū

Ḳavl-i Ḥaḳ-rā ez-berāy-ı daḳ me-gū

(12) ***Ey berāder***, ey ḳarındaş. ***Cuz şenā-yı Ḥaḳ***, Ḥaḳḳ'ıñ medḥ (13) ü şenāsınıñ ġayrı. ***Me-gū***, söyleme. ***Ḳavl-i Ḥaḳ-rā***, ve Ḥaḳḳ'ıñ ḳavliñi. ***Ez-berāy-ı daḳ***, ḥīle içün. ***Me-güy*** söyleme dimekdir ki nehy-i ḥāżırdır. Kāf-ı Fārsīyle maṣdarı goftendir. Mużāriʿ inde fā'yı vāv'a ḳalb ve mā-baʿd yine bir yā ziyāde idüp güyed dirler. ***Me-gū*** nuñ aṣlı me-güy'dur.[109]

Ḥāṣılı ey birāder! (14) Ḥaḳḳ'ıñ medḥ ü şenā ve żikr ü tesbīḥiñden ġayrıyı (15) lisānına alup söyleme. Bunuñ birle Ḥaḳḳ'ıñ ḳavliñi (16) ḫalḳa ḥīleden ötüri söyleme. El-ḥāṣıl bāṭıl (17) söylemeyüp Ḥaḳḳ'ıñ emr itdigini söyle dimekdir. [35a]

79.

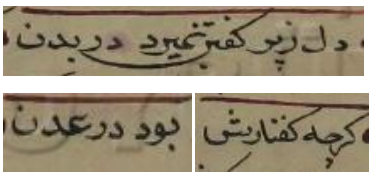
(1) Her ki der-bend-i ʿibāret mī-şeved

Her çi dāred cümle (2) ġāred mī-şeved

Her ki, her kimse ki. ***Der-bend-i ʿibāret***, (3) elfāẓ ü ʿibārāt ḳaydında. ***Mī-şeved***, olur. ***Her çi***, (4) her niye. ***Dāred***, ṭutar yaʿnī mālik ise. ***Cümle ġāret***, (5) cümlesi yaġma. ***Mī-şeved*** olur.

Ḥāṣılı her kimse ki (6) ʿibārāt ü elfāẓ ḳaydında olup feṣāḥat ü belāġatini (7) ḫalḳa iẓhār içün lebleriñ büküp söyleye ol kimesne her neye mālik ise (8) cümlesi ġāret ü yaġma olur. Yaʿnī nefs ü şeyṭān ol (9) kimseniñ ʿameliñi ifsād idüp āḫiretde ʿaẕāba düçār (10) olur.

80.

Dil zi-pür goften be-mīred der-beden

Gerçi güftāreş (11) buved dürr-i ʿAden

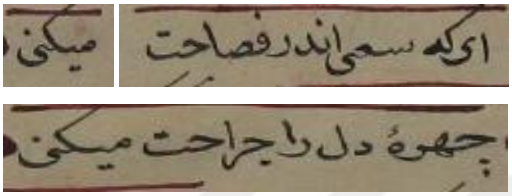
Dil, göñül. ***Zi-pür goften***, ṭolu söylemekden (12) yaʿnī çoḳ söylemekden. ***Be-mīred*** , ölür. ***Der-beden***, (13) bedende. ***Gerçi***, egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Güftāreş***, o kimseniñ (14) sözi. ***Buved***, olur. ***Dürr***, dāl'ıñ żammı ve rā'nıñ (15) teşdīdi ile ʿArabīdir incü maʿnāsına. ***ʿAden***

[109] Der-kenār: " Ḳavl-i Ḥaḳ-rā, ve Ḥaḳḳ'ıñ ḳavliñi. Ez-berāy-ı daḳ, ḥīle içün. Me-güy söyleme dimekdir ki nehy-i ḥāżırdır. Kāf-ı Fārsīyle maṣdarı goftendir. Mużāriʿ inde fā'yı vāv'a ḳalb ve mā-baʿd yine bir yā ziyāde idüp güyed dirler. Me-gū'nuñ aṣlı me-güy'dur." Bu kısım metinde der-kenāra yazılmış ve bu açıklamanın metinde dâhil edilmesi gereken yer noktalarla işaretlenerek gösterilmiştir. Anlam bütünlüğünün korunması adına ifâde yukarıda yazılmıştır.

(16) cennetdir. Ammā burada Yemen şehirlerinden bir şehriñ (17) ismidir. Ḥāṣılı ***dürr-i ʿAden***, Yemen şehriniñ **[35b]** (1) incüsi gibi.

El-ḥāṣıl cesedde göñül çoḳ söylemekden (2) ölür ve ḳuvveti gider. Egerçi ol kimseniñ naẓm (3) itdigi kelām Yemen deryāsında çıḳan incü gibi muʿteber (4) ü laṭīf olur ise de. Ḥāṣılı burada feṣāḥat (5) ü belāġati müştemil olan kelāmı nās beyninde (6) laṭīf ü iʿtibārlu oldıġı-çün incüye teşbīh vardır. (7) Yaʿnī nāẓımıñ bundan murādı çoḳ söylemekden (8) nefret itdirmekdir.

81.

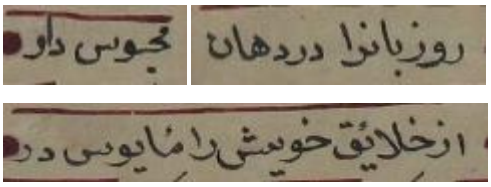
Ey ki saʿy ender-feṣāḥat[110] (9) mī-konī

Çehre-i dil-rā cerāḥat mī-konī

Ey ki, ey kimse ki. (10) ***Saʿy***, saʿy ü kūşişi. ***Ender-feṣāḥat***, feṣāḥate. (11) ***Mī- konī,*** eylersen. ***Çehre-i dil-rā***, göñül yüzini. ***Cerāḥat*** (12) yara. ***Mī-konī,*** eylersen.

Ḥāṣılı ey kimse ki feṣāḥat (13) ü belāgat efkārına düşüp taḥṣīle saʿy iderseñ āḫir (14) ḳalbiñ yüzini ḳarardursın dimekdir.

82.

Rev[111] zebān-rā der-dehān (15) maḫbūs dār

Ez-ḫalā'iḳ ḫᵛīş-rā me'yūs [dār]

(16) ***Rev***, git. ***Zebān-rā***, diliñi. ***Der-dehān***, aġzıñda. ***Maḫbūs dār***, (17) maḫbūs ṭut yaʿnī aġzını açup söyleme. ***Ez-ḫalā'iḳ*** **[36a]** (1) ḫalḳıñ cemʿidir. Ḥāṣılı ***ez-ḫalā'iḳ*** ḫalḳlardan. ***Ḫᵛīş-rā*** (2) kendiñi. ***Me'yūs dār***, nā-ümīd ṭut.

Ḥāṣılı ey kimse! (3) Yüri git. Aġzında diliñi maḫbūs ṭut ve söyleme. (4) Ve kendiñi daḫi ḫalḳdan nā-ümīd ṭut. El-ḥāṣıl ey (5) ṭālib-i Ḫudā! Fevā'id-i ḫāmūşī ve żarar-ı

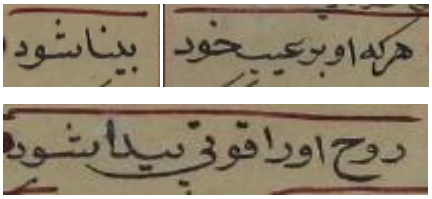
---

[110] Der-kenār: Feṣāḥat kelām açıḳ olup ḫaṭādan ḫālī vü berī olmaḳ dimekdir.

[111] Der-kenār: Rev, rā'nıñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı reftendir. Yürimek ve gitmek maʿnāsına. Mużāriʿinde fā'yı vāv'a ve tā'yı dāl'a ḳalb idüp reved dirler. Dehān daḫi dāl'ıñ fetḥiyledir. Gerçi kesre ile şöhret bulmuş ise de. Çünki *Bürhān-ı Ḳāṭıʿ'da* fetḥayla muṣarraḥdır. Ve baʿżı kerre el-fikr-i ḫalḳ idüp dehen dirler.

tekellüme āgāh olduñ (6) ise ancaḳ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ʿarż-ı ḥāl it. Zīrā ḫalḳıñ elinde (7) bir kār yoḳdur. Ve mutaṣarrıf-ı ḥaḳīḳī ancaḳ Allāhu Teʿālā ḥażretleridir.

83.

Her ki ū ber-ʿayb-ı ḫod (8) bīnā şeved

Rūh-ı ū-rā ḳuvvetī peydā şeved

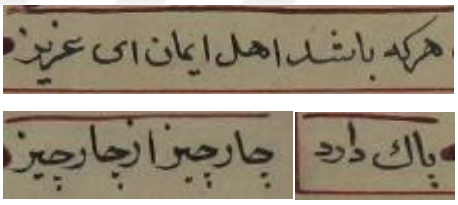
Her ki, her kimse ki. (9) ***Ū***, o kimse. ***Ber-ʿayb-ı ḫod***, kendi ʿaybını. ***Bīnā***, görici. (10) ***Şeved***, ola. ***Rūḥ-ı ū-rā***, o kimseniñ rūḥı içün. (11) ***Ḳuvvetī***, bir ḳuvvet. ***Peydā şeved***, ẓāhir olur.

Ḥāṣılı her ol (12) kimse ki kendi ʿaybını görici ve sāʾir kimseniñ (13) ʿaybıñı söylemekden fāriġ ve kendi nefsine meşġūl (14) ola, o kimseniñ rūh u nefsi içün başḳa (15) bir ḳuvvet ẓāhir olur. Nitekim **"Kişi noḳṣānını bilmek gibi ʿirfān olmaz[112]"** dinilmişdir.

(16) Der-ʿAmel-i Ḫāliṣ Mī-Güyed

ʿAmel-i ḫāliṣi beyānda (17) söyler.

84.

Her ki bāşed ehl-i īmān ey ʿazīz

Pāk dāred [36b] (1) çār çīz ez-çār çīz

Her ki, her kimse ki. ***Başed***[113], ola. (2) ***Ehl-i īmān***, īmān ehli. ***Ey ʿazīz***'de olan ***ey***, ḥarf-i (3) nidādır. Münādīsi ***her ki***'dir. Ḥāṣılı ***ey ʿazīz***, ey ʿazīz (4) ü muḥterem olan kimse. ***Pāk***, ṭāhir; ***dāred***[114] ṭutar. El-ḥāṣıl ***pāk dāred***, (5) tefrīḳ ider. ***Çār çīz***, dört nesneyi; ***ez-çār çīz***, (6) dört nesneden dimekdir. Çār çehār lafẓından muḫaffefdir. (7) ***Çīz*** daḫi cīm-i Fārsīyle nesne maʿnāsınadır.

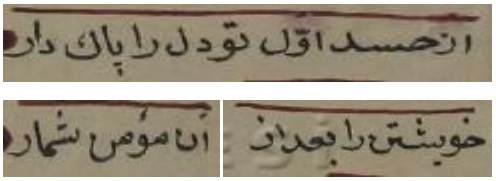
[112] *Bursalı Tâlib Divanı'nda* bulunan bu sözün geçtiği beytin tamamı aşağıdaki şekildedir.
Çeşm-i insâf kadr-i kâm ile mîzân olmaz
Kişi noksânını bilmek gibi irfân olmaz. (Erdem, 1994, s.212, Gazel 38, 1. Beyit)

[113] Der-kenār: Bāşed, mużāriʿ dir. Maṣdarı bāşīdendir olmaḳ maʿnāsına. Şoden gibi.

[114] Der-kenār: Dāred daḫi mużāriʿ dir. Ṭutar maʿnāsına maṣdarı dāştendir. Ṭutmaḳ dimekdir.

Ḥāṣılı (8) ey ʿazīz ü muḥterem kimse! Her kimse ki ehl-i īmān ola; (9) dört şeyi, dört şeyden pāḳ ü ṭāhir ṭutar. El-ḥāṣıl (10) ḳudret-i ilāhīden ḥaẕer idüp tekmīl-i ṭahāret ider (11) dimekdir. Ol dört nesne daḫi gelecek beytlerde mestūrdur.

85.

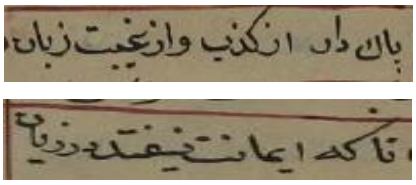
(12) Ez-ḥased evvel tu dil-rā pāk dār

Ḫ͡ᵛīşten-rā baʿd ez- (13) ān müʾmin şümār

Ez-ḥased, ḥasedden. ***Evvel***, ibtidā. (14) ***Tu***, sen yaʾnī ey ʿazīz kimse, sen! ***Dil-rā***, ḳalbiñi. ***Pāk*** (15) ***dār***, pāk ü ṭāhir ṭut. ***Ḫ͡ᵛīşten-rā***, zīrā kendiñi. (16) ***Baʿd ez-ān***, andan ṣoñra. Yaʿnī ḥasedden ḳalbiñi pāk (17) ṭutduḳdan ṣoñra. ***Müʾmin***, müʾmin-i kāmil. ***Şümār***, şīnʾiñ **[37a]** (1) żammıyla burada emrdir. Ṣay u ʿadd eyle. ***Müʾmin***, ehl-i iʿtiḳād (2) yaʿnī iʿtiḳād ṣāḥibi dimekdir.

Ḥāṣılı evvelā ḥased didikleri (3) ṣıfat-ı ẕemīmeden sen ḳalbiñi ve nefsiñi pāk ṭut. (4) Andan ṣoñra kendiñi müʾmin-i kāmil ʿadd eyle. El-ḥāsıl (5) ṣıfat-ı ẕemīmeden nefsiñi taṭhīr itmedikçe saña müʾmin-i kāmil dimezler.

86.

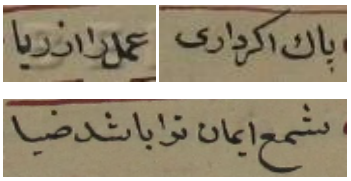
(6) Pāk dār ez-kiẕb ü ez-ġıybet zebān

Tā ki īmānet ne-yafted der-ziyān

(7) ***Pāk dār***, ṭāhir ṭut. ***Ez-kiẕb***, kiẕbden ve ***ez-ġıybet*** daḫi (8) ġıybetden. ***Zebān***, diliñi. ***Tā ki***, anıñ içün ki. ***Īmānet***, seniñ (9) īmānıñ. ***Ne-yafted***, mużāriʿ-i menfīdir, düşmeye. ***Der-ziyān***, (10) ziyāna.

Ḥāṣılı ṣāniyen diliñi kiẕb ü ġıybetden pāk ṭut (11) tā ki seniñ īmānıñ ziyāna düşmeye.

87.

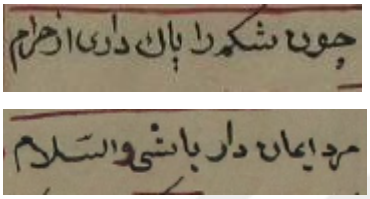
Pāk eger dārī (12) ʿamel-rā ez-riyā

Şemʿ-i īmān-ı tu-rā başed żiyā

Pāk, ṭāhir. (13) ***Eger***, eger. ***Dārī***, mużāriʿ-i muḫāṭabdır, ṭutarsañ. ***ʿAmel-rā***, (14) ʿāmeliñi. ***Ez-riyā***, riyā'dan. ***Şemʿ-i īmān-ı tu-rā***, seniñ ḳandīl gibi (15) olan īmānıñ. ***Başed***, olur. ***Żiyā***, nūr u żiyā.

Ḥāṣılı (16) ṣālişen ey kimse! Eger ʿameliñi riyādan pāk ṭutarsañ seniñ (17) şemʿ gibi olan īmānıñ nūrlanur ve ḥulūşuñ sebebiyle [37b] (1) revnaḳlu vü żiyā-dār olur.

88.

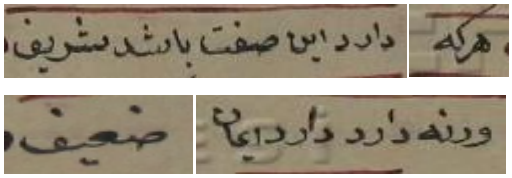
Çün şikem-rā pāk-dārī ez-ḥarām

(2)Merd-i īmān-dār bāşī ve's-selām

Çün, ḥarf-i şarṭdır. (3) Eger maʿnāsına. ***Şikem***, şīn'iñ kesriyle ḳarındır. ***Rā***, edāt-ı (4) mefʿūldür. Ḥāṣılı ***çün şikem-rā***, eger ḳarnıñı. ***Pāk-dārī***, (5) ṭāhir ṭutarsañ. ***Ez-ḥarām***, ḥarāmdan. Yaʿnī rābiʿān ey kimse! (6) Eger ḳarnıñı ḥarām olan meʾkūlāt ü meşrūbātdan (7) ṭāhir ṭutarsañ. ***Merd***, er dimekdir. ***Īmān-dār***, vaṣf-ı terkībīdir. (8) Īmān-dārende'den muḫaffefdir. El-ḥāṣıl ***merd-i īmān-dār***, īmān (9) ṭutıcı er. ***Bāşī***, mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Dārī gibi olursın (10) dimekdir. ***Ve's-selām***, ve's-selām.

Ḥāṣılı meẕkūr şeylerden ḳarnıñı (11) pāḳ ṭutarsañ āḫir īmānı ḳavī er olursın.

89.

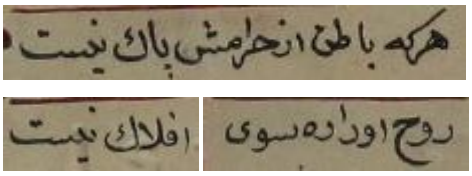
Her ki (12) dāred īn ṣıfat bāşed şerīf

V'er ne-dāred dāred īmān-ı (13) żaʿīf

Her ki, her kimse ki. ***Dāred***, ṭutar. ***Īn ṣıfat***, (14) bu ṣıfatı. Yaʿnī ḥarāmdan ḳarnıñı pāk ṭutan kimse. ***Bāşed***, (15) olur. ***Şerīf***, ṣıfat-ı müşebbehedir ʿālī maʿnāsına. ***V'er***, ḥarf-i (16) şarṭdır. Eger lafẓından muḫaffefdir. ***Ne-dāred***, mużāriʿ-i menfīdir. (17) Dāşten, maṣdarından ṭutmaḳ dimekdir. Ḥāṣılı ***v'er ne-dāred***, [38a] (1) eger bu ṣıfatı ṭutmazsa. ***Dāred***, ṭutar. ***Īmān-ı żaʿīf***, żaʿīf (2) īmān ṭutar.

Ḥāṣılı her kimse ki bu ṣıfatı ṭuta (3) ve ol kimsede buluna yaʿnī ḳarnıñı ḥarāmdan (4) ḥıfẓ ide şerīf ü ʿālī olur. Ve eger bu ṣıfatı ṭutmazsa yaʿnī (5) ẕātında bu ṣıfat yoḳ ise belki ḥarām yiyici ise ol (6) kimse īmān-ı żaʿīfā ṭutar. Yaʿnī ol kimseniñ īmānı (7) ḳavī degildir dimekdir. El-ḥāṣıl ḥarām şeye meyl itmemelidir.

90.

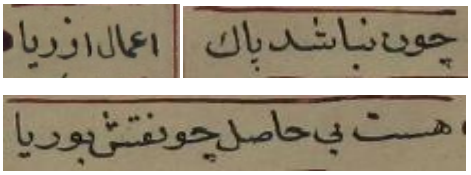
(8) Her ki bāṭın ez-ḥarāmeş pāk nīst

Rūḥ-ı ū-rā reh sūy-ı (9) eflāk nīst

Her ki, her kimse ki. ***Ḥarāmeş***'de olan şīn żamīr (10) maʿnāda ***bāṭın***'a muttaşıldır. Ḥāṣılı ***bāṭınes***, ol kimseniñ (11) ḳarnı. ***Ez-ḥarām***, ḥarāmdan. ***Pāk***, ṭāhir. ***Nīst***, degildir. ***Rūḥ-ı*** (12) ***ū-rā***, o kimseniñ rūḥı içün. ***Reh***, rāh'dan muḫaffefdir. (13) Vezn içün elif ḥaẕf olunmuşdur. ***Reh***, yol. ***Sūy***, (14) żamm-ı sīn ve yā ile yāḫūd yā'sız ṭaraf u cihet ü cānib (15) maʿnāsınadır. ***Sūy-ı eflāk***, eflāk cānibine. Be-sūy-ı (16) eflāk taḳdīrindedir. ***Nīst***, yoḳdur.

Ḥaṣılı her kimse ki (17) ol kimseniñ ḳarnı ḥarāmdan pāk degildir o kimseniñ rūḥı [38b] (1) içün eflāk cānibine yol yoḳdur. Zīrā rūḥuñ ʿālem-i (2) bālāya ʿurūcı kemāl-i leṭāfetindendir. El-ḥāṣıl ḥarāmıñ (3) ḳalīl ü keşīri mażarratdır. Yaʿnī ḥarām olan şeyleri (4) yemek pek fenā şeydir dimekdir.

91.

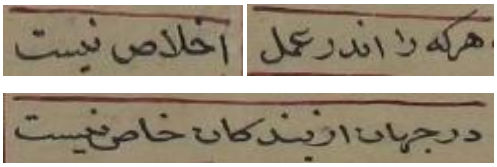
Çün ne-bāşed pāk (5) aʿmāl ez-riyā

Hest bī-ḥāṣıl çü naḳş būriyā

Çün (6) ***ne-bāşed***, eger olmazsa. ***Pāk***, ṭāhir. ***Aʿmāl***, ʿamel'iñ (7) cemʿidir ki ʿameller dimekdir. ***Ez-riyā***, riyādan. Yaʿnī eger ʿameller (8) riyādan pāk ü ḫulūṣa yaḳīn olmazsa. ***Hest bī-*** (9) ***ḥāṣıl***'da olan hest edāt-ı rabṭdır est maʿnāsına. (10) Ḥāṣılı taḳdīr-i ʿibāre bī-ḥāṣıl est'dir. O ʿameller (11) bī-ḥāṣıldır. ***Çü***, vāv-ı resmīyle edāt-ı teşbīhdir. Çün'den (12) muḫaffefdir.[115] Ve burada riyā-ile olan ʿameli ḳıymetsiz ḥaṣīriñ (13) naḳşına teşbīh vardır ve bir şeyiñ māddesi ḳamış veyā sāz (14) olursa anıñ naḳşına iʿtibār olunmadıġı gibi (15) riyāyı müştemil olan ʿamel daḫı böyledir.

[115] Der-kenār: Bir de vāv-ı aṣliyye ile çü vardır. Maʿnāsı naṣıl dimekdir.

92.

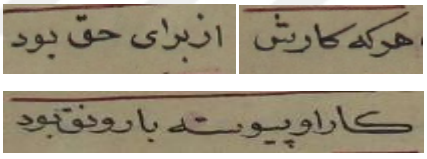
Her ki-rā ender-ʿamel (16) iḫlāṣ-nīst

Der-cihān ez-bendegān-ı ḫāṣ-nīst

(17) ***Her ki-rā***, her kimiñ ki. ***Ender-ʿamel***, ʿameliñde. ***İḫlāṣ***, iḫlāṣı. [39a] (1) ***Nīst***, yoḳdur. ***Der-cihān***, dünyāda. ***Ez-bendegān***'da olan (2) ***ez***, min maʿnāsınadır. ***Bendegān*** daḫi bende'niñ cemʿidir (3) ḳul maʿnāsına. Ve bir kelime ki āḫirinde hā-i resmiyye (4) olup ve elif, nūn ile cemʿ bağlandığı zamān o hā-i (5) resmiyye kāf-ı Fārsīye tebdīl olunur. Nitekim (6) bendegān kelimesinde oldığı gibi. Ḥāṣılı ***ez-bendegān-ı*** (7) ***ḫāṣ***, ḫāṣṣ u yaḳīn bendelerinden. ***Nīst***, degildir. (8) ***Ez-bendegān-ı ḫāṣ***, terkīb-i tavṣīfīdir. Aṣlı bende-i ḫāṣ'dır. (9) ***Bende***, mevṣūf; ***ḫāṣ*** ṣıfatdır. Ve mevṣūfuñ āḫiri de (10) dāʾimā meksūrdur. İllā yā-i vaḥdet olmaya.

Ḥāṣılı (11) her kimseniñ ki ʿameliñde iḫlāṣı yoḳdur ol kimse (12) Allāhu Teʿālā'nıñ dünyāda ḫāṣṣ u muḳarreb bendelerinden (13) degildir. Belki baʿīd ḳullarındandır.

93.

Her ki kāreş (14) ez-berāy-ı Ḥaḳ buved

Kār-ı ū peyveste bā-revnaḳ buved

(15) ***Her ki***, her kimse ki. ***Ḳāreş***, ol kimseniñ işi. (16) ***Ez-berāy***, taʿlīl içündür. Ḥāṣılı ***ez-berāy-ı Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā (17) içün. ***Buved***, ola. Yaʿnī ol kimseniñ işledigi işde [39b] (1) Allāhu Teʿālā'nıñ rıżāsı olursa. ***Ḳār-ı ū***, o kimseniñ (2) işi. ***Peyveste***, burada dāʾimā maʿnāsına ismdir. (3) ***Bā-revnaḳ***'da olan ***bā-*** muṣāḥabet içündür. Maʿnāsı revnaḳ (4) ile yaʿnī güzellik ile. ***Buved***, olur.

Ḥāṣılı her kimse ki anıñ işi (5) Ḥaḳ içün ola yaʿnī işledigi işde Ḥaḳḳ'ıñ rıżāsı (6) ola anıñ kārı dāʾimā revnaḳ ile olur. Yaʿnī her ne (7) işe meyl ü raġbet idüp yapar ise ḫāṣılı her ne (8) işi ṭutar ise leṭāfetden ḫālī olmaz. El-ḥāṣıl bir insān ki (9) Ḥaḳḳ'a yaḳīn olmasını ister ise ḥarām iş ṭutmasın (10) dimekdir.

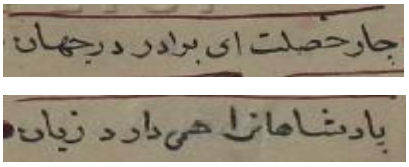
Der-Beyān-ı[116] ***[Ān ki] Pād-şān-rā Ziyān Dāred***

[116] Der-kenār: Ān ki.

Der-beyān-ı (11) ***ān ki***, ol şeyiñ beyānında ki. ***Pād-şān-rā***, pādişāhlara. ***Ziyān*** (12) ***dāred***, ziyān ṭutar. ***Dāred***, mużāriʿ dir. Maṣdarı dāştendir.

(13) Ḥāṣılı pād-şāhlar ḥaḳḳında ziyānı mūcib olan ṣıfatlar (14) beyānında dimekdir.

94.

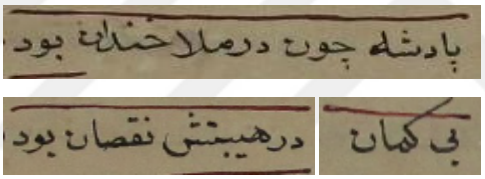
Çār ḫaṣlet ey berāder der-cihān

(15) Pād-şāhān-rā hemī dāred ziyān[117]

Çār ḫaṣlet, dört ḫūy. (16) ***Ey berāder***, ey ḳarındaş! ***Der-cihān***, dünyāda dimekdir. ***Pād-şāhān-rā***, (17) pādişāhlara. ***Hemī***, hemān. ***Dār***, ṭutar. ***Ziyān***, ziyān.

Ḥāṣılı **[40a]** (1) ey birāder! Dört ḫaṣlet dünyāda pād-şāhlara elbetde (2) ziyān ṭutar ve ol ḫaṣletleriñ fāʾidesiñi görmezler. Öyle (3) ise o ḫaṣletlerden şerʿan ḳorḳmaḳ lāzım dimekdir.

95.

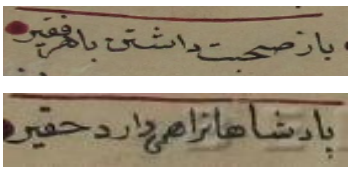
(4) Pād-şeh çün der-melā ḫandān buved

Bī-gümān (5) der-heybeteş noḳṣān buved

Pād-şeh [118], pādişāh. Çün (6) ***der- melā ḫandān***, çünki ḫalḳıñ yüzine gülici. ***Buved***, olur ise. (7) ***Bī-gümān***, şübhesiz. ***Der-heybeteş***, ol pādişāhıñ (8) heybetiñde yaʿnī ṣūret ü ḳıyāfetiñde. ***Noḳṣān***, noḳṣān.[119] (9) ***Buved***, ḥāṣıl olur.

Ḥāṣılı pādişāh çünki ḫalḳıñ (10) yüzine gülici olur ise şübhesiz anıñ heybetiñde (11) noḳṣān ḥāṣıl olur.

96.

Bāz ṣoḥbet dāşten bā-her faḳīr

Şuraları şāyān-ı muṣālaḥadır.

[117] Der-kenār: Pād-şāhān; pādişāhıñ cemʿīdir. Āḫirindeki -rā ḥarf-i sıladır.

[118] Der-kenār: Pād-şeh, pād-şāhdan muḫaffefdir. Vezn-i şiʿr içün elih ḥaẕf olunup pād-şeh olmuşdur. Nitekim meh, māh'dan ve sipeh, sipāh'dan muḫaffef oldıgı gibi.

[119] Der-kenār: Noḳṣān, żamm-ı nūn ve sükūn-ı ḳāf ile eksilmek maʿnāsınadır.

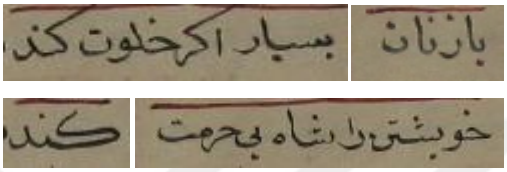
(12) Pād-şāhān-rā hemī dāred ḫaḳīr

Bāz[120], girü yaʿnī ol dört ḫaṣletden (13) biri daḫi. ***Ṣoḥbet dāşten***, ṣoḥbet ṭutmaḳ yaʿnī laḳırdı

(14) itmek. ***Bā-her faḳīr***, her faḳīr ü ednā kimse ile ülfet itmek. (15) ***Pād-şāhān-rā***, pādişāhları. ***Hemī dāred*** de olan hemī teʾkīddir. (16) Ḥāṣılı ***hemī dāred*** ṭutar. ***Ḫaḳīr***, ḫ^{v}ār u ḥaḳīr.

Ḥāṣılı ol dört ḫaṣletden (17) biri daḫi budur ki her faḳīr ü ednā kimse ile ṣoḥbet **[40b]** (1) itmek, pādişāhları ḫor u ḥaḳīr ṭutar.

97.

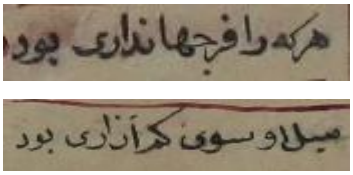
Bā-zenān (2) bisyār eger ḫalvet koned

Ḫ^{v}īşten-rā şāh-ı bī-ḥürmet (3) koned

Bā-zenān[121] ḳarılar ile. ***Bisyār,*** çoḳ. ***Eger*** (4) ***ḫalvet koned***, eger ḫalvet eyler. ***Ḫ^{v}īşten-rā***, kendini. (5) ***Şāh***, pādişāh. ***Bī-ḥürmet***, ḥürmetsiz. ***Koned,*** eyler.

(6) Ḥāṣılı pādişāh eger zenān ile çoḳ ḫalvet eyler (7) kendini beyne'n-nās bī-ḥürmet eyler dimekdir.

98.

(8) Her ki-rā ferr-i cihān-dārī buved

Meyl-i ū sūy-ı kem-āzārī buved

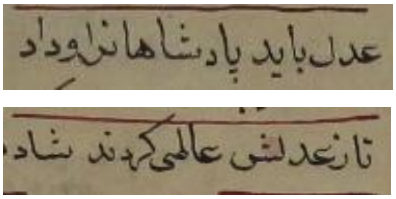
(9) ***Her ki-rā*** [122], her kimiñki. ***Ferr***, teşdīdle ḳuvvet ü revnaḳ ve devlet (10) maʿnāsınadır. ***Cihān-dārī*** de olan ***yā*** maṣdariyyedir. (11) ***Cihān-dār***, vaṣf-ı terkībīdir. Cihān-dārende'den muḫaffefdir. (12) Ḥāṣılı ***ferr-i cihān-dārī***, cihān ṭutıcılıḳ ḳuvveti. ***Buved***, ola. (13) ***Meyl-i ū***, o kimseniñ meyli. ***Kem***, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle (14) eksik maʿnāsınadır. ***Āzārī*** de olan ***yā*** daḫi (15) maṣdariyyedir. ***Āzār*** kelimesi ṣıfat-ı müşebbehedir. (16) ***Sūy***, cānib maʿnāsınadır. Ḥāṣılı ***sūy-ı kem-āzārī***, (17) kem āzārlıḳ cānibine; be-sūy kem āzārī taḳdīrindedir. **[41a]** (1) ***Buved***, ola.

---

[120] Der-kenār: Bāz lafẓı girü ve bir daḫi ve gine maʿnāsına gelür. ʿArabīde eyżān ile taʿbīr olunur.
[121] Der-kenār: Bā-zenān'da olan bā muṣāḥabet içündür. Zenān daḫi zenn'iñ cemʿīdir.
[122] Der-kenār: Her ki-rā'da olan ki istifhāmdır. Rā daḫi ḥarf-i taḫṣīṣdir.

Ḥāṣılı her kimiñ ki salṭanata ḳuvveti ola (2) o kimseniñ meyl ü raġbeti kem āzārlıḳ ṭarafına ola yaʿnī (3) az incidici ola dimekdir.

99.

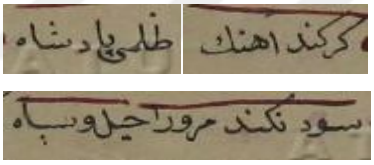
ʿAdl bāyed pād-şāhān-rā vü dād

(4)Tā zi-ʿadleş ʿālemī kerdend şād

ʿAdl bāyed, ʿadālet gerekdir. (5) ***Pād-şāhān-rā***, pādişāhlara. ***Vü dād***, daḫi inṣāf gerekdir. (6) ***Tā zi-ʿadleş***, tā kim ol pādişāhıñ ʿadāletiñden. ***ʿĀlemī***, (7) ehl-i ʿālemi. ***Kerdend***, eyleyeler. ***Şād***, şād u ḫandān.

(8) Ḥāṣılı pād-şāhlara ʿadl ü inṣāf gerekdir cümle (9) ehl-i ʿālemi ol pādişāhıñ ʿadāletiñden mesrūr eyleyeler. (10) El-ḥāṣıl pādişāhlara ʿadālet lāzımdır. Ve ʿadāletiyle (11) ber-ā-ber inṣāf olup ʿadālet sebebiyle ehl-i ʿālemi memnūn (12) u mesrūr u maḥfūẓ ideler dimekdir.

100.

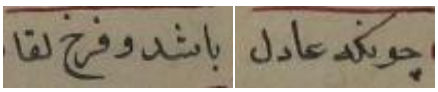
Ger koned āheng-i (13) ẓulmī pād-şāh

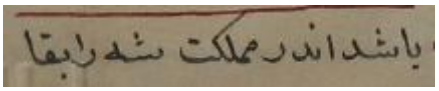
Sūd nek'ned merve-rā ḫayl ü sipāh

Ger koned, (14) eger eyleye. ***Āheng***, ḳaṣd u ʿazīmet maʿnāsınadır. ***Ẓulmī*** de (15) olan yā vaḥdetdir. Ḥāṣılı ***āheng-i ẓulmī***, bir ẓulme niyyet. (16) ***Pād-şāh***, pādişāh. ***Sūd***, faʾide dimekdir. ***Nek'ned***, itmez. ***Merve-rā***, (17) aṣlında mer ū-rāʾdır. ***Mer*** taḫḳīḳ maʿnāsınadır. ***Ū*** ẓamīr-i **[41b]** (1) munfaṣıldır. Taḫfīf içün elifi ḥaẕf olunup ***merve-rā*** (2) olmuşdur. ***Rā***, ḥarf-i ṣıladır. Ḥāṣılı ***merve-rā*** taḫḳīḳ-i (3) pādişāha. ***Ḫayl***, ʿasker ve ***sipāh*** daḫi sipāh. ***Nek'ned***, (4) kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Burada (5) vezn-i şiʿr ü feṣāḥat ve güzelligi içün żammeyi ḥaẕf idüp (6) ***nek'ned*** oḳumalıdır.

Ḥāṣılı eger pādişāh bir żulme ḳaṣd (7) ü niyyet eyleye taḫḳīḳ-i ẓulme niyyet iden pādişāha (8) ʿasker ü sipāh bir vechle faʾide itmez.

101.

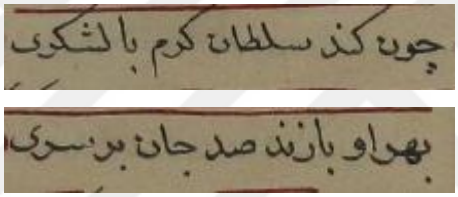
Çünki ʿādil (9) bāşed ü ferruḫ-liḳā

Bāşed ender-memleket şeh-rā beḳā

(10) ***Çünki***, çünki. ***ʿĀdil***, ādil. ***Bāşed***, ola. ***Ü ferruḫ-*** (11) ***liḳā***'da olan ***ferruḫ*** lafẓı fā-i meftūḥa ve rā-i mażmūmeniñ (12) teşdīdiyle ḳuvvetlü ve baḫtlu ve mübārek maʿnāsınadır. (13) Ḥāṣılı ***ferruḫ-liḳā***[123] vaṣf-ı terkībīdir. Güzel yüzli maʿnāsına. (14) ***Bāşed***, olur. ***Ender***, edāt-ı ẓarfdır. Ḥāṣılı ***ender-memleket***, (15) memleketde. ***Şeh-rā***, pādişāhıñ. ***Beḳā***, dāʾim ü ḳāʾim maʿnāsınadır.

(16) Ḥāṣılı çünki pādişāh ʿādil daḫi mübārek yüzli ola (17) memleketiñde devām ü ṣebāt olur. Yaʿnī hīç kimse ol **[42a]** (1) pādişāhıñ mülküñi yedinden alamaz ve öldükden ṣoñra daḫi (2) ḫayrla yād olur. El-ḥāṣıl pādişāh olan kimse (3) ʿādil ü mübārek yüzli ola ki ḫalḳ añı taḥsīn (4) itsünler.

102.

Çün koned sulṭān kerem bā-leşkerī

(5) Behr-i ū bāzend ṣad cān ber-serī

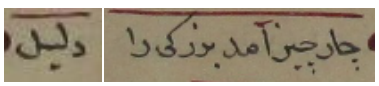
Çün, çünki. ***Koned***, (6) eyleye. ***Sulṭān***, pādişāh. ***Kerem***, luṭf u iḥsān eyleye. (7) ***Bā-leşkerī***'de olan ***yā***, zāʾide ve ***bā***, ḥarf-i ṣıladır. Ḥāṣılı (8) ***bā-leşkerī***, ʿaskere. ***Behr-i ū***, o pādişāh içün. ***Bāzend***[124] (9) oynarlar. ***Ṣad cān***, yüz cān. ***Ber-serī***'deki ***bā*** da zāʾiddir. (10) Daḫi yüz baş.

Ḥāṣılı çünki sulṭān ʿaskerine kerem (11) ü iḥsān eyleye, leşker daḫi pādişāh içün ve anıñ (12) yoluna yüz cān ve yüz baş oynarlar. Yaʿnī ol pādişāhıñ (13) uġrına cānlarıñı fedā iderler dimekdir.

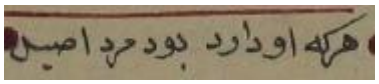
Der-beyān-ı Aḫlāḳ-ı Ḥamīde[125]

(14) Aḫlāḳ-ı ḥamīdeniñ beyānındadır.

103.

[123] Der-kenār: Liḳā, ḳavuşmaḳ ve görüşmek dimekdir.
[124] Der-kenār: Bā-zend, fiʿl-i mużāriʿ-i cemʿ dir. Oynarlar. Maṣdarı bāzīdendir oynamaḳ maʿnasına.
[125] Der-kenār: Aḫlāḳ-ı ḥamīde, terkīb-i tavṣīfīdir. Aḫlāḳ mevṣūf, ḥamīde anıñ ṣıfatıdır.

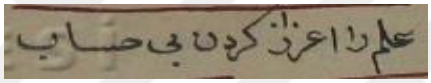
Çār çīz āmed buzurgī-rā (15) delīl

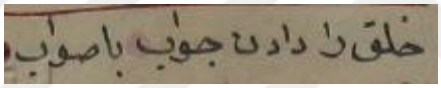
Her ki ū dāred buved merd-i aṣīl

Çār çīz, dört (16) nesne. ***Āmed***, ameden maṣdarından geldi dimekdir. (17) ***Buzurgī*** de olan ***yā*** maṣdardır. ***Rā***, ḥarf-i ṣıla yāḫud **[42b]** (1) ḥarf-i taḫṣīṣdir. Burada ikisi de ṣaḥīḥdir. ***Buzurg***, (2) ***bā***'nıñ ve ***zā***'nıñ żammesiyle ve ***rā***'nıñ daḫi sükūnıyla (3) ulu dimekdir ʿaẕīm maʿnāsına. Ḥāṣılı ***buzurgī-rā***, ululuḳ (4) içün. ***Delīl***, delīl geldi. ***Her ki***, her kim ki. ***Ū***, o kimse dört (5) nesneyi. ***Dāred***, dāşten maṣdarından ṭutarsa (6) dimekdir. ***Buved***, būden maṣdarından olur dimekdir. ***Merd-i aṣīl***, (7) faẕīlet ṣāḥibi er.

Ḥāṣılı dört şey (8) ululuġa delīl ü nişān geldi. Her kim ki o kimse dört (9) şeyi ṭutup ve o kimsede bulunur ise (10) ḥaseb ü şeref ü ḳadr ṣāḥibi er olur. El-ḥāṣıl (11) ehl-i ricāl yanında ol kimseye aṣlı ve nesli (12) pāk er dinilür.

104.

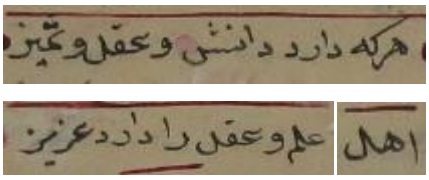
ʿİlm-rā iʿzāz-kerden bī-ḥisāb

(13) Ḫalḳ-rā dāden cevāb-ı bā-ṣavāb[126]

ʿİlm-rā, ʿilme. ***İʿzāz-*** (14) ***kerden***, maṣādır-ı mürekkebedendir. Ḥāṣılı ***iʿzāz-kerden***, (15) ḥürmet itmek. ***Bī-ḥisāb***, ḥesabsız yaʿnī ziyādesiyle (16) taʿẓīm itmek. ***Ḫalḳ-rā***, ḫalḳa. ***Dāden***, virmek. ***Cevāb-ı*** (17) ***bā-ṣavāb***, ṣavāba mukārin olan cevābı.

Ḥāṣılı ʿilmullāha ziyādesiyle **[43a]** (1) taʿẓīm idüp añı ʿazīz ṭutmaḳ ululuġa ʿalāmet (2) ve nişān ü delīldir. Zīrā ʿilmullāh Teʿālā'nıñ ṣıfatıdır. (3) Ve ṣıfata taʿẓīm, ẕāta taʿẓīmdir. Ve ḫalḳa ṭoġrı (4) cevāb virüp ḫaṭā söylememekdir. Meṣelā aʿmā kimse (5) yolı sūʾal itse aña yolı ṭoġrı söylemelidir (6) fe-efhem.

105.

Her ki dāred dāniş ü ʿaḳl u temīz

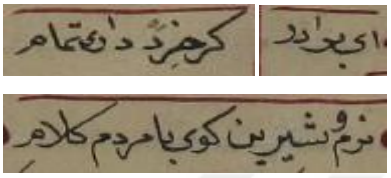
[126] Der-kenār: Cevāb-ı bā-ṣavāb, terkīb-i tavṣīfīdir. Cevāb mevṣūf, bā-ṣavāb anıñ ṣıfatıdır. Ṣavāb'da olan bā, maaʿ maʿnāsınadır ki ṣavāba muḳārin olan cevāb dimekdir.

Ehl-i (7) ʿilm ü ʿaḳl-rā dāred ʿazīz

Her ki, her kimse ki. ***Dāred***, (8) ṭuta. ***Dāniş***, ism-i maṣdardır. Biliş dimekdir. (9) Ḥāṣılı ʿilm ü maʿlūmāt ve ***ʿaḳl u temīz*** daḫi (10) ʿaḳl u temīz ṭuta. ***Ehl-i ʿilm ü ʿaḳl-rā***, ehl-i ʿilm ve ehl-i ʿaḳlı. (11) ***Dāred*** ṭutar. ***ʿAzīz***, ʿazīz.

Ḥāṣılı her kimse ki (12) ʿilm ü maʿlūmāt ve ʿaḳl u temiz[127] ṭuta o kimse (13) ehl-i ʿilm ve ehl-i ʿaḳlı ʿazīz ṭutar. Yaʿnī cāhil (14) kimseler gibi ḫ^{v}ār ü ẕelīl ṭutmaz. Ululuġa delīl (15) olan dört şeyden birisi de budur.

106.

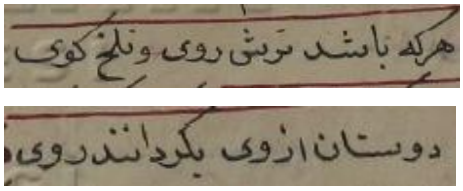
Ey berāder (16) ger ḫıred-dārī temām

Nerm ü şīrīn gūy bā-merdüm kelām

(17) ***Ey berāder***, ey ḳarındaş! ***Ger***, eger. ***Ḫıred-dār***, vaṣf-ı terkībīdir. **[43b]** (1) ***Yā*** daḫi ḫiṭābdır berādere. Ḥāṣılı ***ger ḫıred-dārī***, eger ʿaḳl (2) ṭutıcı iseñ. ***Temām***, temm. Yaʿnī ey birāder! ʿAḳlıñ (3) kāmil ise. ***Nerm***, yumuşak ve laṭīf maʿnāsınadır. (4) ***Şīrīn***, ṭatlu dimekdir. Ḥāṣılı ***nerm ü şīrīn***, (5) nerm ü şīrīn. ***Gūy***, goften maṣdarından emr-i ḫāżırdır (6) söyle maʿnāsına. ***Bā-merdüm***, ḫalḳa dimekdir ki ***bā-*** ḥarf-i ṣıladır. (7) ***Kelām***, sözi.

Ḥāṣılı ey birāder! Eger tam ʿaḳl (8) ṭutıcı-sen yaʿnī ʿaḳlıñ kāmil ise ḫalḳa (9) sözü nerm ü şīrīn söyle. Ḥāṣılı kelāmıñı (10) ḫalḳa ṭatluluḳ ile söyle. Zīrā ḫalḳa teʾşīr (11) idüp diñleyeler. Çünki mülāyim ve ṭatlı kelāmı herkes (12) diñler.

107.

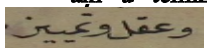

Her ki bāşed turş-rūy ū telḫ-gūy

(13) Dūstān ez-vey be-gerdānend rūy

Her ki, her kimse ki. (14) ***Bāşed***, ola. ***Turş-rūy***, vaṣf-ı terkībīdir ekşi (15) yüzli maʿnāsına. ***Ū telḫ-gūy*** daḫi vaṣf-ı terkībīdir (16) acı sözli maʿnāsına. ***Dūstān***, dostuñ (17) cemʿidir. Dostlar dimekdir. ***Ez-vey*** andan yaʿnī **[44a]** (1) ekşi yüzli ve acı sözli kimseden. ***Be-***

---

[127] "***ʿaḳl u temiz*** " ifadesi orijinal beyitte şeklinde yazılmışken şerh edilirken şeklinde iki y'li yazılmıştır. Dönem için yazım ve imla tutarsızlığını göstermesi adına önemli bir ayrıntıdır.

gerdānend kāf-ı (2) Fārsīyle fiʿl-i mużāriʿ-i cemʿ-i ġāʾibdir. Evvelinde (3) olan ***bā-*** zāʾiddir.[128]

Ḥāṣılı her kimse ki ekşi yüzli (4) ve acı sözli ola dostlar ol kimseden yüz (5) döndürirler. Yaʿnī yüzine baḳmazlar ve söziñi diñlemezler. (6) El-ḥāṣıl o maḳūle ṣıfatlarla mevṣūf olan (7) ādemi degil dostları hīç kimse sevmez dimekdir.

108.

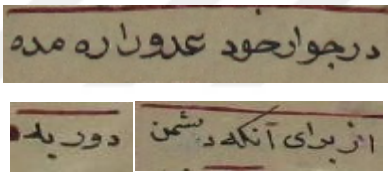
(8) Her ki ez-düşmen ne-bāşed ber-ḥaẕer

ʿĀḳıbet bīned ez-ū renc (9) ü żarar

Her ki, her kimse ki. ***Ez-düşmen***, düşmenden. ***Ne-bāşed***, (10) olmaya. ***Ber-ḥaẕer***, iḥtirāz üzerine. ***ʿĀḳıbet***, (11) ʿāḳıbetü'l-emr. ***Bīned***, görür. ***Ez-ū***, andan yaʿnī o düşmenden. (12) ***Renc ü żarar***, eẕiyyet ü ziyān.

Ḥāṣılı kendini (13) bilen kimse düşmeninden iḥtirāz üzerine olur dimekdir.

109.

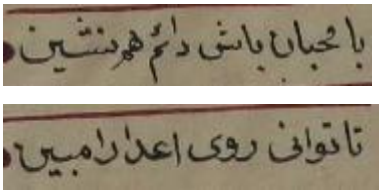
(14) Der-civār-ı ḫod ʿadū-rā reh me-dih

Ez-berāy-ı ānki düşmen (15) dūr bih

Der-civār-ı ḫod, kendi civārında. ***ʿAdū-rā***, düşmene. (16) ***Reh***, yol. ***Me-dih***, virme. ***Ez-berāy-ı ān ki***, şunuñ içün ki. (17) ***Düşmen***, insānıñ düşmeni. ***Dūr-bih***, uzaḳ olması **[44b]** (1) eyüdür.

Ḥāṣılı ʿāḳıl u fāżıl olan kimse düşmānından (2) baʿīd olur dimekdir.

110.

Bā-muḥibbān bāş dāʾim hem-nişīn

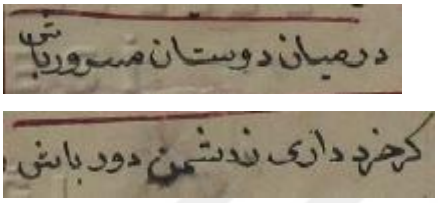
(3)Tā-tevānī rūy-i aʿdā-rā me-bīn

[128] Der-kenār: El-ḥāṣıl be-gerdānend döndürürler. Rūy, yüz.

Bā-muḥibbān'da olan ***bā***-(4) muṣāḥabet içündür. ***Muḥibbān*** daḫi muḥibbiñ cemʿidir. (5) Ḥāṣılı ***bā-muḥibbān***, aḥbāblar ile. ***Bāş***, bāşīden (6) maṣdarından emr-i ḥāżırdır ol maʿnāsına. ***Dā'im***, (7) dā'imā. ***Hem-nişīn***, arḳadaş. ***Tā-tevānī***, tā kim ḳādir olasın. (8) ***Rūy-i aʿdā-rā***, düşmānlarıñ yüziñi. ***Me-bīn***, dīden (9) maṣdarından nehy-i ḥāżırdır. Maʿnāsı görme dimekdir.

(10) Ḥāṣılı aḥbāblar ile dā'im arḳadaş yaʿnī eyü geçinici (11) ol tā kim düşmānlarıñ yüziñi görmemeye ḳādir (12) olasın.

111.

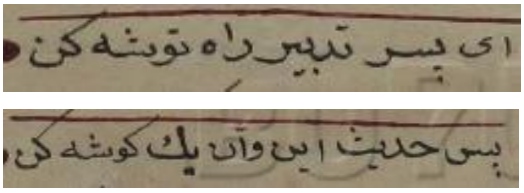
Der-miyān-ı dūstān mesrūr bāş

(13) Ger ḫıred-dārī zi-düşmen dūr bāş

Der-miyān-ı dūstān, (14) terkīb-i iżāfīdir. ***Miyān*** mużāf, ***dūstān*** mużāfun (15) ileyhdir. ***Miyān***, orta ve ara maʿnāsınadır. (16) ***Dūstān***, dostuñ cemʿidir. Ḥāṣılı ***der-miyān-ı dūstān***, (17) dostlarıñ arasında. ***Mesrūr bāş***, mesrūr **[45a]** (1) ol. ***Ger***, eger. ***Ḫıred-dār*** vaṣf-ı terkībīdir. ***Ḫıred-dārende***'den (2) muḫaffefdir. Āḫirinde olan -***yā*** ḥarf-i ḫiṭābdır. Ḥāṣılı (3) ***ger ḫıred-dārī***, eger ʿaḳl ṭutıcı-iseñ yaʿnī ʿaḳlıñ (4) var ise. ***Zi-düşmen***, düşmenden. ***Dūr bāş***, uzaḳ (5) ol.

Ḥāṣılı dostlarıñ arasında mesrūr (6) olup otur. Zīrā dostlara ḳarīb olmaḳ mūcib-i (7) şādlıḳdır. Ve eger ʿaḳlıñ tam ise düşmānlardan (8) uzaḳ ol. Zīrā bāʿiṣ-i rāḥatdır. Eger yaḳīn olur iseñ (9) mūcib-i kederdir. El-ḥāṣıl dostlara yaḳīn olmaḳ cennetde (10) olmaḳ gibidir.

112.

Ey piser tedbīr-i rāh-ı tūşe kon

(11) Pes ḥadīṣ-i īn ü ān yek kūşe kon

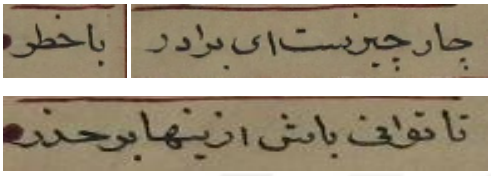
Ey piser, (12) ey oġul! ***Tedbīr-i rāh-ı tūşe***, terkīb-i iżāfīdir. (13) ***Tedbīr*** ile ***rāh*** mużāf, ***tūşe*** mużāfun ileyhdir. Ḥāṣılı (14) ***tedbīr-i rāh-ı tūşe***, uzaḳ yoluñı tedbīr ü tedārük. (15) ***Kon***, eyle. ***Pes*** , imdi. ***Ḥadīṣ-i īn ü ān***, bunuñ (16) ve anıñ söziñi. ***Yek kūşe***, bir köşeye. ***Kon***, eyle.

(17) Ḥaṣılı ey püser! Uzaḳ yoluñı tehiyye vü taḥṣīl it. Pes bunuñ **[45b]** (1) ve anıñ yaʿnī Zeyd ü ʿÖmer'üñ sözüñi bir gūşeye ḳoyup işine meşġūl (2) ve yoluña rāst-rev ol. Çünki muḍill ü müfsid bī-ḥādd ü lā-nihāyedir. Bunuñ birle (3) sañā lāzım olan lāʾimiñ levmine ve ġāfiliñ ġafletine miyān-beste olmayup tedārükde ve sülūk-ı ṭarīk-i Ḥaḳ'da olasın. Ve illā nādim ü peşīmān olursın.[129]

Der-Beyān-ı Çār Çīz (4) Bā-ḫaṭar

Ḫaṭarda dört nesneniñ beyānındadır. ***Ḫaṭar***, (5) tehlüke maʿnāsınadır.

113.

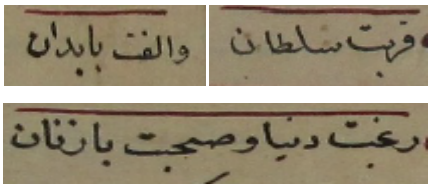
Çār çīzest ey berāder (6) bā-ḫaṭar

Tā-tevānī bāş ez-inhā ber-ḥaẕer

Çār çīzest de (7) olan -***est*** maʿnāda ***ḫaṭar*** lafẓına muttaşıldır. (8) Ḥāşılı ***çār çīz***, dört nesne. ***Ey berāder***, ey ḳarındaş! (9) ***Bā-ḫaṭarest***, żarar ve helākdedir. ***Tā-tevānī*** de (10) olan ***tā*** ḥarf-i tevḳītdir. Ḥāşılı ***tā-tevānī***, mādāmki (11) ḳādir iseñ. ***Bāş***, emr-i ḥāżırdır. Ol maʿnāsına. (12) ***Ez-inhā***'nıñ aṣlı ez-īn'dir. Vezn-i şiʿr içün (13) ***īn*** lafżınıñ hemzesi ḥaẕf olunup ***ez-in*** oḳunur. (14) -***hā*** daḫi edāt-ı cemʿdir. Ḥāşılı ***ez-inhā*** bunlardan yaʿnī (15) bu gelecek dört nesnelerden. ***Ber-ḥaẕer***, iḫtirāz (16) üzerine.

Ḥāşılı zīrde muḥarrer dört nesneden (17) iḫtirāz üzerine olmalı dimekdir.

114.

Ḳurbet-i sulṭān [46a] (1) ü ülfet bā-bedān

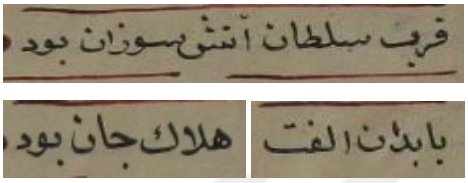
Raġbet-i dünyā vü ṣoḥbet bā-zenān

Ḳurbet-i (2) ***sulṭān***, dört nesneden evvelkisi pādişāhlara (3) yaḳīn olmaḳdır. ***Ü ülfet-i bā-bedān***, ve ikincisi yaramazlar (4) ile ülfetdir. Yaʿnī cāhil kimseler murāddır. ***Bedān*** (5) lafẓı bed'in cemʿidir bedler ve yaramazlar maʿnāsına. (6) ***Raġbet-i dünyā***, üçüncisi dünyāya ḥarīṣ olmaḳdır. (7) ***Vü ṣoḥbet bā-zenān***, ve dördüncisi ḳarılar ile (8) ṣoḥbet itmekdir.

[129] Der-kenār: Ġafletine miyān-beste olmayup tedārükde vü sülūk-ı ṭarīk-i Ḥaḳ'da olasın. Ve illā nādim ü peşīmān olursın.

Ḥāṣılı meẕkūr dört nesneden (9) evvelkisi sulṭānlara yaḳīn olmaḳdır. Pādişāha (10) yaḳīn olmanıñ żararı nedir? Zīrā pādişāhıñ vefāsı (11) yoḳdur.[130] İkincisi yaramazlar ile ülfet itmekdir. Yaramazlardan (12) niçün iḥtirāz itmeli? Zīrā insānıñ nāmūsunı (13) şikest iderler. Ṣālişen dünyāya meyl itmekdir. Bundan (14) niçün iḥtirāz itmeli? Zīrā dünyāya maḥabbet cemīʿ-i ḫaṭānıñ (15) başıdır. Rābiʿan ḳarılar ile ṣoḥbet itmeklikdir. Ḳarılar (16) ile ṣoḥbet daḫi insānı dünyāya celb ile helāk (17) ider. Ḥāṣılı ʿākıl u ḥakīm ü fāżıl olan kimesne [46b] (1) meẕkūr tehlükelerden iḥtirāz üzerine olmalı dimekdir.

115.

(2) Ḳurb-ı sulṭān āteş-i sūzān buved

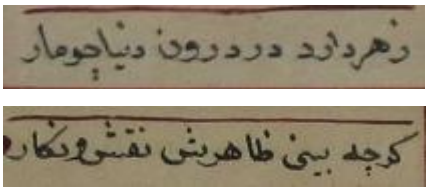
Bā-bedān ülfet (3) helāk-ı cān buved

Ḳurb-ı sulṭān, pādişāha (4) yaḳīnlik. ***Āteş-i sūzān***, terkīb-i tavṣīfīdir. (5) ***Āteş*** mevṣūf, ***sūzān*** ṣıfatdır. Ve ***sūzān*** (6) lafẓı ṣıfat-ı müşebbehedir. Yanaġın ve yaḳaġın maʿnāsına. (7) Burada āteş lafẓına ṣıfat olmaġla müteʿaddī (8) maʿnāsı murād olunup yaḳıcı dimekdir. Ḥāṣılı ***āteş-i***

(9) ***sūzān***, yaḳıcı āteş. ***Buved***, olur. Yaʿnī āteş (10) naṣıl yaḳar ise ol daḫi öyle yaḳar. ***Bā-bedān*** (11) ***ülfet***, yaramazlar ile ülfet itmek. ***Helāk-ı cān***, (12) fıḳrasında mużāf maḥẕūfdur. Taḳdīri sebeb-i (13) ***helāk-ı cān*** dimekdir. Sebeb ile ***helāk*** mużāf, (14) ***cān*** mużāfun ileyhdir. Ḥāṣılı yaramazlar ile ülfet (15) itmek sebeb-i helāk. Cān-buved, cān'ıñ helākine (16) sebeb olur.

Ḥāṣılı insān içün bu miṯillü tehlükelerden (17) ḥazer itmek lāzımdır.

116.

Zehr-dāred der-derūn-ı dünyā çü mār

[47a] (1) Gerçi bīnī ẓāhireş naḳş u nigār

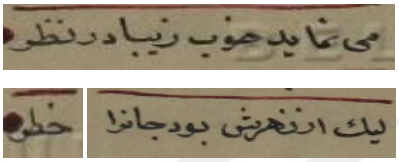
[130] Metinde bu cümlenin üzeri çizilerek iptal edilmiştir ve der-kenāra şeklinde not düşülmüştür.

Zehr-dāred, zehr (2) ṭutar. ***Der-derūn-ı dünyā***, dünyānıñ içünde. ***Çü mār***, (3) yılan gibi. ***Gerçi***, egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Bīnī***, mużāriʿ-i (4) muḫāṭabdır. Görürseñ. ***Ẓāhireş***, ẓāhiriñi yaʿnī

(5) ol kimseniñ ẓāhiriñi. ***Naḳş***, boya ve reng maʿnāsına. (6) ***Nigār***, nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīyle taṣvīr (7) ve maḥbūb maʿnāsınadır.

Ḥāṣılı ***naḳş u nigār***, naḳş (8) ve maḥbūb görürseñ yaʿnī ẓāhirde olan naḳş (9) u nigārına aldanma. Zīrā bāṭıñı ẓāhirī gibi degildir. (10) Belki bāṭıñda zehr ṭutar.[131] El-ḥāṣıl bu dünyāda olanlarıñ (11) ekṣerīsi böyledir. Böyle olmayan pek nādirdir.

117.

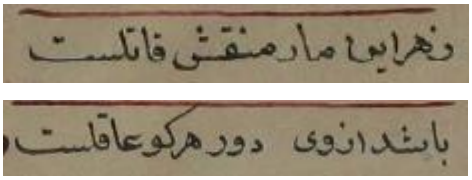
(12) Mī-nümāyed ḫūb-zībā der-naẓar

Līk ez-zehreş buved cān-rā (13) ḫaṭar

Mī-nümāyed, mużāriʿ dir. Görinür. Maṣdarı numūdendir. (14) ***Ḫūb***, güzel ve ***zībā*** ṣıfat-ı müşebbehedir. Zīnetlü ve yaḳışıḳlu (15) maʿnāsınadır. ***Der-naẓar***, naẓarda. Yaʿnī ol yılan gibi olan (16) dünyā zīneti insānıñ naẓarına maḥbūb ve yaḳışıḳlu (17) görinür. ***Līk***, ammā. ***Ez-zehreş***, anıñ zehrinde. [47b] (1) Yaʿnī ol yılan gibi zīnetlü ve yaraşıḳlu olan dünyānıñ (2) elem ü kederinden. ***Buved***, olur. Yaʿnī vardır. ***Cān-rā***, cāna (3) yāḫud insānıñ cānı içün. ***Ḫaṭar***, tehlüke vardır.

(4) Ḥāṣılı dünyānıñ zīnet ve içünde bulunanlarıñ düzenine (5) baḳmayup zehrinden ḥaẕer lāzımdır. Nitekim dünyāya (6) ḥarīṣ olanlarıñ netīceleri maʿlūmdur. Gerek pādişāhlarıñ (7) ve gerek sā'irleriñ.

118.

Zehr-i īn mār-ı münaḳḳaş ḳātilest

(8) Bāşed ez-vey dūr her k'ū ʿāḳılest

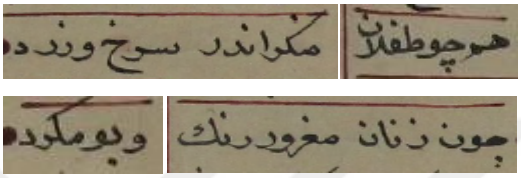
Zehr-i īn mār-ı münaḳḳaş, (9) bu naḳışlanmış yılanıñ zehri. ***Ḳātilest***, ḳātildir. (10) ***Bāşed***, olur. ***Ez-vey***, ol münaḳḳaş olan mārdan. (11) ***Dūr***, uzaḳ. ***Her k'ū***, kāf-ı ʿArabīyle aṣlından

[131] Der-kenār: Beyt: Bāṭıl hemīşe bāṭıl u bī-hūdedir velī
Müşkil odur ki ṣūret-i Ḥaḳ'dan ẓuhūr ide (Bâkî, Gazel No:420, Küçük, 2015: 360)

her ki o'dur. (12) Ḥāṣılı ***her ki***, her kimse ki. ***Ū***, o kimse. ***ʿĀḳılest***, ʿākıldır. (13) ***Mār-ı münaḳḳaş***, terkīb-i tavṣīfīdir.

Ḥāṣılı budur ki böyle (14) münaḳḳaş mārıñ zehri insānı ḳatl idicidir. (15) Her kimse ki ziyāde ʿaḳl ü kemāl ile mevṣūfdur, öyle kimse (16) ol münaḳḳaş yılandan uzaḳ olur. Zīrā yılana yaḳīn (17) olmaġla zehrlenüp helāk olur. El-ḥāṣıl insān **[48a]** (1) mārıñ zehrinden helāk oldıġı gibi dünyānıñ metāʿ u zīnetiyle teleẕẕüz- (2) dār olan kimesne daḫi bunuñ gibi olur. Yaʿnī (3) zehrlenüp mürde olur. Bu beytde ḥażret-i şeyḫ dünyā (4) metāʿ u zīnetini yılana teşbīh itmişdir.

119.

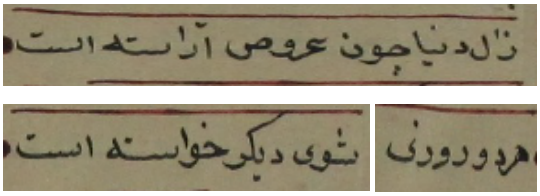
Hemçü ṭıflān (5) men'ger ender-sürḫ ü zerd

Çün zenān maġrūr-ı reng (6) ü bū me-kerd

Hemçü ṭıflān, çocuḳlar gibi. ***Men'ger***, nehy-i ḥāżırdır. (7) Aṣlı ***ni-ger***'dir nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīniñ (8) fetḥiyle. Velākin burada vezn-i şiʿr ve selāmet içün (9) nūn'uñ kesresi ḥaẕf olunup ***men'ger*** oḳunur. (10) Maṣdarı[132] nigerīstendir. İntiẓār ü iltifāt (11) maʿnāsına. Ḥāṣılı ***men'ger*** baḳma yaʿnī iltifāt itme. (12) ***Sürḫ*** ḳırmızıya ve ***zerd*** daḫi ṣarıya. ***Çün zenān***, (13) ḳarılar gibi. ***Maġrūr me-kerd***, ġurūr itme. Yaʿnī aldanma. (14) ***Reng***, rengi. ***Ü būy***, daḫi ḳokuya.

Ḥāṣılı çocuḳlar gibi (15) ḳırmızı boyaya ve elvāna iltifāt itme ve zenler gibi (16) reng ü būya maġrūr olma yaʿnī aldanma. Zīrā ʿārif (17) olan kimseler reng ü rāyiḥaya baḳup aldanmazlar. **[48b]** (1) Belki anlardan ḥiṣṣe-mend ü fāʾide-mend olurlar.

120.

(2) Zāl-ı dünyā çün ʿarūṣ[133] ārāste-est

Her dü rūzī (3) şūy-ı dīger ḫᵛāste-est

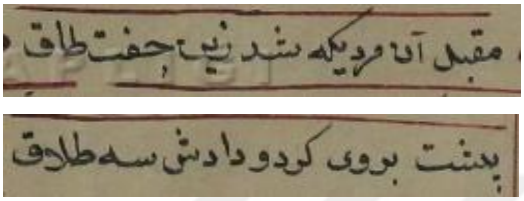
[132] Metinde "maṣdarı" sözcüğü art arda iki kez yazılmış, daha sonra birinin üzeri karalanarak iptal edilmiştir.

[133] "ʿarūs" sözcüğü metinde "عوص" şeklinde yazılmıştır.

Zāl, kocaḳarı (4) dimekdir. Ḥāṣılı ***zāl-ı dünyā***, dünyā bir ḳocaḳarı gibi iken. (5) ***Çün ʿarūsī***, gelin gibi. ***Ārāste-est***, zīnetlenmişdir. (6) ***Her dü rūzī***, her iki günde. ***Şūy-ı dīger***, bir ġayrı ḳoca. (7) ***Ḫ̌āste-est***, ṭalep itmişdir.

Ḥāṣılı ey merdān! (8) Dünyā seksen ve doḳsan yaşındaki bir ḳocaḳarı gibi (9) iken kendiñi on beş yaşındaki gelin gibi zīnetlemişdir (10) zīrā bizim gibi ḥarīṣ-i dünyā olanlarıñ iʿtiḳād ü fiʿllerin (11) ifsād ide. Yaʿnī dünyānıñ kimseye vefāsı yoḳdur. El-ḥāṣıl (12) bu beytde ʿadem-i vefāda dünyāyı ḳocaḳarıya teşbīh (13) vardır.

121.

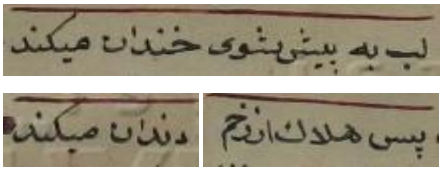
Muḳbilān merdī ki şod z'īn çüft ṭāḳ

(14) Poşt be-rūy kerd ü dādeş se ṭalāḳ

Muḳbilān (15) ***merdī ki***, iḳbāl ü ṭāliʿ ṣāḥibi şol bir merddir ki. ***Şod***, (16) oldı. ***Z'īn çüft***, bu çiftden. ***Çüft***, cīm-i Fārsīniñ (17) kesriyle zen dimekdir. ***Ṭāḳ***, tek ve yektā yaʿnī müfāreḳat **[49a]** (1) vākiʿ oldı. ***Poşt***, arḳasıñı. ***Be-rūy***, anıñ (2) üzerine yaʿnī ol zen dünyāya. ***Kerd***, itdi. (3) ***Ü dādeş se ṭalāḳ***, ve añı üç kerre boşadı.

Ḥāṣılı (4) muḳbil ol merddir[134] ki bu dünyā ḳarısından ayrıldı (5) ve arḳasıñı anıñ üzerine eyledi yaʿnī arḳasıñı (6) çevirdi ve añı üç kerre boşadı. El-ḥāṣıl (7) muḳbil ol kimsedir ki aḫlāḳ-ı ẕemīmeyi (8) terk idüp aḫlāḳ-ı ḥamīde ile meşġūl olandır.

122.

(9) Leb be-pīş-i şūy ḫandān mī-koned

Pes helāk ez-zaḫm-ı (10) dendān mī-koned

Leb, dudaġıñı. ***Be-pīş-i şūy***, ḳocasınıñ (11) yanında. ***Ḫandān***, gülici. ***Mī-koned***, ider. Yaʿnī zen-i (12) dünyāya maḥabbet iden kimseniñ ḥāli perīşān u bī- (13) ḥużūr olur. Zīrā ol ḳarı ibtidā insānıñ (14) yüzine güler. ***Pes***, şoñra. Yaʿnī yüzine gülüp (15) maḥabbet

[134] Metinde "-dir" eki art arda iki defa yazılmış daha sonra birinin üzeri karalanarak iptal edilmiştir. Bu şekilde yapılan düzeltmeler metnin bilhassa müellif veya başka bir şahıs/kurul tarafından kontrol edildiğini düşündürmektedir.

ziyādelendigi vaḳt. ***Helāk***, añı telef. ***Ez-zaḥm-ı*** (16) ***dendān***, diş zaḥmetinden yaʿnī dişiniñ yarasından. (17) ***Mī-koned***, eyler.

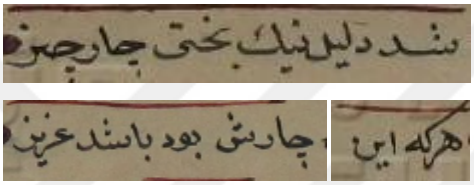
Ḥāṣılı zen ibtidā teraḳḳī-yi maḥabbet içün **[49b]** (1) insānıñ yüzine güler. Baʿd ez'īn ḥarīṣ ḫod (2) itdir diñilen diş zaḥmından yaʿnī keşret taṣdīʿası (3) cihetiyle ḫarāb u bī-ḥużūr itdigi gibi ḥarīṣ-i dünyā (4) olan kimseniñ ḥāli daḫi böyledir.

Der-Beyān-ı (5) Çār Çīz Ki ʿAlāmet-i Nīk-Baḫtī-Est Mī-Güyed

(6) ***Der-beyān-ı çār çīz ki***, dört şeyʾiñ beyānındadır ki. (7) ***ʿAlāmet-i nīk-baḫtī-est***, eyü baḫtluluġa ʿalāmetdir. (8) ***Mī-güyed***, söyler.

Ḥāṣılı ḥażret-i şeyḫ bu gelecek (9) dört şeyʾi eyü baḫtluluġa nişān u ʿalāmet vażʿ (10) itmişdir.

123.

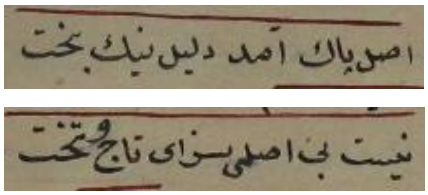
Şod delīl-i nīk-baḫtī çār çīz

Her ki īn (11) çāreş buved bāşed ʿazīz[135]

Şod, oldı. ***Delīl***, (12) ʿalāmet. ***Nīk-baḫtī***, eyü baḫtluluġa. ***Çār çīz***, dört (13) nesne. ***Her ki***, her kimse ki. ***Īn çāreş***'de olan (14) şīn, maʿnāda ***buved*** lafẓına muttaṣıldır. Vezn-i şiʿr içün ***çār*** (15) kelimesiniñ yanına taḥrīr olmuşdur. Ḥāṣılı her kimsedeki. (16) ***Īn çār***, bu dört nesne. ***Buvedeş***, ol kimsede olur ise. (17) ***Bāşed***, olur. ***ʿAzīz***, ʿazīz ü muḥterem.

Ḥāṣılı ey kimse! **[50a]** (1) Dört nesne eyü baḫtluluġa delīl ü nişāndır ve her kimsede (2) bu dört nesne bulunur ise ol kimse ḫalḳ yanında (3) ʿazīz ü muḥterem olur.

124.

Aṣl-ı pāk āmed delīl-i nīk-baḫt

(4) Nīst bī-aṣlī sezā-yı tāc u taḫt

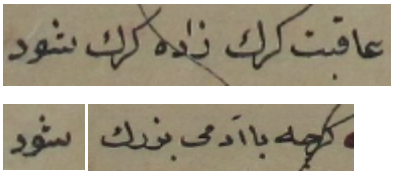
Aṣl-ı pāk, pāk (5) ü temiz olan nesl. ***Āmed***, geldi. ***Delīl-i nīk-baḫt***, (6) eyü baḫtluluġa ʿalāmet ü nişāndır. ***Nīst***, yoḳdur (7) ve degildir. ***Bī-aṣlī***'de olan ***yā*** zāʾiddir. ***Bī*** lafẓı daḫi (8)

[135] Metinde "çāreş" sözcüğünden önce "bāşed" sözcüğü yazılmış daha sonra bunun üzeri karalanarak sözcük iptal edilmiştir.

edāt-ı selbdir. Ḥāṣılı ***bī-aṣlī***, aṣılsız olan (9) kimseye. ***Sezā-yı tāc u taḫt***, tāc ve taḫta[136] (10) lāyıḳ degildir.

Ḥāṣılı bir kimseniñ ki nesli temiz (11) olursa ol kimseniñ terfīʿ-i rütbesine nişāndır.[137] (12) Eger nesli pāk olmaz ise[138] öyle kimse üzerine tāc (13) u taḫtıñ lāyıḳı yoḳdur yaʾnī lāyıḳ degildir.

Beyt:

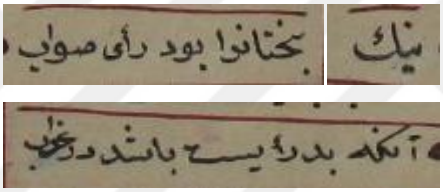

(14) ʿĀḳıbet gürk-zāde gürk şeved

Gerçi bā-ādemī buzurg (15) şeved[139]

Ḳażiyyesinden maʿlūm oldıġı gibi aṣlı ve nesli (16) pāk olmayan kimseniñ de manṣıbı böyledir.[140]

125.

Nīk (17) baḫtān-rā buved reʾy-i ṣavāb

Ān ki bed-reʾyest bāşed der-ʿaẕāb

[50b] (1) ***Nīk-baḫtān***, nīk-baḫtʾıñ cemʿidir. Eyü baḫtlular (2) dimekdir. Fārsīde cemʿ iki dürlüdür. Biri elif (3) ü nūn ile ikincisi hā ile. Eger zī-rūḥ olur ise (4) elif ü nūn yāḫūd hā ile cemʿ olunur. Zī-rūḥuñ ġayrı (5) olur ise yalñız hā ile cemʿ baġlanur. Ḥāṣılı (6) ***nīk-baḫtān-rā*** , eyü baḫtlular içün. ***Buved***, olur. (7) ***Reʾy***, fikri. ***Ṣavāb***, ṣavāb. ***Ān kī***, ol kimse ki. (8) ***Bed-reʾy***, vaṣf-ı terkībīdir. Yaramaz fikrlü dimekdir ve āḫirinde (9) olan sīn ve tā edāt-ı rabṭ-ı ḫaberdir. Cemʿi end gelür. (10) Ḥāṣılı ol kimse ki. Bed-reʾyest, yaramaz fikrlüdür. (11) ***Bāşed***, ol kimse olur. ***Der-ʿaẕāb***, ʿaẕābda yaʿnī (12) cehennem ʿaẕābına giriftār olur. Zīrā fenālıġıñ cezāsı (13) bedlikdir. Eyülügüñ cezāsı daḫi nīklikdir.

---

[136] Metinde önce "tāc u taḫtıñ lāyıḳı yoḳdur yaʿnī" cümlesi yazılmış daha sonra "ve taḫtıñ lāyıḳı yoḳdur yaʿnī" ifâdesinin üzeri karalanarak çizilmiştir.

[137] Der-kenār: Rıfḳına nişāndır.

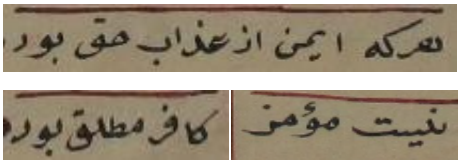
[138] Der-kenār: Ol kimesneniñ meẕelletine nişāndır.

[139] "Kurt yavrusu en sonunda kurt olur." şeklinde Türkçeye tercüme edilen atasözü Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ında geçmektedir. (Sa'dî-i Şîrâzî, https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab1/sh4, erişim: 25.02.2022.)

[140] Der-kenār: Ḥāl ü şānı böyledir.

Metinde "Ḥāṣılı" (10. Satır) sözcüğünden başlanarak "böyledir" (16. Satır) sözcüğüne kadar olan kısmın üzeri çizilerek bu ifade iptal edilmiştir.

126.

(14) Her ki eymen ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ buved

Nīst mü’min (15) kāfir-i mutlaḳ buved

Her ki, her kimse ki. ***eymen***, ḳaydsız. (16) ***Ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā’nıñ ʿaẕābından. (17) ***Nīst mü’min***, müʾmin degildir. ***Kāfir-i mutlaḳ buved***, **[51a]** (1) mutlaḳā kāfirdir.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki Allāhu Teʿālā’nıñ (2) ʿaẕābıñdan ḳorḳusı olmaz ol kimse müʾmin-i kāmil (3) degildir.[141]

127.

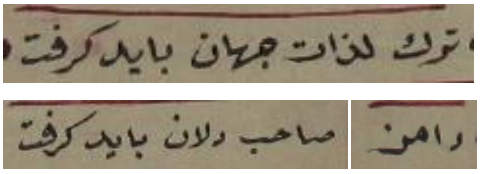
ʿÖmr-i dünyā penc rūzī (4) bīş nīst

Ġāfilest ān kes ki pīş-endīş (5) nīst

ʿÖmr-i dünyā, dünyānıñ müddeti. ***Penc rūzī***, (6) beş gündür. Burada edāt-ı rabṭ-ı ḫaber olan sīn ü tā (7) vezn içün ḥaẕf olmuşdur. Taḳdīri ***penc rūzīst*** dir. (8) ***Bīş nīst***, ziyāde degildir. ***Ġāfilest***, ġāfildir. (9) ***Ān kes ki***, ol kimse ki. ***Pīş-endīş***, ʿāḳıbet endīş. (10) ***Nīst***, degildir. Yaʿnī ʿāḳıbetiniñ ne olacaġıñı (11) bilmez.

Ḥāṣılı insānıñ ʿömri daḫi dünyānıñ ʿömri gibi (12) beş gündür. Ziyāde degildir. **Fā’ide:** Penc, beşdir. (13) ***Rūzī***’de olan yā, edāt-ı nisbetdir. ***Bīş***, bā-i ʿArabīyle (14) ziyāde maʿnasınadır. Bā-i Fārsīyle öñ ve nezd dimekdir. (15) ***Pīş-endīş*** vaṣf-ı terkībīdir. Öñüni fikr idici (16) dimekdir.

128.

Terk-i leẕẕāt-ı cihān bāyed girift

Dāmen-i (17) ṣāḥib-dilān bāyed girift

[141] Metinde bu cümleden sonra “Mutlaḳā kāfirdir.” yazılmış, daha sonra bu cümlenin üzeri karalanarak ifāde iptal edilmiştir.

Terk-i leẕẕāt-ı cihān, **[51b]** (1) dünyānıñ leẕẕetleriniñ terkiñi. ***Bāyed girift***, ṭutmaḳ gerek (2) yaʿnī lāzımdır. ***Dāmen-i ṣāḥib-dilān***, ṣāḥib (3) dilleriñ etegiñi. ***Bāyed girift***, ṭutmaḳ olur.

Ḥāṣılı (4) ey kimse! Dünyā leẕẕetleriñi ve şehevāt-ı insāniyye (5) ile hevā-yı nefsānī terkini ṭutmaḳ ʿārif-i (6) rumūz-ı ḥaḳāyıḳ-ı lāhūt ve vāḳıf-ı künūz-ı dāḳāyıḳ-ı ceberūt olan ẕātlarıñ (7) dāmen-i irşādīleriñi ṭutmaḳ ṭarīḳi ile olur. Ve illā olmaz. Pes (8) eknūn endīşe bekon.

Fā'ide: Bāyed ile ḫʸāhed ve tüvān (9) kelimeleri fiʿl-i māżī üzerine dāḫil olduḳda o fiʿlden maṣdar maʿnāsı müstebān olur. Bu beytde oldıġı gibi.[142]

129.

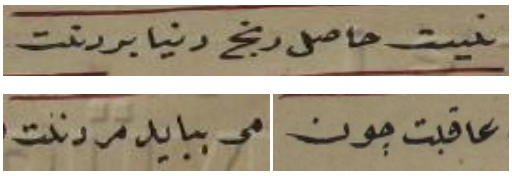
(10) Der-pey-i leẕẕāt-ı nefsānī me-bāş
Dūst-dār-ı ʿālem-i (11) fānī me-bāş

Der-pey-i leẕẕāt-ı nefsānī, leẕẕāt-ı nefsāniyyeniñ (12) ardıñda. ***Me-bāş***, olma. ***Dūst-dār-ı ʿālem-i fānī***, (13) fānī olan ʿālemiñ dūst-dārı. ***Me-bāş***, olma.

(14) Ḥāṣılı nefs-i ḥayvānīniñ leẕẕetleriyle leẕẕet-yāb olma. (15) Leẕẕāt-ı rūḥāniyye ile leẕẕet-dār ve añı ṭaleb-kār ol ve bu ʿālem-i fānīniñ (16) dūst-dārı olma. Zīrā vefāsı yoḳdur.

Fāʿide: (17) ***der-***, ḥarf-i ẓarfdır. ***Pey***, bā-i Fārsīyle iz ve ard dimekdir. **[52a]** (1) ***Nefsānī***'de olan yā nisbetdir. ***Me-bāş***, nehy-i ḥāżırdır. (2) Maṣdarı bāşīden'dir ki mużāriʿnde yā ḥaẕf olunup (3) ve yā'dan evvel olan ḥarf meftūḥ ḳılınup bāşed olur. (4) Bu maṣdar-ı dālī-i yā-ī'niñ ḳāʿidesidir. ***Dūst-dār***, (5) vaṣf-ı terkībīdir ki ***dūst-dārende***'den muḫaffefdir. (6) ***Dūst***, ṭutıcı maʿnāsına. ***ʿĀlem***, dünyā dimekdir. ***Fānī***, yā-i aṣliyye (7) ile fenā dimekdir. ***Dūst-dār-ı ʿālem***, terkīb-i iżāfīdir. (8) ***Fānī*** ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki fānī ***ʿālem***'iñ ṣıfatıdır.

130.

(9) Nīst ḥāṣıl renc-i dünyā bordenet
ʿĀḳıbet çün (10) mī-be-bāyed mürdenet

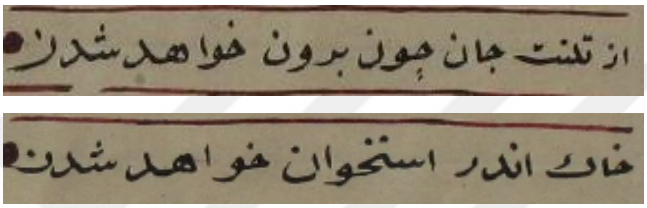
[142] Der-kenār: maʿnāsı müstebān olur. Bu beytde olduġu gibi.

Nīst ḥāṣıl, ḥāṣıl degildir. (11) ***Renc-i dünyā***, dünyā zaḥmetiñi. ***Bordenet***, seniñ eyletmen. (12) ***ʿĀḳıbet***, ʿāḳıbetü'l-emr. ***Çün***, çünki. ***Mī-be-bāyed*** (13) ***mürdenet***, seniñ ölmen gerekdir.

Ḥāṣılı nefs (14) ü hevāsına ṭālib ü tābiʿ olanlar ve dünyāya daḫi (15) tābiʿ-i nefs sebebiyle meyl ü maḥabbet iden kimseler, (16) dünyānıñ elem ü zaḥmetiñi çekmek bī-ḥāṣıldır. Yaʿnī (17) fāʾidesi yoḳdur. Zīrā ʿāḳıbetü'l-emr ölmek **[52b]** (1) lāzımdır. Yaʿnī bir insān dünyāya her ne ḳadar ḥarīṣ (2) olur ise āhiret daḫi ol ḳadar renc-dār o olur.

(3) **Fāʾide:** ***Bordenet*** de olan tā ḫiṭābdır. ***Borden*** (4) maṣdardır iletmek maʿnāsına. Mużāriʿi **bored**'dir.[143]

131.

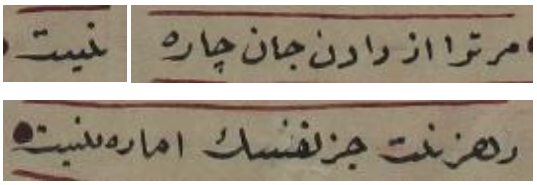
(5) Ez-tenet cān çün birūn ḫᵛāhed şoden

(6) Ḫāk ender-üstüḫᵛān ḫᵛāhed şoden

Ez-tenet, (7) bedenden. ***Cān***, cānıñ. ***Çün***, (8) çünki. ***Birūn***, ṭışra. ***Ḫᵛāhed şoden***, gidecekdir. (9) ***Ḫāk***, ṭopraḳ. ***Ender-üstüḫᵛān***, kemiginde. ***Ḫᵛāhed*** (10) ***şoden***, olacaḳdır.

Ḥāṣılı ey dünyāya meyl (11) ü raġbeti olan kimseler! Cānıñız tenden çıḳup (12) gidecek ve bunuñla ber-ā-ber kemikleriñiz daḫi ṭopraḳ (13) olup maḥv olacaḳdır. El-ḥāṣıl Kelāmu'llāh'dan (14) naṣīḥat-gīr olup dünyāya meyl itmemeli. (15) Zīrā bāḳī degildir.

132.

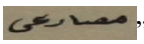

Mer-tu-rā ez-dāden cān çāre (16) nīst

Reh-zenet cuz nefsüke emmāre nīst

(17) ***Mer-tu-rā***, saña yaʿnī siziñ ve cümle içün. ***Ez-dāden cān***, **[53a]** (1) cān virmekden. ***Çāre nīst***, çāre yoḳdur. (2) ***Reh-zenet***, seniñ yoluñı kesici. ***Cuz nefsüke emmāre***, (3) nefs-i emmāreniñ ġayrısı. ***Nīst***, degildir.

Ḥāṣılı (4) her kimse ki dünyāya meyl ü maḥabbet idüp nefsiniñ (5) hevāsına düşerse ol kimseye cān virmekden (6) ġayrı çāre yoḳdur. Zīrā böyle kesiñ yolkesicisi (7)

[143] "mużāriʿ" sözcüğü metinde yanlışlıkla " " şeklinde ṣad ile yazılmıştır.

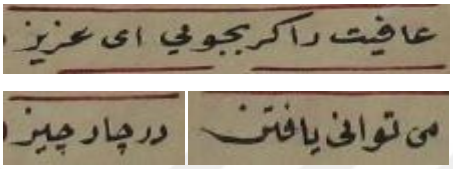
yaʿnī ṭarīḳ-i müstaḳīme ʿadem-i imtiṣāliñi bādī olıcı nefs-i (8) emmāreniñ ġayrısı degildir. Çünki insānı yoldan çıḳaran (9) ancaḳ nefs-i emmāredir. El-ḥāṣıl ẕikri sebḳat iden (10) şeyler eyü baḫtluluġa ʿalāmet ü nişāndır ṭutana.

(11) **Fā'ide:** ***Mer***, teʾkīd içündür ki ikmāl-i vezn içün (12) gelmişdir. ***Tu-rā*** da olan rā, ḥarf-i ṣıladır. ***Reh-zenef*** de (13) olan reh yol dimekdir ki rāh'dan muḫaffefdir ***meh***, (14) māhdan ve ***dāmen***, dāmāndan muḫaffef oldığı gibi.

Der-Beyān-ı Esbāb-ı (15) ʿĀfiyet Mī-Gūyed

Esbāb-ı ʿāfiyetiñ beyānıñda buyurur.

133.

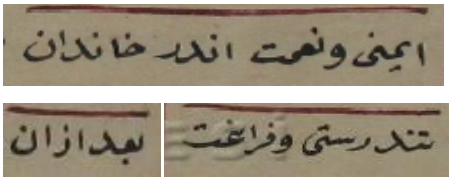
(16) ʿĀfiyet-rā ger be-cūyī ey ʿazīz

Mī-tevānī yāften (17) der-çār çīz

ʿĀfiyet-rā, ʿāfiyet ü necātı. ***Ger be-cūyī***, **[53b]** (1) eger isterseñ. ***Ey ʿazīz***, ey muḥterem olan kimse! (2) ***Mī-tevānī***, ḳādir iseñ. ***Yāften***, bulmaġa. ***Der-çār çīz***, (3) dört şeyde.

Ḥāṣılı ey ʿazīz olan kimse! Eger ʿāfiyeti (4) isterseñ ki dört şeyde bulmaġa ḳādir olasıñ (5) yaʿnī bu dört şeyʾi ele getürüp ez-dil ü cān diñler (6) iseñ ʿāfiyeti daḫi bulursuñ. **Fā'ide:** (7) ***Ger***, ḥarf-i şarṭdır ki egerden muḫaffefdir. ***Be-cūyī***, mużāriʿ-i (8) muḫāṭabdır. Maṣdarı cūyīden'dir istemek maʿnāsına. (9) Ve āḫirinde olan yā-i ṣāniye ḫiṭābdır. ***Mī-tevānī*** (10) daḫi keẕālik mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı tevānīden'dir (11) ḳādir olmaḳ maʿnāsına ve āḫirinde olan ***yā*** ḫiṭābdır.

134.

(12) Emīnī vü niʿmet ender-ḫāne-dān

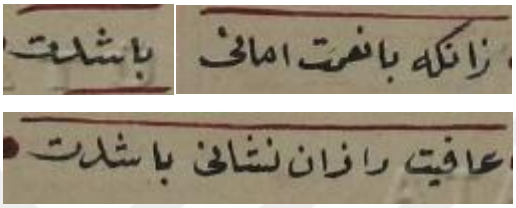
Ten-durustī vü ferāġat (13) baʿd ez-ān

Emīnī, ol dört şeyden birisi (14) emīnlikdir. ***Vü niʿmet***, daḫi ikincisi niʿmetdir. (15) ***Ender-ḫane***, evde. ***Dān***, bil. ***Ten-durustī***, (16) ve biri daḫi ṣaġlıḳdır. ***Vü ferāġat***, daḫi birisi de (17) ferāġatdır. ***Baʿd ez-ān***, andan ṣoñra yaʿnī ẕikri **[54a]** (1) sebḳat iden şeyleri bildikden ṣoñra dimek olur.

(2) Ḥāṣıl-ı ʿibāre bu olabilür ki ʿāfiyeti ġuṣṣasızlıḳda (3) ve ġam u kedersizlikde bil. Zīrā derd ü belādan vāreste (4) olunur. Niʿmeti daḫi evde bil. Zīrā Allāhu Teʿālā ḥażretleri (5) Ġafūru'r-rāḥīm ü Kerīm-i bi'l-ʿibāddır. Daḫi ʿāfiyeti (6) ṣaġlıḳda bil. Zīrā insānıñ keyfsizligi ẕikr-i Ḥāḳ'dan (7) alıḳor ve bī-ḥużūr ider. Daḫi aḫlāḳ-ı ẕemīmeyi (8) bıraḳmaḳda bil. Zīrā maḳṣūdına resīde olursuñ.

(9) **Fā'ide:** ***Ender***, der gibi edāt-ı ẓarfdır. ***Ḫāne-dān***'da, (10) ḫāne ev dimekdir. Lākin vezn-i şiʿr[144] içün hā-i (11) resmiyyesi ḥaẕf olunup emr-i ḥāżır olan dān (12) kelimesine muttaṣıl ḳılınmışdır.

135.

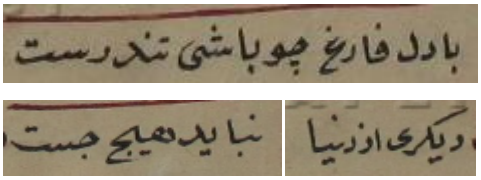
Z'ān ki bā-niʿmet emānī (13) bāşedet

ʿĀfiyet-rā z'ān nişānī bāşedet

(14) ***Z'ān ki***, ol sebebden ki dimekdir. Lākin baʿż-ı nüsḫalarda (15) çünki taḥrīr olmuşdur. Her ikisi ṣaḥīḥ olur. (16) Ḥāṣılı ẕikri sebḳat iden eşyādan. ***Bā-niʿmet***, (17) niʿmet ile yāḫud niʿmetde ve niʿmetden daḫi murād inşirāḥ **[54b]** (1) ḳılupdur. ***Emānī***'de olan yā maṣdariyyet içündür (2) emīnlik ve emīn olmaḳ maʿnāsına. Ḥāṣılı emīnlik. (3) ***Bāşedet***, saña olur. ***ʿĀfiyet-rā***, ʿāfiyetiñ. (4) ***Z'ān***, aṣlında ez-ān'dır. Vezn-i şiʿr içün hemzeyi (5) ḥaẕf idüp z'ān dimişlerdir. ***Ān*** daḫi ism-i işāret-i (6) baʿīddir ki müşārün-ileyh ***niʿmet*** kelimesidir. Ḥāṣılı (7) ***z'ān***, andan yaʿnī ol niʿmet ile ḫalāṣ olmaḳdan. (8) ***Nişānī***'de olan yā vaḥdet içündür. Ḥāṣılı (9) ***nişānī***, bir ʿalāmet. ***Bāşedet***, saña olur.

(10) Ḥāṣılı budur ki beyt-i meẕkūruñ fāʾidesiñi bildikden ṣoñra (11) niʿmet ile emīn olmaḳ saña olur ve ol niʿmet sebebiyle (12) bī-ḥużūrluḳdan emīn olmaḳ içün saña bir ʿalāmet (13) olur ve ol ʿalāmet daḫi inşirāḥ ḳılupdur.

136.

(14) Bā-dil-i fārig̱ çü bāşī ten-durust

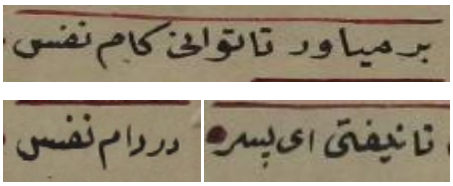
Dīgerī ez-dünyā (15) ne-bāyed hīç cust

[144] Metinde "şiʿr" sözcüğü art arda iki defa yazılmış, daha sonra birisinin üzeri karalanarak sözcük iptal edilmiştir.

Bā-dil-i fāriġ, dil-i fāriġ ile. (16) Yaʿnī fāriġ olan göñül ile. ***Çü***, çünki. ***Bāşī***, (17) olasın. ***Ten-durust***, sağ. ***Dīger***, bir daḫi. **[55a]** (1) ***Ez-dünyā***, dünyā zīnetiñden. ***Ne-bāyed***, gerekmez. ***Hīç***, (2) aṣlā. ***Cust***, istemek.

Ḥāṣılı dil-i āsūde ile ten-durust (3) olasın. Yaʿnī esbāb-ı ʿāfiyetden bunlar daḫi sende (4) olur ise bir daḫi dünyādan aṣlā bir şey istemek (5) gerekmez. Zīrā ehl-i kemāl olan kimseye bunlar iktifā ider.

137.

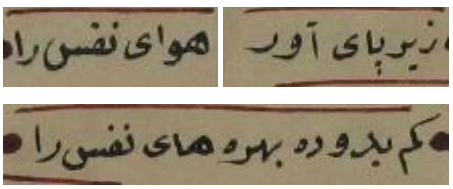
(6) Ber-me-yāver tā tevānī kām-ı nefs

Tā ne-yuftī ey piser (7) der-dām-ı nefs

Me-yāver, nehy-i ḥāżırdır. Aṣlı me-āver' (8) dir ki ḥarf-i nefy olan mīm gelmeklik ile hemze yā'ya (9) ḳalb olunup ve hā-i resmiyyesi daḫi ḥaẕf ḳılınup (10) ***me-yāver*** olmuşdur. Maṣdarı āverdendir getürmek (11) maʿnāsına. Lākin ***ber-*** ile ḳaldır maʿnāsı murād olunur. (12) Ḥāṣılı ***ber-me-yāver***, ḳaldırma. ***Tā***, ḥarf-i tevḳītdir (13) mādamki maʿnāsına. Ḥāṣılı ***tā tevānī***, mādāmki (14) ḳādir isen. ***Kām-ı nefs***, nefsiñ murādıñı. ***Tā ne-yuftī***, (15) zīrā düşmeyesin. ***Ey piser***, ey oġul! ***Der-dām-ı*** (16) ***nefs***, nefsiñ ṭuzaġına.

Ḥāṣılı ḥażret-i şeyḫ (17) püser ile cümle nāsa ḫiṭāb ideyor. Yaʿnī ey ṭālibān! **[55b]** (1) Zīnet-i dünyā ḳādir oldıġıñız vaḳt nefsiñiziñ (2) murādıñı ḳaldırmayıñız. Yaʿnī tābiʿ-i hevā-yı nefs olmamalıdır. (3) Zīrā nefsiñ ṭuzaġına düşmeyesiñiz. Her kim ki nefs- (4) perver olup murādınca olur ise nefs ḳuvvet bulur. (5) Ve bunuñla ber-ā-ber ḳuş avcınıñ dāmına giriftār (6) olup helāk oldıġı gibi insān daḫi nefsiñ (7) dāmına düşüp helāk olur.

138.

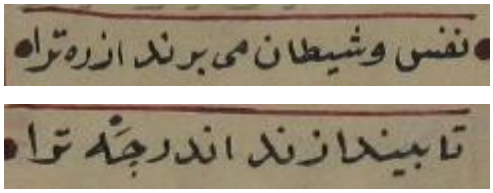
Zīr-i pāyāver (8) hevā-yı nefs-rā

Kem bedū dih behrehā-yı nefs-rā

(9) ***Zīr-i pāy***, ayaġınıñ altına. ***Āver***, getür. ***Hevā-yı nefs-rā***, (10) nefsiñ hevā ve hevesiñi. ***Kem***, az. ***Bedū***, ol nefse. (11) ***Behrehā-yı nefs-rā***, nefsiñ naṣībleriñi.

Ḥāṣılı (12) hevā-yı nefsi ayaġınıñ altına getür. Ve nefsiñ naṣībleriñi (13) nefse az vir. Yaʿnī nefsiñ teleẕẕüẕ itdigi şeyi yemeklige (14) ḥarīṣ olma.

139.

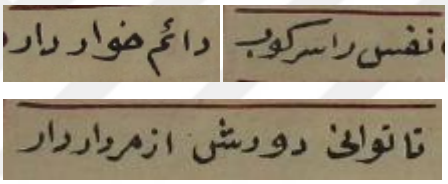
Nefs ü şeyṭān mī-berend ez-reh tu-rā

(15) Tā bi-yendāzend ender-çeh tu-rā

Nefs ü şeyṭān, (16) nefs ve şeyṭān. ***Mī-berend***, iletirler yaʿnī (17) çıḳarırlar. ***Ez-reh***, yoldan yaʿnī ṭarīḳ-i müstaḳīmden. **[56a]** (1) ***Tu-rā***, señi. ***Tā bi-yendāzend***, tā ki atarlar. ***Ender-çeh***, (2) ḳuyuya. ***Çeh***, cīm-i Fārsīniñ fetḥi ve āḫirinde olan hā'nıñ (3) sükūniyle ḳuyu dimekdir ki çāh'dan muḫaffefdir.

(4) Ḥāṣılı nefs ü şeyṭān señi ṭarīḳ-i Ḥaḳ'dan (5) çıḳarırlar tā ki señi ḳuyuya atarlar. Burada ḳuyudan murād (6) cehennemdir. El-ḥāṣıl nefse ve şeyṭāna uyma. Zīrā (7) ḥużūr-ı Ḥaḳ'dan ṭard olursın.

140.

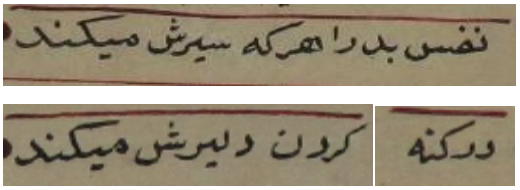
Nefs-rā ser-kūb (8) dā'im ḫ^{v}*ār-dār*

Tā tevānī dūreş ez-murdār dār

(9) ***Nefs-rā***, nefsiñ. ***Ser***, başıñı. ***Kūb***, emrdir (10) döveñ maʿnāsına. Maṣdarı kūften'dir. ***Dā'im***, (11) dāʾimā. ***Ḫ*^{v}*ār-dār***, ḫ^{v}ār u ḥaḳīr ṭut. ***Tā-tevānī***, (12) tā kim ḳādir iseñ yaʿnī ḳādir olduḳça. ***Dūreş***, (13) ol nefsi uzaḳ. ***Ez-murdār***, murdārdan.

(14) Yaʿnī cīfe-i dünyādan ve leẕẕet-dār olan nesnelerden (15) uzaḳ ṭut. El-ḥāṣıl elinden geldigi müddet (16) nefsiñi ḫ^{v}ār u ḥaḳīr ü ẕelīl ṭut dimek olur.

141.

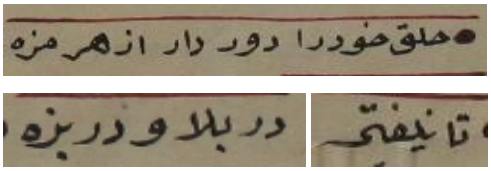
(17) Nefs-i bed-rā her ki sīreş mī-koned

Der-güneh [56b] (1) kerden dilīreş mī-koned

Nefs-i bed-rā, bī-meymenet (2) olan nefsiñi. ***Her ki***, her kimse. ***Sīreş***, ol nefs-i (3) ṭoḳ. ***Mī-koned***, eyler. ***Der-güneh kerden***, maṣādır-ı (4) mürekkebedendir. Maʿnāsı günāh itmekde. ***Dilīreş***, (5) ol nefs-i bahadır. ***Mī-koned***, eyler.

Ḥāṣılı meymenetsiz (6) nefsiñi her kimse ki dāʾimā istediğiñi yedirüp (7) ṭoḳ ṭutar ise günāh eylemekde. Ol nefsi ḳādir (8) eyler yaʿnī keşret-i eklden nāşī nefs ḳuvvet bulur.

142.

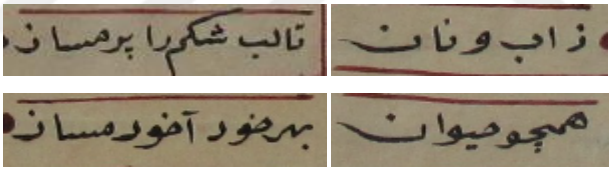
(9) Ḫalḳ-ı ḫod-rā dūr-dār ez-her meze

Tā ne-yuftī (10) der-belā vü der-beze

Ḫalḳ-ı ḫod-rā, kendi boġazıñı. (11) ***Dūr-dār***, uzaḳ ṭut. ***Ez-her meze***, her leẕẕet (12) ve dad ve çeşnīden. ***Tā ne-yuftī***, tā kim düşmeyesin. (13) ***Der-belā***, belāya. ***Vü der-beze***, ve günāha.

Ḥāṣılı (14) āḫiretde āsāyişiñi isteyen kimse kendi (15) boġazıñı cemīʿ-i leẕẕetden uzaḳ ṭutar ve bunuñla ber-ā-ber (16) belā vü günāha giriftār olmaz.

143.

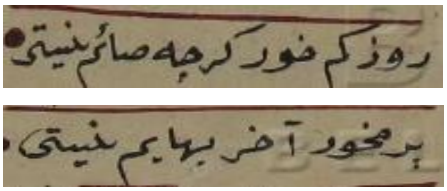
Z’āb u nān (17) tā leb şikem-rā pür me-sāz

Hem çü ḥayvān [57a] (1) behr-i ḫod āḫūr me-sāz

Z’āb, ṣudan. ***U nān***, (2) ve etmekden. ***Ṭā leb***, tudaġıña ḳadar. Yaʿnī kināye (3) vü mübālaġadır çoḳ yemekden. ***Şikem-rā***, ḳarnıñı. (4) ***Pür me-sāz***, ṭoldurma. ***Hem-çü ḥayvān***, ḥayvān (5) gibi. ***Behr-i ḫod***, kendiñ içün. ***Āḫūr me-sāz***, (6) āḫūr düzme yaʿnī yapma.

Ḥāṣılı boġazıña (7) ḳadar āb u nāndan ṭoldurma ve ḥayvān gibi kendiñ (8) içün āḫūr yapma. El-ḥāṣıl eger çoḳ yersen (9) ḳarnıñı ḥayvān āḫūrı gibi yapmış olursın. (10) Bu ṣūretde sen daḫi ḥayvān olmuş olursın (11) dimek olur.

144.

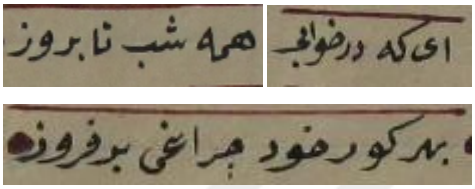
Rūz kem ḫor gerçi ṣā’im nīstī

(12) Pür me-ḫor āḫir behā'im nistī

Rūz , gündüz. (13) ***Kem ḫor***, az ye. ***Gerçi***, egerçi. Yaʿnī her ne ḳadar. (14) ***Ṣā'im nīstī***, ṣā'im degil iseñ de. ***Pür me-ḫor***, (15) çoḳ yeme. ***Āḫir***, āḫirü'l-emr. ***Behā'im***, ḥayvān. (16) ***Nīstī***, degilsin.

Ḥāṣılı oruç ṭutmaz isen de (17) gündüz az ye. Ḥaṭṭā gice bile yeme. Āḫir sen ḥayvān **[57b]** (1) degilsin. Yaʿnī çoḳ yemek ḥayvān ṣıfatıdır. Zīrā (2) insān dā'imā azar azar ekl ider.

145.

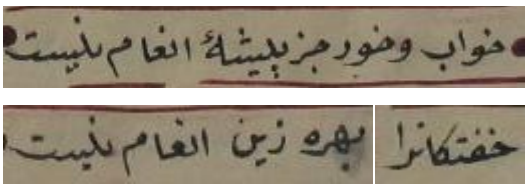
Ey ki der-ḫ^{v}ābī (3) heme şeb tā-be-rūz

Behr-i gūr-ı ḫod çerāġī ber-fürūz

(4) ***Ey ki***, ey kimse ki! ***Der-ḫ^{v}ābī***, uyḳudasın. (5) ***Heme şeb***, bütün gice. ***Tā-be-rūz***, gündüze ḳadar (6) murād-ı vaḳt ṣabāḥıdır. ***Behr-i gūr-ı ḫod***, kendi ḳabriñ (7) içün. ***Çerāġī***, bir ḳandīl. ***Ber-fürūz***, aṣlında (8) ber-efrūzdur. Vezn-i şiʿr içün elif ḥaẕf olunup (9) ***ber-fürūz*** oḳunur. Ḥāṣılı ***ber-fürūz***, yaḳ.

(10) Ḥāṣılı ey kimse ki cümle gice ṣabāḥa dek uyḳuda- (11) sın. Kendi ḳabriñ içün bir ḳandīl yaḳ. Zīrā (12) mezārıñ ẓulmetinden ḫalāṣ olursın. El-ḥāṣıl (13) gündüze ḳadar uyumaḳ ḳabrde ẓulmeti mūcib olur. (14) Eger giceniñ bir miḳdārıñı ṭāʿat ü ʿibādet ile (15) geçürir iseñ ḳabrde istirāḥatiñi mūcib olur.

146.

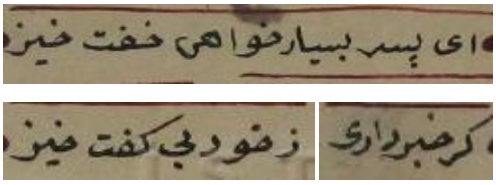
(16) Ḫ^{v}āb u ḫor cuz pīşe-i inʿām nīst

Ḫuftegān-rā (17) behre z'īn inʿām nīst

Ḫ^{v}āb, uyḳu. **[58a]** (1) ***U ḫor***, ve yemek. ***Cuz pīşe-i inʿām***, iḥsān-kārīniñ (2) ġayrı. ***Nīst***, degildir. ***Ḫuftegān-rā***, uyumuşlara. (3) ***Behre***, naṣīb. ***Z'īn inʿām***, bu iḥsāndan. ***Nīst***, (4) yoḳdur.

Ḥāṣılı böyle çoḳ uyumaḳ ve çoḳ (5) yemek ḥayvānıñ kārıdır ve ḫufte olanlara bu inʿāmdan (6) naṣīb yoḳdur. Yaʿnī çoḳ yemek ve çoḳ uyumaḳ (7) rızḳıñ eksikligiñi mūcib olur.[145]

147.

(8) Ey piser bisyār ḫ^{v}āhī ḫuft ḫīz

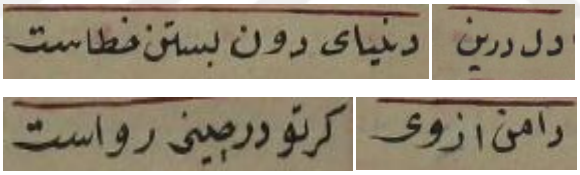
Ger ḫaber-dārī (9) zi-ḫod bī-goft ḫīz

Ey piser, ey oġul! ***Bisyār*** (10) ***ḫ^{v}āhī ḫuft***, çoḳ uyumaḳ ister isen. ***Ḫīz***, (11) ḳalḳ. ***Ger ḫaber-dārī***, eger ḫaber-dār iseñ. Yaʿnī ḫaberiñ (12) var ise. ***Zi-ḫod***, kendiñden. ***Bī-goft***, söylemeden.

(13) ***Ḫīz***, ḳalḳ.

Ḥāṣılı ey oġul! Ḫ^{v}āb-ı ġafletden (14) uyan, biraz ʿibādet ile meşġūl ol. Kendiñden (15) ve ḳıyāmet gününden ḫaberiñ var ise İsrāfīl'iñ (16) ḫiṭābı ḳulaġına gitmeden ḳalḳ dimekdir.

148.

Dil der-īn (17) dünyā-yı dūn besten ḫaṭāst

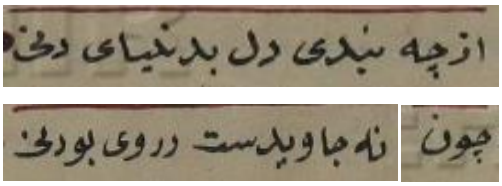
Dāmen ez-vey [58b] (1) ger tu der-çīnī revāst

Dil, göñül. ***Der-īn dünyā-yı*** (2) ***dūn***, terkīb-i tavṣīfīdir ve maʿnāsı bu ednā ve alçaḳ (3) olan dünyāya. ***Besten***, bağlamaḳ yaʿnī meyl ü raġbet (4) itmek. ***Ḫaṭāst***, kendiñi bilene büyük ḫaṭādır. (5) ***Dāmen***, etegiñi. ***Ez-vey***, o dünyādan. ***Ger tu***, eger sen. (6) Ḫiṭāb-ı ʿumūmīdir. ***Der-çīnī***, ṭoplayasın. (7) ***Revāst***, cāʾizdir.

Ḥāṣılı ednā olan dünyāya (8) göñül virmek ḫaṭādır. Zīrā ʿālim ü dānā olan (9) kimse, cāhil ü nā-dān ile maḥabbet itmedigi gibi sen daḫi (10) andan dāmeniñi düşürüp maḥabbet itmemekligiñ (11) cāʾizdir.

149.

[145] Metinde bu sözcükten sonra "ḥāṣılı" kelimesi yazılmış, daha sonra bunun üzeri karalanarak sözcük iptal edilmiştir.

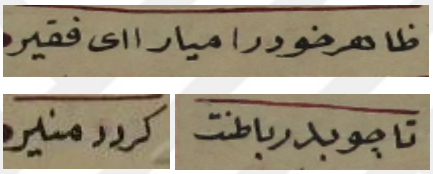
Ez-çi bendī dil be-dünyā-yı denī

Çün (12) ne-cāvīdest der-vey būdenī

Ez-çi, neden? (13) ***Bendī***, bağlarsañ. ***Dil***, göñlüñi. ***Be-dünyā-yı denī***, (14) alçaḳ ve ḥaḳīr olan dünyāya. ***Çün***, çünki. (15) ***Ne-cāvīdest***, bāḳī degildir. ***Der-vey***, dünyāda. (16) ***Būdenī***, olmaḳ yaʿnī meyl itmek maʿnāsınadır ki āḫirinde (17) olan yā zāʾiddir.

Ḥāṣılı ne eclden ve ne sebebden **[59a]** (1) alçaḳ ve bī-meymenet olan dünyāya göñlüñi bağlayup (2) iftiḫār idersin, itme. Zīrā dünyānıñ beḳāsı yoḳdur. (3) Beḳāsı olmadıġı eclden göñül bağlamayasın (4) ve zīnetine daḫi aldanmayasın dimek olur.

150.

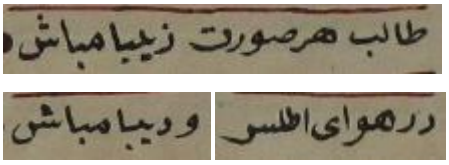
(5) Ẓāhir-i ḫod-rā me-y-ārā ey faḳīr

Tā çü bedr bāṭınet (6) kerded münīr

Ẓāhir-i ḫod-rā, kendi ẓāhiriñi. (7) ***Me-yār***, nehy-i ḥāżırdır. Aṣlı, ārādır. Baʿd ez-īn (8) mīm-i nāfiyeniñ duḫūli ḥīninde hemze yā'ya ḳalb olunup (9) ***me-y-ārā*** olmuşdur. Ve maṣdarı ārāsten'dir tezyīn (10) itmek maʿnāsına. Ḥāṣılı ***me-y-ārā***, tezyīn itme. (11) ***Ey faḳīr***, ey dervīş ve elem ü kederi çoḳ olan (12) kimse! ***Tā çü bedr***, zīrā bedr gibi yaʿnī on beş (13) günlük ay gibi. ***Bāṭınet***, ey faḳīr! Bāṭınıñ yaʿnī (14) rūḥuñ. ***Kerded***, olur. ***Münīr***, żiyā virici (15) ve rūşen.

Ḥāṣılı ey faḳīr ü keder-mend olan (16) kimse! Kendi ẓāhiriñi müzeyyen ḳılma. Zīrā bāṭınıñ (17) on beş günlük ay gibi rūşen olur. **[59b]**

151.

(1) Ṭālib-i her ṣūret-i zībā me-bāş

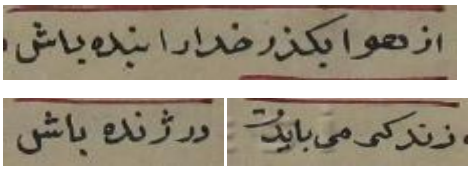
Der-hevā-yı aṭlas (2) u dībā me-bāş

Ṭālib-i her ṣūret, terkīb-i iżāfīdir. (3) Lākin ***zībā*** ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki ***zībā*** (4) ***ṣūret'iñ*** ṣıfatıdır ve ***ṣūret*** mevṣūfdur. (5) Ḥāṣılı ***ṭālib-i her ṣūret-i zībā***, her zīnetlü olan (6)

ṣūret ü şekliñ ṭālibi. ***Me-bāş***, olma. (7) ***Der-hevā-yı aṭlas u dībā***, aṭlas ve dībānıñ hevā (8) ve hevesinde. ***Aṭlas*** bir nevʿ ḳumāşdır. ***Dībā*** daḫi (9) hakeẕā. ***Me-bāş***, olma.

Ḥāṣılı her zīnetlü ve güzel (10) olan şekliñ ṭālibi olma ve aṭlas u dībāya daḫi (11) maḥabbet idici olma. Zīrā beḳāsı yoḳdur.

152.

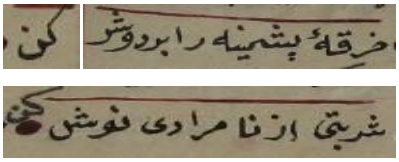
(12) Ez-hevā be-g'ẕer Ḫudā-rā bende bāş

Zindegī mī-bāyedet (13) der-jende bāş

Ez-hevā, hevā ve hevesden yaʿnī (14) nefs-perverlikden. ***Be-g'ẕer***, geç yaʿnī terk idüp. (15) ***Ḫudā-rā***, Allāhu Teʿālā'ya. ***Bende bāş***, ḳul ol. (16) ***Zindegī***, bunuñ birle zindelik yaʿnī dirilik. ***Mī-bāyedet***, (17) saña gerek ise. ***Der-jende bāş***, eski ve yamalı **[60a]** (1) elbise içinde ol.

Ḥāṣılı nefs-perverlikden vaz- (2) geçüp Allāhu Teʿālā'ya ḳul ol.[146] Ve saña ḥayāt-ı ḥaḳīḳī (3) gerekse zīnet-i dünyāyı terk idüp pāre pāre elbise (4) içünde ol ki mūcib-i saʿādet-i maʿnevīdir.

153.

Ḫırḳa-ı peşmīne-rā ber-dūş (5) kon

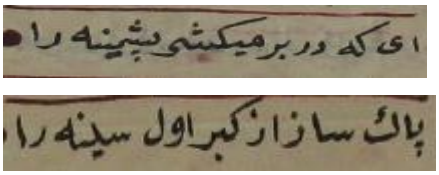
Şerbetī ez-nā-murādī nūş kon

(6) ***Ḫırḳa-ı peşmīne-rā***, yüñe mensūb olan ḫırḳayı. ***Ber-dūş kon***, maṣādır-ı (7) mürekkebeden ve ıṣṭılāḥāt-ı Fārsiyyedendir ki giy dimekdir. (8) ***Şerbetī ez-nā-murādī***, nā-murādlıḳdan bir ġarīb şerbet. (9) ***Nūş kon***, içmek eyle yaʿnī iç.

Ḥāṣılı yokdan (10) olan ḫırḳayı giy ki ber-murād olasın. Ve nā-murād- (11) lıḳdan bir ʿacīb olan şerbeti iç. El-ḥāṣıl bu şerbetde (12) gerçi ġarābet var ise de ber-murādlıḳ şerbetidir. (13) Zīrā herkes bu şerbeti nūş idemez. Yaʿnī dervīşlik (14) ve ḫırḳa-pūş olmaḳlıḳ dünyāda nā-murādlıḳdır. (15) Ve dünyāda her kim ki nā-murād olur ise ol kimse (16) āḫiretde ber-murād olur. Burada şerbetden murād (17) ṣıfat-ı ʿışḳdır.

154.

[146] Der-kenār: Zīrā hevā-yı nefse tabʿiyyet gibi fenā nesne yoḳdur. Çünki insānıñ maʿrifet-i Ḥaḳ'dan ġafletiñi bādī olur.

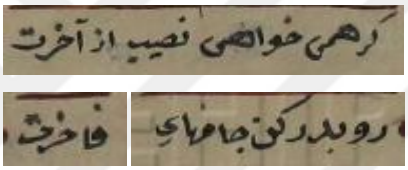
Ey ki der-ber mī-keşī peşmīne-rā

[60b] (1) Pāk sāz ez-kibr evvel sīne-rā

Ey ki, ey kimse (2) ki! ***Der-ber***, üzerine. ***Mī-keşī***, çekersin. ***Peşmīne-rā***, (3) yüñden olan ḫırḳayı. ***Pāk sāz***, pāk düz (4) yaʿnī temizle. ***Ez-kibr***, kibr ü ġurūrdan. ***Evvel***, (5) ibtidā. ***Sīne-rā***, derūnıñı.

Ḥāṣılı yalñız (6) dervīşlik ile ve yāḫud yokdan ḫırḳa giymeklik (7) ile ber-murād olmaz. Zīrā ibtidā ḳalbiñi kibr ü ġurūr (8) ṣıfatından pāk idüp andan ṣoñra ḫırḳa-ı peşmīneyi (9) giy. Öyle pāre pāre ḫırḳa giyüp de āḫiretde (10) ber-murād olurum ẓan itme ṣaḳın. El-ḥāṣıl kibr itmemelidir.

155.

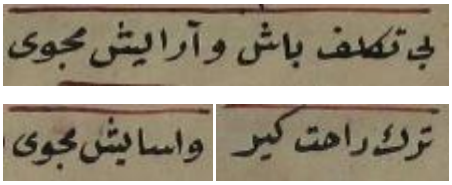
(11) Ger hemī-ḫ^{v}āhī naṣīb ez-āḫiret

Rev be-der kon cāmehā-yı (12) fāḫiret

Ger hemī-ḫ^{v}āhī, eger ister iseñ. ***Naṣīb***, (13) behre. ***Ez-āḫiret***, aḫiretden yaʿnī āḫiret niʿmetiñden. (14) ***Rev***, yüri git. ***Be-der kon***, ṭaşra eyle yaʿnī çıḳar. (15) ***Cāmehā-yı fāḫiret***, seniñ faḫr idici olan eṣvābıñı. (16) Murād māsivādır.

Ḥāsılı eger āḫiret niʿmetiñden naṣīb-i keṣīr (17) ister iseñ yüri cāmehā-yı fāḫireñi ṭaşra eyle yaʿnī terk it. El-ḥāṣıl māsivāyı terk it ki **[61a]** (1) ol vaḳt naʿīm-i āḫiretden behre-i vāfire bulursın dimekdir.

156.

(2) Bī-tekellüf bāş u ārāyiş me-cūy

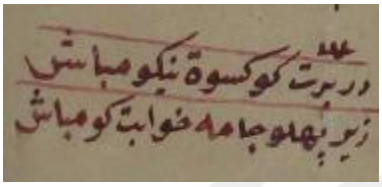
Terk-i rāḥat gīr (3) u āsāyiş me-cūy

Bī-tekellüf, tekellüfsüz. ***Bāş***, ol. (4) ***U ārāyiş me-cūy***, daḫi zīnet arama yaʿnī isteme. (5) ***Terk-i rāḥat***, rāḥatıñ terkiñi. ***Gīr***, ṭut. ***U āsāyiş*** (6) ***me-cūy***, ve rāḥat idiş arama yaʿnī rāḥat

itmek (7) isteme. ***Āsāyiş***, ism-i maṣdardır. ***Me-cūy***, fiʿl-i nehydir. (8) Maṣdarı costendir ki aramaḳ maʿnāsına.

Ḥāṣılı (9) libās içün bī-tekellüf ol ve zīnet isteme. Zīrā (10) zīnetlü libās istemek ve giymek tekellüfü mūcib olur. (11) Ve rāḥatıñ terkiñi ṭut ve rāḥat itmekligi isteme. Zīrā (12) dünyā ḳahr ile imtizāc itmişdir. El-ḥāṣıl dervīşlik (13) Ḫudā'ya ʿāşıḳ olmaḳ dimekdir. Bunuñla ber-ā-ber böyle bir ṣāniʿ-i (14) ʿaẕīme ʿāşıḳ olan rāḥat-ı dünyā ve zīneti ister mi?[147]

157.

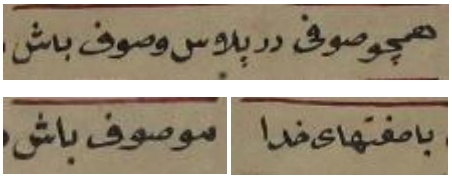
Der-beret gū kisvet-i nīkū me-bāş

Zīr-i pehlü cāme-ḫᵛābet gū me-bāş[148]

(15) ***Der-beret***, üzerinde. ***Kisvet-i nīkū***, eyü olan libās. (16) ***Gū***, söyle. ***Me-bāş***, olmasun. ***Zīr-i pehlü***, (17) yanıñ altında yaʿnī yanında. ***Cāme-ḫᵛābet***, [61b] (1) uyḳu cāmesiñi yaʿnī düşüñi. ***Gū***, söyle. ***Me-bāş***, (2) olmasun.

Ḥāṣılı üzerinde eyü olan libās olmasun söyle. (3) Ve yanıñda düşüñ olmasun söyle. Lākin bu ne dimek (4) oldı? Yaʿnī ey kimse! Eger ʿāşıḳ-ı Ḫudā iseñ nefs-perver olup (5) şöhret bulmaḳ içün eṣvāb ḳaydında olma ve nefsiñ (6) rāḥatı içün düşüñ efkār ü tedārükünde olma dimekdir.

158.

(7) Hem-çü ṣūfī der-palās u ṣūf bāş

Bā-ṣıfathā-yı Ḫudā (8) mevṣūf bāş

Hem-çü ṣūfī, zāhid gibi. ***Der-palās***, (9) ʿabā içünde. ***U ṣūf***, ve yüñden ṭoḳunmuş libās (10) içünde. ***Bāş***, ol. ***Bā-ṣıfathā-yı Ḫudā***, Ḫudā'nıñ (11) ṣıfatları ile. ***Mevṣūf bāş***, vaṣıflanmış ol. (12) Ol ṣıfatlar daḫi bunlardır: raḥmet ü rıżāʾ ve ṣabr u ḥilm ve ʿafv (13) ü emṣāli gibi şeylerdir.

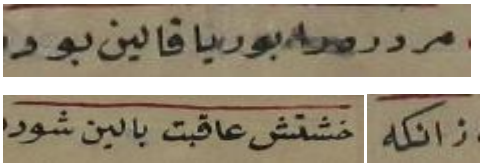
---

[147] Der-kenār: Elbette istemez.

[148] Metinde bu beyit der-kenārda yazılmıştır. Muhtemelen metin yazılırken bu beyit unutulmuş daha sonra kontrol edilirken hata fark edilerek beyit der-kenāra yazılmıştır. Anlam bütünlüğünün bozulmaması için beyit yukarıda yazılmıştır.

Ḥāṣılı zāhid gibi palās (14) u ṣūf içünde ol ve eski eṣvāb ile ḳanāʿat (15) eyle. Bununla ber-ā-ber bāṭınıñı taṭhīr itmelidir. (16) Ve o taṭhīr daḫi ṣıfāt-ı İlāhiyye ile muttaṣıf olmaḳlıġı (17) iḳtiżā ider.

159.

Merd-i reh-rā būriyā kālīn buved

Z'ān ki [62a] (1) ḫişteş ʿāḳıbet bālīn şeved

Merd-i reh-rā, yola sülūk (2) iden kimse içün. ***Būriyā***, ḳāmış yāʿnī ḥaṣīr. ***Ḳālīn buved***, (3) kilīm olur yaʿnī kilimdir. ***Z'ān ki***, zīrā ol sebebden (4) būriyā ḳālīn olur ki. ***Ḫişteş***, kerpiç onuñ (5) yaʿnī ol kimseniñ. ***ʿĀḳıbet***, āḫirü'l-emr yaʿnī iẕākān- (6) ü'l-emr dimekdir. ***Bālīn***'de edāt-ı mefʿūlün bih olan rā (7) muḳadderdir. Ḥāṣılı bālīn-rā yaṣdıġı. ***Şeved***, olur.

(8) Ḥāṣılı sālik-i rāh olan kimse içün ḥaṣīr gice (9) olur. Şol eclden ki ʿāḳıbetü'l-emr ḳabrde baş (10) altında yaṣdıġı ṭuġla olur. Burada sālik-i rāhdan (11) murād, dervīş ü faḳīr kimsedir. El-ḥāṣıl ehl-i ṭarīḳ (12) olan kimesne zīnetlü elbise giymekligi istek (13) itmez. Zīrā ḳabrde bir ṭuġla pārçesi ile iktifā oluna- (14) cakdır.

Der-Ṣıfat-ı Dervīşī ü Ḥubb-ı Dervīşān Güyed

(15) Dervīşligiñ ṣıfatıñı ve dervīşler ile maḥābbet itmekligiñ (16) ḥāl ü aḥvāliñi söyler.

160.

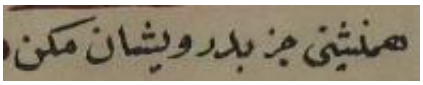
Ger tu-rā ʿaḳlest bā-dāniş (17) ḳarīn

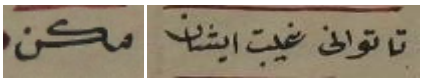
Bāş dervīş ü be-dervīşān nişīn

[62b] (1) ***Ger tu-rā***, eger seniñ. ***ʿAḳlest***, ʿaḳlıñ var ise. (2) ***Bā-dāniş ḳarīn***, ʿilme yaḳīn. ***Bāş dervīş***, faḳīr (3) ol. ***Ü be-dervīşān***, ve faḳīrler ile. ***Nişīn***, (4) otur.

Ḥāṣılı ʿilmiñ ile ʿaḳl iseñ dünyādan (5) el çeküp faḳīr ü dervīşān ile oturup ṣoḥbet eyle.

161.

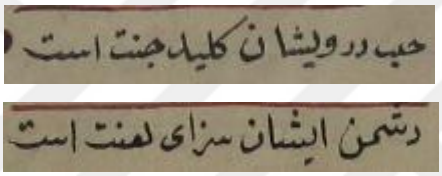
(6) Hem-nişīnī cuz be-dervīşān me-kon

Tā-tevānī ġıybet-i īşān (7) me-kon

Hem-nişīnī, hem-nişīnlik. ***Cuz be-dervīşān***, (8) dervīşleriñ ġayrıyla. ***Me-kon***, itme. ***Tā-tevānī***, mādāmki (9) ḳādirsen yaʿnī ḳādir oldıġıñ vaḳt. ***Ġıybet-i īşān***, (10) anları ġıybet. ***Me-kon***, eyleme.

Ḥāṣılı dervīşleriñ (11) ġayrıyla hem-ṣoḥbetlik itme. Ancaḳ dervīşler ile hem-celīs (12) ol. Zīrā dervīşler ile oturup maḥabbet itmek (13) ve muṣāḥib olmaḳ kibr ü ġurūruñ defʿ ü izālesiñi mūcib (14) olur ve bunuñla ber-ā-ber ḳādir oldıġıñ müddet anları (15) ġıybet eyleme. Çünki dervīşleri taʿarruż itmek dīger kimseleri (16) taʿarruż eylemek gibi degildir. Zīrā dervīşler Ḫudā'nıñ (17) maḥbūblarıdır.

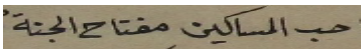
162.

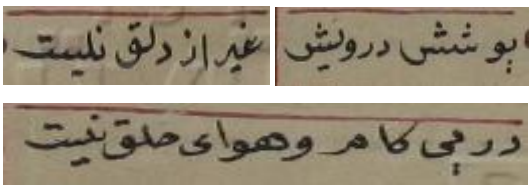
Ḥubb-ı dervīşān kilīd-i cennet est

[63a] (1) Düşmen-i īşān sezā-yı laʿnet est

Ḥubb-ı dervīşān, (2) dervīşler ile maḥabbet itmek. ***Kilīd-i cennet est***, cennetiñ (3) kilīdidir yaʿnī anaḫtarıdır. ***Kilīd-i cennet*** den daḫi murād (4) dost-ı Ḫudā'dır. ***Düşmen-i īşān***, anlarıñ düşmeñi. (5) ***Sezā-yı laʿnet est***, laʿnete lāyıḳdır.

Ḥāṣılı (6) ṭarīḳ-i müstaḳīme sülūk iden dervīşān ile (7) maḥabbet ü ṣoḥbet itmek cennet-i aʿlānıñ anaḫtarıdır.(8) Zīrā **Ḥubbü'l-mesākīn miftāḥü'l-cennet'**dir.[149] Ve anlarıñ düşmeñi (9) laʿnetu'llāhi-ʿaleyh dinmege sezādır.

163.

Pūşiş-i dervīş (10) ġayr ez-delḳ nīst

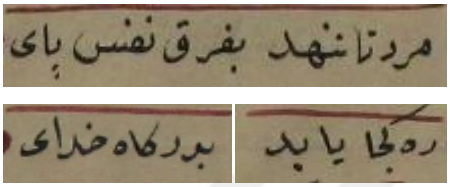
Der-pey-i kām u hevā-yı ḫulḳ nīst

[149] Hadis: Cennetin anahtarı fakirleri sevmektir. Râvî: Abdullah ibn-i Ömer . Elbânî, *Za'îfü'l-Câmi* 4731; *Silsiletü'l-Za'îfe* 1394; Es-Suyûtî, Câmiü'ş-Şağîr 7304.

(11) ***Pūşiş-i dervīş***, dervīşiñ örtünişi (12) yaʿnī urbası. ***Ġayr ez-delḳ***, ḫırḳa vü ʿabādan ġayrı. (13) ***Nīst***, degildir. ***Der-pey-i kām***, murādı ardında yaʿnī (14) leẕẕāt-ı nefsiyyesinde. ***U hevā-yı ḥulḳ***, ve boġazınıñ (15) hevāsında. ***Nīst,*** degildir.

Ḥāṣılı dervīşānıñ (16) urbası ancaḳ köhne libās u ḫırḳadır. Zīrā dervīşligiñ (17) ṭarīḳi budur. Lākin yalandan olur ise anlar bu taʿrīfden **[63b]** (1) ḫāricdir. Ve dervīş olan kimse nefsiñ murādı (2) ardında ve boġazınıñ hevāsında degildir. (3) Zīrā anlar hevā-yı rūḥānī ile merzūḳ olurlar.[150]

164.

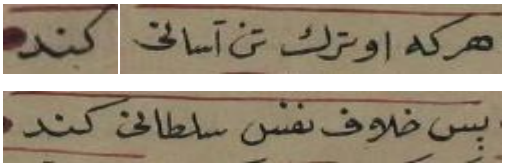

(4) Merd tā nen'hed be-farḳ-ı nefs pāy
Reh kücā yābed (5) be-dergāh-ı Ḫudāy

Merd, er yaʿnī insān. ***Tā***, mādem ki. (6) ***Ne-nuhed***, fiʿl-i nehydir. Lākin vezn-i şiʿr içün nūn-ı ṣāniye (7) sākin oḳunur. Maʿnāsı ḳoma dimekdir. Maṣdarı (8) nihādendir. ***Be-farḳ-ı nefs***, nefsiñ tepesine. ***Pāy***, (9) ayaḳ. ***Reh***, yol. ***Kücā***, ḳanda. ***Yābed***, bulur. (10) ***Be-dergāh-ı Ḫudāy***, Ḫudā'nıñ dergāhına.

Ḥāṣılı (11) mādām ki dervīş olan kimse nefs-i emmāreniñ tepesine (12) ayaḳ ḳomaya yaʿnī nefsi ḳırmayup her istediğiñi (13) yapar ise Ḫudā'nıñ dergāhına ḳanda yol bulur (14) yaʿnī bulmaz. Zīrā nefs-i emmāreyi terk itmedikçe vāṣıl-ı (15) Ḥaḳ olmaḳ müyesser olmaz.

165.

Her ki ū terk-i ten-āsānī (16) koned
Pes ḫilāf-ı nefs sulṭānī koned

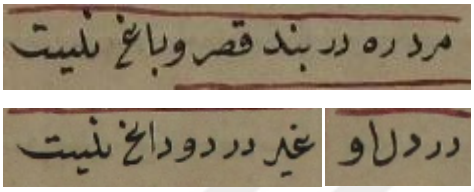
Her ki, her kimse ki. ***Ū***, o kimse. ***Terk-i ten-āsānī*** de **[64a]** (1) iki terkīb vardır. Biri terkīb-i iżāfī ve biri (2) vaṣf-ı terkībīdir. Terkīb-i iżāfī, ***terk*** lafẓınıñ (3) ***ten-āsā*** ya mużāf olması. Vaṣf-ı terkībī yalñız (4) ***ten-āsān***'dır ki ten-āsānende'den muḫaffefdir (5) vücūd besleyici maʿnāsına. Āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet (6) içündür. El-ḥāṣıl ***terk-i ten-āsānī***, vücūd

[150] Der-kenār: Fā'ide: Ḥalḳ, ḥā-i mühmeleniñ fetḥiyle boġaz dimekdir.

besleyi- (7) ciligiñ terkiñi. ***Koned***, eyleye. ***Pes***, imdi. (8) Yaʿnī iẕākānü'l-emr. Keẕālik ***ḫilāf-ı nefs***, nefs-i (9) bī-meymenetiñ ḫilāfı üzerine. ***Sulṭānī***, pādişāhlıḳ. (10) ***Koned***, ider.

Ḥāṣılı her kimse ki o kimse vücūdıña (11) rāḥat virmeyüp çoḳ yemez ise imdi o kimse (12) ḫilāf-ı nefs üzerine pādişāhlıḳ ider. Yaʿnī (13) ten-perver olmaḳlıḳ, nefs-perver olmaḳlıḳ dimekdir. (14) Eger bir kimse nefsiñi besler ise ol vaḳt nefs, (15) o kimseniñ pādişāhı olur. Lākin ten-perver olmaz ise (16) o kimse nefsiniñ pādişāhı olur dimekdir. (17) Pes ḫilāf-ı nefsden murād budur.

166.

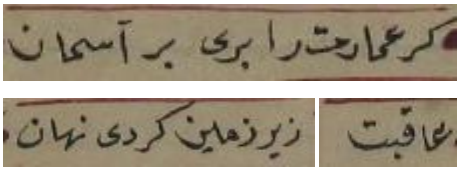
[64b] (1) Merd-i reh der-bend-i ḳaṣr u bāġ nīst

Der-dil-i ū (2) ġayr-ı derd ü dāġ nīst

Merd-i reh, yoluñ eri (3) yaʿnī Ḫudā'nıñ yoluna sülūk iden kimsedir. ***Bend-i*** (4) ***ḳaṣr u bāġ***, köşk ü baġçe ḳayd u sevdāsında. (5) ***Nīst***, degildir. ***Der-dil-i ū***, sālik-i rāh-ı Ḫudā olan (6) kimseniñ ḳalbiñde. ***Ġayr-ı derd ü dāġ***, derd lüġatde (7) elem ü keder dimekdir. Lākin burada maḥabbet-i Ḫudā murāddır. (8) Ve ***dāġ*** lüġatde tamġaya dirler ise de burada murād (9) maḥabbet-i ʿışḳdan göñülde ḥāṣıl olan ḥarāretdir. (10) El-ḥāṣıl ***ġayr-ı derd ü dāġ***, ʿışḳ ve ḥarāret-i maḥabbetiñ (11) ġayrı. ***Nīst***, yoḳdur.

Ḥāṣılı Ḫudā'nıñ yoluna (12) sülūk iden kimse köşk ve baġçe[151] ḳayd u sevdāsında (13) degildir. Zīrā ***ḳaṣr u bāġ***, dünyāya meyl itdirüp (14) yoldan alıḳor. Ve o sālikiñ ḳalbiñde ʿışḳıñ (15) ve maḥabbetiñ ġayrı yoḳdur. Ancaḳ sevdā-yı maḥabbet-i Ḫudā (16) vardır.

167.

Ger ʿimāret-rā berī ber-āsmān

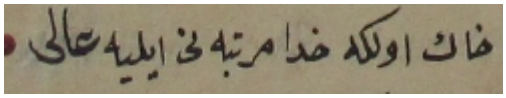
ʿĀḳıbet (17) zīr-i zemīn gerdī nihān

Ger, ḥarf-i şarṭdır ki egerden [65a] (1) muḫaffefdir. ***ʿİmāret-rā***, ʿimāreti. ***Berī***, fetḥala mużāriʿ-i muḫāṭabdır. (2) İledir iseñ dimekdir ki maṣdarı żamm-ı bā ile bordendir (3) iletmek maʿnāsına. ***Ber-āsmān***, göge. ***ʿĀḳıbet***, ʿāḳıbetü'l- (4) emr. ***Zīr-i zemīn***, yer altında

[151] Der-kenār: Bāġçe, bā-i medle yazılmaḳ eṣaḥḥ-ı imlādır.

dimekdir ki der-zīr-i zemīn (5) taḳdīrindedir. ***Gerdī***, kāf-ı Fārsīyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır. (6) Maṣdarı gerdīdendir. Gezmek ve ṭolanmaḳ ve olmaḳ (7) maʿnālarınadır. El-ḥāṣıl ***gerdī nihān***, gizlü olursın.

(8) Ḥāṣılı eger ʿimāreti āsmāna iledir iseñ yaʿnī (9) köşkler ve bağçeleriñ olup Nemrūd gibi başıñ (10) kibrindeñ göklere çıḳar ise ʿāḳıbetü'l-emr yer altında (11) gizlü olursın. Yaʿnī ol vaḳt āsmāna getürmezler. (12) Ancaḳ yer altında medfūn olursın ve bunuñ birle (13) ʿulvīden süflīye düşersin. İşte nefsine uyup (14) isrāf-ı māl iden kimseleriñ ḥāli böyle olur. (15) **Beyt:**

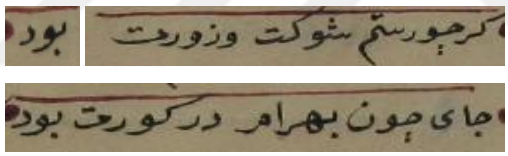

Ḫāk ol ki Ḫudā mertebeni eyleye ʿālī

(16) Tāc-ı ser-i ʿālemdir o kim ḫāk-i ḳademdir[152]

El-ḥāṣıl tevāżuʿ (17) idüp ḫāk-i süflīde ḳalmayup ḫāk-i ʿālīye sālik **[65b]** (1) ü dāḫil olmalıdır.

168.

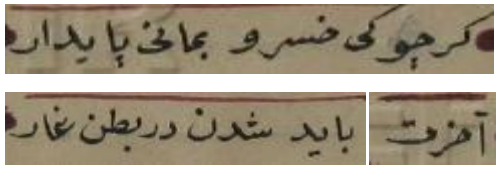
Ger çü Rüstem şevket ü zūret (2) buved

Cāy çün Behrām der-gūret buved

Ger çü Rüstem, (3) Rüstem pehlüvān gibi. ***Şevket ü zūret***, seniñ ḳuvvet (4) ü şecāʿatiñ. ***Buved***, ola. ***Gūret***'de olan tā ḫiṭāb-ı maʿnāda (5) ***cāy*** kelimesine muḳayyeddir. El-ḥāṣıl cāyet, ʿāḳıbet yeriñ. (6) ***Çün Behrām***, Behrām Şāh gibi. ***Der-gūr***, ḳabrde. (7) ***Buved***, olur.

Ḫāṣılı murādu'llāh vāḳiʿ oldıġı vaḳtde (8) heybet ü zūr ve ḳuvvet ü mālına baḳmayup ḳabre dāḫil (9) eyler. Ol vaḳt Rüstem ü Behrām olmaḳ fā'ide virmez. (10) İllā kibr ü ġurūr u ġafleti bıraḳup güzel ʿamellere saʿy (11) itmelidir.

169.

Ger çü Keyḫüsrev be-mānī pāy-dār

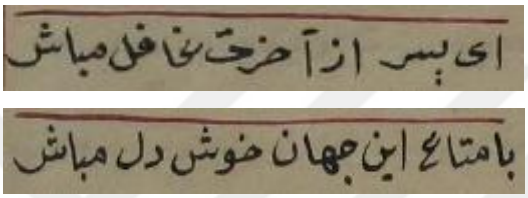
[152] Bağdatlı Rûhî, Terkib-i Bend-II (Ak, 2001, s.180)

Āḫiret (12) bāyed şoden der-baṭn-ı ġār

Ger, eger. ***Çü Keyḫüsrev'***de olan (13) ***key***, ulu dimekdir. ***Ḫüsrev***, meşhūr bir pādişāh olup (14) pek ziyāde māl-dār imiş Cemşīd gibi. El-ḥāṣıl ***çü Keyḫüsrev***, (15) Keyḫüsrev gibi. ***Be-mānī***, ḳalursañ dimekdir ki mużāriʿ-i (16) muḫāṭabdır. Maṣdarı māndendir. ***Pāy-dār***, vaṣf-ı terkībīdir. (17) Pāy-dārende'den muḫaffefdir. Ayaḳ ṭutıcı ve ṣābit-ḳadem dimekdir. **[66a]** (1) ***Āḫiret***, āḫir saña. ***Bāyed şoden***, olmaḳ gerekdir. (2) ***Der-baṭn-ı ġār***, maġāra içinde.

Ḥāṣılı eger ulu (3) Ḫüsrever Şāh gibi pāy-dār ḳalur iseñ yaʿnī çoḳ (4) zamānlar salṭanat sürüp dünyāda ṭurmaḳ istersen (5) āḫir maġāra gibi ḳabriñ içinde olmaḳ saña gerek olur. (6) Zīrā öleceksin.

170.

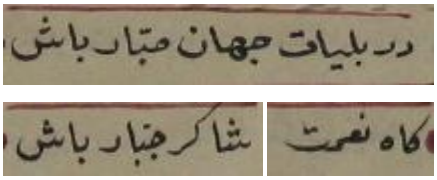
Ey piser ez-āḫiret ġāfil me-bāş

(7) Bā-metāʿ-ı īn cihān ḫoş-dil me-bāş

(8) ***Ey piser***, ey oġul! ***Ez-āḫiret***, āḫiretden. ***Ġāfil me-bāş***, (9) ġāfil olma. ***Bā-metāʿ-ı īn cihān***, bu dünyānıñ metāʿ (10) u zīnetiyle. ***Ḫoş-dil***, vaṣf-ı terkībīdir. Güzel göñüllü (11) dimekdir.

Ḥāṣılı ey püser! Āḫiretden ġāfil olma (12) ve dünyā zīnetiyle vaḳt-güẕār olma. Yaʿnī āḫireti unutup (13) dünyā metāʿıyla ḫātırıñ ḫoş olmasın. Zīrā bāḳī degildir.

171.

(14) Der-beliyyāt-ı cihān ṣabbār bāş

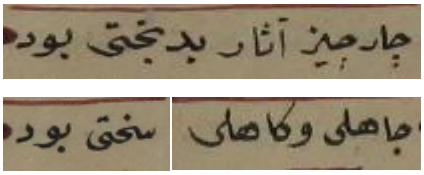
Gāh-ı niʿmet (15) şākir-i Cabbār bāş

Der-beliyyāt-ı cihān, dünyāda olan (16) belālara. ***Ṣabbār bāş***, ṣabr idici ol. ***Gāh-ı niʿmet***, (17) niʿmet vaḳti. ***Şākir-i Cabbār bāş***, Ḫudā'ya şükr idici ol.

[66b] (1) Ḥāṣılı dünyāda olan belālara ṣabr idici olup (2) niʿmet vaḳti Ḫudā'ya şükr idici ol. Zīrā belā mūcib-i (3) niʿmetdir. El-ḥāṣıl dervīşlik ve dervīşler ile muṣāḥib (4) olmaḳlıḳ ṣıfatları ẕikri sebḳat iden naṣīḥatleri (5) ṭutmaḳ ile vücūda gelür.

Der-Ṣıfat-ı Bed-Baḫtī Mī-Güyed

172.

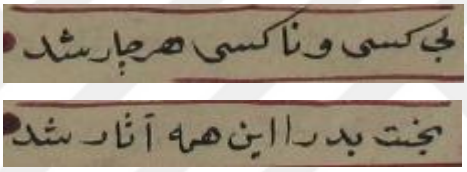
(6) Çār çīz āṣār-ı bed-baḫtī buved

Cāhilī vü kāhilī (7) saḫtī buved

Çār çīz, dört şey. ***Āṣār-ı bed-baḫtī buved***, (8) bed-baḫtlıḳ eṣerleridir. ***Āṣār-ı bed-baḫt***, terkīb-i iżāfīdir ki (9) ***āṣār*** mużāf, ***bed-baḫt*** mużāfun ileyhdir. Lākin yalñız ***bed-baḫt*** (10) vaṣf-ı terkībdir ki yaramaz ṭāliʿlü dimekdir. Āḫirinde olan (11) ***yā*** maṣdariyyet içündür. ***Buved***, edāt-ı ḫaber olan est (12) maʿnāsınadır. ***Cāhilī***, cāhillik; ***vü kāhilī***, ve ġayretsizlik. (13) ***Saḫtī buved***, ḳatılıḳdır yaʿnī pek fenādır.

Ḥāṣılı (14) dört nesne bed-baḫtluluġuñ āṣārıdır.[153] İbtidā-i emrde (15) birisi cāhillik ve birisi daḫi tenbellikdir. Bu ikisi (16) pek fenādır.

173.

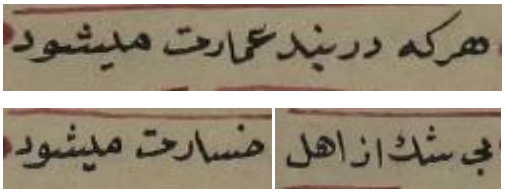
Bī-kesī vü nā-kesī her çār şod

(17) Baḫt-ı bed-rā īn heme āṣār şod

Bī-kesī, kimsesizlik. **[67a]** (1) ***Vü nā-kesī***, ve alçaḳlıḳ. ***Her çār şod***, cümlesi dört oldı. (2) ***Baḫt-ı bed-rā***, baḫtı fenā olan kimse içün. ***Īn heme***, (3) bu dört nesne. ***Āsār şod***, āsār oldı.

Ḥāṣılı (4) dört nesneden üçüncisi bī-keslikdir. Ve dördüncisi (5) nā-keslikdir. Bu cihetle cümlesi dört oldı. (6) Ve bu dört şey fenā ṭāliʿlü içün āsār oldı.

174.

(7) Her ki der-bend-i ʿimāret mī-şeved

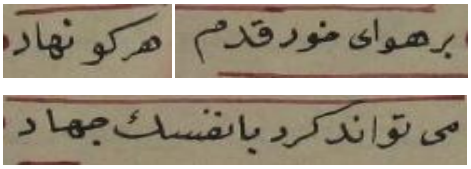
Bī-şek ez-ehl-i (8) ḫasāret mī-şeved

[153] Der-kenār:
Fāʾide: Bed-baḫtī vü cāhilī ve ḳāhilī vü saḫtī kelimelerindeki yā'lar maṣdariyyet içündür. Lākin saḫtīde olan yā'yı baʿżılar yā-i zāʾidedir dimişler.

Her ki, her kimse ki. ***Der-bend-i ʿimāret***, (9) maʿmūrluḳ ḳayd u sevdāsında. ***Mī-şeved***, ola. ***ʿİmāret***'den (10) murād, köşk ü bağçe ve yalılardır. ***Bī-şek***, şübhesiz. (11) ***Ez-ehl-i ẖasāret***, ziyān ehlinden. ***Mī-şeved***, (12) olur.

Ḥāṣılı her kimse ki dünyā mālı ḳayd u efkārında (13) olur ise o kimse şekk ü şübhesiz ziyān (14) u żarar ehlinden olur.

175.

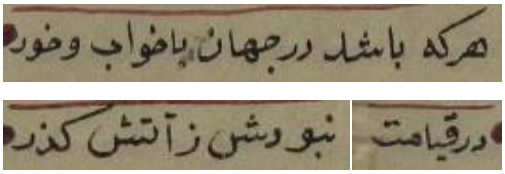
Ber hevā-yı ẖod ḳadem (15) her k'ū nihād

Mī-tevāned kerd bā-nefsek cihād

(16) ***Ber-hevā-yı ẖod***, kendi şehveti üzerine. ***Ḳadem***, ayaḳ. (17) ***Her ki ū***, her kimse ki, o kimse. ***Nihād***, ḳodı yaʿnī [67b] (1) hevāsını ḳuvveti altına aldı. ***Mī-tevāned kerd***, itmek (2) mümkindir yaʿnī ḳādir olur. ***Bā-nefsek***, alçaḳ nefsi ile (3) dimekdir ki āẖirinde olan kāf taṣġīr ü taḥḳīr içündür. (4) ***Cihād***, muḥārebe vü mücāhede itmege.

Ḥāṣılı her kimse ki (5) o kimse hevāsı üzerine ġālib olur ise (6) nefs-i bī-meymeneti ile mücāhede itmege ḳādir olur.

176.

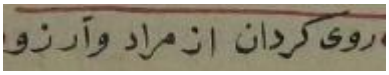
(7) Her ki bāşed der-cihān bā-ẖ^{v}āb u ẖor

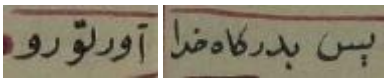
Der-ḳıyāmet (8) ne-b'vedeş z'āteş güẕer

Her ki, her kimseniñ ki dimekdir ki (9) taḳdīri herkes-rā'dır. ***Bāşed***, ola. ***Der-cihān***, dünyāda. (10) ***Bā-ẖ^{v}āb u ẖor***, uyumaġa ve yemeġe yāẖud uyumaḳ (11) ve yemek ile dimekdir. ***Der-ḳıyāmet***, āẖiretde. ***Ne-b'vedeş***, (12) ol kimseye olmaz. ***Z'āteş***, āteşden yaʿnī Ṣırāṭ (13) Köprüsü'nden. ***Güẕer***, geçmek.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki (14) dünyāda işi ve güci dāʾimā uyḳu ve yemek ile olur ise (15) o kimseye Ṣırāṭ Köprisi'nden geçmek olmaz. Belki (16) çāh-ı āteşe dāẖil olur. Zīrā bunlar nefsiñ (17) ġālibiyyetiñi ve teraḳḳī-i şehveti mūcib ü sebebdir.

177.

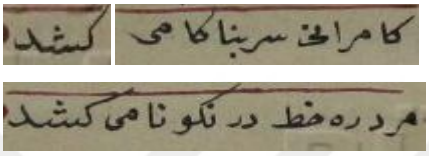
[68a] (1) Rūy gerdān ez-murād u ārzū

Pes be-dergāh-ı Ḫudā- (2) āver tu rū

Rūy, yüz. ***Gerdān***, döndür. ***Ez-murād*** (3) ***u ārzū***, dünyā murād ve ārzūsundan. ***Pes***, (4) şoñra. ***Be-dergāh-ı Ḫudā***, Allāhu Teʿālā'nıñ dergāhına. (5) ***Āver***, getür. ***Tu rū***, yüziñi.

Ḥāṣılı dünyānıñ (6) zīnet ü āsāyişine baḳmayup yüz çevir. Baʿde-zīn (7) Ḫudā'nıñ dergāhına yüziñi getür yaʿnī bāṭınıñı (8) nūr-ı Ḫudā ile ārāste ve ḳalbiñi Ḥaḳḳ'a teveccüh ile (9) pīrāste itmeli dimekdir.

178.

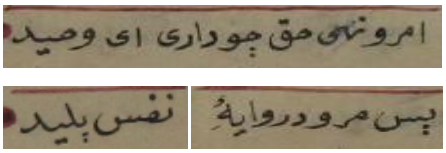
Kām-rānī ser-be-nā-kāmī (10) keşed

Merd-i reh ḫaṭ-der-nikū-nāmī keşed

Fā'ide: (11) ***Kām-rānī*** de olan ***yā*** maṣdariyyet içündür. ***Kām-rān***, (12) kāf-ı ʿArābīyle vaṣf-ı terkībīdir ki kām-rānende'den (13) muḫaffefdir. Murād sürici ve murād itdigini ḥuṣūle (14) getürici dimekdir. El-ḥāṣıl ***kām-rānī***, murād süricilik; (15) ***ser-be-nā-kāmī***, murādsızlıġa baş. ***Keşed***, çeker. ***Merd-i reh***, (16) ṭarīḳ-i müstaḳīme sülūk iden kimse. ***Ḫaṭ***, çizgi. (17) ***Der-nikū-nām*** daḫi vaṣf-ı terkībīdir. Eyü adlu dimekdir. **[68b]** (1) Ve āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet içündür. El-ḥāṣıl (2) ***der-nikū-nāmī***, eyü nāmluluġa; ***keşed*** , çeker.

Ḥāṣılı (3) cihānda her murāda nāʾil olmaḳlıḳ āḫiretde maḥrūm (4) olmaḳlıġı mūcib olur. Zīrā iki murād bir yere gelmez. (5) Anıñçün dervīşler āḫireti iḫtiyār itdiler ve sülūk-ı (6) reh-i Ḫudā olanlar eyü nāmluluġa ḫaṭ çeker yaʿnī nām (7) u şöhrete iʿtibār itmez. Zīrā vefāsı yoḳdur.

179.

(8) Emr ü nehy-i Ḥaḳ çü dārī ey vaḥīd

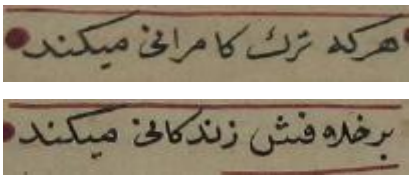
Pes me-rev der-vāye-i (9) nefs-i pelīd

Emr ü nehy-i Ḥaḳ, Ḫudā'nıñ emr ü nehyiñi. (10) ***Çü***, çünki. ***Dārī***, ṭutarsın. ***Ey vaḥīd***, ey müʾmin! (11) ***Pes***, imdi. ***Me-rev***, gitme. ***Der-vāye-i nefs-i pelīd***, murdār (12) u bī-meymenet olan nefsiñ zevḳ ü leẕẕetine.

Fā'ide: (13) ***Vāye-i nefs***, terkīb-i iżāfīdir. Lākin ***pelīd*** ile ber-ā-ber (14) terkīb-i tavṣīfī daḫi olur.

Ḥāṣılı[154] (15) ey muvaṣṣī! Çünki Ḫudā'nıñ emr ü nehyiñi ṭutarsın (16) öyle ise murdār olan nefsiñ naṣībine gitme ve dāʾim (17) muḫālefet üzere ol.

180.

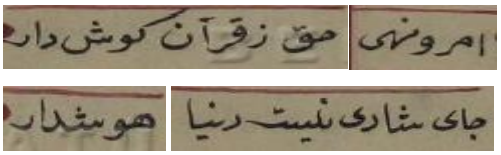
Her ki terk-i kām-rānī mī-koned

[69a] (1) Ber-ḫilāfeş zindegānī mī-koned

Her ki, her kimse ki. (2) ***Terk-i kām-rānī***, murād süriciligiñ terkiñi. ***Mī-koned***, (3) ider ise. ***Ber-ḫilāfeş***, nefsiñ ḫilāfı üzerine. (4) ***Zindegānī***, dirilik. ***Mī-koned***, ider.

Ḥāṣılı (5) her kimse ki murād süriciligi terk ider ise (6) nefsiñ ḫilāfı üzerine zindelik ider yaʿnī (7) nefs-i bī-meymenetiñ ārzūlarıñı terk ile muḫālefet (8) olur. Ve bir kimse muḫālefet-i nefs ider ise ehl-i (9) aḫiret ü ehlu'llāh dirligidir. Lākin nefse muvāfaḳat (10) idüp hevā vü hevesine tabʿiyyet ile olan dirlik (11) degildir. Zīrā bu dirlik ehl-i dünyā dirligidir.

181.

Emr ü nehy-i (12) Ḥaḳ zi-Kur'ān güş-dār

Cāy-ı şādī nīst dünyā (13) ḫūş-dār

Emr ü nehy-i Ḥaḳ, Ḫudā'nıñ emr ü nehyiñi. (14) ***Zi-Ḳur'ān***, Ḳurʾān-ı ʿAẓīm ü muṣḥaf-ı şerīfden. ***Güş-dār***, (15) ḳulaḳ ṭut yaʿnī diñle. ***Cāy-ı şādī nīst dünyā***, (16) dünyā mesrūrluḳ yeri degildir. ***Ḫūş-dār***, ʿaḳl ṭut.

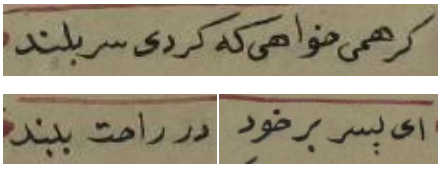
(17) Ḥāṣılı Ḳurʾān-ı ʿAẓīm'den Ḥaḳḳ'ıñ emr ü nehyiñi diñle. **[69b]** (1) Dünyā mesrūr olmaḳlıḳ yeri degildir. Ey kimse şimdi (2) fikr eyle ki nefsiñ murādınca gitmek naṣıl olur? El-ḥāṣıl (3) ebyāt-ı meẕbūre ṣıfat-ı bed-baḫtlıġı beyān idi. (4) Pes insān bu ṣıfatları ez-dil ü cān (5) diñleyüp ber-mūcib-i istimāʿ ʿamel itmelidir.

Der-Ṣıfat-ı Riyāżet (6) Mī-Güyed

[154] Metinde "Ḥāṣılı" sözcüğünden sonra "Ey babanıñ ve ananıñ bir dānesi!" ifādesi yazılmış daha sonra bunun üzeri çizilerek cümle iptal edilmiştir. Bu ifādenin yerine "Ey muvaṣṣī!" yazılmıştır.

Riyāżetiñ ṣıfatı beyānında buyurur. Maʿnā-yı riyāżet (7) budur ki nefsini ẕevk ü ṣafādan çevirüp ḳırmaḳdır.

182.

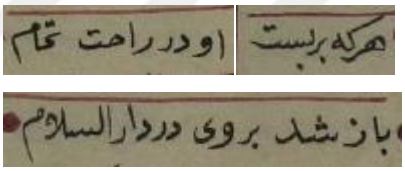
(8) Ger hemī ḫᵛāhī ki kerdī ser-bülend

Ey piser ber-ḫod (9) der-i rāḥat be-bend

Ger hemī ḫᵛāhī ki, eger ister iseñ ki. (10) ***Kerdī***, olasın. ***Ser-bülend***, vaṣf-ı terkībīdir. Yüce (11) başlu maʿnāsına yaʿnī devletlü ve saʿādetlü ve rifʿatlü (12) ve sāmīü'l-ḳadr maʿnālarına gelür. El-ḥāṣıl ***ser-bülend***, (13) ʿālī. ***Ey piser***, ey oġul! ***Ber-ḫod***, kendi üzerine. (14) ***Der-i rāḥat***, rāḥatıñ ḳapusıñı. ***Be-bend***, baġla.

Ḥāṣılı (15) eger ister iseñ ki āḫiretde ʿālī olasın ey püser (16) kendine rāḥatıñ ḳapusıñı baġla yaʿnī dünyāda rāḥat (17) arama. Zīrā āḫiretde derecāt-ı ʿāliye bulmaḳ terk-i rāḥat iledir. **[70a]** (1) Ve bu rāḥatıñ terkinden murād gice ve gündüz ʿibādāt (2) ü ṭāʿāt ile vaḳt-güẕār olmaḳlıḳdır.

183.

Her ki ber-best (3) ū der-i rāḥat tamām

Bāz şod ber-vey der-i darü's-selām

(4) ***Her ki***, her kimse ki. ***Ber-best***, baġladı. ***Ū***, o kimse. (5) ***Der-i rāḥat***, rāḥatıñ ḳapusıñı. ***Tamām***, bi't-tamām ü bi'l-külliyye. (6) ***Bāz şod***, açıḳ oldı yaʿnī açıldı. ***Ber-vey***, o kimseniñ (7) üzerine. ***Der-i darü's-selām***, cennetiñ ḳapusı.

Ḥāṣılı (8) her kimse ki der-i rāḥatı bi'l-külliyye terk itdi, o kimseniñ (9) üzerine cennetiñ ḳapusı açıldı.

184.

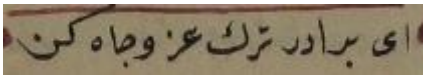
Ġayr-ı Ḥaḳ-rā her ki (10) ḫᵛāned ey piser

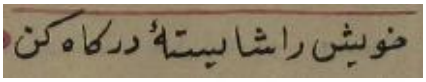
Kīst der-ʿālem ez-ū gümrāh-ter

(11) ***Ġayr-ı Ḥaḳ-rā***, Ḥaḳḳ'ıñ ġayrısıñı. ***Her ki***, her kimse. ***Ḫ͡ʷāned***, (12) oḳur yaʿnī yād ider ise. ***Ey piser***, ey oġul! (13) ***Kīst***, kimdir yaʿnī kim vardır. ***Der-ʿālem***, cihānda. (14) ***Ez-ū***, ol kimseden. ***Gümrāh-ter***, kāf-ı Fārsīniñ (15) żammıyla vaṣf-ı terkībīdir ki nā-bedīd yollu dimekdir. (16) Āḫirinde olan ***-ter***, edāt-ı tafḍīldir. El-ḥāṣıl ***gümrāh-ter***, ziyāde (17) belürsüz yollu dimekdir.

Ḥāṣılı ey püser! Her kimse ki **[71b]** (1) Ḥudā'nıñ ġayrıyı yād ü tezkār ider ise dünyāda (2) ol kimseden ziyāde ṭarīḳ-i Ḥaḳ'dan çıkmış hīç (3) kimse yoḳdur.

185.

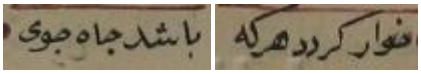
Ey berāder terk-i ʿizz ü cāh kon

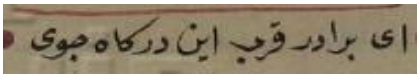
(4) Ḫ͡ʷīş-rā şāyeste-i dergāh kon

Ey berāder, ey ḳarındaş! (5) ***Terk-i ʿizz ü cāh kon***, ʿizzet ü ḥürmet ü manṣıbı terk eyle. (6) ***Ḫ͡ʷīş-rā***, kendiñi. ***Şāyeste-i dergāh kon***, Ḫudā'nıñ dergāhına (7) lāyıḳ eyle.

Ḥāṣılı ey ḳarındaş! ʿİzzet ü manṣıbı terk idüp (8) kendiñi Ḫudā'nıñ dergāhına lāyıḳ eyle.[155] Zīrā dervīşlik (9) ve Ḫudā'yı bilmeklik bunları terk iledir.

186.

Ḫ͡ʷār gerded her ki (10) bāşed cāh-cūy

Ey berāder ḳurb-ı īn dergāh cūy

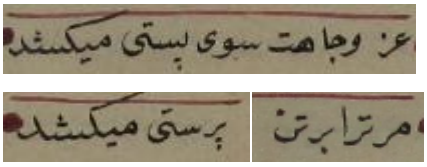
(11) ***Ḫ͡ʷār gerded***, ẕelīl ü ḥaḳīr olur. ***Her ki***, her kimse ki. ***Bāşed***, (12) ola. ***Cāh-cūy***, vaṣf-ı terkībīdir ki cāh-cūyende'den (13) muḫaffefdir manṣıb ṭaleb idici maʿnāsına. ***Ey berāder***, (14) ey ḳarındaş! ***Ḳurb-ı īn dergāh cūy***, bu dergāhıñ ḳurbunı isteyici ol (15) yaʿnī Ḫudā'ya ḳarīb olmaġa çalış.

Ḥāṣılı her kimse ki (16) manṣıb cūy olur ise ḫ͡ʷār u ḥaḳīr olur. Zīrā dünyānıñ (17) ḥāli dāʾimā böyledir. Bu cihetle ey birāder! Ḥaḳḳ'a ḳarīb olmaġa **[72a]** (1) çalış. Yaʿnī eger ister iseñ ki ʿİndü'llāh maḳbūl olmasını (2) dünyānıñ zīnet ü zībāyişiñi terk idüp ʿibādet ile meşġūl (3) ol.

---

[155] Der-kenār: İfade çok silik olduğu için okunamamıştır.

187.

ʿİzz ü cāhet sūy-ı pestī mī-keşed

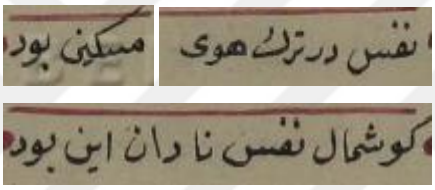
Mer tu-rā ber-ten- (4) perestī mī-keşed

ʿİzz ü cāhet, ʿizz ü cāhıñ. *Sūy-i pestī*, (5) alçaḳlıḳ ṭarafına. *Mī-keşed*, çeker. *Mer-tu-rā*, señi. *Ber-ten-perestī*, (6) ten-perestlik üzerine. *Mī-keşed*, çeker.

Fā'ide: *Ten-perest*, (7) vaṣf-ı terkībīdir. Ten-perestende'den muḫaffefdir ki tene ṭapıcı (8) dimekdir. Yaʿnī vücūd besleyici. Āḫirinde olan *yā* maṣdariyyet içündür.

(9) Ḥāṣılı dünyāda ʿizz ü cāh cihetiyle insān ʿālī olur. (10) Lākin āḫiretde alçaḳlıḳ ṭarafına çeker ve señi ten-perestlige çeker. (11) Bu ise ḥayvāna maḫṣūṣdur.

188.

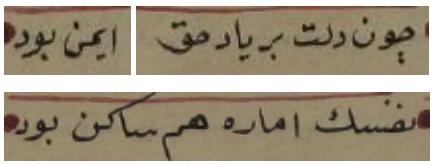
Nefs der-terk-i hevā (12) miskīn buved

Güş māl-i nefs-i nā-dān īn buved

Nefs, (13) nesf-i emmāre. *Der-terk-i hevā*, hevā vü arzūsuñı terkde. (14) *Miskīn buved*, żaʿīf olur. *Güş māl*, teʾdīb it. (15) *Nefs-i nā-dān*, bī-meymenet olan nefsi. *Īn buved*, bu olur (16) yaʿnī nefsiñ hevāsıñı terk olur.

Ḥāṣılı nefs-i emmāre (17) hevāsıñı terkde żaʿīf olur. Bu cihetle sen daḫi **[72b]** (1) ʿİndillāhī'de maḳbūl olursın ve nefs-i nā-dānı teʾdīb (2) itmek hevāyı terk ile olur.

189.

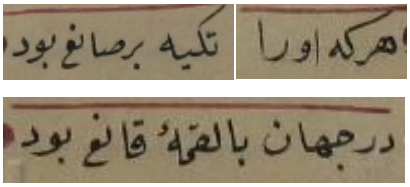
Çün dilet ber-yād-ı Ḥaḳḳ (3) eymen buved

Nefsek-i emmāre hem sākin buved

Çün dilet, (4) çünki seniñ ḳalbiñ. *Ber-yād-ı Ḥaḳḳ*, ẕikr-i Ḫudā ile. *Eymen buved*, (5) rāḥat u ārām olur ise. *Nefsek-i emmāre hem*, alçaḳ olan (6) nefs daḫi. *Sākin buved*, sākin olur.

Ḥāṣılı çünki ḳalbiñ (7) rūz u şeb ẕikr-i Ḫudā ile muṭmain olur ise ol vaḳt (8) bī-meymenet olan nefs daḫi sākin olur.

190.

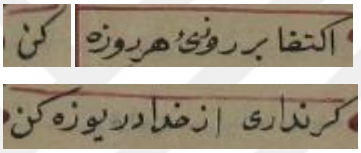
Her ki ū-rā (9) tekye ber-Ṣāniʿ buved

Der-cihān bā-loḳma'ī ḳāniʿ buved

(10) ***Her ki***, her kimse ki. ***Ū-rā***, o kimseniñ. ***Tekye***, iʿtimādı. (11) ***Ber-ṣāniʿ buved***, Ṣāniʿ-i cihāna ola yaʿnī Allāhu Teʿālā'ya tevekkül (12) olur ise. ***Der-cihān***, dünyāda. ***Bā-loḳma'ī***, bir loḳma ile. (13) ***Ḳāniʿ buved***, kanāʿat idicidir.

Ḥāṣılı her kimse ki (14) o kimseniñ dā'imā Ṣāniʿ-i cihāna iʿtimād ü tevekküli olur ise (15) o kimse dünyāda bir loḳma ile ḳāniʿ dir.

191.

İktifā ber-rūzī-i her rūze (16) kon

Ger ne-dārī ez-Ḫudā deryūze kon

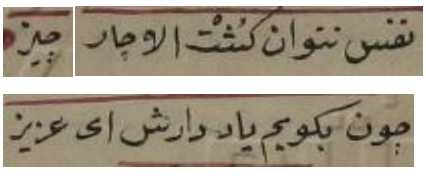
İktifā kon, iktifā eyle (17) yaʿnī ḳanāʿat it. ***Ber-rūzī-i her rūze***, her gün ifṭār [73a] (1) idecek ḳadar nesne üzerine. ***Ger ne-dārī***, eger ṭutmaz iseñ. (2) Yaʿnī yigecegin yoḳ ise. ***Ez-Ḫudā***, Allāhu Teʿālā'dan. (3) ***Deryūze kon***, dilencilik eyle yaʿnī yalvar.

Ḥāṣılı (4) Vācibü'l-Vücūd'uñ her güne taḫṣīṣ ü taḳdīr itdügi (5) rızḳa ḳanāʿat eyle. Ziyāde isteme. Eger ḳanāʿat itmez iseñ (6) herkese el açma. Ḫudā'dan iste ki iḥsān eylesin. (7) El-ḥāṣıl riyāżat ve ʿindallāh maḳbūliyyet bunlar ile olur.

(8) Der-Beyān-ı Mücāhede-i Nefs Mī-Güyed

Nefs ile mücāhede (9) itmekliginiñ beyānında buyurur.

192.

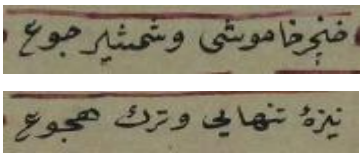
Nefs net'vān küşt illā çār (10) çīz

Çün be-güyem yād dāreş ey ʿazīz

Nefs, (11) nefs-i emmāreyi. ***Net'vān küşt***, öldürmek mümkin degildir. (12) ***İllā çār çīz***, ancaḳ dör[t] nesne ile mümkindir. ***Çün be-gūyem***, (13) çünki söylerim. ***Yād dāreş***, yād eyle añı yaʿnī ḫāṭırıñda (14) ṭut. ***Ey ʿazīz***, ey ʿazīz ü ʿāḳıl kimse!

Ḥāṣılı nefs ile (15) mücāhede itmek olmaz. Ancaḳ dört şey sebebiyle olur. (16) Ey ʿāḳıl ü fāżıl olan kimse! Çünki dört şey saña söylerim. (17) O üslūb üzerine ʿamel eyle. Ol vaḳt nefsiniñ şerrinden [73b] (1) ḫalāṣ olursın.

193.

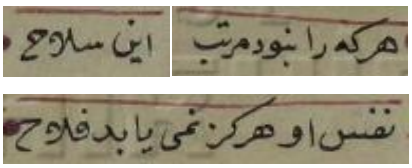
Ḫançer-i ḫāmūşī vü şemşīr-i cūʿ

(2) Nīze-i tenhāyī vü terk-i hücūʿ

Ḫançer-i ḫāmūşī, birincisi (3) ḫançere müşābih sükūt. ***Vü şemşīr-i cūʿ***, ve ikincisi ḳılınca beñzer (4) açlıḳ. ***Nīze-i tenhāyī***, üçüncisi mızrāġa müşābih ʿizzet. (5) ***Vü terk-i hücūʿ***, ve dördüncisi uyḳuyı terkdir.

Ḥāṣılı (6) ẕikri sebḳat iden dört şey az her cihet nefs-i emmāreniñ (7) maġlūbiyyetiñi mūcib oldıġı cihetle. Ḥażret-i şeyḫ ḳuddise sırruhu (8) bu beytde ***ḫançer*** ü ***şemşīr*** ve mızrāġa teşbīh ṭarīḳiyle (9) buyurmuşlardır. ʿUzlet, ʿayn'ıñ żammıyla kimse ile ülfet itmeyüp bir yere (10) ḳapanup çekilmek maʿnāsınadır.

194.

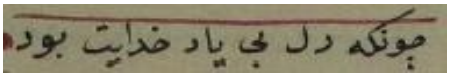
Her ki-rā neb'ved müretteb (11) īn silāḥ

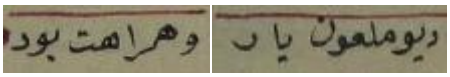
Nefs-i ū hergiz ne-mī-yābed felāḥ

Her ki-rā, (12) her kimsede ki. ***Neb'ved müretteb***, āmāde olmaya. ***īn silāḥ***, (13) bu dört nesne. ***Nefs-i ū***, o kimseniñ nefsi. ***Hergiz***, (14) aṣlā. ***Ne-mī-yābed felāḥ***, fevz ü refāḥ bulmaz.

Ḥāṣılı (15) her kimsede ki bu dört şey ḥāżır olmaz ise o kimseniñ (16) nefsi aṣlā felāḥ bulmaz. El-ḥāṣıl bu dört nesneye (17) saʿy itmedikce nefsi öldürmek mümkin olmaz.

195.

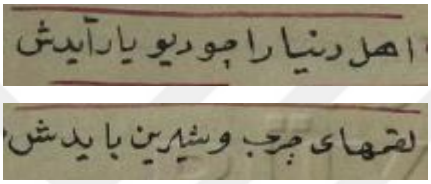
[74a] (1) Çünki dil bī-yād-ı ḫidāyet buved

Dīv-i melʿūn yār (2) u hem-rāhet buved

Fā'ide: *Ḫidāyet* de olan *te* ḫiṭāb maʿnāda (3) *dil*'e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl *çünki dilet*, çünki seniñ ḳalbiñ. (4) *Bī-yād-ı Ḫudā buved*, Ḫudā'yı bī-yād ola yaʿnī Allāhu Teālā'yı ẕikr itmez ise. (5) *Dīv-i melʿūn*, melʿūn olan şeyṭān. *Yār u hem-rāhet* (6) *buved*, seniñ yār ve yoldaşıñ olur.

Ḥāṣılı çünki (7) seniñ ḳalbiñ Ḫudā'yı ẕikr itmeyüp dāʾimā ġaflet ṣıfatıyla (8) muttaṣıf olur ise seniñ yār ve yoldaşıñ ancaḳ (9) *dīv-i melʿūn* olur.

196.

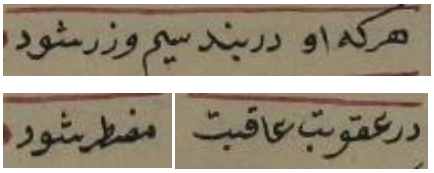
Ehl-i dünyā-rā çü dīv yār āyedeş

(10) Loḳmahā-yı çerb ü şīrīn bāyedeş

Ehl-i dünyā-rā, (11) dünyānıñ ehline yaʿnī ẕikr-i Ḫudā'yı terk idüp dünyāya (12) ḥarīṣ olan kimseye. *Çü dīv*, çünki şeyṭān. (13) *Yār āyedeş*, ehl-i dünyāya yār gelür. Yaʿnī muṣāḥibi (14) ancaḳ şeyṭān olur. *Loḳmahā-yı çerb ü şīrīn*, (15) semiz ve ṭatlu olan loḳmalar. *Bāyedeş*, ehl-i dünyāya (16) gerek olur.

Ḥāṣılı çünki ehl-i dünyāya yār u muḥib (17) ancaḳ şeyṭān olur. Zīrā miḥnet-i dünyā ẕikr-i Ḫudā'yı [74b] (1) ferāmūş itdürir. Ve ehl-i dünyā olan kimse semiz (2) ve ṭatlu ṭaʿāmlar yer. Lākin āḫiretde bunuñ ʿaksidir.

197.

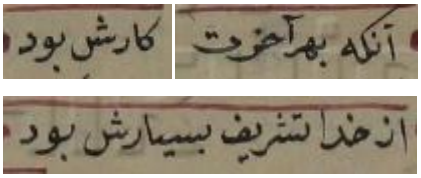
(3) Her ki ū der-bend-i sīm ü zer şeved

Der-ʿuḳūbet ʿāḳıbet (4) muẓṭār şeved

Her ki ū, her kimse ki o kimse. *Der-bend-i sīm* (5) *ü zer şeved*, gümüş ve altın ḳayd u efkārında ola. (6) *Der-ʿuḳūbet*, cehennem ʿaẕābına. *ʿĀḳıbet*, ʿāḳıbetü'l-emr. (7) *Muẓṭār şeved*, muḥtāc olur.

Ḥāṣılı her kimse ki (8) ***sīm ü zer*** efkār u sevdāsında ola yaʿnī maḥabbet ider ise (9) o kimse nihāyetü'l-emr cehennem ʿaẕābına muḥtāc olur. Zīrā (10) ḥubb-ı māl ʿaẕāb-ı cehennemi mūcibdir.

198.

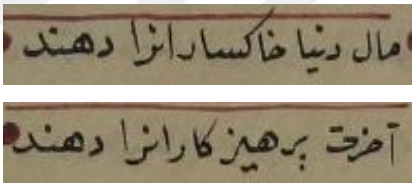
Ān ki behr-i āḫiret (11) kāreş buved

Ez-Ḫudā teşrīf-i bisyāreş buved

(12) ***Ān ki***, ol kimse ki. ***Behr-i āḫiret***, āḫiret içün. ***Kāreş buved***, (13) anıñ işi olur ise. ***Ez-Ḫudā***, Allāhu Teʿālā'dan. (14) ***Teşrīf-i[156] bisyāreş buved***, inʿām ü iḥsān o kimseye (15) çoḳ olur.

Ḥāṣılı ol kimse ki āḫiret içün anıñ (16) işi ola yaʿnī dünyāda ʿömriñi ʿibādāt ü ṭāʿāt ile (17) geçirir ise Ḫudā'dan o kimseye iḥsān çoḳ olur. **[75a]** (1) Yaʿnī āḫiretde meʾcūr olur. Meʾcūruñ daḫi maʿnāsı (2) kendi fiʿline muḳābil ecr ü mükāfāta nāʾil olmuş (3) olur dimekdir.

199.

Māl-ı dünyā ḫāk-sārān-rā dehend

(4) Āḫiret perhīz-kārān-rā dehend

Māl-ı dünyā, dünyānıñ mālıñı. (5) ***Ḫāk-sārān-rā dehend***, ḫāk-serlere virdiler. Yaʿnī ḫʷār (6) u ḥaḳīr olan kimselere virirler. ***Āḫiret***, lākin māl-ı āḫireti. (7) ***Perhīz-kārān-rā dehend***, perhīz idicilere yaʿnī māl-ı dünyādan (8) el çekenlere virirler.

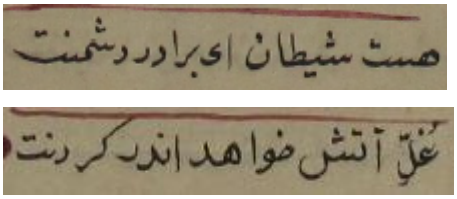
Fā'ide: ***Dehend*** kelimeleriniñ fāʿilleri (9) bu maḳāmda Ḫudā'dır. Ve cemʿ ṣīġasıyla oḳunması (10) taʿẓīm içündür.

El-ḥāṣıl māl-ı dünyāyı Ḫudā ḥaḳḳı-içün ḥaḳīr ü perīşān (11) olan kimesnelere virirler. Lākin māl-ı āḫireti ancaḳ günāhdan (12) çekinici kimesnelere virirler. Zīrā dünyāsı eyü olan kimseniñ (13) āḫireti ve āḫireti eyü olan kimseniñ dünyāsı eyü olmaz. (14) Allāhu Teʿālā aʿlemü.

---

[156] Der-kenār: Teşrīf, min-babü't-tefʿīl maṣdardır şerīf ü ʿālīyyü'l-ḳadr ḳılmak maʿnāsına. Lākin burada murād inʿām ü iḥsāndır.

200.

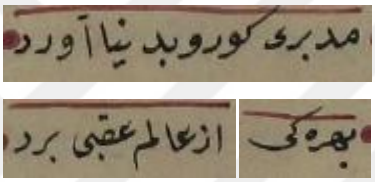
Hest şeyṭān ey berāder düşmenet

(15) Ġull-ı āteş ḫ^{v}*āhed ender-gerdenet*

Hest şeyṭān, (16) şeyṭāndır. Zīrā ***hest***, est maʿnāsınadır. ***Ey berāder***, (17) ey ḳarındaş! ***Düşmenet***, seniñ düşmānıñ. ***Ġull-ı āteş***, **[75b]** (1) āteş gibi olan timür lāleyi. ***Ḫ*^{v}*āhed***, ister. (2) ***Ender-gerdenet***, seniñ boyunuña ṭaḳa.

Ḥāṣılı ey birāder! (3) Şeyṭān seniñ düşmānıñdır. Bu cihetle dāʾimā ister ki seniñ (4) boyunuña āteş gibi olan lāleyi ṭaḳa. Yaʿnī ʿaẕāb-ı cehenneme (5) ilḥāḳ ide.

201.

Müdbirī k'ū rū be-dünyā āvered

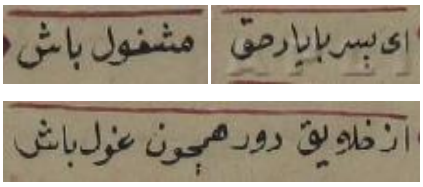
Behre key (6) ez-ʿālem-i ʿuḳbā bered

Müdbirī k'ū, bir müdbir ki o müdbir. (7) ***Rū***, yüzüñi. ***Be-dünyā***, cihāna. ***Āvered***, getüre yaʿnī

(8) meyl ide. ***Behre***, naṣīb. ***Key***, ḳaçan. ***Ez-ʿālem-i ʿuḳbā***, āḫiretden. (9) ***Bered***, iledir yaʿnī iledemez. Zīrā istifhām-ı inkārīdir.

(10) Ḥāṣılı bir müdbir ki dünyāya meyl idüp āḫireti (11) ḳalbinden çıḳarır ise ḳaçan āḫiretden naṣīb ü ḥaṣṣa (12) iledir yaʿnī iledemez. Zīrā ehl-i dünyānıñ naṣībi dünyādandır, (13) ehl-i āḫiretin de naṣībi āḫiretdendir.

202.

Ey piser bā-yād-ı Ḥaḳ (14) meşġūl bāş

Ez-ḫalāyıḳ dūr hem-çün ġūl bāş

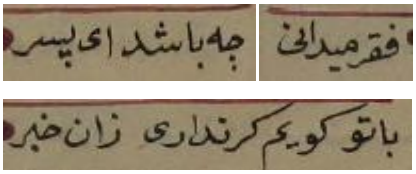
(15) ***Ey piser***, ey oġul! ***Bā-yād-ı Ḥaḳ***, Ḫudā'nıñ ẕikri ile. (16) ***Meşġūl bāş***, meşġūl ol. ***Ez-ḫalāyıḳ***, insānlardan. (17) ***Dūr-bāş***, uzaḳ ol. ***Hem-çün ġūl***, cin ṭāʾifesi **[76a]** (1) gibi.

Ḥāṣılı ey püser! Ẕikr-i Ḫudā ile meşġūl olup (2) dünyāya ḥarīṣ ü meyl iden kimselerden cin ṭā’ifesi (3) gibi uzaḳ ol. El-ḥāṣıl nefs ile mücāhede itmek (4) bunlar ile olur dimekdir.

Der-Beyān-ı Ṣabr Der-Faḳr Mī-Güyed

(5) Faḳīrlikde ṣabr itmekligiñ beyānında buyurur.

203.

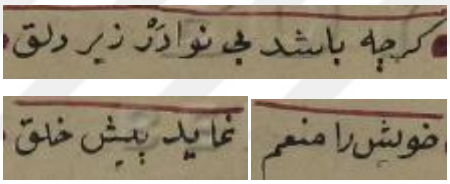

Faḳr mī-dānī (6) çi bāşed ey piser

Bā-tu güyem ger ne-dārī z’ān ḫaber

(7) ***Faḳr mī-dānī***, faḳr diñilen şeyi bilür misin? ***Çi bāşed***, (8) ne olur yaʿnī nedir? ***Ey piser***, ey oġul! ***Bā-tu güyem***, (9) saña söylerim. ***Ger ne-dārī z’ān ḫaber***, eger ol faḳīr didikleri (10) şeyden ḫaber ṭutmaz iseñ yaʿnī ḫaberiñ yoḳ ise.

204.

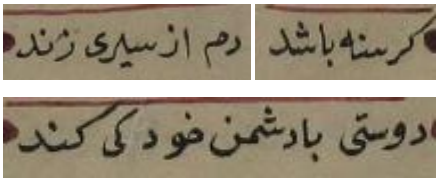
(11) Gerçi bāşed bī-nevā der-zīr-i delḳ

Ḫᵛīş-rā münʿim (12) nümāyed pīş-i ḫalḳ

Gerçi, egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Bāşed*** (13) ***bī-nevā***, naşībsiz olur ise. ***Der-zīr-i delḳ***, yamalu ḫırḳa (14) altında. ***Ḫᵛīş-rā***, kendiñi. ***Münʿim nümāyed***, inʿām (15) ü iḥsān idici gösterir yaʿnī iḥtiyācsız görinür. (16) ***Pīş-i ḫalḳ***, insānıñ yanında.

Ḥāṣılı faḳr ü dervīş (17) olan kimse her ne ḳadar bī-behre olur ise yamalu ḫırḳa **[76b]** (1) altında olup kendiñi pīş-i ḫalḳda münʿim ü bī-iḥtiyāc (2) gösterir yaʿnī ben faḳīrim diyüp herkesi taṣdīʿ itmez. (3) Belki ḫāl-i ḫᵛīşine teşekkür ü ṣabr ider.

205.

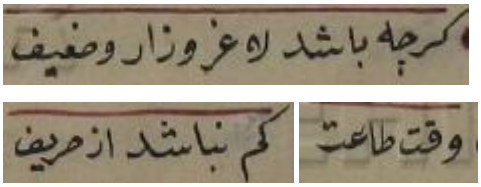
Görisne bāşed (4) dem ez-sīrī zened

Dūstī bā-düşmen-i ḫod key koned

(5) ***Görisne bāşed***, faḳīr kimse aç olur. ***Dem***, nefes. (6) ***Ez-sīrī***, ṭoḳluḳdan. ***Zened***, urur. ***Dūstī***, (7) dostluḳ. ***Bā-düşmen-i ḫod***, kendi düşmeni ile. (8) ***Key koned***, ḳaçan eyler yaʿnī idebilmez.

Ḥāṣılı faḳīr kimse odur ki (9) aç oldığı ḥālde ṭoḳum der yaʿnī ṣabr ider ve düşmeni (10) olan nefsi ile ḳaçan dostluḳ ider yaʿnī idemez.

206.

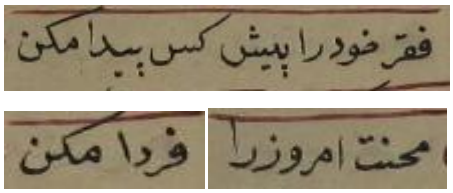
(11) Gerçi bāşed lāġar u zār ü żaʿīf

Vaḳt-i ṭāʿat (12) kem ne-bāşed ez-ḥarīf

Gerçi bāşed, her ne ḳadar olursa. (13) ***Lāġar u zār u żaʿīf***, lāġar u żaʿīf ve egleyici. ***Vaḳt-i*** (14) ***ṭāʿat***, iṭāʿat vaḳtinde dimekdir ki der-vaḳt-i ṭāʿat (15) taḳdīrindedir. ***Kem ne-bāşed***, az olmaz yaʿnī eksik (16) itmez. ***Ez-ḥarīf***, dostundan.

Ḥāṣılı faḳīr kimse (17) her ne ḳadar żaʿīf ü ḫasta kimse gibi egleyici olursa [77a] (1) ṭāʿat vaḳtinde dost u muṣāḥibinden eksik (2) itmez yaʿnī her ne ḳadar żaʿīf olur ise himmet ider.

207.

(3)Faḳr-ı ḫod-rā pīş-i kes peydā me-kon

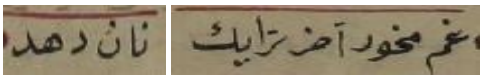
Miḥnet-i imrūz-rā (4) ferdā me-kon

Faḳr-ı ḫod-rā, kendiniñ faḳrıñı. ***Pīş-i kes***, (5) kimseniñ yanında. ***Peydā me-kon***, ẓāhir eyleme. ***Miḥnet-i imrūz-rā***, (6) bugünüñ meşaḳḳatini. ***Ferdā me-kon***, yarına bıraḳma.

Ḥāṣılı (7) faḳīr ü dervīş oldur ki ḫalḳ yanında kendi faḳīrligiñi (8) ẓāhir itmeye. Eger naṣīḥat-i meẕkūr üzerine ʿamel itmez iseñ (9) dünyānıñ miḥnetiñi āḫirete bıraḳmış olursın. Eger ʿāḳıl iseñ (10) bu pendi ṭutup muḳteżāsıyla ʿāmil ol. Zīrā (11) dünyāda faḳīrlik miḥnetiñi çeküp ṣabr ider iseñ (12) āḫiretde seniñ içün miḥnet yoḳdur.

208.

Mer tu-rā (13) ān kes ki ferdā cān dehed

Ġam me-ḫor āḫir tu-rā yek (14) nān dehed

Mer tu-rā, taḥḳīk saña. ***Ān kes ki***, ol (15) Allāh ki. ***Ferdā***, yarın yaʿnī āḫiretde. ***Cān dehed***, cān

(16) virir yaʿnī iḥyā ider. ***Ġam me-ḫor***, keder itme. ***Āḫir tu-rā***, (17) āḫir saña. ***Yek nān dehed***, bir etmek virir.

[77b] (1) Ḥāṣılı ol Allāh ki taḥḳīḳ saña rūz-ı ḳıyāmetde cān (2) virir, keder itme. Ṣoñra saña bir etmek virir yaʿnī (3) ikisine de ḳādirdir.

209.

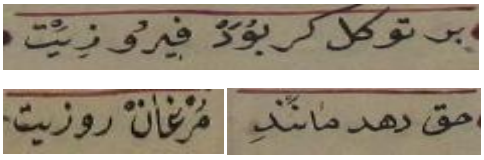
Tā be-key çün mūr bāşī (4) dāne-keş

Ger tu merdī fāḳa-rā merdāne-keş

(5) ***Tā be-key***, ḳaçana ḳadar yaʿnī ne vaḳta degin. ***Çün mūr***, (6) ḳarınca gibi. ***Bāşī dāne-keş***, dāne çekici olursın. (7) ***Dāne-keş***, vaṣf-ı terkībīdir ki dānekeşende'den (8) muḫaffefdir dāne çekici maʿnāsına. ***Ger tu merdī***, eger (9) sen insān ü ʿāḳıl-cihān iseñ. ***Fāka-rā merdāne***, (10) ḫalḳa lāyıḳ olan faḳīrligi. ***Keş***, çek.

Ḥāṣılı (11) ne vaḳte ḳadar[157] ḳarınca gibi ṭamaʿla buġday ve arpa çekici (12) ve māl-ı dünyā cemʿ idici olursın yaʿnī nefs-i bī-meymenetiñi (13) güzel ve ṭatlu ṭaʿāmlar ile noḳta ḳadar beslersin. (14) Eger sen insān iseñ insāna maḫṣūṣ (15) olan faḳr u fāḳalıgı çek ki nefsiñ üzerine (16) ġālib olup ʿİndü'llāh maḳbūl olasın.

210.

(17) Ber-tevekkül ger buved fīrūziyet

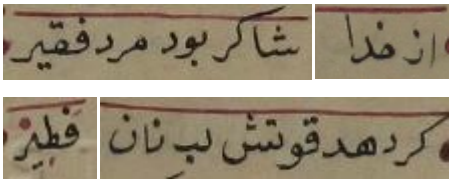
Ḥaḳ dehed mānend-i [78a] (1) murġān rūziyet

[157] Metinde önce "kaçana kadar" yazılmış ardından bu ibārenin üzeri çizilerek yerine "ne vaḳte ḳadar" yazılmıştır.

Ber-tevekkül, tevekkül üzerine. (2) ***Ger buved***, eger olursa. ***Fīrūziyet***, seniñ muẓaffer (3) ü ġāliblülüġüñ. ***Ḫaḳ dehed***, Allāh virir. ***Mānend-i murġān***, (4) ḳuşlar gibi. ***Rūziyet***, seniñ rızḳıñı.

Ḫāṣılı (5) eger seniñ tevekkül üzerine ġalebeñ ola yaʿnī ṣıdḳ (6) ile Allāhu Teʿālā'ya iʿtimād ider iseñ ol-vaḳt (7) Ḫudā ḳuşlar gibi seniñ rızḳıñı virir.

211.

Ez-Ḫudā (8) şākir buved merd-i faḳīr

Ger dehed ḳūteş leb-i nān-ı (9) faṭīr

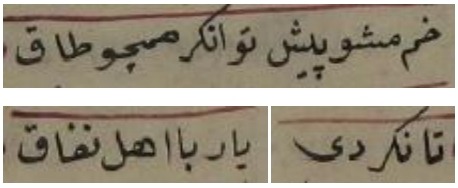
Ez-Ḫudā, Allāhu Teʿālā'ya. ***Şākir buved***, şükr (10) idici olur. ***Merd-i faḳīr***, faḳīr olan kimse.

(11) ***Ger dehed***, eger virir ise. ***Ḳūteş***, ol kimseniñ (12) rızḳ ve azığıñı. ***Leb-i nān-ı faṭīr***, māyesiz olan (13) etmegiñ kenārıñı.

Fā'ide: ***Leb-i nān***, terḳīb-i iżāfīdir. (14) Lākin faṭīr ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki ***nān*** (15) mevṣūf, ***faṭīr*** anıñ ṣıfatıdır.

Ḫāṣılı faḳīr olan (16) kimse Ḫudā'ya şākir olur. Eger ol kimseniñ (17) rızḳıñı ḳaṭḳısız olan etmegiñ kenārıñı virir ise de **[78b]** (1) ol vaḳt daḫi şükr ü ḳanāʿat idici olur. Bu beytde (2) ***leb-i nān-ı faṭīr'***den murād ḳalīlü'l-māye olan şeydir.

212.

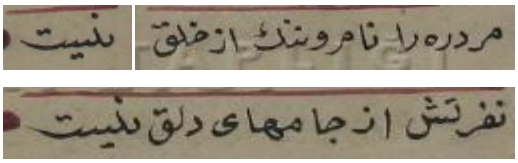
(3) Ḫam me-şev pīş-i tevānger hem çü ṭāḳ

Tā ne-kerdī (4) yār bā-ehl-i nifāḳ

Ḫam me-şev, egri olma. ***Pīş-i tevānger***, (5) zengin olan kimseniñ pīşgāhında. ***Hem-çü ṭāḳ***, (6) kemer gibi. ***Tā ne-kerdī***, tā ki olmayasın. ***Yār bā-ehl-i nifāḳ***, (7) nifāḳ ehline. Maʿnā-ı nifāḳ oldur ki küfrini setr idüp (8) ṣūretā īmān ü İslām iẓhār itmekdir.

Ḫāṣılı (9) dünyāya ḥarīṣ olan kimse ḥużūrunda kemer gibi iki (10) büklüm olma tā ki ehl-i nifāḳa muṣāḥib olmayasın. (11) Zīrā seniñ daḫi īmān u İslāmiyyet'iñ ṣūretā (12) olur. Tevekkelü ilāllāh oldur ki ẓāhiren ü bāṭınen Ḫudā'ya (13) inḳıyād u muṭīʿ olur.

213.

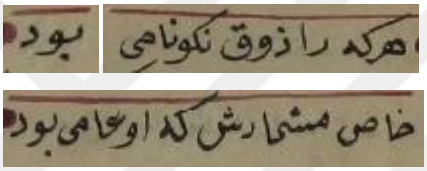
Merd-i reh-rā nām u neng ez-ḫalḳ (14) nīst

Nefreteş ez-cāmehā-yı delḳ nīst

(15) ***Merd-i reh-rā***, ṭarīḳ-i müstaḳīme sülūk iden kimse içün. (16) ***Nām u neng***, nām u nengi yaʿnī şöhret ü ʿārı. (17) ***Ez-ḫalḳ nīst***, ḫalḳdan yoḳdur. ***Nefreteş***, [79a] (1) ṭarīḳ-i müstaḳīme sülūk iden kimseniñ nefreti. ***Nīst***, (2) yoḳdur. ***Ez-cāmehā-yı delḳ***, köhne olan libāslardan.

(3) Ḥāṣılı sālik-i rāh-ı Ḫudā olan kimseye ḫalḳdan (4) şöhret ü ḥabāb u ḥayā yoḳdur. Ve ol kimse (5) köhne libāslardan çekinmez yaʿnī anları giyer. El-ḥāṣıl (6) Ḫudā'nıñ yoluna sülūk iden kimse nām u şöhret (7) efkār u sevdāsında olmaz.

214.

Her ki-rā ẕevḳ-i nikū-nāmī (8) buved

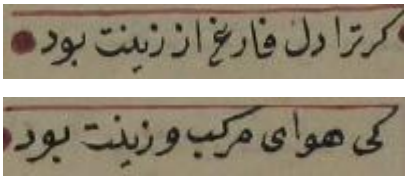
Ḫaṣ me-ş'māreş ki ū ʿāmī buved

Her ki-rā, her kimseniñ ki. (9) ***Ẕevḳ-i nikū-nāmī buved***, eyü nāmluluguñ ẕevḳ ü leẕẕeti (10) ola. Yaʿnī herkes beni medḥ itsün diyü eyü nāmluluġa (11) ve şöhrete meyl ider ise. ***Ḫaṣ me-ş'māreş***, öyle kimseyi (12) ḫāṣ ṣayma. ***Ki ū***, zīrā eyü nāmluluḳ ḳaydında (13) olan kimse. ***ʿĀmī buved***, ʿāmma mensūb olur.

(14) Ḥāṣılı dünyāya ḥarīṣ olup terfīʿ-i rütbe ḳaydında (15) olan kimseyi ḫavāṣ u fāżıl ʿad itme. Zīrā o ʿavāmdır. (16) Ḫāṣ odur ki nām u şöhret ḳaydında olmaya.

(17) **Fā'ide:** ***Ḫāṣ*** ile ***ʿām***'da olan vāvlar żarūret-i vezn [79b] ḥaẕf olunmuşdur.

215.

Ger tu-rā dil fāriġ ez-zīnet buved

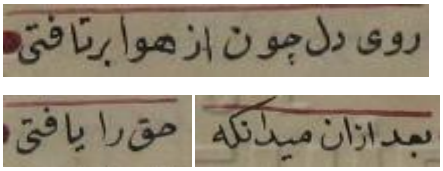
(2) Key hevā-yı merkeb ü zīnet buved

Ger tu-rā, eger seniñ. (3) ***Dil***, gönlüñ. ***Fāriġ ez-zīnet buved***, zīnetden fāriġ (4) olur ise yaʿnī ḳurtulıcı olur ise. ***Key hevā-yı merkeb ü zīnet*** (5) ***buved***, ḳaçan saña ***hevā-yı merkeb ü zīnet*** olur yaʿnī olmaz.

(6) Ḥāṣılı eger seniñ ḳalbiñ dünyā zīnet ü maḥabbetinden (7) fāriġ olur ise ḳaçan saña at ve merkeb ve eger hevā (8) vü maḥabbeti olur yaʿnī olmaz.

Fā'ide: Mışrāʿ-ı şānīdeki (9) ***zīn*** eger maʿnāsınadır. Āḫirinde olan ***tā*** ḫiṭāb içündür.

216.

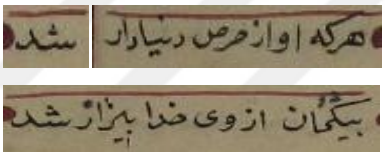
(10) Rūy-ı dil çün ez-hevā ber-tāftī

Baʿd ez-ān mī-dān ki (11) Ḥaḳ-rā yāftī

Rūy-ı dil, ḳalbiñ yüziñi. ***Çün***, çünki. (12) ***Ez-hevā***, nefsiñ hevāsından. ***Ber-tāftī***, döndürdüñ. (13) ***Baʿd ez-ān***, andan şoñra yaʿnī hevā-yı nefsi terkden şoñra. (14) ***Mī-dān ki***, bil ki. ***Ḥaḳ-rā***, Ḫudā'yı. ***Yāftī***, bulduñ.

(15) Ḥāṣılı çünki ḳalbiñ yüziñi hevā-yı nefsden büküp (16) ẕikr-i Ḥaḳ ile meşġūl olursañ andan şoñra bil ki Allāh'ı (17) bulduñ. Yaʿnī hevā-yı nefsden rū-gerdān olursañ **[80a]** (1) Ḫudā'yı bulursın ve illā bulmazsın.

217.

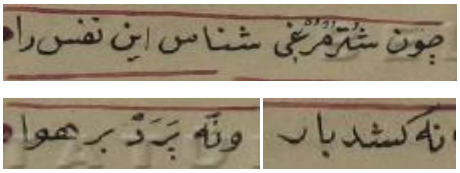
Her ki ū ez-ḥırṣ dünyā-dār (2) şod

Bī-gümān ez-vey Ḫudā bī-zār şod

Her ki ū, her kimse ki (3) o kimse. ***Ez-ḥırṣ***, ḥırṣdan. ***Dünyā-dār***, dünyā vü māl ṭutıcı. (4) ***Şod***, oldı. ***Bī-gümān***, şübhesiz. ***Ez-vey***, o kimseden. (5) ***Ḫudā bī-zār şod***, Vācibü'l-Vücūd berī oldı. **Fā'ide:** ***Dünyā-dār***, (6) vaṣf-ı terkībīdir ki dünyā-dārende'den muḫaffefdir.

Ḥāṣılı (7) her kimse ki, o kimse ḥırsından dünyā mālıñı birikdirdi (8) öyle kimseden şübhesiz Ḫudā berī oldı. Zīrā ***ḥırṣ*** (9) aḫlāḳ-ı ẕemīme ṣıfātındandır. Bu ise ʿİndü'llāh ġāyr-ı maḳbūldur. (10) Ve bunuñla ber-ā-ber dünyāya meyl ile ẕikr-i Ḥaḳḳ'ı ferāmūş ider. (11) O cihetle Ḫudā, ol kimseden bīzār u berī olur.

218.

(12) Çün şütür[158]-murġī şināsˇ ˇin nefs-rā

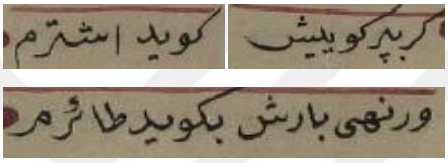
Ne-keşed bār (13) ü ne-perred ber-hevā

Çün şütür-murġī, bir devekuşı gibi. (14) ***Şināsˇ***, añla. Maṣdarı şināḫtendir. ***ˇİn nefs-rā***, (15) bu nefs-i bī-meymeneti. ***Ne-keşed bār***, ne yük çeker. (16) ***Ü ne-perred ber-hevā***, ve ne hevāda uçar.

Fā'ide: ***Murġī*** de olan (17) ***yā*** gerek vaḥdet ve gerek zā'ide olsun her ikisi ṣaḥīḥdir. **[80b]** (1) ***Perred***, bā-i Fārsīyle fiʿl-i mużāriʿ dir uçar maʿnāsına.

(2) Ḥāṣılı bu nefs-i bī-meymeneti deveḳuşı gibi añla (3) ve öyle bil. Zīrā deveḳuşı gibi ne bār çeker ve ne hevāda (4) uçar. Ancaḳ yer, içer. El-ḥāṣıl nefs-perver olan kimseniñ (5) deveḳuşundan farḳı yoḳdur.

219.

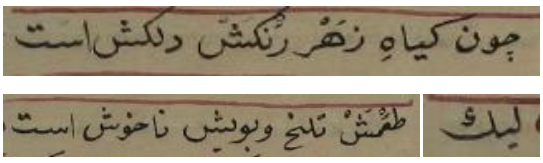
Ger be-per gūyīş (6) gūyed üştürem

Ver nihī bāreş be-gūyed ṭā'irem

(7) ***Ger be-per gūyīş***, eger deveḳuşuna dir iseñ. ***Gūyed*** (8) ***üştürem***, lisān-ı ḥāl ile deveyim dir. ***Ve nihī bāreş***, (9) ve eger aña yük ḳor iseñ. ***Be-gūyed ṭā'irem***, ḳuşum dir. (10) İşte nefs-i emmāre de bunuñ gibi mücāhedeyi istemez. (11) Kendi bildigine gider. Ve rāh-ı Ḥaḳ'da hīçbir nesneye (12) yaramaz.

Fā'ide: ***Ger***, ḥarf-i şarṭdır ki egerden muḫaffefdir. (13) ***Per***, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı, (14) perīden'dir uçmaḳ maʿnāsına. ***Gūyīş***, iki yā iledir. (15) Zīrā ***gūyī*** mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki evvelki yā-i aṣliyye ve ikinci yā (16) ḫiṭāb içündür. Ve şīn-i żamīriñ mā-ḳabli ʿinda'l-cumhūr (17) meftūḥdur. Lākin burada li-ecli'l-vezn iskān olunur.

220.

[81a] (1) Çün giyāh-ı zehr rengeş dil-keş est

Līk (2) ṭaʿmeş telḫ ü būyeş nā-ḫoş est

Çün giyāh-ı zehr, (3) zehr otı gibi. ***Rengeş***, nefsiñ rengi. ***Dil-keş est***, (4) göñül çekicidir. ***Līk***, lākin. ***Taʿmeş***, dadı. ***Telḫ***, (5) acıdır. ***Ü būyeş***, ve ḳoḳısı. ***Nā-ḫoş est***, (6) fenādır.

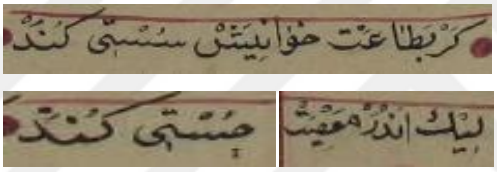
[158] Metinde "şütür" sözcüğünün üst kısmına "deve" notu düşülmüştür.

Ḥāṣılı nefsiñ rengi zehr otunuñ rengi gibi (7) dil-keşdir. Lākin ṭaʿāmı acıdır ve ḳoḳısı daḫi fenādır.

(8) **Faʾide:** Ḥażret-i Şeyḫ Feridüʾd-dīn ʿAṭṭār ḳuddise sirrühüʾl-Ġaffār bu beytde nefsiñ müştehiyātıñı zehr otuna (9) teşbīh buyurmuşdur. Çünki zehr otunuñ dil-güşā (10) olan rengine firīfte olup tenāvül ü istişmām idildikde zehrlenüp helāk olundıġından nefsiñ daḫi müştehāsıñı ki zehr otunuñ nümāyişli olan levni gibidir. Maʿ-haẕā tenāvül veyā istişmāmı hengāmda helāk olur. Bu maḳāmda būyı ẕikr buyurduḳları fenānıñ iẓhārıñı istibʿād cihetindendir. Yaʿnī zehri ekl şöyle ṭursun belki rāyiḥasını şem itmek bile mużırdır. Bunuñ birle ṭālib-i Ḥaḳ ve sālik-i ṭarīḳata lāzımdır ki hevā-yı nefse hergiz müsāʿade itmeye ve şehevātı yoluna gitmeye. Ve illā istihlāk olur fe-efhem.[159]

Giyāh, Kāf-ı Fārsīniñ (11) kesriyle otdur. ***Dil-keş***, vaṣf-ı terkībīdir ki dil-keşende'den (12) muḫaffefdir. ***Ṭaʿam***, feṭḥ-i ṭā ile ṭatmaḳ ve yemek ve meʾkūl olan (13) şeyiñ kendine daḫi dirler. Lākin burada murād daddır.

221.

(14) Ger be-ṭāʿat ḫ̬ʷāniyeş süstī koned

Līk ender-maʿṣiyet (15) çüstī koned

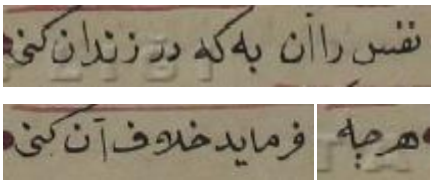
Ger be-ṭāʿat, eger ṭāʿata. ***Ḫ̬ʷāniyeş***, nefsi (16) oḳur iseñ yaʿnī celb ü daʿvet ider iseñ. (17) ***Süstī koned***, gevşeklik ider. ***Līk***, ammā. ***Ender-maʿṣiyet***, [84b] (1) maʿṣiyetde yaʿnī günāh itmede. ***Çüstī koned***, çabukluk ider.

(2) Ḥāṣılı eger nefsi Allāhu Teʿālāʾnıñ ʿibādāt ü ṭāʿātine (3) celb ider iseñ ol vaḳt mütevāżıʿ olur. Lākin (4) günāh itmeye senden benden evvel ḳoşar. Bunuñ (5) gibidir? Meṣelā bir kimse bī-namāz olur ise aña cāmiʿe (6) gidelim didikde bir gevşeklik ʿārıż oldı gide- (7) meyecegim dir. Ol vaḳt kār-ḫāneye gider misin didikde (8) dört ayaḳlı ḥayvān gibi ḳoşar gider.

Fāʾide: ***Süstī***, (9) sīn-i evveliñ żammı ve sīn-i ṣānīniñ sükūniyle gevşeklik (10) dimekdir. Zīrā āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet içündür. ***Çüstī***, (11) cīm-i Fārsīniñ żammı ve sīnʾiñ daḫi sükūniyle çabuḳ (12) ve çālāk maʿnāsınadır ve āḫirindeki **yā** keẕālik maṣdariyyet (13) içündür.

222.

[159] "ve istişmām idildikde…" bu kısımdan sonrası metinde der-kenâra yazılmıştır. Anlam bütünlüğünün bozulmaması amacıyla bu kısmın metin içerisinde yazılması uygun görülmüştür.

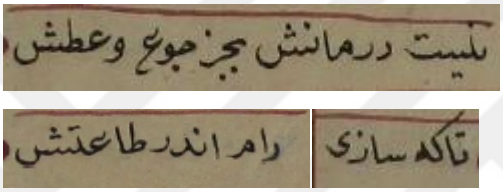
Nefs-rā ān bih ki der-zindān konī

Her çi (14) fermāyed ḫilāf-ı ān konī

Taḳdīr-i ʿibāre ***ān bih ki nefs-rā*** dır. (15) Vezn içün taḳdīm ü teʾḫīr olunmuşdur. El-ḥāṣıl ***ān bih ki***, (16) ol eyüdür ki. ***Nefs-rā***, nefsi. ***Der-zindān konī***, zindānda (17) eyleyesin. ***Her çi***, her ne ki. ***Fermāyed***, buyurur ise.[85a] (1) ***Ḫilāf-ı ān konī***, ol emriñ ḫilāfıñı eyleyesin.

Ḥāṣılı (2) mücāhede-i nefs böyledir. Çoḳ yememeli ve çoḳ uyumamalı (3) ve her ne ki emr ider ise ḫilāfıñı ṭutmalı dimekdir.

223.

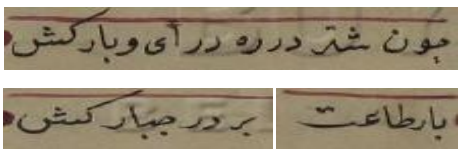
(4) Nīst dermāneş be-cuz cūʿ u ʿaṭaş

Tā ki sāzī (5) rām-ender-ṭāʿateş

Nīst dermāneş, nefsiniñ (6) ışlāḥına ʿilāc u çāre yoḳdur. ***Be-cuz cūʿ u ʿaṭaş***, (7) açlıḳ ve ṣusuzluġuñ ġayrı ile. ***Tā ki sāzī***, tā ki (8) düzesin. ***Rām-ender-ṭāʿateş***, Allāh'ıñ ṭāʿat-ı (9) ʿibādet ü emrine muṭīʿ.

Ḥāṣılı nefsi tezkiye vü ışlāḥ (10) itmek iki şeye tevaḳḳuf ider ki biri açlıḳ ve biri ṣusuzluḳdur.

224.

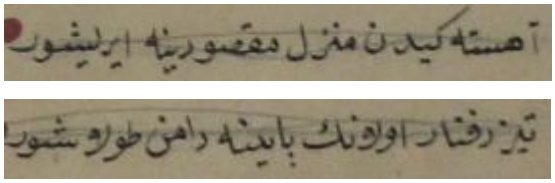
(11) Çün şütür der-reh der-āy u bār keş

Bār-ı ṭāʿat (12) ber-der-i Cabbār keş

Çün şütür, deve gibi. ***Der-reh***, yola. (13) ***Der-āy***, dāḫil ol. ***U bār keş***, ve yük çek. ***Bār-ı ṭāʿat***, (14) ṭāʿat u ʿibādetiñ yüküñi. ***Ber-der-i Cabbār keş***, Ḫudā'nıñ (15) ḳapusuna çek.

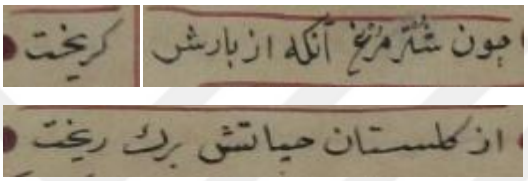
Ḥāṣılı deve naṣıl yoldan çıḳmaḳsızıñ (16) āheste āheste yük getürür sen de anıñ gibi ṭarīḳ-i (17) Ḥaḳ'dan ve dīn-i Muḥammedī'den ṭışra çıḳmayup dergāh-ı Ḫudā'ya [85b] (1) āheste āheste ṭāʿat u ʿibādetiñ yüküñi çek getür.(2) **Beyt:**

Āheste giden menzil-i maḳṣūdına irişür
Tīz-reftār olanıñ pāyine dāmen ṭolaşur[160]

(3) **Fā'ide:** (4) ***Der-āy'***da olan ***der***, edāt-ı ẓarfdır. ***Āy***, āmeden maṣdarından (5) emr-i ḥāżır olup gel dimekdir. Lākin ***der*** ile ber-ā-ber dāḫil olmaḳ maʿnāsını (6) ifāde ider. Meşelā ḳapudan içerüye geldi diyecek yerde ez-der (7) der-āmed dinilür.

225.

Çün şütür-murġ ān ki ez-bāreş (8) girīḫt
Ez-gülistān-ı ḥayāteş berg rīḫt

(9) ***Çün şütür-murġ***, deveḳuşı gibi. ***Ān ki***, ol kimse ki. (10) ***Ez-bāreş***, yükünden. ***Girīḫt***, ḳaçdı yaʿnī firār eyler ise. (11) ***Ez-gülistān-ı ḥayāteş***, ol kimse gülistān-ı ḥayātdan. (12) ***Berg rīḫt***, yapraġı dökdi.

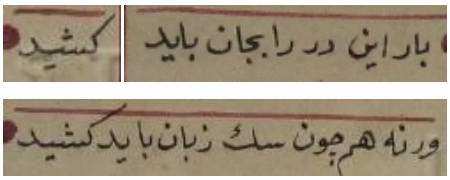
Fā'ide: ***Girīḫt***, kāf-ı Fārsīniñ (13) kesriyle fiʿl-i māżīdir. Maṣdarı girīḫtendir ḳaçmaḳ (14) maʿnāsına. ***Gülistān***, kāf-ı Fārsīniñ żāmmı ve lām'ıñ (15) kesresiyle veyāḫūd sükūnı ve sīn'iñ kesresiyle (16) her ikisi cā'izdir. Ve ***gülistān-ı ḥayāt***, terkīb-i iżāfīdir. (17) Ve burada ***gülistān-ı ḥayāt***'dan murād ḥayāt-ı ḳalbdir **[86a]** (1) veyā yapraġı dökmeden daḫi murād helākdir.

Ḥāṣılı ol kimse ki (2) kendi yükünden deveḳuşı gibi ḳaçarsa o kimse ḥayāt-ı ḳalbden (3) ʿömr yapraġını dökdi ve kendiñi helāk eyledi. Helāk eyle- (4) digine sebeb şudur ki her ḥayvān ki yolda yük getürmez ise (5) añı beyābānda yırtıcı ḥayvānlar yer. Keẕālik insān daḫi Ḫudā'nıñ (6) ṭāʿat u ʿibādet yüküñi getürmez ise ḳalbiniñ ḥayātından (7) ʿömr yapraġını żāyiʿ ider. Yaʿnī ʿömrüñde bereket olmayup (8) çarçabuḳ helāk olur.

226.

---

[160] Metinde Beyt: Āheste giden menzil-i maḳṣūduna irişür
Tīz-reftār olanıñ pāyine dāmen ṭolaşur
yazılmış daha sonra bu beytin üzeri çizilerek beyit iptal edilmiştir. Edirneli Hâtemî'ye ait olan beytin orijinali
İrişür menzil-i maḳṣūduna āheste giden
Tīz-reftār olanıñ pāyine dāmen ṭolaşur (Efe, 2019: 120)
şeklindedir. Beytin vezni feʿilâtün feʿlâtün feʿlâtün feʿilün'dür.

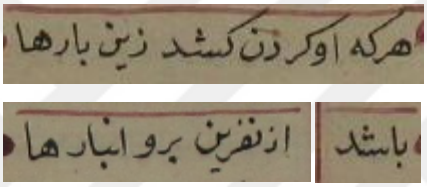
Bār-ı īn der-rā be-cān bāyed (9) keşīd

Ve'r ne hemçün seg zebān bāyed keşīd

(10) ***Bār-ı īn der-rā***, bu ḳapunuñ yüküñi. ***Be-cān***, cān ile. (11) ***Bāyed keşīd***, çekmek gerek. ***V'er ne***, ve illā. ***Hemçün seg***, (12) köpek gibi. ***Zebān bāyed keşīd***, lisānıñı çekmek gerekdir.

(13) Ḥāṣılı Allāhu Teʿālā'ya ṭāʿat u ʿibādetde ḳuṣūr itmeyüp (14) dāʾimā Ḳur'ān ile eyyām-güẕār olmalıdır. Yoḫsa namāz ḳılmayup (15) Ḫudā'yı bilmez iseñ āḫiretde kelb gibi sākit ü ḫāmūş olup ṣolumaḳ gerekdir. (16) Bu beytde ḥażret-i şeyḫ ḳuddise sırrahu münker olan kimesneyi kelbe teşbīh (17) itmişlerdir.

227.

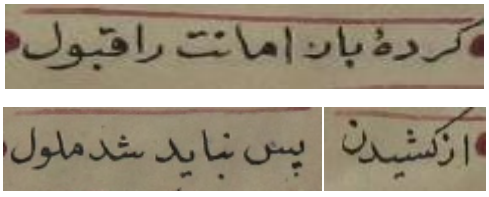
Her ki ū gerden keşed z'īn bārhā

Bāşed [86b] (1) ez-nefrīn ber-ü enbārhā

Her ki ū, her kimse ki, o kimse. (2) ***Gerden keşed***, boyun çekerse. ***Z'īn bārhā***, bu yüklerden. (3) ***Bāşed***, olur. ***Ez-nefrīn***, laʿnet ü beddu ʿā'dan. ***Ber-ü***, (4) o kimseye. Aṣlı ***ber-ū*** dur. ***Enbārhā***, anbarlar.

Ḥāṣılı (5) her kimse ki o ʿibādet ü ṭāʿat yüklerinden yüz (6) çevirir ise öyle kimse üzerine laʿnetu'llāhdan anbarlar (7) olur. Burada anbarı ẕikrden murād laʿnetiñ çoḳluġuñı (8) beyān içündür.

228.

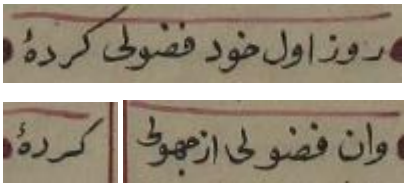
Kerde-ī bār-ı emānet-rā ḳabūl

Ez-keşīden (9) pes nebāyed şod melūl

Kerde-ī, itmişsin. ***Bār-ı emānet-rā***, (10) emānetiñ yüküñi. ***Ḳabūl***, ḳabūl yaʿnī Ḫudā'nıñ emr ü nehyiñi (11) ḳabūl itmişsin. ***Ez-keşīden***, çekmekden yaʿnī (12) iṭāʿat yüküñi çekmekden. ***Pes ne-bāyed şod melūl***, imdi (13) uṣanmaḳ gerekmez.

Ḥāṣılı Allāhu Teʿālā'nıñ emrine imtiṣāl (14) idüp bār-ı ṭāʿatı ḳabūl itmişsin. İmdi ol bār-ı (15) ṭāʿat u ʿibādeti edā itmekden uṣanmaḳ lāyıḳ degildir.

229.

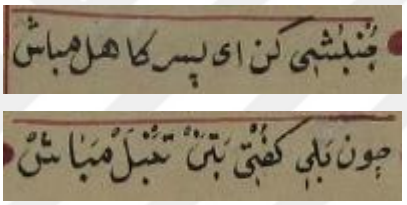
(16) Rūz-i evvel ḫod fużūlī kerdeī

V'ān fużūlī ez-cehūlī (17) kerdeī

Rūz-i evvel, ol günde dimekdir ki taḳdīri **[87a]** (1) der-rūz-i evveldir. Ervāḥ u ezelde dimekdir. ***Ḫod***, kendiñ. (2) ***Fużūlī***, aḥmaḳlıḳ. ***Kerdeī***, itmişsin. ***V'ān fużūlī***, (3) ve ol aḥmaḳlığı. ***Ez-cehūlī***, ziyāde cāhillikden. ***Kerdeī***, (4) itmişsin.

Fā'ide: ***Fużūlī*** ile ***cehūlī***'niñ āḫirindeki (5) yā'lar maṣdariyyet içündür.

230.

Cünbişī kon ey piser kāhel me-bāş

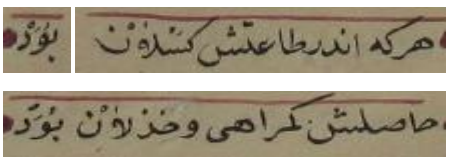
(6) Çün belā goftī be-ten tenbel me-bāş

Cünbişī kon, cünbişlik (7) eyle yaʿnī Ḫudā'nıñ emriñi ṭut. ***Ey piser***, ey oġul! ***Kāhel*** (8) ***me-bāş***, kāhil olma yaʿnī uṣanma. ***Çün belā goftī***, (9) çünki belā didiñ. ***Be-ten***, ten ile yaʿnī ber-ḥayāt oldıġıñ (10) müddet. ***Tenbel me-bāş***, tenbel olma.

Ḥāṣılı ey püser! Allāhu (11) Teʿālā'nıñ emrine imtiṣāl idüp beş vaḳt namāz ḳıl. (12) Gevşeklik itme. Zīrā **Elestü birabbikum**[161] ḫiṭābına cevāb virüp (13) **Belā**[162] didiñ. Ber-ḥayāt oldıġıñ müddetde tenbel olma.

(14) **Fā'ide:** ***Kāhil*** hā'nıñ kesriyledir. Lākin burada tenbel (15) muvāfıḳ u muṭābıḳ olsun içün fetḥa-la oḳunmaḳlığı (16) ʿācizāne iḫtār olunur.

231.

Her ki ender-ṭāʿateş keslān (17) buved

[161] "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Kur'an-ı Kerim, Aʿrâf 7/172.
[162] "Evet" Kur'an-ı Kerim, Aʿrâf 7/172.

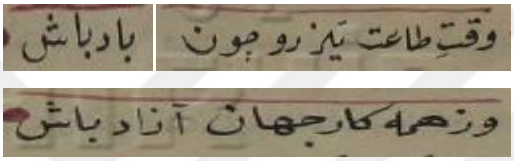
Ḥāṣıleş güm-rāhī vü ḫiẕlān buved

Her ki, her kimse ki. [87b] (1) ***Ender-ṭāʿateş***, Allahu Teʿālā'nıñ ṭāʿatinde. ***Keslān buved***, (2) üşenici ola. ***Ḥāṣıleş***, ol kimseniñ nihāyeti. ***Güm-rāhī***, (3) güm-rāhlıḳ. ***Vü ḫiẕlān***, daḫi ḫiẕlān olur.

Ḥāṣılı her kimse ki (4) Ḫudā'nıñ ṭāʿat u ʿibādetiñde tekāsül ider ise öyle (5) kimseniñ ʿāḳıbeti güm-rāhlıḳ u ḫiẕlān olur.

Fā'ide: (6) ***Keslān*** ʿaṭşān vezni üzerine ṣıfat-ı müşebbehedir ki (7) işe üşenici dimekdir. ***Güm-rāh***, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla ṭoġrı (8) yoldan ṣapmış olan kimseye dirler. Āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet (9) içündür. ***Ḫiẕlān***, ḫā-i muʿcemeniñ kesriyle rüsvāylıḳ maʿnāsınadır. (10) Lākin beytiñ ḳırāʾat u tilāveti zamānda li-ecli'l-vezn fetḥa-la oḳumaḳ lāzımdır.[163]

232.

Vaḳt-i ṭāʿat tīz-rev çün (11) bād bāş

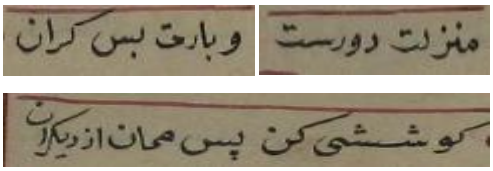
V'ez heme kār-ı cihān āzād bāş

Vaḳt-i ṭāʿat, (12) ṭāʿatiñ vaḳtinde dimekdir ki taḳdīri ***der-vaḳt-i ṭāʿat*** dir. (13) ***Tīz-rev***, çābük gidici. ***Çün bād***, rūzgār gibi. ***Bāş***, (14) ol. ***V'ez heme kār-ı cihān***, ve dünyānıñ cümle işinden. (15) ***Āzād bāş***, āzād ol.

Ḥāṣılı ṭāʿat ü ʿibādet vaḳtinde (16) rūzgār gibi ʿacele gidici ol ve dünyānıñ cümle kārından (17) āzād ü fāriġ ol. Zīrā kār-ı āḫiret nihāyet ü pāy-dārdır.

[88a] (1) **Fā'ide:** ***Tīz-rev***, vaṣf-ı terkībīdir ki tīz-revende'den (2) muḫaffefdir ʿacele gidici maʿnāsına.

233.

Menzilet dūrest (3) ü bāret bes girān

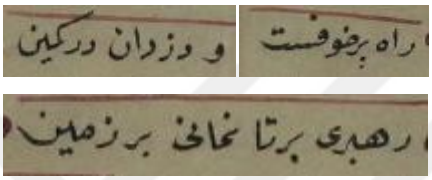
Kūşişī kon pes me-mān ez-dīgerān

(4) ***Menzilet***, maḥalliñ. ***Dūrest***, uzaḳdır. ***Ü bāret***, (5) ve yüküñ. ***Bes girān***, ziyāde aġırdır. ***Kūşişī kon pes***, (6) imdi bir saʿy u ġayret ile dimekdir ki taḳdīri pes (7) kūşişī kon'dur. Li-ecli'l-vezn pes muʾaḫḫar gelmişdir. (8) ***Me-mān ez-dīgerān***, ġayrılardan geri ḳalma.

[163] Der-kenār: Zamānda li-ecli'l-vezn fetḥa-la oḳumaḳ lāzımdır.

Ḥāṣılı ey kimse! (9) Yeriñ uzaḳdır ve yüküñ ziyāde aġırdır. İmdi, bir çalış. (10) Ġayrı kimselerden geri ḳalma egerçi anlar geri ḳalur ise de. (11) Mādāmki sen ʿindallāh meʾcūr olmasıñı istersin bunuñ birle (12) rūz u şeb ʿibādete çalış ki menzile vāṣıl olasın.
(13) **Fāʾide:** Evvelki ***bes*** bā-i ʿArabīyle ziyāde maʿnāsınadır. (14) ***Girān***, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle aġır dimekdir. ***Kūşiş***, (15) ism-i maṣdardır çalışmaḳ maʿnāsına. Āḫirindeki ***yā*** vaḥdet (16) içündür. İkinci ***pes*** bā-i Fārsīyle fā-i cezāʾiyye maʿnāsına (17) imdi dimekdir. ***Me-mān*** veyāḫūd ***ne-mān*** ikisi de cāʾizdir. **[88b]** (1) Ve kelimesi nehy-i ḥāżırdır mānden maṣdarından ḳalmaḳ maʿnāsına. (2) ***Dīgerān***, dīgerʾiñ cemʿidir ki ġayrılar dimekdir. Burada menzilden (3) murād cennetdir. Yükden murād günāh-ı kebāʾirdir.

234.

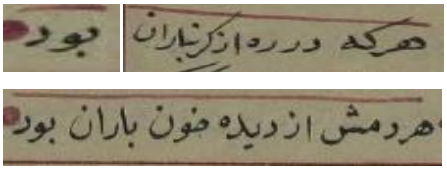

Rāh pür ḫavfest(4) ü düzdān der-kemīn
Reh-berī ber tā-ne-mānī ber-zemīn

(5) ***Rāh***, yol. ***Pür ḫavfest***, ḫavf ile ṭoludur. ***Ü düzdān***, (6) ve ḫırsızlar. ***Der-kemīn***, puşudadır. ***Reh-berī***, bir rehber. (7) ***Ber***, ilet yaʿnī getür. ***Tā-ne-mānī***, tā ki ḳalmayasın. (8) ***Ber-zemīn***, yer üzerinde.

Ḥāṣılı Allāhu Teʿālāʾnıñ yolı (9) ḳorḳuludur ve ḫırsızları gizlüdedir. Bunuñ içün (10) bir yol gösterici getür ki yer üzerinde ḳalmayasın (11) ve yolı şaşırup ḫilāf yollara gitmeyesin.
Fāʾide: (12) ***Kemīn***, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle puşuya gizlenmiş ʿaskerdir. (13) ***Ber***, bā-i ʿArabīniñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır borden maṣdarından (14) iletmek maʿnāsına. ***Rāh***ʾdan murād ṭarīḳ-i müstaḳīmdir.(15) ***Düzdān***ʾdan daḫi murād nefs-i emmāre vü efkār-ı fāsidedir. (16) ***Reh-ber***ʾden murād, mürşid-i kāmildir.

235.

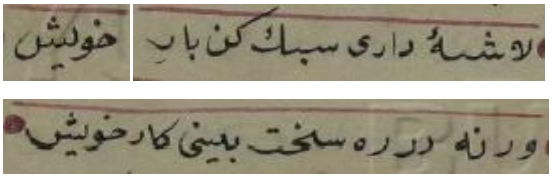
Her ki der-reh ez-gir[ā]n-bārān (17) buved
Her demeş ez-dīde ḫūn bārān buved

Her ki, her kimse ki. **[89a]** (1) ***Der-reh***, yolda yaʿnī Allāhu Teʿālāʾnıñ yoluñda. ***Ez-gir[ā]n-bārān buved***, (2) aġır yüklülerden ola yaʿnī günāhı çoḳ olan kimselerden (3) olur ise. ***Her***

demeş, her vaḳt öyle kimseniñ. (4) ***Ez-dīde***, gözünden. ***Ḫūn bārān buved***, ḳan yaġıcı (5) olur yaʿnī ḳan dökici olur.

Ḥāṣılı her kimse ki (6) Allāhu Teālā'nıñ yoluñda günāh işleyici kimselerden (7) olup beş vaḳt namāz ḳılmaz ise öyle kimseniñ (8) her vaḳt gözünden ḫūn rīzān olur. Lākin kendisi (9) bī-ḫaberdir. Zīrā dünyāya meyl iden kimseleriñ (10) ʿaḳlı noḳṣāndır.

236.

Lāşeī dārī sebük kon bār-ı (11) ḫᵛīş

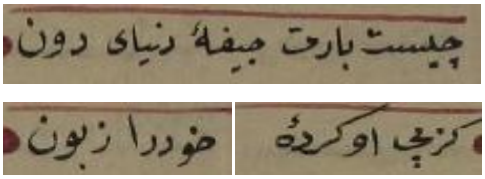
Ve'rne der-reh saḫt bīnī kār-ı ḫᵛīş

(12) ***Lāşeī dārī***, bir cīfe ṭutarsın. ***Sebük kon***, (13) ḫafīf eyle. ***Bār-ı ḫᵛīş***, kendi yüküñi. ***Ve'rne***, ve illā. (14) ***Der-reh***, Ḫudā'nıñ yoluñda. ***Saḫt bīnī***, ḳatı (15) ve müşkil görürsin. ***Kār-ı ḫᵛīş***, kendi işiñi.

(16) Ḥāṣılı bir lāşe ṭutarsın yüküñi ḫafīf eyle. (17) Yaʿnī çoḳ yemeyüp ve çoḳ uyumayup ʿibādet-i **[89b]** (1) Ḫudā ile meşġūl olur iseñ yüküñ ḫafīfler. (2) Yoḫsa rāh-ı Ḫudā'da yaʿnī āḫiretde kendi ʿaẕābıñı (3) müşkil görürsin.

Fā'ide: ***Lāşe***'den murād vücūddur. (4) Āḫirindeki ***hemze*** yā-i vaḥdet içündür. ***Sebük***, (5) sīn'iñ fetḥi ve bā'nıñ żammıyla ḫafīf maʿnāsınadır.

237.

(6) Çīst bāret cīfe-i dünyā-yı dūn

K'ez pey-i ū kerdeī (7) ḫod-rā zebūn

Çīst bāret, yüküñ nedir? ***Cīfe-i*** (8) ***dünyā-yı dūn***, alçaḳ olan dünyānıñ cīfesidir. (9) ***K'ez pey-i ū***, ki anuñçün. ***Kerdeī***, itmişsin. ***Ḫod-rā***, (10) kendiñi. ***Zebūn***, ḫᵛār u ẕelīl.

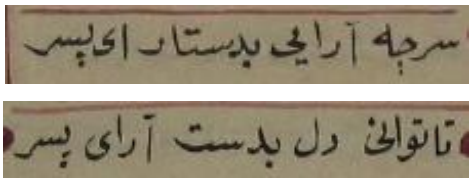
Ḥāṣılı ey kimse! (11) Yüküñ nedir? Alçaḳ ve fānī olan dünyānıñ cīfesidir (12) ki o alçaḳ olan dünyāya meyliñ sebebiyle kendiñi (13) ḫᵛār u ḥaḳīr itmişsin. Egerçi ehl-i dünyā pīşgāhında (14) pesendīde vü muʿteber iseñ yine ehl-i āḫiret ʿindinde (15) zebūn olursın

dimekdir. Zīrā iki ḳarpuz bir ḳolṭuġa (16) gelmez.[164] Bunuñ birle dünyā ile āḫiret daḫi bir yerde olmaz.[165]

Der-Beyān-ı Terk-i Zīnet Mī-Güyed

Zīnetiñ (17) terki beyānında buyurur.

238.

Ser çi ārāyī be-destār ey piser

[90a] (1) Tā tevānī dil be-dest ār ey piser

Ser, başıñı. (2) ***Çi ārāyī***, ne tezyīn idersin. ***Be-destār***, (3) destār ile yaʿnī dülbend ile. Murād zīnet-i dünyādır. (4) ***Ey piser***, ey oġul! ***Tā-tevānī***, mādāmki ḳādirsin. (5) ***Dil***, göñül yaʿnī bir kimseniñ ḳalbiñi. ***Be-dest ār***, (6) elle getür. ***Ey piser***, ey oġul!

Ḥāṣılı ey püser! (7) Zīnet-i dünyā ile başıñı ne zīnetlersin. Mādāmki (8) böyle ḳuvvetiñ vardır, bir faḳīr kimseniñ ḳalbiñi (9) ele getür ve ḫāṭırıñı ḫoşnūd it ey oġul.

Fā'ide: (10) Evvelki ***ārāyī*** kelimesi mużāriʿ-i muḫāṭabdır ārāsten (11) maṣdarından zīnet itmek maʿnāsına. İkinci ***ār***, (12) emr-i ḥāżırdır. Āverden maṣdarından getürmek dimekdir.

239.

(13) Tā-ne-gīrī terk-i ʿizz ü māl ü cāh

Ez-heme ber-ser ne-yāyī (14) çün külāh

Tā-ne-gīrī, tā kim ṭutmayasın. ***Terk-i ʿizz*** (15) ***ü māl ü cāh***, ʿizzet ü māl u manṣıbıñ terkiñi. (16) ***Ez-heme***, cümleden. ***Ber-ser***, baş üzere. ***Ne-yāyī*** (17) ***çün külāh***, tāc gibi gelmezsin.

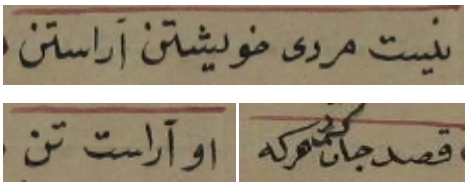
Ḥāṣılı **[90b]** (1) dünyānıñ ʿizzet ü ḥürmet ve māl u manṣıbıñı terk (2) itmedikce cümle ḫalḳdan tāc gibi baş üzerine (3) gelmezsin yaʿnī ʿindallāh maḳbūl olmazsın.

240.

---

[164] Günümüzde daha çok "İki karpuz bir koltuğa sığmaz" şeklinde kullanımı yaygın olan deyim "Bir kimse iki büyük işi aynı zamanda yapamaz." manasında kullanılmaktadır (Aksoy, 1993: Sıra No:1515). Farsça ve Türkçede ortak olarak kullanılan atasözleri arasında yer alan söz konusu atasözünün Farsçadaki kullanımı با يك دست دو هندوانه نمى شود بلند كرد şeklindedir (Olgun, 1972, s.171); bir işe gücü yetmediği halde ikinci bir işe sığınan insanların halini dile getiren bu atasözünün Farsçada يك دست و دو هندوانه şeklinde kullanıldığı görülür (Beyzadeoğlu, 2005, 30).

[165] Der-kenār: Bunuñ birle dünyā ile āḫiret daḫi bir yerde olmaz.

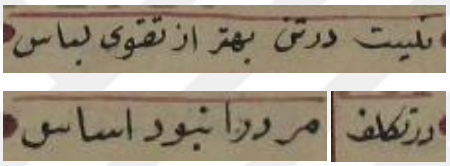
(4) Nīst merdī ẖ^{v}īşten ārāsten

Ḳaṣd-ı cān kerd her ki (5) ū ārāst ten

Nīst merdī, insānlıḳ degildir. (6) ***H̱^{v}īşten***, kendiñi. ***Ārāsten***, tezyīn itmek. (7) ***Ḳaṣd-ı cān kerd***, cānıñ telef olmasına niyyet itdi. (8) ***Her ki ū***, her kimse ki o kimse. ***Ārāst***, tezyīn (9) itdi. ***Ten***, vücūdıñı. Burada ***ḳaṣd-ı cān***'dan (10) murād, terk-i zīnet-i dünyādır.

Ḥāṣılı güzel eṣvāb (11) ile kendiñi tezyīn itmek fī'l-ḥaḳīḳa insānlıḳ (12) degildir. Zīrā beḳāsı yoḳ ve her kimse ki o zīnet-i (13) dünyāyı terk itdi o kimse vücūdıñı tezyīn (14) eyledi.

241.

Nīst der-ten bihter ez-taḳvā libās

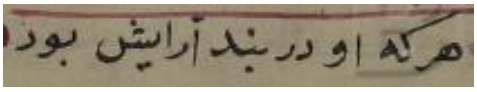
Der-tekellüf (15) merd-rā ne-b'ved esās

Nīst der-ten, bedeninde yoḳdur. (16) ***Bihter***, ziyāde eyü. ***Ez-taḳvā***, taḳvādan yaʿnī günāh (17) itmeyüp Allāhu Teʿālā'dan ḳorḳmaḳdan. ***Libās***, **[91a]** (1) urba. ***Der-tekellüf***, tekellüf itmede. ***Merd-rā***, insān (2) içün. ***Ne-b'ved esās***, esās u taḥammül yoḳdur.

(3) Ḥāṣılı insānıñ bedeninde taḳvādan ziyāde eyü (4) libās-ı fāḫir yoḳdur. Zīrā vācibü'l-vücūd, Ḳurʾān-ı (5) ʿaẓīminde [166] **ve libāsü't-taḳvā ẕalike ḫayr**[167] buyurmuşdur. (6) İmdi insān içün tekellüf itmede esās yoḳdur. (7) Zīrā tekellüf itmek nefs-i emmāreye muʿāvenet itmekdir.

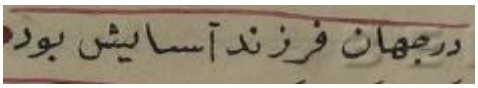
(8) **Fā'ide:** ***Ne-b'ved***, fiʿl-i māżīdir būden maṣdarından (9) olmaḳ maʿnāsına. Lākin burada bā'nıñ żammesi li-ecli' (10) l-vezn iskān olunur. Esās ʿArabīdir temel (11) maʿnāsına.

242.

[166] Metinde "Zīrā vācibü'l-vücūd, Ḳurʾān-ı (5) ʿaẓīminde **ve libāsü't-taḳvā ẕalike ḫayr** buyurmuşdur." cümlesinin üzeri karalanarak ifade iptal edilmiştir.

[167] "Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır." Kur'an-ı Kerim, A'râf 7/26.

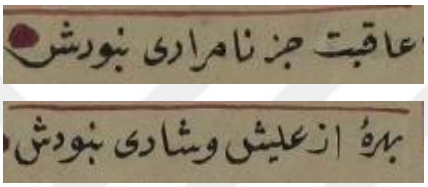
Her ki ū der-bend-i ārāyiş buved

(12) Der-cihān ferzend-i āsāyiş buved

Her ki ū, (13) her kimse ki, o kimse. ***Der-bend-i ārāyiş buved***, zīnetiñ (14) ḳaydında olur ise. ***Der-cihān***, dünyāda. ***Ferzend-i*** (15) ***āsāyiş buved***, rāḥatıñ oġlu olur. Oġuldan (16) murād tebaʿiyyet ü esīr olmaḳdır.

Ḥāṣılı her kimse ki (17) o kimse zīnetiñ efkār u sevdāsında olur ise **[91b]** (1) dünyāda rāḥatıñ oġlu olur yaʿnī rāḥatına esīr ü tābiʿ (2) olur ve ẕevḳiñi ister. Yoḫsa nefsiyle mücāhede (3) ḳaydında degildir.

243.

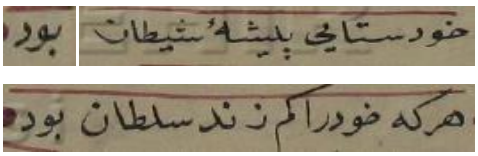
ʿĀḳıbet cuz nā-murādī ne-b'vedeş

(4) Behre-i ez-ʿayş u şādī ne-b'vedeş

ʿĀḳıbet, nihāyetü' (5) l-emr. ***Cuz nā-murādī***, murādsızlıġıñ ġayrı. ***Ne-b'vedeş***, (6) aña olmaz. ***Behre-i ez-ʿayş u şādī***, zinde vü (7) mesrūrluḳdan bir naṣīb. ***Ne-b'vedeş***, ol kimseye (8) olmaz.

Ḥāṣılı böyle zīnet ü tekellüf ve rāḥat-ı efkār (9) ve sevdāsında olan kimse āḫiretde ʿāḳıbetü'l-emr (10) murādsız olur. Ve bunuñla ber-ā-ber ʿayş u şādlıḳdan (11) daḫi bī-naṣīb olur.

244.

Ḫod-sitāyī pīşe-i şeyṭān (12) buved

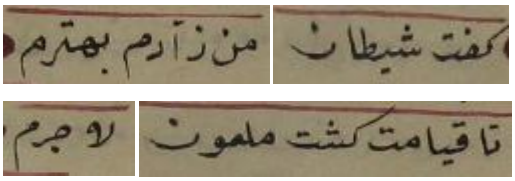
Her ki ḫod-rā kem zened sulṭān buved

(13) ***Ḫod-sitāyī***, kendiñi medḥ idicilik. ***Pīşe-i şeyṭān*** (14) ***buved***, şeyṭānıñ kār u şanʿatıdır. ***Her ki***, her kimse ki. (15) ***Ḫod-rā***, kendiñi. ***Kem zened***, az ura. Yaʿnī ***ḫod-*** (16) ***sitāy*** olmayup ṭopraḳ gibi mütevāżıʿ olur ise. (17) ***Sulṭān buved***, pād-şāh olur yaʿñī pād-şāh gibi **[92a]** (1) ʿindallāh ʿālī olur.

Ḥāṣılı kendiñi medḥ ü ṣenā (2) idicilik şeyṭānıñ ṣanʿatıdır. Her kimse ki kendiñi (3) medḥ itmez ise ʿindallāh ʿālī olur.

Fā'ide: (4) ***Ḫod-sitāy***, vaṣf-ı terkībīdir ki ḫod-sitāyende'den (5) muḫaffefdir kendiñi ṣenā idici maʿnāsına. Āḫirinde olan (6) ***yā-i ṣāniye*** maṣdariyyet içündür.

245.

Goft şeyṭān (7) men zi-Ādem bihterem

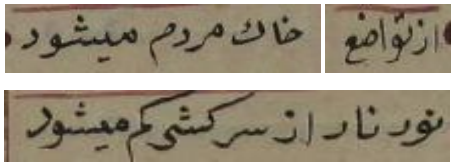
Tā-ḳıyāmet geşt melʿūn (8) lā-cerem

Goft şeyṭān, şe[y]ṭān didiki. ***Men***, (9) ben. ***Zi-Ādem***, Ādem ʿaleyhi's-selāmdan. ***Bihterem***, (10) ziyāde eyüyüm. ***Tā-ḳıyāmet***, ḳıyāmete ḳadar. ***Geşt melʿūn***, (11) laʿnetlenmiş oldı. ***Lā-cerem***, lā-şek ve lā-şübhe.

(12) **Fā'ide:** ***Zi-Ādem***'iñ aṣlı ez-Ādem'dir ki li-ecli'l-vezn (13) ez'iñ hemzesi ḥaẕf olunmuşdur. Ādem'den daḫi (14) murād Ādem ʿaleyhi's-selāmdır. ***Geşt***, kāf-ı Fārsīniñ (15) fetḥiyle fiʿl-i māżīdir geşten maṣdarından şoden (16) maʿnāsına.

Ḥāṣılı Şeyṭān didiki ben (17) Ādem ʿaleyhi's-selāmdan eşrefim. Bu cihetden [92b] (1) şübhesiz ḳıyāmete ḳadar melʿūn oldı.

246.

Ez-tevāżuʿ (2) ḫāk merdüm mī-şeved

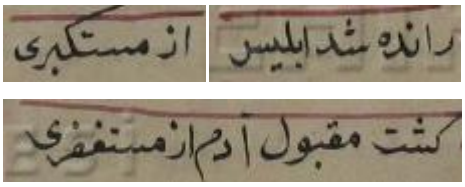
Nūr-ı nār ez-ser-keşī güm mī-şeved

(3) ***Ez-tevāżuʿ***, tevāżuʿdan. ***Ḫāk***, topraḳ. ***Merdüm*** (4) ***mī-şeved***, ādem olur. ***Nūr-ı nār***, āteşiñ şuʿlesi. (5) ***Ez-ser-keşī***, baş çekicilikden. ***Güm mī-şeved***, żāyiʿ (6) olur.

Ḥāṣılı topraḳ tevāżuʿu cihetinden ādem olur (7) ve āteşiñ şuʿlesi ser-keşliginden żāyiʿ olur.

(8) **Fā'ide:** ***Ser-keş***, vaṣf-ı terkībīdir ki ser-keşende'den (9) muḫaffefdir baş çekici ve baş ḳaldırıcı maʿnāsına. (10) Āḫirindeki ***yā*** maṣdariyyet içündür. ***Güm***, kāf-ı Fārsīniñ (11) żammıyla żāyiʿ maʿnāsınadır.

247.

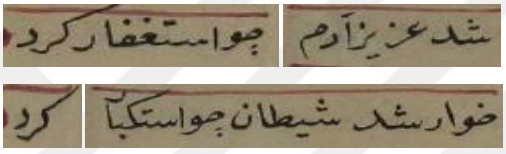
Rānde-şod İblīs (12) ez-müstekbirī

Keşt maḳbūl Ādem ez-müstaġfirī

(13) ***Rānde-şod***, sürülmüş oldı yaʿnī sürüldi. (14) ***İblīs***, Şeyṭān. ***Ez-müstekbirī***, kibr idicilikden. (15) ***Keşt maḳbūl***, maḳbūl oldı. ***Ādem***, Ādem ʿaleyhi's- (16) selām. ***Ez-müstaġfirī***, istiġfār idicilikden.

(17) Ḥāṣılı Şeyṭān müstekbirliği sebebiyle ḥużūr-ı Ḫudā'dan **[93a]** (1) ṭard oldı ve Ādem ʿaleyhi's-selām müstaġfirligi (2) cihetiyle ʿindallāh maḳbūl oldı.

248.

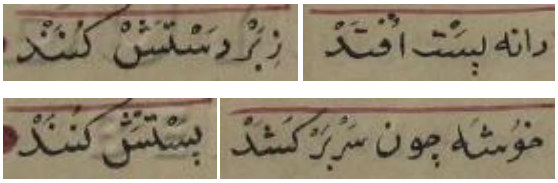
Şod ʿazīz Ādem (3) çü istiġfār kerd

Ḫ''ār şod Şeyṭān çü istikbār (4) kerd

Şod ʿazīz, ʿazīz oldı. ***Ādem***, Ādem aleyhi's- (5) selām. ***Çü***, çünki. ***İstiġfār kerd***, istiġfār (6) itdi. ***Ḫ''ār şod***, ḥaḳīr oldı. ***Şeyṭān***, (7) Şeyṭān. ***Çü***, çünki. ***İstikbār kerd***, kibr itdi.

(8) Ḥāṣılı Ādem aleyhi's-selām ʿindallāh (9) ʿazīz oldı. Zīrā istiġfār itdi. Şeyṭān, (10) ḥaḳīr oldı. Zīrā kibr itdi.

249.

Dāne pest ofted (11) zeber-desteş konend

Ḫūşe çün ser ber-keşed (12) pesteş konend

Dāne, mīve. ***Pest ofted***, aşağı (13) düşer. ***Zeber-desteş***, el üzerinde añı. ***Konend***, (14) iderler. ***Ḫūşe***, başaḳ. ***Çün***, çünki. ***Ser***, (15) baş. ***Ber-keşed***, ḳaldırır. ***Pesteş konend***, añı (16) biçerler.

Ḥāṣılı mīve aşağı düşdigi vaḳt (17) naṣıl ele alurlar ve naṣıl ḫoşlanurlar, işte tevāżuʿ[168] **[93b]** (1) iden kimseden daḫi böyle memnūn olurlar ve başaḳ (2) çünki baş

[168] Der-kenār: Burasına diḳḳat buyuruñuz.

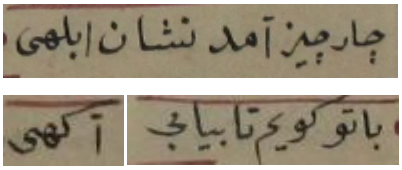
çeküp yuḳaru ṭoġrı gitdikde ḫirmendārlar (3) oraḳlar ile biçüp keserler işte kibr iden kimse (4) daḫi böyle indallāh ü inde'n-nās münkesir olur.

(5) **Fā'ide:** Burada tevāżuʿ u mīveye ve kibri başaġa teşbīh (6) vardır.

Der-Beyān-ı Nişān-ı Eblehān Mī-Güyed

(7) Aḥmaḳ olan kimseleriñ ʿalāmeti beyānında buyurur.

250.

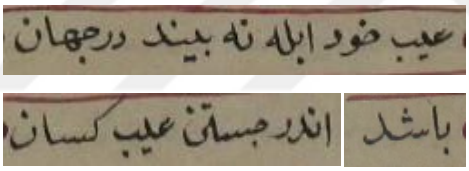
(8) Çār çīz āmed nişān-ı eblehī

Bā-tu ġüyem tā-beyābī (9) āgehī

Çār çīz, dört nesne. ***Āmed***, geldi. ***Nişān-ı*** (10) ***eblehī***, aḥmaḳlıġıñ ʿalāmeti. ***Bā-tu güyem***, saña (11) söylerim. ***Tā-be-yābī***, tā ki bulasın. ***Āgehī***, (12) āgāhlıḳ.

Ḥāṣılı dört şey aḥmaḳlıġıñ nişānı (13) geldi ve ol dör[t] şeyi saña söylerim tā ki āgāhlıḳ (14) bulasın. Yaʿnī ḫaberdār olup aña göre iş işleyesin.

251.

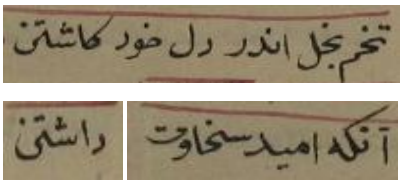
(15) ʿAyb-ı ḫod ebleh ne-bīned der-cihān

Bāşed (16) ender-costen-i ʿayb-ı kesān

ʿAyb-ı ḫod, kendi (17) ʿaybıñı. ***Ebleh***, aḥmaḳ. ***Ne-bīned***, görmez. ***Der-cihān***, **[94a]** (1) dünyāda. ***Bāşed***, olur. ***Ender -costen-i ʿayb-ı kesān***, (2) ġayrı kimseleriñ ʿaybıñı istemekde yaʿnī aramaḳda dimekdir. (3) Egerçi ***costen***, ṭaleb itmek maʿnāsına ise de burada (4) cevīden maʿnāsınadır.

Ḥāṣılı birinci ʿalāmet (5) budur ki aḥmaḳ kimse dünyāda kendi ʿaybıñı görmez, (6) dīger kimseleriñ ʿaybıñı arayup ṣormaḳda olur.

252.

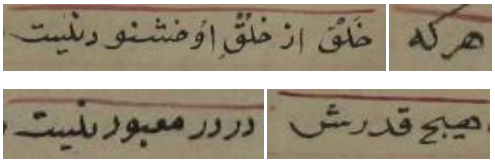
(7) Toḫm-ı buḫl ender-dil-i ḫod kāşten

Ān geh ümmīd-i saḫāvet (8) dāşten

Toḫm-ı buḫl, ḫissetiñ toḫmuñı. ***Ender-dil-i ḫod***, (9) kendi ḳalbine. ***Kāşten***, ekmek. ***Ān geh***, ān gāh'den (10) muḫaffefdir ki ol vaḳt dimekdir. Lākin burada andan ṣoñra (11) maʿnāsında istiʿmāl olunur. ***Ümmīd-i saḫāvet***, cömerd- (12) ligiñ ümmīd ü efkārıñı. ***Dāşten***, ṭutmaḳ.

Ḥāṣılı (13) ikinci ʿalāmet daḫi budur ki ḫisset ü denāʾetiñ toḫmuñı (14) ḳalbine ekmek andan ṣoñra cömerdligiñ ümmīdiñi (15) ṭutmaḳ. El-ḥāṣıl ḫalḳ beni saḫī vü kerīm bilsün diyü efkār (16) itmek fi'l-ḥaḳīḳa cāhillikden neşʾet ider.

253.

Her ki (17) ḫalḳ ez-ḫulḳ-ı ū ḫoşnūd nīst

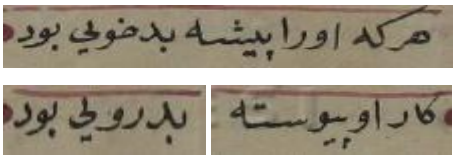
Hīç ḳadereş [94b] (1) der-der-i maʿbūd nīst

Her ki, her kimse ki. ***Ḫalḳ***, (2) dünyānıñ ḫalḳı. ***Ez-ḫulḳ-ı ū***, o kimseniñ ṭabīʿat (3) u aḫlāḳından. ***Ḫoşnūd nīst***, memnūn u rāẕī (4) degildir. ***Hīç ḳadereş***, aṣlā anıñ ḳader ü iʿtibārı. (5) ***Der-der-i maʿbūd***, Vācibü'l-Vücūd'uñ ḳapusunda. ***Nīst***, (6) yoḳdur.

Ḥāṣılı her kimse ki ḫalḳ-ı dünyā, o kimseniñ (7) aḫlāḳ u ṭabīʿat u ḫūyundan memnūn degildir öyle (8) kimseniñ dergāh-ı ilāhīde hīç ḳadr ü şerefi yoḳdur. (9) Zīrā, aḫlāḳ-ı ḥamīdeniñ ġayrıdır. Bu ise ʿindallāh ġayr-ı (10) maḳbūldur.

Fā'ide: Evvelki ***ḫalḳ***, ḫā-i muʿcemeniñ fetḥiyle maḫlūḳ maʿnāsına. (11) İkinci ***ḫulḳ***, ḫā-i muʿceme ile lām'ıñ żammı veyāḫūd sükūniyle ṭabīʿatdır ki Fārsīde ḫūy dirler.[169]

254.

(12) Her ki ū-rā pīşe bed-ḫūyī buved

Kār-ı ū peyveste (13) bed-rūyī buved

Her ki, her kimse ki. ***Ū-rā***, o kimseniñ. (14) ***Pīşe***, ṣanʿatı. ***Bed ḫūyī buved***, kötü ḫūyluluḳ ola. (15) ***Kār-ı ū***, o kimseniñ işi. ***Peyveste***, dāʾimā. ***Bed-*** (16) ***rūyī buved***, fenā yüzlülük olur.

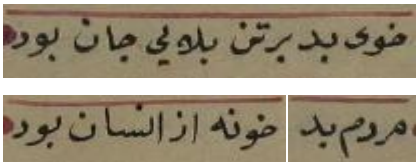
Ḥāṣılı her kimseniñ (17) ki ṣanʿatı fenā ḫūyluluḳ ola yaʿnī herkesi rencīde ide **[95a]** (1) öyle kimseniñ işi dāʾimā bed-çehrelikdir yaʿnī (2) seg gibi bī-ḥayā olur.

---

[169] Asıl metinde "ṭabīʿatdır ki Fārisīde ḫūy dirler." ifadesi derkenâra yazılmıştır. Anlam bütünlüğünün bozulmaması için bu ifâdenin yukarıda, metin içerisinde yazılması uygun görülmüştür.

Fā'ide: ***Bed-ḫūy*** ü ***bed-rūy*** (3) vaṣf-ı terkībīdirler ve yā-i ṣāniyeleri maṣdariyyet (4) içündür.

255.

Ḫūy-i bed ber-ten belāyī cān buved

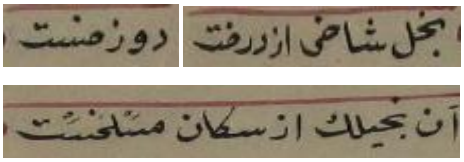
Merdüm-i bed- (5) ḫū ne ez-insān buved

Ḫūy-i bed, fenā olan ḫūy (6) yaʿnī aḫlāḳ-ı ẕemīme. ***Ber-ten***, ten üzerinde yaʿnī (7) ḳalbinde. ***Belāyī***, bir belā-yı ʿaẓīm. ***Buved***, olur. ***Cān***, (8) cāna dimekdir ki edāt-ı ṣıla olan bā yāḫūd rā (9) muḳadderdir. Taḳdīri cān-rā yāḫūd be-cān dimekdir. ***Buved*** (10) kelimesi daḫi maʿnāda cāndan evvel oḳunur. ***Merdüm-i*** (11) ***bed-ḫū***, kötü ḫūylu olan ādem. ***Ne ez-insān buved***, (12) ne ādemden ʿad olunur.

Ḥāṣılı aḫlāḳ-ı fāside (13) insānıñ ḳalbinde cāna bir belā-yı ʿaẓīmdir. Böyle (14) kötü ḫūylu olan ādem insāndan maʿdūd degildir. (15) Ancaḳ ḥayvāndan ʿad olunur.

Fā'ide: ***Ḫūy-ı bed***, terkīb-i (16) tavṣīfīdir. ***Merdüm-i bed-ḫū***, iki terkībdir. Birisi (17) terkīb-i tavṣīfī ve birisi daḫi vaṣf-ı terkībīdir ki **[95b]** (1) erbābı ʿindinde maʿlūmdur.

256.

Buḫl şāḫī ez-dıraḫt-ı (2) dūzaḫest

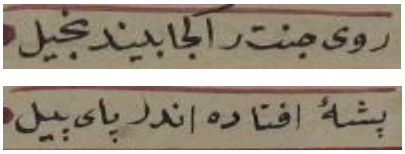
Ān baḫīlek ez-segān-ı meslaḫest

(3) ***Buḫl***, bā'nıñ żammı ve ḫā ile lām'ıñ sükūniyle ḫasīs (4) ü ṭamaʿkārlıḳ dimekdir. ***Şāḫī*** deki ***yā*** vaḥdet içündür (5) ve ***şāḫ***, dal maʿnāsınadır. ***Dūzaḫest*** de olan (6) ***est***, maʿnāda ***şāḫ***'a muḳayyeddir. El-ḥāṣıl ***buḫl*** (7) ḫasīslik, ***şāḫīst*** bir daldır. ***Ez-dıraḫt-ı*** (8) ***dūzaḫ***, cehennem aġacından. ***Ān baḫīlek***, ol ṭamaʿkār- (9) cık yaʿnī ol ḥaḳīr olan ṭamaʿkār dimekdir ki ***kāf*** (10) edāt-ı taṣġīrdir. ***Ez-segān-ı meslaḫest***, selḫ-ḫāneniñ (11) kelblerindendir.

Ḥāṣılı ḥased, insānı selḫ-ḫāne (12) köpekleri gibi ḥaḳīr ü ẕelīl ider dimekdir.

Fā'ide: (13) Bu beytdeki ḥasedi selḫ-ḫāne kelblerine ve cehennem aġacınıñ dalına (14) teşbīh vardır. ***Meslaḫ***, selḫ-i yeslaḫdan ism-i mekāndır. (15) Yaʿnī üçünci bābdan maʿnāsı ḥayvān kesüp derisini (16) yüzdükleri maḥaldir.

257.

Rūy-i cennet-rā kücā bīned baḫīl

(17) Peşşe-i oftāde ender-pāy-ı pīl

Rūy-i cennet-rā, cennetiñ [96a] (1) yüziñi. ***Kücā***, ḳanda. ***Bīned***, görür yaʿnī görmez. (2) ***Baḫīl***, tamaʿkār ve ḥased idici kimse. ***Peşşe-i oftāde*** (3) ***ender-pāy-ı pīl***, fīliñ ayaġı altına düşmüş bir sivri- (4) sinek gibidir.

Ḥāṣılı baḫīl olan kimse cennetiñ (5) yüziñi göremez. Zīrā cennetiñ ḳapusuñı cömerdler (6) açıcaḳdır. Baḫīl kimse fīliñ ayaġı altına düşmüş (7) bir sivrisinek gibidir. Yaʿnī anıñ gibi telef ü maḥv (8) olur dimekden kināyetdir.

Fā'ide: Ḥażret-i şeyḫ ḥasīsi (9) fīliñ ayaġı altına düşmüş sivrisinege teşbīh (10) buyurmuşlardır.

258.

Bāş ez-buḫl-ı baḫīlān ber-kerān

(11) Tā ne-bāşī ez-şümār-ı eblehān

Bāş, ol. ***Ez-buḫl-ı*** (12) ***baḫīlān***, baḫīl kimseleriñ ḥasediñden. ***Ber-kerān***, (13) kenār üzere. ***Tā ne-bāşī***, zīrā olmayasın. ***Ez-şümār-ı*** (14) ***eblehān***, aḥmaḳlar ʿadādından.

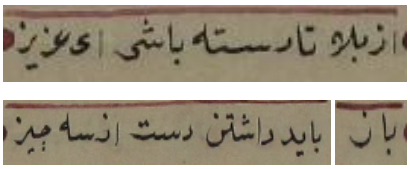
Ḥāṣılı baḫīlleriñ (15) buḫluñdan kenār üzere ol yaʿnī iḥtirāz eyle zīrā (16) aḥmaḳlardan maʿdūd olmayasın.

Fa'ide: ***Kerān***, kāf-ı (17) ʿArabīniñ fetḥiyle kenār maʿnāsınadır. Ber- daḫi üzere [96b] (1) maʿnāsınadır.

Der-Beyān-ı ʿĀfīyet Mī-Güyed

ʿĀfiyetiñ (2) beyānında buyurur.

259.

Ez-belā tā reste bāşī ey ʿazīz

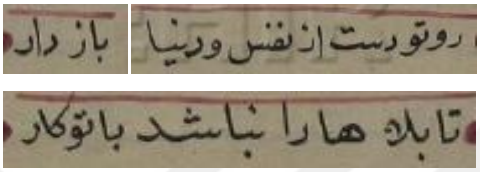
Bāz (3) bāyed dāşten dest ez-se çīz

Ez-belā, dünyā vü āḫiret (4) belāsından. ***Tā reste bāşī***, tā ḳurtulmuş olasın (5) yaʿnī ḳurtulmuş olasın içün dimekdir ki ***tā*** ḥarf-i taʿlīldir. (6) ***Ey ʿazīz***, ey ʿazīz olan kimse! ***Bāz***, girü. ***Bāyed dāşten***, (7) ṭutmaḳ gerek. ***Dest***, eliñi. ***Ez-se çīz***, üç şeyden.

(8) Ḥāṣılı üç şeyden el çekmek dünyā vü āḫiret belāsından (9) ḳurtulup ʿāfiyet bulmaḳlıġı mücebdir.

Fā'ide: ***Reste***, māżī-i (10) menḳūldur ḳurtulmuş maʿnāsına. Maṣdarı restendir (11) ḳurtulmaḳ maʿnāsına.

260.

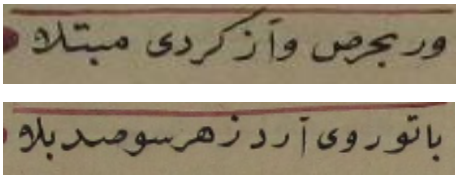
Rev tu dest ez-nefs ü dünyā (12) bāz-dār

Tā belāhā-rā ne-bāşed bā-tu kār

Rev, yüri (13) yaʿnī saʿy u ġayret it. ***Tu***, sen yaʿnī ey ʿāzīz olan kimse! (14) ***Dest***, eliñi. ***Ez-nefs***, nefs-i bī-meymenetden. ***Ü dünyā***, (15) ve dünyānıñ māl-ı bī-fā'idesinden. ***Bāz-dār***, gir ve ṭut (16) yaʿnī eliñi çek. ***Tā belāhā-rā***, tā ki belālarıñ. ***Ne-bāşed***, (17) olmaya. ***Bā-tu***, seniñ ile. ***Kār***, işi.

Ḥāṣılı **[97a]** (1) saʿy idüp nefs ile dünyādan eliñi girü ṭut tā ki (2) belālarıñ seniñ ile işi olmaya ve cümle ekdārdan (3) maṣūn olasın.

261.

V'er be-ḥırş u āz kerdī mübtelā

(4) Bā-tu rūy āred zi-her sū ṣad belā

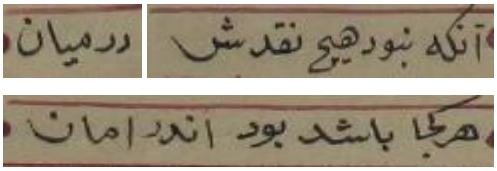
V'er, ve eger. (5) ***Be-ḥırş u āz***, ḥırṣ ve ṭamaʿa. ***Kerdī mübtelā***, giriftār (6) olur iseñ. ***Bā-tu***, saña. ***Rūy***, yüz. ***Āred***, (7) getürür yaʿnī iḳbāl ider. ***Zi-her sū***, her ṭarafdan. ***Ṣad*** (8) ***belā***, yüz belā vü miḥnet.

Ḥāṣılı ve eger ḥırṣ u ṭamaʿa (9) giriftār olur iseñ saña yüz belā her ṭarafdan (10) iḳbāl ider yaʿnī hīç bir ān u daḳīḳa belā vü miḥnet (11) ü meşaḳḳat başından eksik olmaz.

Fā'ide: ***Be-ḥırş u āz'***da (12) olan bā ḥarf-i ṣıladır. ***Ḥırş***, ʿArabīdir ṭamaʿ maʿnāsına. (13) ***Āz***, Fārsīdir ki maʿnāsı keẕālik ṭamaʿ dimekdir. ***Kerdī*** (14) burada şodī maʿnāsınadır ki

olur iseñ dimekdir. (15) ***Rūy āred***, yüz getürür dimekdir ki iḳbāl[170] ü teveccüh (16) ider dimekden kināyetdir.

262.

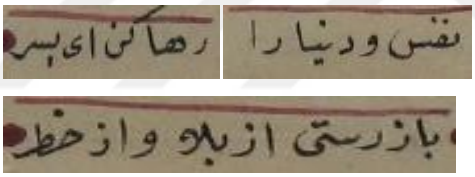
Ān ki ne-b'ved hīç naḳdeş (17) der-miyān

Her kücā bāşed buved ender-emān

Ān ki, [97b] (1) ol kimse ki. ***Ne-b'ved,*** olmaz ise. ***Hīç naḳdeş***'deki ***şīn*** żamīr maʿnāda (2) ***miyān***'a muḳayyeddir. El-ḥāṣıl ***hīç naḳd***, hīçbir para. ***Der-miyāneş***, (3) ol kimseniñ kemeriñde. ***Her kücā***, her ḳanda. ***Bāşed***, olur ise. (4) ***Buved***, olur. ***Ender-emān***, emn ü emānda.

Ḥāṣılı (5) ol kimse ki anıñ kemeriñde hīçbir parası olmaz ise (6) her ḳanda olur ise emn ü emān içinde olur yaʿnī (7) öyle bī-naḳd olan kimseyi kimse incitmez. Çünki (8) faḳīrden heme kes ṣaḳınmaḳ üzeredir.

263.

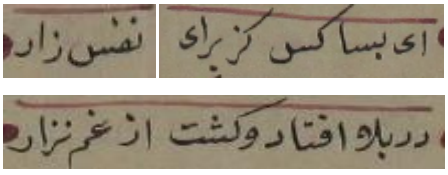
Nefs ü dünyā-rā (9) rehā kon ey piser

Bāz restī ez-belā vü ez-ḫaṭar

Nefs (10) ***ü dünyā-rā***, nefs ve dünyāyı. ***Rehā kon***, terk eyle. (11) ***Ey piser***, ey oġul. ***Bāz***, yine. ***Restī***, ḳurtulasın. (12) ***Ez-belā***, belādan. ***Vü ez-ḫaṭar***, ve tehlükeden.

Ḥāṣılı (13) bir kimse ki dünyā vü āḫiret belā vü ʿaẕābından ḳurtulmasını (14) ister ise nefs-perverlik arzūsundan vazgeçüp (15) maḥabbet-i dünyāyı terk itmelidir.

264.

Ey besā kes k'ez berāy-ı (16) nefs-i zār

Der-belā oftād u koşt ez-ġam nizār

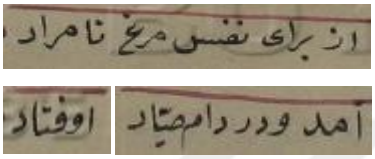
[170] Metinde bu sözcükten sonra "ider" kelimesi yazılmış daha sonra bunun üzeri çizilerek kelime iptal edilmiştir.

*Ey besā'*daki (17) *ey* ḥarf-i nidādır. Münādāsı maḥẕūf-ı püserdir. El-ḥāṣıl [98a] (1) *ey besā kes*, ey püser çoḳ kimse. *K'ez berāy-ı nefs-i rāz*, (2) ki iñleyici olan nefs içün yaʿnī nefs-i emmāreniñ (3) hevāsına tābiʿ olmaḳ içün. *Der-belā*, belāya. *Oftād*, (4) düşdi. *U koşt*, ve öldi. *Ez-ġam*, ġamdan. (5) *Nizār*, żaʿīf.

Ḥāṣılı ey püser! Çoḳ kimse vardır ki (6) nefs-i bī-meyme[n]etiñ hevāsına tābiʿ olmaḳlıġı cihetiyle (7) belāya giriftār olup ġam u ġuṣṣadan żaʿīf oldı. (8) Yaʿnī niçün bu işi böyle itdüm diyü rūz u şeb ġam-ḫorluġı (9) sebebiyle helāk olup gitdi dimekdir.

Fā'ide: *Nizār*, (10) *nūn*'uñ kesriyle Fārsīdir ki lāġar u żaʿīf dimekdir.

265.

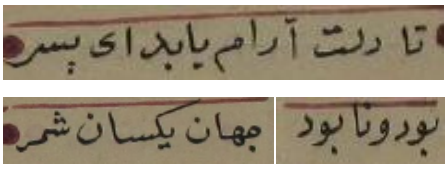
(11) Ez-berāy-ı nefs murġ-ı nā-murād

Āmed ü der-dām-ı ṣayyād (12) oftād

Ez-berāy-ı nefs, nefsi içün. *Murġ-ı nā-murād*, (13) bī-tāliʿ ü bī-baḫt olan ḳuş. *Āmed*, geldi. (14) *Ü der-dām-ı ṣayyād*, ve avcınıñ ṭuzaġına. *Oftād*, (15) vāḳiʿ ü giriftār oldı.

Ḥāṣılı nefsi içün bī-ṭāliʿ (16) olan ḳuş avcınıñ ṭuzaġına gelüp ṭutuldı. (17) Zīrā dāneyi görmesiyle nefsi arzū idüp [98b] (1) añı dāma giriftār itdi yaʿnī helākına sebeb oldı. (2) İşte nefsine tābiʿ olan kimseniñ ḥāli daḫi bunuñ (3) gibidir.

266.

Tā dilet ārām yābed ey piser

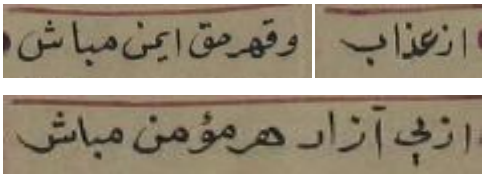
Būd u nā-būd-ı (4) cihān yek-sān şumar

Tā dilet, tā ki ḳalbiñ. *Ārām* (5) *yābed*, āsāyiş bulur. *Ey piser*, ey oġul! *Būd u nā-* (6) *būd-ı cihān*, dünyānıñ varıñı ve yoġuñı. *Yek-sān şumar*, (7) ber-ā-ber ʿad eyle.

Ḥāṣılı ey püser! Tā ki ḳalbiñ rāḥat u ḥużūrıñı (8) ister iseñ cihānıñ varlıḳ ile yoḳluġuñı bir siyāḳda (9) ṭut. El-ḥāṣıl ḫalḳıñ var da benim yoḳ diyü maḥzūn ü mükedder (10) olma. Zīrā nefsiñ ġālibiyyetiñi mūceb olur.

Fā'ide: (11) *Şumur*, şīn ile mīm'iñ żammeleriyle emr-i ḥāżırdır. Şumurden (12) maṣdarından ṣaymaḳ maʿnāsına. Lākin burada (13) püser lafẓına muvāfıḳ olsun içün *mīm*'iñ fetḥiyle (14) oḳunmaḳlıġı ʿācizāne iḫtār olunur.

267.

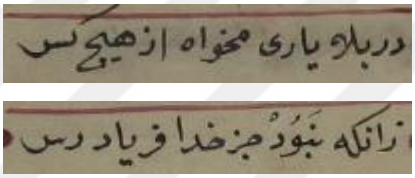
Ez-ʿaẕāb (15) u ḳahr-ı Ḥaḳ eymen me-bāş

Ez-pey-i āzār-ı her mü’min me-bāş

(16) ***Ez-ʿaẕāb u ḳahr-ı Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā’nıñ ʿaẕāb ve ḳahrıñdan. (17) ***Eymen me-bāş***, emīn olma. ***Ez-pey-i āzār-ı her mü’min***, [99a] (1) her mü’miñi incitmek izinden yaʿnī ezā vü cefā itmek efkārında (2) dimekdir ki ***ez*** burada der maʿnāsına edāt-ı ẓarfdır. (3) ***Me-bāş***, olma.

Ḥāṣılı Ḫudā’nıñ ʿaẕāb u ḳahrıñdan (4) emīn ü bī-ḫavf olma. Zīrā Ḥaḳḳ’ıñ ʿaẕābından emīn (5) olmaḳ küfrdür. Ve her mü’miñi bī-ḥaḳ u bī-ʿöẕr incitmek (6) ḳayd u efkārında olma gerek mü’min olsun ve gerek (7) ġayr-ı mü’min olsun.

268.

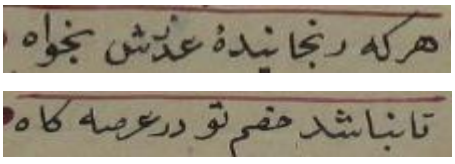
Der-belā yārī me-ḫ^{v}*āh ez-hīç kes*

(8) Z’ān ki ne-b’ved cuz Ḫudā feryād-res

Der-belā, belā (9) ve muṣībet vaḳtinde. ***Yārī***, yārlıḳ yaʿnī muʿāvenet ve yardım. (10) ***Me-ḫ*^{v}*āh***, ṭaleb itme yaʿnī isteme. ***Ez-hīç kes***, hīç (11) kimseden. ***Z’ān ki***, ol eclden ki. ***Ne-b’ved***, yoḳdur. (12) ***Cuz Ḫudā***, Allāhu Teʿālā’nıñ ġayrı. ***Feryād-res***, feryād (13) ve fiġāna irişici.

Ḥāṣılı belā ve miḥnet vaḳtinde (14) hīçbir kimseden muʿāvenet ṭaleb itme. Zīrā Vācibü’l-Vücūd’uñ (15) ġayrı ḳuluñ feryād ve fiġānına irişici yoḳdur. Ancaḳ (16) Allāhu Teʿālā’dır.

269.

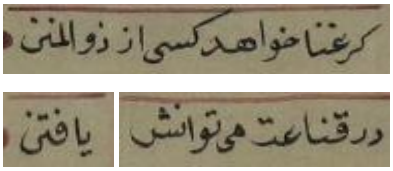
Her ki rencānīde’i ʿöẕreş be-ḫ^{v}*āh*

(17) Tā ne-bāşed ḫaşm-ı tu der-ʿarşagāh

Her ki, her kimseyi ki. **[99b]** (1) ***Rencānīde'i***, incitmiş iseñ. ***ʿÖẕreş be-ḫᵛāh***, (2) ʿöẕriñi iste yaʿnī ol kimseniñ ʿafvıñı ṭaleb it. (3) ***Tā ne-bāşed***, zīrā olmaya. ***Ḫaşm-ı tu***, seniñ düşmeniñ. (4) ***Der-ʿarṣagāh***, ḳıyāmetde.

Ḥāṣılı her kimseyi ki incitmiş (5) iseñ ḳablü'l-irtiḥāl ʿafvıñı iste yaʿnī iʿtiẕār idüp (6) ʿafv itdir zīrā āḫiretde seniñ düşmenin olmaya.

270.

(7) Ger ġınā ḫᵛahed kesī ez- ẕü'l-minen

Der-ḳanāʿat mī-tevāneş (8) yāften

Ger ġınā ḫᵛahed kesī, eger bir kimse ġınā ve zenginlik (9) isterse. ***Ez-ẕü'l-minen***, Cenāb-ı Perverdigār'dan. ***Der-ḳanāʿat***, (10) ḳanāʿatde. ***Mī-tevāneş***'deki ***şīn***, żamīr maʿnāda ***yāften***'e (11) muḳayyeddir. El-ḥāṣıl ***mī-tevān yāfteneş***, o ġınāyı bulmaḳ (12) mümkindir.

Ḥāṣılı eger bir kimse ki Vācibü'l-Vücūd'dan (13) zenginlik isterse ḳanāʿatde o ġınāyı bulmaḳ mümkindir. (14) Zīrā ḳāle Resūlu'llāh ṣallalāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem

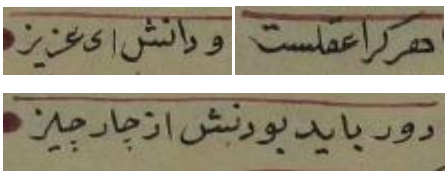
"El-ḳanaʿātü (15) kenzün lā-yefnā."[171]

Fā'ide: ***Ẕü'l-minen***'de olan ***ẕü***, ṣāḥib (16) ve ***minen***, minnet'iñ cemʿidir. Minnet daḫi iḥsān maʿnāsınadır. Bu ise ancaḳ Allāhu Teʿālā'ya maḫṣūṣdur.

Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i [100a] (1) ʿAḳl u Dāniş Naṣīḥat Mī-Güyed

ʿAḳıl ve dānişiñ (2) ʿalāmeti beyānında nuṣḥ u pend buyurur.

271.

Her ki-rā ʿaḳlest (3) ü dāneş ey ʿazīz

Dūr bāyed būdeneş ez-çār çīz

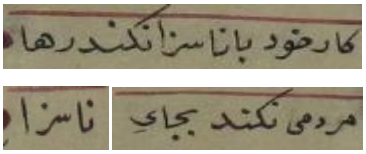
(4) ***Her ki-rā***, her kimseniñ ki. ***ʿAḳlest***, ʿaḳlı vardır. (5) ***Ü dāneş***, ve ʿilm ve idrāki vardır. ***Ey ʿazīz***, ey ʿazīz (6) olan kimse! ***Ey***, ḥarf-i nidādır. Münādāsı ***her ki-rā***'daki (7) ***ki***'dir. ***Dūr bāyed būdeneş***, öyle kimseye uzaḳ (8) olmaḳ gerekdir. ***Ez-çār çīz***, dört şeyden.

[171] Hadis: "Kanaat, bitmez tükenmez bir hazinedir." Râvî: Câbir bin ʿAbdullah, Dimyâtî, el-Metcerü'r-râbih (111).

Ḥāṣılı (9) her kimseniñ ki ʿaḳl u ʿilm ü idrāki vardır öyle (10) olan kimseye dört şeyden uzaḳ olmaḳ lāzımdır.

(11) **Fā'ide:** ***Aḳlesť*** deki ***est***, burada hest maʿnāsınadır. (12) ***Dāniş***, nūn'uñ kesriyle ism-i maṣdardır biliş maʿnāsına. (13) Lākin şīn-i żamīriñ mā-ḳabli dā'imā meftūḥdur. Ve şīn-i żamīr ile (14) şīn-i maṣdariyyeniñ farḳ u ʿalāmeti bundan ʿibāretdir.

272.

(15) Kār-ı ḫod bā-nā-sezā ne-k'ned rehā

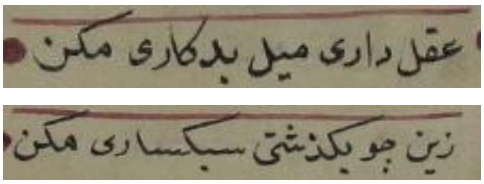
Merdümī ne-k'ned be-cā-yı (16) nā-sezā

Kār-ı ḫod, kendi işiñi. ***Bā-nā-sezā***, nā-lāyıḳa (17) yaʿnī aḥmaḳ kimseye. ***Ne-k'ned rehā***, rehīn itmeye. **[100b]** (1) ***Merdümī***, ādemlik. ***Ne-k'ned***, itmeye. ***Be-cā-yı nā-sezā***, (2) nā-sezā olan kimseniñ ḥakkıñda.

Ḥāṣılı dört şeyden (3) evvelkisi, nā-dān olan kimseye iş sipāriş itmekdir. (4) İkincisi, alçaḳ olan ādem ḥaḳḳıñda insāniyyet itmekdir.

(5) **Fā'ide:** Evvelki ***nā-sezā***'dan murād aḥmaḳ kimsedir. İkincisinden daḫi (6) murād le'īm ü alçaḳ olan kimsedir. ***Merdümī***'den de murād (7) insāniyyetdir.

273.

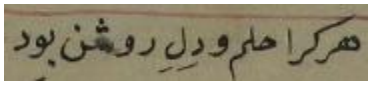
ʿAḳl-dārī meyl-i bed-kārī me-kon

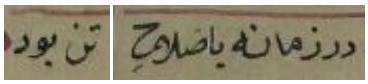
(8) Z'īn çü begẕeştī sebüksārī me-kon

ʿAḳl-dārī, (9) ʿaḳl ṭutarsan yaʿnī ʿaḳlıñ var ise. ***Meyl-i bed-kārī*** (10) ***me-kon***, fenā işlülük meyl ü efkārıñı eyleme. ***Z'īn***, (11) bundan. ***Çü***, çünki. ***Be-g'ẕeştī***, geçer iseñ. ***Sebüksārī*** (12) ***me-kon***, ʿaḳılsızlıḳ eyleme yaʿnī ḫafīfü'l-mizāc olma.

(13) Ḥāṣılı dört şeyden üçüncisi ʿaḳlıñ var ise (14) yaʿnī dānā iseñ fenā işlülük sevdāsında olma. (15) Zīrā ḥaḳḳında ġadrlıgı mūceb olur. Ve bundan çünki (16) geçdüñ ḫafīfü'l-mizāc ü ḫafīfü'l-ʿaḳl eyleme. Yaʿnī (17) dördüncisi daḫi sebüksārlıḳ itmeyüp aġır ve müdebbir **[101a]** (1) olmaḳdır. Zīrā reẕīl ü mübteẕel ve bī-ḥürmet olursın.

274.

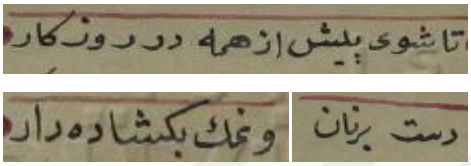
(2) Her ki-rā ḥilm ü dil-i rūşen buved

Der-zamāne bā-ṣalāḥ-ı (3) ten buved

Her ki-rā, her kimseniñ ki. ***Ḥilm***, ḥilmi. ***Ü dil-i*** (4) ***rūşen buved***, ve dil-i ṣāfīsi ola. ***Der-zamāne***, zamānede (5) yaʿnī dünyāda. ***Bā-ṣalāḥ-ı ten buved***, teniñ ṣalāḥı ile (6) olur.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki ḥilm ü ʿaḳlı ve dil-i (7) pür şerefī ola, dünyāda öyle kimse ṣalāḥ-ı ten ile olur. (8) Yaʿnī beden ü cismi cümle fesāddan ḫalāṣ u āsūde olur.

275.

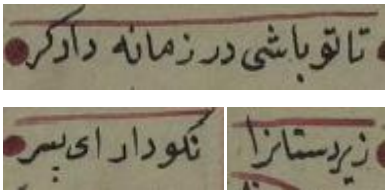
(9) Tā şevī pīş-ez-heme der-rūzigār

Dest ber-nān (10) u nemek be-g'şāde-dār

Tā şevī, tā ki olasın (11) yaʿnī olmaḳ içün. ***Pīş-ez-heme***, cümleden evvel ve ilerü. (12) ***Der-rūzigār***, dünyāda. ***Dest***, eliñi. ***Ber-nān u nemek***, (13) nān u nemek üzerine yaʿnī etmek ve ṭuza. ***Be-g'şāde-dār***, (14) açılmış ṭut yaʿnī saḫī ol.

Ḥāṣılı dünyāda cemiʿ kimseden (15) evvel ve ilerü yaʿnī nām-gīr ü şöhret-mend olmaḳ içün (16) eliñi nān u nemeke açılmış ṭut yaʿnī saḫī vü mükerrem (17) ü mütevāżıʿ ol ki ʿindallāh ü inde'n-nās nīk-aḫter **[101b]** (1) olasın.

276.

Tā tu bāşī der-zamāne dād-ger

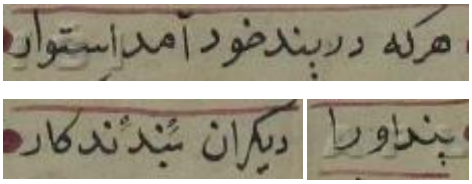
Zīr-i destān-rā (2) nikū dār ey piser

Tā tu bāşī, tā ki olasın. ***Der-zamāne***, (3) dünyāda. ***Dād-ger***'de olan ***dād*** ʿadālet maʿnāsınadır. (4) ***-ger*** daḫi edāt-ı fāʿildir ki -ci maʿnāsını ifāde ider. (5) El-ḥāṣıl ***dād-ger***, ʿadālet idici. ***Zīr-i destān-rā***, ***zīr-i dest***'iñ (6) cemʿidir ve -rā daḫi edāt-ı mefʿūldür. El-ḥāṣıl ***zīr-i destān-rā***, (7) eliñiñ altında olanları. ***Nikū dār***, eyü ṭut. ***Ey piser***, (8) ey oġul!

Ḥāṣılı tā sen dünyāda ʿadālet idici olasın (9) yaʿnī ʿadālet ṣıfatıyla muttaṣıf olmaḳ içün ey püser, eliñiñ altında (10) olan kesānı eyü ve güzel ṭut ve ḫāṭırlarına riʿāyet (11)

idici ol zīrā ṣıfat-ı İlāhiyye ile muttaṣıf olup (12) derecāt-ı sāmiyye bulasın ve illā reẕīl ü bed-nām olursın.

277.

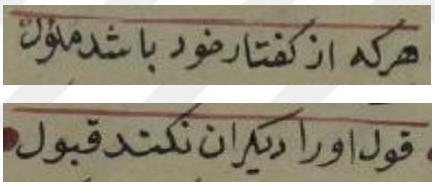
(13) Her ki der-pend-i ḫod āmed üstüvār

Pend-i ū-rā (14) dīgerān bendend kār

Her ki, her kimse. ***Der-pend-i ḫod***, (15) kendünüñ naṣīḥatinde. ***Āmed üstüvār***, muḥkem ü muʿtemed (16) geldi yaʿnī nuṣh u pend-ile ʿāmil oldı. ***Pend-i ū-rā***, (17) ol kimseniñ naṣīḥatine. ***Dīgerān***, ġayrılar. **[102a]** (1) ***Bendend kār***, iş bağlarlar.

Ḥāṣılı her kimse ki (2) kendi naṣīḥatle ʿāmil oldı, ġayrı kimseler daḫi (3) ol kimseniñ nuṣḥ u pendine iş bağlarlar. Yaʿnī (4) anlara daḫi teʾṣīr idüp ʿāmil olurlar. Eger nāṣiḥ (5) nuṣḥ-ile ʿāmil olmaz ise kimse anıñ nuṣḥuyla (6) mütenaṣṣıḥ olmaz.

278.

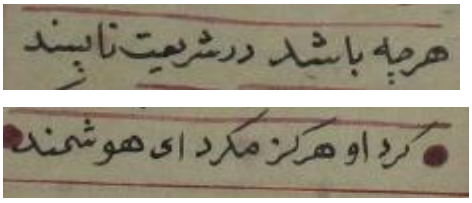
Her ki ez-güftār-ı ḫod bāşed melūl

(7) Ḳavl-i ū-rā dīgerān ne-k'ned ḳabūl

Her ki, her kimse ki (8) yaʿnī her nāṣiḥ ü vāʿiẓ ki. ***Ez-güftār-ı ḫod***, kendünüñ (9) söz ve kelāmından. ***Bāşed melūl***, melūl olur (10) yaʿnī ʿilminiñ muḳteżāṣıyla ʿāmil olmaz ise. (11) ***Ḳavl-i ū-rā***, anıñ ḳavliñi. ***Dīgerān***, ġayrı kimseler. (12) ***Ne-k'ned ḳabūl***, ḳabūl itmez.

Ḥāṣılı her nāṣiḥ (13) ü vāʿiẓ ki kendü kelāmınıñ muḳteżāṣıyla ʿāmil (14) olmaz ise ġayrı kimseler ol nāṣiḥiñ ḳavl ü söziñi (15) ḳabūl itmez. İmdi nāṣiḥ ü vāʿiẓ olan ʿilmiyle (16) ʿāmil olmalıdır.

279.

Her çi bāşed der-şerīʿat nā-pesend

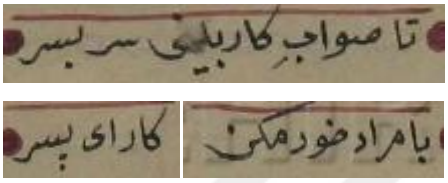
(17) Gird-i ū hergiz me-gerd ey hūş-mend

Her çi, her ne ki. **[102b]** (1) ***Bāşed***, ola. ***Der-şerīʿat***, şerīʿatde. ***Nā-pesend***, (2) nā-maḳbūl. ***Gird-i ū***, anıñ ṭarafında. ***Hergiz***, aṣlā. (3) ***Me-gerd***, ṭolanma. ***Ey hūş-mend***, ey ʿaḳl ṣāḥibi.

(4) Ḥāṣılı her ne şey ki şerīʿatde nā-maḳbūl olur (5) ey ʿaḳl ṣāḥibi! Ol şeyiñ eṭrāfında aṣlā ṭolanma (6) ve baʿīd ol. Zīrā şerʿle ʿāmil olmayan ʿālim degildir.

(7) **Fā'ide:** ***Gird***, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle ẓarfdır. (8) ***Me-gerd*** daḫi kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle nehy-i ḥāżırdır. (9) Maṣdarı gerdīdendir ki dönmek ve olmaḳ ve ṭolanmaḳ (10) maʿnālarınadır. ***Hūş-mend***'deki mend edāt-ı ṣāḥibiyyetdir.

280.

(11) Tā ṣavāb-ı kār bīnī ser-be-ser

Bā-murād-ı ḫod me-kon (12) kār ey piser

Tā-ṣavāb-ı kār, tā ki işiñ ṣavābıñı. (13) ***Bīnī***, göresin. ***Ser-be-ser***, başdan başa yaʿnī (14) mübāşeret itdigiñ işiñ dünyā vü āḫiretde (15) ṣavābıñı göresin içün. ***Bā-murād-ı ḫod***, kendi murādıñ (16) ile yāḫūd kendi murādıñ üzere. ***Me-kon kār***, iş (17) eyleme. ***Ey piser***, ey oġul.

Ḥāṣılı ey püser! Kendi **[103a]** (1) murād u emeliñ üzere iş ṭutma ve umūr u ḫuṣūṣuñı (2) şerʿīate taṭbīḳ idüp hevā-yı nefsiñe tābiʿ olma (3) zīrā bütün işiñi ṣavāb ve ṭoġrı göresin.

Fā'ide: (4) Mıṣrāʿ-ı evvel maʿnāda ikinci mıṣrāʿıñ mażmūnuna (5) taʿlīl olur.

Der-Beyān-ı Rast-Gārī Mī-Güyed

(6) Rast-gārlıġıñ beyānında buyurur. Yaʿnī ḫalās u necāt (7) ve ḳurtulmaḳ beyānındadır.

Fā'ide: ***Rast-gār***'ıñ aṣlı (8) raste-kār'dır. Lākin hā-i resmiyyesi kāf-ı Fārsīye (9) tebdīl olunur ve āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet içündür.

281.

(10) Hest bī-şek rest-gārī der-se çīz

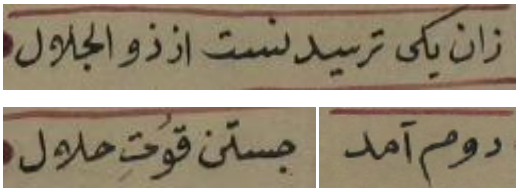
Bā-tu güyem (11) yād gīreş ey ʿazīz

Hest bī-şek, şeksiz ve şübhesiz (12) vardır. ***Rest-gārī***, res[t]-gārlıḳ yaʿnī dünyā ve āḫiretde

(13) ḫalāṣ ü necāt bulmaḳ. ***Der-se çīz***, üç şeyde. (14) ***Bā-tu***, saña. ***Gūyem***, söylerim. ***Yād gīreş***, ol (15) üç nesneyi ḫāṭırında ṭut. ***Ey ʿazīz***, ey ʿazīz ü muḥterem (16) olan kimse!

Ḥāṣılı lā-şek ve lā-şübhe dünyā vü āḫiretde (17) üç şeyde ḫalāṣ ü necāt ve tehlükeden ḳurtulmaḳ vardır. **[103b]** (1) Ey ʿazīz kimse! Saña ol üç nesneyi söylerim. Ez-dil (2) ü cān gūş idüp ḫāṭırında ṭut, unutma.

282.

(3) Z'ān yekī tersīdenest ez-Ẕü'l-celāl

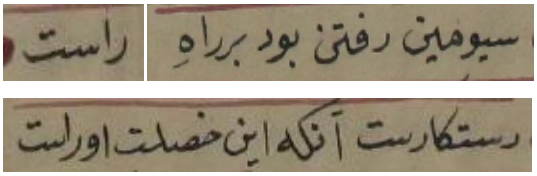
Dovvom āmed (4) costen ḳūt-i ḥelāl

Z'ān yekī, ol üçden birisi. (5) ***Tersīdenest***, ḳorḳmaḳdır. ***Ez-Ẕü'l-celāl***, Ḥaḳ celle ve ʿalā (6) ḥażretleriñden. ***Dovvom***, ikincisi. ***Āmed costen***, (7) aramaḳ geldi. ***Ḳūt-i ḥelāl***, ḥelāl olan azıḳ.

(8) Ḥāṣılı meẕkūr üç şeyden birisi Perverdgār-ı (9) ʿĀlem'den ḳorḳmaḳdır. İkincisi ḥelāl olan (10) azıḳ aramaḳdır.[172]

Fā'ide: ***Tersīden*** maṣdardır (11) ḳorḳmaḳ maʿnāsına. ***Costen***, cīm-i ʿArabīniñ żammıyla keẕālik (12) maṣdardır ki aramaḳ dimekdir. ***Ḳūt*** daḫi ḳāf'ıñ żammı ve (13) ***vāv*** ile ***tā***'nıñ sükūniyle azıḳ maʿnāsınadır ki (14) cemʿi aḳvāt gelür.

283.

Sīvvomīn reften buved ber-rāh-ı (15) rāst

Rest-gārest ān ki īn ḫaṣlet ū rāst

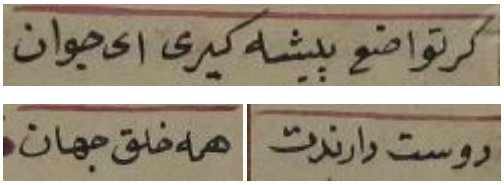
(16) ***Sīvvomīn***, üçüncisi. ***Reften buved***, gitmek (17) olur. ***Ber-rāh-ı rāst***, ṭoġrı olan yola. **[104a]** (1) ***Rest-gārest***, ḳurtulmuştur. ***Ān ki***, ol kimse ki. (2) ***Īn ḫaṣlet***, bu ḫūy u meşreb. ***Ū rāst***, (3) ol kimseniñdir.

Ḥāṣılı üç şeyden üçüncisi (4) ṭarīḳ-i müstaḳīm ve dīn-i Muḥammedī üzere gitmekdir. Āḫiretde (5) ʿaẕāb-ı Ḫudā'dan ḳurtulmuşdur ol kimse ki bu ḫaṣlet (6) ol kimseniñdir yaʿnī ol kimsede mevcūddur.

---

[172] Metinde "aramaḳ" sözcüğünden sonra "geldi" sözcüğü yazılmış daha sonra bu kelimenin üzeri karalanarak çizilmiş ve üzerine "-dır" eki yazılmıştır. Böylece cümle "aramaḳdır" sözcüğüyle bitmektedir.

284.

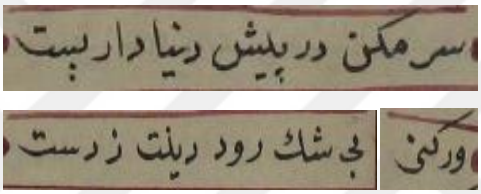
(7) Ger tevāżuʿ pīşe-gīrī ey civān

Dūst-dārendet (8) heme ḫalḳ-ı cihān

Ger tevāżuʿ, eger tevāżuʿu. ***Pīşe-gīrī,*** (9) ṣanʿat ṭutar iseñ. ***Ey civān***, ey civān olan (10) ẕāt! ***Dūst-dārendet***, señi dost ṭutarlar. (11) ***Heme ḫalḳ-ı cihān***, cümle dünyānıñ ḫalḳı.

Ḥāṣılı (12) ey civān! Eger tevāżuʿu kendine ṣanʿat ṭutar iseñ (13) cümle dünyānıñ ḫalḳı señi dost ṭutarlar yaʿnī cemīʿ-i nās (14) ḥaḳḳıñda riʿāyet ü ḥürmet idüp maḥabbet iderler. (15) Lākin mütekebbir olur iseñ ol zamān ʿadāveti mūceb (16) olur.

285.

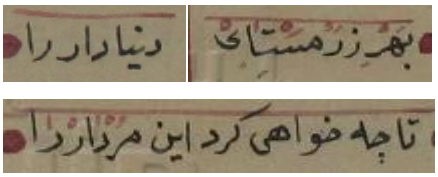
Ser me-kon der-pīş-i dünyā-dār pest

V'er konī (17) bī-şek reved dīnet zi-dest

Ser, başıñı. [104b] (1) ***Me-kon pest***, aşağı itme. ***Der-pīş-i dünyā-dār***, (2) dünyā ṭutıcınıñ öñünde. ***V'er konī***, ve eger eyler iseñ. (3) ***Bī-şek***, şübhesiz. ***Reved***, gider. ***Dīnet***, (4) dīniñ. ***Zi-dest***, elden.

Ḥāṣılı ḥarīṣ ẕīneti (5) dünyā olan kimseniñ öñünde taʿẓīm içün başıñı (6) aşağı egme. Eger böyle eyler iseñ lā-şek ve lā-şübhe (7) dīniñ elden gider. Zīrā ẕī-rütbe olan kimseye (8) zenginligi cihetiyle mütevāżıʿ olmaḳ küfrdür. Zīrā her ḥāceti (9) Vācibü'l-Vücūd'dan ṭaleb itmelidir.

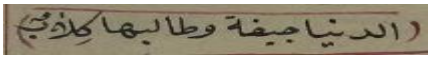
286.

Behr-i zer me-s'tāy (10) dünyā-dār-rā

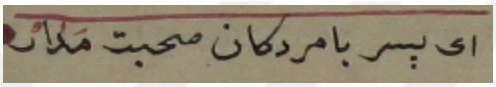
Tā çi ḫ^{v}āhī kerd īn murdār-rā

(11) ***Behr-i zer***, altun içün. ***Me-s'tāy***, medḥ ü ṣenā itme. (12) ***Dünyā-dār-rā***, dünyā ṭutıcı kimseyi. ***Tā çi ḫ^{v}āhī*** (13) ***kerd***, ʿacabā ne itmek istersiñ. ***Īn murdār-rā***, (14) bu murdār dünyāyı.

Ḥāṣılı ḥażret-i şeyḫ, beyt-i meẕkūrı (15) bi't-teʾkīd buyurur ki dünyā-dār olan kimseyi altun (16) ve māl u dünyālıḳ içün medḥ ü ṣenā itme. Acabā bu murdār (17) dünyāyı ne ideceksin ki ser-fürū idüp **[105a]** (1) medḥ ü ṣenā idersin. Zīrā Resūlu'llāh sallallāhu (2) teʿālā ʿaleyhi ve sellem **ed-Dünyā cīfetün ve ṭālibühā kilābün**[173] (3) buyurmuşdur.

287.

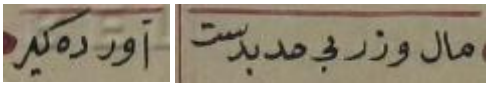
Mürdegānend aġniyā-yı rūzgār

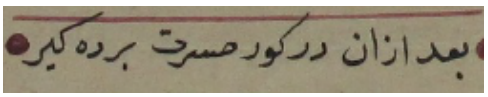
(4) Ey piser bā-mürdegān ṣoḥbet me-dār

Mürdegānend, (5) ölmüşlerdir. ***Aġniyā-yı rūzgār***, eyyāmıñ zenginleri. (6) ***Ey piser***, ey oġul! ***Bā-mürdegān***, ölmüşler ile (7) yaʿnī ġāfiller ile. ***Ṣoḥbet me-dār***, ülfet itme.

Ḥāṣılı (8) eyyāmıñ māl-dārları maḥabbet-i dünyā sebebiyle Ḫudā'dan ġāfillerdir. (9) Ey püser! Bu revişde olan kimseler ile ülfet itme. (10) Zīrā sen daḫi anlar gibi ʿaẕāb-ı Ḫudā'yı ferāmūş idüp (11) ġāfil ü cāhil olursın.

288.

Māl u zer bī-ḥad be-dest (12) āverde-gīr

Baʿd ez-ān der-gūr ḥasret bürde-gīr

(13) ***Māl u zer***, māl ve altunı. ***Bī-ḥad***, nihāyetsiz. (14) ***Be-dest***, ele. ***Āverde-gīr***, getürmiş ṭut. (15) ***Baʿd ez-ān***, andan şoñra. ***Der-gūr***, ḳabre. (16) ***Ḥasret***, nedāmet ü ġam. ***Bürde-gīr***, iletmiş ṭut.

(17) Ḥāṣılı farż it ki bir kimse bī-ḥesāb sīm ü zer **[105b]** (1) cemʿ itmişdir yaʿnī çoḳ mālı vardır. Andan şoñra (2) mürde olup ḳabre terāküm itdigi mālıñ ġam u firḳatiñi (3)

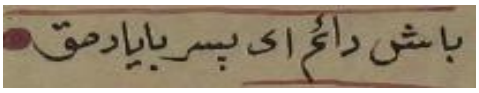
[173] Hadis: "Dünyā bir leştir, talipleri köpeklerdir." Sâgânî, Mevzû'âtü's- Sâgânî h:38.

iletmiş ṭut yaʿnī anıñ netīcesi cemʿ itdigi (4) mālı bıraḳup elem ü keder ile ḳabre gitmekdir. Zīrā vefāsı (5) yoḳdur. İşte dünyānıñ aḥvāli daḫi böyledir.

(6) Der-Ṣıfat-ı Ẕikrullāh Mī-Güyed

Ẕikrullāh'ıñ ṣıfatı (7) beyānında buyurur.

289.

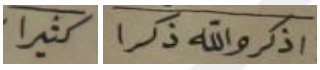

Bāş dā'im ey piser bā-yād-ı Ḥaḳ

(8) Ger ḫaber-dārī zi-ʿadl u dād-ı Ḥaḳ

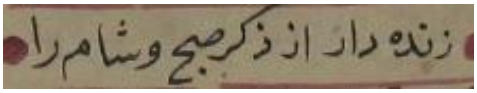
Bāş, ol. (9) ***Dā'im***, dā'imā. ***Ey piser***, ey oġul! ***Bā-yād-ı Ḥaḳ***, (10) Ẕikrullāh ile. ***Ger ḫaber-dārī***, eger āgāh iseñ. (11) ***Zi-ʿadl u dād-ı Ḥaḳ***, Ḥaḳḳ'ıñ ʿadl ve ʿadāletinden.

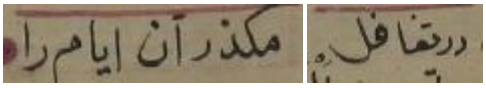
(12) Ḥāṣılı ey püser! Dā'imā ẕikr-i Ḥaḳ ile meşġūl (13) ol eger Allāhu Teʿālā'nıñ ʿadl u dādından āgāh (14) iseñ. El-ḥāṣıl rūz-ı ḥaşrde Ḫudā'nıñ kemāl-i ʿadl (15) u dādından ve ġāfilleri mu'āḫeẕe vü tevbīḫinden bir kimseniñ ki ḫaberi evvelühü

ūẕkurûllâhe ẕikrân keşîrâ[174] emr-i ʿālīsince rūz u şeb Ḥaḳḳ'ı ẕākir olup bir dem ġāfil olmaz dimek olur.[175]

290.

(16) Zinde-dār ez-ẕikr ṣubḥ u şām-rā

Der-teġāfül (17) me-g'ẕer ān eyyām-rā

Zinde-dār, diri ṭut yaʿnī iḥyā eyle.**[106a]** (1) ***Ez-ẕikr***, ẕikrullāh itmekden. ***Ṣubḥ u şām-rā*** (2) ṣabāḥ ve aḫşamı. ***Der-teġāfül***, ġafletde. ***Me-g'ẕer***, (3) geçirme. ***Ān eyyām-rā***, ol eyyām-ı ʿazīzeyi.

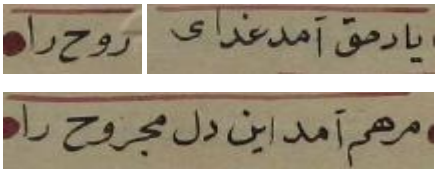
Ḥāṣılı (4) Allāhu Teʿālā'yı ẕikr itmekden ṣabāḥ vaḳtini ve aḫşam (5) vaḳtini iḥyā eyle ve ʿazīz olan ʿömrünüñ günleriñi yaʿnī vaḳt-i (6) ṣubḥ u şāmı ġafletde geçirme.

---

[174] "[Yā eyyuhālleẕīne āmen] ūẕkurûllâhe ẕikrân keşîrâ [Ey imân edenler!] Allâh'ı çok çok anın." Kur'an-ı Kerim, Ahzâb 33/41.

[175] Metinde "Evvelühü "[Yā eyyuhālleẕīne āmen] ūẕkurûllâhe ẕikrân keşîrâ" emr-i ʿālīsince rūz u şeb Ḥaḳḳ'ı ẕākir olup bir dem ġāfil olmaz dimek olur." kısmı derkenâra yazılmış ve şârih dipnot şeklinde bir işaretle metin içerisinde bu notun ekleneceği kısmı göstermiştir. Bu sebeple şârihin yönlendirmesine uyularak ifade yukarıda, metin içerisinde yazılmıştır.

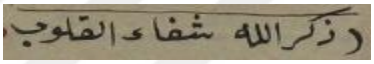
291.

Yād-ı Ḥaḳ āmed ġıdā-yı (7) rūḥ-rā

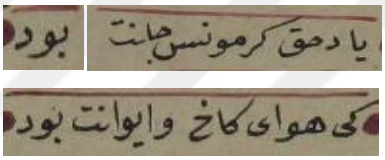
Merhem āmed īn dil-i mecrūḥ-rā

Yād-ı Ḥaḳ, (8) Allāh'ıñ ẕikri. ***Āmed ġıdā-yı rūḥ-rā***, rūḥ-ı insānīniñ (9) ġıdāsı geldi. ***Merhem āmed***, ʿilāc geldi. ***Īn dil-i*** (10) ***mecrūḥ-rā***, bu dil-i mecrūḥa yaʿnī maḥabbet-i māsivā ile (11) mecrūḥ olan ḳalbe.

Ḥāṣılı ẕikr-i Ḫudā, rūḥ-ı insānīniñ (12) ġıdāsı geldi yaʿnī cesed naṣıl meʾkūlāt u meşrūbāt (13) cihetiyle ġıdālanur, rūh-ı insānī daḫi ẕikr-i Ḥaḳ ve tesbīḥ ü ʿibādet (14) sebebiyle ġıdālanur. Ve bunuñla ber-ā-ber ẕikrullāh maḥabbet-i māsivā ile (15) mecrūḥ olan ḳalbe merhem geldi. Ḳāle Resūlu'llāh (16)

Ẕikru'llāhi şifāu'l-ḳulūbi.[176]

292.

Yād-ı Ḥaḳ ger mūnis-i cānet (17) buved

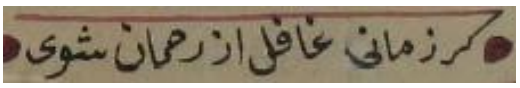
Key hevā-yı kāḫ u eyvānet buved

Yād-ı Ḥaḳ, [106b] (1) Allāhu Teʿālā'nıñ ẕikri. ***Ger mūnis-i cānet buved***, eger seniñ (2) cānınıñ mūnisi olur ise yaʿnī enīs ü ülfet idici olur ise. (3) ***Key***, ḳaçan. ***Hevā-yı kāḫ u eyvānet buved***, saña köşk (4) ve sarāy hevā vü maḥabbeti olur yaʿnī olmaz.

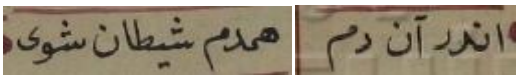
Ḥāṣılı (5) Allāhu Teʿālā ḥażretleriniñ ẕikri eger seniñ mūnis-i cānıñ (6) olur ise ḳaçan saña köşk ü sarāy maḥabbet ü sevdāsı olur (7) yaʿnī olmaz. Zīrā ẕikr-i Ḥaḳ terk-i maḥabbet-i māsivāyı (8) mūcebdir.

Fā'ide: ***Eyvānet***'iñ aṣlı eyvān-ı tu-rā'dır. (9) Vezn içün ***-rā*** ḥaẕf olunup tā ***nūn***'a muttaṣıl ḳılınmışdır.

293.

[176] Hadis: "Allâh'ı anma, gönüllerin şifâsıdır." Râvî: Muʿaz bin Cebel, Muhammed Cârullâh es-Sa'idî, en-Nevâfihü'l-Atire h:149.

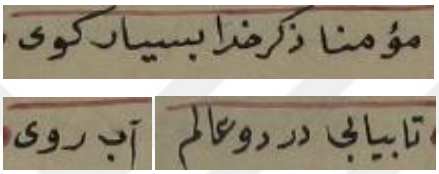
(10) Ger zamānī ġāfil ez-Raḥmān şevī

Ender-ān dem (11) hem-dem-i Şeyṭān şevī

Ger zamānī, eger bir vaḳt. (12) ***Ġāfil ez-Raḥmān şevī***, Allāhu Teʿālā'nıñ ẕikrinden (13) ġāfil olur iseñ. ***Ender-ān dem***, ol nefesde (14) yaʿnī ol vaḳtde. ***Hem-dem-i Şeyṭān şevī***, şeytānıñ (15) muṣāḥibi olursın.

Ḥāṣılı eger bir vaḳt ẕikr-i Ḫudā'dan (16) ġāfil olur iseñ o anda Şeyṭānıñ muṣāḥibi (17) olursın. Zīrā şeyṭān insāndan Ẕikrullāh vaḳtinde **[107a]** (1) firār idüp ġaflet vaḳtinde muṣāḥib olur.

294.

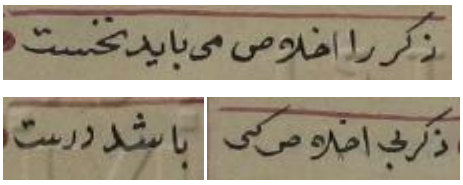
(2) Mü'minā ẕikr-i Ḫudā bisyār gūy

Tā be-yābī der-dü ʿālem (3) āb-rūy

Mü'minā, ey müʾmin! ***Ẕikr-i Ḫudā***, Allāh'ıñ (4) ẕikriñi. ***Bisyār gūy***, çoḳ söyle. ***Tā be-yābī***, tā ki (5) bulasın. ***Der-dü ʿālem***, iki ʿālemde yaʿnī dünyā ve āḫiretde. (6) ***Āb-rūy***, yüzṣuyı dimekdir ki ʿizzet ü ḥürmetden kināyetdir.

(7) Ḥāṣılı ey müʾmin! Allāh'ıñ ẕikriñi rūz u şeb söyle (8) tā ki dünyā ve āḫiretde ḥürmet ü ʿizzet bulasın.

295.

(9) Ẕikr-rā iḫlāṣ mī-bāyed nuḫust

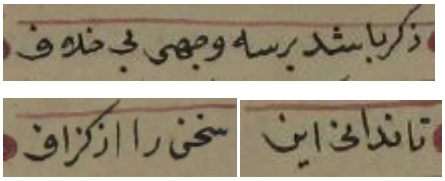
Ẕikr-i bī-iḫlāṣ key (10) bāşed durust

Ẕikr-rā, Allāhu Teʿālā'yı ẕikre. ***İḫlāṣ*** (11) ***mī-bāyed nuḫust***, ibtidā iḫlāṣ gerekdir. ***Ẕikr-i bī-iḫlāṣ***, (12) zīrā iḫlāṣsız ẕikr. ***Key bāşed durust***, ḳaçan ṭoġrı (13) olur yaʿnī olmaz.

Ḥāṣılı ibtidā Ḫudā'yı yād eylemege (14) iḫlāṣ gerekdir yaʿnī ḳalbini riyādan taṭhīr lāzımdır. (15) Zīrā bī-iḫlāṣ olan ẕikrullāh ve saʾir ʿibādet ḳaçan (16) rāst ve ṭoġrı olur yaʿnī olmaz.

Fā'ide: ***Nuḫust***, ***nūn*** ve (17) ***ḫā'***nıñ żammeleriyle ibtidā ve evvel maʿnāsınadır.

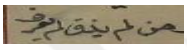
296.

[107b] (1) Ẕikr bāşed ber-se vechī bī-ḫilāf

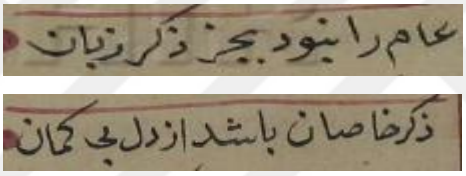
Tā nedānī īn (2) süḫan-rā ez-güẕāf

Ẕikr, Ẕikrullāh. ***Bāşed***, olur. (3) ***Ber-se vechī bī-ḫilāf***, kiẕb ve yalansız üç vech (4) üzere. ***Tā ne-dānī***, ṣaḳın bilmeyesin. ***Īn süḫan-rā***, (5) bu sözi. ***Ez-güẕāf***, beyhūde olan lāfdır.

Ḥāṣılı (6) ẕikrullāh, ḫilāfsız üç ṭarīḳ üzerinedir ey ehl-i rüsūm! (7) Ṣaḳın bu sözi beyhūde ve bī-fāʾide olan şeyden (8) ẓan itmeyesin. Zīrā erbābınıñ maʿlūmıdır men lem yeẕuḳ lem yaʿrif.[177]

(9) **Fāʾide:** ***Vechī*** deki ***yā*** zāʾiddir. ***Tā ne-dānī*** de olan ***tā*** (10) ḥarf-i taḥẕīrdir. ***Güẕāf***, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla ʿabeş (11) ü beyhūde olan lāḳırdı veyā ʿamel maʿnāsınadır.

297.

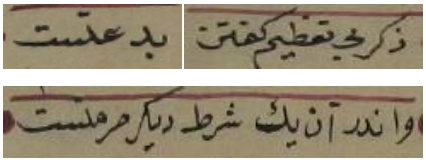
ʿĀm-rā ne-bʾved be-cuz ẕikr-i zebān

(12) Ẕikr-i ḫāṣān bāşed ez-dil bī-gümān

ʿĀm-rā, ʿavāmıñ. (13) ***Ne-bʾved***, olmaz. ***Be-cuz ẕikr-i zebān***, lisānınıñ ẕikriñden (14) ġayrı. ***Ẕikr-i ḫāṣān***, lākin ḫāṣlarıñ ẕikri. ***Bāşed***, (15) olur. ***Ez-dil***, göñlünden. ***Bī-gümān***, şübhesiz.

(16) Ḥāṣılı meẕkūr üç ṭarīḳden birisi budur ki ʿavāmıñ (17) ẕikri yalñız lisānındandır. Zīrā ẕīnet-i dünyāya ḥarīṣ olmaḳlıġı **[108a]** (1) cihetiyle ẕikr-i ḳalbīden ġāfildir. Ve ikincisi daḫi budur ki (2) ḫāṣlarıñ ẕikri şübhesiz ḳalbdendir. Zīrā rūzān (3) u şebān ẕikr-i ḥaḳīḳī ile meşġūllerdir.

298.

Ẕikr-i bī-taʿẓīm goften (4) bidʿatest

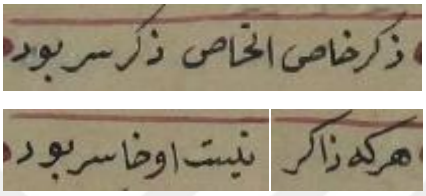
[177] "Tatmayan bilemez. Kim ki tatmamış; o, tadını bilemez" manasına gelen cümle özellikle İslamî kaideleri açıklarken ve fetvalarda çok fazla kullanılan Arapça bir meseldir. (Örn: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgeseli 1908-1925 Sırâtımüstakîm Mecmuası 2. Cilt, Manastırlı İsmâil Hakkı, s. 107)

V’ān der-ān yek şarṭ dīger ḥürmetest

(5) ***Ẕikr***, ẕikrullāhı. ***Bī-taʿẓīm goften***, taʿẓimsiz söylemek. (6) ***Bidʿatest***, bidʿatdir. ***V’ān der-ān***, ve ol ẕikrde. (7) ***Yek şarṭ***, bir şarṭı. ***Dīger***, daḫi. ***Ḥürmetest***, ḥürmetdir.

(8) Ḥāṣılı bī-taʿẓīm Ḫudā’yı yād u ẕikr itmek bidʿat ve büyük (9) günāhdır. Zīrā Eẕkār-ı İlāhiyye’ye ve Esmā-ı Rabbāniyye’ye taʿẓīm üzerimize (10) farż u lāzımdır. Ve bunuñla ber-ā-ber ẕikr-i Ḫudā’nıñ bir şarṭı (11) daḫi ḥürmetdir. Yaʿnī ẕākir āb-dest ile olmaḳ ve mekānı pāk olmaḳ ve eṣvābı (12) necāsetden ve ḳalbi māsivādan ṭāhir olup yüzi ḳıbleye (13) nāẓir ü müteveccih olmaḳdır. Ṭuruḳ-ı ṣelāṣeden üçüncisi (14) daḫi budur.

299.

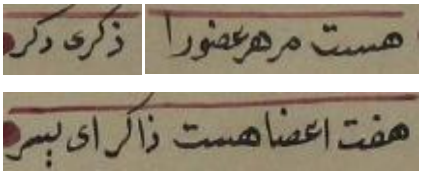
Ẕikr-i ḫāṣṣü’l-ḫāṣ ẕikr-i sır buved

Her ki ẕākir (15) nīst ū ḫāṣir buved

Ẕikr-i ḫāṣṣü’l-ḫāṣ, ḫāṣṣü’l-ḫāṣ (16) olanlarıñ ẕikri. ***Ẕikr-i sır buved***, ḳalb ẕikri olur. (17) ***Her ki***, her kimse ki. ***Ẕākir nīst***, ẕākir degildir. **[108b]** (1) ***Ū***, o kimse. ***Ḫāṣir buved***, ziyān u żarar idici olur.

(2) Ḥāṣılı ḫaṣṣü’l-ḫāṣ olan kimseleriñ ẕikri, (3) ẕikr-i ḳalbīdir. Her kimse ẕikr idici degildir o kimse (4) ehl-i ziyān u ehl-i żarardan olur yaʿnī vaḳtiñi żāyiʿ (5) idüp Ḫaḳ’dan bī-ḫaber olur.

300.

Hest mer her ʿużv-rā (6) ẕikrī diger

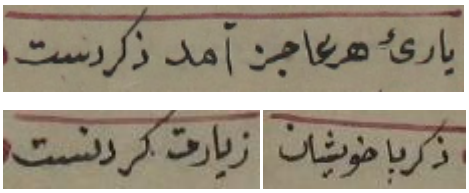
Heft aʿżā hest ẕākir ey piser

Hest (7) ***mer her ʿużv-rā***, aʿżā-yı insāniyyeniñ her ʿużvı içün (8) vardır. ***Ẕikrī diger***, başḳa bir ẕikr. ***Heft aʿżā hest*** (9) ***ẕākir***, yedi aʿżā ẕikr idicidir. ***Ey piser***, ey oġul!

(10) Ḥāṣılı insānıñ aʿżāsınıñ her biri içün (11) başḳaca bir ẕikr vardır. Ey oġul! İnsān yedi aʿżā (12) olup cümlesi Ḫudā’yı ẕākirdir.

Fā’ide: ***Mer*** zāʾiddir. (13) ***ʿUżv***, ʿayn’ıñ żammı ve kesriyle müfreddir ki cemʿi aʿżādır. (14) İkinci mıṣrāʿdaki ***hest***, est maʿnāsınadır.

301.

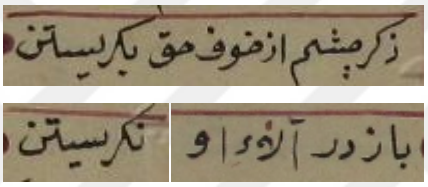
(15) Yārī-i her ʿāciz āmed ẕikr-i dest

Ẕikr-i pā ḫᵛīşān (16) ziyāret kerden est

Yārī-i her ʿāciz, her ʿāciziñ (17) yār-ı dem-celīsi. ***Āmed ẕikr-i dest***, eliñ ẕikri geldi. **[109a]** (1) ***Ẕikr-i pā***, ayaġıñ ẕikri. ***Ḫᵛīşān***, ḫışım ve aḳrabāları. (2) ***Ziyāret kerden est***, ziyāret itmekdir.

Ḥāṣılı meẕkūr (3) yedi aʿżādan birisi eldir ki bunuñ ẕikri bī-kes (4) ü bī-çāre ve fuḳāraya taṣadduḳdur ve birisi ayaḳdır ki (5) bunuñ daḫi ẕikri ḫışım ve aḳrabāları ziyārete gitmekdir.

302.

(6) Ẕikr-i çeşm ez-ḫavf-ı Ḥaḳ be-g'rīsten

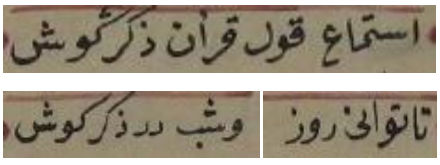
Bāz der-ālā-i ū (7) nig'rīsten

Ẕikr-i çeşm, gözüñ ẕikri. ***Ez-ḫavf-ı Ḥaḳ***, (8) Ḥaḳḳ'ıñ ḫavfıñdan. ***Be-g'rīsten***, aġlamaḳdır. ***Bāz der-ālā-i ū***, (9) Allāhu Teālā'nıñ niʿmetlerine daḫi. ***Ni-g'rīsten***, baḳmaḳdır.

(10) Ḥāṣılı meẕkūr yedi aʿżādan birisi de gözdür ki bunuñ (11) ẕikri Ḫudā'nıñ ʿaẕābıñdan ḫavf idüp aġlamaḳdır ve bununla (12) ber-ā-ber ol Ṣāniʿ-i ʿAẕīm'iñ niʿmetlerine daḫi baḳup ʿibret (13) almaḳdır.

Fā'ide: ***Be-girīsten***, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle (14) maṣdardır aġlamaḳ maʿnāsına. Lākin burada vezn-i şiʿr (15) içün kāf sākin oḳunur. ***Ālā***, elyiñ cemʿidir ki (16) hemze'niñ fetḥi ve lām'ıñ sükūniyle niʿmetler dimekdir. (17) Ni-girīsten daḫi nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīniñ li-ecli'l-vezn **[109b]** (1) keẕālik sükūniyle oḳunur. Baḳmaḳ maʿnāsına nigāh-kerden (2) gibi.

303.

İstimāʿ-i ḳavl-i Ḳur'ān ẕikr-i gūş

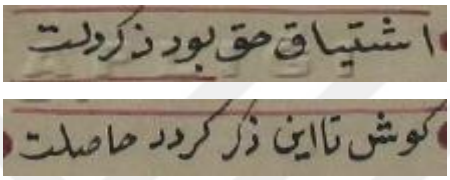
Tā tevānī rūz (3) u şeb der-ẕikr kūş

İstimāʿ-i ḳavl-i Ḳurʾān, Ḳurʾān-ı Kerīmʾiñ (4) ḳavliñi işitmek. ***Ẕikr-i gūş***, ḳulaġıñ ẕikridir. (5) ***Tā tevānī***, mādāmki ḳādirsin yaʿnī ḳādir oldıġıñ (6) vaḳt. ***Rūz u şeb***, gice ve gündüz. ***Der-ẕikr***, ẕikre. (7) ***Kūş***, çalış.

Ḥāṣılı ẕikri sebḳat iden (8) yedi aʿżādan birisi daḫi ḳulaḳdır ki bunuñ (9) ẕikri Ḳurʾān-ı Kerīmʾiñ ḳavliñi işitmekdir. Ḳādir oldıġıñ (10) vaḳt gice ve gündüz ẕikrullāh itmege saʿy eyle.

Fāʾide: (11) Evvelki ***gūş***, kāf-ı Fārsīyle ḳulaḳdır. İkinci ***kūş***, (12) kāf-ı ʿArabīyle emr-i ḥāżırdır kūşīden maṣdarından (13) çalışmaḳ maʿnāsına.

304.

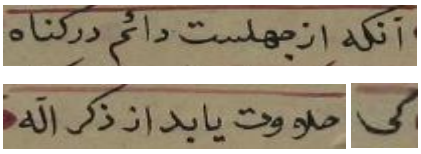
İştiyāḳ-ı Ḥaḳ buved ẕikr-i dilet

(14) Kūş tā īn ẕikr kerded ḥāṣılet

İştiyāḳ-ı Ḥaḳ (15) ***buved***, Ḫudāʾnıñ maḥabbeti olur. ***Ẕikr-i dilet***, seniñ ḳalbiñiñ (16) ẕikri. ***Kūş***, imdi çalış. ***Tā īn ẕikr***, tā ki (17) bu ẕikr-i ḳalbī. ***Kerded ḥāṣılet***, saña ḥāṣıl ola.

[110a] (1) Ḥāṣılı yedi aʿżādan birisi daḫi ḳalbdir ki (2) bunuñ ẕikri iştiyāḳ-ı Ḥaḳ olur. İmdi çalış (3) tā ki bu ẕikr-i ḳalbī saña ḥāṣıl ola. Eger bir kimse cemāl-i (4) Ḫudāʾya müştāḳ olmaz ise anıñ ḳalbi ẕikr-i ḳalbīden (5) ġāfildir.

305.

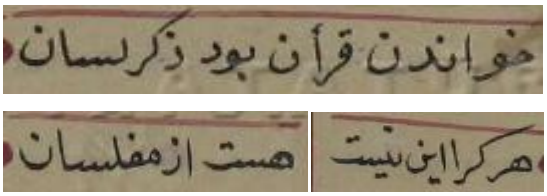
Ān ki ez-cehlest dāʾim der-günāh

Key (6) ḥalāvet yābed ez-ẕikr-i ilāh

Ān ki, ol kimse ki. (7) ***Ez-cehlest dāʾim der-günāh***, cehlinden dāʾimā günāh içindedir. (8) ***Key ḥalāvet yābed***, ḳaçan leẕẕet ü ḥalāvet bulur (9) yaʿnī bulmaz. ***Ez-ẕikr-i ilāh***, Allāhu Teʿālāʾnıñ ẕikrinden.

(10) Ḥāṣılı ol kimse ki cehlinden dāʾimā günāh içindedir (11) Ḫudāʾnıñ ẕikrinden ḳaçan leẕẕet ü ḥalāvet bulur (12) yaʿnī bulmaz. Zīrā eṭrāfını ġaflet iḥāṭa itmişdir.

306.

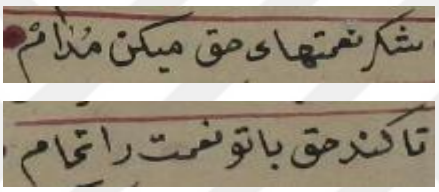
(13) Ḫ̬ānden-i Ḳur’ān buved ẕikr-i lisān

Her ki-rā īn nīst (14) hest ez-müflisān

Ḫ̬ānden-i Ḳur’ān buved, Kurʾān-ı (15) ʿAẓīm’i oḳumak olur. ***Ẕikr-i lisān***, lisānıñ ẕikri. (16) ***Her ki-rā***, her kimseniñ ki. ***Īn nīst***, tilāvet-i Ḳurʾān’ı (17) yoḳdur. ***Hest ez-müflisān***, öyle kimse müflislerdendir.

[110b] (1) Ḥāṣılı yedi aʿżādan birisi de lisāndır ki (2) bunuñ ẕikri Ḳurʾān oḳumaḳ olur. Her kimseniñ ki (3) tilāvet-i Ḳurʾān’ı yoḳdur, o kimse āḫiret müflislerindendir. (4) Egerçi niʿmet-i dünyādan behre-gīr olur ise de niʿam-ı āḫiretden (5) bī-naṣīb olur.

307.

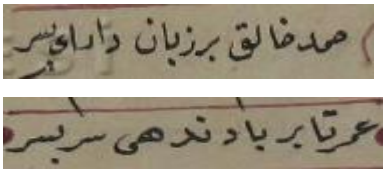
Şükr-i niʿmethā-yı Ḥaḳ mī-kon müdām

(6) Tā koned Ḥaḳ bā-tu niʿmet-rā tamām

Şükr-i niʿmethā-yı Ḥaḳ, (7) Ḫudāʾnıñ niʿmetleriniñ şükriñi. ***Mī-kon müdām***, dāʾimī eyle. (8) ***Tā koned Ḥaḳ***, tā ki Allāhu Teʿālā eyleye. ***Bā-tu***, saña. (9) ***Niʿmet-rā***, niʿmeti. ***Tamām***, tamām.

Ḥāṣılı dāʾimā (10) Allāhu Teʿālā’nıñ niʿmetleriniñ şükriñi eyle tā ki Ḫudā saña (11) niʿmetleriñi itmām ü ikmāl eyleye. Ḳāle’llāhu Teʿālā (12) **Leʾin şekertüm le-ezîdenneküm.**[178]

308.

Ḥamd-i Ḫāliḳ ber-zebān dār ey piser

(13) ʿÖmr tā ber-bād ne-dʾhī ser-be-ser

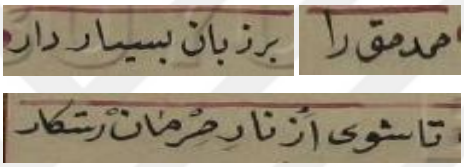
[178] “[Hani Rabbiniz]‘Eger şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, [nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!’ diye bildirmişti.]” Kur’an-ı Kerim, İbrâhim 14/7.

Ḥamd-i Ḫāliḳ, Allāh'ıñ ḥamdiñi. (14) ***Ber-zebān dār***, lisānıñ üzere ṭut. ***Ey piser***, (15) ey oġul! ***ʿÖmr***, ʿömrüñi. ***Tā ber-bād***, tā ki perīşān u ḫarābe. (16) ***Ne-d'hī***, virmeyesin. ***Ser-be-ser***, başdan başa (17) yaʿnī külliyen.

Ḥāṣılı ey püser! Ḥudā'nıñ şükr ü ḥamdiñi **[111a]** (1) lisānıñ üzere ṭut hīç eksik itme ʿömriñi tā ki külliyen (2) ber-bād u perīşān u ḫarāba virmeyesin. El-ḥāṣıl şükürsüz (3) ʿömr fāʾide virmez. Zīrā Ḥaḳḳ'ı bilmeklik şükr ü ḥamd ile (4) olur.

Fā'ide: ***Dār***, fiʿl-i emrdir. Dāşten maṣdarından (5) ṣaḳlamaḳ ve ḥıfẓ itmek maʿnāsına. Ne-dihī, dāl'ıñ (6) kesriyle mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Lākin burada li-ecli' (7) l-vezn dāl iskān olunur ve maṣdarı dādendir (8) virmek maʿnāsına. Mużāriʿī ʿilā-ḫilāfü'l-ḳāʿide (9) şāẕ olaraḳ dihed gelür. Zīrā maṣdar-ı dālīü'l-fi'niñ (10) mużāriʿnde ancaḳ elif ḥaẕf olunur.

309.

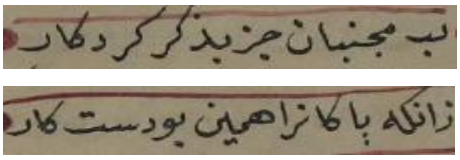
Ḥamd-i Ḥaḳ-rā (11) ber-zebān bisyār dār

Tā şevī ez-nār-ı ḥırmān rast-gār

(12) ***Ḥamd-i Ḥaḳ-rā***, Allāhu Teʿālā'nıñ ḥamdiñi. ***Ber-zebān***, (13) lisānıñda. ***Bisyār dār***, çoḳ ṭut. ***Tā şevī***, (14) tā ki olasın. ***Ez-nār-ı ḥırmān***, maḥrūmluḳ āteşinden. (15) ***Rast-gār***, ḳurtulmuş.

Ḥāṣılı Ḫudā'nıñ şükriñi (16) lisānıñda çoḳ ṭut yaʿnī keşret ile söyle tā ki (17) maḥrūmluḳ āteşinden ḳurtulmuş olasın. **[111b]** (1) Yaʿnī niʿam-ı ilāhiyyeye ʿale'd-devām ḥamd ider iseñ (2) cennāt-ı sāmiyyede ecr-i bī-ḥesāb ü ṣevāb-ı bī-ḳıyās (3) bulursın.

310.

Leb me-cünbān cuz be-ẕikr-i Kird-gār

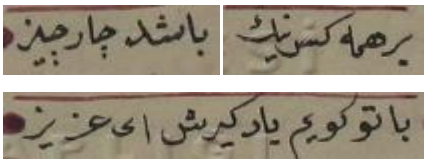
(4) Z'ān ki pākān-rā hemīn būdest kār

Leb, dudaġıñı. (5) ***Me-cünbān***, depretme yaʿnī ḳımıldatma. ***Cuz be-ẕikr-i Kird-gār***, (6) Allāhu Teʿālā'nıñ ẕikriniñ ġayrısına. ***Z'ān ki***, zīrā o sebebden ki. (7) ***Pākān-rā***, pāklara. ***Hemīn***, edāt-ı ḳaṣrdır ancaḳ maʿnāsına. ***Būdest kār***, (8) iş bu olmuşdur.

Ḥāṣılı Ḫudā'nıñ ẕikrinden ġayrısına (9) dudaġıñı ḳımıldatma yaʿnī dāʾim ẕikr-i Ḥaḳḳ'a leb-güşā ol. Zīrā (10) şol eclden ki pāk olan ḳullarıñ ancaḳ işi bu olmuşdur (11) yaʿnī ẕikr-i Ḥaḳ'dan ġayrısına dudaḳ açmamaḳ olmuşdur.

(12) Der-Beyān-ı Zindegānī Mī-Güyed

311.

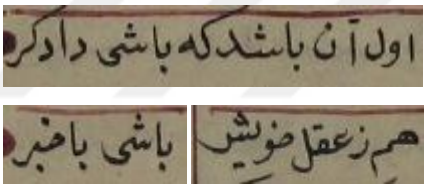
Ber-heme kes nīk (13) bāşed çār çīz

Bā-tu güyem yād gīreş ey ʿazīz

(14) ***Ber-heme kes***, cümle kimse üzerine. ***Nīk bāşed çār çīz***, (15) dört nesne eyü olur. ***Bā-tu***, saña. ***Güyem***, (16) söylerim. ***Yād gīreş***, ḫāṭırıñda ṭut añı. ***Ey ʿazīz***, (17) ey şerīf!

Ḥāṣılı cümle kimseye dört nesne **[112a]** (1) eyü ve güzel olur. Ey ʿazīz! Ol dört nesneyi (2) saña söylerim, ḫāṭırıñda ṭutup muḳteżāsıyla ʿamel (3) it ki ʿindallāh ü ʿinde'n-nās ʿazīz ü muḥterem olursın.

312.

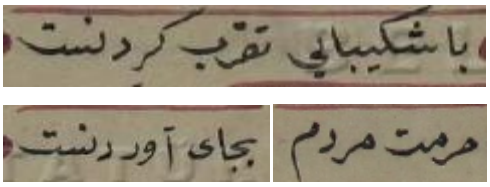
(4) Evvel ān bāşed ki bāşī dād-ger

Hem zi-ʿaḳl-ı ḫ͠ᵛīş (5) bāşī bā-ḫaber

Evvel, ibtidā. ***Ān bāşed ki***, ol olur ki. (6) ***Bāşī dād-ger***, ʿadālet idici olasın. ***Hem zi-ʿaḳl-ı*** (7) ***ḫ͠ᵛīş***, daḫi kendi ʿaḳlıñdan. ***Bāşī bā-ḫaber***, (8) ḫaber ile olasın.

Ḥāṣılı dört nesneden evvelkisi (9) budur ki kendi nefsiñe ʿādil olasın. İkincisi (10) daḫi kendi ʿaḳlıñdan ḫaber ile olasın yaʿnī ʿaḳlıñı (11) ḳullanup müdebbir ol ki mecnūn-ṣıfat olmayasın.

313.

(12) Bā-şikībāyī taḳarrüb kerden-est

Ḥürmet-i merdüm (13) be-cāy āverden-est

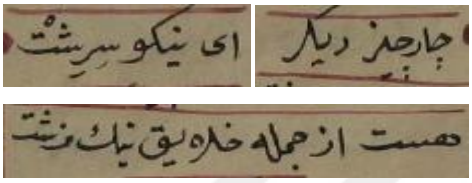
Bā-şikībāyī, ṣabr idicilik (14) sebebiyle. ***Taḳarrüb kerden-est***, yaḳīn olmaḳdır. (15) ***Ḥürmet-i merdüm***, insānıñ ḥürmet ü ḳadriñi. ***Be-cāy*** (16) ***āverden-est***, yerine getürmekdir.

Ḥāṣılı meẕkūr (17) dört şeyden üçüncisi ṣabr idicilik sebebiyle **[112b]** (1) Ḥaḳḳ'a yaḳīn olmaḳdır. Ve dördüncisi insānıñ ḥürmet (2) ü ḳadriñi yerine getürmekdir ve herkese ḳadrince riʿāyet (3) itmelidir.

Der-Beyān-ı Ḫıṣāl-ı Ẕemīme Mī-Güyed

(4) Aḫlāḳ-ı ẕemīmeniñ beyānında buyurur.

314.

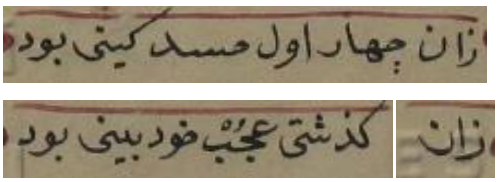
Çār çīz-i ḍīger (5) ey nīkū sirişt

Hest ez-cümle ḫalā'iḳ nīk zişt

(6) ***Çār çīz-i dīger***, ġayrı dört şey. ***Ey nīkū sirişt***, (7) ey güzel ḫūylu kimse. ***Hest***, vardır. ***Ez-cümle*** (8) ***ḫalā'iḳ nīk zişt***, cümle ḫalḳdan eyü çirkindir.

(9) Ḥāṣılı ey ḫūy u meşreb ü tabīʿatı güzel olan kimse! (10) Meẕkūr dört şeyden ġayrı başḳa dört şey daḫi (11) vardır ki cümle nāsdan eyü ziştdir yaʿnī ziyādesiyle (12) fenādır.

315.

Z'ān çehār evvel ḥasedgīnī buved

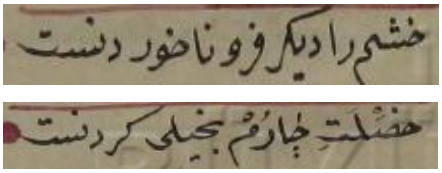
Z'ān (13) güẕeştī ʿucb ḫod-bīnī buved

Z'ān çehār, ol dört (14) nesneden. ***Evvel***, ibtidā. ***Ḥasedgīnī buved***, (15) ḥasedgīnlik olur. ***Z'ān güẕeştī***, ḥasedi geçdikden (16) şoñra. ***ʿUcb***, ikincisi ʿucb didikleri. ***Ḫod-*** (17) ***bīnī buved***, kendüyi göricilik olur. **[113a]** (1) Murād kibrdir.

Ḥāṣılı meẕkūr dört nesneden birincisi (2) ḳalbi ḥased ile pür olmaḳlıḳ olur. Ve bu ḥasedden geçdikden şoñra (3) ikincisi daḫi ʿucbdur. Ve ʿucb didikleri şey daḫi (4) ḫod-bīnlikdir yaʿnī kibr idicilik dimekdir.

Fā'ide: (5) ***Ḥasedgīnī*** deki yā maṣdariyyet içündür. ***Gīn***, kāf-ı (6) Fārsīyle edāt-ı nisbetdir. ***Ḫod-bīn***, vaṣf-ı terkībīdir. (7) Ḫod-bīnende'den muḫaffefdir. Kendini görici dimekdir. (8) ***Ḫod-bīnī***, kendini göricilikdir ki yā'sı maṣdariyyet (9) içündür.

316.

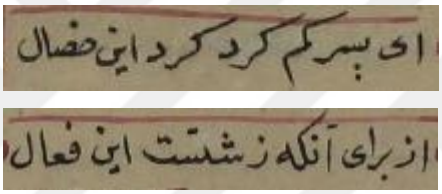
Ḫışm-rā dīger fürū nā-ḫorden-est

(10) Ḫaṣlet-i çārum baḫīlī kerden-est

Ḫışm-rā dīger'iñ (11) aṣlı *dīger ḫışm-rā*'dır ki li-ecli'l-vezn *ḫışm-rā*, *dīger*'iñ (12) fevḳine taḥrīr olunmuşdur. El-ḥāṣıl *dīger ḫışm-rā*, (13) dört şeyden üçüncisi daḫı ġażabıñı. *Fürū nā-ḫor-* (14) *den-est*, aşağı yimemekdir yaʿnī aġzına gelen (15) şeyi söylememekdir. *Ḫaṣlet-i çārum*, dördünci (16) ḫūy u aḫlāḳ. *Baḫīlī kerden-est*, ḫisset ü ṭamaʿkārlıḳ (17) itmekdir.

Ḥāṣılı dört şeyden birisi daḫı **[113b]** (1) aġzına geleni söylememekdir. Dördünci aḫlāḳ daḫi (2) ḫisset ü denāʾet itmekdir.

317.

Ey piser kem gerd gird-i īn ḫışāl

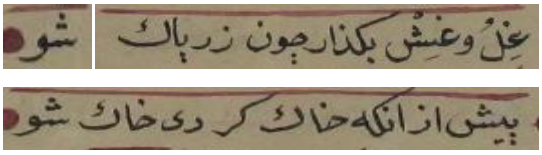
(3) Ez-berāy-ı ān ki ziştest īn fiʿāl

Ey piser, ey oġul! (4) *Kem gerd*, az dolan. *Gird-i īn ḫışāl*, bu aḫlāḳ-ı (5) ẕemīmeniñ eṭrāfında. *Ez-berāy-ı ān ki*, anıñ içün ki. (6) *Ziştest*, çirkindir. *Īn fiʿāl*, bu fiʿller.

Ḥāṣılı (7) ey oġul! Bu aḫlāḳ-ı ẕemīmeniñ eṭrāfında az dolan (8) yaʿnī hīç dolanma. Ol sebebden ki bu fiʿller mübālaġa ile (9) çirkindir.

Fāʾide: *Kem*, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle eksik (10) ve az maʿnāsınadır. *Gerd*, kāf-ı Fārsīniñ fetḥasıyla (11) gerdīden maṣdarından fiʿl-i emrdir ki dön (12) ve ṭolan dimekdir. *Gird* daḫi kāf-ı Fārsīniñ kesriyle (13) ṭaraf maʿnāsınadır. *Ez-berāy*, ḥarf-i taʿlīldir ez-behr gibi (14) içün maʿnāsına. *Ḫışāl*, ḫaṣletiñ cemʿidir ki (15) ḫūy dimekdir.

318.

Ġill ü ġiş be-gʾẕār çün zer pāk (16) şev

Pīş ez-ān ki ḫāk kerdī ḫāk şev

(17) ***Ġill ü ġiş***, kīn ü kibr ve ḫıyāneti. ***Be-g'ẕār***, ḳoy [114a] (1) yaʿnī terk it. ***Çün zer***, altun gibi. ***Pāk şev***, (2) ṭāhir ol. ***Pīş ez-ān ki***, andan ol ki. (3) ***Ḫāk kerdī***, ṭopraḳ olursın. ***Ḫāk şev***, ṭopraḳ (4) ol yaʿnī mütevāżıʿ ol.

Ḥāṣılı kīn ü kibr ve ʿadāveti (5) terk it, altun gibi pāk ol. Andan ol ki (6) ṭopraḳ olursın yaʿnī mürde olup ḳabrde ṭopraḳ ile yek-sān (7) olmazdan evvel māsivāyı terk idüp mütevāżıʿ (8) ol.

Fā'ide: ***Ġil*** be-kesrü'l-ġayn kīn maʿnāsınadır. (9) ***Ġiş*** daḫi keẕālik ġayn'ıñ kesriyle ḫıyānet maʿnāsınadır.

319.

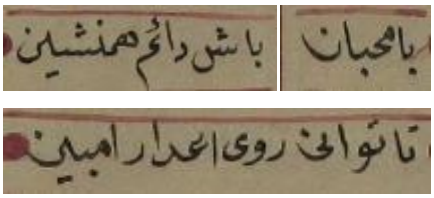
(10) Ḥırş be-g'ẕār u ḳanāʿat pīşe kon

Āḫir ez-mürden (11) yekī endīşe kon

Ḥırş, ḥırş u ṭamaʿ ı. ***Be-g'ẕār***, (12) ḳoy yaʿnī terk it. ***U ḳanāʿat,*** daḫi ḳanāʿati. (13) ***Pīşe kon***, ṣanʿat eyle. ***Āḫir***, āḫirü'l-emr. (14) ***Ez-mürden***, ölmekden. ***Yekī endīşe kon***, bir fikr (15) ü mülāḥaẓa it.

Ḥāṣılı ḥırṣı terk idüp (16) ṣıfat-ı ḳanāʿati ṣanʿat eyle. Āḫir yaʿnī dünyānıñ (17) ṣon ve nihāyetinde ölmekden bir fikr ü mülāḥaẓa it. [114b] (1) Yaʿnī ölümi derūnundan çıḳarup da ḥırṣ u ṭamaʿa düşme. (2) Zīrā bī-fāʾidedir ki ehline maʿlūmdur.

320.

Bā-muḥibbān (3) bāş dāʾim hem-nişīn

Tā tevānī rūy-ı aʿdā-rā me-bīn

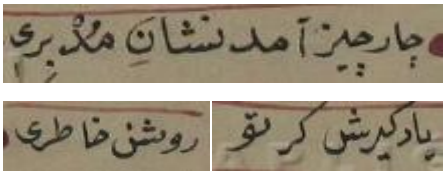
(4) ***Bā-muḥibbān***, muḥibler ve dostlar ile. ***Bāş dāʾim hem-nişīn***, (5) dāʾimā hem-celīs ü enīs ol yaʿnī maḥabbet ü mukāleme eyle. (6) ***Tā tevānī***, mādāmki ḳādirsin yaʿnī ḳādir oldıġıñ vaḳt. (7) ***Rūy-ı aʿdā-rā***, dīn düşmenleriniñ yüziñi. ***Me-bīn***, (8) görme.

Ḥāṣılı dāʾimā dostlar ile hem-celīs ü enīs (9) ol yaʿnī maḥabbet eyle. Ḳādir oldıġıñ vaḳt dīn düşmenleriniñ (10) yüziñi görme. El-ḥāṣıl dāʾim dost-ı ḥaḳīḳīler ile oṭur ki (11) düşmenleriñ yüziñi görmemeklige ḳādir olasın.

(12) Der-Beyān-ı Müdbirī Mī-Güyed

Müdbirliğiñ yaʿnī bed-baḫtlıḳ beyānında buyurur.

321.

(13) Çār çīz āmed nişān-ı müdbirī

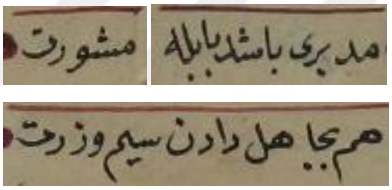
Yād gīreş ger tu (14) rūşen-ḫāṭırī

Çār çīz, dört nesne. ***Āmed nişān-ı*** (15) ***müdbirī***, müdbirliğiñ ʿalāmeti geldi. ***Yād gīreş***, (16) añı ḫāṭırıñda ṭut. ***Ger tu***, eger sen. ***Rūşen ḫāṭırī***, (17) rūşen-dil iseñ.

Ḥāṣılı dört nesne müdbirliğiñ **[115a]** (1) ʿalāmeti geldi. Eger sen rūşen-ḫāṭır iseñ yaʿnī (2) ḳalbiñ ḥaḳāyıḳ-ı rūḥāniyyeye vāḳıf ise ol dört (3) nesneyi ḫāṭırıñda ṭutup mucebince ʿāmil ol.

(4) **Fā'ide:** ***Müdbirī***, mīm'iñ żammı, dāl'ıñ sükūniyle müdbirlik (5) ve terslik ve baḫtsızlık dimekdir.

322.

Müdbirī bāşed be-ebleh (6) meşveret

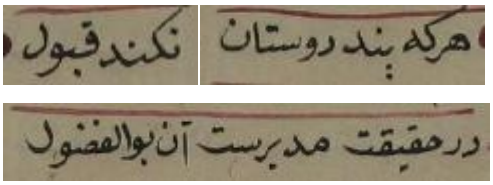
Hem be-cāhil dāden sīm ü zeret

Müdbirī, (7) müdbirlik. ***Bāşed***, olur. ***Be-ebleh***, aḥmaḳ kimse ile. (8) ***Meşveret***, söyleşmek. ***Hem be-cāhil***, cāhil kimseye (9) daḫi. ***Dādenet***, virmekligiñdir. ***Sīm ü zer***, gümüş ve (10) altunı.

Ḥāṣılı dört şeyden evvelkisi müdbirlik olur. (11) Aḥmaḳ kimse ile meşveret itmek zīrā aḥmaḳ ḳarı gibi (12) nāḳışatü'l-ʿaḳldır. Bu cihetden anda tedbīr yoḳdur. (13) ʿAlāmet-i idbārdan ikincisi cāhil ü müsrif ü sefīh (14) olan kimseye *sīm ü zeri* virmekligiñdir. Zīrā maḥalline ṣarf (15) u ḫarc itmez, mūceb-i fısḳī olursın. Ḫudā seni böyle (16) süfehāya iḥsān u ikrāmıñ cihetiyle müdbir eyler (17) ve ikbāl ü devletiñi elinden almaḳlıġa sebeb olur.

[115b] (1) **Fā'ide:** ***Zeret*** deki ***tā*** ḫiṭāb maʿnāda ***dāden***'e muḳayyeddir. (2) Taḳdīri ***dārent sīm ü zer*** dimekdir.

323.

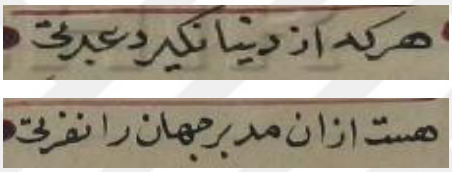
Her ki pend-i dūstān (3) ne-k'ned ḳabūl

Der-ḥaḳīḳat müdbirest ān bū'l-fużūl

(4) ***Her ki***, her kimse ki. ***Pend-i dūstān***, dostlarıñ (5) pend ü naṣīḥatiñi. ***Ne-k'ned ḳabūl***, ḳabūl itmez ise. (6) ***Der-ḥaḳīḳat***, ḥaḳīḳat ḥālde. ***Müdbirest***, baḫtsızdır. (7) ***Ān bū'l-fużūl***, ol cehl ṣāḥibi dimekdir ki aṣlı (8) ebū'l-fużūl'dur.

Ḥāṣılı meẕkūr dört şeyden üçüncisi (9) budur ki her kimse ki dostlarıñ nuṣḥ u pendiñi ḳabūl (10) itmez ise fi'l-ḥaḳīḳa ol cehl ü ḥumḳ ṣāḥibi ṣıfat-ı (11) bed-baḫt ile muttaṣıfdır.

324.

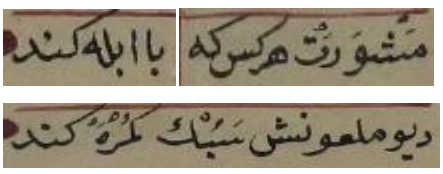
Her ki ez-dünyā ne-gīred ʿibretī

(12) Hest ez-ān müdbir cihān-rā nefretī

Her ki, her kimse ki. (13) ***Ez-dünyā***, aḥvāl-i dünyādan. ***Ne-gīred ʿibretī***, bir ʿibret (14) ṭutmaz ise. ***Hest***, vardır. ***Ez-ān müdbir***, (15) ol müdbirden. ***Cihān-rā***, dünyānıñ. ***Nefretī***, nefret-i (16) ʿaẕīmesi yāḫūd nefret dimekdir ki ***yā*** gerek zāʾide ve gerek taʿẓīm (17) içündür.

Ḥāṣılı dördüncisi daḫi budur ki her kimse ki **[116a]** (1) dünyānıñ aḥvāline naẓar idüp ʿibret-gīr olmaz ise (2) ol müdbir olan kimseden dünyānıñ nefret-i ʿaẕīmesi (3) vardır ki benden niçün ʿibret almaz diyü Ḥażret-i Şeyḫ (4) ʿalāmet-i bed-baḫtlıgı beyān eyledikden ṣoñra ʿilletleriñi (5) beyāna mübāşeret idüp buyurur.

325.

Meşveret herkes ki (6) bā-ebleh koned

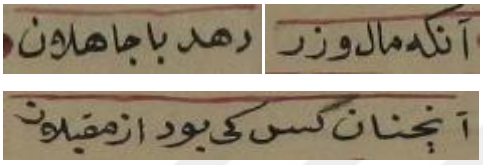
Dīv-i melʿūneş sebük güm-reh koned

(7) ***Meşveret***, meşveret. ***Herkes ki***, her kimse ki. (8) ***Bā-ebleh koned***, aḥmaḳ kimse ile eyler ise. ***Dīv-i melʿūneş***, (9) melʿūn olan Şeyṭān ol kimseyi. ***Sebük***, (10) ḫafīf yaʿnī çarçābūk. ***Güm-reh koned***, güm-reh eyler (11) yaʿnī toġrı yoldan çıḳarır.

Ḥāṣılı her kimse ki (12) aḥmaḳ kimse ile meşveret ider ise melʿūn (13) olan Şeyṭān añı çarçābūk ṭoġrı yoldan (14) çıḳarır yaʿnī Şeyṭān insānı naṣıl yoldan çıḳa- (15) rup günāha ṣoḳar, aḥmaḳ kimse daḫi anıñ gibidir.

(16) **Fā'ide:** ***Güm-reh***[179], güm-rāh'dan muḫaffefdir ki li-ecli'l-vezn (17) elif ḥaẕf olunmuşdur. Yoluñı azıtmış ve ṭoġrı yoldan **[116b]** (1) şapıtmış olan kimseye dinilür.

326.

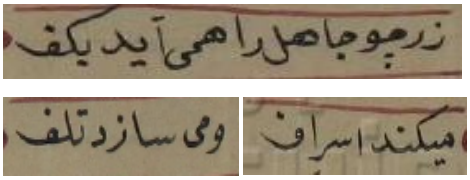
Ān ki māl u zer (2) dihed bā-cāhilān

Ān çünān kes key buved ez-muḳbilān

(3) ***Ān ki***, ol kimse ki. ***Māl u zer dihed***, māl (4) ve altun virir. ***Bā-cāhilān***, cāhil ve müsriflere. (5) ***Ān çünān kes***, ancılayın kimse. ***Key buved ez-muḳbilān***, (6) ḳaçan iḳbāl u taliʿlü olan kimselerden olur (7) yaʿnī olmaz.

Ḥāṣılı ol kimse ki cāhil ve müsriflere (8) māl ve altun virir öyle kimse muḳbillerden ḳaçan (9) olur yaʿnī olmaz. Zīrā her şeyi erbābına virmelidir.

327.

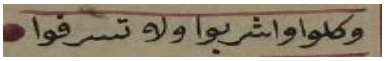
(10) Zer çü cāhil-rā hemī āyed be-kef

Mī-koned isrāf (11) u mī-sāzed telef

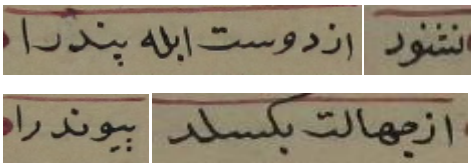
Zer, altun. ***Çü***, çünki. (12) ***Cāhil-rā***, cāhiliñ. ***Āyed be-kef***, eline gelür. (13) ***Mī-koned isrāf***, isrāf eyler. ***U mī-sāzed telef***, (14) ve helāk düzer yaʿnī maḥalliniñ ġayrıya ṣarf ider.

(15) Ḥāṣılı altun çünki cāhil ü aḥmaḳıñ eline gele, (16) der-ʿaḳab isrāf ider ve bunuñ birle tedbīrsizligi (17) sebebiyle maḥall-i ṣarfıñı bilmeyüp telef eyler ve bu gibi olan

[179] "güm-reh" metinde sehven "güm-rāh" şeklinde yazılmıştır.

[117a] (1) isrāfa daḫi Ḫudā rāżī olmaz. Nitekim Ḳurʾān-ı Kerīm'de (2) **Ve kulū veşrebū ve lā tusrifū**[180] buyurulmuşdur.

328.

Ne-ş'neved (3) ez-dūst ebleh pend-rā

Ez-cehālet be-g'seled (4) peyvend-rā

Ne-ş'neved, işitmez yaʿnī diñlemez. ***Ez-dūst***, (5) dostdan. ***Ebleh***, aḥmaḳ olan kimse. ***Pend-rā***, (6) naṣīḥati. ***Ez-cehālet***, cehāletinden. ***Be-g'seled***, (7) üzer yaʿnī ḳırar. ***Peyvend-rā***, buḳaġı yaʿnī (8) mensūbiyyeti.

Ḥāṣılı aḥmaḳ olan kimse dostdan (9) nuṣḥ u pend diñlemez ve cehāleti sebebiyle mensūbiyyet ü maḥabbet (10) ü müteʿalliḳiyyeti ḳırar yaʿnī baña naṣīḥat ideyor diyü (11) yüzine baḳmaz ve yüzine baḳmaḳ nerde belki ḳatʿı ülfet idüp (12) diyār-be-diyār ḳaçar.

329.

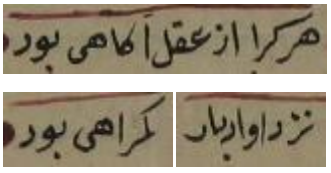
ʿİbretī gīr ez-zamāne ey cüvān

(13) Tā ne-bāşī ez-şumār-ı müdbirān

ʿİbretī gīr, (14) bir ʿibret ṭut yaʿnī al. ***Ez-zamāne***, dünyādan. ***Ey cüvān***, (15) ey ʿakl u idrāki olan kimse! ***Tā ne-bāşī***, zīrā (16) olmayasın. ***Ez-şumār-ı müdbirān***, aḥmaḳlar ṣayısından.

(17) El-ḥāṣıl ey cüvān! Dünyādan bir ʿibret al zīrā gürūh-ı idbāra dāḫil **[117b]** (1) olmayasın.

330.

Her ki-rā ez-ʿaḳl āgāḫī buved

Nezd-i ū idbār (2) güm-rāhī buved

[180] "Yiyin, için fakat isrâf etmeyin." Kur'an-ı Kerim, Aʿrâf 7/31.

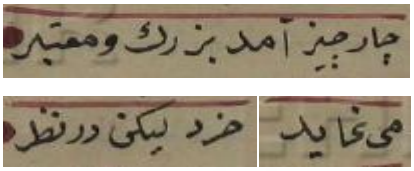
Her ki-rā, her kimiñ ki. ***Ez-ʿaḳl***, ʿaḳldan. (3) ***Āgāhī buved***, āgāhlığı olur ise. ***Nezd-i ū***, anıñ (4) yanında. ***İdbār***, idbār dinilen şey. ***Güm-rāhī buved***, (5) günāhkārlıḳ olur.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki ʿaḳldan (6) āgāhlığı olur ise yaʿnī ʿirfān-ı ḥaḳīḳiye vāḳıf (7) ise ol kimseniñ pīş-gāhında ṣıfat-ı idbār-ı ḍalālet (8) olur. Binā-ber-īn müdbirlikden ġāyet ḫaẕer idüp (9) muḳbil olmaġı taḥṣīle ġayret ider.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı (10) Dāniş Mī-Güyed

ʿİlm ü maʿlūmātıñ ṣıfatı beyānında (11) buyurur.

331.

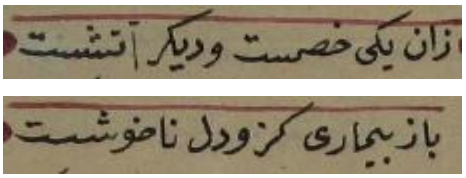
Çār çīz āmed buzurg u muʿteber

Mī-nümāyed (12) ḫurd līkin der-naẓar

Çār çīz, dört nesne. ***Āmed***, (13) geldi. ***Buzurg u muʿteber***, ulu ve muʿteber. ***Mī-nümāyed***, (14) görinür. ***Ḫurd***, küçük yaʿnī ḫor u ḥaḳīr. ***Līkin***, lākin. (15) ***Der-naẓar***, insānıñ naẓarıñda.

Ḥāṣılı dört şey (16) ehl-i ʿirfān yanında buzurg u muʿteber geldi lākin insānıñ (17) naẓarıñda ḫor u ḥaḳīr görinür yaʿnī ʿinde'l-cühelā lā-şey **[118a]** (1) ʿad olunur.

332.

Z'ān yekī ḫaşmest ü dīger āteşest

(2) Bāz bīmārī k'ez ū dil nā-ḫoşest

Z'ān, añdan (3) yaʿnī meẕkūr dört şeyden. ***Yekī***, birisi. ***Ḫaşmest***, (4) düşmendir. ***Ü dīger***, ve ikincisi. ***Āteşest***, (5) āteşdir. ***Bāz***, girü yaʿnī üçüncisi. ***Bīmārī***, (6) ḫastelikdir. ***K'ez ū***, ki añdan. ***Dil***, göñül. (7) ***Nā-ḫoşest***, nā-ḫoşdur.

Ḥāṣılı meẕkūr dört (8) şeyden evvelkisi düşmendir ve ikincisi āteşdir. (9) Üçüncüsi ḫastelikdir ki ol ḫastelikden göñül (10) nā-ḫoşdur.

333.

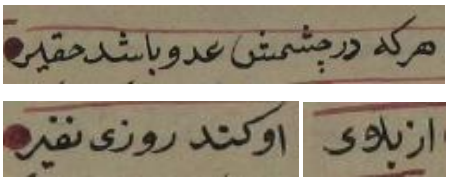
Çārümīn dāniş ki ārāyed tu-rā

(11) İn heme tā ḫurd ne-n'māyed tu-rā

Çārümīn, dördüncisi. (12) ***Dāniş ki***, ʿilm ü maʿrifetdir ki. ***Ārāyed***, tezyīn (13) ider. ***Tu-rā***, señi. ***İn heme***, bu cümle yaʿnī bu dört (14) şey. ***Tā ḫurd***, ṣaḳın küçük. ***Ne-n'māyed***, görünmesin. (15) ***Tu-rā***, saña.

Ḥāṣılı dördüncisi daḫi ʿilm ü maʿrifetdir ki (16) señi tezyīn ider. Bunuñ birle bu dört şey ṣaḳın (17) saña küçük ve ḥaḳīr görünmesün. Zīrā bunlara taʿẓīm şarṭdır. **[118b]**

334.

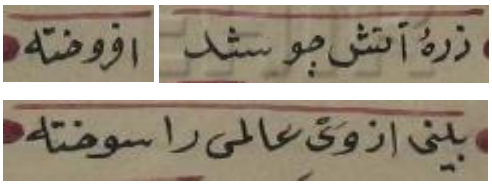
(1) Her ki der-çeşmeş ʿadū bāşed ḥaḳīr

Ez-belā-yı (2) ū koned rūzī nefīr

Her ki, her kimse ki. ***Der-çeşmeş***, (3) ol kimseniñ gözüñde. ***ʿAdū***, düşmen. ***Bāşed ḥaḳīr***, (4) ḫor u ẕelīl olur ise. ***Ez-belā-yı ū***, ol düşmeniñ belāsından. (5) ***Koned***, o kimse eyler. ***Rūzī***, bir gün. ***Nefīr***, firār.

(6) Ḥāṣılı her kimse ki ol kimseniñ göz ve ʿindiñde (7) düşmen ḥaḳīr olur ise yaʿnī düşmānı hīç ṣayup (8) taḥḳīr ider ise ol vaḳt ol düşmeniñ belāsından (9) bir gün firār ider ve ıżṭırāba dūçār olur. El-ḥāṣıl (10) insān düşmeni ḫor u ḥaḳīr ṭutmayup iʿtibār itmelidir ki (11) belāsından ḫalāṣ ola.

335.

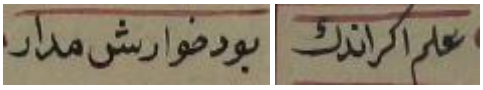
Ẕerreī āteş çü şod (12) efrūḫte

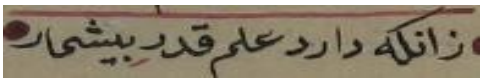
Bīnī ez-vey ʿālemī-rā sūḫte

Ẕerreī āteş, (13) bir ẕerre āteş. ***Çü***, çünki. ***Şod efrūḫte***, yanmış (14) oldı. ***Bīnī***, görürsün. ***Ez-vey***, ol ẕerreī āteşden. (15) ***ʿĀlemī-rā***, dünyāyı. ***Sūḫte***, yanmış.

Ḥāṣılı (16) bir cüzʾī āteş çünki yandı, ol ẕerreī āteşden (17) cihānı yanmış görürsün. Yaʿnī gideriñ ziyādelenüp **[119a]** (1) eṭrāfa sirāyet idüp iḥrāḳ ider.

336.

ʿİlm eger endek (2) buved ḫ^{v}*āreş me-dār*

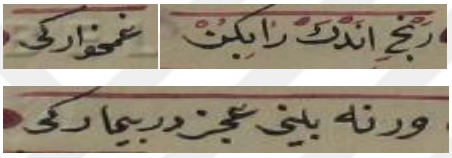
Z'ān ki dāred ʿilm ḳadr-i bī-şumār

(3) *ʿİlm*, ʿilmullāh. *Eger endek buved*, eger az olur ise. (4) *Ḫ*^{v}*āreş*, ol ʿilm-i ẕelīl. *Me-dār*, ṭutma. *Z'ān ki*, (5) ol sebebden ki. *Dāred ʿilm*, ilmullāh ṭutar. *Ḳadr-i bī-şumār*, (6) ḥisābsız olan şeref.

Ḥāṣılı ʿilmullāh her ne ḳadar (7) az olur ise ol ʿilmi ḥaḳīr ṭutma. Zīrā ʿilmullāh, (8) erbābı indinde ve ehl-i kemāl nezdinde ve ḥaḳāyıḳ (9) şināsān pīş-gāhında ḳādr-i bī-ḥisāb ü şeref-i (10) bī-ḳıyās ṭutar.

Fā'ide: Bu ʿilmden murād ʿilm-i tefsīr (11) ü ʿilm-i ḥadīṯ ü ʿilm-i fıḳhdır.

337.

Renc-i endek-rā bi-kon (12) ġam-ḫ^{v}*āregī*

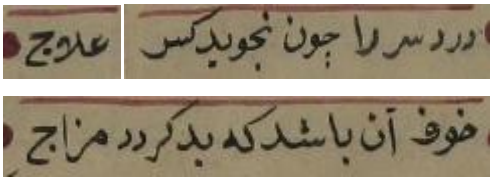
Ver ne bīnī ʿacz der-bīmāregī

Renc-i endek-rā, (13) az olan miḥnet ü ḫastelige. *Bi-kon ġam-ḫ*^{v}*āregī*, (14) ġam yiyicilik eyle yaʿnī ʿilāc it. *Ver ne*, ve yoḫsa. (15) *Bīnī ʿacz*, ʿacz görürsün. *Der-bīmāregī*, ḫastelikde.

(16) Ḥāṣılı ḫastelik az iken muʿālece idüp (17) defʿine baḳmalı yoḫsa gitdikçe tezāyüd idüp insānı **[119b]** (1) helāk ider.

Fā'ide: *Ġām-ḫ*^{v}*āregī* ile *bīmāregī*'niñ āḫirinde- (2) ki yā'lar maṣdariyyet içündür ve *ġām-ḫ*^{v}*ār*, vaṣf-ı terkībīdir ki (3) erbābına maʿlūmdur.

338.

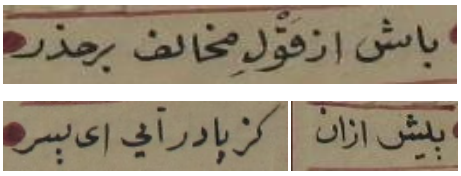
Derd-i ser-rā çün ne-cūyed kes (4) ʿilāc

Ḫavf-ı ān bāşed ki bed kerded mizāc

(5) *Derd-i ser-rā*, baş aġrısı içün. *Çün*, çünki. (6) *Ne-cūyed*, aramaz. *Kes*, kimse. *ʿİlāc*, muʿālece. (7) *Ḫavf-ı ān bāşed ki*, ol baş aġrısınıñ (8) ḳorḳısı olur ki. *Bed kerded mizāc*, mizāc-ı insāniyye (9) fenā olur.

Ḥāṣılı baş aġrısı içün kimse muʿālece (10) aramaz ve şimdi defʿ olur ümīd eyler baʿd ez-īn anıñ (11) ḫavf olur ki mizāc-ı insāniyye köti ola yaʿnī (12) meʾmūl u muḥtemeldir ki ilerüde bir ḫastelik iḥdāṯ (13) ide. İmdi bir ʿilāc yapup defʿine saʿy itmek (14) gerekdir.

339.

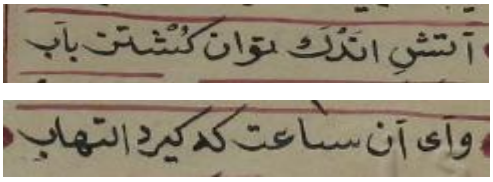
Bāş ez-ḳavl-i muḫālif ber-ḥaẕer

Pīş ez-ān (15) kez pā derāyī ey piser

Bāş, ol. ***Ez-ḳavl-i muḫālif***, (16) muḫālif olan ḳavlden. ***Ber-ḥaẕer***, ḥaẕer üzere. (17) ***Pīş ez-ān***, ol muḫālif olan ḳavlden evvel. **[120a]** (1) ***Kez pā***, ki ayaḳdan. ***Derāyī***, gelürsin. (2) ***Ey piser***, ey oġul!

Ḥāṣılı şerʿe nā-muvāfıḳ olan (3) ḳavlden ḥaẕer ü ḫavf üzere ol ey püser! Ol muḫālif olan (4) ḳavlden evvelki ayaḳdan gelürsin yaʿnī ḫaste (5) olup yataḳ-bend ü esīr-i firāş olmazdan evvel (6) ḥadīṯ-i īn ü ānı bırakup başīret üzere bulunmalıdır. (7) İşte maʿnā-yı ṣānīniñ beyt-i sābıḳa münāsebeti (8) vardır fe-efhem.

340.

Āteş-i endek tevān koşten be-āb

(9) Vāy ān sāʿat ki gīred iltihāb

Āteş-i endek, (10) az olan āteşi. ***Tevān koşten***, ḳatl itmek mümkindir (11) yaʿnī söndürmek olur. ***Be-āb***, ṣu ile. ***Vāy***, (12) āh vāh. ***Ān sāʿat ki***, ol vaḳt ki. ***Gīred***, (13) ṭutar. ***İltihāb***, parlamaḳ.

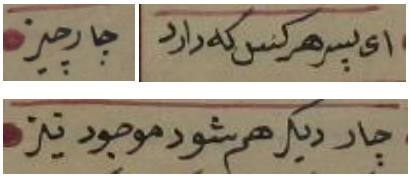
Ḥāṣılı az olan (14) āteşi ṣu ile söndürmek mümkindir. Eyvāh (15) ol vaḳt ki parlamaḳ ṭutar yaʿnī parlar. O ḥālde söndürmege (16) ṣu vefā itmeyüp dünyāyı iḫrāḳ ider. El-ḥāṣıl düşmen daḫi (17) insānı āteş gibi iḫrāḳ ü ihlāk ider. Cenāb-ı **[120b]** (1) Perverdigār cümlemizi şerr-i düşmenden emīn ü maṣūn (2) eyleye. Amīn.

Faʾide: ***Koşten***, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla maṣdardır. (3) Ḳatl itmek maʿnāsınadır ki söndürmekden kināyetdir. (4) ***Vāy***, medle kelime-i taḥassürdür.

Der-Beyān-ı Ān Çi Ez-ū Rüsvāyī (5) Ḫīzed

Der-beyān-ı ān çi, ol şeyiñ beyānında ki. (6) ***Ez-ū***, andan. ***Rüsvāyī ḫīzed***, reẕīllik ḳalḳar (7) yaʿnī ʿinde'n-nās reẕīl ü iʿtibārsızlıḳ iḫtirāʿ ü iḥdāṯ (8) iden şeyiñ beyānında buyurur.

341.

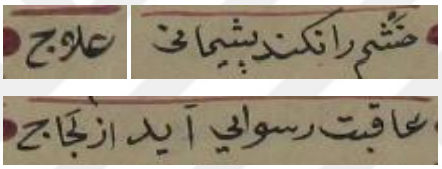
Ey piser herkes ki dāred (9) çār çīz

Çār-ı dīger hem şeved mevcūd-nīz

Ey piser, (10) ey oġul! ***Herkes ki***, her kimse ki. ***Dāred***, ṭutar. (11) ***Çār çīz***, dört şey. ***Çār-ı dīger hem***, başḳa dört (12) şey daḫi. ***Şeved***, olur. ***Mevcūd-nīz***, daḫi mevcūd.

(13) Ḥāṣılı ey oġul! Her kimse ki dört şeyi ṭutup anıñla (14) zemān-güẕār olur ise ol dört şeyiñ giderek (15) dört şeyʾi daḫi mevcūd olur.

342.

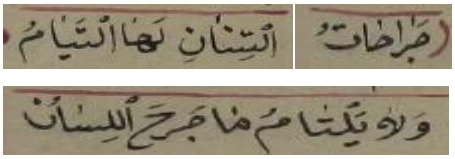

Ḫaşm-rā ne-k'ned peşīmānī (16) ʿilāc

ʿĀḳıbet rüsvāyī āyed ez-lecāc

Ḫaşm-rā, (17) ġażaba. ***Ne-k'ned***, itmez. ***Peşīmānī***, nādimlik. ***ʿİlāc***, **[121a]** (1) muʿālece. ***ʿĀḳıbet***, nihāyetü'l-emr. ***Rüsvāyī***, reẕīllik. (2) ***Āyed***, gelür. ***Ez-lecāc***, ḫuṣūmetden.

Ḥāṣılı (3) ġażaba nedāmet fāʾide virmez. Zīrā **zaḫm-ı tīr ber-ten est** (4) **ve zaḫm-ı süḫan ber-cān**[181]. ʿĀḳıbetü'l-emr beyhūde ve bī-aṣl olan (5) ḫuṣūmetden reẕīllik nümāyān olur. El-ḥāṣıl insān ġażabını (6) yudup sükūt itmek gerekdir. Ve illā ṣoñra nādim olmaḳ (7) bī-fāʾidedir. Zīrā ḥażreti ʿAlī Kerremallāhu vechehü :

Cerāḥātü' (8) t-tināni lehā'l-teyāmu

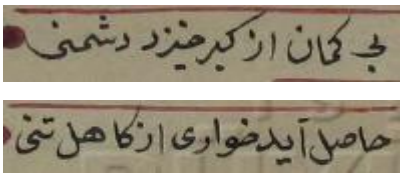
Ve'lā yeltāmü mā cerhü'l-lisānu[182]

[181] "Ok yarası tene ve söz yarası canadır." Anlamına gelen atasözü günümüzde Fars kaynaklarında "Zaḫm-ı zebân bedter ez-zaḫm-ı şemşîr est." şeklinde de kullanılmaktadır. (https://www.daneshchi.ir/ Erişim: 18.02.2022)

[182] Şârihin Hz. Ali'ye ait olduğunu söylediği sözün Hz. Ali'ye aidiyeti ispatlanamamıştır. Arap kaynaklarında atasözü olarak geçen ifade "Bıçak yarası onulur, dil yarası onulmaz" anlamına gelmektedir. (https://www.almaany.com/ Erişim:18.02.2022)

(9) buyurmuşlardır.[183]

343.

Bī-gümān ez-kibr ḫīzed düşmenī

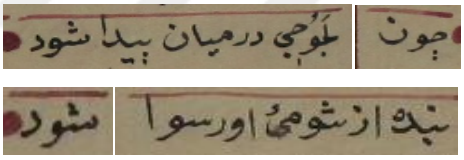
(10) Ḥāṣıl āyed ḫ^{v}ārī ez-kāhil tenī

Bī-gümān, şübhesiz. (11) ***Ez-kibr***, kibrden. ***Ḫīzed***, ḳalḳar yaʿnī ẓāhir olur. (12) ***Düşmenī***, düşmenliḳ. ***Ḥāṣıl āyed***, ḥuṣūle gelür yaʿnī (13) ḥāṣıl olur. ***Ḫ^{v}ārī***, ḫor u ḥaḳīrlik. ***Ez-kāhil tenī***, (14) kāhil tenlilikden.

Ḥāṣılı şübhesiz düşmenliḳ (15) kibrden ẓāhir olur. Ḥaḳīrlik daḫi kāhil tenlilikden (16) ḥāṣıl olur. El-ḥāṣıl kibrli olan kimseye herkes (17) düşmendir. Bu cihetle mütevāżıʿ olmalıdır ki ʿindallāh **[121b]** (1) ü ʿinde'n-nās muʿteber olasın. Bunuñ birle tenbel (2) daḫi olmamalıdır ki tenbel kimse beyne'n-nās ḫ^{v}ār (3) u ḥaḳīrdir.

Fā'ide: ***Kāhil***, kāf-ı ʿArabī ve hā-i meftūḥa ile (4) tenbel dimekdir ve ***tenī***deki yā maṣdariyyet içündür. Kāhil-ten (5) daḫi vaṣf-ı terkībīdir ki tenbel vücūdlı dimekdir.

344.

Çün (6) lecūcī der-miyān peydā şeved

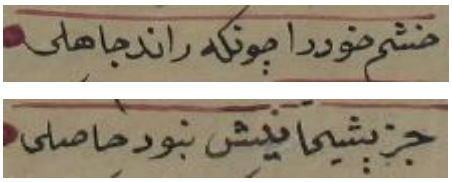
Bende ez-şūmī-i ū rüsvā (7) şeved

Çün, çünki. ***Lecūcī***, mübālaġa ile ḫuṣūmet (8) idicilik. ***Der-miyān***, ortada. ***Peydā şeved***, (9) ẓāhir ü āşikār olur. ***Bende***, ḳul yaʿnī insān. (10) ***Ez-şūmī-i ū***, ol ḫuṣūmetiñ fenālıġından. (11) ***Rüsvā şeved***, reẕīl olur.

Ḥāṣılı çünki ḫuṣūmet idicilik (12) ortada ẓāhir olur ise insān ol ḫuṣūmetiñ (13) fenālıġından rüsvā olur yaʿnī ḫalḳ münāzaʿa vü ḫuṣūmeti (14) sebebiyle ol kimseyi bī-nāmūs ʿadd idüp insān (15) yerine ḳoymazlar.

345.

[183] Der-kenār:
Fā'ide: Ḫaşm, gerçi elsine-i nāsda ḫā-i muʿcemeniñ kesriyle mütedāvil ü meşhūr ise de ṣaḥīḥī feṯḥ-iledir ġażab maʿnāsına. Peşīmānī'deki yā maṣdariyyedir. Peşīmān, nādim maʿnāsına nedāmet daḫi şol şeydir ki insānıñ kendisinden ṣādır olan nesneye n'olaydı olmayaydı diyerek ale'd-devām ġam-ḫorende vü ḥüzn-konende ola. Rüsvāyī'niñ āḫirinde olan yā daḫi keẕālik yā-i maṣdariyyedir. Rüsvā, melāmet olmuş kimsedir. Melāmet daḫi ser-zeniş itmek ve azarlamaḳ dimekdir. Lecāc, feṯḥ-i lām ile ʿArabīdir ḫuṣūmet maʿnāsına.

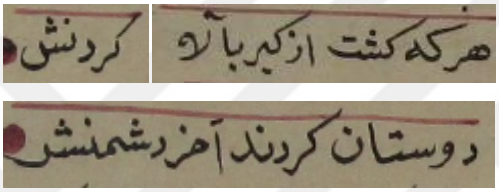
Ḫışm-ı ḫod-rā çünki rāned cāhilī

(16) Cuz peşīmānīş ne-b'ved ḥāṣılī

Ḫışm-ı ḫod-rā, kendi (17) ġażabıñı. *Çünki*, çünkü. *Rāned*, sürer ise. [122a] (1) *Cāhilī*, bir cāhil. *Cuz peşīmānīş*, peşīmānlıḳdan (2) ġayrı ol kimseniñ. *Ne-b'ved*, olmaz. *Ḥāṣılī*, (3) bir ḥāṣıl.

Yaʿnī çünki bir cāhil kendi ġażabıñı icrā (4) ider ise ol cāhil içün nedāmetden ġayrı (5) bir şey ḥāṣıl olmaz.

346.

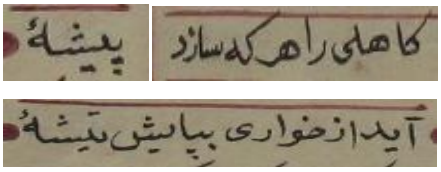
Her ki koşt ez-kibr bālā (6) gerdeneş

Dūstān kerdend āḫir düşmeneş

(7) *Her ki*, her kimseniñ ki. *Koşt*, öldi. *Ez-kibr*, (8) kibrden. *Bālā*, yuḳaru. *Gerdeneş*, anıñ boynu. (9) *Dūstān*, dostlar. *Kerdend*, olurlar. *Āḫir*, (10) āḫirü'l-emr. *Düşmeneş*, ol kimseniñ düşmeni.

(11) Ḥāṣılı her kimseniñ ki kibrden boynu yuḳaru ölür ise (12) āḫirü'l-emr eḥibbā vü aḳribāsı ol kimseniñ düşmeni olur. (13) El-ḥāṣıl insān mütekebbirligi terk idüp mütevāżıʿ (14) olmaḳlıġı iḫtiyār itmelidir.

347.

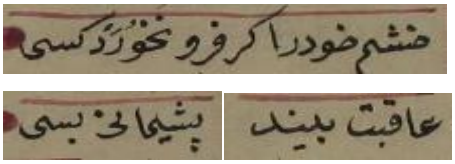
Kāhilī-rā her ki sāzed (15) pīşe'ī

Āyed ez-ḫ^{v}ārī be-pāyeş tīşe'ī

Kāhilī-rā, (16) tenbelligi. *Her ki*, her kimse ki. *Sāzed*, düzer. (17) *Pīşe'ī*, bir şanʿat. *Āyed*, gelür. *Ez-ḫ^{v}ārī*, [122b] (1) ḥaḳīrlikden. *Be-pāyeş*, ayaġına. *Tīşe'ī*, bir keser (2) ve balta.

Ḥāṣılı her kimse ki tenbelligi bir ṣanʿat idinür ise (3) ol kimseniñ ayaġına ḥaḳāretden bir keser gelür yaʿnī tenbelligi (4) cihetiyle ḫor u ḥaḳīr ü ẕelīl olur dimekden kināyetdir.

348.

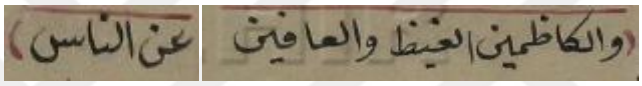

(5) Ḫışm-ı ḫod-rā ger fürūn-ḫored kesī

ʿĀḳıbet bīned (6) peşīmānī besī

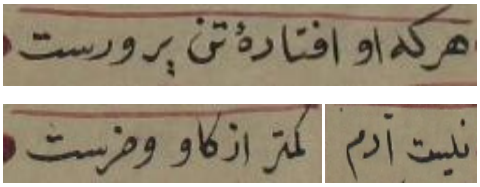
Ḫışm-ı ḫod-rā, kendi ġażabıñı. (7) ***Ger***, eger. ***Fürūn-ḫored***, aşaġı yimez ise yaʿnī (8) iẓhār-ı ġażab ider ise. ***Kesī***, bir kimse. ***ʿĀḳıbet***, (9) ʿāḳıbetü'l-emr. ***Bīned***, görür. ***Peşīmānī***, nādimlik. (10) ***Besī***, çoḳ.

Ḥāṣılı eger bir kimse kendi ġażabıñı (11) icrā idüp

Ve'l-kāẓimīne'l-ġayẓa ve'l-ʿāfīne (12) **ʿani'n-nāsi**[184] naẓm-ı celīlī ile ʿāmil olmaz ise (13) ʿāḳıbet ol kimse çoḳ nādimlik müşāhede ider (14) ammā fā'ide virmez. Zīrā ḳafesden ḳuş uçdı.

349.

(15) Her ki ū üftāde-i ten-perverest

Nīst ādem (16) kem-ter ez- gāv u ḫarest

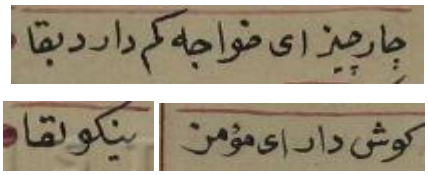
Her ki, her kimse ki. (17) ***Ū***, o kimse. ***Üftāde-i ten-perverest***, ten-perverliġiñ **[123a]** (1) üftādesidir yaʿnī vücūd besleyicilige düşmüşdür. (2) ***Nīst ādem***, insān degildir. ***Kem-ter ez-gāv u ḫarest***, (3) belki öküz ve eşekden ziyāde alçaḳdır.

Ḥāṣılı (4) her kimse ki ten-perverlik ḳayd u sevdāsındadır (5) öyle kimse insāndan maʿdūd degildir. Belki öküz (6) ve eşek maḳūlesindendir. Zīrā kār-ı insān keşret-i (7) ekl degildir.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Nā-Cins Mī-Güyed

350.

[184] "[Onlar bollukta ve darlıkta Allâh yolunda harcayanlar,] öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. [Allah iyilik edenleri sever.] Kur'an-ı Kerim, Āl-i İmrân 3/134.

(8) Çār çīz ey ẖ^vāce kem dāred beḳā

Güş dār ey mü'min-i (9) nīkū-liḳā

Çār çīz, dört şey. ***Ey ẖ^vāce***, ey efendi! (10) ***Kem***, az. ***Dāred***, ṭutar. ***Beḳā***, ṣebāt. ***Güş dār***, (11) ḳulaḳ ṭut yaʿnī diñle. ***Ey mü'min-i nīkū-liḳā***, (12) ey eyü liḳālu olan müʾmin!

Ḥāṣılı ey efendi! (13) Dört şey az beḳā ṭutar yaʿnī ṣebātı yoḳdur. Ey güzel (14) naẓarlu olan müʾmin! İstimāʿ it, ol dört şeyʾi (15) saña söyleyim ki ʿibret-gīr olasın.

351.

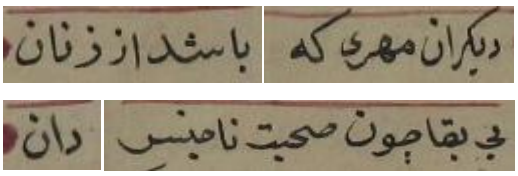
Cevr-i ṣulṭān- (16) rā beḳā kem-ter buved

Pes ʿitāb-ı dūstān ẖoş-ter buved

Cevr-i ṣulṭān-rā[185], pādişāhıñ cevr ü ẓulminiñ. ***Beḳā***, ṣebātı. (17) ***Kem-ter buved***, az olur. ***Pes***, ṣoñra. ***ʿİtāb-ı dūstān***, [123b] (1) dostlarıñ ẖiṭābı. ***H̱oş-ter buved***, ziyāde güzel olur.

(2) Ḥāṣılı pādişāhıñ ẓulminiñ ṣebātı az olur (3) yaʿni meẕkūr dört şeyden birisi budur ki pādişāhıñ (4) ẓulmi çābük geçer, pāyidār ẓan itme. İkincisi daḫi (5) dostlarıñ tekdīri ziyāde güzel olur yaʿnī cevr-i (6) ṣulṭān gibi serīʿ ü'ẕ-ẕevāldir.[186]

352.

Dīgerān mihrī ki (7) bāşed ez-zenān

Bī-beḳā çün ṣoḥbet-i nā-cins (8) dān

Dīgerān, ġayrısı daḫi. ***Mihrī ki***, bir maḥabbet ki. (9) ***Bāşed***, olur. ***Ez-zenān***, ḳarılardan. ***Bī-beḳā***, (10) beḳāsız. ***Çün ṣoḥbet-i nā-cins***, nā-cinsiñ ṣoḥbeti (11) gibi. ***Dān***, bil.

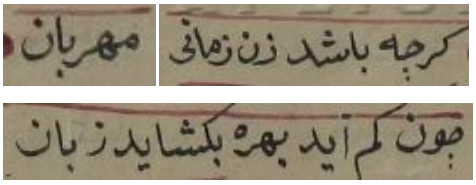
---

[185] Der-kenār: "beḳā kem-ter buved, pes ʿitāb-ı dostān ẖoş-ter buved. Cevr-i ṣulṭān-rā" bu kısım metinde (muhtemelen unutulmuş daha sonra kontrol edilirken fark edilerek) der-kenāra yazılmıştır. Mana ve şekil bütünlüğünün bozulmaması için ifâdenin yukarıda yazılması uygun görülmüştür.

[186] Metinde "(3) yaʿni meẕkūr dört şeyden birisi budur ki pādişāhıñ (4) ẓulmi çābük geçer, pāyidār ẓann itme. İkincisi daḫi (5) dostlarıñ tekdīri ziyāde güzel olur yaʿnī cevr-i (6) ṣulṭān gibi serīʿ ü'ẕ-ẕevāldir." kısmının üzeri çizilerek bu kısımlar iptal edilmiştir.

Ḥāṣılı dört şeyden ikisi (12) daḫi bunlardır. Bir maḥabbet ki ḳarılardan olur; (13) bed-aṣl olan kimseniñ, dīger bed-aṣla olan ṣoḥbet (14) ü maḥabbeti gibi beḳā vü ṣebātsız bil.

353.

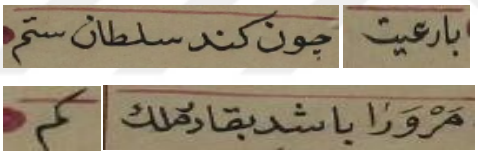
Gerçi bāşed zen zemānī (15) mihr-bān

Çün kem āyed behre be-g'şāyed zebān

(16) ***Gerçi***, egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Bāşed***, olur. (17) ***Zen***, ḳarı. ***Zemānī***, bir vaḳt. ***Mihr-bān***, maḥabbetli. **[124a]** (1) ***Çün***, çünki. ***Kem āyed***, az gelür. ***Behre***, naṣībi. (2) ***Be-g'şāyed***, açar. ***Zebān***, diliñi. Burada dilden (3) murād, aġızdır.

Ḥāṣılı her ne ḳadar ḳarı bir zemān (4) mütecellī olur yaʿnī ḳocasını sever. Çünki naṣībi (5) az gelür, aġzıñı açar yaʿnī ol vaḳt düşmen gibi aġzına (6) geleni söyler. İşte aḥvāl-i zenān budur.

354.

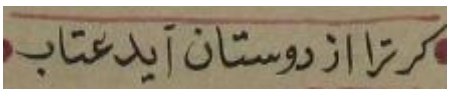
Bā-raʿiyyet (7) çün koned sulṭān sitem

Merve-rā bāşed beḳā der-mülk-i (8) kem

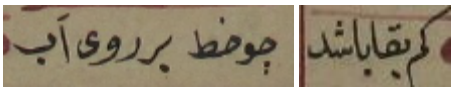
Bā-raʿiyyet, raʿiyyeye. ***Çün***, çünki. ***Koned***, (9) eyler. ***Sulṭān***, pādişāh. ***Sitem***, cevr ü ẓulm. (10) ***Merve-rā***, aña yaʿnī ol pādişāha. ***Bāşed***, (11) olur. ***Beḳā***, ṣebātı. ***Der-mülk***, mülkünde. (12) ***Kem***, az.

Ḥāṣılı çünki pādişāh raʿiyyeye yaʿnī zīr-i (13) destinde ve irāde-i ḥükmünde olan kesāna ẓulm ider (14) ise ol pād-şāha mülkünde beḳā az olur yaʿnī (15) ẓulmi cihetiyle nāʾil-i inkisār olup telef ü helāk (16) olur.[187]

355.

[187] Metinde "Ḥāṣılı çünki pādişāh raʿiyyeye yaʿnī zīr-i (13) destinde ve irāde-i ḥükmünde olan kesāna ẓulm ider (14) ise ol pādişāha mülkünde beḳā az olur yaʿnī (15) ẓulmi cihetiyle nāʾil-i inkisār olup telef ü helāk (16) olur." kısmının üzeri çizilerek bu ifade iptal edilmiştir.

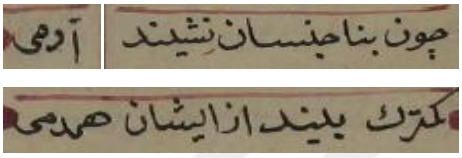
Ger tu-rā ez-dūstān āyed ʿitāb

Kem beḳā bāşed (17) çü ḫaṭ ber-rūy-ı āb

Ger, eger. ***Tu-rā***, saña. **[124b]** (1) ***Ez-dūstān***, dostlardan. ***Āyed ʿitāb***, azarlamaḳ (2) gelür ise. ***Kem beḳā***, ṣebātı az. ***Bāşed***, olur. (3) ***Çü ḫaṭ***, yazı gibi. ***Ber-rūy-ı āb***, ṣu yüzünde.

(4) Ḥāṣılı eger saña dostlardan ʿitāb gelür ise (5) ṣu yüzüne yazı yazmaḳ gibi yaʿnī ṣu üzerinde olan (6) yazı gibi ṣebātı az olur.

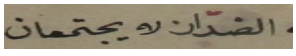
356.

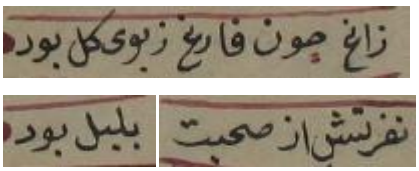
Çün be-nā-cinsān nişīned (7) ādemī

Kem-terek bīned ez-īşān hem-demī

Çün, (8) çünki. ***Be-nā-cinsān***, bed-aṣllar ile. ***Nişīned***, (9) oturur. ***Ādemī***, bir insān. ***Kem-terek***, ziyāde az. (10) ***Bīned***, görür. ***Ez-īşān***, ol nā-cinslerden. (11) ***Hem-demī***, yār u yoldāşlıġı.

Ḥāṣılı çünki bir insān (12) bed-aṣl olan kimseler ile ülfet eyler ise anlardan (13) muṣāḥabeti pek az görür. Pes kāmil ü ʿāḳil olan (14) kimse nā-cinsler ile ülfet itmez. Zīrā teżāddır. (15) Bu cihetle **eż-żıddān lâ-yectemiʿān**[188] ḳabīlinden olur.

357.

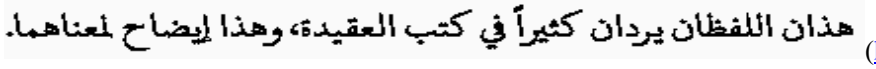

(16) Zāġ çün fārigˇ zi-būy-ı gül buved

Nefreteş ez-şoḥbet-i (17) bülbül buved

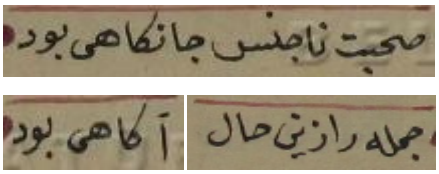
Zāġ, ḳarġa. ***Çün***, çünki. ***Fārigˇ*** **[125a]** (1) ***zi-būy-ı gül buved***, gülüñ ḳoḳusundan fārigˇ olur. (2) ***Nefreteş***, ḳarġanıñ nefreti. ***Ez-şoḥbet-i bülbül buved***, (3) bülbülüñ şoḥbetinden olur.

---

[188] "İki zıt şey bir araya gelmez, zıtlar cem edilemez." Bu ifadenin kaynağı bulunamamıştır. Aşağıdaki internet adresinde bu ifadenin iman kitaplarında çokça kullanıldığı belirtilerek anlamının açıklaması yapılmıştır. (https://al-maktaba.org/book/ Erişim: 18.02.2022)

Ḥāṣılı çünki ḳarġa (4) gülüñ ḳokusundan fāriġ olur anıñ ḳaçması bülbülüñ (5) güle maḥabbetinden olur yaʿnī gül ile bülbülüñ arasında (6) ḳarġanıñ münāsebeti olmadıġı gibi kāmil ü ʿāḳil olan (7) kimseniñ daḫı nā-cins ile maḥabbetinde münāsebet yoḳdur. (8) Zīrā insān-ı kāmil, insān-ı kāmil ile ülfet ü muṣāḥabet (9) ider. Bunuñ birle ehl-i dünyā daḫı ehl-i dünyā ile ve ehl-i āḫiret (10) daḫı ehl-i āḫiret ile maḥabbet ü ülfet ider. Zīrā ikisi (11) birbirine żıddır ki ʿinda'l-ʿaḳla maʿlūmdur.

358.

(12) Ṣoḥbet-i nā-cins cān-kāhī buved

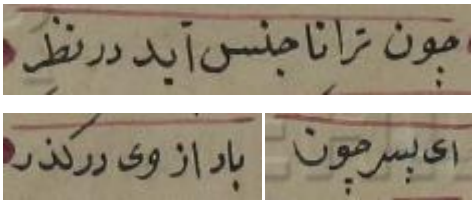
Cümle-rā z'īn ḥāl (13) āgāhī buved

Ṣoḥbet-i nā-cins, bed-aṣl olan (14) kimseniñ ülfeti. ***Cān-kāhī buved***, cān eksildicilik (15) olur. ***Cümle-rā***, cümle ʿāḳil ü kāmil içün. ***Z'īn ḥāl***, (16) bu ḥāl ü revişden. ***Āgāhī buved***, uyanıḳlıḳ (17) olur.

Ḥāṣılı bed-aṣl olan kimseniñ ülfeti, **[125b]** (1) rūḥ eksildicilik olur. Cemīʿ-i ʿāḳil ü kāmil içün (2) bu maʿnādan āgāhlıḳ olur yaʿnī cümlesine maʿlūmdur (3) ki bir insān eyü ile oturur ise eyü olur, kötü olan (4) kimse ile oturur ise kötü olur.

Fā'ide: ***Cān-kāh***, (5) vaṣf-ı terkībīdir ki cān-kāhende'den muḫaffefdir (6) cān eksildici maʿnāsına. Āḫirindeki ***yā*** maṣdariyyet (7) içündür ve maṣdarı kāhīden'dir eksilmek (8) maʿnāsına. Kāsten daḫı böyledir. Mużāriʿi kāhed (9) gelür. Z'īn ḥāl, mıṣrāʿ-ı evveliñ mażmūnuña işāretdir. (10) ***Āgāhī***'de olan yā daḫı keẕālik maṣdariyyet içündür.

359.

(11) Çün tu-rā nā-cins āyed der-naẓar

Ey piser çün (12) bād ez-vey der-güẕer

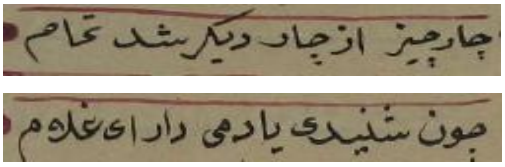
Çün, çünki. ***Tu-rā***, seniñ. (13) ***Nā-cins***, bed-aṣl. ***Āyed***, gelür. ***Der-naẓar***, naẓarıña. (14) ***Ey piser***, ey oġul! ***Çün bād***, rūzgār gibi. (15) ***Ez-vey***, ol nā-cinsden. ***Der-güẕer***, geç.

Ḥāṣılı (16) çünki ey püser! Seniñ naẓarıña bed-aṣl gelür ise (17) andan rūzgār gibi geç yaʿnī maḥabbet ü mükāleme itme. [126a] (1) Ancaḳ bir selām virüp geç git ki żarārı ṭoḳanmasun.

(2) Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şükr Mī-Güyed

Şükrüñ ṣıfatı (3) beyānında buyurur.

360.

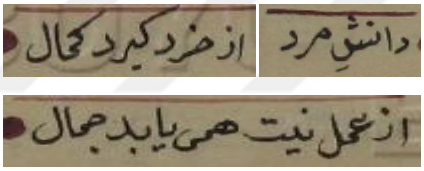
Çār çīz ez-çār-ı dīger şod temām

(4) Çün şenīdī yād mī-dār ey ġulām

Çār çīz, (5) dört şey. *Ez-çār-ı dīger*, ġayrı dört şeyden. (6) *Şod temām*, tamām oldı. *Çün*, çünki. *Şenīdī*, (7) işitdiñ. *Yād*, ḫāṭırıñda. *Mī-dār*, ṭut. *Ey ġulām*, (8) ey genç olan kimse!

Ḥāṣılı dört şey, dīger dört (9) şeyden tamām oldı ey ġulām! Çünki işitdiñ, (10) ḫāṭırıñda ṭut. Ṣaḳın unutmayasın!

361.

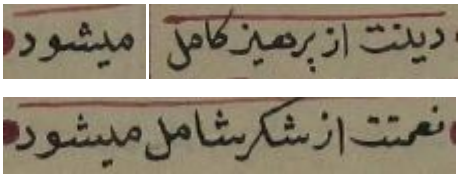
Dāniş-i merd (11) ez-ḫıred gīred kemāl

Ez-ʿamel niyyet hemī yābed cemāl

(12) *Dāniş-i merd*, insānıñ ʿilmi. *Ez- ḫıred*, ʿaḳldan. (13) *Gīred*, ṭutar. *Kemāl*, kemāl. *Ez-ʿamel*, ʿamelden. (14) *Niyyet*, ḳaṣd. *Hemī yābed*, bulur. *Cemāl*, güzellik.

(15) Ḥāṣılı insānıñ ʿilm ü maʿlūmātı ʿaḳldan (16) kemāl ṭutar. ʿAmelden niyyet cemāl bulur yaʿnī bir kimse fiʿl-i ḫayra (17) niyyet idüp işler ise ol işden cemāl [126b] (1) ü leṭāfet müşāhede ider.

362.

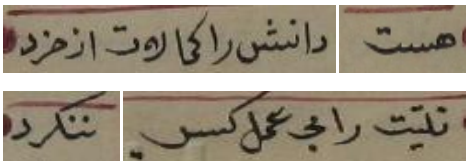
Dīnet ez-perhīz kāmil (2) mī-şeved

Niʿmetet ez-şükr şāmil mī-şeved

Dīnet, (3) dīniñ. ***Ez-perhīz***, ictināb dan yaʿnī taḳvādan. (4) ***Kāmil mī-şeved***, tām olur. ***Niʿmetet***, niʿmetiñ. (5) ***Ez-şükr***, şükrden. ***Şāmil***, ziyāde çoḳ. (6) ***Mī-şeved***, olur.

Ḥāṣılı dīniñ zühd ü taḳvādan (7) tām olur. Niʿmetiñ şükrden ziyāde çoḳ olur (8) yaʿnī şükr it ki çoḳ niʿmet bulasın.

363.

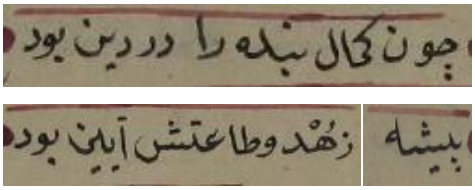
Hest (9) dāniş-rā kemālāt ez-ḫured

Niyyetet-rā bī-ʿamel kes (10) ne-n'gerd

Hest, vardır. ***Dāniş-rā***, ʿilm ü maʿlūmāt (11) içün. ***Kemālāt***, kemāller. ***Ez-ḫured***, ʿaḳldan. (12) ***Niyyetet-rā bī-ʿamel***, seniñ ʿamelsiz niyyetiñi. ***Kes***, (13) kimse. ***Ne-n'gerd***, naẓar itmez.

Ḥāṣılı ʿaḳldan (14) ʿilm ü maʿlūmāt içün kemāl-i keşīre vardır yaʿnī ʿilm (15) ü maʿlūmāt ʿaḳl-ı kāmilden ḥāṣıl olur. Bunuñla ber-ā-ber (16) seniñ ʿilmsiz niyyetiñe kimse baḳmaz yaʿnī niyyet idüp (17) mūcebince ʿāmil olmadıḳça bir şey ḥāṣıl olmaz. Zīrā **[127a]** (1) herkes insān-ı kāmil olmaḳlıġı ister ise de niyyet-i (2) ġāliṣe ile çalışmaz. Ol sebebden insān-ı kāmil (3) olmaz.

364.

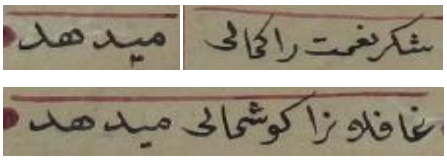
Çün kemāl-i bende-rā der-dīn buved

Pişe (4) zühd ü ṭāʿateş āyīn buved

Çün, çünki. ***Kemāl***, (5) mahāreti. ***Bende-rā***, ḳuluñ. ***Der-dīn***, dīnde. (6) ***Buved***, olur ise. ***Pişe***, ṣanʿat dimekdir. ***Zühd***, (7) dünyānıñ ẕevk ü ṣafāsıñı terk itmek maʿnāsınadır. (8) ***Ṭāʿat***, ʿibādet dimekdir ve āḫirinde olan ***şīn*** (9) żamīr maʿnāda ***pişe***'ye muḳayyeddir. El-ḥāṣıl ***pişeş*** (10) ol ḳuluñ ṣanʿatı. ***Zühd ü ṭāʿat***, zühd ve ʿibādet. (11) ***Āyīn buved***, resm ü ʿādeti olur.

Ḥāṣılı (12) çünki ḳuluñ dīnde kemāl ü mahāreti olur ise (13) ol ḳuluñ ṣanʿat ve işi zühd ü ṭāʿat ʿādeti (14) olur yaʿnī dīnde muḥāreseti cihetiyle dünyānıñ (15) ẕevḳ ü ṣafāsından dest-keş olup dāʾimā (16) ʿibādet ile meşġūl olur.

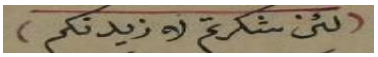
365.

Şükr niʿmet-rā kemālī (17) mī-dihed

Ġāfilān-rā gūş-mālī mi-dihed

[127b] (1) ***Şükr niʿmet-rā***, niʿmetu'llāh'a şükr itmek. ***Kemālī***, kemāllik. (2) ***Mī-dihed***, virir. ***Ġāfilān-rā***, ġāfilleri yaʿnī (3) niʿmete şükr itmeyenleri. ***Gūş-mālī***, ḳulaḳ büricilik. (4) ***Mī-dihed***, virir yaʿnī teʾdīb eyler.

Ḥāṣılı (5) Allāhu Teʿālā ḥażretleriniñ niʿmetine şükr itmek kemāllik (6) virir yaʿnī şükr itmek sebebiyle niʿmet ziyādeleşür. (7) Zīrā Kurʾān-ı Kerīm'de **Le-in şekertum leezīdennekum**[189] (8) buyurulmuştur. Niʿmete şükr itmeyenleri teʾdīb eyler (9) yaʿnī niʿmetlerini ellerinden alup ażarra gözi öñünde (10) virir.

366.

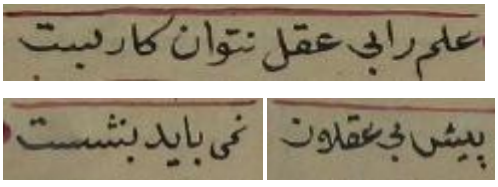
Şükr nā-kerden zevāl-i niʿmet est

Behre-i (11) şākir kemāl-i niʿmet est

Ḥażret-i Şeyḫ beyt-i sābıḳıñ (12) meʾālini bi't-teʾkīd buyurur. ***Şükr***, şükür. ***Nā-kerden***, itmemek. (13) ***Zevāl-i niʿmet est***, niʿmetiñ zevāline sebebdir. (14) ***Behre-i şākir***, şükr idiciniñ naṣībi. ***Kemāl-i*** (15) ***niʿmet est***, niʿmetiñ kāmil olmasıdır.

Ḥāṣılı (16) şükr itmemek niʿmetiñ zevāline sebebdir. Şükr (17) idici kimseniñ naṣībi niʿmetiñ kāmil ü tām olmasıdır. **[128a]**

367.

(1) ʿİlm-rā bī-ʿaḳl ne-t'vān kār best

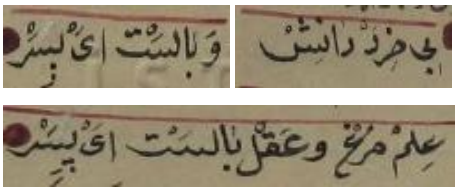
Pīş-i bī-ʿaḳlān (2) ne-mī-bāyed nişest

[189] "Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim." Kur'an-ı Kerim, İbrâhîm 14/7.

ʿİlm-rā, ʿilm-i ʿazīze. *Bī-ʿaḳl*, (3) ʿaḳılsız. *Ne-t'vān kār best*, iş bağlamaḳ mümkin (4) degildir. *Pīş-i bī-ʿaḳlān*, ʿaḳılsızlarıñ öñünde (5) yaʿnī cāhilleriñ nezdinde. *Ne-mī-bāyed nişest*, oturmaḳ (6) gerekmez.

Ḥāṣılı ʿaḳl olmadıḳça ʿilm taḥṣīl olunmaz. (7) Bu cihetle cāhil kimseleriñ yanında oturmamalıdır. (8) Zīrā aḥmaḳ ile mücālese iden istifāde-i ʿilm idemeyüp isrāf-ı zamān ider.

368.

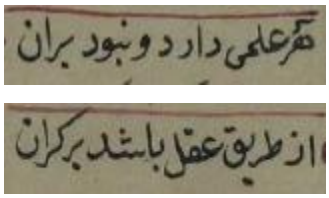
Bī-ḫıred dāniş (9) vebālest ey piser

ʿİlm murġ u ʿaḳl bālest ey piser

(10) *Bī-ḫıred dāniş*'iñ taḳdīri *dāniş-i bī-ḫıred*'dir ki terkīb-i (11) tavṣīfīdir. Li-ecli'l-vezn ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem (12) olmuşdur. El-ḥāṣıl *dāniş-i bī-ḫıred*, ʿaḳılsız olan ʿilm. (13) *Vebālest*, ẕenb ü mażarratdır. *Ey piser*, ey oġul! (14) *ʿİlm*, ʿilm dinilen şey. *Murġ*, ḳuşdur. *U ʿaḳl*, (15) ve ʿaḳl dinilen şey. *Bālest*, ḳanatdır. *Ey piser*, (16) ey oġul!

Ḥāṣılı ey püser! ʿAḳılsız olan ʿilm mażarratdır. (17) Ey oġul! ʿİlm ḳuşdur ve ʿaḳıl ḳanatdır yaʿnī ḳuş ḳanatsız [128b] (1) pervāz idemedigi gibi ʿilm daḫi ʿaḳılsız müzdād olmaz.

369.

(2) Her ki ʿilmī dāred ü ne-b'ved ber-ān

Ez-ṭarīḳ-i ʿaḳl bāşed ber-kerān

(3) *Her ki*, her kimse ki. *ʿİlmī*, bir ʿilm. *Dāred*, ṭutar. (4) *Ü ne-b'ved*, ve olmaz. *Ber-ān*, ol ʿilm üzerine. *Ez-ṭarīḳ-i ʿaḳl*, (5) ʿaḳlıñ yolundan. *Bāşed*, olur. *Ber-kerān*, kenār (6) üzere.

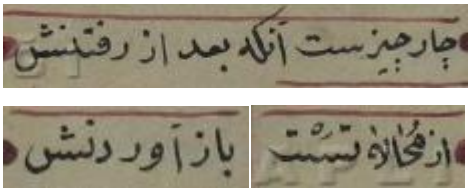
Ḥāṣılı her kimse ki bir ʿilm ṭutar ve ol ʿilmiñ (7) muḳteżāsıyla ʿāmil olmaz ise o kimse ʿaḳlıñ (8) yolundan kenārda olur yaʿnī aña ʿālim dinmez. Belki cāhil (9) dinür.

Fā'ide: *Kerān*, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle kenār ü nihāyet (10) ve ṣoñ maʿnālarınadır.

Der-Beyān-ı Ānhā Ki Baʿd Ez-Reften (11) İmkān Bāz Āmeden Nīst

Şol şeyiñ beyānında- (12) dır ki gitdikden ṣoñra girü gelmekligiñ imkānı yoḳdur.

370.

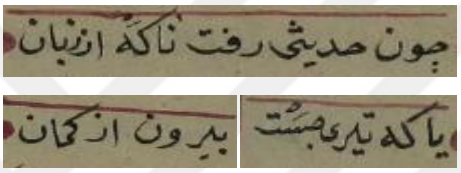
(13) Çār çīzest ān ki baʿd ez-refteneş

Ez-muḥālātest (14) bāz-āverdeneş

Çār çīzest, dört şeydir. (15) ***Ān ki***, ol ki. ***Baʿd ez-refteneş***, gitdikden ṣoñra añı. (16) ***Ez-muḥālātest***, muḥāllerdendir. ***Bāz-āverdeneş***, (17) ol dört şeyi girü getürmek.

Ḥāṣılı dört şeydir ki **[129a]** (1) ol dört şey gitdikden ṣoñra añı girü getürmek (2) muḥāller ḳabīlindendir ve ol dört şey daḫi zīrde muḥārrerdir.[190]

371.

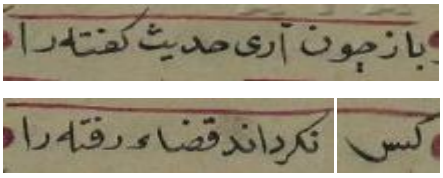
(3) Çün ḥadīṣī reft nāgeh ez-zebān

Yā ki tīrī cest (4) bīrūn ez-kemān

Çün, çünki. ***Ḥadīṣī***, bir söz. (5) ***Reft***, gitdi. ***Nāgeh***, ansızıñ. ***Ez-zebān***, dilden (6) yaʿnī ağızdan. ***Yā ki***, yāḫud ki. ***Tīrī***, bir oḳ. (7) ***Cest***, ṣıçradı. ***Bīrūn***, ṭaşra. ***Ez-kemān***, yaydan.

(8) Ḥāṣılı dört şeyden evvelkisi budur ki çünki bir söz (9) ansızıñ ağızdan ẓuhūr itdi. İkincisi daḫi (10) budur ki yāḫud bir oḳ ki yaydan ṭaşra ṣıçradı (11) yaʿnī atıldı bunuñ ikisi daḫi ʿavdet itmez. İşte ʿāḳil ü kāmil olan kimseler bundan (12) naṣīḥat-mend olup her işe veyāḫūd her söze bedee vü mübāşeret (13) itmezden evvel tefekkür ü mülāḥaẓa iderler ki āḫirü'l-emr (14) nedāmet çekmeyeler.

372.

Bāz çün ārī ḥadīṣ-i gofte-rā

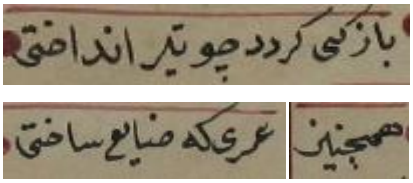
Kes (15) ne-gerdāned ḳażā-ı refte-rā

Bāz, girü. ***Çün***, naşıl. (16) ***Ārī***, getürsin. ***Ḥadīṣ-i gofte-rā***, söylenmiş olan (17) sözi. ***Kes***, kimse. ***Ne-gerdāned***, girü döndüremez.**[129b]** (1) ***Ḳażā-ı refte-rā***, gitmiş olan ḳażāyı.

[190] Der-kenār: Fāʾide: Muḥālāt, mīm'iñ żammıyla muḥāl'iñ cemʿīdir. Muḥāl, ḫāricde vücūdı mümteniʿ ü müteaẕẕir olan nesnedir.

Ḥāṣılı (2) söylenmiş olan sözi naṣıl girü getürürsin yaʿnī (3) getüremezsin bunuñ birle hīçbir kimse vāḳiʿ olmuş (4) ḳażāʾ vü ḥükm-i ilāhīyi girü döndüremez. Böyle olunca Cenāb-ı (5) Ḫudā'nıñ emrine rāżī olup Yā Rab! Ḥālimi sen bilürsin (6) diyü münācāt itmeden ġayrı çāre yoḳdur. El-ḥāṣıl girü (7) red olmayan dört şeyʾiñ üçüncisi daḫi vāḳiʿ olan (8) ḳażā-ı ilāhīdir.

373.

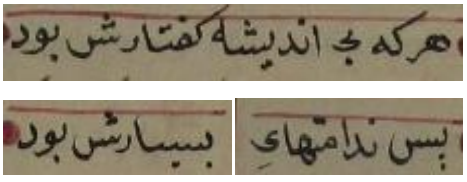
Bāz key gerded çü tīr endāḫtī

Hemçünīn (9) ʿömrī ki żāyiʿ sāḫtī

Bāz, girü. ***Key***, ḳaçan. ***Gerded***, (10) döner. ***Çü***, çünki. ***Tīr***, oḳı. ***Endāḫtī***, atdıñ. (11) ***Hemçünīn ʿömrī ki***, buncılayın bir ʿömr ki. ***Żāyiʿ sāḫtī***, (12) żāyiʿ düzdüñ yaʿnī telef itdiñ.

Ḥāṣılı (13) çünki oḳı atdıñ ḳaçan girü döner yaʿnī dönmez. (14) Şol bir ʿömr ki telef itdiñ. El-ḥāṣıl meẕkūr dört şeyʾiñ (15) dördüncisi daḫi budur ki oḳ yaydan ve söz aġızdan (16) çıḳup girü gelmedigi gibi geçen ʿömr daḫi girü gelmez. Bu cihetle (17) bī-fāʾide vaḳt-güẕār olmayup hemān çalışmalıdır. [130a]

374.

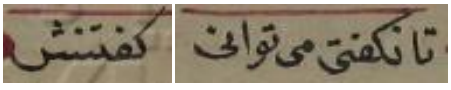
(1) Her ki bī-endīşe güftāreş buved

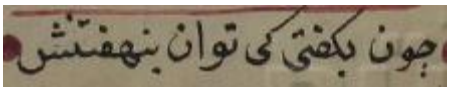
Pes nedāmethā-yı (2) bisyāreş buved

Her ki, her kimse ki. ***Bī-endīşe***, (3) endīşesiz yaʿnī düşmeniñ sözüñ. ***Güftāreş buved***, (4) ol kimseniñ sözi olur. ***Pes***, ṣoñra. ***Nedāmethā-yı*** (5) ***bisyāreş buved***, aña çoḳ olan nedāmetler olur.

(6) Ḥāṣılı her kimse ki ol kimseniñ kelāmı mülāḥaẓasız (7) olur ise ṣoñra ol kimseye çoḳ peşīmānlıḳlar vāḳiʿ olur. (8) Fi'l-ḥaḳīḳa bī-fikr ü bī-mülāḥaẓa olan işiñ netīce- (9) sinde şübhesiz nedāmet olur.

375.

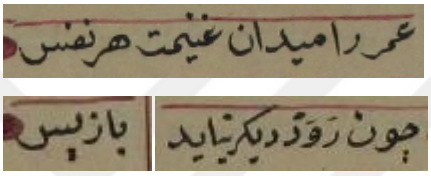
Tā ne-goftī mī-tevānī (10) gofteneş

Çün be-goftī key tüvān be-n'hofteneş

Tā, (11) mādāmki. ***Ne-goftī***, söylemediñ. ***Mī-tevānī gofteneş***, (12) ol sözi söylemeklige ḳādirsin. ***Çün***, çünki. (13) ***Be-goftī***, söylediñ. ***Key***, ḳaçan ve naṣıl. ***Tüvān be-n'hofteneş,*** (14) ol sözi gizlemek mümkindir yaʿnī mümkin degildir.

Ḥāṣılı (15) mādāmki mülāḥaẓasız olan bir sözi söylemeklige (16) ḳādir oldıġın ḥālde söylemediñ çünki ol sözi (17) söyleye idiñ ḳaçan gizlemek mümkin olur yaʿnī olmaz. [130b]

376.

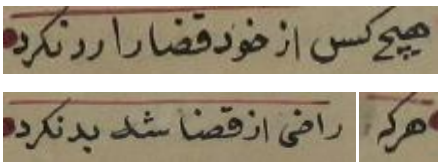
(1) ʿÖmr-rā mī-dān ġanīmet her nefes

Çün reved dīger neyāyed (2) bāz pes

ʿÖmr-rā, ʿömri. ***Mī-dān ġanīmet***, ġanīmet bil. (3) ***Her nefes***, her nefesde. ***Çün***, çünki. ***Reved***, ʿömr gider. (4) ***Dīger***, daḫi. ***Neyāyed***, gelmez. ***Bāz***, girü. ***Pes***, (5) ṣoñra.

Ḥāṣılı ʿömri her demde ġanīmet-i uẕemā bil. Çünki (6) ʿömr gider bir daḫi ṣoñra girü gelmez. Bu cihetle ʿömri (7) tehī yere geçirmeyüp ẕikru'llāh u ʿibādetu'llāh ile meşġūl (8) olmalıdır.

377.

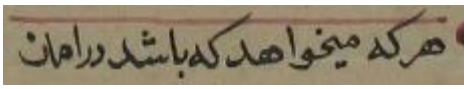
Hīç kes ez-ḫod ḳażā-rā red ne-kerd

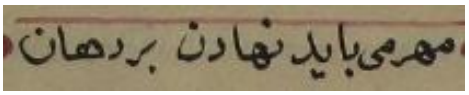
Her ki (9) rāżī ez-ḳażā şod bed ne-kerd

Hīç kes, hīç kimse. (10) ***Ez-ḫod***, kendiñden. ***Ḳażā-rā***, ḳażāyı. ***Red ne-kerd***, (11) red itmedi. ***Her ki***, her kimse ki. ***Rāżī ez-ḳażā şod***, (12) ḳażādan rāżī oldı. ***Bed ne-kerd***, fenā itmedi.

(13) Ḥāṣılı efrād-ı insāndan hīç bir ferd ḳażā-yı Ḫudā'yı (14) kendiñden red itmedi yaʿnī izāle-i ḳażāya ḳādir degildir. (15) Her kimse ki ḳażā-yı Ḥaḳ'dan rāżī oldı, fenā itmedi. (16) Belki eyü iş eyledi. Zīrā ḳażāya rıżāsı cihetiyle (17) meʾcūr olur.

378.

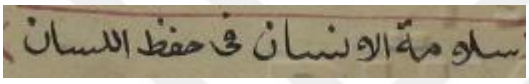

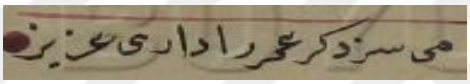
Her ki mī-ḫ^{v}āhed ki bāşed der-emān

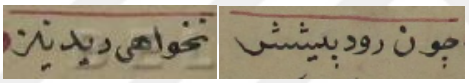
[131a] (1) Mühr mī-bāyed nihāden ber-dehān

Her ki, her kimse ki. (2) ***Mī-ḫ^{v}āhed ki bāşed der-emān*** ʿibāresiniñ aṣlı (3) ***mī-ḫ^{v}āhed bāşīden ki der-emān*** dimekdir. El-ḥāṣıl (4) ***mī-ḫ^{v}āhed bāşed ki der-emān***, emn [ü] emān içünde ki (5) olmaḳ ister yaʿnī merḥamet ṭalep ider ise. ***Mühr***, mühr-i (6) sükūt. ***Mī-bāyed nihāden***, ḳomaḳ gerek. ***Ber-dehān***, (7) aġzı üzerine.

Ḥāṣılı her kimse ki Allahu Teʿālā Ḥażretleri'nden (8) merḥamet ü maġfiret ister ise aġzı üzerine mühr-i (9) sükūt ḳomaḳ gerekdir yaʿnī sükūt itmek lāzımdır. (10) Zīrā **Selāmetü'l-insāni fī-ḥıfẓı'l-lisāni**[191]**'**dir.

379.

(11) Mī-sezed ger ʿömr-rā dārī ʿazīz

Çün reved pīşeş (12) ne-ḫ^{v}āhī dīd nīz

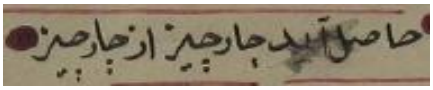
Mī-sezed, lāyıḳ olur. ***Ger***, eger. (13) ***ʿÖmr-rā*** , ʿömri. ***Dārī ʿazīz***, ʿazīz ṭutar iseñ. (14) ***Çün***, çünki. ***Reved***, gider dimekdir. ***Pīşeş'***de olan (15) ***şīn*** żamīr maʿnāda ***dīd***'e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl ***reved pīş*** (16) eyler ve gider ise. ***Ne-ḫ^{v}āhī dīdeneş nīz***, ol ʿömri (17) görmek daḫi istemezsin.

Ḥāṣılı eger ʿömri ʿazīz **[131b]** (1) ṭutar iseñ lāyıḳdır. Çünki gider ol ʿömri görmek (2) daḫi istemezsin yaʿnī bir daḫi görmek müyesser olmaz. (3) Zīrā girü ʿavdet itmez. Bu cihetle ʿömri ʿazīz ü muḥterem (4) ṭutmaḳ elzem ü elyaḳdır. ʿÖmri ʿazīz ṭutmaḳ daḫi rıżā-i (5) Ḫudā'ya ṣarf u ḫarcdan kināyetdir.

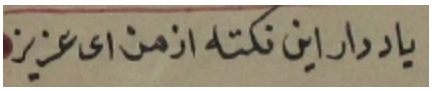
Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı (6) Ḫāmūşī ve Saḫāvet Mī-Güyed

Sākitlik ve saḫāvetiñ (7) ṣıfatı beyānında buyurur.

380.

[191] "İnsanın iyilik ve rahatlığı, dilini tutmadadır." (Kaynağı bulunamadı, Yılmaz: a.g.e., s.596)

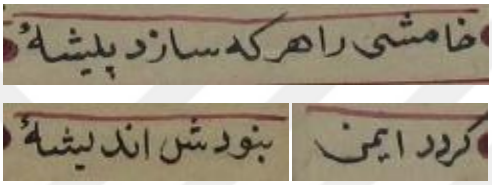
Ḥāṣıl āyed çār çīz ez-çār çīz

(8) Yād dār īn nükte ez-men ey ʿazīz

Ḥāṣıl āyed, vücūda (9) gelür. ***Çār çīz***, dört nesne. ***Ez-çār çīz***, dört nesneden. (10) ***Yād dār***, ḫāṭırıñda ṭut. ***Īn nükte***, bu nükte-i ġarībeyi (11) yaʿnī nāzik ü laṭīf olan maʿnāyı. ***Ez-men***, benden. (12) ***Ey ʿazīz***, ey ʿazīz olan kimse!

Ḥāṣılı dört nesne (13) dört nesneden vücūda gelür ve biri-birinden ayrılmazlar. (14) Ve her kim ki anıñla ʿāmil olur ise faʾide-i ʿaẓīmeye (15) nāʾil olur. Ey ʿazīz kimse! Bu nükte-i ġarībeyi benden (16) ḫāṭırında ṭutup ʿāmil ol. Saña benim yādigārım olsun.

381.

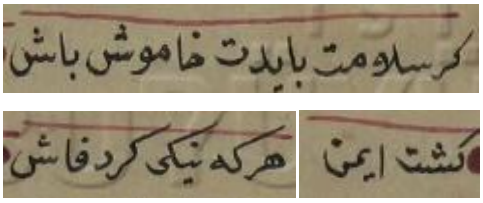
(17) Ḫāmuşī-rā her ki sāzed pīşeī

Kerded īmen [132a] (1) ne-bʾvedeş endīşeī

Ḫāmuşī-rā, sākitligi. ***Her ki***, (2) her kimse ki. ***Sāzed pīşeī***, bir ṣanʿat düzer ise (3) yaʿnī ʿādet ider ise. ***Kerded īmen***, emīn olur. (4) ***Ne-bʾvedeş***, ol kimseniñ olmaz. ***Endīşeī***, bir endīşesi (5) yaʿnī fikri.

Ḥāṣılı her kimse ki sükūt itmegi kendine (6) ʿādet ider ise o kimse cümle belādan emīn olur. (7) Ve bunuñ birle ol kimseniñ aṣlā endīşe-i zişti (8) vü efkār-ı bedi olmaz. Zīrā nīk ü bed dehānından çıḳdığı (9) yoḳdur ki kendiñde ḫavf u ziyān fikri ola.

382.

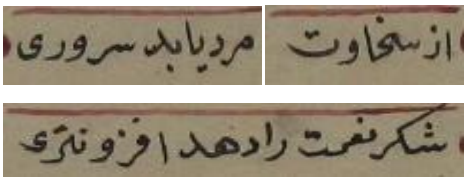
(10) Ger selāmet bāyedet ḫāmūş bāş

Keşt īmen (11) her ki nīkī kerd fāş

Ger, eger. ***Selāmet***, selāmet (12) yaʿnī keder ü ḳażādan ḳurtulmaḳ. ***Bāyedet***, saña gerekse. (13) ***Ḫāmūş bāş***, sākit ol yaʿnī sükūt idici ol. ***Keşt*** (14) ***īmen***, emīn oldı. ***Her ki***, her kimse ki. ***Nikī***, (15) eyiligi. ***Kerd fāş***, fāş itdi.

Ḥāṣılı e[y] ʿazīz! (16) Eger saña selāmet-i dareyn gerekse sākit ol. Zīrā (17) selāmet, ḥıfẓ-ı lisāndadır. Her kimse ki eyiligi fāş [132b] (1) ü münteşir itdi yaʿnī ḫalḳa iḥsān eyledi ol kimse (2) belādan emīn oldı. Zīrā eyülük idene riʿāyet, (3) kötülük idene ḫuşūmet olunur.

383.

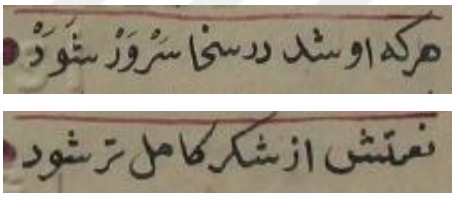
Ez saḫāvet (4) merd yābed serverī

Şükr niʿmet-rā dihed efzūn-terī

(5) ***Ez-saḫāvet***, cömerdlikden. ***Merd***, insān. (6) ***Yābed***, bulur. ***Serverī***, ululuḳ. ***Şükr***, şükr itmek. (7) ***Niʿmet-rā***, niʿmete. ***Dihed efzūn-terī***, mübālaġa ile (8) ziyādelik virir.

Ḥāsılı insān saḫāveti cihetiyle (9) ʿindallāh ʿālī vü beyne'n-nās muʿteber olur. Zīrā seḫā, (10) ṣıfat-ı enbiyā vü evliyādır. Şükr itmek daḫi niʿmete mübālaġa (11) ile keşret virir yaʿnī şükr sebebiyle niʿmet tezāyüd (12) bulur.

384.

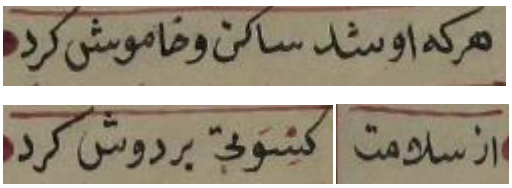
Her ki ū şod der-seḫā server şeved

(13) Niʿmeteş ez-şükr kāmil-ter şeved

Her ki, her kimse ki. (14) ***Ū***, o kimse. ***Şod***, oldı. ***Der-seḫā***, saḫāda. (15) ***Server***, ulu. ***Şeved***, olur. ***Niʿmeteş***, ol şākiriñ (16) niʿmeti. ***Ez-şükr***, şükrden. ***Kāmil-ter***, ziyāde tām. (17) ***Şeved***, olur.

Ḥāṣılı her kimse ki o kimse seḫā [133a] (1) vü keremde rāsiḫ ü ṣādıḳ oldı ulu olur. Ol şākiriñ (2) niʿmeti şükründen ziyāde tām olur yaʿnī ziyādelenür.

385.

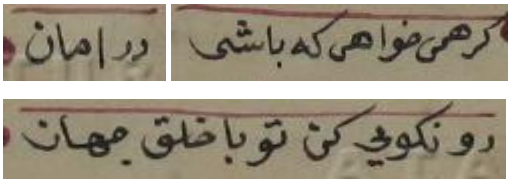
(3) Her ki ū şod sākin ü ḫāmūş kerd

Ez-selāmet (4) kisvetī ber-dūş kerd

Her ki, her kimse. ***Ū***, (5) o kimse. ***Şod sākin ü ḫāmūş kerd***, sākin (6) olup sükūt itdi. ***Ez-selāmet***, selāmetden. (7) ***Kisvetī***, bir libās. ***Ber-dūş***, omuzı (8) üzerine. ***Kerd***, itdi.

Ḥāṣılı her kimse ki (9) o kimse sākin olup sükūt itdi o kimse (10) selāmetden bir libās omuzı üzerine (11) itdi yaʿnī selāmet kisvesini giydi, cümle belādan (12) ḫalāṣ oldı dimekdir.

386.

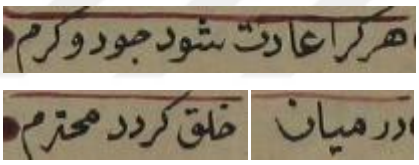
Ger hemī ḫ*ᵛ*āhī ki bāşī (13) der-emān

Rev nikūyī kon tu bā-ḫalḳ-ı cihān

(14) ***Ger***, eger. ***Hemī ḫ*ᵛ*āhī ki***, ister iseñ ki. ***Bāşī***, (15) olasın. ***Der-emān***, emānda. ***Rev***, yüri. (16) ***Nikūyī***, eyilik. ***Kon***, eyle. ***Tu***, sen. ***Bā-ḫalḳ-ı*** (17) ***cihān***, dünyānıñ ḫalḳına.

Ḥāṣılı eger ister iseñ ki **[133b]** (1) emānda olasın yüri dünyānıñ ḫalḳına eyilik (2) eyle.

387.

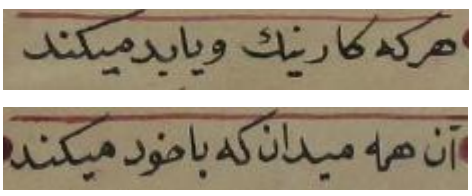
Her ki-rā ʿādet şeved cūd u kerem

Der-miyān-ı (3) ḫalḳ kerded muḥterem

Her ki-rā, her kimseniñ ki. ***ʿĀdet*** (4) ***şeved cūd u kerem***, cūd ve kerem ʿādeti ola. ***Der-miyān-ı ḫalḳ***, (5) ḫalḳıñ arasında. ***Kerded muḥterem***, o kimse muḥterem (6) üʿazīz olur.

Ḥāṣılı her kimseniñ kiʿaṭā vü kerem (7) ʿādeti ola, o kimse ḫalḳıñ arasındaʿizzetlü (8) ve saʿādetlü olur.

388.

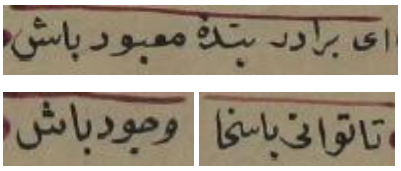
Her ki kār-ı nīk ü yābed mī-koned

(9) Ān heme mī-dān ki bā-ḫod mī-koned

Her ki, (10) her kimse ki. *Kār-ı nīk ü yābed mī-koned*, eyü veyāḫud (11) fenā iş eyler. *Ān heme*, ol eyü ve fenā işleriñ (12) cümlesini. *Mī-dān ki*, bil ki. *Bā-ḫod*, kendine. (13) *Mī-koned*, eyler.

Ḥāṣılı kişi ne ider ise (14) kendine ider, kimseye itmez gerek ḫayr ve gerek (15) şer.

389.

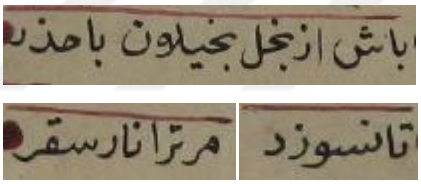
Ey berāder bende-i maʿbūd bāş

Tā tüvanī bā-seḫā (16) vü cūd bāş

Ey berāder, ey ḳarındaş! *Bende-i maʿbūd* (17) *bāş*, Allāhu Teʿālā'nıñ ḫāṣ ḳulı ol. *Tā tüvānī*, [134a] (1) ḳādir oldıġıñ ḳadar. *Bā-seḫā vü cūd bāş*, cūd (2) veʿaṭā ṣıfatıyla muttaṣıf ol.

Ḥāṣılı ey birāder! (3) Ḥaḳḳ'ıñ ḫāṣ ḳulı ol ḳādir oldıġıñ ḳadar. (4) Seḫā ve cūd ṣıfatıyla muttaṣıf ol enbiyā vü evliyā (5) gibi.

390.

Bāş ez-buḫl-ı baḫīlān bā-ḥaẕer

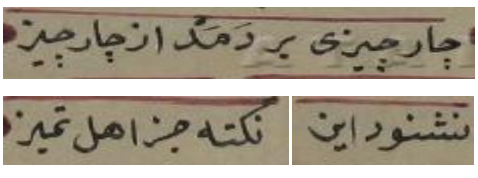
Tā ne-sūzed (6) mer tu-rā nār-ı saḳar

Bāş, ol. *Ez-buḫl-ı baḫīlān*, (7) baḫīlleriñ buḫlundan. *Bā-ḥaẕer*, ḥaẕer eyle. (8) *Tā ne-sūzed*, tā ki yaḳmaya. *Mer tu-rā*, seni. *Nār-ı saḳar*, (9) cehennemiñ āteşi. *Saḳar*, cehennemiñ altıncı ṭabaḳasınıñ (10) ismidir.

Ḥāṣılı ḫasīsleriñ ḫasīsliginden (11) ḥaẕer eyle, ol tā ki seni nār-ı cehennem yaḳmaya.

Der-Beyān-ı (12) Aḫlāḳ-ı Çendī ḳi Çendī Dīger Ez-ān Ḥāṣıl u Ẓāhir (13) Āyed

391.

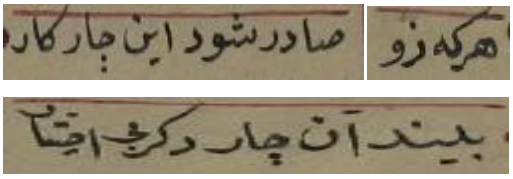
Çār çīzī ber demed ez-çār çīz

Ne-ş'neved īn (14) nükte cuz ehl-i temiz

Çār çīzī, dört nesne (15) saña. ***Ber***, mīve. ***Demed***, ẓāhir eyler. ***Ez-çār çīz***, (16) dört nesneden. ***Ne-ş'neved***, işitmez. ***Īn nükte***, (17) bu nükte-i ġarībeyi. ***Cuz ehl-i temiz***, ehl-i temiz [134b] (1) ve ehl-i idrākiñ ġayrı.

Ḥāṣılı dört nesne saña (2) dört nesneden mīve ẓāhir ü ḥāṣıl ider yaʿnī dört (3) nesneden dört nesne ẓuhūr ider. Aġaçdan mīveniñ (4) ḥāṣıl olması gibi bu nükte-i ġarībeyi ehl-i ʿirfānıñ (5) ġayrı işitmez. Ancaḳ ehl-i ʿirfān işidir.[192]

392.

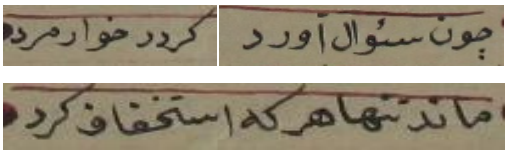
Her ki zū (6) ṣādır şeved īn çār kār

Bīned ān çār-ı diger bī-iḫtiyār

(7) ***Her ki***, her kimse ki. ***Zū***, aṣlında ez-ū'dur. (8) Ez-men maʿnāsınadır. ***Ū*** żamīrden li-ecli'l-vezn hemzeler (9) ḥaẕf olunmuşdur. El-ḥāṣıl ***zū***, ol kimseden. ***Ṣāḍır*** (10) ***şeved***, ṣādır u ḥāṣıl olur ise. ***Īn çār kār***, (11) bu dört iş. ***Bīned***, görür. ***Ān***, ol dört (12) şeyʾiñ ʿaḳībinde. ***Çār-ı diger***, ġayrı dördi. ***Bī-iḫtiyār***, (13) ṭalebsiz yaʿnī çāre nā-çār.

Ḥāṣılı her kimse ki o (14) kimseden bu dört iş ḥāṣıl olur ise ol dört (15) şeyiñ ʿaḳībinde ġayrı dört şeyi bī-iḫtiyār görür. (16) Yaʿnī çāre nā-çār ẓuhūr ider.

393.

Çün sū'āl āverd (17) kerded ḫ^{v}ār merd

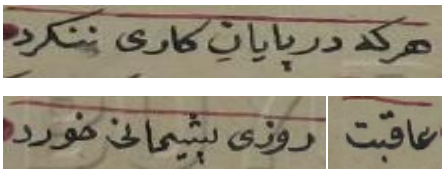
Māned tenhā her ki istiḫfāf kerd

[135a] (1) ***Çün***, çünki. ***Sū'āl āverd***, sūʾāl getürdi yaʿnī (2) bir şey istedi. ***Kerded ḫ^{v}ār***, ḥaḳīr ü ẕelīl olur. (3) ***Merd***, insān. ***Māned tenhā***, yalñız ḳaldı. ***Her ki***, (4) her kimse ki. ***İstiḫfāf kerd***, ḫalḳı istihzā itdi.

(5) Ḥāṣılı çünki insān, aṣḥāb-ı rütbeden dünyāya (6) dāʾir bir şey ister ise o kimse ḥaḳīr ü ẕelīl olur. (7) Zīrā keṣret taṣdīʿ-i mūceb-i ẕelāletdir. Her kimse ki ḫalḳı (8) istihzā itdi yalñız ḳaldı yaʿnī rütbesiniñ mūcebince (9) riʿāyet ü taʿẓīm itmeyüp taḥḳīr ider ise ol daḫi (10) taḥḳīr olunur.

394.

[192] Der-kenār: Fāʾide: Güzīde-i evliyā-ı kirām vāḳıf-ı esrār Şeyḫ Muḥammed Ferīdü'ddīn ʿAṭṭār ʿaleyhi raḥmetullāhi'l-Ġaffār Ḥażretleri çār çīz ulıyı aġaca ve çār çīz ṣānīyi anıñ mīvesine teşbīh buyurmuşlardır.

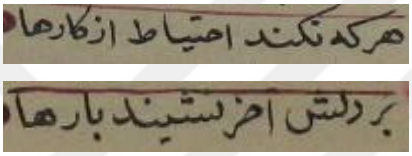
Her ki der-pāyān-ı kārī ne-n’gired

ʿĀḳıbet (11) rūzī peşīmānī ḫored

Her ki, her kimse ki. (12) ***Der-pāyān-ı kārī***, bir işiñ nihāyetine. ***Ne-n’gired***, (13) naẓar itmez. ***ʿĀḳıbet***, ʿāḳıbetü’l-emr. ***Rūzī***, (14) bir gün. ***Peşīmānī***, nedāmet. ***Ḫored***, yer yaʿnī (15) çeker.

Ḥāṣılı her kimse ki bir işiñ nihāyetine (16) baḳmaz ise ʿāḳıbet bir gün peşīmānlıḳ yer yaʿnī nādim (17) ü peşīmān olur.

395.

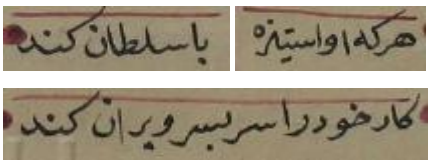
Her ki ne-k’ned iḥtiyāṭ ez-kārhā

[135b] (1) Ber-dileş āḫir nişīned bārhā

Her ki, her kimse ki. (2) ***Ne-k’ned***, itmez. ***İḥtiyāṭ***, tedārük. ***Ez-kārhā***, (3) işlerden. ***Ber-dileş***, ol kimseniñ ḳalbine. (4) ***Āḫir***, āḫirü’l-emr. ***Nişīned***, oturur. ***Bārhā***, yükler (5) yaʿnī ġam u ṣıḳletler.

Ḥāṣılı her kimse ki işlerden iḥtīyāṭ (6) itmez yaʿnī mülāḥaẓa vü fikr itmez āḫir o kimseniñ (7) ḳalbine yükler oturur yaʿnī niçün böyle eyledim ve şöyle (8) yapaydım diyü muẓṭaribü’l-ḳalb olur.

396.

Her ki ū istīze (9) bā-sulṭān koned

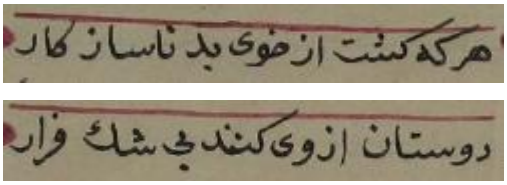
Kār-ı ḫᵛod-rā ser-be-ser vīrān koned

(10) ***Her ki***, her kimse ki. ***Ū***, o kimse. ***İstīze***, ʿināد. (11) ***Bā-sulṭān***, pādişāh ile. ***Koned***, ider. ***Kār-ı ḫᵛod-rā***, (12) kendi işiñi. ***Ser-be-ser***, başdan başa. ***Vīrān*** (13) ***koned***, ḫarāb ider.

Ḥāṣılı Ḥażret-i Şeyḫ ḳuddise sirruhu (14) dört nesneyi beyān buyurup diger dört nesneye (15) şürūʿ idüp buyururlar ki her kimse ki o kimse (16) sulṭān ile muʿāraża vü ceng ider ise o kimse (17) kendi işiñi büsbütün ḫarāb ider yaʿnī ol kimse **[136a]** (1) sulṭān

ile başa çıḳamayup zīr-i pāy olur. (2) El-ḥāṣıl ser-firāz olmayup herkese rıfḳla muʿāmele (3) itmelidir.

397.

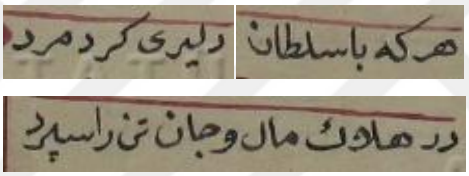
Her ki keşt ez-ḫūy-ı bed nā-sāz-kār

(4) Dūstān ez-vey konend bī-şek firār

Her ki, her kimse ki. (5) ***Keşt***, oldı. ***Ez-ḫūy-ı bed***, fenā olan ḫūy (6) ve aḫlāḳdan yaʿnī aḫlāḳ-ı ẕemīmeden. ***Nā-sāz-kār***, (7) düzensiz ve münāsebetsiz işlü. ***Dūstān***, (8) dostlar. ***Ez-vey***, ol kimseden. ***Konend***, (9) iderler. ***Bī-şek***, şübhesiz. ***Firār***, firār.

(10) Ḥāṣılı her kimse ki aḫlāḳ-ı ẕemīmeden münāsebetsiz (11) işlü oldı, dostlar ol kimseden şübhesiz (12) ḳaçarlar yaʿnī ḳatʿ-ı ülfet iderler.

398.

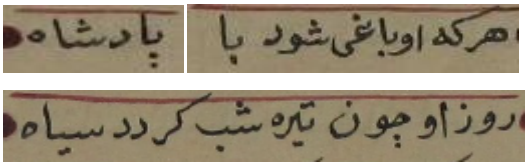
Her ki bā-sulṭān (13) dilīrī kerd mürd

Der-helāk-ı māl u cān ten-rā süpürd

(14) ***Her ki***, her kimse ki. ***Bā-sulṭān***, sulṭāna. (15) ***Dilīrī***, bahādırlıḳ. ***Kerd***, itdi. ***Mürd***, öldi. (16) ***Der-helāk-ı māl u cān***, māl ve cānıñ helākine. ***Ten-rā***, (17) vücūdıñı. ***Süpürd***, ışmarladı.

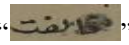
Ḥāṣılı her kimse ki **[137b]** (1) pādişāha yigitlik ve cesāret itdi yaʿnī emrine (2) muḫālefet[193] itdi, māl u cān helākine vücūdıñı (3) ışmarladı yaʿnī teslīm itdi.

399.

Her ki ū bāġī şeved bā-(4) pādişāh

Rūz-ı ū çün tīre-şeb kerded siyāh

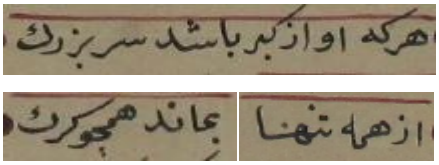
[193] Yazmada bu kelimenin ilk iki hecesi olan “muḫa-” “ ” kısmı zarar gördüğü için okunamamaktadır. Şekillerden yapılan çıkarım ve cümlenin manasından varılan sonuç itibariyle sözcüğün “muḫālefet” olduğu yargısına ulaşılmıştır.

(5) ***Her ki***, her kimse ki. ***Ū***, o kimse. ***Bāġī şeved***, (6) ʿāṣī olur. ***Bā-pādişāh***, pādişāha. ***Rūz-ı ū***, (7) ol kimseniñ gündizi. ***Çün tīre şeb***, bulanıḳ gice gibi. (8) ***Kerded siyāh***, siyāh olur.

Ḥāṣılı her kimse ki (9) o kimse pādişāha ʿadem-i iṭāʿatde bulunur ise (10) öyle kimseniñ gündizi bulanıḳ gice gibi siyāh (11) olur. El-ḥāṣıl ʿişyān iden kimseniñ rāḥat u ḥużūrı (12) ḳalmaz dimekdir.

Fā'ide: Tīre-şeb, terkīb-i mezcīdir (13) ʿālem-penāh gibi. Aṣlı şeb-tīre'dir ki terkīb-i tavṣīfīdir. (14) Lākin li-ecli'l-vezn ṣıfat, mevṣūf üzerine muḳaddem olmuşdur.

400.

(15) Her ki ū ez-kibr bāşed ser buzurg

Ez-heme tenhā (16) be-māned hemçü gürg

Her ki, her kimse. ***Ū***, o kimse. (17) ***Ez-kibr***, kibrden. ***Bāşed ser buzurg***, büyük başlu [138a] (1) olur yaʿnī mütekebbir olur. ***Ez-heme***, cümleden yaʿnī (2) cümle kimseden. ***Tenhā***, yalñız. ***Be-māned***, ḳalur. (3) ***Hemçü gürg***, kurd gibi.

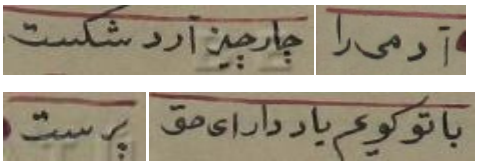
Ḥāṣılı her kimse ki o kimse (4) kibrden ser-efrāz olur ise o kimse cümle kimseden (5) ḳurd gibi yalñız ḳalur.

Fā'ide: Ḥażret-i Şeyḫ ḳuddise (6) sırruhu mütekebbir olan kimseyi ḳurda teşbīh buyurmuşlardır. (7) El-ḥāṣıl ḳurduñ yanına kimse gitmeyüp yalñız ḳaldığı (8) gibi mütekebbir kimse daḫi bunuñ gibi yalñız ḳalur. Zīrā (9) ḫalḳ, kibri cihetiyle andan nefret ider.

Der-Beyān-ı (10) Düşmen Dāşten ü Vām Kerden Mī-Güyed

Düşmen (11) ṭutmaḳ ve borç itmek beyānında buyurur.

401.

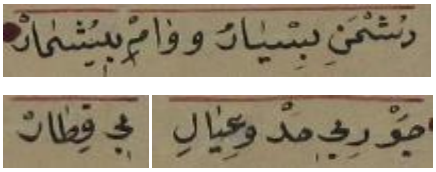
Ādemī-rā (12) çār çīz āred şikest

Bā-tu güyem yād dār ey Ḫaḳ- (13) perest

Ādemī-rā, insāna. ***Çār çīz***, dört nesne. (14) ***Āred şikest***, ḳırıḳlıḳ getürür. ***Bā-tu***, saña. (15) ***Güyem***, söyleyim. ***Yād dār***, ḫāṭırıñda ṭut. ***Ey Ḫaḳ-*** (16) ***perest***, ey Ḫudā'ya ṭapıcı!

Ḥāṣılı insāna dört (17) şey ḳırıḳlıḳ ve rāḥatsızlıḳ getürür. Ey Ḫudā-perest! [138b] (1) Ol dört şeyi saña söyleyim, ḫāṭırında ṭutup mücebince (2) ʿamel it ki bī-ḥużūrluḳdan ḫalāṣ olasın.

402.

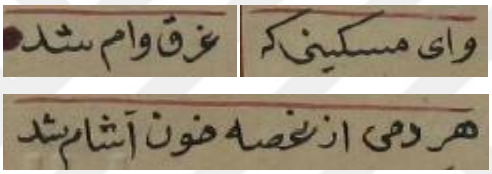

(3) Düşmen-i bisyār u vām-ı bī-şümār

Cevr-i bī-ḥadd u ʿıyāl-i (4) bī-ḳıṭār

Ḥāṣılı dört şeyden evvelkisi keşret-i (5) düşmendir, ikincisi ḥesābsız olan borçdur, (6) üçüncüsi nāssıñ ḥadsiz olan sitem ve ẓulmüdür, (7) dördüncisi daḫi ezvāc-ı keşīre ve evlād-ı vāfiredir. İşte (8) aḥvāl-i dünyā bundan ʿibāretdir.

403.

Vāy miskīnī ki (9) ġarḳ-ı vām şod

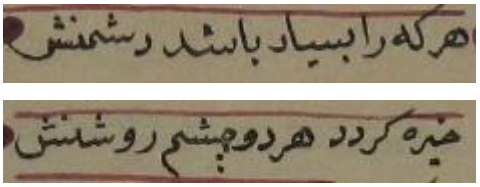
Her demī ez-ġuṣṣa ḫūn-āşām şod

(10) ***Vāy***, āh vāh. ***Miskīnī ki***, bir faḳīr ki. ***Ġarḳ-ı vām*** (11) ***şod***, borca ġarḳ oldı. ***Her demī***, her bir nefesde. (12) ***Ez-ġuṣṣa***, ġamdan. ***Ḫūn-āşām şod***, ḳan (13) içici oldı.

Ḥāṣılı vāy bir faḳīr ki borca (14) ġarḳ oldı, her bir demde ġamdan muẓṭarib oldı (15) yaʿnī hīç ṣafā-yı derūn u inşirāḥ-ı ḳalbi yoḳdur.

(16) **Fā'ide:** ***Ḫūn-āşām*** vaṣf-ı terkībīdir ki ḳan içici (17) maʿnāsına.

404.

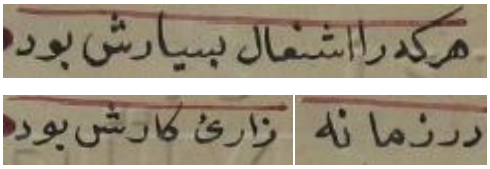
Her ki-rā bisyār bāşed düşmeneş

[139a] (1) Ḫıyre kerded her dü çeşm-i rūşeneş

Her ki-rā, her kimse- (2) niñ ki. ***Bisyār bāşed düşmeneş***, ol kimseniñ (3) düşmeñi[194] çoḳ olur. ***Ḫıyre kerded***, ṭonuḳ ve bulanıḳ (4) olur. ***Her dü çeşm-i rūşeneş***, ol kimseniñ (5) rūşen olan her iki gözi.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki (6) düşmeñi çoḳ olur, anıñ revnaḳlu olan her iki (7) gözi ṭonuḳ ve bulanıḳ olur yaʿnī dünyāyı gözi (8) görmeyüp rūz u şeb bī-ḥużūr u bī-rāḥat olur.

405.

(9) Her ki-rā eşġāl-i bisyāreş buved

Der-zamāne (10) zārī-i kāreş buved

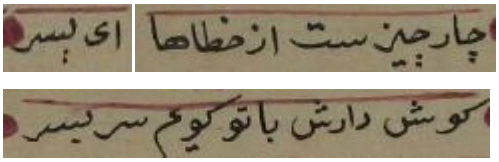
Her ki-rā, her kimseniñ ki. (11) ***Eşġāl***, meşġūliyetleri. ***Bisyāreş buved***, ol kimseniñ (12) çoḳ olur. ***Der-zamāne***, dünyāda. ***Zārī-i kāreş buved***, (13) ol kimseniñ işi zārīlik olur.

Ḥāṣılı (14) her kimseniñ ki eşġāl-i keşīresi olur, dünyāda (15) ol kimseniñ işi iñlemeklik olur yaʿnī ʿāciz (16) az idāre olup bī-rāḥat olur.[195]

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı (17) Zenān u Ṣıbyān Mī-Güyed

Zenleriñ ve ṣabīleriñ **[139b]** (1) ṣıfatı beyānında buyurur.

406.

Çār çīzest ez-ḫaṭāhā (2) ey piser

Güş dāreş bā-tu güyem ser-be-ser

(3) ***Çār çīzest ez-ḫaṭāhā***, dört nesne ḫaṭālardandır. (4) ***Ey piser***, ey oġul! ***Güş dāreş***, ol dört (5) nesneyi diñle. ***Bā-tu***, saña. ***Güyem***, söylerim. (6) ***Ser-be-ser***, cümlesini.

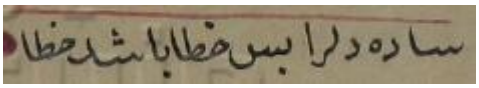
Ḥāṣılı dört şey ḫaṭālardandır. (7) Ey püser! Ol dört şeyi saña söylerim. Başdan başa (8) istimāʿ idüp muḳteżāsıyla ʿāmil ol ki ḫaṭāyā-yı (9) ʿazīmeden ḳurtulasın.

407.

[194] Metinde şerh kısmındaki "düşmen" sözcüklerinin sonundaki "n" harfleri "ñ" (nazal n) harfi ile yazılmıştır.

[195] Der-kenār:
Fā'ide: Zārī'niñ yā'sı aṣliyyedir. Āḫirindeki hemze yā-ı maṣdariyyet içündür ve yā ile zārīy daḫi cā'izdir.

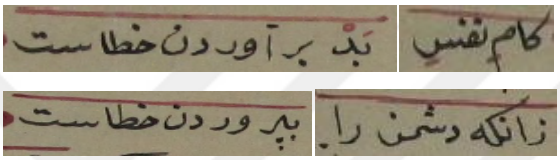
Evvel ez-zen dāşten (10) çeşm-i vefā

Sāde-dil-rā bes ḫaṭā bāşed ḫaṭā

(11) ***Evvel***, dört ḫaṭālardan evvelkisi. ***Ez-zen***, ḳarıdan. (12) ***Dāşten çeşm-i vefā***, vefā itmek ümmīdini ṭutmaḳ. (13) ***Sāde-dil-rā***, aḥmaḳ kimseye. ***Bes ḫaṭā bāşed*** (14) ***ḫaṭā***, çoḳ ḫaṭā olur, çoḳ ḫaṭā dimekdir ki ikinci (15) ḫaṭā teʾkīddir. Li-ecliʾl-vezn gelmişdir.

Ḥāṣılı (16) ḫaṭā-ı aʿẓamıñ evvelkisi ḳarıdan vefā itmek ümmīdini (17) ṭutmaḳ, aḥmaḳ kimseye çoḳ büyük ḫaṭā olur. **[140a]** (1) Yaʿnī aḥmaḳlıġı cihetiyle ḳarıdan vefā ümmīd idüp (2) aldanur ṣoñra bī-vefālıḳ zaḥmetini çeker.

408.

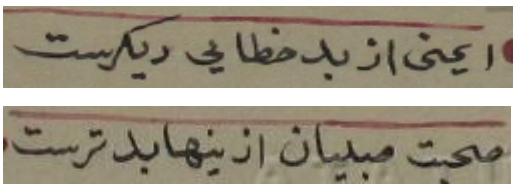
Kām-ı nefs-i (3) bed ber-āverden ḫaṭāst

Z'ān ki düşmen-rā (4) be-perverden ḫaṭāst

Kām-ı nefs-i bed, fenā olan (5) nefsiñ murādıñı. ***Ber-āverden***, yuḳarı getürmek (6) yaʿnī ele getürmek. ***Ḫaṭāst***, ḫaṭādır. ***Z'ān ki***, (7) şol cihetden ki. ***Düşmen-rā***, düşmeni. ***Be-perverden***, (8) beslemek. ***Ḫaṭāst***, ḫaṭādır.

Ḥāṣılı (9) dört şeyden ikincisi budur ki nefs-i bī-meymenetiñ (10) murādıñı taḥṣīl itmek ḫaṭādır. Şol sebebden (11) ḫaṭādır ki nefs-i emmāre düşmendir. Bunuñ birle düşmeni (12) beslemek ḫaṭādır.

409.

Īmenī ez-bed ḫaṭāyī dīgerest

(13) Ṣoḥbet-i ṣıbyān ez-īnhā bed-terest

Īmenī, (14) emīnlik. ***Ez-bed***, fenā kimseden. ***Ḫaṭāyī dīgerest***, (15) başḳa olan bir ḫaṭādır. ***Ṣoḥbet-i ṣıbyān***, (16) ṣıbyānıñ ṣoḥbeti. ***Ez-īnhā***, bu ḫaṭālardan. ***Bed-*** (17) ***terest***, daha ziyāde fenādır.

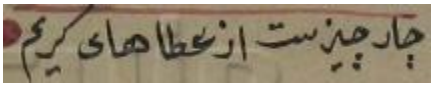
Ḥāṣılı fenā vü bed **[140b]** (1) olan kimseden emīn ve bī-ḳayd olmaḳ başḳa olan (2) bir ḫaṭādır. Yaʿnī dört şeyʾiñ üçüncisi daḫi budur ki (3) bu daḫi ḫaṭā-ı ekberdir. Zīrā denī

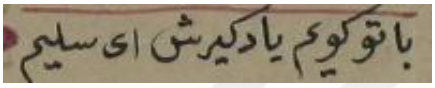
vü leʾīm kimseden emīn (4) olmaḳ, yılan ve ʿaḳrebden emīn olmaḳ gibidir. Dördüncisi (5) daḫi ṣabīlerle yaʿnī genç ve tāzeler ile ülfet ü ṣoḥbet itmekdir ki ẕikr olunan (6) ḫaṭālarıñ cümlesinden ziyādesiyle fenādır. Zīrā (7) muḫālif-i ʿarż u vaḳār u nāmūsdur ki ehline maʿlūmdur.

(8) Der-Beyān-ı Ḥaḳḳ-ı Vālideyn ü Farż-Āverden Mī-Güyed

(9) Ana ve babanıñ ḥaḳḳıyla farż-ı İlāhīʾyi yerine getürmekliğiñ (10) beyānında buyurur.

410.

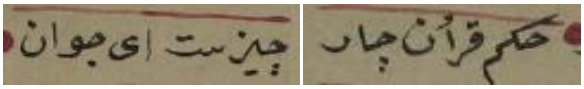
Çār çīzest ez-ʿaṭāhā-yı kerīm

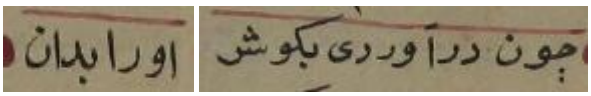
(11) Bā-tu güyem yād gīreş ey selīm

Çār çīzest, (12) dört şeydir. ***Ez-ʿaṭāhā-yı kerīm***, mübālaġa ile kerem (13) idici Allāhu Teʿālāʾnıñ iḥsānlarıñdan. ***Bā-tu***, (14) saña. ***Güyem***, söylerim. ***Yād gīreş***, añı ḫāṭırıñda (15) ṭut. ***Ey selīm***, ey selīmüʾl-ḳalb vʾel-ṭabʿ olan (16) kimse!

Ḥāṣılı dört şeydir. Kerīm olan Ḫudāʾnıñ iḥsānlarıñdan (17) ol dört şeyi saña söylerim. Ḫāṭırıñda ṭutup muḳteżāsıyla **[141a]** (1) ʿamel eyle ey selīmüʾl-ṭabʿ olan kimse! Ḥażret-i Şeyḫ (2) beyt-i meẕkūrı biʾt-teʾkīd buyurur.

411.

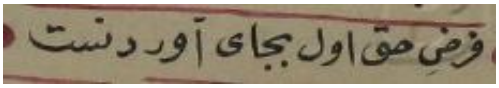
Ḥükm-i Ḳurʾān çār (3) çīzest ey cevān

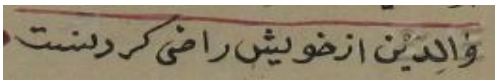
Çün der-āverdī be-güş (4) ū-rā be-dān

Ḥükm-i Ḳurʾān, Ḳurʾān-ı Kerīmʾiñ ḥükmi. (5) ***Çār çīzest***, dört şeydir. ***Ey cevān***, ey civān! (6) ***Çün***, çünki. ***Der-āverdī***, getüresin. (7) ***Be-güş***, ḳulaġına. ***Ū-rā***, añı. ***Be-dān***, bil (8) yaʿnī ʿāmil ol.

Ḥāṣılı ey civān! Ḳurʾān-ı Kerīmʾiñ (9) ḥükmi dört şeydir. Çünki ol dört şeyi istimāʿ (10) iderseñ mūcebince ʿāmil ol ki iḥsān-ı Ḫudāʾya nāʾil (11) olasın.

412.

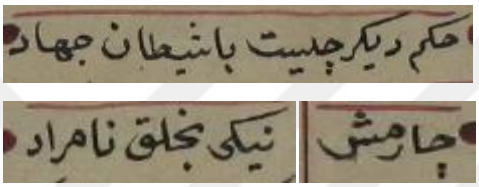
Farż-ı Ḥaḳ evvel be-cāy āverdenest

(12) Vālideyn ez-ḫ^{v}īş rāzī kerdenest

Farż-ı Ḥaḳ evvel, (13) dört şeyden evvelkisi Allāhu Teʿālā Ḥażretleri'niñ (14) farżıñı. ***Be-cāy āverdenest***, yerine getürmekdir. (15) ***Vālideyn***, ikincisi ana ve babayı. ***Ez-ḫ^{v}īş***, (16) kendinden. ***Rāżī kerdenest***, ḫoşnūd itmekdir.

(17) Ḥāṣılı ẕikr olunan dört şeyden evvelkisi **[141b]** (1) Allāhu Teʿālā Ḥażretleri'niñ farżıñı yerine getürmekdir. (2) İkincisi ana ve babayı kendinden ḫoşnūd u rāżī (3) itmekdir.

413.

Ḥükm-i dīger çīst bā-şeyṭān cihād

Çārümeş (4) nīkī be-ḫalḳ-ı nā-murād

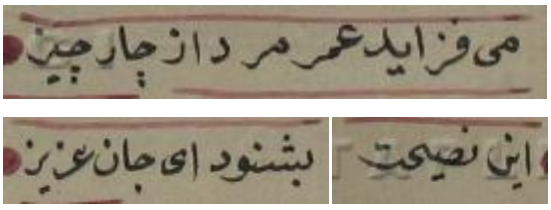
Ḥükm-i dīger, bir ġayrı ḥükm yaʿnī dört (5) ḥükmden üçünci ḥükm. ***Çīst***, nedir. ***Bā-şeyṭān***, (6) şeyṭān ile. ***Cihād***, ceng itmekdir. ***Çārümeş***, (7) anıñ dördüncisi yaʿnī ḥükm-i rābiʿden dördünci ḥükm. (8) ***Nīkī be-ḫalḳ-ı nā-murād***, bī-murād olan ḫalḳa eyülük (9) itmekdir.

Ḥāṣılı aḥkām-ı erbaʿadan ḥükm-i ṣālis daḫi (10) şeyṭān ile ceng itmekdir. Dördüncisi fukarâya (11) luṭf u iḥsān itmekdir.

Der-Beyān-ı Tezāyüd-i ʿÖmr (12) Mī-Güyed

ʿÖmrüñ çoġalmaḳlıġı beyānında buyurur.

414.

(13) Mī-fezāyed ʿömr-i merd ez-çār çīz

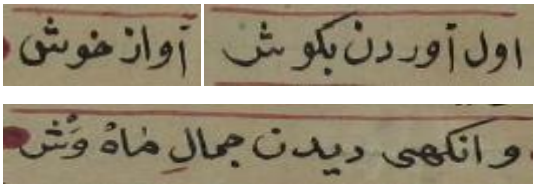
Īn naṣīḥat (14) bi-ş'nev[196] *ey cān-ı ʿazīz*

[196] Bu sözcük asıl nüshada kaynak metin yazılırken sehven "***bi-ş'neved***" olarak, şerh edilirken ise "***bi-ş'nev***" şeklinde yazılmıştır. Söz konusu kelimenin vezn ve anlam olarak "***bi-ş'nev***" olması gerektiğine kanaat getirilmiş ve sözcük burada ***"bi-ş'nev"*** şeklinde düzeltilmiştir.

Mī-fezāyed, artar yaʿnī (15) keşret bulur. ***ʿÖmr-i merd***, insānıñ ʿömri. ***Ez-çār çīz***, (16) dört şeyden. ***Īn naṣīḥat***, bu naṣīḥati. (17) ***Bi-ş'nev***, işit ve diñle. ***Ey cān-ı ʿazīz***, ey ʿazīz olan [142a] (1) cānım!

Ḥāṣılı insānıñ ʿömri dört şey cihetiyle keşret (2) bulur. Ey cān-ı ʿazīzim! Bu nasīḥati gūş idüp (3) muḳtežāsıyla ʿamel it.

415.

Evvel āverden be-gūş (4) āvāz-ı ḫoş

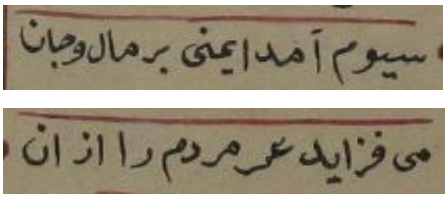
V'ān gehī dīden cemāl-i māh-veş

(5) ***Evvel***, dört şeyden evvelkisi. ***Āverden***, getürmek. (6) ***Be-gūş***, ḳulaġa. ***Āvāz-ı ḫoş***, güzel olan (7) ṣadāyı. ***V'ān gehī***, ve andan ṣoñra yaʿnī (8) ikincisi. ***Dīden***, görmek. ***Cemāl-i māhveş***, (9) ay gibi münevver olan cemāli yaʿnī cemāl-i Ḫudā'yı.

(10) Ḥāṣılı dört şeyden evvelkisi ḳulaġa ṣadā-yı ḫūb (11) getürmekdir. Zīrā ṣadā-yı ḫūb, ġıdā-yı rūḥdur. (12) İkincisi cemāl-i Ḫudā'yı çeşm-i dil ile müşāhede (13) itmekdir.

Fā'ide: ***Veş***, feṯḥ-i vāv ve süḳūn-ı şīn ile (14) edāt-ı teşbīhdir.

416.

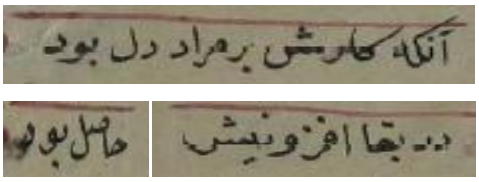
Sīvüm āmed īmenī ber-māl u cān

(15) Mī-fezāyed ʿömr-i merdüm-rā ez-ān

Sīvüm, (16) üçüncisi. ***Āmed īmenī***, bī-ḳayd u emīn olmaḳdır. (17) ***Ber-māl u cān***, māl ve cān üzerine. ***Mī-fezāyed***, [142b] (1) artar. ***ʿÖmr-i merdüm-rā***, insānıñ ʿömri. ***Ez-ān***, andan.

(2) Ḥāṣılı üçüncisi māl u cān üzerine bī-ġam olmaḳdır. (3) Ol bī-ġamlıḳdan insānıñ ʿömri tezāyüd ider.

417.

(4) Ān ki kāreş ber-murād-ı dil buved

Der-beḳā efzūniyeş (5) ḥāṣıl buved

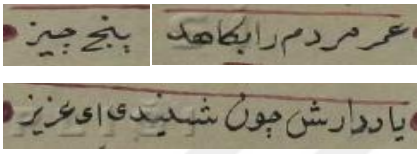
Ān ki, ol kimse ki. ***Kāreş***, anıñ işi. (6) ***Ber-murād-ı dil buved***, gönlüñ murādı üzerine olur. (7) ***Der-beḳā***, dünyāda ṣebāt. ***Efzūniyeş***, ol kimseye (8) ziyādelik. ***Ḥāṣıl buved***, ḥāṣıl olur.

Ḥāṣılı (9) dördüncisi daḫi budur ki ol kimse ki anıñ işi (10) ḳalbiñ murādı üzerine ola, o kimseye dünyāda ṣebāt (11) ve ʿömr-i dırāz ḥāṣıl olur.

Der-Beyān-ı Noḳṣān-ı ʿÖmr Mī-Güyed

(12) ʿÖmrüñ eksikligi beyānında buyurur.

418.

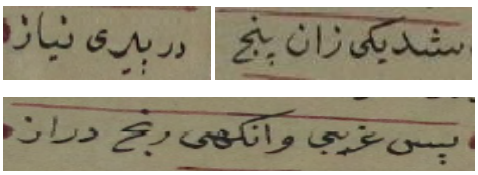
ʿÖmr-i merdüm-rā be-kāhed (13) penc çīz

Yād dāreş çün şenīdī ey ʿazīz

(14) ***ʿÖmr-i merdüm-rā***, insānıñ ʿömriñi. ***Be-kāhed***, eksildir. (15) ***Penc çīz***, beş şey. ***Yād dāreş***, o beş şeyi ḫāṭırıñda (16) ṭut. ***Çün***, çünki. ***Şenīdī***, işitdiñ. (17) ***Ey ʿazīz***, ey ʿazīz olan kimse!

Ḥāṣılı insānıñ [143a] (1) ʿömriñi beş şey eksildir ey ʿazīz! Çünki ol beş şeyi (2) işitdiñ, ḫāṭırıñda ṭut.

419.

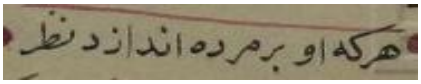
Şod yekī z'ān penc (3) der-pīrī niyāz

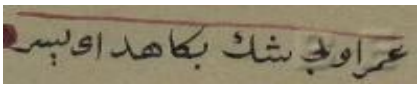
Pes ġarībī v'ān gehī renc-i dırāz

(4) ***Şod***, oldı. ***Yekī***, biri. ***Z'ān penc***, ol beşden. (5) ***Der-pīrī***, iḫtiyārlıḳda. ***Niyāz***, ricā vü sāʾillik itmek. (6) ***Pes ġarībī***, imdi birisi daḫi faḳīrlik oldı. (7) ***V'ān gehī***, ve andan ṣoñra yaʿnī üçüncisi. ***Renc-i dırāz***, (8) uzun olan miḥnet ü elem oldı.

Ḥāṣılı ol beş (9) şeyden evvelkisi iḫtiyārlıḳda niyāz u sāʾillik itmekdir. (10) İmdi ikincisi faḳīrlikdir. Üçüncisi nihāyetsiz olan (11) miḥnet ü ıżṭırābdır.

420.

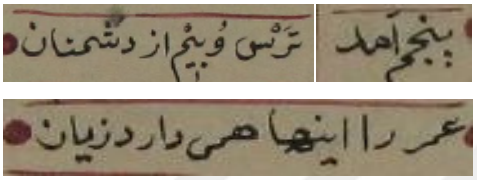
Her ki ū ber-mürde endāzed naẓar

(12) ʿÖmr-i ū bī-şek be-kāhed ey piser

Her ki, her kimse ki. (13) ***Ū***, o kimse. ***Ber-mürde***, ölmüşe. ***Endāzed naẓar***, (14) iltifāt ider. ***ʿÖmr-i ū***, ol kimseniñ ʿömri. ***Bī-şek***, (15) şübhesiz. ***Be-kāhed***, eksilür. ***Ey piser***, ey oġul!

(16) Ḥāṣılı her kimse ki o ölmüş olan kimseye baḳar ise (17) ol kimseniñ ʿömri lā-şek ve lā-şübhe eksilür. [143b] (1) Meẕkūr dört şeyiñ dördüncisi daḫi budur.

421.

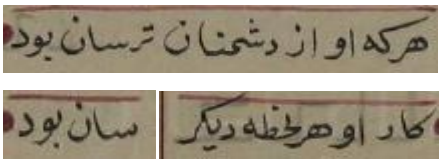
Pencüm āmed (2) ters ü bīm ez-düşmenān

ʿÖmr-rā īnhā hemī dāred ziyān

(3) ***Pencüm***, beşincisi. ***Āmed***, geldi. ***Ters ü bīm ez-düşmenān***, (4) düşmenlerden ḳorḳmaḳ. ***ʿÖmr-rā***, ʿömr-i ʿazīze. ***Īnhā***, bunlar (5) yaʿnī meẕkūr beş şey. ***Hemī-dāred ziyān***, żarar u ziyān (6) ṭutar.

Ḥāṣılı beşincisi düşmenlerden ḫavf geldi. (7) Bunlar ʿömr-i ʿazīze yaʿnī insānıñ ʿömrine żarar u ziyān ṭutar. (8) Bunuñ birle bu beş şeyden maṣūn u maḥfūẓ olan (9) kimseniñ vaḳt u zamānı her dem ü her sāʿat bahār (10) olup bülbül-āsā naġme-sāz u naġme-perdāz olur.

422.

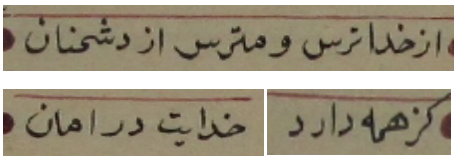
(11) Her ki ū ez-düşmenān tersān buved

Kār-ı ū her laḥẓa dīger (12) sān buved

Her ki ū, her kimse ki o kimse. ***Ez-düşmenān***, (13) düşmenlerden. ***Tersān buved***, ḳorḳucıdır. ***Kār-ı ū***, (14) ol kimseniñ işi. ***Her laḥẓa***, her sāʿat. ***Dīger sān*** (15) ***buved***, başḳa üslūb olur.

Ḥāṣılı her kimse ki o düşmenlerden (16) ḳorḳucıdır, ol kimseniñ işi her laḥẓa başḳa dürlü (17) olur yaʿnī meʾyūs ü mükedder olup bī-ḥużūr u bī-rāḥat olur. [144a]

423.

(1) Ez-Ḫudā ters ü me-ters ez-düşmenān

K’ez-heme dāred (2) Ḫudāyet der-emān

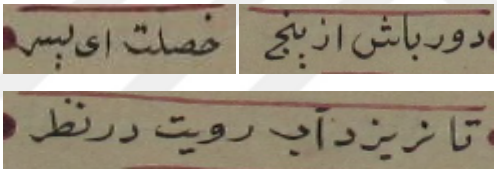
Ez-Ḫuḍā, Ḥaḳ’dan. ***Ters***, ḳorḳ. (3) ***Ü me-ters ez-düşmenān***, ve düşmenlerden ḳorḳma. ***K’ez-heme***, (4) ki cümlesinden. ***Dāred***, ṭutsun dimekdir ki duʿā (5) maḥallinde olan mużāriʿlere emr maʿnāsı virilür. ***Ḫudāyet***, (6) seni Allāh. ***Der-emān***, ḥıfẓda.

Ḥāṣılı ey kimse! (7) Allāhu Teʿālā Ḥażretleri’nden ḳorḳ, aʿdādan ḳorḳma ki Ḫudā (8) seni cümlesinden emīn ü ḥıfẓ itsün! Zīrā (9) insāna iʿānet ve yardım itmek ilticā eyledigi maḥalden gelür. (10) Mültecā vü melce ü penāh ise Ḫudā’dandır. İmdi Ḥaḳḳ’a Ḥaḳḳ-ı (11) taʿẓīmle taʿẓīm idüp heybet ü ḥaşmet mūʾāḫeẕesinden (12) ḳorḳan kimse lā-şek ve lā-şübhe emān bulur.

(13) Der-Beyān-ı Şeʾāmet-i Dürūġ Gūyī Mī-Gūyed

Yalan söyleyiciligiñ (14) uġursuzluġı beyānında buyurur.

424.

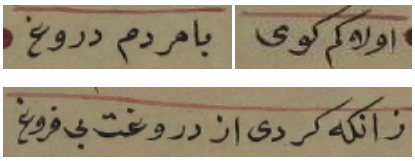
Dūr bāş ez-penc (15) ḫaṣlet ey piser

Tā ne-rīzed āb-ı rūyet der-naẓar

(16) ***Dūr bāş***, uzaḳ ol. ***Ez-penc ḫaṣlet***, beş ḫūydan. (17) ***Ey piser***, ey oġul! ***Tā***, tā ki. ***Ne-rīzed***, dökülmeye. [144b] (1) ***Āb-ı rūyet***, seniñ yüzüñ ṣuyı. ***Der-naẓar***, naẓar-ı ḫalḳda.

(2) Ḥāṣılı ey püser! Beş ḫūy u aḫlāḳdan uzaḳ ol (3) tā ki ḫalḳıñ naẓarıñda yüzüñ ṣuyı dökülmeye yaʿnī miyān-ı (4) ḫalḳda ḳadr ü iʿtibārıñ zaʾil olmaya.

425.

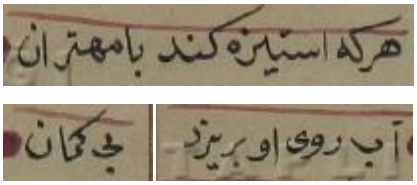
Evvelā kem güy (5) bā-merdüm dürūġ

Z’ān ki gerdī ez-dürūġet bī-fürūġ

(6) ***Evvelā***, evvelkisi. ***Kem gūy***, az söyle yaʿnī hīç (7) söyleme. ***Bā-merdüm***, ḫalḳa. ***Dürūġ***, yalanı. ***Z'ān ki***, (8) zīrā ol cihetden ki. ***Gerdī***, olursın. ***Ez-dürūġet***, (9) seniñ yalanıñdan. ***Bī-fürūġ***, żiyāsız.

Ḥāṣılı (10) beşden evvelkisi ḫalḳa yalanı hīç söyleme. (11) Zīrā ol cihetden ki seniñ yalanıñdan bī-fürūġ olursın (12) yaʿnī beyne'n-nās bī-ḳader ü bī-iʿtibār olursın.

426.

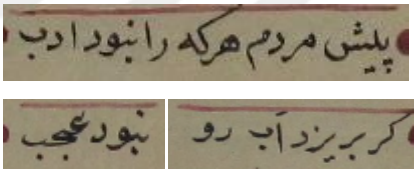
(13) Her ki istīze koned bā-mihterān

Āb-rūy-ı ū be-rīzed (14) bī-gümān

Her ki, her kimse ki. ***İstīze koned bā-miḥterān***, (15) ziyāde ulu kimseler ile ʿinād eyler. ***Āb-rūy-ı ū***, (16) ol kimseniñ yüzṣuyı yaʿnī ʿırż u nāmūsı. ***Be-rīzed***, (17) dökilür. ***Bī-gümān***, şübhesiz.

Ḥāṣılı ikincisi **[145a]** (1) her kimse ki ziyāde büyük kimseler ile ʿinād ider (2) öyle kimseniñ ırż u nāmūsı bī-şübhe zāʾil olur.

427.

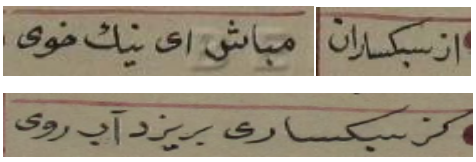
(3) Pīş-i merdüm her ki-rā ne-b'ved edeb

Ger berīzed āb-rū (4) ne-b'ved ʿaceb

Pīş-i merdüm, ḫalḳıñ öñünde. ***Her ki-rā***, (5) her kimseniñ ki. ***Ne-b'ved edeb***, ḥayāsı olmaz. ***Ger***, eger. (6) ***Be-rīzed***, dökilür ise. ***Āb-rū***, yüzṣuyı. (7) ***Ne-b'ved ʿaceb***, ʿaceb olmaz.

Ḥāṣılı ḫaṣlet-i ḫamseden (8) üçüncisi, her kimseniñ ki ḫalḳıñ yanında edeb ü ḥayāsı (9) olmaz eger ol kimseniñ yüzi ṣuyı dökülür ise (10) ʿaceb olmaz yaʿnī bī-ırż u bī-nāmūs u bī-iʿtibār olur ise (11) taʿaccüb itme. Zīrā bī-edebligi sebebiyle olur.

428.

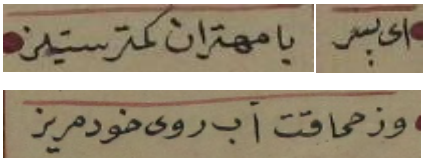
Ez-sebük-sārān (12) me-bāş ey nīk-ḫūy

K'ez sebük-sārī be-rīzed āb-rūy

(13) ***Ez-sebük-sārān***, sebük-serlerden yaʿnī ʿaḳılsız (14) ve ḫafīf mizāc olan kimselerden. ***Me-bāş***, olma. (15) ***Ey nīk-ḫūy***, ey eyü ḫūylu. ***K'ez sebük-sārī***, (16) zīrā ʿaḳılsızlıḳdan. ***Be-rīzed***, dökilür. ***Āb-rūy***, (17) yüzaḳlığı.

Ḥāṣılı dördüncisi budur ki ey eyü **[145b]** (1) ḫūylu! Bī-ʿaḳl u bī-idrāk olan kimselerden olma. (2) Zīrā ʿaḳılsızlıḳdan ʿırż u nāmūs ḳalmaz.

429.

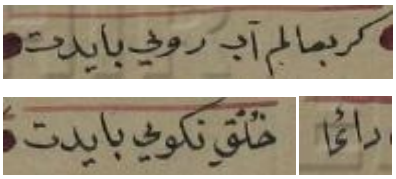
Ey piser (3) bā-mihterān kemter sitīz

V'ez ḥamāḳat āb-rūy-ı ḫod me-rīz

(4) ***Ey piser***, ey oġul! ***Bā-mihterān***, kübrā ile. ***Kemter sitīz***, (5) az ʿinād it yaʿnī hīç itme. ***V'ez ḥamāḳat***, ve ḥamāḳatdan (6) yaʿnī aḥmaḳlıġıñ cihetiyle. ***Āb-rūy-ı ḫod***, kendine (7) riʿāyetiñi. ***Me-rīz***, dökme yaʿnī zāʾil itme.

Ḥāṣılı (8) beşincisi daḫi budur ki ey püser! Aṣḥāb-ı rütbe (9) ve erbāb-ı dirāyet ile ʿinād itme ve aḥmaḳlıġıñ cihetiyle (10) āb-rūyuñı dökme yaʿnī bunlarla ʿinād itmek bī-şübhe (11) ḥamāḳatdan gelür.

430.

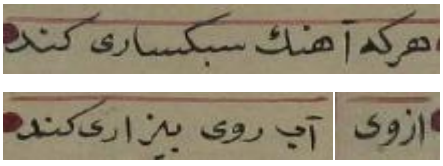
Ger be-ʿālem āb-rūyī bāyedet

Dāʾimā (12) ḫulḳ-ı nikūyī bāyedet

Ger, eger. ***Be-ʿālem***, dünyāda. ***Āb-*** (13) ***rūyī***, bir ʿırż ve nāmūs. ***Bāyedet***, saña gerekse. (14) ***Dāʾimā***, her ān ve her sāʿat. ***Ḫulḳ-ı nikūyī***, bir eyü (15) olan ḫūy. ***Bāyedet***, saña gerekdir yaʿnī elzemdir.

(16) Ḥāṣılı eger dünyāda saña bir ʿırż u nāmūs gerekse dāʾimā (17) saña bir eyü olan ḫūy u meşreb elzemdir yaʿnī edīb **[146a]** (1) ü nīk-ḫūy olur iseñ saʿādet ü ʿizzetlü ve ʿırż u nāmūslu (2) olursın.

431.

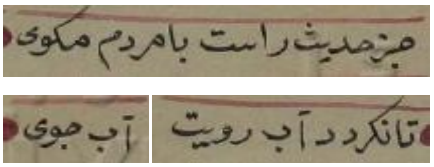
Her ki āheng-i sebüksārī koned

Ez-vey (3) āb-rūy bīzārī koned

Her ki, her kimse ki. ***Āheng -i*** (4) ***sebüksārī***, ḫafīf mizācluluguñ niyyetiñi. ***Koned***, (5) ider. ***Ez-vey***, ol kimseden. ***Āb-rūy***, ʿırż u nāmūs. (6) ***Bīzārī koned***, nefret ider.

Ḥāṣılı her kimse ki ḫafīf (7) mizācluluguñ ḳaṣdıñı ider, ol kimseden ʿırż u nāmūs (8) bīzārlıḳ ider. Zīrā böyle kimse masḫara-ı ḫalḳ olur.

432.

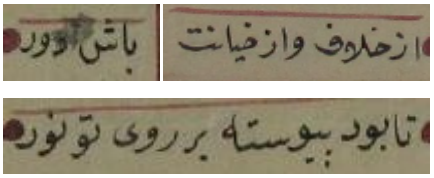
(9) Cuz ḥadīṯ-i rāst bā-merdüm me-güy

Tā ne-kerded āb-rūyet (10) āb-cūy

Cuz ḥadīṯ-i rāst, ṭoġrı olan sözüñ (11) ġayrı. ***Bā-merdüm***, ḫalḳa. ***Me-güy***, söyleme. ***Tā ne-kerded***, (12) tā ki olmaya. ***Āb-rūyet***, seniñ ʿırż u nāmūsuñ. (13) ***Āb-cūy***, ırmaḳ ṣuyı gibi dimekdir ki āb-rū, (14) āb-cūya teşbīh olunmuşdur revān olmaḳda.

Ḥāṣılı (15) ḫalḳa ṭoġrı olan sözüñ ġayrısıñı söyleme tā ki (16) āb-rūyuñ, āb-cū gibi olmaya yaʿnī ırż u nāmūsuñ (17) ırmaḳ ṣuyı gibi aḳup gitmeye.

433.

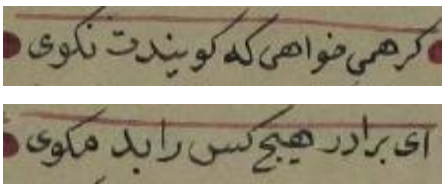
Ez-ḫilāf ü ez-ḫıyānet bāş dūr

[146b] (1) Tā buved peyveste ber-rūy-ı tu nūr

Ez-ḫilāf, (2) ḫilāfdan. ***Ü ez-ḫıyānet***, ve ḫıyānetden. ***Bāş dūr***, (3) uzaḳ ol. ***Tā buved***, tā ki ola. ***Peyveste***, dāʾimā. (4) ***Ber-rūy-ı tu***, seniñ yüzüñde. ***Nūr***, nūr-ı Muḥammedī.

Ḥāṣılı (5) Allāhu Teʿālā ḥażretlerine ve ḫalḳa muḫālefetden ve Ḥaḳ ile ḫalḳıñ[197] emānātına ḫıyānetden baʿīd ol tā ki dāʾimā seniñ yüzüñde (6) nūr-ı Muḥammedī ola.

434.

[197] Der-kenār: Allāhu Teʿālā ḥażretlerine ve ḫalḳa muḫālefetden ve Ḥaḳ ile ḫalḳıñ.

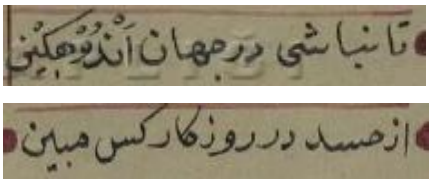
Ger hemī ḫ^{v}āhī ki gūyendet nikūy

(7) Ey berāder hīç kes-rā bed me-gūy

Ger hemī ḫ^{v}āhī ki, eger (8) ister iseñ ki. ***Gūyendet nikūy***, saña eyü söyleyeler. (9) ***Ey berāder***, ey ḳarındaş! ***Hīç kes-rā***, hīç kimseye. (10) ***Bed me-gūy***, fenā söyleme.

Ḥāṣılı eger ister iseñ ki (11) cümle ḫalḳ saña eyü diyeler ey birāder, sen daḫi hīç (12) kimseye fenā söz söyleme! Zīrā meşhūrdur nīklige (13) nīklik ve bedlige bedlik.

435.

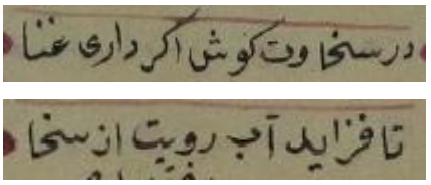
Tā ne-bāşī der-cihān endūhgīn

(14) Ez-ḥased der-rūzgār kes me-bīn

Tā ne-bāşī, (15) tā olmayasın yaʿnī olmamaḳ içün. ***Der-cihān***, (16) dünyāda. ***Endūhgīn***, ġam u kederlü. ***Ez-ḥased***, ḥasedden. (17) ***Der-rūzgār***, vaḳt u zamāniñı. ***Kes***, kimseniñ. [147a] (1) ***Me-bīn***, görme.

Ḥāṣılı dünyāda ġuṣṣa vü kederlü (2) olmamaḳ içün ḥasedden kimseniñ vaḳtiñi görme (3) yaʿnī hīç kimseye ḥased itme. Zīrā bī-ḥużūr u bī-rāḥat (4) olursın.

436.

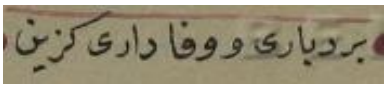
Der-saḫāvet kūş eger dārī ġanā[198]

(5) Tā fezāyed āb-rūyet ez-saḫā

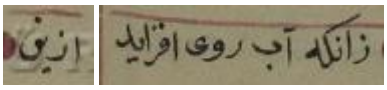
Der-saḫāvet, cömerdlige (6) yaʿnī muḥtācın ve fakīrlere çoḳ iḥsān itmege. ***Kūş***, çalış. (7) ***Eger dārī ġınā***, eger zenginlik ṭutar iseñ yaʿnī devletiñ (8) var ise. ***Tā fezāyed***, tā ki tezāyüd ide. ***Āb-rūyet***, (9) seniñ ḥürmet ü şerefiñ. ***Ez-saḫā***, saḫādan.

Ḥāṣılı (10) eger zengin iseñ muḥtācıñ ve faḳīrlere ṣarf itmege saʿy eyle (11) tā ki saḫāvetiñ cihetiyle devlet ü ʿizzetiñ tezāyüd ide.

437.

[198] Der-kenār:
Fā'ide: Ġınā, bi'l-feṭḥ ve'l-medd-i nefʿ ü kifāyet ü zenginlik maʿnāsınadır. Lākin bi'l-kesrü'l-med şol Türkī vü eşʿār ki ḫānende vü sāzendeler naġme-perdāz olurlar.

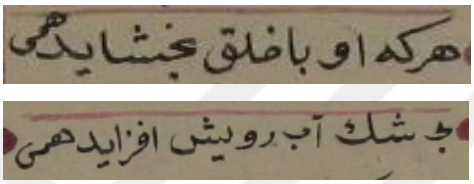
(12) Bord-bārī vü vefā-dārī güzīn

Z'ān ki āb-ı rūy efzāyed (13) ez-īn

Bord-bārī, yük eylediciliği. ***Vü vefā dārī***, (14) ve vefā ṭutıcılıgı. ***Güzīn***, iḫtiyār eyle. ***Z'ān ki***, (15) ol sebebden iḫtiyār eyle ki. ***Āb-rūy***, ḳadr u şerefiñ. (16) ***Efzāyed***, artar. ***Ez-īn***, bundan yaʿnī bu iki ṣıfatdan.

(17) Ḥāṣılı tīz meşreb olmayup ḥalīm ü tevāżuʿu vü vefādārlıġı **[147b]** (1) iḫtiyār eyle. Ol sebebden ki āb-rūyuñ bu iki ṣıfatdan (2) efzūn u ziyāde olur.[199]

438.

Her ki ū bā-ḫalḳ baḫşâyed hemī

(3) Bī-şek āb-rūyeş efzāyed hemī

Her ki, her kimse ki. (4) ***Ū***, o kimse. ***Bā-ḫalḳ***, ḫalḳa. **Baḫşâyed** ***hemī***, (5) esirger yaʿnī merḥamet eyler. ***Bī-şek***, şübhesiz. (6) ***Āb-rūyeş***, ol kimseniñ ḳadr u şerefi. ***Efzāyed hemī***, (7) tezāyüd eyler.

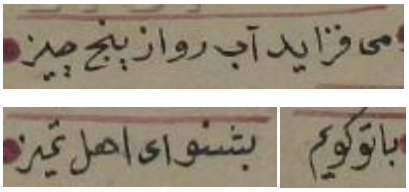
Ḥāṣılı her kimse ki o kimse ḫalḳa merḥamet (8) eyler ol kimseniñ ḳadr u şerefi şübhesiz tezāyüd eyler.

(9) **Fā'ide:** ***Hemī*** iki mevżuʿda daḫi ḥaḳīḳatde efʿāl üzerine (10) dāḫildir ki ***hemī*** **baḫşâyed** ve ***hemī efzūn*** dimekdir. Lākin (11) burada li-ecli'l-vezn muaḫḫar gelmişlerdir.

Der-Beyān-ı Ān Ki (12) Āb-Rūy Ez-Ān Ziyādet Mī-Şeved

Zīrde muḥarrer olan (13) ebyāt şol şeyiñ beyānındadır ki āb-rūy ol şeyden (14) efzūn olur.

439.

Mī-fezāyed āb-rū ez-penc çīz

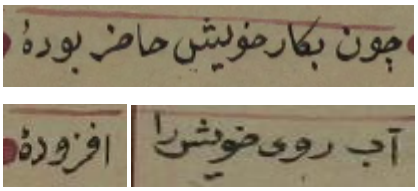
Bā-tu gūyem (15) bi-ş'nev ey ehl-i temiz

[199] Der-kenār: Zīrā kāddü'l-ḥalīm-i yekūn nebīye dinildi yaʿnī ḥalīm ve ḫalḳıñ bārın çeküp müteḥammil olmaḳ ṣıfat-ı enbiyādır ve vefā daḫi böyledir.

Mī-fezāyed, artar. ***Āb-rū***, (16) ḳadr u iʿtibār. ***Ez-penc çīz***, beş şeyden. ***Bā-tu***, saña. (17) ***Gūyem***, söylerim. ***Bi-ş'nev***, işit yaʿnī istimāʿ eyle. [148a] (1) ***Ey ehl-i temiz***, ey ehl-i idrāk!

Ḥāṣılı ḳadr u iʿtibār (2) beş şeyden tezāyüd ider. Ey erbāb-ı dirāyet! Ol beş (3) şeyi saña söylerim, istimāʿ idüp muḳteżāsıyla ʿāmil (4) ol.

440.

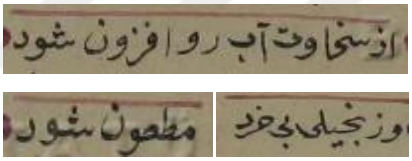
Çün be-kār-ı ḫ͟ᵛīş ḥāżır būde'i

Āb-rūy-ı ḫ͟ᵛīş-rā (5) efzūde'i

Çün, çünki. ***Be-kār-ı ḫ͟ᵛīş***, kendi işiñe. (6) ***Ḥāżır būde'i***, ḥāżır olmuşsun. ***Āb-rūy-ı ḫ͟ᵛīş-rā***, (7) kendiniñ ḳadr u iʿtibārıñı. ***Efzūde'i***, arturmışsın.

(8) Ḥāṣılı çünki kendi işiñe ḥāżır olmuşsun, kendiniñ (9) ḳadr u iʿtibārıñı artırmışsın. Eger işiñi ile sipāriş (10) idüp kendiñ ḥāżır olmazsan, il seniñ gibi yapmayup (11) miyān-ı nāsda seni taḫcīl idüp ḳadr u iʿtibārıñı şikest (12) eyler.

441.

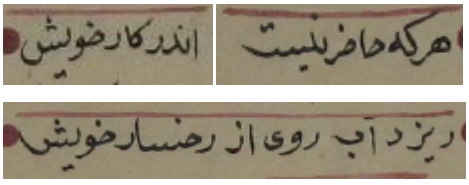
Ez-saḫāvet āb-rū efzūn şeved

V'ez buḫīlī bī-ḫıred (13) maṭʿūn şeved

Ez-saḫāvet, cömerdlikden. ***Āb-rū***, (14) insāniñ ḳadr u ḥürmet ü iʿtibārı. ***Efzūn*** şeved, ziyāde olur. (15) ***V'ez buḫīlī***, ammā buḫīllikden. ***Bī-ḫıred***, ʿaḳılsız. ***Maṭʿūn şeved***, (16) taʿyīb olunmuş olur.

Ḥāṣılı keremden insāniñ ḳadr (17) u iʿtibārı ziyāde olur. Ammā buḫīllikden ʿaḳılsız maṭʿūn [148b] (1) u maḳbūḥ olur yaʿnī aḥmaḳ kimse buḫli cihetiyle insāniñ (2) diline düşüp rezīl ü bed-nām olur.

442.

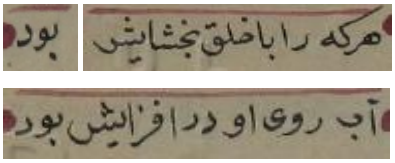
Her ki ḥāżır nīst (3) ender-kār-ı ḫ͟ᵛīş

Rīzed āb-rūy ez-ruḫṣār-ı ḫᵛīş

(4) ***Her ki***, her kimse ki. ***Ḥāżır nīst***, ḥāżır degildir. ***Ender-kār-ı*** (5) ***ḫᵛīş***, kendi işinde. ***Rīzed***, dökilür. ***Āb-rūy***, (6) ḳadr u şerefi. ***Ez-ruḫṣār-ı ḫᵛīş***, kendi yüzüñden.

(7) Ḥāṣılı her kimse ki kendi işinde mevcūd olmaz ise (8) ol kimseniñ ḳadr u şerefi kendi yüzüñden dökilür (9) yaʿnī bī-ḳadr u bī-ḥürmet olur.

443.

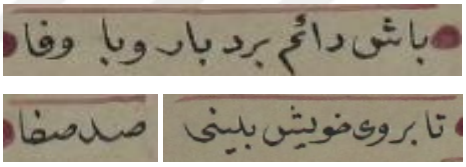
Her ki-rā bā-ḫalḳ baḫşāyiş (10) buved

Āb-rūy-ı ū der-efzāyiş buved

Her ki-rā, her kimseniñ (11) ki. ***Bā-ḫalḳ***, ḫalḳa. ***Baḫşāyiş buved***, esirgeyiş olur (12) yaʿnī raḥm u şefḳati olur. ***Āb-rūy-ı ū***, o kimseniñ (13) ḳadr u ḥürmeti. ***Der-efzāyiş buved***, artışda olur yaʿnī (14) artmaḳda olur.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki ḫalḳa raḥmı olur (15) öyle kimseniñ ḳadr u ḥürmet ü iʿtibārı artmaḳda olur.

444.

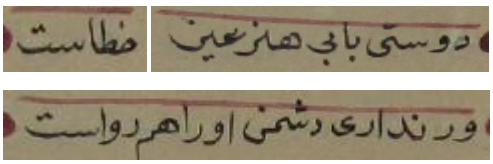
(16) Bāş dā'im bord-bār u bā-vefā

Tā be-rūy-ı ḫᵛīş bīnī (17) ṣad ṣafā

Bāş, ol. ***Dā'im***, dā'imā. ***Bord-bār***, yük [149a] (1) eyledici yaʿnī ḥalīm ü mütevāżıʿ. ***Ü bā-vefā***, ve vefāda. ***Tā be-rūy-ı*** (2) ***ḫᵛīş***, tā ki kendi yüzüñde. ***Bīnī ṣad ṣafā***, yüz (3) ṣafā vü ṣafvet göresin.

Ḥāṣılı dā'imā ḥalīm ü mütevāżıʿ (4) ve vaʿdiñi vefā itmekde ol tā ki kendi yüzüñde çoḳ (5) ʿizzet ü ṣafvet göresin.

445.

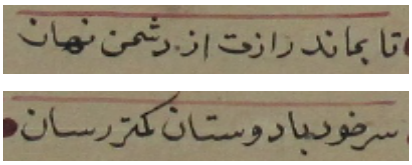
Dūstī bā-bī-hüner ʿayn-ı (6) ḫaṭāst

V'er ne-dārī düşmen ū-rā hem revāst

(7) ***Dūstī***, dostluḳ. ***Bā-bī-hüner***, hünersize. ***ʿAyn-ı ḫaṭāst***, (8) nefs-i ḫaṭādır. ***V'er***, ve eger. ***Ne-dārī***, ṭutmazsın. ***Düşmen***, (9) düşmen. ***Ū-rā***, o maḳūle[200] kimseyi. ***Hem revāst***, (10) daḫi cāʾizdir.

Ḥāṣılı hünersiz kimseye dostluḳ ʿayn-ı (11) ḫaṭādır. Zīrā dostluḳ hünerver ü dānişmend olan (12) kimseyedir. Bunuñ ġayrısına degildir. Ve eger o maḳūle olan (13) kimseyi düşmen ʿad itmezsen daḫi cāʾizdir. Yaʿnī ne dost (14) ve ne düşmen ʿad it.

446.

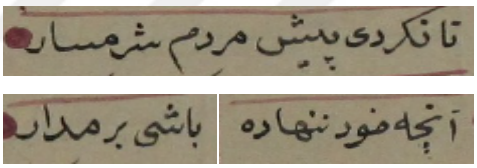
Tā be-māned rāzed ez-düşmen nihān

(15) Sırr-ı ḫod bā-dūstān kem-ter resān

Tā be-māned, tā ki ḳala. (16) ***Rāzed***, rāziñ yaʿnī sırrıñ. ***Ez-düşmen***, düşmenden. (17) ***Nihān***, gizlü. ***Sırr-ı ḫod***, kendi sırrıñı. ***Bā-dūstān***, [149b] (1) dostlara. ***Kem-ter resān***, az irişdir.

Ḥāṣılı (2) seniñ sırrıñ düşmenden gizlü ḳalmaḳ içün kendi (3) sırrıñı dostlara az irişdir yaʿnī hīç söyleme.

447.

(4) Tā ne-kerdī pīş-i merdüm şerm-sār

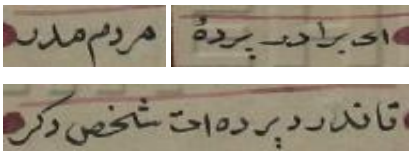
Ānçi ḫod ne-n'hāde (5) bāşī ber-me-dār

Tā ne-kerdī, tā ki olmayasın. ***Pīş-i merdüm***, (6) ḫalḳıñ öñünde. ***Şerm-sār***, maḥcūb. ***Ānçi***, (7) şol nesneyi ki. ***Ḫod***, kendiñ. ***Ne-n'hāde bāşī***, (8) ḳomamış olasın. ***Ber-me-dār***, ḳaldırma.

Fā'ide: (9) Bu maḳāmda mıṣrāʿ-ı evvel, mıṣrāʿ-ı sāniye ʿilletdir.

(10) Ḥāṣılı kendiñ eliñle ḳomadıġıñ şeyi ḳaldırma (11) zīrā ḫalḳıñ yanında maḥcūb olmayasın.

448.

Ey berāder perde-i (12) merdüm me-der

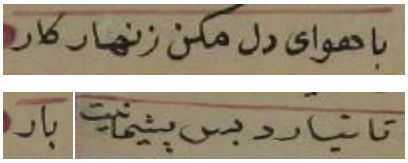
[200] Der-kenār: Makūle, cins ü ḫūy-ı ḫūb.

Tā ne-dirred perdeet şaḫṣ-ı diger

Ey berāder, (13) ey ḳarındaşım! ***Perde-i merdüm***, ḫalḳıñ perdesiñi. ***Me-der***, (14) yaratma yaʿnī ḫalḳıñ gizlü olan ʿaybıñı ifşā itme. ***Tā ne-dirred***, (15) tā ki yaratmaya. ***Perdeet***, seniñ perdeñi. ***Şaḫṣ-ı*** (16) ***diger***, ġayrı kimse.

Ḥāṣılı ey birāderim! Ḫalḳıñ gizlü (17) olan ʿaybıñı ifşā itme tā ki ġayrı kimse daḫi seniñ **[150a]** (1) ʿaybıñı fāş itmeye. Zīrā **men daḳḳa duḳḳadır**[201] yaʿnī bir insān (2) itdügi nesneye göre bulur gerek ḫayr ve gerek şer.

449.

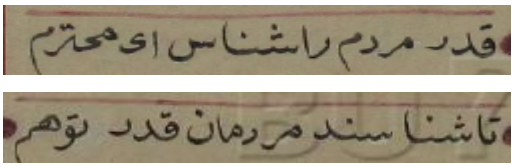
(3) Bā-hevā-yı dil me-kon zinhār kār

Tā ne-yāred bes peşīmānīt (4) bār

Bā-hevā-yı dil, gönlüñ hevāsıyla. ***Me-kon***, itme. (5) ***Zinhār***, ṣaḳın. ***Kār***, iş. ***Tā ne-yāred***, tā ki getürmeye. (6) ***Bes peşīmānīt bār***, saña çoḳ peşīmānlıḳ yüki.

(7) Ḥāṣılı ṣaḳın ārzū-yı dil ile kār itme yaʿnī hevā-yı nefse (8) tābiʿ olma tā ki saña çoḳ peşīmānlıḳ yüki getürmeye yaʿnī (9) hevā-yı nefse ve ārzū-yı dile tābiʿ olan kimse ṣoñra (10) çoḳ nedāmet çeker.

450.

Ḳadr-i merdüm-rā şināsey muḫterem

(11) Tā şināsend merdümān ḳadr-i tu hem

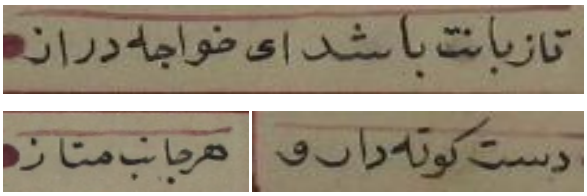
Ḳadr-i merdüm-rā, (12) insānıñ ḳadr u ḳıymetiñi. ***Şināsey***, añla yaʿnī bil. (13) ***Ey muḫterem***, ey muʿazzez olan kimse! ***Tā şināsend***, (14) tā ki bileler. ***Merdümān***, ādemler. ***Ḳadr-i tu hem***, seniñ ḳadriñi (15) daḫi.

Ḥāṣılı ey muḫterem olan kimse! İnsānıñ ḳadriñi (16) bil ki anlar daḫi seniñ ḳadriñi bileler ve seni ʿālī ṭutalar.

451.

---

[201] Kapı çalanın kapısı çalınır, çalma elin kapısını çalarlar kapını (Arap atasözü). Bugün, bir başkasına yapılan kötülüğün misliyle kendi başına geleceğini düşünmek gerektiğini ifade eden bu atasözünün Farsçası مدر تا پرده‌ات ماند بجای پرده مردم şeklindedir (Beyzadeoğlu, 2005, s. 27).

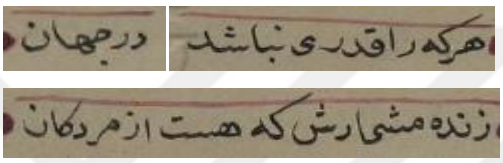
(17) Tā zebānet bāşed ey ḫ^vāce dırāz

Dest kūteh dār u [150b] (1) her cānib-i me-tāz

Tā zebānet, tā ki seniñ diliñ. ***Bāşed***, (2) ola. ***Ey ḫ^vāce***, ey efendi! ***Dırāz***, uzun. (3) ***Dest***, eliñi. ***Kūteh dār***, ḳışa ṭut yaʿnī çek. ***U her cānib-i*** (4) ***me-tāz***, ve her cānibe ḳoşma.

Ḥāşılı ey dānişmend olan (5) ḫ^vāce! Tā ki seniñ lisānıñ uzun ola yaʿnī beyne'n-nās (6) yüzüñ aḳ ve añnıñ açıḳ olmaḳ içün eliñi ḳışa ṭut (7) ve her ṭarafa ḳoşma ve segirtme.

452.

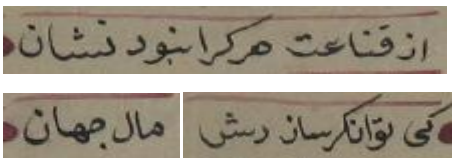
Her ki-rā ḳadrī ne-bāşed (8) der-cihān

Zinde me-ş'māreş ki hest ez-mürdegān

(9) ***Her ki-rā***, her kimseniñ ki. ***Ḳadrī***, bir iʿtibārı. ***Ne-bāşed***, (10) olmaya. ***Der-cihān***, dünyāda. ***Zinde me-ş'māreş***, ol kimseyi (11) diri ʿad itme. ***Ki hest ez-mürdegān***, zīrā öyle kimse (12) ölmüşlerdendir yaʿnī ölü ḥükmündedir.

Ḥāşılı (13) her kimseniñ ki bed-zebānlıġı cihetiyle dünyāda bir ḳadr ve bir iʿtibārı olmaya, sen (14) ol kimseyi diri ʿad itme. Zīrā ḳadr[202] u iʿtibārı olmayup (15) taḥḳīr ile geçen ʿömr, ʿömr-i ḥayātī degildir belki ʿömr-i memātīdir.[203]

453.

(16) Ez-ḳanāʿat her ki-rā ne-b'ved nişān

Key tüvānger sāzedeş (17) māl-ı cihān

Ez-ḳanāʿat , ḳanāʿatden. ***Her ki-rā***, [151a] (1) her kimseniñ ki. ***Ne-b'ved nişān***, ʿalāmeti olmaz. ***Key***, (2) ḳaçan. ***Tüvānger sāzedeş***, añı zengīn düzer. ***Māl-ı cihān***, (3) dünyānıñ mālı.

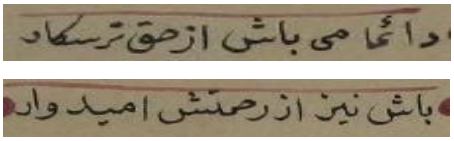
---

[202] Metinde "kadr" sözcüğündeki 'r' harfi sehven iki kez yazılmıştır.

[203] Der-kenār: Ve maʿmāfih öyle kimseniñ ḥaḳāretine bādī olan aḫlāḳ-ı reddiye ve efʿāl-i ḳabīḥiyyesidir.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki ḳanāʿatden (4) nişān u ʿalāmeti olmaz, dünyānıñ mālı ol kimseyi (5) ḳaçan zengīn düzer yaʿnī ġanī olup ṭoymaz. Zīrā ehl-i ḥırṣı (6) ancaḳ ṭopraḳ ṭoyurur.

454.

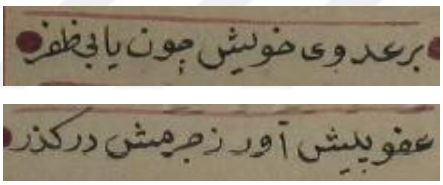
Dā'imā mī-bāş ez-Ḥaḳ tersgār

(7) Bāş nīz ez-raḥmeteş ümīdvār

Dā'imā, dā'im. (8) ***Mī-bāş***, ol. ***Ez-Ḥaḳ***, Ḥaḳ'dan. ***Tersgār***, ḳorḳucı. (9) ***Bāş nīz***, daḫi ol. ***Ez-raḥmeteş***, Ḥaḳḳ'ıñ raḥmetinden. (10) ***Ümīdvār***, ümīdlü.

Ḥāṣılı dā'imā Ḥaḳ'dan ḳorkucı (11) ol, emn üzerine olma. Zīrā küfrdür. Daḫi Ḥaḳḳ'ıñ raḥmetinden ümīdlü ol. Nā-ümīd olma (12) ki bu daḫi küfrdür. Zīrā Allāhu Teʿālā Ḥażretleri **Lā teḳneṭü min raḥmeti'l- (13) lāh**[204] buyurmuşlardır.

455.

Ber-ʿadū-yı ḫ^{v}*īş çün yābī ẓafer*

(14) ʿAfv pīş-āver zi-cürmeş der-güẕer

Ber-ʿadū-yı ḫ^{v}***īş***, (15) kendi düşmeniñ üzerine. ***Çün***, çünki. ***Yābī ẓafer***, (16) ẓafer bulasın. ***ʿAfv***, ʿafvı. ***Pīş-āver***, öñüne getür. (17) ***Zi-cürmeş***, ol ʿadūnuñ günāhından. ***Der-güẕer***, geç[205].

[151b] (1) Ḥāṣılı çünki kendi düşmeniñe ġālib olasın ʿafvı (2) öñüne getür, günāhından geç. Yaʿnī ġālibiyetiñ cihetiyle ḳatl (3) u intiḳām efkārında olma.

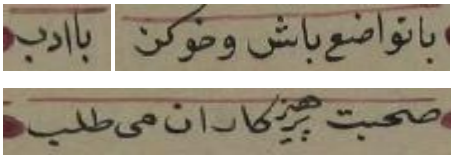
---

[204] "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin." Kur'an-ı Kerim, Zümer 39/53.

[205] Asıl nüshada [151a] ve [151b] varakları arasında farklı yazı stili ile yazılan ve metne sonradan iliştirilen kağıt üzerinde yazılanlar aşağıda verilmiştir. Nüshada normal sayfa numaralarının aksamaması ve konunun bütünlüğünün bozulmaması metne eklenen mezkur kısmın tamamlayıcı nitelikte, metinden bağımsız ve metne sonradan eklenen bir bölüm olduğunu göstermektedir.

Beş şey'den ʿırż u nāmūs ve āb-rūy ziyāde olur, ziyādelenüp artar. (2) meẕkūr beş şey'den evvelkisi kendi işiñi ele sipāriş itmeyüp kendiñ (3) görmekdir. İkincisi baḫīl ü mümsik olmayup kerīm ü seḫī olmaḳdır. (4) Üçüncisi ḫalḳa raḥm u şefḳat itmekdir. Dördüncisi ḥakīm ü (5) mütevāżıʿ ü ehl-i vefā olup bī-hüner kimseye dost olmamaḳ ve sırrını(5) ve ḫalḳıñ gizlü olan ʿaybını ifşā vü iẓhār itmemek ve hevā-yı nefsine (6) tābiʿ olmaḳ ve kendi eliñle ḳomadıġıñ şey'i ḳaldırmayup el degdir- (7) memek ve ṭoḳunmamaḳdır. Beşincisi ʿālim ü fāżılları tiryāk ve (8) cāhil ü aḥmaḳları zehr-i ḳātil ve semm-i helāhil bilmekdir.

456.

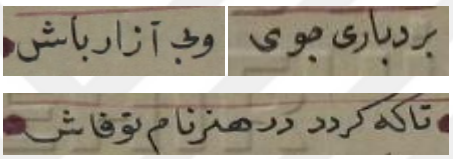
Bā-tevāżuʿ bāş u ḫū kon (4) bā-edeb

Ṣoḥbet-i perhīz-kārān mī-ṭaleb

Bā-tevāżuʿ, tevāżuʿ (5) ile. ***Bāş***, ol. ***U ḫū kon***, ve ḫūy it. ***Bā-edeb***, (6) edeb ile. ***Ṣoḥbet-i perhīz-kārān***, perhīz-kārlarıñ muṣāḥabetiñi (7) yaʿnī umūr-ı dīnde ehl-i vuḳūf olan kimseleriñ muḳārenetiñi. (8) ***Mī-ṭaleb***, iste.

Ḥāṣılı tevāżuʿ ṣıfatıyla muttaṣıf (9) olup edeb ile ḫūylan yaʿnī müʾeddeb ol ve insān-ı (10) kāmillleriñ muṣāḥabetiñi ṭaleb it.

457.

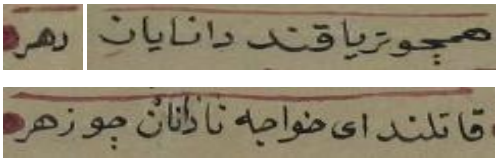
Bord-bārī cūy (11) u bī-āzār bāş

Tā ki kerded der-hüner nām-ı tu fāş

(12) ***Bord-bārī***, yük eyleyiciligi yaʿnī aḫlāḳ-ı ḥamīdeyi. ***Cūy***, (13) ara yaʿnī Ḥaḳ'dan iste. ***U bī-āzār bāş***, ve bī-āzār (14) ol yaʿnī kimseyi incitme. ***Tā ki***, tā ki. ***Kerded***, ola. (15) ***Der-hüner***, hünerde. ***Nām-ı tu***, seniñ nāmıñ. ***Fāş***, (16) ẓāhir.

Ḥāṣılı İzid-i Teʿālā ve Teḳaddes Ḥāżretleri'nden (17) aḫlāḳ-ı ḥamīdeyi ṭaleb it ve kimseyi rencīde itme **[152a]** (1) tā ki hünerde seniñ nāmıñ münteşir ola yaʿnī aḫlāḳ-ı (2) ḥamīden ve bī-āzārlıġıñ sebebiyle efvāh-ı nāsda nīk- (3) nāmıñ yād u teẕkār ola.

458.

Hemçü tiryāḳend dānāyān-ı (4) dehr

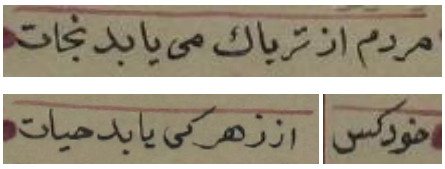
Ḳātilend ey ḫ^{v}āce nā-dānān çü zehr

Hemçü (5) ***tiryāḳend***, tiryāḳ gibidirler. ***Dānāyān-ı dehr***, zamānıñ (6) ʿālimleri. ***Ḳātilend***, ḳātillerdir. ***Ey ḫ^{v}āce***, ey efendi! (7) ***Nā-dānān***, nā-dānlar yaʿnī cāhiller. ***Çü zehr***, zehr gibi.

(8) Ḥāṣılı dünyānıñ ʿālim ü fāżılları tiryāḳ gibidirler (9) ey efendi! Cāhiller zehr gibidirler.

Fā'ide: ʿĀlimlerden (10) murād ʿilm-i ḥaḳiḳīye vāḳıf olanlardır. Yoḫsa ehl-i hevā (11) ve dünyā-perest olan ʿālimler degildir. Tiryāḳ-ı ḳāṭıʿu's-sem (12) olmaġla ʿilm-i ḥaḳīḳīye vāḳıf olanlar ḥubb-ı māsivāyı ḳalbden (13) ḳatʿ sebebiyle tiryāḳa ve cāhilleri zehre teşbīh buyur- (14) muşlardır.

459.

Merdüm ez-tiryāk mī-yābed necāt

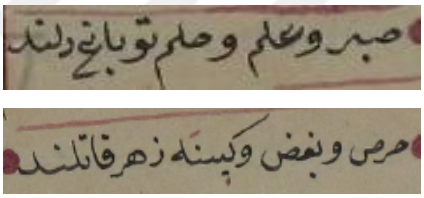
Ḫod kesī (15) ez-zehr key yābed ḥayāt

Merdüm, insān. ***Ez-tiryāk***, (16) tiryāḳden. ***Mī-yābed necāt***, ḫalāṣ bulur. ***Ḫod*** (17) ***kesī***, āḫir bir kimse. ***Ez-zehr***, zehrden. ***Ki yābed*** **[152b]** (1) ***ḥayāt***, ḳaçan ḥayāt bulur yaʿnī bulmaz.

Ḥāṣılı insān (2) mesmūm olduḳda tiryāḳdan ḳurtulur. Āḫir bir kimse ḳaçan (3) zehrden ḥayāt bulur yaʿnī bulmaz. İşte ʿālim ile cāhil (4) daḫi böyledir ki ʿālim fażlı cihetiyle helāk-ı bāṭınīden (5) ḫalāṣa sebeb ve cāhil, cehli sebebiyle helāka bāʿiṣdir.

(6) **Fā'ide:** Eger ***tiryāk*** kāf ile olursa Fārsī, ḳāf ile (7) olursa ʿArabīdir dimişler.

460.

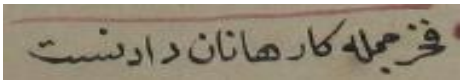
Ṣabr u ʿilm ü ḥilm-i tu bāġ-ı dilend

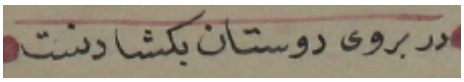
(8) Ḥırṣ u buġż u kīneh zehr-i ḳātilend

Ṣabr u ʿilm ü ḥilm-i (9) ***tu***, seniñ ṣabr ve ʿilm ve ḥilmiñ. ***Bāġ-ı dilend***, göñlüñ bāġçe- (10) sidirler. ***Ḥırṣ u buġż u kīneh***, ḥırṣ ve buġż ve kibr (11) ü kīniñ. ***Zehr-i ḳātilend***, ḳātil olan zehrlerdir.

(12) Ḥāṣılı seniñ aḫlāḳ-ı ḥamīdeñ, ḳalbiñ şerefi ve bāʿiṣ-i (13) ḥayātıñdır tiryāk gibi. Zīrā aḫlāḳ-ı ḥasene ile ḳalb (14) zinde olur. Nitekim ḥırṣ u kibr ve kīniñ ve emṣāli ḳalb öldirici (15) olan zehrdirler. Zīrā bu maḳūle aḫlāḳ ile yaʿnī aḫlāḳ-ı żemīme ile ḳalb mürde (16) ve nefs zinde olur.

461.

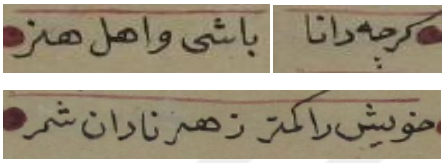
Faḫr-i cümle kārhā nān dādenest

(17) Der-be-rūy-ı dūstān be-g'şādenest

Faḫr-i cümle kārhā, [153a] (1) cümle işleriñ iftiḫārı. *Nān dādenest*, etmek virmekdir (2) yaʿnī ṣıfat-ı saḫādır. *Der-be-rūy-ı dūstān*, dostlarıñ (3) yüziñe ḳapuyı. *Be-g'şādenest*, açmaḳdır.

Yaʿnī bāb- (4) güşā olup gelene gidene ikrām itmekdir.

462.

Gerçi dānā (5) bāşī vü ehl-i hüner

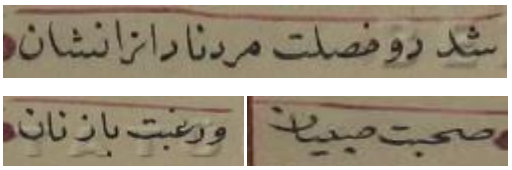
Ḫ"īş-rā kemter zi-her nā-dān şümar

(6) *Gerçi*, egerçi yaʿnī her ne ḳadar. *Dānā bāşī vü ehl-i hüner*, (7) ʿālim ve ehl-i hüner olur iseñ. *Ḫ"īş-rā*, kendiñi. (8) *Kemter*, ḳalīl. *Zi-her nā-dān*, her cāhilden. *Şümar*, ṣay.

(9) Ḥāṣılı her ne ḳadar ʿālim ve ehl-i hüner olur iseñ kendiñi (10) her cāhilden aşaġı ʿad it yaʿnī ṣıfat-ı tevāżuʿı iḫtiyār eyle. (11) Zīrā kemāl-i insānī bunuñladır.

Tenbīhāt-ı Uḫrā

463.

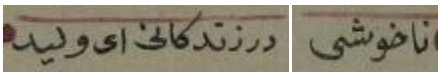
(12) Şod dü ḫaṣlet merd-i nā-dān-rā nişān

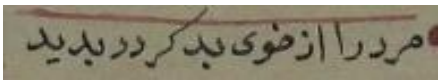
Ṣoḥbet-i ṣıbyān (13) u raġbet bā-zenān

Şod, oldı. *Dü ḫaṣlet*, iki (14) ḫūy u meşreb. *Merd-i nā-dān-rā*, cāhil olan insāna. (15) *Nişān*, ʿalāmet. *Ṣoḥbet-i ṣıbyān*, iki ḫaṣletden (16) birisi tāzeleriñ muṣāḥabetidir. *U raġbet bā-zenān*, (17) ve birisi daḫi ḳarılara meyl ü maḥabbet itmekdir.

Ḥāṣılı [153b] (1) bu iki ḫūy cāhil olan kimseye nişān u ʿalāmet (2) oldı. Ol iki ḫūyuñ birisi tāzelerle ṣoḥbet ü ülfetdir (3) ve birisi daḫi ḳarılara meyl ü maḥabbet itmekdir.

464.

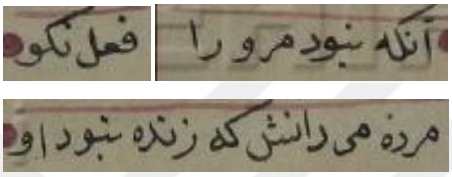
Nā-ḫoşī (4) der-zindegānī ey velīd

Merd-rā ez-ḫūy-ı bed kerded bedīd

(5) ***Nā-ḫoşī***, nā-ḫoşluḳ. ***Der-zindegānī***, dirilikde. ***Ey velīd***, (6) ey civān! ***Merd-rā***, insāna. ***Ez-ḫūy-ı bed***, fenā olan (7) ḫūydan. ***Kerded bedīd***, ẓāhir olur.

Ḥāṣılı ey civān! (8) Ḥayātda ḫoş olmamaḳ yaʿnī rāḥat u ṣafā ile zamān-güẕār (9) olmamaḳ insāna aḫlāḳ-ı ẕemīmeden ẓāhir olur. Eger (10) aḫlāḳ-ı ḥamīde ṣāḥibi olur iseñ dünyā ve āḫiretde (11) āsāyiş ü rāḥat bulursın.

465.

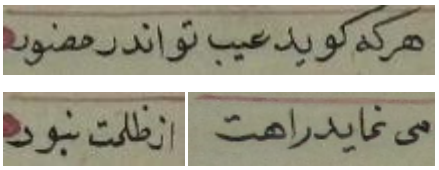
Ān ki ne-b'ved mer-ü-rā (12) fiʿl-i nikū

Mürde mī-dāniş ki zinde ne-b'ved ū

Ān ki, (13) ol kimse ki. ***Ne-b'ved***, olmaz. ***Mer-ü-rā***, aña. ***Fiʿl-i nīkū***, (14) güzel olan iş. ***Mürde mī-dāniş***, ol kimseyi (15) ölmüş bil. ***Ki zinde ne-b'ved ū***, zīrā ol kimse diri (16) olmaz.

Ḥāṣılı ol kimse ki aña efʿāl-i ḥasene vü aḫlāḳ-ı (17) ḥamīde olmaz, ol kimseyi ölmüş bil. Zīrā öyle kimse diri **[154a]** (1) olmaz yaʿnī dünyāda gerçi ekl ü şürb idüp güẕer ise de (2) fi'l-ḥaḳīḳa mürdedir. Zīrā ḳalb gözi ḳapalıdır.

466.

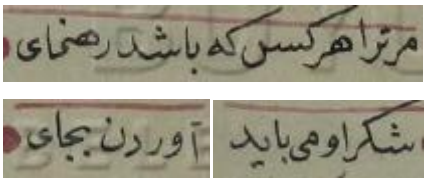
(3) Her ki gūyed ʿayb-ı tu ender-ḥużūr

Mī-nümāyed rāhet (4) ez-ẓulmet be-nūr

Her ki, her kimse ki. ***Gūyed***, söyler. (5) ***ʿAyb-ı tu***, seniñ ʿaybıñı. ***Ender-ḥużūr***, yanıñda. (6) ***Mī-nümāyed***, gösterir. ***Rāhet***, saña yol. ***Ez-ẓulmet***, (7) ẓulmetden. ***Be-nūr***, nūra.

Ḥāṣılı her kimse ki (8) seniñ ʿaybıñı ḥużūrunda yüzüñe söyler, ol kimse (9) seniñ muḫliṣ dostuñdur. Zīrā saña ẓulmetden nūra (10) yol gösterir yaʿnī ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'a imtiṣālini mūceb olur.

467.

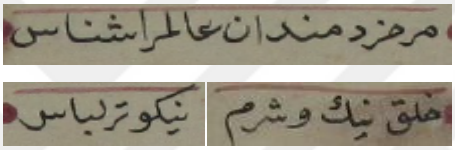
(11) Mer tu-rā her kes ki bāşed reh-nümāy

Şükr-i ū mī-bāyed (12) āverden be-cāy

Mer tu-rā, saña. ***Her kes ki***, her kimse ki. (13) ***Bāşed reh-nümāy***, yol gösterici olur yaʿnī ṭarīḳ-i Ḥaḳ'da (14) saña mürşid olur. ***Şükr-i ū***, anıñ şükriñi. ***Mī-bāyed*** (15) ***āverden be-cāy***, yerine getürmek gerekdir.

Ḥāṣılı (16) her kimse ki ṭarīḳ-i Ḥaḳ'da saña mürşid ola, ol mürşidiñ (17) şükriñi yerine getürmek lāzımdır yaʿnī ʿaybıñı söyleyene **[154b]** (1) meẕemmet ü infiʿāl itmeyüp teşekkür itmek vācib ü elzemdir.

468.

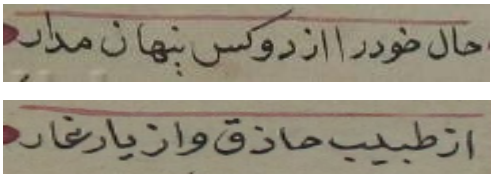
(2) Mer ḫıredmendān-ı ʿālem-rā şinās

Ḫulḳ-ı nīk ü şerm (3) nīkūter libās

Mer ḫıredmendān-ı ʿālem-rā, dünyānıñ ʿāḳil (4) ü ʿālimleri içün. ***Şinās***, añla. ***Ḫulḳ-ı nīk ü şerm***, (5) eyü olan ḫūyı ve ḥayāyı. ***Nīkūter libās***, ziyāde güzel (6) libās.

Ḥāṣılı dünyānıñ ʿāḳil ü ʿālimleri içün ḫūyı (7) ve ḥayāyı aḫlāḳ-ı ḥamīde añla yaʿnī aḥmaḳ kimse libās-ı (8) zīneti giyse anıñ gibi güzel olmaz. Zīrā aḫlāḳ-ı ḥamīdeden (9) bī-behredir.

469.

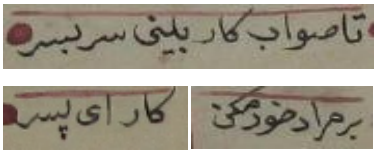
Ḥāl-i ḫod-rā ez-dü kes pinhān me-dār

(10) Ez-ṭabīb-i ḥāẕıḳ u ez-yār-ı ġār

Ḥāl-i ḫod-rā, kendi ḥāliñi. (11) ***Ez-dü kes***, iki kimseden. ***Pinhān me-dār***, gizlü (12) ṭutma. ***Ez-ṭabīb-i ḫāẕıḳ***, ḫāẕıḳ olan ṭabībden. (13) ***U ez-yār-ı ġār***, ve ṣādıḳ olan muḥibden.

Ḥāṣılı (14) kendi ḥāliñi iki kimseden gizlü ṭutma, söyle. Birisi (15) ṭabīb-i ḥāẕıḳdan yaʿnī ʿilm-i ṭıbda mahāret-i kāmilesi olan (16) kimseden derdiñi ve birisi daḫi muḫliṣ olan dostuñdan (17) ġam u kederiñi.

470.

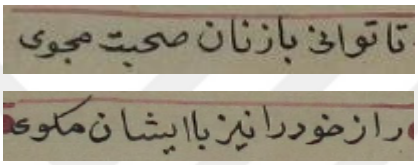
Tā ṣavāb-ı kār bīnī ser-be-ser

Ber-murād-ı ḫod me-kon [155a] (1) kār ey piser

Tā ṣavāb-ı kār, tā ki işiñ ṣavābıñı. ***Bīnī***, (2) göresin. ***Ser-be-ser***, mine'l-evvel ilā'l-āḫir. ***Ber-murād-ı ḫod***, (3) kendi murādıñ üzerine. ***Me-kon kār***, iş işleme. (4) ***Ey piser***, ey oġul!

Ḥāṣılı işiniñ ḫaṭā olmayup bi'l- (5) külliye ṣavāb u rāst olmasıñı ister iseñ ey püser, (6) kendi murādıñ üzerine iş işlemeyüp dīger kimselerle (7) meşveret itmelidir.

471.

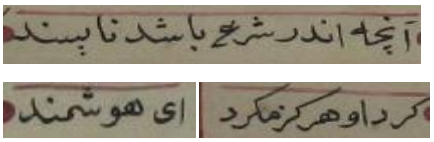
Tā tüvānī bā-zenān ṣoḥbet me-cūy

(8) Rāz-ı ḫod-rā nīz bā-īşān me-gūy

Tā tüvānī, mādāmki (9) ḳādir iseñ yaʿnī ḳādir oldıġıñ vaḳt. ***Bā-zenān***, (10) ḳarılar ile. ***Ṣoḥbet me-cūy***, ṣoḥbet ṭaleb itme. ***Rāz-ı ḫod-rā*** (11) ***nīz***, kendiniñ sırrıñı daḫi. ***Bā-īşān me-gūy***, ḳarılara (12) söyleme.

Ḥāṣılı ḳādir oldıġıñ vaḳt, ḳarılar ile (13) çoḳ ṣoḥbet ü ülfet itme. Zīrā keşret-i ülfet cihetiyle (14) ehl-i ġafletden olursın ve kendi sırrıñı daḫi anlara (15) söyleme. Zīrā nāḳıṣatü'l-ʿaḳla olduḳları sebebiyle (16) żabṭ u ḥıfẓına ḳādir olmayup ifşā vü iẓhār iderler.

472.

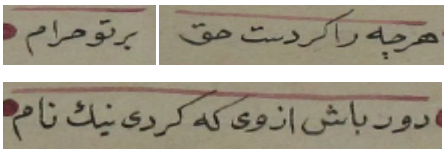
(17) Ān çi ender-şerʿ bāşed nā-pesend

Gird-i ū hergiz me-gerd [155b] (1) ey hūş-mend

Ān çi, ol nesne ki. ***Ender-şerʿ***, (2) şerīʿat-ı Ḫudā'da. ***Bāşed nā-pesend***, nā-maḳbūl olur. (3) ***Gird-i ū***, anıñ eṭrāfında. ***Hergiz***, aṣlā. ***Me-gerd***, ṭolanma. (4) ***Ey hūş-mend***, ey ʿaḳl ṣāḥibi!

Ḥāṣılı şol şey ki (5) şerīʿatde maḳbūl degildir, ey ʿāḳıl u fāżıl, aṣlā o şeyiñ (6) eṭrāfında ṭolanma! Zīrā şerʿe muḫālif olan işi bir insān (7) işlese o anda ʿāṣī olur.

473.

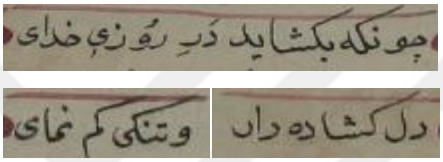
Her çi-rā kerdest Ḥaḳ (8) ber-tu ḥarām

Dūr bāş ez-vey ki kerdī nīk-nām

Her çi-rā, (9) her nesneyi ki. ***Kerdest***, itmişdir. ***Ḥaḳ***, Allāh. ***Ber-tu***, (10) seniñ üzerine. ***Ḥarām***, ḥarām. ***Dūr bāş***, uzaḳ ol. (11) ***Ez-vey***, andan. ***Ki kerdī***, ki olasın. ***Nīk-nām***, (12) eyü adlu.

Ḥāṣılı her nesneyi ki Allāhu Teʿālā Ḥażretleri (13) seniñ üzerine ḥarām itmişdir, ol nesneden uzaḳ (14) ol ki nīk-nām olasın yaʿnī ʿindallāh maḳbūl olasın dimekdir.

474.

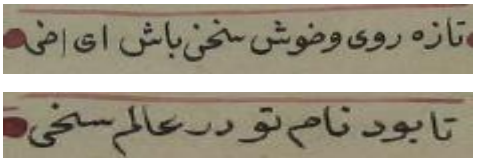
(15) Çünki be-g'şāyed der-i rūzī Ḫudāy

Dil güşāde dār (16) u tengī kem nümāy

Çünki, çünkü. ***Be-g'şāyed***, açar. (17) ***Der-i rūzī***, rızḳıñ ḳapusuñı. ***Ḫudāy***, Allāh. ***Dil***, ḳalbiñi. [156a] (1) ***Güşāde dār***, açılmış ṭut. ***U tengī***, ve ṭarlığı. (2) ***Kem nümāy***, az göster.

Ḥāṣılı çünki Allāhu Teʿālā Ḥażretleri rızḳıñ (3) ḳapusuñı açar ve señi merzūḳ ider sen daḫi bāṭında ḳalbiñi münşeriḥ (4) eyle ve ẓāhirde dārlığı az göster yaʿnī hīç gösterme. (5) Hemān şükr it.

475.

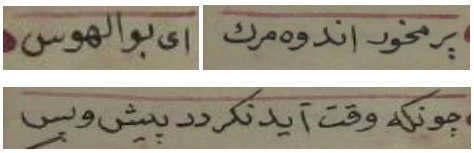
Tāze-rūy u ḫoş süḫan bāş ey aḫī

(6) Tā buved nām-ı tu der-ʿālem saḫī

Tāze-rūy, güler yüzlü. (7) ***U ḫoş süḫan***, ve mülāyim sözlü. ***Bāş***, ol. ***Ey āḫī***, (8) ey ḳarındaş. ***Tā buved***, zīrā olur. ***Nām-ı tu***, seniñ nāmıñ. (9) ***Der-ʿālem***, ʿālemde. ***Saḫī***, cömerdlik.

Ḥāṣılı ey dīn (10) ḳarındaşı! Güleryüzlü ve güzel sözlü ol! Ve mālıñ (11) çoḳ ise faḳra ve dervīşāna beẕl ü iḥsān eyle. (12) Zīrā ʿālemde seniñ nāmıñ cömerdlik olur yaʿnī ḫalḳ (13) seniñ ḥüsn-i ḥāline şahādet iderler. Bu ise ḥaḳḳında (14) fāʾide-i uḫreviyeyi mūceb olur.

476.

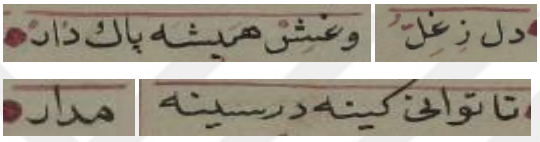
Pür me-ḫor endūh-ı merg (15) ey bū'l-heves

Çünki vaḳt āyed ne-kerded pīş ü pes

(16) ***Pür me-ḫor***, çoḳ yeme. ***Endūh-ı merg***, mevtiñ ġam u ḫavfiñı. (17) ***Ey bū'l-heves***, ey ebū'l-heves yaʿnī ey ḥayāt-ı fānīye **[156b]** (1) ḥarīṣ olan kimse! ***Çünki vaḳt āyed***, çünki merg (2) vaḳti gelür. ***Ne-kerded pīş ü pes***, ilerü ve girü olmaz.

(3) Ḥāṣılı ey ḥayāt-ı fānīye ḥarīṣ olan kimse! Mevtiñ (4) ġam u ḫavfiñı itme. Çünki ölümüñ vaḳti gele ilerü ve girü (5) olmaz yaʿnī hīç ḳurtulmaġa dermān yoḳdur.

477.

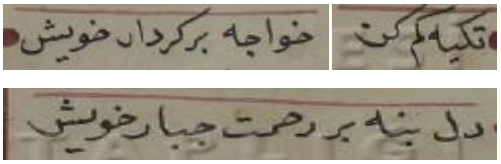
Dil zi-ġıll (6) u ġış hemīşe pāk dār

Tā tüvānī kīne der-sīne (7) me-dār

Dil, ḳalbiñi. ***Zi-ġıll u ġış***, ġıll ve ġışdan (8) yaʿnī aḫlāḳ-ı ẕemīmeden. ***Hemīşe***, dāʾimā. ***Pāk dār***, (9) temiz ṭut. ***Tā tüvānī***, ḳādir oldıġıñ ḳadar. ***Kīne der-sīne*** (10) ***me-dār***, sīneñde kīn ü ʿadāvet ṭutma.

Ḥāṣılı (11) ḳalbiñi aḫlāḳ-ı ẕemīmeden dāʾimā temiz ṭut ve ḳādir oldıġıñ (12) ḳadar sīneñde kīn ü ʿadāvet ṭutma.[206]

478.

Tekye kem kon (13) ḫ̲ᵛāce ber-kirdār-ı ḫ̲ᵛīş

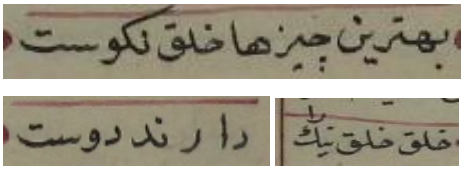
Dil bi-nuh ber-raḥmet-i Cabbār-ı ḫ̲ᵛīş

(14) ***Tekye kem kon***, az iʿtimād eyle yaʿnī hīç itme. ***Ḫ̲ᵛāce***, (15) efendi. ***Ber-kirdār-ı ḫ̲ᵛīş***, kendiniñ fiʿl ü ʿameline. (16) ***Dil***, göñlüñi. ***Bi-nuh***, ḳoy. ***Ber-raḥmet-i Cabbār-ı ḫ̲ᵛīş***, (17) kendi Ġaffār'ıñ olan Allāhu Teʿālā'nıñ raḥmetine.

[206] Der-kenār:
Fāʾide: Ġış bi'l-kesr ḫıyānet itmek ve yaramaz olmaḳ ve ṣāfī olmayup ḳarışıḳ olmaḳ. Ġıl daḫi kesr-i ġayn ile ḥased ü ġış maʿnāsınadır.

Ḥāṣılı **[157a]** (1) Ey efendi! Kendiniñ fiʿl ü ʿameline hīç ṭayanma yaʿnī (2) ʿamel-dārem diyü nefsiñe maġrūriyet getürme. Belki göñlüñi (3) kendi Tañrı'ñıñ raḥmetine ḳoy yaʿnī ancaḳ Ḫudā'ya iʿtimād (4) eyle.

479.

Bihterīn-i çīzhā ḫulḳ-nikūst

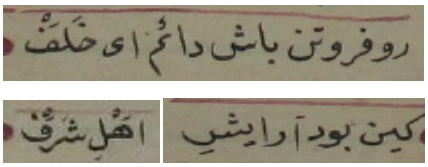
Ḫalḳ ḫulḳ-nīk-rā (5) dārend dūst

Bihterīn-i çīzhā, şeyleriñ (6) eyüsi. ***Ḫulḳ-nikūst***, güzel olan ḫūy ve ṭabīʿatdir. (7) ***Ḫalḳ***, nāss-ı ʿālem. ***Ḫulḳ-ı nīk-rā***, eyü olan ḫūyı. (8) ***Dārend***, ṭutarlar. ***Dūst***, dost.

Ḥāṣılı (9) ṣıfat-ı insāniyeniñ eñ aʿlā ve eyüsi aḫlāḳ-ı ḥamīdedir. (10) Zīrā Allāhu Teʿālā ve nāss-ı ʿālem aḫlāḳ-ı ḥamīde ile muttaṣıf (11) olan kimseyi severler.

Fā'ide: ***Bihterīn***'deki ***yā*** nisbet (12) ve ***nūn*** nisbet olan ***yā***'yı teʾkīddir. ***Çīz***, şey ve nesnedir. (13) ***Hā***, edāt-ı cemʿdir. Ve ***bihterīn-i çīzhā***, terkīb-i iżāfīdir. (14) ***Ḫulḳ***, ***ḫā***'nıñ żammıyla ḫūy dimekdir. Üçünci ***ḫulḳ*** gibi (15) ve ***nikūst***, anıñ ṣıfatıdır. El-ḥāṣıl ***ḫulk-nikūst***, terkīb-i (16) tavṣīfīdir ***ḫulḳ-nīk*** gibi. ***Ḫalḳ***, fetḥala nās maʿnāsınadır.

480.

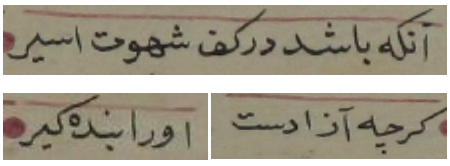
(17) Rev fürū-ten bāş dā'im ey ḫalef

K'īn buved ārāyiş-i [157b] (1) ehl-i şeref

Rev, yüri. ***Fürū-ten***, aşağı tenlü (2) yaʿnī mütevāżıʿ. ***Bāş***, ol. ***Dā'im***, dāʾimā. ***Ey ḫalef***, (3) ey ḫalef! ***K'īn***, ki bu tevāżuʿ. ***Buved ārāyiş-i ehl-i*** (4) ***şeref***, ehl-i şerefiñ zīnetidir.

Ḥāṣılı ey ḫalef! (5) Saʿy u ġayret eyleyüp dāʾim mütevāżıʿ ol ki bu tevāżuʿ ehl-i (6) ḳadr olanlarıñ zīnetidir yaʿnī müʾminiñ fi'l-ḥaḳīḳa zīneti bu ṣıfat olur.[207]

481.

[207] Der-kenār:
Fā'ide: Ḫalef, ḫa-ı muʿceme ile lām'ıñ feṯḥi ve fā'nıñ sükūnıyla birinden ṣoñra manṣıba geçen kimseden eyü ve ḫayırlı kimse ve cemʿi aḫlāf gelür.

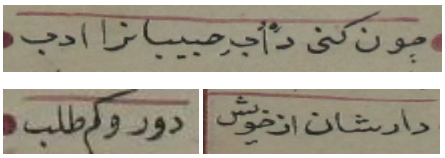
(7) Ān ki bāşed der-kef-i şehvet esīr

Gerçi āzādest (8) ū-rā bende gīr

Ān ki, ol kimse ki. ***Bāşed***, ola. (9) ***Der-kef-i şehvet***, şehvetiñ elinde. ***Esīr***, esīr. (10) ***Gerçi***, egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Āzādest***, ḥürdür. (11) ***Ū-rā***, anı. ***Bende gīr***, ḳul ve köle ṭut.

Ḥāṣılı (12) ol kimse ki şehvetiñ elinde esīr ü bend ola (13) her ne ḳadar ḥürdür sen anı ḳul ve esīr ʿad eyle yaʿnī (14) ṣūret-i ẓāhirde egerçi āzād ise bāṭında bendedir.

482.

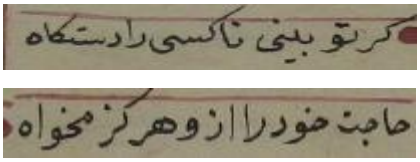
(15) Çün konī deʾb-i ḥabībān-rā edeb

Dār şān ez-ḫ^{v}īş (16) dūr u kem ṭaleb

Çün, çünki. ***Konī***, eylersin. (17) ***Deʾb-i ḥabībān-rā***, ḥabībleriñ ʿādetiñi yaʿnī dostlarıñ [158a] (1) ʿādetiñi. ***Edeb***, riʿāyet. ***Dār***, ṭut. ***Şān***, anları. (2) ***Ez-ḫ^{v}īş***, kendiñden. ***Dūr***, uzaḳ. ***U kem***, ve az. (3) ***Ṭaleb***, iste.

Ḥāṣılı çünki dostlarıñ ʿādet (4) ü uṣūlüne riʿāyet eylersin anları kendiñden uzaḳ (5) ṭut ve az iste yaʿnī iḳtiżā-yı edeb budur ki anlardan (6) hergiz bir şey ṭalebinde olmayasın meger kendi irādetleriyle (7) be-ṭarīḳü'l-ṭuḫfe vireler.

483.

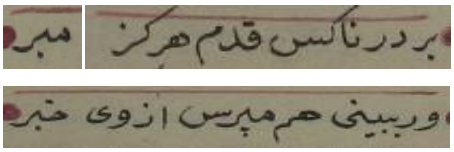
Ger tu bīnī nā-kesī-rā dest-gāh

(8) Ḥācet-i ḫod-rā ez-ū hergiz me-ḫ^{v}āh

Ger tu, eger sen. (9) ***Bīnī***, görür iseñ. ***Nā-kesī-rā***, bir alçaḳ ve baḫīl (10) kimsede. ***Dest-gāh***, ṣervet ü sāmān u ġınā. (11) ***Ḥācet-i ḫod-rā***, kendi ḥācetiñi. ***Ez-ū***, o maḳūle (12) kimseden. ***Hergiz***, aṣlā. ***Me-ḫ^{v}āh***, isteme.

Ḥāṣılı (13) eger sen bir baḫīl ü leʾīm kimsede ṣervet ü sāmān u ḳudret (14) ü ġınā müşāhede eyler iseñ kendi ḥācetiñi o (15) maḳūle kimseden aṣlā isteme. Zīrā denī vü leʾīme el (16) açmaḳ ziyāde denāʾetdir.

484.

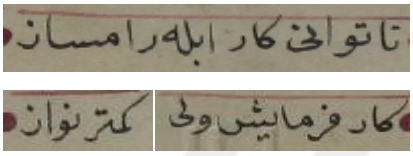
Ber-der-i nā-kes ḳadem hergiz (17) me-ber

V'er be-bīnī hem me-pors ez-vey ḫaber

Ber-der-i nā-kes, [158b] (1) baḫīl kimseniñ ḳapusuna. ***Ḳadem***, ayaḳ. ***Hergiz***, (2) aṣlā. ***Me-ber***, iletme yaʿnī başma. ***V'er***, ve eger. ***Be-bīnī hem***, (3) görürsen daḫi. ***Me-pors***, ṣorma. ***Ez-vey***, ol baḫīlden. (4) ***Ḫaber***, suʾāl.

Ḥāṣılı baḫīl kimseniñ ḳapusuna (5) aṣlā ayaḳ başma yaʿnī ḥācet ṭāleb itme. Ve eger o baḫīli (6) eṣnā-yı rāhda görürsen daḫi andan suʾāl ṣorma (7) yaʿnī ḫānesine gidüp ḥācet ṭaleb itmeñ. Nerede (8) yolda daḫi rāst gelsen taḥẕīr üzere olmalıdır.

485.

(9) Tā tüvānī kār-ı ebleh-rā me-sāz

Kār fermāyiş velī (10) kemter nevāz

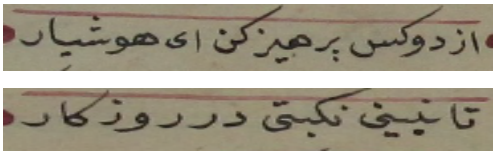
Tā tüvānī, tā ki ḳādir olasın yaʿnī (11) ḳādir olana ḳadar. ***Kār-ı ebleh-rā***, aḥmaḳ olan kimseniñ (12) işine. ***Me-sāz***, düzme yaʿnī ḳarışma. ***Kār fermāyiş***, (13) işi aña buyur. ***Velī***, velākin. ***Kemter nevāz***, ziyāde az (14) oḫşa yaʿnī rıfḳla muʿāmele itme.

Ḥāṣılı ḳādir (15) olana ḳadar aḥmaḳ olan kimseniñ işine ḳarışma. (16) Zīrā aḥmaḳlıġı cihetiyle teşekkür itmeyüp seni tezyīf (17) ü taḥḳīr ider. Bunuñ birle sen işi aña buyur yaʿnī [159a] (1) kendi işini görmek üzere aña emr eyle velākin (2) ol aḥmaġı kendine yār ṭutup rıfḳla muʿāmele (3) itme. Zīrā kendiñi bir ādem ṣanup ṣoñra ḥaḳḳında (4) żararı mūceb olur.

Der-Beyān-ı İḥtirāz-ı Ez-Düşmenān (5) Mī-Güyed

Düşmenlerden iḥtirāz itmekligiñ beyānında (6) buyurur.

486.

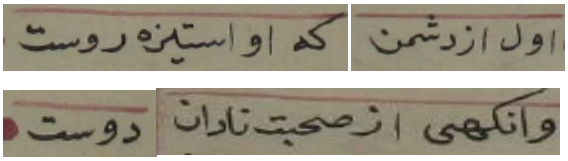
Ez-dü kes perhīz kon ey hūşyār

(7) Tā ne-bīnī nekbetī der-rūzgār

Ez-dü kes, iki kimseden. (8) ***Perhīz kon***, perhīz eyle yaʿnī ictināb it. (9) ***Ey hūşyār***, ey ʿāḳil ü fāżıl! ***Tā ne-bīnī***, tā ki (10) görmeyesin. ***Nekbetī***, bir muṣībet. ***Der-rūzgār***, (11) dünyāda.

Ḥāṣılı ey ʿāḳil ü fāżıl! İki kimseniñ (12) ṣoḥbetinden ictināb eyle tā ki dünyāda bir muṣībet (13) görmeyesin. Eger ḥaẕer itmez iseñ belā, şübhe, (14) muṣībete giriftār olursın.

487.

Evvel ez-düşmen (15) ki ū istīze rūst

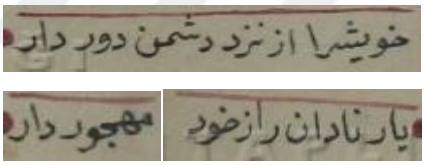
V'ān gehī ez-ṣoḥbet-i nā-dān- (16) dūst

Evvel, evvelā ve ibtidā. ***Ez-düşmen***, düşmenden (17) iḥtirāz eyle. ***Ki ū***, ki o düşmen. ***İstīze rūst***, **[159b]** (1) ʿinād yüzlüdür yaʿnī yüzsüzdür. ***V'ān gehī***, ve andan ṣoñra (2) yaʿnī ikincisi. ***Ez-ṣoḥbet-i nā-dān-dūst***, cāhil (3) olan dostuñ ṣoḥbetinden iḥtirāzdır.

Ḥāṣılı evvelā (4) düşmenden ictināb ü iḥtirāzdır ki o düşmen ʿinād yüzlüdür (5) yaʿnī yüzsüz ve maʿāndır. Ve ṣāniyen cāhil olan dostuñ (6) ṣoḥbetinden iḥtirāzdır. Zīrā āḫir münkesir olursın.

(7) **Fā'ide:** ***İstīze***, ʿinād u ḫuṣūmet maʿnāsınadır. ***Nā-dān***, (8) cāhil dimekdir. Ve ***nā-dān-dost*** aṣlında terkīb-i tavṣīfīdir ki (9) ***dost-ı nā-dān***'dır. Ṣoñra ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem (10) olup terkīb-i mezcī olmuşdur. ***Ez-ṣoḥbet*** daḫi ***nā-dān*** (11) ***dost***'a mużāfdır. Bu cihetle terkīb ikidir. Biri terkīb-i (12) iżāfī ve biri terkīb-i mezcīdir ki maʿlūmdur.

488.

(13) Ḫ^vīş-rā ez-nezd-i düşmen dūr dār

Yār-ı nā-dān-rā zi-ḫod (14) mehcūr dār

Ḫ^vīş-rā, kendiñi. ***Ez-nezd-i düşmen***, (15) düşmen yanından. ***Dūr dār***, uzaḳ ṭut. ***Yār-ı nā-dān-rā***, (16) cāhil olan dostı. ***Zi-ḫod***, kendiñden. ***Mehcūr dār***, (17) mefrūḳ ṭut yaʿnī ayrılmış ṭut.

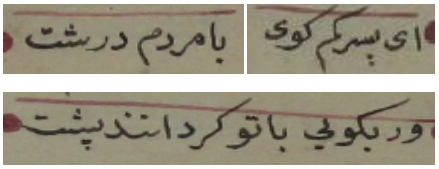
Ḥāṣılı ey ʿāḳil ü fāżıl! **[160a]** (1) Kendiñi düşmen yanından uzaḳ ṭut. Zīrā şerrinden emīn (2) olasın ve cāhil olan dostı kendiñden ayrılmış (3) ṭut yaʿnī terk-i dostluḳ it. Zīrā ḥaḳḳında cefā vü kederi (4) mūcebdir. Bu cihetden dimişlerdir ki cāhil olan (5) dostdan ʿaḳıllı olan düşmen ehvendir.[208]

---

[208] Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır (Aksoy, 1993: Sıra No:168); Akıllı düşman akılsız dosttan yeğdir atasözü Türkçe, Arapça ve Farsçada ortak olarak kullanılan atasözlerinden birisidir ve günümüzde "Aptal dostum olacağına akıllı düşmanım olmasını tercih ederim." şeklinde kullanılmaktadır. Bu atasözünün Farsça karşılıkları,

دشمن دانا به از نادان دوست ve دشمن زیرک به از دوست نادان şeklinde; Arapçası da عدو عاقل اولی من صدیق جاهل biçimindedir. (Beyzadeoğlu, 2005, s. 25); Hz. Ali'ye ait olduğu söylenen "Cahil dostundan ziyade akıllı düşmanına güven." (Mucahidi, 1996, s. 410) sözü de bu minvalde değerlendirilebilir.

489.

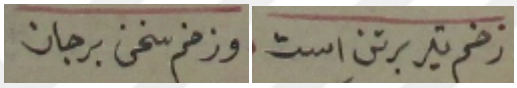

Ey piser kem güy (6) bā-merdüm dürüşt

V'er be-güyī bā-tu gerdānend püşt

(7) ***Ey piser***, ey oğul! ***Kem güy***, az söyle. ***Bā-merdüm***, (8) ḫalḳa. ***Dürüşt***, iri ve ḳatı olan sözi (9) dimekdir ki mevṣūf maḥẕūfdur. Taḳdīri süḫan-ı dürüştdür. (10) ***V'er be-güyī***, ve eger söyler iseñ. ***Bā-tu***, saña. (11) ***Gerdānend***, döndürürler. ***Püşt***, arḳa.

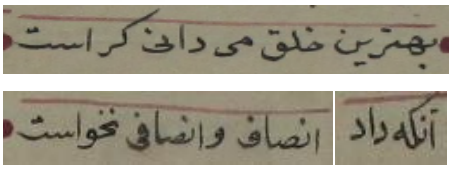
Ḥāṣılı (12) ey püser! Ḫalḳa iri ve ḳatı olan sözi az söyle (13) yaʿnī hīç söyleme ve eger pendgīr olmayup söyler iseñ (14) saña arḳa döndürürler yaʿñī iḳbāl itmezler. Belki rū-gerdān (15) olurlar. Zīrā süḫan-ı bed zehr gibidir. Bu cihetle dimişler- (16) dir ki:

"Zaḫm-ı tīr ber-ten est ve zaḫm-ı süḫan ber-cān"

Pes elinden geldigi ḳadar ḫalḳa rıfḳla muʿāmele **[160b]** (1) itmeklige saʿy eyle gerçi mülāyemet erbābına göre olur (2) ise de.

490.

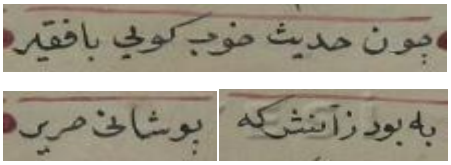
Bihterīn-i ḫulḳ mī-dānī kirāst

Ān ki dād (3) inṣāf ü inṣāfī ne-ḫ^{v}ast

Bihterīn-i ḫulḳ, ḫūyuñ (4) ziyāde eyüsi. ***Mī-dānī***, bilür misin? ***Kirāst***, (5) kimiñ içündür. ***Ān ki***, ol kimse içündür ki. (6) ***Dād inṣāf***, inṣāf virdi. ***Ü inṣāfī***, ve bir inṣāf. (7) ***Ne-ḫ^{v}ast***, istemedi.

Ḥāṣılı ḫūyuñ ziyāde eyüsi (8) kimiñ içündür ve kime maḫṣūṣdur bilür misin? Belī, (9) ol kimseye maḫṣūṣdur ki ḫalḳa ʿadālet virdi (10) ve anlardan bir ʿadālet istemedi yaʿnī ḫalḳa ẓulm itmeyüp (11) anlar buña ẓulm itdikçe taḥammül idüp şükr iderdi.

491.

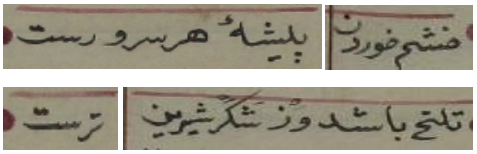
(12) Çün ḥadīṯ-i ḫūb gūyī bā-faḳīr

Bih buved z'āneş ki (13) pūşānī ḥarīr

Çün, çünki. ***Ḥadīṯ-i ḫūb***, güzel (14) olan sözi. ***Gūyī***, söylersin. ***Bā-faḳīr***, dervīşe. (15) ***Bih buved***, eyü olur. ***Zāneş ki pūşānī ḥarīr***, (16) ol dervīşe ol söz ḥarīr giydirmekden.

Ḥāṣılı (17) çünki dervīşe güzel olan sözi söylersin **[161a]** (1) ol söz ipekden ṭoḳunmuş elbise-i fāḫire giydir- (2) mekden eyü olur. Zīrā teʾṣīr-i süḫan-nīk cānedir (3) ammā elbise-i zībānıñ şöhreti bedenedir.

492.

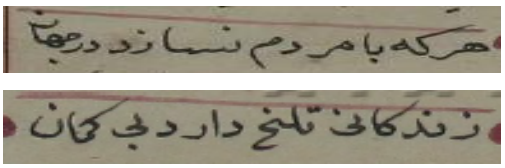
Ḫışm ḫorden (4) pīşe-i her serverest

Telḫ bāşed v'ez şeker şīrīn (5) terest

Ḫışm, ḫā'nıñ fetḥi ve kesriyle ġażab maʿnāsınadır. (6) ***Ḫışm ḫorden***, ġażab yemek yaʿnī ġażab itmemek. (7) ***Pīşe-i her serverest***, her ulunuñ ṣanʿatıdır. (8) ***Telḫ bāşed***, acı olur. ***V'ez şeker***, ve şekerden. (9) ***Şīrīn terest***, ziyāde ṭatludur.

Ḥāṣılı ḫalḳa (10) ġażab itmeyüp rıfḳla muʿāmele itmek evliyā vü enbiyānıñ (11) ṣanʿatıdır. Bu ṣıfat yaʿnī ġażab itmemek ibtidā acı olur. Velākin ṣoñra (12) şekerden ziyāde ṭatlu gelür. Zīrā ġażabıñ dünyā vü āḫiretde (13) mefāsidi çoḳdur.

493.

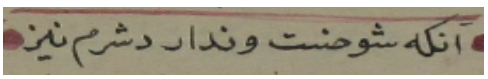
Her ki bā-merdüm ne-sāzed der-cihān

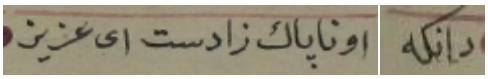
(14) Zindegānī telḫ dāred bī-gümān

Her ki, her kimse ki. (15) ***Bā-merdüm***, nās ile. ***Ne-sāzed***, düzmez yaʿnī (16) imtizāc itmez. ***Der-cihān***, dünyāda. ***Zindegānī telḫ***, (17) acı olan dirligi. ***Dāred***, ṭutar. ***Bī-gümān***, **[161b]** (1) şübhesiz.

Ḥāṣılı her kimse ki dünyāda nās ile (2) imtizāc itmez, bī-şübhe o kimse acı olan dirligi (3) ṭutar yaʿnī ḫalḳ ile imtizācsızlıġı cihetiyle ḥāl-i yeʾs (4) eṭrāfıñı iḥāṭa idüp ġam u ġuṣṣadan ḫalāṣ-yāb (5) olmaz.

494.

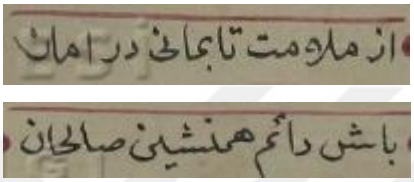
Ān ki şūḫest ü ne-dāred şerm-nīz

Dān ki (6) ū nā-pāk zādest ey ʿazīz

Ān ki, ol kimse ki. (7) ***Şūḫest***, edebsiz ve fitnedir. ***Ü ne-dāred şerm-nīz***, (8) ve ḥayā daḫi ṭutmaz. ***Dān ki***, bil ki. ***Ū***, o kimse. (9) ***Nā-pāk zādest***, bī-ṭāhir ṭoġmuşdur. ***Ey ʿazīz***, (10) ey ʿazīz!

Ḥāṣılı ol kimse ki edebsiz ve fitnedir (11) ve ḥayā daḫi ṭutmaz ey ʿazīz! Belki o kimse bī-besmele (12) ẓuhūr itmişdir.

495.

Ez-melāmet tā bemānī der-emān

(13) Bāş dāʾim hem-nişīn-i ṣāliḥān

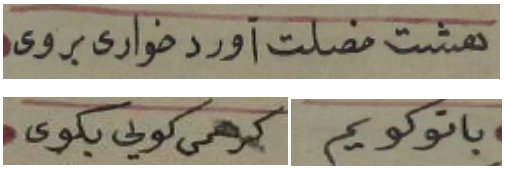
Ez-melāmet, (14) rüsvāylıḳdan. ***Tā bemānī der-emān***, emānda (15) ḳalasın içün. ***Bāş***, ol. ***Dāʾim***, dāʾimā. (16) ***Hem-nişīn-i ṣāliḥān***, ṣāliḥleriñ hem-ṣoḥbeti.

Ḥāṣılı (17) ʿitāb ü serzenişden ḫalāṣ da olman içün dāʾim **[162a]** (1) ṣāliḥleriñ hem-ṣoḥbeti ol yaʿnī anlar ile ṣoḥbet it. Zīrā (2) ṣoḥbet-i ṣāliḥān müceb-i ḥüsn-i ẓandır ve maḥabbet-i fāsıḳān (3) müceb-i sū-i ẓandır.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḫᵛārī Mī-Güyed

(4) Ḥaḳīr ü iʿtibārsızlıġıñ ṣıfatı beyānında buyurur.

496.

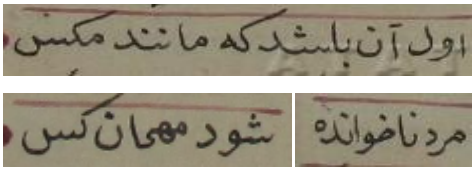
(5) Heşt ḫaṣlet āverd ḫᵛārī be-rūy

Bā-tu güyem (6) ger hemī güyī be-güy

Heşt ḫaṣlet, sekiz ḫūy. (7) ***Āverd ḫᵛārī***, ḥaḳāret getürür. ***Be-rūy***, yüzine dimekdir ki (8) bu maḳāmda murād ẕātdır. ***Bā-tu***, saña. ***Güyem***, söylerim. (9) ***Ger hemī güyī be-güy***, eger söyle dir iseñ.

Ḥāṣılı (10) sekiz ḫūy insānıñ yüzine yaʿnī ẕātına ẕelīl (11) ü iʿtibārsızlıḳ getürür. Eger ol aḫlāḳ nedir söyle (12) dir iseñ saña söylerim. Ez-dil ü cān diñle!

497.

(13) Evvel ān bāşed ki mānend me-kes

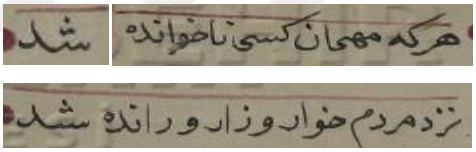
Merd-i nā-ḫ^{v}ānde (14) şeved mihmān kes

Evvel, evvelkisi. ***Ān bāşed ki***, (15) ol olur ki. ***Mānend me-kes***, seniñ gibi. (16) ***Merd-i nā-ḫ^{v}ānde***, oḳunmamış olan insān (17) yaʿnī daʿvet olunmamış insān. ***Şeved mihmān***, [162b] (1) müsāfir ola. ***Kes***, kimseye.

Ḥāşılı evvelkisi (2) oldur ki daʿvet olunmamış insān seniñ gibi (3) kimseye müsāfir ola yaʿnī sinegiñ her ṭaʿām üzerine (4) bilā-daʿvet ḳondıġı gibi ol daḫi il sofrasına (5) otura ve medʿuv olanlara tābiʿ olup ġayrı kimseniñ (6) ḫānesine müsāfir ola. Bu ise gerek ʿaḳla ve gerek (7) ʿādet ve belki şerʿan aḳbeḥ ü ḳabīhdir.

Fā'ide: ***Mānend***, (8) çün gibi edāt-ı teşbīhdir ve veş daḫi böyledir. (9) ***Me-kes***, mīm'iñ ve kāf'ıñ fetḥalarıyla seniñ maʿnāsınadır. (10) ***Mihmān*** daḫi ***mīm***'iñ kesriyle müsāfir dimekdir. ***Yā*** ile (11) ***mīhmān*** daḫi cā'izdir.

498.

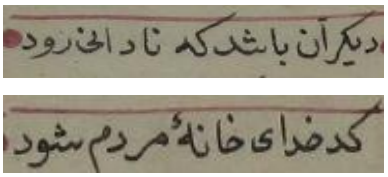
Her ki mihmān-ı kesī nā-ḫ^{v}ānde (12) şod

Nezd-i merdüm ḫ^{v}ār u zār u rānde şod

(13) ***Her ki***, her kimse ki. ***Mihmān-ı kesī nā- ḫ^{v}ānde şod***, (14) daʿvet olunmamış olan bir kimseniñ müsāfiri oldı. (15) ***Nezd-i merdüm***, ḫalḳıñ yanında. ***Ḫ^{v}ār u zār u rānde*** (16) ***şod***, ḥaḳīr ve bī-iʿtibār ve nālān ve sürülmüş oldı.

(17) Ḥāşılı daʿvet olunmamış olan her kimse ki [163a] (1) bir kimseniñ müsāfiri ola yaʿnī bilā-daʿvet gide (2) o kimse ḫalḳıñ yanında ḥaḳīr ü bī-iʿtibār ü nālān (3) ve sürülmüş oldı.

499.

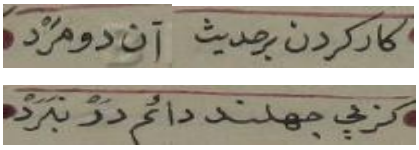
Dīger ān bāşed ki nā-dānī reved

(4) Ked-ḫüdā-yı ḫāne-i merdüm şeved

Dīger, daḫi yaʿnī ikincisi. (5) *Ān bāşed ki*, ol olur ki. *Nā-dānī reved*, (6) bir cāhil gider. *Ked-ḫüdā-yı ḫāne-i merdüm*, ḫalḳıñ (7) ḫānesiniñ ked-ḫüdāsı. *Şeved*, olur.

Ḥāṣılı (8) ikincisi oldur ki bir cāhil gider, ḫalḳıñ ḫāne- (9) siniñ ked-ḫüdāsı olur yaʿnī ḫāne ṣāḥibi gibi (10) reʾy-i ḫod-ile iş ṭutar işte bu ṣıfat daḫi ʿinde' (11) n-nās ḥaḳāreti mūceb olur.

500.

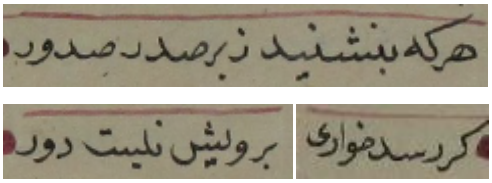
Kār kerden ber-ḥadīṣ-i (12) ān dü merd

K'ez pey-i cehlend dā'im der-neberd

Kār kerden, (13) iş işlemek. *Ber-ḥadīṣ-i ān dü merd*, ol (14) iki kimseniñ sözi üzerine. *K'ez pey-i cehlend*, (15) cehlleri içün. *Dā'im*, dāʾimā. *Der-neberd*, ceng (16) ü zaḥmetdedir.

Ḥāṣılı üçünci ḫaṣlet ol iki kimseniñ sözi üzerine iş işlemekdir ki[209] ol iki (17) kimse cehl ü ḥamāḳatleri içün daʾimā birbiri ile **[163b]** (1) cengdedir ve bu iki kimseden murād bilā-daʿvet müsāfir- (2) lige gidene uyup ber-ā-ber giden ve kendüliginden ked-ḫüdā (3) sözi ile iş ṭutandır. Zīrā bu iki kimse insānı (4) aḫlāḳ-ı ẕemīmeye giriftār ider. El-ḥāṣıl cāhiliñ (5) cehlinden ictināb itmek cümlemize farżdır.

501.

(6) Her ki be-n'şenīd zeber ṣadr-ı ṣudūr

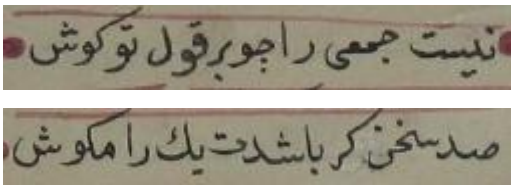
Ger resed ḫ^{v}ārī (7) be-rūyeş nīst dūr

Her ki, her kimse ki. *Be-n'şīned*, (8) oṭurur. *Zeber ṣadr-ı ṣudūr*, ṣadrlarıñ ṣadrı (9) üstüne yaʿnī meclisiñ eñ bālāsına. *Ger resed*, (10) eger irişirse. *Ḫ^{v}ārī*, ḫ^{v}ārlıḳ. *Be-rūyeş*, (11) ol kimseniñ yüzine. *Nīst dūr*, uzaḳ (12) degildir.

Ḥāṣılı dördüncisi daḫi budur ki her kimse ki (13) meclisiñ eñ bālāsına oturur eger ol kimseniñ (14) yüzine ḫ^{v}ār u ḥaḳāret gelürse baʿīd degildir. (15) Zīrā bī-tedbīr ü pür ḥiddet olan kimse āḫir ḫacīl ü bī- (16) iʿtibār olur.

502.

[209] Metinde "Ol iki kimseniñ sözi üzerine iş işlemekdir ki" cümlesi der-kenāra yazılmıştır. Anlam bütünlüğünün bozulmaması için mezkûr cümle yukarıda yazılmıştır.

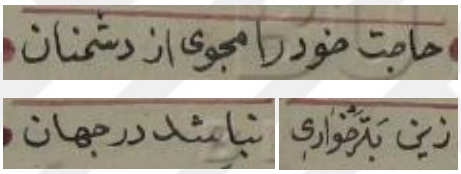
Nīst cemʿī-rā çü ber-ḳavl-i tu ġūş

(17) Ṣad süḫan ger bāşedet yek-rā me-gūş

Nīst, [164a] (1) yoḳdur. *Cemʿī-rā*, bir cemāʿatiñ. *Çü*, çünki. *Ber-ḳavl-i* (2) *tu*, seniñ ḳavliñ üzerine. *Gūş*, ḳulaġı. (3) *Ṣad süḫan*, yüz söz. *Ger başedet*, eger seniñ (4) olur ise. *Yek-rā me-gūş*, ol sözüñ biriñi (5) söyleme.

Ḥāṣılı beşinci ḫaṣlet çünki bir cemāʿatiñ (6) seniñ ḳavliñ üzerine ḳulaġı yoḳdur yaʿnī sözine (7) iʿtimād itmeyüp istimāʿ eylemeye yüz söz eger seniñ olur (8) ise ol sözüñ biriñi söyleme yaʿnī eger seniñ (9) süḫan-ı keşīriñ olur ise anıñ biriñi söyleme. Zīrā (10) diñlemezler. Bu cihetden ḥaḳḳında ḥaḳāreti mūceb olur.

503.

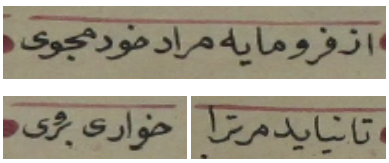
(11) Ḥācet-i ḫod-rā me-cūy ez-düşmenān

Z'īn beter ḫ[v]ārī (12) ne-bāşed der-cihān

Ḥācet-i ḫod-rā, kendiniñ (13) ḥācetiñi. *Me-cūy*, isteme. *Ez-düşmān*, düşmenlerden. (14) *Z'īn*, bundan. *Beter ḫ[v]ārī*, ziyāde ḥaḳīrliḳ. (15) *Ne-bāşed*, olmaz. *Der-cihān*, dünyāda.

Ḥāṣılı (16) altıncısı daḫi budur ki kendiniñ ḥācetiñi (17) düşmenlerden isteme. Zīrā bundan ziyāde dünyāda ḥaḳīrliḳ [164b] (1) olmaz yaʿnī düşmenlere celāl ṣıfatıñı göstermelidir, (2) boyun egmege[210] gelmez. Zīrā dünyāda bundan büyük reẕīllik (3) olmaz.

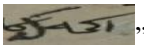
504.

Ez-fürū-māye murād-ı ḫod me-cūy

Tā ne-yāyed mer tu-rā (4) ḫ[v]ārī be-rūy

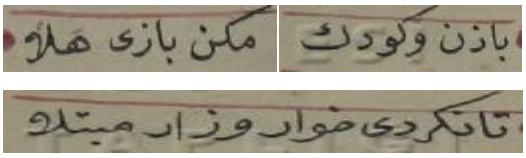
---

[210] "egmege" sözcüğü metinde " " şeklinde yazılmış daha sonra der-kenârda " " şeklinde yazılmıştır. Metindeki yazımın üzerinin çizilmemesi dönem için her iki yazımın da kullanılıyor olduğunu düşündürmektedir.

Ez-fürū-māye, alçaḳ aṣıllu olan kimseden. (5) *Murād-ı ḫod*, kendiniñ murādıñı. *Me-cūy*, isteme. (6) *Tā ne-yāyed*, tā ki gelmeye. *Mer tu-rā ḫ*ᵛ*ārī be-rūy*, seniñ (7) yüzine ḥaḳīrliḳ.

Ḥāṣılı yedincisi cibilliyyeti (8) alçaḳ olan kimseden murādıñı ṭaleb itme tā ki (9) seniñ yüzine ḥaḳīrliḳ gelmeye. Zīrā bed-aṣl olan (10) ādem, bed-ṣıfat ile muttaṣıfdır ve ehl-i perde olanlar (11) nīk-ṣıfat ile muttaṣıflardır. Bu cihetden ehl-i perde (12) bed-aṣldan ḥācet ṭaleb itmez.

505.

Bā-zen ü gūdek (13) me-kon bāzī helā

*Tā ne-kerdi ḫ*ᵛ*ār u zār mübtelā*

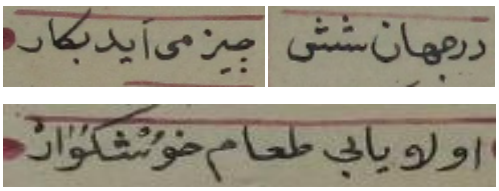
(14) *Bā-zen*, ḳarı ile. *Ü gūdek*, ve çocuḳ ile. (15) *Me-kon bāzī*, oyun eyleme yaʿnī ülfet ü maḥabbet itme. (16) *Helā*, ṣaḳın. *Tā ne-kerdī ḫ*ᵛ*ār u zār mübtelā*, (17) zīrā ḫᵛār u ḥaḳīr ü nālāna giriftār olmayasın.

[165a] (1) Ḥāṣılı ḳarı ve çocuḳ ile ülfet ü maḥabbet itme, (2) ṣaḳın! Zīrā ḫᵛār u ḥaḳīr ü pür belā olmayasın. (3) İşte sekizinci ḫaṣlet daḫi budur.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı (4) Yār-ı Muvāfiḳ Mī-Güyed

Ṭabīʿata muvāfıḳ olan (5) yāriñ ṣıfatı beyānında buyurur.

506.

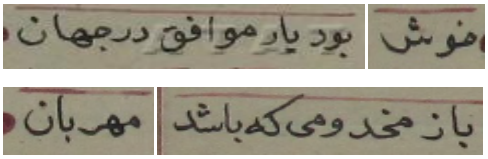
Der-cihān şeş (6) çīz mī-āyed be-kār

Evvelā yābī ṭaʿām-ı ḫoş-güvār

(7) *Der-cihān*, dünyāda. *Şeş çīz*, altı şey. (8) *Mī-āyed*, gelür. *Be-kār*, işte. *Evvelā*, evvelkisi. (9) *Yābī*, bulasın. *Ṭaʿām-ı ḫoş-güvār*, ḫoş-güvār (10) olan ṭaʿām yaʿnī mülāyim ü serīʿü'l-hażm olan (11) ṭaʿām.

Ḥāṣılı cihānda altı şey işe gelür. (12) Evvelkisi serīʿü'l-hażm olan ṭaʿām bulasın.

507.

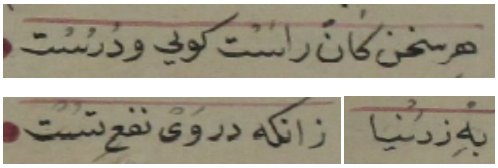
Ḫoş (13) buved yār-ı muvāfiḳ der-cihān

Bāz maḫdūmī ki bāşed (14) mihr-bān

Ḫoş buved, güzel olur. ***Yār-ı muvāfiḳ***, (15) müttefiḳ olan yoldāş. ***Der-cihān***, dünyāda. (16) ***Bāz***, yine yaʿnī birisi daḫi. ***Maḫdūmī ki***, (17) bir oġul ki. ***Bāşed mihr-bān***, maḥabbetlü olur.

[165b] (1) Ḥāṣılı ikincisi budur ki dünyāda yār-ı muvāfiḳ güzel olur. (2) Zīrā yār-ı muvāfiḳ mūceb-i iftiḫārdır. Ve üçüncisi (3) daḫi bir maḫdūm ki pederine maḥabbetlü olur, ḫoş olur (4) zīrā maḥabbeti cihetiyle derecāt-ı feyże ḳadem-nihād olur.

508.

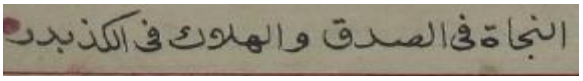

(5) Her süḫan-k'ān rāst güyī vü durust

Bih zi-dünyā (6) z'ān ki der-vey nefʿ-i tust

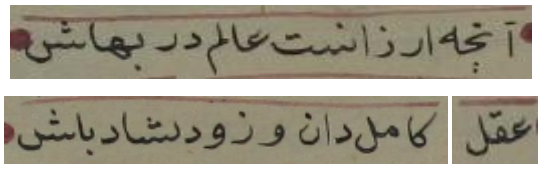
Her süḫan-k'ān, aşlında (7) ***her süḫan ki ān***'dır. ***Ki*** edāt-ı rabṭdır. Ve ***ān*** ism-i (8) işāretdir. Li-ecli'l-vezn ***k'ān*** oḳunur. El-ḥāṣıl ***her süḫan*** (9) ***ki***, her söz ki. ***Ān***, ol sözi. ***Rāst güyī*** (10) ***vü durust***, ṭoġrı ve dürüst söylersin. ***Bih zi-dünyā***, (11) dünyādan eyüdür. ***Z'ān ki***, zīrā şol cihetden ki. (12) ***Der-vey***, ol sözde. ***Nefʿ-i tust***, seniñ dīn (13) ü dünyāna fāʾide vardır.

Ḥāṣılı dördünci ṣıfat (14) her söz ki ol sözi rāst ve ṭoġrı söylersin (15) saña dünyādan eyüdür. Zīrā şol cihetden ki ṭoġrı (16) söylemekde seniñ dīn ü dünyāna fāʾide vardır. (17) Zīrā

Ennecātü fiṣṣıdḳ ve'l-helākü fi'l-kiẕbdir[211]**. [166a]** (1) Yaʿnī ṣıdḳ mūceb-i duḫūl-ı cennet ve kiẕb mūceb-i duḫūl-ı (2) cehennemdir.

509.

Ānçi erzānest ʿālem der-bahāş

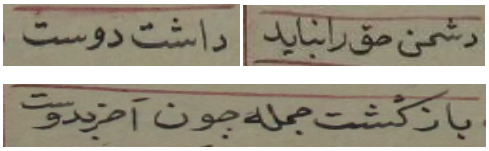
ʿAḳl-ı (3) kāmil dān ü z'ū dil-şād bāş

[211] "İnsanın kurtuluşu hakikatte, helâki bâtıldadır." şeklinde Türkçeye tercüme edilebilecek olan cümle bazı kaynaklarda (http://www.aljomeh.org/ erişim: 02.03.2022) hadis şeklinde zikredilmektedir. Lakin bu yargı sahih kaynaklarla teyit edilememiştir.

Ānçi, o nesne ki. (4) ***Erzānest***, ucuzdur. ***ʿĀlem***, ālem. ***Der-bahāş***, (5) anıñ bahāsında. ***ʿAḳl-ı kāmil***, ʿaḳl-ı kāmil. ***Dān***, (6) bil. ***Ü z'ü***, ve ʿaḳl-ı kāmilden. ***Dil-şād bāş***, (7) şen göñüllü ol yaʿnī mesrūr ol.

Ḥāṣılı (8) şol nesne ki ʿālem anıñ bahāsında ucuzdur (9) yaʿnī cümle ʿālem anıñ yanında bir paraya degmez ol nesneyi ʿaḳl-ı kāmil (10) bil ve andan mesrūr ol yaʿnī ʿaḳl-ı tāmmıñ var ise (11) Ḫudā'ya şükr idüp mesrūr ol. Zīrā kāmil olan (12) ʿaḳla bahā yetişmez ve dünyāda bunuñ gibi devlet olmaz. (13) İşte beşincisi daḫi budur.

510.

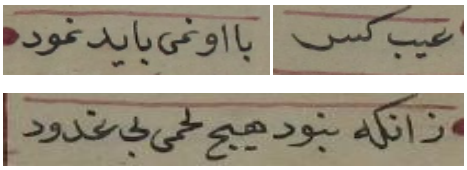
Düşmen-i Ḥaḳ-rā ne-bāyed (14) dāşt dūst

Bāz keşt-i cümle çün āḫir be-dūst

(15) ***Düşmen-i Ḥaḳ-rā***, Allāhu Teʿālā'nıñ düşmānıñı. ***Ne-bāyed*** (16) ***dāşt dūst***, dost ṭutmaḳ gerekmez. ***Bāz keşt-i cümle***, (17) cümle ḫalḳıñ rücūʿu. ***Çün***, çünki. ***Āḫir***, **[166b]** (1) āḫirü'l-emr. ***Be-dūst***, Ḫudā'yadır.

Ḥāṣılı (2) Ḫudā'nıñ düşmānıñı dost ṭutmaḳ olmaz yaʿnī kāfirleri (3) dost ṭutmaḳ olmaz. Çünki cümle ḫalḳıñ rücūʿu āḫir Ḫudā'yadır. (4) Bu cihetle dostuna dost ve düşmenine düşmen (5) olmalıdır. Altıncı ṣıfat daḫi budur.

511.

ʿAyb-ı kes (6) bā-ū ne-mī-bāyed nümūd

Z'ān ki ne-b'ved hīç laḥmī bī-ġudūd

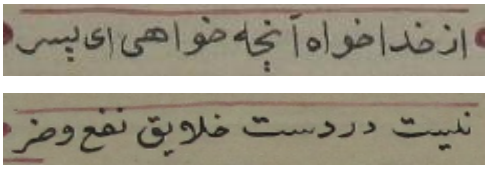
(7) ***ʿAyb-ı kes***, kimseniñ ʿaybıñı. ***Bā-ū***, aña (8) yaʿnī kendine. ***Ne-mī-bāyed nümūd***, göstermek gerekmez. (9) ***Z'ān ki***, zīrā ol sebebden ki. ***Ne-b'ved***, olmaz. (10) ***Hīç laḥmī***, hiçbir et. ***Bī-ġudūd***, bezsiz.

Ḥāṣılı (11) kimseniñ ʿayb u noḳṣānıñı kendine göstermek (12) ve söylemek olmaz. Zīrā hīçbir et bez didikleri (13) şeyden ḫālī olmaz. İmdi bezi kesüp eti ekl (14) itdikleri gibi sen daḫi herkesiñ ʿayb u noḳṣānıñı (15) setr ü terk idüp aḫlāḳ-ı ḥamīdeye naẓar it.

Fā'ide: (16) ***Ġudūd***, ***ġayn***'ıñ żammıyla ġudde'niñ cemʿidir ki bezler (17) dimekdir.[212]

[212] Asıl nüshada der-kenârda yazılan aşağıdaki beytin kaynağı bulunamamıştır.

512.

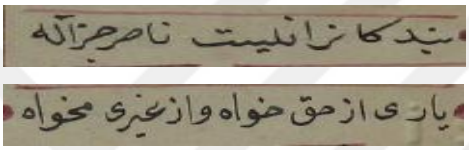
Ez-Ḫudā ḫ͜vāh ānçi ḫ͜vāhī ey piser

[167a] (1) Nīst der-dest-i ḥalā’iḳ nefʿ ü żar

Ez-Ḫudā, Allāhu (2) Teʿālā’dan. *Ḫ͜vāh*, iste. *Ānçi ḫ͜vāhī*, (3) her ne ki istersin. *Ey piser*, ey oġul! *Nīst*, (4) yoḳdur. *Der-dest-i ḥalā’iḳ*, nāssıñ elinde. (5) *Nefʿ ü żar*, fā’ide ve żarar.

Ḥāṣılı ey püser! He ne ki (6) istersin, Ḫudā-yı Kerīm’den iste ki ḥāṣıl ola. (7) Zīrā nāssıñ elinde fā’ide vü żarar yoḳdur ve nāfiʿ ü (8) żār ancaḳ Ḥaḳ’dır.

513.

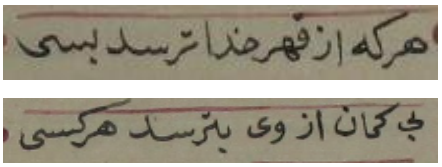
Bendegān-rā nīst nāṣır cuz ilāh

(9) Yārī ez-Ḥaḳ ḫ͜vāh u ez-ġayrī me-ḫ͜vāh

Bendegān-rā, (10) ḳullara. *Nīst nāṣır*, yardım idici yoḳdur. (11) *Cuz ilāh*, Ḥaḳḳ’ıñ ġayrı. *Yārī*, dostluḳ ve muʿāveneti. (12) *Ez-Ḥaḳ*, Allāh’dan. *Ḫ͜vāh*, iste. *U ez-ġayrī*, (13) ve ġayrı kimseden. *Me-ḫ͜vāh*, isteme.

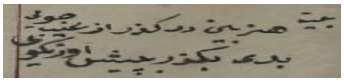
Ḥāṣılı ḳullara (14) yardım idici Ḥaḳḳ’ıñ ġayrı yoḳdur. Ancaḳ Allāhu Teʿālā (15) ḥażretleridir. Ve muʿāvenet ü dostluġı Ḫudā’dan iste (16) ve ġayrı kimseden isteme. Zīrā muʿāvenet Vācibü’l-Vücūd’a (17) maḫṣūṣdur.

514.

Her ki ez-ḳahr-ı Ḫudā tersed besī

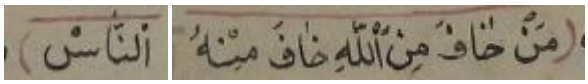
[167b] (1) Bī-gümān ez-vey be-tersed her kesī

Der-kenâr:

Beyt: Hüner-bīn der-güẕer ez-ʿayb-cūyī
Bedī be-g’ẕer be-pīş-āver nikūyī

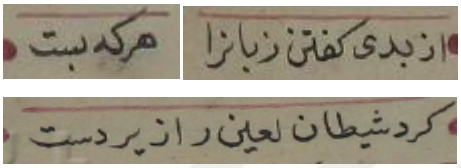
Her ki, her kimse ki. (2) ***Ez-ḳahr-ı Ḫudā***, Allāh'ıñ ḳahr u ʿaẕābından. ***Tersed*** (3) ***besī***, çoḳ ḳorḳar. ***Bī-gümān***, şübhesiz. ***Ez-vey***, (4) ol kimseden. ***Be-tersed***, ḳorḳar. ***Her kesī***, her bir kimse.

(5) Ḥāṣılı her kimse ki Allāh'ıñ ḳahr u ʿaẕābından ziyādesiyle (6) ḳorḳar, bī-şübhe, ol kimseden her bir kimse ḳorḳar (7) ve ḥadīṯ-i şerīfde

Men ḫāfa min-Allāhi ḫāfa minhü' (8) n-nās[213] vārid olmuşdur.

515.

Ez-bedī goften zebān-rā (9) her ki best

Kerd şeyṭān-ı lāʿīn-rā zīr-i dest

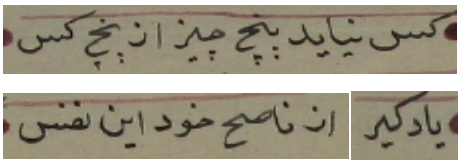
(10) ***Ez-bedī goften***, fenā söylemekden. ***Zebān-rā***, lisānıñı. (11) ***Her ki***, her kimse ki. ***Best***, baġladı. ***Kerd***, eyledi. (12) ***Şeyṭān-ı laʿīn-rā***, melʿūn olan şeyṭānı. (13) ***Zīr-i dest***, eli altına.

Ḥāṣılı her kimse ki fenā (14) söylemekden lisānıñı baġladı ve leb-güşā olup (15) süḫan-gūy olmadı, melʿūn olan şeyṭānı eli (16) altına eyledi yaʿnī şeyṭānı maġlūb ḳıldı. Ve illā (17) şeyṭān aña ġālib oldı.

Der-Beyān-ı Pend-i Nāṣiḥ [168a] (1) Mī-Güyed

Naṣīḥat idiciniñ naṣīḥati beyānında (2) buyurur.

516.

Kes ne-yāyed penç çīz ez penç kes

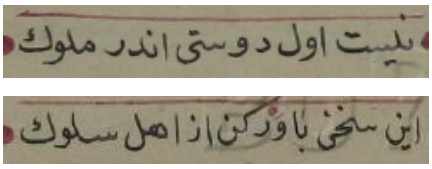
Yād gīr (3) ez-nāṣiḥ-i ḫod īn nefes

Kes, kimse. ***Ne-yāyed*** ,(4) bulmaz. ***Penç çīz***, beş nesneyi. ***Ez-penç kes***, (5) beş kimseden. ***Yād gīr***, ḫāṭırıñda ṭut. ***Ez-nāṣiḥ-i*** (6) ***ḫod***, kendi naṣīḥat idicinden. ***īn nefes***, (7) bu söz ve kelāmı.

Ḥāṣılı kimse beş nesneyi, (8) beş kimseden bulmaz yaʿnī beş kimsede ol beş (9) nesne bulunmaz. Kendi nāṣiḥiñden bu nuṭḳı ḫāṭırıñda (10) ṭut ve unutma!

517.

[213] Hadis: "Kim Allah'tan korkarsa Allah her şeyi ondan korkutur." Aclûnî, Keşfü'l-hafâ', II, 249.

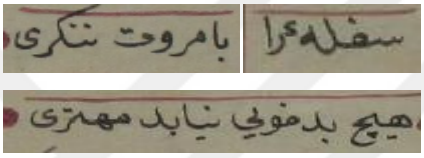
Nīst evvel dūstī ender-mülūk

(11) Īn süḫan bāver kon ez-ehl-i sülūk

Nīst, (12) yoḳdur. ***Evvel***, birincisi. ***Dūstī***, dostluḳ. (13) ***Ender-mülūk***, pād-şāhlarda. ***Īn süḫan***, (14) bu söze. ***Bāver kon***, iʿtiḳād it. ***Ez-ehl-i sülūk***, (15) ehl-i sülūkdan yaʿnī enbiyā vü evliyādan.

Ḥāṣılı (16) beş nesneden birincisi pād-şāhlarda müsāʿade[214] (17) yoḳdur. Bu söze enbiyā vü evliyādan iʿtiḳād ü iʿtimād **[168b]** (1) it. Zīrā anlar esrā[r]-ı Ḥaḳḳ'a vāḳıfdırlar.

518.

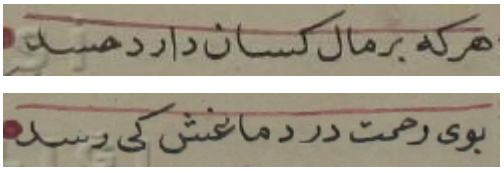
Sifle-rā (2) bā-mürüvvet ne-n'girī

Hīç bed ḫūyī ne-yābed mihterī

(3) ***Sifle-rā***, bir alçaġa. ***Bā-mürüvvet***, mürüvvet ile. ***Ne-n'girī***, (4) baḳmayasın. ***Hīç***, aṣlā. ***Bed ḫūyī***, bir fenā ḫūylu. (5) ***Ne-yābed***, bulmaz. ***Mihterī***, ululuḳ.

Ḥāṣılı (6) beş nesneden ikincisi, bir denī vü baḫīl ü leʾīm olan (7) kimseye mürüvvet ile naẓar itmeyesin yaʿnī bir luṭf (8) u keremi olur diyü efkār itmeyesin. Zīrā böyle (9) kimselerden bu maḳūle nīklik ẓāhir ü ṣādır (10) olmaz. Üçüncisi daḫi hīçbir fenā ḫūylu ululuḳ (11) bulmaz. Ve beyne'n-nās ehl-i ʿizzet ü ehl-i iʿtibār (12) olmaz.

519.

Her ki ber-māl-ı kesān dāred ḥased

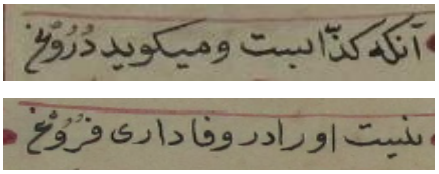
(13) Būy-ı raḥmet der-dimāġeş key resed

Her ki, her kimse ki. (14) ***Ber-māl-ı kesān***, ḫalḳıñ mālına. ***Dāred ḥased***, (15) ḥased ṭutar. ***Būy-ı raḥmet***, raḥmetiñ ḳoḳusı. (16) ***Der-dimāġeş***, ol kimseniñ dimāġına. ***Key resed***, (17) ḳaçan irişür yaʿnī irişmez.

[214] Metinde bu sözcükten önce "dostluḳ" sözcüğü yazılmış daha sonra bu sözcüğün üzeri çizilerek kelime iptal edilmiş ve der-kenâra "müsâʿade" sözcüğü yazılmıştır.

Ḥāṣılı dördünci nesne **[169a]** (1) her kimse ki ḫalḳıñ māl u devletine ḥased ider, (2) o maḳūle kimseniñ dimāġına raḥmetiñ ḳoḳusı (3) ḳaçan irişür yaʿnī irişmez. Zīrā ḥasūdlugı cihetiyle (4) rūz u şeb bī-ḥużūr u bī-rāḥat olup rāyiḥa-ı raḥmeti (5) istişmām idemez.

520.

Ān ki keẕẕābest ü mī-güyed dürūġ

(6) Nīst ū-rā der-vefā-dārī fürūġ

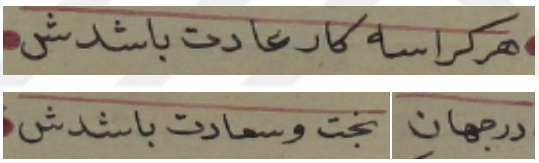
Ān ki, ol kimse ki. (7) *Keẕẕābest*, yalancıdır. *Ü mī-güyed dürūġ*, ve yalan (8) söyler. *Nīst ū-rā*, ol kimseniñ yoḳdur. (9) *Der-vefā-dārī*, vefā ṭutıcılıḳda. *Fürūġ*, żiyā ve eṣeri.

(10) Ḥāṣılı ol kimse ki keẕẕābdır ve yalan söyler (11) anıñ vefā-dārlıḳda eṣer ü żiyāsı yoḳdur. Zīrā keẕẕābdır. (12) İşte beşinci nesne daḫi budur.

Der-Beyān-ı Ehl-i Saʿādet (13) Mī-Güyed

Ehl-i baḫt ve ehl-i saʿādeti beyānda buyurur.

521.

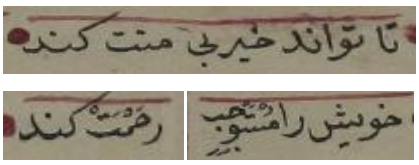
(14) Her ki-rā se kār ʿādet bāşedeş

Der-cihān (15) baḫt u saʿādet bāşedeş

Her ki-rā, her kimseniñ ki. (16) *Se kār*, üç iş. *ʿĀdet bāşedeş*, (17) anıñ ʿādeti olur. *Der-cihān*, dünyāda. *Baḫt u saʿādet* **[169b]** (1) *bāşedeş*, aña bāḫt u saʿādet ḥāṣıl olur.

(2) El-ḥāṣıl her kimseniñ ki üç iş ol kimseniñ (3) ʿādeti olur dünyāda aña devlet ü saʿādet ḥāṣıl (4) olur ve āḫiretde daḫi ecr-i bī-ḥisāb u niʿam-ı bī-ḳıyās (5) bulur.

522.

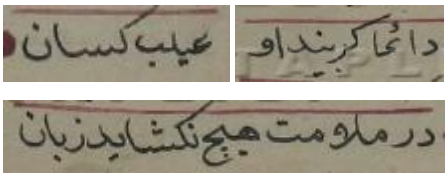
Tā tüvāned ḫayr bī-minnet koned

Ḫᵛīş-rā müstevcib-i (6) raḥmet koned

Tā tüvāned, tā ki ḳādir olur yaʿnī ḳādir (7) olduḳça. ***Ḫayr***, ḫayrı. ***Bī-minnet***, başına ḳaḳmaḳsızın. (8) ***Koned***, eyleye. ***Ḫ'īş-rā***, kendiñi. ***Müstevcib-i*** (9) ***raḥmet***, raḥmetiñ müstaḥiḳḳi. ***Koned***, eyleye.

Ḥāṣılı (10) ***se kār'***dan evvelkisi ḳādir olduḳça ḫayrı bī-imtinān (11) eyleye ve bu vesīle ile kendiñi lāyıḳ-ı raḥmet eyleye. (12) El-ḥāṣıl itdigi eyülükde eger eẕiyyeti yoġ-ise (13) ol-vaḳt lāyıḳ-ı raḥmet-i Ḫudā olur.

523.

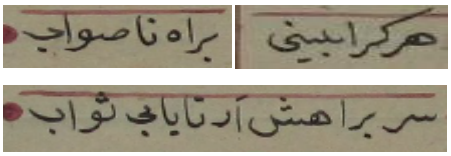
Dā'imā ger bīned ū (14) ʿayb-ı kesān

Der-melāmet hīç ne-g'şāyed zebān

(15) ***Dā'imā***, dāʾimā. ***Ger bīned***, eger görür ise. ***Ū***, (16) o kimse. ***ʿAyb-ı kesān***, nāssıñ ʿaybıñı. (17) ***Der-melāmet***, melāmetde yaʿnī ʿitāb ve ser-zeniş itmekde. El-ḥāṣıl azarlamaḳda dimekdir.[215] ***Hīç***, **[170a]** (1) aṣlā. ***Ne-g'şāyed zebān***, aġız açmaz.

Ḥāṣılı (2) ikincisi eger o kimse daʾimā nāssıñ ʿayb u noḳṣānıñı (3) görür ise melāmet ü ẕemde aṣlā aġız açmaz (4) yaʿnī o kimse gerçi ḫalḳıñ ʿaybına vāḳıf ise de (5) ifşā itmeyüp setr ü ḥıfẓa saʿy eyler.

524.

Her ki-rā bīnī (6) be-rāh-ı nā-ṣavāb

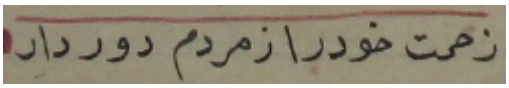
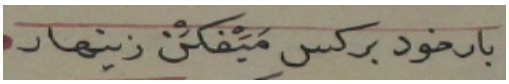
Ser be-rāheş ār tā-yābī ṣevāb

(7) ***Her ki-rā***, her kimseyi ki. ***Bīnī***, görür iseñ. (8) ***Be-rāh-ı nā-ṣavāb***, ḫaṭā olan yolda. ***Be-rāheş'***deki (9) ***şīn*** żamīr maʿnāda ***ser'***e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl ***serreş***, (10) o kimseniñ başıñı. ***Be-rāh***, ṭoġrı yola. ***Ār***, (11) getür. ***Tā-yābī ṣevāb***, tā ki ṣevāb bulasın.

(12) Ḥāṣılı her kimseyi ki ḫaṭā olan yolda görür (13) iseñ her ne vechle olur ise olsun (14) o kimseniñ başıñı ṭarīḳ-i müstaḳīme getür. Zīrā (15) ecr-i ʿaẕīme nāʾil olursın ve ʿindallāh bundan (16) maḳbūl şey yoḳdur. İşte üçünci iş daḫi (17) budur.

525.

[215] Der-kenār: Ve ser-zeniş itmekde. El-ḥāṣıl azarlamaḳda dimekdir.

Zaḥmet-i ḫod-rā zi-merdüm dūr dār

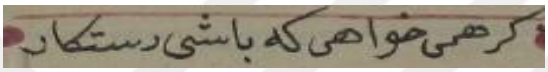
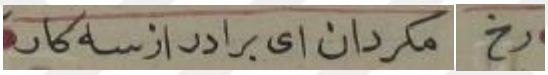
[170b] (1) Bār-ı ḫod ber-kes me-yefken zīnhār

Zaḥmet-i ḫod-rā, (2) kendi meşaḳḳatiñi. *Ez-merdüm*, nāsdan. *Dūr* (3) *dār*, uzaḳ ṭut. *Bār-ı ḫod*, kendi yüküñi. (4) *Ber-kes*, kimse üzerine. *Me-yefken*, bıraḳma. (5) *Zīnhār*, ṣaḳın.

Ḥāṣılı kendi zaḥmet ü meşaḳḳatiñi (6) nāsdan uzaḳ ṭut ve ḫalḳı taṣdīᶜ ü tażyīḳ itme. (7) Ve kendi yüküñi kimse üzerine ṣaḳın bıraḳma. Zīrā (8) ḥaḳḳında nefreti mūceb olur.

Der-Beyān-ı Rast-Gārī (9) Mī-Güyed

526.

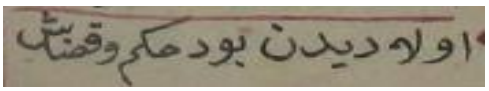
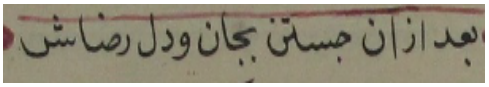
Ger hemī ḫᵛāhī ki bāşī rast-gār

Ruḫ (10) me-gerdān ey berāder ez-se kār

Ger hemī ḫᵛāhī ki, (11) eger ister iseñ ki. *Bāşī rast-gār*, ḳurtulmuş (12) olasın. *Ruḫ*, yüziñi. *Me-gerdān*, döndürme. (13) *Ey berāder*, ey ḳarındaş! *Ez-se kār*, üç (14) şeyden.

Ḥāṣılı ey birāder! Eger dāreynde yaᶜnī (15) dünyā vü ᶜāḫiretde ᶜaẕāb-ı Ḥaḳ'dan ḫalāṣ olmaḳ ister iseñ (16) üç işden yüziñi çevirme ve mūcebince ᶜamel eyle. (17) Zīrā sebeb-i ḫalāṣıñdır.

527.

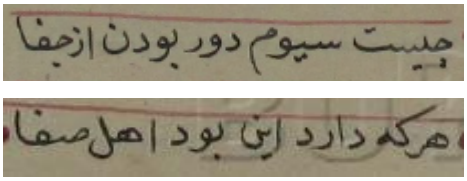
Evvelā dīden buved ḥükm ü ḳażāş

[171a] (1) Baᶜd ez-ān costen be-cān u dil rıżāş

(2) *Evvelā*, üç şeyiñ evvelkisi. *Dīden buved*, (3) görmek olur yaᶜnī bilmekdir. *Ḥükm ü ḳażāş*, (4) Ḥaḳḳ'ıñ ḥükm ve ḳażāsıñı. *Baᶜd ez-ān*, andan soñra (5) yaᶜnī ikincisi. *Costen*, aramaḳdır. *Be-cān u dil*, (6) cān ve dil ile. *Rıżāş*, Ḫudā'nıñ rıżāsıñı.

(7) Ḥāṣılı üç şeyiñ evvelkisi Ḥaḳḳ'ıñ ḥükm ü ḳażāşıñı (8) bilmekdir yaᶜnī emr-i ᶜālīsine imtiṯāl idüp nehyinden (9) iḥtirāz itmekdir. Ve ikincisi cān u dil ile rıżāsıñı (10) ṭaleb itmekdir.

528.

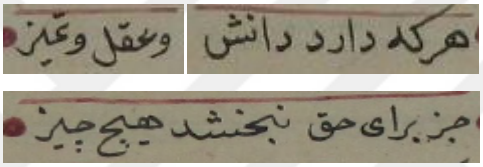
Çīst sīvüm dūr būden ez-cefā

(11) Her ki dāred īn buved ehl-i ṣafā

Çīst sīvüm, (12) üçüncüsi nedir? ***Dūr būden ez-cefā***, cefādan (13) uzaḳ olmaḳdır. ***Her ki***, her kimse ki. ***Dāred***, (14) ṭutar. ***Īn***, bunı yaʿnī cefādan uzaḳlığı. (15) ***Buved ehl-i ṣafā***, ehl-i ṣafvet olur yaʿnī çeşm-i (16) ḳalbiñ güşādıñı mūceb olur.

Ḥāṣılı (17) üçüncisi nedir? Ḫalḳa cefā vü bed-muʿāmele itmekden **[171b]** (1) uzaḳ olmaḳdır. Her kimse ki bu ṣıfatı iḫtiyār ider (2) o kimse ehl-i ḳalb olur.

529.

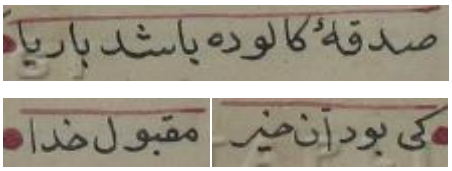
Her ki dāred dāniş (3) ü ʿaḳl u temiz

Cuz berāy-ı Ḥaḳ ne-baḫşed hīç çīz

(4) ***Her ki***, her kimse ki. ***Dāred***, ṭutar. ***Dāniş***, (5) biliş yaʿnī ʿilm. ***Ü ʿaḳl***, daḫi ʿaḳl. ***U temiz***, (6) ve idrāk. ***Cuz berāy-ı Ḥaḳ***, Ḥaḳḳ'ıñ ġayrısı içün. (7) ***Ne-baḫşed***, bağışlamaz. ***Hīç çīz***, hīç nesne.

(8) Ḥāṣılı her kimse ki ʿilm ü ʿaḳl u idrāk ṣāḥibidir, (9) Ḥaḳḳ'ıñ ġayrısı içün hīç nesne bağışlamaz yaʿnī (10) ḫalḳa li-ġaraż bir şey iʿṭā itmeyüp ancaḳ rıżā-ı (11) Ḥaḳḳ'ı ṭaleb içün baḫş eyler. Zīrā müʾmin-i muvaḥḥidiñ (12) ḥāli budur. Yoḫsa riyā içün degildir.

530.

(13) Ṣadḳaī k'ālūde bāşed bā-riyā

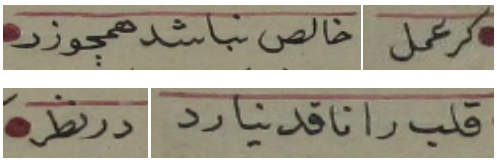
Key buved ān ḫayr (14) maḳbūl-i Ḫudā

Ṣadḳaī ki, bir ṣadaḳa ki. (15) ***Ālūde bāşed bā-riyā***, riyā ile ḳarışmış olur. (16) ***Key buved***, ḳaçan olur yaʿnī olmaz. ***Ān ḫayr***, ol ḫayr. (17) ***Maḳbūl-i Ḫudā***, Allāh'ıñ maḳbūlı.

Ḥāṣılı **[172a]** (1) bir ṣadaḳa ki riyā ile ālūde olur, ḳaçan ol ḫayr (2) ʿindallāh maḳbūl olur yaʿnī olmaz.

Fā'ide: *Ṣadaḳa*, (3) li-ecli'l-vezn *dāl*'ıñ sükūnıyla oḳunur.

531.

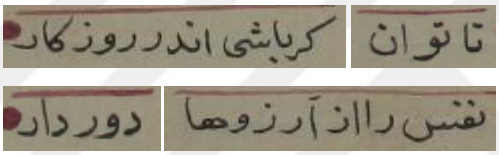
Ger ʿamel (4) ḫāliṣ ne-bāşed hemçü zer

Ḳalb-rā nāḳıd ne-yāred (5) der-naẓar

Ger ʿamel, eger ʿamel. ***Ḫāliṣ ne-bāşed***, ḫāliṣ (6) olmaz ise. ***Hemçü zer***, altun gibi. ***Ḳalb-rā***, (7) ḳalbi yaʿnī ḳalb olan altunı. ***Nāḳıd***, ṣarraf. (8) ***Ne-yāred***, getürmez. ***Der-naẓar***, naẓara.

Ḫāṣılı eger ʿamel (9) altun gibi ḫāliṣ olmaz ise ṣarrāf o maḳūle (10) ḳalbi naẓara getürmez yaʿnī ḳabūl itmez. El-ḫāṣıl ṣarrāf-ı (11) aʿmāl olan Cenāb-ı Perverd-gār rūz-ı maḥşerde (12) ʿameliñ ḫāliṣ ü ġayr-ı ḫālişini temyīz ü tefrīḳ idüp kendi (13) içün olan ʿamel-i ḫāliṣ ü ṣāliḥi aḫẕ idüp (14) māʿadāsını ṭarḥ u terk idecekdir.[216]

532.

Tā tüvān- (15) ger bāşī ender-rūzgār

Nefs-rā ez-ārzūhā (16) dūr dār

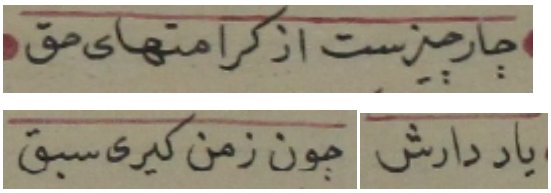
Tā tüvān-ger bāşī, tā ki zengīn ve ḳutlu (17) olasın. ***Ender-rūzgār***, dünyāda. ***Nefs-rā***, [172b] (1) nefsiñi. ***Ez-ārzūhā***, ārzūlarından. ***Dūr dār***, (2) uzaḳ ṭut.

Ḫāsılı nefsiñi teleẕẕüẕ itdigi (3) şeylerden uzaḳ ṭut zīrā dünyāda zengin ve ḳutlu (4) olasın yaʿnī ġālib bir nefs olasın.

Fā'ide: (5) Mıṣrāʿ-ı evvel maʿnāda mıṣrāʿ-ı ṣāniye ʿilletdir.

(6) Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ṣıdḳ u Emānet ü Saḫāvet Mī-Güyed

533.

(7) Çār çīzest ez-kerāmethā-yı Ḥaḳ

Yād dāreş (8) çün zi-men gīrī sebaḳ

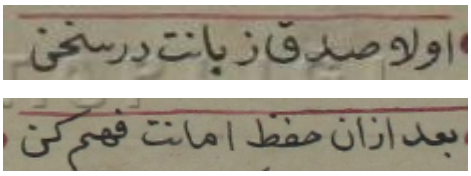
---

[216] Der-kenār:
Fā'ide: Ḳalb, ḳāf'ıñ fetḥi ve lām ile bā'nıñ sükūnıyla geçmez aḳçedir. Nākıd daḫi nāṣır vezni üzerine aḳçeniñ ḳalb olup olmadığını tecrübe itmege me'mūr olan ādemdir.

Ḥāṣılı dört nesne (9) Ḫudā'nıñ iḥsānlarındandır. Ol dört nesneyi (10) ḫāṭırıñda ṭut. Çünki benden ders ṭutarsın (11) yaʿnī benden ez-dil ü cān istimāʿ idüp muḳteżāsıyla (12) ʿāmil ol.

Fā'ide: ***Sebāḳ***, ***sīn***'iñ ve ***bā***'nıñ fetḥalarıyla (13) ders maʿnāsınadır.

534.

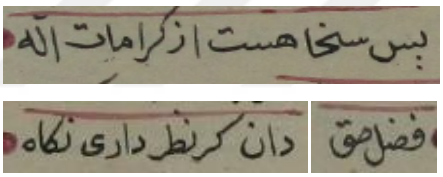
Evvelā ṣıdḳ-ı zebānet der-süḫan

(14) Baʿd ez-ān ḥıfẓ-ı emānet fehm kon

Evvelā , (15) dört nesneniñ evvelkisi. ***Ṣıdḳ-ı zebānet***, seniñ (16) ṣıdḳ-ı zebānıñdır. ***Der-süḫan***, sözde. ***Baʿd ez-ān***, (17) andan ṣoñra yaʿnī ikincisi. ***Ḥıfẓ-ı emānet***, **[173a]** (1) emānetiñ ḥıfẓıdır. ***Fehm kon***, idrāk eyle.

Ḥāṣılı (2) dört nesneniñ evvelkisi sözi bī-riyā söylemekligindir. (3) İkincisi emānetiñ ḥıfẓıdır. İdrāk eyle yaʿnī añlayup (4) ʿamel ḳıl!

535.

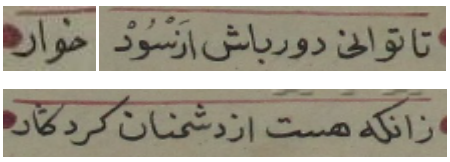
Pes saḫā hest ez-kerāmāt-ı İlāh

Faẓl-ı Ḥaḳ (5) dān ger naẓar dārī nigāh

Pes, ṣoñra yaʿnī üçüncisi. (6) ***Saḫā hest***, saḫāvetdir. ***Ez-kerāmāt-ı İlāh***, Allāhu (7) Teʿālā'nıñ iḥsānlarından. ***Faẓl-ı Haḳ***, Allāh'ıñ (8) ʿināyeti. ***Dān***, bil. ***Ger naẓar***, eger göziñi. ***Dārī*** (9) ***nigāh***, ḥıfẓ ṭutar iseñ.

Ḥāṣılı üçüncisi (10) Allāhu Teʿālā'nıñ ḳulına iḥsānlarından saḫā vü cömerd- (11) likdir. Eger göziñi nā-maḥremden maḥfūẓ ṭutar iseñ (12) Ḫudā'nıñ luṭfı bil. Zīrā her ḳula müyesser degildir. İşte (13) dördüncisi daḫi budur.

536.

Tā tüvānī dūr-bāş ez-sūd- (14) ḫ^{v}*ār*

Z'ān ki hest ez-düşmenān-ı Kird-gār

Tā tüvānī, (15) tā ki ḳādir iseñ yaʿnī ḳādir oldıġıñ ḳadar. ***Dūr-bāş***, (16) uzaḳ ol. ***Ez-sūd-ḫᵛār***, faʾide yiyiciden yaʿnī (17) mālı ziyādeye virmek içün ḥabs idici kimseden. **[173b]** (1) ***Z'ān ki***,[217] zīrā ol sebebden ki. ***Hest ez-düşmenān*** (2) ***Kird-gār***, Allāhu Teʿālā'nıñ düşmenlerindendir.

Ḥāṣılı (3) ḳādir oldıġıñ vaḳt ehl-i ribā vü muḥtekirden yaʿnī muʿāmeleci (4) kimseden uzaḳ ol ve selām bile virme. Zīrā ol cihetden ki (5) muʿāmeleci kimse Allāhu Teʿālā ḥażretleriniñ düşmenlerindendir (6) ve Peyġamberimiz ṣalla'llāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem ملعون من احتكر فهو **Meni'ḥtekere fe-hüve** (7) **melʿūnün**[218] buyurmuşlardır.

537.

هرکرا حق داده باشد این چهار

باشد آنکس مؤمن پرهیزکار

Her ki-rā Ḥaḳ dāde bāşed (8) īn çehār

Bāşed ān kes mü'min-i perhīz-kār

(9) ***Her ki-rā***, her kimseye ki. ***Ḥaḳ***, Allāh. ***Dāde bāşed***, (10) virmiş ola. ***Īn çehār***, bu dört aḫlāḳ. ***Bāşed*** (11) ***ān kes***, ol kimse olur. ***Mü'min-i perhīz-kār***, günāhdan (12) çekinici olan müʾmin.

Ḥāṣılı her kimseye ki (13) Allāhu Teʿālā ẕikri sebḳat iden dört aḫlāḳı luṭf (14) u iḥsān itmiş ola, ol kimse müʾmin-i müttaḳī olur (15) ve aña müʾmin-i kāmil dirler.

538.

پیش مردم هرکه رازت کرد فاش

همدم آن ابله باطل مباش

Pīş-i merdüm her ki rāzet (16) kerd fāş

Hem-dem-i ān ebleh-i bāṭıl me-bāş

Pīş-i merdüm, (17) ḫalḳıñ öñünde. ***Her ki***, her kimse ki. ***Rāzet***, **[174a]** (1) seniñ sırrıñı. ***Kerd fāş***, fāş itdi yaʿnī (2) söyledi. ***Hem-dem-i ān ebleh-i bāṭıl***, ol bāṭıl olan (3) aḥmaġıñ muṣāḥibi. ***Me-bāş***, olma.

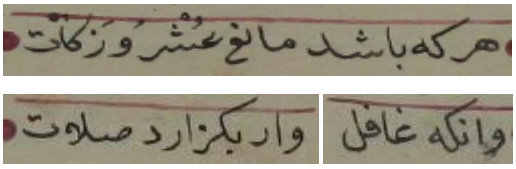
[217] Der-kenār: Ḥakr cemʿ itmek ve ṭaʿām iḫtikār itmek yaʿnī artıḳ bahā ide diyü ḥabs itmek ribā-i bi'l-kesr muṭlaḳā ziyāde maʿnāsına *yukālu rebā'l-mālu ey zāde* ödünç/öṭünç virilen akçe üzerine alınan kār fāʾiż nümā-güẕeşte.

* *yukālu rebā'l-mālu ey zāde : Malın faizi arttı denir.*

[218] Hadis: "Karaborsacı, melʿūnun ta kendisidir." İbn Mâce, Ticârât,6; Darimî, Büyû,12 (Yılmaz, a.g.e, s. 508)

Ḥāṣılı (4) nāssıñ yanında her kimse ki seniñ sırrıñı söyledi, (5) ol bāṭıl u fāsid olan aḥmaġıñ muṣāḥibi olma. (6) Zīrā hem-demlik rāz-dār u sır-nihān kimse ile olur.

539.

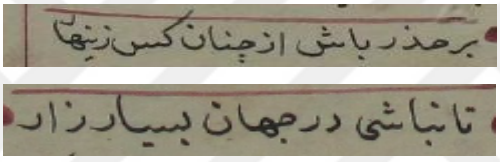
(7) Her ki bāşed mānīʿ ʿöşr ü zekāt

V'ān ki ġāfil- (8) vār be-g'zāred ṣalāt

Her ki, her kimse ki. ***Bāşed*** (9) ***mānīʿ***, mānīʿ olur yaʿnī virmez. ***ʿÖşr ü zekāt***, ʿöşr (10) ve zekātıñı. ***V'ān ki***, ve ol kimse ki. ***Ġāfil-vār***, ġāfil (11) gibi. ***Be-g'zāred ṣalāt***, namāz ḳılar.

Ḥāṣılı (12) her kimse ki zekātıñı virmez ve ol kimse ki ġāfiller gibi (13) namāz ḳılar yaʿnī bī-fāʾide ḳılar. Zīrā ʿindallāh (14) maḳbūl degildir.

540.

Ber-ḫaẕer bāş ez-çünān kes zīnhār

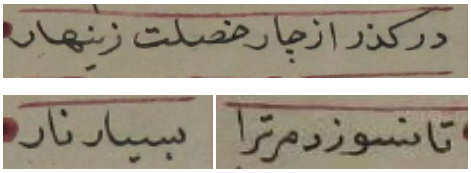
(15) Tā ne-bāşī der-cihān bisyār-zār

Ber-ḫaẕer bāş, (16) ḫaẕer üzere ol. ***Ez-çünān kes***, ancılayın (17) kimseden yaʿnī zekātıñı virmeyen kimseden. [174b] (1) ***Zīnhār***, ṣaḳın. ***Tā ne-bāşī***, tā ki olmayasın. (2) ***Der-cihān***, dünyāda. ***Bisyār-zār***, çoḳ aglayıcı.

(3) Ḥāṣılı zekātıñı virmeyen kimseden ḫaẕer üzere ol, ṣaḳın (4) tā ki dünyāda çoḳ nālān u giryān olmayasın!

(5) Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Terk-i Ḫışm u Ḳahr Mī-Güyed

541.

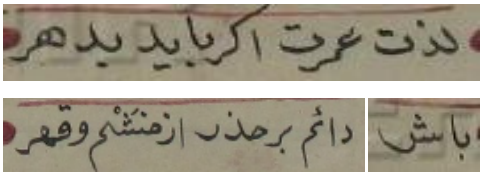
(6) Der-güẕer ez-çār ḫaṣlet zīnhār

Tā ne-sūzed mer tu-rā (7) bisyār nār

Der-güẕer, geç. ***Ez-çār ḫaṣlet***, dört ḫūydan. (8) ***Zīnhār***, ṣaḳın. ***Tā ne-sūzed***, tā ki yaḳmaya. ***Mer tu-rā***, (9) seni. ***Bisyār***, çoḳ. ***Nār***, āteş.

Ḥāṣılı dört (10) ḫūydan geç, ṣaḳın muttaṣıf olma tā ki seni āteş (11) çoḳ yaḳmaya.

542.

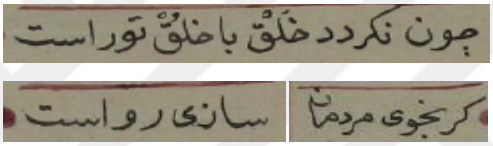
Leẕẕet-i ʿömret eger bāyed be-dehr

Bāş (12) dāʾim ber-ḥaẕer ez-ḫaşm u ḳahr

Leẕẕet-i ʿömret'de olan (13) ***tā*** ḫiṭāb maʿnāda ***bāyed***'e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl ***leẕẕet-i ʿömr***, (14) ʿömrüñ leẕẕeti. ***Eger bāyedet***, eger saña gerekse. (15) ***Be-dehr***, zamānda. ***Bāş***, ol. ***Dāʾim***, dāʾimā. (16) ***Ber-ḥaẕer***, ḥaẕer ü ḫavf üzere. ***Ez-ḫaşm u ḳahr***, (17) ġażab u ḳahrdan.

Ḥāṣılı eger saña zamānda ʿömrüñ leẕẕeti **[175a]** (1) gerekse dāʾimā ḫaşm u ḳahrdan ḥaẕer üzere ol. (2) El-ḥāṣıl ʿömriñiñ ṣafā vü ḥalāvetiñi bulmaḳ ister iseñ (3) kimseye muʿāmele-i zişt ile süḫan-gūy olma.

543.

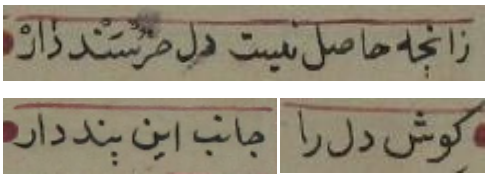
(4) Çün ne-kerded ḫalḳ bā-ḫulḳ-ı tu rāst

Ger be-ḫūy-i merdümān (5) sāzī revāst

Çün, çünki. ***Ne-kerded***, olmaz. (6) ***Ḫalḳ***, nās. ***Bā-ḫulḳ-ı tu***, seniñ ḫūyuñ ile. (7) ***Rāst***, ṭoġrı. ***Ger be-ḫūy-i merdümān***, eger ḫalḳıñ (8) ḫūyı ile. ***Sāzī***, düzilür iseñ. ***Revāst***, (9) cāʾizdir.

Ḥāṣılı çünki nās seniñ ḫūyuñ (10) ile ṭoġrı olmaz yaʿnī ḫalḳ seniñ aḫlāḳıñı taḥsīn (11) itmeyüp ḥaḳkında meẕemmet ü ḥaḳāret iderler ise (12) ol vaḳt eger ḫalḳıñ ḫūyı ile düzilüp kendine (13) bir düzen virir iseñ ve mizāclarıña göre söz (14) söyler iseñ cāʾizdir ve belki maḥall ü mekānına göre (15) vācibdir. Çünki ḥaḳḳında meẕemmet ü ḥaḳāret itmeyeler. Lākin (16) bu maʿnā ʿavāma göredir. Zīrā bunlar cumhūra muḫālefet-i ḳuvve-i ḫaṭādandır dirler. Yoḫsa ḫavāṣṣa göre degildir. Zīrā (17) ḫavāṣṣa göre cumhūra muḫālefet ḳuvve-i ṣavābdandır. **[175b]**

544.

(1) Z'ān çi ḥāṣıl nīst dil ḫorsend dār

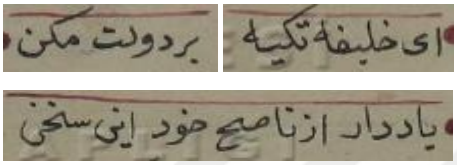
Gūş-i dil-rā (2) cānib-i īn pend dār

Z'ān çi, ol nesneden ki. ***Ḫāṣıl*** (3) ***nīst***, ḫāṣıl degildir. ***Dil***, ḳalbiñi. ***Ḫorsend dār***, (4) ḳāniʿ vü rāżī ṭut. ***Gūş-i dil-rā***, ḳalbiñ ḳulaġıñı. (5) ***Cānib-i īn pend dār***, bu naṣīḥatiñ ṭarafına ṭut.

(6) Ḫāṣılı zamān-ı māżīye müteʾessif ü zamān-ı müstaḳbele (7) munṭaẓır olma. Zamān-ı ḥālde mevcūd olan ile iktifā (8) eyle. Zīrā muḳadder olmayan şeyi der-dest iderim dimek (9) ʿayn-ı ḫaṭādır. Ḳalbiñ ḳulaġıñı bu naṣīḥat cānibine ṭut (10) ve muḳteżāsıyla ʿāmil ol.

Fā'ide: ***Ḫorşend***, ***ḫā'***nıñ (11) żammı ve ***rā'***nıñ süḳūnı ve ***sīn***'iñ fetḥi ve ***nūn*** ile ***dāl***'ıñ (12) süḳūnıyla ḳāniʿ maʿnāsınadır.

545.

Ey ḫalīfe tekye (13) ber-devlet me-kon

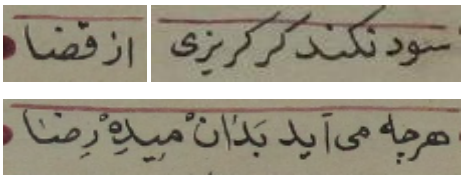
Yād-dār ez-nāṣiḥ-i ḫod īn süḫan

(14) ***Ey ḫalīfe***, ey ṭarīḳata sālik olan kimse! (15) ***Tekye ber-devlet me-kon***, zīnet ü devlet-i dünyāya iʿtimād (16) itme. ***Yād-dār***, ḫāṭırıñda ṭut. ***Ez- nāṣiḥ-i ḫod***, (17) kendi nāṣiḥiñden. ***īn süḫan***, bu sözi.

Ḫāṣılı **[176a]** (1) ey ṭarīḳata sālik olan kimse! Dünyānıñ zīnet ü (2) devletine ṭayanma. Zīrā serīʿ ü'ẕ-ẕevāldir. Bu pendi kendi (3) nāṣiḥiñden ḫāṭırıñda ṭut! Zīrā āḫiretde ʿaẕāb-ı Ḫudā'dan (4) ḳurtulmaḳlıġına sebeb ü delīldir.

Fā'ide: Bu maḳāmda (5) ***nāsiḥ***'den murād mürşid-i kāmildir.

546.

Sūd ne-k'ned ger girīzī (6) ez-ḳażā

Her çi mī-āyed bedān mī-dih rıżā

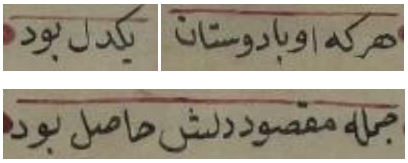
(7) ***Sūd ne-k'ned***, fāʾide virmez. ***Ger girīzī ez-ḳażā***, (8) eger ḳażā-ı Ḫudā'dan firār ider iseñ. ***Her çi***, (9) her ne ḳı. ***Mī-āyed***, gelür. ***Bedān***, aña. ***Mī-dih*** (10) ***rıżā***, rıżā vir yaʿnī rāżī ol.

Ḫāṣılı eger ḳażā-ı (11) Ḥaḳ'dan firār ider iseñ fāʾide virmez. Zīrā seni (12) bulur. Bunuñ birle her ne ki min-ṭarafullāh saña (13) gelür aña rāżī ol. Zīrā başḳa çāre yoḳdur.

(14) **Fā'ide:** ***Girīzī***, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla mużāriʿ-i muḫāṭabdır. (15) Ḳaçarsın dimekdir. Maṣdarı gurīḫten'dir ḳaçmaḳ maʿnāsına. (16) ***Ne-k'ned***, fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Żarūret-i

vezn içün (17) kāf sākin oḳunur. ***Bedān***'da ***ān*** ism-i işāret **[176b]** (1) olup evveline bā gelmek ile hemzesi dāl'a ḳalb olunmuşdur. (2) Bedu gibi ki aṣlından ū idi.

547.

Her ki ū bā-dūstān (3) yek-dil buved

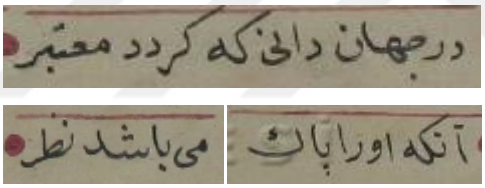
Cümle maḳṣūd-ı dileş ḥāṣıl buved

Her ki, (4) her kimse ki. ***Ū***, o kimse. ***Bā-dūstān***, dostlar ile. (5) ***Yek-dil buved***, yek-dil olur yaʿnī ḳalbleri birbirine muvāfiḳ (6) olur. ***Cümle maḳṣūd-ı dileş***, ol kimseniñ göñlünüñ (7) cümle murādı. ***Ḥāṣıl buved***, ḥāṣıl olur.

El-ḥāṣıl (8) her kimse ki o kimse dostlar ile yek-dil ü yek-cihet olur (9) ol kimseniñ göñlünüñ cümle murādı ḥāṣıl olur. (10) Zīrā bir maṣlaḥatı düşdükde kalbleriyle himmet idüp (11) vücūda getürürler.

Der-Beyān-ı Bī-Vefā-yı Cihān Mī-Güyed

548.

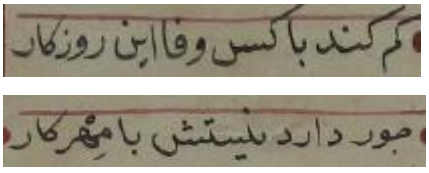
(12) Der-cihān dānī ki kerded muʿteber

Ān ki ū-rā pāk (13) mī-bāşed naẓar

Der-cihān, dünyāda. ***Dānī***, bilür (14) misin? ***Ki***, kim. ***Kerded muʿteber***, muʿteber olur. (15) ***Ān ki***, ol kimse olur ki. ***Ū-rā***, anıñ. ***Pāk mī-bāşed*** (16) ***naẓar***, naẓarı temiz olur.

Ḥāṣılı bilür misin dünyāda (17) kim iʿtibār bulur? Ol kimse bulur ki anıñ herkese **[177a]** (1) ḥüsn-i naẓarı ola.

549.

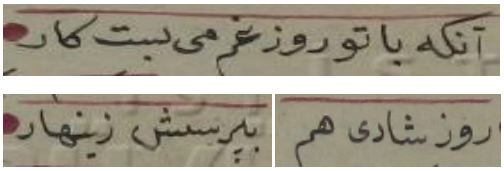
Kem koned bā-kes vefā īn rūzgār

(2) Cevr dāred nīsteş bā-mihr kār

Kem koned, az ider. (3) ***Bā-kes***, kimseye. ***Vefā***, vefāyı. ***Īn rūzgār***, (4) bu dünyā. ***Cevr dāred***, cefā vü ẓulm ṭutar. ***Nīsteş*** (5) ***bā-mihr kār***, anıñ maḥabbet ile işi yoḳdur.

Ḥāṣılı (6) bu dünyā nāssa vefāyı az ider yaʿnī aṣlā vefāsı (7) yoḳdur ancaḳ cevr ü cefā ṭutar. Maḥabbet ile işi (8) yoḳdur. İşte buña göre dil-beste olmalıdır.

550.

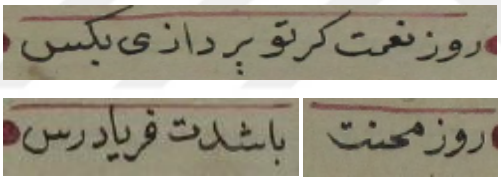
(9) Ān ki bā-tu rūz-ı ġam mī-best kār

Rūz-i şādī hem (10) be-porseş zīnhār

Ān ki, ol kimse ki. ***Bā-tu***, (11) seniñ ile. ***Rūz-ı ġam***, ġam güni. ***Mī-best kār***, iş (12) bağladı yaʿnī vefādār oldı. ***Rūz-i şādī hem***, (13) mesrūrluḳ gününde yaʿnī zengīn oldıġıñ vaḳtde. (14) ***Be-porseş***, ol kimseyi ṣor. ***Zīnhār***, (15) ṣaḳın yaʿnī ṣormamazlıḳ itme.

Ḥāṣılı ol kimse ki (16) seniñ ile ġam güni iş bağladı yaʿnī sen faḳr u fāḳaya (17) giriftār oldıġıñ zamān seniñle düşüp ḳalḳar **[177b]** (1) idi sen daḫi ol kimseyi terfīʿ-i rütbe itdigin zamānda (2) ṣuver ü riʿāyet it, ṣaḳın yaʿnī eski vefādārlıġıñı (3) ferāmūş itme. Eger ider iseñ ġaddār u ḫāʾin olursın.

551.

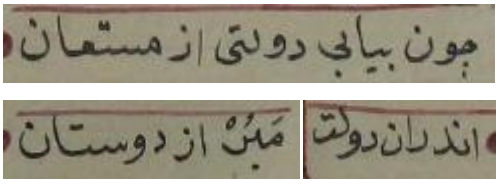
(4) Rūz-i niʿmet ger tu perdāzī be-kes

Rūz-i miḥnet (5) bāşedet feryād res

Rūz-i niʿmet, niʿmetiñ güni (6) yaʿnī ṣervet ü sāmānıñ güni. ***Ger tu***, eger sen. (7) ***Perdāzī be-kes***, kimseye düzer iseñ yaʿnī iltifāt (8) ü ikrām idüp ḫāṭırıñı sūʾāl ider iseñ. (9) ***Rūz-i miḥnet***, miḥnet ü meşaḳḳatiñ güni. ***Bāşedet*** (10) ***feryād res***, saña feryāda irişici olur yaʿnī (11) muʿīn ü yardım idici olur dimekdir.

Ḥāṣılı (12) ṣervet ü sāmān ve devlet ü şādmānıñ güni eger sen (13) kimseye iltifāt ü ikrām idüp ḫāṭırıñı (14) sūʾāl ider iseñ miḥnet ü meşāḳḳatiñ güni (15) saña muʿīn olur yaʿnī itdügin eyülük żāyiʿ (16) olmayup āḫir fāʾidesi saña rāciʿ olur.

552.

(17) Çün bi-yābī devletī ez-müsteʿān

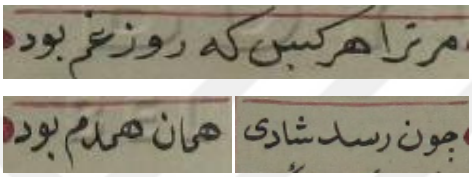
Ender-ān devlet [178a] (1) me-bor ez-dūstān

Çün, çünki. ***Bi-yābī***, (2) bulasın. ***Devletī***, bir devlet-i sāmiyye. ***Ez-müsteʿān***, (3) Allāh'dan. ***Ender-ān devlet***, ol şervet ü sāmānda. (4) ***Me-bor ez-dūstān***, dostlardan kesilme.

Ḥāṣılı (5) çünki Allāhu Teʿālā ḥażretleriniñ iḥsānıyla bir devlet-i (6) sāmiyye bulasın ol şervet ü sāmānda dostlardan (7) kesilmeyene evvelki gibi ṣoḥbet ü ülfet ü ḥüsn-i muʿāmele (8) üzerine ol. Zīrā devletiniñ bir ḳat daha teraḳḳīsiñi (9) mūceb olur.

Fā'ide: ***Me-bor***, bā-i ʿArabīyyeniñ żammıyla nehy-i (10) ḥāżırdır. Maṣdarı borīden'dir kesmek maʿnāsına.

553.

(11) Mer tu-rā her kes ki rūz-ı ġam buved

Çün resed şādī (12) hemān hem-dem buved

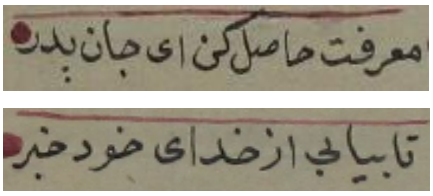
Mer tu-rā, saña dimekdir ki ***mer*** teʾkīd (13) olup ikmāl-i vezn içün gelmişdir. ***Her kes ki***, (14) her kimse ki. ***Rūz-ı ġam***, ġamıñ güni. ***Buved***, yād olur. (15) ***Çün resed şādī***, çünki bir şervet irişür (16) yaʿnī ḥāṣıl olur. ***Hemān***, hemīşe ol yār seniñ. (17) ***Hem-dem buved***, enīs ü muṣāḥibiñ olur.

Ḥāṣılı **[178b]** (1) her kimse ki ġamıñ güni saña yār u muṣāḥib olur (2) çünki ġamıñ zāʾil olup bir şervet ḥāṣıl olur hemīşe (3) ol yār seniñ muṣāḥibiñ olur yaʿnī miḥnet ü rāḥatda (4) senden münḳaṭıʿ olmaz. Bu cihetle sen daḥi şervet ü sāmānıñ (5) gününde anı bezmiñden dūr ve niʿmetiñden mehcūr (6) ü metrūk itmeyesin. Zīrā lāyıḳ u revā degildir.

(7) Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Maʿrifet Mī-Güyed

Maʿrifetiñ ṣıfatı (8) beyānında buyurur.

554.

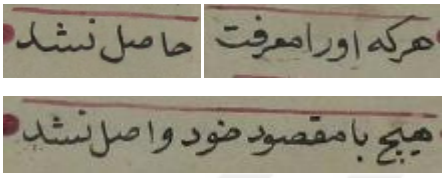
Maʿrifet ḥāṣıl kon ey cān-ı peder

(9) Tā bi-yābī ez-Ḫudā-yı ḫod ḫaber

Maʿrifet, maʿrifet-i İlāhiyye. (10) ***Ḥāṣıl kon***, ḥāṣıl it. ***Ey cān-ı peder***, ey babanıñ (11) cānı! ***Tā be-yābī***, tā ki bulasın. ***Ez-Ḫudā-yı ḫod***, (12) kendi Ḫudā'ñdan. ***Ḫaber***, ḫaber.

Ḥāṣılı ey babanıñ (13) cānı gibi ʿazīz olan oġul! Maʿrifet-i İlāhiyye vücūda (14) getür tā ki kendi rabbiñden ve mürşidiñden ḫaberdār (15) olasın yaʿnī herkese maʿrifet-i İlāhiyyeyi taḥṣīl (16) itmek lāzımdır. Eger taḥṣīl olunmaz ise ehl-i ġaflet (17) ü cāhil zümresinden olur. El-ḥāṣıl maʿrifet-i İlāhiyye, [179a] (1) Allāhu Teʿālā ḥażretlerini bulup ʿubūdiyyetde ḳuṣūr (2) itmeyüp emrini ṭutup nehyinden ḥaẕer ü ictināb (3) itmekdir. Bu ise ṭarīḳ-i müstaḳīme imtiṯāl idüp (4) büyükleriñ yaʿnī enbiyā vü ehlullāhıñ pendleriyle (5) pendgīr olmaḳdan ʿibāretdir.

555.

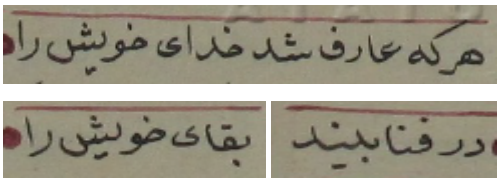
Her ki ū-rā maʿrifet (6) ḥāṣıl ne-şod

Hīç bā-maḳṣūd-ı ḫod vāṣıl ne-şod

(7) ***Her ki***, her kimse ki. ***Ū-rā***, aña. ***Maʿrifet***, maʿrifetu- (8) llāh. ***Ḥāṣıl ne-şod***, ḥāṣıl olmadı. ***Hīç***, (9) aṣlā. ***Bā-maḳṣūd-ı ḫod***, kendi murād u maḳṣūdına. (10) ***Vāṣıl ne-şod***, vāṣıl olmadı.

Ḥāṣılı her kimse ki (11) ol kimseye maʿrifetullāh ḥāṣıl olmadı aṣlā o kimse (12) menzil-i maḳṣūdına vāṣıl olmadı. Zīrā menzil-i maḳṣūd (13) yaʿnī vuṣlat-ı ilāllāh maʿrifetullāh ile ḥāṣıl olur.

556.

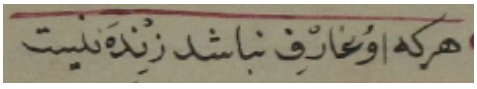
(14) Her ki ʿārif şod Ḫudā-yı ḫᵛīş-rā

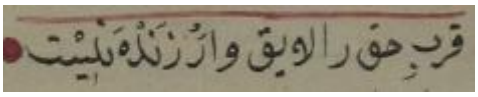
Der-fenā bīned (15) bekā-yı ḫᵛīş-rā

Her ki, her kimse ki. ***ʿĀrif şod***, (16) ʿirfān-ı Muḥammedī ile ʿārif oldı. ***Ḫudā-yı ḫᵛīş-rā***, (17) kendi Ḫudā'sını. ***Der-fenā bīned***, fenāda görür. [179b] (1) ***Beḳā-yı ḫᵛīş-rā***, kendiniñ beḳā vü ḥayātını.

Ḥāṣılı (2) her kimse ki kendi Ḫudā'sını ʿirfān-ı Muḥammedī ile (3) bilici oldı o kimse kendiniñ beḳā vü ḥayātını (4) fenāda görür yaʿnī vücūd-ı ʿālem ile vücūd-ı ḫᵛīşiñi (5) fānī vü maʿdūm görür. Bu ise mücāhede-i nefs ile (6) ḥāṣıl olur.

557.

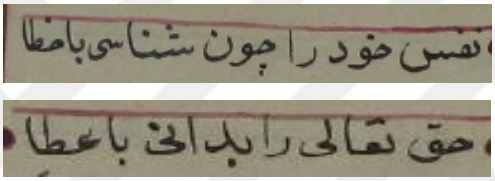
Her ki ū ʿārif ne-bāşed zinde nīst

(7) Ḳurb-ı Ḥaḳ-rā lāyıḳ u erzende nīst

Her ki ū, (8) her kimse ki, o kimse. ***ʿĀrif ne-bāşed***, ʿārif-i billāh (9) olmaz. ***Zinde nīst***, ḥay degildir. ***Ḳurb-ı Ḥaḳ-rā***, (10) Ḥaḳḳ'ıñ ḳurbuna. ***Lāyıḳ u erzende nīst***, lāyıḳ ve erzende (11) degildir.

Ḥāṣılı her kimse ki o kimse ʿārif-i billāh (12) olmaz ḥayāt-ı ḥaḳīḳī ile ḥay degildir. Belki meyyitdir. (13) Zīrā ḥayāt-ı ẓāhirīye iʿtibār yoḳdur. ʿİndallāh (14) maḳbūl olan ḳalbiñ ʿirfān-ı Muḥammedī ile ḥay olmasıdır. (15) İşte ḥayāt-ı insāniyye budur. O bile ḥayāt-ı ḥaḳīḳīden (16) bī-behre olan kimse ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a lāyıḳ u sezā degildir. (17) Zīrā vuṣlat-ı ilāllāh ḥayāt-ı ḥaḳīḳī ile ḥay olmaḳlıġı **[180a]** (1) iḳtiżā ider.

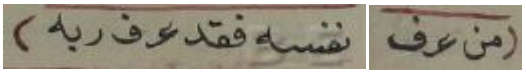
558.

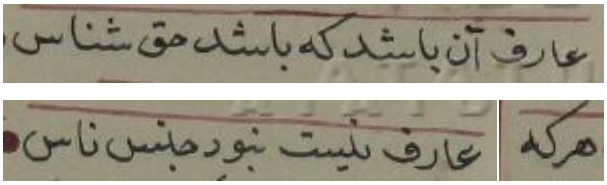
Nefs-i ḫod-rā çün şināsī bā-ḫaṭā

(2) Ḥaḳ Teʿālā-rā be-dānī bā-ʿaṭā

Nefs-i ḫod-rā, (3) kendi nefsiñi. ***Çün***, çünki. ***Şināsī***, (4) añlayasın. ***Bā-ḫaṭā***, ḫaṭā ile yaʿnī ḫaṭā işli (5) dimekdir. ***Ḥaḳ Teʿālā-rā***, Allāhu Teʿālā ḥażretlerini. ***Be-dānī***, (6) bilürsin. ***Bā-ʿaṭā***, ʿaṭā ile yaʿnī iḥsānkār (7) dimekdir.

Ḥāṣılı çünki kendi nefsiñi ḫaṭākār (8) añlayasın Allāhu Teʿālā ḥażretlerini iḥsānkār (9) bilürsin yaʿnī her kimse ki nefsiniñ ne mertebede (10) ʿāciz ü bed oldıġıñı añlar o kimse Allāh'ı bilür. (11) Peyġamberimiz ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem **men ʿarafe** (12) **nefsehü fe-ḳad ʿarafe rabbehü**[219] buyurmuşlardır.

559.

[219] Hadis: "Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir." Muhammed Cârullâh es-Sa'idî, *en-Nevâfihü'l-Atire*, h.393.

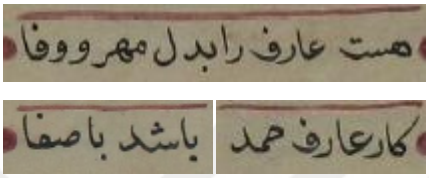
(13) ʿĀrif ān bāşed ki bāşed Ḥaḳ-şinās

Her ki (14) ʿārif nīst ne-b'ved cins-i nās

ʿĀrif ān (15) bāşed ki, ʿārif ol kimse olur ki. *Bāşed Ḥaḳ-* (16) *şinās*, Ḥaḳ-şinās olur yaʿnī Ḫudā'yı añlayıcı (17) olur. *Her ki*, her kimse ki. *ʿĀrif nīst*, [180b] ʿārif degildir. *Ne-b'ved*, olmaz. *Cins-i nās*, ādemiñ (2) cinsi.

Ḥāṣılı ʿārif ol kimse olur ki Ḥaḳ-şinās (3) olur. Her kimse ki ʿārif-i billāh degildir ādemiñ cinsi (4) olmaz yaʿnī ʿārif olmayan kimseye insān dime. (5) Zīrā insān Allāhu Teʿālā'nıñ ḫalīfesidir. Bu ḫilāfet (6) ise ʿilm ü maʿrifet üzerine mevḳūf u vaḳf olunmuşdur.

560.

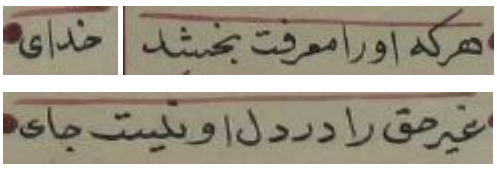
(7) Hest ʿārif-rā be-dil mihr ü vefā

Kār-ı ʿārif ḥamd (8) bāşed bā-ṣafā

Hest ʿārif-rā, ʿārifiñ vardır. (9) *Be-dil*, ḳalbinde. *Mihr ü vefā*, mihr ve vefā yaʿnī maḥabbetullāh (10) ve vefā ṣāḥibi. *Kār-ı ʿārif*, ʿārifiñ işi. *Ḥamd* (11) *bāşed*, şükr olur. *Bā-ṣafā*, ṣafā ile.

Ḥāṣılı (12) ʿārif-i billāh ü āgāh olan kimseniñ ḳalbinde maḥabbetu- (13) llāh ve ʿahd u vaʿde ve vefā vardır. ʿĀrifiñ işi ṣafā-yı (14) ḳalb ile şükr olur. Yoḫsa ḳalbi mükedder olup (15) ḥamdi yalñız lisāna getürmez ve her ne ki işler ise (16) ḫālişen li-vechillāh eyler.

561.

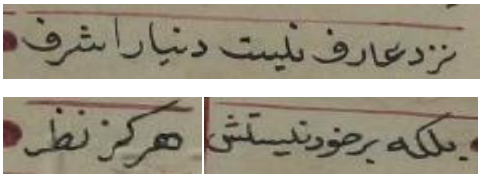
Her ki ū-rā maʿrifet baḫşed (17) Ḫudāy

Ġayr-ı Ḥaḳ-rā der-dil-i ū nīst cāy

Her ki, her kimse ki. [181a] (1) *Ū-rā*, o kimseye. *Maʿrifet baḫşed Ḫudāy*, (2) Allāhu Teʿālā ʿirfān-ı Muḥammedī bağışlar. *Ġayr-ı Ḥaḳ-rā*, Allāh'ıñ (3) ġayrısına. *Der-dil-i ū*, o kimseniñ ḳalbinde. (4) *Nīst cāy*, yer yoḳdur.

Ḥāṣılı her kimse ki (5) o kimseye Allāhu Teʿālā ʿirfān-ı Muḥammedī bağışlar (6) o kimseniñ ḳalbinde Allāhu Teʿālā'nıñ ġayrısına yer (7) yoḳdur. Zīrā ʿārifiñ nezdinde olan ancaḳ Allāhu Teʿālā'dır.

562.

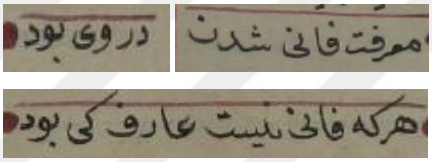
(8) Nezd-i ʿārif nīst dünyā-rā şeref

Belki ber-ḫod nīsteş (9) hergiz naẓar

Nezd-i ʿārif, ʿārifiñ yanında. (10) ***Nīst dünyā-rā şeref***, dünyānıñ şeref ü iʿtibārı yoḳdur. (11) ***Belki ber-ḫod***, belki kendi üzerine. ***Nīsteş***, (12) anıñ yoḳdur. ***Hergiz***, aṣlā. ***Naẓar***, naẓar u iltifātı.

(13) Ḥāṣılı ʿārifiñ ʿindinde dünyānıñ şeref ü iʿtibār (14) u ḥürmeti yoḳdur. Dünyānıñ iʿtibārı şöyle ṭursun (15) belki kendi nefsine ol ʿārifiñ aṣlā naẓar u iltifātı (16) yoḳdur. Ve ḥadīṯ-i şerīfde **ed-dünyā cīfetün ve** (17) **ṭālibühā kilābun**[220] buyurulmuşdur.

563.

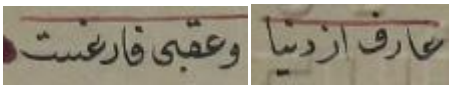
Maʿrifet fānī şoden [181b] (1) der-vey buved

Her ki fānī nīst ʿārif key buved

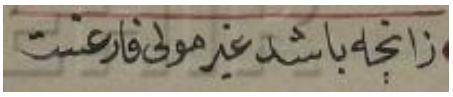
Maʿrifet, (2) maʿrifet-i İlāhiyye. ***Fānī şoden***, fānī olmaḳ. (3) ***Der-vey***, Cenāb-ı Ḥaḳ'da. ***Buved***, olur. ***Her ki***, her kimse ki. (4) ***Fānī nīst***, fānī degildir. ***ʿĀrif key buved***, ḳaçan (5) ʿārif olur yaʿnī olmaz.

Ḥāṣılı maʿrifet-i İlāhiyye (6) dinilen nesne Cenāb-ı Ḥaḳ'da fānī olmaḳdır yaʿnī (7) kendiñi maḥv idüp her nesneyi Ḥaḳḳ'a virmek (8) ve eşyānıñ teʾşīrini münker olmaḳdır. Her kimse ki bu üslūb (9) üzerine fānī degildir ḳaçan öyle kimse ʿārif-i ḥaḳīḳī olur (10) yaʿnī olmaz. Belki ʿārif-i resmī olur.

564.

[220] "Dünyâ bir leşdir, talipleri köpeklerdir." Sâgânî Radıyyüddin, Mevzû'âtü's- Sâgânî, 38. (Sâgânî, bu sözün uydurma hadis olduğunu söylüyor. Aclunî, "Anlamı doğru olsa bile hadis değildir." diyor. Hz. Ali'nin sözü olduğunu söyleyenler de vardır.) (Aclunî, Keşfü'l-hafâ, 1/409). (Yılmaz, 2013, s.90).

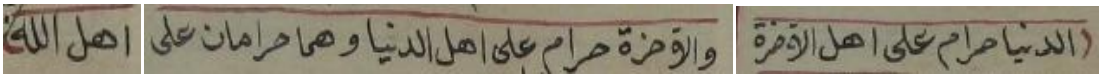

ʿĀrif ez-dünyā (11) vü ʿuḳbā fārigest

Z'ān çi bāşed ġayr-ı Mevlā fārigest

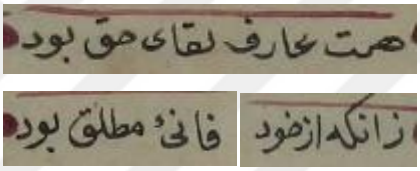
(12) *ʿĀrif*, ʿārif-i billāh. *Ez-dünyā*, dünyādan. (13) *Vü ʿuḳbā*, ve āḫiretden. *Fārigest*, geçicidir. (14) *Z'ān çi*, ol nesneden ki. *Bāşed*, olur. *Ġayr-ı Mevlā*, (15) Allāh'ıñ ġayrı. *Fārigest*, o şeyden fārigdir.

(16) Ḥāṣılı ʿārif-i billāh dünyā vü āḫiretden geçicidir. (17) Zīrā dünyā vü āḫiret ehlullāha ḥarāmdır. Peyġamberimiz ṣalla- [182a] (1) llāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem

ed-dünyā ḥarāmün ʿalā ehli'l-āḫireti (2) **ve'l-āḫiretü ḥarāmün ʿalā ehli'd-dünyā ve hümā ḥarāmāni ʿalā** (3) **ehli'llāhi**[221] buyurmuşlardır. Ol nesneden ki o şey Allāhu Teʿālā'nıñ ġayrıdır, (4) andan fārigdir. Zīrā maṭlūb-ı ḥaḳīḳī Ḫudā'dır ki yār-ı (5) bāḳīdir.

565.

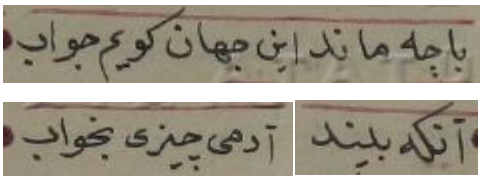
Himmet-i ʿārif liḳā-yı Ḥaḳ buved

Z'ān ki ez-ḫod (6) fānī-i muṭlaḳ buved

Himmet-i ʿārif, ʿārif-i billāhıñ (7) himmet ü saʿyı. *Liḳā-yı Ḥaḳ buved*, mülāḳāt-ı Ḫudā'dır. (8) *Z'ān ki*, zīrā ol sebebden ki. *Ez-ḫod*, kendiñden. (9) *Fānī-i muṭlaḳ buved*, fānī-i muṭlaḳdır.

Ḥāṣılı (10) ʿārif-i billāhıñ himmet ü saʿyı mülāḳat u vuṣlat-ı (11) Ḫudā'dır. Zīrā ol sebebden ki kendiñden fānī-i muṭlaḳdır (12) yaʿnī kendiñi bütün bütün maʿdūm bilmekdir.

566.

(13) Bā-çi māned īn cihān gūyem cevāb

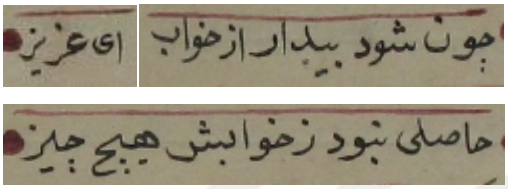
Ān ki bīned (14) ādemī çīzī be-ḫʸāb

[221] Hadis: "Ahiret ehline dünya, dünya ehline ahiret haramdır. Allah ehline (dostuna) ise ikisi de haramdır." (el-Aclûnî, 1997, C. I, s. 362, n.1312; Albani, 1992, C. I, s. 105, n.32). Deylemî, *Firdevs* adlı eserinde İbni Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Muhaddislerden bir kısmı senedinde zayıflık olduğunu söylemektedir. (Ceylan, 2000, s.151)

Bā-çi, niye. ***Māned***, beñzer. (15) ***İn cihān***, bu dünyā. ***Güyem cevāb***, şarṭ-ı muḳaddere (16) cezādır ki taḳdīri eger porsī gūyem cevāb dimekdir. (17) Eger sū'āl ider iseñ saña cevāb vireyim. **[182b]** (1) ***Ān ki***, şol şeye beñzer ki. ***Bīned***, görür. ***Ādemī***, (2) bir insān. ***Çīzī***, bir şey. ***Be-ḫ^{v}āb***, uyḫuda.

(3) Ḥāṣılı bu dünyā neye beñzer? Eger sū'āl ider iseñ (4) saña cevāb vireyim. Şol şeye beñzer ki bir insān (5) uyḫuda bir şey görür ya'nī gördigi şey rūyā gibidir. (6) İşte dünyānıñ ḥāli budur.

567.

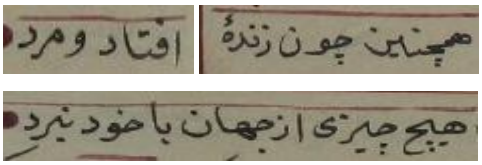
Çün şeved bī-dār ez-ḫ^{v}āb (7) ey 'azīz

Ḥāṣılī ne-b'ved zi- ḫ^{v}ābeş hīç çīz

(8) ***Çün***, çünki. ***Şeved bī-dār***, uyanıḳ olur. (9) ***Ez- ḫ^{v}āb***, uyḫudan. ***Ey 'azīz***, ey 'azīz! (10) ***Ḥāṣılī ne-b'ved***, ḥāṣıl olmaz. ***Zi-ḫ^{v}ābeş hīç çīz***, (11) aña uyḫudan hīçbir şey.

Ḥāṣılı ey 'azīz! Çünki (12) ol ādem uyḫudan uyana, eṣnā-yı ḫ^{v}ābda gördigi (13) şeyden o kimseye aṣlā bir şey ḥāṣıl olmaz. (14) Meṣelā uyḫuda sā'at bulur. Bī-dār olduḳda eline (15) hīçbir şey girmez ve zenān ü maḥbūbān ile ülfet ü maḥabbet (16) eyler. Uyandıḳda yine hīçbir şey yoḳdur. Lākin erbāb-ı (17) keşfiñ aḥvāli böyle degildir.

568.

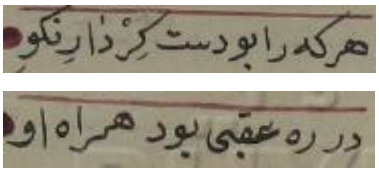
Hem-çünīn çün zinde'i [183a] (1) üftād ü mürd

Hīç çīzī ez-cihān bā-ḫod ne-bord

(2) ***Hem-çünīn***, buncılayın ya'nī ḥāl-i ḫ^{v}āb gibi. ***Çün***, çünki. (3) ***Zindeī***, bir diri. ***Üftād***, düşdi. ***Ü mürd***, (4) ve öldi. ***Hīç çīzī***, aṣlā bir şey. ***Ez-cihān***, (5) dünyādan. ***Bā-ḫod***, kendi ile. ***Ne-bord***, iletmedi.

(6) Ḥāṣılı buncılayın ya'nī ḥāl-i nevm gibi çünki bir diri (7) düşdi ve öldi, dünyādan kendi ile aṣlā bir şey (8) iletmedi ya'nī ba'dü'l-mevt māl-ı dünyādan āḫirete hīç (9) bir şey getürmedi.

569.

Her ki-rā būdest kirdār-ı nikū

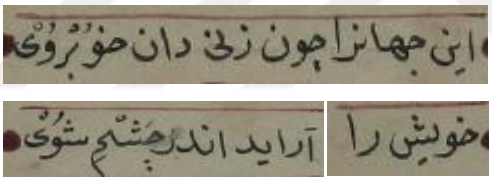
(10) Der-reh-i ʿuḳbā buved hem-rāh-ı ū

Her ki-rā, her kimseniñ ki. (11) ***Būdest***, olmuşdur. ***Kirdār-ı nikū***, ʿamel-i ṣāliḥi. (12) ***Der-reh-iʿuḳbā***, rāh-ı āḫiretde. ***Buved hem-rāh-ı ū***, o kimseniñ (13) refīḳi olur.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki ʿamel-i ṣāliḥi (14) vardır, rāh-ı āḫiretde o kimseniñ refīḳi olur. Çünki (15) insānıñ refīḳi üçdür. Birisi nezʿ-i rūḥa dek refīḳ (16) olandır ki māldır. İkincisi ḳabre dek refīḳ olan- (17) dır ki eḥibbā vü aṣdiḳādır. Üçüncisi daḫi ḳabre ber-ā-ber **[183b]** (1) girüp tā be-maḥşer refīḳ olandır ki ʿamel-i ṣāliḥdir. (2) İşte bu ise rüfeḳā-ı ṣelāṣeniñ eñ aʿlāsıdır. (3) Böyle olunca anı taḥṣīle saʿy eylemelidir.

Fā'ide: (4) ***Kirdār***, kāf-ı ʿArabī'niñ kesriyle fiʿl ü ʿamel maʿnāsınadır. (5) ***Nikū*** daḫi nūn'uñ kesri ve kāf-ı ʿArabiyye ile eyü dimekdir. (6) ***Kirdār-ı nikū***, terkīb-i tavṣīfīdir ki eyü olan ʿamel dimekdir.

570.

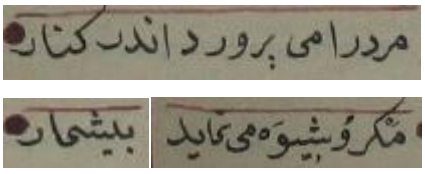
(7) Īn cihān-rā çün zenī dān ḫūb-rūy

Ḫ''iş-rā (8) ārāyed ender-çeşm-i şūy

Īn cihān-rā, bu dünyāyı. (9) ***Çün zenī dān ḫūb-rūy***, bir güzel yüzlü olan ḳarı (10) gibi bil. ***Ḫ''īş-rā***, kendiñi. ***Ārāyed***, tezyīn ider. (11) ***Ender-çeşm-i şūy***, ḳocasınıñ gözine.

Ḥāṣılı (12) bu dünyāyı bir güzel yüzlü olan ḳarı gibi bil. Kendiñi (13) ḳocasınıñ gözine şīrīn gösterir. El-ḥāṣıl ḫażret-i (14) şeyḫ-i Pend-i ʿAṭṭār ḳuddise sırrahu dünyāyı ḥīle-kār olmada (15) ḫūb-rūy olan ḳarıya teşbīh buyurmuşlardır.

571.

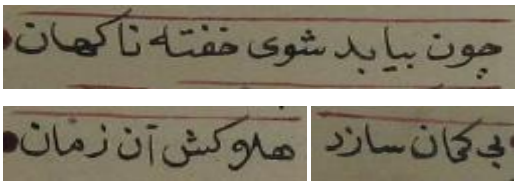
(16) Merd-rā mī-pervered ender-kenār

Mekr ü şīve mī-nümāyed (17) bī-şümār

Merd-rā, insānı. *Mī-pervered*, besler. [184a] (1) *Ender-kenār*, ḳucaġında. *Mekr ü şīve*, ḥīle (2) ve cilve. *Mī-nümāyed*, gösterir. *Bī-şümār*, ḥesābsız.

(3) Ḥāṣılı ḫūb-rūy olan ḳarı insānı ḳucaġında (4) besler ve ḥesābsız ḥīle vü cilve vü nāz gösterir ki (5) seni ġāfil ḳıla. İşte aḥvāl-i dünyā daḫi böyledir.

572.

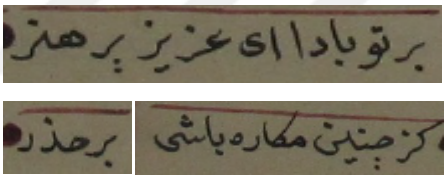
(6) Çün be-yābed şūy ḫufte nāgehān

Bī-gümān sāzed (7) helākeş ān zamān

Çün, çünki. *Be-yābed*, (8) bulur. *Şūy*, ḳocasını. *Ḫufte*, uyumuş. (9) *Nāgehān*, ansızın. *Bī-gümān*, şübhesiz. (10) *Sāzed helākeş*, anı helāk düzer yaʿnī ḳaṣd-ı (11) cān ider. *Ān zamān*, ol vaḳt.

Ḥāṣılı (12) çünki ḫūb-rūy olan ʿavrat ḳocasını uyumuş (13) bulur. Ansızın ol vaḳt bī-şübhe ḳaṣd-ı cān ider.

573.

(14) Ber-tu bādā ey ʿazīz-i pür hüner

K'ez çünīn mekkāre bāşī (15) ber-ḫaẕer

Ber-tu, seniñ üzerine. *Bādā*, olsun. (16) *Ey ʿazīz-i pür hüner*, ey pür hüner ü pür maʿrifet olan ʿazīz! (17) *K'ez çünīn mekkāre*, ki buncılayın ḥīle idici zenden. [184b] (1) *Bāşī ber-ḫaẕer*, ḫaẕer üzerine olasın.

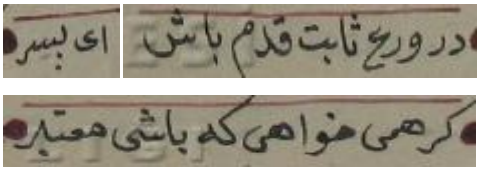
Ḥāṣılı (2) ey pür maʿrifet olan ʿazīz! Seniñ üzerine olsun ki (3) buncılayın zen-i mekkāreyi sevmekden ḫavf üzerine olasın. (4) Yaʿnī ḫażret-i şeyḫ ḳuddise sırrahu teşbīh ṭarīḳiyle duʿā idüp (5) buyurdılar ki zen-i ḫūb-rūy gibi ḥīle vü dil-firīb olan (6) dünyādan ḫaẕer ü ḫavf üzerine olmaḳ lāzımdır. Zīrā (7) ʿāḳıbetü'l-emr helāk ider.

Fā'ide: *Mekkāre, mīm*'iñ (8) fetḥi ve *kāf*'ıñ teşdīdiyle ʿArabī'dir ziyāde mekr ü ḥīle (9) idici maʿnāsına ve fi'l-meṣel ṣamān altından ṣu yüridici (10) dimekdir.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Veraʿ Mī-Güyed

Veraʿ, *vāv* ile (11) *rā*'nıñ fetḥasıyla ḥarām u maʿṣiyetden ictināb ve (12) çekinmek maʿnāsınadır.

574.

Der-veraʿ ṣābit-ḳadem bāş (13) ey piser

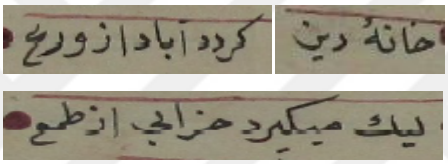
Ger hemī ḫᵛāhī ki bāşī muʿteber

Der-veraʿ, (14) ḥarām u maʿṣiyetden çekinmekde. ***Ṣābit-ḳadem bāş***, (15) ṣābit-ḳadem ol yaʿnī dāʾim ol dimekdir. ***Ey piser***, (16) ey oġul! ***Ger hemī ḫᵛāhī ki***, eger ister iseñ ki. (17) ***Bāşī***, olasın. ***Muʿteber***, iʿtibārlu.

Ḥāṣılı **[185a]** (1) ey püser! Ḥarām u maʿṣiyetden ictinābda dāʾim ol (2) eger ister iseñ ki ʿindallāh ü ʿinde'r-resūlu'llāh (3) iʿtibārlu ve maḳbūl olasın.

Fā'ide: ***Ṣābit-ḳadem***, (4) vaṣf-ı terkībīdir. Ṣābit ayaḳlu dimekdir.

575.

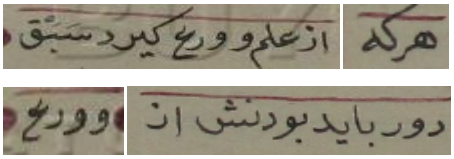
Ḫāne-i dīn (5) kerded ābād ez-veraʿ

Līk mī-gīred ḫarābī ez-ṭamaʿ

(6) ***Ḫāne-i dīn***, dīniñ ḫānesi. ***Kerded ābād***, maʿmūr (7) olur. ***Ez-veraʿ***, ḥarāmdan ṣaḳınmaḳdan. ***Līk***, (8) lākin. ***Mī-gīred***, ṭutar. ***Ḫarābī***, ḫarāblıḳ. ***Ez-ṭamaʿ***, (9) ṭamaʿ ve ḥırṣdan.

Ḥāṣılı ḫāne-i dīn-i ictināb ez-ḫarām (10) maʿmūr olur. Lākin ṭamaʿdan ḫarāblıḳ ṭutar.

576.

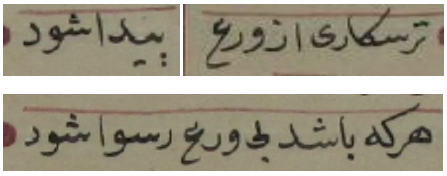
Her ki (11) ez-ʿilm ü veraʿ gīred sebaḳ

Dūr bāyed būdeneş ez- (12) ġayr-ı Ḥaḳ

Her ki, her kimse ki. ***Ez-ʿilm***, ʿilmden. (13) ***Ü veraʿ***, ve ḥarāmdan ḥaẕerden. ***Gīred sebaḳ***, (14) ders ṭutar. ***Dūr bāyed būdeneş***, o kimseniñ (15) uzaḳ olmaḳlıġı gerekdir. ***Ez-ġayr-ı Ḥaḳ***, Ḥaḳḳ'ıñ ġayrısından.

(16) Ḥāṣılı her kimse ki ʿilm-i nāfiʿ ve ḥarāmdan olan şeylerden (17) ders ṭutar o kimseniñ Ḥaḳḳ'ıñ ġayrısından **[185b]** (1) uzaḳ olmaḳlıġı gerek ve lāzımdır.

577.

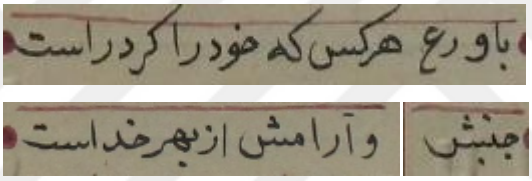
Ters-kārī ez-veraʿ (2) peydā şeved

Her ki bāşed bī-veraʿ rüsvā şeved

(3) ***Ters-kārī***, ḫavf idicilik. ***Ez-veraʿ***, veraʿdan yaʿnī (4) ʿindallāh menhī olan nesneden. ***Peydā şeved***, (5) ẓāhir olur. ***Her ki***, her kimse ki. ***Bāşed***, olur. (6) ***Bī-veraʿ***, veraʿsız. ***Rüsvā şeved***, reẕīl olur.

(7) Ḥāṣılı Ḥaḳ'dan ḫavf idicilik taḳvādan peydā (8) vü ẓāhir olur. Her kimse ki bī-veraʿ olur, reẕīl olur.

578.

(9) Bā-veraʿ her kes ki ḫod-rā kerd rāst

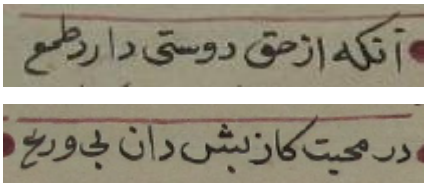
Cünbiş (10) ü ārāmeş ez-behr-i Ḫudāst

Bā-veraʿ, taḳvā-yı ḥaḳīḳī ile. (11) ***Her kes ki***, her kimse ki. ***Ḫod-rā***, kendiñi. (12) ***Kerd***, eyledi. ***Rāst***, müstaḳīm ve ṭoġrı. ***Cünbiş*** (13) ***ü ārāmeş***, anıñ ḥareket ve rāḥatı. ***Ez-behr-i Ḫudāst***, (14) Allāhu Teʿālā içündür.

Ḥāṣılı her kimse ki taḳvā-yı (15) ḥaḳīḳī ile kendiñi müstaḳīm ve ṭoġrı eyledi öyle kimseniñ (16) ḥareket ü sükūn u rāḥatı Allāhu Teʿālā ḥażretleri içündür (17) yaʿnī cümle işi emr-i Ḫudā iledir dimekdir.

Fā'ide: [186a] (1) ***Cünbiş***, cīm'iñ żammıyla ḥareket itmek ve oynamaḳ maʿnāsına. (2) ***Ārām***, rāḥat u ḥużūr dimekdir. Āḫirindeki olan ***şīn-i*** (3) ***żamīr*** herkese rāciʿdir.

579.

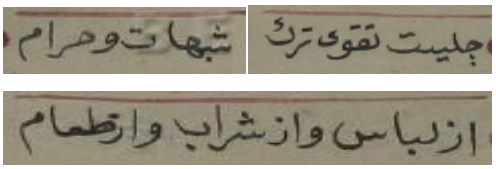
Ān ki ez-Ḥaḳ dūstī dāred ṭamaʿ

(4) Der-maḥabbet kāẕibeş dān bī-veraʿ

Ān ki, ol kimse ki. (5) ***Ez-Ḥaḳ***, Allāh'dan. ***Dūstī***, dostluḳ. ***Dāred*** (6) ***ṭamaʿ***, ṭamaʿını ṭutar. ***Der-maḥabbet***, maḥabbetde. ***Kāẕibeş***, (7) anı yalancı. ***Dān***, bil. ***Bī-veraʿ***, taḳvāsız.

(8) Ḥāṣılı ol kimse ki Allāh'dan dostluḳ ṭamaʿını (9) ṭutar yaʿnī ben Ḫudā'yı severem dir, şerīʿat ü ṭarīḳatde taḳvāsız oldığı cihetle (10) o kimseyi maḥabbetde kāẕib bil. Zīrā Ḫudā'yı seveydi (11) taḳvā-yı ḥaḳīḳī ile muttaṣıf olurdı.

580.

Çīst taḳvā terk-i (12) şübhāt ü ḥarām

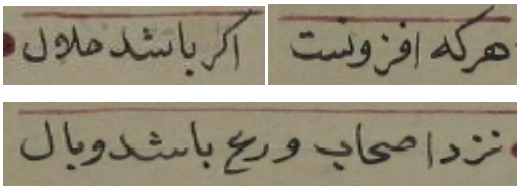
Ez-libās ü ez-şarāb u ez-ṭaʿām

(13) ***Çīst taḳvā***, taḳvā nedir diyü sūʾāl ider iseñ. (14) ***Terk-i şübhāt u ḥarām***, şübheli ve ḥarām olan (15) şeyleri terkdir. ***Ez-libās***, melbūsātdan. ***U ez-şarāb***, (16) ve meşrūbātdan. ***U ez-ṭaʿām***, ve maṭʿūmātdan.

(17) Ḥāṣılı taḳvā dinilen şey nedir diyü sūʾāl **[186b]** (1) ider iseñ melbūsāt u meşrūbāt u maṭʿūmātdan (2) şübhelü vü ḥarām olan şeyleri terkdir.

Fāʾide: ***Şübühāt,*** (3) ***şīn*** ile ***bā*** nıñ żammıyla şübheniñ cemʿidir. Lākin burada (4) li-ecli'l-vezn bā iskān olunur.

581.

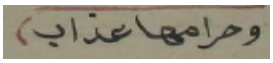

Her ki efzūnest (5) eger bāşed ḥelāl

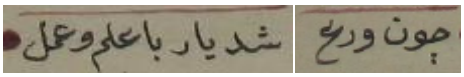
Nezd-i aṣḥāb-ı veraʿ bāşed vebāl

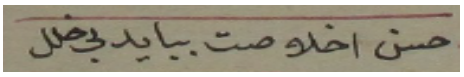
(6) ***Her ki***, her nesne ki dimekdir ki taḳdīri ***her çīz ki***'dir. (7) ***Efzūnest***, ziyāde'dir. ***Eger bāşed ḥelāl***, eger ḥelāl (8) olur ise. ***Nezd-i aṣḥāb-ı veraʿ***, aṣḥāb-ı taḳvānıñ ʿindinde. (9) ***Bāşed vebāl***, günāh olur.

Ḥāṣılı her nesne ki beyt-i (10) sābıḳda ẕikr olunan şeylerden ziyādedir, eger ḥelāl (11) olur ise de aṣḥāb-ı taḳvānıñ nezdinde günāh olur. (12) Zīrā ehl-i taḳvā ʿavām-ı nās

gibi ḥelāle daḫi çoḳ (13) ṭālib ü rāżī olmazlar. Çünki   **ḥelālhā ḥisāb** (14) **ü ḥarāmhā ʿaẕāb**[222] vārid olmuşdur.

582.

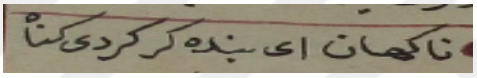
Çün veraʿ (15) şod yār bā-ʿilm ü ʿamel

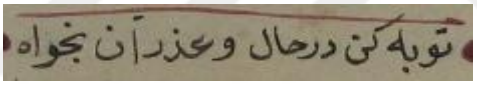
Ḥüsn-i iḫlāṣet be-bāyed bī-ḫalel

(16) ***Çün***, çünki. ***Veraʿ***, taḳvā. ***Şod yār bā-ʿilm ü ʿamel***, (17) ʿilm ü ʿamele yoldāş u ḳarīn oldı. ***Ḥüsn-i iḫlāṣet*** de- **[187a]** (1) ki ***tā*** ḫiṭāb maʿnāda ***be-bāyed***'e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl (2) ***ḥüsn-i iḫlāṣ***, güzel iḫlāṣ. ***Be-bāyedet***, saña (3) gerek ve lāzımdır. ***Bī-ḫalel***, noḳṣānsız.

Ḥāṣılı çünki (4) taḳvā ʿilm ü ʿamele yoldāş u muḳārin oldı yaʿnī (5) bunlar sende mevcūd olur ise saña bī-noḳṣān (6) ḥüsn-i iḫlāṣ gerekdir.

583.

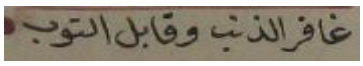

Nāgehān ey bende ger kerdī günāh

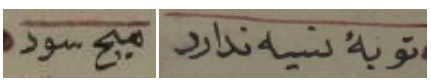
(7) Tevbe kon der-ḥāl ü ʿöẕr-i ān be-ḫᵛāh

Nāgehān, (8) ansızın. ***Ey bende***, ey Ḥaḳḳ'ıñ ḳulı! ***Ger kerdī günāh***, (9) eger günāh ider iseñ. ***Tevbe kon***, tevbe it. (10) ***Der-ḥāl***, der-aḳib. ***Ü ʿöẕr-i ān***, ve itdügiñ (11) günāhıñ ʿöẕrini. ***Be-ḫᵛāh***, Allāh'dan iste.

(12) Ḥāṣılı ey Ḥaḳḳ'ıñ ḳulı! Ansızın eger günāh ider iseñ (13) der-ʿaḳib Ḥaḳḳ'a rū-gerdān olup rücūʿ it ve itdü- (14) giñ günāhıñ ʿöẕrini Allāh'dan iste. Allāhu Teʿālā (15) ʿafv ider. Nitekīm Ḳurʾān-ı Kerīm ü Furḳān-ı ʿaẓīminde (16) **Ġāfiri'ẕ-ẕenbi ve ḳābili't-tevbi**[223] buyurmuşlardır.

584.

[222] Hadis: "Helallerde hesap, haramlarda azap [vardır]." Es-Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ, 6/346.

[223] "Günâhı bağışlayan, tövbeyi kabul eden." meâlindeki Mü'min süresi 3. âyetten iktibas vardır. (Kur'an-ı Kerim, Mümin 40/3)

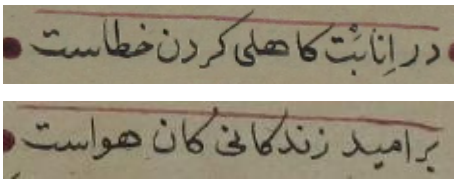
(17) Çün günāh-ı naḳd āyed der-vücūd

Tevbe-i nisyeh ne-dāred [187b] (1) hīç sūd

Çün, çünki. ***Günāh-ı naḳd***, ḥāżır olan (2) günāh. ***Āyed***, gelür. ***Der-vücūd***, vücūda. ***Tevbe-i nisyeh***, (3) viresiyye olan tevbe. ***Ne-dāred***, ṭutmaz. ***Hīç***, aṣlā. (4) ***Sūd***, fāʾide.

Ḥāṣılı çünki ḥāżır olan günāh (5) vücūda gelür, viresiyye olan tevbe, aṣlā fāʾide (6) ṭutmaz. İmdi ẕenb-i ḥāżıra tevbe-i ʿācile lāzımdır ki (7) maḳbūl ola.

585.

Der-ināḇet kāhilī kerden ḫaṭāst

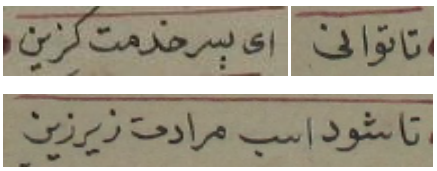
(8) Ber-ümīd-i zindegānī k'ān hevāst

Der-ināḇet, Ḫudā'ya (9) rücūʿ itmekde. ***Kāhilī***, tenbellik. ***Kerden***, itmek. (10) ***Ḫaṭāst***, ḫaṭādır. ***Ber-ümīd-i zindegānī***, diriliginñ (11) ümīdi üzerine. ***K'ān***, ki ol ḥayāt. ***Hevāst***, (12) hevādır.

Ḥāṣılı Ḫudā'ya maʿṣiyetden ināḇet ü rücūʿ (13) itmekde tenbellik itmek ḫaṭādır. Diriliginñ ümīdi üzerine (14) ki ol ḥayāt hevādır yaʿnī hevā gibi serīʿ ü'z-zevāldir.

(15) Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şeref-i Ḫidmet Mī-Güyed

586.

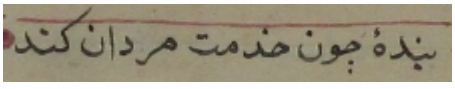
Tā-tevānī (16) ey piser ḫidmet güzīn

Tā-şeved esb-i murādet zīr-i zīn

(17) ***Tā-tevānī***, mādāmki ḳādirsin yaʿnī ḳādir oldıġıñ vaḳt. **[188a]** (1) ***Ey piser***, ey oġul! ***Ḫidmet güzīn***, ḫidmeti iḫtiyār it. (2) ***Tā-şeved***, zīrā ola. ***Esb-i murādet***, seniñ murādıñ (3) atı. ***Zīr-i zīn***, eger altında dimekdir ki ***der-zīr-i zīn*** (4) taḳdīrindedir.

Ḥāṣılı ey oġul! Ḳādir oldıġıñ vaḳt meṣāliḥ-i (5) ʿibāda ḫidmeti iḫtiyār it zīrā seniñ murādıñ atı (6) eger altında ola yaʿnī murādına nāʾil olasın dimekdir. (7) Çünki esb-i murād, murādına nāʾil olmaḳdan kināyetdir.

587.

(8) Bende’i çün ḫidmet-i merdān koned

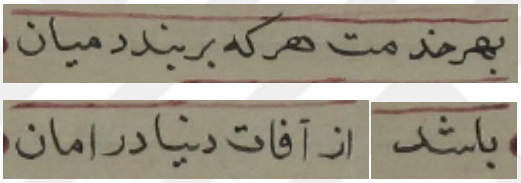
Ḫidmed-i ū günbed-i (9) ger-dān koned

Bende’i, bir ḳul. ***Çün***, çünki. (10) ***Ḫidmet-i merdān koned***, ricālu’llāha ḫidmet ider. (11) ***Ḫidmet-i ū***, o kimseniñ ḫidmetini. ***Günbed-i gerdān koned***, (12) gerdān olan günbed eyler yaʿnī eflākı aña ḫādim (13) ider.

Ḥāṣılı çünki bir ḳul-ı zāhid ki ricālu’llāha (14) murād ehlu’llāhdır, ḫidmet ider, o kimseniñ (15) ḫidmetini eflāk ider yaʿnī āsāyiş bulur. Zīrā (16) ehlu’llāha ḫidmet hemān Ḥaḳḳ’a ḫidmetdir.

Fā’ide: (17) ***Günbed***, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla ḳubbe dimekdir. Baʿżılar **[188b]**(1) kāf-ı ʿArabī’dir dimişler. ***Gerdān***, kāf-ı Fārsīniñ (2) fetḥiyle dönüci dimekdir ki vaṣf-ı terkībīdir.

588.

(3) Behr-i ḫidmet her ki ber-bended miyān

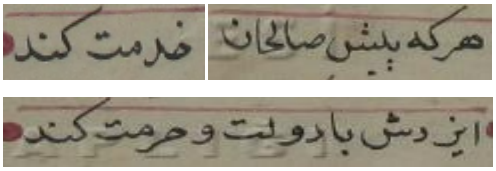
Bāşed (4) ez-āfāt-ı dünyā der-emān

Behr-i ḫidmet, ḫidmet (5) içün. ***Her ki***, her kimse ki. ***Ber-bended***, bağlaya. (6) ***Miyān***, bel. ***Bāşed***, olur. ***Ez-āfāt-ı dünyā***, (7) dünyānıñ āfetlerinden yaʿnī mużırr u müfsid şeylerinden. (8) ***Der-emān***, emānda.

Ḥāṣılı her kimse ki ḫidmet-i (9) ehlu’llāh içün bel bağlaya yaʿnī etegini beline bağlar ise (10) öyle kimse dünyānıñ mużırr u müfsid şeylerinden (11) emn ü emānda olur.

Fā’ide: ***Miyān***, ***mīm***’iñ kesriyle (12) bel ve orta maʿnāsınadır.

589.

Her ki pīş-i ṣāliḥān (13) ḫidmet koned

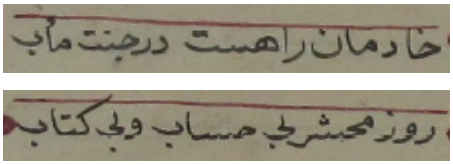
İzedeş bā-devlet ü ḥürmet koned

(14) ***Her ki***, her kimse ki. ***Pīş-i ṣāliḥān***, ṣāliḥleriñ (15) ḥużūrunda. ***Ḫidmet koned***, ḫidmet ider. ***İzedeş***, (16) Allāh o kimseyi. ***Bā-devlet ü ḥürmet koned***, devlet (17) ve ḥürmete muḳārin ider.

Ḥāṣılı her kimse ki **[189a]** (1) pīşgāh-ı zāhidānda ḫidmet ider, Ḥaḳ Teʿālā (2) o kimseyi devlet ü ḥürmete muḳārin ider.

Fā'ide: (3) ***Ṣāliḥān***, ṣāliḥiñ cemʿidir. ***İzed***, kesr-i ***hemze*** ve feṯḥ-i (4) ***zā*** ile Allāh'ıñ ism-i şerīfidir. Āḫirindeki şīn-i żamīr (5) ***her ki***'ye rāciʿdir.

590.

Ḫādimān-rā hest der-cennet-me'āb

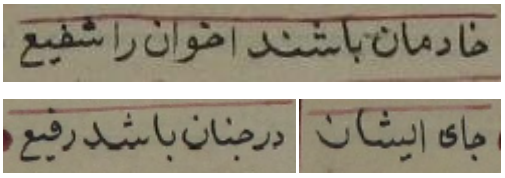
(6) Rūz-ı maḥşer bī-ḥisāb ü bī-kitāb

Ḫādimān-rā, (7) ṣāliḥlere ḫidmet idenlere. ***Hest***, vardır. Taḳdīrī (8) ***hest est***'dir ki edāt-ı ḫaber olan ***est*** maḥẕūfdur. (9) ***Der-cennet***, cennetde. ***Me'āb***, maḥal. ***Rūz-ı maḥşer***, (10) ḳıyāmet gününde. ***Bī-ḥisāb u bī-kitāb***, bī-sūʾāl (11) ve bī-kitāb yaʿnī ne defter-i ʿamel küşād olunur ve ne suʾāl (12) olunup bu fiʿllerindir diyü taʿdād olunur.

Ḥāṣılı ṣāliḥlere (13) ḫidmet idenlere cennet-i aʿlāda maḥal vardır. Ḳıyāmet (14) gününde bī-ḥisāb u bī-kitāb olduḳları ḥālde yaʿnī (15) ḫādim olduḳları cihetle bī-ḥisāb u bī-kitāb dāḫil-i (16) cennet-i aʿlā olurlar.

Fā'ide: ***Me'āb***, bir nesneniñ dāʾimā (17) ricʿat u ʿavdet idüp ḳarār u temkīn itdigi maḥaldir.

591.

[189b] (1) Ḫādimān bāşend iḫvān-rā şefīʿ

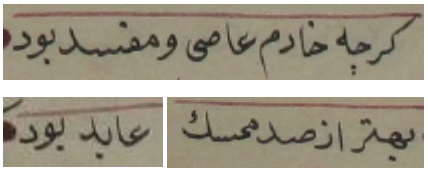
Cāy-ı īşān (2) der-cinān bāşed refīʿ

Ḫādimān, ḫādimler yaʿnī (3) ḫidmet idiciler. ***Bāşend***, olurlar. ***İḫvān-rā***, (4) dīn ḳarındāşlarına. ***Şefīʿ***, şefāʿat idici. (5) ***Cāy-ı īşān***, anlarıñ maḥalli. ***Der-cinān***, cinān-ı ʿāliyyede. (6) ***Bāşed refīʿ***, yüksek ve ʿālī olur.

Ḥāṣılı (7) ḫādimān-ı ehlu'llāh olanlar rūz-ı maḥşerde iḫvān-ı mü'minīne (8) şefā'at idici olurlar. Ol ehl-i Ḫudā'ya ḫidmet-güẕār (9) olanlarıñ cinān-ı 'āliyyede yüksek ve 'ālī maḥalli olur.

(10) **Fā'ide:** ***Ḫādimān***, ḫādim'iñ cem'idir. ***Bāşend*** daḫi (11) bāşed'iñ cem'idir ki ***nūn*** edāt-ı cem'dir. ***İḫvān***, hemze'niñ (12) kesriyle iḫve'niñ cem'idir. Müfredi āḫ'dır ḳarındāş (13) ma'nāsına. ***Cinān***, cīm'iñ kesriyle cennet'iñ cem'īdir. (14) Velākin fetḥa-ile ḳalb ve göñül ve rūḥ ma'nālarınadır.

592.

(15) Gerçi ḫādim 'āṣī vü müfsid buved

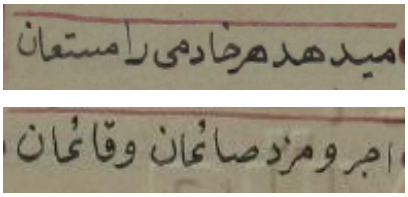
Bihter ez-ṣad mümsik-i (16) 'ābid buved

Gerçi, egerçi ya'nī her ne ḳadar. ***Ḫādim***, (17) ḫādim-i ehlu'llāh. ***'Āsī***, günāh-kār. ***Vü müfsid buved***, **[190a]** (1) ve ifsād idici olur ise. ***Bihter***, ziyāde eyü. (2) ***Ez-ṣad mümsik-i 'ābid***, 'ibādet idici olan yüz (3) ḫasīsden. ***Buved***, olur.

Ḥāṣılı her ne ḳadar ḫādim-i (4) ehlu'llāh, günāh-kār ü müfsid olur ise de 'ibādet (5) idici olan yüz ḫasīs ü le'īmden zīyāde 'indallāh (6) ḫidmeti cihetiyle eyü ve maḳbūldür.

Fā'ide: ***Mümsik***, (7) mīm-i evveliñ żammı ve mīm-i s̱ānīniñ sükūnıyla ḫasīs ma'nāsınadır. (8) ***Mümsik-i 'ābid***, terkīb-i tavṣīfīdir ki mümsik mevṣūf, (9) 'ābid anıñ ṣıfatıdır.

593.

Mī-dihed her ḫādimī-rā müste'ān

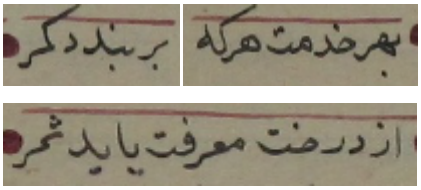
(10) Ecr ü müzd-i ṣā'imān u ḳā'imān

Mī-dihed, virir (11) ya'nī iḥsān ider. ***Her ḫādimī-rā***, her ḫādim-i ehlu'llāha. (12) ***Müste'ān***, yardım ṭaleb olunmuş dimekdir ki murād (13) Allāhu Te'ālā ḥażretleridir. ***Ecr ü müzd-i ṣā'imān u ḳā'imān***, (14) ṣā'imān ve ḳā'imānıñ ecr ü s̱evābını.

Ḥāṣılı (15) Ḥaḳ Te'ālā ḥażretleri her ḫādim-i ehlu'llāha ṣā'im ü ḳā'im (16) olan kimseleriñ ecr ü s̱evābını iḥsān ider ya'nī (17) her ne ḳadar ṣā'im ü ḳā'im olmaz ise de şeref-i ḫidmet **[190b]** (1) sebebiyle anlarıñ s̱evābını bulur.

Fā'ide: ***Ecr***, ṣevāb (2) maʿnāsınadır. ***Ü müzd***, ***mīm***'iñ żammı ve ***zā*** ve ***dāl***'ıñ sükūnıyla keẕālik (3) ṣevāb dimekdir. ***Müzd-i ṣā'imān***, terkīb-i iżāfīdir ki ***müzd*** (4) mużāf, ***ṣā'imān*** mużāfun ileyhdir.

594.

Behr-i ḫidmet her ki (5) ber-bended kemer

Ez-dıraḫt-ı maʿrifet yābed ṣemer

Behr-i ḫidmet, (6) ḫidmet içün. ***Her ki***, her kimse ki. ***Ber-bended kemer***, (7) ḳuşaḳ bağlar yaʿnī ihtimām ü diḳḳat ider. ***Ez-dıraḫt-ı*** (8) ***maʿrifet***, maʿrifetu'llāh ağacından. ***Yābed ṣemer***, mīve bulur.

(9) Ḫāṣılı her kimse ki ḫidmet-i ehlu'llāh içün ihtimām (10) ider, o kimse maʿrifetu'llāh ağacından mīve bulur. (11) Ḫażret-i Şeyḫ-i Pend-i ʿAṭṭār bu maḳāmda maʿrifeti mīve-dār (12) olan ağaca teşbīh buyurdular ve mīveden daḫi murād (13) feyż-i ilāhīdir. El-ḥāṣıl mīve-i maʿrifeti, ḫādim-i ehlu'llāh yer.

595.

(14) Her ki ḫādim ṣod cināneş mī-dihend

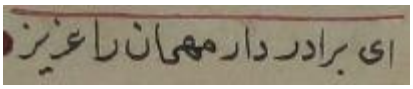
Hem ṣevāb-ı (15) ġāziyāneş mī-dihend

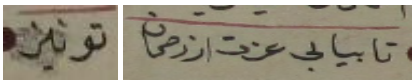
Her ki, her kimse ki. ***Ḫādim*** (16) ***ṣod***, ḫidmet idici oldı. ***Cināneş mī-dihend***, (17) o kimseye cennetler virdiler. ***Hem ṣevāb-ı ġāziyāneş mī-dihend***, **[191a]** (1) daḫi aña ġāzīleriñ ṣevābını virirler.

Ḫāṣılı her kimse ki (2) ḫādim oldı, aña cennāt iḥsān iderler. Daḫi aña ġāzīleriñ (3) ṣevābını iʿṭā iderler. Bu beytde cemʿ ṣīġasıyla ***mī-dihend*** (4) didigi taʿẓīm içündür. Çünki iḥsān iden Allāhu Teʿālā'dır. (5) Ve ***cināneş*** ile ***ġāziyāneş***'de olan ṣīn-i żamīrler maʿnāda (6) fiʿllere muḳayyeddir.

Der-Beyān-ı İkrām-ı Mihmān Mī-Güyed

596.

(7) Ey berāder dār mihmān-rā ʿazīz

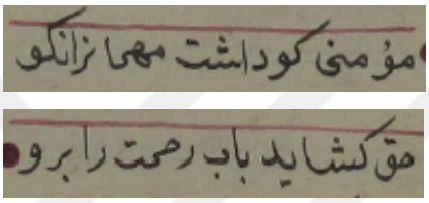
Tā be-yābī ʿizzet ez-Raḥmān (8) tu nīz

Ey berāder, ey ḳarındāş! ***Dār***, ṭut. (9) ***Mihmān-rā***, müsāfiri. ***ʿAzīz***, muḥterem. ***Tā be-yābī***, (10) tā ki bulasın. ***ʿİzzet***, şeref. ***Ez-Raḥmān***, Allāh'dan. (11) ***Tu nīz***, sende.

Ḥāṣılı ey birāder! Müsāfiri (12) ʿazīz ü muḥterem ṭut tā ki sen daḫi Allāh'dan ḥürmet (13) ü şeref bulasın.

Fā'ide: ***Mihmān***, ***mīm***'iñ kesri ve (14) ***hā***'nıñ sükūnıyla müsāfir dimekdir ki lisān-ı Türkīde (15) ḳonuḳ taʿbīr olunur.

597.

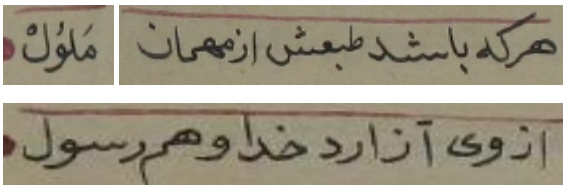
Mü'minī k'ū dāşt mihmān-rā nikū

(16) Ḥaḳ güşāyed bāb-ı raḥmet-rā be-rū

Mü'minī kū, (17) bir müʾmin ki o müʾmin. ***Dāşt***, ṭutdı. ***Mihmān-rā***, **[191b]** (1) müsāfiri. ***Nikū***, eyü. ***Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā. ***Güşāyed***, (2) açar. ***Bāb-ı raḥmet-rā***, raḥmetiñ ḳapusunı. ***Be-rū***, o kimseniñ (3) üzerine.

Ḥāṣılı bir müʾmin ki o müʾmin ḫānesine (4) gelen[224] müsāfiri eyü ve güzel ṭutdı ve ḫāṭırına riʿāyet (5) ü ḥürmet itdi, Allāhu Teʿālā o kimseniñ üzerine (6) bāb-ı raḥmeti güşād ider yaʿnī bereket-i bī-ḥisāb (7) iḥsān ider.

598.

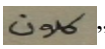

Her ki bāşed ṭabʿeş ez-mihmān (8) melūl

Ez-vey āzāred Ḫudā vü hem Resūl

Her ki, (9) her kimse ki. ***Bāşed***, olur. ***Ṭabʿeş***, o kimseniñ (10) ḫūy u mizācı. ***Ez-mihmān***, müsāfirden. ***Melūl***, (11) uşanmış. ***Ez-vey***, o kimseden. ***Āzāred Ḫudā vü hem*** (12) ***Resūl***, Allāh ve Resūl daḫi incinür.

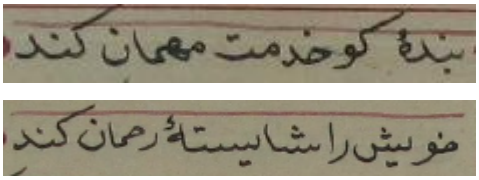
---

[224] "gelen" sözcüğü metinde " " şeklinde yazılmıştır.

Ḥāṣılı her kimse ki (13) o kimseniñ ḫūy u mizācı müsāfirden uṣanmış (14) olur, o kimseden Allahu Teʿālā ve peyġamber de incinür.[225] (15) Zīrā kitābu'llāha ve sünnet-i şerīfeye muḫālifdir ki Allāhu Teʿālā iṭʿām-ı ṭaʿām (16) ve peyġamber ikrām-ı żayf u riʿāyet-i müsāfir ile emr buyurmuşlardır.

(17) **Fā'ide:** ***Melūl***, uṣanmış ve cānı ṣıḳılmış olan **[192a]** (1) insāna dinilür.

599.

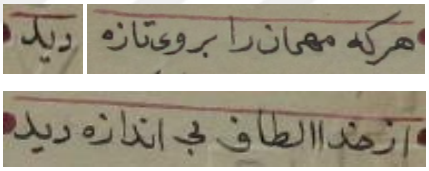
Bende-i k'ū ḫidmet-i mihmān koned

(2) Ḫ''īş-rā şāyeste-i Raḥmān koned

Bende-i k'ū, (3) bir ḳul ki o ḳul. ***Ḫidmet-i mihmān koned***, müsāfiriñ (4) ḫidmetini ider. ***Ḫ''īş-rā***, kendüni. ***Şāyeste-i Raḥmān*** (5) ***koned***, Allāhu Teʿālā'nıñ müstaḥiḳḳi ider yaʿnī Ḫudā'nıñ luṭf (6) u iḥsānına lāyıḳ ider dimekdir. Ḥāṣılı bir ḳul ki (7) o ḳul miṣāfiriñ ḫidmetini ider, ol kendüni Allāhu (8) Teʿālā'nıñ luṭf u iḥsānına lāyıḳ ider.

Fā'ide: ***Ḫidmet*** den (9) murād ikrām-ı fevḳa'lʿādedir.

600.

Her ki mihmān-rā be-rūy-i tāze (10) dīd

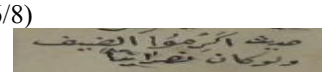
Ez-Ḫudā elṭāf-ı bī-endāze dīd

Her ki, her kimse ki. (11) ***Mihmān-rā***, müsāfiri. ***Be-rūy-i tāze***, güzel olan (12) yüz ile. ***Dīd***, gördi. ***Ez-Ḫudā***, Allāh'dan. ***Elṭāf-ı*** (13) ***bī-endāze***, ḳıyāssız luṭflar. ***Dīd***, gördi.

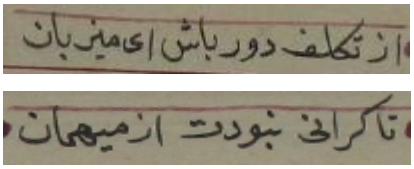
Ḥāṣılı (14) her kimse ki müsāfiri güzel olan yüz ile gördi (15) yaʿnī mesrūr u memnūniyyet ile istiḳbāl itdi, (16) öyle kimse Ḥaḳ'dan bī-ḳıyās u bī-ḥisāb luṭflar (17) müşāhede itdi.

---

[225] Der-kenār: Āyet: "Ve yuṭʿimūne'ṭ-ṭaʿāme."
"[Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de] yemek verirler." (Kur'an-ı Kerim, İnsan 76/8)

 Ḥadīṣ: Ekrimü'ż-żayfe velev kāne naṣrāniyyen [Hristiyan bile olsa misâfire ikram ediniz.] Bu hadisin "Kâfir bile olsa misafire ikram ediniz." (Aclunî, Keşfü'l-hafâ, 1/171; Yılmaz: a.g.e., s.112) şeklinde kullanımı da mevcutttır.

601.

Ez-tekellüf dūr-bāş ey mīz-bān

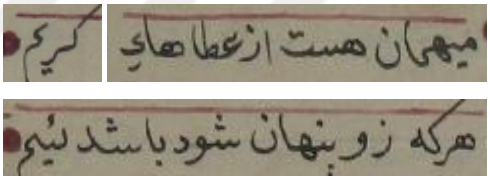
[192b] (1) Tā girānī ne-b'vedet ez-mīhmān

Ez-tekellüf, tekellüfden (2) yaʿnī ʿādetden aşurı iş ṭutunmaḳdan. ***Dūr-bāş***, (3) uzaḳ ol. ***Ey mīz-bān***, ey ḳonaḳ ṣāḥibi! (4) ***Tā girānī***, tā ki aġırlıḳ. ***Ne-b'vedet***, saña olmaya. ***Ez-mīhmān***, (5) müsāfirden.

Ḥāṣılı ey ḳonaḳ ṣāḥibi olan kimse! (6) Tekellüfden uzaḳ ol, tā ki saña müsāfirden aġırlıḳ ḥāṣıl (7) olmaya yaʿnī ey ṣāḥib-i ḫāne! Bī-tekellüf olur iseñ (8) müsāfir olan kimse mesrūr olur. Eger tekellüf ider (9) iseñ meʾyūs olur. El-ḥāṣıl müsāfiriñ ṣıḳlet (10) ve köşekligini müceb olur.

Fā'ide: ***Mīz***, ***mīm***'iñ kesriyle (11) ḳonaḳ dimekdir. ***Bān***, edāt-ı ṣāḥibiyyetdir. Mend gibi ki (12) ḫūş-mend ʿaḳl ṣāḥibi, ***mīz-bān***, ḫāne ṣāḥibi dimekdir. (13) ***Girānī***, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle aġır dimekdir. Āḫirindeki (14) ***yā*** maṣdariyyet içündür.

602.

Mihmān hest ez-ʿaṭāhā-yı (15) Kerīm

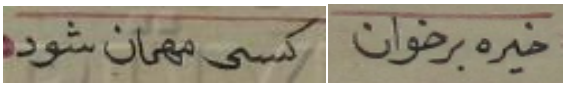
Her ki z'ū penhān şeved bāşed le'īm

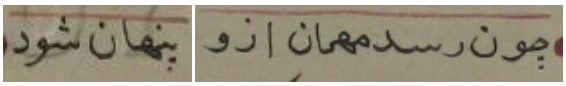
Mīhmān, (16) müsāfir. ***Hest ez-ʿaṭāhā-yı Kerīm***, Kerīm olan (17) Ḥaḳḳ'ıñ iḥsānlarındandır. ***Her ki***, her kimse ki. **[193a]** (1) ***Z'ū***, o müsāfirden. ***Penhān şeved***, gizlü olur. (2) ***Bāşed le'īm***, o kimse alçaḳ ve baḫīl olur.

Ḥāṣılı (3) müsāfir Kerīm olan Ḫudā'nıñ iḥsānlarındandır. (4) Her kimse ki müsāfirden ṣaḳlanur, o kimse alçaḳ (5) ve baḫīl olur.

Fā'ide: ***Hest***, edāt-ı ḫaber olan est (6) maʿnāsınadır ki maʿnāda Kerīm lafẓına muḳayyeddir. ***Penhān***, (7) bā-i Fārsīniñ fetḥiyle gizlü maʿnāsınadır egerçi (8) kesre ile oḳunmaḳlıḳ şöhret bulmuş ise de. (9) Çünki fetḥa-la oḳumaḳ efsaḥ u faṣīḥdir.

603.

Ḫīre ber-ḫ^{v}ān-ı (10) kesī mihmān şeved

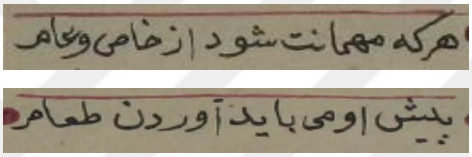
Çün resed mihmān ez-ū (11) penhān şeved

Ḫīre, bī-idrāk. *Ber-ḫ^{v}ān-ı kesī*, (12) bir kimseniñ sofrasına. *Mihmān şeved*, müsāfir (13) olur. *Çün*, çünki. *Resed mihmān*[226], müsāfir irişür (14) yaʿnī gelür. *Ez-ū*, andan yaʿnī o müsāfirden. *Penhān* (15) *şeved*, gizlü olur yaʿnī şaḳlanur.

Ḥāṣılı bī-idrāk (16) ü bī-ʿaḳl bir kimseniñ sofrasına müsāfir olur (17) yaʿnī oṭurur. Çünki o kimseye müsāfir gelür, **[193b]** (1) andan gizlenür ve sofrasına kimseyi alup (2) yārlıḳ itmez. El-ḥāṣıl bī-idrāk oldığı şudur ki öyle (3) baḫīl ü bed-nām olan ve mihmāna raḥm u şefḳati olmayan kimseniñ (4) ḫānesine gidüp müsāfir olmaḳlığıdır.

Fā'ide: (5) *Ḫīre*, ḥayrān ve şaşmış ve bī-idrāk ü bī-edeb olmaḳ (6) maʿnāsınadır.

604.

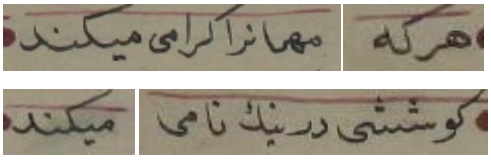
Her ki mihmānet şeved ez-ḫāṣṣ u ʿām

(7) Pīş-i ū mī-bāyed āverden ṭaʿām

Her ki, her kimse ki. (8) *Mihmānet*, seniñ müsāfiriñ. *Şeved*, olur. (9) *Ez-ḫaṣṣ u ʿām*, ḫāṣṣ u ʿāmmdan yaʿnī aġniyā ve fuḳarādan. (10) *Pīş-i ū*, anıñ öñüne. *Mī-bāyed āverden ṭaʿām*, (11) ṭaʿām getürmek gerekdir.

Ḥāṣılı her kimse ki ʿāmm (12) u ḫāṣṣdan seniñ müsāfiriñ olur anıñ öñüne (13) ṭaʿām getürmek gerekdir. El-ḥāṣıl aġniyā ile fuḳarāyı (14) tefrīḳ itme. Her ikisini müsāvī ṭut.

605.

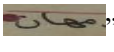

Her ki (15) mihmān-rā girāmī mī-koned

Kūşişī der-nīk-nāmī (16) mī-koned

Her ki, her kimse ki. *Mihmān-rā*, müsāfire. (17) *Girāmī*, bir ʿizzet. *Mī-koned*, eyler. *Kūşişī*, saʿy **[194a]** (1) ü iḳdām idiş. *Der-nīk-nāmī*, eyü nāmluluġa. (2) *Mī-koned*, eyler.

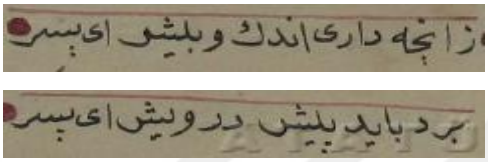
---

[226] Metinde mihmān sözcüğünün ikinci "m" harfi unutularak (sadece burada) sehven " " şeklinde yazılmıştır.

Ḥāṣılı her kimse ki müsāfire bir ḥürmet (3) ve bir ikrām eyler o kimseniñ fi'd-dünyā ve'l-āḫire nīḳ- (4) nām olmasına bāʿiṣ olur.

Fā'ide: ***Girāmī***, kāf-ı Fārsīniñ (5) kesri ile ʿizzet ü ḥürmet maʿnāsınadır. Āḫirindeki ***yā*** (6) vaḥdet içündür. ***Kūşişī*** de olan ***yā*** zā'id olup (7) ikmāl-i vezn içün gelmişdir. ***Kūşiş***, kāf-ı ʿArabīniñ (8) żammıyla ism-i maṣdardır saʿy u ikdām itmek maʿnāsına. (9) ***Nīk-nām***, vaṣf-ı terkībīdir. Āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet (10) içündür ki maʿnāsı eyü nāmluluḳ dimekdir. Evvelinde (11) olan ***der*** ḥarf-i ṣıla ve yāḫud ḥārf-i ẓarfdır ki her ikisi (12) münāsibdir.

606.

Z'ān çi dārī endek ü bīş ey piser

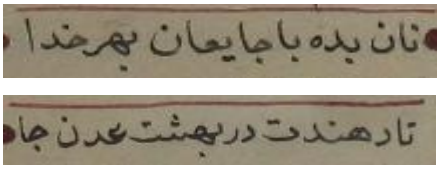
(13) Bord bāyed pīş-i dervīş ey piser

Z'ān çi deki (14) ***ze*** maʿnāda ***endek ü bīş***'e muḳayyeddir. Taḳdīr-i ʿibāre (15) ***ān çi dārī z'endek ü bīş*** dimekdir. (16) El-ḥāṣıl ***ān çi***, ol nesne ki. ***Dārī***, ṭutarsın. (17) ***Z'endek ü bīş***, azdan ve çoḳdan. ***Ey piser***, **[194b]** (1) ey oġul! ***Bord bāyed***, iletmek gerek. ***Pīş-i dervīş***, (2) faḳīriñ öñüne. ***Ey piser***, ey oġul!

Ḥāṣılı ey püser! (3) Ol nesne ki azdan ve çoḳdan ṭutarsın yaʿnī ey püser! (4) Her ne ki sende vardır, faḳīriñ öñüne iletmek gerek (5) ve lāzımdır gerek müsāfir ve gerek ġayr-ı müsāfir. Zīrā fuḳarāya (6) ṣadaḳa virmek Ḫudā'nıñ luṭf u iḥsānına sebebdir.

(7) **Fā'ide:** ***Ān çi***'deki ***ān***, ism-i işāretdir. Müşārün ileyhi (8) ***endek ü bīş***'dir.

607.

Nān bi-dih bā-cāyiʿān behr-i Ḫudā

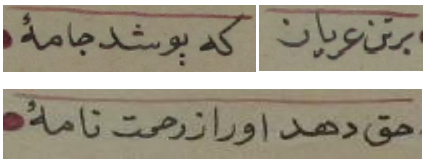
(9) Tā dehendet der-bihişt-i ʿAdn cā

Nān bi-dih, etmek vir. (10) ***Bā-cāyi ʿān***, aç olan kimselere. ***Behr-i Ḫudā***, rıżā-ı Ḥaḳ (11) içün. ***Tā dehendet***, tā ki saña vireler. ***Der-bihişt-i*** (12) ***ʿAdn***, cennet-i ʿAdn'da. ***Cā***, yer.

Ḥāṣılı aç olan (13) kimselere rıẓā-ı Ḥaḳ içün etmek vir tā ki saña (14) cennet-i ʿAdn'da yer vireler yaʿnī ol cennet-i ʿAdn'da melā'ikeler (15) saña cāy ü mekān āmāde iderler dimekdir.

Fā'ide: ***Bi-dih*** ,(16) emr-i ḥāżırdır ***bā'***nıñ ve ***dāl'***ıñ kesriyle. Maṣdarı dāden'dir (17) virmek maʿnāsına. ***Bā-cāyiʿān***'daki ***bā***, ḥarf-i ṣıladır. **[195a]** (1) ***Cāyiʿān***, cāyiʿiñ cemʿidir ki aç maʿnāsınadır. (2) ***Bihişt***, bā'nıñ kesriyle cennet dimekdir. ***Bihişt-i ʿAdn***, terkīb-i (3) tavṣīfīdir ki aʿlā olan cennet dimekdir.

608.

Ber-ten-i ʿuryān (4) ki pūşed cāme'i

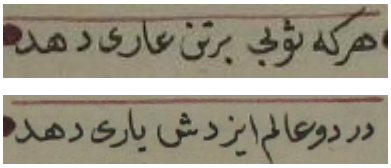
Ḥaḳ dihed ū-rā zi-raḥmet nāme'i

(5) ***Ber-ten-i ʿuryān***, çıplaḳ olan tene. ***Ki***, kim ki. ***Pūşed***, (6) giydirir. ***Cāme'i***, bir libās. ***Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā. ***Dihed***, (7) virir. ***Ū-rā***, o kimseye. ***Zi-raḥmet***, raḥmetden. (8) ***Nāme'i***, bir mektūb.

Ḥāṣılı çıplaḳ olan tene kim ki (9) bir libās giydirir Allāhu Teʿālā o kimseye raḥmetden (10) bir nāme virir yaʿnī dünyā vü āḫiretde ʿālī-ḳadr ü bülend- (11) himmet olmaḳlıġı içün ṭaraf-ı Ḥaḳ'dan bir berāt-ı maʿnevī (12) peydā vü nümāyān olur.

Fā'ide: ***Ber-ten***'de olan ***ber***'iñ bu maḳāmda (13) ḥarf-i ṣıla olmasını iḫtiyār itmek evlādır. ***Ten-i ʿuryān***, (14) terkīb-i tavṣīfīdir ki ʿuryān olan beden dimekdir. (15) ***ʿUryān***, ʿayn'ıñ żammıyla çıplaḳ maʿnāsınadır. Fārsīce (16) bürehnedir. ***Ki*** ism-i istifhāmdır kim ki maʿnāsına. (17) ***Cāme'*** ile ***nāme'***niñ āḫirinde olan hemzeler muḳaddere olan **[195b]** (1) yā-i vaḥdete ʿalāmetdir.

609.

Her ki şevbī ber-ten-i ʿārī dihed

(2) Der-dü ʿālem īzideş yārī dihed

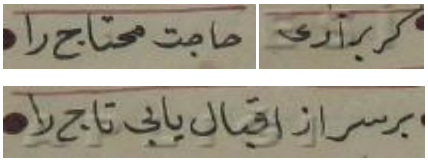
Her ki, her kimse ki. (3) ***Şevbī***, bir libās. ***Ber-ten-i ʿārī***, çıplaḳ olan tene. (4) ***Dihed***, virir. ***Der-dü ʿālem***, her iki ʿālemde yaʿnī dünyā (5) vü āḫiretde. ***Īzideş***, Ḫudā o kimseye. ***Yārī***, yārlıḳ

(6) yaʿnī muʿāvenet. ***Dihed***, virir.

Ḥāṣılı her kimse ki (7) çıplaḳ olan vücūda bir libās virir Allāhu Teʿālā (8) ḥażretleri o kimseye dünyā vü āḫiretde muʿāvenet virir (9) yaʿnī dünyāda libās-ı zāhidī vü āḫiretde daḫi libās-ı cennet (10) ile tezyīn ü ārāste eyler dimekdir.

Fā'ide: *ʿĀrī* deki (11) ***yā*** zā'iddir. ***İzid***, hemze'niñ kesriyle Allāh'ıñ ism-i şerīfidir. (12) *Yārī* de olan ***yā*** maṣdariyyet içündür.

610.

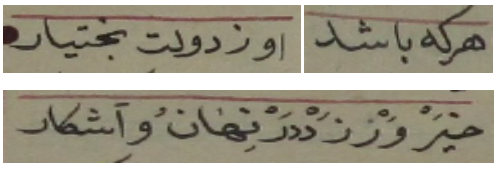
Ger berārī (13) ḥācet-i muḥtāc-rā

Ber-ser ez-iḳbāl yābī tāc-rā

(14) ***Ger berārī***, eger yuḳarı getürür iseñ yaʿnī ḥāṣıl (15) ider iseñ. ***Ḥācet-i muḥtāc-rā***, muḥtācıñ ḥācetini. (16) ***Ber-ser***, başına. ***Ez-iḳbāl***, iḳbālden. ***Yābī***, (17) bulursın. ***Tāc-rā***, tācı.

Ḥāṣılı eger muḥtācıñ **[196a]** (1) ḥācet ü żarūretini ḥāṣıl ider iseñ iḳbālden (2) başına tāc-ı şāhī bulursın. Bu maḳāmda ***iḳbāl***'i, (3) tāc-ı şāhīye teşbīh vardır. Zīrā ***iḳbāl***, ʿizzet ü saʿādet (4) dimekdir. El-ḥāṣıl tāc-ı iḳbāl giyüp mülūk gibi mükerrem (5) ü muḥsin olursın dimek olur.

611.

Her ki bāşed (6) ū zi-devlet baḫtiyār

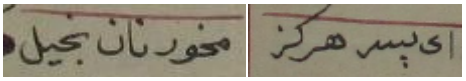
Ḫayr verzed der-nihān ü āşikār

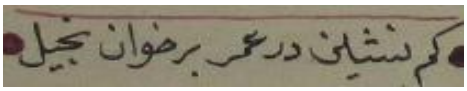
(7) ***Her ki***, her kimse ki. ***Bāşed***, olur. ***Ū***, o kimse. (8) ***Zi-devlet***, devletden. ***Baḫtiyār***, ṭāliʿlü. (9) ***Ḫayr verzed***, ḫayr ḳazanur. ***Der-nihān u āşikār***, (10) gizlü ve āşikārda.

Ḥāṣılı her kimse ki devlet-i (11) maʿneviyyeden ṭāliʿlü olur yaʿnī sitāresi (12) bu maḳūle devlete müsāʿid olur o kimse gizlü (13) ve āşikārda ḫāyr ḳazanur. Zīrā yıldızınıñ muḳteżāsı (14) budur.

Fā'ide: *Verzed,* fiʿl-i mużāriʿ dir. Maṣdarı (15) verzīden'dir ḳazanmaḳ maʿnāsına.

612.

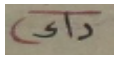

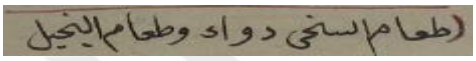

Ey piser hergiz (16) me-ḫor nān-ı baḫīl

Kem nişīn der-ʿömr ber-ḫ^{v}ān-ı baḫīl

(17) ***Ey piser***, ey oğul! ***Hergiz***, aṣlā. ***Me-ḫor***, yeme. **[196b]** (1) ***Nān-ı baḫīl***, baḫīl olan kimseniñ etmegini. ***Kem nişīn***, (2) az otur. ***Der-ʿömr***, ʿömrüñde. ***Ber-ḫ^{v}ān-ı baḫīl***, baḫīl (3) olan kimseniñ sofrasına.

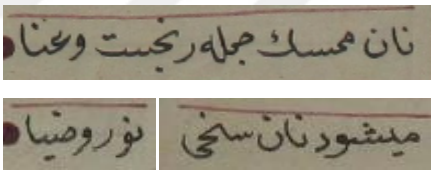
Ḥāṣılı ey oğul! (4) Aṣlā baḫīl olan kimseniñ etmegini yeme ve ʿömrüñde (5) baḫīl olan kimseniñ sofrasına az otur yaʿnī (6) hīç oṭurma. El-ḥāṣıl baḫīliñ sofrasına az otur (7) dimek hīçbir maḥallde ṭaʿāmıñ ekl itme dimekdir. Çünki (8) ḥadīṯ-i şerīfde

Ṭaʿāmü's-seḥiyyi devā'ün ve ṭaʿāmü'l-baḫīl (9) **dā'ün**[227] vārid olmuşdur yaʿnī ḫasīsiñ ṭaʿāmı marażdır, (10) cömerdiñ ṭaʿāmı ʿilācdır.

Fā'ide: ***Hergiz***, aṣlā dimekdir. (11) ***Me-ḫor***, nehy-i ḥāżırdır ḫorden maṣdarından yemek maʿnāsına. (12) ***Nān***, etmek ve ***ḫ^{v}ān***, sofra dimekdir. ***Nān-ı baḫīl*** ile ***ḫ^{v}ān-ı baḫīl*** (13) terkīb-i tavṣīfīdirler. ***Kem***, kāf-ı ʿArabīniñ feṯḥ-ile az dimekdir. (14) ***Nişīn***, emr-i ḥāżırdır ki maʿnāsı otur dimekdir.

613.

(15) Nān-ı mümsik cümle rencest ü ʿanā

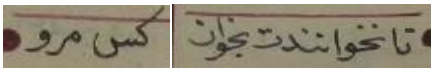
Mī-şeved nān-ı saḫī (16) nūr u żiyā

Nān-ı mümsik, ḫasīs ü baḫīl olan (17) kimseniñ etmegi. ***Cümle***, bütün. ***Rencest***, zaḥmetdir. **[197a]** (1) ***Ü ʿanā***, ve renc ve elemdir. ***Mī-şeved***, olur. ***Nān-ı saḫī***, (2) cömerd olan kimseniñ etmegi. ***Nūr u żiyā***, nūr ve żiyā.

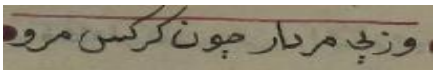
(3) Ḥāṣılı ḫasīs ü baḫīl olan kimseniñ etmegi bütün (4) zaḥmet ü renc ü elemdir. Cömerd ve saḫī olan kimseniñ (5) etmegi nūr u żiyā olur.

Fā'ide: ***Mümsik***, baḫīl maʿnāsınadır. (6) ***Renc***, Fārsīdir zaḥmet ü meşaḳḳat maʿnāsına. ***ʿAnā***, (7) ***ʿayn***'ıñ feṯḥ-ile elem ü keder dimekdir.

614.

[227] Hadis: Cömerdin yemeği şifa, cimrinin yemeği derttir. Râvî: Abdullah bin Ömer, Zehebî,Târîhü'l-İslâm 21/310.

Tā ne-ḫ^{v}ānendet be-ḫ^{v}ān-ı (8) kes me-rev

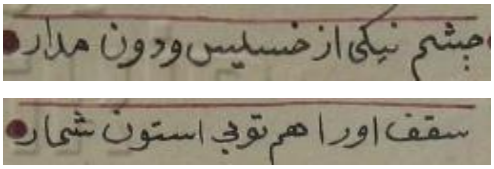
V'ez pey-i murdār çün kerkes me-rev

Tā ne-ḫ^{v}ānendet, (9) mādāmki seni oḳumayalar yaʿnī daʿvet itmeyeler. (10) *Be-ḫ^{v}ān-ı kes*, kimseniñ sofrasına. *Me-rev*, (11) gitme. *V'ez pey-i murdār*, daḫi cīfe vü lāşe içün. (12) *Çün kerkes*, aḳbaba gibi. *Me-rev*, gitme.

Ḥāşılı (13) mādāmki seni daʿvet itmeyeler kimseniñ sofrasına (14) gitme. Daḫi cīfe vü lāşe içün aḳbaba gibi gitme. Yaʿnī (15) bī-meymenet olan cihānıñ ardına düşüp aḳbaba gibi (16) her lāşeye ḳonup yemege tenezzül itme. Zīrā bilā-daʿvet (17) herkesiñ gidüp sofrasına cālis olmaḳda [197b] (1) rüsvāylıḳ ve reẕālet vardır. Nitekim bālāda beyān olundı.

(2) Fā'ide: *Tā* , ḥarf-i tevḳītdir ki mādāmki maʿnāsına. (3) *Ne- ḫ^{v}ānend*, fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Maṣdarı ḫ^{v}āndendir (4) oḳumaḳ maʿnāsına. Āḫirindeki *tā* ḫiṭābdır. *Me-rev*, nehy-i (5) ḥāżırdır. Maṣdarı reftendir gitmek maʿnāsına. Zi-pey, (6) behr gibi içün maʿnāsınadır. *Murdār*, lāşe vü cīfe (7) maʿnāsınadır. *Çün*, ḥarf-i taʿlīldir gibi maʿnāsına. (8) *Kerkes*'de olan *kāf*'lar, kāf-ı ʿArabī olup aṭlas vezninde (9) her ikisiniñ fetḥasıyla Türkīde aḳbaba dinilen ḳuşuñ (10) ismidir.

615.

Çeşm-i nīkī ez-ḫasīs ü dūn me-dār

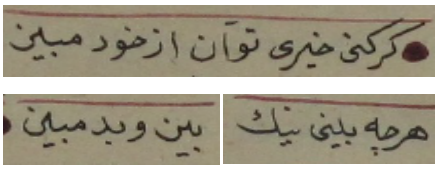
(11) Saḳf-ı ū-rā hem tu bī-üstūn şümār

Çeşm-i nīkī, (12) eyülügüñ ümīd ü recāsını. *Ez-ḫasīs*, ḫasīsden. (13) *Ü dūn*, ve alçaḳdan. *Me-dār*, ṭutma. *Saḳf-ı* (14) *ū-rā hem*, o maḳūle kimseniñ saḳfını daḫi. *Tu*, (15) sen. *Bī-üstūn*, direksiz. *Şümār*, ʿad it.

Ḥāşılı (16) ḫasīs ve alçaḳdan eyülügüñ ümīd ü recāsını ṭutma. (17) O maḳūle kimseniñ saḳfını daḫi *bī-üstūn* ʿad it [198a] (1) yaʿnī ḫasīs ü leʾīmden bir şey ümīdinde olmaḳ temelsiz (2) bināya iʿtimād gibidir.

Fā'ide: *Saḳf*, *sīn*'iñ fetḥi ve *ḳāf* (3) ile *fā*'nıñ sükūnıyla ḫāne damı ve ev ṭavanı dimekdir. (4) *Üstūn*, hemzeniñ żammıyladır. Lākin aṣlı sütūndur. *Hemze*, (5) li-ecli'l-vezn idḫāl olunmuşdur. Direk ve temel maʿnāsına.

616.

(6) Ger konī ẖayrī tu ān ez-ẖod me-bīn

Her çi bīnī nīk- (7) bīn ü bed me-bīn

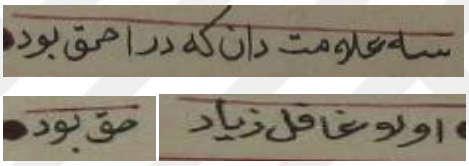
Ger konī, eger ider iseñ. ***H̱ayrī***, (8) bir ẖayr. ***Tu***, sen. ***Ān***, ol ẖayrı. ***Ez-ẖod***, kendiñden. (9) ***Me-bīn***, görme. ***Her çi***, her ne ḳi. ***Bīnī***, görür iseñ. (10) ***Nīk-bīn***, eyü gör. ***Ü bed me-bīn***, ve fenā görme.

Ḥāṣılı (11) eger bir ẖayr ider iseñ sen ol itdügin ẖayrı ẖod-bīn (12) ü ẖod-pesend olup kendiñden görme. Ancaḳ Ḫudā'dan (13) bil. Her ne ki görür iseñ eyü gör ve fenā görme. Zīrā (14) maʿrifetu'llāh her şeyi güzel görüp andaki sırra vāḳıf (15) olmaḳdır.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı ʿAlāmethā-yı Aḥmaḳān Mī-Güyed

(16) Aḥmaḳlarıñ ʿalāmetleriniñ ṣıfatı beyānında buyurur.

617.

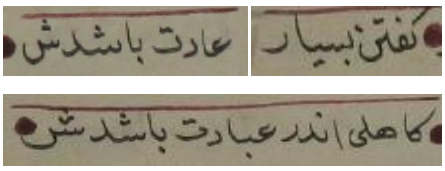
(17) Se ʿalāmet dān ki der-aḥmaḳ buved

Evvelā ġāfil zi-yād-ı [198b] (1) Ḥak buved

Se ʿalāmet, üç ʿalāmet. ***Dān ki***, (2) bil ki. ***Der-aḥmaḳ***, aḥmaḳ olan kimsede. ***Buved***, olur. (3) ***Evvelā***, ʿalāmāt-ı ṣelāṣeden evvelkisi. ***Ġāfil-i zi-yād-ı Ḥaḳ*** (4) ***buved***, Allāhu Teʿālā'yı ẕikrden ġāfil olur.

Ḥāṣılı ey ʿārif! (5) Bil ki aḥmaḳ olan kimsede üç ʿalāmet olur. Evvelkisi, (6) Allāhu Teʿālā'yı ẕikrden ġāfil olur yaʿnī Ḫudā'yı derūn-ı ḳalbden (7) çıḳarup ẕevḳ-i dünyāya müstaġraḳ olur.

618.

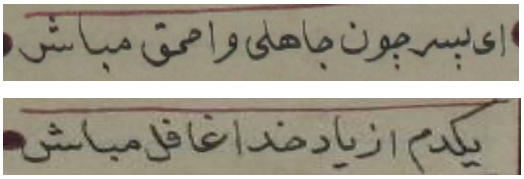
Goften-i bisyār (8) ʿādet bāşedeş

Kāhilī ender-ʿibādet bāşedeş

(9) ***Goften-i bisyār***, çoḳ söylemek. ***ʿĀdet bāşedeş***, (10) anıñ ʿādeti olur. ***Kāhilī***, tenbellik. ***Ender-ʿibādet*** (11) ***bāşedeş***, ʿibādetde anıñ olur.

Ḥāṣılı ikinci ʿalāmet (12) budur ki çoḳ söylemek anıñ ʿādeti olur yaʿnī mālāyaʿnīlik (13) ṣıfatıyla muttaṣıf olur. Üçüncüsi daḫi ʿibādetde (14) tenbellik anıñ olur. Zīrā ṣemerāt-ı ʿilm ü ʿamelden müstefīd (15) degildir.

619.

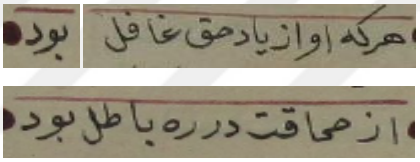
Ey piser çün cāhil[228] *ü aḥmaḳ me-bāş*

(16) Yek dem ez-yād-ı Ḫudā ġāfil me-bāş

Ey piser, ey oġul! (17) ***Çün cāhil ü aḥmaḳ***, cāhil ve aḥmaḳ gibi. ***Me-bāş***, olma. **[199a]** (1) ***Yek dem***, bir nefes. ***Ez-yād-ı Ḥaḳ***[229], Allāh'ı ẕikrden. ***Ġāfil*** (2) ***me-bāş***, ġāfil olma.

Ḥāṣılı ey oġul! Cāhil ü aḥmaḳ (3) gibi olma ki bir nefes Allāh'ı ẕikrden ġāfil olma. El-ḥāṣıl (4) cāhil ü aḥmaḳıñ ḥāli dāʾimā ġaflet üzerinedir. Ey püser! (5) Sen öyle olma dimekdir.

620.

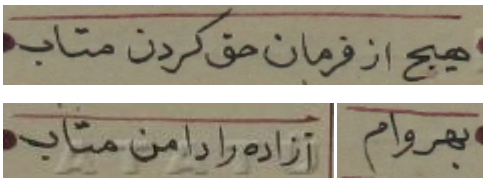
Her ki ū ez-yād-ı Ḥaḳ ġāfil (6) buved

Ez-ḥamāḳat der-reh-i bāṭıl buved

Her ki ū, her kimse ki (7) o kimse. ***Ez-yād-ı Ḥaḳ***, Ḫudā'yı ẕikrden. ***Ġāfil buved***, (8) ġāfil olur. ***Ez-ḥamāḳat***, ḥamāḳatinden. ***Der-reh-i bāṭıl***, (9) rāh-ı ġāfletde. ***Buved***, olur.

Ḥāṣılı her kimse ki (10) o kimse yād-ı Ḥaḳ'dan ġāfil olur, ḥamāḳatinden rāh-ı bāṭılda (11) olur. Bāṭıl oldıġı şunuñ içündür ki niyyetçe ve fāʾidesi (12) yoḳdur.

621.

Hīç ez-fermān-ı Ḥaḳ gerden me-tāb

Behr-i vām (13) āzāde-rā dāmen me-tāb

---

[228] "Cāhil" sözcüğü metinde "cāhilī" şeklinde yazılmış ama şerh kısmında "cahil" sözcüğünün manası açıklanmıştır. Ölçü gereği de "cāhil" olması gerektiği için yukarıda bu şekilde düzeltilmiştir.

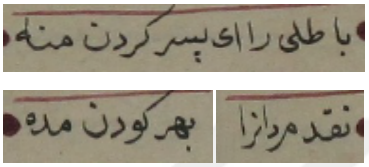
[229] Metinde *Pendnāme'nin* orijinal beyti yazılırken "***Ḫudā"*** yazılmışken şerh edilirken bu sözcük "***Ḥaḳ***" olarak yazılmıştır.

Hīç, aṣlā. *Ez-fermān-ı Ḥaḳ*, (14) Ḫudā'nıñ buyurdığından. *Gerden*, boyun. *Me-tāb*, (15) bükme. *Behr-i vām*, borç içün. *Āzāde-rā*, fāriġiñ (16) yaʿnī faḳīriñ. *Dāmen*, eteğini. *Me-tāb*, bükme.

Ḥāṣılı (17) aṣlā Ḫudā'nıñ emr ü fermānından boyun bükme yaʿnī fermān-ı [199b] (1) ʿālīsine imtiṯāl it. Borç içün faḳīriñ etegini bükme (2) yaʿnī faḳīr olan kimsede alıcağıñ var ise eẕiyyet (3) ü taʿcīz itme.

Fā'ide: *Me-tāb*, nehy-i ḥāżırdır tāften maṣdarından (4) bükmek maʿnāsına. Bāḳī müfredātı tekrār-be-tekrār sebḳat (5) itmişdir.

622.

Bāṭılī-rā ey piser gerden me-nih

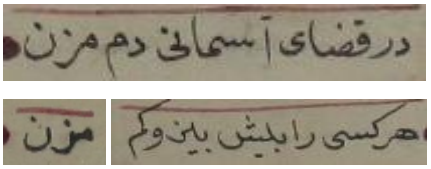
Naḳd-i merdān-rā (6) be-her kevden me-dih

Bāṭılī-rā, bāṭıllığa. *Ey piser*, ey oğul! (7) *Gerden*, boyun. *Me-nih*, ḳoyma yaʿnī teslīm olma. (8) *Naḳd-i merdān-rā*, merdānıñ naḳdini yaʿnī ḥāżır olan mālını (9) dimekdir. *Be-her kevden*, her aḥmaġa. *Me-dih*, virme.

Ḥāṣılı (10) ey püser! Bāṭıllığa teslīm olma ancaḳ ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'a sālik (11) ol. Merdānıñ ḥāżır olan mālını her aḥmaġa virme. (12) Naḳd-i merdāndan murād ṣarf u ḫarc olunacaḳ māl u aḳçedir. (13) El-ḥāṣıl süfehā vü nā-ehline māl u ṣadaḳa virme. Zīrā (14) ḳadrini bilmeyüp isrāf ider. Bu ise günāhdır (15) ve günāhı saña ʿā'id olur.

Fā'ide: *Kevden*, kāf-ı ʿArabīniñ (16) fetḥi ve vāv'ıñ sükūnı ve dāl'ıñ fetḥiyle aḥmaḳ dimekdir.

623.

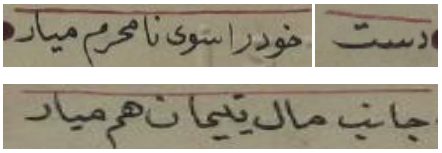
(17) Der-ḳażā-yı āsumānī dem me-zen

Her kesī-rā bīş bīn ü kem [200a] (1) me-zen

Der-ḳażā-yı āsumānī, āsumāna mensūb olan (2) ḳażā ḥaḳḳında. *Dem me-zen*, nefes urma yaʿnī tekellüm itme. (3) *Her kesī-rā*, her bir kimseyi. *Bīş bīn*, ziyāde (4) gör. *Ü kem me-zen*, vāz urma yaʿnī alçaḳ görme.

Ḥāṣılı (5) ḳażā-yı āsumānī ḥaḳḳında güft-gū itme. Zīrā maḥall-i sükūtdur. (6) Her bir kimseyi kendiñden fāżılter ü kāmilter gör ve vaṣf-ı (7) zā'id ile vāṣıf ol ve alçaḳ ve ḥaḳīr görme gerçi (8) nefsü'l-emrde senden aşağı ise de.

624.

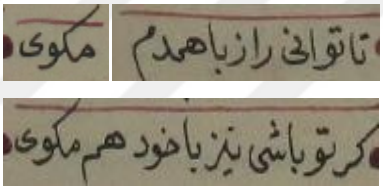
Dest-i (9) ḫod-rā sūy-ı nā-maḥrem me-yār

Cānib-i māl-ı yetīmān hem me-yār

(10) ***Dest-i ḫod-rā***, kendi eliñi. ***Sūy-ı nā-maḥrem***, iḫtilāṭı (11) ḥarām olanıñ ṭarafına. ***Me-yār***, getürme. ***Cānib-i māl-ı yetīmān*** (12) ***hem me-yār***, yetīmleriñ mālınıñ cānibine daḫi getürme.

Ḥāṣılı (13) kendi eliñi nā-maḥrem ṭarafına getür yaʿnī bir ṭarafını taẕyīḳ itme (14) dimekden kināyedir. Yetīmleriñ mālınıñ cānibine daḫi eliñi (15) getürme yaʿnī el uzatma dimeden kināyedir. Çünki her ikisi (16) ḥarāmdır ve mūceb-i duḫūl-ı cehennemdir.

625.

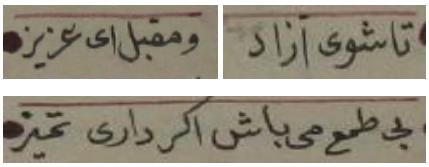
Tā tüvānī rāz bā-hem-dem (17) me-güy

Ger tu bāşī nīz bā-ḫod hem me-güy

Tā tüvānī, [200b] (1) tā ki ḳādir iseñ yaʿnī ḳādir oldıġıñ ḳadar. ***Rāz***, (2) sırrıñı. ***Bā-hem-dem***, muṣāḥib ü dostuña. ***Me-güy***, (3) söyleme. ***Ger tu***, eger sen. ***Bāşī nīz***, olursañ da. (4) ***Bā-ḫod hem***, kendiñe daḫi. ***Me-güy***, söyleme.

Ḥāṣılı (5) ḳādir oldıġıñ ḳadar sırrıñı muṣāḥib ü dostuña söyleme. (6) Eger sen yalñız olursañ da kendiñe daḫi söyleme. Mıṣrāʿ-ı (7) ṣānī sırrı kemāliyle iḫfādan kināyedir.

626.

Tā şevī āzād (8) u muḳbil ey ʿazīz

Bī-ṭamaʿ mī-bāş eger dārī temiz

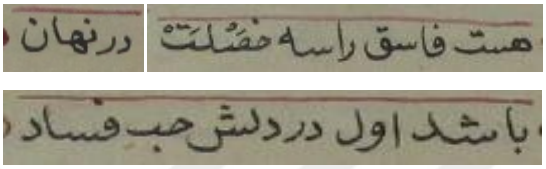
Tā şevī, (9) tā ki olasın. ***Āzād***, fāriġ ez-dünyā. ***U muḳbil***, ve ehl-i (10) iḳbāl. ***Ey ʿazīz***, ey ʿazīz! ***Bī-ṭamaʿ***, ṭamaʿ vü ḥırṣsız. ***Bāş***, (11) ol. ***Eger dārī temiz***, eger ʿaḳl u idrāk ṭutarsan yaʿnī (12) ʿaḳl u idrākiñ var ise dimekdir.

Ḥāṣılı ey ʿazīz! (13) Tā ki dünyā-yı bī-meymenetden fāriġ ü ehl-i iḳbāl olasın (14) yaʿnī böyle olmaḳ içün eger ʿaḳl u idrākiñ var ise (15) ṭamaʿ u ḥırṣsız ol. Zīrā ehl-i ʿaḳl u erbāb-ı kemāl ü ʿirfān (16) ḥırṣ ile ṭamaʿdan ḥaẕer üzeredirler.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı (17) Fāsıḳ Mī-Güyed

Ṭarīḳ-i Ḥaḳ'dan ḫāric olan insānıñ **[201a]** (1) ṣıfatı beyānında buyurur.

627.

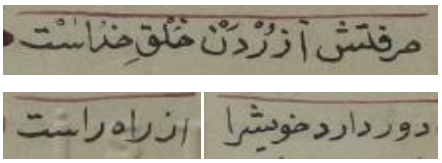
Hest fāsıḳ-rā se ḫaṣlet (2) der nihād[230]

Bāşed evvel der-dileş ḥubb-ı fesād

Ḥāṣılı (3) fāsıḳ olan insānıñ ḫilḳat u ṭabʿında üç ḫaṣlet (4) ü ḫūy vardır. Evvelkisi anıñ ḳalbinde fesād olan (5) maḥabbet olur yaʿnī bezm-i ẕāhidānda maḥabbet itmeyüp (6) meclis-i fāsıḳāna ve fısḳ u fücūra meyl ü ṭālib olur.

(7) **Fā'ide:** ***Nihād***, ***nūn***'uñ kesriyle ḫilḳat maʿnāsınadır.

628.

(8) Ḥırfeteş āzurden ḫalḳ-ı Ḫudāst

Dūr dāred ḫ[v]īş-rā (9) ez-rāh-ı rāst

Ḥāṣılı fāsıḳ olan kimesneniñ ikinci (10) ḫūy u ʿalāmeti Ḫudā'nıñ maḫlūḳunı incitmek anıñ kār u (11) ṣanʿatıdır. Üçünci ʿalāmeti daḫi budur ki kendini (12) rāh-ı Ḥaḳ'dan uzaḳ ṭutar yaʿnī dīn-i mübīn ü sırr-ı İlāhī (13) vü ṣırāt-ı müstaḳīmden dūr olup ṭarīḳ-i ḍalālete gider. (14) El-ḥāṣıl fāsidiñ hem kendi nefsine ve hem sā'ir kimselere (15) żarar u ziyānı vardır.

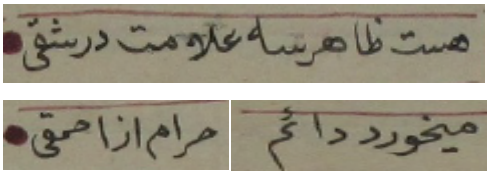
Fā'ide: ***Ḥırfet***, ***ḥā***'nıñ kesriyle ʿArabīdir ki (16) kār u ṣanʿat maʿnāsına.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Şaḳī Mī-Güyed

(17) Bed-baḫt olan kimseniñ ṣıfatı beyānında buyurur.

[230] Metinde orijinal beyitte "nihād" sözcüğü yanlışlıkla "nihān" şeklinde yazılmıştır. Lâkin şerh kısmında "nihād" sözcüğünün anlamı verilerek beyit bu anlama göre açıklanmıştır.

629.

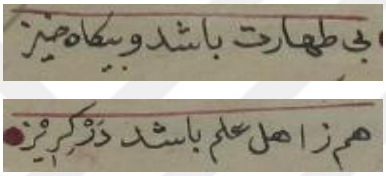
[201b] (1) Hest ẓāhir se ʿalāmet der-şaḳī

Mī-ḫored dāʾim (2) ḥarām ez-aḥmaḳī

Hest ẓāhir, ẓāhir ü āşikārdır. (3) ***Se ʿalāmet***, üç nişān. ***Der-şaḳī***, bedbaḫt (4) u leʾīm olan kimsede. ***Mī-ḫored***, yer. ***Dāʾim***, dāʾimā. (5) ***Ḥarām***, ḥarāmı. ***Ez-aḥmaḳī***, aḥmaḳlığından.

Ḥāşılı (6) şaḳī olan kimsede üç nişān āşikārdır. (7) Evvelki nişān aḥmaḳlığından dāʾim ḥarāmı yer. Ekl-i ḥarām (8) ise bāʿiş-i nārdır.

630.

Bī-ṭahāret bāşed ü bī-gāh ḫīz

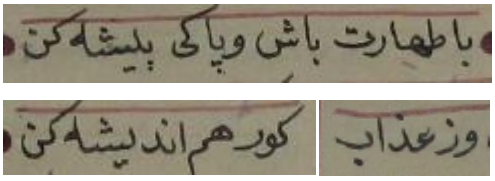
(9) Hem zi-ehl-i ʿilm bāşed der-girīz

Bī-ṭahāret, ṭahāretsiz. (10) ***Bāşed***, olur. ***Ü bī-gāh ḫīz***, ve vaḳtsiz ḳalḳıcı. (11) ***Hem zi-ehl-i ʿilm***, daḫi ehl-i ʿilmden. ***Bāşed der-girīze***, (12) ḳaçıcı olur.

Ḥāşılı şaḳīniñ ikinci nişānı āb-destsiz (13) ve vaḳtsiz ḳalḳıcı olur yaʿnī ṭulū-ı şemse dek uyur. (14) Üçünci nişānı daḫi budur ki ehl-i ʿilmden ḳaçıcı olur. (15) Çünki ṭaleb-i ʿilm efkārında degildir. Ancaḳ māl u cāh (16) ve ṭūl-i ʿömr efkār ü sevdāsındadır.

Fāʾide: ***Der-girīz***'de (17) olan ***der*** teʾkīddir ki ikmāl-i vezn içün dāḫil olmuşdur. [202a]

631.

(1) Bā-ṭahāret bāş u pākī pīşe kon

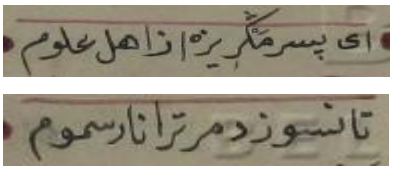
V'ez ʿaẕāb-ı (2) gūr hem endīşe kon

Bā-ṭahāret, āb-dest ile. (3) ***Bāş***, ol. ***U pākī***, ve pāklıgı. ***Pīşe kon***, (4) şanʿat eyle. ***V'ez ʿaẕāb-ı gūr hem***, ve ḳabriñ ʿaẕābından (5) daḫi. ***Endīşe kon***, fikr eyle yaʿnī ḫavf it dimeden (6) kināyedir.

Ḥāṣılı ṭahāret ile ol ve temizligi kendiñe (7) ṣanʿat eyle yaʿnī āb-desti dāʾim al. Yalñız evḳāt-ı ḫamsede (8) almaḳ olmaz ve ʿaẕāb-ı ḳabrden daḫi ḫavf it. Zīrā bī-ṭahāret (9) ü bī-namāz ḳabrde sūʾāl melegine cevāba ḳādir olmayup (10) muʿẕib olur.

Fāʾide: ***Gūr***, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla (11) ḳabr maʿnāsınadır.

632.

Ey piser me-g'rīze ez-ehl-i ʿulūm

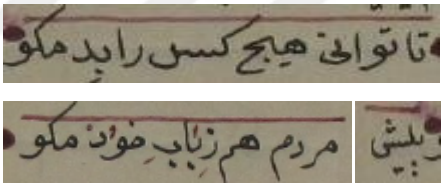
(12) Tā ne-sūzed mer tu-rā nār-ı semūm

Ey piser, ey oġul! (13) ***Me-g'rīze***, ḳaçma. ***Ez-ehl-i ʿulūm***, ehl-i ʿulūmden. (14) ***Tā ne-sūzed***, tā ki yaḳmaya. ***Mer tu-rā***, seni. ***Nār-ı semūm***, (15) cehl-i nār.

Ḥāṣılı ey oġul! Ehl-i ʿulūmden ḳaçma (16) tā ki seni cehl-i nār iḥrāḳ itmeye yaʿnī āteş gibi olan (17) cehl seni sūzān ü büryān itmeye.

Fāʾide: ***Semūm***, **[202b]** (1) ***sīn***'iñ fetḥiyle sām yelidir. Lākin burada nār-ı semūmdan (2) murād cehl-i nārdır.

633.

Tā tüvānī hīç kes-rā bed me-gū

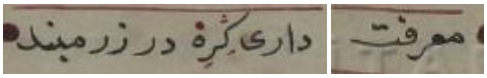
Pīş-i (3) merdüm hem zi-bāb-ı ḫed me-gū

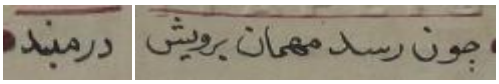
Tā tüvānī, mādāmki ḳādirsin. (4) ***Hīç kes-rā***, hīç kimseye. ***Bed me-gū***, fenā söyleme. (5) ***Pīş-i merdüm hem***, ḫalḳıñ öñünde. ***Zi-bāb-ı ḫed***, (6) kendi ḳapuñdan yaʿnī aḥvāliñden. ***Me-gū***, söyleme.

(7) Ḥāṣılı mādāmki ḳādirsin hīç kimseye fenā söyleme. (8) Zīrā bed-lisān dünyā vü āḫiretde bī-ḥużūr u muʿẕibdir. (9) Ve ḫalḳıñ öñünde kendi aḥvāliñden söyleme yaʿnī (10) ben böyle faḳīr ve şöyle zenginim diyü baḫṣ-i ḥāl itme. (11) Çünki bī-fāʾidedir.

Fāʾide: Burada ***ḫod*** kelimesiniñ (12) żammesi mışrāʿ-ı evvelde bed kelimesine ḳāfiyeden içün (13) fetḥa ile oḳunulması iḫtār olunur.

634.

Maʿrifet (14) dārī girih der-zer mi-bend

Çün resed mihmān be-rūyeş (15) der mi-bend

Maʿrifet dārī, maʿrifet ṭutar iseñ yaʿnī (16) Ḥaḳ'dan āgāh iseñ. ***Girih***, dügüm. ***Der-zer***, altuna. (17) ***Mi-bend***, baġlama. ***Çün resed mihmān***, çünki müsāfir irişür. [203a] (1) ***Be-rūyeş***, anıñ yüzine. ***Der***, ḳapuyı. ***Mi-bend,*** (2) baġlama.

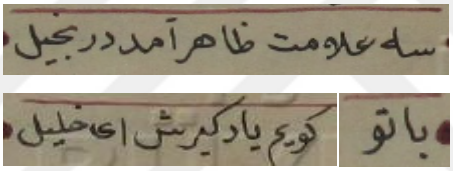
Ḥāṣılı maʿrifet-i Ḫudā'ya vāḳıf iseñ altuna (3) dügüm baġlama, hemān rāh-ı Ḫudā'ya ṣarf it. Çünki (4) müsāfir irişür ḳapuyı anıñ yüzine baġlama. Zīrā (5) mihmāna ikrām itmek lāzımdır ve müceb-i berekātdır.

(6) **Fā'ide:** ***Girih***, kāf-ı Fārsī ve ***rā'***nıñ kesreleriyle ve hā-i (7) sākine ile dügüm ve bāġ maʿnāsınadır.

Der-Beyān-ı (8) Ṣıfat-ı Baḫīl Mī-Güyed

Baḫīl ü ḫasīsiñ ṣıfatı beyānında (9) buyurur.

635.

Se ʿalāmet ẓāhir āmed der-baḫīl

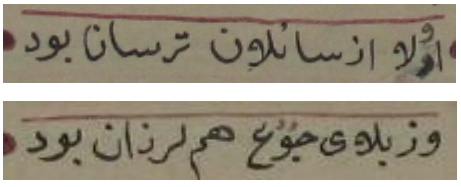
Bā-tu (10) güyem yād-gīreş ey ḫalīl

Se ʿalāmet, üç ʿalāmet. (11) ***Ẓāhir āmed***, ẓāhir geldi. ***Der-baḫīl***, baḫīlde. (12) ***Bā-tu***, saña. ***Güyem***, söylerim. ***Yād-gīreş***, ol (13) üçi ḫāṭırıñda ṭut. ***Ey ḫalīl***, ey dost!

Ḥāṣılı (14) üç ʿalāmet baḫīl ü ḫasīsde ẓāhir geldi. Ey (15) dost! Saña söylerim. Ol üçi ḫāṭırıñda ṭut (16) ve baḫīli andan bil.

Fā'ide: ***Ḫalīl***, ʿArabīdir dost (17) maʿnāsına.

636.

Evvelā ez-sā'ilān tersān buved

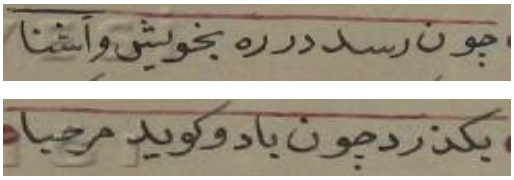
[203b] (1) V'ez belā-yı cūʿ hem lerzān buved

Evvelā, baḫīliñ evvelki (2) ʿalāmeti. ***Ez-sā'ilān***, dilencilerden. ***Tersān buved***, (3) ḳorḳıcı olur. ***V'ez belā-yı cūʿ hem***, ve açlıḳ belāsından (4) daḫi. ***Lerzān buved***, titreyici olur.

Ḥāṣılı baḫīliñ (5) evvelki ʿalāmeti sāʾillerden ḳorḳıcı olur ve rāst (6) gelse beñzi döner ve ikinci ʿalāmeti açlıḳ belāsından (7) daḫi titreyici olur yaʿnī aç olur. İʿṭām itmek (8) içün ḫarc lāzım gelür diyü elem ü ıżṭırāba düşer. (9) Bunuñ birle öyle kimseniñ ġayrıya inʿām u iḥsān (10) itmek ve yemek yedirmek iḥtimāli olur mı?

Fāʾide: (11) ***Sāʾilān***, sāʾil'iñ cemʿidir. ***Cūʿ***, ʿArabī'dir açlıḳ (12) maʿnāsına.

637.

Çün resed der-reh be-ḫᵛīş ü āşinā

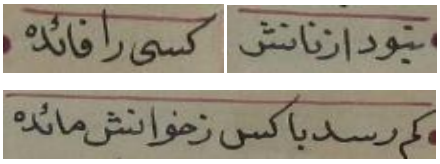
(13) Bügẕered çün bād u gūyed merḥabā

Çün, çünki. (14) ***Resed***, irişür. ***Der-reh***, yolda. ***Be-hᵛīş ü āşinā***, (15) ḫaşm ve aḳrabāya. ***Bügẕered***, geçer. ***Çün bād***, rūzgār gibi. (16) ***U gūyed merḥabā***, ve merḥabā söyler.

Ḥāṣılı baḫīliñ (17) üçünci ʿalāmeti budur ki çünki ḫaşm u dostuna irişür **[204a]** (1) ve buluşup birleşür ise benden bir şey ister diyü (2) ḫavfından rūzgār gibi geçer ve ḳurı bir merḥabā söyler.

(3) **Fāʾide:** ***Ḫᵛīş***, ***ḫā***nıñ kesriyle ḫaşm ve **āşinā**, hemze-i maḥdūde (4) ile dost maʿnāsınadır. Ve ***bād***, rūzgār dimekdir. (5) ***Güẕered***, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla mużāriʿdir geçer maʿnāsına. (6) Lākin li-ecli'l-vezn iskān ile oḳunur.

638.

Ne-bʾved ez-nāneş (7) kesī-rā fāʾide

Kem resed bā-kes zi-ḫᵛāneş māʾide

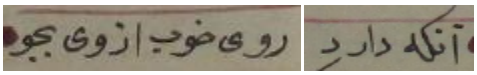
(8) ***Ne-bʾved***, olmaz. ***Ez-nāneş***, baḫīliñ etmeginden. (9) ***Kesī-rā***, bir kimseye. ***Fāʾide***, menfaʿat. ***Kem resed***, (10) az irişür. ***Bā-kes***, kimseye. ***Zi-ḫᵛāneş***, anıñ (11) sofrasından. ***Māʾide***, ṭaʿām.

Ḥāṣılı baḫīl (12) ü ḫasīsiñ etmeginden bir kimseye fāʾide olmaz. (13) Anıñ sofrasından kimseye ṭaʿām az irişür yaʿnī (14) hīç irişmez dimekdir.

Der-Beyān-ı Ḥācet-i Ḫᵛāsten Mī-Gūyed

639.

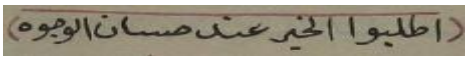

(15) Ḥācet-i ḫod-rā me-cū ez-zişt-rū

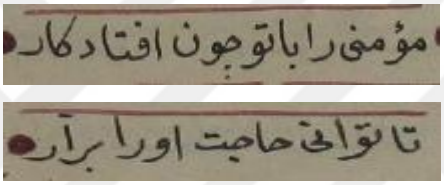
Ān ki dāred (16) rūy-ı ḫūb ez-vey bi-cū

Ḥācet-i ḫod-rā, kendi ḥācetiñi. (17) ***Me-cū ez-zişt-rū***, çirkīn yüzlü kimseden arama. **[204b]** (1) ***Ān ki***, ol kimse ki. ***Dāred***, ṭutar. ***Rūy-ı ḫūb***, (2) güzel olan yüz. ***Ez-vey***, andan. ***Bi-cū***, ṭaleb it.

(3) Ḥāṣılı kendi ḥācetiñi çirkīn yüzlü kimseden isteme. (4) Ol kimse ki güzel yüz ṭutar, andan ṭaleb it. Çünki (5) ḥadīṯ-i şerīfde **Uṭlubü'l-ḫayra ʿinde (min) ḥassāni'l-vücūhi**[231] (6) buyurulmuşdur.

Fā'ide: ***Zişt-rū***, vaṣf-ı terkībīdir. (7) ***Rūy-ı ḫūb***, terkīb-i tavṣīfīdir. ***Bi-cū***, ***bā***'nıñ kesriyle (8) emr-i ḥāżırdır.

640.

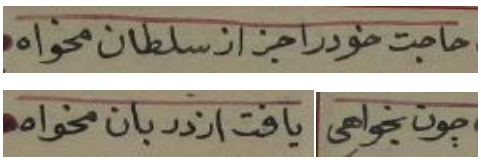
Mü'minī-rā bā-tu çün üftād-kār

(9) Tā-tüvānī ḥācet-i ū-rā berār

Mü'minī-rā, bir mü'miniñ. (10) ***Bā-tu***, saña. ***Çün***, çünki. ***Üftād***, düşdi (11) yaʿnī vāḳiʿ oldı. ***Kār***, işi. ***Tā-tüvānī***, mādāmki (12) ḳādir olasın. ***Ḥācet-i ū-rā***, anıñ ḥācetiñi. ***Berār***, (13) ḳaldır yaʿnī ḥāṣıl eyle.

Ḥāṣılı çünki bir mü'miniñ (14) saña müteʿalliḳ işi vāḳiʿ oldı, mādāmki ḳādir olasın, (15) anıñ ḥācetiñi ḥāṣıl eyle yaʿnī ḥuṣūle gelmesine saʿy (16) ü ihtimām it. Çünki meṣāliḥ-i nāsda bulunmaḳ, kendi (17) nefsine ḫidmetden yüz biñ derece aʿlā vü efḍaldir. **[205a]**

641.

(1) Ḥācet-i ḫod-rā cuz ez-sulṭān me-ḫ^{v}āh

Çün be-ḫ^{v}āhī (2) yāft ez-der-bān me-ḫ^{v}āh

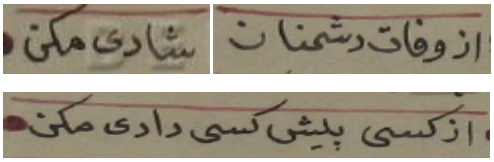
Ḥācet-i ḫod-rā, kendi ḥācetiñi. (3) ***Cuz ez-sulṭān***, pādişāhdan ġayrı. ***Me-ḫ^{v}āh***, (4) isteme. ***Çün be-ḫ^{v}āhī yāft***, çünki bulmaḳ istersen. (5) ***Ez-der-bān***, ḳapucıdan. ***Me-ḫ^{v}āh***, isteme.

[231] Hadis: İyiliği, güzel yüzlü (ve huylu) lerden isteyiniz. Râvî: Abdullah bin Ömer, es-Fârînî el-Hanbel, Şerh-i Kitabü'ş-Şihâb, 416.

Ḥāṣılı (6) kendi ḥācetiñi pādişāhdan ġayrı isteme. Ancaḳ sulṭān[232]-ı (7) dāreynden iste. Çünki ḥācetiñi bulmaḳ istersen (8) ḳapucıdan isteme. Zīrā ʿācizdir ve elinde bir şey (9) yoḳdur.

Fā'ide: Sulṭāndan murād Allāhu Teʿālā'dır. (10) ***Der-bān***'dan murād dünyānıñ aġniyā vü fukarāsıdır. ***Der-bān***, (11) dāl'ıñ fetḥiyle ḳapucı dimekdir.

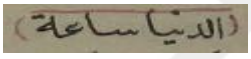
642.

Ez-vefāt-ı düşmenān (12) şādī me-kon

Ez-kesī pīş-i kesī dādī me-kon

(13) ***Ez-vefāt-ı düşmenān***, düşmenleriñ mevtinden. ***Şādī*** (14) ***me-kon***, şādlıḳ itme yaʿnī mesrūr olma. ***Ez-kesī***, (15) bir kimseden. ***Pīş-i kesī***, bir kimseniñ yanında. (16) ***Dādī me-kon***, şikāyet eyleme.

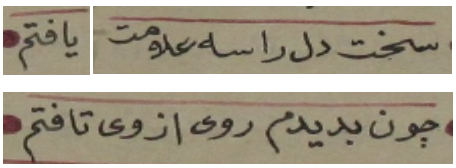
Ḥāṣılı düşmenleriñ (17) mevtinden mesrūr olma. Zīrā sen daḫi gideceksin. **[205b]** (1) **Ed-dünyā sāʿatün [fe'cʿalhā ṭāʿaten][233]** mücebince dünyānıñ ʿömri bir sāʿat (2) gibi geçer ve hīç kimseye bāḳī degildir. Bir kimseden, bir kimseniñ (3) yanında şikāyet itme. Çünki żararı var, fā'idesi yoḳdur.

(4) **Fā'ide:** ***Dādī*** burada şikāyet maʿnāsınadır. Āḫirindeki (5) ***yā*** maṣdariyyet içündür şādī gibi.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı (6) Saḫt-Dil Mī-Güyed

Ḳatı dillü ve yüreklülügüñ (7) ṣıfatı beyānında buyurur.

643.

Saḫt-dil-rā se ʿalāmet (8) yāftem

Çün be-dīdem rūy ez-vey tāftem

Saḫt-dil-rā, (9) ḳalbi ḳasvetlü kimsede. ***Se ʿalāmet yāftem***, (10) üç ʿalāmet buldum. ***Çün be-dīdem***, çünki gördüm. (11) ***Rūy***, yüzümi. ***Ez-vey***, andan. ***Tāftem***, çevirdim.

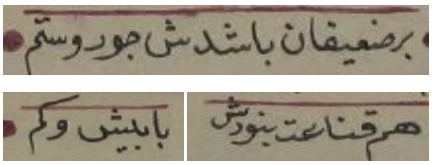
---

[232] Metinde "sulṭān" sözcüğü "l" harfi unutularak sehven " " şeklinde yazılmıştır.

[233] "Dünya kısa bir an (ömür çok kısa)dır, [onu da ibâdetle geçir.]." (Hadis bilgini Aliyyü'l-Kârî, bu sözün aslının olmadığını, ancak anlamca şu ayete (Yûnus, 10/45) uygun düştüğünü söylüyor.[Ahmet Serdaoğlu, Mevzû'ât-i Aliyyü'l-Kârî Tercümesi, s.67; Aclunî, Keşfü'l-hafâ, 1/416] (Yılmaz: a.g.e, s. 92)

(12) Ḥāṣılı ḳalbi ḳasvetlü kimsede üç ʿalāmet buldum. (13) Ol üç şeyʾiñ nihāyet mertebede fenā oldıġını (14) çünki fikr itdim, gördüm. Yüzümi ol kimseden çevirdim. (15) Ve ḳasveti baña sirāyet itmesün diyü ḳaṭʿ-ı ülfet itdim. (16) Zīrā ***saḫt-dil*** olan kimseye kelām-ı Ḫudā teʾṯīr itmez.

644.

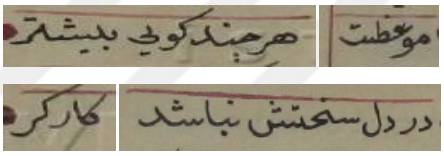
(17) Ber-żaʿīfān bāşedeş cevr ü sitem

Hem ḳanāʿat ne-bʾvedeş [206a] (1) bā-bīş ü kem

Ber-żaʿīfān, fuḳarālara. ***Bāşedeş***, (2) ol saḫt-diliñ olur. ***Cevr ü sitem***, cevr ve żulmi. (3) ***Hem ḳanāʿat***, ḳanāʿati daḫi. ***Ne-bʾvedeş***, anıñ olmaz. (4) ***Bā-bīş ü kem***, çoġa ve aza.

Ḥāṣılı saḫt-diliñ (5) evvelki ʿalāmeti fuḳarālara anıñ cevr ü żulmi olur. (6) İkinci ʿalāmeti budur ki anıñ çoġa ve aza ḳanāʿati (7) olmaz yaʿnī çoḳ oldıġı vaḳt şükr ve az oldıġı (8) vaḳt ṣabr itmez. Zīrā ḳalbi Ḥaḳʾdan bī-ḫaberdir.

645.

Mevʿiẓet (9) her çend gūyī bīşter

Der-dil-i saḫteş ne-bāşed (10) kār-ger

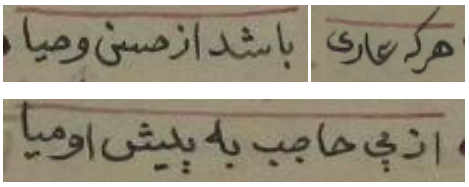
Mevʿiẓet, vaʿẓ u naṣīḥati. ***Her çend gūyī*** (11) ***bīşter***, her ne ḳadar ziyāde söyler iseñ. ***Der-dil-i***

(12) ***saḫteş***, anıñ ḳatı olan ḳalbine. ***Ne-bāşed kār-ger***, (13) müʾeṯṯir olmaz.

Ḥāṣılı saḫt-diliñ üçünci ʿalāmeti (14) her ne ḳadar vaʿẓ u naṣīḥati ziyāde söyler iseñ anıñ (15) ḳatı olan ḳalbine teʾṯīr idici olmaz yaʿnī bārānıñ (16) seng-i ḫāre teʾṯīri olmadıġı gibi dil-i saḫte daḫi feyż-i (17) pend-kār itmez.

Fāʾide: ***Mevʿiẓet*** kelimesinde olan **[206b]** (1) ***tāʾ***, ṭavīl-i ʿArabīden Fārsīye naḳl içündür. Yoḫsa (2) tāʾ-i ḫiṭāb degildir. ***Bīşter***, bā-i ʿArabī ile ziyāde maʿnāsınadır. (3) Zīrā ***-ter*** edāt-ı tafṣīldir. ***Kār-ger***, evvelki kāf-ı ʿArabī, ikinci (4) kāf-ı Fārsīdir ki edāt-ı fāʿildir āhen-gerʾde oldıġı (5) gibi. El-ḥāṣıl ***kār-ger***, iş işleyici ve iş bitürici (6) ve müʾeṯṯir ü teʾṯīr idici maʿnālarınadır.

646.

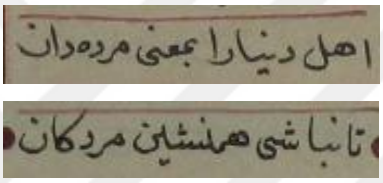
Her ki ʿārī (7) bāşed ez-ḥüsn ü ḥayā

Ez-pey ḥācet[234] *be-pīş-i ū mi-yā*

(8) ***Her ki***, her kimse ki. ***ʿĀrī bāşed ez-ḥüsn ü ḥayā***, (9) ḥüsn ve ḥayādan ʿārī ve çıplaḳ ola. ***Ez-pey ḥācet*** (10) ḥācet içün. ***Be-pīş-i ū***, anıñ öñüne ve yanına. (11) ***Mi-yā***, gelme.

Ḥāṣılı her kimse ki ḥüsn ü ḥayādan ʿārī (12) ve çıplaḳ ola ḥācet içün o kimseniñ öñüne (13) ve yanına gelme yaʿnī bī-ḥayā vü bī-ḥüsn ü bī-edeb olan (14) kimseniñ ʿarż-ı ḥācet içün ḥużūr-ı bī-meymenetlerine (15) gitme. Zīrā maḥzūn u meʾyūs olursın. Çünki (16) bu maḳūle kimsede utanmaḳ olmaz[235] bu cihetle yanından (17) nehy-i dest çıḳarsın.

647.

Ehl-i dünyā-rā be-maʿnā mürde-dān

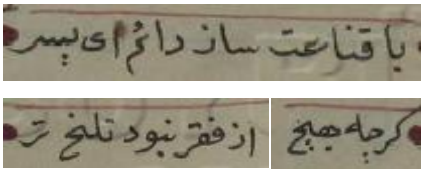
[207a] (1) Tā ne-bāşī hem-nişīn-i mürdegān

Ehl-i dünyā-rā, (2) ehl-i dünyāyı. ***Be-maʿnā***, maʿnāda yaʿnī ḥaḳīḳatde. ***Mürde-*** (3) ***dān***, meyyit bil. ***Tā ne-bāşī***, şaḳın olmayasın. (4) ***Hem-nişīn-i mürdegān***, mürdeleriñ muṣāḥibi.

Ḥāṣılı (5) ehl-i dünyāyı ḥaḳīḳatde meyyit bil. Egerçi ṣūret ü ẓāhirde (6) diri ise de āgāh ol ve ṣaḳın mürdeleriñ muṣāḥibi (7) olmayasın yaʿnī ehl-i dünyānıñ ḳalbleri ḥubb-ı dünyā ile (8) mürdedir. Anuñ-çün anlarla maḥabbet ü mükāleme itmek meyyit (9) ile ṣoḥbet ü ülfet gibidir.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Ḳanāʿat (10) Mī-Güyed

648.

Bā-ḳanāʿat sāz dāʾim ey piser

Gerçi hīç (11) ez-faḳr ne-bʾved telḫter

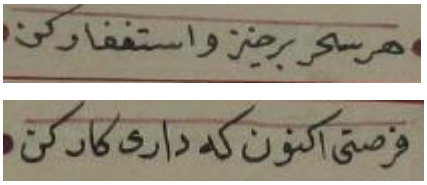
[234] Metinde sehven "ḫācib" yazılmış fakat şerh edilirken "ḫācet" sözcüğünün manāsı verilmiştir. Manā olarak da "ḫācet" sözcüğü uygun olduğu için burada "ḫācet" sözcüğü tercih edilmiştr.

[235] Metinde yanlışlıkla "olmaḳ" sözcüğü yazılmış daha sonra der-kenārda "olmaz" yazılarak hata düzeltilmiştir.

Bā-ḳanāʿat, ḳanāʿat ile. ***Sāz***, (12) düzel. ***Dā'im***, dāʾimā. ***Ey piser***, ey oġul! ***Gerçi***, (13) egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Hīç***, aṣlā. ***Ez-faḳr***, faḳrdan. (14) ***Ne-b'ved***, olmaz. ***Telḫter***, ziyāde acı.

Ḥāṣılı (15) ey püser! Dāʾim ḳanāʿat ile düzel yaʿnī ṣıfat-ı ḳanāʿat ile (16) muttaṣıf ol. Her ne ḳadar faḳrdan ziyāde acı aṣlā bir şey (17) olmaz ise de.

649.

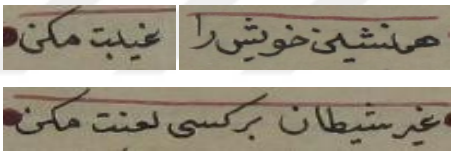
Her seḥer ber-ḫīz ü istiġfār kon

[207b] (1) Furṣatī eknūn ki dārī kār kon

Her seḥer, her seḥer vaḳtinde. (2) ***Ber-ḫīz***, ḳalḳ. ***Ü istiġfār kon***, ve istiġfār it. (3) ***Furṣatī***, bir fırṣat ve nevbet. ***Eknūn ki***, şimdiki. (4) ***Dārī***, ṭutarsın. ***Kār kon***, iş eyle.

Ḥāṣılı (5) her seḥer vaḳtinde ḳalḳ ve istiġfār it. Şimdiki bir fırṣat (6) ve nevbet ṭutarsın iş eyle yaʿnī ber- ḥayāt oldıġıñ (7) müddet ʿamel-i ṣālihe saʿy eyle dimekdir.

650.

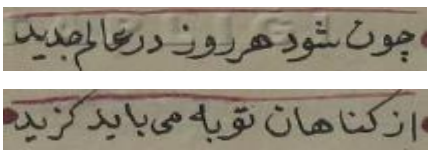
Hem-nişīn-i ḫᵛīş-rā (8) ġıybet me-kon

Ġayr-ı şeyṭān ber-kesī laʿnet me-kon

Hem-nişīn-i (9) ***ḫᵛīş-rā***, kendi muṣāḥabeñi. ***Ġıybet me-kon***, ġıybet itme. (10) ***Ġayr-ı şeyṭān***, şeyṭānıñ ġayrı. ***Ber-kesī***, bir kimseye. (11) ***Laʿnet me-kon***, laʿnet itme.

Ḥāṣılı kendi muṣāḥabeñi (12) ġıybet itme ve şeyṭānıñ ġayrı bir kimseye laʿnet itme. Ancaḳ (13) şeyṭāna laʿnet eyle.

651.

Çün şeved her rūz der-ʿālem cedīd

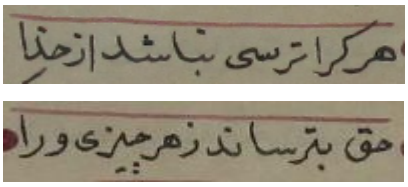
(14) Ez-günāhān tevbe mī-bāyed güzīd

Çün şeved, (15) çünki olur. ***Her rūz***, her gün. ***Der-ʿālem***, ʿālemde. (16) ***Cedīd***, yeñi. ***Ez-günāhān***, günāhlardan. ***Tevbe*** (17) ***mī-bāyed güzīd***, tevbeyi iḫtiyār gerekdir.

Ḥāṣılı çünki **[208a]** (1) her gün ʿālemde yeñi olur ve tāzelenür. Günāhlardan (2) tevbe vü rücūʿı iḫtiyār itmek gerekdir yaʿnī tevbeyi de (3) tāzelemek lāzımdır. Zīrā insān ḫaṭādan ḫālī degildir.

(4) **Fā'ide:** ***Güzīd***, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla māżīdir güzīden (5) maṣdarından iḫtiyār itmek maʿnāsına. Lākin burada (6) maṣdar maʿnāsı virildiği ***bāyed*** kelimesinden ṣoñra (7) geldiginden içündür.

652.

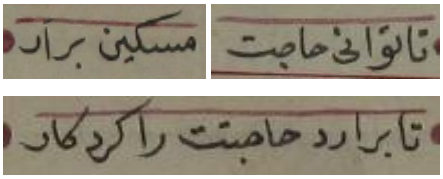
Her ki-rā tersī ne-bāşed ez-Ḫudā

(8) Ḥaḳ bi-tersāned zi-her çīzī ü-rā

Her ki-rā, her kimseniñ ki. (9) ***Tersī ne-bāşed ez-Ḫudā***, Allāhu Teʿālā'dan bir ḳorḳusı (10) olmaz. ***Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā. ***Bi-tersāned***, ḳorḳudur. (11) ***Zi-her çīzī***, her bir şeyden. ***Ü-rā***, anı dimekdir ki (12) aṣlı ū-rā'dır. Li-ecli'l-vezn hemzesi ḫaẕf olunmuşdur.

(13) Ḥāṣılı her kimseniñ ki Allāhu Teʿālā ḥażretlerinden bir ḳor- (14) ḳusı olmaz, Ḥaḳ anı her bir şeyden ḳorḳudur. (15) Fi'l-ḥaḳīḳa Ḫudā'dan ḫavf iden bir kimseden ve bir nesneden (16) ḳorḳmaz. Lākin Mevlā'dan ḳorḳmayan ṭāʾife-i Yehūd gibi (17) eṭfāl ü zenāndan daḫi ḳorḳar.

653.

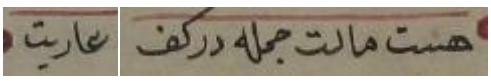
Tā tüvānī ḥācet-i [208b] (1) miskīn berār

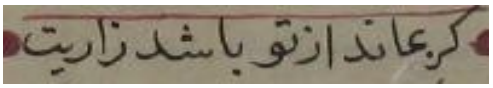
Tā berāred ḥācetet-rā Kirdgār

(2) ***Tā tüvānī***, tā ki ḳādirsin yaʿnī ḳādir oldıġıñ ḳadar. (3) ***Ḥācet-i miskīn***, faḳīriñ ḥācetiñi. ***Berār***, ḥāṣıl (4) it. ***Tā berāred***, tā ki ḥāṣıl ider. ***Ḥācetet-rā***, (5) seniñ ḥācetiñi. ***Kird-gār***, Allāhu Teʿālā ḥażretleri.

(6) Ḥāṣılı ḳādir oldıġıñ ḳadar faḳīr ü bī-çāreniñ (7) ḥācetini ḥāṣıl it tā ki Allāhu Teʿālā ḥażretleri seniñ (8) ḥācetiñi ḥāṣıl ider.

654.

Hest mālet cümle der-kef (9) ʿāriyet

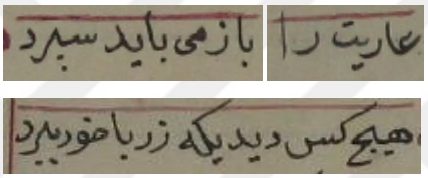
Ger be-māned ez-tu bāşed z'āriyet

Hest mālet, (10) seniñ mālıñdır. ***Cümle***, cümlesi. ***Der-kef***, eliñde. (11) ***ʿĀriyet***, ʿāriyet. ***Ger be-māned***, eger ḳalur ise. ***Ez-tu***, (12) senden. ***Bāşed***, olur. ***Z'āriyet***, seniñ añlaman.

(13) Ḥāṣılı seniñ eliñde olan mālıñ cümlesi ʿāriyetdir. (14) Eger senden ṣoñra ḳalur ise seniñ añlamanı mūceb olur. (15) İşte bu maʿnādan ʿārif olan kimse bu māl (16) ḥaḳḳıñdır, bāña anıñ zekātını virmek lāzım gelmez diyemez. (17) Çünki Ḫudā zekātla emr ü fermān buyurmuşdur.

[209a] (1) **Fā'ide:** ***Hest*** burada est maʿnāsına olup (2) maʿnāda ***ʿāriyet*** kelimesine muḳayyeddir.

655.

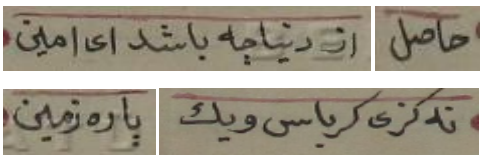
ʿĀriyet-rā (3) bāz mī-bāyed süpürd

Hīç kes dīdī ki zer bā-ḫod be-bord

(4) ***ʿĀriyet-rā***, ʿāriyeti. ***Bāz***, girü. ***Mī-bāyed süpürd***, (5) ışmarlamaḳ gerek. ***Hīç kes***, hīç kimse. ***Dīdī ki***, (6) gördüñ mi ki? ***Zer***, altunı. ***Bā-ḫod***, kendi ile. (7) ***Be-bord***, getürdi.

Ḥāṣılı ʿāriyeti girü ışmarlamaḳ gerekdir (8) yaʿnī mālıñ ṣāḥibi olan Ḥaḳḳ'a ışmarlamaḳ lāzımdır. (9) Hīç kimse gördüñ mi ki mürde olduḳda kendi ile ḳabre (10) altunı getürdi yaʿnī görmediñ dimekdir. Zīrā ***dīdī*** (11) mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki istifhāmī muṭażammındır.

656.

Ḥāṣıl (12) ez-dünyā çi bāşed ey emīn

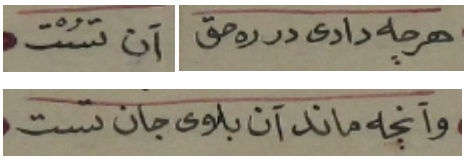
Nüh gezī kirbās ü yek (13) pāre zemīn

Ḥāṣıl ez-dünyā, dünyādan ḥāṣıl. (14) ***Çi bāşed***, ne olur. ***Ey emīn***, ey müʾmin! ***Nüh gezī*** (15) ***kirbās***, bir ṭoḳuz arşun bez. ***U yek pāre zemīn***, (16) ve bir pārçe yer.

Ḥāṣılı ey müʾmin! Dünyādan ḥāṣıl ne olur (17) yaʿnī nihāyetinde ne ḥāṣıl olur? Bir ṭoḳuz arşun bez **[209b]** (1) ve bir pārçe yer ḥāṣıl olur ki ḳabrdir.

Fā’ide: Mışrāʿ-ı evvel (2) suʾāldir. Mışrāʿ-ı şānī anıñ cevābıdır. ***Nüh***, ***nūn***’uñ żammı (3) ve ***hā***’nıñ sükūnıyla ṭoḳuz dimekdir. ***Gezī***, kāf-ı Fārsīniñ (4) fetḥiyle arşun maʿnāsınadır. Āḫirinde olan ***yā*** (5) vaḥdet içündür. ***Kirbās***, kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle (6) pamuḳ ve kettāndan olan bezdir.

657.

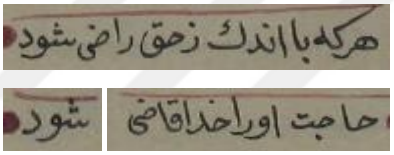
Her çi dādī der-reh-i Ḥaḳ (7) ān tust

V’ān çi māned ān belā-yı cān tust

(8) ***Her çi***, her ne ki. ***Dādī***, virirsen. ***Der-reh-i Ḥaḳ***, (9) Ḥaḳḳ’ıñ yolunda. ***Ān tust***, ol seniñdir. ***V’ān çi***, (10) ve ol nesne ki. ***Māned***, ḳaldı. ***Ān belā-yı cān tust***, (11) ol seniñ cānıñıñ belāsıdır.

Ḥāṣılı her ne ki (12) rāh-ı Ḫudā’da rıżā-ı Ḥaḳ içün virirsen ol seniñdir (13) yaʿnī āḫir fāʾidesi saña olur. Ve ol nesne ki senden (14) ṣoñra ḳaldı ol seniñ cānıñıñ belāsıdır.

658.

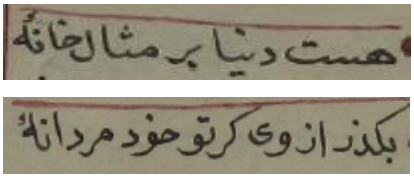
(15) Her ki bā-endek zi-Ḥaḳ rāżī şeved

Ḥācet-i ū-rā Ḫudā ḳāżī (16) şeved

Her ki, her kimse ki. ***Bā-endek***, aza. ***Zi-Ḥaḳ***, (17) Allāh’dan. ***Rāżī şeved***, rāżī olur. ***Ḥācet-i ū-rā***, [210a] (1) o kimseniñ ḥācetiñi. ***Ḫudā***, Allāhu Teʿālā. ***Ḳāżī şeved***, (2) ḳażā vü ḥükm idici olur.

Ḥāṣılı her kimse ki (3) Allāh’dan aza rāẕī olur yaʿnī ehl-i ḳanāʿat olur (4) Allāhu Teʿālā o kimseniñ ḥācetiñi ḳāżī olur yaʿnī (5) rızḳını çoḳ eyler dimekdir.

659.

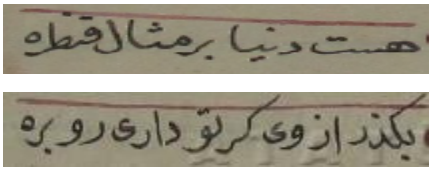
Hest dünyā ber-miṣāl-i ḫāne’i

(6) Bu’gẕer ez-vey ger tu ḫod merdāne’i

Ḥāṣılı dünyā bir müsāfir- (7) ḫāne miṯālindedir yaʿnī müsāfir-ḫāne gibidir ki beḳāsı (8) yoḳdur. Ol dünyādan geç. Eger sen taḥḳīḳ-i merd ü yigit (9) iseñ yaʿnī menzil-i maḳṣūda vuṣūl diler iseñ (10) dünyādan geç.

Fā'ide: ***Hest***, burada est maʿnāsına (11) edāt-ı ḫaberdir. Be-ḥasebü'l-maʿnā ***ḫāne*** kelimesine muḳayyeddir (12) ki taḳdīri ḫāne īstdir.

660.

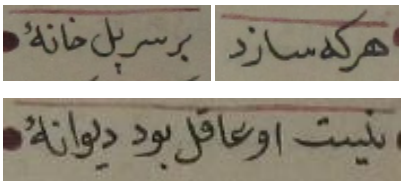
Hest dünyā ber-miṯāl-i ḳanṭara

(13) Bu'gẕer ez-vey ger tu dārī rū be-re

Ḥāṣılı ***dünyā*** (14) köpri miṯālindedir yaʿnī köpriye beñzer. Böyle olunca (15) o dünyādan geç. Eger sen yüzüni yola ṭutarsan yaʿnī (16) eger ṭālib-i rāh-ı Ḫudā iseñ māsivādan ḳaṭʿ-ı ʿalāḳa (17) idüp vāṣıl-ı Mevlā olmaḳlıġıñ esbābına teşebbüṯ eyle.

[210b] (1) **Fā'ide:** ***Ḳanṭara***, ***ḳāf***'ıñ fetḥi ve ***nūn***'uñ sükūnıyla köpri (2) dimekdir. ***Reh***, hā-i sākine ile yoldur. Burada ḳāfiyeden (3) içün iskān olunmaz. Eger iskān olunur ise (4) ***ḳanṭara*** daḫi li-ecli'l-vezn iskān olunur.

661.

Her ki sāzed (5) ber-ser-i pül ḫāne'i

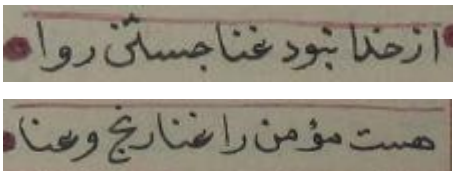
Nīst ū ʿāḳıl buved dīvāne'i

Her ki, (6) her kimse ki. ***Sāzed***, düzer yaʿnī yapar. ***Ber-ser-i pül***, (7) köpriniñ başına. ***Ḫāne'i***, bir ev. ***Nīst ū ʿāḳıl***, (8) o kimse ʿāḳıl degildir. ***Buved dīvāne'i***, delü ve mecnūndur.

(9) Ḥāṣılı her kimse ki köpriniñ başına yaʿnī üstüne (10) bir ev binā eyler, o kimse ʿāḳıl degildir. Belki delü ve mecnūndur. (11) Çünki bināsı maḥallinde degildir. Bunuñ birle her kimse ki (12) cihānda ḫāne ṣāḥibi olur ve temekkün ü ḳarār eyler, aña (13) daḫi ʿāḳıl dinmez. Zīrā köpri başına ḫāne binā itmek (14) gibidir.

Fā'ide: ***Pül***, bā-i Fārsīniñ żammıyla köpri (15) dimekdir. ***Dīvāne'i***'de olan ***hemze*** zā'iddir. Li-ecli'l-vezn (16) dāḫil olmuşdur.

662.

Ez-Ḫudā ne-b'ved ġınā costen revā

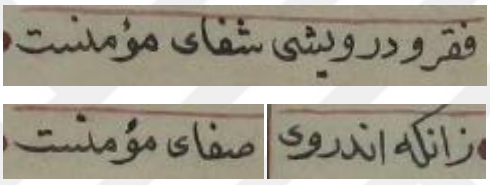
(17) Hest mü'min-rā ġınā renc ü ʿanā

Ez-Ḫudā, Allāh'dan. [211a] (1) *Ne-b'ved ġınā costen revā*, ġınā ve zenginlik istemek (2) lāyıḳ u cā'iz olmaz. *Hest mü'min-rā ġınā renc ü ʿanā*, (3) zīrā mü'min-i kāmile zenginlik renc ü zaḥmetdir.

Ḥāṣılı (4) Ḥaḳ'dan ġınā vü devlet istemek cā'iz olmaz. Zīrā (5) mü'min-i kāmile zenginlik renc ü meşaḳḳatdir.

Fā'ide: (6) *ʿAnā*, ʿayn'ıñ fetḥiyle ʿArabīdir renc maʿnāsına.

663.

(7) Faḳr u dervīşī şifā-yı mü'minest

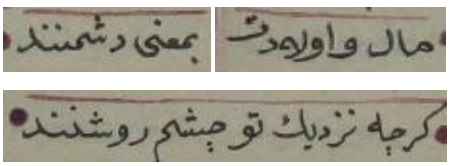
Z'ān ki ender-vey (8) ṣafā-yı mü'minest

Faḳr u dervīşī, faḳr ve dervīşlik. (9) *Şifā-yı mü'minest*, mü'miniñ şifāsıdır. *Z'ān ki*, (10) ol sebebden ki. *Ender-vey*, anda yaʿnī faḳr u dervīşlikde. (11) *Ṣafā-yı mü'minest*, mü'miniñ ṣafāsı vardır.

(12) Ḥāṣılı faḳr u dervīşlik mü'miniñ şifāsıdır. (13) Ol sebebden ki anda ṣafvet-i ḳalb vardır.

Fā'ide: (14) Evvelki *est*, edāt-ı ḫaberdir. İkinci *est*, hest maʿnāsınadır. (15) Var dimekdir. *Dervīşī* deki *yā* maṣdariyyet içündür. (16) *Faḳr ve dervīş* ikisi bir maʿnāyadır.

664.

Māl ü evlādet (17) be-maʿnā düşmenend

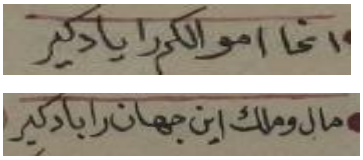
Gerçi nezdīk-i tu çeşm-i rūşenend

[211b] (1) *Māl ü evlādet*, seniñ māl ve evlādıñ. *Be-maʿnā*, (2) maʿnāda. *Düşmenend*, düşmenlerdir. *Gerçi*, egerçi yaʿnī (3) her ne ḳadar. *Nezdīk-i tu*, seniñ yanıñda. *Çeşm-i rūşenend*, (4) nūrlu olan gözlerdir.

Ḥāṣılı seniñ māl ve evlādıñ (5) ḥaḳīḳatde düşmenleriñdir. Gerçi seniñ yanıñda nūrlu olan (6) gözleriñdir.

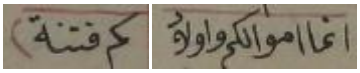
Fā'ide: ***Çeşm-i rūşen***, terkīb-i tavṣīfīdir. (7) Nūrlu ve żiyālu olan göz dimekdir.

665.

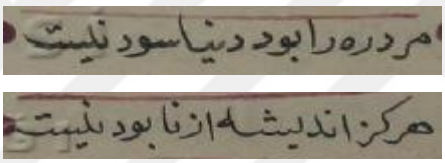

İnnemā emvālüküm-rā yād gīr

(8) Māl ü mülk-i īn cihān-rā bād gīr

Ḥāṣılı **İnnemā emvālüküm ve evlādü-** (9) **küm fitnetün**[236] āyet-i celīlini ḫāṭırıñda ṭut ve mūcebince ʿamel it. (10) Bu dünyānıñ māl u mülküni rūzgār ṭut yaʿnī rūzgār gibi (11) farż it. Zīrā serīʿü'z-zevāl ü vücūdı ʿadem meṣābesinde (12) bir mevhūm şeydir.

666.

Merd-i reh-rā būd-i dünyā sūd nīst

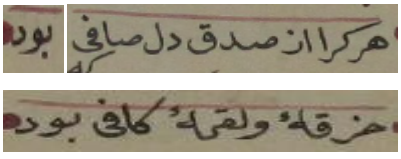
(13) Hergiz[eş] endīşe ez-nā-būd nīst

Merd-i reh-rā, sālik-i (14) rāh-ı Ḫudā'ya. ***Būd-i dünyā***, dünyānıñ vücūdı. ***Sūd nīst***, (15) müfīd degildir yaʿnī dünyānıñ mevcūd olmasından (16) fā'ide yoḳdur. ***Hergizeş***, aṣlā aña. ***Endīşe***

(17) ***ez-nā-būd***, yoḳdan fikr ü ġam u ġuṣṣası. ***Nīst***, **[212a]** (1) yoḳdur.

Ḥāṣılı sālik-i rāh-ı Ḫudā'ya dünyā mevcūd (2) olmasından fā'ide yoḳdur. Aṣlā yoḳdan fikr (3) ü ġam u ġuṣṣası yoḳdur yaʿnī varlıḳ ile yoḳluḳ (4) ʿindinde birdir. O cihetden endīşesi yoḳdur. (5) ***Būd***, ***bā***'nıñ żammı ve ***vāv***'ıñ sükūnıyla mevcūd maʿnāsınadır. (6) Ve ***nā-būd***, maʿdūm dimekdir.

667.

[236] "Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; [büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır]." Kur'an-ı Kerim, Tegâbün 64/15.

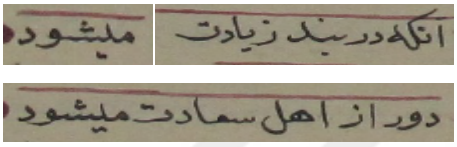
Her ki-rā ez-ṣıdḳ dil ṣāfī (7) buved

Ḫırḳa'i vü loḳma'i kāfī buved

Her ki-rā, her kimseniñ ki. (8) ***Ez-ṣıdḳ***, ṭoġrılıḳdan. ***Dil***, ḳalbi. ***Ṣāfī buved***, (9) ṣāfī olur. ***Ḫırḳa'i***, bir ḫırḳa. ***Vü loḳma'i***, ve bir loḳma. (10) ***Kāfī buved***, kifāyet idici olur.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki (11) ṭoġrılıḳdan ḳalbi ṣāfī olur yaʿnī ehl-i ṣıdḳ oldıġı (12) birle āyīne-i ḳalbi ṣāfī vü pāk olur, öyle kimse (13) bir ḫırḳa ve bir loḳma ile kifāyet idici olur yaʿnī zīnet-i (14) dünyā ḳayd u ġamında olmayup ġıdā-ı bī-ihtimām ü ḫırḳa-ı (15) dervīşānı ṭāleb olur.

668.

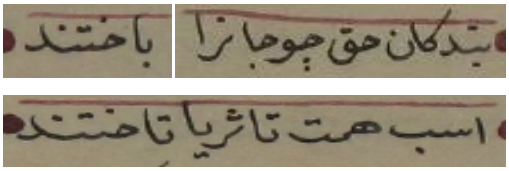
Ān ki der-bend-i ziyādet (16) mī-şeved

Dūr ez-ehl-i saʿādet mī-şeved

Ān ki, ol kimse. ***Der-bend-i ziyādet***, ziyāde ḳaydında. **[212b]** (1) ***Mī-şeved***, olur. ***Dūr***, uzaḳ. ***Ez-ehl-i saʿādet***, (2) ehl-i saʿādetden yaʿnī enbiyā vü evliyādan. ***Mī-şeved***, (3) olur.

Ḥāṣılı ol kimse ki ḫırḳa vü loḳmadan ziyāde (4) ḳaydında olur öyle kimse ehl-i saʿādetden baʿīd olur. (5) Zīrā ol kimse ehl-i dünyādır.

669.

Bendegān-ı Ḥaḳ çü cān-rā (6) bāḫtend

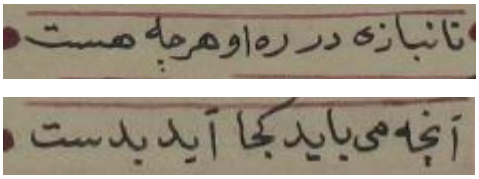
Esb-i himmet tā Ṣüreyyā tāḫtend

Bendegān-ı Ḥaḳ, (7) Ḥaḳḳ'ıñ ḳulları. ***Çü cān-rā***, çünki cānıñ. ***Bāḫtend***, (8) oynaddılar yaʿnī fedā itdiler. ***Esb-i himmet***, (9) esb himmeti. ***Tā Ṣüreyyā tāḫtend***, Ülker yıldızına dek (10) ṣıçratdılar.

Ḥāṣılı Ḥaḳḳ'ıñ ḫāṣ ḳulları çünki (11) cānlarıñ fedā itdiler, murādları atını Ülker yıldızına (12) dek ṣıçratdılar yaʿnī ʿālī-ḳadr oldılar maḳṣūd-ı (13) ʿulüvv-i himmet ü ʿālim-i ḳuddüs ü pāklige ḥareketlerini beyāndır. (14) Zīrā Ṣüreyyā ʿulüvvde meṣeldir. Nitekim **mine'ṣ-ṣerā ile'ṣ-ṣüreyyā** (15) **ve eyne'ṣ-ṣüreyyā [min yedi'l-mutaṭāvil]**[237] dirler. ***Esb-i himmet*** daḫi saʿy u gūşeşden (16) kināyetdir.

[237] Yerden göğe kadar, her ne kadar uzansa da insanoğlu gökteki yıldıza ulaşabilir mi?

670.

Tā ne-bāzī der-reh-i ū her çi hest

(17) Ān çi mī-bāyed kücā āyed be-dest

Tā ne-bāzī, [213a] (1) mādāmki oynamayasın yaʿnī fedā itmeyesin. (2) ***Der-reh-i ū***, Ḫudā'nıñ yolunda. ***Her çi***, her ne ki. (3) ***Hest***, vardır. ***Ān çi***, ol nesne ki. ***Mī-bāyed***, (4) gerekdir. ***Kücā***, ḳanda. ***Āyed be-dest***, ele gelür (5) yaʿnī gelmez.

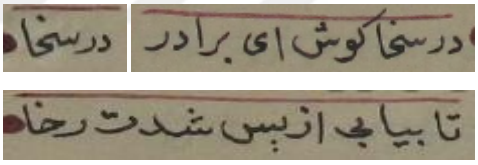
Ḥāṣılı mādāmki Ḫudā'nıñ yolunda (6) her ne ki vardır fedā itmeyesin yaʿnī cān u başı (7) rāh-ı Ḥaḳḳ'a fedā itmez iseñ ol nesne ki lazımdır (8) ḳanda ele gelür yaʿnī gelmez. El-ḥāṣıl ifnā-yı vücūd itmedikçe (9) vuṣlat-ı İlāhī ḥāṣıl olmaz.

Fā'ide: ***Ne-bāzī***, fiʿl-i (10) mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir bāḫten maṣdarından (11) oynamaḳ maʿnāsına ve maṣdar-ı Ferʿisi bāzīden (12) gelür.

Der-Beyān-ı Fażl-ı Saḫā Mī-Güyed

Saḫā'nıñ (13) fażīleti beyānında buyurur.

671.

Der-saḫā kūş ey berāder (14) der-saḫā

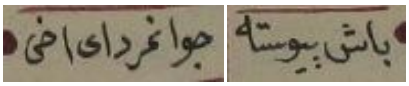
Tā be-yābī ez-pes-i şiddet reḫā

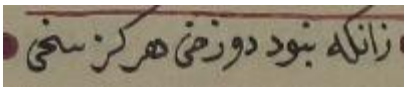
Der-saḫā, (15) saḫāya. ***Kūş***, çalış. ***Ey berāder***, ey ḳarındāş! (16) ***Der-saḫā***, saḫāya. ***Tā be-yābī***, tā ki bulasın. (17) ***Ez-pes-i şiddet***, şiddetden ṣoñra. ***Reḫā***, [213b] (1) vüsʿat ü mülāyemet.

Ḥāṣılı ey birāder! Saḫāya çalış (2) saḫāya; tā ki sertlikden ṣoñra mülāyemet bulasın yaʿnī (3) ġam u ġuṣṣadan ḫalāṣ olup şād u ḫandān olasın (4) dimekdir.

Fā'ide: ***Kūş***, ***kāf-ı ʿArabī***niñ żammıyla fiʿl-i emrdir (5) kūşīden maṣdarından çalışmaḳ maʿnāsına. ***Pes***, (6) bā-i Fārsīyle ṣoñra dimekdir. ***Şiddet***, sertlik ve ***reḫā***, (7) ***rā***'nıñ fetḥiyle mülāyemet maʿnāsınadır.

672.

Bāş peyveste (8) cüvān-merd ey āḫī

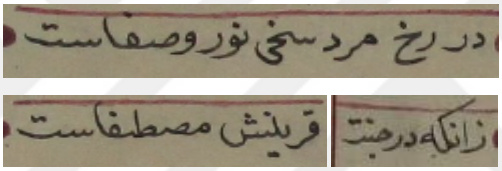
Z'ānki ne-b'ved dūzaḫī hergiz saḫī

(9) ***Bāş peyveste***, dāʾimā ol. ***Cüvān-merd***, saḫī. ***Ey āḫī***, (10) ey ḳarındāşım! ***Z'ān ki***, ol sebebden ki. ***Ne-b'ved***, (11) olmaz. ***Dūzaḫī***, cehenneme mensūb. ***Hergiz***, aṣlā. (12) ***Saḫī***, saḫī olan kimse.

Ḥāṣılı ey benim ḳarındaşım! (13) Dāʾimā saḫī ol yaʿnī saḫāveti elden bıraḳma. Zīrā (14) ol sebebden ki saḫī olan kimse aṣlā ehl-i cehennem (15) olmaz. Megerki kāfir ola.

Fā'ide: ***Cüvān-merd***, terkīb-i (16) mezcīdir. Aṣlında terkīb-i tavṣīfī idi. ***Cüvān***, (17) ***merd***'e ṣıfat; ***merd*** daḫi anıñ mevṣūfudur ki merd-i cüvāndır **[214a]** (1) yaʿnī cömerd olan er dimekdir. Baʿd ez-in ṣıfat mevṣūf (2) üzerine muḳaddem olup ***cüvān-merd*** olmuşdur. (3) Bunuñla ber-ā-ber ***saḫī*** maʿnāsında istiʿmāl olundı.

673.

(4) Der-ruḫ-ı merd-i saḫī nūr u ṣafāst

Z'ān ki der-cennet (5) ḳarīneş Muṣṭafāst

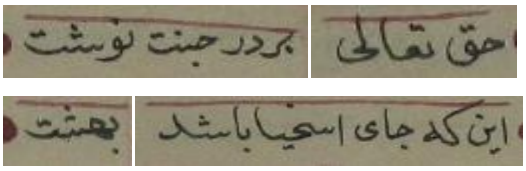
Der-ruḫ-ı merd-i saḫī, cömerd (6) olan ādemiñ yüzünde. ***Nūr u ṣafāst***, nūr-ı İlāhī (7) ve ṣafā-yı ḳalb vardır. ***Z'ān ki***, ol sebebden ki. (8) ***Der-cennet***, cennetde. ***Ḳarīneş***, anıñ ḳarīn ü hem-civārı. (9) ***Muṣṭafāst***, ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu teʿālā (10) ʿaleyhi ve sellem efendimizdir.

Ḥāṣılı cömerd olan (11) ādemiñ yüzünde nūr-ı İlāhī ve ṣafvet-i ḳalb vardır. (12) Ol sebebden ki cennetde o kimseniñ ḥażret-i faḫr-i ʿālem (13) ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem efendimiz ḳarīnidir yaʿnī (14) cömerdligi cihetiyle ḥażret-i faḫr-i ʿālemle münāsebet-i (15) maʿnevī peydā vü ḥāṣıl itmegin cennetde meḥāzāt-ı (16) maḳām-ı nebevīde olur.

Fā'ide: Meḥāzāt[238], mīm'iñ fetḥiyle (17) ḳarşulayup muḳābil olmaḳ maʿnāsınadır. ***Ruḫ***, **[214b]** (1) ***rā***'nıñ żammıyla yañaḳ maʿnāsınadır.

674.

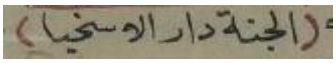
[238] Sözcüğün aslı "muḥāzāt"tır lakin şârih şerh ederken "meḥāzāt" şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple metinde "***meḥāzāt***" şekli tercih edilmiştir.

Ḥaḳ Teʿālā (2) ber-der-i cennet nivişt

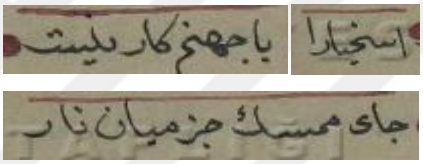
Īn ki cāy-ı eşḫiyā bāşed (3) behişt

Ḥaḳ Teʿālā, Cenāb-ı Allāh. *Ber-der-i cennet nivişt*, (4) cennetiñ ḳapusuna yed ḳudretiyle yazdı. *Īn ki*, (5) bu mażmūn ki. *Cāy-ı eşḫiyā bāşed*, saḫīleriñ yeri olur. (6) *Behişt*, cennet.

Ḥāṣılı cenāb-ı Ḫudā, cennetiñ (7) ḳapusuna yed ḳudretiyle bu mażmūnı yazdı ki cennet (8) saḫīleriñ maḥalli olur yaʿnī cennet ḫalḳ olundıġı (9) vaḳtde bābına bu mażmūn terḳīm olunmuş idi ve ḥadīṯ-i (10) şerīfde **El-cennetü dāru'l-eşḫiyāi**[239] buyurulmuşdur.

(11) **Fā'ide:** ***Īn***, ism-i işāret-i ḳarībdir ki müşārün ileyhi (12) maḫẕūfdur. Taḳdīri īn mażmūn ki dimekdir.

675.

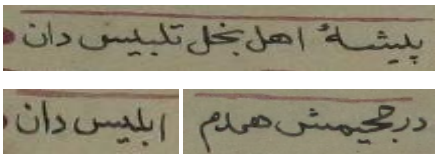
Eşḫiyā-rā (13) bā-cehennem kār nīst

Cāy-ı mümsik cuz miyān-ı nār (14) nīst

Eşḫiyā-rā, saḫīleriñ. *Bā-cehennem*, cehennem ile. (15) *Kār nīst*, işi yoḳdur. *Cāy-ı mümsik*, (16) baḫīliñ yeri. *Cuz miyān-ı nār*, cehennem ortasınıñ (17) ġayrı. *Nīst*, degildir.

Ḥāṣılı eşḫiyānıñ **[215a]** (1) cehennem ile işi yoḳdur. Baḫīliñ yeri cehennem ortasınıñ (2) ġayrı degildir yaʿnī cehennemiñ içerüsidir. El-ḥāṣıl saḫīler (3) cennete, ḫasīsler cehenneme duḫūl idecek dimekdir.

676.

(4) Pīşe-i ehl-i buḫl telbīs dān

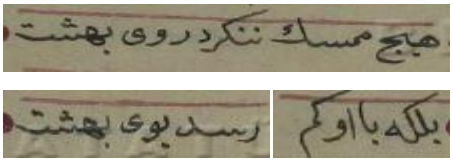
Der-caḥīmeş hem-dem-i (5) İblīs dān

[239] Hadis: Cennet, cömertlerin yurdudur. (Bu hadisi, hadis bilginlerinden Haraitî, ibn Adî, Hatîb ve Kuzaî Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir. Darekutnî, sahih olmadığını, Zehebî, münker olduğunu, ibn Cevzî, uydurma olduğunu söylemiştir. (Aclunî, Keşfü'l-hafâ, 1/337)(Yılmaz: a.g.e, s.78)

Pīşe-i ehl-i buḫl, ehl-i buḫl olan (6) kimseniñ ṣanʿatını. ***Telbīs dān***, ḥīle bil. (7) ***Der-caḥīmeş***, o ehl-i buḫlı cehennemde. ***Hem-dem-i İblīs*** (8) ***dān***, Şeyṭān'ıñ muṣāḥibi bil.

Ḥāṣılı ehl-i buḫl (9) u erbāb-ı ḫisset olan kimseniñ ṣanʿatını ḥīle bil. (10) Zīrā ḫayrı yoḳdur. Ehl-i buḫlı cehennemde Şeyṭān'ıñ muṣāḥibi (11) bil yaʿnī ehl-i cehennem olup Şeyṭān ile bir zencīre baġlanurlar.

677.

(12) Hīç mümsik nengerd rūy-i behişt

Belki bā-ū kem (13) resed būy-i behişt

Hīç mümsik, aṣlā bāḫīl. (14) ***Nengerd***, baḳmaz. ***Rūy-i behişt***, cennetiñ yüzine. (15) ***Belki bā-ū***, belki o baḫīle. ***Kem resed***, az irişür. (16) ***Būy-i behişt***, cennetiñ ḳoḳusı.

Ḥāṣılı aṣlā baḫīl (17) cennetiñ yüziñe baḳmaz. Zīrā o yüze baḳacaḳ yüzi yoḳdur. [215b] (1) Belki o baḫīle cennetiñ ḳoḳusı az irişür yaʿnī hīç (2) ṭuymaz. Çünki birūnı bād-ı buḫl ile ṭolmuşdur.

678.

Ān ki mī-ḫ^{v}ānend mer ū-rā saḳar

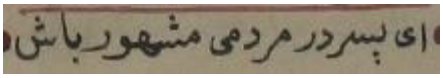
Ehl-i kibr ü buḫl-rā bāşed (3) maḳar

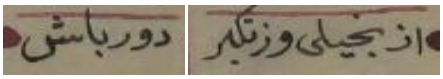
Ān ki, ol nesne ki. ***Mī-ḫ^{v}ānend mer ū-rā saḳar***, (4) ʿulemā o nesneye cehennem oḳurlar yaʿnī cehennem dirler. (5) ***Ehl-i kibr ü buḫl-rā***, ehl-i kibr ve ehl-i buḫla. ***Bāşed maḳar***, (6) maḳar olur.

Ḥāṣılı ol nesne ki aña saḳar oḳurlar (7) yaʿnī ʿulemā o nesneye cehennem dirler, ehl-i kibr ü erbāb-ı buḫla (8) maḳar olur yaʿnī mütekebbir ü baḫīl olan kimseleriñ ḳarārgāhları (9) cehennemdir.

Fā'ide: ***Mer ū-rā***'da mer zā'iddir. ***Ū***, żamīrdir. ***Rā***, (10) ḥarf-i şıladır. ***Saḳar***, fetḥateyn ile cehennem dimekdir. ***Buḫl-rā***'da olan (11) ***rā***, bu maḳāmda iki maʿnāda istiʿmāl olunur. Biri bā-i şıla (12) maʿnāsına. Biri ḥarf-i taḫṣīṣ. Her ikisi münāsibdir.

679.

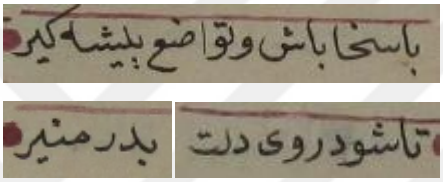
(13) Ey piser der-merdümī meşhūr-bāş

Ez-baḫīlī v'ez tekebbür (14) dūr-bāş

Ey piser, ey oġul! ***Der-merdümī***, ādemlikde (15) yaʿnī insāniyyetde. ***Meşhūr-bāş***, meşhūr ol. (17) ***Ez-baḫīlī***, baḫīllikden. ***V'ez tekebbür***, ve kibr itmekden. [216a] (1) ***Dūr-bāş***, uzaḳ ol.

Ḥāṣılı ey oġul! İnsāniyyetde (2) meşhūr ol yaʿnī saḫā vü kerem ṣıfatıyla muttaṣıf olup (3) herkesden bir ḫayr duʿā al ve maḳām-ı ʿāliye ṣāḥibi ol (4) ve baḫīllikden daḫi kibr itmekden uzaḳ ol yaʿnī aḫlāḳ-ı (5) ẕemīmeden ve ḫuṣūṣā buḫl u tekebbürden ḳalbiñi taṭhīr (6) ü temiz it. Zīrā Ḫudā'dan baʿdını mūceb olur.

680.

(7) Bā-saḫā bāş u tevāżuʿ pīşe-gīr

Tā şeved rūy-i dilet (8) bedr-i münīr

Bā-saḫā, saḫā ile. ***Bāş***, ol. ***U tevāżuʿ***, (9) daḫi tevāżuʿı. ***Pīşe-gīr***, ṣanʿat ṭut. ***Tā şeved***, (10) zīrā olur. ***Rūy-i dilet***, seniñ ḳalbiñ yüzi. (11) ***Bedr-i münīr***, żiyā-dār u rūşen olan ay gibi.

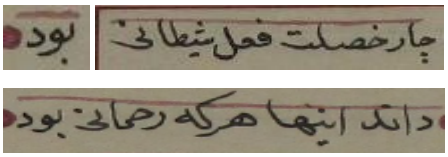
Ḥāṣılı (12) saḫā ile ol ve tevāżuʿı kendiñe ṣanʿat ittiḫāẕ it. Zīrā (13) seniñ ḳalbiñ yüzi żiyā-dār u rūşen olan on (14) dört gicelik ay gibi olur.

Fā'ide: ***Bedr-i münīr***, terkīb-i (15) tavṣīfīdir. ***Bedr***, ***bā'***nıñ fetḥi ve ***dāl'***ıñ sükūnıyla on (16) dört gicelik ayıñ ismidir.

Der-Beyān-ı Efʿāl-i (17) Şeyṭānī Mī-Güyed

Şeyṭān'a mensūb olan [216b] (1) fiʿlleriñ beyānında buyurur.

681.

Çār ḫaṣlet fiʿl-i şeyṭānī (2) buved

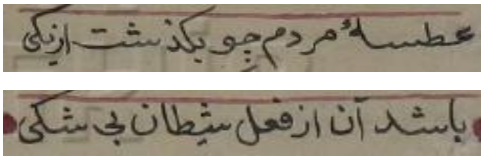
Dāned īnhā her ki raḥmānī buved

Çār ḫaṣlet, (3) dört ḫūy. ***Fiʿl-i şeyṭānī buved***, şeyṭāna mensūb (4) olan işdir. ***Dāned***, bilür. ***İnhā***, bunları. (5) ***Her ki***, her kimse ki. ***Raḥmānī buved***, raḥmānīdir.

Ḥāṣılı (6) dört ḫūy şeyṭānī işidir. Her kimse ki aḫlāḳ-ı (7) ilāhiyye ile müteḫallikdir, bu dört ḫaṣlet-i ẕemīmeyi (8) bilür ve netīcesi nereye müncer olacağını añlar.

(9) **Fā'ide:** Burada ***buved*** kelimeleri edāt-ı ḫaber olan est (10) maʿnāsınadır.

682.

ʿAṭse-i merdüm çü begẕeşt ez-yekī

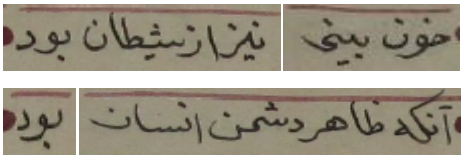
(11) Bāşed ān ez-fiʿl-i şeyṭān bī-şekī

ʿAṭse-i merdüm, (12) ādemiñ aḳsırması. ***Çü begẕeşt ez-yekī***, çünki (13) birden geçdi. ***Başed***, olur. ***Ān***, ol yaʿnī birden (14) aḳsırmaḳ. ***Ez-fiʿl-i şeyṭān***, şeyṭānıñ fiʿlinden. (15) ***Bī-şekī***, şübhesiz.

Ḥāṣılı ādemiñ aḳsırması (16) çünki birden geçdi yaʿnī çoḳ oldı ol şübhesiz (17) şeyṭānıñ fiʿlinden olur.

Fā'ide: ***ʿAṭse***, ***ʿayn***'ıñ **[217a]** (1) fetḥiyle aḳsırmaḳ maʿnāsınadır. Āḫirinde olan ***hemze*** (2) iżāfet içündür ki ***ʿaṭse-i merdüm***, terkīb-i iżāfīdir. (3) ***Yekī*** ile ***bī-şekī***'de olan yā'lar zaʾidedir.

683.

Ḫūn-ı bīnī (4) nīz ez-şeyṭān buved

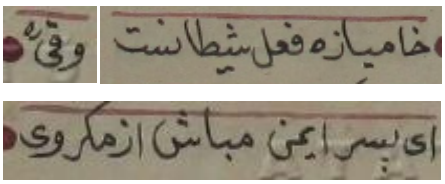
Ān ki ẓāhir düşmen-i insān (5) buved

Ḫūn-ı bīnī nīz, burunuñ ḳanı daḫi. ***Ez-şeyṭān*** (6) ***buved***, şeyṭāndan olur. ***Ān ki***, ol şeyṭān ki. (7) ***Ẓāhir***, āşikār. ***Düşmen-i insān buved***, insānıñ (8) düşmenidir.

Ḥāṣılı burunuñ ḳanı daḫi fiʿl-i şeyṭānīdir, (9) ol şeyṭān ki āşikār insānıñ düşmenidir yaʿnī (10) düşmen oldığı āşikāredir.

Fā'ide: ***Ḫūn***, ***ḫā***'nıñ żammıyla (11) ḳan ve ***bīnī***, ***bā***'nıñ kesri ve āḫirinde ***yā-i aṣliyye*** ile (12) burun dimekdir enf gibi.

684.

Ḫāmyāze fiʿl-i şeyṭānest (13) ü ḳay[240]

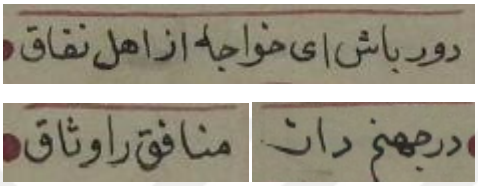
Ey piser īmen me-bāş ez-mekr-i vey

Ḫāmyāze, (14) esnemek. ***Fiʿl-i şeyṭānest***, şeyṭānıñ işidir. (15) ***Ü ḳay***, daḫi ḳay itmek. ***Ey piser***, ey oġul! ***Īmen me-bāş***, (16) emīn olma. ***Ez-mekr-i vey***, şeyṭānıñ mekr ü ḥīlesinden.

(17) Ḥāṣılı esnemek ve ḳay itmek şeyṭānıñ işidir. [217b] (1) Ey püser! Şeyṭānıñ mekr ü ḥīlesinden emīn ü bī-ḫavf (2) olma. İşte dört ḫaṣlet buraya gelinceye ḳadar (3) tamām oldı. ***Ḫāmyāze***, ***mīm-i sākine*** ile esnemek (4) maʿnāsınadır.

Der-Beyān-ı Ṣıfat-ı Münāfiḳ Mī-Güyed[241]

685.

(5) Dūr-bāş ey ḫᵛāce ez-ehl-i nifāḳ

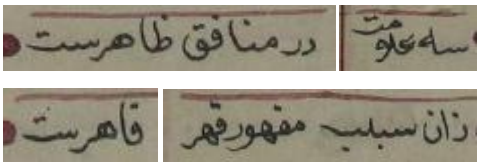
Der-cehennem dān (6) münāfiḳ-rā viṣāḳ

Dūr-bāş, uzaḳ ol. ***Ey ḫᵛāce***, (7) ey efendi! ***Ez-ehl-i nifāḳ***, ehl-i nifākdan. ***Der-cehennem*** (8) ***dān***, cehennemde bil. ***Münāfiḳ-rā***, münāfıḳıñ. ***Viṣāḳ***, (9) ḫānesiñi.

Ḥāṣılı ey müʾmin-i kāmil! Ehl-i nifāḳdan (10) uzaḳ ol ve münāfıḳın meclislerine dāḫil olma. (11) Münāfiḳ olan kimseniñ ḫānesiñi cehennemde bil.

(12) **Fāʾide:** ***Nifāḳ***, ***nūn***'uñ kesriyle bir kāfir küfriñi setr idüp (13) ṣūretā īmān ü İslām iẓhār itmek maʿnāsınadır. (14) ***Viṣāḳ*** daḫi ***vāv***'ıñ kesriyle ḫāne dimekdir.

686.

Se ʿalāmet (15) der-münāfiḳ ẓāhirest

Z'ān sebeb maḳhūr-ı ḳahr-ı (16) ḳāhirest

Se ʿalāmet, üç nişān. ***Der-münāfiḳ***, (17) münāfıḳda. ***Ẓāhirest***, ẓāhirdir. ***Z'ān sebeb***, [218a] (1) ol sebebden. ***Maḳhūr-ı ḳahr-ı ḳāhirest***, ḳahr idiciniñ (2) ḳahrınıñ maḳhūrıdır.

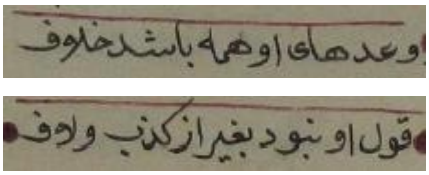
[240] Metinde "ḳay" sözcüğünün üzerine "*reh*" sözcüğü eklenmiştir. Şerh edilirken bu sözcüğün açıklanmaması ve kafiye ve ölçü olarak da mısraya uymaması sebebiyle kelimenin sehven yazıldığına kanaat getirilmiştir.

[241] Der-kenār: Sulṭānü'l-evliyā ve'l-ʿurefā ve'l muḥaḳḳiḳīn Ḫażret-i Şeyḫ Ferīdüddīn Muḥammed ʿAṭṭār ḳuddise sırruhu'l-ġaffār efʿāl-i şeyṭāniyyeyi baʿdü't-taṣrīḥ- i münāfıḳıñ ṣıfatı beyānında buyururlar.

Ḥāṣılı üç nişān münāfıḳda (3) ẓāhirdir yaʿnī münāfıḳ oldığı üç ʿalāmetden maʿlūm (4) olur. Ol sebebden yaʿnī ol üç ʿalāmet ile (5) muttaṣıf oldığından ḳāhir olan Ḥaḳḳ'ıñ ḳahrınıñ (6) maḫhūrıdır.

Fā'ide: ***Münāfıḳ***, müfāʿale bābından ism-i fāʿildir (7) ki şülāşīsi nifaḳdır.

687.

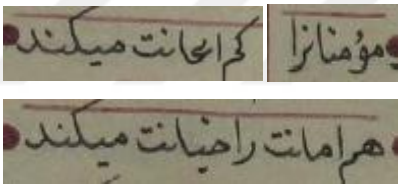
Vaʿdehā-yı ū heme bāşed ḫilāf

(8) Ḳavl-i ū ne-b'ved be-ġayr ez-kiẕb ü lāf

Vaʿdehā-yı ū, (9) o münāfıḳıñ vaʿdeleri. ***Heme bāşed ḫilāf***, cemīʿan (10) yalan olur. ***Ḳavl-i ū***, zīrā anıñ sözi. ***Ne-b'ved be-ġayr*** (11) ***ez-kiẕb ü lāf***, kiẕb ve lāfdan ġayrıyla olmaz.

Ḥāṣılı (12) ʿalāmet-i şelāşeden birisi budur ki münāfıḳıñ vaʿdleri (13) cemīʿan yalan olur. Zīrā anıñ sözi kiẕb ü lāfdan (14) ġayrıyla olmaz. Mışrāʿ-ı şānī maḳām-ı taʿlīldedir.

688.

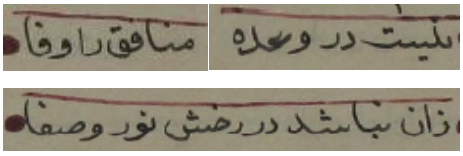
Mü'minān-rā (15) kem iʿānet mī-koned

Hem emānet-rā ḫıyānet mī-koned

(16) ***Mü'minān-rā***, müʾminlere. ***Kem***, az. ***İʿānet mī-koned***, (17) yardım ider. ***Hem emānet-rā***, daḫi emānete. ***Ḫıyānet*** [218b] (1) ***mī-koned***, ḫıyānet ider.

Ḥāṣılı ikinci ʿalāmeti münāfıḳ (2) müʾminlere az iʿānet ider yaʿnī hīç itmez. Daḫi emānete (3) ḫıyānet ider yaʿnī emāneti maḥalline teslīm itmeyüp inkār (4) ider. Üçünci ʿalāmeti daḫi budur.

689.

Nīst der-vaʿde (5) münāfıḳ-rā vefā

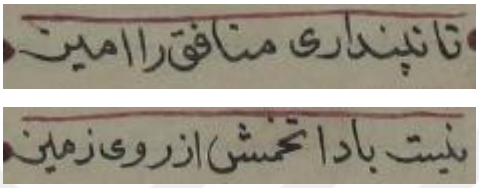
Z'ān ne-bāşed der-ruḫeş nūr u ṣafā

(6) ***Nīst***, yoḳdur. ***Der-vaʿde***, vaʿdinde. ***Münāfiḳ-rā***, (7) münāfıḳıñ. ***Vefā***, vefāsı. ***Z'ān***, ol cihetden. (8) ***Ne-bāşed***, olmaz. ***Der-ruḫeş***, anıñ yañaġında. Lākin (9) burada yüz murāddır. ***Nūr u ṣafā***, nūr ve ṣafā.

(10) Ḥāṣılı münāfıḳ olan kimseniñ vaʿdinde vefāsı (11) yoḳdur. Ol cihetden yüzünde nūr u ṣafā olmaz.

(12) **Fā'ide:** ***Vefā***, sözünde ṭurup ḫulf vaʿd itmemek (13) ve taʿahhüd itdigi ḫuṣūṣı tamāmen icrā itmek ve maḥabbeti bāḳī (14) olup dā'imā anıñ şurūṭ u rüsūm u muḳteżāsı üzere (15) ʿāmil olmaḳ dimekdir.

690.

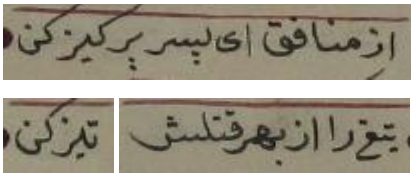
Tā ne-pindārī münāfiḳ-rā emīn

(16) Nīst bādā toḫmeş ez-rūy-i zemīn

Tā, şaḳın (17) dimekdir ki edāt-ı taḥẓīrdir. ***Ne-pindārī***, ẓann itmeyesin. **[219a]** (1) ***Münāfiḳ-rā***, münāfıḳı. ***Emīn***, emīn. ***Nīst bādā***, (2) yoḳ olsun. ***Toḫmeş***, ol münāfıḳıñ toḫmı. (3) ***Ez-rūy-i zemīn***, yeryüzünden.

Ḥāṣılı şaḳın münāfıḳı (4) emīn ẓann itmeyesin. Zīrā eşeddü'l-kāfirīndir. (5) Münāfıḳıñ toḫmı yeryüzünden yoḳ olsun. Zīrā (6) ḫalḳa żarar-ı bī-ḥisāb u ẓulm-ı bī-ḳıyāsı vardır.

691.

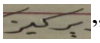
(7) Ez-münāfiḳ ey piser perhīz[242] kon

Tīġ-rā ez-behr-i ḳatleş (8) tīz kon

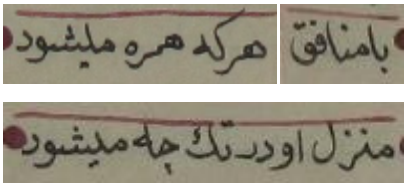
Ez-münāfiḳ, münāfıḳdan. ***Ey piser***, ey oġul! (9) ***Perhīz kon***, ḥaẕer it. ***Tīġ-rā***, ḳılıcı. ***Ez-behr-i ḳatleş***, (10) anıñ ḳatli içün. ***Tīz kon***, keskin eyle.

Ḥāṣılı (11) ey püser! Münāfıḳdan ḥaẕer it. Ḳılıcı anıñ ḳatli içün (12) keskin eyle. Zīrā vācibü'l-ḳatldir. Bu beyt be-ṭarīḳü'l-mübālaġa- (13) dır ki ḳılıcı keskin itmekden murād bed-duādır.

---

[242] "perhīz" sözcüğü burada yanlışlıkla " " şeklinde yazılmıştır.

692.

Bā-münāfiḳ (14) her ki hem-reh mī-şeved

Menzil-i ū der-tek-i çeh mī-şeved

(15) ***Bā-münāfiḳ***, münāfıḳ ile. ***Her ki***, her kimse ki. ***Hem-reh*** (16) ***mī-şeved***, yoldāş olur. ***Menzil-i ū***, anıñ mekānı. (17) ***Der-tek-i çeh mī-şeved***, ḳuyunuñ dibinde olur. Ḳuyudan

[219b]

(1) murād cehennemdir.

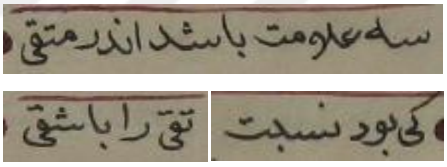
Ḥāṣılı her kimse ki münāfıḳ kimse ile (2) yoldāş u muṣāḥib olur o kimseniñ menzil ü mekānı (3) cehennemiñ dibinde olur.

Fā'ide: ***Tek***, ***tā'***nıñ fetḥiyle dib (4) maʿnāsınadır. ***Hem-reh***, hem-rāh'dan ve ***çeh***, cīm-i Fārsīniñ (5) fetḥiyle çāh'dan muḫaffefdir.

Der-Beyān-ı ʿAlāmet-i Ehl-i Taḳvā (6) Mī-Güyed

Ehl-i taḳvānıñ ʿalāmeti beyānında buyurur.

693.

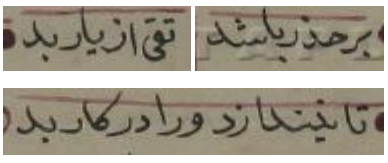
(7) Se ʿalāmet bāşed ender-müttaḳī

Key buved nisbet (8) taḳī-rā bā-şāḳī

Ḥāṣılı üç ʿalāmet olur müttaḳī olan (9) kimsede. Ḳaçan taḳīniñ şaḳīye nisbeti olur yaʿnī olmaz. (10) Zīrā mü'min kāfire nisbet olunur mı? Olunmaz. Bunuñ gibi (11) taḳī ile şaḳīniñ ayrı ayrı ʿalāmetleri vardır.

(12) **Fā'ide:** Küfr ü maʿāṣī vü mā-şivādan ḥaẕer üzerine olana (13) taḳvā vü müttaḳī vü taḳī dirler. Cümlesi birdir.

694.

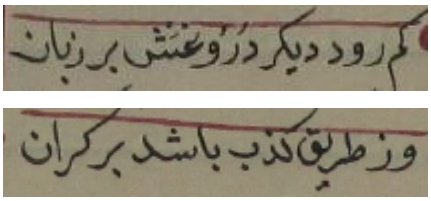
Ber-ḥaẕer bāşed (14) taḳī ez-yār-ı bed

Tā neyendāzed ü-rā der-kār-ı bed

Ḥāṣılı (15) ʿalāmet-i ṣelāṣeden biri müttaḳī olan kimse, fenā olan (16) yārdan ḥaẕer ü ḫavf üzerine olur zīrā ***yār-ı bed*** ol (17) müttaḳīyi fenā olan işe atmaya.

Fā'ide: ***Ü-rā***, aşlından **[220a]** (1) ***ū-rā*** idi. Li-ecli'l-vezn hemze ḥaẕf olunmuşdur. ***Ū***, żamīrdir (2) ki ***taḳī*** ye rāciʿ dir.

695.

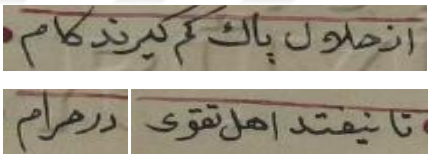
Kem reved dīger dürūġeş ber-zebān

(3) V'ez-ṭarīḳ-i kiẕb bāşed ber-kerān

Ḥāṣılı ikinci ʿalāmeti (4) daḫi budur ki müttaḳīniñ lisānına yalan az gider yaʿnī (5) aṣlā yalan söylemez ve kiẕbiñ yolundan kenār üzerine (6) olur yaʿnī rāh-ı kiẕbe gitmez. Çünki ḥarāmdır.

Fā'ide: (7) ***Dürūġ***, ***dāl***'ıñ żammıyla Fārsīdir yalan maʿnāsına. (8) Āḫirinde olan ***şīn***, żamīr maʿnāda ***zebān***'a muḳayyeddir. (9) ***Kerān***, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle kenār maʿnāsınadır.

696.

(10) Ez-ḥelāl-i pāk kem gīrend kām

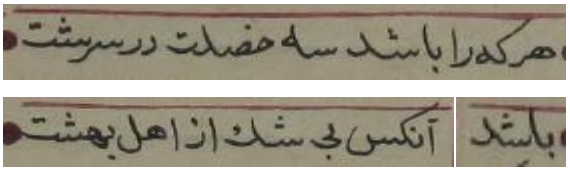
Tā ne-yafted ehl-i taḳvā (11) der-ḥarām

Ḥāṣılı ***ehl-i taḳvā***, ***pāk*** olan ḥelālden (12) az murād ṭutarlar tā ki ***ehl-i taḳvā*** ḥarāma düşmeyeler. (13) ***Kām***, ***kāf-ı ʿArabī*** ile murād maʿnāsınadır.

Der-Beyān-ı (14) Şükr-i Neʿmā Mī-Güyed

Niʿmetiñ şükri beyānında buyurur.

697.

(15) Her ki-rā bāşed se ḫaṣlet der-sirişt

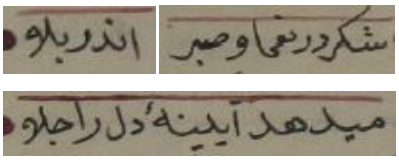
Bāşed (16) ān kes bī-şek ez-ehl-i behişt

Her ki-rā, her kimseniñ ki. (17) ***Bāşed***, olur. ***Se ḫaṣlet***, üç ḫūy. [220b] (1) ***Der-sirişt***, ḫilḳatinde. ***Bāşed***, olur. ***Ān kes***, (2) ol kimse. ***Bī-şek***, şübhesiz. ***Ez-ehl-i behişt***, (3) ehl-i cennetden.

Ḥāṣılı her kimseniñ ki ḫilḳatinde (4) üç ḫūy olur ol kimse lā-şek ve lā-şübhe ehl-i (5) cennetden olur.

Fā'ide: ***Sirişt***, ***sīn***'iñ ve ***rā***'nıñ kesreleriyle (6) ḫilḳat ü tabīʿat maʿnāsınadır.

698.

Şükr der-neʿmā vü ṣabr (7) ender-belā

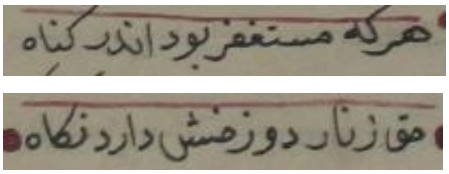
Mī-dihed āyīne-i dil-rā cilā

Şükr (8) ***der-naʿmā***, evvelkisi niʿmete şükr. ***Vü ṣabr ender-belā***, (9) ve belāya ṣabr. ***Mī-dihed***, virir. ***Āyīne-i dil-rā***, (10) göñül āyīnesine. ***Cilā***, żiyā.

Ḥāṣılı üç (11) ḫaṣletden evvelkisi niʿmete şükr ve belā vü ḳażāya (12) ṣabr itmek āyīne-i dile cilā vü żiyā virir.

Fā'ide: ***Naʿmā'***, (13) ***nūn***'uñ fetḥi ve ***ʿayn***'ıñ sükūnıyla niʿmet maʿnāsınadır. (14) ***Cilā'***, ***cīm***'iñ kesriyle bir nesneniñ kirini ve pasını açup (15) parlatmaḳ dimekdir.

699.

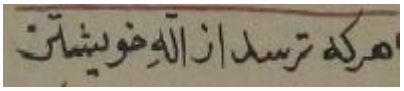
Her ki müstaġfir buved ender-günāh

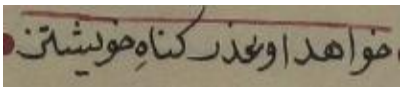
(16) Ḥaḳ zi-nār-ı dūzaḫeş dāred nigāh

Her ki, her kimse ki. (17) ***Müstaġfir buved***, istiġfār idici olur. [221a] (1) ***Ender-günāh***, günāhına. ***Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā. ***Zi-nār-ı dūzaḫeş***, (2) cehennem āteşinden anı. ***Dāred nigāh***, ḥıfẓ ṭutar.

(3) Ḥāṣılı her kimse ki günāhına müstaġfir olur Allāhu (4) Teʿālā ḥażretleri o kimseyi cehennem āteşinden ḥıfẓ eyler. (5) İkincisi daḫi budur. ***Nigāh***, nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīyle (6) ḥıfẓ maʿnāsınadır.

700.

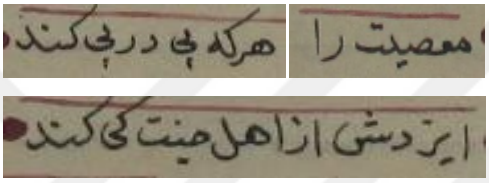
Her ki tersed ez-ilāh-ı ḫ^vīşten

(7) Ḫ^vāhed ū ʿöẕr-i günāh-ı ḫ^vīşten

Her ki, her kimse ki. (8) ***Tersed***, ḳorḳar. ***Ez-ilāh-ı ḫ^vīşten***, kendi efendi- (9) sinden. ***Ḫ^vāhed ū***, o kimse ister. ***ʿÖẕr-i günāh-ı*** (10) ***ḫ^vīşten***, kendi günāhınıñ ʿöẕrüni.

Ḥāṣılı (11) her kimse ki kendi efendisinden ḳorḳar, o kimse (12) kendi günāhınıñ öẕrüni ister yaʿnī tevbe idüp (13) bir daḫi günāh itmem diyü dergāha yüzüñ sürer ol daḫi (14) ʿöẕrüni ḳabūl ider. Efendiden murād Allāhu Teʿālā'dır. (15) Üçünci ḫaṣlet daḫi ḫavf-ı Allāh'dır.

701.

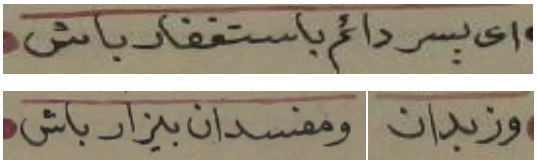
Maʿṣiyet-rā (16) her ki pey-der-pey koned

İzideş ez-ehl-i cennet key koned

(17) ***Maʿṣiyet-rā***, günāhı. ***Her ki***, her kimse ki. ***Pey-der-pey koned***, **[221b]** (1) biri biri ardınca eyler. ***İzideş***, Allāhu Teʿālā anı. (2) ***Ez-ehl-i cennet key koned***, ehl-i cennetden ḳaçan eyler yaʿnī (3) eylemez.

Ḥāṣılı her kimse ki günāhı biri biri ardınca (4) eyler, Allāhu Teʿālā o kimseyi ḳaçan ehl-i cennetden eyler yaʿnī (5) eylemez.

702.

Ey piser dā'im be-istiġfār bāş

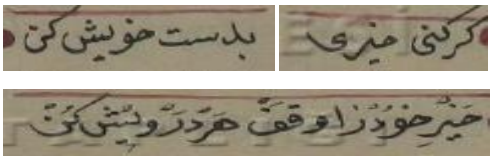
V'ez bedān (6) ü müfsidān bīzār bāş

Ey piser, ey oġul! (7) ***Dā'im be-istiġfār bāş***, dā'imā istiġfār ile ol. (8) ***V'ez bedān***, ve bedlerden. ***Ü müfsidān***, ve müfsidlerden. (9) ***Bīzār bāş***, uṣanmış ol yaʿnī nefret it.

(10) Ḥāṣılı ey püser! Dā'imā istiġfār ile ol. Zīrā beşer (11) ehl-i şerdir. Ve bedlerden ve müfsidlerden nefret it.

(12) Der-Beyān-ı Faẕīlet-i Ṣadaḳa Mī-Güyed

703.

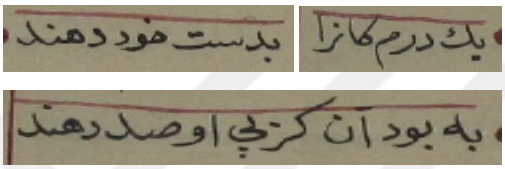
Ger konī ḫayrī (13) be-dest-i ḫᵛīş kon

Ḫayr-ı ḫod-rā vaḳf-ı her dervīş kon

(14) ***Ger konī ḫayrī***, eger bir ḫayr ider iseñ. ***Be-dest-i*** (15) ***ḫᵛīş***, kendi eliñ ile. ***Kon***, eyle. ***Ḫayr-ı ḫod-rā***, (16) kendi mālıñı. ***Vaḳf-ı her dervīş kon***, her faḳīre (17) vaḳf eyle.

Ḥāṣılı eger bir ḫayr ider iseñ kendi [222a] (1) eliñ ile eyle. Kendi mālıñı her faḳīre vaḳf u iḥsān (2) eyle. İkinci ***ḫayr***, māl maʿnāsınadır.

704.

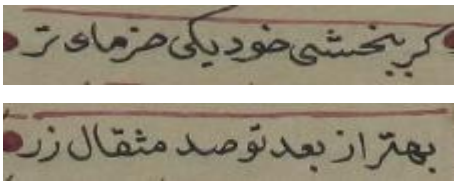
Yek direm kān-rā (3) be-dest-i ḫod dihend

Bih buved ān k'ez pey-i ū ṣad dihend

(4) ***Yek direm kān-rā***, bir aḳçe ki anı. ***Be-dest-i ḫod***, (5) kendi eli ile. ***Dihend***, vireler. ***Bih buved ān***, (6) ol eyü olur yaʿnī ḥayātında kendi eli ile bir aḳçe (7) virmesi ḫayrlıdır. ***K'ez pey-i ū***, ki anıñ arḳasından (8) yaʿnī vefātından ṣoñra. ***Ṣad dihend***, yüz vireler.

(9) Ḥāṣılı bir aḳçe ki anı kendi eli ile vireler, (10) ol eyü olur yaʿnī ḥayātında kendi eli ile bir direm (11) ṣadaḳa efḍaldir ki anıñ arḳasından yüz vireler (12) yaʿnī vefātından ṣoñra yüz direm ṣadaḳa virirler (13) ise de ḥayātında bir aḳçe ṣadaḳa andan ḫayrlı (14) ve efḍaldir. Sebeb-i faẓīleti budur ki kişiye māl, (15) ḥayātında lāzımdır.

705.

Ger be-baḫşī ḫod yekī ḫurma-yı ter

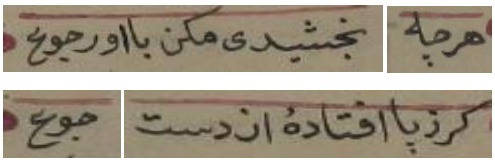
(16) Bihter ez-baʿd-ı tu ṣad miṣḳāl-i zer

Ger be-baḫşī, eger baḫş (17) ider iseñ. ***Ḫod***, kendiñ. ***Yekī ḫurma-yı ter***, [222b] (1) tāze olan bir ḫurma. ***Bihter***, ziyāde efḍaldir. ***Ez-baʿd-ı tu***, (2) senden ṣoñra. ***Ṣad miṣḳāl-i zer***, yüz miṣḳāl

(3) altun taṣadduḳ itmekden.

Ḥāṣılı eger kendiñ eyyām-ı (4) ḥayātıñda bir ḫurma-yı ter taṣadduḳ ider iseñ vefātıñdan (5) ṣoñra yüz miṣḳāl altun taṣadduḳ itmekden efḍaldir. (6) Nitekim beyt-i sābıḳdan maʿlūm oldı muṣannifiñ ḫurmayı (7) ẕikr idişi şeref ü iʿtibārından nāşīdir.

706.

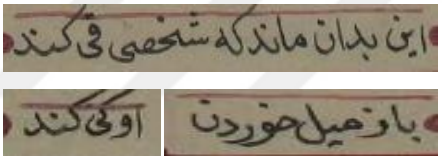
Her çi (8) baḫşīdī me-kon bā-ū rücūʿ

Ger zi-pā üftāde-i ez-dest-i (9) cūʿ

Her çi, her ne ki. ***Baḫşīdī***, bağışlar iseñ. (10) ***Me-kon bā-ū rücūʿ***, aña rücūʿ itme yaʿnī hibe itdigiñ (11) şeyden dönme. ***Ger zi-pā***, eger ayaḳdan. ***Üftāde'***, (12) düşer iseñ. ***Ez-dest-i cūʿ***, açlıġıñ elinden.

(13) Ḥāṣılı her ne ki bağışlar iseñ aña rücūʿ itme (14) yaʿnī inʿām u iḥsānıñdan dönme ve ʿaṭā itdügiñ (15) şeyi isteme. Eger açlıġıñ elinden ayaḳdan düşer iseñ de (16) yaʿnī żarūretiñ[243] olur ise daḫi iḥsānıñdan dönme.

707.

(17) Īn bedān māned ki şaḫṣī ḳay koned

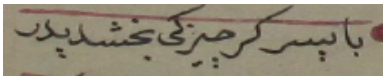
Bāz meyl-i ḫorden-i [223a] (1) ū ḳay koned

Īn, bu yaʿnī baḫş itdügiñ şeyden (2) rücūʿ itmek. ***Bedān māned ki***, aña beñzer ki. ***Şaḫṣī***, (3) bir insān. ***Ḳay koned***, ḳay ider. ***Bāz***, girü. ***Meyl-i*** (4) ***ḫorden-i ū ḳay koned***, o ḳayı yemege ḳaçan meyl ider yaʿnī itmez.

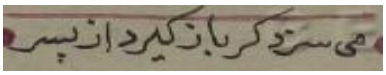
(5) Ḥāṣılı baḫş itdügiñ şeyden rücūʿ itmek (6) aña beñzer ki bir insān ḳay ider, girü o ḳay itdügi (7) nesneyi yemege ḳaçan meyl ider yaʿnī itmez. Belki istikrāh (8) ider. İşte hibeden rücūʿ itmek daḫi bunuñ gibi ṣaḳīldir.

(9) **Fā'ide:** ***Ān***, ism-i işāret-i baʿīddir. Evveline ***bā*** geldikde (10) ***hemze dāl'a*** munḳalib olur ve bu inḳılāb ***ān*** ve īn ve ū (11) kelimelerine maḫṣūṣdur.

708.

[243] "Żarūretiñ" sözcüğü metinde şeklinde yazılmıştır.

Bā-piser ger çīzegī baḫşed peder

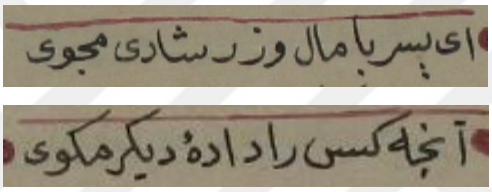
(12) Mī-sezed ger bāz gīred ez-piser

Bā-piser, oğula. ***Ger çīzegī***, (13) eger bir nesnecik. ***Baḫşed***, bağışlar ise. ***Peder***, (14) baba. ***Mī-sezed***, lāyıḳ olur mı? ***Ger bāz gīred ez-piser***, (15) eger ol nesneyi oğuldan girü ṭutup alır ise.

(16) Ḥāṣılı eger peder oğluna bir nesnecik bağışlar ise (17) eger ol baḫş itdügi nesneyi oğlundan girü ṭutup **[223b]** (1) alur ise lāyıḳ olur mı yaʿnī lāyıḳ u revā degildir. (2) ***Mī-sezed***, istifhām-ı inkārīdir. El-ḥāṣıl peder ile oğul (3) beyninde mevhūb olan nesneyi girü almaḳ naṣıl

(4) ṣaḳīl ü ḳabīḥ ise ecnebī olan kimseden daḫi girü (5) almaḳ böyledir.

709.

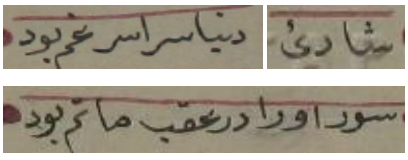
Ey piser bā-māl ü zer şādī me-cūy

(6) Ānçi kes-rā dāde-i dīger me-gūy

Ey piser, ey oğul! (7) ***Bā-māl u zer***, māl ve altun ile. ***Şādī me-cūy***, (8) şādlıḳ ṭaleb itme. ***Ān çi***, ol nesneyi ki. ***Kes-rā***, (9) kimseye. ***Dāde'***, virmişsin. ***Dīger me-gūy***, (10) daḫi söyleme.

Ḥāṣılı ey püser! Māl ve altun ve gümüş ile (11) şād u ḫandān olmaḳ ṭaleb itme. Zīrā bī-vefādır. (12) Ol nesneyi ki kimseye virmişsin daḫi söyleme (13) yaʿnī lisāna getürme. Zīrā aḳbeḥdir.

710.

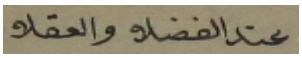
Şādī-i (14) dünyā ser-ā-ser ġam buved

Sūr-ı ū-rā der-ʿaḳib mātem buved

(15) ***Şādī-i dünyā***, dünyānıñ memnūn u mesrūrluġı. ***Ser-ā-ser***, (16) başdan başa yaʿnī mine'l-evvel ile'l-āḫir.[244] ***Ġam buved***, (17) ġam olur. ***Sūr-ı ū-rā***, ve dünyānıñ dügüni. ***Der-***

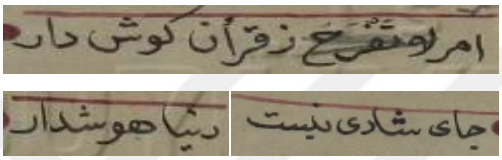
[244] Baştan sona kadar.

ʿaḳib **[224a]** (1) ***mātem buved***, ʿaḳibinde mātem olur yaʿnī ṣoñunda bir muṣībet (2) peydā olur.

Ḥāṣılı dünyānıñ memnūn u mesrūrluġı (3) evvelden āḫire dek ġam u ġuṣṣa olur ve dünyānıñ dügün (4) ve ẕevḳi ʿaḳibinde mātem olur yaʿnī ṣoñunda bir muṣībet (5) ü belā peydā olur. İmdi dünyānıñ evveli aġlamaḳ ve āḫiri daḫi (6) aġlamaḳdır ki mevtdir. Ve miyānda vāḳiʿ olan aḥvāl-i ʿārıża (7) ʿinda'l-faẓla ve'l-ʿaḳla bī-iʿtibārdır. Zīrā maʿdūm (8) ḥükmündedir.

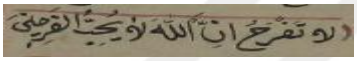
Fā'ide: ***Sūr***, nūr vezni üzerine dügün (9) ve cemʿiyyet ü żiyāfet maʿnālarınadır ki Fārsīdir.

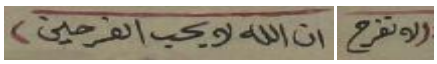
711.

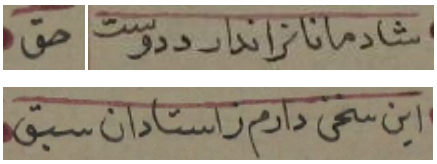
(10) Emr-i lā-tefraḥ zi-Ḳur'ān güş-dār[245]

Cā-yı şādī nīst (11) dünyā hūş-dār

Emr-i lā-tefraḥ, Ḫudā'nıñ ***lā-tefraḥ*** emrini. (12) ***Zi-Ḳur'ān***, Kurʾān'dan yaʿnī **lā-tefraḥ innallāhe lā-yuḥibbu'l feriḥīne**[246] (13) āyetinden. ***Güş-dār***, ḳulaḳ ṭut. ***Cāy-ı şādī***, (14) mesrūrluḳ yeri. ***Nīst***, degildir. ***Dünyā***, dünyā. (15) ***Hūş-dār***, ʿaḳlıñı başıña ṭut dimek kināyetdir (16) ʿaḳlıñı başına cemʿ eylemekden.

Ḥāṣılı Ḫudā'nıñ **lā-tefraḥ (17) innallāhe lā-yuḥibbu'l-feriḥīn**[247] emr-i ʿālīsini Ḳur'ān-ı Kerīm'den **[224b]** (1) istimāʿ it ve dünyā mesrūrluḳ maḥalli degildir. ʿAḳlıñı başına (2) cemʿ it. Zīrā āḫiri mevtdir.

712.

Şādmānān-rā ne-dāred dūst (3) Ḥaḳ

İn süḫan dārem zi-üstādān sebaḳ

---

[245] Der-kenār: Emr ü nehy-i Ḥaḳ / Nesḫ-i evvelā tefraḥ

[246] "[Kārūn Mūsā'nın kavmindendi. O, gücüne dayanarak onlara haksızlık etmekteydi. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki sadece anahtarlarını güçlü kuvvetli bir ekip bile zor taşırdı. Halkı ona şöyle demişti : "Sakın şımarma!] Bil ki Allāh şımarıkları sevmez." Kur'an-ı Kerim, Kasas 28/76.

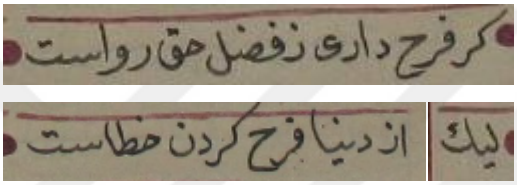
[247] Meal için dipnot 229'a bakınız.

Şādmā- (4) ***nān-rā***, dünyāda şādmān u zīnetiyle ġandān olanları. (5) ***Ne-dāred dūst Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā dost ṭutmaz. (6) ***İn süḫan***, bu sözi. ***Dārem***, ṭutarım. ***Zī-üstādān***, (7) ʿālemlerden. ***Sebaḳ***, ders.

Ḥāṣılı dünyāda mesrūr (8) u zīnetiyle ġandān olanları Ḥaḳ Teʿālā dost ṭutmaz. (9) Zīrā dünyā mebġūż u ʿadāvet-i Ḫudā'dır. Bunuñ birle mebġūża (10) maḥabbet iden daḫi bilā-şek ve lā-şübhe mebġūż olur. (11) Bu sözi ben, ḥaḳīḳat-şināس olan ʿālimler ve ʿāriflerden (12) ders ṭutarım. İmdi ʿārif ü kāmilleriñ pendi ile pend-gīr (13) olmaḳ lāzımdır.

Fā'ide: ***Şādmānān***, ***şādmān***'ıñ (14) cemʿidir mesrūr maʿnāsına. ***Üstādān*** daḫi ***üstād***'ıñ (15) cemʿidir.

713.

Ger feraḥ dārī zi-fażl-ı Ḥaḳ revāst

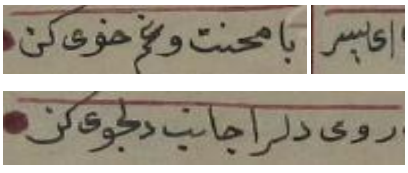
Līk (16) ez-dünyā feraḥ kerden ġaṭāst

Ger feraḥ dārī, eger feraḥ (17) ṭutarsañ. ***Zi-fażl-ı Ḥaḳ***, Ḥaḳḳ'ıñ fażlından. ***Revāst***, **[225a]** (1) lāyıḳdır. ***Līk***, lākin. ***Ez-dünyā***, dünyādan. ***Feraḥ*** (2) ***kerden***, feraḥ itmek. ***Ġaṭāst***, ġaṭādır.

Ḥāṣılı (3) eger Ḫudā'nıñ fażl u Ḳurʾān-ı Kerīm'inden feraḥ ṭutarsañ (4) yaʿnī memnūn u mesrūr olursañ lāyıḳdır. Lākin (5) dünyādan mesrūr u memnūn olmaḳ ġaṭādır. Zīrā **lā-tefraḥ**[248]'da (6) maʿlūm oldı.

Der-Beyān-ı Neṣāyiḥ Mī-Güyed

714.

Ey piser (7) bā-miḥnet ü ġam ḫūy kon

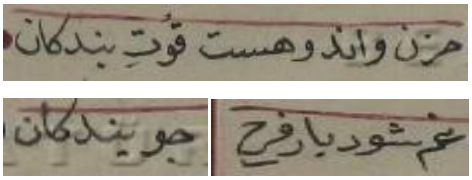
Rūy-i dil-rā cānib-i dil-cūy kon

(8) Ḥāṣılı ***ey püser***! ***Miḥnet ü ġam*** ile ḫūy eyle yaʿnī anıñla (9) ṭabīʿatlan. Ḳalbiñ yüzini göñül arayıcınıñ cānibine (10) eyle.

Fā'ide: ***Dil-cūy***, vaṣf-ı terkībīdir göñül arayıcı maʿnāsına. (11) Lākin burada murād maḥbūb-ı ḥaḳīḳīdir ki Allāhu Teʿālā'dır.

[248] "Sakın şımarma!" Kur'an-ı Kerim, Kasas 28/76.

715.

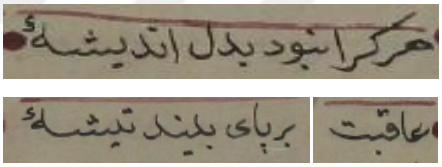
(12) Hüzn ü endūhest ḳūt-i bendegān

Ġam şeved yār-ı feraḥ (13) cūyendegān

Ḥāṣılı ḥüzn ü ġam ve kederdir ḫāṣ ḳullarınıñ (14) azıḳ ve ġıdāsı. Zīrā āḫiretde feraḥ isteyicileriñ yārı, (15) dünyāda ġam olur yaʿnī āḫiretde mesrūr u memnūn olmaḳlıġı (16) ṭaleb iden ġam-ı dünyāyı iḫtiyār eyler.

Fā'ide: *Ḥüzn*, *ḥā'*nıñ (17) żammı ve *zā* ile *nūn*'uñ süḳūnıyla keder ü ġam maʿnāsınadır. **[225b]** (1) *Ü endūh* daḫi keẕālik ġam u ġuṣṣa dimekdir ki ʿaṭf-ı tefsīrdir. (2) *Ḳūt*, *ḳāf*'ıñ żammıyla azıḳ maʿnāsınadır. *Bendegān*, *bende*'niñ (3) cemʿidir ve bendeniñ āḫirinde olan hā-i resmiyye, kāf-ı (4) Fārsīye tebdīl olunmuşdur ve *ḳūt-ı bendegān* terkīb-i (5) iżāfīdir. *Yār*, muṣāḥib maʿnāsınadır. *Cūyendegān*, (6) cūyende'niñ cemʿidir. *Feraḥ-cūyende* daḫi vaṣf-ı terkībīdir. (7) Feraḥ isteyici dimekdir. *Feraḥ* fetḥateyn ile mesrūr u şādān (8) maʿnāsınadır.

716.

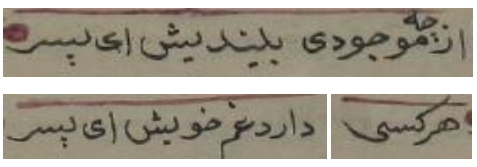
Her ki-rā ne-b'ved bedel endīşe'i

ʿĀḳıbet (9) ber-pāy bīned tīşe'i

Ḥāṣılı her kimseniñ ki (10) ḳalbinde bir endīşe yoḳdur yaʿnī ehl-i tefekkür degil ise (11) ʿāḳıbetü'l-emr ayaġında bir keser ve balṭa görür yaʿnī (12) menzil-i maḳṣūda irişemeyüp peşīmān olur.

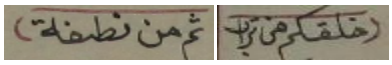
(13) **Fā'ide:** *Tīşe*, *tā'*nıñ kesriyle balṭa ve keser didikleri (14) āletdir.

717.

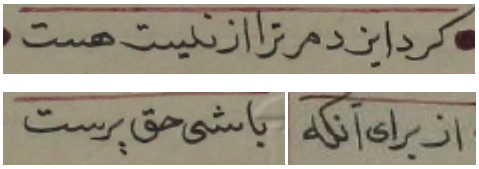

Ez-çi mevcūdī biyendīş ey piser

Her kesī (15) dāred ġam-ı ḫ^{v}*īş ey piser*

Ḥāṣılı ey püser! Neden (16) mevcūdsın tefekkür it yaʿnī nuṭfeden ḫalḳ olunduñ (17) ve aṣlıñ cihetiyle ḫākdan vücūda geldiñ. Nitekim **[226a]** (1) Cenāb-ı Ḥudā Furḳān-ı ʿAẓīm ü Kurʾān-ı Kerīm'inde **Ḫalāḳakum min turābin** (2) **ṣumme min nuṭfetin**[249] buyurmuşlardır. Ey püser! Her bir kimse (3) kendi ġamını ṭutar yaʿnī seniñ üzerine elzemdir ki (4) kendi ḥāliñi fikr ü mülāḥaẓa idesin zīrā her kimse ki (5) ʿāḳildir, tefekkür ü endīşeyi kendine iḫtiyār ider.

718.

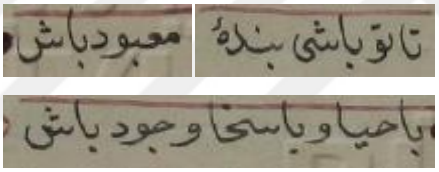

(6) Kerd İzed mer tu-rā ez-nīst hest

Ez-berāy-ı ān ki (7) bāşī Ḥaḳ-perest

Ḥāṣılı Allāhu Teʿālā seni yoḳdan (8) var eyledi. Anıñ içün mevcūd eyledi ki Ḥaḳḳ'a ṭapucı (9) yaʿnī ʿibādet idici olasın.

719.

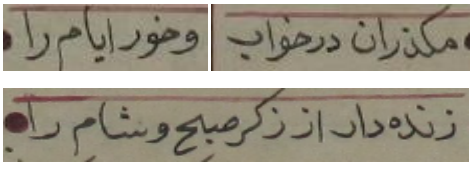

Tā tu bāşī bende-i (10) maʿbūd bāş

Bā ḥayā vü bā-saḫā vü cūd bāş

Ḥāṣılı (11) mādāmki sen olasın yaʿnī ḥayātda olduḳça maʿbūd-ı (12) ḥaḳīḳī olan Ḫudā'nıñ ḳulı ol ve ʿibādet eyle ve illā (13) müşrik olursın ṣıfat-ı ***ḥayā*** vü ṣıfat-ı ***saḫā*** ve ṣıfat-ı (14) ***cūd***u ʿaṭā ile muttaṣıf ol.

720.

Megẕerān der-ḫʸāb (15) u ḫor eyyām-rā

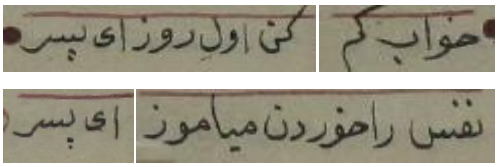
Zinde-dār ez-ẕikr ṣubḥ u şām-rā

[249] "Sizi toprak, sonra nutfe, [sonra alaka] aşamalarından geçirerek yaratan O'dur." Kur'an-ı Kerim, Mümin 40/60.

(16) Ḥāṣılı günleri uyḳuda ve ṭaʿāmda geçürme. Ẕikr-i Allāh'dan (17) ṣabāḥ ve aḫşamı zinde ṭut yaʿnī şu iki vaḳti [226b] (1) ẕikr-i Allāh ile iḥyā idüp ġaflet ile geçürme dimekdir.

(2) Fā'ide: *Me-güẕerān*, nehy-i ḥāżırdır kāf-ı Fārsīniñ żammıyla. (3) Lākin burada li-ecli'l-vezn sākin oḳumaḳ lāzımdır. (4) Maṣdarı güẕerānīden'dir. Geçürmek maʿnāsınadır ki (5) müteʿaddīdir. *Şām*, aḫşam maʿnāsınadır.

721.

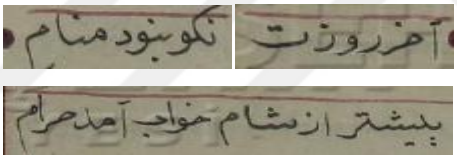

Ḫᵛāb kem (6) kon evvel-i rūz ey piser

Nefs-rā ḫorden me-yāmūz (7) ey piser

Ḥāṣılı ey püser! Gündüzüñ olanda yaʿnī vaḳt-i (8) rūşende uyḳuyı az eyle yaʿnī hīç uyuma. Zīrā (9) burada kem ʿademden kināyetdir. Ey oġul! Nefs-i emmāreye (10) ṭaʿām yemek ögretme. *Meyāmūz*, āmūḫten maṣdarından (11) nehy-i ḥāżırdır ögretme maʿnāsına.

722.

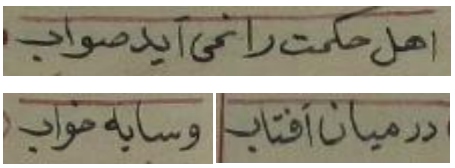
Āḫir-i rūzet (12) nikū ne-b'ved menām

Pişter ez-şām ḫᵛāb āmed ḥarām

(13) Ḥāṣılı saña gündüz āḫirinde uyumaḳ eyü olmaz. (14) Aḫşamdan ziyāde evvel uyḳu ḥarām geldi. Zīrā noḳṣān-ı (15) ʿömr ü ʿaḳlı mūceb olur.

Fā'ide: *Nikū*, *nūn*'uñ kesri ve *kāf-ı* (16) *ʿArabī*'niñ żammıyla eyü maʿnāsınadır. *Menām*, nevm maʿnāsınadır ki (17) uyḳu dimekdir. *Pīşter*, bā-i Fārsī ile evvel ve muḳaddem [227a] (1) maʿnāsına. *-ter* daḫi edāt-ı tafḍīldir. *Ḥarām*, memnūʿ dimekdir.

723.

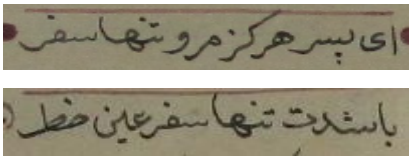

(2) Ehl-i ḥikmet-rā nemī āyed ṣavāb

Der-miyān-ı āfitāb (3) u sāye ḫᵛāb

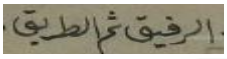
Ḥāṣılı ***ehl-i ḥikmet*** olan kimselere (4) yaʿnī ḥikmet-şinās olanlara güneşiñ orta ve sāyesinde (5) uyumaḳ ṣavāb gelmez. Zīrā o maḥal şeyṭānıñdır. Burada ḥikmetden (6) murād ḥikmet-i ẕevkiyyeniñ şuʿbelerinden olan ḥikmetdir ki (7) esrār-ı ḥaḳīḳīdir.

724.

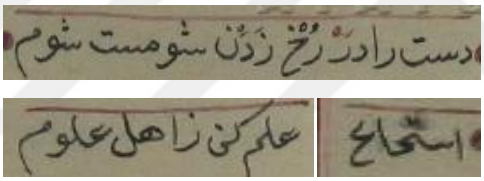
Ey piser hergiz me-rev tenhā sefer

(8) Bāşedet tenhā sefer ʿayn-ı ḫaṭar

Ḥāṣılı ey oġul! (9) Aṣlā yalñız sefere gitme. Zīrā saña yalñız yola çıḳmaḳ ʿayn-ı (10) helāk olur. Çünki **er-refīḳ ṣümme'ṭ-ṭarīḳ** dimişlerdir yaʿnī (11) bī-refīḳ sefere gitmek kendini tehlükeye ilḳādır.

Fā'ide: (12) ***Sefer*** kelimelerinde edāt-ı ṣıla olan bā muḳadderdir ki be-sefer (13) dimekdir. Ve ikinci mıṣrāʿ maḳām-ı taʿlīldedir mıṣrāʿ-ı evvele.

725.

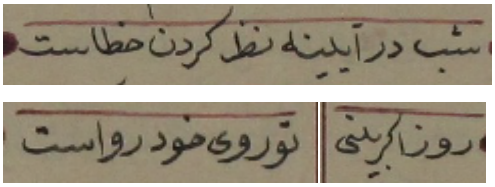

(14) Dest-rā der-ruḫ-zeden ṣūmest ṣūm

İstimāʿ (15) ʿilm kon zi-ehl-iʿulūm

Ḥāṣılı elini yüzine urmaḳ, (16) ***ṣūmdur*** yaʿnī elini yañaġına ḳoyup ṭayanmaḳ çirkīn (17) ü fenādır. Zīrā ehl-i nār ṣıfatıdır kefere gibi. İmdi **[227b]** (1) ehl-i ʿilmden var bāb-ı kemālden ʿilm ü faẓīleti diñleyüp (2) muḳteżāsıyla ʿāmil ol. ***Ṣūm***, ***ṣūmesti*** teʾkīddir.

726.

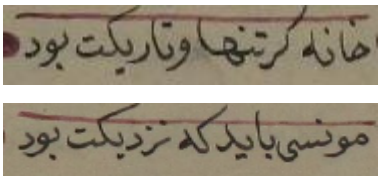

(3) Şeb der-āyīne naẓar kerden ḫaṭāst

Rūz eger bīnī (4) tu rūy-ı ḫod revāst

Ḥāṣılı gice āyīneye baḳmaḳ (5) ḫaṭādır. Zīrā mūceb-i faḳrdır. Eger gündüz sen kendi yüziñi (6) görür iseñ revā vü cāʾizdir yaʿnī gündüz naẓar ider (7) iseñ ḫaṭā degildir.

727.

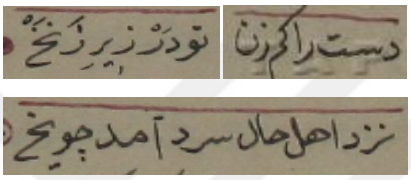
Ḫāne ger tenhā vü ṭārīket buved

(8) Mūnisī bāyed ki nezdīket buved

Ḥāṣılı eger ḫāneñ (9) ***tenhā*** ve ḳaranlıḳ olur ise seniñ yanıñda bir refīḳ (10) gerekdir yaʿnī gerçi ḫānede bī-şemʿ olur iseñ yanıñda bir refīḳ (11) lāzımdır. Zīrā insān ḫavf ider.

Fā'ide: ***Tārīket***'de (12) olan ***tā*** maʿnāda ***ḫāneye*** muḳayyeddir ki ḫāne+et (13) dimekdir. ***Mūnis***, refīḳ maʿnāsınadır.

728.

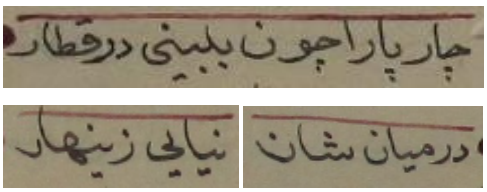
Dest-rā kem zen (14) tu der-zīr-i zenaḫ

Nezd-i ehl-i ḥāl serd āmed çü yaḫ

Ḥāṣılı (15) sen eliñi çeñeniñ altına az ur yaʿnī eliñi çeñeniñ altına (16) hīç ḳoma ve ṭayanma. Zīrā bu daḫi ehl-i nār ṣıfatıdır. (17) ***Ehl-i ḥāliñ*** ʿindinde buz gibi ṣoġuḳ geldi yaʿnī bu iş **[228a]** (1) erbāb-ı ḥikmet olanlarıñ ʿindinde fenādır. Ṣoġuḳ (2) olmaḳ, ʿadem-i taʿalluḳdan kināyetdir.

Fā'ide: ***Zenaḫ***, ***zā*** ile (3) ***nūn***'uñ fetḥalarıyla çeñe maʿnāsınadır zenaḫdān (4) gibi. ***Serd***, ***sīn***'iñ fetḥi ve ***rā*** ile ***dāl***'ıñ sükūnıyla (5) ṣoġuḳ dimekdir ki ʿArabça berd dirler. ***Yaḫ*** daḫi ***yā***'nıñ (6) fetḥi ve ***ḫā***'nıñ sükūnıyla buz maʿnāsınadır.

729.

(7) Çār pā-rā çün bibīnī der-ḳıṭār

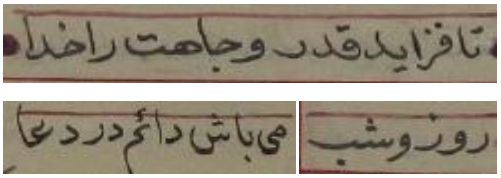
Der-miyān-ı şān (8) neyāyī zīnhār

Ḥāṣılı çünki dört ayaḳlu (9) ḥayvānı ***ḳıṭārda*** göresin yaʿnī bir üslūb (10) üzere dizilmiş göresin ṣaḳın anlarıñ ortasına (11) gelmeyesin yaʿnī aralarından geçmeyesin.

Fā'ide: (12) ***Çār pā***, dört ayaḳlu ḥayvān dimekdir deve ve at ve ḥımār (13) ve ḳatır gibi. ***Ḳıṭār***, ***ḳāf***'ıñ kesriyle nesaḳ-ı vāḥid üzere (14) dizilmiş develer ve sā'ir ḥayvān dizisi

dimekdir. (15) ***Miyān-ı şān***, terkīb-i iżāfīdir. ***Miyān***, mużāf; (16) ***şān***, mużāfun ileyhdir ve mużāfıñ āḫiri meksūrdur.

730.

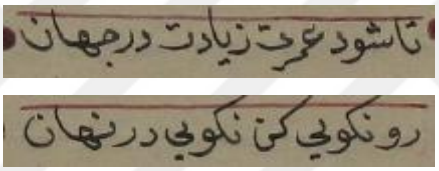
(17) Tā fezāyed ḳadr u cāhet-rā Ḫudā

Rūz u şeb [228b] (1) mī-bāş dā'im der-duʿā

Ḥāṣılı ***tā*** ki Ḫudā'sınıñ (2) ***ḳadr u cāhını*** arturur gice ve gündüz duʿāda dā'im (3) ol. El-ḥāṣıl mışrāʿ-ı evvel, mışrāʿ-ı ṣāniye ʿilletdir ve maʿnā (4) şöyle dimek olur ki ʿale'd-devām duʿāda dā'im ol (5) zīrā Allāhu Teʿālā seniñ ḳadr u manṣıbını ʿālī ḳıla.

Fā'ide: (6) ***Tā fezāyed*** deki ***tā*** ḥarf-i taʿlīldir. ***Rūz u şeb***, ʿale'd-devām (7) maʿnāsınadır.

731.

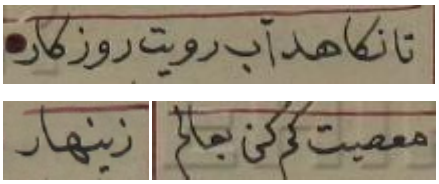

Tā şeved ʿömret ziyādet der-cihān

(8) Rev nikūyī kon nikūyī der-nihān

Ḥāṣılı tā ki seniñ (9) ʿömrüñ dünyāda ziyāde ola yüri, gizlüce eyülük eyle. (10) Eyülük yaʿnī gizlü eyülükden murād ṣadaḳadır.

732.

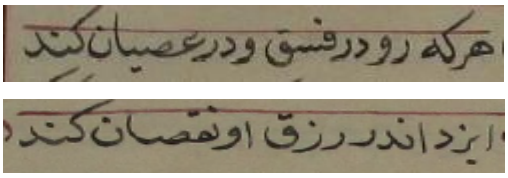
(11) Tā ne-kāhed āb-ı rūyet rūzigār

Maʿṣiyet kem kon be-ʿālem (12) zīnhār

Ḥāṣılı ***tā*** ki rūzigār seniñ yüzüñ (13) ṣuyuñı eksitmeye yaʿnī Ḫāliḳ-i rūzigār seniñ ḥürmetini (14) naḳṣ itmeye dimekdir. Ṣaḳın dünyāda ***maʿṣiyeti*** az (15) işle yaʿnī hīç işleme. Zīrā mūceb-i dūr-ı Ḫudā'dır.

(16) **Fā'ide:** ***Ne-kāhed***, kāf-ı ʿArabīyle mużāriʿ-i menfīdir ki (17) kāsten maṣdarından eksilmek ve eksitmek **[229a]** (1) maʿnāsına.

733.

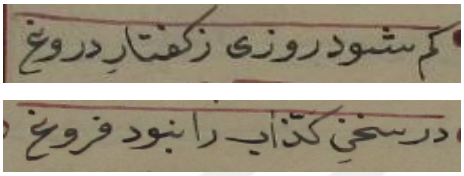

Her ki rū der-fisḳ u der-ʿişyān koned

(2) Īzed ender-rızḳ-ı ū noḳṣān koned

Ḥāṣılı her kimse ki (3) yüzüni ***fisḳ u ʿişyān'a*** ider yaʿnī anıñla muttaşıf (4) olur ise Allāhu Teʿālā o kimseniñ rızḳında (5) noḳṣān ider.

734.

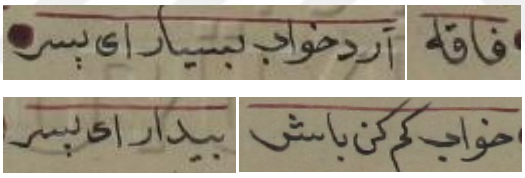

Kem şeved rūzī zi-güftār-ı dürūġ

(6) Der-süḫan-ı keẕẕāb-rā ne-b'ved fürūg

Ḥāṣılı yalan (7) olan sözden rızḳ az olur yaʿnī yalan söylemek (8) sebeb-i noḳṣān-ı rızḳdır ve kezzābıñ sözünde żiyāsı (9) olmaz. Belki ʿaḳabinde ẓulmeti ẓuhūr ider.

735.

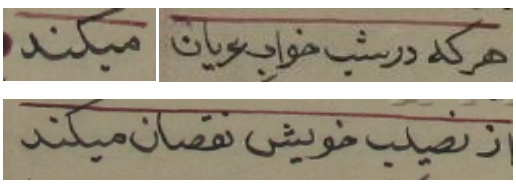

Fāḳa (10) āred ḫ͠ᵛāb-ı bisyār ey piser

Ḫ͠ᵛāb kem kon bāş (11) bīdār ey piser

Ḥāṣılı ey oġul! Çoḳ uyḳu *fāḳa* (12) vü faḳr getürür. Ey püser! Uyḳuyı az idüp yaʿnī az (13) uyuyup uyanıḳ ol.

736.

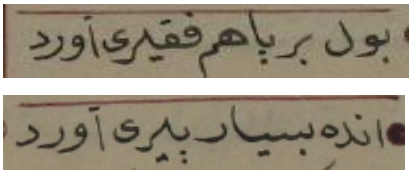
Her ki der-şeb ḫ͠ᵛāb ʿuryān (14) mī-koned

Ez-naṣīb-i ḫ͠ᵛīş noḳṣān mī-koned

(15) Ḥāṣılı her kimse ki gice uyḳuyı çıplaḳ eyler (16) yaʿnī çıplaḳ uyur ise kendi naṣīb ü rızḳından (17) noḳṣān eyler yaʿnī bu ḥāl, rızḳınıñ noḳṣānına sebeb [229b] (1) olur.

Fā'ide: *Der-şeb*'de olan *der*, zā'idedir ki (2) li-ecli'l-vezn gelmişdir.

737.

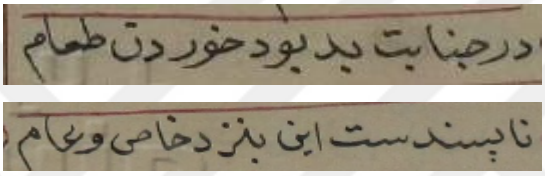
Bevl ber-pā hem faḳīrī āvered

(3) Enduh-ı bisyār pīrī āvered

Ḥāṣılı ayaḳ üzere (4) ***bevl*** itmek daḫi faḳīrliḳ getürür ve çoḳ olan ġam (5) u ġuṣṣa pīrlik getürür yaʿnī çoḳ keder insāna (6) iḫtiyārlıḳ īrād ü īrāṣ ider yaʿnī sebeb olur.

(7) **Fā'ide:** ***Bevl*** maʿlūmdur. ***Enduh***, ***hemze***'niñ ***fetḥi*** ve ***dāl***'ıñ (8) żammıyla endūh'uñ muḫaffefidir ki ġam u ġuṣṣa vü keder (9) maʿnāsınadır.

738.

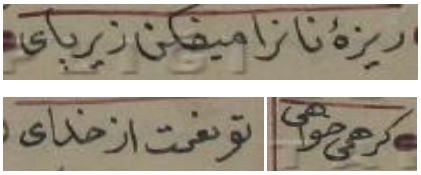

Der-cenābet bed buved ḫorden ṭaʿām

(10) Nā-pesendest īn be-nezd-i ḫāṣ u ʿām

Ḥāṣılı (11) ***cenābet*** ḥālinde ***ṭaʿām*** yemek fenādır. Bu ḥāl ***ḫāṣṣ*** (12) ***u ʿāmıñ*** ʿindinde maḳbūl degildir. Zīrā ṭaʿāmı (13) taḥḳīr çıḳar.

739.

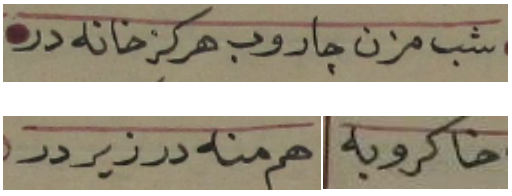
Rīze-i nān-rā me-yefgen zīr-i pāy

Ger hemī ḫʸāhī (14) tu niʿmet ez-Ḫudāy

Ḥāṣılı etmegiñ ufaḳını ayaḳ (15) altına bıraḳma eger sen Ḥaḳ'dan niʿmet ister iseñ.

(16) **Fā'ide:** ***Rīze***, ufaḳ maʿnāsınadır ḫorde gibi. Āḫirinde (17) olan ***hemze*** iżāfet içündür. ***Zīr-i pāy***, ayaḳ altı **[230a]** (1) dimekdir. ***Me-yefgen***, nehy-i ḥāżırdır. Bıraḳma ve atma dimekdir.

740.

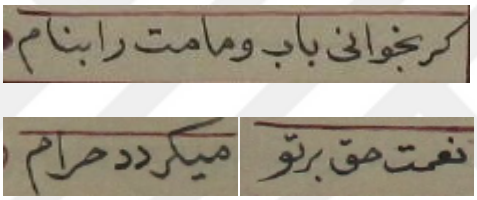
(2) Şeb me-zen çārūb hergiz ḫāne der

Ḫāḳ-i rūbe (3) hem menih der-zīr der

Ḥāṣılı gice āslā ḫāneye (4) süpürge urma yaʿnī süpürme daḫi süpürülmüş toprağı (5) yaʿnī süpründüyi ḳapu altına ḳoma. El-ḥāṣıl ḳapu arḳasında (6) süpründi bıraḳma dimekdir.

Fā'ide: *Me-zen*, nehy-i ḥāżırdır (7) ki zeden maṣdarından urmaḳ maʿnāsına. *Çārūb*, (8) cīm-i Fārsīyle süpürge dimekdir. *Ḫāne der* aṣlında (9) der-ḫāne'dir. Li-ecli'l-vezn der, muʾaḫḫar gelmişdir ve burada (10) *der*, *bā-i ṣıla* maʿnāsınadır. *Ḫāk*, toprak. *Rūbe*, *rā*'nıñ (11) żammı ve *bā*'nıñ fetḥiyle ism-i mefʿūldür süpürülmüş maʿnāsına (12) ve maṣdarı roftendir ki mużāriʿi rūbed gelür. (13) Baʿd ez-in ḫāk-i rūbe, süpründiye ıṣṭılāḥ olmuşdur. (14) *Der-zīr der*'iñ mā-ḳablindeki *der* edāt-ı ṣıla yāḫūd (15) ḥarf-i ẓarfdır. Burada her ikisiniñ istiʿmāli cāʾiz (16) olur ve mā-baʿdindeki *der*, ḳapu maʿnāsınadır.

741.

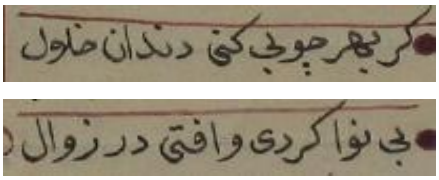
(17) Ger be-ḫ^{y}ānī bāb u māmet-rā be-nām

Niʿmet-i Ḥaḳ ber-tu [230b] (1) mī-kerded ḥarām

Ḥāṣılı eger sen peder ü vālideñi (2) nāmıyla oḳursañ yaʿnī ismiyle çaġırırsañ Ḥaḳḳ'ıñ (3) niʿmeti seniñ üzeriñe ḥarām olur. Zīrā anlarıñ ḳalbleri (4) rencīde olup seniñ faḳīr olmaḳlıġına bāʿiṣ olur. (5) Bunuñla ber-ā-ber insān peder ü vālide ve üstādına ḥüsn-i (6) muʿāmele vü taʿẓīm itmek lāzımdır.

Fā'ide: *Bāb*, baba (7) ve *māmm* vālide dimekdir.

742.

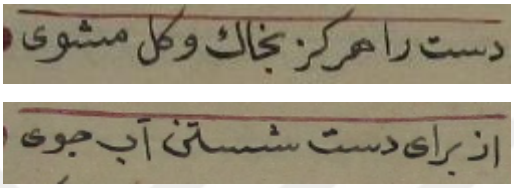
Ger beher çūpī konī dendān ḫilāl

(8) Bī-nevā kerdī vü oftī der-zevāl

Ḥāṣılı eger her bir çūp (9) ile dişiñi ḫilāl eyler iseñ yaʿnī ḳarışdırır iseñ (10) bī-nevā vü bī-naṣīb olursın. Ve zevāle düşersin (11) yaʿnī elinde mevcūd olan rızḳ zāʾil olup bir daḫi (12) rāḥat yüzüñ görmezsin dimekdir.

Fāʾide: ***Çūb***, (13) cīm-i Fārsīyle aġaç parçasına dirler. ***Dendān***, (14) diş maʿnāsınadır. ***Ḫilāl***, ***ḫā***'nıñ kesriyle diş (15) ḳarışdırdıḳları şeydir. ***Bī-nevā***, ***nūn***'uñ fetḥiyle (16) bī-behre vü bī-naṣīb dimekdir. ***Kerdī***, kāf-ı Fārsīniñ (17) fetḥiyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır şodi maʿnāsına. **[231a]** (1) Ve ***oftī*** daḫi keẕālik mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki düşersin (2) dimekdir.

743.

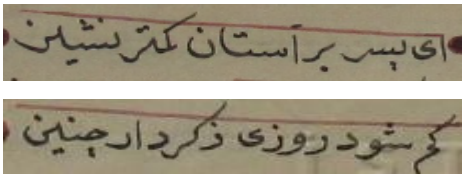
Dest-rā hergiz be-ḫāk ü gil me-şūy

(3) Ez-berāy-ı dest şosten āb-cūy

Ḥāṣılı aṣlā (4) eliñi ṭopraḳ ve çamur ile yıḳama. Belki el yıḳamaḳ içün (5) ṣu iste ve ṣābūn ile yıḳa.

Fāʾide: ***Gil***, kāf-ı Fārsīniñ (6) kesriyle çamur dimekdir. ***Me-şūy***, nehy-i ḥāżırdır ki (7) maṣdarı şostendir yıḳamaḳ maʿnāsına. Mużāriʿi (8) şūyed gelür.

744.

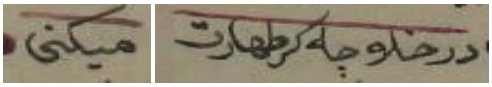
Ey piser ber-āsitān kemter nişīn

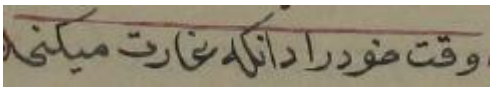
(9) Kem şeved rūzī zi-kirdār-ı çonīn

Ḥāṣılı ey oġul! (10) Ḳapu işikine ziyāde az otur yaʿnī hīç oturma. (11) Zīrā rızḳ buncılayın ***kirdār***'dan yaʿnī bu maḳūle (12) işden rızḳ az olur. El-ḥāṣıl işike oturmaḳ (13) noḳṣān-ı rızḳa bāʿiṣdir.

Fāʾide: ***Āsitān***, işik (14) maʿnāsınadır. ***Kirdār***, ***kāf-ı ʿArabī***'niñ kesriyle ʿādet (15) idüp işlenen iş dimekdir.

745.

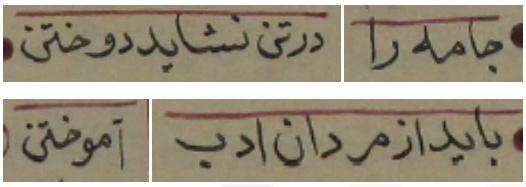
Der-ḫalāçe ger ṭahāret (16) mī-konī

Vaḳt-i ḫod-rā dān ki ġāret mī-konī

Ḥāşılı (17) eger kenefde ṭahāret eyler iseñ yaʿnī āb-dest alur iseñ **[231b]** (1) bil ki kendi vaḳtiñi yaġma eylersin yaʿnī vaḳtiñi (2) żāyiʿ itmiş olursın.

Fā'ide: ***Ḫalāçe***, ***ḫā'*** nıñ (3) fetḥiyle kenef ü ḫelā maʿnāsınadır.

746.

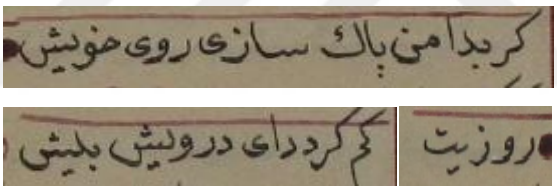

Cāme-rā (4) der-ten neşāyed dūḫten

Bāyed ez-merdān edeb (5) āmūḫten

Ḥāşılı ***cāme*** vü libāsı ***ten***'de yaʿnī (6) üstüñde dikmek lāyıḳ degildir yaʿnī eyü degildir. (7) Merdān-ı maʿrifetden edeb ögrenmek lāzımdır.

747.

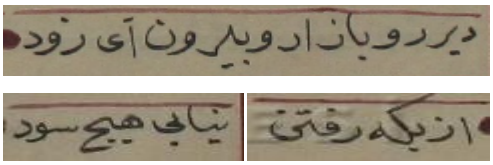

(8) Ger be-dāmen pāk-sāzī rūy-i ḫ^{v}īş

Rūziyet (9) kem gerded ey dervīş pīş

Ḥāşılı eger ***dāmen*** ile (10) yaʿnī etegiñ ile kendi yüziñi pāk ider iseñ (11) seniñ rızḳıñ ey dervīş ziyāde az olur.

748.

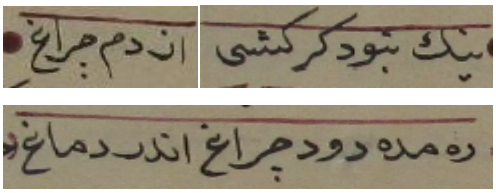
(12) Dīr rev bāzār u bīrūn āy zūd

Ez-bege reften (13) ne-yābī hīç sūd

Ḥāşılı ehl-i sūḳ iseñ yaʿnī (14) dükkān ṣāḥibi iseñ çarşuya geç git ve ṭaşra (15) çābüḳ gel yaʿnī dükkānı erken ḳapayup gel dimekdir.(16) Erkenden gitmekden hīç fāyde bulmazsın. Çünki (17) ticāret vaḳti ḳuşluḳ vaḳtinden vaḳt-i ʿaṣra dekdir.

[232a] (1) **Fā'ide:** ***Dīr***, kesre-le geç maʿnāsınadır. ***Āy***, medle fiʿl-i (2) emrdir ki maṣdarı āmedendir gelmek maʿnāsına. (3) ***Bege***, bā'nıñ ve kāf-ı Fārsīniñ fetḥi ve hā-i sākine ile (4) ṣubḥ vaḳti ve erken dimekdir.

749.

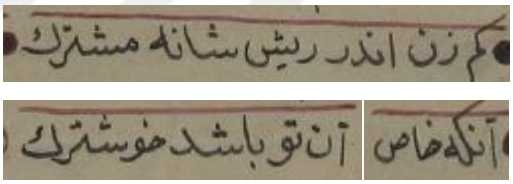
Nīk ne-b'ved ger koşī (5) ez-dem çerāġ

Reh me-dih dūd-i çerāġ ender-dimāġ

Ḥāṣılı (6) eyü olman eger çerāġı nefsden öldürür iseñ (7) yaʿnī muma yuf diyüp söndürür iseñ eyü olmaz. (8) Zīrā mūceb-i noḳṣān-ı rızḳdır. Ve çerāġıñ duḫānı içün (9) dimāġa yol virme yaʿnī mumuñ duḫānını dimāġına (10) çekme. Zīrā dimāġa żarar-ı bī-şümārı vardır.

Fā'ide: (11) ***Koşī***, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki (12) koşten maṣdarından öldürmek maʿnāsına ḳatl (13) gibi. ***Çerāġ***, cīm-i Fārsīniñ fetḥiyle fetīl maʿnāsınadır. (14) Lākin burada mum ve ḳandil murāddır. ***Dūd***, duḫān dimekdir.

750.

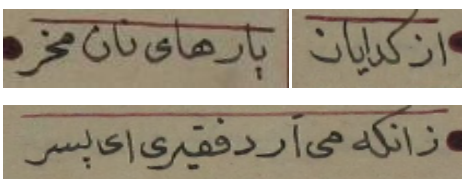
(15) Kem zen ender-rīş şāne müşterek

Ān ki ḫāṣ (16) ān-ı tu bāşed ḫoşterek

Ḥāṣılı az ur ṣaḳala (17) müşterek oldıġı ḥālde ṭarağı yaʿnī kimseniñ [232b] (1) ṭarağıyla saç ve ṣaḳalını ṭarama. Ol ṭaraḳ ki saña (2) maḫṣūṣ ve seniñdir ziyāde ḫoş olur.

Fā'ide: (3) ***Müşterek***, ***şāne***'den ḥālidir. ***Ān ki***, ān şāne ki (4) taḳdīrindedir. ***Ān-ı tu*** daḫi seniñdir dimekdir. ***Rīş***, (5) ṣaḳal; ***şāne***, ṭaraḳ maʿnāsınadır.

751.

Ez-gedāyān (6) pārehā-yı nān me-ḫer

Z'ān ki mī-āred faḳīrī ey piser

(7) Ḥāṣılı sāʾillerden etmek pārelerini ṣatun alma (8) yaʿnī ḳapulardan dilenüp cemʿ itmiş olduḳları nesneyi (9) anlardan aḳçe ile ṣatun alma. Ol cihetden ki (10) ey püser, faḳīrliḳ getürür. Zīrā faḳīrden alınan rızḳ, (11) bāʿiṣ-i faḳrdır.

Fāʾide: *Gedāyān*, *gedā*'nıñ cemʿidir. (12) Dilenciler dimekdir. *Pārehā* daḫi keẕālik *pāre*'niñ cemʿidir. (13) *Me-ḫer*, *mīm*'iñ fetḥi ve *ḫā*'nıñ kesriyle nehy-i ḥāżırdır ḫerīden (14) maṣdarından ṣatun almaḳ maʿnāsına. Lākin burada (15) *me-ḫer* fetḥaladır ki püserle ḳāfiye olmaḳdan içün.

752.

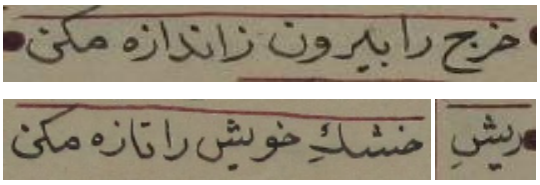
(16) Dūr kon ez-ḫāne tār-ı ʿankebūt

Bāşed ender- (17) māndeneş noḳṣān-ı ḳūt

Ḥāṣılı ḫāneden [233a] (1) örümceginiñ aġını uzaḳ eyle yaʿnī izāle it. Zīrā (2) anıñ ḳalmasında rızḳıñ noḳṣānı olur yaʿnī (3) örümceginiñ ḫāneniñ eṭrāfında ḳalmasında mūceb-i (4) noḳṣān-ı rızḳ olur.

Fāʾide: *Tār-ı ʿankebūt*, örümceginiñ (5) aġı dimekdir.

753.

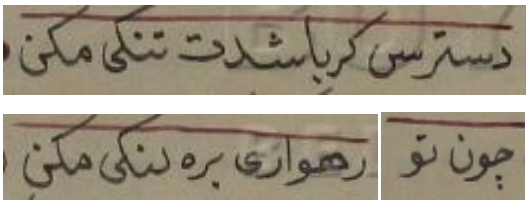

Ḫarc-rā bīrūn zi-endāze me-kon

Rīş-i (6) ḫuşk-ı ḫᵛīş-rā tāze me-kon

Ḥāṣılı *ḫarc* u maṣrafı (7) *endāze* vü ḳıyāsdan ṭaşra itme yaʿnī ḥaliñe göre (8) ḫarc it. Zīrā ṣoñra faḳīr olursın ve kendiñiñ (9) ḳurı olan ṣaḳalıñı tāze itme yaʿni saç ve ṣaḳa- (10) lıñı ḳurı iken ṭarama. Zīrā bu daḫi żīḳ-ı rızḳa sebebdir.

754.

(11) Dest-res ger bāşedet tengī me-kon

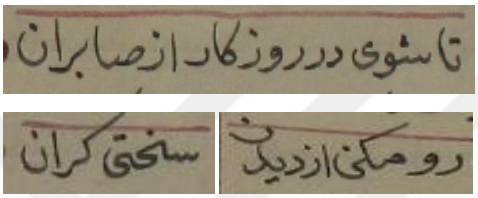
Çün tu (12) reh-vārī be-reh lengī me-kon

Ḥāṣılı eger ***dest-res*** (13) saña olur ise yaʿnī zengin iseñ ṭarlıḳ itme (14) yaʿnī vüsʿatiñe göre ḫarc it. Zīrā çünki sen yolcı- (15) sın. Yolda aḳsaḳlıḳ itme yaʿnī āḫirü'l-emr saña (16) mevt gelecek. Rıżā-yı Ḫudā içün ḫarc-ı māl itmekde (17) ṭopallıḳ itme yaʿnī hemān beẕl ü iḥsān it dimekdir.

[233b] (1) **Fā'ide:** ***Reh-vār***, yolcı maʿnāsınadır. Āḫirinde olan (2) ***yā*** ḫiṭāb içündür ki yolcısın dimekdir. ***Be-reh***'de (3) olan ***bā***, ẓarfiyyet içündür. ***Reh***, yol dimekdir ki rāh'dan (4) muḫaffefdir. Vezn içün hemzesi ḫaẕf olunmuşdur. (5) ***Lengī***, ***lām***'ıñ fetḥiyle aḳsaḳlıḳ ve ṭopallıḳ maʿnāsına- (6) dır. Zīrā āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür (7) ***tengī*** gibi.

Der-Beyān-ı Fevā'id-i Ṣabr Mī-Gūyed

755.

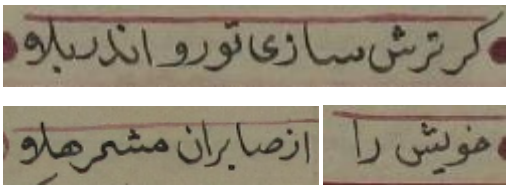
(8) Tā şevī der-rūzgār ez-ṣābirān

Rū me-kon ez-dīden-i (9) saḫtī girān

Ḥāṣılı ***tā*** ki rūzgārda ṣābirlerden (10) olasın yüziñi ḳayıtlıḳ görmekden ṣaḳīl itme. (11) El-ḥāṣıl yüziñi miḥnet-i şiddet görmekden ṣaḳīl itme (12) ve ne derde mübtelā oldum diyü giryeü'l-vech olmayup (13) bār-ı belāyı çek zīrā ṣābirler gürūh u zümresinden (14) olasın ve ecr-i bī-ġāye vü naṣīb-i lā-nihāye bulasın (15) dimekdir.

Fā'ide: Mıṣrāʿ-ı evvel, mıṣrāʿ-ı ṣāniye ʿilletdir. (16) ***Girān***, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle ṣaḳīl maʿnāsınadır.

756.

(17) Ger turş sāzī tu rū ender-belā

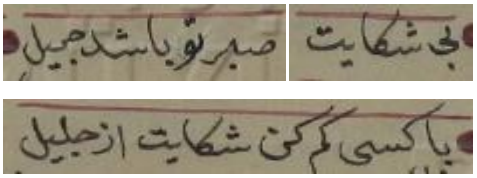
Ḫ''iş-rā [234a] (1) ez-ṣābirān meşmer helā

Ḥāṣılı eger sen yüziñi (2) belā vaḳt ü ḥālinde ekşi düzer iseñ yaʿnī giryeü' (3) l-vech olur iseñ āgāh ol kendiñi ṣābirlerden (4) ṣayma. Zīrā ṣābir-i ḥaḳīḳī odur ki belā vü ḳażāya rāżī (5) ola.

Fā'ide: ***Turş***, ***tā***'nıñ żammı ve ***rā*** ile ***şīn***'iñ sükūnıyla (6) ekşi maʿnāsınadır. ***Meşumer***, iki ***mīm***'iñ fethi ve ***şīn***'iñ (7) żammıyla nehy-i ḥāżırdır. Lākin burada li-ecli'l-vezn

şīn’iñ (8) żammesi iskān olunur. ***Helā***, ***hā’***nıñ fetḥiyle elā maʿnāsına (9) ḥarf-i tenbīhdir ki āgāh ol dimekdir.

757.

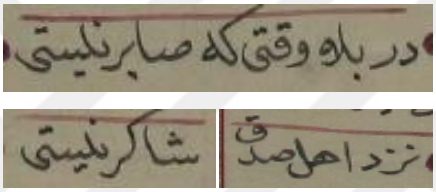

Bī-şikāyet (10) ṣabr-ı tu bāşed cemīl

Bā-kesī kem kon şikāyet ez-celīl

(11) Ḥāṣılı şikāyetsiz seniñ ṣabrıñ cemīl ü güzel olur. Bu cihetden (12) Allāhu Celīl’den bir kimseye şikāyeti az it yaʿnī hīç (13) itme. Zīrā Allāh’dan geleni ḫalḳ izāle vü defʿ itmege ḳādir (14) degildir.

758.

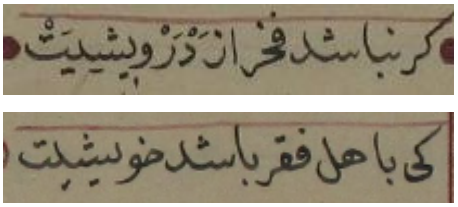

Der-belā vaḳtī ki ṣābir nīstī

Nezd-i ehl-i ṣıdḳ (15) şākir nīstī

Ḥāṣılı bir ***belā*** vaḳtindeki ***ṣābir*** (16) degilsin ***ehl-i ṣıdḳ*** yaʿnī ehl-i ḥaḳīḳat ʿindinde (17) Ḫudā’ya ***şākir*** degilsin. Zīrā ehl-i ḥaḳīḳat nezdinde **[234b]** (1) belāya ṣabr itmeyeniñ şükrine iʿtibār yoḳdur. (2) Çünki ṣabr ile şükr umūr-ı iżāfiyyedendir ki biri (3) birinden ayrılmaz.

759.

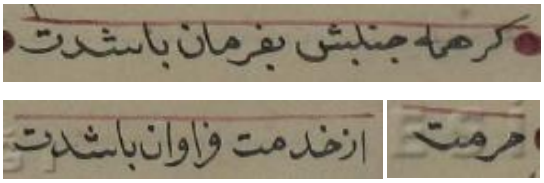
Ger ne-bāşed faḫr ez-dervīşiyet

(4) Key be-ehl-i faḳr bāşed ḫᵛīşiyet

Ḥāṣılı eger saña (5) dervīşlikden faḫr olmaz ise yaʿnī dervīşlikden (6) ḫoşlanmaz iseñ ḳaçan saña ehl-i faḳr ile ḫaşımlıḳ (7) olur yaʿnī olmaz. ***Ehl-i faḳr’***dan murād, ehl-i ḥaḳīḳatdir ki (8) mürşid-i kāmil dimekdir.

Fā'ide: *Dervīşiyet* de olan (9) *tā-i ḫiṭāb*, maʿnāda ***ne-bāşed***'e muḳayyeddir ki ne-bāşedet (10) dimekdir. *Ḫ^vīşiyet* deki *tā-i ḫiṭāb* daḫi keẕālik maʿnāda (11) ***bāşed***'e muḳayyeddir. *Ḫ^vīş* burada ḫaşım maʿnāsınadır.

760.

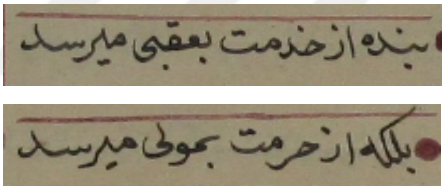
(12) Ger heme cünbiş be-fermān bāşedet

Ḥürmet (13) ez-ḫidmet firāvān bāşedet

Ḥāşılı eger seniñ (14) cümle ḥareketiñ ***fermān***-ı Ḫudā ile olur ise yaʿnī (15) Allāhu Teʿālā'nıñ emrine iṭāʿat ider iseñ (16) seniñ ḥürmet ü ʿizzetiñ ḫidmetiñden firāvān (17) olur yaʿnī Ḥaḳḳ'a iṭāʿatiñ sebebiyle ḥürmet ü şerefiñ **[235a]** (1) çoḳ olur.

Fā'ide: *Cünbiş*, ḥareket maʿnāsınadır. (2) *Bāşedet* deki *tā-i ḫiṭāb*, maʿnāda ***cünbiş***'e muḳayyeddir ki (3) cünbişet dimekdir. Mışrāʿ-ı şānīdeki ***bāşed***'de olan (4) *tā-i ḫiṭāb* daḫi keẕālik maʿnāda ***ḥürmet***'e muḳayyeddir ki (5) ḥürmetet dimekdir.

761.

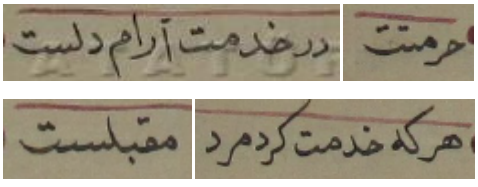
Bende ez-ḫidmet be-ʿuḳbā mī-resed

(6) Belki ez-ḥürmet be-Mevlā mī-resed

Ḥāşılı ḳul Allāh'ıñ (7) ḫidmetinden mükāfāt ve Cennet'e irişüp belki ***ḫidmeti*** (8) sebebiyle ***ḥürmet*** ü ʿizzetden efendi-i ḥaḳīḳīye irişür (9) yaʿnī ol pādşāh-ı bī-enbāz u ḫudāvendigār-sāz (10) hażretinden ḫaber-dār olur.

Fā'ide: *Ḫidmet* den murād (11) beş vaḳt namāz ve emrine iṭāʿatdir. ***ʿUḳbā***, ***ʿayn***'ıñ (12) żammı ve ***ḳāf***'ıñ sükūnıyla mükāfāt dimekdir.

762.

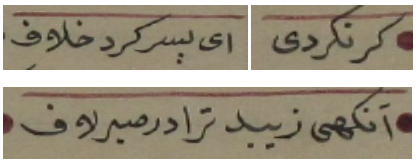

Ḥürmetet (13) der-ḫidmet-ārām-ı dilest

Her ki ḫidmet kerd merd-i (14) muḳbilest

Ḥāṣılı seniñ ***ḫürmetiñ ḫidmetde*** (15) ḳalbiniñ ḳarārıdır yaʿnī ḫidmet-i Ḥaḳ'da rabṭ-ı ḳalb (16) idüp sükūnet ü ārām bulmaḳdır. Eger nefs-perver olur iseñ (17) ḳaçan ***ḫürmet*** bulursın yaʿnī bulamazsın. Her kimse ki [235b] (1) Allāh'ıñ ***ḫidmetiñi*** itdi, o kimse muḳbil olan insāndır (2) yaʿnī esbāb-ı saʿādete muvaffaḳ olan erdir.

763.

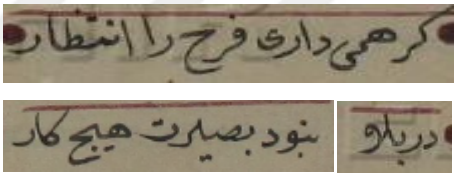
Ger ne-gerdī (3) ey piser gird-i ḫilāf

Ān gehī zībed tu-rā der-ṣabr lāf

(4) Ḥāṣılı ey püser! Eger ***ḫilāfiñ*** eṭrāfında ṭolanmaz iseñ (5) yaʿnī Ḫudā'nıñ emrine muḫālefet ṭarafında olmayup emrine (6) imtiṣāl ider iseñ andan ṣoñra saña ***ṣabrda lāf*** (7) yaraşur yaʿnī ben ṣābirim dimek saña yaḳışur ve yaraşur.

(8) **Fā'ide:** ***Ne-gerdī***, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle mużāriʿ-i (9) muḫāṭab-ı menfīdir. Gerdīden maṣdarındandır ki (10) dönmek dimekdir. ***Gird***, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle eṭrāf (11) maʿnāsınadır.

764.

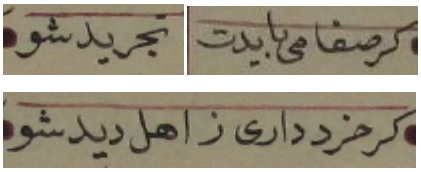
Ger hemī dārī feraḥ-rā intiẓār

Der-belā (12) ne-b'ved baṣīret hīç kār

Ḥāṣılı eger ***ferāḥ*** içün (13) intiẓār ṭutar iseñ yāḫūd ***ferāḥa*** muntaẓır olur iseñ. (14) Evvelki maʿnā ***rā***'nıñ edāt-ı taḫṣīṣ oldıġını beyāndır. (15) İkinci maʿnā daḫi edāt-ı ṣıla murād oldıġına göredir. (16) ***Belā*** vaḳt ü ḥālinde ṣabr eyle. Seniñ hīç işiñ (17) olmaz yaʿnī feraḥa muntaẓır olana ṣābir dinilmez. [236a]

(1) Der-Beyān-ı Tecrīd ü Tefrīd Mī-Güyed

765.

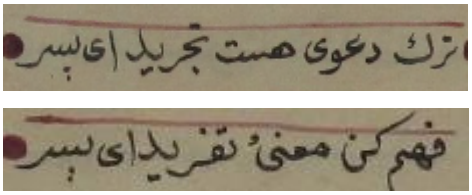

Ger ṣafā mī-bāyedet (2) tecrīd şev

Ger ḫıred dārī zi-ehl-i dīd şev

Ger ṣafā, (3) eger ṣafā-yı ḳalb. ***Mī-bāyedet***, saña gerek ise yaʿnī (4) ṣafā-yı ḳalbiñ var ise. ***Tecrīd şev***, mücerred ol. (5) ***Ger ḫıred dārī***, eger ʿaḳl ṭutar iseñ yaʿnī ʿaḳlıñ (6) var ise. ***Zi-ehl-i dīd***, ehl-i müşāhededen. (7) ***Şev***, ol.

766.

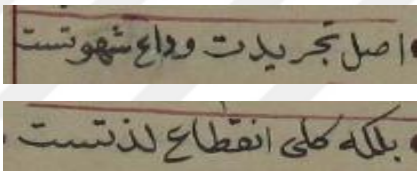

Terk-i daʿvā hest tecrīd ey piser

(8) Fehm kon maʿnā-ı tefrīd ey piser

Terk-i daʿvā, daʿvāyı (9) terk itmek. ***Hest tecrīd***, tecrīddir. ***Ey piser***, (10) ey oġul! Yaʿnī ey püser! Ehl-i ṭarīḳat ʿindinde ***tecrīd***iñ (11) maʿnāsı daʿvāyı terk itmekdir yoḫsa ṣoyunup (12) çırçıplaḳ olmaḳ degildir. ***Fehm kon***, añla. ***Maʿnā-ı*** (13) ***tefrīd***, tefrīdiñ maʿnāsını. Ey püser, ey oġul! (14) Yaʿnī ey püser! ***Tecrīdiñ*** maʿnāsını bildiñ şimdi ***tefrīdiñ*** (15) maʿnāsını fehm it.

767.

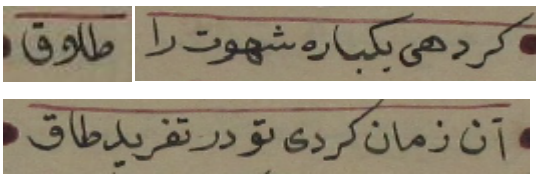

Aṣl-ı tecrīdet vedāʿ-ı şehvetest

(16) Belki küllī inḳıṭāʿ-ı leẕẕetest

Aṣl-ı tecrīdet, (17) seniñ tecrīdiniñ aṣl u ḥaḳīḳati. ***Vedāʿ-ı şehvetest***, **[236b]** (1) şehvetiñ terkidir yaʿnī ṭabīʿatı ıṣlāḥ itmekdir. (2) ***Belki küllī***, belki külliyyen. ***İnḳıṭāʿ-ı leẕẕetest***, leẕẕetiñ (3) inḳıṭāʿıdır yaʿnī nefsi ıṣlāḥ idüp (4) hevāsını kesmekdir.

768.

Ger dihī yek-bāre şehvet-rā (5) ṭalāḳ

Ān zamān kerdī tu der-tefrīd ṭāḳ

(6) ***Ger dihī***, eger virir iseñ. ***Yek bāre***, bir kere. (7) ***Şehvet-rā***, şehevāta. ***Ṭalāḳ***, ṭalāḳ yaʿnī (8) eger bir kere şehevāt-ı nefse ṭalāḳ virir iseñ. (9) El-ḥāṣıl şehevāt-ı nefsi terk ider iseñ.

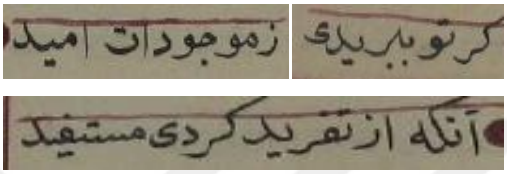
Ān zamān, (10) ol vaḳt. *Kerdī*, olursın. *Tu*, sen. (11) *Der-tefrīd*, tefrīdde yaʿnī yek-tālıḳda. *Ṭāḳ*,

(12) tek ve bī-emṣāl.

Ḥāṣılı şehevāt-ı nefse ṭalāḳ (13) virir iseñ ol vaḳt *tefrīdde* bī-emṣāl olursın (14) dimekdir.

Fāʾide: *Ṭalāḳ*, *ṭāʾ* nıñ fetḥiyle ʿavret ḳoca- (15) sından boş olmaḳ maʿnāsınadır. Lākin burada (16) şehevāt-ı nefse ṭalāḳ virir iseñ dimek kināyetdir (17) şehevāt-ı nefsi terk itmekden.

769.

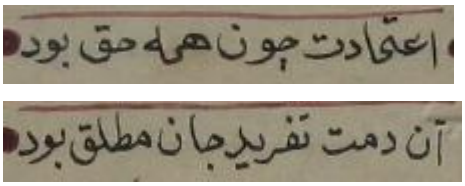
Ger tu bubrīdī [237a] (1) zi-mevcūdāt ümīd

Ān geh ez-tefrīd kerdī müstefīd

(2) *Ger tu*, eger sen. *Bubrīdī*, keserseñ. *Zi-mevcūdāt*, (3) mevcūdātdan. *Ümīd*, recāyı. *Ān geh*,

(4) ol vaḳt. *Ez-tefrīd*, tefrīdden. *Kerdī*, olursın. (5) *Müstefīd*, istifāde idici yaʿnī fāʾidelenici (6) olursın dimekdir.

770.

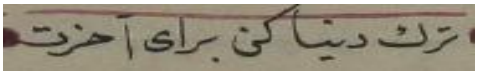
İʿtimādet çün heme ber[250]*-Ḥaḳ buved*

(7) Ān demet tefrīd-i cān muṭlaḳ buved

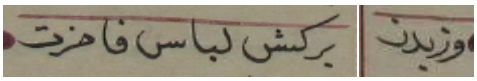
İʿtimādet, seniñ (8) iʿtimādıñ. *Çün*, çünki. *Heme ber-Ḥaḳ buved*, cümlesi (9) Ḫudāʾya olur ise. *Ān demet tefrīd-i cān*, (10) ol vaḳt seniñ cānıñ tefrīdi. *Muṭlaḳ buved*, (11) muṭlaḳ olur yaʿnī ḳayddan ḳurtulup Allāhu Teʿālāʾya (12) vaḥdetde mülāḳī olursın dimekdir.

Fāʾide: (13) *Ān demet* deki *tāʾ* ḫiṭāb maʿnāda *cān'a* muḳayyeddir ki (14) cānet dimekdir.

771.

[250] "-ber" ön eki burada unutularak yazılmamıştır.

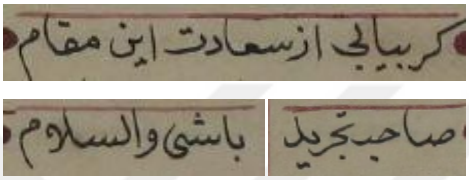
Terk-i dünyā kon berāy-ı āḫiret

V'ez-beden (15) ber-keş libās-ı fāḫiret

Terk-i dünyā, dünyāyı (16) terk. ***Kon***, eyle. ***Berāy-ı āḫiret***, āḫiret içün (17) yaʿnī eger āsāyiş-i āḫireti ister iseñ terk-i dünyā [237b] (1) it. ***V'ez-beden***, ve bedenden. ***Ber-keş***, çek (2) çıḳar. ***Libās-ı fāḫiret***, seniñ fāḫir olan (3) libāsını.

Yaʿnī debdebe ve rāḥatı terk idüp ʿabā-pūş (4) olup miḥnet-keş ol ki Ḫudā'yı müşāhede idesin.

772.

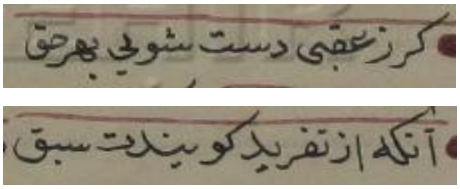
(5) Ger be-yābī ez-saʿādet īn maḳām

Ṣāḥib-i tecrīd (6) bāşī ve's-selām

Ger be-yābī, eger bulur iseñ. (7) ***Ez-saʿādet***, saʿādetden. ***Īn maḳām***, bu maḳāmı (8) yaʿnī saʿādet-i uḫreviyyeden terk-i dünyāyı bulur iseñ. (9) ***Ṣāḥib-i tecrīd bāşī***, ṣāḥib-i tecrīd olursın.

(10) ***V'es-selām***, ve's-selāmu aʿleyke yaʿnī söz burada (11) tamām oldı dimekdir.

773.

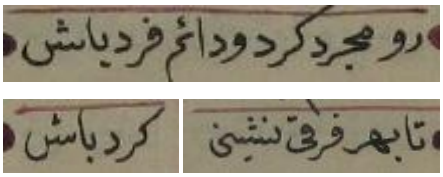

Ger zi-ʿuḳbā dest şūyī behr-i Ḥaḳ

(12) Ān geh ez-tefrīd güyendet sebaḳ

Ger zi-ʿuḳbā, (13) eger āḫiretden. ***Dest şūyī***, el yıḳar iseñ. (14) ***Behr-i Ḥaḳ***, Ḫudā içün. Yaʿnī vuṣlat-ı Ḥaḳ içün niʿmet-i (15) āḫiretden fāriġ olur iseñ. ***Ān geh***, ol vaḳt. (16) ***Ez-tefrīd***, tefrīdden. ***Güyendet sebaḳ***, saña (17) ders söylerler; taʿlīm iden Allāhu Teʿālā ḥażretleridir. [238a] (1) Lākin burada cemīʿ ṣīġasıyla geldigi taʿẓīm içündür.

774.

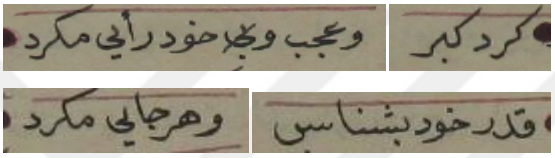
(2) Rev mücerred gerd ü dā'im ferd bāş

Tā be-her farḳī nişīnī (3) gerd bāş

Rev, git. ***Mücerred gerd***, mücerred ol. (4) ***Ü dā'im ferd bāş***, ve dā'imā yalñız ol. ***Tā be-her farḳī***, (5) tā ki her bir depeye. ***Nişīnī***, oturasın. ***Gerd bāş***, (6) toz ol yaʿnī tevāʿżuʿda toz gibi ol ve kendiñi (7) hīç bil zīrā toz depeye ḳondığı gibi sen daḫi başlar (8) tācı olursın.

Fāʿide: Mışrāʿ-ı evveldeki ***gerd***, kāf-ı (9) Fārsīniñ feṯḥiyle gerdīden maṣdarından fiʿl-i (10) emrdir şev maʿnāsına. ***Farḳī'*** de ***yā*** vaḥdet içündür. (11) ***Farḳ***, iki nesneniñ birbirinden muġāyeretleri ve başıñ (12) depesi ve iki şeyʾi yek-dīgerinden ẕihnen veyā ʿamelen (13) ayırmaḳ dimekdir. Mışrāʿ-ı ṯānīdeki ***gerd*** daḫi keẕālik kāf-ı (14) Fārsīniñ feṯḥiyle toz maʿnāsınadır.

775.

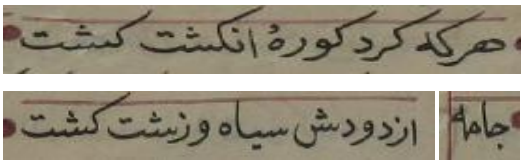

Gird-i kibr (15) ü ʿucb u ḫodrāyī me-gerd

Ḳadr-i ḫod beşnās (16) ü her cāyī me-gerd

Gird-i kibr ü ʿucb, kibr ve ʿucbuñ eṭrāfında. (17) ***U ḫodrāyī***, ve kendi fikrlülük eṭrāfında. ***Me-gerd***, [238b] (1) ṭolanma yaʿnī kibr ü taʿaẓẓum itmeniñ ve kendi reʾy (2) ü ʿaḳlına maġrūrluḳ eṭrāfında ṭolaşma zīrā bunlar (3) ṣıfāt-ı ẕemīmedendir. ***Ḳadr-i ḫod***, kendi ḳadr u miḳdārını. (4) ***Beşnās***, añla. ***Ü her cāyī***, ve her bir yeri. (5) ***Me-gerd***, ṭolanma. Yaʿnī öteye beriye gidüp ʿarż-ı (6) ḥācet itme zīrā Ḥaḳ'dan ġayrı kimseniñ elinden (7) bir iş gelmez.

776.

Her ki gird-i kūre-i enkişt geşt

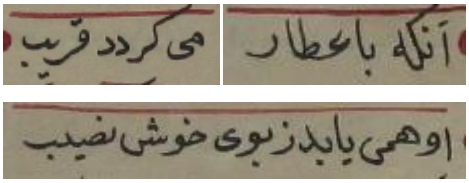
Cāme (8) ez-dūdeş siyāh ü zişt keşt

Her ki, her kimse ki. (9) ***Gird-i kūre-i enkişt***, kömür yaḳdıḳları maḥalliñ eṭrāfında. (10) ***Geşt***, döndi. ***Cāme***, o kimseniñ libāsı dimekdir ki (11) cāmeş taḳdīrindedir. ***Ez-dūdeş***, ol kömürüñ

(12) dütününden. ***Siyāh u zişt keşt***, siyāh ve çirkīn (13) oldı. El-ḥāṣıl her kimse ki kömür yaḳdıḳları maḥalliñ (14) eṭrāfında döndi, anıñ cāmesi ol kömürüñ duḫānından (15) ***siyāh u zişt*** oldı dimek kināyetdir eyü kimse ile (16) ülfet ü maḥabbet iden eyü olur, kötü kimse ile ülfet (17) iden fenā olur dimeden.

Fā'ide: ***Gird***, kāf-ı Fārsīniñ **[239a]** (1) kesriyle eṭrāf maʿnāsınadır. ***Kūre***, ***kāf-ı ʿArabī*** niñ (2) żammıyla ocaḳdır. ***Enkişt***, feṭḥ-i ***hemze*** ve kesr-i ***kāf-ı ʿArabī*** (3) ve sükūn-ı ***şīn*** ü ***tā*** ile kömür maʿnāsınadır. Ve ***gird-i*** (4) ***kūre-i enkişt***, terkīb-i iżāfīdir. Evvelki ***geşt***, (5) kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle, geşten maṣdarından (6) māżīdir döndi maʿnāsına. İkinci ***keşt***, (7) ***kāf-ı ʿArabī*** ile oldı dimekdir.

777.

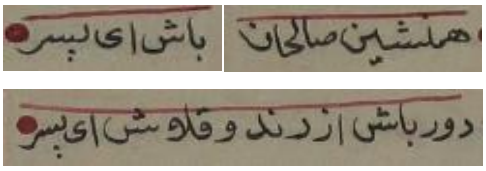
Ān ki bā-ʿAṭṭār (8) mī-kerded ḳarīb

Ū hemī yābed zi-būy-ı ḫoş naṣīb

(9) ***Ān ki***, ol kimse ki. ***Bā-ʿAṭṭār***, ʿAṭṭār'a. ***Mī-kerded*** (10) ḳarīb, yaḳīn olur. ***Ū***, o kimse. ***Hemī yābed***, (11) bulur. ***Zi-būy-ı ḫoş***, güzel olan ḳoḳudan. (12) ***Naṣīb***, behre.

El-ḥāṣıl ol kimse ki ʿaṭṭār dükkānına (13) ḳarīb olur o kimse dükkāndaki güzel olan (14) ḳoḳudan naṣīb bulur dimekdir ki beyt-i meẕkūrı (15) teʾkīddir. Ve burada nāẓım ḳuddise sırrahu ʿAṭṭār olmaġla (16) ke-ennehü remz ider ki sālik-i ṭarīḳ-i Ḥaḳ olanlardan (17) her kim ki şeyḫ ʿAṭṭār'a ḳarīb ve pendiyle ʿāmil olur ise **[239b]** (1) būy-ı ḥaḳīḳīden behre-dār olur.

778.

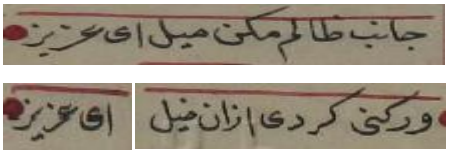
Hem-nişīn-i ṣāliḥān (2) bāş ey piser

Dūr-bāş ez-rind ü ḳallāş ey piser

(3) ***Hem-nişīn-i ṣāliḥān***, ṣāliḥleriñ hem-ṣoḥbeti. ***Bāş***, (4) ol. ***Ey püser***, ey oġul! ***Dūr-bāş***, uzaḳ ol. (5) ***Ez-rind***, günāh-kārdan. ***Ü ḳallāş***, ve müflisden. (6) ***Ey piser***, ey oġul!

Fā'ide: ***Rind***, ***rā'***nıñ kesri ve ***nūn*** (7) ile ***dāl'***ıñ sükūnıyla günāh-kār u fāsıḳ maʿnāsınadır. (8) ***Ḳallāş***, naṣṣār vezninde ḫarābātī vü müflis dimekdir.

779.

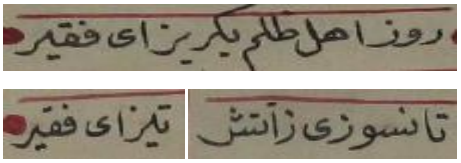
(9) Cānib-i ẓālim me-kon meyl ey ʿazīz

V’er konī gerdī ez-ān ḫayl (10) ey ʿazīz

Cānib-i ẓālim, ẓālimiñ ṭarafına. ***Me-kon meyl***, (11) meyl ü maḥabbet itme. ***Ey ʿazīz***, ey şerīf! ***V’er konī***, (12) ve eger meyl ider iseñ dimekdir ki taḳdīri ***v’er konī*** (13) ***meyl’***dir. Mā-ḳabli ḳarīnesiyle meyl maḫẕūfdur. (14) ***Gerdī ez-ān ḫayl***, ol cemāʿatden olursın (15) yaʿnī ẓālimler gürūhundan olursın. ***Ey ʿazīz***, (16) ey şerīf!

Fā’ide: ***Gerdī***, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle (17) mużāriʿ-i muḫāṭabdır şevī maʿnāsına. ***Ḫayl***, ***ḫā’***nıñ **[240a]** (1) fetḥi ve ***yā***ile ***lām***’ıñ sükūnıyla cemāʿat maʿnāsınadır.

780.

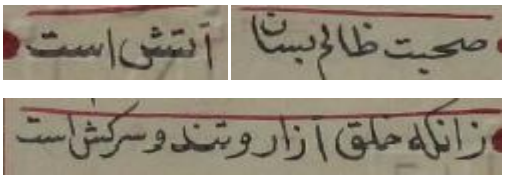
(2) Rev zi-ehl-i ẓulm begrīz ey faḳīr

Tā ne-sūzī z’āteş-i (3) tīz ey faḳīr

Rev, git. ***Zi-ehl-i ẓulm***, ehl-i ẓulmden. (4) ***Begrīz***, ḳaç. ***Ey faḳīr***, ey dervīş! ***Tā ne-sūzī***, (5) tā ki yanmayasın. ***Z’āteş-i tīz***, keskin olan (6) āteşden yaʿnī cehennemiñ şedīd olan āteşinden. (7) ***Ey faḳīr***, ey dervīş!

El-ḥāṣıl ẓālim kimse ile (8) ülfet itmek degil belki yanına bile uġrama. Zīrā anıñ (9) ṭarafına meyl itmiş olursın.

781.

Ṣoḥbet-i ẓālim besān-ı (10) āteş est

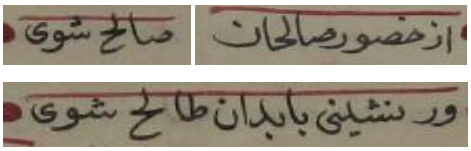
Z’ān ki ḫalḳ āzār ü tünd ü serkeş est

(11) ***Ṣoḥbet-i ẓālim***, ẓālimiñ ṣoḥbeti. ***Besān-ı āteş est***, (12) āteş gibidir. ***Z’ān ki***, ol sebebden ki. ***Ḫalḳ āzār***, (13) ḫalḳı incidici. ***Ü tünd***, ve sert ü şedīd. (14) ***Ü serkeş est***, ve baş çekicidir yaʿnī bī-muṭīʿdir.

(15) El-ḥāṣıl bu ṣıfatlardan ötüri ṣoḥbet-i ẓālim, āteş (16) gibidir.

Fā’ide: ***Besān***, bā-i ʿArabī’niñ fetḥiyle gibi (17) maʿnāsına edāt-ı teşbīhdir.

782.

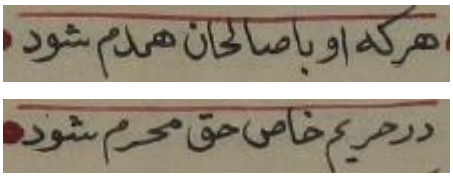

Ez-ḥużūr-ı ṣāliḥān [240b] (1) ṣāliḥ şevī

Ver nişīnī bā-bedān ṭāliḥ şevī

(2) ***Ez-ḥużūr-ı ṣāliḥān***, ṣāliḥleriñ meclisine ḥāżır olmaḳdan. ***Ṣāliḥ*** (3) ***şevī***, ṭoġrı olursın. ***Ver nişīnī bā-bedān***, ve eger (4) bedler ile oturur iseñ. ***Ṭāliḥ şevī***, fāsıḳ (5) olursın.

783.

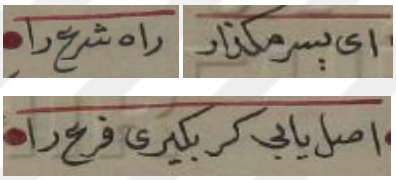

Her ki ū bā-ṣāliḥān hem-dem şeved

(6) Der-ḥarīm-i ḫāṣṣ-ı Ḥaḳ maḥrem şeved

Her ki ū, her kimse ki (7) o kimse. ***Bā-ṣāliḥān***, ṣāliḥler ile. ***Hem-dem şeved***, (8) hem-ṣoḥbet olur. ***Der-ḥarīm-i ḫāṣṣ-ı Ḥaḳ***, Ḥaḳḳ'ıñ ḫāṣ (9) olan ḥaremine. ***Maḥrem şeved***, maḥrem olur yaʿnī (10) ol kimse vāḳıf-ı esrār-ı ḥaḳīḳī olur.

784.

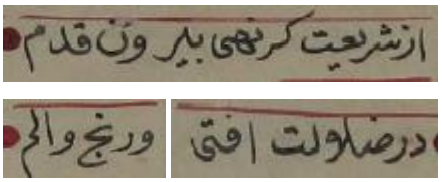
Ey piser me-g'ẕār (11) rāh-ı şerʿ-rā

Aṣl yābī ger begīrī ferʿ-rā

Ey piser, (12) ey oġul! ***Me-g'ẕār***, terk itme. ***Rāh-ı şerʿ-rā***, şerʿ (13) olan yolı yaʿnī ṭarīḳ-i müstaḳīmi. ***Aṣl yābī***, (14) aṣlı bulursın yaʿnī maʿrifet ü ḥaḳīḳati bulursın. (15) ***Ger begīrī***, eger ṭutar iseñ. ***Ferʿ-rā***, ferʿi yaʿnī (16) şerīʿati.

El-ḥāṣıl ey püser! Ṭarīḳ-i müstaḳīmi terk itme (17) aṣlı bulursın. Eger ***ferʿi*** ṭutar iseñ yaʿnī eger şerīʿati **[241a]** (1) ṭutar iseñ maʿrifet ü ḥaḳīḳati bulursın dimekdir.

785.

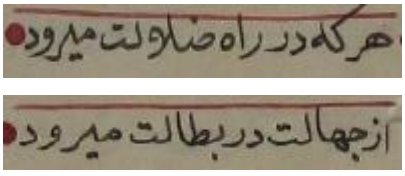

(2) Ez-şerīʿat ger nihī bīrūn ḳadem

Der-ḍalālet üftī (3) vü renc ü elem

Ez-şerīʿat, şerīʿatden. ***Ger nihī bīrūn*** (4) ***ḳadem***, eger ṭaşra ayaḳ ḳor iseñ. ***Der-ḍalālet***, (5) ḍalālete. ***Üftī***, düşersin. ***Vü renc ü elem***, ve renc (6) ve kedere düşersin.

786.

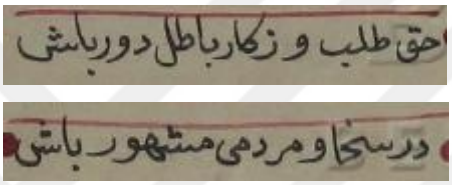
Her ki der-rāh-ı ḍalālet mī-reved

(7) Ez-cehālet der-beṭālet mī-reved

Her ki, her kimse ki. (8) ***Der-rāh-ı ḍalālet mī-reved***, rāh-ı ḍalālete gider yaʿnī (9) ḫilāf-ı şerʿe gider ise. ***Ez-cehālet***, cehāletden (10) yaʿnī cāhilligi cihetinden. ***Der-beṭālet***, bāṭıllıḳ yolunda.

(11) ***Mī-reved***, gider.

787.

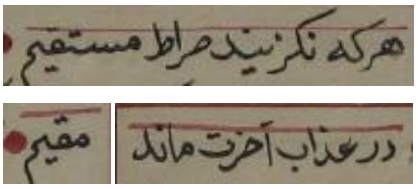

Ḥaḳ ṭaleb v'ez-kār-ı bāṭıl dūr bāş

(12) Der-saḫā vü merdümī meşhūr bāş

Ḥaḳ ṭaleb, Ḥaḳḳ'ı (13) ṭaleb it. ***V'ez kār-ı bāṭıl***, ve bāṭıl olan kārdan. (14) ***Dūr bāş***, uzaḳ ol. Yaʿnī ḫilāf-ı şerʿden ḥaẕer (15) idüp şerʿ-ile ʿāmil ol dimekdir. ***Der-saḫā vü merdümī***, (16) saḫā ve insānlıḳda. ***Meşhūr bāş***, meşhūr (17) ol. Yaʿnī efvāh-ı nāsda ḫayr ile yād ol dimekdir.

788.

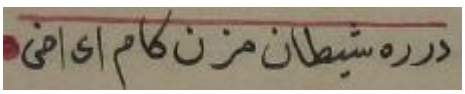

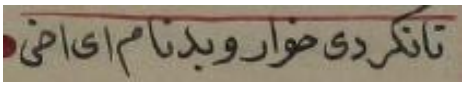
[241b] (1) Her ki negzīned ṣırāṭ-ı müstaḳīm

Der-ʿaẕāb-ı āḫiret māned (2) mukīm

Her ki, her kimse ki. ***Negzīned ṣırāṭ-ı müstaḳīm***, (3) ṭarīḳ-i şerʿi iḫtiyār itmez ise. ***Der-ʿaẕāb-ı āḫiret***, (4) āḫiretiñ ʿaẕābında. ***Māned muḳīm***, ol kimse ebedī (5) vü dāʾimī ḳalur. Zīrā ***ṣırāṭ-ı müstaḳīmden*** bi'l-külliyye ḫāric (6) olan kāfirdir.

789.

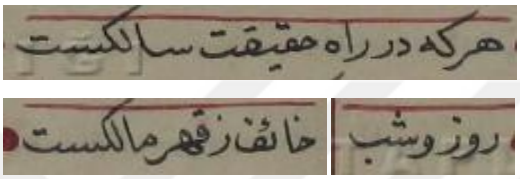
Der-reh-i şeyṭān me-zen gām ey āḫī

(7) Tā ne-kerdī ḫ^{v}*ār u bed-nām ey āḫī*

Der-reh-i şeyṭān, şeyṭān'ıñ (8) yoluna. ***Me-zen gām***, adım urma yaʿnī ayaḳ başma (9) dimekden kināyetdir. ***Ey āḫī***, ey ḳarındāş! ***Tā ne-kerdī***, (10) tā ki olmayasın. ***Ḫ*^{v}*ār u bed-nām***, ẕelīl ve yaramaz adlu. (11) ***Ey āḫī***, ey ḳarındāş!

Fā'ide: ***Reh-i şeyṭān***'dan murād, (12) rāh-ı ḍalāletdir. ***Gām***, kāf-ı Fārsīyle adım maʿnāsınadır.

790.

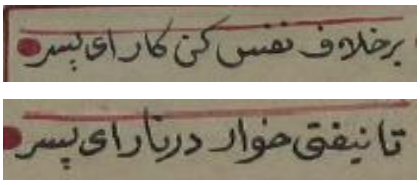

(13) Her ki der-rāh-ı ḥaḳīḳat sālikest

Rūz u şeb (14) ḫā'if zi-ḳahr-ı mālikest

Her ki, her kimse ki. ***Der-rāh-ı*** (15) ***ḥaḳīḳat***, ḥaḳīḳatiñ yoluna yaʿnī ṭarīḳ-i ehlu'llāha. (16) ***Sālikest***, gidicidir. ***Rūz u şeb***, gündüz (17) ve gice. ***Ḫā'if zi-ḳahr-ı mālikest***, mālik olan Ḫudā'nıñ **[242a]** (1) ḳahrından ḳorḳıcıdır.

791.

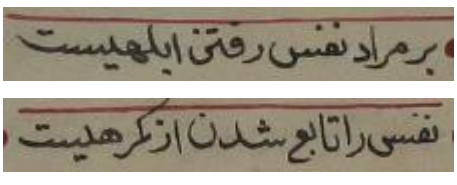

Ber-ḫilāf-ı nefs kon kār ey piser

(2) Tā ne-yüftī ḫ^{v}*ār der-nār ey piser*

Ber-ḫilāf-ı nefs, nefsiñ (3) ḫilāfına. ***Kon kār ey piser***, ey oġul, iş eyle! Yaʿnī (4) mücāhede üzere ol. ***Tā ne-yüftī***, tā ki düşmeyesin. (5) ***Ḫ*^{v}*ār***, ẕelīl oldıġıñ ḥālde. ***Der-nār***, nār-ı cehenneme. (6) ***Ey piser***, ey oġul!

792.

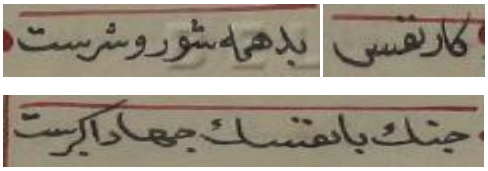

Ber-murād-ı nefs reften eblehīst

(7) Nefs-rā tābiʿ şoden ez-güm-rehīst

Ber-murād-ı nefs reften, (8) nefsiñ murād u hevāsına gitmek. ***Eblehīst***, (9) aḥmaḳlıḳdır. ***Nefs-rā***, nefse. ***Tābiʿ şoden***, (10) tābiʿ olmaḳ. ***Ez-güm-rehīst***, güm-rāhlıḳdır. Yaʿnī nefse (11) tābiʿ olmaḳ ṭarīḳ-i müstaḳīmden çıḳmaḳdır.

793.

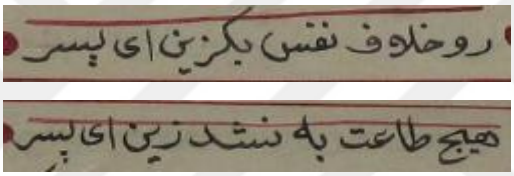

Kār-ı nefs-i (12) bed heme şūr u şerest

Ceng-i bā-nefsek cihād-ı ekberest

(13) ***Kār-ı nefs-i bed***, fenā olan nefsiñ işi. ***Heme*** (14) ***şūr u şerest***, cümlesi fitne ve şerdir, ḫayra dāʾir işi (15) yoḳdur zīrā şeyṭāndır. ***Ceng-i bā-nefsek***, nefs-i ẕelīl (16) ile ceng itmek. ***Cihād-ı ekberest***, büyük olan (17) cengdir.

794.

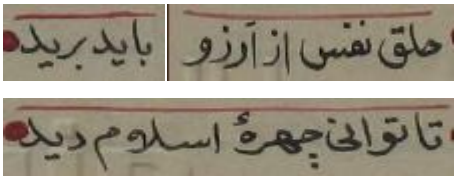

Rev ḫilāf-ı nefs be-gʾzīn ey piser

[242b] (1) Hīç ṭāʿat bih ne-şod zʾīn ey piser

Rev, git. (2) ***Ḫilāf-ı nefs***, nefsiñ ḫilāfını. ***Be-gʾzīn***, iḫtiyār eyle. (3) ***Ey piser***, ey oġul! Yaʿnī hevā-yı nefse tābiʿ olmayup (4) dāʾimā muḫālefet üzerine ol dimekdir. ***Hīç ṭāʿat***, aṣlā (5) ṭāʿat. ***Bih***, eyü. ***Ne-şod***, olmadı. ***Zʾīn***, bundan (6) yaʿnī muḫālefet-i nefsden. ***Ey piser***, ey oġul! El-ḥāṣıl (7) ey püser! Nefse muḫālefet üzerine ol ki bundan eyü (8) aṣlā ṭāʿat olmadı yaʿnī hevā-yı nefsi şikest (9) itmek cümle ṭāʿātiñ nīkteridir.

795.

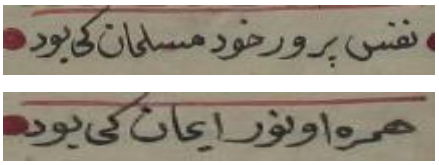

Ḫalḳ-ı nefs ez-ārzū (10) bāyed borīd

Tā tüvānī çehre-i İslām dīd

Ḫalḳ-ı nefs, (11) nefsiñ boġazını. ***Ez-ārzū***, ārzūdan. (12) ***Bāyed borīd***, kesmek gerekdir. ***Tā tüvānī***, zīrā ḳādir (13) olasın. ***Çehre-i İslām***, İslām-ı ḥaḳīḳīniñ çehresini. (14) ***Dīd***, görmege.

796.

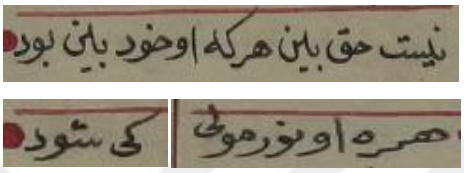

Nefs-perver ḫod müselmān key buved

(15) Hem-reh-i ū nūr-ı īmān key buved

Nefs-perver, nefs besleyici. (16) ***Ḫod müselmān key buved***, ḳaçan müselmān olur yaʿnī olmaz. (17) ***Hem-reh-i ū***, o kimseye yoldāş. ***Nūr-ı īmān key buved***, [243a] (1) īmānıñ nūrı ḳaçan olur yaʿnī olmaz. El-ḥāṣıl insān (2) rūḥ-perver olmalı ki nūr-ı īmān aña hem-rāh ola.

797.

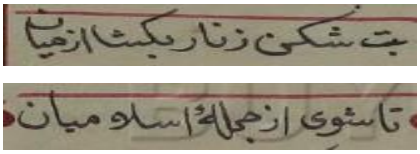
(3) Nīst Ḥaḳ-bīn her ki ū ḫod-bīn buved

Hem-reh-i ū nūr-ı Mevlā (4) key şeved

Nīst, degildir. ***Ḥaḳ-bīn***, Ḫudā'yı görici. (5) ***Her ki ū***, her kimse ki o kimse. ***Ḫod-bīn buved***, kendini (6) görici ve begenici ola. Yaʿnī her kimse ki ḫod-bīndir (7) o kimse Ḥak-bīn degildir. ***Hem-reh-i ū***, o kimseye yoldāş. (8) ***Nūr-ı Mevlā***, Ḥaḳḳ'ıñ nūrı. ***Key şeved***, ḳaçan olur yaʿnī

(9) olmaz. El-ḥāṣıl ***ḫod-bīn*** ü ḫod-pesend olan kimseniñ (10) hem-rāhı ẓulmet-i nefs olur.

798.

Büt-şiken zünnār be-güşā ez-miyān

(11) Tā şevī ez-cümle-i İslāmiyān

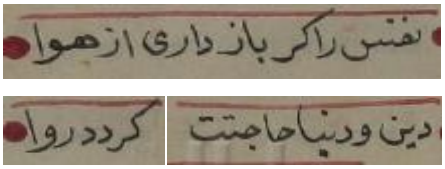
Büt, büti yaʿnī (12) nefsi. ***Şiken***, ḳır. ***Zünnār***, zünnārı yaʿnī kāfirleriñ (13) ḳuşaġını. ***Be-güşā***, aç yaʿnī çöz. ***Ez-miyān***, (14) belinden. El-ḥāṣıl zünnārı belinden çöz dimek kināyetdir (15) mā-sivāyı terkden. ***Tā şevī ez-cümle-i İslāmiyān***, (16) tā ki İslāmīler cümlesinden olasın.

Yaʿnī gerçi ṣūretā müselmānsın velākin ḥaḳīḳatde büt-perest [243b] (1) ü zünnār-bend olduḳça İslām-ı ḥaḳīḳī ehli olmazsın.

(2) **Fā'ide:** ***Büt***, żamm-ı bā-i ʿArabī'yle kāfirleriñ ṭapdıġı menḳūş olan (3) ṣūretlerdir. Lākin burada murād nefsdir. ***Şiken***, ***şīn***'iñ (4) kesriyle şikesten maṣdarından

emr-i ḥāżırdır. ***Zünnār***, ***zā'***nıñ (5) żammıyla şükrān vezninde Naṣārā vü Mecūsī ṭā'ifesiniñ (6) eski zamānda ḳuşandıḳları bir nevʿ ḳuşaḳdır. (7) ***İslāmiyān***, İslāmī'niñ cemʿidir. Āḫirindeki ***yā*** (8) nisbet içündür ***ādemiyān***, ādemī'niñ cemʿi oldığı gibi.

799.

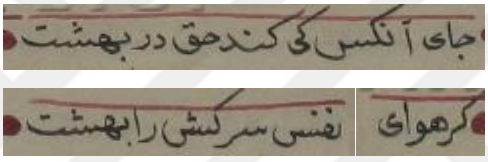

(9) Nefs-rā ger bāz-dārī ez-hevā

Dīn ü dünyā ḥācetet (10) gerded revā

Nefs-rā, nefs-i emmāreyi. ***Ger bāz-dārī ez-hevā***, (11) eger hevāsından geri ṭutar iseñ. ***Dīn ü dünyā ḥācetet***, (12) seniñ dīn ve dünyā ḫuṣūṣunda olan ḥācetiñ. (13) ***Gerded revā***, cā'iz olur. Yaʿnī ʿindallāh duʿān müstecāb (14) olur.

800.

Cā-yı ān kes key koned Ḥaḳ der-bihişt

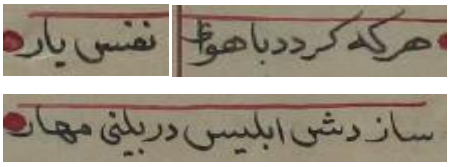
Ger hevā-yı (15) nefs-i ser-keş-rā bi-hişt

Cā-yı ān kes, ol kimseniñ (16) yerini. ***Key koned***, ḳaçan eyler yaʿnī eylemez. ***Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā. ***Der-bihişt***, (17) cennetde. Yaʿnī ehl-i cennet itmez. ***Ger hevā-yı nefs-i ser-keş-rā***, [244a] (1) eger ol kimse ***ser-keş*** olan nefsiñ hevāsını. (2) ***Bi-hişt***, ṣalıvirdiyse.

Yaʿnī eger bi'l-külliyye ehl-i hevā (3) ise kāfir olup cennet yüziñi göremez dimekdir.

Fā'ide: (4) İki ***bihişt*** daḫi ***bā'***nıñ kesriyledir. Evvelkīsi cennet, (5) ikincisi ***hā'***nıñ kesriyle hişten maṣdarından fiʿl-i (6) māżī'dir ṣalıvirdi maʿnāsına.

801.

Her ki kerded bā-hevā-yı (7) nefs yār

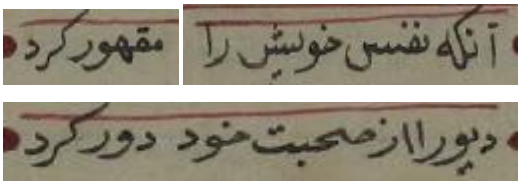
Sāzedeş İblīs der-bīnī mehār

Her ki, (8) her kimse ki. ***Kerded***, olur. ***Bā-hevā-yı nefs***, nefsiñ (9) hevāsına. ***Yār***, muṣāḥib. ***Sāzedeş***, o kimseye (10) düzdi. ***İblīs***, Şeyṭān. ***Der-bīnī***, burnuna. (11) ***Mehār***, burunduruḳ.

Ḥāṣılı her kimse ki nefsiñ (12) hevāsına tābiʿ olur, Şeyṭān o kimseniñ burnuna (13) burunduruḳ düzdi yaʿnī kendine iṭāʿat ü inḳıyād (14) itdirüp istedügi yere çekdi, getürdi. El-ḥāṣıl (15) bu maḳāmda ***hevā-yı nefse*** tābiʿ olanı ḥayvāna teşbīh (16) vardır.

Fā'ide: ***Bīnī***, bā-i ʿArabī'niñ kesriyle burun (17) maʿnāsınadır. ***Mehār***, feṯḥ-i ***mīm*** ile Fārsīdir yular **[244b]** (1) ve burunduruḳ maʿnāsına.

802.

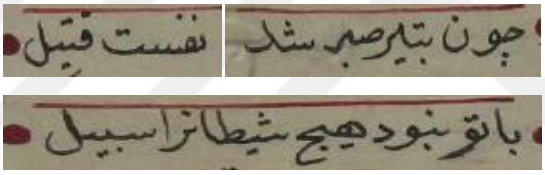
Ān ki nefs-i ẖ^{v}īş-rā (2) maḳhūr kerd

Dīv-rā ez-ṣoḥbet-i ẖod dūr kerd

Ān ki, (3) ol kimse ki. ***Nefs-i ẖ^{v}īş-rā***, kendi nefsini. (4) ***Maḳhūr kerd***, maḳhūr u maġlūb itdi. ***Dīv-rā***, (5) şeyṭān'ı. ***Ez-ṣoḥbet-i ẖod***, kendi ṣoḥbetinden. (6) ***Dūr kerd***, uzaḳ itdi.

Yaʿnī nefs maġlūb olduḳda (7) Şeyṭān daḫi maġlūb olur.

803.

Çün be-tīr-i ṣabr şod (8) nefset ḳatīl

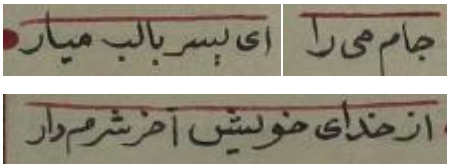
Bā-tu ne-b'ved hīç şeyṭān-rā sebīl

(9) ***Çün***, çünki. ***Be-tīr-i ṣabr***, ṣabr oḳı ile. ***Şod***, (10) oldı. ***Nefset***, seniñ nefsiñ. ***Ḳatīl***, maḳtūl. (11) ***Bā-tu***, saña. ***Ne-b'ved***, olmaz. ***Hīç şeyṭān-rā***, aṣlā (12) şeyṭān'ıñ. ***Sebīl***, yolı.

Yaʿnī şeyṭān seni ṭarīḳ-i (13) ġayr-ı müstaḳīme ṣapıtmaya yol bulamaz.

Fā'ide: (14) Burada ***ṣabrı*** müceb-i ḳatl olmaḳda ***tīre*** teşbīh vardır. (15) Zīrā oḳ insānı ḳatl-i ẓāhirī ile helāk itdigi (16) gibi ***ṣabr*** daḫi nefsi ḳatl-i maʿnevī ile helāk ider. (17) Ḳatl-i maʿnevīden daḫi murād riyāżetdir.

804.

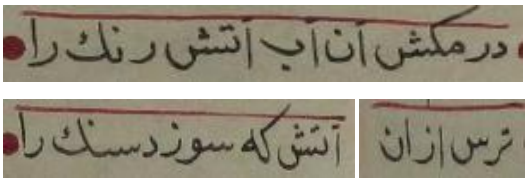

Cām-ı mey-rā [245a] (1) ey piser bā-leb me-yār

Ez-Ḫudā-yı ẖ^{v}īş āḫir şerm dār

(2) ***Cām-ı mey-rā***, şarābıñ ḳadeḥini. ***Ey piser***, ey oġul! (3) ***Bā-leb***, ṭudaġıña. ***Me-yār***, getürme yaʿnī aġzına alup (4) içme dimekden kināyetdir. ***Ez-Ḫudā-yı ḫᵛīş***, kendi (5) Ḫudā'ñdan. ***Āḫir şerm dār***, āḫirü'l-emr ḥayā ṭut yaʿnī (6) utan. Zīrā bilürsin ki Allāhu Teʿālā ḥarām itmişdir.

805.

(7) Der-me-keş ān āb-ı āteş-reng-rā

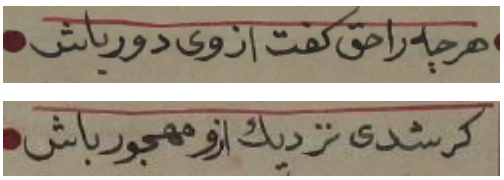
Ters ez-ān (8) āteş ki sūzed seng-rā

Der-me-keş, çekme yaʿnī (9) nūş itme. ***Ān āb-ı āteş-reng-rā***, ol āteş renglü (10) ve levnlü olan ṣuyı. ***Ters ez-ān āteş ki***, (11) ol āteşden ḫavf it ki. ***Sūzed***, yaḳar. ***Seng-rā***, (12) ṭaşı.

El-ḥāṣıl ol āteş renglü ve ḳırmızı olan (13) ṣuyı nūş itme yaʿnī şarābı içme dimekden kināyetdir. (14) Ol āteş-i cehennemden ḳorḳ ki ṭaşı yaḳar yaʿnī (15) nūş-ı mey, sebeb-i duḫūl-ı cehennemdir.

Fā'ide: ***Āb-ı āteş-*** (16) ***reng***'de iki terkīb vardır. Evvelkisi ***āb*** ile ber-ā-ber (17) terkīb-i tavṣīfīdir ki ***āb*** mevṣūf, ***āteş-reng*** anıñ [245b] (1) ṣıfatıdır. İkincisi ***āteş-reng*** kelāmıdır ki vaṣf-ı (2) terkībīdir āteş renglü ve levnlü maʿnāsına. ***Ān āb***, (3) meye işāretdir. ***Ters***, ***tā'***nıñ fetḥiyle fiʿl-i emrdir (4) tersīden maṣdarından ḫavf itmek maʿnāsına. (5) ***Sūzed***, mużāriʿdir sūḫten maṣdarından yanmaḳ (6) maʿnāsına.

806.

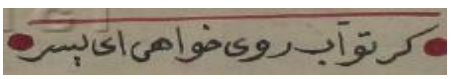
Her çi-rā Ḥaḳ goft ez-vey dūr bāş

(7) Ger şodī nezdīk ez-ü mehcūr bāş

Her çi-rā, (8) her neyi ki. ***Ḥaḳ goft***, Ḫudā buyurdı. ***Ez-vey***, (9) andan. ***Dūr bāş***, uzaḳ ol. ***Ger şodī nezdīk***, (10) eger yaḳın olduñ ise. ***Ez-ü***, andan. ***Mehcūr-*** (11) ***bāş***, metrūk u baʿīd ol.

Fāʿide: ***Mehcūr***, ***mīm'***iñ (12) fetḥiyle biriniñ dostluġundan veyā ülfetinden veyā (13) görüşmesinden kesilüp metrūk olmaḳ maʿnāsınadır.

807.

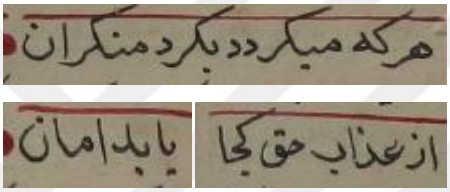
(14) Ger tu āb-ı rūy ḫ^{v}*āhī ey piser*

Dūr bāşī ez-menāhī (15) ey piser

Ger tu, eger sen. ***Āb-ı rūy***, yüz aḳlığı ve ʿırż (16) u nāmūs. ***Ḫ*^{v}*āhī***, ister iseñ. ***Ey piser***, (17) ey oġul! Yaʿnī ʿindallāh ü inde'n-nās ʿizzet ü ḥürmet [246a] (1) ister iseñ. ***Dūr bāşī***, uzaḳ olursın. (2) ***Ez-menāhī***, cümle menāhīden. ***Ey piser***, ey oġul!

(3) El-ḥāṣıl ey püser! Eger sen indallāh ü inde'n-nās ʿizzet (4) ü ḥürmet ṭaleb ider iseñ işlemesi günāh olan (5) fiʿlleriñ cümlesinden uzaḳ olursın yaʿnī Allāh'ıñ (6) emrine imtiṯāl ve nehyinden ictināb eylersin.

808.

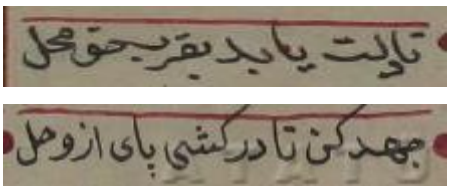
(7) Her ki mī-gerded be-gird-i münkerān

Ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ kücā (8) yābed emān

Her ki, her kimse ki. ***Mī-gerded be-gird-i*** (9) ***münkerān***, münkerleriñ eṭrāfında dolanursa. (10) ***Ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ***, Allāh'ıñ ʿaẕābından. ***Kücā yābed emān***, (11) nerede emān bulur yaʿnī bulmaz.

Fā'ide: ***Münkerān***, münkeriñ (12) cemʿidir ki münkerler demekdir.

809.

Tā dilet yābed be-ḳurb-ı Ḥaḳ maḥal

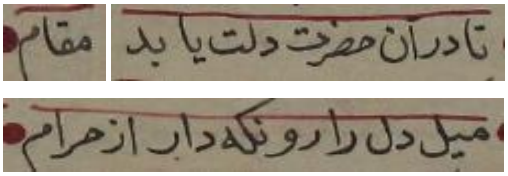
(13) Cehd kon tā der-keşī pāy ez-vaḥal

Tā dilet, tā ki seniñ (14) ḳalbiñ. ***Yābed be-ḳurb-ı Ḥaḳ maḥal***, Ḫudā'nıñ ḳurbunda maḥal (15) bulur. Yaʿnī çeşm-i ḳalbiñ ile Ḥaḳḳ'ı müşāhedeye vāḳıf (16) olmaḳ içün. ***Cehd kon***, çalış. ***Tā der-keşī***, tā ki (17) çekesin. ***Pāy***, ayaġıñı. ***Ez-vaḥal***, balçıḳdan.

Yaʿnī [246b] (1) çamurdan ayaġıñı çekesin dimek kināyetdir (2) meyl ü maḥabbet-i mā-sivāyı terk itmekden.

Fā'ide: *Tā dilet'*deki (3) *tā*, ḥarf-i taʿlīldir. *Cehd*, feṯḥ-i *cīm* ve *ḥā* ile *dāl*ıñ (4) sükūnıyla elinden geldigi ḳadar çalışmaḳ maʿnāsınadır. (5) *Tā der-keşī*deki *tā* intihā içündür. *Vaḥal*, *vāv*ile *ḥā'*nıñ (6) fetḥi ve *lām'*ıñ sükūnıyla şulu ve sıvıḳ çamur ki (7) içine giren boġulur.

810.

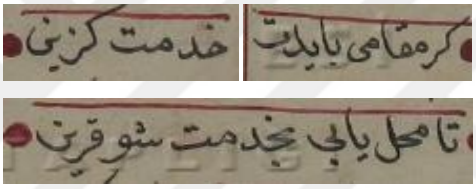

Tā der-ān ḥażret dilet yābed (8) maḳām

Meyl-i dil-rā rev nigeh dār ez-ḥarām

Tā der-ān (9) *ḥażret*, tā ki ol ḥażrete yaʿnī Ḫudā'ya. *Dilet*, seniñ (10) ḳalbiñ. *Yābed maḳām*, maḳām ve yol bula. *Meyl-i dil-rā*, (11) ḳalbiñ meyl ü maḥabbetiñi. *Rev*, yüri. *Nigeh dār*, (12) ḥıfẓ it. *Ez-ḥarām*, ḥarāmdan.

811.

Ger maḳāmī bāyedet (13) ḫidmet güzīn

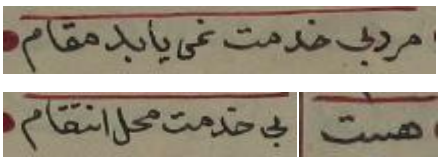
Tā maḥal yābī be-ḫidmet şev ḳarīn

(14) *Ger maḳāmī*, eger maḳām-ı ʿālī. *Bāyedet*, saña gerek ise. (15) *Ḫidmet güzīn*, ḫidmeti iḫtiyār it. *Tā maḥal yābī*, (16) maḥall-i sāmī bulmaḳ içün. *Be-ḫidmet*, ḫidmet-i Ḫudā'ya. (17) *Şev ḳarīn*, yaḳīn ol.

Yaʿnī ādāb-ı ṭarīḳatle edeb-gīr **[247a]** (1) ol dimekdir.

Fā'ide: *Maḳāmī*niñ āḫirindeki *yā* taʿẓīm (2) içündür.

812.

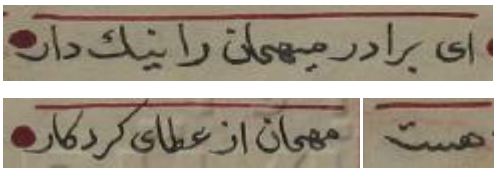
Merd-i bī-ḫidmet nemī yābed maḳām

Hest (3) bī-ḫidmet maḥall-i intiḳām

Merd-i bī-ḫidmet, ḫidmetsiz (4) olan kimse. *Nemī yābed maḳām*, maḳām-ı sāmī bulmaz. (5) *Hest bī-ḫidmet*deki *hest*, est maʿnāsına (6) edāt-ı ḫaberdir ki maʿnāda *intiḳām'a* muttaṣıldır. El-ḥāṣıl (7) *bī-ḫidmet*, bī-ḫidmet olan kimse. *Maḥall-i intiḳām*-est, (8) maḥall-i öc ve dūzaḫdadır.

Der-Beyān-ı Riʿāyet-i Mihmān (9) Mī-Güyed

813.

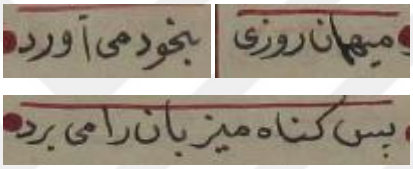
Ey berāder mīhmān-rā nīk-dār

Hest (10) mihmān ez-ʿaṭā-yı Kird-gār

Ey berāder, ey ḳarındaş! (11) ***Mīhmān-rā***, müsāfiri. ***Nīk-dār***, eyü ṭut. (12) ***Hest***, est maʿnāsına olup maʿnāda ***Kird-gār***'a muttaşıldır. (13) El-ḥāṣıl ***mihmān***, müsāfir. ***Ez-ʿaṭā-yı Kird-gārest***, (14) Ḫudā'nıñ ʿatā vü iḥsānıñdandır.

Fā'ide: ***Mihmān*** ve mīhmān (15) yā ile ve yā'sız müsāfir maʿnāsınadır.

814.

Mīhmān rūzī (16) be-ḫod mī-āverd

Pes günāh-ı mīz-bān-rā mī-bered

Mīhmān, (17) müsāfir. ***Rūzī***, rızḳı. ***Be-ḫod***, kendi ile. **[247b]** (1) ***Mī-āverd***, getürür. ***Pes***, şoñra yaʿnī müsāfir rızḳıyla (2) geldikden şoñra. ***Günāh-ı mīz-bān-rā***, ḳonaḳ ṣāḥibiniñ (3) günāhını. ***Mī-bered***, iledir yaʿnī günāhını ṭaşra çıḳarır (4) dimekdir.

815.

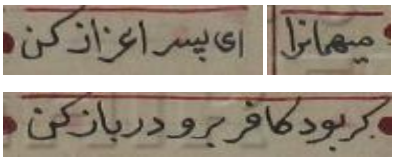
Ey berāder dār-ı mihmān-rā ʿazīz

Ger mürüvvet dārī (5) vü ʿaḳl ü temiz

Ey berāder, ey ḳarındaşım! ***Dār-ı mihmān-rā ʿazīz***, (6) müsāfiri ʿazīz ṭut. ***Ger mürüvvet dārī***, eger insāniyyetlik (7) ṭutar iseñ. ***Vü ʿaḳl ü temiz***, daḫi ʿaḳl ve temīz ṭutar iseñ (8) dimekdir ki ***ʿaḳl, mürüvvet*** üzerine maʿṭūfdur.

Ḫāṣılı (9) bu ṣıfatlar sende var ise müsāfiri ʿazīz ṭut (10) ve elinden geldigi mertebe riʿāyet it dimekdir.

816.

Mīhmān-rā (11) ey piser iʿzāz kon

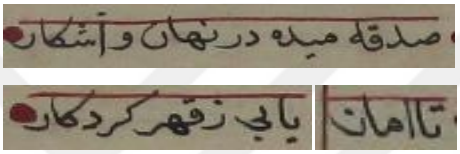
Ger buved kāfir be-rū der bāz kon

(12) *Mīhmān-rā*, müsāfire. *Ey piser*, ey oġul! *İʿzāz kon*, (13) ikrām it. *Ger buved kāfir*, eger kāfir olur ise. (14) *Be-rū*, anıñ üzerine. *Der*, ḳapuyı. *Bāz kon*, açıḳ eyle.

(15) Yaʿnī ey püser! Müsāfire ikrām it. Eger ol müsāfir (16) kāfir ise daḫi üzerine ḳapuyı güşāde it yaʿnī (17) aña daḫi riʿāyet eyle dimekdir.

Der-Beyān-ı Fażīlet-i Ṣadaḳa [248a] (1) Mī-Güyed

817.

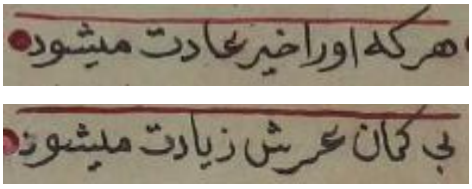
Ṣadḳa mī-dih der-nihān u āşikār

Tā emān (2) yābī zi-ḳahr-ı Kird-gār

Ṣadḳa mī-dih, ṣadaḳa vir. (3) *Der-nihān u āşikār*, gizlü ve āşikārda. *Tā emān*, (4) tā ki emān. *Yābī*, bulasın. *Zi-ḳāhr-ı Kird-gār*, (5) Allāhu Teʿālā'nıñ ḳahr u belāsından.

Fā'ide: *Ṣadaḳa*, (6) ḥareketledir. Lākin burada vezn içün taḫfīf olunup (7) dāl sākin oḳunur.

818.

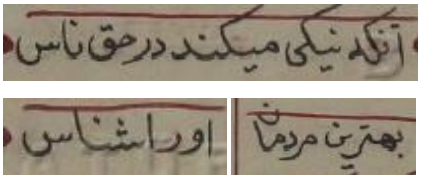

Her ki ū-rā ḫayr ʿādet mī-şeved

(8) Bī-gümān ʿömreş ziyādet mī-şeved

Her ki, her kimse ki. (9) *Ū-rā*, anıñ. *Ḫayr*, ḫayra dimekdir ki be-ḫayr taḳdīrindedir. (10) *ʿĀdet mī-şeved*,ʿādeti olur ise. *Bī-gümān*, şübhesiz. (11) *ʿÖmreş*, o kimseniñ ʿömri. *Ziyādet mī-şeved*, ziyāde (12) olur.

819.

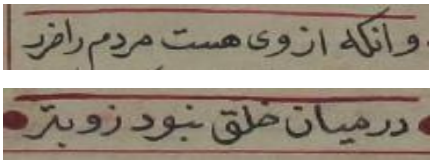

Ān ki nīkī mī-koned der-ḥaḳḳ-ı nās

Bihterīn-i merdümān (13) ū-rā şinās

Ān ki, ol kimse ki. ***Nīkī mī-koned***, (14) eyülük eyler. ***Der-ḥaḳḳ-ı nās***, nāssıñ ḥaḳḳında. ***Bihterīn-i*** (15) ***merdümān***, ādemleriñ ziyāde eyüsi. ***Ū-rā***, o kimseyi. (16) ***Şinās***, añla.

820.

V'ān ki ez-vey hest merdüm-rā żarar

(17) Der-miyān-ı ḫalḳ ne-b'ved z'ü beter

V'ān ki, ve ol kimse ki. **[248b]** (1) ***Ez-vey***, andan. ***Hest***, vardır. ***Merdüm-rā***, (2) nāssa. ***Żarar***, żarar u ziyān. ***Der-miyān-ı ḫalḳ***, ḫalḳıñ (3) arasında. ***Ne-b'ved***, yoḳdur. ***Z'ü***, o kimseden. (4) ***Beter***, ziyāde fenā dimekdir ki aṣlı bed-ter'dir. Taḫfīf içün (5) dāl ḥaẕf olunmuşdur.

821.

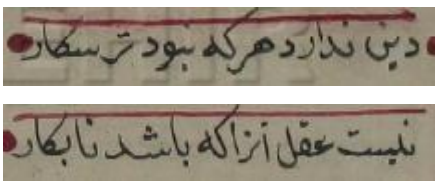

Ters ey dīn-dār ez-Cebbār-ı (6) ḫ^{v}īş

Şerm dār ez-ʿaḳl-ı nā-hem-vār-ı ḫ^{v}īş

Ters, (7) ḳorḳ. ***Ey dīn-dār***, ey dīn ṭutıcı ve ḳayd-ı dīnde (8) olan kimse! ***Ez-Cebbār-ı ḫ^{v}īş***, kendi Cebbār (9) u Ḳāhhār'ıñ olan Ḫudā'dan. ***Şerm-dār***, ḥayā ṭut yaʿnī (10) utan. ***Ez-ʿaḳl-ı nā-hem-vār-ı ḫ^{v}īş***, kendiniñ kūtāh (11) olan ʿaḳlından.

822.

Dīn ne-dāred her ki ne-b'ved ters-gār

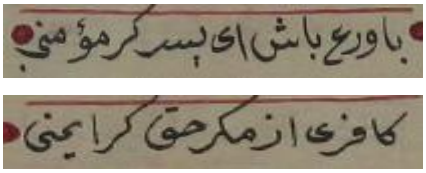
(12) Nīst ʿaḳl ān-rā ki bāşed nā-be-kār

Dīn ne-dāred, (13) dīn ṭutmaz yaʿnī dīnsizdir. ***Her ki***, her kimse ki. (14) ***Ne-b'ved ters-gār***, Ḫudā'dan ḫavf idici olmaya. ***Nīst*** (15) ***ʿaḳl***, aḳl u idrāki yoḳdur. ***Ān-rā ki***, ol kimseniñ ki. (16) ***Bāşed nā-be-kār***, bī-iş ola.

El-ḥāṣıl her kimse ki (17) Allāh'dan ḳorḳıcı olmaz ise bī-dīndir. İşsiz **[249a]** (1) olan kimseniñ ʿaḳl u idrāki yoḳdur yaʿnī bāṭıl (2) u müfsid olan kimse bī-ʿaḳldır.

Fā’ide: ***Ters-gār***, (3) kāf-ı Fārsīyledir ve ***nā-be-kār***, kāf-ı ʿArabīyle bī-iş ve bāṭıl (4) u müfsid dimekdir.

823.

Bā-veraʿ bāş ey piser ger mü’minī

(5) Kāfirī ez-mekr-i Ḥaḳ ger īmenī

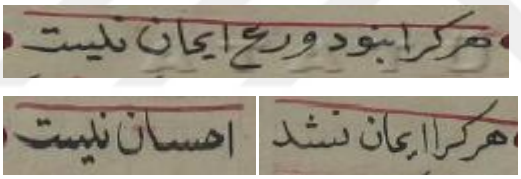
Bā-veraʿ, veraʿda yaʿnī ḥarāmdan (6) ictināb u saḳınmaḳda. ***Bāş***, ol. ***Ey piser***, (7) ey oġul! ***Ger mü’minī***, eger müʾmin-i kāmil iseñ.

Yaʿnī eger (8) müʾmin-i kāmil olmaḳ ister iseñ ḥarāmdan ictinābda ol.

(9) ***Kāfirī***, kāfirsin. ***Ez-mekr-i Ḥaḳ ger īmenī***, eger Allāh’ıñ (10) mekr ü ḥīlesinden emīn ü bī-ḳayd iseñ.

Yaʿnī (11) Ḫudā’nıñ mekrinden emīn olmaḳ müceb-i küfrdür. Zīrā Allāhu (12) Teʿālā ḥażretleri ʿāṣī vü müfsidden intiḳāma ḳādirdir.

824.

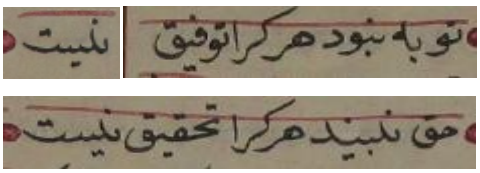

(13) Her ki-rā ne-b’ved veraʿ īmān nīst

Her ki-rā īmān ne-şod[251] *(14) iḥsān nīst*

Her ki-rā, her kimseniñ ki. ***Ne-b’ved*** (15) ***veraʿ***, ḥarāmdan ictinābı yoḳdur. ***Īmān nīst***, (16) īmānı da yoḳdur. ***Her ki-rā***, daḫi her kimseniñ ki. (17) ***Īmān ne-şod***, īmānı olmadı. ***Iḥsān nīst***, **[249b]** (1) iḥsān u ḫayrı yoḳdur.

825.

Tevbe ne-b’ved her ki-rā tevfīḳ (2) nīst

Ḥaḳ ne-bīned her ki-rā taḥḳīḳ nīst

Tevbe ne-b’ved, (3) tevbesi olmaz. ***Her ki-rā***, her kimseniñ ki. ***Tevfīḳ*** (4) ***nīst***, tevfīḳı yoḳdur.

[251] Der-kenār: ʿAmel, īmāndan cüzʾ olmadıġı içün aṣḥāb-ı veraʿdan olmayan tekfīr olamaz şerʿan.

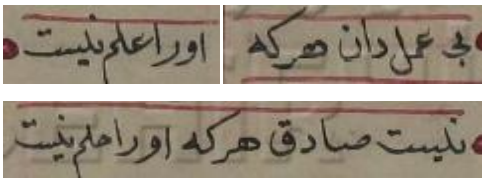
Yaʿnī her kimse ki tāʾib olmaz, (5) o kimseye ***tevfīḳ*** ü ʿināyet-i İlāhī yoḳdur.

Ḥaḳ ne-bīned, (6) Ḫudā'yı görmez. ***Her ki-rā***, her kimseniñ ki. ***Taḥḳīḳ*** (7) ***nīst***, taḥḳīḳi yoḳdur.

Yaʿnī ehl-i taḥḳīḳ olmayan (8) kimse müşāhede-i Ḫudā idemez.

Fā'ide: ***Tevfīḳ*** odur ki (9) Allāhu Teʿālā, kār-ı ʿabdi rıżāsına muvāfıḳ ḳıla. ***Taḥḳīḳ*** (10) bir nesneyi ḥaḳīḳatine red itmekdir.

826.

Bī-ʿamel dān her ki (11) ū-rā ʿilm nīst

Nīst ṣādıḳ her ki ū-rā ḥilm nīst

(12) ***Bī-ʿamel***, ʿamelsiz. ***Dān***, bil. ***Her ki***, her kimse ki. (13) ***Ū-rā***, o kimseniñ. ***ʿİlm nīst***, ʿilmi yoḳdur.

(14) Yaʿnī cāhil olan kimseyi bī-ʿamel bil gerçi ʿamel (15) ider ise de. Zīrā ***ʿilm*** şerʿī ʿamel degildir.

Nīst (16) ***ṣādıḳ***, ṭoġrı söyleyici degildir. ***Her ki***, her kimse ki. (17) ***Ū-rā***, anıñ. ***Ḥilm nīst***, taḥammüli yoḳdur.

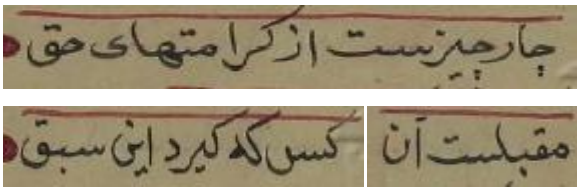
Yaʿnī **[250a]** (1) eẕā vü cefāya taḥammüli olmayan kimse ṣādıḳ degildir. Belki (2) kāẕibdir. İşte daʿvā-yı taḥḳīke delīl-i ḳavī bu mefhūmdur.

(3) **Fā'ide:** ***Ḥilm***, ʿilm vezninde taḥammül ü ṣabr dimekdir.

Der-Beyān-ı (4) Kerāmethā-yı Ḥaḳ ʿAzze ve Celle Mī-Güyed

Yaʿnī ʿazīz ü celīl (5) olan Ḥaḳḳ'ıñ kerāmetleri beyānında buyurur.

827.

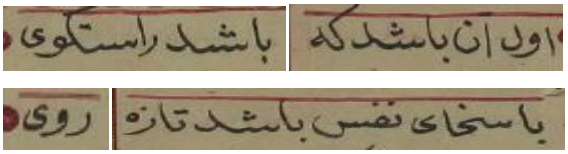
(6) Çār çīzest ez-kerāmethā-yı Ḥaḳ

Muḳbilest ān (7) kes ki gīred īn sebaḳ

Çār çīzest deki ***est***, (8) maʿnāda ***Ḥaḳḳ***'a muttaṣıldır. El-ḥāṣıl ***çār çīz***, dört nesne. (9) ***Ez-kerāmethā-yı Ḥaḳ est***, Allāh'ıñ ḳula kerāmetlerindendir. (10) ***Muḳbilest***, ehl-i iḳbāldir. ***Ān kes*** ki, ol kimse ki. (11) ***Gīred īn sebaḳ***, bu dersi ṭutar.

Yaʿnī bu dört şeyi (12) ḥıfẓ idüp anıñla ʿamel ider ise ol kimse ehl-i (13) saʿādet ü ṣāḥib-i iḳbāldir.

828.

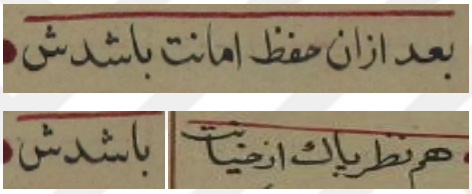
Evvel ān bāşed ki (14) bāşed rāst-gūy

Bā-saḫā-yı nefs bāşed tāze- (15) rūy

Evvel, dört nesneden evvelkisi. ***Ān*** (16) ***bāşed ki***, oldur ki. ***Bāşed rāst-gūy***, (17) ṭoġrı söyleyici ola. ***Bā-saḫā-yı nefs***, ikincisi [250b] (1) nefsiñ saḫāsı ile. ***Bāşed tāze-rūy***, (2) güler yüzlü ola.

Yaʿnī cömerd olan kimse ḫandān- (3) rūy ola vālā saḫāsından insāna keder gelür.

829.

(4) Baʿd ez-ān ḥıfẓ-ı emānet bāşedeş

Hem naẓar pāk ez-ḫıyānet (5) bāşedeş

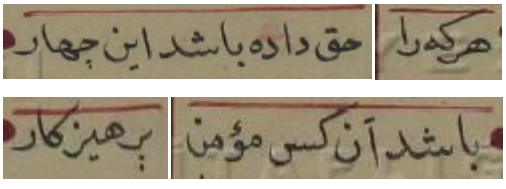
Baʿd ez-ān, andan ṣoñra yaʿnī rāst-gūy (6) u saḫāvetden ṣoñra. ***Ḥıfẓ-ı emānet bāşedeş***, (7) o kimseye emānetiñ ḥıfẓı ola.

Yaʿnī üçüncisi (8) emāneti ṣaḳlayup ḫāṭırda ṭutmaḳdır. Beyt-i ṣānīdeki (9) ***şīn***, żamīr maʿnāda ***naẓar'***a muttaṣıldır.

Hem naẓareş daḫi o (10) kimseniñ naẓarı. ***Pāk ez-ḫıyānet bāşedeş***, ḫıyānetden (11) pāk ola.

Yaʿnī dördüncisi daḫi budur ki o kimseniñ (12) naẓarı emānete ġadr itmekden tāhir olmaḳdır.

830.

Her ki-rā (13) Ḥaḳ dāde bāşed īn çehār

Bāşed ān kes mü'min-i (14) perhīz-kār

Her ki-rā, her kimseye ki. ***Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā. (15) ***Dāde bāşed***, virmiş ola. ***Īn çehār***, bu dört (16) ḫaṣleti. ***Bāşed ān kes***, ol kimse olur. (17) ***Mü'min-i perhīz-kār***, perhīz idici olan müʾmin.

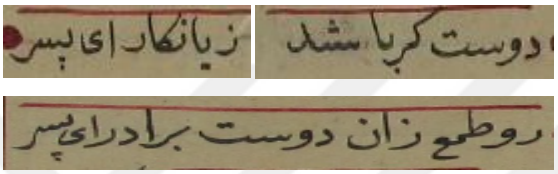
[251a] (1) Ḥāṣılı her kimseye ki Ḥaḳ Teʿālā bu dört ḫaṣleti (2) virmiş ola ol kimse günāhdan çekinici olan (3) müʾmin olur.

Fā'ide: ***Īn çehār***'dan murād rāst-gūyluḳ (4) ve saḫā vü ḥıfẓ-ı emānet ü ḥıfẓ-ı çeşmdir.

Der-Beyān-ı (5) Ān ki Dūstī-rā Ne-Şāyed

Dostluġa lāyıḳ olmayan (6) şeyʾi beyānda buyurur.

831.

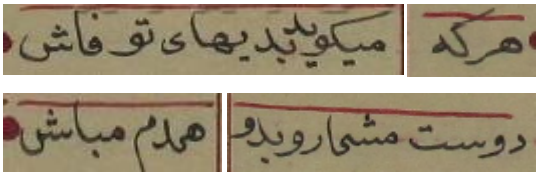
Dūst ger bāşed (7) ziyān-kār ey piser

Rev ṭamaʿ z'ān dūst berdār[252] ey piser

(8) ***Dūst***, dost. ***Ger bāşed ziyān-kār***, eger ziyān (9) işlü ve müfsid olur ise. ***Ey piser***, ey oġul! (10) ***Rev***, yüri. ***Ṭamaʿ***, ṭamaʿı. ***Z'ān dūst***, ol (11) dostdan. ***Berdār***, ḳaldır. ***Ey piser***, ey oġul!

(12) Yaʿnī öyle müfsid olan dostı kendiñe yār edinme. (13) Zīrā ol saña dost degil belki aġyārdır.

832.

Her ki (14) mī-güyed bedīhā-yı tu fāş

Dūst me-ş'mār ü bedu (15) hem-dem me-bāş

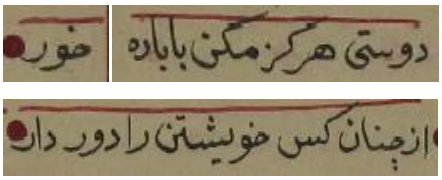
Her ki mī-güyed, her kimse ki söyler. (16) ***Bedīhā-yı tu***, seniñ bedleriñi. ***Fāş***, āşikāre.

(17) Yaʿnī her kimse ki seniñ ḳabāḥatleriñi ḫalḳa **[251b]** (1) münteşir ü ifşā eyler. ***Dūst me-ş'mār***, o kimseyi (2) dost ṣayma. ***Ü bedu***, ve aña. ***Hem-dem me-bāş***, (3) muṣāḥib ü muḳārin olma.

833.

---

[252] "berdār" sözcüğü burada yanlışlıkla " " şeklinde yazılmıştır ama şerh edilirken "berdār" sözcüğünün anlamı açıklanmıştır. "berdār" sözcüğü gerek vezin ve gerekse manā olarak beyte uyduğu için yukarıda orijinal beytte bu şekilde düzeltilmesi uygun görülmüştür.

Dūstī hergiz me-kon bā-bāde- (4) ḫar

Ez-çünān kes ḫ^{v}īşten-rā dūr dār

Dūstī, (5) yārlıḳ. *Hergiz*, aṣlā. *Me-kon*, itme. *Bā-bāde-ḫar*, (6) bāde ekl idici ile.

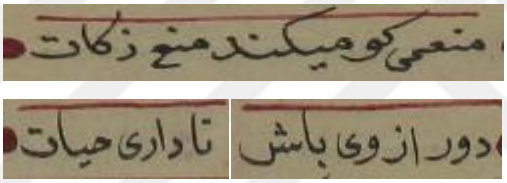
Yaʿnī şarāb nūş idici ile (7) aṣlā dostluḳ itme.

Ez-çünān kes, ancılayın kimseden. (8) *Ḫ^{v}īşten-rā*, kendiñi. *Dūr dār*, uzaḳ ṭut.

(9) Zīrā *bāde-ḫar* Ḥaḳ'dan baʿīddir. İmdi sen daḫi (10) müʾmin-i kāmil iseñ Ḥaḳ'dan baʿīd olandan baʿīd (11) ol ki Ḥaḳḳ'a ḳarīb olasın.

Fāʾide: *Bāde-ḫor*, vaṣf-ı (12) terkībīdir. Bāde-ḫorende'den muḫaffefdir şarāb nūş (13) idici maʿnāsına ve *ḫor* kelimesinde *rī'*den evvel (14) elif yoḳdur. Velākin dār lafẓına muvāfaḳatden içün (15) *ḫā'*nıñ żammesini oḳumayup medle oḳumaḳ lāzımdır.

834.

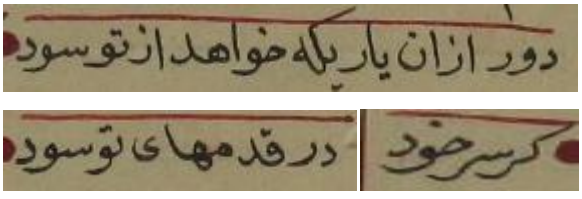
(16) Münʿimī k'ū mī-koned menʿ-i zekāt

Dūr ez-vey bāş (17) tā dārī ḥayāt

Münʿimī, bir ġanī. *K'ū*, ki o zengin. [252a] (1) *Mī-koned menʿ-i zekāt*, zekātı menʿ eyler yaʿnī fuḳarāya (2) virmez. *Dūr*, uzaḳ. *Ez-vey*, ol zenginden. (3) *Bāş*, ol. *Tā dārī ḥayāt*, tā ki ḥayāt-ı (4) ebedīye ṭutarsın.

Fāʾide: *Münʿim*, efʿāl bābından (5) ism-i fāʿildir ve āḫirindeki *yā* vaḥdet içündür.

835.

(6) Dūr ez-ān yārī ki ḫ^{v}āhed ez-tu sūd

Ger ser-i ḫod (7) der-ḳademhā-yı tu sūd

Dūr ez-ān yārī ki, (8) uzaḳ ol şol bir yārdan ki. *Ḫ^{v}āhed*, ister. (9) *Ez-tu*, senden. *Sūd*, fāʾide.

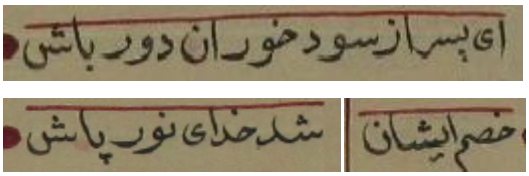
Yaʿnī senden (10) para ve fāʾide ṭaleb iden yārdan uzaḳ ol. Zīrā (11) ol kimseniñ yārlıġı işiniñ tesviyesine ḳadardır.

(12) ***Ger ser-i ḫod***, eger kendi başını. ***Der-ḳademhā-yı tu***, (13) seniñ ayaḳlarına. ***Sūd***, sürdi.

Yaʿnī eger ol (14) yār seniñ ayaḳlarına kendi başını sürdi ve mütevāżıʿ (15) oldı ise daḫi.

Fāʾide: Evvelki ***sūd***, fāʾide maʿnāsına; (16) ikinci ***sūd***, māżīʿdir sūden maṣdarından ezmek (17) maʿnāsına. Lākin burada sürmek murāddır.

836.

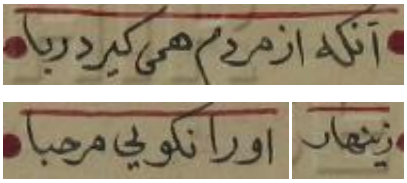
[252b] (1) Ey piser ez-sūd ḫorān dūr bāş

Ḫaşm-ı īşān (2) şod Ḫudā-yı nūr-pāş

Ey piser, ey oġul! (3) ***Ez-sūd ḫorān***, fāʾide ekl idicilerden yaʿnī (4) muʿāmeleci olan kimselerden. ***Dūr bāş***, (5) uzaḳ ol. ***Ḫaşm-ı īşān***, anlarıñ ḫaşmı. ***Şod*** (6) ***Ḫudā-yı nūr-pāş***, nūr ṣaçıcı olan Allāh oldı.

(7) **Fāʾide:** Evvelki ***bāş***, ***bā-i ʿArabī*** yle bāşīden maṣdarından (8) emr-i ḥāżırdır ol maʿnāsına. İkinci ***pāş***, bā-i Fārsīyle (9) pāşīden maṣdarından ism-i fāʿil-i muḫaffefdir yaʿnī (10) ***nūr-pāş***, vaṣf-ı terkībī olup nūr-pāşende'den (11) muḫaffef dimekdir.

837.

Ān ki ez-merdüm hemī gīred ribā

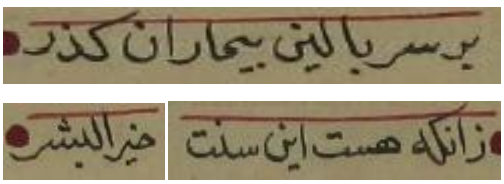
Zīnhār (12) ū-rā ne-güyī merḥabā

Ān ki, ol kimse ki. ***Ez-merdüm***, (13) ḫalḳdan. ***Hemī gīred ribā***, fāʾiż ṭutar. ***Zīnhār***, (14) ṣaḳın. ***Ū-rā***, o kimseye. ***Ne-güyī merḥabā***, merḥabā (15) söylemeyesin.

Yaʿnī fāʾiżci olan kimseye merḥabā (16) dimeyesin.

Fāʾide: ***Ribā'***, ***rā'***nıñ kesriyle ödünç (17) virilen aḳçeniñ fāʾiż ü güẕeştesi dimekdir.

838.

[253a] (1) Ber-ser-i bālīn-i bīmārān güẕer

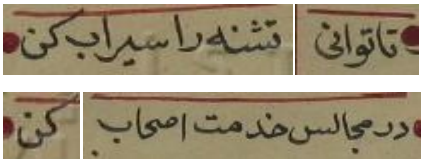
Z'ān ki hest īn sünnet-i (2) ḫayrü'l-beşer

Ber-ser-i bālīn-i bīmārān, ḫasteleriñ yaṣdığınıñ (3) başı üzerine. ***Güẕer***, geç.

Yaʿnī yatdığı yerde başı (4) ucuna gidüp ḥāl ü ḫāṭırıñı sūʾāl idüp (5) tesellī eyle.

Z'ān ki, ol sebebden ki yaʿnī ol cihetden (6) ḥāl-i ḫasteyi sūʾāl it ki. ***Hest īn sünnet-i ḫayrü'*** (7) ***l-beşer***, bu Ḫayrü'l-Beşer olan Cenāb-ı Risālet ʿaleyhi' (8) ṣ-ṣalātu v'es-selām ḥażretleriniñ sünnetidir.

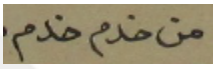
839.

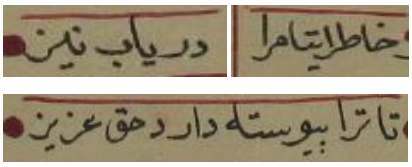
Tā tüvānī (9) teşne-rā sīr-āb kon

Der-mecālis ḫidmet-i aṣḥāb (10) kon

Tā tüvānī, tā ki ḳādirsen yaʿnī ḳudretiñ oldığı (11) ḳadar. ***Teşne-rā***, ṣusuz olan kimseyi. ***Sīr-āb*** (12) ***kon***, ṣuya ḳandır. ***Der-mecālis***, meclislerde. ***Ḫidmet-i*** (13) ***aṣḥāb kon***, aṣḥābıñ ḫidmetiñi eyle.

Yaʿnī yār (14) u dostlarıñ ḫidmetiñi it. Zīrā ḫādim olanlar, (15) **Men ḫademe ḫudime**[253] mūcebince maḫdūm olurlar.

840.

Ḫāṭır-ı eytām-rā (16) der-yāb nīz

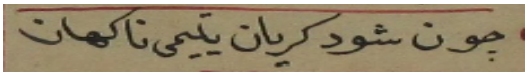
Tā tu-rā peyveste dāred Ḥaḳ ʿazīz

Ḫāṭır-ı eytām-rā, yetīmleriñ ḫāṭır u ḳalbini. ***Der-yāb nīz***, [253b] (1) daḫi ele getür. ***Tā tu-rā***, tā ki seni. ***Peyveste***, dāʾimā. (2) ***Dāred Ḥaḳ ʿazīz***, Allāhu Teʿālā seni ʿazīz ṭuta.

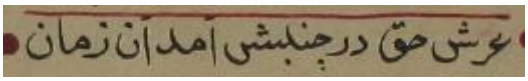
Yaʿnī yetīmleri (3) ʿazīz ṭutan kimse ʿindallāh ʿazīz olur.

Fā'ide: (4) ***Eytām***, ***hemze***'niñ fetḥiyle yetīmiñ cemʿidir, öksüz (5) çocuḳlar dimekdir.

841.

[253] Hadis: Hizmet edene hizmet edilir. (Bu söz, Isbehanî'nin rivayetiyle sabit bir hadistir. el-Isbehanî, Hilyetü'l-Evliyâ, 10/196)(Yılmaz: a.g.e., s.505)

Çün şeved giryān yetīmī nāgehān

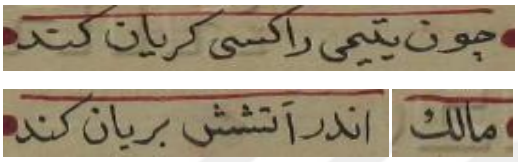
(6) ʿArş-ı Ḥaḳ der-cünbiş āmed ān zemān

Çün, (7) çünki. *Şeved giryān*, ağlayıcı olur. *Yetīmī*, (8) bir öksüz. *Nāgehān*, añsızın.

Yaʿnī çünki bir yetīm (9) añsızın ağlar ise.

ʿArş-ı Ḥaḳ, Allāh'ıñ ʿarş-ı aʿẓamı. (10) *Der-cünbiş*, ḥarekete. *Āmed*, geldi. *Ān zemān*, (11) ol vaḳt.

842.

Çün yetīmī-rā kesī giryān koned

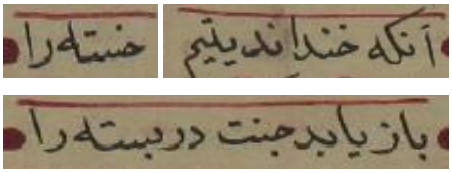
Mālik (12) ender-āteşeş biryān koned

Çün yetīmī-rā, çünki (13) bir yetīmi. *Kesī*, bir kimse. *Giryān koned*, ağlayıcı eyler.

(14) Yaʿnī ẓulm idüp ağladır ise.

Mālik, sulṭān (15) yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretleri. *Ender-āteşeş*, āteşde (16) anı. *Biryān koned*, kebāb eyler.

843.

Ān ki ḫandāned yetīm-i (17) ḫaste-rā

Bāz yābed cennet-i der-beste-rā

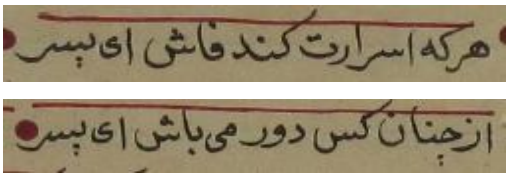
Ān ki, [254a] (1) ol kimse ki. *Ḫandāned*, güldürür. *Yetīm-i ḫaste-rā*, (2) ḫaste olan yetīmi.

Yaʿnī ol kimse ki mecrūḥü'l-ḳalb (3) olan yetīmi güldürür ise.

Bāz yābed, açıḳ olur. (4) *Cennet-i der-beste-rā*, ḳapusı bağlu olan cenneti.

(5) Yaʿnī bāb-ı cennet ol kimseniñ üzerine güşāde (6) olur.

844.

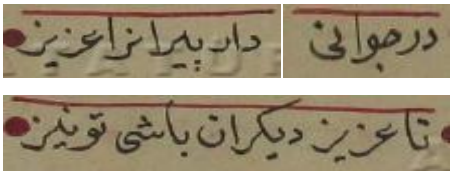
Her ki esrāret koned fāş ey piser

(7) Ez-çünān kes dūr mī-bāş ey piser

Her ki, her kimse ki. (8) ***Esrāret***, seniñ esrārıñı. ***Koned fāş***, āşikār (9) ü neşr ider ise. ***Ey piser***, ey oġul! ***Ez-çünān kes***, (10) ancılayın kimseden yaʿnī o maḳūle kimseden. ***Dūr***, (11) uzaḳ. ***Mī-bāş***, ol. ***Ey piser***, ey oġul!

Zīrā (12) o kimse seniñ dostuñ degildir.

845.

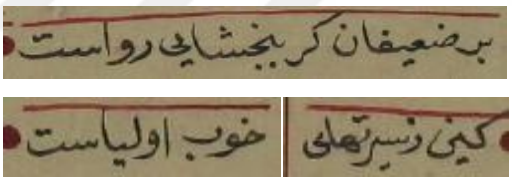
Der-cüvānī (13) dār pīrān-rā ʿazīz

Tā ʿazīz-i dīgerān bāşī tu nīz

(14) ***Der-cüvānī***, cüvānlıḳda yaʿnī gençlik eyyāmında. ***Dār*** (15) ***pīrān-rā ʿazīz***, pīrleri ʿazīz ṭut ve fenā görme. (16) ***Tā ʿazīz-i dīgerān***, tā ki ġayrılarıñ ʿazīzi. (17) ***Bāşī***, olasın. ***Tu nīz***, sen de.

Yaʿnī gençlik **[254b]** (1) hengāmında pīrleri muḥterem ṭut zīrā sen daḫi (2) iḫtiyārlıġında ġayrı gençleriñ muḥteremi olasın.

846.

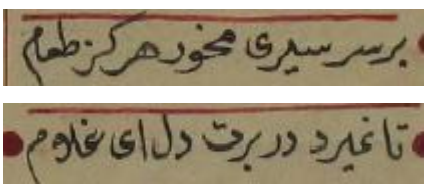

(3) Ber-żaʿīfān ger be-baḫşāyī revāst

K'īn zi-sīrethā-yı (4) ḫūb-ı evliyāst

Ber-żaʿīfān, faḳīrlere. ***Ger be-baḫşāyī***, (5) eger esirger iseñ yaʿnī merḥamet ider iseñ. (6) ***Revāst***, lāyıḳdır. ***K'īn***, zīrā bu merḥamet. (7) ***Zi-sīrethā-yı ḫūb-ı evliyāst***, velīleriñ güzel olan (8) heyʾet ü ṭavrlarındandır.

847.

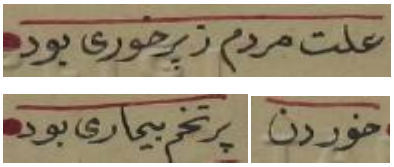

Ber-ser-i sīrī me-ḫor hergiz ṭaʿām

(9) Tā ne-mīred der-beret dil ey ġulām

Ber-ser-i sīrī, (10) ṭoḳluġuñ başında yaʿnī ṭoḳ iken. ***Me-ḫor***, yeme. (11) ***Hergiz***, aṣlā. ***Ṭaʿām***, yemek. ***Tā ne-mīred***, tā ki ölmeye. (12) ***Der-beret***, seniñ gögsüñde. ***Dil***, ḳalbiñ. ***Ey ġulām***, (13) ey cüvān.

848.

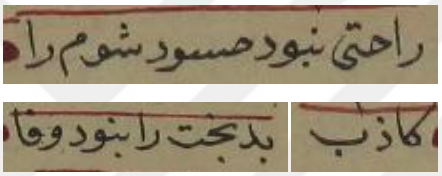

ʿİllet-i merdüm zi-pür ḫorī buved

Ḫorden-i (14) pür toḫm-ı bīmārī buved

ʿİllet-i merdüm, insānıñ ʿilleti. (15) ***Zi-pür ḫorī buved***, çoḳ yemekden olur. ***Ḫorden-i pür***, (16) çoḳ yemek. ***Toḫm-ı bīmārī buved***, ḫasteligiñ toḫm u aṣlı (17) olur.

849.

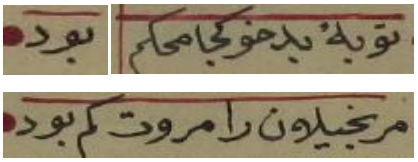

Rāḥatī ne-b'ved ḥasūd-ı şūm-rā

Kāẕib-i [255a] (1) bedbaḫt-rā ne-b'ved vefā

Rāḥatī ne-b'ved, bir rāḥat olmaz. (2) ***Ḥasūd-ı şūm-rā***, alçaḳ ve bī-meymenet olan ḥasūduñ. (3) ***Kāẕib-i bedbaḫt-rā***, fenā ṭāliʿlü olan yalancınıñ. (4) ***Ne-b'ved vefā***, vefāsı olmaz.

850.

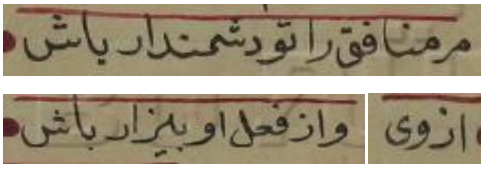

Tevbe-i bed-ḫū kücā muḥkem (5) buved

Mer baḫīlān-rā mürüvvet kem buved

Tevbe-i bed-ḫū, (6) yaramaz ḫūylu olan kimseniñ tevbesi. ***Kücā*** (7) ***muḥkem buved***, ḳanda muḥkem ü ḳavī olur yaʿnī olmaz. (8) ***Mer baḫīlān-rā***, baḫīlleriñ. ***Mürüvvet***, ādemlik (9) ve insāniyyetlikleri. ***Kem buved***, az olur yaʿnī hīç (10) olmaz.

851.

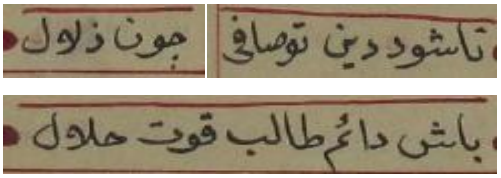
Mer münāfiḳ-rā tu düşmen-dār bāş

Ez-vey (11) ü ez-fiʿl-i ū bīzār bāş

Mer münāfiḳ-rā, münāfıḳı. (12) ***Tu***, sen. ***Düşmen-dār bāş***, düşmen ṭutıcı ol (13) yaʿnī düşmen bil. ***Ez-vey***, ol münāfıḳdan. ***Ü ez-*** (14) ***fiʿl-i ū***, ve anıñ fiʿlinden. ***Bīzār bāş***, (15) nefret idici ol.

Fā'ide: ***Mer***, zā'iddir. Li-ecli'l-vezn (16) gelmişdir beyt-i sābıḳdaki gibi.

852.

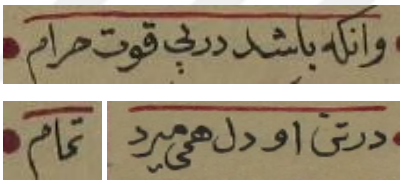
Tā şeved dīn-i tu ṣāfī (17) çün ẕülāl

Bāş dā'im ṭālib-i ḳūt-ı ḥelāl

[255b] (1) ***Tā şeved***, tā ki ola. ***Dīn-i tu***, seniñ dīniñ. (2) ***Ṣāfī çün ẕülāl***, āb-ı leẕīẕ gibi ṣāfī. ***Bāş***, (3) ol. ***Dā'im***, dā'imā. ***Ṭālib-i ḳūt-ı ḥelāl***, ḥelāl (4) olan rızḳıñ ṭālibi.

Fā'ide: ***Ẕülāl***, ***ẕāl'*** ıñ żammıyla (5) mā-i leẕīẕ dimekdir. ***Ḳūt***, ***ḳāf'*** ıñ żammıyla rızḳ maʿnāsınadır.

853.

(6) V'ān ki bāşed der-pey-i ḳūt-ı ḥarām

Der-ten-i ū dil hemī mīred (7) tamām

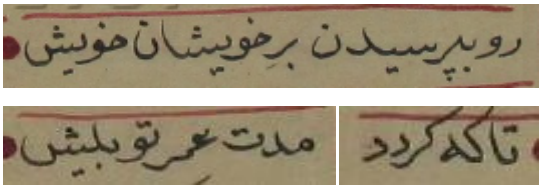
V'ān ki, ve ol kimse ki. ***Bāşed der-pey-i ḳūt-ı*** (8) ***ḥarām***, ḥarām olan rızḳıñ ardında olur. ***Der-ten-i ū***, (9) o kimseniñ cesedinde. ***Dil***, ḳalbi. ***Hemī mīred tamām***, (10) tekmīl olur.

Yaʿnī Ḥaḳ'dan bī-ḫaber olur.

Der-Beyān-ı (11) Ṣıla-ı Raḥm Mī-Güyed

Ṣıla-ı raḥmı beyānda buyurur. (12) ***Ṣıla-ı raḥm***, ḫışm u aḳrabāsını ziyāret içün bir ādem, (13) bulundıġı diyār-ı ġurbetden vaṭanına gitmek dimekdir.

854.

(14) Rev be-porsīden ber-i ḫᵛīşān-ı ḫᵛīş

Tā ki kerded (15) müddet-i ʿömr-i tu bīş

Rev, yüri. ***Be-porsīden***, (16) sūʾāl itmege. ***Ber-i ḫᵛīşān-ı ḫᵛīş***, kendi ḫışımlarıñıñ (17) yanına.

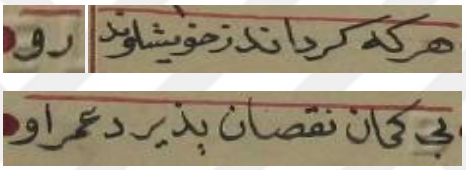
Yaʿnī kendi ḫışm u aḳrabālarınıñ yanına ḫātırlarını **[256a]** (1) şormaġa git yaʿnī eger ziyārete ḳādir iseñ (2) ziyāret it.

Tā ki kerded, tā ki ola. ***Müddet-i ʿömr-i tu***, (3) seniñ müddet-i ʿömrüñ. ***Bīş***, ziyāde.

Yaʿnī tā ki (4) seniñ ʿömriniñ vaḳti uzun ola.

Fā'ide: (5) ***Ber***, bā-i ʿArabīniñ fetḥi ve ***rā'***nıñ sükūnıyla burada (6) yan maʿnāsınadır ve ekşerī yerde ʿalā maʿnāsına (7) gelür. Bu şūretde ḥarf olur ve yine ***ber***, borden (8) maṣdarından emr-i ḥāżır olup getür ve ilet (9) dimekdir ki bu şūretde fiʿl olur ve baʿżı kerre de (10) mīve maʿnāsına gelür. Bu şūret daḫi ism olur (11) bu maḳāmda oldığı gibi.

855.

Her ki gerdāned zi-ḫᵛīşāvend (12) rū

Bī-gümān noḳṣān peẕīred ʿömr-i ū

Her ki, (13) her kimse ki. ***Gerdāned***, döndürür. ***Zi-ḫᵛīşāvend***, (14) ḫışımlarından. ***Rū***, yüz.

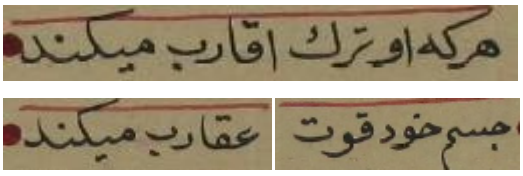
Yaʿnī her kimse ki (15) ḫışm u aḳrabālarından yüz döndürür.

Bī-gümān, (16) şübhesiz. ***Noḳṣān peẕīred***, noḳṣān ḳabūl (17) ider. ***ʿÖmr-i ū***, o kimseniñ ʿömri.

Yaʿnī o maḳūle **[256b]** (1) kimseniñ ʿömri lā-şek ve lā-şübhe bī-bereket (2) olur.

Fā'ide: ***Ḫᵛīşāvend*** ʿale ġayrü'l-ḳıyās ḫᵛīş'iñ (3) cemʿidir. ***Peẕīred***, bā-i Fārsī ile fiʿl-i mużāriʿdir. (4) Maṣdarı peẕīruften'dir ḳabūl itmek maʿnāsına.

856.

(5) Her ki ū terk-i aḳārib mī-koned

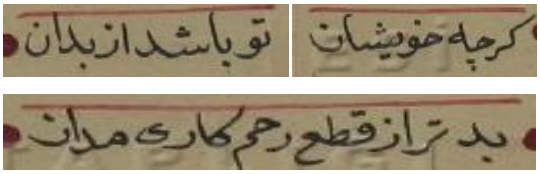
Cism-i ḫod ḳūt-ı (6) ʿaḳārib mī-koned

Her ki ū, her kimse ki o kimse. (7) ***Terk-i aḳārib mī-koned***, ḫışm u aḳrabālarını terk (8) ider. ***Cism-i ḫod***, kendi cismini. ***Ḳūt-ı ʿaḳārib*** (9) ***mī-koned***, ʿaḳreblere nafaḳa ider.

Yaʿnī ḳabre duḫūlunda (10) cismini ʿaḳreblere ekl iderler.

Fā'ide: ***Aḳārib***, aḳreb'iñ (11) cemʿidir ki ziyāde ḳarīb maʿnāsına. ***ʿAḳārib*** daḫi (12) ***ʿayn***'ıñ fetḥiyle ʿaḳreb'iñ cemʿidir.

857.

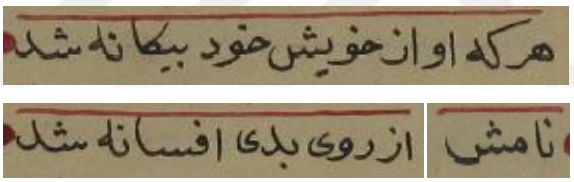
Gerçi ḫᵛīşān-ı (13) tu bāşed ez-bedān

Bed-ter ez-ḳaṭʿ-ı raḥm kārī me-dān

(14) ***Gerçi***, egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Ḫᵛīşān-ı tu***, seniñ (15) ḫışımlarıñ. ***Bāşed ez-bedān***, bedler ü fāsıḳlardan (16) olur ise. ***Bed-ter***, ziyāde fenā. ***Ez-ḳaṭʿ-ı raḥm***, (17) ḳaṭʿ-ı raḥmıñdan. ***Kārī***, bir iş. ***Me-dān***, bilme.

[257a] (1) Yaʿnī seniñ ḫışımlarıñ gerçi ẓāhirde fāsıḳlardan (2) olur ise seniñ ḳaṭʿ-ı raḥmıñdan ziyāde bir iş bilme. (3) El-ḥāṣıl seniñ ṣıla-ı raḥmı terk ü ferāmūş itdügüñ (4) ḫışımlarınıñ bedliklerinden daha ziyāde beddir.

858.

(5) Her ki ū ez-ḫᵛīş-i ḫod bīgāne şod

Nāmeş (6) ez-rūy-ı bedī efsāne şod

Her ki ū, her kimse ki (7) o kimse. ***Ez-ḫᵛīş-i ḫod***, kendi ḫışmından. (8) ***Bīgāne şod***, yabancı ve ecnebī oldı. ***Nāmeş***, (9) o maḳūle kimseniñ nāmı. ***Ez-rūy-ı bedī***, bedligi (10) yüzünden. ***Efsāne şod***, dünyāda ḥikāyet (11) ü meṣel oldı.

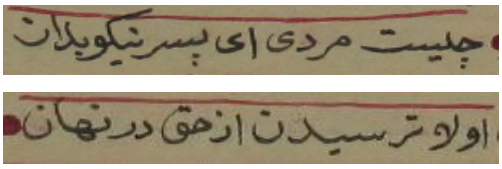
Yaʿnī elsine-i nāssa düşüp bed-nām (12) oldı.

Fā'ide: ***Bīgāne***, kāf-ı ʿArabīyle yabancı ve ecnebī (13) maʿnāsınadır. ***Efsāne***, hemze'niñ fetḥi ve fā'nıñ (14) sükūnıyla ḥikāyet ü meṣel dimekdir.

Der-Beyān-ı Merdī (15) ve Fütüvvet Mī-Güyed

Erlik ve mürüvvet ve cömerdligi (16) beyānda buyurur.

859.

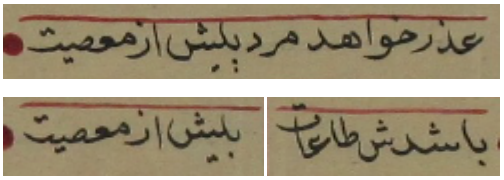
Çīst merdī ey piser nīkū be-dān

(17) Evvelā tersīden ez-Ḥaḳ der-nihān

Çīst [257b] (1) ***merdī***, insānlıḳ nedir? ***Ey piser***, ey oġul! (2) ***Nīkū***, eyü. ***Be-dān***, bil. ***Evvelā***, evvelkisi. ***Tersīden***, (3) ḳorḳmaḳdır. ***Ez-Ḥaḳ***, Allāh'dan. ***Der-nihān***, gizlüde.

(4) Velākin ẓāhirde Ḫudā'dan ḳorḳmaḳ mürāʾīleriñ ṣıfatıdır.

860.

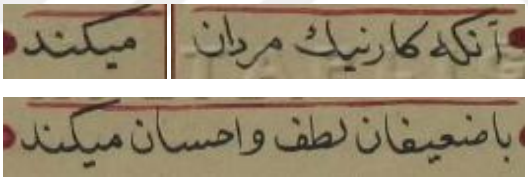
(5) ʿÖẕr ḫᵛāhed merd pīş-ez-maʿṣiyet

Bāşedeş ṭāʿāt (6) bīş ez-maʿṣiyet

ʿÖẕr ḫᵛāhed, ʿöẕr ṭaleb ider. (7) ***Merd***, insān olan kimse. ***Pīş-ez-maʿṣiyet***, (8) maʿṣiyetden evvel. ***Bāşedeş ṭāʿāt***, ol merdiñ (9) ṭāʿatleri olur. ***Bīş ez-maʿṣiyet***, maʿṣiyetden ziyāde.

(10) **Fā'ide:** ***Bāşedeş'***deki ***şīn***, żamīr maʿnāda ***ṭāʿāt'***e (11) ḳayddır ki ***bāşed ṭāʿāteş*** dimekdir. Evvelki ***pīş***, (12) bā-i Fārsīyle evvel maʿnāsınadır. İkinci ***bīş***, bā-i (13) ʿArabīyle ziyāde maʿnāsınadır.

861.

Ān ki kār-ı nīk-merdān (14) mī-koned

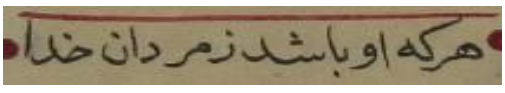
Bā-żaʿīfān luṭf u iḥsān mī-koned

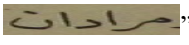
(15) ***Ān ki***, ol kimse ki. ***Kār-ı nīk-merdān***, eyü erleriñ (16) işini. ***Mī-koned***, eyler. ***Bā-żaʿīfān***, żaʿīflere (17) ve faḳīrlere. ***Luṭf u iḥsān mī-koned***, luṭf u iḥsān [258a] (1) eyler.

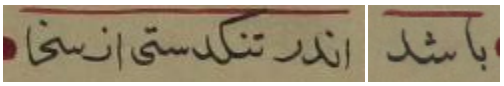
Zīrā eyüleriñ işi fuḳarā vü żuʿafāya ʿināyet (2) ü iḥsāndır.

Fā'ide: ***Kār***, ***nīk-merdān'***a mużāfdır. (3) ***Nīk-merdān***, aşlından merdān-ı nīk'dir ki nīk (4) merdān'ıñ ṣıfatı ve merdān[254] anıñ mevṣūfudur. Ṣoñra (5) ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem olup terkīb-i mezcī (6) olmuşdur. Bu ṣūretde iki cüzʾü daḫi sākin olaraḳ (7) oḳunur.

862.

[254] "merdān" sözcüğü burada yanlışlıkla " " şeklinde yazılmıştır.

Her ki ū bāşed zi-merdān-ı Ḫudā

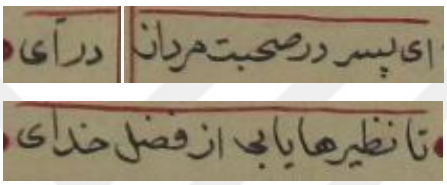
Bāşed (8) ender-teng-destī ez-saḫā

Her ki ū, her kimse ki (9) o kimse. ***Bāşed zi-merdān-ı Ḫudā***, Allāh'ıñ merdlerindendir. (10) ***Bāşed***, olur. ***Ender-teng-destī***, ṭar ellülükde. (11) ***Ez-saḫā***, saḫā vü keremde.

Yaʿnī her kimse ki o Allāh'ıñ (12) merdlerindendir, öyle kimse ẕügürdlük ve ḳatında (13) saḫāvetde olur.

Fā'ide: ***Teng-dest***, vaṣf-ı terkībīdir (14) ṭar ellü maʿnāsına ẕügürdlükden kināyetdir. Ve āḫirinde (15) olan ***yā*** maṣdariyyet içündür. ***Ez-saḫā'***daki ***ez***, (16) burada der maʿnāsınadır.

863.

Ey piser der-ṣoḥbet-i merdān (17) der-āy

Tā naẓīrhā yābī ez-faẓl-ı Ḫudāy

Ey piser, [258b] (1) ey oġul! ***Der-ṣoḥbet-i merdān***, merdān-ı ʿārifān ü kāmilānıñ (2) ṣoḥbetine. ***Der-āy***, dāḫil ol yaʿnī gel. ***Tā naẓarhā***, (3) tā ki naẓar u iltifātlar. ***Yābī***, bulasın. ***Ez-faẓl-ı Ḫudāy***, (4) Ḥaḳḳ'ıñ faẓl u kereminden.

Fā'ide: ***Der-āy***, emr-i ḥāżırdır. (5) Maṣdarı, āmeden'dir gelmek maʿnāsına. ***Yābī***, mużāriʿ-i (6) muḫāṭabdır. Maṣdarı yāften'dir bulmaḳ maʿnāsına.

864.

(7) Her ki ez-merdān-ı Ḥaḳ dāred nişān

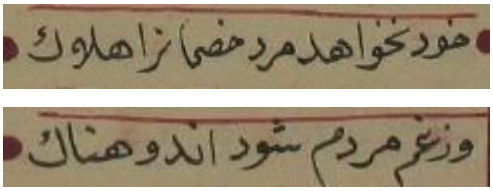
Ne-g'ẕerāned ʿayb-ı (8) düşmen ber-zebān

Her ki, her kimse ki. ***Ez-merdān-ı Ḥaḳ***, (9) Ḥaḳḳ'ıñ merdlerinden. ***Dāred nişān***, ʿalāmet ṭutar. (10) ***Ne-g'ẕerāned***, geçürmez. ***ʿAyb-ı düşmen***, düşmeniñ ʿaybını. (11) ***Ber-zebān***, dili üzerine.

Yaʿnī dostlarıñ ve aḥbāblarıñ (12) ʿaybını söylemek degil, belki düşmenleriniñ ʿaybını bile aġzına (13) almaz.

Fā'ide: ***Ne-g'ẕerāned***, kāf-ı Fārsīniñ żammıyladır. Lākin (14) burada li-ecli'l-vezn sākin oḳunur ve gelmesi mużāriʿ-i (15) müteʿaddī-i menfīdir ki güẕerānīden maṣdarından geçürmek (16) maʿnāsına.

865.

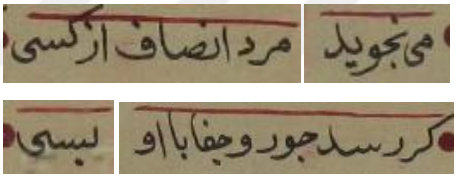
Ḫod ne-ḫᵛāhed merd ḫaṣmān-rā helāk

(17) V'ez ġam-ı merdüm şeved endūh-nāk

Ḫod ne-ḫᵛāhed, [259a] (1) taḥḳīḳ istemez. ***Merd***, insān-ı ḥaḳīḳī. ***Ḫaṣmān-rā***, (2) düşmenleriniñ. ***Helāk***, helākını. ***V'ez ġam-ı merdüm***, (3) ve ḫalḳıñ ġamından. ***Şeved endūh-nāk***, ġam u ġuṣṣa (4) vü keder ṣāḥibi olur.

Fā'ide: ***Ḫod***, burada taḥḳīḳ maʿnāsınadır. (5) ***Endūh***, ġam u ġuṣṣa dimekdir. Āḫirindeki ***nāk***, edāt-ı (6) ṣāḥibiyyetdir ***-mend*** gibi. Meṣelā ḫıred-mend ü dāniş-mend (7) dirler. ʿAḳl ṣāḥibi ve biliş ṣāḥibi dimekdir.

866.

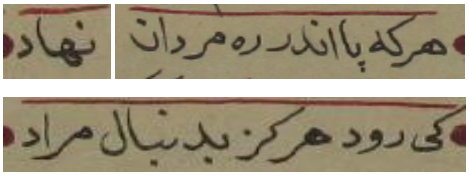
Mī-ne-cūyed (8) merd inṣāf ez-kesī

Ger resed cevr ü cefā bā-ū (9) besī

Mī-ne-cūyed, aramaz yaʿnī istemez. ***Merd***, merd-i ḥaḳīḳī. (10) ***İnṣāf***, ʿadl u inṣāf. ***Ez-kesī***, bir kimseden. (11) ***Ger resed cevr ü cefā***, eger cevr ü cefā irişür. (12) ***Bā-ū***, o merde. ***Besī***, çoḳ.

Yaʿnī eger merd-i ḥaḳīḳī (13) olan kimseye ḫalḳdan çoḳ cevr ü ẓulm irişür (14) ise de ṣābir olur.

867.

Her ki pā ender-reh-i merdān (15) nihād

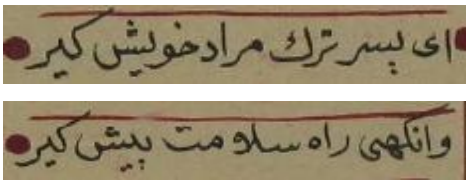
Key reved hergiz be-dünbāl-i murād

Her ki, her kimse ki. (16) ***Pā***, ayaḳ. ***Ender-reh-i merdān***, merdān-ı ḥaḳīḳī (17) olanlarıñ yoluna. ***Nihād***, ḳodı. ***Key reved***, [259b] (1) ḳaçan gider yaʿnī gidemez. ***Hergiz***, aṣlā. ***Be-dünbāl-i*** (2) ***murād***, murādıñ ḳuyruġuna.

El-ḥāṣıl her kimse ki merdān-ı (3) ḥaḳīḳī olanlarıñ yoluna ayaḳ ḳodı ve anlarıñ gitdigi (4) yola gitdi ḳaçan nefsiniñ murādı ardınca gider (5) aṣlā gidemez.

Dünbāl, ***dāl'***ıñ żammı ve ***nūn'***uñ süḳūnıyla (6) ḳuyruḳ dimekdir.

868.

Ey piser terk-i murād-ı ḫ͜ᵛīş gīr

(7) V'ān gehī rāh-ı selāmet pīş gīr

Ey piser, ey oġul! (8) ***Terk-i murād-ı ḫ͜ᵛīş***, kendi murādıñıñ terkini. ***Gīr***, (9) ṭut.

Yaʿnī ey püser, kendi nefsiñiñ murād u hevāsını (10) terk it!

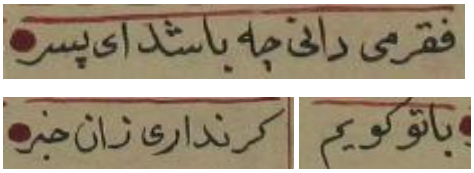
V'ān gehī, ve andan ṣoñra. ***Rāh-ı selāmet***, (11) selāmet ü ʿāfiyet olan yolı. ***Pīş gīr***, (12) öñüne ṭut.

Yaʿnī belā tehlüke menzil-i maḳṣūdına resān (13) olursın.

Der-Beyān-ı Faḳr Mī-Güyed

Yoḫsulluġı beyānda (14) buyurur.

869.

Faḳr mī-dānī çi bāşed ey piser

Bā-tu güyem (15) ger ne-dārī z'ān ḫaber

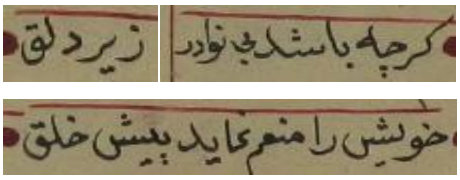
Faḳr, faḳrı. ***Mī-dānī***, bilür misin! (16) ***Çi bāşed ey piser***, ey oġul ne olur!

Yaʿnī ey püser ! (17) ***Faḳr*** didikleri ne maʿnāya ve ḥaḳīḳati nedir ve neden [260a] (1) maʿlūm olur bilür misin?

Bā-tu, saña. ***Güyem***, söylerim. (2) ***Ger ne-dārī***, eger ṭutmaz iseñ. ***Z'ān***, andan. ***Ḫaber***, (3) ḫaber.

Yaʿnī eger faḳr-ı ḥaḳīḳī ne dimek oldıġını bilmez iseñ (4) saña söylerim. Ez-dil ü cān diñle!

870.

Gerçi bāşed bī-nevā der- (5) zīr-i delḳ

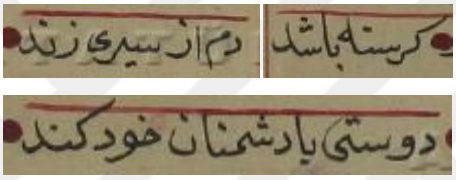
Ḫᵛīş-rā munʿam nümāyed pīş-i ḫalḳ

Gerçi, (6) egerçi yaʿnī her ne ḳadar. ***Bāşed bī-nevā***, bī-rızḳ olur (7) ise de. ***Der-zīr-i delḳ***, ḫırḳanıñ altında. ***Ḫᵛīş-rā***, (8) o ḥālde kendini. ***Munʿam nümāyed***, munʿam u devletlü gösterir. (9) ***Pīş-i ḫalḳ***, ḫalḳıñ yan ve nezdinde.

Yaʿnī ḥālinden (10) hīç kimseye bahş itmez.

Fā'ide: ***Bī-nevā***, ***nūn'***uñ fetḥiyle (11) bī-rızḳ dimekdir. ***Delḳ***, ***dāl'***iñ fetḥi ve ***lām*** ile ***ḳāf'***ıñ (12) sükūnıyla dervīşleriñ ḫırḳasıdır.

871.

Gorsine bāşed (13) dem ez-sīrī zened

Dūstī bā-düşmenān-ı ḫod koned

(14) ***Gorsine bāşed***, aç olur. ***Dem ez-sīrī***, ṭoḳluḳdan (15) dem. ***Zened***, urur.

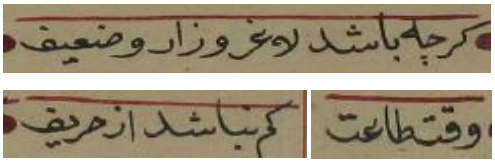
Yaʿnī faḳr-ı ḥaḳīḳī odur ki aç (16) iken ṭoḳluḳdan tekellüm ider.

Dūstī, dostluḳ. (17) ***Bā-düşmenān-ı ḫod***, kendiniñ düşmenleri ile. **[260b]** (1) ***Koned***, eyler.

Yaʿnī kendiniñ düşmenleri ile daḫi dostluḳ (2) ider.

Fā'ide: ***Gorsine***, kāf-ı Fārsīniñ żammı ve ***rā'***nıñ (3) sükūnı ve ***sīn'***iñ kesriyle aç maʿnāsınadır. (4) Ve ***rā'***nıñ kesresi ve ***sīn'***iñ sükūnıyla daḫi müstaʿmeldir. (5) ***Sīrī***, ṭoḳluḳ dimekdir. Zīrā ***yā'***sı maṣdariyyet içündür. (6) ***Zened***, mużāriʿ dir. Maṣdarı zeden'dir urmaḳ maʿnāsına.

872.

(7) Gerçi bāşed lāġar u zār u żaʿīf

Vaḳt-i ṭāʿat (8) kem ne-bāşed ez-ḥarīf

Gerçi, egerçi. ***Bāşed lāġar*** (9) ***u zār u żaʿīf***, lāġar ve żaʿīf ve iñleyici olur.

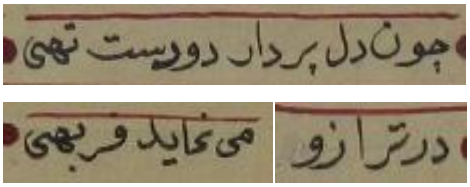
Yaʿnī (10) her ne ḳadar ***żaʿīf*** ve nā-ḫoş olursa da.

Vaḳt-i (11) ***ṭā'at***, ṭā'at u 'ibādet vaḳti. ***Kem ne-bāşed ez-ḥarīf***, (12) muṣāḥib ü dostundan eksik olmaz.

Ya'nī (13) yoldāşından aşaġı ḳalmaz.

Fā'ide: ***Lāġar***, ***ġayn'***iñ (14) fetḥi ve ***rā'***nıñ sükūnıylaża'īf ma'nāsınadır. (15) ***Zār***, iñleyici dimekdir. Lākin burada nā-ḫoşluḳdan (16) kināyetdir. ***Ḥarīf***, muṣāḥib ü dost ma'nāsınadır.

873.

(17) Çün dil-i pür dāred ü dest-i tohī

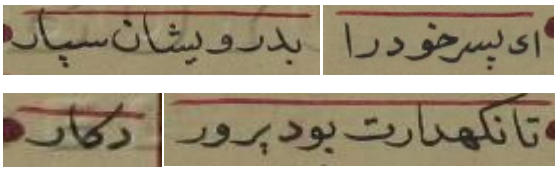
Der-terāzū [261a] (1) mī-nümāyed forbihī

Çün, çünki faḳīr. ***Dil-i pür dāred***, (2) ṭolu olan göñül ṭutar. ***Ü dest-i tohī***, ve boş olan (3) el ṭutar bunuñ birle. ***Der-terāzū***, terāzūde. ***Mī-nümāyed*** (4) ***forbihī***, semiz görinür.

Ya'nī terāzūde semiz görinür (5) dimek faḳrını ifşā vü iẓhār itmemeklikden kināyetdir.

(6) **Fā'ide:** ***Tohī***, ***tā'***nıñ fetḥiyle müsta'melü'l-yesede ṣaḥīh (7) ü eṣaḥ ve faṣīḥ ü efṣaḥı ***tā'***nıñ żammıyladır boş ma'nāsına. (8) ***Forbihī***, ***fā'***nıñ fetḥi ve ***rā'***nıñ süḳūnı ve ***yā-i zā'ide*** ile (9) semiz dimekdir. Lākin burada ***tohī'***ye ḳāfiye içün (10) ***fā'***nıñ żammıyla oḳumaḳ lāzımdır.

874.

Ey piser ḫod-rā (11) be-dervīşān sipār

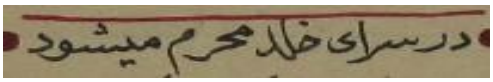
Tā nigeh-dāret buved Perver- (12) digār

Ey piser ḫod-rā, ey oġul! Kendiñi. (13) ***Be-dervīşān***, dervīşlere. ***Sipār***, ışmarla (14) ya'nī teslīm it. ***Tā nigeh-dāret buved***, tā ki seniñ (15) nigeh-dārıñ ya'nī ḥāfıẓıñ ola. ***Perver-digār***, (16) Cenāb-ı Ḫudā.

El-ḥāṣıl ey püser! Evliyā-ı Allāh'a teslīm ol (17) tā ki Allāhu Te'ālā seni belā vü āfātdan maṣūn buyurup **[261b]** (1) 'āfiyete muḳārin eyleye dimekdir.

875.

Bā-faḳīrān her ki (2) hem-dem mī-şeved

Der-serāy-ı ḫuld maḥrem mī-şeved

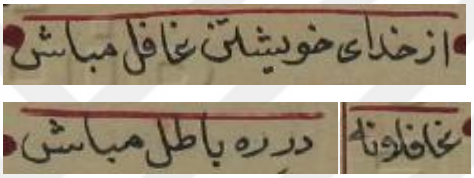
(3) ***Bā-faḳīrān***, faḳīrlere. ***Her ki***, her kimse ki. ***Hem-dem*** (4) ***mī-şeved***, muṣāḥib olur. ***Der-serāy-ı ḫuld***, bāḳī (5) vü ebedī olan sarāyda yaʿnī cennetde. ***Maḥrem mī-şeved***, (6) maḥrem-i İlāhī olur yaʿnī vāḳıf-ı esrār-ı Ḫudā olur.

(7) **Fā'ide:** ***Ḫuld***, ḥā-i muʿceme'niñ żammı ve ***lām*** ile ***dāl'***ıñ (8) sükūnıyla bāḳī vü ebedī maʿnāsınadır.

Der-Beyān-ı (9) İntibāh[255] *Ez-Ġaflet Mī-Güyed*

Ġafletden uyanmaḳlığı beyānda (10) buyurur.

876.

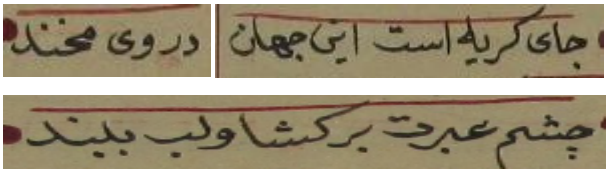
Ez-Ḫudā-yı ḫ^{v}*īşten ġāfil me-bāş*

Ġāfilāna (11) der-reh-i bāṭıl me-bāş

Ez-Ḫudā-yı ḫ^{v}***īşten***, kendi (12) Ḫudā'ñdan. ***Ġāfil me-bāş***, ġaflet idici olma. (13) ***Ġāfilāna***, ġāfillere lāyıḳ u münāsib. ***Der-bāṭıl*** (14) ***me-bāş***, bāṭıl olan yolda olma yaʿnī ḫilāf-ı (15) şerʿ de olma dimekdir.

Fā'ide: ***Ġāfilān***, ġāfiliñ (16) cemʿidir. Āḫirindeki ***hā***, lāyıḳ u münāsib maʿnāsını (17) ifāde ider. Naẓā'iri çoḳdur mülūkāne, şeyḫāne, **[262a]** (1) ʿāḳilāne, edībāne gibi.

877.

Cāy-ı giryest īn cihān (2) der-vey me-ḫend

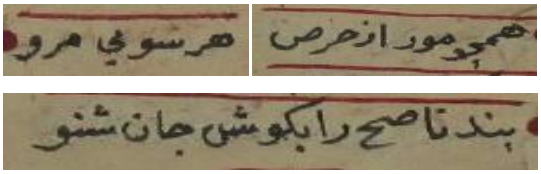
Çeşm-i ʿibret ber-güşā vü leb be-bend

(3) ***Cāy-ı giryest***, āh ü enīn ü feryād ve aġlamaḳ yeridir. (4) ***īn cihān***, bu dünyā. ***Der-vey me-ḫend***, o dünyāda (5) gülme. ***Çeşm-i ʿibret***, ʿibret göziñi. ***Ber-güşā***, (6) aç. ***Vü leb be-bend***, ve ṭudaġıñı bağla.

Yaʿnī kelām-ı (7) dünyādan diliñi ḥāfıẓ ol.

[255] Der-kenār: İntibāh.

878.

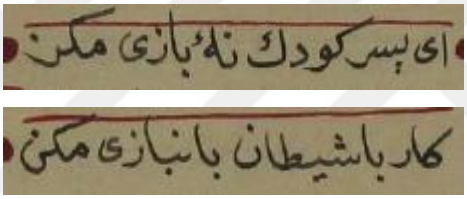
Hem-çü mūr ez-ḥırş (8) her sūyī me-rev

Pend-i nāṣıḥ-rā be-güş-ı cān şinev

(9) ***Hem-çü mūr***, ḳarınca gibi. ***Ez-ḥırş***, ḥırṣdan. (10) ***Her sūyī me-rev***, her bir ṭarafa gitme. ***Pend-i nāṣıḥ-rā***, (11) nāṣıḥıñ naṣīḥatini. ***Be-güş-ı cān***, cān ḳulaġı (12) ile. ***Şinev***, işit ve diñle.

Fā'ide: Ḳarınca, ḥırş (13) ile maʿlūm u meşhūr oldıġından erbāb-ı ḥırṣı (14) ḳarıncaya teşbīh iderler. ***Mūr***, ***mīm'***iñ żammıyla ḳarınca (15) maʿnāsınadır. ***Me-rev***, reften maṣdarından nehy-i (16) ḥāżırdır. ***Şinev***, ***şīn'***iñ kesri ve ***nūn'***uñ fetḥiyle (17) emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı şenīden'dir işitmek [262b] (1) maʿnāsına.

879.

Ey piser kūdek ne' bāzī me-kon

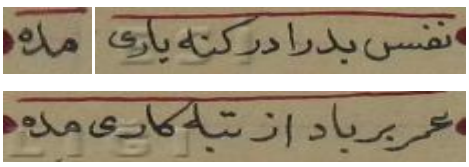
(2) Kār bā-şeyṭān bānbāzī me-kon

Ey piser kūdek ne', (3) ey oġul! Sen çocuḳ degilsin. ***Bāzī me-kon***, (4) oyun eyleme yaʿnī oynama. ***Kār***, iş. ***Bā-şeyṭān***, (5) şeyṭān ile. ***Bānbāzī me-kon***, ortaḳlıḳ da (6) itme.

Yaʿnī şeyṭān ile müşterek iş eyleme. (7) El-ḥāṣıl her işe besmele ile mübāşeret it ki (8) şeyṭān firār istesin.

Fā'ide: ***Kūdek***, kāf-ı (9) ʿArabīniñ żammıyla çocuḳ maʿnāsınadır. ***Ne''***deki (10) hemze ḫiṭāb içündür. ***Ne***, ḥarf-i nefydir yoḳ (11) maʿnāsına. İmdi ***ne'***, nīstī maʿnāsınadır ki (12) sen degilsin dimekdir.

880.

Nefs-i bed-rā der-güneh yārī (13) me-dih

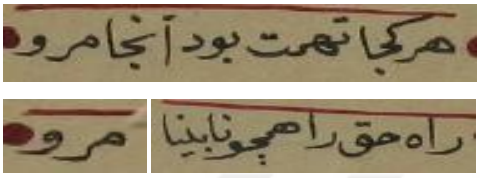
ʿÖmr ber-bād ez-tebeh-kārī me-dih

Nefs-i bed-rā, (14) fenā olan nefse. ***Der-güneh***, günāh itmekde. (15) ***Yārī me-dih***, muʿāvenet virme yaʿnī yardım itme. (16) ***ʿÖmr***, ʿömriñi. ***Ber-bād***, rūzgāra. ***Ez-tebeh-kārī***, (17) güneh-kārlıḳdan. ***Me-dih***, virme.

Yaʿnī günāh itmekde **[263a]** (1) nefs-i emmāreye muʿāvenet ider isen bu makūle (2) bed-kārlıḳdan ʿömriñi ber-bād ü isrāf ü itlāf (3) eylersin dimekdir.

Fā'ide: ***Tebeh-kār***, vaṣf-ı terkībīdir, (4) tebāh-kārende'den muḫaffefdir güneh, günāhdan muḫaffef (5) oldıġı gibi ve āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet içündür.

881.

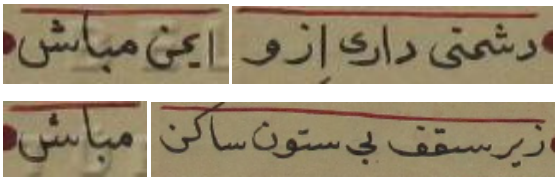
(6) Her kücā töhmet buved ān-cā me-rev

Rāh-ı Ḥaḳ-rā hem-çü nā-bīnā (7) me-rev

Her kücā, her nerede. ***Töhmet buved***, töhmet ola (8) yaʿnī ḫavf u ḫaṭar olur ise. ***Ān-cā me-rev***, ol (9) yere gitme. ***Rāh-ı Ḥaḳ-rā***, Ḥaḳḳ'ıñ yoluna. ***Hem-çü nā-bīnā*** (10) ***me-rev***, kör gibi gitme.

El-ḥāṣıl rāh-ı Ḥaḳḳ'a kör gibi gitme (11) dimek ġafletden kināyetdir.

882.

Düşmenī dārī ez-ü (12) īmen me-bāş

Zīr-i saḳf-ı bī-sütūn sākin (13) me-bāş

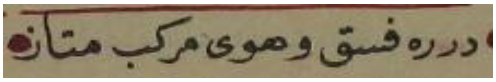
Düşmenī dārī, bir düşmen ṭutarsın. (14) ***Ez-ü***, o düşmenden. ***Īmen me-bāş***, emīn ü lā- (15) ubālī olma.

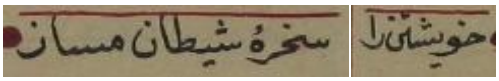
Zīrā düşmenden ḥaẕer gerekdir.

Zīr-i saḳf-ı (16) ***bī-sütūn***, direksiz olan ṭavanıñ altında. (17) ***Sākin me-bāş***, sākin olma. Zīrā yıḳılur.

[263b] (1) **Fā'ide:** ***Saḳf***, ***sīn'***iñ fetḥi ve ***ḳāf***ile ***fā'***nıñ (2) sükūnıyla ḫāneniñ ṭavanı dimekdir. ***Bī-sütūn***, direksiz (3) dimekdir.

883.

Der-reh-i fisḳ u hevā merkeb me-tāz

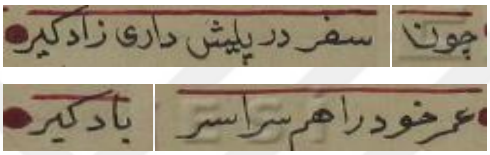
Ḫᵛīşten-rā (4) suḫre-i şeyṭān me-sāz

Der-reh-i fisḳ u hevā, (5) fısḳ ve hevā yolunda. *Merkeb me-tāz*, merkeb sürme.

(6) Yaʿnī fısḳ u hevā yolunda merkeb sürme dimek (7) mücāhede-i nefsden kināyetdir. *Ḫᵛīşten-rā*, (8) kendiñi. *Suḫre-i şeyṭān me-sāz*[256], şeyṭānıñ masḫarası (9) düzme yaʿnī ḳalma.

El-ḥāṣıl mücāhede-i nefs ider iseñ (10) şeyṭānıñ masḫarası olmazsın, vālā olursın. (11) Fā'ide: *Suḫr[e]*, *sīn*'iñ żammıyla masḫara dimekdir.

884.

Çün (12) sefer der-pīş dārī zād gīr

ʿÖmr-i ḫod-rā hem ser-ā-ser (13) bād-gīr

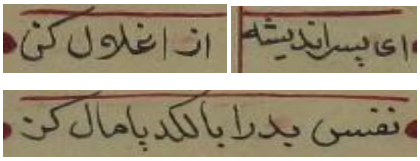
Çün sefer, çünki sefer. *Der-pīş*, öñde. (14) *Dārī*, ṭutarsın. *Zād-gīr*, azıḳ ṭut.

Yaʿnī çünki (15) öñüñde sefer-i āḫiret ṭutarsın anıñ içün azıḳ (16) cemʿ eyle yaʿnī ʿilm ü ʿamele saʿy it.

ʿÖmr-i ḫod-rā hem, (17) ve bunuñ birle kendi ʿömriñi daḫi. *Ser-ā-ser*, mine'l-evvel [264a] (1) ile'l-āḫir. *Bād-gīr*, rūzgār ṭut.

Yaʿnī müddet-i ḥayātıñı (2) rūzgār gibi bilüp ṭūl-i emeli ḳo ve illā bir gün ecel (3) yili üzerine esdügini görürsin.

885.

Ey piser endīşe (4) ez-aġlāl kon

Nefs-i bed-rā bā-leked pā-māl kon

(5) *Ey piser*, ey oġul! *Endīşe*, tefekkür. *Ez-aġlāl*, (6) aġlālden. *Kon*, eyle.

Yaʿnī ey püser! Cehennemde mücrimleriñ (7) boyunlarına geçürdükleri āteş ḥalḳa vü lālelerinden (8) fikr idüp.

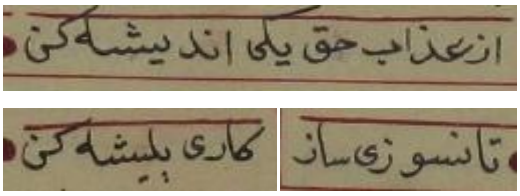
Nefs-i bed-rā, bī-meymenet olan nefsi. (9) *Bā-leked*, depme ile. *Pā-māl kon*, pāy-māl eyle.

[256] Metinde "me-sāz" burada yanlışlıkla "me-tāz" şeklinde yazılmıştır.

Yaʿnī (10) mücāhede sebebiyle öyle teʾdīb it ki ḫᵛār u ḥaḳīr (11) ve ḳarınca gibi ezilsün.

Fā'ide: ***Aġlāl***, ***hemze'***niñ (12) fetḥi ve ***ġayn'***ıñ sükūnıyla ġull'uñ cemʿidir. Ġull, żamla (13) timürden ḥalḳadır ki teʾdīb içün mücrimleriñ (14) boyunlarına geçürürler. ***Leked***, lām ile kāf-ı ʿArabīniñ (15) fetḥaları ve dāl'ıñ sükūnıyla depme maʿnāsınadır. (16) ***Pā-māl***, bā-i Fārsīyle ayaḳ altında çeynenmiş dimekdir.

886.

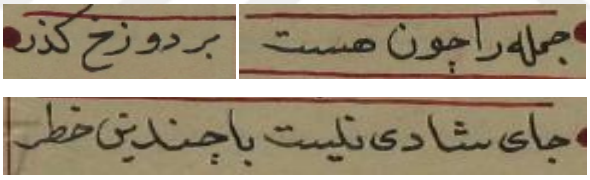
(17) Ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ yekī endīşe-kon

Tā ne-sūzī sāz- [264b] (1) kārī pīşe-kon

Ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ, Ḥaḳḳ'ıñ ʿaẕābından. (2) ***Yekī endīşe kon***, bir fikr ü mülāḥaẓa eyle. ***Tā*** (3) ***ne-sūzī***, tā ki yanmayasın. ***Sāz-kārī***, sāz- (4) kārlıġı yaʿnī emr-i Ḫudā'ya muvāfaḳati. ***Pīşe-kon***, (5) ṣanʿat eyle.

Yaʿnī dāʾimā rāh-ı āḫiretiñ levāzımıñı müheyyā (6) vü tesviye it dimekdir.

887.

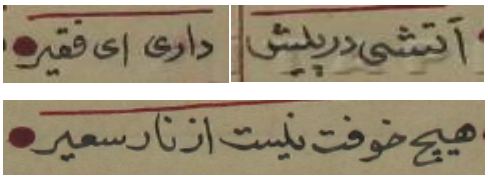
Cümle-rā çün hest (7) ber-dūzaḫ güẕer

Cāy-ı şādī nīst bā-çendīn ḫaṭar

(8) ***Cümle-rā***, cemīʿ ḫalḳa. ***Çün***, çünki. ***Hest*** (9) ***ber-dūzaḫ güẕer***, cehennemden geçmek vardır. ***Cāy-ı*** (10) ***şādī nīst***, mesrūrluḳ yeri degildir. ***Bā-çendīn*** (11) ***ḫaṭar***, bu ḳadar ḫaṭar u tehlükeler ile.

Yaʿnī dünyā maḥall-i (12) sürūr degildir. Belki maḥall-i giryedir. ***Ber-dūzaḫ'***daki (13) ***ber-*** burada ez- maʿnāsında müstaʿmeldir.

888.

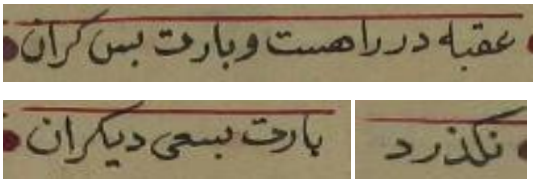

Āteşī der-pīş (14) dārī ey faḳīr

Hīç ẖavfet nīst ez-nār-ı saʿīr

(15) ***Āteşī***, bir āteş. ***Der-pīş***[257], önünde ve ilerüde. .***Dārī***, ṭutarsın. ***Ey faḳīr***, (16) ey dervīş! ***Hīç ẖavfet***, aṣlā seniñ ẖavfıñ. (17) ***Nīst***, yoḳ mudur? ***Ez-nār-ı saʿīr***, cehennemiñ āteşinden.

889.

[265a] (1) ʿAḳbe der-rāhest ü bāret bes girān

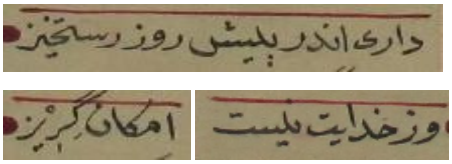
Ne-gʾẕered (2) bāret be-saʿy-ı dīgerān

ʿAḳbe, yoḳuş. ***Der-rāhest***, (3) yolda vardır. ***Ü bāret***, ḥālbuki seniñ yüküñ. (4) ***Bes girān***, çoḳ aġırdır. ***Ne-gʾẕered***, geçmez. ***Bāret***, (5) seniñ yüküñ. ***Be-saʿy-ı dīgerān***, ġayrılarıñ saʿyı (6) sebebiyle.

Ḥāṣılı yolda yoḳuş vardır. Ḥālbuki (7) seniñ yüküñ çoḳ aġırdır. Bunuñ birle seniñ (8) yüküñ ġayrı kimselериniñ saʿy u muʿāveneti sebebiyle (9) ol yoḳuşdan geçmez. Zīrā herkes kendi yüki ḳaydındadır.

(10) **Fāʾide:** Burada yükden murād günāhdır ve yolda (11) yoḳuş vardır dimek ʿaẕāb-ı cehennemden kināyetdir. (12) ***Der-rāhest***'deki ***est*** burada hest maʿnāsınadır. (13) ***ʿAḳabe***, ʿayn ile ḳāfʾıñ fetḥalarıyla yoḳuş maʿnāsınadır. (14) Lākin bu maḳāmda li-ecliʾl-vezn ḳāf sākin oḳunur.

890.

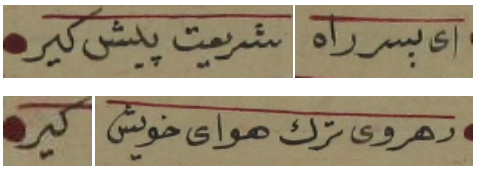

(15) Dārī ender-pīş rūz-i rüsteẖīz

Vʾez-Ḫudāyet nīst (16) imkān-ı girīz

Dārī, ṭutarsın. ***Ender-pīş***, (17) öñüñde. ***Rūz-i rüsteẖīz***, ḳıyāmetiñ güniñi. **[265b]** (1) ***Vʾez-Ḫudāyet***, ve seniñ Ḫudāʾñdan. ***Nīst imkān-ı*** (2) ***girīz***, ḳaçmanıñ imkānı yoḳdur.

891.

[257] Bu sözcük metinde der-kenâra yazılmıştır. Muhtemelen sehven yazılmamış daha sonra metne eklenmiştir. Anlam bütünlüğünün bozulmaması için söz konusu kelimenin yukarıda gösterilmesi uygun görülmüştür.

Ey piser rāh-ı (3) şerīʿat pīş-gīr

Reh-revī terk-i hevā-yı ḫᵛīş- (4) gīr

Ey piser rāh-ı şerīʿat, ey oġul! Şerīʿatiñ (5) yoluñı. ***Pīş-gīr***, öñüñe ṭut.

Yaʿnī rāh-ı şerīʿate (6) sālik ol.

Reh-revī, reh-rev iseñ. Yaʿnī (7) fi'l-ḥaḳīḳa rāh-ı şerīʿate sālik iseñ. ***Terk-i*** (8) ***hevā-yı ḫᵛīş-gīr***, kendi hevānıñ terkiñi ṭut.

(9) Yaʿnī hevā-yı nefsi bıraḳ dimekdir.

892.

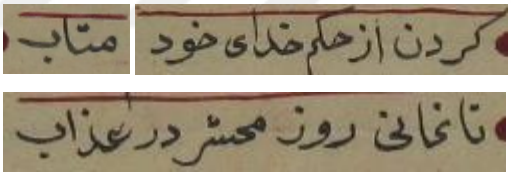

Ey berāder bāş (10) bā-fermān-ı Ḥaḳ

Tā beyābī cennet ü rıḍvān-ı Ḥaḳ

(11) ***Ey berāder***, ey ḳarındaş! ***Bāş bā-fermān-ı Ḥaḳ***, (12) Ḥaḳḳ'ıñ emri ile ol. ***Tā beyābī***, tā ki bulasın. (13) ***Cennet ü rıḍvān-ı Ḥaḳ***, Allāhu Teʿālā ḥażretleriniñ (14) cennet ve rıżā-ı keşīriñi.

893.

Gerden ez-ḥükm-i Ḫudā-yı ḫod (15) me-tāb

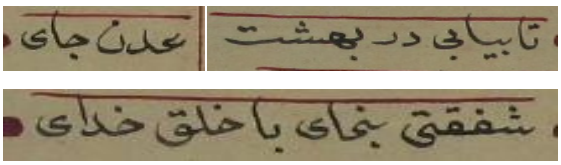
Tā ne-mānī rūz-ı maḥşer der-ʿaẕāb

(16) ***Gerden***, boynuñı. ***Ez-ḥükm-i Ḫudā-yı ḫod***, kendi (17) Ḫudā'ñıñ ḥükmünden. ***Me-tāb***, bükme.

Yaʿnī [266a] (1) ḫiṭāb-ı Ḫudā'dan iʿrāż itme.

Tā ne-mānī, tā ki (2) ḳalmayasın. ***Rūz-ı maḥşer***, maḥşer güni. (3) ***Der-ʿaẕāb***, ʿaẕābda.

894.

Tā beyābī der-behişt-i (4) ʿAdn cāy

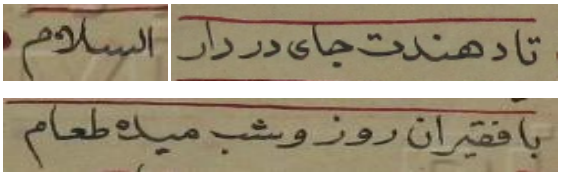
Şefḳatī be-nümāy bā-ḫalḳ-ı Ḫudāy

(5) ***Tā beyābī***, zīrā bulasın. ***Der-behişt-i ʿAdn***, (6) ʿālī olan cennetde. ***Cāy***, yer.

Yaʿnī cennet-i ʿAdn'da (7) yer bulmaḳ içün.

Şefḳatī, bir şefḳat ü (8) merḥamet. ***Be-nümāy***, göster. ***Bā-ḫalḳ-ı Ḫudāy***, (9) Ḥaḳḳ'ıñ ḳullarına.

895.

Tā dehendet cāy der-darü' (10) s-selām

Bā-faḳīrān rūz u şeb mī-dih ṭaʿām

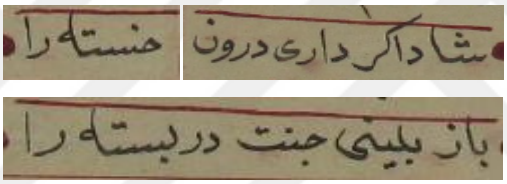
(11) ***Tā dehendet***, zīrā saña vireler. ***Cāy***, yer. (12) ***Der-darü's-selām***, cennetde.

Yaʿnī Ḫudā saña cennetde (13) yer virmek içün.

Bā-faḳīrān, faḳīrlere. (14) ***Rūz u şeb***, gündüz ve gice. ***Mī-dih ṭaʿām***, (15) ṭaʿām vir.

Fā'ide: ***Darü's-selām***, rā'nıñ (16) żammıyla cennetiñ ismidir.

896.

Şād eger dārī derūn-ı (17) ḫaste-rā

Bāz bīnī cennet-i der-beste-rā

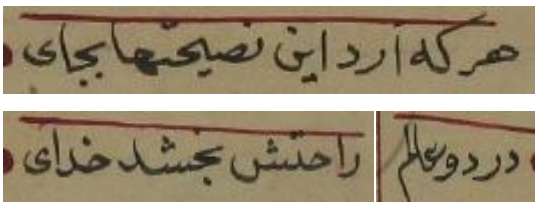
[266b] (1) ***Şād***, mesrūr. ***Eger dārī***, eger ṭutar iseñ. (2) ***Derūn-ı ḫaste-rā***, ḫasteniñ derūnunı.

(3) Yaʿnī eger bī-çāre vü maḥzūn olan kimseniñ (4) ḳalbini mesrūr ider iseñ.

Bāz bīnī, (5) açıḳ görürsin. ***Cennet-i der-beste-rā***, ḳapusı (6) bağlu olan cenneti.

Fā'ide: ***Cennet-i der-beste***, terkīb-i (7) tavṣīfīdir. ***Cennet***, mevṣūf; ***der-beste***, anıñ ṣıfatıdır.

897.

(8) Her ki āred īn naṣīḥathā be-cāy

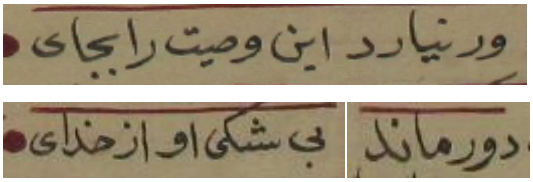
Der-dü ʿālem (9) rāḥateş bāḫşed Ḫudāy

Her ki, her kimse ki. (10) ***Āred***, getüre. ***Īn naṣīḥathā***, bu naṣīḥatleri. (11) ***Be-cāy***, yerine.

Yaʿnī her kimse ki bu kitābda (12) olan naṣīḥatleri yerine getürüp muḳteżāsıyla (13) ʿāmil olur.

Der-dü ʿālem, her iki ʿālemde yaʿnī (14) dünyā vü āḫiretde. ***Rāḥateş***, o kimseye rāḥat. (15) ***Baḫşed***, bağışlar. ***Ḫudāy***, Allāhu Teʿālā.

898.

(16) V'er ne-yāred īn vaṣiyyet-rā be-cāy

Dūr māned (17) bī-şekī ū ez-Ḫudāy

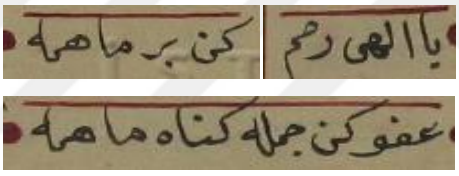
V'er ne-yāred, ve eger getürmez ise. **[267a]** (1) ***Īn vaṣiyyet-rā***, bu vaṣiyyeti. ***Be-cāy***, yerine.

(2) Yaʿnī Ḥażreti Şeyḫ buyurur ki ve eger herkese ki (3) bu vaṣiyyeti yerine getürüp muḳteżāsıyla ʿāmil (4) ve pendim ile pend-gīr olmaz ise.

Dūr māned, (5) uzaḳ ḳalur. ***Bī-şekī***, şübhesiz. ***Ū***, (6) o kimse. ***Ez-Ḫudāy***, Allāhu Teʿālā'dan.

(7) **Fā'ide:** ***Vaṣiyyet***, birine sipāriş ü naṣīḥat olunan (8) şeydir. ***Bī-şekī'***deki ***yā*** zā'iddir.

899.

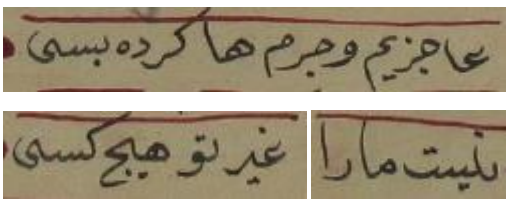
Yā İlāhī raḥm- (9) kon ber-mā heme

ʿAfv-kon cümle günāh-ı mā heme

(10) ***Yā İlāhī***, ey benim Allāh'ım. ***Raḥm-kon***, raḥm u merḥamet (11) eyle. ***Ber-mā heme***, bizim cümlemize. ***ʿAfv-kon***, (12) ʿafv eyle. ***Cümle günāh-ı mā heme***, bizim günāhımızıñ (13) cümlesini.

Fā'ide: ***Cümle günāh-ı mā***, terkīb-i iżāfīdir. (14) Lākin li-ecli'l-vezn cümleniñ āḫirinden ***hemze*** ḥaẕf (15) olunmuşdur. ***Heme*** daḫi cümleyi te'kīddir.

900.

(16) ʿĀcizīm ü cürmhā kerde besī[258]

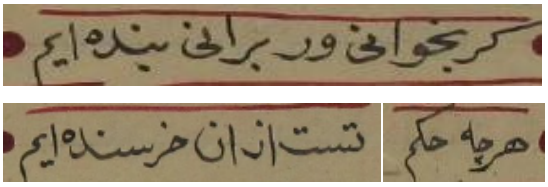
Nīst mā-rā (17) ġayr-ı tu hīç kesī

[258] Der-kenār: Kerdem besī nüsḫadan.

ʿĀcizīm, ey Allāh, ʿācizleriz! **[267b]** (1) ***Ü cürmhā***, ve günāhlar. ***Kerde besī***, çoḳ (2) itmişizdir. ***Nīst***, yoḳdur. ***Mā-rā***, (3) bize. ***Ġayr-ı tu***, senden ġayrı. ***Hīç kesī***, (4) hiçbir kimse.

Yaʿnī ey Allāh! Senden başḳa (5) hiçbir kimsemiz yoḳdur ancaḳ Sen varsın.

901.

(6) Ger be-ẖ͜ᵛānī v'er berānī bende īm

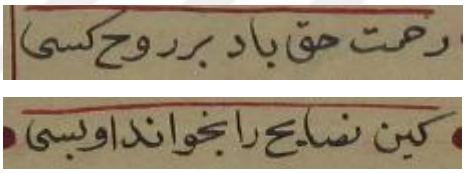
Her çi ḥükm-i (7) tost ez-ān ḫorsende īm

Ger be-ẖ͜ᵛānī, eger (8) oḳur iseñ. Yaʿnī ey Ḫudā! Ḳabūl ider iseñ. (9) ***V'er berānī***, ve eger sürer iseñ. ***Bende īm***, (10) biz ḳuluz. ***Her çi***, her ne ḳı. ***Ḥükm-i tost***, (11) Seniñ ḥükm ü fermānıñdır. ***Ez-ān***, ol ḥükmünden. (12) ***Ḫorsende īm***, ḳāniʿ ü rāżīyiz.

Ḫāṣılı (13) ey Ḫudā! Eger cennetine ḳabūl ider iseñ ve eger (14) cehennemine sürer iseñ biz ḳuluz. Her ne ki Seniñ (15) fermānıñdır biz andan ḳāniʿ ü rāżīyiz.

Fā'ide: (16) ***Ḫorsende***, ***ẖā-i muʿceme'***niñ żammıyla ḳāniʿ ü rāżī (17) maʿnāsınadır.

902.

Raḥmet-i Ḥaḳ bād ber-rūḥ-ı kesī

[268a] (1) K'īn naṣāyiḥ-rā be-ẖ͜ᵛānd ū besī

Raḥmet-i Ḥaḳ, (2) Allāhu Teʿālā Ḥażretleriniñ raḥmeti. ***Bād***, olsun. (3) ***Ber-rūḥ-ı kesī***, bir kimseniñ rūḥuna. (4) ***K'īn naṣāyiḥ-rā***, ki bu naṣīḥatleri. ***Be-ẖ͜ᵛānd***, (5) oḳudı. ***Ū***, o kimse. ***Besī***, çoḳ.

(6) Ḫāṣılı Allāhu Teʿālā'nıñ raḥmeti şol bir kimseniñ (7) rūḥuna olsun ki o kimse bu naṣīḥatleri çoḳ (8) oḳudı. Yaʿnī bu naṣīḥatleriñ muḳteżāsıyla ʿamel (9) ü ḥareket iden kimseniñ üzerine olsun (10) Ḥaḳḳ'ıñ raḥmeti dimekdir.

Temmetü'l-kitāb biʿavnillāhi' (11) l-meliki'l-ẖallāḳ.

10 Rebiʿu'l-ūlā Sene 1388[259]

Çizilen yerlerden maʿadāsınıñ ṭabʿında bir beʾis yoḳdur.

9 Kānūni'l-ūlā 1302[260]

[259] M. 30 Mayıs 1871

9. SÖZLÜK VE DİZİNLER

9.1. Gramer Sözlüğü (I.), Şerh Sözlüğü (II.) ve Özel Terimler Dizininin (III.) Lüzumu Üzerine

Nüzhetü'l-İhvân, klasik şerh metodunun kullanıldığı gramer ağırlıklı şerhlere örnektir. Ali Behcet'in amacı öğrencilerin Farsça öğrenmelerine yardımcı olabilecek bir eser kaleme almaktır ve eseri de bu amaca bire bir hizmet etmektedir. Şârih metnini oluştururken diğer *Pend-nâme* şerhlerinde görülen tasavvufa, tasavvufi terimlere ve yorumlara yer vermemiştir. Ayrıca konudan bağımsız gereksiz ayrıntılara girerek asıl amacından uzaklaşmamıştır. Türkçe, Farsça ve az da olsa Arapçaya ait malzeme barındıran eser tüm bu sebeplerden dolayı kaleme alındığı tarih itibariyle çağdaş okuyucuya Türk dili ve kültürü hakkında zengin bir sözlük malzemesi sunmaktadır. Bahsi geçen bu dillere ait gramer terimleri ve dil bilgisi kuralları hem dönemin dil kurallarına şahitlik etmekte hem de günümüz okuyucusuna ve dil uzmanlarına farklı ufuklar açmaktadır. Doktora çalışmasının tam olarak amacına hizmet edebilmesi için metnin bu zenginliğinden yola çıkılarak ayrı başlıklar halinde sözlüklerin hazırlanarak malzemelerin işlenmesi gerekmekteydi. Bu amaçla metin değerlendirilerek üç başlık altında bu malzemenin tasnif edilmesi uygun görülmüştür.

Birinci bölümde Ali Behcet'in şerh yaparken **"fâ'ide"** başlığı altında açıkladığı gramer kuralları direkt "alıntılınarak" metnin ***Gramer Sözlüğü*** oluşturulmuştur. Ali Behcet orijinal beyitte geçen dil kuralını açıklarken bazen beyitten bağımsız davranmış bazense beyitteki sözcükler üzerinden açıklama yapmıştır. Bu sebeple sözlüğün bazı kısımlarında beyitlerin de şahitliğinden yararlanılarak söz konusu kuralın uygulamalı bir şekilde görülmesi ve konu bütünlüğünün bozulmamasına özen gösterilmiştir. İkinci bölümde şârihin metinde orijinal beyti yazdıktan sonra burada geçen sözcüklere verdiği anlamlar yine "alıntılınarak" verilmek süretiyle metnin ***Şerh Sözlüğü*** hazırlanmıştır. Burada dikkat edilecek husus bazen tek sözcüğün bazense sözcük grubunun veya tamlamanın madde başı yapılmasıdır. Çünkü Ali Behcet'in yegâne amacı orijinal beyitte geçen sözcüğün Türkçe anlamını vermek değil bir yandan da Farsçayı öğrenmek isteyen öğrencilere Farsçadan Türkçeye çeviri tekniğini öğretmektir. Bu sebeple bu bölüm onun tekniğine uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Ali Behcet'in şerh metninde tanımını yaptığı veya örneklerle açıkladığı gramer ve dil bilgisi terimlerinden

[260] M. 21 Aralık 1886

oluşan *Gramer Terimleri Dizini* hazırlanmıştır. Bu bölüm hazırlanırken metin dışında herhangi bir sözlük veya kaynağa başvurulmamış, tamamen *Nüzhetü'l-İhvân'daki* malzelerden yararlanılmış, Ali Behcet'in bir dil bilimci gibi davranarak aktardığı bilgiler dışına çıkılmamıştır. Böyle bir çalışmanın metnin yazıldığı yüzyılın dili, dil yapısı ve kelime hazinesi, günümüz itibariyle Tükçenin geldiği nokta, şerh çalışmalarının gelişim çizgisi vd. hususlarda sağladığı yarar ortadadır. Ayrıca özelde *Pend-nâme* şerhleri sözlüğü genelde ise Klasik Türk edebiyatı şerhleri sözlüğü alanlarında yapılacak çalışmalarda araştırmacılara sağlayacağı yarar aşikârdır.

9.2. Gramer Sözlüğü

Şârihin dilbilgisi ve gramere ait terimleri açıklarken iki farklı yol kullandığı görülmektedir. Bir kısım açıklamarını orijinal beyitte geçen sözcüklerin anlamını açıklarken yaparken (örnekler üzerinden açıklananlar) diğerinde bilhassa "**Fā'ide**" ve "**Ḳā'ide**" başlığı altında terimlerlere ait bilimsel açıklamalar ve tanımlamalar yapmaktadır.

kerd: ***Kerd***, fiʿl-i māżīdir. İtdi dimekdir. Fiʿl-i mażīniñ müfred-i ġāʾibine ʿalāmet yā dāl olur yāḫūd tā olur kerd, reft gibi. Eger bu ʿalāmetler bulunur ise biline ki o kelime fiʿl-i māżīdir ve illā degil. **[3a]**

ber-Ḫalīleş: ***Ber-Ḫalīleş***'de olan ber, ḥarf-i ṣıladır. Eger bā ḥarf-i ṣıla olur ise kelimeniñ āḫirine bir hā-i resmiyye gelüp ve hā'nıñ daḫi mā-ḳabli meftūḥ ḳılınur. Be-ḥüsn gibi ki ḥüsne dimekdir. Ve eger muṣāḥabet olur ise kelimeniñ āḫirine ile gelür. Bā-men, bā-tu gibi ki benim ile ve seniñ ile dimekdir. **[3a]**

saḫte: Saḫte daḫi māżī-i menḳūldür ki düzmüş dimekdir. Mużāriʿinde ḫā, zā'ya ḳalb olunup sāzed dinilür. Zīrā ḳavāʿid-i Fārsīdendir ki tā'nıñ mā-ḳabli ḫā-i muʿceme oldığı vaḳtde ol ḫā'yı zā'ya ḳalb iderler. Nitekim tā'yı dāl'a ḳalb itdikleri gibi. Meṣelā āmūḫten kelimesiniñ mużāriʿinde āmūzed dirler ki ḫā, zā'ya ḳalb ü naḳl olunmuşdur. **[4b]**

der-tenūr: 'da olan der, edāt-ı ẓarfdır. Tenūr, nūn-ı müşeddede ile ʿArabīdir. Lākin burada li-ecli'l-vezn taḫfīf olunur. **[8b]**

ez- bendegān: 'da olan ez, min maʿnāsınadır. Bendegān daḫi bende'niñ cemʿidir. Ḳul maʿnāsına. Ve bir kelime ki āḫirinde hā-i resmiyye olup ve elif, nūn ile cemʿ bağlandığı zamān o hā-i resmiyye kāf-ı Fārsīye tebdīl olunur. Nitekim bendegān kelimesinde oldığı gibi. **[39a]**

ez-bendegān-ı ḫāṣ: ḫāṣṣ ü yaḳīn bendelerinden. Ez-bendegān-ı ḫāṣ, terkīb-i tavṣīfīdir. Aṣlı bende-i ḫāṣṣ'dır. Bende, mevṣūf; ḫāṣṣ ṣıfatdır. Ve mevṣūfuñ āḫiri de dāʾimā meksūrdur. İllā yā-i vaḥdet olmaya. **[39a]**

Harf-i ṣıla:

Be-kirmān'daki bā ḥarf-i ṣıladır.

Bā-ḥūtda'ki bā- ḥarf-i ṣıla.

ṣāle-rā: Sāle'niñ āḫirinde olan hā-i resmī miḳdār içündür. Türkīde yıllıḳ ve senelik ile taʿbīr olunur. Meṣelā yek sāle bir yıllıḳ ve yek rūze bir günlükdür. Āḫirinde olan **rā** edāt-ı mefʿūldür. Ve baʿżılar daḫi bu hā'ya yā gibi edāt-ı nisbetdir dimişler. **[10b]**

Her ki īn çāreş buved bāşed ʿazīz

İn çāreş: ’de olan şīn, maʿnāda buved lafẓına muttaşıldır. Vezn-i şiʿr içün çār kelimesiniñ yanına taḥrīr olmuşdur. **[49b]**

me-bāş: nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı bāşīden’dir ki mużāriʿnde yā ḥaẕf olunup ve yā’dan evvel olan ḥarf meftūḥ ḳılınup bāşed olur. Bu maṣdar-ı rālī-i yā-ī’niñ ḳāʿidesidir. **[52a]**

vü sāz nī: vü sāz nī’de olan vāv mażmūm oḳunur. Zīrā vāv-ı ʿāṭıfanıñ mā-ḳablinde yā yāḫūd hā-i resmī bulunur ise vāvı mażmūm oḳumaḳ vācibdir. **[11b]**

nīk-büḫtān: nīk-baḫt’ıñ cemʿidir. Eyü baḫtlular dimekdir. Fārsīde cemʿ iki dürlüdür. Biri elif ü nūn ile ikincisi hā ile. Eger zī-rūḥ olur ise elif ü nūn yāḫūd hā ile cemʿ olunur. Zī-rūḥuñ ġayrı olur ise yalñız hā ile cemʿ baġlanur. Ḥāṣılı nīk-büḫtān-rā , eyü baḫtlular içün. **[50b]**

terk-i ten-āsānī: ’de iki terkīb vardır. Biri terkīb-i iżāfī ve biri vaṣf-ı terkībīdir. Terkīb-i iżāfī, terk lafẓınıñ ten-āsā’ya mużāf olması. Vaṣf-ı terkībī yalñız ten-āsān’dır ki ten-āsānende’den muḫaffefdir vücūd besleyici maʿnāsına. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür. El-ḥāṣıl terk-i ten-āsānī, vücūd besleyiciliğiñ terkiñi. **[64a]**

Terkīb-i iżāfī: şol şeydir ki iki ism birbirine muttaşıl olup evvelkisi mużāf, ikincisi mużāfu’n-ileyh olur. Ve mużāfıñ āḫiri ekṣeri meksūr ḳılınur. **[11b]**

Terkīb-i Mezcī:

Fā’ide: Kār, nīk-merdān’a mużāfdır. Nīk-merdān, aṣlından merdān-ı nīk’dir ki nīk merdān’ıñ ṣıfatı ve merdān[261] anıñ mevṣūfudur. Ṣoñra ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem olup ***terkīb-i mezcī*** olmuşdur. Bu ṣūretde iki cüzʾü daḫi sākin olaraḳ oḳunur. **[258a]**

Terkīb-i tavṣīfi: Ve bu seng-ḫārā terkīb-i tavṣīfidir. Çünkü seng mevṣūf, ḫār anıñ ṣıfatıdır. Fāʾide-i Dīger: Terkīb-i tavṣīfiniñ ḳāʿidesi budur ki Fārsīde mevṣūf, ṣıfat üzerine muḳaddem ve mevṣūfuñ āḫiri dāʾimā meksūr olur. Lākin mevṣūfuñ āḫirinde yā-i vaḥdet olur ise meksūr olmaz. Ve Türkçe’ye terceme olunduḳda ṣıfat, mevṣūf üzerine muḳaddem olur. **[4b]**

Vü sāz nī: de olan vāv mażmūm oḳunur. Zīrā vāv-ı ʿāṭıfanıñ mā-ḳablinde yā yāḫūd hā-i resmī bulunur ise vāvı mażmūm oḳumaḳ vācibdir. **[11b]**

zemīn: yere mensūb dimekdir. Çünki yā nisbet ve nūn teʾkīd-i nisbet içündür. Zīrā nisbeti te’kīd murād olunur ise yā’dan ṣoñra bir nūn getürülür. Müşgīn ve ʿanberīn ve emṣāli gibi. **[11a]**

serreş:

Ser be-rāheş ār tā-yābī ṣevāb

[261] “merdān” sözcüğü burada yanlışlıkla “مرادان” şeklinde yazılmıştır.

Be-rāheş'deki şīn żamīr maʿnāda sere muḳayyeddir. El-ḥāṣıl serreş, o kimseniñ başıñı. [170a]

Leẕẕet-i ʿömret eger bāyed be-dehr

leẕẕet-i ʿömret'de olan tā ḫiṭāb maʿnāda bāyed'e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl leẕẕet-i ʿömr, ʿömrüñ leẕẕeti. Eger bāyedet, eger saña gerekse. [174b]

Her ki-rā tersī ne-bāşed ez-Ḫudā

Ḥaḳ bi-tersāned zi-her çīzī ü-rā

ü-rā: anı dimekdir ki aṣlı ū-rā'dır. Li-ecli'l-vezn hemzesi ḫaẕf olunmuşdur. [208a]

istifhāmī muṭażammın:

ʿĀriyet-rā bāz mī-bāyed süpürd

Hīç kes dīdī ki zer bā-ḫod be-bord

Zīrā dīdī mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki istifhāmī muṭażammındır. [209a]

edāt-ı taḥẕīr:

Tā ne-pindārī münāfiḳ-rā emīn

Nīst bādā toḫmeş ez-rūy-ı zemīn

Tā, şaḳın dimekdir ki edāt-ı taḥẕīrdir. [218b]

be-ṭarīḳü'l-mübālaġa:

Ez-münāfiḳ ey piser perhīz kon

Tīġ-rā ez-behr-i ḳatleş tīz kon

Bu beyt be-ṭarīḳü'l-mübālaġadır ki ḳılıcı keskin itmekden murād bed-duādır. [219a]

Ger konī ḫayrī be-dest-i ḫᵛīş kon

Ḫayr-ı ḫod-rā vaḳf-ı her dervīş kon

ger konī ḫayrī: eger bir ḫayr ider iseñ.

ḫayr-ı ḫod-rā: kendi mālıñı.

İkinci ḫayr māl maʿnāsınadır. [222a]

Baʿd ez-ān ḥıfẓ-ı emānet bāşedeş

Hem naẓar pāk ez-ḫıyānet bāşedeş

Beyt-i ṣānīdeki şīn, żamīr maʿnāda naẓara muttaṣıldır. Hem naẓareş, daḫi o kimseniñ naẓarı. [250b]

Fā'ide: Īn çehār'dan murād rāst-gūyluḳ u saḫā ve ḥıfẓ-ı emānet ü ḥıfẓ-ı çeşmdir. [251a]

Dūstī hergiz me-kon bā-bāde-ḫar

Ez-çünān kes ḫᵛīşten-rā dūr-dār

Fā'ide: Bāde-ḫor, vaṣf-ı terkībīdir. Bāde-ḫorende'den muḫaffefdir şarāb nūş idici maʿnāsına ve ḫar kelimesinde rī'den evvel elif yoḳdur. Velākin dār lafẓına muvāfaḳatden içün ḫā'nıñ żammesini oḳumayup meddle oḳumaḳ lāzımdır. [251b]

Fā'ide: Münʿim, efʿāl bābından ism-i fāʿildir ve āḫirindeki yā vaḥdet içündür. **[252a]**

Dūr ez-ān yārī ki ḫᵛāhed ez-tu sūd

Ger ser-i ḫod der-ḳademhā-yı tu-sūd

Fā'ide: Evvelki sūd, fā'ide maʿnāsına; ikinci sūd, māżīʿdir süden maṣdarından ezmek maʿnāsına. Lākin burada sürmek murāddır. **[252a]**

Cümle-rā çün hest ber-dūzaḫ güẕer

Ber-dūzaḫ'daki ber- burada ez- maʿnāsında müstaʿmeldir. **[264b]**

Fā'ide'ler

Fā'ide: Bī, edāt-ı nefydir. Cāmda dāḫil olur. Bī-hüner ü bī-vefā gibi. Edāt-ı selb daḫi bunuñ gibidir. **[1b]**

Fā'ide: Der-ādem'de olan der bā-i ṣıla yāḫūd edāt-ı ẓarfdır, fī gibi Türkīde de ifāde ider. ***Rūḥ-rā'*** daki -rā edāt-ı mefʿūlün bihdir. **[2b]**

Fā'ide: Kerd, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle fiʿl-i māżīdir. Maṣdarı kerdendir. Eylemek ve itmek maʿnālarınadır. **[2b]**

Fā'ide: Luṭf, ṭuḥfe vü hediye ve rıfḳla muʿāmele itmek maʿnālarınadır. **[3a]**

Fā'ide: Lūṭ, Ḥażret-i İbrāhīm'iñ birāder-zādesidir. **[3b]**

Fā'ide: Sūy yā ile ve yā'sız ceht ü ṭaraf maʿnāsınadır. **[3b]**

Fā'ide: Aʿdā, ʿadūnuñ cemʿidir ki düşmenler dimekdir. Lākin burada aʿdādan murād Firʿavn ve anıñ ḳavmidir. **[4b]**

Fā'ide-i Dīger: Terkīb-i tavṣīfiniñ ḳāʿidesi budur ki Fārsīde mevṣūf, ṣıfat üzerine muḳaddem ve mevṣūfuñ āḫiri dā'imā meksūr olur. Lākin mevṣūfuñ āḫirinde yā-ı vaḥdet olur ise meksūr olmaz. Ve Türkçe'ye terceme olunduḳda ṣıfat, mevṣūf üzerine muḳaddem olur. ***Ber-keşīd'*** de olan ***ber***, birḳaç maʿnāya gelür ise de burada istiʿlā içündür. Keşīd, fiʿl-i mażī-i müṣbetdir. Bu daḫi altı ṣīġadır kerd gibi. Māżī-i menfī de altı ṣīġadır ne-kerd gibi. **[4b] / [5a]**

Fā'ide: Çün belā işbāʿü'l-vāv ḥarf-i şarṭdır çünki maʿnāsına. **[5a]**

Fā'ide: Bā- Süleymān'daki bā, ḥārf-i ṣıladır. Süleymān, Ḥażreti Dāvud ʿaleyhi's-selāmıñ oġlıdır. **[5a]**

Fā'ide: Ez-ten'de olan ez, Türkīde -den ifāde ider. Ten, gövde dimekdir. ʿArabīde beden ve cesed dirler. **[5b]**

Fā'ide: Bendeʾ, ḳul maʿnāsınadır. Āḫirinde olan hemze vaḥdet içündür. **[6a]**

Fā'ide: Üst, iki kelimedir. Takdīri ū estdir ki ū, żamīr-i münfaṣıldır. ʿArabīde Hū gibi.

Est, edāt-ı ḫaberdir ki cemʿi end gelür. [6b] **Fāʾide-i dīger:** Maʿlūm ola ki bir kelime sākinetü'l-āḫir olsa nīk gibi edāt-ı ḫaberiñ

yaʿnī estiñ hemzesi lafẓen ve kitābetde vücūben ḥaẕf olunur. Nīkest gibi. Ve eger meftūḥatü'l-āḫir olur ise kerde-est ve girye est gibi elif vücūbeñ ṣābit olur. Lafẓen ise

ḥaẕf u iṣbātı cā'izdir. [6b]

Fāʾide: Hest, var maʿnāsına ise de burada est maʿnāsında müstaʿmeldir. [7a]

Fāʾide: Ān, ism-i işāretdir ki ol dimekdir. [7b]

Fāʾide: Zer, zā'nıñ fetḥi ve rā'nıñ sükūnıyla altun maʿnāsınadır. [8a]

Fāʾide: Ān, ism-i işāretdir. Müşārü'n-ileyh Ḫudā'dır. [8a]

Fāʾide: Pister, bā-ı Fārsīniñ kesriyle döşek maʿnāsınadır. [8b]

Fāʾide: Taḫt, pādişāhıñ ṣandāliyesidir. [9a]

Fāʾide: Ṭarfetü'l-ʿayn, gözḳapaġını bir defʿa taḥrīk itmekdir. [9a]

Faʾide: Bī, edāt-ı selbdir. Cāmda dāḫil olur. Meṣelā bī-vefā dirler. Vefāsız, vefāsı yoḳ dimekdir. [10a]

Fāʾide: Mürde, żamm-ı mīm ile meyyitdir. Āḫirinde olan ***hemze*** vaḥdet içündür. (***Mürdeī***) [10a]

Fāʾide: Ṣāniʿ, ism-i fāʿildir. Yapıcı ve aʿmāl idici dimekdir. Āḫirinde olan yā vaḥdet içündür. [10b]

Fāʾide: *ez*, min maʿnāsınadır. Türkīde -den ifāde ider. [11a]

Fāʾide: hīç kes, hīç kimse dimekdir. [11a]

Fāʾide: **Seyyid**, ulū dimekdir. **Kevneyn**, kevniñ teṣniyesidir. Dünyā vü āḫiret dimekdir. **Ḫatm**, āḫir maʿnāsınadır. Taḳdīri ḫatmü'l-enbiyā-i ve'l-mürselīndir. **Āḫir**, ṣoñ maʿnāsınadır. **Āmed**, fiʿl-i māżīdir geldi maʿnāsına. Maṣdarı āmedendir. Gelmek dimekdir. **Būd**, idi maʿnāsını mufīddir. **Faḫr**, iftiḫār maʿnāsınadır. **Evvelīn**, evveliñ cemʿidir. [12a]

Fāʾide: ***Ān ki***, ān seyyidü'l-kevneyn ki taḳdīrindedir. ***Āmed*** mürūr itdi. ***Nüh***, nūn'uñ żammı ve hā'nıñ sükūnıyla ṭoḳuẕ dimekdir. ***Felek***, gök maʿnāsınadır. ***Miʿrāc***, kesr-i mīm ile nerd-bān. Peyġamber ʿaleyhi's-selāmıñ leyle-i maʿhūdede ḥużūr-ı Ḫallāḳ-ı vaḥīde çıḳmaḳdan ʿibāret olan muʿcize-i kübrāsıdır. ***Ū***, żamīr-i ġā'ib-i munfaṣıldır. Ḥażret-i peyġambere rāciʿdir. ***Enbiyā***, nebīniñ cemʿi olup Ḫudā'dan ḫaber viriciler dimekdir. ***Evliyā*** daḫi veliniñ cemʿidir. ***Muḥtāc***, iḥtiyāc maʿnāsınadır. ***Ū***, keẕālik peyġambere rāciʿdir. [12b]

Fā'ide: Bu beyt mā-ḳablini beyāndır. ***Şod***, fiʿl-i māżīdir. Şoden maṣdarından oldı dimekdir. **Vücūd**, maʿlūmdur. Āḫirinde olan şīn, żamīr-i ġā'ib-i muttaṣıl seyyidü'l-kevneyne rāciʿdir. **ʿĀlemīn**, ʿālemiñ cemʿidir. **Mescid**, namāz ḳılacaḳ yerdir. **Ū**, keẕālik seyyīdü'l-kevneyne rāciʿdir. **Şod**, mürūr itdi. **Heme**, cümle maʿnāsına ismdir. **Rūy**, yüz maʿnāsınadır. **Zemīn**, Fārsīdir. ʿArabīsi arż, Türkçesi yer dimekdir. **[13a]**

Fā'ide: ***Ān ki***, ol seyyidü'l-kevneyn ki dimekdir. ***Būd***, sīn ü tā maʿnāsınadır. **Yār** daḫi dost maʿnāsınadır. Āḫirindeki **şīn**, żamīr. Seyyidü'l-kevneyne rāciʿdir. **Ebū-bekr**, birisi Ebū-bekrü'ṣ- Ṣıddīḳ ve **ʿÖmer** ve ikincisi ʿÖmerü'l-Fārūḳ raẕıyaʿllāhu ʿanhümādır. **Ez-ser**'de olan **ez**, min maʿnāsınadır. **Ser**, başdır. Burada uç murāddır. **Engüşt**, feṯḥ-i hemze ve żamm-ı kāf-ı Fārsīyle parmaḳ dimekdir. El-ḥāṣıl **ser-i engüşt**, şehādet parmaġınıñ ucı dimekdir ki terkīb-i iżāfīdir. **Ū**, żamīr-i ġāib. Resūlu'llāh'a rāciʿdir. **Şaḳ**, feṯḥ-i şīn ile yarmaḳ maʿnāsınadır. ***Şod***, mürūr itdi. ***Ḳamer***, ʿArabīdir ay maʿnāsına. Fārsīde māh dirler. **[13b]**

Fā'ide: Penc, beşdir. Rūzī'de olan yā, edāt-ı nisbetdir. Bīş, bā-i ʿArabīyle ziyāde maʿnasınadır. Bā-i Fārsīyle öñ ve nezd dimekdir. Pīş-endīş vaṣf-ı terkībīdir. Öñünü fikr idici dimekdir. **[51a]**

Terk-i leẕẕāt-ı cihān bāyed girift

Dāmen-i ṣāḥib-dilān bāyed girift

Fā'ide: Bāyed ile ḫᵛāhed ve tüvān kelimeleri fiʿl-i māżī üzerine dāḫil olduḳda o fiʿlden maṣdar maʿnāsı müstebān olur. Bu beytde oldığı gibi.[262] **[51b]**

Der-pey-i leẕẕāt-ı nefsānī me-bāş

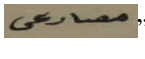
Rūstedār-ı ʿālem-i fānī me-bāş

Fāʿide: ***der-***, ḥarf-i ẓarfdır. ***Pey***, bā-i Fārsīyle iz ve ard dimekdir. ***Nefsānī***'de olan yā nisbetdir. ***Me-bāş***, nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı bāşīden'dir ki mużāriʿnde yā ḥaẕf olunup ve yā'dan evvel olan ḥarf meftūḥ ḳılınup bāşed olur. Bu maṣdar-ı rālī-i yā-ī'niñ ḳāʿidesidir. ***Rūst-dār***, vaṣf-ı terkībīdir ki ***rūste-dārende***'den muḫaffefdir. ***Rūst***, ṭutıcı maʿnāsına. ***ʿĀlem***, dünyā dimekdir. ***Fānī***, yā-i aṣliyye ile fenā dimekdir. ***Rūste-dār-ı ʿālem***, terkīb-i iżāfīdir. ***Fānī*** ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki fānī ***ʿālem***'iñ ṣıfatıdır. **[52a]**

Fā'ide: ***Bordeneʿ***de olan tā ḫiṭābdır. ***Borden*** maṣdardır iletmek maʿnāsına. Mużāriʿi **bored**'dir.[263] **[52b]**

Fā'ide: ***Mer***, teʾkīd içündür ki ikmāl-i vezn içün gelmişdir. ***Tu-rā***'da olan rā,

[262] Der-kenār: maʿnāsı müstebān olur. Bu beytde olduġu gibi.

[263] "mużāriʿ" sözcüğü metinde yanlışlıkla " " şeklinde ṣad ile yazılmıştır.

ḥarf-i ṣıladır. ***Reh-zenef*** de olan reh yol dimekdir ki rāh'dan muḫaffefdir. ***Meh***, māhdan ve ***dāmen***, dāmāndan muḫaffef oldığı gibi. **[53a]**

Fā'ide: Ger, ḥarf-i şarṭdır ki egerden muḫaffefdir. Becūyī, mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı cūyīdendir. İstemek maʿnāsına. Ve āḫirinde olan yā-i ṣāniye ḫiṭābdır. Mī-tevānī daḫi keẕālik mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı tevānīdendir. Ḳādir olmaḳ maʿnāsına ve āḫirinde olan yā ḫiṭābdır. **[53b]**

Emīnī vü niʿmet ender-ḫānedān

Fā'ide: ***Ender***, der gibi edāt-ı ẓarfdır. ***Ḫānedān***'da, ḫāne ev dimekdir. Lākin vezn-i şiʿr[264] içün hā-i resmiyyesi ḥaẕf olunup emr-i ḥāżır olan dān kelimesine muttaṣıl ḳılınmışdır. **[54a]**

Fā'ide: ***Kām-rānī*** de olan ***yā*** maṣdariyyet içündür. ***Kām-rān***, kāf-ı ʿArābīyle vaṣf-ı terkībīdir ki kām-rānende'den muḫaffefdir. Murād sürici ve murād itdigini ḥuṣūle getürici dimekdir. El-ḥāṣıl ***kām-rānī***, murād süricilik; ***ser be-nā-kāmī***, murādsızlıġa bāş. **[68a]**

Pes me-rev der-vāye-i nefs-i pelīd

Fā'ide: ***Vāye-i nefs***, terkīb-i iżāfīdir. Lākin ***pelīd*** ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfī daḫi olur. **[68b]**

Fā'ide: Ten-perest, vaṣf-ı terkībīdir. Ten-perestende'den muḫaffefdir ki tene ṭapıcı dimekdir. Yaʿnī vücūd besleyici. [Ten-perestī] Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür. **[72a]**

Çünki dil bī-yād-ı ḫidāyet buved

Fā'ide: Ḫidāyet'de olan te ḫiṭāb maʿnāda dile muḳayyeddir. El-ḥāṣıl çünki dilet, çünki seniñ ḳalbiñ. **[74a]**

Māl-ı dünyā ḫāk-sārān-rā dehend

Āḫiret perhīz-kārān-rā dehend

Fā'ide: ***Dehend*** kelimeleriniñ fāʿilleri bu maḳāmda Ḫudā'dır. Ve cemʿ ṣīġasıyla oḳunması taʿẓīm içündür. **[75a]**

Fā'ide: Leb-i nān, terḳīb-i iżāfīdir. Lākin faṭīr ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki nān mevṣūf, faṭīr anıñ ṣıfatıdır. **[78a]**

Fā'ide: Ḫāṣṣ ile ʿāmmda olan vāvlar żarūret-i vezn ḥaẕf olunmuşdur. **[79a]**

Fā'ide: Mışrāʿ-ı ṣānīdeki zīn (Ger tu-rā dil fāriġ ez-zīnet buved) eger maʿnāsınadır. Āḫirinde olan tā ḫiṭāb içündür. **[79b]**

Fā'ide: Dünyā-dār, vaṣf-ı terkībīdir ki dünyā-dārende'den muḫaffefdir. **[80a]**

Fā'ide: Murġī'de olan yā gerek vaḥdet ve gerek zā'ide olsun her ikisi ṣaḥīḥdir. Perred, bā-i Fārsīyle fiʿl-i mużāriʿdir. Uçar maʿnāsına. **[80a/80b]**

Fā'ide: Ger, ḥarf-i şarṭdır ki egerden muḫaffefdir. Perr, bā-i Fārsīniñ feṭḥiyle

[264] Metinde "şiʿr" sözcüğü art arda iki defa yazılmış, daha sonra birisinin üzeri karalanarak sözcük iptal edilmiştir.

emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı, perīdendir uçmaḳ maʿnāsına. Gūyīş, iki yā iledir. Zīrā gūyī mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki evvelki yā-i aṣliyye ve ikinci yā ḫiṭāb içündür. Ve şīn-i żāmīriñ mā-ḳabli ʿinde'l-cumhūr meftūḥdur. Lākin burada li-ecli'l-vezn iskān olunur. [80b]

Fa'ide: Ḥażret-i Şeyḫ Feridü'd-dīn ʿAṭṭār ḳuddise sirrühü'l-ġaffār bu beytde nefsiñ müştehiyātıñı zehr otuna teşbīh buyurmuşdur. Çünki zehr otunuñ dil-güşā olan rengine firīfte olup tenāvül ü istişmām idildikde zehrlenüp helāk olundıġından nefsiñ daḫi müştehāsıñı ki zehr otunuñ nümāyişli olan levni gibidir. Maʿ-haẕā tenāvül veyā istişmāmı hengāmda helāk olur. Bu maḳāmda būyı ẕikr buyurduḳları fenāniñ iẓhārıñı istibʿād cihetindendir. Yaʿnī zehri ekl şöyle ṭursun belki rāyiḥasını şemm itmek bile mużırdır. Bunuñ birle ṭālib-i Ḥaḳḳ ve sālik-i ṭarīḳata lāzımdır ki hevā-yı nefse hergiz müsāʿade itmeye ve şehevātı yoluna gitmeye. Ve illā istihlāk olur fe-efhem. ***Giyāh***, Kāf-ı Fārsīniñ kesriyle otdur. ***Dil-keş***, vaṣf-ı terkībīdir ki dil-keşende'den muḫaffefdir. ***Ṭaʿam***, feṭḥ-i ṭā ile ṭatmaḳ ve yemek ve meʾkūl olan şeyiñ kendine daḫi dirler. Lākin burada murād dāddır. [81a]

Fā'ide: ***Süstī***, sīn-i evveliñ żammı ve sīn-i ṣānīniñ sükūniyle gevşeklik dimekdir. Zīrā āḫirinde olan ***yā*** maṣdariyyet içündür. ***Çüstī***, cīm-i Fārsīniñ żammı ve sīn'iñ daḫi sükūniyle çabuḳ ve çālāk maʿnāsınadır. Ve āḫirindeki **yā** keẕālik maṣdariyyet içündür. [84b]

Fā'ide: Der-āy'da olan der, edāt-ı ẓarfdır. Āy, āmeden maṣdarından emr-i ḥāżır olup gel dimekdir. Lākin der ile ber-ā-ber dāḫil olmaḳ maʿnāsını ifāde ider. Meṣelā ḳapudan içerüye geldi diyecek yerde ez-der der-āmed dinilür. [85b]

Fā'ide: Girīḫt, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle fiʿl-i māżīdir. Maṣdarı girīḫtendir. Ḳaçmaḳ maʿnāsına. Gülistān, kāf-ı Fārsīniñ żāmmı ve lām'ıñ kesresiyle veyāḫud sükūnu ve sīn'iñ kesresiyle her ikisi cāʾizdir. Ve gülistān-ı ḥayāt, terkīb-i iżāfīdir. Ve burada gülistān-ı ḥayātdan murād ḥayāt-ı ḳalbdir veyā yapraġı dökmeden daḫi murād helākdir. [85b]

Fā'ide: Fużūlī ile cehūlīniñ āḫirindeki yā'lar maṣdariyyet içündür. [87a]

Fā'ide: Kāhil hā'nıñ kesriyledir. Lākin burada tenbel muvāfıḳ u muṭābıḳ olsun içün feṭḥa-ile oḳunmaḳlıġı ʿācizāne iḫtār olunur. [87a]

Fā'ide: Keslān ʿaṭşān vezni üzerine ṣıfat-ı müşebbehedir ki işe üşenici dimekdir. Güm-rāh, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla ṭoġru yoldan ṣapmış olan kimseye dirler. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür. Ḫiẕlān, ḫā-ı muʿcemeniñ kesriyle rüsvāylıḳ maʿnāsınadır.Lākin beytiñ

ḳırāʾat u tilāveti zamānda li-ecli'l-vezn fetḥala oḳumaḳ lāzımdır. [87b]

Fā'ide: Tīz-rev, vaṣf-ı terkībīdir ki tīz-revende'den muḫaffefdir. ʿAcele gidici maʿnāsına. [88a]

Fā'ide: Evvelki bes bā-ı ʿArabīyle ziyāde maʿnāsınadır. Girān, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle aġır dimekdir. Kūşiş, ism-i maṣdardır. Çalışmaḳ maʿnāsına. Āḫirindeki yā vaḥdet içündür. İkinci pes bā-i Fārsīyle fā-i cezāʾiyye maʿnāsına imdi dimekdir. Me-mān veyāḫūd ne-mān ikisi de cāʾizdir. Ve kelimesi nehy-i ḥāżırdır. Mānden maṣdarından ḳalmaḳ maʿnāsına. Dīgerān, dīgeriñ cemʿidir ki ġayrılar dimekdir. Burada menzilden murād cennetdir. Yükden murād günāh-ı kebāʾirdir. [88a]

Fā'ide: Kemīn, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle puşuya gizlenmiş ʿaskerdir. Ber, bā-i ʿArabīniñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Borden maṣdarından iletmek maʿnāsına. Rāhdan murād ṭarīḳ-i müstaḳīmdir. Düzdān'dan daḫi murād nefs-i emmāre vü efkār-ı fāsidedir. Rehberden murād, mürşid-i kāmildir. [88b]

Fā'ide: Lāşeden murād vücūddur. Āḫirindeki hemze yā-i vaḥdet içündür. Sebük, sīn'iñ fetḥi ve bā'nıñ żammıyla ḫafīf maʿnāsınadır. [89b]

*Ser çi **ārāyī** be-destār ey piser*

*Tā tevānī dil be-dest **ār** ey piser*

Fā'ide: Evvelki ārāyī kelimesi mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Ārāsten maṣdarından zīnet itmek maʿnāsına. İkinci ār, emr-i ḥāżırdır. Āverden maṣdarından getirmek dimekdir. [90a]

Fā'ide: Ne-b'ved, fiʿl-i māżīdir. Būden maṣdarından olmaḳ maʿnāsına. Lākin burada bā'nıñ żammesi li-ecli'l-vezn iskān olunur. Esās ʿArabīdir. Temel maʿnāsına. [91a]

Fā'ide: Ḫod-sitāy, vaṣf-ı terkībīdir ki ḫod-sitāyende'den muḫaffefdir kendiñi ṣenā idici maʿnāsına. Āḫirinde olan yā-ı ṣāniye maṣdariyyet içündür. [92a]

Fā'ide: Zi-Ādem'iñ aṣlı ez-Ādem'dir ki li-ecli'l-vezn ez'iñ hemzesi ḥaẕf olunmuşdur. Ādem'den daḫi murād Ādem ʿaleyhi's-selāmdır. Geşt, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle fiʿl-i māżīdir. Geşten maṣdarından, şoden maʿnāsına. [92a]

Fā'ide: Ser-keş, vaṣf-ı terkībīdir ki ser-keşende'den muḫaffefdir. Başçekici ve baş ḳaldırıcı maʿnāsına. Āḫirindeki yā maṣdariyyet içündür. Güm, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla żāyiʿ maʿnāsınadır. [92b]

Dāne pest ofted zeber-desteş konend

Ḫūşe çün ser ber-keşed pesteş konend[93a]

Fā'ide: Burada tevāżuʿu mīveye ve kibri başaġa teşbīh vardır. **[93b]**

Her ki ū-rā pīşe bed-ḫūyī buved

Kār-ı ū peyveste bed-rūyī buved

Fā'ide: Bed-ḫūy ü bed-rūy vaṣf-ı terkībīdirler. Ve yā-i ṣāniyeleri maṣdariyyet içündür. **[94b]**

Ḫūy-ı bed ber-ten belāyī cān buved

Merdüm-i bed-ḫū ne ez-insān buved

Cān, cāna dimekdir ki edāt-ı şıla olan bā yāḫūd rā muḳadderdir. Taḳdīri cān-rā yāḫūd be-cān dimekdir. Buved kelimesi daḫi maʿnāda cāndan evvel oḳunur.

Fā'ide: Ḫūy-ı bed, terkīb-i tavṣīfīdir. Merdüm-i bed-ḫū, iki terkībdir. Birisi terkīb-i tavṣīfī ve birisi daḫi vaṣf-ı terkībīdir ki erbābı ʿindinde maʿlūmdur. **[95a/95b]**

Buḫl şāḫī ez-dıraḫt-ı dūzaḫest

Ān baḫīlek ez-segān-ı meslaḫest

Dūzaḫestde olan est, maʿnāda şāḫa muḳayyeddir.

Fā'ide: Bu beytdeki ḥasedi selḫ-ḫāne kelblerine ve cehennem aġacınıñ dalına teşbīh vardır. Meslaḫ, selḫ-i yeslaḫdan ism-i mekāndır. Yaʿnī üçüncü bābdan maʿnāsı ḥayvān kesüp derisini yüzdükleri maḥaldir. **[95b]**

Fā'ide: Ḥażret-i şeyḫ ḥasīsi fīliñ ayaġı altına düşmüş sivrisinege teşbīh buyurmuşlardır.

Fā'ide: Reste, māżī-i menḳūldur. Ḳurtulmuş maʿnāsına, maṣdarı restendir. Ḳurtulmaḳ maʿnāsına.

Fā'ide: Be-ḥırş u āz'da olan bā ḥarf-i şıladır. Ḥırş, ʿArabī'dir. Ṭamaʿ maʿnāsına. Āz, Fārsīdir ki maʿnāsı keẕālik ṭamaʿ dimekdir. Gerdī burada şodī maʿnāsınadır ki olur iseñ dimekdir. Rūy āred, yüz getürür dimekdir ki iḳbāl ü teveccüh ider dimekden kināyetdir. **[97a]**

Fā'ide: Nizār, nūn'uñ kesriyle Fārsīdir ki lāġar u żaʿīf dimekdir. **[98a]**

Tā dilet ārām yābed ey *piser*

Būd u nā-būd-ı cihān yek-sān *şumar*

Fā'ide: Şumur, şīn ile mīm'iñ żammeleriyle emr-i ḥāżırdır. Şumurden maṣdarından şaymaḳ maʿnāsına. Lākin burada püser lafẓına muvāfıḳ olsun içün mīm'iñ fetḥiyle oḳunmaḳlıġı ʿācizāne iḫtār olunur. **[98b]**

Fā'ide: Ẕü'l-minen'de olan ẕü, ṣāḥib ü minen, minnetiñ cemʿidir. Minnet daḫi iḥsān maʿnāsınadır. Bu ise ancaḳ Allāhu Teʿālā'ya maḫṣūṣdur. **[99b]**

Fā'ide: Aḳlest'deki est, burada hest maʿnāsınadır. Dāniş, nūn'uñ kesriyle ism-i maṣdardır biliş maʿnāsına. Lākin

şīn-i żamīriñ mā-ḳabli dāʾimā meftūḥdur. Ve şīn-i żamīr ile şīn-i maṣdariyyeniñ farḳ u ʿalāmeti bundan ʿibāretdir.**[100a]**

Kār-ı ḫod bā-nā-sezā nekned rehā

Merdümī nekned becā-yı nā-sezā

Fā'ide: Evvelki nā-sezādan murād aḥmaḳ kimsedir. İkincisinden daḫi murād leʾīm ü alçaḳ olan kimsedir. Merdümī'den de murād insāniyyetdir.**[100b]**

Fā'ide: Gird, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle ẓarfdır. Me-gerd daḫi kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı gerdīdendir ki dönmek ve olmaḳ ve ṭolanmaḳ maʿnālarınadır. Hūş-mend'deki mend edāt-ı şāḥibiyyetdir.**[102b]**

Tā ṣavāb-ı kār bīnī ser-be-ser

Bā-murād-ı ḫod me-kon kār ey piser

Fā'ide: Mışrāʿ-ı evvel maʿnāda ikinci mışrāʿıñ mażmūnuna taʿlīl olur.**[103a]**

Fā'ide: Rest-gār'ıñ aṣlı reste-gār'dır. Lākin hā-i resmiyyesi kāf-ı Fārsīye tebdīl olunur. Ve āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür. **[103a]**

Fā'ide: Tersīden maṣdardır ḳorḳmaḳ maʿnāsına. Costen, cīm-i ʿArabī'niñ żammıyla keẕālik maṣdardır ki aramaḳ dimekdir. Ḳūt daḫi ḳāf'ıñ żammı ve vāv ile tā'nıñ sükūnuyla azıḳ maʿnāsınadır ki cemʿi aḳvāt gelür. **[103b]**

Fā'ide: Eyvānetiñ aṣlı eyvān-ı tu-rā'dır. Vezn içün -rā ḥaẕf olunup tā nūn'a muttaṣıl ḳılınmışdır. **[106b]**

Fā'ide: Nuḫust, nūn ve ḫā'nıñ żammeleriyle ibtidā ve evvel maʿnāsınadır. **[107a]**

Fā'ide: Vechī'deki yā zāʾiddir. Tā nedānī'de olan tā ḥarf-i taḥẕīrdir. Güẕāf, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla ʿabeş ü beyhūde olan lāḳırdı veyā ʿamel maʿnāsınadır. **[107b]**

Hest mer her ʿużv-rā ẕikrī diger

Heft aʿżā hest ẕākir ey piser [108b]

Fā'ide: Mer zāʾiddir. ʿUżv, ʿayn'ıñ żammı ve kesriyle müfreddir ki cemʿi aʿżādır. İkinci mışrāʿdaki hest, est maʿnāsınadır. **[108b]**

Fā'ide: Be-girīsten, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle maṣdardır aġlamaḳ maʿnāsına. Lākin burada vezn-i şiʿr içün kāf sākin oḳunur. Ālā, elyiñ cemʿidir ki hemze'niñ fetḥi ve lām'ıñ sükūnuyla niʿmetler dimekdir. Ni-girīsten daḫi nūn'uñ kesri ve kāf-ı Farisī'niñ li-ecli'l-vezn keẕālik sükūnuyla oḳunur. Baḳmaḳ maʿnāsına nigāh-kerden gibi. **[109a/109b]**

Fā'ide: Evvelki güş, kāf-ı Fārsīyle ḳulaḳdır. İkinci kūş, kāf-ı ʿArabīyle emr-i ḥāżırdır kūşīden maṣdarından çalışmaḳ maʿnāsına. **[109b]**

Fā'ide: Dār, fiʿl-i emrdir. Dāşten maṣdarından ṣaḳlamaḳ ve ḥıfẓ itmek maʿnāsına. Ne-dihī, dāl'ıñ kesriyle mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Lākin burada li-ecli'l-vezn dāl iskān olunur ve maṣdarı dādendir. Virmek maʿnāsına. Mużāriʿī ʿilā-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕẕ olaraḳ dihed gelür. Zīrā maṣdar-ı dālīü'l-fī'niñ mużāriʿnde ancaḳ elif ḥaẕf olunur. **[111a]**

Fā'ide: Ḥasedgīnī'deki yā maṣdariyyet içündür. Gīn, kāf-ı Fārsīyle edāt-ı nisbetdir. Ḫod-bīn, vaṣf-ı terkībīdir. Ḫod-bīnende'den muḫaffefdir. Kendini görücü dimekdir. Ḫod-bīnī, kendini görücülükdür ki yā'sı masdariyyet içündür. **[113a]**

Fā'ide: Kem, kāf-ı ʿArabī'niñ fetḥiyle eksik ve az maʿnāsınadır. Gerd, kāf-ı Fārsīniñ fetḥasıyla gerdīden maṣdarından fiʿl-i emrdir ki dön ve ṭolan dimekdir. Gird daḫi kāf-ı Fārsīniñ kesriyle ṭaraf maʿnāsınadır. Ez-berāy, ḥarf-i taʿlīldir ez-behr gibi içün maʿnāsına. Ḫışāl, ḫaṣletiñ cemʿidir ki ḫūy dimekdir. **[113b]**

Fā'ide: Ġill be-kesrü'l-ġayn kīn maʿnāsınadır. Ġişş daḫi keẕālik ġayn'ıñ kesriyle ḫıyānet maʿnāsınadır. **[114a]**

Fā'ide: Müdbirī, mīm'iñ żammı, dāl'ıñ sükūnuyla müdbirlik ve terslik ve baḫtsızlık dimekdir. **[115a]**

Hem be-cāhil dāden sīm ü zeret

Fā'ide: Zeret'deki tā ḫiṭāb maʿnāda dāden'e muḳayyeddir. Taḳdīri dārent sīm ü zer dimekdir. **[115b]**

Fā'ide: Güm-reh, güm-rāh'dan muḫaffefdir ki li-ecli'l-vezn elif ḥaẕf olunmuşdur. Yoluñu azıtmış ve ṭoġru yoldan şapıtmış olan kimseye dinilür. **[116a/116b]**

Fā'ide: Bu ʿilmden murād ʿilm-i tefsīr ü ʿilm-i ḥadīṯ ü ʿilm-i fıḳhdır. (ʿilm-i Allāh) **[119a]**

Fā'ide: Ġām-ḫ^{v}āregī ile bīmāregī'niñ āḫirinde-ki yā'lar maṣdariyyet içündür. Ve ġām-ḫ^{v}ār, vaṣf-ı terkībīdir ki erbābına maʿlūmdur. **[119b]**

Fa'ide: Koşten, kāf-ı Aʿrabī'niñ żammıyla maṣdardır. Ḳatl itmek maʿnāsınadır ki söndürmekden kināyetdir. Vāy, medle kelime-i taḥassürdür. **[120b]**

Fā'ide: Kāhil, kāf-ı ʿArabī ve hā-i meftūḥa ile tenbel dimekdir ve tenī'deki yā maṣdariyyet içündür. Kāhil-ten daḫi vaṣf-ı terkībīdir ki tenbel vücūdlu dimekdir. **[121b]**

Fā'ide: Cān-kāh, vaṣf-ı terkībīdir ki cān-kāhende'den muḫaffefdir. Cān eksildici maʿnāsına. Āḫirindeki yā maṣdariyyet içündür ve maṣdarı kāhīdendir. Eksilmek maʿnāsına. Kāsten daḫi böyledir. Mużāriʿi kāhed gelür. Z'īn ḥāl, mışrāʿ-ı evveliñ mażmūnuña işāretdir. Āgāhī'de

olan yā daḫi keẕālik maṣdariyyet içündür. [125b]

Fā'ide: Kerān, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle kenār ü nihāyet ve ṣoñ maʿnālarınadır. [128b]

Fā'ide: Güzīde-i evliyā-ı kirām vāḳıf-ı esrār Şeyḫ Muḥammed Ferīdü'ddīn ʿAṭṭār ʿaleyhi raḥmetu'llāhi'l-Ġaffār Ḥażretleri çār çīz uluyu aġaca ve çār çīz ṣānīyi anıñ mīvesine teşbīh buyurmuşlardır. [134]

Fā'ide: Tīre-şeb, terkīb-i mezcīdir ʿālem-penāh gibi. Aṣlı şeb-tīre'dir ki terkīb-i tavṣīfīdir. Lākin li-ecli'l-vezn ṣıfat, mevṣūf üzerine muḳaddem olmuşdur. [137b]

Fā'ide: Ḥażret-i şeyḫ ḳuddise sırrahu mütekebbir olan kimseyi ḳurda teşbīh buyurmuşlardır. [138a]

Fā'ide: Ḫūn-āşām vaṣf-ı terkībīdir ki ḳan içici maʿnāsına. [138b]

Fā'ide: Zārī'niñ yā'sı aṣliyyedir. Āḫirindeki hemze yā-ı maṣdariyyet içündür ve yā ile zārīy daḫi cā'izdir. [139a]

Fā'ide: Veş, fetḥ-i vāv ve süḳūn-ı şīn ile edāt-ı teşbīhdir. [142a]

Fā'ide: Ġınā, bi'l-fetḥ ve'l-medd nefʿ ü kifāyet ü zenginlik maʿnāsınadır. Lākin bi'l-kesrü'l-medd şol Türkī vü eşʿār ki ḫānende vü sāzendeler naġme-perdāz olurlar. [147a]

Her ki ū bā-ḫalḳ baḫşâyed hemī

Bī-şek āb-ı rūyeş efzāyed hemī

Fā'ide: Hemī iki mevżuʿda daḫi ḥaḳīḳatde efʿāl üzerine dāḫildir ki hemī **baḫşâyed** ve hemī efzūn dimekdir. Lākin burada li-ecli'l-vezn muaḫḫar gelmişlerdir. [147b]

Tā ne-kerdī pīş-i merdüm şerm-sār

Ānçi ḫod nenhāde bāşī ber-medār

Fā'ide: Bu maḳāmda mıṣrāʿ-ı evvel, mıṣrāʿ-ı ṣāniye ʿilletdir. Ḥāṣılı kendiñ eliñle ḳomadıġıñ şeyi ḳaldırma. Zīrā ḫalḳıñ yanında maḥcūb olmayasın. [149b]

Fā'ide: ʿĀlimlerden murād ʿilm-i ḥaḳiḳīye vāḳıf olanlardır. Yoḫsa ehl-i hevā ve dünyā-perest olan ʿālimler degildir. Tiryāḳ-ı ḳāṭıʿu's-sem olmaġla ʿilm-i ḥaḳīḳīye vāḳıf olanlar ḥubb-ı māsivāyı ḳalbden ḳatʿ sebebiyle tiryāḳa ve cāhilleri zehre teşbīh buyurmuşlardır. [152a]

Fā'ide: Eger tiryāk kāf ile olursa Fārsī, ḳāf ile olursa ʿArabī'dir dimişler. [152b]

Fā'ide: ġışş bi'l-kesr ḫıyānet itmek ve yaramaz olmaḳ ve ṣāfī olmayup ḳarışıḳ

olmaḳ. Ġıll daḫi kesr-i ġayn ile ḥased ü ġışş maʿnāsınadır. [156b]

Fā'ide: Bihterīn'deki yā nisbet ve nūn nisbet olan yā-yı teʾkīddir. Çīz, şey ve nesnedir. Hā, edāt-ı cemʿdir. Ve bihterīn çīzhā, terkīb-i iżāfīdir. Ḫulḳ, ḫā'nıñ żammiyle ḫūy dimekdir. Üçüncü ḫulḳ gibi ve nikūst, anıñ ṣıfatıdır. El-ḥāṣıl ḫulk-ı nikūst, terkīb-i tavṣīfīdir. Ḫulḳ-ı nīk gibi. Ḫalḳ, fetḥala nās maʿnāsınadır. [157a]

Fā'ide: Ḫalef, ḫa-ı muʿceme ile lām'ıñ fetḥi ve fā'nıñ sükūnuyla birinden ṣoñra manṣıba geçen kimseden eyü ve ḫayırlı kimse ve cemʿi aḫlāf gelür. [157b]

Evvel ez-düşmen ki ū istīze rūst

V'ān gehī ez-ṣoḥbet-i nādān- dūst

Fā'ide: İstīze, ʿinād u ḫuṣūmet maʿnāsınadır. Nādān, cāhil dimekdir. Ve nādān-dūst aṣlında terkīb-i tavṣīfīdir ki dūst-ı nā-dān'dır. Ṣoñra ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem olup terkīb-i mezcī olmuşdur. Ez-ṣoḥbet daḫi nādān dosta mużāfdır. Bu cihetle terkīb ikidir. Biri terkīb-i iżāfī ve biri terkīb-i mezcīdir ki maʿlūmdur. [159a-159b]

Fā'ide: Mānend, çün gibi edāt-ı teşbīhdir ve veş daḫi böyledir. Me-kes, mīm'iñ ve kāf'ıñ fetḥalarıyla seniñ maʿnāsınadır. Mihmān daḫi mīm'iñ kesriyle müsāfir dimekdir. Yā ile mīhmān daḫi cāʾizdir. [162b]

Fā'ide: Ġudūd, ġayn'ıñ żammıyla ġudde'niñ cemʿidir ki bezler dimekdir. [166b]

Fā'ide: Ṣadaḳa, li-ecli'l-vezn dāl'ıñ sükūnıyla oḳunur. [172a]

Fā'ide: Ḳalb, ḳāf'ıñ fetḥi ve lām ile bā'nıñ sükūnuyla geçmez aḳçedir. Nākıd daḫi nāṣır vezni üzerine aḳçeniñ ḳalb olup olmadıġını tecrübe itmege meʾmūr olan ādemdir. [172a]

Tā tüvān-ger bāşī ender-rūzigār

Nefs-rā ez-ārzūhā dūr-dār

Mışrāʿ-ı evvel maʿnāda mışrāʿ-ı ṯāniye ʿilletdir. [172b]

Fā'ide: Sebāḳ, sīn'iñ ve bā'nıñ fetḥalarıyla ders maʿnāsınadır. [172b]

Fā'ide: Ḫorṣend, ḫā'nıñ żammı ve rā'nıñ süḳūnu ve sīn'iñ fetḥi ve nūn ile dāl'ıñ süḳūnuyla ḳāniʿ maʿnāsınadır. [175b]

Fā'ide: Bu maḳāmda nāsiḥden murād mürşid-i kāmildir. [176a]

Fā'ide: Girīzī, kāf-ı Fārsīniñ żammıyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Ḳaçarsın dimekdir. Maṣdarı gurīḫten'dir. Ḳaçmaḳ maʿnāsına. Nekned, fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Żarūret-i vezn içün kāf sākin oḳunur. Bedān'da ān ism-i işāret olup evveline bā gelmek ile hemzesi dāl'a ḳalb olunmuşdur. Bedo gibi ki aṣlından ū idi. [176a-176b]

Fā'ide: Me-bor, bā-i ʿArabīyyeniñ żammiyle nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı borīden'dir. Kesmek maʿnāsına. **[178a]**

Fā'ide: Kirdār, kāf-ı ʿArabī'niñ kesriyle fiʿl ü ʿamel maʿnāsınadır. Nikū daḫi nūn'uñ kesri ve kāf-ı ʿArabiyye ile eyü dimekdir. Kirdār-ı nikū, terkīb-i tavṣīfīdir ki eyü olan ʿamel dimekdir. **[183b]**

Fā'ide: Mekkāre mīm'iñ fetḥi ve kāf'ıñ teşdīdiyle ʿArabī'dir ziyāde mekr ü ḥīle idici maʿnāsına ve fi'l-meṣel şamān altından şu yüridici dimekdir. **[184b]**

Fā'ide: Ṣābit-ḳadem, vaṣf-ı terkībīdir. Ṣābit ayaḳlu dimekdir. **[185a]**

Cünbiş ü ārāmeş ez-behr-i Ḫudāst

Fā'ide: Cünbiş, cīm'iñ żammıyla ḥareket itmek ve oynamaḳ maʿnāsına. Ārām, rāḥat u ḥużūr dimekdir. Āḫirindeki olan şīn-i żamīr herkese rāciʿdir. **[186a]**

Çīst taḳvā terk-i şübhāt u ḥarām

Fā'ide: Şübühāt şīn ile bā'nıñ żammıyla şübheniñ cemʿidir. Lākin burada li-ecli'l-vezn bā iskān olunur. **[186b]**

Ḥüsn-i iḫlāṣet be-bāyed bī-ḫalel

Ḥüsn-i iḫlāṣet'deki tā ḫiṭāb maʿnāda be-bāyed'e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl ḥüsn-i iḫlāṣ, güzel iḫlāṣ. Be-bāyedet, saña gerek ve lāzımdır. **[187a]**

Fā'ide: Günbed; kāf-ı Fārsīniñ żammıyla ḳubbe dimekdir. Baʿżılar kāf-ı ʿArabīdir dimişler. Gerdān, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle dönücü dimekdir ki vaṣf-ı terkībīdir. **[188a]**

Fā'ide: Miyān, mīm'iñ kesriyle bel ve orta maʿnāsınadır. **[188b]**

Fā'ide: Ṣāliḥān, ṣāliḥiñ cemʿidir. Īzed, kesr-i hemze ve fetḥ-i zā ile Allāh'ıñ ism-i şerīfidir. Āḫirindeki şīn-i żamīr her ki'ye rāciʿdir. **[189a]**

Fā'ide: Meʾāb, bir nesneniñ dāʾimā ricʿat u ʿavdet idüp ḳarār u temkīn itdigi maḥalldir.

[189a]

Fā'ide: Ḫādimān, ḫādim'iñ cemʿidir. Bāşend daḫi bāşed'iñ cemʿidir ki nūn edāt-ı cemʿdir. İḫvān, hemze'niñ kesriyle iḫve'niñ cemʿidir. Müfredi āḫ'dır ḳarındāş maʿnāsına. Cinān, cīm'iñ kesriyle cennet'iñ cemʿidir. Velākin fetḥa-ile ḳalb ve göñül ve rūḥ maʿnālarınadır. **[189b]**

Fā'ide: Mümsik, mīm-i evveliñ żammi ve mīm-i ṣānīniñ sükūnıyla ḫasīs maʿnāsınadır. Mümsik-i ʿābid, terkīb-i tavṣīfīdir ki mümsik mevṣūf, ʿābid anıñ ṣıfatıdır. **[190a]**

Fā'ide: Ecr, ṣevāb maʿnāsınadır. Ve müzd, mīm'iñ żammı ve zā ve dāl'ıñ sükūnuyla keẕālik ṣevāb dimekdir. Müzd-i ṣā'imān, terkīb-i iżāfīdir ki müzd mużāf, ṣā'imān mużāfun ileyhdir. **[190b]**

Her ki ḫādim şod cināneş mī-dihend

Hem ṣevāb-ı ġāziyāneş mī-dihend

Bu beytde cemʿ ṣīġasıyla mī-dihend didigi taʿẓīm içündür. Çünki iḥsān iden Allāhu Teʿālā'dır. Ve cināneş ile ġāziyāneş'de olan şīn żamīrler maʿnāda fiʿllere muḳayyeddir. **[191a]**

Fā'ide: Mihmān, mīm'iñ kesri ve hā'nıñ sükūnıyla müsāfir dimekdir ki lisān-ı Türkīde ḳonuḳ taʿbīr olunur. **[191a]**

Fā'ide: Melūl, uṣanmış ve cānı ṣıḳılmış olan insāna dinilür. **[191b]**

Fā'ide: Ḫidmetden murād ikrām-ı fevḳa'lʿādedir. **[192a]**

Fā'ide: Mīz, mīm'iñ kesriyle ḳonaḳ dimekdir. Bān, edāt-ı ṣāḥibiyyetdir. Mend gibi ki ḫūş-mend ʿaḳl ṣāḥibi; mīz-bān, ḫāne ṣāḥibi dimekdir. Girānī, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle aġır dimekdir. Āḫirindeki yā maṣdariyyet içündür. **[192b]**

Mihmān hest ez-ʿaṭāhā-yı Kerīm

Her ki z'ū penhān şeved bāşed le'īm

Fā'ide: Hest, edāt-ı ḫaber olan est maʿnāsınadır ki maʿnāda Kerīm lafẓına muḳayyeddir. Penhān, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle gizlü maʿnāsınadır egerçi kesre ile oḳunmaḳlıḳ şöhret bulmuş ise de. Çünki fetḥa-la oḳumaḳ efsaḥ u faṣīḥdir. **[193a]**

Fā'ide: Ḫīre, ḥayrān ve şaşmış ve bī-idrāk ü bī-edeb olmaḳ maʿnāsınadır. **[193b]**

Fā'ide: Girāmī, kāf-ı Fārsīniñ kesri ile ʿizzet ü ḥürmet maʿnāsınadır. Āḫirindeki yā vaḥdet içündür. Kūşişī'de olan yā zā'id olup ikmāl-i vezn içün gelmişdir. Kūşiş, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla ism-i maṣdardır saʿy u ikdām itmek maʿnāsına. Nīk-nām, vaṣf-ı terkībīdir. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür ki maʿnāsı eyü nāmluluḳ dimekdir. Evvelinde olan der ḥarf-i ṣıla ve-yāḫūd ḥārf-i ẓarfdır ki her ikisi münāsibdir. **[194a]**

Z'ānçi dārī endek ü bīş ey piser

Bord bāyed pīş-i dervīş ey piser

Z'ānçi'deki ze maʿnāda endek ü bīş'e muḳayyeddir. Taḳdīr-i ʿibāre ānçi dārī z'endek ü bīş dimekdir. El-ḥāṣıl ānçi, ol nesne ki.

Fā'ide: Ānçi'deki ān, ism-i işāretdir. Müşārün ileyhi **endek ü bīş'**dir. **[194b]**

Fā'ide: Bi-dih emr-i ḫāżırdır. Bā'nıñ ve dāl'ıñ kesriyle maṣdarı dāden'dir virmek maʿnāsına. Bā-cāyiʿān'daki bā, ḥārf-i ṣıladır. Cāyiʿān, cāyiʿiñ cemʿidir ki aç maʿnāsınadır. Bihişt, bā'nıñ kesriyle

cennet dimekdir. Bihişt-i ʿAdn, terkīb-i tavṣīfīdir ki aʿlā olan cennet dimekdir. [195a]

Ber-ten-i ʿuryān ki pūşed cāmeʾi

Ḥak dihed ū-rā zi-raḥmet nāmeʾi

Fāʾide: Ber-tenʾde olan berʾiñ bu maḳāmda ḥarf-i ṣıla olmasını iḫtiyār itmek evlādır. Ten-i ʿuryān, terkīb-i tavṣīfīdir ki ʿuryān olan beden dimekdir. ʿUryān, ʿaynʾıñ żammıyla çıplaḳ maʿnāsınadır. Fārsīce bürehnedir. Ki ism-i istifhāmdır, kim ki maʿnāsına. Cāmeʾ ile nāmeʾniñ āḫirinde olan hemzeler miḳdara olan yā-i vaḥdete ʿalāmetdir. [195b]

Fāʾide: ʿĀrīʾdeki yā zāʾiddir. Īzid, hemzeʾniñ kesriyle Allāhʾıñ ism-i şerīfīdir. Yārīʾde olan yā maṣdariyyet içündür. [195b]

Fāʾide: Verzed fiʿl-i mużāriʿdir. Maṣdarı verzīdenʾdir ḳazanmaḳ maʿnāsına. [196a]

Fāʾide: Hergiz, aṣlā dimekdir. Me-ḫor, nehy-i ḥāżırdır ḫorden maṣdarından yemek maʿnāsına. Nān, etmek ve ḫʷān sofra dimekdir. Nān-ı baḫīl ile ḫʷān-ı baḫīl terkīb-i tavṣīfīdirler. Kem, kāf-ı ʿArabīniñ feṯḥ-ile az dimekdir. Nişīn, emr-i ḥażırdır ki maʿnāsı otur dimekdir. [196b]

Fāʾide: Mümsik, baḫīl maʿnāsınadır. Renc, Fārsīdir zaḥmet ü meşaḳḳat maʿnāsına. ʿAnā, ʿaynʾıñ feṯḥ-ile elem ü keder dimekdir. [197a]

Tā ne-ḫʷānendet be-ḫʷān-ı kes me-rev

Vʾez pey-i murdār çün kerkes me-rev

Fāʾide: Tā , ḥarf-i tevḳītdir ki mādāmki maʿnāsına. Ne- ḫʷānend, fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Maṣdarı ḫʷāndendir oḳumaḳ maʿnāsına. Āḫirindeki tā ḫiṭābdır. Me-rev, nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı reftendir gitmek maʿnāsına. Zi-pey, behr gibi içün maʿnāsınadır. Murdār, lāşe vü cīfe maʿnāsınadır. Çün, ḥarf-i taʿlīldir gibi maʿnāsına. Kerkesʾde olan kāflar, kāf-ı ʿArabī olup aṭlas vezninde her ikisiniñ feṯḥasıyla Türkīde aḳbaba dinilen ḳuşuñ ismidir. [197b]

Fāʾide: Saḳf, sīnʾiñ feṯḥi ve ḳāf ile fāʾnıñ sükūnıyla ḫāne damı ve ev ṭavanı dimekdir. Üstūn, hemzeniñ żammıyladır. Lākin aṣlı sütündur. Hemze, li-ecliʾl-vezn idḫāl olunmuşdur. Direk ve temel maʿnāsına. [198a]

Fāʾide: Me-tāb, nehy-i ḥāżırdır tāften maṣdarından bükmek maʿnāsına. Bāḳī müfredātı tekrār-be-tekrār sebḳat itmişdir. [199b]

Fāʾide: Kevden, kāf-ı ʿArabīniñ feṯḥi ve vāvʾıñ sükūnu ve dālʾıñ feṯḥiyle aḥmaḳ dimekdir. [199b]

Fāʾide: Nihād, nūnʾuñ kesriyle ḫilḳat maʿnāsınadır. [201a]

Fā'ide: Ḥırfet, ḥā'nıñ kesriyle ʿArabīdir ki kār u ṣanʿat maʿnāsına. **[201a]**

Bī-ṭahāret bāşed ü bī-gāh ḫīz

Hem zi-ehl-i ʿilm bāşed der-girīz

Fā'ide: Der-girīz'de olan der teʾkīddir ki ikmāl-i vezn içün dāḫil olmuşdur. **[201b]**

Fā'ide: Gūr, kāf-ı Fārsīniñ żammiyle ḳabr maʿnāsınadır. **[202a]**

Ey piser megrīze ez-ehl-i ʿulūm

Tā ne-sūzed mer tu-rā nār-ı semūm

Fā'ide: Semūm, sīn'iñ fetḥiyle sām yelidir. Lākin burada nār-ı semūmdan murād cehl-i nārdır. **[202b]**

Tā tüvānī hīç kes-rā bed me-gū

Pīş-i merdüm hem zi-bāb-ı ḫed me-gū

Fā'ide: Burada ḫod kelimesiniñ żammesi mışrāʿ-ı evvelde bed kelimesine ḳāfiyeden içün fetḥa ile oḳunulması iḫtār olunur. **[202b]**

Fā'ide: Girih, kāf-ı Fārsī ve rā'nıñ kesreleriyle ve hā-i sākine ile dügüm ve bāġ maʿnāsınadır. [203a]

Fā'ide: Ḫalīl, ʿArabīdir dost maʿnāsına. **[203a]**

Fā'ide: Sāʾilān, sāʾiliñ cemʿidir. Cūʿ, ʿArabī'dir açlıḳ maʿnāsına. **[203b]**

Çün resed der-reh be-ḫᵛīş ü āşinā

Bügẕered çün bād u güyed merḥabā

Fā'ide: Ḫᵛīş, ḫā'nıñ kesriyle ḫaşm u āşinā, hemze-i maḥdūde ile dost maʿnāsınadır. Ve bād, rūzgār dimekdir. Güẕered, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla mużāriʿdir geçer maʿnāsına. Lākin li-ecli'l-vezn iskān ile oḳunur. **[204a]**

Fā'ide: Zişt-rū, vaṣf-ı terkībīdir. Rūy-ı ḫūb, terkīb-i tavṣīfīdir. Bi-cū, bā'nıñ kesriyle emr-i ḥāżırdır. **[204b]**

Fā'ide: Sulṭāndan murād Allāhu Teʿālā'dır. Der-bān'dan murād dünyānıñ aġniyā vü fukarāsıdır. Der-bān, dāl'ıñ fetḥiyle ḳapucı dimekdir. **[205a]**

Fā'ide: Dādī burada şikāyet maʿnāsınadır. Āḫirindeki yā maṣdariyyet içündür. Şādī gibi. **[205b]**

Fā'ide: Mevʿiẓet kelimesinde olan tāʾ, ṭavīl-i ʿArabīden Fārsīye naḳl içündür. Yoḫsa tāʾ-ı ḫiṭāb degildir. Bīşter, bāʾ-ı ʿArabī ile ziyāde maʿnāsınadır. Zīrā -ter edāt-ı tafṣīldir. Kār-ger, evvelki kāf-ı ʿArabī, ikinci kāf-ı Fārsīdir ki edāt-ı fāʿildir. Āhen-ger'de oldığı gibi. El-ḥāṣıl kār-ger, iş işleyici ve iş bitürici ve müʾeṣṣir ü teʾṣīr idici maʿnālarınadır. **[206b]**

Fā'ide: Güzīd, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla māżīdir. Güzīden maṣdarından iḫtiyār

itmek maʿnāsına. Lākin burada maṣdar maʿnāsı virildiġi bāyed kelimesinden ṣoñra geldiginden içündür. [208a]

Hest mālet cümle der-kef ʿāriyet

Fā'ide: Hest burada est maʿnāsına olup maʿnāda ʿāriyet kelimesine muḳayyeddir. [209a]

Ḥāṣıl ez-dünyā çi bāşed ey emīn

Nüh gezī kirbās u yek pāre zemīn

Fā'ide: Mıṣrāʿ-ı evvel suʾāldir. Mıṣrāʿ-ı ṣānī anıñ cevābıdır. Nüh, nūn'uñ żammı ve hā'nıñ sükūnıyla ṭoḳuz dimekdir. Gezī, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle arşun maʿnāsınadır. Āḫirinde olan yā vaḥdet içündür. Kirbās, kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle pamuḳ ve kettāndan olan bezdir. [209b]

Hest dünyā ber-miṣāl-i ḫāne'

Bu'gẕer ez-vey ger tu ḫod merdāne'

Fā'ide: Hest, burada est maʿnāsına edāt-ı ḫaberdir. Be-ḥasebü'l-maʿnā ḫāne kelimesine muḳayyeddir ki taḳdīri ḫāne īstdir. [210a]

Hest dünyā ber-miṣāl-i ḳanṭara

Bu'gẕer ez-vey ger tu dārī rū be-re

Fā'ide: Ḳanṭara, ḳāf'ıñ fetḥi ve nūn'uñ sükūnıyla köpri dimekdir. Reh, hā-i sākine ile yoldur. Burada ḳāfiyeden içün iskān olunmaz. Eger iskān olunur ise ḳanṭara daḫi li-ecli'l-vezn iskān olunur. [210b]

Her ki sāzed ber-ser-i pül ḫāne'

Nīst ū ʿākıl buved dīvāne'

Fā'ide: Pül, bā-i Fārsīniñ żammıyla köpri dimekdir. Dīvāneʾde olan hemze zāʾiddir. Li-ecli'l-vezn dāḫil olmuşdur. [210b]

Fā'ide: ʿAnā, ʿayn'ıñ fetḥiyle ʿArabīdir renc maʿnāsına. [211a]

Faḳr u dervīşī şifā-yı mü'minest

Z'ānki ender-vey şafā-yı mü'minest

Fā'ide: Evvelki est, edāt-ı ḫaberdir. İkinci est, hest maʿnāsınadır. Var dimekdir. Dervīşī'deki yā maṣdariyyet içündür. Faḳr u dervīş ikisi bir maʿnāyadır. [211a]

Fā'ide: Çeşm-i rūşen, terkīb-i tavṣīfīdir. Nūrlu ve żiyālu olan göz dimekdir. [211b]

Fā'ide: Ne-bāzī, fiʿl-i mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Bāḫten maṣdarından oynamaḳ maʿnāsına ve maṣdar-ı Ferʿisi bāzīden gelür. [213a]

Fā'ide: Kūş, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla fiʿl-i emrdir. Kūşīden maṣdarından çalışmaḳ maʿnāsına. Pes, bā-i Fārsīyle şoñra dimekdir. Şiddet, sertlik ve reḫā rā'nıñ fetḥiyle mülāyemet maʿnāsınadır. **[213b]**

Fā'ide: Cüvān-merd, terkīb-i mezcīdir. Aṣlında terkīb-i tavṣīfī idi. Cüvān, merde ṣıfat; merd daḫi anıñ mevṣūfudur ki merd-i cüvāndır yaʿnī cömerd olan er dimekdir. Baʿd ez-in ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem olup cüvān-merd olmuşdur. Bunuñla ber-ā-ber saḫī maʿnāsında istiʿmāl olundu. **[214a]**

Fā'ide: Meḥāzāt[265], mīm'iñ fetḥiyle ḳarşulayup muḳābil olmaḳ maʿnāsınadır. Ruḫ, rā'nıñ żammıyla yañaḳ maʿnāsınadır. **[214b]**

Ḥaḳ Teʿālā ber-der-i cennet nivişt

Īn ki cāy-ı esḫiyā bāşed behişt

Fā'ide: Īn, ism-i işāret-i ḳarībdir ki müşārün ileyhi maḫẕūfdur. Taḳdīri īn mażmūn ki dimekdir. **[214b]**

Ān ki mī-ḫ^{v}ānend mer ū-rā saḳar

Ehl-i kibr ü buḫl-rā bāşed maḳar

Fā'ide: Mer ū-rā'da mer zā'iddir. Ū, żamīrdir. Rā, ḥarf-i ṣıladır. Saḳar, fetḥateyn ile cehennem dimekdir. Buḫl-rā'da olan rā, bu maḳāmda iki maʿnāda istiʿmāl olunur. Biri bā-i ṣıla maʿnāsına. Biri ḥarf-i taḫṣīṣ. Her ikisi münāsibdir. **[215b]**

Fā'ide: Bedr-i münīr, terkīb-i tavṣīfīdir. Bedr, bā'nıñ fetḥi ve dāl'ıñ sükūnıyla on dört gicelik ayıñ ismidir. **[216a]**

Çār ḫaṣlet fiʿl-i şeyṭānī buved

Dāned īnhā her ki raḥmānī buved

Fā'ide: Burada buved kelimeleri edāt-ı ḫaber olan est maʿnāsınadır. **[216b]**

ʿAṭse-i merdüm çü begẕeşt ez-yekī

Bāşed ān ez-fiʿl-i şeyṭān bī-şekī

Fā'ide: ʿAṭse, ʿayn'ıñ fetḥiyle aḳsırmaḳ maʿnāsınadır. Āḫirinde olan hemze izāfet içündür ki ʿaṭse-i merdüm, terkīb-i izāfīdir. Yekī ile bī-şekī'de olan yā'lar zā'idedir. **[217a]**

Fā'ide: Ḫūn, ḫā'nıñ żammıyla ḳan ve bīnī, bā'nıñ kesri ve āḫirinde yā-ı aṣliyye ile burun dimekdir, enf gibi. **[217a]**

Fā'ide: Nifāḳ, nūn'uñ kesriyle bir kāfir küfriñi setr idüp ṣūretā īmān ü İslām iẓhār itmek maʿnāsınadır. Viṣāḳ daḫi vāv'ıñ kesriyle ḫāne dimekdir. **[217b]**

[265] Sözcüğün aslı "muḥāzāt"tır lakin şârih şerh ederken "meḥāzāt" şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple metinde "***meḥāzāt***" şekli tercih edilmiştir.

Fā'ide: Münāfıḳ, müfāʿale bābından ism-i fāʿildir ki ṣülāṣīsi nifaḳdır. **[218a]**

Fā'ide: Vefā, sözünde ṭurup ḫulf vaʿd itmemek ve taʿahhüd itdigi ḫuṣūṣı tamāmen icrā itmek ve maḥabbeti bāḳī olup dā'imā anıñ şurūṭ u rüsūm u muḳteżāsı üzere ʿāmil olmaḳ dimekdir. **[218b]**

Fā'ide: Tek, tā'nıñ fetḥiyle dib maʿnāsınadır. Hem-reh, hem-rāh'dan ve çeh, cīm-i Fārsīniñ fetḥiyle çāh'dan muḫaffefdir. **[219b]**

Fā'ide: Küfr ü maʿāṣī vü mā-ṣivādan ḥaẕer üzerine olana taḳvā vü müttaḳī vü taḳī dirler. Cümlesi birdir. **[219b]**

Ber-ḥaẕer bāşed taḳī ez-yār-ı bed

Tā neyendāzed ü-rā der-kār-ı bed

Fā'ide: Ü-rā; aṣlından ū-rā idi. Li-ecli'l-vezn hemze haẕf olunmuşdur. Ū, żamīrdir ki taḳī'ye rāciʿdir. **[220a]**

Kem reved dīger dürūġeş ber-zebān

V'ez-ṭarīḳ-i kiẕb bāşed ber-kerān

Fā'ide: Dürūġ, dāl'ıñ żammıyla Fārsīdir yalan maʿnāsına. Āḫirinde olan şīn, żamīr maʿnāda zebāna muḳayyeddir. Kerān, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle kenār maʿnāsınadır. **[220a]**

Fā'ide: Sirişt, sīn'iñ ve rā'nıñ kesreleriyle ḫilḳat ü tabīʿat maʿnāsınadır. **[220b]**

Fā'ide: Naʿmā', nūn'uñ fetḥi ve ʿayn'ıñ sükūnıyla niʿmet maʿnāsınadır. Cilā', cīm'iñ kesriyle bir nesneniñ kirini ve pasını açup parlatmaḳ dimekdir. **[220b]**

Fā'ide: Ān, ism-i işāret-i baʿīddir. Evveline +bā geldikde hemze dāl'a munḳalib olur ve bu inḳılāb ān ve īn ve ū kelimelerine maḫṣūṣdur. **[223a]**

Fā'ide: Sūr, nūr vezni üzerine dügün ve cemʿiyyet ü żiyāfet maʿnālarınadır ki Fārsīdir. **[224a]**

Fā'ide: Şādmānān, şādmān'ıñ cemʿidir mesrūr maʿnāsına. Üstādān daḫi üstādıñ cemʿidir. **[224b]**

Ey piser bā-miḥnet ü ġam ḫūy kon

Rūy-ı dil-rā cānib-i dil-cūy kon

Fā'ide: Dil-cūy, vaṣf-ı terkībīdir göñül arayıcı maʿnāsına. Lākin burada murād maḥbūb-ı ḥaḳīḳīdir ki Allāhu Teʿālā'dır. **[225a]**

Fā'ide: Ḥüzn, ḥā'nıñ żammı ve zā ile nūn'uñ süḳūnıyla keder ü ġam maʿnāsınadır. Ü endūh daḫi keẕālik ġam u ġuṣṣa dimekdir ki ʿaṭf-ı tefsīrdir. Ḳūt, ḳāf'ıñ żammıyla azıḳ maʿnāsınadır. Bendegān, bende'niñ cemʿidir ve bendeniñ āḫirinde olan hā-i resmiyye, ḳāf-ı Fārsīye tebdīl olunmuşdur ve ḳūt-ı bendegān terkīb-i iżāfīdir. Yār, muṣāḥib maʿnāsınadır. Cūyendegān, cūyende'niñ

cemʿidir. Feraḥ-cūyende daḫi vaṣf-ı terkībīdir. Feraḥ isteyici dimekdir. Feraḥ fetḥateyn ile mesrūr u şādān maʿnāsınadır. [225b]

Fā'ide: Tīşe, tā'nıñ kesriyle balṭa ve keser didikleri āletdir. [225b]

Megẕerān der-ḫᵛāb u ḫor eyyām-rā

Zinde-dār ez-ẕikr ṣubḥ u şām-rā

Fā'ide: Me-güẕerān, nehy-i ḥāżırdır kāf-ı Fārsīniñ żammıyla. Lākin burada li-ecli'l-vezn sākin oḳumaḳ lāzımdır. Maṣdarı güẕerānīden'dir. Geçürmek maʿnāsınadır ki müteʿaddīdir. Şām, aḫşam maʿnāsınadır. [226b]

Fā'ide: Nikū, nūn'uñ kesri ve kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla eyü maʿnāsınadır. Menām, nevm maʿnāsınadır ki uyḳu dimekdir. Pīşter, bā-i Fārsī ile evvel ve muḳaddem maʿnāsına. -ter daḫi edāt-ı tafḍīldir. Ḥarām, memnūʿ dimekdir. [227a]

Ey piser hergiz merev tenhā sefer

Bāşedet tenhā sefer ʿayn-ı ḫaṭar

Fā'ide: Sefer kelimelerinde edāt-ı şıla olan bā muḳadderdir ki be-sefer dimekdir. Ve ikinci mışrāʿ maḳām-ı taʿlīldedir mışrāʿ-ı evvele. [227a]

Ḫāne ger tenhā vü ṭārīket buved

Mūnisī bāyed ki nezdīket buved

Fā'ide: Tārīket'de olan +tā maʿnāda ḫāneye muḳayyeddir ki ḫāne+et dimekdir. Mūnis, refīḳ maʿnāsınadır. [227b]

Fā'ide: Zenaḫ, zā ile nūn'uñ fetḥalarıyla çeñe maʿnāsınadır zenaḫdān gibi. Serd, sīn'iñ fetḥi ve rā ile dāl'ıñ sükūnıyla şoġuḳ dimekdir ki ʿArabça berd dirler. Yaḫ daḫi yā'nıñ fetḥi ve ḫā'nıñ sükūnıyla buz maʿnāsınadır. [228a]

Fā'ide: Çār pā, dört ayaḳlı ḥayvān dimekdir deve ve at ve ḥımār ve ḳaṭır gibi. Ḳıṭār, ḳāf'ıñ kesriyle nesaḳ-ı vāḥid üzere dizilmiş develer ve sāʾir ḥayvān dizisi dimekdir. Miyān-ı şān, terkīb-i iżāfīdir. Miyān, mużāf; şān, mużāfun ileyhdir ve mużāfıñ āḫiri meksūrdur. [228a]

Fā'ide: Tā fezāyed'deki tā ḥarf-i taʿlīldir. Rūz u şeb, ʿale'd-devām maʿnāsınadır. [228b]

Fā'ide: Ne-kāhed, kāf-ı ʿArabīyle mużāriʿ-i menfīdir ki kāsten maṣdarından eksilmek ve eksitmek maʿnāsına. [229a]

Her ki der-şeb ḫᵛāb ʿuryān mī-koned

Ez-naṣīb-i ḫᵛīş noḳṣān mī-koned

Fā'ide: Der-şeb'de olan der, zāʾidedir ki li-ecli'l-vezn gelmişdir. [229a]

Fā'ide: Bevl, maʿlūmdur. Enduh, hemze'niñ fetḥi ve dāl'ıñ żammıyla endūh'uñ muḫaffefidir ki ġam u ġuṣṣa vü keder maʿnāsınadır. **[229b]**

Rīze-i nān-rā me-yefgen zīr-i pāy

Fā'ide: Rīze, ufaḳ maʿnāsınadır ḫorde gibi. Āḫirinde olan hemze iżāfet içündür. Zīr-i pāy, ayaḳaltı dimekdir. Me-yefgen, nehy-i ḥāżırdır. Bıraḳma ve atma dimekdir. **[230a]**

Fā'ide: Me-zen, nehy-i ḥāżırdır ki zeden maṣdarından urmaḳ maʿnāsına. Çārūb, cīm-i Fārsīyle süpürge dimekdir. Ḫāne der aṣlında der-ḫāne'dir. Li-ecli'l-vezn der, muʾaḫḫar gelmişdir ve burada der, bā-ı ṣıla maʿnāsınadır. Ḫāk, topraḳ. Rūbe, rā'nıñ żammı ve bā'nıñ fetḥiyle ism-i mefʿūldür süpürülmüş maʿnāsına ve maṣdarı roftendir ki mużāriʿi rūbed gelür. Baʿd ez-in ḫāk-i rūbe, süpründiye ışṭılāḥ olmuşdur. Der-zīr der'iñ mā-ḳablindeki der edāt-ı ṣıla yāḫūd ḥarf-i ẓarfdır. Burada her ikisiniñ istiʿmāli cāʾiz olur ve mā-baʿdindeki der, ḳapu maʿnāsınadır. **[230a]**

Fā'ide: Bāb, baba ve mām vālide dimekdir. **[230b]**

Fā'ide: Çūb, cīm-i Fārsīyle aġaç parçasına dirler. Dendān, diş maʿnāsınadır. Ḫilāl, ḫā'nıñ kesriyle diş ḳarışdırdıḳları şeydir. Bī-nevā, nūn'uñ fetḥiyle bī-behre vü bī-naṣīb dimekdir. Kerdī, ḳāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır şodi maʿnāsına. Ve oftī daḫi keẕālik mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki düşersin dimekdir. **[231a]**

Fā'ide: Gil, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle çamur dimekdir. Me-şūy, nehy-i ḥāżırdır ki maṣdarı şostendir yıḳamaḳ maʿnāsına. Mużāriʿi şūyed gelür. **[231a]**

Fā'ide: Āsitān, işik maʿnāsınadır. Kirdār, kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle ʿādet idüp işlenen iş dimekdir. **[231a]**

Fā'ide: Ḫalāçe, ḫā'nıñ fetḥiyle kenef ü ḫelā maʿnāsınadır. **[231b]**

Fā'ide: Dīr, kesre-le geç maʿnāsınadır. Āy, medle fiʿl-i emrdir ki maṣdarı āmedendir gelmek maʿnāsına. Beke, bā'nıñ ve ḳāf-ı Fārsīniñ fetḥi ve ḥā-i sākine ile ṣubḥ vaḳti ve erken dimekdir. **[232a]**

Fā'ide: Koşī, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki koşten maṣdarından öldürmek maʿnāsına ḳatl gibi. Çerāġ, cīm-i Fārsīniñ fetḥiyle fetīl maʿnāsınadır. Lākin burada mum ve ḳandil murāddır. Dūd, duḫān dimekdir. **[232a]**

Kem zen ender-rīş şāne müşterek

Ān ki ḫāṣ ān-ı tu bāşed ḫoşterek

Fā'ide: Müşterek, şāneden ḥālidir. Ān ki, ān şāne ki taḳdīrindedir. Ān-ı tu daḫi seniñdir dimekdir. Rīş, şaḳal; şāne, ṭaraḳ maʿnāsınadır. **[232b]**

Ez-gedāyān pārehā-yı nān me-ḫer

Z'ān ki mī-āred faḳīrī ey piser

Fā'ide: Gedāyān, gedā'nıñ cemʿidir. Dilenciler dimekdir. Pārehā daḫi keẕālik pāre'niñ cemʿidir. Me-ḫir, mīm'iñ feṯḥi ve ḫā'nıñ kesriyle nehy-i ḥāżırdır ḫerīden maṣdarından ṣatun almaḳ maʿnāsına. Lākin burada me-ḫer feṯḥaladır ki püserle ḳāfiye olmaḳdan içün. **[232b]**

Fā'ide: Tār-ı ʿankebūt, örümceginiñ aġı dimekdir. **[233a]**

Dest-res ger bāşedet tengī me-kon

Çün tu reh-vārī be-reh lengī me-kon

Fā'ide: Reh-vār, yolcı maʿnāsınadır. Āḫirinde olan yā ḫiṭāb içündür ki yolcısın dimekdir. Be-reh'de olan bā, ẓarfiyyet içündür. Reh, yol dimekdir ki rāh'dan muḫaffefdir. Vezn içün hemzesi ḫaẕf olunmuşdur. Lengī, lām'ıñ feṯḥiyle aḳsaḳlıḳ ve ṭopallıḳ maʿnāsınadır. Zīrā āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür tengī gibi. **[233b]**

Tā şevī der-rūzigār ez-ṣābirān

Rū me-kon ez-dīden-i saḫtī girān

Fā'ide: Mışrāʿ-ı evvel, mışrāʿ-ı ṣāniye ʿilletdir. Girān, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle ṣaḳīl maʿnāsınadır. **[233b]**

Ger turş sāzī tu rū ender-belā

Ḫᵛīş-rā ez-ṣābirān meşmer helā

Fā'ide: Turş, tā'nıñ żammı ve rā ile şīn'iñ sükūnıyla ekşi maʿnāsınadır. Me-şumer, iki mīm'iñ fethi ve şīn'iñ żammıyla nehy-i ḥāżırdır. Lākin burada li-ecli'l-vezn şīn'iñ żammesi iskān olunur. Helā, hā'nıñ feṯḥiyle elā maʿnāsına ḥarf-i tenbīhdir ki āgāh ol dimekdir. **[234a]**

Ger ne-bāşed faḫr ez-dervīşiyet

Key be-ehl-i faḳr bāşed ḫᵛīşiyet

Fā'ide: Dervīşiyetde olan tā-i ḫiṭāb, maʿnāda ne-bāşed'e muḳayyeddir ki ne-bāşedet dimekdir. Ḫᵛīşiyet'deki tā-i ḫiṭāb daḫi keẕālik maʿnāda bāşed'e muḳayyeddir. Ḫᵛīş burada ḫaşım maʿnāsınadır. **[234b]**

Ger heme cünbiş be-fermān bāşedet

Ḥürmet ez-ḫidmet firāvān bāşedet

Fā'ide: Cünbiş, ḥareket maʿnāsınadır. Bāşedet'deki tā-i ḫiṭāb, maʿnāda cünbişe muḳayyeddir ki cünbişet dimekdir. Mışrāʿ-ı şānīdeki bāşed'de olan tā-i ḫiṭāb daḫi keẕālik maʿnāda ḥürmete muḳayyeddir ki ḥürmetet dimekdir. **[235a]**

Fā'ide: Ḫidmet'den murād beş vaḳt namāz ve emrine iṭāʿatdir. ʿUḳbā,

ʿayn'ıñ żammı ve ḳāf'ıñ sükūnıyla mükāfāt dimekdir. [235a]

Fā'ide: Ne-gerdī, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Gerdīden maṣdarındandır ki dönmek dimekdir. Gird, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle eṭrāf maʿnāsınadır. [235b]

Fā'ide: Ṭalāḳ, ṭā'nıñ fetḥiyle ʿavret ḳocasından boş olmaḳ maʿnāsınadır. Lākin burada şehevāt-ı nefse ṭalāḳ virir iseñ dimek kināyetdir şehevāt-ı nefsi terk itmekden. [236b]

Ān demet tefrīd-i cān muṭlaḳ buved

Fā'ide: Ān demet'deki tāʾ ḫiṭāb maʿnāda cāna muḳayyeddir ki cānet dimekdir. [237a]

Rev mücerred gerd ü dā'im ferd bāş

Tā beher farḳī nişīnī gerd bāş

Fāʿide: Mışrāʿ-ı evveldeki gerd, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle gerdīden maṣdarından fiʿl-i emrdir şev maʿnāsına. Farḳī'de yā vaḥdet içündür. Farḳ, iki nesneniñ birbirinden muġāyeretleri ve başıñ depesi ve iki şeyʾi yek-dīgerinden ẕihnen veyā ʿamelen ayırmaḳ dimekdir. Mışrāʿ-ı ṣānīdeki gerd daḫi keẕālik kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle toz maʿnāsınadır. [238a]

Her ki gird-i kūre-i enkişt geşt

Cāme ez-dūdeş siyāh u zişt keşt

Fā'ide: Gird, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle eṭrāf maʿnāsınadır. Kūre, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla ocaḳdır. Enkişt, fetḥ-i hemze ve kesr-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı şīn ü tā ile kömür maʿnāsınadır. Ve gird-i kūre-i enkişt, terkīb-i iżāfīdir. Evvelki geşt, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle, geşten maṣdarından māżīdir döndi maʿnāsına. İkinci keşt, kāf-ı ʿArabī ile oldı dimekdir. [239a]

Fā'ide: Rind, rā'nıñ kesri ve nūn ile dāl'ıñ sükūnıyla günāh-kār u fāsıḳ maʿnāsınadır. Ḳallāş, naṣṣār vezninde ḫarābātī vü müflis dimekdir. [239b]

Fā'ide: Gerdī, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır şevī maʿnāsına. Ḫayl, ḫā'nıñ fetḥi ve yā ile lām'ıñ sükūnıyla cemāʿat maʿnāsınadır. [240a]

Fā'ide: Besān, bā-ı ʿArabīniñ fetḥiyle gibi maʿnāsına edāt-ı teşbīhdir. [240a]

Fā'ide: Reh-i şeyṭān'dan murād, rāh-ı ḍalāletdir. Gām, kāf-ı Fārsīyle adım maʿnāsınadır. [241b]

Fā'ide: Büt, żamm-ı bā-ı ʿArabīyle kāfirleriñ ṭapdıġı menḳūş olan ṣūretlerdir. Lākin burada murād nefsdir. Şiken, şīn'iñ kesriyle şikesten maṣdarından emr-i ḥāżırdır. Zünnār, zā'nıñ żammıyla şükrān vezninde Naṣārā vü Mecūsī ṭāʾifesiniñ eski zamānda ḳuşandıḳları bir nevʿ ḳuşaḳdır. İslāmiyān, İslāmī'niñ cemʿidir.

Āḫirindeki yā nisbet içündür ādemiyān, ādemī'niñ cemʿi oldıġı gibi. [243b]

Fā'ide: İki bihişt daḫi bā'nıñ kesriyledir. Evvelkīsi cennet, ikincisi hā'nıñ kesriyle hişten maṣdarından fiʿl-i māżīdir ṣalıvirdi maʿnāsına. [244a]

Fā'ide: Bīnī, bā-ı ʿArabīniñ kesriyle burun maʿnāsınadır. Mehār, feṭḥ-i mīm ile Fārsīdir yular ve burunduruḳ maʿnāsına. [244b]

Fā'ide: Burada ṣabrı mūceb-i ḳatl olmaḳda tīre teşbīh vardır. Zīrā oḳ insānı ḳatl-i ẓāhirī ile helāk itdigi gibi ṣabr daḫi nefsi ḳatl-i maʿnevī ile helāk ider. Ḳatl-i maʿnevīden daḫi murād riyāżetdir. [244b]

Fā'ide: Āb-ı āteş-reng'de iki terkīb vardır. Evvelkisi āb ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki āb mevṣūf, āteş-reng anıñ ṣıfatıdır. İkincisi āteş-reng kelāmıdır ki vaṣf-ı terkībīdir āteş renglü ve levnlü maʿnāsına. Ān āb, meye işāretdir. Ters, tā'nıñ feṭḥiyle fiʿl-i emrdir tersīden maṣdarından ḫavf itmek maʿnāsına. Sūzed, mużāriʿdir sūḫten maṣdarından yanmaḳ maʿnāsına. [245b]

Fāʿide: Mehcūr, mīm'iñ feṭḥiyle biriniñ dostluġundan veyā ülfetinden veyā görüşmesinden kesilüp metrūk olmaḳ maʿnāsınadır. [245b]

Fā'ide: Münkerān, münkeriñ cemʿidir ki münkerler dimekdir. [246a]

Fā'ide: Tā dilet'deki tā, ḥarf-i taʿlīldir. Cehd, feṭḥ-i cīm ve ḥā ile dāl'ıñ sükūnıyla elinden geldigi ḳadar çalışmaḳ maʿnāsınadır. Tā der-keşī'deki tā intihā içündür. Vaḥal, vāv ile ḥā'nıñ feṭḥi ve lām'ıñ sükūnıyla ṣulu ve sıvıḳ çamur ki içüne giren boġulur. [246b]

Fā'ide: Maḳāmī'niñ āḫirindeki yā taʿẓīm içündür. [247a]

Fā'ide: Mihmān ve mīhmān yā ile ve yā'sız müsāfir maʿnāsınadır. [247a]

Fā'ide: Ṣadḳa, ḥareketledir [ṣadaḳa]. Lākin burada vezn içün taḫfīf olunup dāl sākin oḳunur. [248a]

Fā'ide: Ters-gār, kāf-ı Fārsīyledir ve nā-be-kār, kāf-ı ʿArābīyle bī-iş ve bāṭıl u müfsid dimekdir. [249a]

Fā'ide: Tevfīḳ odur ki Allāhu Teʿālā kār-ı ʿabdi rıżāsına muvāfıḳ ḳıla. Taḫḳīḳ bir nesneyi ḥaḳīḳatine redd itmekdir. [249b]

Fā'ide: Ḥilm, ʿilm vezninde taḥammül ü ṣabr dimekdir. [250a]

Ey piser ez-sūd ḫorān dūr-bāş

Ḫaşm-ı īşān şod Ḫudā-yı nūr-pāş

Fā'ide: Evvelki bāş, bā-ı ʿArabīyle bāşīden maṣdarından emr-i ḥāżırdır ol maʿnāsına. İkinci pāş, bā-ı Fārsīyle pāşīden maṣdarından ism-i fāʿil-i muḫaffefdir yaʿnī nūr-pāş, vaṣf-ı terkībī olup nūr-pāşende'den muḫaffef dimekdir. [252b]

Fā'ide: Ribāʾ, rā'nıñ kesriyle ödünç virilen aḳçeniñ fāʾiż ü güẕeştesi dimekdir. **[252b]**

Fā'ide: Eytām, hemze'niñ fetḥiyle yetīmiñ cemʿidir. Öksüz çocuḳlar dimekdir. **[253b]**

Mer münāfiḳ-rā tu düşmen-dār bāş

Ez-vey ü ez-fiʿl-i ū bīzār bāş

Fā'ide: Mer, zāʾiddir. Li-ecli'l-vezn gelmişdir. Beyt-i sābıḳdaki gibi. **[255a]**

Fā'ide: Ẕülāl, ẕāl'ıñ żammıyla mā-ı leẕīẕ dimekdir. Ḳūt, ḳāf'ıñ żammıyla rızḳ maʿnāsınadır. **[255b]**

Rev be-porsīden ber-i ḫᵛīşān-ı ḫᵛīş

Tā ki kerded müddet-i ʿömr-i tu bīş

Fā'ide: Ber, bā-ı ʿArabīniñ fetḥi ve rā'nıñ sükūnıyla burada yan maʿnāsınadır ve ekşerī yerde ʿale maʿnāsına gelür. Bu ṣūretde ḥarf olur ve yine ber, borden maṣdarından emr-i ḥāżır olup götür ve ilet dimekdir ki bu ṣūretde fiʿl olur ve baʿżı kerre de mīve maʿnāsına gelür. Bu ṣūret daḫi ism olur. Bu maḳāmda oldıġı gibi. **[256a]**

Fā'ide: Ḫᵛīşāvend ʿale ġayrü'l-ḳıyās ḫᵛīş'iñ cemʿidir. Peẕīred, bā-ı Fārsī ile fiʿl-i mużāriʿdir. Maṣdarı peẕīruften'dir ḳabūl itmek maʿnāsına. **[256b]**

Fā'ide: Aḳārib, aḳreb'iñ cemʿidir ki ziyāde ḳarīb maʿnāsına. ʿAḳārib daḫi ʿayn'ıñ fetḥiyle ʿaḳreb'iñ cemʿidir. **[256b]**

Fā'ide: Bīgāne, kāf-ı ʿArabīyle yabancı vü ecnebī maʿnāsınadır. Efsāne, hemze'niñ fetḥi ve fā'nıñ sükūnıyla ḥikāyet ü meṣel dimekdir. **[257a]**

ʿÖẕr ḫᵛāhed merd pīş ez-maʿşiyet

Bāşedeş ṭāʿāt bīş ez-maʿşiyet

Fā'ide: Bāşedeş'deki şīn, żamīr maʿnāda ṭāʿāt'e ḳayddır ki bāşed ṭāʿāteş dimekdir. Evvelki pīş, bā-ı Fārsīyle evvel maʿnāsınadır. İkinci bīş, ba-ı ʿArabīyle ziyāde maʿnāsınadır. **[257b]**

Ān ki kār-ı nīk-merdān mī-koned

Bā-żaʿīfān luṭf u iḥsān mī-koned

Fā'ide: Kār, nīk-merdān'a mużāfdır. Nīk-merdān, aṣlından merdān-ı nīk'dir ki nīk merdān'ıñ ṣıfatı ve merdān[266] anıñ mevṣūfudur. Ṣoñra ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem olup terkīb-i mezcī olmuşdur. Bu ṣūretde iki cüzʾü daḫi sākin olaraḳ oḳunur. **[258a]**

Her ki ū bāşed zi-merdān-ı Ḫudā

Bāşed ender-teng-destī ez-saḫā

Fā'ide: Teng-dest, vaṣf-ı terkībīdir ṭar ellü maʿnāsına zügürdlükden kināyetdir. Ve āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür.

[266] "merdān" sözcüğü burada yanlışlıkla "مرادان" şeklinde yazılmıştır.

Ez-saḫā'daki ez, burada der maʿnāsınadır. [258a]

Fā'ide: Der-āy, emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı, āmeden'dir gelmek maʿnāsına. Yābī, mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı yāften'dir bulmaḳ maʿnāsına. [258b]

Her ki ez-merdān-ı Ḥaḳ dāred nişān

Negẕerāned ʿayb-ı düşmen ber-zebān

Fā'ide: Negẕerāned, kāf-ı Fārsīniñ żammıyladır. Lākin burada li-ecli'l-vezn sākin oḳunur ve gelmesi mużāriʿ-i müteʿaddī-i menfīdir ki güẕerānīden maṣdarından geçürmek maʿnāsına. [258b]

Ḫod ne-ḫᵛāhed merd ḫaşmān-rā helāk

V'ez ġam-ı merdüm şeved endūh-nāk

Fā'ide: Ḫod, burada taḫḳīḳ maʿnāsınadır. Endūh, ġam u ġuṣṣa dimekdir. Āḫirindeki nāk, edāt-ı ṣāḥibiyyetdir -mend gibi. Meṣelā ḫıred-mend ü dāniş-mend dirler. ʿAḳl ṣāḥibi ve biliş ṣāḥibi dimekdir. [259a]

Fā'ide: Bī-nevā, nūn'uñ fetḥiyle bī-rızḳ dimekdir. Delḳ, dāl'ıñ fetḥi ve lām ile ḳāf'ıñ sükūnıyla dervīşleriñ ḫırḳasıdır. [260a]

Fā'ide: Gorsine, kāf-ı Fārsīniñ żammı ve rā'nıñ sükūnı ve sīn'iñ kesriyle aç maʿnāsınadır. Ve rā'nıñ kesresi ve sīn'iñ sükūnıyla daḫi müstaʿmeldir. Sīrī, ṭoḳluḳ dimekdir. Zīrā yā'sı maṣdariyyet içündür. Zened, mużāriʿdir. Maṣdarı zeden'dir urmaḳ maʿnāsına. [260b]

Fā'ide: Lāġar, ġayn'ıñ fetḥi ve rā'nıñ sükūnıyla żaʿīf maʿnāsınadır. Zār, iñleyici dimekdir. Lākin burada nā-ḫoşluḳdan kināyetdir. Ḫarīf, muṣāḥib u dost maʿnāsınadır. [260b]

Çün dil-i pür dāred ü dest-i tohī

Der-terāzū mī-nümāyed forbihī

Fā'ide: Tehī, tā'nıñ fetḥiyle müstaʿmelü'l-yesede ṣaḥīh ü eṣaḥḥ ü faṣīḥ ü efṣaḥı tā'nıñ żammıyladır boş maʿnāsına. Forbihī, fā'nıñ fetḥi ve rā'nıñ süḳūnı ve yā-ı zā'ide ile semiz dimekdir. Lākin burada tohī'ye ḳāfiye içün fā'nıñ żammıyla oḳumaḳ lāzımdır. [261a]

Fā'ide: Ḫuld, ḥā-ı muʿcemeniñ żammı ve lām ile dāl'ıñ sükūnıyla bāḳī vü ebedī maʿnāsınadır. [261b]

Fā'ide: Ġāfilān, ġāfiliñ cemʿidir. Āḫirindeki hā, lāyıḳ u münāsib maʿnāsını ifāde ider. Naẓā'iri çoḳdur mülūkāne, şeyḫāne, ʿāḳilāne, edībāne gibi. [262a]

Fā'ide: Ḳarınca, ḥırş ile maʿlūm u meşhūr oldığından erbāb-ı ḥırşı ḳarıncaya teşbīh iderler. Mūr, mīm'iñ żammıyla ḳarınca maʿnāsınadır. Me-rev, reften maṣdarından nehy-i ḥāżırdır. Şinev, şīn'iñ kesri ve nūn'uñ fetḥiyle emr-i

ḥāżırdır. Maṣdarı şenīden'dir işitmek maʿnāsına. [262b]

Fā'ide: Kūdek, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla çocuḳ maʿnāsınadır. Neʾdeki hemze ḫiṭāb içündür. Ne, ḥarf-i nefydir yoḳ maʿnāsına. İmdi neʾ, nīstī maʿnāsınadır ki sen degilsin dimekdir. [262b]

Fā'ide: Tebeh-kār; vaṣf-ı terkībīdir, tebāh-kārende'den muḫaffefdir güneh, günāhdan muḫaffef oldıġı gibi ve āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür. [263a]

Fā'ide: Saḳf, sīn'iñ fetḥi ve ḳāf ile fā'nıñ sükūnıyla ḫāneniñ ṭavanı dimekdir. Bī-sütūn, direksiz dimekdir. [263b]

Fā'ide: Suḫr[e], sīn'iñ żammıyla masḫara dimekdir. [263b]

Fā'ide: Aġlāl, hemze'niñ fetḥi ve ġayn'ıñ sükūnıyla ġull'uñ cemʿidir. Ġull, żamla timürden ḥalḳadır ki teʾdīb içün mücrimleriñ boyunlarına geçürürler. Leked, lām ile kāf-ı ʿArabīniñ fetḥaları ve dāl'ıñ sükūnıyla depme maʿnāsınadır. Pā-māl, bā-ı Fārsīyle ayaḳ altında çeynenmiş dimekdir. [264a]

ʿAḳbe der-rāhest ü bāret bes girān

Negẕered (2) bāret be-saʿy-ı dīgerān

Fā'ide: Burada yükden murād günāhdır ve yolda yoḳuş vardır dimek ʿaẕāb-ı cehennemden kināyetdir. Der-rāhest'deki est burada hest maʿnāsınadır. ʿAḳabe, ʿayn ile ḳāf'ıñ fetḥalarıyla yoḳuş maʿnāsınadır. Lākin bu maḳāmda li-ecli'l-vezn ḳāf sākin oḳunur. [265a]

Fā'ide: Darü's-selām, rā'nıñ żammıyla cennetiñ ismidir. [266a]

Fā'ide: Cennet-i der-beste, terkīb-i tavṣīfīdir. Cennet, mevṣūf; der-beste, anıñ ṣıfatıdır. [266b]

Fā'ide: Vaṣiyyet, birine sipāriş ü naṣīḥat olunan şeydir. Bī-şekī'deki yā zāʾiddir. [267a]

Yā İlāhī raḥm-kon ber-mā heme

ʿAfv-kon cümle günāh-ı mā heme

Fā'ide: Cümle günāh-ı mā, terkīb-i iżāfīdir. Lākin li-ecli'l-vezn cümleniñ āḫirinden hemze ḥaẕf olunmuşdur. Heme daḫi cümleyi teʾkīddir. [267a]

Fā'ide: Ḫorsende, ḫā-ı muʿcemeniñ żammıyla ḳāniʿ vü rāżī maʿnāsınadır. [267b]

Ḳāʿide: Māżī-i menḳūl şol şeye dirler ki lafẓı ism-i mefʿūl şeklinde olur lākin maʿnāsı muḫtelifdir. Meṣelā kerde lafẓı ism-i mefʿūl murād olunduġuna göre maʿnāsı idilmiş dimekdir. Ve eger māżī-i menḳūl murād olunur ise maʿnāsı itmiş dimek olur. [4a]

Ḳāʿide: Terkīb-i iżāfī şol şeydir ki iki ism birbirine muttaṣıl olup evvelkisi mużāf, ikincisi mużāfu'n-ileyh olur. Ve mużāfıñ āḫiri ekṣeri meksūr ḳılınur. [11b]

Ḳāʿide: Lisān-ı Fārsīde maṣdar oldur ki aḫirinde nūn-ı sākine ola. Ve ol nūn-ı sākineniñ mā-ḳablinde yā dāl-ı meftūḥa yāḫūd tā-i meftūḥa olur. Ve hem ḥadeṣe delālet ider. Ve eger nūn-ı sākineniñ mā-ḳablinde dāl olur ise dāl'ıñ mā-ḳabli beş ḥarfden ḫālī olmaz. Ol beş ḥarf de ye, elif, ra, nun, vav'dır. Eger, nūn-ı meẕkūruñ mā-ḳablinde tā olur ise ol tā'nıñ daḫi mā-ḳabli dört ḥarfden ḫalī olmaz. Ol dört ḥarf de ḫı, sin, şin, fe'dir. Ve maaʿ-mā-fīh ibtidā-ı emrde maṣdar iki ḳısmdır. Biri, maṣdar-ı dālī ve biri maṣdar-ı tāīdir. [23b] Maṣdar-ı dālī beş ḳısmdır. Evvelkisi maṣdar-ı dālī-i yāʾīdir. İkincisi maṣdar-ı dālī-i elifīdir. Üçüncisi maṣdar-ı dālī-i rāʾīdir. Dördüncisi[267] maṣdar-ı dālī-i vāvīdir. Beşincisi maṣdar-ı dālī-i nūnīdir. Maṣdar-ı tāʾī dört ḳısmdır. Birincisi maṣdar-ı tāī ḫāīdir. İkincisi maṣdar-ı tāī sīnīdir. Üçüncisi maṣdar-ı tāī şīnīdir. Dördüncisi maṣdar-ı tāī fāīdir. Şimdi maṣdar ṭoḳuz ḳısma münḥaṣır oldu. Maṣdar-ı dālī yāīniñ mużāriʿinde yā ḥaẕf olunup dāl'ıñ mā-ḳabli meftūḥ ḳılınur. Meṣelā ḫarīden ile resīden kelimeleriniñ mużāriʿlerinden yā'larını ḥaẕf idüp dāl'larınıñ mā-ḳabllerini meftūḥ ḳıldıġımız ḥālde ḫared, resed ḳalur. Lākin şenīden şenod, dīden bīned, güẕīḍen güẕered, āferīden āferīned. Bunlar şāẕẕ olaraḳ gelmişlerdir. Maṣdar-ı dālī elifīniñ mużāriʿinde ancaḳ elif ḥaẕf olunur. Meṣelā üftāden [24a] üfted, üstāden süted ve firistāden firisted gibi. Lākin güşāden, güşāyed; dāden, dihed bunlar daḫi ʿale-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕẕ olaraḳ gelmişlerdir. Maṣdar-ı dālī-i rāīniñ mużāriʿinde rā meftūḥ ḳılınur. Meṣelā perverden kelimesiniñ mużāriʿinde rā meftūḥ ḳılındıġı ḥālde ḳāʿide üzere perverd gelür. Lākin kerden, koned ʿale-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕẕ olaraḳdan gelmişdir. Maṣdar-ı dālī-i vāvīniñ mużāriʿinde vāv ḥaẕv olunur. Meṣelā fermūden ve azmūden kelimeleriniñ mużāriʿlerinden vāvları ḥaẕf itdigimiz ḥālde fermāyed, azmāyed ḳalur. Lākin būden, buved ʿale-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕẕ olaraḳ gelmişdir. Maṣdar-ı dālī-i nūnīniñ mużāriʿinde nūn meftūḥ ḳılınur. Meṣelā kenden ve rānden ve āgenden kelimeleriniñ mużāriʿlerinden ʿalāmet-i maṣdariyyeyi ḥaẕf ve nūnlarını meftūḥ ḳıldıġımız ḥālde kened ve āgened, rāned ḳalur. Maṣdar-ı tāī-i [24b] ḫāīniñ mużāriʿinde ḫā, zāl'a ḳalb olunur. Meṣelā āmūḫten kelimesiniñ mużāriʿi āmūzed gelür. Lākin şināḫten, şināsed; furūḫten, furūşed; gosīḫden gosiled bunlar ʿale-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕẕ olaraḳ gelmişlerdir.

[267] "dördüncisi" sözcüğü metinde "dal" harfi unutularak yanlışlıkla "درنجیسی" şeklinde yazılmıştır.

Maṣdar-ı tāi-i sīnīniñ mużāriʿinde sīn ḥaẕf olunur. Ve baʿżı kerre daḫi hā ile yā'ya ḳalb olunur. Ḥaẕf olundıġına miṣāl dānistendir ki mużāriʿi dāned'dir. Hā'ya ḳalb olduġuna miṣāl ḫ^{v}āsten'dir ki mużāriʿi ḫ^{v}āhed'dir. Yā'ya ḳalb oldıġına miṣāl pīrāsten'dir ki mużāriʿi pīrāyeddir. Lākin besten, bender; şikesten, şikend; peyvesten peyvenddir. Şāẕẕ olaraḳ gelmişlerdir. **Ḳāʿide-i daḳīka:** Ḫ^{v}āsten kelimesinde iki iḥtimāl vardır. Birinci iḥtimāl oldur ki eger ḫ^{v}āsten elif ile taḥrīr olunur ise ḳalḳmak maʿnāsınadır. Mużāriʿi ʿale-ḫilāfü'l-ḳıyās ḫīzed gelür. Ve eger vāv ile terḳīm olunur ise istemek maʿnāsınadır ki mużāriʿi ʿale-ṭarīḳü'l-ḳıyās ḫ^{v}āhed gelür.

Z'ān ki bā-niʿmet emānī bāşedet

ʿĀfiyet-rā z'ān nişānī bāşedet

Z'ān ki, ol sebebden ki dimekdir. Lākin baʿż-ı nüsḫalarda çünki taḥrīr olmuşdur. Her ikisi ṣaḥīḥ olur. **[54a]**

9.3. Şerh Sözlüğü[268]

A

āb-rū: yüzṣuyu.

āb-ı rūyet: seniñ yüzüñ ṣuyu.

āb-ı rūy-ı ḫ^{v}īş-rā: kendiniñ ḳadr u iʿtibārıñı.

be-āb: ṣu ile.

āb-rūy: yüzṣuyu dimekdir ki ʿizzet ü ḥürmetden kināyetdir.

āb-rūy: yüz aḳlıġı.

āb-rūy: ʿırż u nāmūs.

āb-rūy-ı ḫod: kendine riʿāyetiñi.

āb-rūy-ı ū: ol kimseniñ yüzṣuyu yaʿnī ʿırż u nāmūsu.

āb-rūyī: bir ʿırż ve nāmūs.

āb-ı rūy: yüz aḳlıġı ve ʿırż u nāmūs.

ān āb-ı āteş-reng-rā: ol āteş renglü ve levnlü olan ṣuyı.

āb-cūy: ırmaḳ ṣuyu gibi dimekdir (ki āb-rū, āb-cūya teşbīh olunmuşdur.)

āb-ı rū: ḳadr ü iʿtibār.

āb-ı rū: insānıñ ḳadr u ḥürmet ü iʿtibārı.

āb-ı rūy: ḳadr u şerefiñ.

āb-ı rūy: ḳadr u şerefi.

āb-ı rūy-ı ū: o kimseniñ ḳadr u ḥürmeti.

āb-ı rūyeş: ol kimseniñ ḳadr ü şerefi.

āb-ı rūyet: seniñ ʿırż u nāmūsuñ.

āb-ı rūyet: seniñ ḥürmet ü şerefiñ.

z'āb : ṣudan

ʿācizīm: (ey Allāh,) ʿācizleriz!

aʿdā: ʿadūnuñ cemʿidir ki düşmenler dimekdir.

Ādem: Ādem ʿaleyhi's-selām.

zi-Ādem: Ādem ʿaleyhi's-selāmdan. Zi-Ādem'iñ aṣlı ez-Ādem'dir ki li-ecli'l-vezn ez'iñ hemzesi ḥaẕf olunmuşdur. Ādem'den daḫi murād Ādem ʿaleyhi's-selāmdır.

Ādem: İnsan.

der-ādem: insānda. der bā-ı ṣıla yāḫud edāt-ı ẓarfdır fī gibi. Türkīde de ifāde ider.

ādemī: bir insān.

ādemī-rā: insāna.

ādemiyān: ādemī'niñ cemʿi

ʿAden: cennetdir. Ammā burada Yemen şehirlerinden bir şehriñ ismidir. Ḥāṣılı dürr-i ʿAden, Yemen şehriniñ incisi gibi.

ʿādet bāşedeş: anıñ ʿādeti olur.

ʿādet şeved cūd u kerem: cūd u kerem ʿādeti ola.

ʿādet mī-şeved:ʿādeti olur ise.

ʿadl bāyed: ʿadālet gerekdir.

[268] Şerh sözlüğü metinden hareketle oluşturulmuştur. Sadece sözcükler değil kelime grupları da madde başı yapılarak şârihin çeviri tekniği verilmeye çalışılmıştır.

zi-ʿadl u dād-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ ʿadl ve ʿadāletinden.

ʿadū: düşmen.

ʿadū-rā: düşmene.

ez-āfāt-ı dünyā: dünyānıñ āfetlerinden yaʿnī mużırr u müfsid şeylerinden.

ʿāfiyet-rā: ʿāfiyet ü necātı.

ʿāfiyet-rā: ʿāfiyetiñ.

ʿafv: ʿafvı.

ʿafv-kon: ʿafv eyle.

āgāhī: āgāhī'de olan yā daḫi keẕālik maṣdariyyet içündür.

āgāhī buved: āgāhlıġı olur ise.

āgāhī buved: uyanıḳlıḳ olur.

āgehī: āgāhlıḳ.

aġlāl: Aġlāl, hemze'niñ fetḥi ve ġayn'ıñ sükūnıyla ġull'uñ cemʿidir. Ġull, żamla timürden ḥalḳadır ki teʾdīb içün mücrimleriñ boyunlarına geçürürler.

ez-aġlāl: aġlālden.

aġniyā-yı rūzgār: eyyāmıñ zenginleri.

āhen: timür dimekdir.

āheng: ḳaṣd u ʿazīmet maʿnāsınadır.

āheng sebüksārī: ḫafīf mizāclılıgıñ niyyetiñi.

āheng-i ẓulmī: bir ẓulme niyyet.

āḫir: āḫirü'l-emr.

āḫir şerm dār: āḫirü'l-emr ḥayā ṭut yaʿnī utan.

āḫir tu-rā: āḫir saña.

āḫir+et: āḫir saña.

ez-āḫiret: aḫiretden yaʿnī āḫiret niʿmetiñden.

aḫlāḳ-ı ḥamīde: terkīb-i tavṣīfīdir. Aḫlāḳ mevṣūf, ḥamīde anıñ ṣıfatıdır.

der-aḥmaḳ: aḥmaḳ olan kimsede.

ez-aḥmaḳī: aḥmaḳlıġından.

āḫūr me-sāz: āḫūr düzme yaʿnī yapma.

ʿaḳabe: ʿayn ile ḳāf'ıñ fetḥalarıyla yoḳuş maʿnāsınadır.

aḳārib: aḳreb'iñ cemʿidir ki ziyāde ḳarīb maʿnāsına. ʿAḳārib daḫi ʿayn'ıñ fetḥiyle ʿaḳreb'iñ cemʿidir.

ʿaḳbe: yoḳuş. ʿAyn ile ḳāf'ıñ fetḥalarıyla yoḳuş maʿnāsınadır.(Lākin bu maḳāmda li-ecli'l-vezn ḳāf sākin oḳunur.)

ʿāḳıbet: ʿāḳıbetü'l-emr.

ʿāḳıbet: āḫirü'l-emr yaʿnī iẕākānel/ül-emrü'l-emru dimekdir.

ʿāḳıbet: nihāyetü'l-emr.

ʿāḳılān: ʿāḳlıñ cemʿidir.

ʿāḳılān-rā: ʿāḳıllara.

ʿaḳl-ı kāmil: ʿaḳl-ı kāmil.

ʿaḳl dārī: ʿaḳl ṭutarsan yaʿnī ʿaḳlıñ var ise.

ʿāḳıl-est: ʿākıldır.

ʿaḳl-est: ʿaḳlı vardır. Aḳlest'deki est, burada hest maʿnāsınadır.

ʿaḳlest: ʿaḳlıñ var ise.

bī-ʿaḳl: ʿaḳılsız.

ez-ʿaḳl: ʿaḳldan.

ez-ʿaḳl-ı nā-hem-vār-ı ḫᵛīş: kendiniñ kūtāh olan ʿaḳlından.

ālā: elyiñ cemʿidir ki hemze'niñ fetḥi ve lām'ıñ sükūnuyla niʿmetler dimekdir.

ʿalāmet-i nīk-baḫtī est: eyü baḫtlılıġa ʿalāmetdir.

ʿālem: dünyā dimekdir.

ʿālem: ālem.

be-ʿālem: dünyāda.

der-ʿālem: ʿālemde.

ʿālemī: ehl-i ʿālemi.

ʿālemī-rā: dünyāyı. *ʿĀlemī-rā*'da olan yā zā'iddir. Rā, edāt-ı mefʿūldür.

ālūde bāşed bā-riyā: riyā ile ḳarışmış olur.

aʿmāl: ʿamel'iñ cemʿidir ki ʿameller dimekdir.

āmed: ameden maṣdarından geldi dimekdir.

āmed: geldi.

me-yār: getürme.

mi-yā: gelme.

āmed: geldi.

āmed costen: aramaḳ geldi.

āmed ġıdā-yı rūḥ-rā: rūḥ-ı insānīniñ ġıdāsı geldi.

āmed īmenī: bī-ḳayd u emīn olmaḳdır.

āmed nişān-ı müdbirī: müdbirliğiñ ʿalāmeti geldi.

āmed üstüvār: muḥkem u muʿtemed geldi (yaʿnī nuṣh u pend-ile ʿāmil oldu.).

āmed ẕikr-i dest: eliñ ẕikri geldi.

ʿamel-rā: ʿāmeliñi.

bī-ʿamel: ʿamelsiz.

ez-ʿamel: ʿamelden.

ʿāmī buved: ʿāmma mensūb olur.

ʿām-rā: ʿavāmıñ.

ān: ism-i işāret-i baʿīddir.

ān: ism-i işāret-i baʿīddir. Evveline bā+ geldikde hemze dāl'a munḳalib olur ve bu inḳılāb ān ve īn ve ū kelimelerine maḫṣūṣdur.

ez-ān: ol (ḥükmün)den.

ān-ı tu: (daḫi) seniñdir dimekdir.

ān: ism-i işāretdir ki ol dimekdir.

ān: ol dört şeyiñ ʿaḳībinde.

ān: ol ḫayrı.

ān: ol (yaʿnī birden aḳsırmaḳ).

ber-ān: ol (ʿilm) üzerine.

ān baḫīlek: ol ṭamaʿkār-cık yaʿnī ol ḥaḳīr olan ṭamaʿkār dimekdir ki kāf edāt-ı taṣġīrdir.

āñ bāşed ki: ol olur ki.

ān belā-yı cān tust: ol seniñ cānıñıñ belāsıdır.

ān bū'l-fużūl: ol cehl ṣāḥibi dimekdir ki aṣlı ebū'l-fużūl'dur.

ān bih ki: ol eyüdür ki.

ʿanā: ʿayn'ıñ feṭḥ-ile elem ü keder dimekdir.

ān bāşed ki: oldur ki.

ān çi: ol nesne ki.

ān çi: ol nesneyi ki.

ān çi ḫᵛāhī: her ne ki istersin.

ān çünān kes: ancılayın kimse.

ān demet tefrīd-i cān: ol vaḳt seniñ cānıñ tefrīdi.

ān eyyām-rā: ol eyyām-ı ʿazīzeyi.

ān geh: ol vaḳt.

ān ḫayr: ol ḫayr.

ān heme: ol (eyü ve fenā işleriñ) cümlesini.

ān kes: ol kimse.

ān kes ki: ol Allāh ki.

ān kes ki: ol kimse ki.

ān ki: ol kimse ki.

ān ki: ol ki.

ān ki: ol kimse.

ān ki: ol kimse içündür ki.

ān ki: ol kimse olur ki.

ān ki: ol nesne ki.

ān ki: şol şeye beñzer ki.

ān çi: ol nesne ki.

ān çi: o nesne ki.

ān k'ū: ān ki o taḳdīrindedir. Ol kimse ki, o.

ān-rā ki: ol kimseniñ ki.

ān sāʿat ki: ol vaḳt ki.

ān zemān: ol vaḳt.

ān cā me-rev: ol yere gitme.

ānçi: şol nesneyi ki.

ān zamān: ol vaḳt.

ān tust: ol seniñdir.

ʿanā: ʿayn'ıñ feṭḥiyle ʿArabīdir renc maʿnāsına.

ān geh: ān gāh'den muḫaffefdir ki ol vaḳt dimekdir. Lākin burada andan ṣoñra maʿnāsında istiʿmāl olunur.

ān geh: ol vaḳt.

ār: getür.

ārāmeş: Ārām, rāḥat u ḥużūr dimekdir. Āḫirindeki olan şīn-i żamīr herkese rāciʿdir.

ārām yābed: āsāyiş bulur.

ārāst: tezyīn itdi.

ārāste est: zīnetlenmişdir.

ārāsten: tezyīn itmek.

ārāyed: tezyīn ider.

āred: getürür yaʿnī iḳbāl ider.

āred: getüre.

āred şikest: ḳırıḳlıḳ getürür.

ārī: getürsin.

ʿārī bāşed ez-ḥüsn ü ḥayā: ḥüsn ve ḥayādan ʿārī ve çıplaḳ ola.

ʿārif: ʿārif-i billāh.

ʿārif ān bāşed ki: ʿārif ol kimse olur ki.

ʿārif key buved: ḳaçan ʿārif olur yaʿnī olmaz.

ʿārif ne-bāşed: ʿārif-i billāh olmaz.

ʿārif nīst:ʿārif degildir.

ʿārif şod: ʿirfān-ı Muḥammedī ile ʿārif oldu.

ʿāriyet: ʿāriyet.

ʿāriyet-rā: ʿāriyeti.

der-ʿarṣagāh: ḳıyāmetde.

ʿarş-ı Ḥaḳ: Allāh'ıñ ʿarş-ı aʿẓamı.

ez-ārzū: ārzūdan.

ez-ārzūhā: ārzūlarından.

çün ʿarūsi: gelin gibi.

āṣār-ı bed-baḫtī buved: bed-baḫtlıḳ eṣerleridir. Āṣār-ı bed-baḫt, terkīb-i iżāfīdir ki āṣār mużāf, bed-baḫt mużāfun ileyhdir. Lākin yalñız bed-baḫt vaṣf-ı terkībdir ki yaramaz ṭāliʿli dimekdir. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür.

āsār şod: āsār oldu.

āsāyiş: ism-i maṣdardır.

ʿāsī: günāh-kār.

āsitān: işik maʿnāsınadır.

aṣl-ı pāk: pāk u temiz olan nesl.

aṣl yābī: aṣlı bulursın yaʿnī maʿrifet ü ḥaḳīḳati bulursın.

aṣl-ı tecrīdet: seniñ tecrīdiniñ aṣl u ḥaḳīḳati.

bī-aṣlī: ***bī-aṣlī*** de olan yā zāʾiddir. ***Bī*** lafẓı daḫi edāt-ı selbdir. Ḥāṣılı bī-aṣlī, aṣılsız olan kimseye.

ber-āsmān: göge.

āsmānhā: asmānıñ cemʿidir. Gökler dimekdir.

āsmānhā-rā: -rā, edāt-ı mefʿūldür. Gökleri dimek olur.

bā-ʿaṭā: ʿaṭā ile yaʿnī iḥsān-kār dimekdir.

ez-ʿaṭāhā-yı kerīm: mübālaġa ile kerem idici Allāhu Teʿālā'nıñ iḥsānlarıñdan.

ez-ʿaṭā-yı Kirdgārest: Ḫudā'nıñ ʿatā vü iḥsānıñdandır.

āteş-i endek: az olan āteşi.

āteş-i sūzān: terkīb-i tavṣīfīdir. Āteş mevṣūf, sūzān ṣıfatdır. Ve sūzān lafẓı ṣıfat-ı müşebbehedir. Yanaġın ve yaḳaġın maʿnāsına. Burada āteş lafẓına ṣıfat

olmaġla müteʿaddī maʿnāsı murād olunup yaḳıcı dimekdir. Ḥāṣılı āteş-i sūzān, yaḳıcı āteş.

āteşest: āteşdir.

āteşī: bir āteş.

ʿaṭse: ʿayn'ıñ fetḥiyle aḳsırmaḳ maʿnāsınadır.

ʿaṭse-i merdüm: ādemiñ aḳsırması. ʿAṭse, ʿayn'ıñ fetḥiyle aḳsırmaḳ maʿnāsınadır. Āḫirinde olan hemze iżāfet içündür ki ʿaṭse-i merdüm, terkīb-i iżāfīdir.

bā-ʿAṭṭār: ʿAṭṭār'a.

āvāz-ı ḫoş: güzel olan ṣadāyı.

āver: getür.

āverd ḫ^{v}ārī: ḥaḳāret getürür.

āverde-gīr: getürmiş ṭut.

āverden: getürmek.

ber-āverden: yuḳarı getürmek yaʿnī ele getürmek.

der-āverdī: getiresin.

āvered: getire yaʿnī meyl ide.

mī-āverd: getürür.

āy: medle fiʿl-i emrdir ki maṣdarı āmedendir gelmek maʿnāsına.

der-āy: emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı, āmeden'dir gelmek maʿnāsına.

meyāver: nehy-i ḥāżırdır. Aṣlı me-āver'dir ki ḥarf-i nefy olan mīm gelmeklik ile hemze yā'ya ḳalb olunup ve hā-i resmiyyesi daḫi ḥaẕf ḳılınup meyāver olmuşdur. Maṣdarı āverdendir. Getirmek maʿnāsına. Lākin ber ile ḳaldır maʿnāsı murād olunur. Ḥāṣılı ber-meyāver, ḳaldırma.

ʿayb-ı düşmen: düşmeniñ ʿaybını.

ʿayb-ı ḫod: kendi ʿaybıñı.

ʿayb-ı kes: kimseniñ ʿaybıñı.

ʿayb-ı kesān: nāssıñ ʿaybıñı.

ʿayb-ı tu: seniñ ʿaybıñı.

āyed: gelür.

mī-āyed: gelür.

āyed be-dest: ele gelür yaʿnī gelmez.

āyed be-kef: eline gelür.

āyed ʿitāb: azarlamaḳ gelür ise.

āyīn buved: resm ü ʿādeti olur.

āyīne-i dil-rā: göñül āyīnesine.

ʿayn-ı ḫaṭāst: nefs-i ḫaṭādır.

āz: āz Fārsīdir ki maʿnāsı keẕālik ṭamaʿ dimekdir.

āz (be-ḥırṣ u āz): ḥırṣ u ṭamaʿa. Be-ḥırṣ u āz'da olan bā ḥarf-i ṣıladır. Ḥırṣ, ʿArabī'dir. Ṭamaʿ maʿnāsına. Āz, Fārsīdir ki maʿnāsı keẕālik ṭamaʿ dimekdir.

der-ʿaẕāb: ʿaẕābda.

ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ: Allāhu Teʿālā'nıñ ʿaẕābından.

ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ: Allāh'ıñ ʿaẕābından.

ez-ʿaẕāb-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ ʿaẕābından.

ez-ʿaẕāb u ḳahr-ı Ḥaḳ: Allāhu Teʿālā'nıñ ʿaẕāb ve ḳahrıñdan.

der-ʿaẕāb: ʿaẕābda yaʿnī cehennem ʿaẕābına giriftār olur.

der-ʿaẕāb-ı āḫiret: āḫiretiñ ʿaẕābında.

āzād: fāriġ ez-dünyā.

āzād-bāş: āzād ol.

āzāde-rā: fāriġiñ yaʿnī faḳīriñ.

āzādest: ḫürdür.

āzāred Ḫudā vü hem Resūl: Allāh ve Resūl daḫi incinür.

āzārī: 'de olan yā daḫi maṣdariyyedir. Āzār kelimesi ṣıfat-ı müşebbehedir.

sūy-ı kem āzārī: kem āzārlıḳ cānibine; be-sūy kem āzārī taḳdīrindedir.

ʿazīz: ʿazīz ü muḥterem.

ʿazīz: muḥterem.

B

+ bā: iki ḳısımdır. Biri bā-ı basīṭedir ki "be" dir. Ve biri daḫi bā-ı mürekkebedir ki "bā" dır. Bu bā elif ile be'den mürekkebdir. Bā-ı basīte dört ma'nāya gelir. Ma'nā-yı erbaʿadan evvelkisi ḥarf-i ṣıladır. İkincisi ḥarf-i muṣāḥabetdir. Üçüncüsü ḥarf-i ẓarfdır. Dördüncüsü daḫi bā-ı zā'ide yāʿnī bā-ı te'kīddir. Bu ancaḳ fiʿlde bulunur. Ve fiʿlde bulunan bā meksūr okunur. İsmde bulunan bā'lar ki üç dānedir. Anlar meftūḥ oḳunur. Fiʿle dāḫil olduġuna miṣāl bi-kon, bi-reft ve emṣāli gibi. İsme dāḫil olduġuna miṣāl be-cāy ve be-ḫᵛīş ve emṣāli gibi. Bā-i mürekkebe iki maʿnāya gelir. Biri ḥarf-i ṣıla ve biri-daḫi ḥarf-i muṣāḥabetdir.

bā-bāde ḫor: bāde ekl idici ile

bā-bī-hüner: hünersize.

bā-cāyiʿān: aç olan kimselere. Bā-cāyiʿān'daki bā, ḥārf-i ṣıladır. Cāyiʿān, cāyiʿiñ cemʿidir ki aç maʿnāsınadır.

bāb: baba dimekdir.

baʿd ez-ān: andan ṣoñra.

bād: olsun.

bādā: olsun.

bād-gīr: rūzgār ṭut.

bā-dāniş ḳarīn: ʿilme yaḳīn.

bā-devlet ü ḥürmet koned: devlet ve ḥürmete muḳārin ider.

bā-düşmen-i ḫod: kendi düşmeni ile.

bā-ḫᵛāb u ḫor: uyumaġa ve yemeġe yāḫūd uyumaḳ ve yemek ile dimekdir.

bā-ḫod hem: kendiñe daḫi.

bā-īşān me-gūy: ḳarılara söyleme.

bā-loḳma: bir loḳma ile.

bā-murād-ı ḫod: kendi murādıñ ile yāḫūd kendi murādıñ üzere.

bā-nefsek: alçaḳ nefsi ile dimekdir ki āḫirinde olan kāf taṣġīr ü taḥḳīr içündür.

bā-ṣıfathā-yı Ḫudā: Ḫudā'nıñ ṣıfatları ile.

bā-tu: saña.

bā-tu gūyem: saña söylerim.

bā-ū: aña yaʿnī kendine.

bā-yād-ı Ḥaḳ: Ḫudā'nıñ ẕikri ile.

bā-zen: ḳarı ile.

bāb-ı raḥmet-rā: raḥmetiñ ḳapusunı.

bād: Dāl'ıñ sükūnuyla rūzgār maʿnāsınadır.

bād: rūzgār dimekdir.

ber-bād: rūzgāra.

ez-baʿd-ı tu: senden ṣoñra.

bād-rā: bād'a.

baʿd ez-ān: andan ṣoñra.

baʿd ez-ān: andan ṣoñra yaʿnī ikincisi.

baʿd ez-refteneş: gitdikden ṣoñra añı.

bāde-ḫor: vaṣf-ı terkībīdir. Bāde-ḫorende'den muḫaffefdir şarāb nūş idici maʿnāsına.

bāġ-ı dilend: göñlüñ bāġçe-sidirler.

bāġī şeved: ʿāṣī olur.

baḫīl: tamaʿkār ve ḥased idici kimse.

der-baḫīl: baḫīlde.

ez-baḫīlī: baḫīllikden.

baḫīlī kerden-est: ḫisset ü ṭamaʿkārlıḳ itmekdir.

baḫşâyed hemī: esirger yaʿnī merḥamet eyler.

baḫşāyiş buved: esirgeyiş olur yaʿnī raḥm u şefḳati olur.

baḫşed: bağışlar ise.

baḫşed: bağışlar.

ne-baḫşed: bağışlamaz.

baḫşīdī: bağışlar iseñ.

baḫt u saʾādet bāşedeş: aña bāḫt u saʿādet ḥāṣıl olur.

nīk-baḫtī: eyü baḫtlılıġa.

nīk-büḫtān: nīk-baḫt'ıñ cemʿidir. Eyü baḫtlılar dimekdir. Fārsīde cemʿ iki dürlüdür. Biri elif ü nūn ile ikincisi hā ile. Eger zī-rūḥ olur ise elif ü nūn yāḫūd hā ile cemʿ olunur. Zī-rūḥuñ ġayrı olur ise yalñız hā ile cemʿ baġlanur. Ḫāṣılı nīk-büḫtān-rā , eyü baḫtlılar içün.

baḫt-ı bed-rā: baḫtı fenā olan kimse içün.

bāḫtend: oynaddılar yaʿnī fedā itdiler.

baḫtiyār: ṭāliʿli.

bālā: yuḳarı.

bāl+est: ḳanat+dır.

bālīn: Bālīn'de edāt-ı mefʿūlün bih olan rā muḳadderdir. Ḫāṣılı bālīn-rā yaṣdıġı.

bānbāzī me-kon: ortaḳlıḳ da itme. (Yaʿnī şeyṭān ile müşterek iş eyleme.)

bār-ı emānet-rā: emānetiñ yüküñü.

bār-ı ḫᵛīş: kendi yüküñü.

bār-ı ḫod: kendi yüküñü.

bār-ı īn der-rā: bu ḳapunuñ yüküñü.

bār-ı ṭāʿat: ṭāʿat u ʿibādetiñ yüküñü.

bāret: seniñ yüküñ.

bārhā: yükler yaʿnī ġam u ṣıḳletler.

bāş: bāşīden maṣdarından emr-i ḥāżırdır ol maʿnāsına.

bāş: ol.

bāş: bā-ı ʿArabīyle bāşīden maṣdarından emr-i ḥāżırdır ol maʿnāsına.

bāş bā-fermān-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ emri ile ol.

mī-bāş: ol.

bāş dā'im hem-nişīn: dā'imā hem-celīs ü enīs ol yaʿnī maḥabbet ü mukāleme eyle.

bāş dervīş: faḳīr ol.

bāş dūr: uzaḳ ol.

mī-bāş: ol.

bāşed: ola. [Bāşed, mużāriʿdir. Maṣdarı bāşīdendir. Olmaḳ maʿnāsına. Şoden gibi.]

bāşed: ola.

bāşed: olur.

bāşed: olur ise.

bāşed: ol kimse olur.

bāşed ān kes: ol kimse olur.

bāşed bī-nevā: naṣībsiz olur ise.

bāşed bī-nevā: bī-rızḳ olur ise de.

bāşed der-girīze: ḳaçıcı olur.

bāşed der-pey-i ḳūt-ı ḥarām: ḥarām olan rızḳıñ ardında olur.

bāşed ez-bedān: bedler ü fāsıḳlardan olur ise.

bāşed Ḥaḳ-şinās: Ḥaḳ-şinās olur yaʿnī Ḫudā'yı añlayıcı olur.

bāşed ḥaḳīr: ḫor u ẕelīl olur ise.

bāşed lāġar u zār uża'īf: lāġar ve żaʿīf ve iñleyici olur yaʿnī her ne ḳadar żaʿīf ve nā-ḫoş olursa da.

bāşed le'īm: o kimse alçaḳ ve baḫīl olur.

bāşed maḳar: maḳarr olur.

bāşed mānīʿ: mānīʿ olur yaʿnī virmez.

bāşed melūl: melūl olur.

bāşed mihr-bān: maḥabbetli olur.

bāşed nā-be-kār: bī-iş ola.

bāşed nā-pesend: nā-maḳbūl olur.

bāşed rāst-gūy: ṭoġrı söyleyici ola.

bāşed refīʿ: yüksek ve ʿālī olur.

bāşed reh-nümāy: yol gösterici olur yaʿnī ṭarīḳ-i Ḥaḳ'da saña mürşid olur.

bāşed ser buzurg: büyük başlı olur yaʿnī mütekebbir olur.

bāşed tāze-rūy: güler yüzlü ola.

bāşed vebāl: günāh olur.

bāşed zi-merdān-ı Ḫudā: Allāh'ıñ merdlerindendir.

bāşedeş: ol (saḫt-dil)iñ olur.

bāşedeş ṭāʿāt: ol merdiñ ṭāʿatleri olur.

bāşedet: saña olur.

bāşedet feryād res: saña feryāda irişici olur yaʿnī muʿīn ü yardım idici olur dimekdir.

me-bāş: olma.

me-bāş: olmasın.

me-bāş: nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı bāşīden'dir ki mużāriʿnde yā ḥaẕf olunup ve yā'dan evvel olan ḥarf meftūḥ ḳılınup bāşed olur. Bu maṣdar-ı rālī-i yā-ī'niñ ḳāʿidesidir.

me-bāş: olma.

ne-bāşed: olmaya.

ne-bāşed: olmaz.

ne-bāşed kār-ger: müʾeṣṣir olmaz.

bāşend: olurlar. Bāşend daḫi bāşed'iñ cemʿidir ki nūn edāt-ı cemʿdir.

bāşī: mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Bāşī, olasın.

bāşī: olasın.

bāşī ber-ḥaẕer: ḥaẕer üzerine olasın.

bāş nīz: daḫi ol.

bāşī nīz: olursañ da.

bāşī bā-ḫaber: ḫaber ile olasın.

bāşī dād-ger: ʿadālet idici olasın.

bāşī rest-gār: ḳurtulmuş olasın.

bāşī dāne-keş: dāne çekici olursın. Dāne-keş, vaṣf-ı terkībīdir ki dānekeşende'den muḫaffefdir. Dāne çekici maʿnāsına.

der-bāṭıl me-bāş: bāṭıl olan yolda olma yaʿnī ḫilāf-ı şerʿde olma dimekdir.

bāṭılī-rā: bāṭıllıġa.

bāṭın+eş: ol kimseniñ ḳarn+ı.

bāṭın+et: (ey faḳīr! Bāṭınıñ yaʿnī) rūḥ+uñ.

bāver kon: iʿtiḳād it.

bāyed: mużāriʿdir. Maṣdarı, bāyestendir. Gerek olmak maʿnāsına. Mużāriʿinde sīn ḥaẕf olunup bāyed dirler.

bāyed borīd: kesmek gerekdir.

bāyed dāşten: ṭutmaḳ gerek.

bāyedet: saña gerek ise.

bāyedeş: ehl-i dünyāya gerek olur.

bāyedet: saña gerekse.

bāyedet: saña gerekdir yaʿnī elzemdir.

be-bāyedet: saña gerek ve lāzımdır.

bāyed girift: ṭutmaḳ gerek yaʿnī lāzımdır.

bāyed girift: ṭutmaḳ olur.

bāyed keşīd: çekmek gerek.

bāyed şoden: olmaḳ gerekdir.

mī-bāyed: gerekdir.

mī-bāyedet: saña gerek ise.

mī-be-bāyed mürdenet: seniñ ölmen gerekdir.

ne-bāyed: gerekmez.

bāz: açıḳ dimekdir.

bāz: girü. (Bāz lafẓı girü ve bir daḫi ve gine maʿnāsına gelür. ʿArabīde eyżān ile taʿbīr olunur.)

bāz: yine.

bāz: yine yaʿnī birisi daḫi.

bāz-āverdeneş: ol dört şeyi girü getürmek.

bāz bīnī: açıḳ görürsin.

bāz dār: gir ve ṭut yaʿnī eliñi çek.

bāz der-ālā-i ū: Allāhu Teālā'nıñ niʿmetlerine daḫi.

bāz keşt-i cümle: cümle ḫalḳıñ rücūʿu.

bāz kon: açıḳ eyle

bāz şod: açıḳ oldu yaʿnī açıldı.

bāz yābed: açıḳ olur.

bāzend: oynarlar. (Bā-zend, fiʿl-i mużāriʿ-i cemʿdir. Oynarlar. Maṣdarı bāzīdendir. Oynamaḳ maʿnasına.)

bāzī me-kon: oyun eyleme yaʿnī oynama.

ne-bāzī: fiʿl-i mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Bāḫten maṣdarından oynamaḳ maʿnāsına ve maṣdar-ı Ferʿisi bāzīden gelür.

be-bend: baġla.

be-bīnī hem: görürsen daḫi.

be-bord: getürdi.

be-cān: cān ile.

be-cān u dil: cān ve dil ile.

becā-yı nā-sezā: nā-sezā olan kimseniñ ḥakkıñda.

be-cāy āverden-est: yerine getürmekdir.

be-cuz cūʿ u ʿaṭaş: açlıḳ ve ṣusuzluġuñ ġayrı ile.

be-cuz ẕikr-i zebān: lisānınıñ ẕikriñden ġayrı.

bedān: bedān'da ān ism-i işāret olup evveline bā gelmek ile hemzesi dāl'a ḳalb olunmuşdur. Bedo gibi ki aṣlından ū idi.

be-dergāh-ı Ḫudā: Allāhu Teʿālā'nıñ dergāhına.

be-dergāh-ı Ḫudāy: Ḫudā'nıñ dergāhına.

be-destār: destār ile yaʿnī dülbend ile. Murād zīnet-i dünyādır. Ārāyī kelimesi mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Ārāsten maṣdarından zīnet itmek maʿnāsına.

be-dest ār: elle getür. Ār, emr-i ḥāżırdır. Āverden maṣdarından getürmek dimekdir.

be-dünyā: cihāna.

be-dūst: Ḫudā'yadır.

be-goften: söylemege.

be-gūyed ṭā'irem: ḳuşum dir.

be-ḫᵛān-ı kes: kimseniñ sofrasına.

be-her kevden: her aḥmaġa.

be-hᵛīş ü āşinā: ḫaşm ve aḳrabāya.

be-kār: işte.

be-kon ġam-ḫ^{v}āregī: ġam yiyicilik eyle yaʿnī ʿilāc it. (Ġām-ḫ^{v}āregī ile bīmāregī'niñ āḫirindeki yā'lar maṣdariyyet içündür.)

be-mīred: ölür.

be-nā-cinsān: bed-aṣllar ile.

be-ten: ten ile yaʿnī ber-ḥayāt olduġuñ müddet.

be-cūyī: mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı cūyīdendir istemek maʿnāsına ve āḫirinde olan yā-i ṣāniye ḫiṭābdır.

ez-bed: fenā kimseden.

bed-baḫtī: yā['lar] maṣdariyyet içündür.

bed ḫūyī: bir fenā ḫūylu.

bed ḫūyī buved: kötü ḫūyluluḳ ola. Bed-ḫūy (ü bed-rūy) vaṣf-ı terkībīdir(ler). Ve yā-i ṣāniye(leri) maṣdariyyet içündür.

bed kerded mizāc: mizāc-ı insāniyye fenā olur.

bed me-gū: fenā söyleme.

bed me-gūy: fenā söyleme.

bed ne-kerd: fenā itmedi.

bed-reʾy+est: Bed-reʾy, vaṣf-ı terkībīdir. Yaramaz fikrlü dimekdir. Ve āḫirinde olan sīn ve tā edāt-ı rabṭ-ı ḫaberdir. Cemīʿ end gelür. Ḥāṣılı ol kimse ki bed-reʾyest, yaramaz fikrlidir.

bed-rūyī buved: fenā yüzlülük olur. (Bed-ḫūy ü) bed-rūy vaṣf-ı terkībīdir(ler). Ve yā-i ṣāniye(ler)i maṣdariyyet içündür.

bed-ter+est: daha ziyāde fenā+dır.

bedān: aña. +ān, ism-i işāret-i baʿīddir. Evveline bā+ geldikde hemze dāl'a munḳalib olur ve bu inḳılāb ān ve īn ve ū kelimelerine maḫṣūṣdur.

bedān māned ki: aña beñzer ki.

bā-bedān ülfet: yaramazlar ile ülfet itmek.

der-beden: bedende.

bedīhā-yı tu: seniñ bedleriñi.

bedr-i münīr: żiyā-dār u rūşen olan ay gibi. Bedr-i münīr, terkīb-i tavṣīfīdir. Bedr, bā'nıñ fetḥi ve dāl'ıñ sükūnıyla on dört gicelik ayıñ ismidir.

bedter: ziyāde fenā.

bedū: ol nefse.

be-g'rīsten: aġlamaḳdır. Be-girīsten, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle maṣdardır aġlamaḳ maʿnāsına. Lākin burada vezn-i şiʿr içün kāf sākin oḳunur.

begrīz: ḳaç.

begseled: üzer yaʿnī ḳırar.

begzāred ṣalāt: namāz ḳılar.

be-g'şāde-dār: açılmış ṭut yaʿnī saḫī ol.

be-g'şādenest: açmaḳdır.

be-g'şāyed [be+güşāyed]: açar.

begẕār: ḳoy yaʿnī terk it.

bu'gẕer: geç yaʿnī terk idüp.

be-g’ẕeştī: geçer iseñ.

begzīn: iḫtiyār eyle.

behā’im: ḥayvān.

behişt: cennet.

der-behişt-i ʿAdn: ʿālī olan cennetde.

behr-i āḫiret: āḫiret içün.

behr-i gūr-ı ḫod: kendi ḳabriñ içün.

behr-i ḫidmet: ḫidmet içün.

behr-i Ḥaḳ: Ḫudā içün

behr-i Ḫudā: rıżā-ı Ḥaḳ içün.

behr-i ḫod: kendiñ içün.

behr-i ū: o (pādişāh) içün.

behr-i vām: borç içün.

behr-i zer: altun içün.

ez-behr-i ḳatleş: anıñ ḳatli içün.

behre: naṣīb.

behre-i ez-ʿayş u şādī: zinde vü mesrūrluḳdan bir naṣīb.

behre-i şākir: şükr idiciniñ naṣībi.

behrehā-yı nefs-rā: nefsiñ naṣībleriñi.

bī-beḳā: beḳāsız.

beke: bā’nıñ ve ḳāf-ı Fārsīniñ fetḥi ve ḥā-i sākine ile ṣubḥ vaḳti ve erken dimekdir.

der-belā: belāya.

ez-belā: belādan.

ez-belā-yı ū: ol düşmeniñ belāsından.

belāyī: bir belā-yı ʿaẓīm.

belki ber-ḫod: belki kendi üzerine.

belki küllī: belki külliyyen.

der-bend-i ziyādet: ziyāde ḳaydında.

mi-bend: bağlama.

bend-i ḳaṣr u bāġ: köşk ü bağçe ḳayd u sevdāsında.

bende-i maʿbūd bāş: Allāhu Teʿālā’nıñ ḫāṣṣ ḳulu ol.

bendegān: bende’niñ cemʿidir ve bendeniñ āḫirinde olan hā-i resmiyye, ḳāf-ı Fārsīye tebdīl olunmuşdur

bendegān-rā: ḳullara.

bende’ī: bir ḳul.

bende īm: biz ḳuluz.

bende-rā: ḳuluñ.

bendend kār: iş bağlarlar.

bendī: bağlarsañ.

ber-ʿadū-yı ḫ^{v}īş: kendi düşmeniñ üzerine.

ber-ʿayb-ı ḫod: kendi ʿaybını.

ber-bended kemer: ḳuşaḳ bağlar yaʿnī ihtimām ü diḳḳat ider.

ber-best: bağladı.

ber-dehān: aġzı üzerine.

ber-der-i Cabbār-keş: Ḫudā’nıñ ḳapusuna çek.

ber-der-i nā-kes: baḫīl kimseniñ ḳapısına.

ber-ḥadīṣ-i ān dü merd: ol iki kimseniñ sözü üzerine.

ber-ḫᵛān-ı baḫīl: baḫīl olan kimseniñ sofrasına.

ber-ḫᵛān-ı kesī: bir kimseniñ sofrasına.

ber-ḥaẕer bāş: ḥaẕer üzere ol.

ber-heme kes: cümle kimse üzerine.

ber-ḫilāfeş: (nefsiñ) ḫilāfı üzerine.

ber-ḫīz: ḳalḳ.

ber-ḫod: kendi üzerine.

ber-kes: kimse üzerine.

ber-kesī: bir kimseye.

ber-keşed: ḳaldırır.

ber-kirdār-ı ḫᵛīş: kendiniñ fiʿl ü ʿameline.

ber-mā heme: bizim cümlemize.

ber-māl-ı kesān: ḫalḳıñ mālına.

ber-murād-ı dil buved: göñlüñ murādı üzerine olur.

ber-murād-ı ḫod: kendi murādıñ üzerine.

ber-rāh-ı rāst: ṭoġru olan yola.

ber-rūzī-i her rūze: her gün ifṭār idecek ḳadar nesne üzerine.

ber-ṣāniʿ buved: Ṣāniʿ-i cihāna ola yaʿnī Allāhu Teʿālā'ya tevekkül olur ise.

ber-se vechī bī-ḫilāf: kiẕb ve yalansız üç vech üzere.

ber-tevekkül: tevekkül üzerine.

ber-vey: o kimseniñ üzerine.

der-ber: üzerine.

der-beret: seniñ gögsüñde.

berār: ḳaldır yaʿnī ḥāṣıl eyle.

berār: ḥāṣıl it.

tā berāred: tā ki ḥāṣıl ider.

bered: iledir yaʿnī iledemez. Zīrā istifhām-ı inkārīdir.

der-beret: üzeriñde.

mī-bered: iledir.

ez-berāy-ı ān ki: şunuñ içün ki.

berī: fetḥile mużāriʿ-i muḫāṭabdır. İledir iseñ dimekdir ki maṣdarı żamm-ı bā ile bordendir. İletmek maʿnāsına.

bes: bā-ı ʿArabīyle ziyāde maʿnāsınadır.

bes ḫaṭā bāşed ḫaṭā: çoḳ ḫaṭā olur, çoḳ ḫaṭā dimekdir ki ikinci ḫaṭā teʾkīddir. Li-ecli'l-vezn gelmişdir.

besī: çoḳ.

mī-best kār: iş baġladı yaʿnī vefādār oldu.

beste: bā-i ʿArabīniñ fetḥiyle māżī-i menḳūldür. Baġlamış maʿnāsına. Maṣdarı bestendir. Baġlamaḳ dimekdir. Muṣāraʿaında sīn, nūn'a ḳalb olunup bender olur.

beḳā: dāʾim ü ḳāʾim maʿnāsınadır.

beḳā: ṣebāt.

der-beḳā: dünyāda ṣebāt.

beḳā-yı ḫᵛīş-rā: kendiniñ beḳā vü ḥayātını.

der-belā: belā vü muṣībet vaḳtinde.

ez-belā: dünyā ve āḫiret belāsından.

der-beliyyāt-ı cihān: dünyāda olan belālara.

belki bā-ū: belki o baḫīle.

mi-bend: bağlama.

bende: ḳul yaʿnī insān.

bende': ḳul maʿnāsınadır. Āḫirinde olan hemze vaḥdet içündür.

bende bāş: ḳul ol.

bende-i k'ū: bir ḳul ki o ḳul.

ber-bended: bağlaya.

bendegān: bende'niñ cemʿidir ki hā-i resmiyyesi kāf-ı Fārsīye naḳl ü tebdīl olunur ḳul maʿnāsına. Ve bir kelime ki āḫirinde hā-i resmiyye olup ve elif, nūn ile cemʿ bağlandığı zamān o hā-i resmiyye kāf-ı Fārsīye tebdīl olunur.

bendegān-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ ḳulları.

ez-bendegān: ez-bendegān'da olan ez, min maʿnāsınadır.

ez-bendegān-ı ḫāṣ: ḫāṣṣ ü yaḳīn bendelerinden. Ez-bendegān-ı ḫāṣ, terkīb-i tavṣīfīdir. Aṣlı bende-i ḫāṣṣ'dır. Bende, mevṣūf; ḫāṣṣ ṣıfatdır. Ve mevṣūfuñ āḫiri de dāʾimā meksūrdur. İllā yā-i vaḥdet olmaya.

bendegīr: ḳul ve köle ṭut.

be-n'şīned: oṭurur.

ber [*ber-i ḫᵛīşān-ı ḫᵛīş] : bā-ı ʿArabīniñ fetḥi ve rā'nıñ sükūnıyla burada yan maʿnāsınadır ve ekṣerī yerde ʿalā maʿnāsına gelür. Bu ṣūretde ḥarf olur ve yine ber, borden maṣdarından emr-i ḥāżır olup götür ve ilet dimekdir ki bu ṣūretde fiʿl olur ve baʿżı kerre de mīve maʿnāsına gelür. Bu ṣūret daḫi ism olur. Bu maḳāmda oldığı gibi.

ber:(ber-ser'deki ber istiʿlā içündür.) Üzere maʿnāsını ifāde ider.

ber-der-i cennet nivişt: cennetiñ ḳapusuna yed ḳudretiyle yazdı.

ber-hevā-yı ḫod: kendi şehveti üzerine.

ber-ḳavl-i tu: seniñ ḳavliñ üzerine.

ber-raḥmet-i Cabbār-ı ḫᵛīş: kendi Ġaffār'ıñ olan Allāhu Teʿālā'nıñ raḥmetine.

ber-rūy-ı āb: ṣu yüzünde.

ber-ser: baş üzere.

ber-serī: ber-serī'deki bā da zāʾiddir. Daḫi yüz baş.

ber-tāftī: döndürdüñ.

ber-ten-perestī: ten-perestlik üzerine.

ber-ü: o kimseye. Aṣlı ber-ū'dur.

ber-yād-ı Ḥaḳ: ẕikr-i Ḫudā ile.

ber: ilet yaʿnī getür. Ber, bā-i ʿArabīniñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Borden maṣdarından iletmek maʿnāsına.

berdār: ḳaldır.

ber-ten: ten üzerinde yaʿnī ḳalbinde.

ber-ten-i ʿuryān: çıplaḳ olan tene.

ber-ümīd-i zindegānī: diriliginñ ümīdi üzerine.

ber-zemīn: yer üzerinde.

berāy-ı āḫiret: āḫiret içün yaʿnī eger āsāyiş-i āḫireti ister iseñ terk-i dünyā it.

berdūş kon: maṣādır-ı mürekkebeden ve ıṣṭılāḥāt-ı Fārsiyyedendir ki giy dimekdir.

bes girān: ziyāde aġırdır.

bes peşīmānīt bār: saña çoḳ peşīmānlıḳ yükü.

besī: çoḳ.

ez-berāy: taʿlīl içündür. Ḥāṣılı ez-berāy-ı Ḥaḳ, Allāhu Teʿālā içün.

berg rīḫt: yapraġı dökdü. Yapraġı dökmeden daḫi murād helākdir.

bes girān: çoḳ aġırdır.

besān: bā-ı ʿArabīniñ fetḥiyle gibi maʿnāsına edāt-ı teşbīhdir.

besān-ı āteş est: āteş gibidir.

besī: çoḳ.

best: baġladı.

beste: baġlanmış.

besten: baġlamaḳ yaʿnī meyl ü raġbet itmek.

beter: ziyāde fenā dimekdir ki aṣlı bed-ter'dir. Taḫfīf içün dāl ḫaẕf olunmuşdur.

beter ḫ^{v}ārī: ziyāde ḥaḳīrliḳ.

bevl: maʿlūmdur.

vü der-beze: ve günāha.

bī: edāt-ı nefydir. Cāmda dāḫil olur. Bī-hüner ve bī-vefā gibi. Edāt-ı selb daḫi bunuñ gibidir.

bī: edāt-ı selbdir. Cāmda dāḫil olur. Meṣelā bī-vefā dirler. Vefāsız, vefāsı yoḳ dimekdir.

bi-cū: ṭaleb it. Bi-cū, bā'nıñ kesriyle emr-i ḥāżırdır.

bi-dih: emr-i ḫāżırdır. Bā'nıñ ve dāl'ıñ kesriyle maṣdarı dāden'dir virmek maʿnāsına

bī-ḥürmet: ḥürmetsiz.

bī-kesī: kimsesizlik.

bī-şek: şübhesiz.

bī-taʿẓīm goften: taʿẓimsiz söylemek.

bī-yād-ı Ḫudā buved: Ḫudā'yı bī-yād ola yaʿnī Allāhu Teālā'yı ẕikr itmez ise.

bidʿatest: bidʿatdir.

bīgāne: kāf-ı ʿArabīyle yabancı vü ecnebī maʿnāsınadır.

bīgāne şod: yabancı vü ecnebī oldı.

bih: eyü.

bih buved: eyü olur.

bih buved ān: ol eyü olur.

bih zi-dünyā: dünyādan eyüdür.

bihişt: bā’nıñ kesriyle cennet dimekdir.

der-bihişt: cennetde

bihişt-i ʿAdn: terkīb-i tavṣīfīdir ki aʿlā olan cennet dimekdir.

bi-hişt :hā’nıñ kesriyle hişten maṣdarından fiʿl-i māżīdir ṣalıvirdi maʿnāsına.

bihter: ziyāde eyü.

bihter: ziyāde efḍaldir.

bihterem [bih+ter+em]: ziyāde eyüyüm.

bihterīn: bihterīn’deki yā nisbet ve nūn nisbet olan yā-yı teʾkīddir.

bihterīn çīzhā: şeyleriñ eyüsü. Çīz, şey ve nesnedir. Hā, edāt-ı cemʿdir. Ve bihterīn çīzhā, terkīb-i iżāfīdir.

bihterīn-i ḫulḳ: ḫūyuñ ziyāde eyüsü.

bihterīn-i merdümān: ādemleriñ ziyāde eyüsi.

bīmār: ḫaste.

der-bīmāregī: ḫastelikde. Ġām-ḫᵛāregī ile bīmāregī’niñ āḫirinde-ki yā’lar maṣdariyyet içündür.

bīmārī: ḫastelikdir.

me-bīn: dīden maṣdarından nehy-i ḥāżırdır. Maʿnāsı görme dimekdir.

me-bīn: görme.

bīnā: görücü.

bīned: görür.

bīned: görür yaʿnī görmez.

ne-bīned: görmez.

bīnī: mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Görürseñ.

bīnī: göresin.

bīnī: görürsün.

bīnī: görür iseñ.

bīnī: bā’nıñ kesri ve āḫirinde yā-ı aṣliyye ile burun dimekdir, enf gibi.

bīnī: bā-ı ʿArabīniñ kesriyle burun maʿnāsınadır.

der-bīnī: burnuna.

bīnī ʿacz: ʿacz görürsün.

bīnī ṣad ṣafā: yüz ṣafā vü ṣafvet göresin.

binuh: kesr-i bā ile emr-i ḥāżırdır ḳoy maʿnāsına.

binuh: ḳoy.

birūn: ṭaşra.

biryān koned: kebāb eyler.

bisyār: çoḳ.

bisyār bāşed düşmeneş: ol kimseniñ düşmeñi çoḳ olur.

bisyār dār: çoḳ ṭut.

bisyār gūy: çoḳ söyle.

bisyār ḫᵛāhī ḫuft: çoḳ uyumaḳ ister isen.

bisyāreş buved: ol kimseniñ çoḳ olur.

bisyār-zār: çoḳ aglayıcı.

bīş: ziyāde.

bīş: ba-ı ʿArabīyle ziyāde maʿnāsınadır.

bīş bīn: ziyāde gör.

bīş ez-maʿşiyet: maʿşiyetden ziyāde.

bā-bīş ü kem: çoġa ve aza.

bīş nīst: ziyāde degildir.

bi-ş'nev: işit ve diñle.

bi-ş'nev: işit yaʿnī istimāʿ eyle.

bīşter: bāʾ-ı ʿArabī ile ziyāde maʿnāsınadır. Zīrā -ter edāt-ı tafşīldir.

der-biṭālet: bāṭıllıḳ yolunda.

biyābī: bulasın.

bīzār bāş: uşanmış ol yaʿnī nefret it.

bīzār bāş: nefret idici ol.

bīzārī koned: nefret ider.

bord-bār: yük eyledici yaʿnī ḥalīm ü mütevāżıʿ.

bord-bārī: yük eylediciligi.

bord-bārī: yük eylediciligi yaʿnī aḫlāḳ-ı ḥamīdeyi.

bord bāyed: iletmek gerek.

bordenet: seniñ eyletmen.

ne-bord: iletmedi.

bubrīdī: keserseñ.

būd: bā'nıñ żammı ve vāv'ıñ sükūnıyla mevcūd maʿnāsınadır.

nā-būd: maʿdūm dimekdir.

būd-ı dünyā: dünyānıñ vücūdı.

būd u nā-būd-ı cihān: dünyānıñ varıñı ve yoġuñu.

būdest: olmuşdur.

būdest kār: iş bu olmuşdur.

buḫl: bā'nıñ żammı ve ḫā ile lām'ıñ sükūnuyla ḫasīs ü ṭamaʿkārlıḳ dimekdir. Buḫl, ḫasīslik.

buḫl-rā: (*Ehl-i kibr ü buḫl-rā bāşed maḳar)*

buḫl-rā'da olan rā, bu maḳāmda iki maʿnāda istiʿmāl olunur. Biri bā-i şıla maʿnāsına. Biri ḥarf-i taḫṣīṣ. Her ikisi münāsibdir.

ez-buḫl-ı baḫīlān: baḫīl kimseleriñ ḥasediñden.

ez-buḫl-ı baḫīlān: baḫīlleriñ buḫlundan.

būdenī: olmaḳ yaʿnī meyl itmek maʿnāsınadır ki āḫirinde olan yā zāʾiddir.

bü-g'ẕered: geçer. Güẕered, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla mużāriʿdir geçer maʿnāsına. (Lākin li-ecli'l-vezn iskān ile oḳunur.)

būy: ḳoku.

būy-ı behişt: cennetiñ ḳoḳusı.

bürehne: çıplaḳ maʿnāsınadır.

bürde gīr: iletmiş ṭut.

būriyā: ḳāmış yāʿnī ḥaṣīr.

büt: büti yaʿnī nefsi.

büt: żamm-ı bā-ı ʿArabīyle kāfirleriñ ṭapdıġı menḳūş olan ṣūretlerdir. Lākin burada murād nefsdir.

buved: ola. 2. olur. 3. olur ise. 4. ḥāṣıl olur. 5. būden maṣdarından olur dimekdir. 6. olur yaʿnī vardır.

buved: edāt-ı ḫaber olan est maʿnāsınadır.

buved ārāyiş-i ehl-i şeref: ehl-i şerefiñ zīnetidir.

buved dīvāneʾ: delü ve mecnūndur. Dīvāneʾde olan hemze zāʾiddir. Li-ecli'l-vezn dāḫil olmuşdur.

buved ehl-i ṣafā: ehl-i ṣafvet olur yaʿnī çeşm-i ḳalbiñ güşādıñı mūceb olur.

buved hem-rāh-ı ū: o kimseniñ refīḳi olur.

buvedeş: ol kimsede olur ise.

zi-būy-ı ḫoş: güzel olan ḳoḳudan.

būy-ı raḥmet: raḥmetiñ ḳoḳusu.

buzurg u muʿteber: ulu ve muʿteber.

buzurgī-rā: buzurgī'de olan yā maṣdardır. Rā, ḥarf-i ṣıla yāḫud ḥarf-i taḫṣīṣdir. Burada ikisi de ṣaḥīḥdir. Buzurg, bā'nıñ ve zā'nıñ żammesiyle ve rā'nıñ daḫi sükūnuyle ulu dimekdir. ʿAẕīm maʿnāsına. Ḥāṣılı buzurgī-rā, ululuḳ içün.

C

cā: aṣlında cāy'dır. Li-ecli'l-vezn yā ḥaẕf olunmuşdur. Maʿnāsı, mekān ve yer dimekdir.

cā: yer.

cāh-cūy: vaṣf-ı terkībīdir ki cāh-cūyende'den muḫaffefdir manṣıb ṭaleb idici maʿnāsına.

bā-cāhilān: cāhil ve müsriflere.

cāhilī: cāhillik. Yā['lar] maṣdariyyet içündür.

cāhilī: bir cāhil.

cāhil-rā: cāhiliñ.

der-caḥīmeş: o ehl-i buḫlu cehennemde.

cām-ı mey-rā: şarābıñ ḳadeḥini.

cāme: o kimseniñ libāsı dimekdir ki cāmeş taḳdīrindedir.

cāme ḫ^{v}ābet: uyḳu cāmesiñi yaʿnī düşünü.

cāmehā-yı fāḫiret: seniñ faḫr idici olan eṣvābıñı murād māsivādır.

cāmeʾi: bir libās.

cān: cāna dimekdir ki edāt-ı ṣıla olan bā yāḫud rā muḳadderdir. Taḳdīri cān-rā yāḫud be-cān dimekdir.

cān: burada rūḥ maʿnāsınadır.

cān dehed: cān virir yaʿnī iḥyā ider.

cān-kāhī: Cān-kāh, vaṣf-ı terkībīdir ki cān-kāhende'den muḫaffefdir cān eksildici maʿnāsına. Āḫirindeki yā maṣdariyyet içündür ve maṣdarı kāhīdendir eksilmek maʿnāsına. Kāsten daḫi böyledir. Mużāriʿi kāhed gelür.

cān-kāhī buved: cān eksildicilik olur.

cān-rā: cāna yāḫud insānıñ cānı içün.

cānib-i īn pend-dār: bu naṣīḥatiñ ṭarafına ṭut.

cānib-i māl-ı yetīmān hem me-yār: yetīmleriñ mālınıñ cānibine daḫi getürme.

cānib-i ẓālim: ẓālimiñ ṭarafına.

ne-cāvīdest: bāḳī degildir.

cāy: yer.

be-cāy: yerine.

cāy-ı ān kes: ol kimseniñ yerini.

cāy-ı esḫiyā bāşed: saḫīleriñ yeri olur.

cāy-ı giryest: āh ü enīn ve feryād u aġlamaḳ yeridir.

cāy-ı şādī: mesrūrluḳ yeri.

cāy-ı şādī nīst: mesrūrluḳ yeri degildir.

cāy-ı īşān: anlarıñ maḥalli.

cāy-ı mümsik: baḫīliñ yeri.

cāy-ı şādī nīst dünyā: dünyā mesrūrluḳ yeri degildir.

cāyet: ʿāḳıbet yeriñ.

ez-Cebbār-ı ḫᵛīş: kendi Cebbār ü Ḳāhhāriñ olan Ḫudā'dan.

cedīd: yeñi.

ez-cehālet: cehāletinden.

ez-cehālet: cehāletden yaʿnī cāhilligi cihetinden.

cehd: feṯḥ-i cīm ve ḥā ile dāl'ıñ sükūnıyla elinden geldigi ḳadar çalışmaḳ maʿnāsınadır.

cehd kon: çalış.

bā-cehennem: cehennem ile.

der-cehennem dān: cehennemde bil.

cemāl: güzellik.

cemāl-i māhveş: ay gibi münevver olan cemāli (yaʿnī cemāl-i Ḫudā'yı).

cemʿī-rā: bir cemāʿatiñ.

ceng-i bā-nefsek: nefs-i ẕelīl ile ceng itmek.

cennet-i der-beste-rā: ḳapusı baġlu olan cenneti. Cennet-i der-beste, terkīb-i tavṣīfīdir. Cennet, mevṣūf; der-beste, anıñ ṣıfatıdır.

cennet ü rıḍvān-ı Ḫaḳ: Allāhu Teʿālā ḥażretleriniñ cennet ve rıżā-ı keşīriñi.

der-cennet: cennetde.

cerāḥat: yāra.

cest: ṣıçradı.

cevāb-ı bā-ṣavāb: ṣavāba mukārin olan cevābı. (Cevāb-ı bā-ṣavāb, terkīb-i tavṣīfīdir. Cevāb mevṣūf, bā-ṣavāb anıñ ṣıfatıdır. Ṣavābda olan bā, maaʿ-maʿnāsınadır ki ṣavāba muḳārin olan cevāb dimekdir.)

cevr dāred: cefā vü ẓulm ṭutar.

cevr-i ṣulṭān-rā: pād-şāhıñ cevr ü ẓulmünüñ.

cevr ü sitem: cevr ve żulmi.

cīfe-i dünyā-yı dūn: alçaḳ olan dünyānıñ cīfesidir.

cihād: ceng itmekdir.

cihād-ı ekberest: büyük olan cengdir.

cihān: dünyā dimekdir.

der-cihān: dünyāda.

ez-cihān: dünyādan.

cihān-dārī: cihān-dārī'de olan yā maṣdariyyedir. Cihān-dār, vaṣf-ı terkībīdir, cihān-dārende'den muḫaffefdir.

cihān-rā: dünyānıñ.

īn cihān: bu dünyā.

īn cihān-rā: bu dünyāyı.

der-cihān: dünyāda dimekdir.

cihād: muḥārebe vü mücāhede itmege.

cilā: żiyā.

cilā': cīm'iñ kesriyle bir nesneniñ kirini ve pasını açup parlatmaḳ dimekdir.

cinān: Cinān, cīm'iñ kesriyle cennet'iñ cemʿidir. Velākin fetḥa-ile ḳalb ve göñül ve rūḥ maʿnālarınadır.

der-cinān: cinān-ı ʿāliyyede.

cināneş mī-dihend: o kimseye cennetler virdiler.

cins-i nās: ādemiñ cinsi.

cism-i ḫod: kendi cismini.

der-civār-ı ḫod: kendi civārında

costen: cīm-i ʿArabī'niñ żammıyla keẕālik maṣdardır ki aramaḳ dimekdir.

costen: aramaḳdır.

egerçi costen: ṭaleb itmek maʿnāsına ise de burada cevīden maʿnāsınadır.

cuz : ġayr.

cuz berāy-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ ġayrısı içün.

cuz ehl-i temiz: ehl-i temiz ve ehl-i idrākiñ ġayrı.

cuz ez-sulṭān: pādişāhdan ġayrı.

cuz ḥadīṣ-i rāst: ṭoġru olan sözüñ ġayrı.

cuz Ḫudā: Allāhu Teʿālā'nıñ ġayrı.

cuz İlāh: Ḥaḳḳ'ıñ, ġayrı.

cuz nā-murādī: murādsızlıġıñ ġayrı.

cuz nefsüke emmāre: nefs-i emmāreniñ ġayrısı.

cuz peşīmānīş: peşīmānlıḳdan ġayrı ol kimseniñ.

cuz pīşe-i inʾām: iḥsān-kārīniñ ġayrı.

cuz ṣenā-yı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ medḥ ü ṣenāsınıñ ġayrı.

cuz be-dervīşān: dervīşleriñ ġayrıyla.

cuz be-fermān-ı Ḫudā: terkīb-i iżāfīdir. Cuz ile fermān mużāfdır. Ḫudā, mużāfun

ileyhdir. Maʿnāsı Ḫudā'nıñ emriniñ ġayrıya dimekdir.

cuz be-ẕikr-i Kirdgār: Allāhu Teʿālā'nıñ ẕikriniñ ġayrısına.

cuz miyān-ı nār: cehennem ortasınıñ ġayrı.

be-cuz: be-cuz'da olan bā zā'iddir.

cū' : ʿArabī'dir açlıḳ maʿnāsına.

bi-cū: ṭaleb it. Bi-cū, bā'nıñ kesriyle emr-i ḥāżırdır.

cūy: ara yaʿnī Ḥaḳ'dan iste.

feraḥ-cūyende: Feraḥ-cūyende daḫi vaṣf-ı terkībīdir. Feraḥ isteyici dimekdir.

cūyendegān: cūyende'niñ cemʿidir.

me-cūy: fiʿl-i nehydir. Maṣdarı costendir ki aramaḳ maʿnāsına.

me-cūy: isteme.

ne-cūyed: aramaz.

cümle: bütün.

cümle: cümlesi.

cümle-rā: cemīʿ ḫalḳa.

cümle-rā: cümle ʿāḳil ü kāmil içün.

cümle ġāret: cümlesi yaġma.

cümle günāh-ı mā heme: bizim günāhımızıñ cümlesini. Cümle günāh-ı mā, terkīb-i iżāfīdir. Heme daḫi cümleyi teʾkīddir.

cümle maḳṣūd-ı dileş: ol kimseniñ göñlünüñ cümle murādı.

me-cünbān: depretme yaʿnī ḳımıldatma.

cünbiş: cīm'iñ żammıyla ḥareket itmek ve oynamaḳ maʿnāsına.

cünbiş: ḥareket maʿnāsınadır.

der-cünbiş: ḥarekete.

cünbiş ü ārāmeş: anıñ ḥareket ve rāḥatı.

cünbişī kon: cünbüşlük eyle yaʿnī Ḫudā'nıñ emriñi ṭut.

zi-cürmeş: ol ʿadūnuñ günāhından.

cust: istemek.

der-cüvānī: cüvānlıḳda yaʿnī gençlik eyyāmında.

cüvān-merd: saḫī. Cüvān-merd, terkīb-i mezcīdir. Aşlında terkīb-i tavṣīfī idi. Cüvān, merde ṣıfat; merd daḫi anıñ mevṣūfudur ki merd-i cüvāndır yaʿnī cömerd olan er dimekdir. Baʿd ez-in ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem olup cüvān-merd olmuşdur. Bunuñla ber-ā-ber saḫī maʿnāsında istiʿmāl olundu.

Ç

çār çīz: dört nesne.

çār çīz: dört şey.

çār çīz: dört nesne. Ez-çār çīz, dört nesneden dimekdir. Çār, çehār lafẓından muḫaffefdir. Çīz daḫi cīm-i Fārsīyle nesne maʿnāsınadır.

çār çīzest: çār çīzest'de olan est maʿnāda ḫaṭar lafẓına muttaşıldır. Ḥāşılı çār çīz, dört nesne.

çār çīz+est: dört şey+dir.

çār çīzest ez-ḫaṭāhā: dört nesne ḫaṭālardandır.

çār-ı diger: ġayrı dördü.

çār-ı dīger hem: başḳa dört şey daḫi.

der-çār çīz: dört şeyde.

ez-çār çīz: dört şeyden.

ez-çār çīz: dört nesneden.

çār çīz-i dīger: ġayrı dört şey.

çār ḫaşlet: dört ḫūy.

çār pā: dört ayaḳlı ḥayvān dimekdir deve ve at ve ḥımār ve ḳatır gibi.

çārūb: cīm-i Fārsīyle süpürge dimekdir.

bā-çendīn ḫaṭar: bu ḳadar ḫaṭar u tehlükeler ile.

çerāġ: cīm-i Fārsīniñ fetḥiyle fetīl maʿnāsınadır.

çīst sīvüm: üçüncüsü nedir?

çāre nīst: çāre yoḳdur.

çārümeş: anıñ dördüncüsü yaʿnī ḥükm-i rābiʿden dördüncü ḥükm.

çārümīn: dördüncüsü.

çeh: cīm-i Fārsīniñ fetḥi ve āḫirinde olan hā'nıñ sükūnüyle ḳuyu dimekdir ki çāh'dan muḫaffefdir. [Burada ḳuyudan murād cehennemdir.]

çeh: cīm-i Fārsīniñ fetḥiyle çāh'dan muḫaffefdir.

çehre-i dil-rā: göñül yüzünü.

çehre-i İslām: İslām-ı ḥaḳīḳīniñ çehresini.

çerāġī: bir ḳandīl.

çeşm-i ʿibret: ʿibret göziñi.

çeşm-i nīkī: eyülügüñ ümīd ü recāsını.

çeşm-i rūşenend: nūrlu olan gözlerdir. Çeşm-i rūşen, terkīb-i tavṣīfīdir. Nūrlu ve żiyālu olan göz dimekdir.

der-çeşmeş: ol kimseniñ gözüñde.

çi bāşed: ne olur.

çi bāşed ey piser: ey oġul ne olur!

bā-çi: niye.

ez-çi: neden?

çi ārāyī: ne tezyīn idersin.

çi bāşed: ne olur yaʿnī nedir?

çüft: cīm-i Fārsīniñ kesriyle zen dimekdir.

z'īn çift: bu çüftden.

der-çīnī: ṭoplayasın.

çi-rā: cīm-i Fārsīniñ fetḥi ve kesriyle cā'izdir. Lākin kesre ile oḳunması efṣaḥdır. Çi, ne maʿnāsınadır. Rā, ḥarf-i taʿlīldir ki için maʿnāsını ifāde ider.

çīst: nedir.

çīst bāret: yüküñ nedir?

çīst merdī: insānlıḳ nedir?

çīst taḳvā: taḳvā nedir (diyü sūʾāl ider iseñ).

çīz: şey ve nesnedir.

çīzhā: Çīz, şey ve nesnedir. Hā, edāt-ı cemʿdir.

çīzī: bir şey.

çü: çünki.

çü: vāv-ı resmīyle edāt-ı teşbīhdir. Çün'den muḫaffefdir. (Bir de vāv-ı aṣliyye ile çū vardır. Maʿnāsı naṣıl dimekdir.)

çü be-g'ẕeşt ez-yekī: çünki birden geçdi.

çü cān-rā: çünki cānıñ.

çü dīv: çünki şeyṭān.

çü ḫaṭ: yazı gibi.

çü mār: yılan gibi.

çü zehr: zehr gibi.

çūb: cīm-i Fārsīyle aġaç parçasına dirler.

çün: belā işbāʿü'l-vāv ḥarf-i şarṭdır çünki maʿnāsına.

çün: burada cīm-i Farisīniñ żammı ve vāv'ıñ işbāʿıyla naṣıl maʿnāsınadır.

çün: ḥarf-i şarṭdır eger maʿnāsına.

çün: ḥarf-i taʿlīldir gibi maʿnāsına.

çün: çünki.

çün: naṣıl.

çün bād: rūzgār gibi.

çün be-dīdem: çünki gördüm.

çün be-gūyem: çünki söylerim.

çün be-ḫ^{v}āhī yāft: çünki bulmaḳ istersen.

çün behrām: Behrām Şāh gibi.

çün belā goftī: çünki belā didiñ.

çün cāhil ü aḥmaḳ: cāhil ve aḥmaḳ gibi.

çün der-melā ḫandān: çünki ḫalḳıñ yüzine gülücü.

çün dil+et: çünki seniñ ḳalb+iñ.

çün giyāh-ı zehr: zehr otu gibi.

çün kerkes: aḳbaba gibi.

çün mūr: ḳarınca gibi.

çün ne-bāşed: eger olmazsa.

çün resed mihmān: çünki müsāfir irişür.

çün resed şādī: çünki bir şervet irişür yaʿnī ḥāṣıl olur.

çün sefer: çünki sefer.

çün ṣoḥbet-i nā-cins: nā-cinsiñ ṣoḥbeti gibi.

çün şeved: çünki olur.

çün şütür: deve gibi.

çün şütür-murġ: deveḳuşu gibi.

çün şütür-murġī: bir devekuşu gibi.

çün tīre şeb: bulanıḳ gice gibi. Tīre-şeb, terkīb-i mezcīdir ʿālem-penāh gibi. Aṣlı şeb-tīre'dir ki terkīb-i tavṣīfīdir. Lākin li-

ecli'l-vezn ṣıfat, mevṣūf üzerine muḳaddem olmuşdur.

çün yetīmī-rā: çünki bir yetīmi.

çün zenī dān ḫūb-rūy: bir güzel yüzlü olan ḳarı gibi bil.

çün zer: altun gibi.

ez-çünān kes: ancılayın kimseden.

çünki: çünkü.

çünki dil+et: çünki seniñ ḳalb+iñ.

çünki vaḳt āyed: çünki merg vaḳti gelür.

çüstī: cīm-i Fārsīniñ żammı ve sīn'iñ daḫi sükūnuyla çabuḳ ve çālāk maʿnāsınadır. Ve āḫirindeki yā keẕālik maṣdariyyet içündür.

çüstī koned: çabukluk ider.

D

dād: fiʿl-i māżīdir. Virdi maʿnāsına.

dād inṣāf: inṣāf virdi.

dāde': virmişsin.

dāde bāşed: virmiş ola.

dāden: virmek.

mī-dehed: fiʿl-i mużāriʿdir. Virdi maʿnāsına. Maṣdarı dādendir ki mużāriʿinde elif, hā'ya ḳalb ve naḳl olunur.

dādenet: virmekligiñdir.

ez-dāden cān: cān virmekden.

ne-d'hī: virmeyesin. Ne-dihī, dāl'ıñ kesriyle mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Lākin burada li-ecli'l-vezn dāl iskān olunur ve maṣdarı dādendir virmek maʿnāsına. Mużāriʿī ʿilā-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕẕ olaraḳ dihed gelür. Zīrā maṣdar-ı dālīü'l-fī'niñ mużāriʿnde ancaḳ elif ḥaẕf olunur.

dād+ger: Dādger'de olan dād ʿadālet maʿnāsınadır. -ger daḫi edāt-ı fāʿildir ki -ci maʿnāsını ifāde ider. El-ḥāṣıl dād+ger, ʿadālet idici.

dādī: şikāyet

dādī: virirsen.

dādī me-kon: şikāyet eyleme. Dādī burada şikāyet maʿnāsınadır. Āḫirindeki yā maṣdariyyet içündür. Şādī gibi.

dā'im: dā'imā.

dā'im be-istiġfār bāş: dā'imā istiġfār ile ol.

dā'imā: her ān ve her sāʿat.

dā'imā: dā'im.

dā'imā: dā'imā.

der-ḍalālet: ḍalālete.

dāmen: etegiñi

dāmen: etegini.

dāmen-i ṣāḥib-dilān: ṣāḥib dilleriñ etegiñi.

dān: bil.

dān ki: bil ki.

be-dān: bil.

be-dān: bil yaʿnī ʿāmil ol.

me-dān: bilme.

mī-dānī: bilir misin?

mī-dānī: bilür misin!

mī-dān ki: bil ki.

mī-dān ġanīmet: ġanīmet bil.

dānā bāşī vü ehl-i hüner: ʿālim ve ehl-i hüner olur iseñ.

dānāyān-ı dehr: zamānıñ ʿālimleri.

dāne: mīve.

dāned: bilür.

dānī: bilür misin?

be-dānī: bilürsin.

dāniş: ism-i maṣdardır. Biliş dimekdir.

dāniş: biliş yaʿnī ʿilm.

dāniş-i merd: insānıñ ʿilmi.

ü dāneş: ve ʿilm ü idrāki vardır. Dāniş, nūn'uñ kesriyle ism-i maṣdardır biliş maʿnāsına. Lākin şīn-i żamīriñ mā-ḳabli dā'imā meftūḥdur (Her ki-rā ʿaḳlest ü dāneş ey ʿazīz). Ve şīn-i żamīr ile şīn-i maṣdariyyeniñ farḳ u ʿalāmeti bundan ʿibāretdir.

dāniş ki: ʿilm ü maʿrifetdir ki.

dāniş-rā: ʿilm ü maʿlūmāt içün.

dār: ṭut.

dār: ṭutar.

dār: fiʿl-i emrdir. Dāşten maṣdarından ṣaḳlamaḳ ve ḥıfẓ itmek maʿnāsına.

dār-ı mihmān-rā ʿazīz: müsāfiri ʿazīz ṭut.

dār pīrān-rā ʿazīz: pīrleri ʿazīz ṭut ve fenā görme.

me-dār: ṭutma.

mī-dār: ṭut.

dāred: dāşten maṣdarından ṭutarsa dimekdir.

dāred: ṭuta.

dāred: ṭutar.

dāred: ṭutar. (Dāred daḫi mużāriʿdir ṭutar maʿnāsına. Maṣdarı dāştendir. Ṭutmaḳ dimekdir.)

dāred: fiʿl-i mużāriʿdir. Ṭutar maʿnasına. Maṣdarı, dāştendir. Ṭutmaḳ dimekdir.

dāred: ṭutsun dimekdir ki duʿā maḥallinde olan mużāriʿlere emr maʿnāsı virilür.

dāred Ḥaḳ ʿazīz: Allāhu Teʿālā seni ʿazīz ṭuta!

dāred ṭamaʿ: ṭamaʿını ṭutar.

ne-dāred: mużāriʿ-i menfīdir. Dāşten maṣdarından ṭutmaḳ dimekdir.

ne-dāred: ṭutmaz.

ne-dāred dūst Ḥaḳ: Allāhu Teʿālā dost ṭutmaz.

dāred ḥased: ḥased ṭutar.

dāred ʿilm: ilmullāh ṭutar.

dāred nigāh: ḥıfẓ ṭutar.

dāred nişān: ʿalāmet ṭutar.

pāk dāred: tefrīḳ ider.

dārem: ṭutarım.

dārend: ṭutarlar.

dārī: mużāriʿ-i muḫāṭabdır, ṭutarsañ.

dārī: ṭutarsın.

dārī: gibi olursın dimekdir.

ne-dārī: ṭutmazsın.

dārī ʿazīz: ʿazīz ṭutar iseñ.

dārī nigāh: ḥıfẓ ṭutar iseñ.

darü'ş-selām: Darü's-selām, rā'nıñ żammıyla cennetiñ ismidir.

der-darü'ş-selām: cennetde.

dāşt: ṭutdu.

dāşten: ṭutmaḳ dimekdir.

dāşten çeşm-i vefā: vefā itmek ümmīdini ṭutmaḳ.

de'b-i ḥabībān-rā: ḥabībleriñ ʿādetiñi yaʿnī dostlarıñ ʿādetiñi.

dehān: kesr-i dāl ile müstaʿmel ise de ṣaḥīḥi fetḥaladır. Baʿżı kerre elifini ḥaẕf idüp dehen daḫi dirler. Maʿnāsı ağızdır.(Dehān daḫi dāl'ıñ fetḥiyledir. Gerçi kesre ile şöhret bulmuş ise de. Çünki Bürhān-ı Ḳāṭʿı'da fetḥayla muṣarraḥdır. Ve baʿżı kerre el-fikr-i ḥalḳ idüp dehen dirler.)

be-dehr: zamānda.

der: ḳapuyı.

der-bān: der-bān, dāl'ıñ fetḥiyle ḳapucu dimekdir.

der-bān: dāl'ıñ fetḥiyle ḳapucı dimekdir.

Der-bān'dan murād dünyānıñ aġniyā vü fukarāsıdır.

ez-der-bān: ḳapucıdan.

der-cihān: dünyāda.

der-dehān: aġzıñda.

der-dü ʿālem: her iki ʿālemde yaʿnī dünyā vü āḫiretde.

der-reh-i Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ yolunda.

der-tefrīd: tefrīdde yaʿnī yek-tālıḳda.

der-vefā-dārī: vefā ṭutuculuḳda.

der-zīr-i delḳ: yamalı ḫırḳa altında.

der-i rūzī: rızḳıñ ḳapusuñu.

dehed: fiʿl-i mużāriʿdir.

delīl: ʿalāmet.

delīl-i nīk-baḫt: eyü baḫtlılıġa ʿalāmet ü nişāndır.

delḳ: dāl'ıñ fetḥi ve lām ile ḳāf'ıñ sükūnıyla dervīşleriñ ḫırḳasıdır.

dem: nefes maʿnāsınadır.

dem ez-sīrī: ṭoḳluḳdan dem.

dem me-zen: nefes urma yaʿnī tekellüm itme.

dendān: diş maʿnāsınadır.

der: ḥarf-i ẓarfdır. Fī maʿnāsına.

der-ʿaḳib mātem buved: ʿaḳibinde mātem olur yaʿnī ṣoñunda bir muṣībet peydā olur.

der-āverdī: getiresin.

der-āy: dāḫil ol. Der-āy'da olan der, edāt-ı ẓarfdır. Āy, āmeden maṣdarından emr-i ḥāżır olup gel dimekdir. Lākin der ile ber-ā-ber dāḫil olmaḳ maʿnāsını ifāde ider. Meṣelā ḳapudan içerüye geldi diyecek yerde ez-der der-āmed dinilür.

der-āy: dāḫil ol yaʿnī gel.

der-behāş: anıñ bahāsında.

der-baṭn-ı ġār: maġāra içünde.

der-be-rūy-ı dūstān: dostlarıñ yüzüñe ḳapıyı.

der-bend-i ārāyiş buved: zīnetiñ ḳaydında olur ise.

der-beyān-ı ʿalāmet-i ʿaḳl u dāniş naṣīḥat mī-güyed: ʿAḳıl ve dānişiñ ʿalāmeti beyānında nuṣḥ u pend buyurur.

der-beyān-ı ānhā ki baʿd ez-reften imkān bāz āmeden nīst: Şol şeyiñ beyānındadır ki gitdikden ṣoñra girü gelmekligiñ imkānı yoḳdur.

der-beyān-ı ānki dūstī-rā ne-şāyed: Dostluġa lāyıḳ olmayan şeyʾi beyānda buyurur.

der-beyān-ı ḥaḳḳ-ı vālideyn ü farż-āverden mī-güyed: ana ve babanıñ ḥaḳḳıyla farż-ı ilāhīyi yerine getirmekligiñ beyānında buyurur.

der-beyān-ı ān çi ez-ū rüsvāyī ḫīzed: Der-beyān-ı ān çi, ol şeyiñ beyānında ki. Ez-ū, andan. Rüsvāyī ḫīzed, reẕīllik ḳalḳar. Yaʿnī ʿinde'n-nās reẕīl ü iʿtibārsızlıḳ iḫtirāʿ vü iḥdāṯ iden şeyiñ beyānında buyurur.

der-beyān-ı efʿāl-i şeyṭānī mī-güyed

şeyṭān'a mensūb olan fiʿlleriñ beyānında buyurur.

der-beyān-ı faḳr mī-güyed: Yoḫsulluġı beyānda buyurur.

der-beyān-ı merdī ve fütüvvet mī-güyed: Erlik ve mürüvvet ve cömerdligi beyānda buyurur.

der-beyān-ı mücāhede-i nefs mī-güyed: nefs ile mücāhede itmekligiñ beyānında buyurur.

der-beyān-ı rast-gārī mī-güyed: Rast-gārlıġıñ beyānında buyurur. Yaʿnī ḫalās u necāt ve ḳurtulmaḳ beyānındadır.

der-beyān-ı ṣıfat-ı ḫāmūşī vü saḫāvet mī-güyed: Sākitlik ve saḫāvetiñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı maʿrifet mī-güyed:

maʿrifetiñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı saḫt-dil mī-güyed:

Ḳatı dillü ve yüreklülügüñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı şükr mī-güyed: şükrüñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-cihān: dünyāda.

der-i darü's-selām: cennetiñ ḳapısı.

der-i rāḥat: rāḥatıñ ḳapısıñı.

der-īn dünyā-yı dūn: terkīb-i tavṣīfīdir ve maʿnāsı bu ednā ve alçaḳ olan dünyāya.

der-belā: belāya.

der-bend-i ʿibāret: elfāẓ ü ʿibārāt ḳaydında.

der-bend-i ʿimāret: maʿmūrluḳ ḳayd u sevdāsında. ʿİmāretden murād köşk ü baġçe ve yalılardır.

der-bend-i sīm ü zer şeved: gümüş ve altın ḳayd u efkārında ola.

der-beyān-ı ʿalāmet-i ehl-i taḳvā mī-güyed: Ehl-i taḳvānıñ ʿalāmeti beyānında buyurur.

der-beyān-ı ān ki āb-ı rūy ez-ān ziyādet mī-şeved: Zīrde muḥarrer olan ebyāt şol şeyiñ beyānındadır ki āb-ı rūy ol şeyden efzūn olur.

der-beyān-ı ʿāfiyet mī-güyed: ʿĀfiyetiñ beyānında buyurur.

der-beyān-ı ān ki: ol şeyiñ beyānında ki.

der-beyān-ı çār çīz ki: dört şeyʾiñ beyānındadır ki.

der-beyān-ı düşmen dāşten ü vām kerden mī-güyed: düşmen ṭutmaḳ ve borç itmek beyānında buyurur.

der-beyān-ı ehl-i saʿādet mī-güyed:

ehl-i baḫt ve ehl-i saʿādeti beyānda buyurur.

der-beyān-ı faẓl-ı saḫā mī-güyed: saḫā'nıñ faẓīleti beyānında buyurur.

der-beyān-ı ḫışāl-ı ẕemīme mī-güyed: aḫlāḳ-ı ẕemīmeniñ beyānında buyurur.

der-beyān-ı iḥtirāz-ı ez-düşmenān mī-güyed: düşmenlerden iḥtirāz itmekligiñ beyānında buyurur.

der-beyān-ı intibāh ez-ġaflet mī-güyed: Ġafletden uyanmaḳlıġı beyānda buyurur.

der-beyān-ı kerāmethā-yı Ḥaḳḳ ʿazze ve celle mī-güyed: Yaʿnī ʿazīz ü celīl olan Ḥaḳḳ'ıñ kerāmetleri beyānında buyurur.

der-beyān-ı müdbirī mī-güyed: müdbirligiñ yaʿnī bed-baḫtlıḳ beyānında buyurur.

der-beyān-ı nişān-ı eblehān mī-güyed: Aḥmaḳ olan kimseleriñ ʿalāmeti beyānında buyurur.

der-beyān-ı noḳṣān-ı ʿömr mī-güyed: ʿömrüñ eksikligi beyānında buyurur.

der-beyān-ı pend-i nāṣiḥ mī-güyed: Naṣīḥat idiciniñ naṣīḥati beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣabr der-faḳr mī-güyed: Faḳīrlikde ṣabr itmekligiñ beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı ʿalāmethā-yı aḥmaḳān mī-güyed: aḥmaḳlarıñ ʿalāmetleriniñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı baḫīl mī-güyed: baḫīl ü ḫasīsiñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı fāsıḳ mī-güyed: ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'dan ḫāric olan insānıñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı münāfiḳ mī-güyed:

der-beyān-ı şeʾāmet-i dürūġ güyī mī-güyed: Yalan söyleyiciliginiñ uġursuzluġu beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı dāniş mī-güyed: ʿİlm ü maʿlūmātıñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı ḫᵛārī mī-güyed: Ḥaḳīr ü iʿtibārsızlıġıñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı şaḳī mī-güyed: Bed-baḫt olan kimseniñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı zenān u ṣıbyān mī-güyed: Zenleriñ ve ṣabīleriñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıfat-ı yār-ı muvāfiḳ mī-güyed: Ṭabīʿata muvāfıḳ olan yāriñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-beyān-ı ṣıla-ı raḥm mī-güyed: Ṣıla-ı raḥmı beyānda buyurur.

der-beyān-ı şükr-i neʿmā mī-güyed:

Niʿmetiñ şükri beyānında buyurur.

der-beyān-ı terk-i zīnet mī-güyed: zīnetiñ terki beyānında buyurur.

der-beyān-ı tezāyüd-i ʿömr mī-güyed: ʿömrüñ çoġalmaḳlıġı beyānında buyurur.

der-bihişt-i ʿAdn: cennet-i ʿAdn'da.

der-cihān: dünyāda.

der-dām-ı nefs: nefsiñ ṭuzaġına.

der-demī: 'deki der ḥarf-i ẓarfdır. Āḫirinde olan yā vaḥdet içündür. Dem, feṭḥ-i dāl ile nefes maʿnāsınadır.

der-der-i maʿbūd: Vācibü'l-Vücūd'uñ ḳapusunda.

der-derūn-ı dünyā: dünyānıñ içünde.

der-dest-i ḫalāʾiḳ: nāssıñ elinde.

der-dil-i ū: sālik-i rāh-ı Ḫudā olan kimseniñ ḳalbiñde.

der-dil-i ū: o kimseniñ ḳalbinde.

der-dimāġeş: ol kimseniñ dimāġına.

der-dü ʿālem: iki ʿālemde yaʿnī dünyā ve āḫiretde.

der-dü ʿālem: her iki ʿālemde yaʿnī dünyā vü āḫiretde.

der-gūr: ḳabrde.

der-ḥāl: der-aḳib.

der-ḥarīm-i ḫāṣṣ-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ ḫāṣṣ olan ḥaremine.

der-reh: yolda yaʿnī Allāhu Teʿālā'nıñ yoluñda.

der-reh-iʿuḳbā: rāh-ı āḫiretde.

der-kef-i şehvet: şehvetiñ elinde.

der-kemīn: puṣudadır.

der-ḳıyāmet: āḫiretde.

der-neberd: ceng ü zaḥmetdedir.

der-nikū-nāmī keşed: der-nikū-nām daḫi vaṣf-ı terkībīdir. Eyü adlı dimekdir. Ve āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür. El-ḥāṣıl der-nikū-nāmī, eyü nāmlılıġa, keşed çeker.

der-pīş-i dünyā-dār: dünyā ṭutucunuñ öñünde.

der-rāḥat: rāḥatıñ ḳapısıñı.

der-reh: yola.

der-reh: Ḫudā'nıñ yoluñda.

der-se çīz: üç şeyde.

der-ṣıfat-ı dervīşī ü ḥubb-ı dervīşān güyed: Dervīşligiñ ṣıfatıñı ve dervīşler ile maḥābbet itmekligiñ ḥāl ü aḥvāliñi söyler.

der-ṣıfat-ı riyāżet mī-güyed: Riyāżetiñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-ṣıfat-ı ẕikru'llāh mī-güyed: Ẕikru'llāh'ıñ ṣıfatı beyānında buyurur.

der-palās: ʿabā içünde.

der-tekellüf: tekellüf itmede.

der-terk-i hevā: hevā vü arzūsuñu terkde.

der-ʿuḳūbet: cehennem ʿaẕābına.

der-vāye-i nefs-i pelīd: murdār u bī-meymenet olan nefsiñ zevḳ ü leẕẕetine.

der-vey: ol sözde.

der-vey: Cenāb-ı Ḥaḳ'da.

der-vey me-ḫend: o dünyāda gülme.

der-yāb nīz: daḫi ele getür.

der-yūze kon: dilencilik eyle yaʿnī yalvar.

der-zindān konī: zindānda eyleyesin.

derāyī: gelürsin.

derd-i ser-rā: baş aġrısı içün.

derūn-ı ḫaste-rā: ḫasteniñ derūnunı.

derūn-ı sīne: göğsünüñ içerisinde.

be-dervīşān: dervīşlere.

dest: eliñi.

dest şūyī: el yıḳar iseñ.

ez-dest-i cūʿ: açlıġıñ elinden.

dest-i ḫod-rā: kendi eliñi.

be-dest: el+e.

be-dest-i ḫod: kendi eli ile.

be-dest-i ḫᵛīş: kendi eliñ ile.

zi-dest: elden.

dest-gāh: ṣervet ü sāmān u ġınā.

demīd: üfürdü.

ez-zaḥm-ı dendān: diş zaḥmetinden yaʿnī dişiniñ yarasından.

devlet: zenginlik maʿnāsınadır.

zi-devlet: devletden.

devletī: bir devlet-i sāmiyye.

ez-dıraġt-ı dūzaḫ: cehennem aġacından.

ez-dıraġt-ı maʿrifet: maʿrifetu'llāh aġacından.

dırāz: uzun.

dīd: gördi.

dīd: görmege.

dīden: görmek.

dīden buved: görmek olur yaʿnī bilmekdir.

ez-dīde: gözünden.

dīdī ki: gördüñ mi ki?

diger: yā ile ve yā'sız ġayr maʿnāsınadır.

dīger: bir daḫi.

dīger: daḫi.

dīger: daḫi yaʿnī ikincisi.

dīger me-gūy: daḫi söyleme.

dīger sān buved: başḳa üslūb olur.

dīgerān: dīgeriñ cemʿidir ki ġayrılar dimekdir.

dīgerān: ġayrılar.

dīgerān: ġayrı kimseler.

dīgerān: ġayrısı daḫi.

diger-rā: Āḫirinde olan rā edāt-ı ṣıladır. Ġayrıya dimekdir.

dihed: virir.

dihend: vireler.

me-dih: virme.

mī-dih ṭaʿām: ṭaʿām vir.

mī-dihed: virir.

mī-dih rıżā: rıżā vir yaʿnī rāżī ol.

mī-dihed: virir yaʿnī teʾdīb eyler.

mī-dihed: virir yaʿnī iḥsān ider.

dihed efzūn-terī: mübālaġa ile ziyādelik virir.

dil: göñül.

dil: göñlüñü.

dil: göñlüñ.

dil: ḳalbiñi.

dil: göñül yaʿnī bir kimseniñ ḳalbiñi.

dil: ḳalbi.

dil: ḳalbiñ.

dil-i pür dāred: ṭolu olan göñül ṭutar.

dil-cūy: vaṣf-ı terkībīdir göñül arayıcı maʿnāsına.

be-dil: ḳalbinde.

der-dil-i saḫteş: anıñ ḳatı olan ḳalbine.

ez-dil: göñlünden.

Īn dil-i mecrūḥ-rā: bu dil-i mecrūḥa yaʿnī maḥabbet-i māsivā ile mecrūḥ olan ḳalbe.

ü dil-i rūşen buved: ve dil-i ṣāfīsi ola.

dil+e+ş: o kimseniñ göñlü.

ber-dileş: ol kimseniñ ḳalbine.

dilet: seniñ ḳalbiñ.

dil-rā: ḳalbiñi.

bā-dil-i fāriġ: dil-i fāriġ ile. Yaʿnī fāriġ olan göñül ile.

dilīreş: ol nefs-i bahādır.

dilīrī: bahādırlıḳ.

dil-keş: Dil-keş, vaṣf-ı terkībīdir ki dil-keşende'den muḫaffefdir.

dil-keş est: göñül çekicidir.

dil-şād bāş: şen göñüllü ol yaʿnī mesrūr ol.

dīn-i tu: seniñ dīniñ.

dīn ü dünyā ḥācetet: seniñ dīn ve dünyā ḫuṣūṣunda olan ḥācetiñ.

dīn ne-dāred: dīn ṭutmaz yaʿnī dīnsizdir.

dīn+et: dīn+iñ

der-dīn: dīnde.

dīr: kesre-le geç maʿnāsınadır.

dīv: şeytān ü perī, cin dimekdir.

dīv-i melʿūn: melʿūn olan şeyṭān.

dīv-i melʿūneş: melʿūn olan şeyṭān ol kimseyi.

dīv-rā: şeyṭān'ı.

dūst: dost.

dūst-dārendet: señi dost ṭutarlar.

dūst me-ş'mār: o kimseyi dost ṣayma.

bā-dūstān: dostlara.

bā-dūstān: dostlar ile.

ez-dūst: dostdan.

dūst+ān: dost+lar.

dūst+ān: dostuñ cemʿidir. Dostlar dimekdir.

ez-dūstān: dostlardan.

der-miyān-ı dūstān: terkīb-i iżāfīdir. Miyān mużāf, dostān mużāfun ileyhdir. Miyān, orta ve ara maʿnāsınadır. Dostān, dostuñ cemʿidir. Ḥāṣılı der-miyān-ı dostān, dostlarıñ arasında.

dūstī: dostluḳ.

dūstī: yārlıḳ.

dovvom: ikincisi.

dūr-bāş: uzaḳ ol.

dūr ez-ān yārī ki: uzaḳ ol şol bir yārdan ki.

dūr kerd: uzaḳ itdi

dü: iki dimekdir. İṣneyn gibi.

dü ġaṣlet: iki ġūy ve meşreb.

dūd: duḫān dimekdir.

ez-dūdeş: ol kömürüñ dütününden.

dünbāl: dāl'ıñ żammı ve nūn'uñ süḳūnıyla ḳuyruḳ dimekdir.

be-dünbāl-i murād: murādıñ ḳuyruġuna.

dünyā: dünyā.

dünyā-dār: dünyā ve māl ṭutucu. Dünyā-dār, vaṣf-ı terkībīdir ki dünyā-dārende'den muḫaffefdir.

dünyā-dār-rā: dünyā ṭutucu kimseyi.

be-dünyā-yı denī: alçaḳ ve ḥaḳīr olan dünyāya.

ez-dünyā: dünyā zīnetiñden.

ez-dünyā: aḥvāl-i dünyādan.

ez-dünyā: dünyādan.

ü dünyā: ve dünyānıñ māl-ı bī-fāʾidesinden.

dūr: uzaḳ.

dūr-bāş: uzaḳ ol.

dūr bāş: uzaḳ ol yaʿnī ḫilāf-ı şerʿden ḥaẕer idüp şerʿ-ile ʿāmil ol dimekdir.

dūr-bāşī: uzaḳ olursın.

dūr bāyed būdeneş: öyle kimseye uzaḳ olmaḳ gerekdir.

dūr bāyed būdeneş: o kimseniñ uzaḳ olmaḳlıġı gerekdir.

dūr-bih: uzaḳ olması eyüdür.

dūr būden ez-cefā: cefādan uzaḳ olmaḳdır.

dūr-dār: uzaḳ ṭut.

dūr māned: uzaḳ ḳalur.

dūrest: uzaḳdır.

dūreş: ol nefsi uzaḳ.

dürr: dāl'ıñ żammı ve rā'nıñ teşdīdi ile ʿArabīdir. İnci maʿnāsına.

dürūġ: yalanı.

dürūġ: dāl'ıñ żammıyla Fārsīdir yalan maʿnāsına.

ez-dürūġet: seniñ yalanıñdan.

dürüşt: iri ve ḳatı olan sözü dimekdir ki mevṣūf maḥẕūfdur. Taḳdīri süḫan-ı dürüştdür.

ber-düş: omuzu üzerine.

düşmen-dār bāş: düşmen ṭutıcı ol yaʿnī düşmen bil.

düşmen-i Ḥaḳ-rā: Allāhu Teʿālā'nıñ düşmānıñı.

bā-düşmenān-ı ḫod: kendiniñ düşmenleri ile.

düşmeneş: ol kimseniñ düşmeni.

düşmen+et: seniñ düşmānıñ.

düşmenend: düşmenlerdir.

düşmen-i insān buved: insānıñ düşmenidir.

düşmen-i īşān: anlarıñ düşmeñi.

düşmenī: düşmenliḳ.

düşmenī: düşmen.

düşmen-rā: düşmeni.

düşmenī dārī: bir düşmen ṭutarsın.

ez-düşmān: düşmenlerden.

ez-düşmen: düşmenden.

ez-düşmen: düşmenden iḥtirāz eyle.

ez-düşmenān: düşmenlerden.

zi-düşmen: düşmenden.

dūzaḫī: cehenneme mensūb.

ü düzdān: ve ḡırsızlar. Düzdān'dan daḡi murād nefs-i emmāre vü efkār-ı fāsidedir.

E

ebleh: aḥmaḳ.

ebleh: aḥmaḳ olan kimse.

ebleh+est: aḥmaḳdır.

eblehīst: aḥmaḳlıḳdır.

ecr: ṣevāb maʿnāsınadır.

ecr ü müzd-i ṣāʾimān u ḳāʾimān: ṣāʾimān u ḳāʾimānıñ ecr ü ṣevābını.

bā-ebleh koned: aḥmaḳ kimse ile eyler ise.

be-ebleh: aḥmaḳ kimse ile.

edeb: riʿāyet.

bā-edeb: edeb ile.

me-yefgen: nehy-i ḥāżırdır. Bıraḳma ve atma dimekdir.

efsāne: hemze'niñ feṭḥi ve fā'nıñ sükūnıyla ḥikāyet ü meṣel dimekdir.

efsāne şod: dünyāda ḥikāyet ü meṣel oldı. Yaʿnī elsine-i nāssa düşüp bed-nām oldı.

efzāyed: artar.

efzāyed hemī: tezāyüd eyler.

der-efzāyiş buved: artışda olur yaʿnī artmaḳda olur.

efzūdei: artırmışsın.

efzūn şeved: ziyāde olur.

efzūnest: ziyāde'dir.

efzūniyeş: ol kimseye ziyādelik.

eger: eger.

eger bāşed ḥelāl: eger ḥelāl olur ise.

eger bāyedet: eger saña gerekse.

eger dārī: eger ṭutar iseñ.

eger dārī ġınā: eger zengīnlik ṭutar iseñ yaʿnī devletiñ var ise.

eger dārī temiz: eger ʿaḳl u idrāk ṭutarsan yaʿnī ʿaḳl u idrākiñ var ise dimekdir.

eger endek buved: eger az olur ise.

eger ḡalvet koned: eger ḡalvet eyler.

gerçi: egerçi yaʿnī her ne ḳadar.

egerçi costen: ṭaleb itmek maʿnāsına ise de burada cevīden maʿnāsınadır.

ez-ehl-i cennet key koned: ehl-i cennetden ḳaçan eyler yaʿnī eylemez.

zi-ehl-i dīd: ehl-i müşāhededen.

ehl-i dünyā-rā: dünyānıñ ehline yaʿnī ẕikr-i Ḫudā'yı terk idüp dünyāya ḥarīṣ olan kimseye.

ehl-i dünyā-rā: ehl-i dünyāyı.

ehl-i ʿilm ü ʿaḳl-rā: ehl-i ʿilm ve ehl-i ʿaḳlı.

ehl-i īmān: īmān ehli.

ehl-i kibr u buḡl-rā: ehl-i kibr ve ehl-i buḡla.

zi-ehl-i ẓulm: ehl-i ẓulmden.

ez-ehl-i behişt: ehl-i cennetden.

ez-ehl-i nifāḳ: ehl-i nifākdan.

ez-ehl-i saʿādet: ehl-i saʿādetden yaʿnī enbiyā vü evliyādan.

ez-ehl-i ʿulūm: ehl-i ʿulūmden.

esrāret: seniñ esrārıñı.

est: Edāt-ı ḫaberdir ki cemʿi end gelir.

eşġāl: meşġūliyyetleri.

eknūn ki: şimdiki.

elṭāf-ı bī-endāze: ḳıyāssız luṭflar.

der-emān: emānda.

der-emān: ḥıfẓda.

emānī: ’de olan yā maṣdariyyet içündür. Emīnlik ve emīn olmaḳ maʿnāsına. Ḥāṣılı emīnlik.

emīn: emīn.

emīnī: emīnlik.

emr-i lā-tefraḥ: Ḫudā’nıñ lā-tefraḥ emrini.

emr ü nehy-i Ḥaḳ: Ḫudā’nıñ emr ü nehyiñi.

enbārhā: anbarlar. [Anbarı ẕikrden murād laʿnetiñ çoḳluġuñu beyān içündür.]

enbāz: feṯḥ-i hemze ile ortaḳ dimekdir.

endāḫte: māżī-i menḳūldür. Atmış maʿnāsına, maṣdarı endāḫtendir. Atmaḳ dimekdir. Ḳāʿide: Māżī-i menḳūl şol şeye dirler ki lafẓı ism-i mefʿūl şeklinde olur lākin maʿnāsı muḫtelifdir. Meṣelā kerde lafẓı ism-i mefʿūl murād olunduġuna göre maʿnāsı idilmiş dimekdir. Ve eger māżī-i menḳūl murād olunur ise maʿnāsı itmiş dimek olur.

endāḫtī: atdıñ.

endāzed naẓar: iltifāt ider.

bā-endek: aza.

ender: edāt-ı ẓarfdır.

ender- ān dem: ol nefesde yaʿnī ol vaḳtde.

ender-ān-devlet: ol ṣervet ü sāmānda.

ender-ʿamel: ʿameliñde.

ender-āteşeş: āteşde anı.

ender-costen-i ʿayb-ı kesān: ġayrı kimseleriñ ʿaybıñı istemekde yaʿnī aramaḳda dimekdir.

ender-çeh: ḳuyuya.

ender-çeşm-i şūy: ḳocasınıñ gözüne.

ender-dil-i ḫod: kendi ḳalbine.

ender-emān: emn ü emānda.

ender-feṣāḥat: feṣāḥate.

ender-gerdenet: seniñ boyunuña ṭaḳa.

ender-günāh: günāhına.

ender-ḫane: evde.

ender-ḥużūr: yanıñda.

ender-ʿibādet bāşedeş: ʿibādetde anıñ olur.

ender kār-ı ḫᵛīş: kendi işinde.

ender-maʿṣiyet: maʿṣiyetde yaʿnī günāh itmede.

ender-memleket: memleketde.

ender-mülūk: pād-şāhlarda.

ender-pīş: öñüñde.

ender-reh-i merdān: merdān-ı ḥaḳīḳī olanlarıñ yoluna.

ender-rūzigār: dünyāda.

ender-şerʿ: şerīʿat-ı Ḫudā'da.

ender-ṭāʿateş: Allahu Teʿālā'nıñ ṭāʿatinde.

ender-teng-destī: ṭar ellülükde.

ender-vey: anda yaʿnī faḳr u dervīşlikde.

endīşe: Endīşe, tefekkür.

endīşe ez-nā-būd: yoḳdan fikr ü ġam u ġuṣṣası.

endīşe kon: fikr eyle yaʿnī ḫavf it dimeden kināyedir.

endīşeī: bir endīşesi yaʿnī fikri.

bī-endīşe: endīşesiz yaʿnī düşmeniñ sözüñ.

enduh: hemze'niñ fetḥi ve dāl'ıñ żammıyla endūh'uñ muḫaffefidir ki ġam u ġuṣṣa vü keder maʿnāsınadır.

endūh-ı merg: mevtiñ ġam u ḫavfıñı.

endūhgīn: ġam u kederli.

endūh-nāk :Endūh, ġam u ġuṣṣa dimekdir. Āḫirindeki nāk, edāt-ı ṣāḥibiyyetdir -mend gibi. Meşelā ḫired-mend ü dāniş-mend dirler. ʿAḳl ṣāḥibi ve biliş ṣāḥibi dimekdir.

enkişt: fetḥ-i hemze ve kesr-i kāf-ı ʿArabī ve sükūn-ı şīn ü tā ile kömür maʿnāsınadır.

erreh: hemze'niñ fetḥi ve rā'nıñ teşdīdi ve taḫfīfiyle bıçḳı dimekdir.

erzānest: ucuzdur.

esb-i himmet: esb himmeti. Esb-i himmet daḫi saʿy u gūşeşden kināyetdir.

esb-i murādet: seniñ murādıñ atı.

esḫiyā-rā: saḫīleriñ.

esīr: esīr.

esb-i murād: murādına nāʾil olmaḳdan kināyetdir.

evvel: ibtidā.

evvel: (dört ḫaṭālardan) evvelkisi.

evvel: dört şeyden evvelkisi.

evvel: evvelā ve ibtidā.

evvel: birincisi.

evvelā: evvelkisi.

evvelā: üç şeyiñ evvelkisi.

evvelā: dört nesneniñ evvelkisi.

ey āḫī: ey ḳarındaş.

ey āḫī: ey ḳarındaşım!

ey āḫī: ey ḳarındaş!

ey ʿazīz: 'de olan ey, ḥarf-i nidādır. Ḫāṣılı **ey ʿazīz:** ey ʿazīz ü muḥterem olan kimse.

ey ʿazīz: ey muḥterem olan kimse!

ey ʿazīz: ey ʿazīz olan kimse!

ey ʿazīz: ey ʿazīz!

ey ʿazīz: ey ʿazīz olan kimse! Ey, ḥarf-i nidādır. Münādāsı her ki-rā'daki ki'dir (Her ki-rā ʿaḳlest ü dāniş ey ʿazīz).

ey ʿazīz: ey ʿazīz u ʿāḳıl kimse!

ey ʿazīz: ey ʿazīz ü muḥterem olan kimse!

ey ʿazīz: ey şerīf!

ey ʿazīz: ey ʿazīz!

ey ʿazīz-i pür hüner: ey pür hüner ü pür maʿrifet olan ʿazīz!

ey bende: ey Ḥaḳḳ'ıñ ḳulu!

ey besā kes: Ey besāda'ki ey ḥarf-i nidādır. Münādāsı maḥẕūf-ı püserdir. El-ḥāṣıl ey besā kes, ey püser çoḳ kimse.

ey berāder: ey ḳarındaş!

ey berāder: ey ḳarındaşım!

ey bū'l-heves: ey ebū'l-heves yaʿnī ey ḥayāt-ı fānīye ḥarīṣ olan kimse!

ey cān-ı ʿazīz: ey ʿazīz olan cānım!

ey cān-ı peder: ey babanıñ cānı!

ey cüvān: ey ʿakl u idrāki olan kimse!

ey cüvān: ey cüvān!

ey ehl-i temīz: Ey ehl-i idrāk!

ey emīn: ey mü'min!

ey faḳīr: ey dervīş!

ey ġulām: ey genç olan kimse!

ey ḫᵛāce: ey efendi!

ey hūş-mend: ey ʿaḳl ṣāḥibi.

ey muḥterem: ey muʿazzez olan kimse!

ey mü'min-i nīkū-liḳā: ey eyü liḳālı olan mü'min!

ey nīkū sirişt: ey güzel ḫūylu kimse.

ey piser: ey oġul!

ey piser ḫod-rā: ey oġul! Kendiñi.

ez-ān müdbir: ol müdbirden.

ez-bār+eş: yük+ün+den.

ez-ü: o (düşmen)den.

ey ʿazīz: ey şerīf!

ey berāder: ey ḳarındaş.

ey Ḥaḳ-perest: ey Ḫudā'ya ṭapıcı!

ey ḫalef: ey ḫalef!

ey ḫalīfe: ey ṭarīḳata sālik olan kimse!

ey hūş-mend: ey ʿaḳl ṣāḥibi!

ez-ān: andan.

ez-cehlest dā'im der-günāh: cehlinden dā'imā günāh içündedir.

ey berāder: ey ḳarındaş!

ey berāder: ey ḳarındaşım!

ey civān: ey civān olan ẕāt!

ey dīn-dār: ey dīn ṭutıcı ve ḳayd-ı dīnde olan kimse!

ez-dü kes: iki kimseden.

ey ḫᵛāce: ey efendi!

ey ḫalīl: ey dost!

ey hūşyār: ey ʿāḳil ü fāżıl!

ey ki: ey kimse ki.

ey nīk-ḫūy: ey eyü ḫūylu.

ey piser: ey oġul!

ey piser kūdek neʾ: ey oġul! Sen çocuḳ degilsin. Neʾ'deki hemze ḫiṭāb içündür. Ne, ḥarf-i nefydir yoḳ maʿnāsına. İmdi neʾ, nīstī maʿnāsınadır ki sen degilsin dimekdir.

ey piser rāh-ı şerīʿat: ey oġul! Şerīʿatiñ yoluñı.

ey selīm: ey selīmü'l-ḳalb v'el-ṭabʿ olan kimse!

ey velīd: ey civān!

ez: min maʿnāsınadır. Türkīde -den ifāde ider.

ez-ʿālem-i ʿuḳbā: āḫiretden.

ez-bedī goften: fenā söylemekden.

ez-behr-i Ḫudāst: Allāhu Teʿālā içündür.

ez-berāy: ḥarf-i taʿlīldir. Ez-behr gibi içün maʿnāsına.

ez-berāy-ı ān ki: şunuñ içün ki.

ez-berāy-ı ān ki: anıñ içün ki.

ez-berāy-ı daḳḳ: ḥīle içün.

mī-berend: iletirler yaʿnī çıḳarırlar.

ez-cāmehā-yı delḳ: köhne olan libāslardan.

ez-cehūlī: ziyāde cālillikden.

ez-cümle ḫalāʾiḳ nīk zişt: cümle ḫalḳdan eyü çirkindir.

ez-çār-ı dīger: ġayrı dört şeyden.

ez-çār ḫaşlet: dört ḫūydan.

ez-çünān kes: ancılayın kimseden (yaʿnī zekātıñı virmeyen kimseden).

ez-dīde: gözünden.

ez-dü kes: iki kimseden.

ez-ehl-i ḫasāret: ziyān ehlinden.

ez-ehl-i sülūk: ehl-i sülūkdan yaʿnī enbiyā vü evliyādan.

ez-fürū-māye: alçaḳ aṣıllı olan kimseden.

ez-ġayr-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ ġayrısından.

ez-gir[ā]n-bārān buved: aġır yüklülerden ola yaʿnī günāhı çoḳ olan kimselerden olur ise.

ez-ḫalḳ nīst: ḫalḳdan yoḳdur.

ez-ḫaşş u ʿāmm: ḫāṣṣ u ʿāmmdan yaʿnī aġniyā ve fuḳarādan.

ez-heme: cümleden.

ez-Ḫudā: Allāhu Teʿālā'dan.

ez-Ḫudā: Allāhu Teʿālā'ya.

ez-īn: bundan yaʿnī bu iki ṣıfatdan.

ez-inhā: ez-inhā'nıñ aṣlı ez-īn'dir. Vezn-i şiʿr içün īn lafẓınıñ hemzesi ḥaẕf olunup ez-in oḳunur. Hā daḫi edāt-ı cemʿdir. (Ḥāṣılı ez-inhā bunlardan yaʿnī bu gelecek dört nesnelerden.)

ez-īnhā: bu ḫaṭālardan.

ez-ḳahr-ı Ḫudā: Allāh'ıñ ḳahr u ʿaẕābından.

ez-kerāmāt-ı ilāh: Allāhu Teʿālā'nıñ iḥsānlarından.

ey mīz-bān: ey ḳonaḳ ṣāḥibi!

ez-murād u ārzū: dünyā murād u ārzūsundan.

ez-nefrīn: laʿnet ü beddu ʿā'dan.

ez-penc ḫaṣlet: beş ḫūydan.

ez-pey ḥācet: ḥācet içün.

ez-ṣad mümsik-i ʿābid: ʿibādet idici olan yüz ḫasīsden.

ez-se çīz: üç şeyden.

ez-se kār: üç şeyden.

ez-sūd-ḫʷār: faʾide yiyiciden yaʿnī mālı ziyādeye virmek içün ḥabs idici kimseden.

ez-taḳvā: taḳvādan yaʿnī günāh itmeyüp Allāhu Teʿālā'dan ḳorḳmaḳdan.

ez-ṭūfān: yaġmur+dan.

ez-sīrī: ṭoḳluḳdan.

ez-ṭabīb-i ḫāẕıḳ: ḫāẕıḳ olan ṭabībden.

ez-ū: andan

ez-ū: ol kimseden.

ez-ū: o maḳūle kimseden.

ez-vey: ol nā-cinsden.

ez-vey: ol kimseden.

ey ġulām: ey cüvān.

ey vaḥīd: ey müʾmin!

eymen buved: rāḥat u ārām olur ise.

eytām: hemze'niñ fetḥiyle yetīmiñ cemʿidir. Öksüz çocuḳlar dimekdir.

ez-dest-i cūʿ: açlıġıñ elinden.

ez-gülistān-ı ḥayāteş: ol kimse gülistān-ı ḥayātdan.

ez-ḫalāyıḳ: insānlardan.

ez-ḥarīf: dostundan.

ez-hevā: nefsiñ hevāsından.

ez-keşīden: çekmekden yaʿnī iṭāʿat yüküñü çekmekden.

ey piser kūdek neʾ: ey oġul! Sen çocuḳ degilsin.

ez-şoḥbet-i bülbül buved: bülbülüñ şoḥbetinden olur.

ez-ū: andan yaʿnī o müsāfirden.

ez-vey: o kimseden.

ez-vey: andan

ez-vey: ol (ẕerre-i āteşden).

ez-zamāne: dünyādan.

F

faḫr-ı cümle kārhā: cümle işleriñ iftiḫārı.

fāka: faḳr u iḥtiyāc maʿnāsınadır.

fāka-rā merdāne: ḫalḳa lāyıḳ olan faḳīrligi.

fā'ide: menfaʿat.

faḳīr:

bā-faḳīr: dervīşe.

bā-faḳīrān: faḳīrlere.

bā-her faḳīr: her faḳīr ü ednā kimse ile.

ey faḳīr: ey dervīş ve elem ü kederi çoḳ olan kimse!

ey piser: ey oġul!

faḳr: faḳrı.

ez-faḳr: faḳrdan.

faḳr ḫod-rā: kendiniñ faḳrıñı.

faḳr u dervīşī: faḳr ve dervīşlik. Dervīşī'deki yā maṣdariyyet içündür. Faḳr u dervīş ikisi bir maʿnāyadır.

faḳr mī-dānī: faḳr diñilen şeyi bilir misin?

fānī: yā-i aṣliyye ile fenā dimekdir.

fānī-i muṭlaḳ buved: fānī-i muṭlaḳdır.

fānī nīst: fānī degildir.

fānī şoden: fānī olmaḳ.

fāriġ ez-zīnet buved: zīnetden fāriġ olur ise yaʿnī ḳurtulucu olur ise.

fāriġ zi-būy-ı gül buved: gülüñ ḳoḳusundan fāriġ olur.

fāriġest: geçicidir.

fāriġest: o şeyden fāriġdir.

farḳ: iki nesneniñ birbirinden muġāyeretleri ve başıñ depesi ve iki şeyʾi yek-dīgerinden ẕihnen veyā ʿamelen ayırmaḳ dimekdir.

farḳī: Farḳī'de yā vaḥdet içündür.

be-farḳ-ı nefs: nefsiñ tepesine.

farż-ı Ḥaḳ evvel: dört şeyden evvelkisi Allāhu Teʿālā Ḥażretleri'niñ farżıñı.

fāş: ẓāhir.

fāş: āşikāre.

fażl-ı Haḳ: Allāh'ıñ ʿināyeti.

ez-fażl-ı Ḫudāy: Ḥaḳḳ'ıñ fażl u kereminden.

zi-fażl-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ fażlından.

fehm kon: idrāk eyle.

fehm kon: añla.

der-fenā bīned: fenāda görür.

feraḥ: Feraḥ fetḥateyn ile mesrūr u şādān maʿnāsınadır.

feraḥ-cūyende: Feraḥ-cūyende daḫi vaṣf-ı terkībīdir. Feraḥ isteyici dimekdir.

feraḥ kerden: feraḥ itmek.

ferāmūş+ī: unutmaḳlıḳ. Ferāmūşī'de olan yā daḫi maṣdariyyedir. Ferāmūş da ism-i maṣdardır.

ferbihī / forbihī: Ferbihī, fā'nıñ fetḥi ve rā'nıñ süḳūnı ve yā-ı zāʾide ile semiz dimekdir. (Lākin burada tohī'ye ḳāfiye içün fā'nıñ żammıyla oḳumaḳ lāzımdır.

Çün dil-i pür dāred ü dest-i tohī

Der-terāzū mī-nümāyed forbihī)

ferdā: yarın yaʿnī āḫiretde.

ferdā me-kon: yarına bıraḳma.

ez-fermān-ı Ḥaḳ: Ḫudā'nıñ buyurdıġından.

fermān-kerd: emr eyledi.

fermāyed: buyurur ise.

ferr: teşdīdle ḳuvvet ü revnaḳ ve devlet maʿnāsınadır.

ferʿ-rā: ferʿi yaʿnī şerīʿati.

ferr-i cihān-dārī: cihān ṭutuculuḳ ḳuvveti.

ferruḫ-liḳā: ferruḫ-liḳā'da olan ferruḫ lafẓı fā-i meftūḥa ve rā-i mażmūmeniñ teşdīdiyle ḳuvvetli ve baḫtlı ve mübārek maʿnāsınadır. Ḥāṣılı ferruḫ-liḳā vaṣf-ı terkībīdir. Güzel yüzlü maʿnāsına.(Liḳā, ḳavuşmaḳ ve görüşmek dimekdir.)

feryād-res: feryād u fiġāna irişici.

ferzend: oġul maʿnāsınadır. ʿArabīde veled gibi.

ferzend-i āsāyiş buved: rāḥatıñ oġlu olur. Oġuldan murād tebeʿiyyet ü esīr olmaḳdır.

feşāḥat: kelām-ı açıḳ olup ḫaṭādan ḫālī vü berī olmāḳ dimekdir.

mī-fezāyed: artar yaʿnī keẕret bulur.

mī-fezāyed: artar.

fiʿl-i nīkū: güzel olan iş.

fiʿl-i şeyṭānest: şeyṭānıñ işidir.

fiʿl-i şeyṭānī buved: şeyṭāna mensūb olan işdir.

ez-fiʿl-i şeyṭān: şeyṭānıñ fiʿlinden.

firār: firār.

fīrūziyet: seniñ muẓaffer ü ġālibliliġiñ.

ber-fürūz: aṣlında ber-efrūzdur. Vezn-i şiʿr içün elif ḥaẕf olunup ber-fürūz oḳunur. Ḥāṣılı ber-fürūz, yaḳ.

fużūlī: aḥmaḳlıḳ.

furṣatī: bir fırṣat ve nevbet.

fürū nā-ḫorden-est: aşaġı yimemekdir. Yaʿnī aġzına gelen şeyi söylememekdir.

fürūġ: żiyā ve eşeri.

fürū ne-ḫored: aşaġı yimez ise yaʿnī iẓhār-ı ġażab ider ise.

fürū-ten: aşaġı tenli yaʿnī mütevāżıʿ.

bī-fürūġ: żiyāsız.

G

ġāfil buved: ġāfil olur.

ġāfil-i zi-yād-ı Ḥaḳ buved: Allāhu Teʿālā'yı ẕikrden ġāfil olur.

ġāfil ez-Raḥmān şevī: Allāhu Teʿālā'nıñ ẕikrinden ġāfil olur iseñ.

ġāfil me-bāş: ġāfil olma.

ġāfil me-bāş: ġaflet idici olma.

ġāfilān: Ġāfilān, ġāfiliñ cemʿidir. Āḫirindeki hā, lāyıḳ u münāsib maʿnāsını ifāde ider. Naẓāʾiri çoḳdur mülūkāne, şeyḫāne, ʿāḳilāne, edībāne gibi.

ġāfilāna: ġāfillere (lāyıḳ u münāsib).

ġāfilān-rā: ġāfilleri yaʿnī niʿmete şükr itmeyenleri.

ġāfilest: ġāfildir.

ġāfil-vār: ġāfil gibi.

gāh-ı niʿmet: niʿmet vaḳti.

gām: kāf-ı Fārsīyle adım maʿnāsınadır.

ġam buved: ġam olur.

ġām-ḫᵛār: vaṣf-ı terkībīdir ki erbābına maʿlūmdur.

ez-ġam: ġamdan.

ġam me-ḫor: keder itme.

ġarḳ-ı vām şod: borca ġarḳ oldu.

ġayr-ı derd ü dāġ: derd lüġatde elem ü keder dimekdir. Lākin burada maḥabbet-i Ḫudā murāddır. Ve dāġ lüġatde tamġaya dirler ise de burada murād maḥabbet-i ʿışḳdan göñülde ḥāṣıl olan ḥarāretdir. El-ḥāṣıl ġayr-ı derd ü dāġ, ʿışḳ ve ḥarāret-i maḥabbetiñ ġayrı.

ġayr ez-delḳ: ḫırḳa vü ʿabādan ġayrı.

ġayr-ı Ḥaḳḳ-rā: Ḥaḳḳ'ıñ ġayrısıñı.

ġayr-ı Ḥaḳ-rā: Allāh'ıñ ġayrısına.

ġayr-ı Mevlā: Allāh'ıñ ġayrı.

ġayr-ı şeyṭān: şeyṭānıñ ġayrı.

ġayr-ı tu: senden ġayrı.

gedāyān: gedā'nıñ cemʿidir. Dilenciler dimekdir.

genc: kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle ḫazīne dimekdir.

ger: ḥarf-i şarṭdır. Egerden muḫaffefdir.

ger: eger.

ger ʿamel: eger ʿamel.

ger bāşed ziyān-kār: eger ziyān işlü ve müfsid olur ise.

ger başedet: eger seniñ olur ise.

ger bāz-dārī ez-hevā: eger hevāsından geri ṭutar iseñ.

ger bāz gīred ez-piser: eger ol nesneyi oġuldan girü ṭutup alır ise.

ger be-baḫşāyī: eger esirger iseñ yaʿnī merḥamet ider iseñ.

ger be-ṭāʿat: eger ṭāʿata.

ger becūyī: eger isterseñ.

ger be-baḫşī: eger baḫş ider iseñ.

ger begīrī: eger ṭutar iseñ.

ger be-ḫᵛānī: eger oḳur iseñ.

ger be-ḫūy-ı merdümān: eger ḫalḳıñ ḫūyu ile.

ger be-māned: eger ḳalır ise.

ger be-per gūyīş: eger deveḳuşuna dir iseñ. ***Ger***, ḥarf-i şarṭdır ki egerden muḫaffefdir. ***Per***, bā-i Fārsīniñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı, perīdendir. Uçmaḳ maʿnāsına. ***Gūyīş***, iki yā iledir. Zīrā gūyī mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki evvelki yā-i aṣliyye ve ikinci yā ḫiṭāb içündür. Ve

şīn-i żāmīriñ mā-ḳabli ʿinde'l-cumhūr meftūḥdur.

ger berārī: eger yuḳarı getürür iseñ yaʿnī ḥāṣıl ider iseñ.

ger be-yābī: eger bulur iseñ.

ger bīned: eger görür ise.

ger buved: eger olursa.

ger buved kāfir: eger kāfir olur ise.

ger çīzegī: eger bir nesnecik.

ger çü rüstem: Rüstem pehlüvān gibi.

ger dihī: eger virir iseñ.

me-gerdān: döndürme.

gerden: boynuñı.

ger dehed: eger virir ise.

ger feraḥ dārī: eger feraḥ ṭutarsañ.

ger girīzī ez-ḳażā: eger ḳażā-ı Ḫudā'dan firār ider iseñ.

ger ḫaber-dārī: eger ḫaber-dār iseñ. Yaʿnī ḫaberiñ var ise.

ger ḥaber-dārī: eger āgāh iseñ.

ger hemī gūyī be-gūy: eger söyle dir iseñ.

ger hemī ḫ^{v}āhī: eger ister iseñ.

ger hemī ḫ^{v}āhī ki: eger ister iseñ ki.

ger hemī ḫ^{v}āhī ki: eger ister iseñ ki.

ger hevā-yı nefs-i ser-keş-rā: eger ol kimse ser-keş olan nefsiñ hevāsını.

ger ḫıred dārī: eger ʿaḳl ṭutar iseñ yaʿnī ʿaḳlıñ var ise.

ger kerdī günāh: eger günāh ider iseñ.

ger konī: eger ider iseñ.

ger konī ḫayrī: eger bir ḫayr ider iseñ.

ger müʾminī: eger müʾmin-i kāmil iseñ.

ger resed: eger irişirse.

ger ṣafā: eger ṣafā-yı ḳalb.

ger ser-i ḫod: eger kendi başını.

ger şodī nezdīk: eger yaḳın olduñ ise.

ger tevāżuʿ: eger tevāżuʿu.

ger tu: eger sen.

ger tu merdī: eger sen insān üʿāḳıl-cihān iseñ.

gerçi: egerçi. Yaʿnī her ne ḳadar.

gerd: kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle gerdīden maṣdarından fiʿl-i emrdir şev maʿnāsına.

gerd: kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle toz maʿnāsınadır.

gerd bāş: toz ol yaʿnī tevāʿżuʿda toz gibi ol ve kendiñi hīç bil.

gerdāned: döndürür.

gerded: döner.

gerded īmen: emīn olur.

gerded muḥterem: o kimse muḥterem üʿazīz olur.

mī-gerded be-gird-i münkerān: münkerleriñ eṭrāfında dolanırsa.

gerden: boyun.

me-gerd: ṭolanma. Me-gerd daḫi kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı gerdīdendir ki dönmek ve olmaḳ ve ṭolanmaḳ maʿnālarınadır.

me-gerd: ṭolanma (yaʿnī kibr ü taʿaẕẕum itmeniñ ve kendi reʾy ü ʿaḳlına maġrūrluḳ eṭrāfında ṭolaşma).

me-gerd: ṭolanma (yaʿnī öteye beriye gidüp ʿarż-ı ḥācet itme).

gerdī: olursın.

gerdī ez-ān ḫayl: ol cemāʿatden olursın yaʿnī ẓālimler gürūhundan olursın.

gerdī mübtelā: giriftār olur iseñ.

ger ḫıred-dārī: eger ʿaḳl ṭutucu iseñ.

ger koned: eger eyleye.

ger maḳāmī: eger maḳām-ı ʿālī. Maḳāmī'niñ āḫirindeki yā taʿẓīm içündür.

ger mūnis-i cānet buved: eger seniñ cānınıñ mūnisi olur ise yaʿnī enīs ü ülfet idici olur ise.

ger mürüvvet-dārī: eger insāniyyetlik ṭutar iseñ.

ger naẓar: eger gözüñü.

ger necātī: 'de olan yā maṣdariyyedir. Ḥāṣılı ger-necātī ḫalāṣlıḳ.

ger ne-dārī: eger ṭutmaz iseñ.

ger ne-dārī: eger ṭutmaz iseñ. (Yaʿnī yigecegin yoḳ ise.)

ger-nedārī z'ān ḫaber: eger ol faḳīr didikleri şeyden ḫaber ṭutmaz iseñ yaʿnī ḫaberiñ yoḳ ise.

ger nihī bīrūn ḳadem: eger ṭaşra ayaḳ ḳor iseñ.

ger resed cevr ü cefā: eger cevr ü cefā irişür.

ger tu: eger sen. Ḫiṭāb-ı ʿumūmīdir.

ger tu-rā: eger seniñ.

ger zamānī: eger bir vaḳt.

ger zi-pā: eger ayaḳdan.

ger zi-ʿuḳbā: eger āḫiretden.

gerçi: egerçi yaʿnī her ne ḳadar.

gerçi bāşed: her ne ḳadar olursa.

gerd: kāf-ı Fārsīniñ fetḥasıyla gerdīden maṣdarından fiʿl-i emrdir ki dön ve ṭolan dimekdir.

gerdān: döndür.

gerdān: kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle dönücü dimekdir ki vaṣf-ı terkībīdir.

gerdānend: döndürürler.

be-gerdānend: kāf-ı Fārsīyle fiʿl-i mużāriʿ-i cemʿ-i ġāʾibdir. Evvelinde olan bā zāʾiddir. (be-gerdānend döndürürler.)

ne-gerdāned: girü döndüremez.

gerded revā: cāʾiz olur yaʿnī ʿindi'llāh duʿān müstecāb olur.

gerden+eş: anıñ boyn+u.

gerden keşed: boyun çekerse.

gerded ḥāṣılet: saña ḥāṣıl ola.

gerdī: kāf-ı Fārīsīyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı gerdīdendir. Gezmek ve ṭolanmaḳ ve olmaḳ maʿnālarınadır.

gerdī: (burada) şodī maʿnāsınadır ki olur iseñ dimekdir.

gerdī: kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır şevī maʿnāsına.

ne-gerdī: kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Gerdīden maṣdarındandır ki dönmek dimekdir.

gerdī nihān: gizlü olursın.

geşt: kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle fiʿl-i māżīdir. Geşten maṣdarından, şoden maʿnāsına.

geşt: döndi. Geşt, kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle, geşten maṣdarından māżīdir döndi maʿnāsına.

geşt melʿūn: laʿnetlenmiş oldu.

ger ġınā ḫ^{v}ahed kesī: eger bir kimse ġınā ve zenginlik isterse.

gezī: kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle arşun maʿnāsınadır. Āḫirinde olan yā vaḥdet içündür.

ġıll: ġıll daḫi kesr-i ġayn ile ḥased ü ġışş maʿnāsınadır.

ġıll u ġış: ġıll be-kesrü'l-ġayn kīn maʿnāsınadır. Ġışş daḫi keẕālik ġayn'ıñ kesriyle ḫıyānet maʿnāsınadır.

ġill ü ġiş: kīn ü kibr ü ḫıyāneti.

gil: kāf-ı Fārsīniñ kesriyle çamur dimekdir.

ġışş: bi'l-kesr ḫıyānet itmek ve yaramaz olmaḳ ve ṣāfī olmayup ḳarışıḳ olmaḳ.

ġıybet-i īşān: anları ġıybet.

ġıybet me-kon: ġıybet itme.

ez-ġıybet: ġıybetden yaʿnī bir kimseniñ ḳuṣūruñu söylemekden.

gīr: ṭut.

gīred: ṭutar.

mī-gīred: ṭutar.

ne-gīred ʿibretī: bir ʿibret ṭutmaz ise.

girāmī: bir ʿizzet. Girāmī, kāf-ı Fārsīniñ kesri ile ʿizzet ü ḥürmet maʿnāsınadır. Āḫirindeki yā vaḥdet içündür.

girān: kāf-ı Fārsīniñ kesriyle aġır dimekdir.

girān: kāf-ı Fārsīniñ kesriyle ṣaḳīl maʿnāsınadır.

girānī: kāf-ı Fārsīniñ kesriyle aġır dimekdir. Āḫirindeki yā maṣdariyyet içündür.

gird: Gird daḫi kāf-ı Fārsīniñ kesriyle ṭaraf maʿnāsınadır.

gird: kāf-ı Fārsīniñ kesriyle eṭrāf maʿnāsınadır.

gird-i īn ḫışāl: bu aḫlāḳ-ı ẕemīmeniñ eṭrāfında.

gird-i kibr ü ʿucb: kibr ve ʿucbuñ eṭrāfında.

gird-i kūre-i enkişt: kömür yaḳdıḳları maḥalliñ eṭrāfında.

gird-i ū: anıñ ṭarafında. Kāf-ı Fārsīniñ kesriyle ẓarfdır.

gird-i ū: anıñ eṭrāfında.

gīred: ṭutar.

gīred īn sebaḳ: bu dersi ṭutar

gīred sebaḳ: ders ṭutar.

girih: dügüm.

girih: kāf-ı Fārsī ve rā'nıñ kesreleriyle ve hā-i sākine ile dügüm ve bāġ maʿnāsınadır.

girīḫt: ḳaçdı yaʿnī firār eyler ise. Girīḫt, kāf-ı Fārsīniñ kesriyle fiʿl-i māżīdir. Maṣdarı girīḫtendir. Ḳaçmaḳ maʿnāsına.

me-girīze: ḳaçma.

girīzī: kāf-ı Fārsīniñ żammıyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Ḳaçarsın dimekdir. Maṣdarı gurīḫten'dir. Ḳaçmaḳ maʿnāsına.

giryān koned: aġlayıcı eyler

giyāh: kāf-ı Fārsīniñ kesriyle otdur.

goften-i bisyār: çoḳ söylemek.

be-goftī: söylediñ.

bī-goft: söylemeden.

goft şeyṭān: şe[y]ṭān didiki.

ne-goftī: söylemediñ.

görisne bāşed: faḳīr kimse aç olur.

gorsine: kāf-ı Fārsīniñ żammı ve rā'nıñ sükūnı ve sīn'iñ kesriyle aç maʿnāsınadır. Ve rā'nıñ kesresi ve sīn'iñ sükūnıyla daḫi müstaʿmeldir.

gorsine bāşed: aç olur.

ġudūd: ġudūd, ġayn'ıñ żammıyla ġudde'niñ cemʿidir ki bezler dimekdir.

bī-ġudūd: bezsiz.

ġull-ı āteş: āteş gibi olan timür lāleyi.

gūr: kāf-ı Fārsīniñ żammiyle ḳabr maʿnāsınadır.

ez-ġuṣṣa: ġamdan.

gülistān: kāf-ı Fārsīniñ żāmmı ve lām'ıñ kesresiyle veyāḫūd sükūnu ve sīn'iñ kesresiyle her ikisi cāʾizdir.

gülistān-ı ḥayāt: gülistān-ı ḥayāt, terkīb-i iżāfīdir. (Ve burada) gülistān-ı ḥayātdan murād ḥayāt-ı ḳalbdir.

güm mī-şeved: żāyiʿ olur.

bī-gümān: şübhesiz.

güm-rāhī: güm-rāhlıḳ. Güm-rāhī, güm-rāhlıḳ. Güm-rāh, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla ṭoġru yoldan şapmış olan kimseye dirler. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür.

ez-güm-rehīst: güm-rāhlıḳdır.

günbed: kāf-ı Fārsīniñ żammıyla ḳubbe dimekdir. Baʿżılar kāf-ı ʿArabīdir dimişler.

gū: söyle.

me-gū: söyleme.

me-gūy: söyleme.

güşāyed: açar.

gūy: goften maṣdarından emr-i ḥāżırdır söyle maʿnāsına.

gūyī: söylersin.

me-gūy: söyleme dimekdir ki neyh-i ḥāżırdır. Kāf-ı Fārsīyle maṣdarı goftendir. Mużāriʿ inde fā'yı vāv'a ḳalb ve mā-baʿd yine bir yā ziyāde idüp gūyed dirler. Me-gū'nuñ aṣlı me-gūy'dur.

gūyed: söyler.

mī-gūyed: söyler.

gūyed üştürem: lisān-ı ḥāl ile deveyim dir.

gūyem: söylerim.

gūyem: söyleyim.

gūyem cevāb: şarṭ-ı muḳaddere cezādır ki taḳdīri eger porsī gūyem cevāb dimekdir. Eger sū'āl ider iseñ saña cevāb vireyim.

gūyendet nīkūy: saña eyü söyleyeler.

güş: ḳulaġı.

güş: kāf-ı Fārsīniñ żammıyla ḳulaḳdır.

güş-i dil-rā: ḳalbiñ ḳulaġını.

güşāde dār: açılmış ṭut.

güş-dār: ḳulaḳ ṭut yaʿnī diñle.

güş dāreş: ol dört nesneyi diñle.

güş kon: istimāʿ eyle yaʿnī diñle.

güş-mālī: ḳulaḳ bürücülük.

be-güş: ḳulaġına.

be-güş: ḳulaġa.

yek güşe: bir köşeye.

güyā: ṣıfat-ı müşebbehedir. Söyleyici maʿnāsına.

güyem: söylerim.

der-gūr: ḳabr+e.

güftār: söz.

ez-güftār-ı ḫod: kendiniñ söz ve kelāmından.

güftār+eş: o kimseniñ sözü.

güftāreş buved: ol kimseniñ sözü olur.

gül-zār: güllük maʿnāsınadır. Benefşe-zār gibi benefşelik dimekdir.

güm: kāf-ı Fārsīniñ żammıyla żāyiʿ maʿnāsınadır.

bī-gümān: şübhesiz.

güm-rāhī buved: günāhkārlıḳ olur.

gümrāh-ter: Kāf-ı Fārsīniñ żammıyla vaṣf-ı terkībīdir ki nā-bedīd yollu dimekdir. Āḫirinde olan -ter, edāt-ı tafḍīldir. El-ḥāṣıl gümrāh-ter, ziyāde belürsüz yollu dimekdir.

güm-reh: Yoluñu azıtmış ve ṭoġru yoldan ṣapıtmış olan kimseye dinilür.

güm-reh koned: güm-reh eyler yaʿnī toġru yoldan çıḳarır.

der-güneh: günāh itmekde.

günāh-ı mīz-bān-rā: ḳonaḳ ṣāḥibiniñ günāhını.

ez-günāhān: günāhlardan.

günāh-ı naḳd: ḥāżır olan günāh.

der-güneh kerden: maṣādır-ı mürekkebedendir. Maʿnāsı günāh itmekde.

günbed-i gerdān koned: gerdān olan günbed eyler yaʿnī eflākı aña ḫādim ider.

güş: kāf-ı Fārsīyle ḳulaḳdır.

be-güş-ı cān: cān ḳulaġı ile.

be-güşā: aç yaʿnī çöz.

ber-güşā: aç.

mi-güşāy: nehy-i ḥāżırdır. Maʿnāsı açma dimekdir. Maṣdarı, güşādendir.

güş-dār: ḳulaḳ ṭut yaʿnī diñle.

güş-dār: ḳulaḳ ṭut.

güşmāl: teʾdīb it.

güyendet sebaḳ: saña ders söylerler.

ne-güyī merḥabā: merḥabā söylemeyesin.

güẕāf: güẕāf, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla ʿabeṣ ü beyhūde olan lāḳırdı veyā ʿamel maʿnāsınadır.

ez-güẕāf: beyhūde olan lāfdır.

güẕer: geçmek.

güẕer: geç.

güẕered: kāf-ı Fārsīniñ żammıyla mużāriʿ dir geçer maʿnāsına.

der-güẕer: geç.

megẕer (me+güẕer): geçirme.

güzīd: kāf-ı Fārsīniñ żammıyla māżīdir. Güzīden maṣdarından iḫtiyār itmek maʿnāsına.

güzīn: iḫtiyār ile.

H

ḫ^{v}āb: uyḳu.

be-ḫ^{v}āb: uyḫuda.

ez- ḫ^{v}āb: uyḫudan.

ḫaber: suʾāl.

ḫaber: ḫaber.

ḫaber-dārī: vaṣf-ı terkībīdir. Ve āḫirinde olan **yā** ḫiṭābdır [berādere]. Ḥāṣılı ḫaber-dār iseñ yaʿnī ḫaber ṭutucu iseñ.

der-ḫ^{v}ābī: uyḳudasın.

ḫ^{v}āce: efendi.

ḥācet-i ḫod-rā: kendi ḥācetiñi.

ḥācet-i ḫod-rā: kendiniñ ḥācetiñi.

ḥācet-i miskīn: faḳīriñ ḥācetiñi.

ḥācet-i muḥtāc-rā: muḥtācıñ ḥācetini.

ḥācet-i ū-rā: anıñ ḥācetiñi.

ḥācet-i ū-rā: o kimseniñ ḥācetiñi.

ḥācetet-rā: seniñ ḥācetiñi.

bī-ḥad: nihāyetsiz.

ḫādim: ḫādim-i ehlu'llāh.

ḫādim şod: ḫidmet idici oldu.

ḫādimān: Ḫādimān, ḫādim'iñ cemʿidir. Ḫādimler yaʿnī ḫidmet idiciler.

ḫādimān-rā: ṣāliḥlere ḫidmet idenlere.

ḥadīṯ gofte-rā: söylenmiş olan sözü.

ḥadīṯ-i ḫūb: güzel olan sözü.

ḥadīṯ-i īn ü ān: bunuñ ve anıñ sözüñü.

ḥadīṯī: bir söz.

ḫ^{v}āh: iste.

be-ḫ^{v}āh: Allāh'dan iste.

me-ḫ^{v}āh: isteme.

ḫ^{v}āhed: fiʿl-i mużāriʿdir. Ḫ^{v}āsten maṣdarından dilemek ve istemek maʿnāsınadır. Mużāriʿinde sīn, hā'ya ḳalb olunur.

ḫ^{v}āhed: ister.

ḫ^{v}āhed şoden: gidecekdir.

ḫ^{v}āhed şoden: olacaḳdır.

ḫ^{v}āhed ū: o kimse ister.

ḫ^{v}āhī: ister iseñ.

me-ḫ^{v}āh: ṭaleb itme yaʿnī isteme.

mi-ḫ^{v}āh: isteme.

ne-ḫ^{v}āhī dīdeneş nīz: ol ʿömrü görmek daḫi istemezsin.

ḫā'if zi-ḳahr-ı mālikest: mālik olan Ḫudā'nıñ ḳahrından ḳorḳıcıdır.

Ḥaḳḳ: Allāhu Teʿālā.

Ḥaḳ-bīn: Ḫudā'yı görici.

ḫāk: toprāḳ.

der-ḥaḳḳ-ı nās: nāssıñ ḥaḳḳında.

ḫāk: toprak maʿnāsınadır ki be-ḥasebü'ṣ-ṣūre ʿanāṣır-ı erbaʿanıñ aʿẓamıdır ve āḫirindeki rā ḥarf-i ṣıladır.

ḥaḳ dehed: Allāh virir.

ḫāk gerdī: ṭoprāḳ olursın.

Ḥaḳ: Allāh.

Ḥaḳ Allāhu Teʿālā.

Ḥaḳ goft: Ḫudā buyurdı.

Ḥaḳ ne-bīned: Ḫudā'yı görmez.

Ḥaḳ-rā: Ḫudā'yı.

ez-Ḥaḳ: Ḥaḳ'dan.

ez-Ḥaḳ: Allāh'dan.

zi-Ḥaḳ: Allāh'dan.

ḫāk-sārān-rā dehend: ḫāk-serlere virdiler. Yaʿnī ḫ^{v}ār ü ḥaḳīr olan kimselere virirler.

ḫāk şev: ṭoprāḳ ol yaʿnī mütevāżıʿ ol.

ḥaḳ ṭaleb: Ḥaḳḳ'ı ṭaleb it.

Ḥaḳ Teʿālā: Cenāb-ı Allāh.

Ḥaḳ Teʿālā-rā: Allāhu Teʿālā ḥażretlerini.

der-ḥaḳīḳat: ḥaḳīḳat ḥālde.

ḥaḳīr: ḫ^{v}ār u ḥaḳīr.

ḫāl-i ḫod-rā: kendi ḥāliñi.

ḫalāçe: ḫā'nıñ fetḥiyle kenef ü ḫelā maʿnāsınadır.

ez-ḫalā'iḳ: ḫalḳıñ cemʿidir. Ḥāṣılı ez-ḫalā'iḳ ḫalḳlardan.

ḫalef: ḫa-ı muʿceme ile lām'ıñ fetḥi ve fā'nıñ sükūnuyla birinden ṣoñra manṣıba geçen kimseden eyü ve ḫayırlı kimse ve cemʿi aḫlāf gelür.

bī-ḫalel: noḳṣānsız.

Ḫalīl: Ḥażret-i İbrāhīm.

ḫalīl: ʿArabīdir dost maʿnāsına.

ber-Ḫalīleş: ber, ḥarf-i ṣıladır. Eger bā ḥarf-i ṣıla olur ise kelimeniñ āḫirine bir hā-ı resmiyye gelüp ve hā'nıñ daḫi mā-ḳabli meftūḥ ḳılınır. Be-ḥüsn gibi ki ḥüsne dimekdir. Ve eger muṣāḥabet olur ise kelimeniñ āḫirine ile gelür. Bā-men, bā-to gibi ki benim ile ve seniñ ile dimekdir. Āḫirindeki şīn żamīr-i muttaṣıl Ḥudāya rāciʿdir.

ḫāliş ne-bāşed: ḫāliş olmaz ise.

ḫalḳ: ḥā-i mühmeleniñ fetḥiyle boġaz dimekdir.

ḫalḳ-ı ḫod-rā: kendi boġazıñı.

ḫalḳ: dünyānıñ ḫalḳı. Ḫalḳ, ḫā-i muʿcemeniñ fetḥiyle maḫlūḳ maʿnāsına.

ḫalḳ: nāss-ı ʿālem.

ḫalḳ: nās.

ḫalḳ-ı nefs: nefsiñ boġazını.

ḫalḳ: fetḥala nās maʿnāsınadır.

ḫalḳ-rā: ḫalḳa.

bā-ḫalḳ: ḫalḳa.

bā-ḫalḳ-ı cihān: dünyānıñ ḫalḳına.

bā-ḫalḳ-ı Ḫudāy: Ḥaḳḳ'ıñ ḳullarına.

ḫalḳ āzār: ḫalḳı incidici.

ez-Ḥaḳ: Allāh'dan.

ḫam me-şev: egri olma.

ez-ḥamāḳat: ḥamāḳatinden.

ḥamd bāşed: şükr olur.

ḥamd-i Ḥaḳ-rā: Allāhu Teʿālā'nıñ ḥamdiñi.

ḥamd-i Ḫāliḳ: Allāh'ıñ ḥamdiñi.

ḫāmūş bāş: sākit ol yaʿnī sükūt idici ol.

ḫāmūş+ī: sükūtluk. Ḫāmūşī'de yā maṣdariyyedir.

ḫāmūşī: ḫāmūşluk

ḫāmuşī-rā: sākitligi.

ḫāmūş kon: sükūt eyle.

ḫāmyāze: esnemek. Ḫāmyāze, mīm-i sākine ile esnemek maʿnāsınadır.

ḫᵛān: sofra dimekdir.

ḫᵛān-ı baḫīl: Nān, etmek ve ḫᵛān sofra dimekdir. Nān-ı baḫīl ile ḫᵛān-ı baḫīl terkīb-i tavṣīfīdirler.

ḫançer-i ḫāmūşī: birincisi ḫançere müşābih sükūt.

ḫandān: gülücü.

ḫandāned: güldürür.

ḫ^{v}ānden-i Ḳur'ān buved: Kurʾān-ı ʿAẕīm'i oḳumak olur.

ḫāneī: bir ev.

ḫāne-i dīn: dīniñ ḫānesi.

ḫ^{v}āned: oḳur yaʿnī yād ider ise.

be-ḫ^{v}āned: oḳudı.

mī-ḫ^{v}ānend mer ū-rā saḳar: ʿulemā o nesneye cehennem oḳurlar yaʿnī cehennem dirler.

zi-ḫ^{v}āneş: anıñ sofrasından.

ḫ^{v}āniyeş: nefsi oḳur iseñ yaʿnī celb ü daʿvet ider iseñ.

ḫ^{v}ār: ẕelīl oldıġıñ ḥālde.

ḫ^{v}ār u zār u rānde şod: ḥaḳīr ve bī-iʿtibār ve nālān ve sürülmüş oldu.

ḫ^{v}ār gerded: ẕelīl ü ḥaḳīr olur.

ḫ^{v}ār şod: ḥaḳīr oldu.

ḫ^{v}ār u bed-nām: ẕelīl ve yaramaz adlu.

ḫārā: ḳatı maʿnāsınadır.

ḫarābī: ḫarāblıḳ.

ḥarām: ḥarām.

ḥarām: memnūʿ dimekdir.

ez-ḥarām: ḥarāmdan.

ḫ^{v}āreş: ol ʿilmī ẕelīl.

ḫ^{v}ārī: ḫ^{v}ārī, ḫor u ḥakīrlik. Ḫ^{v}ārī'deki vāv, vāv-ı resmīdir veya maṣdariyyet içündür.

ḫ^{v}ārī: ḫ^{v}ārlıḳ.

ez-ḫ^{v}ārī: ḥaḳīrlikden.

ḥarīf: muṣāḥib u dost maʿnāsınadır.

ḫaş meşmāreş: öyle kimseyi ḫāṣṣ ṣayma.

ez-ḥased: ḥasedden.

ḥasedgīnī: ḥasedgīnī'deki yā maṣdariyyet içündür. +gīn, kāf-ı Fārsīyle edāt-ı nisbetdir.

ḥasedgīnī buved: ḥasedgīnlik olur.

ḥāṣıl āyed: ḥuṣūle gelür yaʿnī ḥāṣıl olur.

ḥāṣıl āyed: vücūda gelür.

ḥāṣıl buved: ḥāṣıl olur.

ḥāṣıl kon: ḥāṣıl it.

ḥāṣıl ne-şod: ḥāṣıl olmadı.

ḥāṣıl nīst: ḥāṣıl degildir.

ḥāṣıleş: ol kimseniñ nihāyeti.

ḥāṣılī: bir ḥāṣıl.

ḥāṣılī ne-b'ved: ḥāṣıl olmaz.

ḫāṣir buved: ziyān u żarar idici olur.

ez-ḫasīs: ḫasīsden.

ḥāṣıl ez-dünyā: dünyādan ḥāṣıl.

ḫaşlet-i çārum: dördüncü ḫūy u aḫlāḳ.

ḫaşm-ı īşān: anlarıñ ḫaşmı.

ḫaşm-ı tu: seniñ düşmeniñ.

ḫaşmān-rā: düşmenleriniñ.

ḥasūd-ı şūm-rā: alçaḳ ve bī-meymenet olan ḥasūduñ.

ḫaşmest: düşmendir.

ḫaşmī: ’de olan yā vaḥdet içündür. Ḫaşm, fetḥle ḥuşūmet ve münāzaʿa dimekdir.

ḫasret: ʿArabīdir. Arzū, maʿnāsına.

ḫasret: nedāmet ü ġam.

ne-ḫ^{v}ast: istemedi.

ḫ^{v}āste est: ṭalep itmişdir.

ḫaşm: Ḫaşm, gerçi elsine-i nāsda ḫā-i muʿcemeniñ kesriyle mütedāvil ü meşhūr ise de ṣaḥīḥī fetḥ-iledir ġażab maʿnāsına.

ḫaşm-rā: ġażaba.

ez-ḫaşm u ḳahr: ġażab u ḳahrdan.

bā-ḫaṭā: ḫaṭā ile yaʿnī ḫaṭā işli dimekdir.

ḫaṭar: tehlüke maʿnāsınadır.

bā-ḫaṭarest: żarar ve helākdedir.

vü ez-ḫaṭar: ve tehlükeden.

ḫaṭāst: kendiñi bilene büyük ḫaṭādır.

ḫaṭā+st: ḫaṭā+dır.

ḫaṭāyī dīgerest: başḳa olan bir ḫaṭādır.

ḫātem: tā’nıñ fetḥiyle parmaġa ṭaḳdıḳları yüzükdür.

ḫāṭır-ı eytām-rā: yetīmleriñ ḫāṭır u ḳalbini.

ḫaṭṭ: çizgi.

ḫavf-ı ān bāşed ki: ol baş aġrısınıñ ḳorḳusu olur ki.

ez-ḫavf-ı ḥaḳ: Ḥaḳḳ’ıñ ḫavfıñdan.

ḫayl: ʿasker ve sipāh daḫi sipāh.

ḫayl: ḫā’nıñ fetḥi ve yā ile lām’ıñ sükūnıyla cemāʿat maʿnāsınadır.

ḫayr: ḫayrı.

ḫayr: ḫayra dimekdir ki be-ḫayr taḳdīrindedir.

ḫayr-ı ḫod-rā: kendi mālıñı.

ḫayrī: bir ḫayr.

ḫayr verzed: ḫayr ḳazanır.

ḥayy: ʿArabīdir. Diri maʿnāsına.

bā-ḥaẕer: ḥaẕer eyle.

ber-ḥaẕer: iḥtirāz üzerine.

ber-ḥaẕer: ḥaẕer üzere.

ber-ḥaẕer: ḥaẕer ü ḫavf üzere.

ḥāżır būdei: ḥāżır olmuşsun.

ḥāżır nīst: ḥāżır degildir.

heft aʿżā hest ẕākir: yedi aʿżā ẕikr idicidir.

helāk: (añı) telef.

helāk-ı cān: fıḳrasında mużāf maḥẕūfdur. Taḳdīri sebeb-i helāk-ı cān dimekdir. Sebeb ile helāk mużāf, cān mużāfun ileyhdir.

der-helāk-ı māl u cān: māl u cānıñ helākine.

hem-dem buved: enīs ü muṣāḥibiñ olur.

hemān: hemīşe ol yār seniñ.

hemçü gürg: kurd gibi.

hem-çü ḥayvān: ḥayvān gibi.

hemçü ṣūfī: zāhid gibi.

hem-çü ṭıflān: çocuḳlar gibi.

hemçü tiryāḳend: tiryāḳ gibidirler.

hemçü zer: altun gibi.

hem-çünīn: buncılayın yaʿnī ḥāl-i ḫᵛāb gibi.

hemçünīn ʿömrī ki: buncılayın bir ʿömr ki.

hemçün seg: köpek gibi.

hem-demī: yār u yoldāşlıġı.

hem-dem-i İblīs dān: Şeyṭān'ıñ muṣāḥibi bil.

hem-dem me-bāş: muṣāḥib ü muḳārin olma.

hem-dem şeved: hem-ṣoḥbet olur.

hem ḳanāʿat: ḳanāʿati daḫi.

hem naẓareş: daḫi o kimseniñ naẓarı.

hem-nişīn: arḳadaş.

hem-nişīn-i ḫᵛīş-rā: kendi muṣāḥabeñi.

hem-nişīn-i mürdegān: mürdeleriñ muṣāḥibi.

hem-nişīn-i ṣāliḥān: ṣāliḥleriñ hem-ṣoḥbeti.

hem-reh: hem-rāh'dan muḫaffefdir.

hem-reh mī-şeved: yoldāş olur.

hem ṣevāb-ı ġāziyāneş mī-dihend: daḫi aña ġāzīleriñ ṣevābını virirler.

hem zi-ʿaḳl-ı ḫᵛīş: daḫi kendi ʿaḳlıñdan.

heme ḫalḳ-ı cihān: cümle dünyānıñ ḫalḳı.

ez-heme: cümleden yaʿnī cümle kimseden.

hemī-dāred ziyān: żarar u ziyān ṭutar.

hemī ḫᵛāhī ki: ister iseñ ki.

hemī mīred tamām: tekmīl olur.

hemī yābed: bulur.

hemīn: edāt-ı ḳaṣrdır ancaḳ maʿnāsına.

hemīşe: dāʾimā.

hem-nişīn-i ṣāliḥān: ṣāliḥleriñ hem-ṣoḥbeti.

her çār şod: cümlesi dört oldu.

her-çi: her-çi'de olan her taʿmīm içündür. *Çi*, cīm-i Fārsīniñ kesriyle ne maʿnāsını ifāde ider.

her çi: her niye.

her çi: her ne ki.

her dü çeşm-i rūşeneş: ol kimseniñ rūşen olan her iki gözü.

hergiz: aṣlā.

hergizeş: aṣlā aña.

her kes ki: her kimse ki.

her kesī: her bir kimse.

her kesī-rā: her bir kimseyi.

her ki: her kimse.

her ki: her kimse ki.

her ki-rā: her kimiñ ki.

her ki-rā: her kimseniñ ki.

her ki-rā: her kimseye ki.

her ki-rā: daḫi her kimseniñ ki.

her ki-rā: her kimseye ki.

her ki mī-güyed: her kimse ki söyler.

her ki ū: her kimse ki o kimse.

her nefes: her nefesde.

hergiz: aṣlā.

helā: ṣaḳın.

helāk: helākını.

hem be-cāhil: cāhil kimseye daḫi.

hem-dem-i ān ebleh-i bāṭıl: ol bāṭıl olan aḥmaġıñ muṣāḥibi.

hem revāst: daḫi cāʾizdir.

hem-çü mūr: ḳarınca gibi.

hem-çü nā-bīnā me-rev: kör gibi gitme.

hemçün ġūl: cin ṭāʾifesi gibi.

heme bāşed ḫilāf: cemīʿan yalan olur.

her çend güyī bīşter: her ne ḳadar ziyāde söyler iseñ.

her çi: her ne ki.

her çi-rā: her nesneyi ki.

her çi-rā: her neyi ki.

her demeş: her vaḳt öyle kimseniñ.

her demī: her bir nefesde.

her dü rūzī: her iki günde.

hergiz: aṣlā.

hergiz: aṣlā dimekdir.

her ḫādimī-rā: her ḫādim-i ehluʾllāha.

me-ḫir: mīm'iñ feṭḥi ve ḫā'nıñ kesriyle nehy-i ḥāżırdır ḫerīden maṣdarından ṣatun almaḳ maʿnāsına.

herkes ki: her kimse ki.

her ki: her kim ki.

her ki: her kimse.

her ki: her kimse ki.

her ki: her kimseyi ki.

her ki: her kimseniñ ki dimekdir ki taḳdīri herkes-rā'dır.

her ki: her nesne ki dimekdir ki taḳdīri her çīz ki'dir.

her ki-rā: her kimiñ ki [Her ki-rā'da olan ki istifhāmdır. Rā daḫi ḥarf-i taḫṣīṣdir.]

her ki-rā: her kimsedeki.

her ki-rā: her kimseniñ ki.

her ki-rā: her kimseyi ki.

her ki ū: her kimse ki, o kimse.

her k'ū: kāf-ı ʿArabīyle aṣlından her ki o'dur. Ḥāṣılı her ki, her kimse ki. Ū, o kimse.

her kücā: her ḳanda.

her kücā: her nerede.

her laḥẓa: her sāʿat.

her rūz: her gün.

her seḥer: her seḥer vaḳtinde.

her süḫan-kān: aşlında her süḫan ki āndır. Ki edāt-ı rabṭdır. Ve ān ism-i işāretdir. Li-ecli'l-vezn kān oḳunur. El-ḥāṣıl her süḫan ki, her söz ki. Ān, ol sözü.

her sūyī me-rev: her bir ṭarafa gitme.

hest: vardır.

hest: vardır. Taḳdīrī hest est'dir ki edāt-ı ḫaber olan est maḥẕūfdur.

hest: est maʿnāsına olup maʿnāda Kird-gār'a muttaṣıldır. (*Hest* mihmān ez-ʿaṭā-yı *Kird-gār*)

hest: edāt-ı ḫaber olan est maʿnāsınadır.

hest ʿārif-rā: ʿārifiñ vardır.

hest ber-dūzaḫ güẕer: cehennemden geçmek vardır.

hest bī-ḥāṣıl: 'da olan hest edāt-ı rabṭdır, est maʿnāsına. Ḥāṣılı taḳdīr-i ʿibāre bī-ḥāṣıl est'dir.

hest bī-ḫidmet: Hest bī-ḫidmet'deki hest, est maʿnāsına edāt-ı ḫaberdir ki maʿnāda intiḳāma muttaṣıldır. El-ḥāṣıl bī-ḫidmet, bī-ḫidmet olan kimse. (Hest bī-ḫidmet maḥall-i intiḳām)

hest īn sünnet-i ḫayrü'l-beşer: bu ḫayrü'l-beşer olan cenāb-ı risālet ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu v'es-selām ḥażretleriniñ sünnetidir.

hest mālet: seniñ mālıñdır.

hest müʾmin-rā ġınā renc ü ʿanā: zīrā müʾmin-i kāmile zenginlik renc ü zaḥmetdir.

hest bī-şek: şeksiz ve şübhesiz vardır.

hest ez-ʿaṭāhā-yı Kerīm: Kerīm olan Ḥaḳḳ'ıñ iḥsānlarındandır.

hest ez-düşmenān Kird-gār: Allāhu Teʿālā'nıñ düşmenlerindendir.

hest ez-müflisān: öyle kimse müflislerdendir.

hest mer her ʿużv-rā: aʿżā-yı insāniyyeniñ her ʿużvu içün vardır. Mer zāʾiddir. ʿUżv, ʿayn'ıñ żammı ve kesriyle müfreddir ki cemʿi aʿżādır.

hest şeyṭān: şeyṭāndır. Zīrā hest, est maʿnāsınadır.

hest tecrīd: tecrīddir.

hestī Ḥaḳ ṭaleb: Ḥaḳḳ'ı ṭaleb idicisen yaʿnī Allāhu Teʿālā'yı ister iseñ.

hest ẓāhir: ẓāhir ü āşikārdır.

heşt ḫaṣlet: sekiz ḫūy.

helā: hā'nıñ fetḥiyle elā maʿnāsına ḥarf-i tenbīhdir ki āgāh ol dimekdir.

hem: daḫi maʿnāsınadır.

ber-hem: birbirine maʿnāsını müfīddir.

hem-çü ṭāḳ: kemer gibi.

hem-dem-i şeyṭān şevī: şeytānıñ muṣāḥibi olursın.

hem-dem mī-şeved: muṣāḥib olur.

hem emānet-rā: daḫi emānete.

bā-hem-dem: muṣāḥib ü dostuña.

hem-nişīnī: hem-nişīnlik.

hem-reh-i ū: o kimseye yoldāş.

hem zi-ehl-i ʿilm: daḫi ehl-i ʿilmden.

heme ber-Ḥaḳ buved: cümlesi Ḫudā'ya olur ise.

heme şūr u şerest: cümlesi fitne ve şerdir, ḫayra dāʾir işi yoḳdur zīrā şeyṭāndır.

hem-reh-i ū: o kimseye yoldāş.

hemī: hemān.

hemī dāred: hemī dāred'de olan hemī teʾkīddir. Ḥāṣılı hemī dāred ṭutar.

hemī gīred ribā: fāʾiż ṭutar.

hemī yābed: bulur.

hemyān: hā'nıñ fetḥiyle kīse dimekdir. Lākin kesr ile efṣaḥdır.

hengām-ı seḥer: Seḥer vaḳti, murād-ı vaḳt ṣabāḥıdır.Zīrā seḥeriñ ṣabāḥa ittiṣāli vardır.

bā-hevā-yı dil: göñlüñ hevāsıyla.

der-hevā-yı aṭlas u dībā: aṭlas ve dībānıñ hevā ve hevesinde. Aṭlas bir nevʿ ḳumāşdır. Dībā daḫi hakeẕā.

ez-hevā: hevā ve hevesden yaʿnī nefs-perverlikden.

hevā-yı kāḫ u eyvānet buved: saña köşk ü sarāy hevā ve maḥabbeti olur yaʿnī olmaz. Eyvānetiñ aṣlı eyvān-ı tu-rā'dır.Vezn içün -rā ḥaẕf olunup tā nūn'a muttaṣıl ḳılınmışdır.

hevā-yı nefs-rā: nefsiñ hevā ve hevesiñi.

bā-hevā-yı nefs: nefsiñ hevāsına.

hevāst: hevādır.

ḥıfẓ-ı emānet: emānetiñ ḥıfẓıdır.

ḥıfẓ-ı emānet bāşedeş: o kimseye emānetiñ ḥıfẓı ola.

bī-ḫıred: ʿaḳılsız.

bī-ḫıred dāniş: Bī-ḫıred dāniş'iñ taḳdīri dāniş-i bī-ḫıreddir ki terkīb-i tavṣīfīdir. Li-ecli'l-vezn ṣıfat mevṣūf üzerine muḳaddem olmuşdur. El-ḥāṣıl dāniş-i bī-ḫıred, ʿaḳılsız olan ʿilm.

ez- ḫıred: ʿaḳldan.

ḫıred-dār: vaṣf-ı terkībīdir.

ḫıred-dār: vaṣf-ı terkībīdir. Ḫıred-dārende'den muḫaffefdir. Āḫirinde olan yā ḥarf-i ḫiṭābdır. Ḥāṣılı ger ḫıred-dārī, eger ʿaḳl ṭutucu-iseñ yaʿnī ʿaḳlıñ var ise.

ḥırfet: ḥā'nıñ kesriyle ʿArabīdir ki kār u ṣanʿat maʿnāsına.

ḫırḳaʾi: bir ḫırḳa.

ḫırḳa-ı peşmīne-rā: yüñe mensūb olan ḫırḳayı.

ḥırṣ: ʿArabī'dir. Ṭamaʿ maʿnāsına.

ḥırṣ: ḥırṣ u ṭamaʿı.

ḥırṣ u buġż u kīneh: ḥırṣ ve buġż ve kibr ü kīniñ.

be-ḥırṣ u āz: ḥırṣ ve ṭamaʿa.

ez-ḥırṣ: ḥırṣdan.

ḫışāl: ḫaṣletiñ cemʿidir ki ḫūy dimekdir.

ḫışm: ḫā'nıñ fetḥi ve kesriyle ġażab maʿnāsınadır.

ḫışm-ı ḫod-rā: kendi ġażabıñı.

ḫışm-rā dīger: ḫışm-rā dīger'iñ aṣlı dīger ḫışm-rā'dır ki li-ecli'l-vezn ḫışm-rā, dīger'iñ fevḳine taḥrīr olunmuşdur. El-ḥāṣıl dīger ḫışm-rā, dört şeyden üçüncüsü daḫi ġażabıñı.

ḫışm ḫorden: ġażab yemek yaʿnī ġażab itmemek.

ḫıyānet mī-koned: ḫıyānet ider.

ḫıyre kerded: ṭonuḳ ve bulanıḳ olur.

hīç: aṣlā.

hīç çīz: hīç nesne.

hīç çīzī: aṣlā bir şey.

hīç ḳadereş: aṣlā anıñ ḳader ü iʿtibārı.

hīç kes: hīç kimse dimekdir.

hīç kes: hīç kimse.

hīç kesī: hiçbir kimse.

hīç kes-rā: hīç kimseye.

ez-hīç kes: hīç kimseden.

hīç laḥmī: hiçbir et.

hīç mümsik: aṣlā bāḫīl.

hīç naḳd: (Ān ki ne-b'ved **hīç naḳdeş** der-miyān) hīç naḳdeş'deki şīn żamīr maʿnāda miyāna muḳayyeddir. El-ḥāṣıl hīç naḳd, hīçbir para.

hīç ḫavfet: aṣlā seniñ ḫavfıñ.

hīç şeyṭān-rā: aṣlā şeyṭān'ıñ.

hīç ṭāʿat: aṣlā ṭāʿat.

ḫidmet: ḫidmetden murād ikrām-ı fevḳa'lʿādedir.

ḫidmet-i aṣḥāb kon: aṣḥābıñ ḫidmetiñi eyle yaʿnī yār u dostlarıñ ḫidmetiñi it.

be-ḫidmet: ḫidmet-i Ḫudā'ya.

bī-ḫidmet: bī-ḫidmet olan kimse.

ḫidmet güzīn: ḫidmeti iḫtiyār it.

ḫidmet koned: ḫidmet ider.

ḫidmet-i merdān koned: ricālullāha ḫidmet ider.

ḫidmet-i mihmān koned: müsāfiriñ ḫidmetini ider.

ḫidmet-i ū: o kimseniñ ḫidmetini.

ber-ḫilāf-ı nefs: nefsiñ ḫilāfına.

ez-ḫilāf: ḫilāfdan.

ḫilāf-ı ān konī: ol emriñ ḫilāfıñı eyleyesin.

ḫilāf-ı nefs: nefs-i bī-meymenetiñ ḫilāfı üzerine.

ḫilāf-ı nefs: nefsiñ ḫilāfını.

ḫilāl: ḫā'nıñ kesriyle diş ḳarışdırdıḳları şeydir.

ḫilm: ḥilmi.

ḫilm: ʿilm vezninde taḥammül ü ṣabr dimekdir.

ḥilm nīst: taḥammüli yoḳdur.

himmet-i ʿārif: ʿārif-i billāhıñ himmet ü saʿyı.

ḫīre: bī-idrāk.

bī-ḥisāb: ḥesabsız yaʿnī ziyādesiyle taʿẓīm itmek.

bī-hisāb u bī-kitāb: bī-sūʾāl ve bī-kitāb yaʿnī ne defter-i ʿamel küşād olunur ve ne suʾāl olunup bu fiʿllerindir diyü taʿdād olunur.

ḫᵛīş: ḫā-ı muʿcemeniñ kesri ve vāv-ı resmī-le kendi maʿnāsınadır. Ḫod gibi.

ḫᵛīş: ḫᵛīş, ḫā'nıñ kesriyle ḫaşm u āşinā, hemze-i maḥdūde ile dost maʿnāsınadır.

ez-ḫᵛīş: kendinden.

ez-ḫᵛīş: kendiñden.

ez-ḫᵛīş-i ḫod: kendi ḫışmından.

ḫᵛīş-rā: kendiñi.

ḫᵛīş-rā: o ḥālde kendini.

ḫᵛīşān: ḫışım ve aḳrabāları.

ḫᵛīşān-ı tu: seniñ ḫışımlarıñ.

ber-i ḫᵛīşān-ı ḫᵛīş: kendi ḫışımlarıñıñ yanına yaʿnī kendi ḫışım u aḳrabālarınıñ yanına ḫāṭırlarını ṣormaġa git yaʿnī eger ziyārete ḳādir iseñ ziyāret it.

ḫᵛīşāvend: ʿale ġayrü'l-ḳıyās ḫᵛīş'iñ cemʿidir.

zi-ḫᵛīşāvend: ḫışımlarından.

hişt: hā'nıñ kesriyle hişten maṣdarından fiʿl-i māżīdir ṣalıvirdi maʿnāsına.

bi-hişt: ṣalıvirdiyse

ḫᵛīşten: kendiñi.

ḫᵛīşten-rā: zīrā kendiñi.

ḫᵛīşten-rā: kendiñi.

ḫişteş: kerpiç onuñ yaʿnī ol kimseniñ.

ḫīz: ḳalḳ.

ber-ḫīz: ḳalḳ.

ḫīzed: ḳalḳar yaʿnī ẓāhir olur.

ḫizlān: ḫā-ı muʿcemeniñ kesriyle rüsvāylıḳ maʿnāsınadır. Lākin beytiñ ḳırāʾat u tilāveti zamānda li-ecli'l-vezn fetḥala oḳumaḳ lāzımdır.

ḫod: kendiñ.

ḫod ne-ḫᵛāhed: taḥḳīḳ istemez.

bā-ḫod: kendine.

bā-ḫod: kendi ile.

be-ḫod: kendi ile.

ez-ḫod: kendiñden.

ḫod-bīn: ḫod-bīn, vaṣf-ı terkībīdir. Ḫod-bīnende'den muḫaffefdir. Kendini görücü dimekdir.

ḫod-bīn buved: kendini görici ve begenici ola yaʿnī her kimse ki ḫod-bīndir o kimse Ḫak-bīn degildir.

ḫod-bīnī : ḫod-bīnī, kendini görücülükdür ki yā'sı masdariyyet içündür.

ḫod-bīnī buved: kendüyi görücülük olur. Murād kibrdir.

ez-ḫod: kendiñden.

zi-ḫod: kendiñden.

ḫod kesī: āḫir bir kimse.

ḫod müselmān key buved: ḳaçan müselmān olur yaʿnī olmaz.

ḫod-rā: kendiñi.

ḫod-sitāyī: kendiñi medḥ idicilik. Ḫod-sitāy, vaṣf-ı terkībīdir ki ḫod-sitāyende'den muḫaffefdir kendiñi ṣenā idici maʿnāsına. Āḫirinde olan yā-ı ṣāniye maṣdariyyet içündür.

ḫorden-i pür: çoḳ yemek.

me-ḫor: yeme. Me-ḫor, nehy-i ḥāżırdır ḫorden maṣdarından yemek maʿnāsına.

u ḫor: ve yemek.

ḫᵛor-dār: ḫᵛor u ḥaḳīr ṭut.

ḫored: yer yaʿnī çeker.

mī-ḫored: yer.

ḫorṣend: ḫā'nıñ żammı ve rā'nıñ süḳūnu ve sīn'iñ feṭḥi ve nūn ile dāl'ıñ süḳūnuyla ḳāniʿ maʿnāsınadır.

ḫorsend-dār: ḳāniʿ vü rāżī ṭut.

ḫorsende: ḫā-ı muʿcemeniñ żammıyla ḳāniʿ vü rāżī maʿnāsınadır.

ḫorsende īm: ḳāniʿ vü rāżīyiz.

ḫoş buved: güzel olur.

nā-ḫoşī: nā-ḫoşluḳ.

ḫoş-dil: vaṣf-ı terkībīdir. Güzel göñüllü dimekdir.

ḫoşnūd nīst: memnūn u rāẕī degildir.

ḫoş-ter buved: ziyāde güzel olur.

ḫūb: güzel.

ḥubb-ı dervīşān: dervīşler ile maḥabbet itmek.

ḫūb-zībā: Ḫūb, güzel ve zībā ṣıfat-ı müşebbehedir. Zīnetli ve yaḳışıḳlı maʿnāsınadır.

Ḫudā: Allāhu Teʿālā.

Ḫudā-yı ḫᵛīş-rā: kendi ḫudāsını.

ez-Ḫuḍā: Ḥaḳḳ'dan.

ez-Ḫudā: Allāhu Teʿālā'dan.

ez-Ḫudā: Allāh'dan.

ez-Ḫudā-yı ḫᵛīş: kendi Ḫudā'ñdan.

ez-Ḫudā-yı ḫod: kendi Ḫudā'ñdan.

Ḫudā bī-zār şod: Vācibü'l-Vücūd berī oldu.

Ḫudā-rā: Allāhu Teʿālā'ya.

Ḫudāvend: Allāh.

ān Ḫudāvendī ki: ol bir Allāh ki. Ḫudāvendī'de olan yā vaḥdet içündür.

Ḫudāy: yā ile ve yā'sız vācibü'l-vücūduñ ism-i şerīfleridir.

Ḫudāy: Allāh.

Ḫudāy: Allāhu Teʿālā.

ez-Ḫudāy: Allāhu Teʿālā'dan.

Ḫudāyet: seni Allāh.

ez-Ḫudā-yı ḫᵛīşten: kendi Ḫudā'ñdan.

ḫufte: Pūşīde gibi mażī-i menḳūldür. Yatmış ve uyumuş maʿnāsına. Maṣdarı ḫuftendir. Yatmak ve uyumaḳ dimekdir.

ḫufte: uyumuş.

ḫuftegān-rā: uyumuşlara.

ḫuften: Yatmak ve uyumaḳ dimekdir.

ḫuld: ḫā-ı muʿcemeniñ żammı ve lām ile dāl'ıñ sükūnıyla bāḳī vü ebedī maʿnāsınadır.

ḫulḳ: Ḫulḳ, ḫā-i muʿceme ile lām'ıñ żammı veyāḫūd sükūnuyla ṭabīʿatdır ki Fārsīde ḫūy dirler.

ḫulḳ-ı nīk ü şerm: eyü olan ḫūyu ve ḥayāyı.

ḫulḳ-ı nīk-rā: eyü olan ḫūyu.

ḫulḳ-ı nikūst: güzel olan ḫūy ve ṭabīʿatdir. Ḫulḳ, ḫā'nıñ żammiyle ḫūy dimekdir. Üçüncü ḫulḳ gibi ve nikūst, anıñ ṣıfatıdır. El-ḥāṣıl ḫulk-ı nikūst, terkīb-i tavṣīfīdir. Ḫulḳ-ı nīk gibi.

ḫulḳ-ı nikūyī: bir eyü olan ḫūy.

bā-ḫulḳ-ı tu: seniñ ḫūyuñ ile.

ez-ḫulḳ-ı ū: o kimseniñ ṭabīʿat u aḫlāḳından.

ḫurd: küçük yaʿnī ḫor u ḥaḳīr.

ḥużūr-ı ṣāliḥān: ṣāliḥleriñ meclisine ḥāżır olmaḳdan.

hūş-dār: ʿaḳlıñı başıña ṭut dimek kināyetdir

ʿaḳlıñı başına cemʿ eylemekden.

hūş-mend: ʿaḳl ṣāḥibi. Hūş-mend'deki

-mend edāt-ı ṣāḥibiyyetdir.

ḫuşk: ḳuru dimekdir.

ḥükm-i dīger: bir ġayrı ḥükm yaʿnī dört ḥükmden üçüncü ḥükm.

ḥükm-i Ḳur'ān: Ḳur'ān-ı Kerīm'iñ ḥükmü.

ḥükm-i tost: seniñ ḥükm ü fermānıñdır.

ḥükm ü ḳażāş: Ḥaḳḳ'ıñ ḥükm ve ḳażāsıñı.

ez-ḥükm-i Ḫudā-yı ḫod: kendi Ḫudā'ñıñ ḥükmünden.

ḫūn: ḫā'nıñ żammıyla ḳan

ḫūn-āşām şod: ḳan içici oldu. Ḫūn-āşām vaṣf-ı terkībīdir ki ḳan içici maʿnāsına.

ḫūn bārān buved: ḳan yaġıcı olur yaʿnī ḳan dökücü olur.

ḫūn-ı bīnī nīz: burunuñ ḳanı daḫi. Ḫūn, ḫā'nıñ żammıyla ḳan ve bīnī, bā'nıñ kesri ve āḫirinde yā-ı aṣliyye ile burun dimekdir, enf gibi.

der-hüner: hünerde.

ḥürmet-i merdüm: insānıñ ḥürmet ü ḳadriñi.

ḥürmetest: ḥürmetdir.

ḥüsn-i iḫlāṣ: güzel iḫlāṣ.

ḫūş-dār: ʿaḳl ṭut.

ḫūşe: başaḳ.

ḥūt: ḥā-ı mühmele ile balıḳ dimekdir.

ḫūy-ı bed: fenā olan ḫūy yaʿnī aḫlāḳ-ı ẕemīme.

ez-ḫūy-ı bed: fenā olan ḫūy u aḫlāḳdan yaʿnī aḫlāḳ-ı ẕemīmeden.

ez-ḫūy-ı bed: fenā olan ḫūydan.

ḥüzn: ḥā'nıñ żammı ve zā ile nūn'uñ süḳūnıyla keder ü ġam maʿnāsınadır.

İ

iʿānet mī-koned: yardım ider.

İblīs: Şeyṭān.

ʿibretī gīr: bir ʿibret ṭut yaʿnī al.

idbār: idbār dinilen şey.

iḫlāṣ mī-bāyed nuḫust: ibtidā iḫlāṣ gerekdir.

iḥsān nīst: iḥsān u ḫayrı yoḳdur.

bī-iḫtiyār: ṭalebsiz yaʿnī çāre nā-çār.

iḥtiyāṭ: tedārük.

iḫvān-rā: dīn ḳarındāşlarına. İḫvān, hemze'niñ kesriyle iḫve'niñ cemʿidir. Müfredi āḫ'dır ḳarındāş maʿnāsına.

ez-iḳbāl: iḳbālden.

iktifā kon: iktifā eyle yaʿnī ḳanāʿat it.

ʿilāc: muʿālece.

ez-ilāh-ı ḫ^{v}īşten: kendi efendisinden.

illā çār çīz: ancaḳ dört nesne ile mümkindir.

ʿillet-i merdüm: insānıñ ʿilleti.

ʿilm: ʿilm-i Allāh. (Bu ʿilmden murād ʿilm-i tefsīr ü ʿilm-i ḥadīṯ ü ʿilm-i fıḳhdır.)

ʿilm: ʿilm dinilen şey.

ʿilm nīst: ʿilmi yoḳdur.

ez-ʿilm: ʿilmden.

ʿilmī: bir ʿilm.

ʿilm-rā: ʿilme.

ʿilm-rā: ʿilm-i ʿazīze.

iltihāb: parlamaḳ.

īmān: inanmaḳ maʿnāsınadır.Yaʿnī peyġamberiñ şerīʿatini ḳabūl itmekdir.

īmān nīst: īmānı da yoḳdur.

īmān-ı żaʿīf: żaʿīf īmān.

īmān-dār: vaṣf-ı terkībīdir. Īmān-dārende'den muḫaffefdir.

merd-i īmān-dār: īmān ṭutıcı er.

īmān+et: seniñ īmānıñ.

īmen: ḳaydsız.

īmen me-bāş: emīn olma.

īmen me-bāş: emīn ü lā-ubālī olma.

īmenī: emīnlik.

īn: ism-i işāret-i ḳarībdir.

Īn: bunu (yaʿnī cefādan uzaḳlıġı).

Īn: bu (yaʿnī baḫş itdiġiñ şeyden rücūʿ itmek).

Īnhā: bunları.

Īn buved: bu olur.

Īn cihān: bu dünyā.

Īn çār: bu dört nesne.

Īn çār kār: bu dört iş.

Īn çehār: bu dört (aḫlāḳı).

Īn çehār: bu dört (ḫaşleti).

Īn fiʿāl: bu fiʿller.

Īn ḫaşlet: bu ḫūy u meşreb.

Īn heme: bu dört nesne.

Īn heme: bu cümle yaʿnī bu dört şey.

Īn ki: bu (mażmūn) ki.

Īn nefes: bu söz ve kelāmı.

Īn nefs-rā: bu nefs-i bī-meymeneti.

(Īn) nīst: (tilāvet-i Ḳurʾān'ı) yoḳdur.

Īn nükte: bu nükte-i ġarībeyi.

Īn silāḥ: bu dört nesne.

īn ṣıfat: bu ṣıfatı.

Īn süḫan: bu söze.

Īn süḫan: bu sözü.

Īn süḫan-rā: bu sözü.

Īnhā: bunlar yaʿnī meẕkūr beş şey.

z'īn inʿām: bu iḥsāndan.

der-inābet: Ḫudā'ya rücūʿ itmekde.

ʿināyet: ʿanī yaʿnīden maṣdar olup ḳaṣd ve niyyet maʿnāsınadır. Yāḫūd kerem ve iḥsān dimekdir.

inḳıṭāʿ-ı leẕẕetest: leẕẕetiñ inḳıṭāʿıdır yaʿnī nefsi ışlāḥ idüp hevāsını kesmekdir.

inṣāf: ʿadl u inṣāf.

īmān ne-şod: īmānı olmadı.

ʿimāret-rā: ʿimāreti.

İslāmiyān: İslāmī'niñ cemʿidir. Āḫirindeki yā nisbet içündür ādemiyān, ādemī'niñ cemʿi oldıġı gibi.

istiġfār kerd: istiġfār itdi.

istiḫfāf kerd: ḫalḳı istihzā itdi.

istikbār kerd: kibr itdi.

istimāʿ-i ḳavl-i Ḳurʾān: Ḳurʾān-ı Kerīm'iñ ḳavliñi işitmek.

istīze: ʿinād.

istīze: ʿinād u ḫuṣūmet maʿnāsınadır.

istīze koned bā-miḥterān: ziyāde ulu kimseler ile ʿinād eyler.

istīze rūst: ʿinād yüzlüdür yaʿnī yüzsüzdür.

ez-īşān: ol nā-cinslerden.

işti yāḳ-ı Ḥaḳ buved: Ḫudā'nıñ maḥabbeti olur.

ʿitāb-ı dūstān: dostlarıñ ḫiṭābı.

iʿtimādet: seniñ iʿtimādıñ.

iʿzāz-kerden: maṣādır-ı mürekkebedendir. Ḥāṣılı iʿzāz-kerden, ḥürmet itmek.

iʿzāz kon: ikrām it.

Ïzed: kesr-i hemze ve feṭḥ-i zā ile Allāh'ıñ ism-i şerïfidir.

Ïzid: hemze'niñ kesriyle Allāh'ıñ ism-i şerïfidir.

Ïzedeş: Allāh o kimseyi.

Ïzideş: Ḫudā o kimseye.

Ïzideş: Allāhu Teʿālā anı.

iẓhār: āşikār ḳılmaḳ maʿnāsınadır.

ʿizz: ḥürmet ü ʿizzet maʿnāsınadır.

ʿizzet: şeref.

ʿizz ü cāh+et: ʿizz ü cāh+ıñ.

J

der-jende bāş: eski ve yamalı elbise içünde ol.

K

ḳabūl: ḳabūl yaʿnï Ḫudā'nıñ emr ü nehyiñi ḳabūl itmişsin.

kāddü'l-ḥalïm-i yekūn: ḥalïm ve ḫalḳıñ bārın çeküp müteḥammil olmaḳ. (Zïrā kāddü'l-ḥalïm-i yekūn nebïye dinildi yaʿnï ḥalïm ve ḫalḳıñ bārın çeküp müteḥammil olmaḳ ṣıfat-ı enbiyādır ve vefā daḫi böyledir.)

ḳadem: ayaḳ.

der-ḳademhā-yı tu: seniñ ayaḳlarına.

ḳādir: ṣıfat-ı ilāhïdir.

ḳadr-i bï-şumār: ḥisābsız olan şeref.

ḳadr-i ḫod: kendi ḳadr u miḳdārını.

ḳadr-i merdüm-rā: insānıñ ḳadr u ḳıymetiñi.

ḳadr-i tu hem: seniñ ḳadriñi daḫi.

ḳadrï: bir iʿtibārı.

kāfï buved: kifāyet idici olur.

kāfir-i mutlaḳ buved: mutlaḳā kāfirdir.

kāfirï: kāfirsin.

be-kāhed: eksildir.

be-kāhed: eksilür.

ne-kāhed: kāf-ı ʿArabïyle mużāriʿ-i menfïdir ki kāsten maṣdarından eksilmek ve eksitmek maʿnāsına.

kāhel me-bāş: kāhil olma yaʿnï uşanma.

ez-kāhil tenï: kāhil tenlilikden. Kāhil, kāf-ı ʿArabï ve hā-i meftūḥa ile tenbel dimekdir ve tenï'deki yā maṣdariyyet içündür. Kāhil-ten daḫi vaṣf-ı terkïbïdir ki tenbel vücūdlu dimekdir.

kāhilï: ġayretsizlik. Yā[']lar] maṣdariyyet içündür.

kāhilï: tenbellik.

kāhilï-rā: tenbelligi.

zi-ḳāhr-ı Kird-gār: Allāhu Teʿālā'nıñ ḳahr u belāsından.

ḳahreş: [ol Allāh] ḳahrı.

ḳalb: ḳāf'ıñ fetḥi ve lām ile bā'nıñ sükūnuyla geçmez aḳçedir. Nākıd daḫi nāṣır vezni üzerine aḳçeniñ ḳalb olup olmadıġını tecrübe itmege meʾmūr olan ādemdir.

ḳalb-rā: ḳalbi yaʿnī ḳalb olan altunu.

ḳālīn buved: kilīm olur yaʿnī kilimdir.

ḳallāş: naṣṣār vezninde ḫarābātī vü müflis dimekdir.

kām: kāf-ı ʿArabī ile murād maʿnāsınadır.

kām-ı nefs: nefsiñ murādıñı.

kām-ı nefs-i bed: fenā olan nefsiñ murādıñı.

kāmil-ter: ziyāde tāmm.

kāmil mī-şeved: tāmm olur.

kām-rānī: kām-rānī'de olan yā maṣdariyyet içündür. Kām-rān, kāf-ı ʿArābīyle vaṣf-ı terkībīdir ki kām-rānende'den muḫaffefdir. Murād sürücü ve murād itdigini ḥuṣūle getürici dimekdir. El-ḥāṣıl kām-rānī, murād sürücülük.

k'ān: ki ol ḥayāt.

ḳanāʿat:

bā-ḳanāʿat: ḳanāʿat ile.

der-ḳanāʿat: ḳanāʿatde.

ez-ḳanāʿat: ḳanāʿatden.

ḳānīʿ buved: kanāʿat idicidir.

ḳanṭara: ḳāf'ıñ fetḥi ve nūn'uñ sükūnıyla köpri dimekdir.

kār: kāf-ı ʿArabīyle iş maʿnāsınadır.

kār-ı ʿārif: ʿārifiñ işi.

kār-ı ebleh-rā: aḥmaḳ olan kimseniñ işine.

kār-ı ḫ^{v}īş: kendi işiñi.

be-kār-ı ḫ^{v}īş: kendi işiñe.

kār-ı ḫod: kendi işiñi.

kār-ı ḫ^{v}od-rā: kendi işi+ñi.

kār-ı nefs-i bed: fenā olan nefsiñ işi.

kār-ı nīk ü yābed mī-koned: eyü veyāḫūd fenā iş eyler.

kār-ı nīk-merdān: eyü erleriñ işini.

ḳār-ı ū: o kimseniñ işi.

kār fermāyiş: işi aña buyur.

kār kerden: iş işlemek.

kār kon: iş eyle.

kār nīst: işi yoḳdur.

ḳāreş: ol kimseniñ işi.

kāreş: anıñ işi.

kāreş buved: anıñ işi olur ise.

kār-ger: evvelki kāf-ı ʿArabī, ikinci kāf-ı Fārsīdir ki edāt-ı fāʿildir. Āhen-ger'de oldıġı gibi. El-ḥāṣıl kār-ger, iş işleyici ve iş bitürici ve müʾeṯṯir ü teʾṯīr idici maʿnālarınadır.

ez-kārhā: işlerden.

kārī: bir iş.

ḳarīneş: anıñ ḳarīn ü hem-civārı.

ḳaṣd-ı cān-kerd: cānıñ telef olmasına niyyet itdi. Burada ḳaṣd-ı cāndan murād, terk-i zīnet-i dünyādır.

kāşten: ekmek.

ez-ḳaṭʿ-ı raḥm: ḳaṭʿ-ı raḥmıñdan.

ḳatīl: maḳtūl.

ḳātilend: ḳātillerdir.

ḳātilest: ḳātildir.

ḳavl: kelām maʿnāsınadır.

ḳavl-i Ḥaḳḳ-rā: Ḥaḳḳ'ıñ ḳavliñi.

ḳavl-i ū-rā: anıñ ḳavliñi.

ḳavl-i ū: zīrā anıñ sözi.

ez-ḳavl-i muḫālif: muḫālif olan ḳavlden.

ḳavm-i Ād: Hūd ʿaleyhi's-selāmıñ ḳavmidir.

ḳavm-i Ād-rā: ḳavm-i Ād içün.

ḳay koned: ḳay ider.

ḳayyūm: teşdīdle ḳāʾim-i bi-nefsihi dimekdir.

ḳażā-ı refte-rā: gitmiş olan ḳażāyı.

ḳażā-rā: ḳażāyı.

der-ḳażā-yı āsumānī: āsumāna mensūb olan ḳażā ḥaḳḳında.

ḳāżī şeved: ḳażā vü ḥükm idici olur.

kāẕib-i bedbaḫt-rā: fenā ṭāliʿlü olan yalancınıñ.

kāẕibeş: anı yalancı.

ked-ḫüdā-yı ḫāne-i merdüm: ḫalḳıñ ḫānesiniñ ked-ḫüdāsı.

kef: ʿArabīdir el ayası maʿnāsına.

der-kef: der-kef'de olan der edāt-ı ẓarfdır ki +de maʿnāsını ifāde ider. ʿArabīde fī gibi.

der-kef: eliñde.

kelām: sözü.

kem: kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle eksik maʿnāsınadır.

kem: az.

kem: kāf-ı ʿArabīniñ fetḥ-ile az dimekdir.

kem: kāf-ı ʿArabī'niñ fetḥiyle eksik ve az maʿnāsınadır.

kem āyed: az gelür.

kem beḳā: ṣebātı az.

kem buved: az olur yaʿnī hīç olmaz.

kem gūy: az söyle yaʿnī hīç söyleme.

kem koned: az ider.

kem nümāy: az göster.

kemāl: kemāl.

kemāl: mahāreti.

kemāl-i niʿmet est: niʿmetiñ kāmil olmasıdır.

kemālāt: kemāller.

kemālī: kemāllik.

ez-kemān: yaydan.

kemḫā: kesr-i kāf-ıʿArabīyle maẕrūf ḳumaşdır. Ammā Türkīde kāfʾıñ fetḥasıyla istiʿmāl olunur. Kemḫā ve naḫ ḥarīrden ṭoḳunmuş şeye dirler.

kem gerd: az dolan.

kem güy: az söyle.

kem ḫor: az ye.

kem nişīn: az otur.

kem resed: az irişür.

kem-terek: ziyāde az.

kemter: ḳalīl.

kemīn: kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle puşuya gizlenmiş ʿaskerdir.

kem ne-bāşed: az olmaz yaʿnī eksik itmez.

kem ne-bāşed ez-ḥarīf: muṣāḥib u dostundan eksik olmaz yaʿnī yoldāşından aşaġı ḳalmaz.

kem-ter buved: az olur.

kem-ter ez-gāv u ḫarest: belki öküz ve eşekden ziyāde alçaḳdır.

kemter nevāz: ziyāde az oḫşa yaʿnī rıfḳla muʿāmele itme.

kem-ter resān: az irişdir.

kem-ter sitīz: az ʿinād it yaʿnī hīç itme.

kem zened: az ura.

ender-kenār: ḳucaġında.

ez-kerāmethā-yı ḥaḳ est: Allāhʾıñ ḳula kerāmetlerindendir.

kerān: Kerān, kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle kenār ü nihāyet ve ṣoñ maʿnālarınadır.

kerān: kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle kenār maʿnāsınadır.

ber-kerān: kenār üzere.

kerd: Kāf-ı ʿArabīniñ fetḥiyle fiʿl-i māżīdir. Maṣdarı kerdendir. Eylemek ve itmek maʿnālarınadır.

kerd: fiʿl-i māżīdir. İtdi dimekdir. Fiʿl-i mażīniñ müfred-i ġāʾibine ʿalāmet bā, dāl olur yāḫūd tā olur. Kerd, reft gibi. Eger bu ʿalāmetler bulunur ise biline ki o kelime fiʿl-i māżīdir, ve illā degil.

kerd: fiʿl-i māżī-i müfred-i ġāʾibdir. Maʿnāsı itdi ve eyledi dimekdir.

kerd: eyledi.

kerd fāş: fāş itdi.

kerd fāş: fāş itdi yaʿnī söyledi.

kerde: māżī-i menḳūldür ki itmiş dimekdir.

kerdeʾ: itmişsin.

kerde besī: çoḳ itmişizdir.

kerded: olur.

ne-kerded: olmaz.

kerded: olur.

kerded: ola.

kerded ābād: maʿmūr olur.

kerded bedīd: ẓāhir olur.

kerded ḫᵛār: ḥaḳīr ü ẕelīl olur.

kerded muʿteber: muʿteber olur.

kerded siyāh: siyāh olur.

mī-kerded ḳarīb: yaḳīn olur.

ne-kerded pīş ü pes: ilerü ve girü olmaz.

kerden: itmek.

kerdend: eyleyeler.

kerdend: olurlar.

nā-kerden: itmemek.

kerdest: itmişdir.

kerdī: olasın.

kerdī: ḳāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle mużāriʿ-i muḫāṭabdır şodi maʿnāsına.

kerdī: olursın.

kerem: luṭf u iḥsān

kerkes: kerkes'de olan kāflar, kāf-ı ʿArabī olup aṭlas vezninde her ikisiniñ fetḥasıyla Türkīde aḳbaba dinilen ḳuşuñ ismidir.

kes: kimse dimekdir.

kes: kimseniñ.

kes: kimseye.

kes: kimse.

kes-rā: kimseye.

bā-kes: kimseye.

kesī: bir kimse.

ber-kesī: bir kimseye.

ez-kesī: bir kimseden.

kesī-rā: bir kimseye.

ez-kesī: bir kimseden.

pīş-i kesī: bir kimseniñ yanında.

keslān: keslān ʿaṭşān vezni üzerine ṣıfat-ı müşebbehedir ki işe üşenici dimekdir.

keslān buved: üşenici ola.

kes-rā: kes, kişi ve kimse dimekdir. Rā, ḥarf-i taḫṣīṣdir.

keş: çek.

ber-keş: çek çıḳar.

keşed: çeker.

mī-keşed: çeker.

mī-keşī: çekersin.

ne-keşed bār: ne yük çeker.

keşīden: çekmek.

der-me-keş: çekme yaʿnī nūş itme.

ber-keşīḍ: ber-keşīḍ'de olan ber, birḳaç maʿnāya gelir ise de istiʿlā içündür. Keşīḍ, fiʿl-i mażī-i müṯbetdir. Bu daḫi altı ṣīġadır. Kerd gibi. Māżī-i menfī de altı ṣīġadır. Ne-kerd gibi.

der-keşīd: der-keşīd'de olan der teʾkīd içündür. Ve keşīd, fiʿl-i māżīdir. Keşīden maṣdarından çekmek maʿnāsınadır.

keşt: oldı.

keşt: kāf-ı ʿArabī ile oldı dimekdir.

keşt īmen: emīn oldu.

keşt maḳbūl: maḳbūl oldu.

ez-ser-keşī: başçekicilikden.

kevden: kāf-ı ʿArabīniñ fetḥi ve vāv'ıñ sükūnu ve dāl'ıñ fetḥiyle aḥmaḳ dimekdir.

be-her kevden: her aḥmaġa.

key: ḳaçan dimekdir.

key: ḳaçan ve naṣıl.

key bāşed durust: ḳaçan ṭoġru olur yaʿnī olmaz.

key buved: ḳaçan olur yaʿnī olmaz.

key buved ez-muḳbilān: ḳaçan iḳbāl u taliʿli olan kimselerden olur yaʿnī olmaz.

key ḥalāvet yābed: ḳaçan leẕẕet ü ḥalāvet bulur yaʿnī bulmaz.

key hevā-yı merkeb ü zīnet buved: ḳaçan saña hevā-yı merkeb ü zīnet olur yaʿnī olmaz.

key koned: ḳaçan eyler yaʿnī idebilmez.

key koned: ḳaçan eyler yaʿnī eylemez.

key reved: ḳaçan gider yaʿnī gidemez.

key şeved: ḳaçan olur yaʿnī olmaz.

Keyḫüsrev: key, ulu dimekdir. Ḫüsrev, meşhūr bir pādişāh olup pek ziyāde māl-dār imiş Cemşīd gibi.

çü Keyḫüsrev: Keyḫüsrev gibi.

key resed: ḳaçan irişür yaʿnī irişmez.

kez berāy-ı nefs-i zār : kez berāy-ı nefs-i rāz, ki iñleyici olan nefs içün yaʿnī nefs-i emmāreniñ hevāsına tābiʿ olmaḳ içün.

k'ez çünīn mekkāre: ki buncılayın ḥīle idici zenden.

kez heme: ki cümlesinden.

kez pā: ki ayaḳdan.

kez pey-i cehlend: cehlleri içün.

kez pey-i ū: ki anuñçün.

k'ez ū: ki añdan.

k'ez pey-i ū: ki anıñ arḳasından yaʿnī vefātından ṣoñra.

kezẕābest: yalancıdır.

ḳıṭār: ḳāf'ıñ kesriyle nesaḳ-ı vāḥid üzere dizilmiş develer ve sā'ir ḥayvān dizisi dimekdir.

ki: kim.

ki: kim ki. Ki ism-i istifhāmdır, kim ki maʿnāsına.

ki hest ez-mürdegān: zīrā öyle kimse ölmüşlerdendir yaʿnī ölü ḥükmündedir.

ki kerdī: ki olasın.

ki ū: zīrā eyü nāmlılıḳ ḳaydında olan kimse.

ki ū: ki o düşmen.

ki yābed ḥayāt: ḳaçan ḥayāt bulur yaʿnī bulmaz.

ki zinde ne-b'ved ū: zīrā ol kimse diri olmaz.

ez-kibr: kibrden.

ez-kibr: kibr ü ġurūrdan.

kifāyet: ʿArabī'dir yetmek maʿnāsına.

kilīd-i cennet est: cennetiñ kilīdidir. Yaʿnī anaḫtarıdır. Kilīd-i cennetden daḫi murād dost-ı Ḫudā'dır.

k'īn: ki bu tevāżuʿ.

k'īn: zīrā bu merḥamet.

k'īn naṣāyiḥ-rā: ki bu naṣīḥatleri.

kīne der-sīne medār: sīneñde kīn ü ʿadāvet ṭutma.

kirāst: kimiñ içündür.

kirbās: kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle pamuḳ ve kettāndan olan bezdir.

kirdār: kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle ʿādet idüp işlenen iş dimekdir.

kirdār-ı nikū: ʿamel-i ṣāliḥi. Kirdār, kāf-ı ʿArabī'niñ kesriyle fiʿl ü ʿamel maʿnāsınadır. Nikū daḫi nūn'uñ kesri ve kāf-ı ʿArabiyye ile eyü dimekdir. Kirdār-ı nikū, terkīb-i tavṣīfīdir ki eyü olan ʿamel dimekdir.

Kird-gār: Allāhu Teʿālā ḥażretleri.

kirmān: kirmiñ cemʿidir. Kāf-ı ʿArabīniñ kesriyle et içinde olan ḳurda dirler. Āḫirinde elif ve nūn edāt-ı cemʿdir.

kīst: kimdir yaʿnī kim vardır.

kisvet-i nīkū: eyü olan libās.

kisvetī: bir libās.

ez-kiẕb: kiẕbden.

kon: emr-i ḥāżırdır. Eyle maʿnāsına.

be-der kon: ṭaşra eyle yaʿnī çıḳar.

kon: eyle.

kon kār ey piser: ey oġul! İş eyle yaʿnī mücāhede üzere ol.

me-kon: itme.

me-kon: eyleme.

mī-kon müdām: dāʾimī eyle.

mī- konī: eylersen.

koned: Koned kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla mużāriʿdir. Kerden maṣdarından işlemek ve eylemek maʿnāsına. Mużāriʿinde rā yerine nūn getirüp koned dirler.

koned: fiʿl-i mużāriʿdir. Kerden maṣdarından itmek dimekdir.

koned: eyler.

koned: eyleye.

koned: ider.

koned: o kimse eyler.

koned fāş: āşikār ü neşr ider ise.

me-kon: itme.

me-kon kār: iş eyleme.

me-kon meyl: meyl ü maḥabbet itme.

mī-koned: ider ise.

mī-koned: fiʿl-i mużāriʿdir. Eyler dimekdir.

mī-koned: murūr itdi.

mī-koned: ider.

mī-koned: eyler.

mī-koned isrāf: isrāf eyler.

nekned ḳabūl: ḳabūl itmez ise.

konend: iderler.

konī: eylersin.

koşī: kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki koşten maṣdarından öldürmek maʿnāsına ḳatl gibi.

koşt: koşt, öldü.

koşten: kāf-ı Aʿrabī'niñ żammıyla maṣdardır. Ḳatl itmek maʿnāsınadır ki söndürmekden kināyetdir.

tevān koşten: ḳatl itmek mümkindir yaʿnī söndürmek olur.

u koşt: ve öldü.

k'ū: ki o zengin.

Ḳur'ān:

zi-Ḳur'ān: Kurʾān'dan

ḳurb-ı Ḥaḳ-rā: Ḥaḳḳ'ıñ ḳurbuna.

ḳurb-ı īn dergāh-cūy: bu dergāhıñ ḳurbunu isteyici ol. Yaʿnī Ḫudā'ya ḳarīb olmaġa çalış.

ḳurb-ı sulṭān: pādişāha yaḳīnlik.

ḳurbet-i sulṭān: (dört nesneden evvelkisi) pādişāhlara yaḳīn olmaḳ(dır.)

kūre: kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla ocaḳdır.

ḳuvvetī: bir ḳuvvet.

kūb: kūb emrdir. Döveñ maʿnāsına maṣdarı kūften'dir.

kücā: ḳanda.

kücā muḥkem buved: ḳanda muḥkem ü ḳavī olur yaʿnī olmaz.

kücā yābed emān: nerede emān bulur yaʿnī bulmaz.

kūdek: kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla çocuḳ maʿnāsınadır.

(Ey piser kūdek) ne': ***Ne'*** deki hemze ḫiṭāb içündür. ***Ne***, ḥarf-i nefydir yoḳ maʿnāsına. İmdi ***ne'***, nīstī maʿnāsınadır ki sen degilsin dimekdir.

kūş: çalış. Kūş, kāf-ı ʿArabīyle emr-i ḥāżırdır kūşīden maṣdarından çalışmaḳ maʿnāsına.

kūş: kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla fiʿl-i emrdir. Kūşīden maṣdarından çalışmaḳ maʿnāsına.

kūş: imdi çalış.

kūş: çalış.

kūşişī: Kūşiş, ism-i maṣdardır. Çalışmaḳ maʿnāsına. Āḫirindeki yā vaḥdet içündür.

kūşişī: saʿy ü iḳdām idiş. Kūşişī'de olan yā zāʾid olup ikmāl-i vezn içün gelmişdir. Kūşiş, kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla ism-i maṣdardır saʿy u ikdām itmek maʿnāsına.

kūşişī kon pes: imdi bir saʿy u ġayret ile dimekdir ki taḳdīri pes kūşişī kon'dur. Li-ecli'l-vezn pes muʾaḫḫar gelmişdir.

ḳūt: ʿArabīdir, rızḳ maʿnāsına; hem daḫi dimekdir. Ḳūt daḫi ḳāfʾıñ żammı ve vāv ile tāʾnıñ sükūnuyla azıḳ maʿnāsınadır ki cemʿi aḳvāt gelür.

ḳūt: ḳāfʾıñ żammıyla azıḳ maʿnāsınadır.

ḳūt: ḳāfʾıñ żammıyla rızḳ maʿnāsınadır.

ḳūt-ı ʿaḳārib mī-koned: ʿaḳreblere nafaḳa ider.

ḳūt-ı bendegān: Ḳūt, ḳāfʾıñ żammıyla azıḳ maʿnāsınadır. Bendegān, bendeʾniñ cemʿidir ve bendeniñ āḫirinde olan hā-i resmiyye, ḳāf-ı Fārsīye tebdīl olunmuşdur ve terkīb-i iżāfīdir.

ḳūt-i ḥelāl: ḥelāl olan azıḳ.

kūteh-dār: ḳışa ṭut yaʿnī çek.

ḳūteş: ol kimseniñ rızḳ ve azıġıñı.

L

lā-cerem: lā-şek ve lā-şübhe.

lāġar: ġaynʾıñ fetḥi ve rāʾnıñ sükūnıyla żaʿīf maʿnāsınadır.

lāġar u zār u żaʿīf: lāġar u żaʿīf ve egleyici.

laḫn: fetḥ-i lām ve sükūn-ı ḥā ve nūn ile sehv ve ḫaṭā itmek maʿnāsınadır.

laʿnet me-kon: laʿnet itme.

lāşe-i dārī: bir cīfe ṭutarsın. Lāşeden murād vücūddur. Āḫirindeki hemze yā-i vaḥdet içündür.

lāyıḳ u erzende nīst: lāyıḳ ve erzende degildir.

leb: dudaġıñı.

bā-leb: ṭudaġıña.

leb-i nān: terḳīb-i iżāfīdir. Lākin faṭīr ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki nān mevṣūf, faṭīr anıñ ṣıfatıdır. [Bu beytde] leb-i nān-ı faṭīrden murād ḳalīlüʾl-māye olan şeydir.

leb-i nān-ı faṭīr: māyesiz olan etmegiñ kenārıñı.

lecāc: Lecāc, fetḥ-i lām ile ʿArabīʾdir ḫuṣūmet maʿnāsına.

ez-lecāc: ḫuṣūmetden.

lecūcī: mübālaġa ile ḫuṣūmet idicilik.

ṭā leb: tudaġıña ḳadar. Yaʿnī kināye vü mübālaġadır çoḳ yemekden.

leked: Leked, lām ile kāf-ı ʿArabīniñ fetḥaları ve dālʾıñ sükūnıyla depme maʿnāsınadır.

bā-leked: depme ile.

lengī: lāmʾıñ fetḥiyle aḳsaḳlıḳ ve ṭopallıḳ maʿnāsınadır. Zīrā āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür tengī gibi.

lerzān buved: titreyici olur.

bā-leşkerī: ʾde olan yā, zāʾide ve bā, ḥarf-i ṣıladır. Ḥāṣılı bā-leşkerī, ʿaskere.

der-pey-i leẕẕāt-ı nefsānī: leẕẕāt-ı nefsāniyyeniñ ardıñda.

leẕẕet-i ʿömr: ʿömrüñ leẕẕeti.

libās: urba.

libās-ı fāḫiret: seniñ fāḫir olan libāsını.

ez-libās: melbūsātdan.

līk: ammā.

līk: lākin.

liḳā-yı Ḥaḳ buved: mülāḳāt-ı Ḫudā'dır.

līkin: lākin.

loḳmahā-yı çerb ü şīrīn: semiz ve ṭatlı olan loḳmalar.

Loḳma'i: Loḳma'i'deki hemze vaḥdet içündür. Loḳma, żamm-ı lām ile bir cins ṭaʿāma dirler.

Lūṭ: Ḥażret-i İbrāhīm'iñ birāder-zādesidir.

luṭf: ṭuḥfe ve hediye ve rıfḳla muʿāmele itmek maʿnālarınadır.

luṭf u iḥsān mī-koned: luṭf u iḥsān eyler.

M

maġrūr me-kerd: ġurūr itme. Yaʿnī aldanma.

der-maḥabbet: maḥabbetde.

maḥall-i intiḳām-est: maḥall-i öc ve dūzaḫdadır.

maḥbūs-dār: maḥbūs ṭut yaʿnī aġzını açup söyleme.

maḫdūmī ki: bir oġul ki.

māhī: yā-i aṣliyye ile balıḳ dimekdir.

maḥrem mī-şeved: maḥrem-i ilāhī olur yaʿnī vāḳıf-ı esrār-ı Ḫudā olur.

maḥrem şeved: maḥrem olur yaʿnī ol kimse vāḳıf-ı esrār-ı ḥaḳīḳī olur.

mā'ide: ṭaʿām.

În maḳām: bu maḳāmı

maḳbūl-i Ḫudā: Allāh'ıñ maḳbūlu.

maḳhūr-ı ḳahr-ı ḳāhirest: ḳahr idiciniñ ḳahrınıñ maḳhūrıdır.

maḳhūr kerd: maḳhūr u maġlūb itdi.

bā-maḳṣūd-ı ḫod: kendi murād u maḳṣūdına.

makūle: cins ü ḥūy-ı ḥūb.

māl-ı cihān: dünyānıñ mālı.

bā-māl u zer: māl ve altun ile.

ber-māl u cān: māl ve cān üzerine.

māl u evlādet: seniñ māl ve evlādıñ.

māl u zer: māl ve altunu.

māl u zer dihed: māl ve altun virir.

māl-ı dünyā: dünyānıñ mālıñı.

mālik: sulṭān yaʿnī Ḥaḳḳ Teʿālā ḥażretleri.

mām: vālide dimekdir.

maʿnā-ı tefrīd: tefrīdiñ maʿnāsını.

be-maʿnā: maʿnāda yaʿnī ḥaḳīḳatde.

be-maʿnā: maʿnāda.

māned: beñzer.

māned: ḳaldı.

māned muḳīm: ol kimse ebedī vü dāʾimī ḳalur.

māned tenhā: yalñız ḳaldı.

be-māned: ḳalur.

mānend: çün gibi edāt-ı teşbīhdir ve veş daḫi böyledir.

mānend me-kes: seniñ gibi.

mānend-i murġān: ḳuşlar gibi.

be-mānī: ḳalursuñ dimekdir ki mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı māndendir.

mār-ı münaḳḳaş: terkīb-i tavṣīfīdir.

mā-rā: bize.

maʿrifet: maʿrifet-i İlāhiyye.

maʿrifet: maʿrifetu'- llāh.

maʿrifet baḫşed Ḫudāy: Allāhu Teʿālā ʿirfān-ı Muḥammedī baġışlar.

maʿrifet dārī: maʿrifet ṭutar iseñ yaʿnī Ḥaḳḳ'dan āgāh iseñ.

maʿṣiyet-rā: günāhı.

maṭʿūn şeved: taʿyīb olunmuş olur.

meʾāb: maḥall. Meʾāb, bir nesneniñ dāʾimā ricʿat u ʿavdet idüp ḳarār u temkīn itdigi maḥalldir.

me-bor: bā-i ʿArabīyyeniñ żammiyle nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı borīden'dir. Kesmek maʿnāsına.

me-bor ez-dūstān: dostlardan kesilme.

meʾcūr: meʾcūruñ daḫi maʿnāsı kendi fiʿline muḳābil ecr ü mükāfāta nāʾil olmuş olur dimekdir.

me-cū ez-zişt rū: çirkīn yüzlü kimseden arama.

me-cūy: isteme.

me-dār: ṭutma.

ber-medār: ḳaldırma.

der-mecālis: meclislerde.

meder: yaratma yaʿnī ḫalḳıñ gizli olan ʿaybıñı ifşā itme.

megẕār: terk itme.

megẕerān: Me-güẕerān, nehy-i ḥāżırdır kāf-ı Fārsīniñ żammıyla. (Lākin burada li-ecli'l-vezn sākin oḳumaḳ lāzımdır.) Maṣdarı güẕerānīden'dir. Geçürmek maʿnāsınadır ki müteʿaddīdir.

mehār: Mehār, feṯḥ-i mīm ile Fārsīdir yular ve burunduruḳ maʿnāsına.

mehcūr: mīm'iñ feṯḥiyle biriniñ dostluġundan veyā ülfetinden veyā görüşmesinden kesilüp metrūk olmaḳ maʿnāsınadır.

mehcūr-bāş: metrūk u baʿīd ol.

mehcūr-dār: mefrūḳ ṭut yaʿnī ayrılmış ṭut.

mehd: feṯḥ-i mīm ile beşik maʿnāsınadır. Fārsīce gehvāre dirler.

me-kes: mīm'iñ ve kāf'ıñ feṯḥalarıyla seniñ maʿnāsınadır.

der-me-keş: çekme yaʿnī nūş itme.

me-kon: it-me.

me-kon bā-ū rücūʿ: aña rücūʿ itme yaʿnī hibe itdigiñ şeyden dönme.

me-kon bāzī: oyun eyleme yaʿnī ülfet ü maḥabbet itme.

me-kon kār: iş işleme.

me-kon pest: aşaġı itme.

mekkāre: Mekkāre mīm'iñ fetḥi ve kāf'ıñ teşdīdiyle ʿArabī'dir ziyāde mekr ü ḥīle idici maʿnāsına ve fi'l-meṣel ṣamān altından ṣu yüridici dimekdir.

ez-mekr-i Ḥaḳ ger īmenī: eger Allāh'ıñ mekr ü ḥīlesinden emīn ü bī-ḳayd iseñ.

ez-mekr-i vey: şeyṭānıñ mekr ü ḥīlesinden.

mekr ü şīve: ḥīle ve cilve.

der-melāmet: melāmetde yaʿnī ʿitāb ve ser-zeniş itmekde. El-ḥāṣıl azarlamaḳda dimekdir.

ez-melāmet: rüsvāylıḳdan.

melik: lām'ıñ kesriyle pādişāhlıḳdır.

melūl: uṣanmış.

melūl: uṣanmış ve cānı ṣıḳılmış olan insāna dinilür.

ez-menāhī: cümle menāhīden.

me-mān: Me-mān veyāḫūd ne-mān ikisi de cāʾizdir. Ve kelimesi nehy-i ḥāżırdır. Mānden maṣdarından ḳalmaḳ maʿnāsına.

me-mān ez-dīgerān: ġayrılardan geri ḳalma.

menām: nevm maʿnāsınadır ki uyḳu dimekdir.

men: ben.

ez-men: benden.

men daḳḳa duḳkadır: yaʿnī bir insān itdigiñi nesneye göre bulur, gerek ḫayr ve gerek şer.

menger (me+niger): nehy-i ḥāżırdır. Aṣlı nigerdir. Nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīniñ fetḥiyle. Velākin burada vezn-i şiʿr ve selāmet içün nūn'uñ kesresi ḥaẕf olunup menger oḳunur. Maṣdarı nigerīstendir. İntiẓār ü iltifāt maʿnāsına. Ḥāṣılı menger baḳma yaʿnī iltifāt itme.

menzil-i ū: anıñ mekānı.

menzilet: maḥalliñ. Burada menzilden murād cennetdir.

mer baḫīlān-rā: baḫīlleriñ.

mer ḫıredmendān-ı ʿālem-rā: dünyānıñ ʿāḳil ü ʿālimleri içün.

mer münāfiḳ-rā: münāfıḳı. Mer, zāʾiddir.

merd-rā: insānı.

meru-rā: aña.

mer-tu-rā: seni.

mer tu-rā: saña.

mer tu-rā: taḥḳīk saña.

mer tu-rā: saña dimekdir ki mer teʾkīd olup ikmāl-i vezn içün gelmişdir.

mer tu-rā ḫᵛārī be-rūy: seniñ yüzüne ḥaḳīrliḳ.

mer ū-rā: mer ū-rā'da mer zā'iddir. Ū, żamīrdir. Rā, ḥarf-i ṣıladır.

mer-ve-rā: mīm'iñ ve vāv'ıñ fetḥalarıyla mer -ū-rā'dır ki mer ʿalāmet-i mefʿūl olan rā'yı teʾkīddir.

merd: er dimekdir.

merd: er yaʿnī insān.

merd: insān.

merd: insān-ı ḥaḳīḳī.

merd: insān olan kimse.

merd: merd-i ḥaḳīḳī.

merd-i aṣīl: fażīlet ṣāḥibi er.

merd-i bī-ḫidmet: ḫidmetsiz olan kimse.

merd-i faḳīr: faḳīr olan kimse.

merd-i īmān-dār: īmān ṭutıcı er.

merd-i nā-dān-rā: cāhil olan insāna.

merd-i nā-ḫᵛānde: oḳunmamış olan insān yaʿnī daʿvet olunmamış insān.

merd-i reh-rā: ṭarīḳ-i müstaḳīme sülūk iden kimse içün.

merd-i reh: yoluñ eri yaʿnī Ḫudā'nıñ yoluna sülūk iden kimsedir.

merd-i reh: ṭarīḳ-i müstaḳīme sülūk iden kimse.

merd-i reh-rā: yola sülūk iden kimse içün.

merd-i reh-rā: sālik-i rāh-ı Ḫudā'ya.

merd-rā: insān içün.

merd-rā: insāna.

ez-merdān-ı Ḥaḳ: Ḥaḳḳ'ıñ merdlerinden.

merdüm: insān.

merdüm-rā: nāssa.

der-merdümī: ādemlikde yaʿnī insāniyyetde.

ez-merdüm: nāsdan.

merdüm-i bed-ḫū: kötü ḫūylu olan ādem.

merdüm mī-şeved: ādem olur.

bā-merdüm: ḫalḳ+a dimekdir ki bā ḥarf-i ṣıladır.

bā-merdüm: ḫalḳa.

bā-merdüm: nās ile.

ez-merdüm: ḫalḳdan.

merdümān: ādemler.

merdümī: ādemlik. Merdümī'den de murād insāniyyetdir.

merhem āmed: ʿilāc geldi.

merverā: aṣlında mer ū-rā'dır. Mer taḫḳīḳ maʿnāsınadır. Ū ẓamīr-i münfaṣıldır. Taḫfīf içün elifi ḥaẕf olunup merve-rā olmuşdur. Rā, ḥarf-i ṣıladır.

merkeb me-tāz: merkeb sürme.

merve-rā: aña yaʿnī ol pād-şāha.

mesrūr-bāş: mesrūr ol.

mestāy (me+sitāy): medḥ ü ṣenā itme.

meşġūl-bāş: meşġūl ol.

meşhūr-bāş: meşhūr ol.

meşhūr bāş: meşhūr ol yaʿnī efvāh-ı nāsda ḫayr ile yād ol dimekdir.

meşmer: Me-şumer, iki mīm'iñ fethi ve şīn'iñ żammıyla nehy-i ḥāżırdır. Lākin burada li-ecli'l-vezn şīn'iñ żammesi iskān olunur.

meşveret: söyleşmek.

meşveret: meşveret.

bā-metāʿ-ı īn cihān: bu dünyānıñ metāʿ vü zīnetiyle.

zi-mevcūdāt: mevcūdātdan.

mevcūd-nīz: daḫi mevcūd.

mevʿiẓet: vaʿẓ u naṣīḥati. Mevʿiẓet kelimesinde olan tāʾ, ṭavīl-i ʿArabīden Fārsīye naḳl içündür. Yoḫsa tāʾ-ı ḫiṭāb degildir.

mevṣūf bāş: vaṣıflanmış ol.

meyāmūz: āmūḫten maṣdarından nehy-i ḥāżırdır, ögretme maʿnāsına.

meyār: nehy-i ḥāżırdır. Aṣlı, ārādır. Baʿd ez-īn mīm-i nāfiyeniñ duḫūli ḥīninde hemze yā'ya ḳalb olunup mey-ārā olmuşdur. Ve maṣdarı ārāsten'dir. Tezyīn itmek maʿnāsına. Ḥāṣılı mey-ārā, tezyīn itme.

meyl-i bed-kārī me-kon: fenā işlilik meyl ü efkārıñı eyleme.

meyl-i dil-rā: ḳalbiñ meyl ü maḥabbetiñi.

meyl-i ḫorden-i ū ḳay koned: o ḳayı yemege ḳaçan meyl ider yaʿnī itmez.

meyl-i ū: o kimseniñ meyli.

meʾyūs-dār: nā-ümīd ṭut.

meḥāzāt[269]**:** mīm'iñ feṭḥiyle ḳarşulayup muḳābil olmaḳ maʿnāsınadır. **ez-her meze:** her leẕẕet ve dad ve çeşnīden.

mī-āyed: gelür.

mī-bāyed āverden be-cāy: yerine getürmek gerekdir.

mī-bāyed āverden ṭaʿām: ṭaʿām getürmek gerekdir.

mī-bāyed nihāden: ḳomaḳ gerek.

mi-ber: iletme yaʿnī başma.

mī-dān ki: bil ki.

mī-dihed: virir.

mī-ḫᵛāhed ki bāşed der-emān: Mī-ḫᵛāhed ki bāşed der-emān ʿibāresiniñ aṣlı mī-ḫᵛāhed bāşīden ki der-emān dimekdir. El-ḥāṣıl mī-ḫᵛāhed bāşed ki der-emān, emn [ü] emān içünde ki olmaḳ ister yaʿnī merḥamet ṭalep ider ise.

mī-koned: eyler.

mī-koned menʿ-i zekāt: zekātı menʿ eyler yaʿnī fuḳarāya virmez.

mī-şeved: olur.

---

[269] Sözcüğün aslı "muḥāzāt"tır lakin şârih "meḥāzāt" şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple metinde bu okuyuş şekli tercih edilmiştir.

mī-yābed necāt: ḫalāṣ bulur.

mihmān: mihmān daḫi mīm'iñ kesriyle müsāfir dimekdir. Yā ile mīhmān daḫi cāʾizdir.

mihmān: mīm'iñ kesri ve hā'nıñ sükūnuyla müsāfir dimekdir ki lisān-ı Türkīde ḳonuḳ taʿbīr olunur.

mihmān ve mīhmān: Mihmān ve mīhmān yā ile ve yā'sız müsāfir maʿnāsınadır.

mīhmān: müsāfir.

mihmānet: seniñ müsāfiriñ.

mihmān şeved: müsāfir olur.

mihmān-ı kesī nā- ḫᵛānde şod: daʿvet olunmamış olan bir kimseniñ müsāfiri oldu.

mihmān-rā: müsāfiri.

mihmān-rā: müsāfire.

ez-mihmān: müsāfirden.

miḫnet-i imrūz-rā: bugünüñ meşaḳḳatini.

mihr ü vefā: mihr ve vefā yaʿnī maḥabbetu'llāh ve vefā ṣāḥibi.

mihr-bān: maḥabbetli.

mihrī ki: bir maḥabbet ki.

mihterān:

bā-mihterān: kübrā ile.

mihterī: ululuḳ.

minen: minen, minnetiñ cemʿidir. Minnet daḫi iḥsān maʿnāsınadır. Bu ise ancaḳ Allāhu Teʿālā'ya maḫṣūṣdur.

bī-minnet: başına ḳaḳmaḳsızın.

miʿrāc: kesr-i mīm ile nerd-bān. Peyġamber ʿaleyhi's-selāmıñ leyle-i maʿhūdede ḥużūr-ı Ḫallāḳ-ı vaḥīde çıḳmaḳdan ʿibāret olan muʿcize-i kübrāsıdır.

be-mīred: ölür.

miskīn buved: żaʿīf olur.

miskīnī ki: bir faḳīr ki.

miyān: bel.

miyān: Miyān, mīm'iñ kesriyle bel ve orta maʿnāsınadır.

der-miyān-ı ḫalḳ: ḫalḳıñ arasında.

ez-miyān: belinden.

miyān-ı şān: terkīb-i iżāfīdir. Miyān, mużāf; şān, mużāfun ileyhdir ve mużāfıñ āḫiri meksūrdur.

der-miyān: ortada.

der-miyān-ı dūstān: terkīb-i iżāfīdir. Miyān mużāf, dūstān mużāfun ileyhdir. Miyān, orta ve ara maʿnāsınadır. Dūstān, dostuñ cemʿidir. Ḥāṣılı der-miyān-ı dūstān, dostlarıñ arasında.

der-miyān-ı ḫalḳ: ḫalḳıñ arasında.

der-miyāneş: ol kimseniñ kemeriñde.

mīz-bān: Mīz, mīm'iñ kesriyle ḳonaḳ dimekdir. Bān, edāt-ı ṣāḥibiyyetdir. Mend gibi ki ḫūş-mend ʿaḳl ṣāḥibi; mīz-bān, ḫāne ṣāḥibi dimekdir.

muḥālāt: mīm'iñ żammıyla muḥāl'iñ cemʿidir. Muḥāl, ḫāricde vücūdu mümteniʿ ü müteaẕẕir olan nesnedir.

ez-muḥālātest: muḥāllerdendir.

meḥāzāt [muḥāzāt]: mīm'iñ fetḥiyle ḳarşulayup muḳābil olmaḳ maʿnāsınadır. [Sözcüğün aslı "muḥāzāt"tır lakin şârih şerh ederken "meḥāzāt" şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple metinde "meḥāzāt" şekli tercih edilmiştir.]

bā-muḥibbān: 'da olan bā muṣāḥabet içündür. Muḥibbān daḫi muḥibbiñ cemʿidir. Ḥāṣılı bā-muḥibbān, aḥbāblar ile.

bā-muḥibbān: muḥibler ve dostlar ile.

mun'ām nümāyed: munʿam u devletlü gösterir.

murād-ı ḫod: kendiniñ murādıñı.

ber-murād-ı nefs reften: nefsiñ murād u hevāsına gitmek.

murdār: lāşe vü cīfe maʿnāsınadır.

ez-murdār: murdārdan.

īn murdār-rā: bu murdār dünyāyı.

murġ: ḳuş maʿnāsınadır.

murġ-ı nā-murād: bī-tāliʿ ü bī-baḫt olan ḳuş.

murġī: murġī'de olan yā gerek vaḥdet ve gerek zā'ide olsun her ikisi ṣaḥīḥdir.

Muṣṭafāst: ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem efendimizdir.

muḳbilān merdī ki: iḳbāl ü ṭāliʿ ṣāḥibi şol bir merddir ki.

muḳbilest: ehl-i iḳbāldir.

muʿteber: iʿtibārlı.

muṭīʿ: iṭāʿat idici maʿnāsınadır.

muṭlaḳ buved: muṭlaḳ olur yaʿnī ḳayddan ḳurtulup Allāhu Teʿālā'ya vaḥdetde mülāḳī olursın dimekdir.

mużṭārr şeved: muḥtāc olur.

mücerred kerd: mücerred ol.

müdbirest: baḫtsızdır.

müdbirī: mīm'iñ żammı, dāl'ıñ sükūnuyla müdbirlik ve terslik ve baḫtsızlık dimekdir.

müdbirī: müdbirlik.

müdbirī k'ū: bir müdbir ki o müdbir.

müddet-i ʿömr-i tu: seniñ müddet-i ʿömrüñ.

mühr: mühr-i sükūt.

mühr-i sükūt: mühr ẓamm-ı mīmle meşhūrdur. Ḥāṣılı mühr-i sükūt, sükūt mührünü dimekdir. Yaʿnī söyleme.

mülk: żamm-ı mīm ile salṭanat dimekdir.

mülk-i ū: terkīb-i iżāfīdir. Mülk, mużāf;

ū, mużāfu'n-ileyhdir.

der-mülk: der-mülk'de olan der edāt-ı ẓarfdır.

der-mülk: mülkünde.

mūm: żamm-ı mīm ile ʿArabīdir. Şemʿ

maʿnāsına.

mūm-kerd: mūm eyledi yaʿnī nerm ḳıldı dimekden kināyetdir.

müʾmin: müʾmin-i kāmil. Ehl-i iʿtiḳād yaʿnī iʿtiḳād ṣāḥibi dimekdir.

müʾminā: ey müʾmin!

müʾminān-rā: müʾminlere.

müʾmin-i perhīz-kār: günāhdan çekinici olan müʾmin.

müʾmin-i perhīz-kār: perhīz idici olan müʾmin.

müʾminī-rā: bir müʾminiñ.

müʾminī kū: bir müʾmin ki o müʾmin.

mümsik: mīm-i evveliñ żammi ve mīm-i ṣānīniñ sükūnuyla ḫasīs maʿnāsınadır.

mümsik: baḫīl maʿnāsınadır.

mümsik-i ʿābid: terkīb-i tavṣīfīdir ki mümsik mevṣūf, ʿābid anıñ ṣıfatıdır.

münāfıḳ: müfāʿale bābından ism-i fāʿildir ki ṣülāṣīsi nifaḳdır.

bā-münāfıḳ: münāfıḳ ile.

münāfıḳ-rā: münāfıḳıñ.

münāfıḳ-rā: münāfıḳı.

der-münāfıḳ: münāfıḳda.

ez-münāfıḳ: münāfıḳdan.

münkerān: münkeriñ cemʿidir ki münkerler dimekdir.

münʿim nümāyed: inʿām ü iḥsān idici gösterir yaʿnī iḥtiyācsız görinür.

münʿimī: bir ġanī. Münʿim, efʿāl bābından ism-i fāʿildir ve āḫirindeki yā vaḥdet içündür.

münīr: żiyā virici ve rūşen.

mūnis: refīḳ maʿnāsınadır.

nīst müʾmin: müʾmin degildir.

mūr: mīm'iñ żammıyla ḳarınca maʿnāsınadır.

mürd: öldü.

mürde: żamm-ı mīm ile meyyitdir.

mürde- dān: meyyit bil.

mürde mī-dāniş: ol kimseyi ölmüş bil.

ber-mürde: ölmüşe.

ez-mürden: ölmekden.

mürdegānend: ölmüşlerdir.

bā-mürdegān: ölmüşler ile yaʿnī ġāfiller ile.

mürüvvet: ādemlik ü insāniyyetlikleri.

bā-mürüvvet: mürüvvet ile.

müsellem: ism-i mefʿūldür. Maḫṣūṣ maʿnāsına.

müstaġfir buved: istiġfār idici olur.

ez-müstaġfirī: istiġfār idicilikden.

müsteʿān: yardım ṭaleb olunmuş dimekdir ki murād Allāhu Teʿālā ḥażretleridir.

ez-Müsteʿān: Allāh'dan.

müstefīd: istifāde idici yaʿnī fāʾidelenici olursın dimekdir.

ez-müstekbirī: kibr idicilikden.

müstevcib-i raḥmet: raḥmetiñ müstaḥiḳḳi.

müştī: yā vāḥdet içündür. Müşt, mīm'iñ żammı ve şīn ile tā'nıñ sükūnuyla yumruḳ ve avuç ve yed maʿnālarınadır.

müzd: mīm'iñ żammı ve zā ve dāl'ıñ sükūnuyla keẕālik ṣevāb dimekdir.

müzd-i ṣā'imān: terkīb-i iżāfīdir ki müzd mużāf, ṣāʾimān mużāfun ileyhdir.

N

nā-be-kār: kāf-ı ʿArābīyle bī-iş ve bāṭıl u müfsid dimekdir.

nā-būd: maʿdūm dimekdir.

nā-cins: bed-aṣl.

nā-dān: cāhil dimekdir.

nā-dānān: nādānlar yaʿnī cāhiller.

nā-dān-dūst: Nā-dān, cāhil dimekdir. Ve nādān-dūst aṣlında terkīb-i tavṣīfīdir ki dūst-ı nādāndır.

nā-dānī reved: bir cāhil gider.

nāgehān: añsızın.

nā-ḫoşest: nā-ḫoşdur.

nā-ḫoş est: fenādır.

nā-kesī-rā: bir alçaḳ ve baḫīl kimsede.

nā-pāk zādest: bī-ṭāhir ṭoġmuşdur.

nā-sāz-kār: düzensiz ve münāsebetsiz işli.

nāgeh: ansızıñ.

naḫ: feṭḥ-i nūn ile bir nevʿ ḳumaşdır. Kemḫā ve naḫ ḥarīrden ṭoḳunmuş şeye dirler.

nāḳa: ʿArabīdir ki dişi deve dimekdir.

nāḳa-rā: rā, ʿalāmet-i mefʿūldir.

naḳd-i merdān-rā: merdānıñ naḳdini yaʿnī ḥāżır olan mālını dimekdir.

nāḳıd: ṣarraf.

nākıd: nākıd daḫi nāṣır vezni üzerine aḳçeniñ ḳalb olup olmadıġını tecrübe itmege meʾmūr olan ādemdir.

naḳş: boya ve reng maʿnāsına.

nām u neng: nām u nengi yaʿnī şöhret ü ʿārı.

nām-ı tu: seniñ nāmıñ.

naʿmā': nūn'uñ feṭḥi ve ʿayn'ıñ sükūnıyla niʿmet maʿnāsınadır.

nāme'i: bir mektūb.

nāmeş: o maḳūle kimseniñ nāmı.

nān: etmek maʿnāsınadır.

nān-ı baḫīl: baḫīl olan kimseniñ etmegini. Nān, etmek ve ḫᵛān sofra dimekdir. Nān-ı baḫīl ile ḫᵛān-ı baḫīl terkīb-i tavṣīfīdirler.

nān-ı mümsik: ḫasīs ü baḫīl olan kimseniñ etmegi.

nān-ı saḫī: cömerd olan kimseniñ etmegi.

nān bi-dih: etmek vir.

nān dādenest: etmek virmekdir yaʿnī ṣıfat-ı saḫādır.

ber-nān u nemek: nān u nemek üzerine yaʿnī etmek ve ṭuza.

u nān: ve etmekden.

ez-nāneş: baḫīliñ etmeginden.

nār: āteş dimekdir ki ʿanāṣır-ı erbaʿanıñ birisidir.

nār: āteş.

ez-nār-ı saʿīr: cehennemiñ āteşinden.

nār-ı saḳar: cehennemiñ āteşi. Saḳar, cehennemiñ altıncı ṭabaḳasınıñ ismidir.

nār-ı semūm: cehl-i nār. Semūm, sīn'iñ fetḥiyle sām yelidir. Lākin burada nār-ı semūmdan murād cehl-i nārdır. (***Tā ne-sūzed mer tu-rā nār-ı semūm)***

nār-rā: Āḫirinde olan rā ʿalāmet-i mefʿūlün bihdir.

der-nār: nār-ı cehenneme.

ez-nār-ı ḥırmān: maḥrūmluḳ āteşinden.

zi-nār-ı dūzaḫeş: cehennem āteşinden anı.

naṣīb: behre.

ez- nāṣiḥ-i ḫod: kendi nāṣiḥiñden.

ez-nāṣiḥ-i ḫod: kendi naṣīḥat idicinden.

În naṣīḥat: bu naṣīḥati.

În naṣīḥathā: bu naṣīḥatleri.

naẓar: naẓar u iltifātı.

der-naẓar: naẓarda.

der-naẓar: insānıñ naẓarıñda.

der-naẓar: naẓarıña.

der-naẓar: naẓara.

der-naẓar: naẓar-ı ḫalḳda.

ne ez-insān buved: ne ādemden ʿadd olunur.

ne-bāyed dāşt dūst: dost ṭutmaḳ gerekmez.

ne-b'ved [ne+buved]: olmaz ise.

ne-b'ved: yoḳdur.

ne-b'ved: olmaz.

ne-b'ved ʿaceb: ʿaceb olmaz.

ne-b'ved be-ġayr ez-kiẕb ü lāf: kiẕb ve lāfdan ġayrıyla olmaz.

ne-b'ved edeb: ḥayāsı olmaz.

ne-b'ved esās: esās u taḥammül yoḳdur. Ne-b'ved, fiʿl-i māżīdir. Būden maṣdarından olmaḳ maʿnāsına. Lākin burada bā'nıñ żammesi li-ecli'l-vezn iskān olunur **[ne+buved]**. Esās ʿArabīdir temel maʿnāsına.

ne-b'ved ġınā costen revā: ġınā ve zenginlik istemek lāyıḳ u cāʾiz olmaz.

ne-b'vedeş: ol kimseye olmaz.

ne-b'vedeş [ne+buved+eş]: aña olmaz.

ne-b'vedeş: ol kimseye olmaz.

ne-b'vedeş: ol kimseniñ olmaz.

ne-b'vedeş: anıñ olmaz.

ne-b'vedet: saña olmaya.

ne-b'ved müretteb: āmāde olmaya.

ne-b'ved nişān: ʿalāmeti olmaz.

ne-b'ved ters-gār: Ḫudā'dan ḫavf idici olmaya.

ne-b'ved vefā: vefāsı olmaz.

ne-b'ved veraʿ: ḥarāmdan ictinābı yoḳdur.

necāt: ḳurtulmaḳ.

necm: yıldız dimekdir.

necm-rā: āḫirinde olan rā, edāt-ı mefʿūldür. Yıldızı dimekdir.

mī-necūyed: aramaz yaʿnī istemez.

nedāmethā-yı bisyāreş buved: aña çoḳ olan nedāmetler olur.

nedhī: virmeyesin. Ne-dihī, dāl'ıñ kesriyle mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfīdir. Lākin burada li-ecli'l-vezn dāl iskān olunur ve maṣdarı dādendir. Virmek maʿnāsına. Mużāriʿī ʿilā-ḫilāfü'l-ḳāʿide şāẕẕ olaraḳ dihed gelür. Zīrā maṣdar-ı dālīü'l-fī'niñ mużāriʿnde ancaḳ elif ḥaẕf olunur.

nefʿ ü żarr: fāʾide ve żarar.

nefʿ-i tost: seniñ dīn ü dünyāna fāʾide vardır.

nefīr: firār.

nefreteş: ṭarīḳ-i müstaḳīme sülūk iden kimseniñ nefreti.

nefreteş: (ḳarġanıñ) nefreti.

nefretī: nefret-i ʿaẓīmesi yāḫūd nefret dimekdir ki yā gerek zāʾide ve gerek taʿẓīm içündür.

nefs: nesf-i emmāre.

nefset: seniñ nefsiñ.

nefs-i bed-rā: bī-meymenet olan nefsiñi.

nefs-i bed-rā: fenā olan nefse.

nefs-i bed-rā: bī-meymenet olan nefsi.

nefs-i ḫᵛīş-rā: kendi nefsini.

nefs-i ḫod-rā: kendi nefsiñi.

nefs-i nādān: bī-meymenet olan nefsi.

nefs-i ū: o kimseniñ nefsi.

nefs ü dünyā-rā: nefs ve dünyāyı.

nefs ü şeyṭān: nefs ve şeyṭān.

nefs-perver: nefs besleyici.

nefs-rā: nefsiñ.

nefs-rā: nefsiñi.

nefs-rā: nefse.

nefs-rā: nefs-i emmāreyi.

nefs-rā ān bih ki: taḳdīr-i ʿibāre “ān bih ki nefs-rā”dır. Vezn içün taḳdīm ü teʾḫīr olunmuşdur. El-ḥāṣıl ān bih ki, ol eyüdür ki. Nefs-rā, nefsi.

ez-berāy-ı nefs: nefsi içün.

ez-nefs: nefs-i bī-meymenetden.

nefsek-i emmāre hem: alçaḳ olan nefs daḫi.

ne-g’şāyed zebān: aġız açmaz.

ne-g’zīned ṣırāṭ-ı müstaḳīm: ṭarīḳ-i şerʿi iḫtiyār itmez ise.

ne-g’ẕerāned: geçürmez.

ne-g’ẕered: geçmez.

nekbetī: bir muṣībet.

ne-k’ned(ne+koned) : itmez.

ne-k’ned: kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Burada vezn-i şiʿr ve feṣāḥat ve güzelligi içün żammeyi ḥaẕf idüp ne-k’ned oḳumalıdır.

ne-k’ned: itmeye.

ne-k’ned: itmez.

ne-k’ned: fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Żarūret-i vezn içün kāf sākin oḳunur.

ne-k’ned ḳabūl: ḳabūl itmez.

ne-k’ned rehā: rehīn itmeye.

ne-mī-bāyed nişest: oturmaḳ gerekmez.

ne-mī-bāyed nümūd: göstermek gerekmez.

ne-mī yābed felāḥ: fevz ü refāḥ bulmaz.

ne-mī yābed maḳām: maḳām-ı sāmī bulmaz.

ne-mī yāred: fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Ḳādir olmaz dimekdir. Ki, burada edāt-ı rabṭ-ı ṣıfatdır. Kelāmıñ mā-baʿdını, mā-ḳabline rabṭ ider.

ne-n’gerd: naẓar itmez.

ne-n’gerd: baḳmaz.

ne-n’gired: naẓar itmez.

ne-n’girī: baḳmayasın.

ne-n’hāde bāşī: ḳomamış olasın.

ne-n’māyed [ne-nümāyed]: görünmesin.

ne-rīzed: dökülmeye.

nerm: yumuşak ve laṭīf maʿnāsınadır.

ne-ş’neved: işitmez yaʿnī diñlemez.

ne-t’vān kār best: iş baġlamaḳ mümkin degildir.

ne-t’vān küşt: öldürmek mümkin degildir.

bī-nevā: nūn’uñ feṭḥiyle bī-behre vü bī-naṣīb dimekdir.

bī-nevā: nūn’uñ feṭḥiyle bī-rızḳ dimekdir.

ne-yāred: getürmez.

ne-yāyed: gelmez.

ne-yāyī çün külāh: tāc gibi gelmezsin.

nezd-i ʿārif: ʿārifiñ yanında.

nezd-i aṣḥāb-ı veraʿ: aṣḥāb-ı taḳvānıñ ʿindinde.

ez-nezd-i düşmen: düşmen yanından.

nezd-i merdüm: ḫalḳıñ yanında.

nezd-i ū: anıñ yanında.

nezdīk-i tu: seniñ yanıñda.

nigāh: kesr-i nūn ve kāf-ı Fārsīyle ḥıfẓ maʿnāsınadır.

nigār: nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīyle taṣvīr ve maḥbūb maʿnāsınadır.

nigeh-dār: ḥıfẓ it.

nihād: ḳodı yaʿnī [hevāsıñı] ḳuvveti altına aldı.

der-nihān u āşikār: gizlü ve āşikārda.

mi-nihed: mużāriʿ dir. Maṣdarı nihādendir. Ḳovmaḳ maʾnāsına. Mużāriʿ de elif ḥaẕf olunup nihed dirler.

ne-nuhed: fiʿl-i nehydir. Lākin vezn-i şiʿr içün nūn-ı ṣāniye sākin oḳunur. Maʿnāsı ḳoma dimekdir. Maṣdarı nihādendir.

nī: degildir maʿnāsınadır. Taḳdīri nīstdir.

nī: yoḳdur maʿnāsınadır.

nifāḳ: maʿnā-ı nifāḳ oldur ki küfrünü setr idüp ṣūretā īmān ü İslām iẓhār itmekdir.

nifāḳ: nūn'uñ kesriyle bir kāfir küfriñi setr idüp ṣūretā īmān ü İslām iẓhār itmek maʿnāsınadır.

nigāh: nūn'uñ kesri ve kāf-ı Fārsīyle ḥıfẓ maʿnāsınadır.

nigrīsten: baḳmaḳdır. Ni-girīsten daḫi nūn'uñ kesri ve kāf-ı Farsīniñ li-ecli'l-vezn keẕālik sükūnuyla oḳunur. Baḳmaḳ maʿnāsına nigāh-kerden gibi.

me-nih: ḳoyma yaʿnī teslīm olma.

nihād: nūn'uñ kesriyle ḫilḳat maʿnāsınadır.

nihād: ḳodı.

nihān: gizlü.

der-nihān: gizlüde.

der-nihān u āşikār: gizlü ve āşikārda.

nīk-baḫtī: eyü baḫtlılıġa.

nīk bāşed çār çīz: dört nesne eyü olur.

nīk-bīn: eyü gör.

nīk-büḫtān: nīk-baḫt'ıñ cemʿidir. Eyü baḫtlılar dimekdir.

nīk-dār: eyü ṭut.

nīk-nām: eyü adlı.

der-nīk-nāmī: eyü nāmluluġa. Nīk-nām, vaṣf-ı terkībīdir. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür ki maʿnāsı eyü nāmluluḳ dimekdir. Evvelinde olan der ḥarf-i ṣıla ve-yāḫūd ḥārf-i ẓarfdır ki her ikisi münāsibdir.

nikī: iyiligi.

nīkī be-ḫalḳ-ı nā-murād: bī-murād olan ḫalḳa eyülük itmekdir.

nīkī mī-koned: eyülük eyler.

nikū: eyü.

nikū: nūn'uñ kesri ve kāf-ı ʿArabīniñ żammıyla eyü maʿnāsınadır.

nikū dār: eyü ṭut.

nīkūter libās: ziyāde güzel libās.

nikūyī: eyilik.

niʿmeteş: ol şākiriñ niʿmeti.

niʿmetet: niʿmetiñ.

niʿmet-rā: niʿmeti.

niʿmet-rā: niʿmete.

bā-niʿmet: niʿmet ile yāḫūd niʿmetde.

nīst: 1.yoḳ maʿnāsınadır. 2. Degildir. 3. yoḳdur. 4. nīst, yoḳ mudur?

nīst ādem: insān degildir.

nīst ʿaḳl: aḳl u idrāki yoḳdur.

nīst bādā: yoḳ olsun.

nīst cāy: yer yoḳdur.

nīst dermāneş: nefsiniñ ışlāḥına ʿilāc u çāre yoḳdur.

nīst der-ten: bedeninde yoḳdur.

nīst dünyā-rā şeref: dünyānıñ şeref ü iʿtibārı yoḳdur.

nīst dūr: uzaḳ degildir.

nīst ḥāṣıl: ḥāṣıl degildir.

nīst imkān-ı girīz: ḳaçmanıñ imkānı yoḳdur.

nīst merdī: insānlıḳ degildir.

nīst nāṣır: yardım idici yoḳdur.

nīst ṣādıḳ: ṭoġrı söyleyici degildir.

nīst ū ʿākıl: o kimse ʿāḳıl degildir.

nīst ū-rā: ol kimseniñ yoḳdur.

nīsteş: anıñ yoḳdur.

nīsteş bā-mihr kār: anıñ maḥabbet ile işi yoḳdur.

nīstī: degilsin.

nişān: ʿalāmet.

nişān-ı eblehī: aḥmaḳlıġıñ ʿalāmeti.

nişānī: nişānī'de olan yā vaḥdet içündür. Ḥāṣılı nīşānī, bir ʿalāmet.

nişīn: otur.

nişīn: emr-i ḥażırdır ki maʿnāsı otur dimekdir.

hem-nişīn-i ṣāliḥān: ṣāliḥleriñ hem-ṣoḥbeti.

nişīnī: oturasın.

nişīned: oturur.

niyāz: ricā vü sāʾillik itmek.

niyyet: ḳaṣd.

niyyetet-rā bī-ʿamel: seniñ ʿamelsiz niyyetini.

nizār: żaʿīf. Nizār, nūn'uñ kesriyle Fārsīdir ki lāġar u żaʿīf dimekdir.

nīze-i tenhāyī: üçüncüsü mızrāġa müşābih ʿizzet.

noḳṣān: noḳṣān. [Noḳṣān, żamm-ı nūn ve sükūn-ı ḳāf ile eksilmek maʿnāsınadır.]

noḳṣān peẕīred: noḳṣān ḳabūl ider.

nuḫust: nūn ve ḫā'nıñ żammeleriyle ibtidā ve evvel maʿnāsınadır.

nūr: nūr-ı Muḥammedī.

nūr-ı Mevlā: Ḥaḳḳ'ıñ nūrı.

nūr-ı nār: āteşiñ şuʿlesi.

nūr u ṣafā: nūr ve ṣafā.

nūr u ṣafāst: nūr-ı İlāhī ve ṣafā-yı ḳalb vardır.

nūr u żiyā: nūr ve żiyā.

Nūḥ-rā: Nūḥ ʿaleyhi's-selāma.

nüh: nūn'uñ żammı ve hā'nıñ sükūnıyla ṭoḳuz dimekdir.

nüh gezī kirbās: bir ṭoḳuz arşun bez.

nūr-ı īmān key buved: īmānıñ nūrı ḳaçan olur yaʿnī olmaz.

be-nūr: nūra.

Īn nükte: bu nükte-i ġarībeyi yaʿnī nāzik ü laṭīf olan maʿnāyı.

be-n'māy [be-nümāy]: göster.

mī-nümāyed: gösterir.

mī-nümāyed forbihī: semiz görinür.

nūş kon: içmek eyle yaʿnī iç.

mī-nümāyed: mużāriʿdir. Görünür. Maṣdarı numūdendir.

O

oftād: düşdü.

oftād: vāḳiʿ ü giriftār oldu.

oftī: mużāriʿ-i muḫāṭabdır ki düşersin dimekdir.

Ö

ʿömr: ʿömriñi.

der-ʿömr: ʿömrüñde.

ʿömr-rā: ʿömrü.

ʿömr-rā: ʿömr-i ʿazīze.

ʿömr-i dünyā: dünyānıñ müddeti.

ʿömr-i ẖod-rā hem: ve bunuñ birle kendi ʿömriñi daḫi.

ʿömr-i merd: insānıñ ʿömrü.

ʿömr-i merdüm-rā: insānıñ ʿömrü.

ʿömr-i merdüm-rā: insānıñ ʿömrüñü.

ʿömr-i ū: o kimseniñ ʿömri.

ʿömreş: o kimseniñ ʿömri.

ʿöẕr ẖᵛāhed: ʿöẕr ṭaleb ider.

ʿöşr ü zekāt: ʿöşr ve zekātıñı.

ʿöẕr-i günāh-ı ẖᵛīşten: kendi günāhınıñ ʿöẕrüni.

ʿöẕreş be-ẖᵛāh: ʿöẕrüñü iste yaʿnī ol kimseniñ ʿafvıñı ṭaleb it.

P

pā: ayaḳ.

pād-şāh:

bā-pād-şāh: pādişāha.

pād-şāhān-rā: pādişāhlara.

pād-şān-rā: pādişāhlara.

pād-şeh: pādişāh. [Pād-şeh, pād-şāhdan muḫaffefdir. Vezn-i şiʿr içün elih ḥaẕf olunup pād-şeh olmuşdur. Nitekim meh, māh'dan ve sipeh, sipāh'dan muḫaffef oldugu gibi.]

pāk: ṭāhir ve temiz maʿnāsınadır.

pāk ez-ḫıyānet bāşedeş: ḫıyānetden pāk ola.

pāk-dār: pāk ü ṭāhir ṭut.

pāk dār: temiz ṭut.

pāk dāred: tefrīḳ ider.

pāk-dārī: ṭāhir ṭutarsañ.

pāk-sāz: pāk düz yaʿnī temizle.

pāk şev: ṭāhir ol.

pāk mī-bāşed: naẕar, naẕarı temiz olur.

pākān-rā: pāklara.

pā-māl: bā-ı Fārsīyle ayaḳ altında çeynenmiş dimekdir.

pā-māl kon: pāy-māl eyle.

pārehā: Pārehā daḫi keẕālik pāre'niñ cemʿidir.

pāş: bā-ı Fārsīyle pāşīden maṣdarından ism-i fāʿil-i muḫaffefdir yaʿnī nūr-pāş, vaṣf-ı terkībī olup nūr-pāşende'den muḫaffef dimekdir.

pāy: ayaḳ.

pāy: ayaġıñı.

der-pāyān-ı kārī: bir işiñ nihāyetine.

pāy-dār: vaṣf-ı terkībīdir. Pāy-dārende'den muḫaffefdir. Ayaḳ ṭutucu ve ṣābit-ḳadem dimekdir.

be-pāy+eş: ayaġ+ın+a.

peder: baba.

penc çīz: beş şey.

penç çīz: beş nesneyi.

ez-penc çīz: beş şeyden.

ez-penç kes: beş kimseden.

penc rūzī: beş gündür. Burada edāt-ı rabṭ-ı ḫaber olan sīn ü tā vezn içün haẕf olmuşdur. Taḳdīri penc rūzīstdir.

pencüm: beşincisi.

pend-i dūstān: dostlarıñ pend ü naṣīḥatiñi.

pend-i nāṣıḥ-rā: nāṣıḥıñ naṣīḥatini.

pend-i ū-rā: ol kimseniñ naṣīḥatine.

der-pend-i ḫod: kendiniñ naṣīḥatinde.

pend-rā: naṣīḥati.

penhān: bā-i Fārsīniñ feṭḥiyle gizlü maʿnāsınadır egerçi kesre ile oḳunmaḳlıḳ şöhret bulmuş ise de. Çünki feṭḥa-la oḳumaḳ efsaḥ u faṣīḥdir.

penhān şeved: gizlü olur.

penhān şeved: gizlü olur yaʿnī ṣaḳlanur.

perdāzī be-kes: kimseye düzer iseñ yaʿnī iltifāt ü ikrām idüp ḫāṭırıñı sūʾāl ider iseñ.

perde-i merdüm: ḫalḳıñ perdesiñi.

perdeet: seniñ perdeñi.

perhīz-kārān-rā dehend: perhīz idicilere yaʿnī māl-ı dünyādan el çekenlere virirler.

perhīz kon: perhīz eyle yaʿnī ictināb it.

perhīz kon: ḥaẕer it.

ez-perhīz: ictinābdan yaʿnī taḳvādan.

perred: bā-i Fārsīyle fiʿl-i mużāriʿ dir. Uçar maʿnāsına.

perverden:

be-perverden: beslemek.

mī-pervered: besler.

Perver-digār: Cenāb-ı Ḫudā.

pes: imdi. 2. ṣoñra. 3. Pes, imdi. Yaʿnī iẕākān'ül-emr. 4. Pes, ṣoñra yaʿnī üçüncüsü.

pes: bā-i Fārsīyle ṣoñra dimekdir.

pes: ṣoñra

pes: bā-i Fārsīyle fā-i cezāʾiyye maʿnāsına imdi dimekdir.

pes ġarībī: imdi birisi daḫi faḳīrlik oldu.

pes ne-bāyed şod melūl: imdi uṣanmaḳ gerekmez.

ez-pes-i şiddet: şiddetden ṣoñra.

nā-pesend: nā-maḳbūl.

pest ofted: aşağı düşer.

pesteş konend: añı biçerler.

peşīmānī: nādimlik. Peşīmānī'deki yā maṣdariyyedir. Peşīmān, nādim maʿnāsına nedāmet daḫi şol şeydir ki insānıñ kendisinden ṣādır olan nesneye n'olaydı olmayaydı diyerek ale'd-devām ġam-ḫorende vü ḥüzn-konende ola.

peşīmānī: nedāmet.

peşmīne-rā: yüñden olan ḫırḳayı.

peşşei': bā-ı Fārsīniñ fetḥi ve teşdīd-i şīn-i meftūḥa ile sivrisinekdir. Āḫirinde olan hemze yā-ı vaḥdet içündür.

peşşe-i oftāde ender-pāy-ı pīl: fīliñ ayaġı altına düşmüş bir sivri-sinek gibidir.

pey: bā-i Fārsīyle iz ve ard dimekdir.

pey-der-pey koned: biri biri ardınca eyler.

der-pey-i kām: murādı ardında yaʿnī leẕẕāt-ı nefsiyyesinde ve hevā-yı ḥalḳ ve boġazınıñ hevāsında.

ez-pey-i āzār-ı her mü'min: her müʾminiñi incitmek izinden yaʿnī ezā vü cefā itmek efkārında dimekdir ki ez burada der maʿnāsına edāt-ı ẓarfdır.

peydā: ẓāhir ve āşikār maʿnāsınadır.

peydā me-kon: ẓāhir eyleme.

peydā şeved: ẓāhir olur.

peydā şeved: ẓāhir ü āşikār olur.

peyvend-rā: buḳaġı yaʿnī mensūbiyyeti.

peyveste: dāʾimā.

peyveste: (kār-ı ū peyveste) burada dāʾimā maʿnāsına ismdir.

bāş peyveste: dāʾimā ol.

peẕīred: bā-ı Fārsī ile fiʿl-i mużāriʿ dir. Maṣdarı peẕīruften'dir ḳabūl itmek maʿnāsına.

ne-pindārī: ẓann itmeyesin.

pinhān me-dār: gizlü ṭutma.

der-pīrī: iḫtiyārlıḳda.

pister: bā-ı Fārsīniñ kesriyle döşek maʿnāsınadır.

pīş: bā-ı Fārsīyle evvel maʿnāsınadır.

pīş-i bī-ʿaḳlān: ʿaḳılsızlarıñ öñünde yaʿnī cāhilleriñ nezdinde.

pīş-i dervīş: faḳīriñ öñüne.

pīş-i ḫalḳ: ḫalḳıñ yan ve nezdinde.

pīş ez-ān ki: andan ol ki.

pīş ez-ān: ol muḫālif olan ḳavlden ol.

pīş ez-heme: cümleden evvel ve ileri.

pīş ez-maʿ ṣiyet: maʿ ṣiyetden evvel.

pīş-i endīş: ʿāḳıbet endīş.

pīş-i ḫalḳ: insānıñ yanında.

pīş-i kes: kimseniñ yanında.

pīş-i kesī: bir kimseniñ yanında.

pīş-i merdüm: ḫalḳıñ öñünde.

pīş-i merdüm hem: ḫalḳıñ öñünde.

pīş-i ṣāliḥān: ṣāliḥleriñ ḥużūrunda.

pīş-i tevānger: zengin olan kimseniñ pīşgāhında.

pīş-i ū: anıñ öñüne.

be-pīş-i ū: anıñ öñüne ve yanına.

der-pīş: öñde.

der-pīş: önünde ve ilerüde.

pīş-āver: öñüne getür.

pīşe: ṣanʿat.

pīşeʾ: bir ṣanʿat.

pīşe-i cāhil: aḥmaḳ kimseniñ ṣanʿatı.

pīşe-gīr: ṣanʿat ṭut.

pīşe kon: ṣanʿat eyle.

pīşe-i ehl-i buḫl: ehl-i buḫl olan kimseniñ ṣanʿatını.

pīşe-i her serverest: her ulunuñ ṣanʿatıdır.

pīşe-i şeyṭān buved: şeyṭānıñ kār u ṣanʿatıdır.

pīş-gīr: öñüñe ṭut.

pīşe-gīrī: ṣanʿat ṭutar iseñ.

pīşeş : Pīşeş'de olan şīn żamīr maʿnāda dīd'e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl reved pīş eyler ve gider ise. (Çün reved pīşeş ne-ḫᵛāhī dīd nīz)

pīş-gīr: öñüne ṭut.

pīşter: bā-i Fārsī ile evvel ve muḳaddem maʿnāsına. -ter daḫi edāt-ı tafḍīldir.

be-porseş: ol kimseyi ṣor.

be-porsīden: sūʾāl itmege.

mī-pors: ṣorma.

poşt: arḳasıñı.

pül: bā-i Fārsīniñ żammıyla köpri dimekdir.

pür ḫavfest: ḫavf ile ṭoludur.

pür me-ḫor: çoḳ yeme.

pür me-sāz: ṭoldurma.

piser: oġul.

bā-piser: oġula.

ey piser: ey oġul!

pūşed: giydirir.

pūşīde: māżī-i menḳūldir. Örtmüş ve giymiş maʿnāsına. Maṣdarı pūşīdendir ki örtmek ve giymek dimekdir.

pūşīden: örtmek ve giymek dimekdir.

pūşiş-i dervīş: dervīşiñ örtünüşü yaʿnī urbası.

püşt: arḳa.

R

+ rā: ḥarf-i ṣıladır, bā gibi. Rā üç maʿnāya gelir. Evvelkisi edāt-ı mefʿūlün bih, ikincisi ḥarf-i taḫṣīṣ üçüncüsü ḥarf-i ṣıla maʿnāsınadır ki bu maḳāmda olduġu gibi baʿżı kerrede taʿlīl olaraḳ gelir. Çi-rā gibi.

ḳavm-i Lūṭ-rā: Lūṭ ḳavmiñi.

+rā: edāt-ı mefʿūldür.

raġbet-i dünyā: (üçüncüsü) dünyāya ḥarīṣ olmaḳ(dır.)

rāġıbest: dileyüp isteyicidir.

rāh: yol. Rāhdan murād ṭarīḳ-i müstaḳīmdir.

rāh-ı Ḥaḳ-rā: Ḥaḳḳ'ıñ yoluna.

der-rāh-ı ḥaḳīḳat: ḥaḳīḳatiñ yoluna yaʿnī ṭarīḳ-i ehlu'llāha.

rāh-ı selāmet: selāmet üʿāfiyet olan yolı.

rāh-ı şerʿ-rā: şerʿ olan yolı yaʿnī ṭarīḳ-i müstaḳīmi.

be-rāh: ṭoġru yola.

be-rāh-ı nā-ṣavāb: ḫaṭā olan yolda.

der-rāh-ı ḍalālet mī-reved: rāh-ı ḍalālete gider yaʿnī ḫilāf-ı şerʿe gider ise.

rāḥateş: o kimseye rāḥat.

rāḥatī ne-b'ved: bir rāḥat olmaz.

rāhet: saña yol.

der-rāhest: yolda vardır.

raḥm-kon: raḥm u merḥamet eyle.

Raḥmānī buved: raḥmānīdir.

ez-Raḥmān: Allāh'dan.

ez-raḥmeteş: Ḥaḳḳ'ıñ raḥmetinden.

zi-raḥmet: raḥmetden.

raḥmet-i Ḥaḳ: Allāhu Teʿālā ḥażretleriniñ raḥmeti.

bā-raʿiyyet: raʿiyyeye.

rām-ender-ṭāʿateş: Allāh'ıñ ṭāʿat-ı ʿibādet ü emrine muṭīʿ.

rānde-şod: sürülmüş oldu yaʿnī sürüldü.

rāned: sürer ise.

rāst: ṭoġru.

rāst: müstaḳīm ve ṭoġrı.

rāst gūyī vü durust: ṭoġru ve dürüst söylersin.

rāz: sırrıñı.

rāz-ı ḫod-rā nīz: kendiniñ sırrıñı daḫi.

rāzed: rāzıñ yaʿnī sırrıñ.

rāzet: seniñ sırrıñı.

rāżī ez-ḳażā şod: ḳażādan rāżī oldu.

rāżī kerdenest: ḫoşnūd itmekdir.

rāżī şeved: rāżī olur.

recm: ṭaşlamak ve ḳatl itmek maʿnāsınadır.

red ne-kerd: redd itmedi.

reft: gitdi.

reften buved: gitmek olur.

reh: hā-i sākine ile yoldur.

reh: rāh'dan muḫaffefdir. Reh, yol.

reh-i şeyṭān: Reh-i şeyṭān'dan murād, rāh-ı ḍalāletdir.

der-reh-i şeyṭān: şeyṭān'ıñ yoluna.

der-reh: yolda.

der-reh-i fısḳ u hevā: fısḳ ve hevā yolunda.

reh-zenet: seniñ yoluñu kesici.

der-reh-i bāṭıl: rāh-ı ġāfletde.

der-reh-i ū: Ḫudā'nıñ yolunda.

ez-reh: yoldan yaʿnī ṭarīḳ-i müstaḳīmden.

reḫā: vüsʿat ü mülāyemet.

reḫā: rā'nıñ fetḥiyle mülāyemet maʿnāsınadır.

rehā kon: terk eyle.

rehber: Rehberden murād, mürşid-i kāmildir.

rehberī: bir rehber.

reh-revī: reh-rev iseñ.

reh-vārī: Reh-vār, yolcı maʿnāsınadır. Āḫirinde olan yā ḫiṭāb içündür ki yolcısın dimekdir.

be-reh: Be-reh'de olan bā, ẓarfiyyet içündür. Reh, yol dimekdir ki rāh'dan muḫaffefdir.

remed: ẓāhir eyler.

renc: zaḥmet, meşaḳḳat dimekdir.

renc: Fārsīdir zaḥmet ü meşaḳḳat maʿnāsına.

rencest: zaḥmetdir.

renc-i dırāz: uzun olan miḥnet ü elem oldu.

renc-i dünyā: dünyā zaḥmetiñi.

renc-i endek-rā: az olan miḥnet ü ḫastelige.

renc ü żarar: eẕiyyet ü ziyān.

rencānīde: incitmiş iseñ.

reng: reng.

rengeş: nefsiñ rengi.

resed: irişür.

resed mihmān: müsāfir irişür yaʿnī gelür.

rest-gār: ḳurtulmuş.

rest-gārest: ḳurtulmuştur.

rest-gārī: res[t]-gārlıḳ yaʿnī dünyā vü āḫiretde ḫalāṣ u necāt bulmaḳ.

restī: ḳurtulasın.

rev: git. [Rev, rā'nıñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı reftendir. Yürümek ve gitmek maʿnāsına. Mużāriʿinde fā'yı vāv'a ve tā'yı dāl'a ḳalb idüp reved dirler.]

rev: yürü git.

rev: yürü yaʿnī saʿy u ġayret it.

rev: yüri.

rev: git.

revāst: lāyıḳdır.

me-rev: gitme. Me-rev, nehy-i ḥāżırdır. Maṣdarı reftendir gitmek maʿnāsına.

me-rev: gitme.

me-rev: reften maṣdarından nehy-i ḥāżırdır.

revāst: cāʾizdir.

reved: gider dimekdir.

reved: (ʿömr) gider.

mī-reved: gider.

revāst: cāʾizdir.

bā-revnaḳ: 'da olan bā muṣāḥabet içündür. Maʿnāsı revnaḳ ile yaʿnī güzellik.

reʾy: fikri.

rıżāş: Ḫudā'nıñ rıżāsıñı.

ribāʾ: rā'nıñ kesriyle ödünç virilan aḳçeniñ fāʾiż ü güẕeştesi dimekdir.

rind: Rind, rā'nıñ kesri ve nūn ile dāl'ıñ sükūnıyla günāh-kār u fāsıḳ maʿnāsınadır.

ez-rind: günāh-kārdan.

rīş: ṣaḳal

ez-riyā: riyā'dan.

riyāżet: Maʿnā-yı riyāżet budur ki nefsini ẕevk ü ṣafādan çevirüp ḳırmaḳdır.

rīze: Rīze, ufaḳ maʿnāsınadır ḫorde gibi.

rīzed: dökülür.

be-rīzed: dökülür.

be-rīzed: dökülür ise.

me-rīz: dökme yaʿnī zāʾil itme.

rūbe: rā'nıñ żammı ve bā'nıñ fetḥiyle ism-i mefʿūldür süpürülmüş maʿnāsına ve maṣdarı roftendir ki mużāriʿi rūbed gelür. Baʿd ez-in ḫāk-i rūbe, süpründiye ıṣṭılāḥ olmuşdur.

rū: yüz.

rū: yüzüñü.

be-rū: o kimseniñ üzerine.

be-rū: anıñ üzerine.

ruḫ: yüzüñü.

ruḫ: rā'nıñ żammıyla yañaḳ maʿnāsınadır.

ber-rūḥ-ı kesī: bir kimseniñ rūḥuna.

rūḥ-rā: rūḥu. Rūḥ-rā'daki rā edāt-ı mefʿūlün bihdir.

der-ruḫ-ı merd-i saḫī: cömerd olan ādemiñ yüzünde.

der-ruḫeş: anıñ yañaġında. Lākin burada yüz murāddır.

rūḥ-ı ū-rā: o kimseniñ rūḥu içün.

rūḥu üfürdü: rūḥu iẓhār ü ilḳādan kināyetdir.

ez-ruḫṣār-ı ḫᵛīş: kendi yüzüñden.

rūst: ṭutucu maʿnāsına.

rūst-dār: vaṣf-ı terkībīdir ki rūste-dārende'den muḫaffefdir. Rūst, ṭutucu maʿnāsına.

rūstedār-ı ʿālem-i fānī: fānī olan ʿālemiñ rūstedārı. Rūst-dār, vaṣf-ı terkībīdir ki rūste-dārende'den muḫaffefdir. Rūst, ṭutucu maʿnāsına. ʿĀlem, dünyā dimekdir. Fānī, yā-i aṣliyye ile fenā dimekdir. Rūste-dār-ı ʿālem, terkīb-i iżāfīdir. Fānī ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki fānī ʿālemiñ ṣıfatıdır.

rüsvā şeved: reẕīl olur.

rüsvāyī: reẕīllik. Rüsvāyī'niñ āḫirinde olan yā daḫi keẕālik yā-i maṣdariyyedir. Rüsvā, melāmet olmuş kimsedir. Melāmet daḫi ser-zeniş itmek ve azarlamaḳ dimekdir.

rūşen ḫāṭırī: rūşen-dil iseñ.

rūy: yüz.

rūy: yüzümi.

rūy āred: yüz getürür dimekdir ki iḳbāl ü teveccüh ider dimekden kināyetdir.

rūy-ı aʿdā-rā: düşmānlarıñ yüzüñü.

rūy-ı aʿdā-rā: dīn düşmenleriniñ yüzüñü.

rūy-ı behişt: cennetiñ yüzine.

rūy-ı cennet-rā: cennetiñ yüzüñü.

rūy-i dil: ḳalbiñ yüzüñü.

rūy-i dilet: seniñ ḳalbiñ yüzi.

rūy-ı ḫūb: güzel olan yüz. Rūy-ı ḫūb, terkīb-i tavṣīfīdir.

be-rūy: anıñ üzerine (yaʿnī ol zen dünyāya).

be-rūy: yüzüne dimekdir ki bu maḳāmda murād ẕātdır.

be-rūyeş: ol kimseniñ yüzüne.

be-rūyeş: anıñ yüzine.

ez-rūy-ı bedī: bedligi yüzünden.

be-rūy-ı tāze: güzel olan yüz ile.

ber-rūy-ı tu: seniñ yüzüñde.

ez-rūy-ı zemīn: yeryüzünden.

rūyāned: fiʿl-i mużāriʿdir. Bitürür dimekdir.

rūz: gündüz.

rūz-ı evvel: ol günde dimekdir ki taḳdīri der-rūz-i evveldir. Ervāḥ u ezelde dimekdir.

rūz-ı ġam: ġam günü.

rūz-ı ġam: ġamıñ güni.

rūz-ı rüsteḫīz: ḳıyāmetiñ güniñi.

rūz-ı şādī hem: mesrūrluḳ gününde yaʿnī zengīn olduġuñ vaḳtde.

rūz-ı ū: ol kimseniñ gündüzü.

rūz-ı maḥşer: ḳıyāmet gününde.

rūz-i maḥşer: maḥşer güni.

rūz-ı miḥnet: miḥnet ü meşaḳḳatiñ günü.

rūz-ı niʿmet: niʿmetiñ günü yaʿnī ṣervet ü sāmānıñ günü.

rūz u şeb: gice ve gündüz.

rūz u şeb: ʿale'd-devām maʿnāsınadır.

rūz u şeb: gündüz ve gice.

rūzī: bir gün.

rūzī: rızḳı.

der-rūzgār: dünyāda.

der-rūzigār: dünyāda.

der-rūzigār: vaḳt u zamānıñı.

īn rūzigār: bu dünyā.

rūziyet: seniñ rızḳıñı.

S

saʿādet:

ez-saʿādet: saʿādetden.

sāʿat:

ān sāʿat ki: ol vaḳt ki.

ṣabbār bāş: ṣabr idici ol.

ṣābit-ḳadem: vaṣf-ı terkībīdir. Ṣābit ayaḳlu dimekdir.

ṣābit-ḳadem bāş: ṣābit-ḳadem ol yaʿnī dāʾim ol dimekdir.

ṣabr u ʿilm ü ḥilm-i tu: seniñ ṣabr ve ʿilm ve ḥilmiñ.

ṣad: yüz dimekdir.

ṣad belā: yüz belā vü miḥnet.

ṣad cān: yüz cān.

bā-ṣad: bā-ṣad'da olan bā, muṣāḥabet içündür.

ṣad dihend: yüz vireler.

ṣad miṣḳāl-i zer: yüz miṣḳāl altun taṣadduḳ itmekden.

ṣadḳa mī-dih: ṣadaḳa vir.

ṣadḳa ki: bir ṣadaḳa ki.

ṣad süḫan: yüz söz.

sāde-dil-rā: aḥmaḳ kimseye.

ṣāḍır şeved: ṣādır u ḥāṣıl olur ise.

ṣafā-yı mü'minest: mü'miniñ ṣafāsı vardır. (İkinci) est, hest maʿnāsınadır. Var dimekdir.

bā-ṣafā: ṣafā ile.

ṣāfī buved: ṣāfī olur.

ṣāfī çün ẕülāl: āb-ı leẕīẕ gibi ṣāfī.

bā-saḫā: saḫā ile.

bā-saḫā-yı nefs: ikincisi nefsiñ saḫāsı ile.

der-saḫā: saḫāda.

der-saḫā: saḫāya.

der-saḫā vü merdümī: saḫā ve insānlıḳda.

ez-saḫā: saḫādan.

ez-saḫā: saḫā vü keremde. Ez-saḫā'daki ez, burada der maʿnāsınadır.

saḫā hest: saḫāvetdir.

der-saḫāvet: cömerdlige yaʿnī muḥtācın ve fakīrlere çoḳ iḥsān itmege.

ez-saḫāvet: cömerdlikden.

saḫī: cömerdlik.

saḫī: saḫī olan kimse.

ṣāḥib-i tecrīd bāşī: ṣāḥib-i tecrīd olursın.

saḫt bīnī: ḳatı ve müşkil görürsün.

saḫt-dil-rā: ḳalbi ḳasvetli kimsede.

saḫte: daḫi māżī-i menḳūldür ki düzmüş dimekdir. Mużāriʿinde ḫā, zā'ya ḳalb olunur. Sāzed dinilir. Zīrā ḳavāʿid-i Fārsīdendir ki tā'nıñ mā-ḳabli ḫā-ı muʿceme olduġu vaḳtde ol ḫā'yı zā'ya ḳalb iderler. Nitekim tā'yı dāl'a ḳalb itdikleri gibi. Meṣelā āmūḫten kelimesiniñ mużāriʿinde āmūzed dirler ki ḫā, zā'ya ḳalb ve naḳl olunmuşdur.

saḫtī: [kelimelerindeki] yā'lar maṣdariyyet içündür. Lākin saḫtīde olan yā'yı baʿżılar yā-ı zā'idedir dimişler.

saḫtī buved: ḳatılıḳdır yaʿnī pek fenādır.

sā'ilān: sā'ilān, sā'iliñ cemʿidir.

ez-sā'ilān: dilencilerden.

ṣā'im nīstī: ṣā'im degil iseñ de.

saḳar: cehennemiñ altıncı ṭabaḳasınıñ ismidir.

saḳar: fetḥateyn ile cehennem dimekdir.

saḳf: sīn'iñ fetḥi ve ḳāf ile fā'nıñ sükūnıyla ḫāne damı ve ev ṭavanı dimekdir.

saḳf: sīn'iñ fetḥi ve ḳāf ile fā'nıñ sükūnıyla ḫāneniñ ṭavanı dimekdir.

saḳf-ı ū-rā hem: o maḳūle kimseniñ saḳfını daḫi.

sākin buved: sākin olur.

sākin me-bāş: sākin olma.

bā-ṣalāḥ-ı ten buved: teniñ ṣalāḥı ile olur.

sāle: sāle'niñ āḫirinde olan hā-ı resmī miḳdār içündür. Ve baʿżılar daḫi bu hā'ya yā gibi edāt-ı nisbetdir dimişler. Türkīde yıllıḳ ve senelik ile taʿbīr olunur.

Meṣelā yek sāle bir yıllıḳ ve yek rūze bir günlükdür.

ṣāliḥ şevī: ṭoġrı olursın.

ṣāliḥān: ṣāliḥiñ cemʿidir.

bā-ṣāliḥān: ṣāliḥler ile.

sālikest: gidicidir.

ṣānīʿ: ism-i fāʿildir. Yapıcı ve aʿmāl idici dimekdir. Āḫirinde olan *yā* vaḥdet içündür.

ṣavāb: ṣavāb.

saʾy: saʿy ü gūşīşi.

be-saʿy-ı dīgerān: ġayrılarıñ saʿyı sebebiyle.

ü der-dām-ı ṣayyād: ve avcınıñ ṭuzaġına.

sāz: düzen maʿnāsınadır. Nitekim naġme-sāz dirler. Naġme düzücü dimekdir.

sāz: düzel.

mī-sāz: düzme yaʿnī ḳarışma.

nā-sāz-kār: düzensiz ve münāsebetsiz işli.

sāzed: düzer.

sāzed: düzer yaʿnī yapar.

sāzedeş: o kimseye düzdi.

ne-sāzed: düzmez yaʿnī imtizāc itmez.

sāzed helākeş: anı helāk düzer yaʿnī ḳaṣd-ı cān ider.

sāzed pīşei: bir ṣanʿat düzer ise yaʿnī ʿādet ider ise.

sāzī: düzülür iseñ.

sāz-kārī: sāz-kārlıġı yaʿnī emr-i Ḫudā'ya muvāfaḳati.

se ʿalāmet: üç ʿalāmet.

se ʿalāmet: üç nişān.

se ʿalāmet yāftem: üç ʿalāmet buldum.

se ḫaṣlet: üç ḫūy.

se kār: üç iş.

sebaḳ: ders.

sebīl: yolı.

sebük: sīn'iñ feṯḥi ve bā'nıñ żammıyla ḫafīf maʿnāsınadır.

sebük: ḫafīf yaʿnī çarçābūk.

sebük kon: ḫafīf eyle.

ez-sebük-sārān: sebük-serlerden yaʿnī ʿaḳılsız ve ḫafīf mizāc olan kimselerden.

sebüksārī me-kon: ʿaḳılsızlıḳ eyleme yaʿnī ḫafīfü'l-mizāc olma.

āheng sebüksārī: ḫafīf mizāclılıgıñ niyyetiñi.

k'ez sebük-sārī: zīrā ʿaḳılsızlıḳdan.

ez-segān-ı meslaḫest: selḫ-ḫāneniñ kelblerindendir.

bā-seḫā vü cūd bāş: cūd u ʿaṭā ṣıfatıyla muttaṣıf ol.

selāṭīn: sulṭānıñ cemʿidir. Pādişāhlar dimekdir.

selāmet: selāmet yaʿnī keder ü ḳażādan ḳurtulmaḳ.

ez-selāmet: selāmetden.

semūm: sīn'iñ fetḥiyle sām yelidir.

semūr: daḫī keẕālik bir nevʿ gurgdur.

seng: ṭaş.

seng-rā: ṭaşı.

seng-i ḫārā: terkīb-i tavṣīfidir. Seng mevṣūf, ḫār anıñ ṣıfatıdır.

ser: baş maʿnāsınadır.

ser: başıñı.

ser-ā-ser: başdan başa yaʿnī mine'l-evvel ile'l-āḫir.

ser-ā-ser: mine'l-evvel ile'l-āḫir.

ber-ser: başına.

ber-ser-i pül: köpriniñ başına.

ber-ser-i sīrī: ṭoḳluġuñ başında yaʿnī ṭoḳ iken.

serreş: o kimseniñ başıñı.

ser-be-ser: başdan başa yaʿnī mübāşeret itdigiñ işiñ dünyā vü āḫiretde ṣavābıñı göresin içün.

ser-be-ser: başdan başa yaʿnī külliyen.

ser-be-ser: başdan başa.

ser-be-ser: cümlesini.

ser-be-ser: mine'l-evvel ilā'l-āḫir.

ber-ser: 'deki ber istiʿlā içündür. Üzere maʿnāsını ifāde ider. Meṣelā ber-kāġıd nüviştem, kāġıd üzerine yazdım dimekdir.

ber-ser-i bālīn bīmārān: ḫasteleriñ yaṣdıġınıñ başı üzerine.

ser-keşī: Ser-keş, vaṣf-ı terkībīdir ki ser-keşende'den muḫaffefdir. Başçekici ve baş ḳaldırıcı maʿnāsına. Āḫirindeki yā maṣdariyyet içündür.

ez-ser-keşī: başçekicilikden.

ser be-nā-kāmī: murādsızlıġa bāş.

ser-bülend: vaṣf-ı terkībīdir. Yüce başlu maʿnāsına yaʿnī devletlü ve saʿādetlü ve rifʿatli ve sāmīü'l-ḳadr maʿnālarına gelür. El-ḥāṣıl ser-bülend, ʿālī.

der-serāy-ı ḫuld: bāḳī vü ebedī olan sarāyda yaʿnī cennetde.

serd: sīn'iñ fetḥi ve rā ile dāl'ıñ sükūnıyla ṣoġuḳ dimekdir ki ʿArabça berd dirler.

server: ulū ve ālī maʿnāsınadır.

server: ulu.

serverī: serverī'de olan yā maṣdariyyet içündür.

serverī: ululuḳ.

şevbī: bir libās.

sezā-yı laʿnet est: laʿnete lāyıḳdır.

sezā-yı tāc u taḫt: tāc ve taḫta lāyıḳ degildir.

nā-sezā: Evvelki nā-sezādan murād aḥmaḳ kimsedir. İkincisinden daḫi murād leʾīm ü alçaḳ olan kimsedir.

bā-nā-sezā: nā-lāyıḳa yaʿnī aḥmaḳ kimseye.

sezāyi: lāyıḳ maʿnāsınadır. İkinci yā zā'iddir.

tā sezāyi: tā ki lāyıḳıñı.

mī-sezed: lāyıḳ olur.

mī-sezed: lāyıḳ olur mı?

mī-sezed: istifhām-ı inkārīdir.

ez-ṣıdḳ: ṭoġrılıḳdan.

ṣıdḳ-ı zebānet: seniñ ṣıdḳ-ı zebānıñdır.

ṣıla-ı raḥm: ḫışım u aḳrabāsını ziyāret içün bir ādem, bulundıġı diyār-ı ġurbetden vaṭanına gitmek dimekdir.

sırr-ı ḫod: kendi sırrıñı.

sifle-rā: bir alçaġa.

sīm ü zer: gümüş ve altını.

sincāb: sīn'iñ kesresiyle bir nevʿ gurgdur.

sīne-rā: derūnuñu.

sipār: ışmarla yaʿnī teslīm it.

sīr-āb kon: ṣuya ḳandır.

sīreş: ol nefs-i ṭoḳ.

zi-sīrethā-yı ḫūb-ı evliyāst: velīleriñ güzel olan heyʾet ü ṭavrlarındandır.

sīrī: ṭoḳluḳ dimekdir. Zīrā yā'sı maṣdariyyet içündür.

sirişt: Sirişt, sīn'iñ ve rā'nıñ kesreleriyle ḫilḳat ü tabīʿat maʿnāsınadır.

der-sirişt: ḫilḳatinde.

sitem: cevr ü ẓulm.

sīvüm: üçüncüsü.

sīvvomīn: üçüncüsü.

siyāh u zişt keşt: siyāh ve çirkīn oldı.

ṣoḥbet dāşten: ṣoḥbet ṭutmaḳ yaʿnī laḳırdı itmek.

ṣoḥbet me-cūy: ṣoḥbet ṭaleb itme.

ṣoḥbet-medār: ülfet itme.

ṣoḥbet-i nā-cins: bed-aṣl olan kimseniñ ülfeti.

der-ṣoḥbet-i merdān: merdān-ı ʿārifān ü kāmilānıñ ṣoḥbetine.

ez-ṣoḥbet-i nādān-dūst: cāhil olan dostuñ ṣoḥbetinden iḥtirāzdır.

ṣoḥbet-i perhīz-kārān: perhīz-kārlarıñ muṣāḥabetiñi yaʿnī umūr-ı dīnde ehl-i vuḳūf olan kimseleriñ muḳārenetiñi.

ṣoḥbet-i ṣıbyān: ṣıbyānıñ ṣoḥbeti.

ṣoḥbet-i ṣıbyān: iki ḫaṣletden birisi tāzeleriñ muṣāḥabetidir.

ṣoḥbet-i ẓālim: ẓālimiñ ṣoḥbeti.

ez-ṣoḥbet-i ḫod: kendi ṣoḥbetinden.

ṣubḥ u şām-rā: ṣabāḥ ve aḫşamı.

sulṭān: pādişāh.

sulṭān: pād-şāh.

sulṭān buved: pād-şāh olur yaʿñī pād-şāh gibi ʿindallāh ʿālī olur.

bā-sulṭān: pād-şāh ile.

bā-sulṭān: sulṭāna.

sulṭānī: pādişāhlıḳ.

sulṭānī: sulṭānī‘de olan yā maṣdariyyet içündür ki sulṭānlıḳ dimekdir.

sū’āl-āverd: sū’āl getürdi yaʿnī bir şey istedi.

sūd: sürdi. Süden maṣdarından ezmek maʿnāsına. Lākin burada sürmek murāddır.

(Ger ser-i ḫod der-ḳademhā-yı tu-sūd)

sūd: faʾide dimekdir.

sūd: fāʾide.

ez-sūd ḫorān: fāʾide ekl idicilerden yaʿnī muʿāmeleci olan kimselerden.

sūd nīst: müfīd degildir yaʿnī dünyānıñ mevcūd olmasından fāʾide yoḳdur.

sūd nekned: fāʾide virmez.

u ṣūf: ve yüñden ṭoḳunmuş libās (içünde).

der-süḫan: sözde.

suḫr[e]: sīn’iñ żammıyla masḫara dimekdir.

suḫre-i şeyṭān me-sāz: şeyṭānıñ masḫarası düzme yaʿnī ḳalma.

sūḫte: yanmış.

sūr: nūr vezni üzerine dügün ve cemʿiyyet ü żiyāfet maʿnālarınadır ki Fārsīdir.

sūr-ı ū-rā: ve dünyānıñ dügünü.

sürḫ: ḳırmızı.

Süleymān: Ḥażret-i Dāvud ʿaleyhi’s-selāmıñ oġludur.

bā- Süleymān: bā- Süleymān’daki bā, ḥārf-i ṣıladır.

süpürd: ışmarladı.

mī-bāyed süpürd: ışmarlamaḳ gerek.

süstī: sīn-i evveliñ żammı ve sīn-i ṣānīniñ sükūnuyla gevşeklik dimekdir. Zīrā āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür.

süstī koned: gevşeklik ider.

bī-sütūn: direksiz dimekdir.

sūy: yā ile ve yā’sız ceht ü ṭaraf maʿnāsınadır.

sūy: żamm-ı sīn ve yā ile yāḫūd yā’sız ṭaraf u cihet ü cānib maʿnāsınadır.

sūy-i eflāk: eflāk cānibine. Be-sūy-i eflāk taḳdīrindedir.

sūy-i kem āzārī: kem āzārlıḳ cānibine; be-sūy kem āzārī taḳdīrindedir.

sūy-ı nā-maḥrem: iḫtilāṭı ḥarām olanıñ ṭarafına.

sūy-i pestī: alçaḳlıḳ ṭarafına.

sūzed: yaḳar.

Ş

şād: şād ü ḫandān.

şād: mesrūr.

şādī-i dünyā: dünyānıñ memnūn u mesrūrluġu.

şādī me-cūy: şādlıḳ ṭaleb itme.

şādī me-kon: şādlıḳ itme yaʿnī mesrūr olma.

şādmānān: şādmān'ıñ cemʿidir mesrūr maʿnāsına.

şādmānān-rā: dünyāda şādmān u zīnetiyle ḫandān olanları.

şāh: pādişāh.

şāhī: 'de olan yā, maşdariyyet için olup pādişāhlıḳ dimekdir.

şāḫī: Şāḫī'deki yā vaḥdet içündür ve şāḫ, dal maʿnāsınadır.

şāḫīst: bir daldır.

şaḫṣ-ı diger: ġayrı kimse.

şaḫṣī: bir insān.

der-şaḳī: bedbaḫt u leʾīm olan kimsede.

şākir buved: şükr idici olur.

şākir-i cabbār bāş: Ḫudā'ya şükr idici ol.

şām: aḫşam maʿnāsınadır.

şāmil: ziyāde çoḳ.

şān: anları.

şāne: ṭaraḳ maʿnāsınadır.

şāyeste-i dergāh kon: Ḫudā'nıñ dergāhına lāyıḳ eyle.

şāyeste-i Raḥmān koned: Allāhu Teʿālā'nıñ müstaḥiḳḳi ider yaʿnī Ḫudā'nıñ luṭf u iḥsānına lāyıḳ ider dimekdir.

heme şeb: bütün gice.

şefīʿ: şefāʿat idici.

şefḳatī: bir şefḳat ü merḥamet.

şeh-rā: pādişāhıñ.

şehvet-rā: şehevāta.

bī-şek: şübhesiz.

bī-şekī: şübhesiz. Bī-şekī'deki yā zāʾiddir.

şemʾ-i īmān-ı tu-rā: seniñ ḳandīl gibi olan īmānıñ.

şenīd+ī: işit+diñ.

şerbetī ez-nā-murādī: nā-murādlıḳdan bir ġarīb şerbet.

der-şerīʿat: şerīʿatde.

ez-şerīʿat: şerīʿatden.

şerīf: ṣıfat-ı müşebbehedir ʿālī maʿnāsına.

şerm-dār: ḥayā ṭut yaʿnī utan.

şerm-sār: maḥcūb.

şeş çīz: altı şey.

şev: ol.

şev ḳarīn: yaḳīn ol yaʿnī ādāb-ı ṭarīḳatle edeb-gīr ol dimekdir.

şeved: ola.

şeved: olur.

şeved bī-dār: uyanıḳ olur.

şeved endūh-nāk: ġam u ġuṣṣa vü keder ṣāḥibi olur.

şeved giryān: aġlayıcı olur.

mī-şeved: olur.

mī-şeved: ola.

şeved mihmān: müsāfir ola.

şevket ü zūret: seniñ ḳuvvet ü şecāʿatiñ.

şeyāṭīn: şeyṭānıñ cemʿidir. Şeyṭānlar dimekdir.

şeyṭān: Şeyṭān.

şeyṭān-ı laʿīn-rā: melʿūn olan Şeyṭān'ı.

bā-şeyṭān: şeyṭān ile.

ez-şeyṭān buved: şeyṭāndan olur.

şiddet: sertlik

şifā-yı müʾminest: müʾminiñ şifāsıdır. (Evvelki) est, edāt-ı ḫaberdir.

şikem: şīn'iñ kesriyle ḳarındır.

şikem-rā: ḳarnıñı.

şiken: ḳır. Şiken, şīn'iñ kesriyle şikesten maṣdarından emr-i ḥāżırdır.

bā-şikībāyī: ṣabr idicilik sebebiyle.

şināṣ: añla. Maṣdarı şināḫtendir.

şinās: añla yaʿnī bil.

şinās: añla.

be-ş'nās [be+şinās]: añla.

şināsī: añlayasın.

şinev: işit ve diñle. Şinev, şīn'iñ kesri ve nūn'uñ fetḥiyle emr-i ḥāżırdır. Maṣdarı şenīden'dir işitmek maʿnāsına.

şīrīn: ṭatlı dimekdir.

şīrīn terest: ziyāde ṭatludur.

şod: fiʿl-i māżīdir. Oldu maʿnāsına. Maṣdarı şodendir. Mużāriʿi şod gelir.

şod: oldı.

ne-şod: olmadı.

şod ʿazīz: ʿazīz oldu.

şod efrūḫte: yanmış oldu.

şod Ḫudā-yı nūr-pāş: nūr ṣaçıcı olan Allāh oldı.

şod sākin ü ḫāmūş kerd: sākin olup sükūt itdi.

şod temām: tamām oldu.

şod yār bā-ʿilm ü ʿamel: ʿilm ü ʿamele yoldāş u ḳarīn oldu.

me-şūy: nehy-i ḥāżırdır ki maṣdarı şostendir yıḳamaḳ maʿnāsına. Mużāriʿi şūyed gelür.

şübühāt [*şübhāt]*: şīn ile bā'nıñ żammıyla şübheniñ cemʿidir. Lākin burada li-ecli'l-vezn bā iskān olunur.

şūḫest: edebsiz ve fitnedir.

şükr: şükür.

şükr: şükr itmek.

şükr der-naʿmā: evvelkisi niʿmete şükr.

şükr-i niʿmethā-yı Ḥaḳ: Ḫudā'nıñ niʿmetleriniñ şükrüñü.

şükr-i ū: anıñ şükrüñü.

şükr niʿmet-rā: niʿmetu'llāh'a şükr itmek.

ez-şükr: şükrden.

şümar: ṣay.

şümār: ʿadd it.

ez-şümār-ı eblehān: aḥmaḳlar ʿadādından.

bī-şümār: ḥesābsız.

ez-şümī-i ū: ol ḫuṣūmetiñ fenālıġından.

şütür: deve

şūy: ḳocasını.

şūy-ı dīger: bir ġayrı ḳoca.

be-pīş-i şūy: ḳocasınıñ yanında.

şümār: şīn'iñ żammıyla burada emrdir. Ṣay u ʿadd eyle.

ez-şümār-ı müdbirān: aḥmaḳlar ṣayısından.

T

tā: ḥarf-i tevḳītdir. Mādamki maʿnāsına.

tā: mādemki.

tā: mādāmki.

tā: tā ki.

tā: ṣaḳın dimekdir ki edāt-ı taḫẕīrdir.

tā ʿazīz-i dīgerān: tā ki ġayrılarıñ ʿazīzi.

tā be-yābī: tā ki bulasın.

tā ber-bād: tā ki perīşān u ḫarābe.

tā dehendet: zīrā saña vireler.

tā der-ān ḥażret: tā ki ol ḥażrete yaʿnī Ḫudā'ya.

tā īn ẕikr: tā ki bu ẕikr-i ḳalbī.

tā zebānet: tā ki seniñ diliñ.

ṭaʿam: Ṭaʿam, feṭḥ-i ṭā ile ṭatmaḳ ve yemek ve meʾkūl olan şeyiñ kendine daḫi dirler. Lākin burada murād dāddır.

ṭaʿām: yemek.

ṭaʿām-ı ḫoş-güvār: ḫoş-güvār olan ṭaʿām yaʿnī mülāyim ü serīʿü'l-hażm olan ṭaʿām.

ṭāʿateş: ṭāʿat, ʿibādet dimekdir ve āḫirinde olan şīn żamīr maʿnāda pīşeye muḳayyeddir. El-ḥāṣıl pīşeş ol ḳuluñ ṣanʿatı. (Pīşe zühd ü ṭāʿateş āyīn buved)

tā be her farḳī: tā ki her bir depeye.

tā be-key: ḳaçana ḳadar yaʿnī ne vaḳta degin.

tā-be-māned: tā ki ḳala.

tā bemānī der-emān: emānda ḳalasın içün.

tā belāhā-rā: tā ki belālarıñ.

tā-be-rūy-ı ḫᵛīş: tā ki kendi yüzüñde.

tā-be-rūz: gündüze ḳadar murād-ı vaḳt ṣabāḥıdır.

tā be-yābī: tā ki bulasın.

tā beyābī: zīrā bulasın.

tā biyendāzend: tā ki atarlar.

tā buved: tā ki ola.

tā buved: zīrā olur.

tā çi ḫᵛāhī kerd: ʿacabā ne itmek istersiñ.

tā çü bedr: zīrā bedr gibi yaʿnī on beş günlük ay gibi.

tā dārī ḥayāt: tā ki ḥayāt-ı ebedīye ṭutarsın.

tā dehendet: tā ki saña vireler.

tā der-keşī: tā ki çekesin. Tā der-keşī'deki tā intihā içündür.

tā dilet: tā ki ḳalbiñ.

tā dilet: tā ki seniñ ḳalbiñ. Tā dilet'deki tā, ḥarf-i taʿlīldir.

tā emān: tā ki emān.

tā fezāyed: tā ki tezāyüd ide.

tā girānī: tā ki aġırlıḳ.

tā ḫurd: ṣaḳın küçük.

tā-ḳıyāmet: ḳıyāmete ḳadar.

tā ki: anıñ içün ki.

tā ki: tā ki.

tā ki kerded: tā ki ola.

tā maḥal yābī: maḥall-i sāmī bulmaḳ içün.

tā naẓarhā: tā ki naẓar u iltifātlar.

tā ne-bāşī: ṣaḳın olmayasın.

tā ne-bāzī: mādāmki oynamayasın yaʿnī fedā itmeyesin.

tā ne-kerdī ḫ^{v}ār u zār mübtelā: zīrā ḫ^{v}ār u ḥaḳīr ü nālāna giriftār olmayasın.

tā ne-mīred: tā ki ölmeye.

tā ne-sūzī: tā ki yanmayasın.

tā ki sāzī: tā ki düzesin.

tā koned Ḥaḳ: tā ki Allāhu Teʿālā eyleye.

taʿmeş: darı.

tā-nebāşed: zīrā olmaya.

tā ne-bāşī: zīrā olmayasın.

tā ne-bāşī: tā olmayasın yaʿnī olmamaḳ içün.

tā-nebāşī: tā ki olmayasın.

tā ne-bīnī: tā ki görmeyesin.

tā ne-dānī: ṣaḳın bilmeyesin.

tā ne-ḫ^{v}ānendet: mādāmki seni oḳumayalar yaʿnī daʿvet itmeyeler. Tā , ḥarf-i tevḳītdir ki mādāmki maʿnāsına. Ne- ḫ^{v}ānend, fiʿl-i mużāriʿ-i menfīdir. Maṣdarı ḫ^{v}āndendir oḳumaḳ maʿnāsına. Āḫirindeki tā ḫiṭābdır.

tā nedirred: tā ki yaratmaya.

tā-negīrī: tā kim ṭutmayasın.

tā ne-kerded: tā ki olmaya.

tā ne-kerdī: tā ki olmayasın.

tā ne-mānī: tā ki ḳalmayasın.

tā ne-sūzed: tā ki yaḳmaya.

tā ne-sūzī: tā ki yanmayasın.

tā ne-yāred: tā ki getürmeye.

tā ne-yāyed: tā ki gelmeye.

tā ne-yüftī: tā ki düşmeyesin.

tā nigeh-dāret buved: tā ki seniñ nigeh-dārıñ yaʿnī ḥāfıẓıñ ola.

tā reste bāşī: tā ḳurtulmuş olasın. Yaʿnī ḳurtulmuş olasın içün dimekdir ki tā ḥarf-i taʿlīldir.

tā-ṣavāb-ı kār: tā ki işiñ ṣavābıñı.

tā Şüreyyā tāḫtend: Ülker yıldızına dek şıçratdılar.

tā-şeved: zīrā ola.

tā şeved: zīrā olur.

tā şeved: tā ki ola.

tā şevī: tā ki olasın yaʿnī olmaḳ içün.

tā şevī: tā ki olasın.

tā şevī ez-cümle-i İslāmiyān: tā ki İslāmīler cümlesinden olasın.

tā şināsend: tā ki bileler.

tā tu-rā: tā ki seni.

tā tüvāned: tā ki ḳādir olur yaʿnī ḳādir olduḳça.

tā-tevānī: tā kim ḳādir olasın.

tā-tevānī: tā kim ḳādir iseñ. Yaʿnī ḳādir olduḳça.

tā-tevānī: tā-tevānī'de olan tā ḥarf-i tevḳītdir. Ḥāṣılı tā-tevānī, mādāmki ḳādir iseñ.

tā-tevānī: mādāmki ḳādirsin.

tā-tevānī: mādāmki ḳādirsen yaʿnī ḳādir olduġuñ vaḳt.

tā tevānī: mādāmki ḳādirsin yaʿnī ḳādir olduġuñ vaḳt.

tā tüvān-ger bāşī: tā ki zengīn ve ḳutlu olasın.

tā tüvānī: ḳādir olduġuñ ḳadar.

tā tüvānī: mādāmki ḳādir iseñ yaʿnī ḳādir olduġuñ vaḳt.

tā tüvānī: tā ki ḳādir olasın yaʿnī ḳādir olana ḳadar.

tā tüvānī: tā ki ḳādirsin yaʿnī ḳādir oldıġıñ ḳadar.

tā tüvānī: tā ki ḳādir iseñ yaʿnī ḳādir olduġuñ ḳadar.

tā tüvānī: tā ki ḳādir iseñ yaʿnī ḳādir oldıġıñ ḳadar.

tā-tüvānī: mādāmki ḳādir olasın.

tā tüvānī: mādāmki ḳādirsin.

tā tüvānī: zīrā ḳādir olasın.

tā tüvānī: tā ki ḳādirsen yaʿnī ḳudretiñ oldıġı ḳadar.

tā tu bāşī: tā ki olasın.

tā-yābī ṣevāb: tā ki ṣevāb bulasın.

tā zi-ʿadleş: tā kim (ol pādişāhıñ ʿadāletiñden).

me-tāb: bükme. Me-tāb, nehy-i ḥāżırdır tāften maṣdarından bükmek maʿnāsına.

me-tāb: bükme.

ṭabʿeş: o kimseniñ ḫūy u mizācı.

tābiʿ şoden: tābiʿ olmaḳ.

tāc: ʿArabīdir. Eski zamānda pādişāhlar başlarına giyerler imiş.

tāc-rā: tācı.

tāftem: çevirdim.

bā-ṭahāret: āb-dest ile.

bī-ṭahāret: ṭahāretsiz.

taḥḳīḳ: bir nesneyi ḥaḳīḳatine redd itmekdir.

taḥḳīḳ nīst: taḥḳīḳi yoḳdur.

ṭāḳ: tek ve yektā yaʿnī müfāreḳat.

ṭāḳ: tek ve bī-emṣāl.

taḳarrüb kerden-est: yaḳīn olmaḳdır.

ṭalāḳ: Ṭalāḳ, ṭalāḳ yaʿnī eger bir kere şehevāt-ı nefse ṭalāḳ virir iseñ. Ṭalāḳ, ṭā'nıñ fetḥiyle ʿavret ḳocasından boş olmaḳ maʿnāsınadır. Lākin burada şehevāt-ı nefse ṭalāḳ virir iseñ dimek kināyetdir şehevāt-ı nefsi terk itmekden.

ü dādeş se ṭalāḳ: ve añı üç kerre boşadı.

ṭaleb: iste.

mī-ṭaleb: iste.

ṭālib-i her ṣūret: terkīb-i iżāfīdir. Lākin zībā ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfīdir ki zībā ṣūretiñ ṣıfatıdır ve ṣūret mevṣūfdur. Ḥāṣılı ṭālib-i her ṣūret-i zībā, her zīnetli olan ṣūret ü şekliñ ṭālibi.

ṭālib-i ḳūt-ı ḥelāl: ḥelāl olan rızḳıñ ṭālibi.

ṭāliḥ şevī: fāsıḳ olursın.

ṭamaʿ: ṭamaʿı.

bī-ṭamaʿ: ṭamaʿ vü ḥırṣsız.

ez-ṭamaʿ: ṭamaʿ ve ḥırṣdan.

tamām: bi't-tamām ü bi'l-külliyye.

tamām: tamām.

tār-ı ʿankebūt: örümceginiñ aġı dimekdir.

ṭarfetü'l-ʿayn: gözḳapaġını bir defʿa taḥrīk itmekdir.

ez-ṭarīḳ-i ʿaḳl: ʿaḳlıñ yolundan.

tāze-rūy: güler yüzlü.

bī-taʿẓīm goften: taʿẓimsiz söylemek.

tebeh-kārī: vaṣf-ı terkībīdir, tebāh-kārende'den muḫaffefdir. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür.

ez-tebeh-kārī: güneh-kārlıḳdan.

tecrīd şev: mücerred ol.

tedbīr-i rāh-ı tūşe: terkīb-i iżāfīdir. Tedbīr ile rāh mużāf, tūşe mużāfun ileyhdir. Ḥāṣılı tedbīr-i rāh-ı tūşe, uzaḳ yoluñu tedbīr ü tedārük.

ez-tefrīd: tefrīdden.

der-teġāfül: ġafletde.

tehī: tā'nıñ fetḥiyle müstaʿmelü'l-yesede ṣaḥīh ü eṣaḥḥ ü faṣīḥ ü efṣaḥı tā'nıñ żammıyladır boş maʿnāsına.

tek: tā'nıñ fetḥiyle dib maʿnāsınadır.

der-tek-i çeh mī-şeved: ḳuyunuñ dibinde olur. Ḳuyudan murād cehennemdir.

bī-tekellüf: tekellüfsüz.

ez-tekellüf: tekellüfden yaʿnī ʿādetden aşurı iş ṭutunmaḳdan.

tekye: iʿtimādı.

tekye ber-devlet me-kon: zīnet ü devlet-i dünyāya iʿtimād itme.

tekye kem kon: az iʿtimād eyle yaʿnī hīç itme.

telbīs dān: ḥīle bil.

telḫ: acıdır.

telḫ bāşed: acı olur.

u telḫ-gūy: u telḫ-gūy daḫi vaṣf-ı terkībīdir acı sözlü maʿnāsına.

telḫter: ziyāde acı.

temām: temm.

ten: gövde dimekdir.ʿArabīde beden ü cesed dirler.

ten: vücūduñu.

ten-i ʿuryān: terkīb-i tavṣīfīdir ki ʿuryān olan beden dimekdir. ʿUryān, ʿayn'ıñ żammıyla çıplaḳ maʿnāsınadır. Fārsīce bürehnedir.

ber-ten: ber-ten'de olan ber'iñ bu maḳāmda ḥarf-i ṣıla olmasını iḫtiyār itmek evlādır. (*Ber-ten-i ʿuryān ki pūşed cāmeʾi*)

ber-ten-i ʿārī: çıplaḳ olan tene. ʿĀrī'deki yā zāʾiddir.

der-ten-i ū: o kimseniñ cesedinde.

tenbel me-bāş: tenbel olma.

ten-perestī: Ten-perest, vaṣf-ı terkībīdir. Ten-perestende'den muḫaffefdir ki tene ṭapıcı dimekdir. Yaʿnī vücūd besleyici. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür.

ten-rā: vücūduñu.

ez-tenet: bedenden.

tendurust: saġ.

teng-destī: Teng-dest, vaṣf-ı terkībīdir ṭar ellü maʿnāsına zügürdlükden kināyetdir. Ve āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür.

tendurustī: ṣaġlıḳ.

tenhā: yalñız.

der-terāzū: terāzūde.

terk-i aḳārib mī-koned: ḫışım u aḳrabālarını terk ider.

terk-i daʿvā: daʿvāyı terk itmek.

terk-i dünyā: dünyāyı terk.

terk-i hevā-yı ḫᵛīş-gīr: kendi hevānıñ terkiñi ṭut yaʿnī hevā-yı nefsi bıraḳ dimekdir.

terk-i ʿizz ü cāh kon: ʿizzet ü ḥürmet ve manṣıbı terk eyle.

terk-i ʿizz ü māl u cāh: ʿizzet ü māl u manṣıbıñ terkiñi.

terk-i kām-rānī: murād sürücülügüñ terkiñi.

terk-i leẕẕāt-ı cihān: dünyānıñ leẕẕetleriniñ terkiñi.

terk-i murād-ı ḫ^{v}īş: kendi murādıñıñ terkini.

terk-i rāḥat: rāḥatıñ terkiñi.

terk-i şübhāt u ḥarām: şübheli ve ḥarām olan şeyleri terkdir.

terk-i ten-āsānī: ’de iki terkīb vardır. Biri terkīb-i iżāfī ve biri vaṣf-ı terkībīdir. Terkīb-i iżāfī, terk lafẓınıñ ten-āsā’ya mużāf olması. Vaṣf-ı terkībī yalñız ten-āsān’dır ki ten-āsānende’den muḫaffefdir. Vücūd besleyici maʿnāsına. Āḫirinde olan yā maṣdariyyet içündür. El-ḥāṣıl terk-i ten-āsānī, vücūd besleyiciliğiñ terkiñi.

terkīb-i iżāfī: şol şeydir ki iki ism birbirine muttaṣıl olup evvelkisi mużāf, ikincisi mużāfu’n-ileyh olur. Ve mużāfıñ āḫiri ekṣeri meksūr ḳılınur.

ters: ḳorḳ.

ters ez-ān āteş ki: ol āteşden ḫavf it ki.

ters ü bīm ez-düşmenān: düşmenlerden ḳorḳmaḳ.

tersān buved: ḳorḳucudur.

tersān buved: ḳorḳıcı olur.

tersed: ḳorḳar.

be-tersed: ḳorḳar.

bi-tersāned: ḳorḳudur.

tersed besī: çoḳ ḳorḳar.

tersgār: ḳorḳıcı. Ters-gār, kāf-ı Fārsīyledir

ters-kārī: ḫavf idicilik.

tersī ne-bāşed ez-Ḫudā: Allāhu Teʿālā’dan bir ḳorḳusı olmaz.

tersīden: tersīden maṣdardır ḳorḳmaḳ maʿnāsına.

tersīden: ḳorḳmaḳdır.

tersīdenest: ḳorḳmaḳdır.

teşne-rā: ṣusuz olan kimseyi.

teşrīf: min-babü’t-tefʿīl maṣdardır. Şerīf ü ʿālīyyü’l-ḳadr ḳılmak maʿnāsına.

teşrīf: min-babü’t-tefʿīl maṣdardır. Şerīf ü ʿālīyyü’l-ḳadr ḳılmak maʿnāsına. [Lākin burada murād inʿām ü iḥsāndır.]

teşrīf-i bisyāreş buved: inʿām ü iḥsān o kimseye çoḳ olur. Teşrīf, min-babü’t-tefʿīl maṣdardır. Şerīf ü ʿālīyyü’l-ḳadr ḳılmak maʿnāsına. Lākin burada murād inʿām ü iḥsāndır.

tevān koşten: ḳatl itmek mümkindir yaʿnī söndürmek olur.

mī-tevāned kerd: itmek mümkündür yaʿnī ḳādir olur.

mī-tevāneş: (Der-ḳanāʿat mī-tevāneş yāften) mī-tevāneş’deki şīn, żamīr maʿnāda yāften’e muḳayyeddir. El-ḥāṣıl mī-tevān yāfteneş, o ġınāyı bulmaḳ mümkindir.

mī-tevānī: ḳādir iseñ.

mī-tevānī: daḫi keẕālik mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı tevānīdendir. Ḳādir

olmaḳ maʿnāsına ve āḫirinde olan yā ḫiṭābdır.

mī-tevānī goftineş: ol sözü söylemeklige ḳādirsin.

tevāżuʿ:

bā-tevāżuʿ: tevāżuʿ ile.

ez-tevāżuʿ: tevāżuʿdan.

tevbe kon: tevbe it.

tevbe mī-bāyed güzīd: tevbeyi iḫtiyār gerekdir. Güzīd, kāf-ı Fārsīniñ żammıyla māżīdir. Güzīden maṣdarından iḫtiyār itmek maʿnāsına. Lākin burada maṣdar maʿnāsı virildiġi bāyed kelimesinden ṣoñra geldiginden içündür.

tevbe ne-b'ved: tevbesi olmaz.

tevbe-i bed-ḫū: yaramaz ḫūylu olan kimseniñ tevbesi.

tevbe-i nisiyyeh: viresiyye olan tevbe.

tevfīḳ: Tevfīḳ odur ki Allāhu Teʿālā kār-ı ʿabdi rıżāsına muvāfıḳ ḳıla.

tevfīḳ nīst: tevfīḳi yoḳdur

ṭıfl: kesr-i tā ile yedi yaşındaki çocuġa

dirler.

ṭıfl-rā: rā, edāt-ı mefʿūldir. Çocuġu dimekdir.

tīġ-rā: ḳılıcı.

ṭīn: balçıḳ maʿnāsınadır.

tīr: oḳ maʿnāsınadır. Neden olur ise olsun. Gerek ḳamışdan ve gerek aġaçdan.

tīr: oḳu.

be-tīr-i ṣabr: ṣabr oḳı ile.

tīre-şeb: terkīb-i mezcīdir ʿālem-penāh gibi. Aṣlı şeb-tīre'dir ki terkīb-i tavṣīfīdir. Lākin li-ecli'l-vezn ṣıfat, mevṣūf üzerine muḳaddem olmuşdur.

çün tīre şeb: bulanıḳ gice gibi.

tīrī: bir oḳ.

tiryāk:

ez-tiryāk: tiryāḳden.

tīşe: bir keser ve balta.

tīşe: tā'nıñ kesriyle balṭa ve keser didikleri āletdir.

tīz kon: keskin eyle.

tīz-rev: çābük gidici. Tīz-rev, vaṣf-ı terkībīdir ki tīz-revende'den muḫaffefdir. ʿAcele gidici maʿnāsına.

toḫm-ı bīmārī buved: ḫasteliginiñ toḫm u aṣlı olur.

toḫm-ı buḫl: ḫissetiñ toḫmuñu.

toḫmeş: ol münāfıḳıñ toḫmı.

töhmet buved: töhmet ola yaʿnī ḫavf u ḫaṭar olur ise.

tu: sen.

tu: sen yaʿnī ey ʿāzīz olan kimse!

tu nīz: sen de.

bā-tu: seniñ ile.

bā-tu: saña.

ber-tu: seniñ üzerine.

ez-tu: senden.

tu nīz: sende.

tu-rā: señi.

tu-rā: saña.

mer tu-rā: seni.

tu rū: yüzüñü.

mer tu-rā: saña yaʿnī siziñ ve cümle içün.

turş: tā'nıñ żammı ve rā ile şīn'iñ sükūnıyla ekşi maʿnāsınadır.

turş-rūy: vaṣf-ı terkībīdir ekşi yüzlü maʿnāsına.

tüvān benhofteneş: ol sözü gizlemek mümkindir yaʿnī mümkin degildir.

tüvānger sāzedeş: añı zengīn düzer.

U

u ʿaḳl: ve ʿaḳl dinilen şey.

u bār-keş: ve yük çek.

u be-dervīşān: ve faḳīrler ile.

u bī-āzār bāş: ve bī āzār ol. Yaʿnī kimseyi incitme.

ü endūh: Ü endūh daḫi keẕālik ġam u ġuṣṣa dimekdir ki ʿaṭf-ı tefsīrdir.

u ez-ġayrī: ve ġayrı kimseden.

u ez-şarāb: ve meşrūbātdan.

u ez-ṭaʿām: ve maṭʿūmātdan.

u ez-yār-ı ġār: ve ṣādıḳ olan muḥibden.

u gūyed merḥabā: ve merḥabā söyler.

u her cānib-i me-tāz: ve her cānibe ḳoşma.

u her cāyī: ve her bir yeri.

u ḫoş süḫan: ve mülāyim sözlü.

ü dīger: ve ikincisi.

u ḫodrāyī: ve kendi fikrlülük eṭrāfında.

u ḫū kon: ve ḫūy it.

u ḳanāʿat: daḫi ḳanāʿati.

u kem: ve az.

u mī-sāzed telef: ve helāk düzer yaʿnī maḥalliniñ ġayrıya ṣarf ider.

u muḳbil: ve ehl-i iḳbāl.

u pākī: ve pāklıgı.

u raġbet bāzenān: ve birisi daḫi ḳarılara meyl ü maḥabbet itmekdir.

u temīz: ve idrāk.

u tengī: ve ṭarlıġı.

u tevāżuʿ: daḫi tevāżuʿu.

u yek pāre zemīn: ve bir pārçe yer.

ʿucb: ʿUcb didikleri şey daḫi ḫod-bīnlikdir yaʿnī kibr idicilik dimekdir.

ʿuḳbā: ʿayn'ıñ żammı ve ḳāf'ıñ sükūnıyla mükāfāt dimekdir.

ʿuḳūbet:

ez-ʿuḳūbet reste: ʿuḳūbetden yaʿnī Allāhu Teʿālā'nıñ ʿaẕābından ḳurtulmuş.

ʿuryān: ʿayn'ıñ żammıyla çıplaḳ maʿnāsınadır. Fārsīce bürehnedir.

ū: o kimse.

ū: żamīr-i ġāʾibdir (ki Ḫadd onda rāciʿdir.)

ū: żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıldır hū gibi.

ū-rā: o kimseniñ.

ū-rā: anıñ.

bā-ū: o (merd)e.

ūst: iki kelimedir. Takdīri ū estdir ki ū, żamīr-i munfaṣıldır ʿArabīde hū gibi.

ʿuzlet: ʿayn'ıñ żammıyla kimse ile ülfet itmeyüp bir yere ḳapanup çekilmek maʿnāsınadır.

Ü

ū: o kimse.

ū: o kimse.

ez-ü: andan.

ü ʿaḳl: daḫi ʿaḳl.

ü ʿanā: ve renc ve elemdir.

ü ārāyiş me-cūy: daḫi zīnet arama yaʿnī isteme.

ü āsāyiş me-cūy: ve rāḥat idiş arama yaʿnī rāḥat itmek isteme.

ü bā-vefā: ve vefāda.

ü bāret: ve yüküñ. Yükden murād günāh-ı kebāʾirdir.

ü bāret: ḥālbuki seniñ yüküñ.

ü bed me-bīn: ve fenā görme.

ü bedu: ve aña.

ü bī-gāh ḫīz: ve vaḳtsiz ḳalḳıcı.

ü būyeş: ve ḳoḳusu.

ü dāʾim ferd bāş: ve dāʾimā yalñız ol.

ü dest-i tehī: ve boş olan el ṭutar bunuñ birle.

ü dūn: ve alçaḳdan.

ü düzdān: ve ḫırsızlar.

ü ez-fiʿl-i ū: ve anıñ fiʿlinden.

ü ez-ḫıyānet: ve ḫıyānetden.

ü gūdek: ve çocuḳ ile.

ü inṣāfī: ve bir inṣāf.

ü istiġfār kon: ve istiġfār it.

ü ḳallāş: ve müflisden.

ü ḳay: daḫi ḳay itmek.

ü kem me-zen: vāz urma yaʿnī alçaḳ görme.

ü me-ters ez-düşmenān: ve düşmenlerden ḳorḳma.

ü mī-güyed dürūġ: ve yalan söyler.

u müfsidān: ve müfsidlerden.

ü mürd: ve öldi.

ü ne-perred ber-hevā: ve ne hevāda uçar.

ü ne-b'ved: ve olmaz.

ü nedāred şerm-nīz: ve ḥayā daḫi ṭutmaz.

ü ʿöẕr-i ān: ve itdüginiñ günāhıñ ʿöẕrini.

ū-rā: aña.

ū-rā: añı.

ū-rā: anıñ.

ū-rā: o kimseye.

ū-rā: o kimseyi.

ü-rā: anı dimekdir ki aṣlı ū-rā'dır. Li-ecli'l-vezn hemzesi ḫaẕf olunmuşdur.

ū-rā: o kimseniñ.

ū rāst: ol kimseniñdir.

ü serkeş est: ve baş çekicidir yaʿnī bī-muṭīʿdir.

ü tünd: ve sert ü şedīd.

ü ülfet-i bā-bedān: ve ikincisi yaramazlar ile ülfetdir. Yaʿnī cāhil kimseler murāddır. Bedān lafẓı bed'in cemʿidir. Bedler ve yaramazlar maʿnāsına.

ü veraʿ: ve ḥarāmdan ḫaẕerden.

ü z'ū: ve ʿaḳl-ı kāmilden.

üftād: düşdi.

üftād: düşdi yaʿnī vāḳiʿ oldu.

üftāde': düşer iseñ.

üftāde-i ten-perverest: ten-perverligiñ üftādesidir yaʿnī vücūd besleyicilige düşmüşdür.

üftī: düşersin.

ümīd: recāyı.

ümīdvār: ümīdli.

ümmīd-i saḫāvet: cömerd-liginiñ ümmīd ü efkārıñı.

üstādān: Üstādān daḫi üstādıñ cemʿidir.

zī-üstādān: ʿālemlerden.

üstüḫ^{v}ān:

ender-üstüḫ^{v}ān: kemiginde.

üstūn: Üstūn, hemzeniñ żammıyladır. Lākin aṣlı sütūndur. Hemze, li-ecli'l-vezn idḫāl olunmuşdur. Direk ve temel maʿnāsına.

bī-üstūn: direksiz.

V

vācibest: vācibdir.

vaʿ dehā-yı ū: o münāfıḳıñ vaʿdeleri.

der-vaʿde: vaʿdinde.

vaḥal: Vaḥal, vāv ile ḥā'nıñ fetḥi ve lām'ıñ sükūnıyla ṣulu ve sıvıḳ çamur ki içüne giren boġulur.

ez-vaḥal: balçıḳdan.

vaḳf-ı her dervīş kon: her faḳīre vaḳf eyle.

vaḳt-i ṭāʿat: iṭāʿat vaḳtinde dimekdir ki der-vaḳt-i ṭāʿat taḳdīrindedir.

vaḳt-i ṭāʿat: ṭāʿatıñ vaḳtinde dimekdir ki taḳdīri der-vaḳt-i ṭāʿatdır.

vaḳt-i ṭāʿat: ṭāʿat u ʿibādet vaḳti.

vālideyn: ikincisi ana ve babayı.

v'ān çi: ve ol nesne ki.

v'ān der-ān: ve ol ẕikrde.

v'ān fużūlī: ve ol aḥmaḳlıġı.

v'ān gehī: ve andan ṣoñra.

v'ān gehī: ve andan ṣoñra yaʿnī ikincisi.

v’ān gehī: ve andan ṣoñra yaʿnī üçüncüsü.

v’ān ki: ve ol kimse ki.

vāṣıl ne-şod: vāṣıl olmadı.

vaṣiyyet: Vaṣiyyet, birine sipāriş ü naṣīḥat olunan şeydir.

Īn vaṣiyyet-rā: bu vaṣiyyeti.

vāy: āh vāh. Vāy, medle kelime-i taḥassürdür.

vāye-i nefs-i pelīd :Vāye-i nefs, terkīb-i iżāfīdir. Lākin pelīd ile ber-ā-ber terkīb-i tavṣīfī daḫi olur.

der-vāye-i nefs-i pelīd: murdār u bī-meymenet olan nefsiñ zevḳ ü leẕẕetine.

ve nihī bāreş: ve eger aña yük ḳor iseñ.

vebālest: ẕenb ü mażarratdır.

vedāʿ-ı şehvetest: şehvetiñ terkidir yaʿnī ṭabīʿatı ıṣlāḥ itmekdir.

vefā: vefāyı.

vefā: vefāsı.

ez-vefāt-ı düşmenān: düşmenleriñ mevtinden.

velī: velākin.

v’er: ve eger.

v’er: ḥarf-i şarṭdır. Eger lafẓından muḫaffefdir.

v’er: ve eger.

v’er be-gūyī: ve eger söyler iseñ.

v’er berānī: ve eger sürer iseñ.

v’er konī: ve eger eyler iseñ.

v’er konī: ve eger meyl ider iseñ dimekdir ki taḳdīri v’er konī meyldir. Mā-ḳabli ḳarīnesiyle meyl maḫẕūfdur.

(Cānib-i ẓālim me-kon ***meyl*** *ey ʿazīz*

V’er konī *gerdī ez-ān ḫayl ey ʿazīz)*

v’er ne-yāred: ve eger getürmez ise.

veraʿ: vāv ile rā’nıñ fetḥasıyla ḥarām u maʿṣiyetden ictināb ve çekinmek maʿnāsınadır.

veraʿ: taḳvā.

bā-veraʿ: taḳvā-yı ḥaḳīḳī ile.

bā-veraʿ: veraʿda yaʿnī ḥarāmdan ictināb u saḳınmaḳda.

bī-veraʿ: veraʿsız.

bī-veraʿ: taḳvāsız.

der-veraʿ: ḥarām u maʿṣiyetden çekinmekde.

ez-veraʿ: ḥarāmdan ṣaḳınmaḳdan.

ez-veraʿ: veraʿdan yaʿnī ʿindallāh menhī olan nesneden.

verne: ve illā.

ver ne: ve yoḫsa.

ver nişīnī bā-bedān: ve eger bedler ile oturur iseñ.

verzed: fiʿl-i mużāriʿdir Maṣdarı verzīden’dir ḳazanmaḳ maʿnāsına.

ve’s-selām: ve’s-selām.

v’es-selām: ve’s-selāmu aʿleyke yaʿnī söz burada tamām oldı dimekdir.

veş: feṯḥ-i vāv ve süḳūn-ı şīn ile edāt-ı teşbīhdir.

ez-vey: andan.

ez-vey: o (dünyā)dan.

ez-vey: ol (kimse)den.

ez-vey: ol (baḫīl)den.

ez-vey: o (kimse)den.

ez-vey: ol (zengin)den.

ez-vey: ol (münāfıḳ)dan.

v’ez ʿaẕāb-ı gūr hem: ve ḳabriñ ʿaẕābından daḫi.

v’ez baḫīlī: ammā baḫīllikden.

v’ez-beden: ve bedenden.

v’ez bedān: ve bedlerden.

v’ez belā-yı cūʿ hem: ve açlıḳ belāsından daḫi.

v’ez ġam-ı merdüm: ve ḫalḳıñ ġamından.

v’ez ḥamāḳat: ve ḥamāḳatdan yaʿnī aḥmaḳlıġıñ cihetiyle.

v’ez heme kār-ı cihān: ve dünyānıñ cümle işinden.

v’ez-Ḫudāyet: ve seniñ Ḫudā’ñdan.

v’ez kār-ı bāṭıl: ve bāṭıl olan kārdan.

vü leb be-bend: ve ṭudaġıñı baġla yaʿnī kelām-ı dünyādan diliñi ḥāfıẓ ol.

v’ez pey-i murdār: daḫi cīfe vü lāşe içün.

v’ez şeker: ve şekerden.

v’ez tekebbür: ve kibr itmekden.

vīrān: ḫarāb dimekdir.

vīrān koned: ḫarāb ider.

viṣāḳ: viṣāḳ daḫi vāv’ıñ kesriyle ḫāne dimekdir.

vü ʿaḳl ü temiz: daḫi ʿaḳl ve temīz ṭutar iseñ (dimekdir ki ʿaḳl mürüvvet üzerine maʿṭūfdur. ***Ger mürüvvet-dārī vü ʿaḳl ü temīz)***

vü cürmhā: ve günāhlar.

vü ez-ḫaṭar: ve tehlükeden.

vü ḫiẕlān: daḫi ḫiẕlān olur.

vü loḳma’i: ve bir loḳma.

vü müfsid buved: ve ifsād idici olur ise.

vü nā-kesī: ve alçaḳlıḳ.

vü renc ü elem: ve renc ve kedere düşersin.

vü ṣabr ender-belā: ve belāya ṣabr.

vü şemşīr-i cūʿ: ve ikincisi ḳılınca beñzer açlıḳ.

vü terk-i hücūʿ: ve dördüncüsü uyḳuyu terkdir.

vü ʿuḳbā: ve āḫiretden.

vü vefā dārī: ve vefā ṭutuculugu.

der-vücūd: vücūda.

Y

yā İlāhī: ey benim Allāh'ım.

yā ki: yāḫūd ki.

yābed: bulur.

yābed be-ḳurb-ı Ḥaḳ maḥall: Ḫudā'nıñ ḳurbunda maḥall bulur

yābed maḳām: maḳām ve yol bula.

yābed ṣemer: mīve bulur.

be-yābed: bulur.

ne-yābed: bulmaz.

yābī: bulasın.

yābī: bulursın.

yābī: mużāriʿ-i muḫāṭabdır. Maṣdarı yāften'dir bulmaḳ maʿnāsına.

yābī ẓafer: ẓafer bulasın.

yābüd: bulur.

yād dār: ḫāṭırıñda ṭut.

yād-dāreş: yād eyle añı yaʿnī ḫāṭırıñda ṭut.

yād dāreş: (o beş şeyi) ḫāṭırıñda ṭut.

yād-gīr: ḫāṭırıñda ṭut.

yād gīreş: ol üç nesneyi ḫāṭırında ṭut.

yād gīreş: ḫāṭırıñda ṭut añı.

yād gīreş: añı ḫāṭırıñda ṭut.

yād-gīreş: ol üçi ḫāṭırıñda ṭut.

yād: ḫāṭırıñda.

yād-ı Ḥaḳ: Allāh'ıñ ẕikri.

yād-ı Ḥaḳ: Allāhu Teʿālā'nıñ ẕikri.

bā-yād-ı Ḥaḳ: Ẕikrullāh ile.

ez-yād-ı Ḥaḳ: Allāh'ı ẕikrden.

ez-yād-ı Ḥaḳ: Ḫudā'yı ẕikrden.

yāften: bulmaġa.

yāftī: bulduñ.

ne-yafted: mużāriʿ-i menfīdir, düşmeye.

tā ne-yaftī: zīrā düşmeyesin.

tā ne-yaftī: tā kim düşmeyesin.

yaḫ: yā'nıñ fetḥiyle buz dimekdir.

yaḫ: Yaḫ daḫi yā'nıñ fetḥi ve ḫā'nıñ sükūnıyla buz maʿnāsınadır.

yār: muṣāḥib maʿnāsınadır.

yārī me-dih: muʿāvenet virme yaʿnī yardım itme.

me-yār: getürme yaʿnī aġzına alup içme dimekden kināyetdir.

yār-ı muvāfiḳ: müttefiḳ olan yoldāş.

yār-ı nā-dān-rā: cāhil olan dostu.

yār āyedeş: ehl-i dünyāya yār gelür. Yaʿnī muṣāḥibi ancaḳ şeyṭān olur.

yār bā-ehl-i nifāḳ: nifāḳ ehline.

yār u hem-rāhet buved: seniñ yār u yoldāşıñ olur.

yārī: yārlıḳ yaʿnī muʿāvenet ve yardım.

yārī: dostluḳ ve muʿāveneti.

yārī: yārlıḳ yaʿnī muʿāvenet. Yārī'de olan yā maṣdariyyet içündür.

yārī-i her ʿāciz: her ʿāciziñ yār-ı demcelīsi.

ne-yāyed: bulmaz.

me-yefken: bıraḳma.

yek bāre: bir kere.

yek dem: bir nefes.

yek-dil buved: yek-dil olur yaʿnī ḳalbleri birbirine muvāfıḳ olur.

yek direm kān-rā: bir aḳçe ki anı.

yek gūşe: bir köşeye.

yek nān dehed: bir etmek virir.

yek-rā me-gūş: ol sözüñ biriñi söyleme.

yek-sān şumar: ber-ā-ber ʿadd eyle.

yek şarṭ: bir şarṭı.

yekī: biri dimekdir ki āḫirinde yā, zāʾiddir.

yekī-rā: biri dimekdir. Rā, ḥarf-i ṣıladır.

yekī: birisi.

yekī: biri.

yekī endīşe kon: bir fikr ü mülāḥaẓa it.

yekī endīşe kon: bir fikr ü mülāḥaẓa eyle.

yekī ḫurma-yı ter: tāze olan bir ḫurma.

yetīm-i ḫaste-rā: ḫaste olan yetīmi.

yetīmī: bir öksüz.

Yūnus: Ḥażreti Yūnus ʿaleyhi's-selāmdır.

Z

zād-gīr: azıḳ ṭut.

zāġ: ḳarġa.

ẓāhir: āşikār.

ẓāhir āmed: ẓāhir geldi.

ẓāhir-i ḫod-rā: kendi ẓāhiriñi.

ẓāhirest: ẓāhirdir.

ẓāhireş: ẓāhiriñi yaʿnī ol kimseniñ ẓāhiriñi.

ez-zaḫm-ı dendān: diş zaḫmetinden yaʿnī dişiniñ yarasından.

zaḫmet-i ḫod-rā: kendi meşaḳḳatiñi.

bā-żaʿīfān: żaʿīflere ve faḳīrlere.

ber-żaʿīfān: fuḳarālara.

ber-żaʿīfān: faḳīrlere.

ẕākir nīst: ẕākir degildir.

zāl: kocaḳarı dimekdir.

zāl-ı dünyā: dünyā bir ḳocaḳarı gibi iken.

zamāne:

der-zamāne: zamānede yaʿnī dünyāda.

ez-zamāne: dünyādan.

z'ān: andan.

z'ān: añdan (yaʿnī meẕkūr dört şeyden).

z'ān: ol cihetden.

z'ān çehār: ol dört nesneden.

z'ān çi: ol nesneden ki.

z'ān dūst: ol dostdan.

z'ān güẕeştī: ḥasedi geçdikden şoñra.

z’ān penc: ol beşden.

z’ān ki : ol sebebden ki dimekdir. Z’ān, aṣlında ez-ān’dır. Vezn-i şiʿr içün hemzeyi ḥaẕf idüp z’ān dimişlerdir.

z’ān ki: ol eclden ki.

z’ān ki: zīrā o sebebden ki.

z’ān ki: şol cihetden ki.

z’ān yeki: ol üçden birisi.

z’ān ki: zīrā ol cihetden ki.

z’ān ki: ol sebebden iḫtiyār eyle ki.

z’ān ki: ol sebebden ki.

z’ān ki: zīrā şol cihetden ki.

z’ān ki: zīrā ol sebebden ki.

z’ān sebeb: ol sebebden.

zāneş ki pūşānī ḥarīr: ol dervīşe ol söz ḥarīr giydirmekden.

zār: iñleyici dimekdir. (Lākin burada nā-ḫoşluḳdan kināyetdir.)

żarar: żarar u ziyān.

zārī-i kāreş buved: ol kimseniñ işi zārīlik olur. Zārī’niñ yā’sı aṣliyyedir. Āḫirindeki hemze yā-ı maṣdariyyet içündür ve yā ile zārīy daḫi cāʾizdir.

z’āriyet: seniñ añlaman. (eglemen) **[208b]**

z’āteş: āteşden yaʿnī Ṣırāṭ Köprüsü’nden.

z’āteş-i tīz: keskin olan āteşden yaʿnī cehennemiñ şedīd olan āteşinden.

żāyiʿ sāḫtī: żāyiʿ düzdüñ yaʿnī telef itdiñ.

zebān: dil.

zebān: diliñi. Burada dilden murād, aġızdır.

ber-zebān: lisānıñda.

ber-zebān: dili üzerine.

ber-zebān dār: lisānıñ üzere ṭut.

ez-zebān: dil+den yaʿnī aġız+dan.

zebān bāyed keşīd: lisānıñı çekmek gerekdir.

zebān+eş: anıñ dili yaʿnī ol kimseniñ aġzı.

zebān-rā: lisānıñı.

zeber-desteş: el üzerinde añı.

zeber ṣadr-ı ṣudūr: ṣadrlarıñ ṣadrı üstüne yaʿnī meclisiñ eñ bālāsına.

zebūn: ḫʷār u ẕelīl.

zehr-i īn mār-ı münaḳḳaş: bu naḳışlanmış yılanıñ zehri.

zehr-i ḳātilend: ḳātil olan zehrlerdir.

zehr-dāred: zehr ṭutar.

zehre: fetḥala öd didikleri şeydir ki ziyāde acıdır. İnsānda ve ḥayvānda olur. Cigere muttaṣıl bir nesnedir.

ez-zehr: zehrden.

ez-zehreş: anıñ zehrinde.

der-zamāne: dünyāda.

zemānī: bir vaḳt.

zemīn: yere mensūb dimekdir. Çünki yā nisbet ve nūn teʾkīd-i nisbet içündür. Zīrā nisbeti te'kīd murād olunur ise yā'dan ṣoñra bir nūn getürülür. Müşgīn ve ʿanberīn ve emṣāli gibi.

me-zen: nehy-i ḥāżırdır ki zeden maṣdarından urmaḳ maʿnāsına.

me-zen gām: adım urma yaʿnī ayaḳ başma dimekden kināyetdir.

zen: ḳarı.

ez-zen: ḳarıdan.

zenaḫ: zā ile nūn'uñ fetḥalarıyla çeñe maʿnāsınadır zenaḫdān gibi.

vü ṣoḥbet bā-zenān: ve (dördüncüsü) ḳarılar ile ṣoḥbet itmek(dir.)

bā-zenān: ḳarılar ile. Bā-zenān'da olan bā muṣāḥabet içündür. Zenān daḫi zen'niñ cemʿidir.

çün zenān: ḳarılar gibi.

ez-zenān: ḳarılardan.

z'endek ü bīş: azdan ve çoḳdan.

zen+ed: fiʿl-i mużāriʿdir. Urur dimekdir.

zened: urur. Zened, mużāriʿdir. Maṣdarı zeden'dir urmaḳ maʿnāsına.

zer: altun.

zer: altunı.

der-zer: altuna.

zerd: ṣarı.

sīm ü zeret : Zeret'deki tā ḫiṭāb maʿnāda dāden'e muḳayyeddir. Taḳdīri dārent sīm ü zer dimekdir. [***Hem be-cāhil dāden sīm ü zeret***]

ẕerre-i āteş: bir ẕerre āteş.

zevāl-i niʿmet est: niʿmetiñ zevāline sebebdir.

ẕevḳ-i nikū nāmī buved: eyü nāmlı lākin ẕevḳ ü leẕẕeti ola. Yaʿnī herkes beni medḥ itsün diyü eyü nāmlılıġa ve şöhrete meyl ider ise.

zi: ez'den muḫaffefdir.

zi-bāb-ı ḫod: kendi ḳapuñdan yaʿnī aḥvāliñden.

zi-ġıll u ġışş: ġıll ve ġışşdan yaʿnī aḫlāḳ-ı ẕemīmeden.

zi-ḫᵛābeş hīç çīz: aña uyḫudan hīçbir şey.

zi-her çīzī: her bir şeyden.

zi-her nādān: her cāhilden.

zi-her sū: her ṭarafdan.

zi-ḫod: kendiñden.

zi-Ḳur'ān: Ḳurʾān-ı ʿAẕīm ü muṣḥaf-ı şerīfden.

zi-pür ḫorī buved: çoḳ yemekden olur.

ẕikr: Ẕikr-i Allāh.

ẕikr: ẕikr-i Allāh'ı.

ẕikr-i bī-iḫlāṣ: zīrā iḫlāṣsız ẕikr.

ẕikr-i çeşm: gözüñ ẕikri.

ẕikr-i güş: ḳulaġıñ ẕikridir.

ẕikr-i dilet: seniñ ḳalbiñiñ ẕikri.

ẕikrī diger: başḳa bir ẕikr.

ẕikr-i ḫāṣān: lākin ḫāṣlarıñ ẕikri.

ẕikr-i ḫāṣü'l-ḫāṣ: ḫāṣṣü'l-ḫāṣṣ olanlarıñ ẕikri.

ẕikr-i Ḫudā: Allāh'ıñ ẕikriñi.

ẕikr-i lisān: lisānıñ ẕikri.

ẕikr-i pā: ayaġıñ ẕikri

ẕikr-i sır buved: ḳalb ẕikri olur.

ẕikr-rā: Allāhu Teʿālā'yı ẕikre.

der-ẕikr: ẕikre.

ez-ẕikr: Ẕikrullāh itmekden.

ez-ẕikr-i ilāh: Allāhu Teʿālā'nıñ ẕikrinden.

z'īn: bundan.

z'īn bārhā: bu yüklerden.

zinde'i: bir diri.

z'īn ḥāl: bu ḥāl ü revişden. Mışrāʿ-ı evveliñ mażmūnuña işāretdir.

zīnhār: ṣaḳın.

zinde-dār: diri ṭut yaʿnī iḥyā eyle.

zinde nīst: ḥay degildir.

zindegānī: dirilik.

der-zindegānī: dirilikde.

zindegānī telḫ: acı olan dirligi.

zindegī: bunuñ birle zindelik yaʿnī dirilik.

zinde meşmāreş: ol kimseyi diri ʿadd itme.

zinhār: ṣaḳın.

zīnhār: ṣaḳın yaʿnī ṣormamazlıḳ itme.

zi-pey: behr gibi içün maʿnāsınadır.

zi-pür goften: ṭolu söylemekden yaʿnī çoḳ söylemekden.

zīr-i dest: eli altına.

zīr-destān-rā: zīr-dest'iñ cemʿidir ve -rā daḫi edāt-ı mefʿūldür. El-ḥāṣıl zīr-destān-rā, eliñiñ altında olanları.

zīr-i pāy: ayaḳaltı dimekdir.

zīr-i pāy: ayaġınıñ altına.

zīr-i pehlü: yanıñ altıñda yaʿnī yanıñda.

zīr-i saḳf-ı bī-sütūn: direksiz olan ṭavanıñ altında.

zīr-i zemīn: yer altında dimekdir ki der-zīr-i zemīn taḳdīrindedir.

zīr-i zīn: eger altında dimekdir ki der-zīr-i zīn taḳdīrindedir.

zīr ü zeber: alt-üst. Zīr, kesrle altdır. ʿArabīde taḥt gibi. Zeber, fetḥle üstdür. ʿArabīde fevḳ gibi.

der-zīr-i delḳ: ḫırḳanıñ altında.

zişt-rū: çirkīn yüzlü. Vaṣf-ı terkībīdir.

ziştest: çirkindir.

żiyā: nūr u żiyā.

ziyādet mī-şeved: ziyāde olur.

ziyān: ziyān.

ziyān dāred: ziyān ṭutar. Dāred, mużāriʿ dir. Maṣdarı dāştendir.

der-ziyān: ziyāna.

ziyāret kerdenest: ziyāret itmekdir.

z'ū: o kimseden.

ez-ẓulmet: ẓulmetden.

ẓulmī: ẓulmī'de olan yā vaḥdetdir.

āheng-i ẓulmī: bir ẓulme niyyet.

zū: aşlında ez-ū'dur. Ez-men maʿ nāsınadır. Ū żamīrden li-ecli'l-vezn hemzeler ḥaẕf olunmuşdur. El-ḥāṣıl zū, ol kimseden.

z'ū: o (müsāfir)den.

zühd: dünyānıñ ẕevk ü ṣafāsıñı terk itmek maʿ nāsınadır.

zühd ü ṭāʿat: zühd veʿ ibādet.

ẕülāl: ẕāl'ıñ żammıyla mā-ı leẕīẕ dimekdir.

ez-Ẕü'l-celāl: Ḥaḳḳ celle ve ʿalā ḥażretleriñden.

ẕü'l-minen: Ẕü'l-minen'de olan ẕü ṣāḥib ve minen, minnetiñ cemʿ idir. Minnet daḫi iḥsān maʿ nāsınadır. Bu ise ancaḳ Allāhu Teʿ ālā'ya maḫṣūṣdur.

ez-ẕü'l-minen: cenāb-ı perverdigārdan.

zünnār: zā'nıñ żammıyla şükrān vezninde Naṣārā vü Mecūsī ṭāʾifesiniñ eski zamānda ḳuşandıḳları bir nevʿ ḳuşaḳdır.

zünnār: zünnārı yaʿ nī kāfirleriñ ḳuşaġını.

9.4. Özel Terimler Dizini

ba-i ʿArabī 643
bā-i zā'ide 127, 135, 137, 298
bā-i basīṭe..... 127, 135, 298
bā-i Fārsī 134, 155, 156, 222, 231, 284, 301, 306, 326, 327, 329, 359, 360, 397, 404, 548, 572, 576, 596, 635, 641, 643, 653, 666
bā-i med..... 158, 171, 376
bā-i mürekkebe.....127, 128, 135, 298
Bā-i mürekkebe 135
bā-i ʿArabī154, 160, 231, 306, 320, 329, 359, 404, 566, 616, 621, 623, 635
bā-i ʿArabī' 153, 641
bā-i ʿArabīyye..... 528
bā-i ṣıla 95, 299, 321, 579, 602
bā-i te'kīd.....127, 135, 137, 298
cemʿ 419
cemʿ ṣīġası..... 389, 545, 667
cemʿī543, 544, 563, 593, 594, 606, 622, 625, 641, 642, 649, 653
cīm-i Fārisī238, 304, 339, 356, 365, 398, 585, 603, 605, 668
cīm-i Fārisī'..... 602
cīm-i ʿArabī 159, 325, 424
dāl-ı meftūḥa 323
edāt-ı nefy 235, 318
edāt-ı ṣāḥibiyyet 645
edāt-ı cemʿ 235, 319, 352, 500, 544
edāt-ı fāʿil 421, 566
edāt-ı ḫaber153, 304, 379, 543, 548, 572, 573, 581, 626
edāt-ı ḳaṣr 435
edāt-ı mefʿūl 156, 308, 309, 328, 341, 421
edāt-ı mefʿūlün bih95, 128, 135, 157, 298, 299, 321, 324, 329, 373
Edāt-ı mefʿūlün bih 137
edāt-ı nefy 135, 136, 298
edāt-ı nisbet.....327, 359, 437
edāt-ı rabṭ..... 342
edāt-ı rabṭ-ı ṣıfat 307
edāt-ı rabṭ-ı ḫaber 358, 359
edāt-ı rabṭ-ı ṣıfat 156, 325
edāt-ı ṣāḥibiyyet 423, 548
edāt-ı selb.....153, 298, 308, 358
Edāt-ı selb 135, 136
edāt-ı ṣıla.....305, 413, 597, 602, 610
edāt-ı tafḍīl..... 156, 326, 596
edāt-ı tafṣīl 566
edāt-ı taḫṣīṣ 310, 330, 610
edāt-ı taḫẓīr 584
edāt-ı taʿlīl 105, 313, 333
edāt-ı taşġīr 413
edāt-ı teşbīh.....156, 235, 254, 342, 477, 507, 616
edāt-ı ẓarf95, 99, 105, 134, 154, 175, 235, 299, 302, 306, 310, 313, 319, 329, 331, 347, 363, 400, 418, 667
efʿāl bāb..... 634
emr-i ḥāżır120, 138, 152, 153, 175, 222, 324, 333, 335, 349, 351, 352, 363, 397, 400, 404, 406, 417, 433, 551, 553, 564, 622, 635, 641, 644, 650, 667
fā-i meftūḥa..... 347
fiʿl.....153, 641
fiʿl-i emr 605, 614
fiʿl-i mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfī..... 576
fiʿl-i emr150, 156, 249, 285, 318, 329, 435, 438, 576, 624
fiʿl-i māżī95, 97, 100, 105, 145, 150, 153, 175, 231, 249, 302, 310, 311, 313, 322, 360, 400, 407, 409, 622, 666
fiʿl-i māżī-i menfī..... 320
fiʿl-i māżī-i müfred-i ġāʾib 99, 302, 331
fiʿl-i mażī-i müṣbet.....115, 302
fiʿl-i mużāriʿ150, 178, 305, 307, 308, 321, 322, 326, 397, 552, 641
fiʿl-i mużāriʿ-i menfī 307
fiʿl-i mużāriʿ-i cemʿ 347
fiʿl-i mużāriʿ-i cemʿ-i ġāʾib..... 350
fiʿl-i mużāriʿ-i menfī 158, 346, 525, 554
fiʿl-i mużāriʿ-i muḫāṭab..... 333
fiʿl-i mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfī..... 333
fiʿl-i mużāriʿ-i mütekellim-i vaḥde 151, 322
fiʿl-i nehy.....372, 375
fiʿl-i nehy-i cemʿ-i müẕekker..... 321
ḫā-i muʿceme 98, 300
hā-i resmiyye.....363, 667
hā-i sākine..... 562
hā-i meftūḥa 449
ḫā-i muʿceme 649
ḫā-i muʿceme156, 160, 237, 301, 331, 403, 412, 449, 658
ḥā-i mühmele.....100, 138, 303, 375
hā-i resmī . 148, 168, 228, 235, 308, 310, 320, 322
hā-i resmiyye98, 150, 157, 235, 300, 307, 343, 364, 423, 594
hā-i sākine.....233, 572, 605
ḥarf-i muṣāḥabet..... 127, 135, 298
ḥarf-i şarṭ..... 341
ḥarf-i taʿlīl..... 304
ḥarf-i ḫiṭāb..... 351
ḥarf-i istiʿlā 314
ḥarf-i muṣāḥabet..... 128, 135, 298
ḥarf-i nefy 150, 322, 330, 364, 650
ḥarf-i nidā.....325, 339, 417, 419
ḥarf-i ṣıla98, 100, 120, 127, 128, 135, 137, 138, 145, 232, 235, 259, 298, 300, 302, 303, 305, 307, 336, 346, 347, 348, 349, 362, 415, 550, 551, 579, 667
ḥarf-i şarṭ114, 142, 222, 332, 334, 341, 362, 376, 397
ḥarf-i taḫṣīṣ104, 128, 135, 144, 298, 304, 312, 327, 348, 579
ḥarf-i taḫẓīr 430
ḥarf-i taʿlīl.....415, 438, 554, 599, 626

ḥarf-i tenbīh..... 608
ḥarf-i tevḳīt 352, 364, 554
*ḥarf-i ẓarf*127, 135, 153, 232, 298, 304, 308, 319, 360, 550, 602, 666
ḥaẕf.....150, 249, 435, 629
hemze 552
hemze-i maḥdūde 563
ḫiṭāb..... 554
intihā..... 626
iskān 249, 435
ism.....153, 333, 343, 641
ism-i fāʿil104, 144, 155, 215, 233, 309, 312, 321, 323, 583, 634
ism-i fāʿili..... 230
ism-i fāʿil-i muḫaffef..... 635
ism-i istifhām 551
ism-i işāret 305, 306, 307, 330, 526, 550
ism-i işāret-i baʿīd135, 136, 230, 298, 326, 331, 363, 590
ism-i işāret-i ḳarīb 135, 136, 230, 298, 578
ism-i maṣdar225, 325, 336, 349, 372, 404, 420, 550
ism-i mefʿūl 237, 301, 304, 602
ism-i mekān..... 413
istifhām-ı inkārī..... 591
istifhāmī muṭażammın 570
iżāfet.....581, 601
kāf-ı Fārsī 97, 105, 111, 114, 125, 142, 148, 150, 151, 155, 157, 158, 175, 218, 227, 238, 249, 254, 259, 262, 285, 305, 307, 309, 313, 316, 318, 320, 321, 325, 327, 328, 329, 330, 335, 337, 343, 350, 354, 355, 377, 384, 398, 400, 404, 409, 423, 430, 432, 433, 437, 438, 525, 542, 548, 550, 561, 562, 563, 566, 569, 571, 587, 594, 596, 603, 605, 607, 610, 614, 615, 616, 619, 630, 645, 647, 668
kāf-ı ʿArābī 100, 105, 138, 155, 158, 227, 235, 303, 304, 306, 313, 318, 322, 331, 345, 346, 354, 381, 403, 404, 414, 433, 438, 447, 449, 459, 535, 542, 550, 553, 554, 557, 566, 571, 576, 586, 596, 599, 603, 605, 615, 630, 642, 650, 653, 667
kāf-ı ʿArabiyye..... 535
kāf-ıʿArabīy 238
kelime-i taḥassür 447
kināye 558, 560
kināyet 124, 132, 178, 414, 416, 541, 575, 592, 596, 598, 612, 614, 619, 621, 624, 625, 644, 648, 651, 652, 654
maḳām-ı taʿlīl.....583, 597
maṣādır-ı mürekkebe 366
maṣādır-ı mürekkebe 348, 370
maṣdar 348, 361, 423, 424, 569, 666
maṣdar-ı dālī-i yāʾī..... 323
maṣdar-ı dālī 323
maṣdar-ı dālī-i nūnī..... 323
maṣdar-ı dālī-i yāī..... 323
maṣdar-ı dālī-i elifī 323
maṣdar-ı dālī-i nūnī 323
maṣdar-ı dālī-i rāī 323
maṣdar-ı dālī-i rāʾī..... 323
maṣdar-ı dālī-i vāvī..... 323
maṣdar-ı dālīü'l-fī.....249, 435
maṣdar-ı Ferʿi..... 576
maṣdar-ı rālī-i yāī 360, 666
maṣdar-ı tāī-i ḫāī..... 323
maṣdar-ı tāī-i sīnī.....323,324
maṣdar-ı tāī-i fāī 323
maṣdar-ı tāī-i şīnī..... 323
maṣdar-ı tāʾī..... 323
maṣdariyye 335, 336, 345, 449
maṣdariyyet125, 150, 232, 363, 375, 379, 381, 398, 402, 403, 409, 413, 423, 437, 446, 449, 455, 548, 550, 552, 565, 573, 607, 644, 647, 651, 667, 668
māżī-i menfī 115, 302
māżī-i menḳūl111, 133, 158, 160, 230, 237, 301, 306, 316, 320, 321, 415
Māżī-i menḳūl 237
māżī-i menḳūl-i mütekellim-i maaʿ'l –ġayr.... 319
māżī-i menḳūl-i mütekellim-i maaʿ'l-ġayr..... 318, 320
māżī-i muḫāṭab..... 332
māżīʿ 177, 635
mażmūn 423, 455
mefʿūl 259, 304
mefʿūlün bih.....98, 300
mevṣūf115, 156, 160, 237, 249, 301, 331, 343, 347, 348, 353, 369, 394, 459, 471, 503, 544, 577, 624, 643, 656
mīm-i nāfiye.....150, 369
mīm-i sākine..... 582
muḫaffef.....601, 607, 635, 651
muṣāḥabet 351
mużāf114, 160, 310, 334, 351, 353, 375, 379, 503, 545, 599, 643
mużāfun ileyh114, 310, 334, 351, 353, 379, 545, 599
mużāfun-ileyh 310
mużāriʿ335, 337, 344, 354, 563, 602, 603, 624, 647
mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfī 610
mużāriʿ-i müteʿaddī-i menfī..... 645
mużāriʿ-i menfī 340, 341, 599
mużāriʿ-i muḫāṭab114, 142, 152, 155, 222, 323, 332, 341, 354, 362, 376, 377, 397, 406, 570, 603, 605, 616, 644
mużāriʿ-i muḫāṭab-ı menfī.....249, 435
müfāʿale.....233, 583
müşābih.....72, 387
müşārün-ileyh112, 306, 307, 315, 317, 326, 331, 363, 550, 578
müżāfün-ileyh 112, 317
naṣṣār vezni..... 615
nefs-i mütekellim-i 227
nefs-i mütekellim-i maʿa'l-ġayr żamīri..... 318
nehy-i ḫāżır150, 233, 262, 289, 332, 334, 337, 351, 355, 360, 364, 369, 404, 423, 528, 553, 554, 557, 596, 601, 602, 603, 606, 607, 650, 666

nisbet 500, 622
nūn-ı nāfiye 328
nūn-ı meftūḥa 320
nūn-ı müşeddede 306
nūn-ı sākine 323
nūn-ı te'kīd 155, 319
nūr vezni 592
ʿArabī 164, 248
ʿaṭf-ı tefsīr 318, 594
ʿaṭf-ı tefsīrī 305, 306
ʿaṭşān vezni 403
ʿilm vezni 176, 631
rā-i mażmūme 347
selḫ-i yeslaḫ 413
ṣıfat 156, 160, 249, 331, 343, 347, 348, 353, 360, 369, 394, 459, 503, 544, 577, 624, 643, 656, 666
ṣıfat-ı bed 330
ṣıfat-ı müşebbehe 154, 157, 308, 315, 326, 341, 345, 353, 354, 403
şāẕẕ 249, 435
şīn-i maṣdariyye 420
şīn-i meftūḥa 284, 301
şīn-i żamīr 100, 111, 145, 302, 314, 316, 326, 397, 420, 538, 543, 545
şīn-i żāmīr 222
şükrān vezni 622
taḫfīf 150, 233, 628, 629
taḥḳīḳ 645
tā-i ḫiṭāb 566, 609
tā-i meftūḥa 323
taʿẓīm 626
teʾkīd 474, 528, 560, 597, 657
teʾkīd-i nisbet 309
terkīb-i izāfī 103, 105, 106, 111, 112, 114, 124, 146, 235, 310, 312, 313, 315, 316, 317, 320, 321, 322, 334, 351, 360, 369, 375, 379, 382, 394, 400, 500, 503, 545, 581, 594, 599, 615, 657, 666, 667
terkīb-i mezcī 160, 471, 503, 577, 643
Terkīb-i tavṣīfī 237
terkīb-i tavṣīfī 111, 115, 120, 156, 157, 249, 301, 315, 321, 327, 331, 343, 347, 348, 353, 355, 360, 368, 369, 382, 394, 413, 459, 471, 500, 503, 535, 544, 551, 553, 564, 574, 577, 580, 624, 656, 666, 667
teşniye 105, 313
teşbīh 71, 72, 73, 147, 152, 254, 335, 355, 356, 387, 401, 411, 413, 535, 536, 545, 552, 623, 650
vaḥdet 413, 550, 571, 614, 634
vaṣf-ı terkīb 379
vaṣf-ı terkībī 104, 120, 125, 144, 151, 156, 160, 227, 232, 235, 312, 318, 322, 326, 328, 330, 331, 334, 341, 345, 347, 349, 351, 358, 359, 360, 375, 378, 381, 383, 384, 385, 393, 396, 398, 403, 409, 413, 437, 446, 449, 455, 472, 537, 542, 550, 564, 593, 594, 624, 634, 635, 644, 651, 666, 667, 668
Vaṣf-ı terkībī 144
vāv-ı aṣliyye 235, 342
vāv-ı nisbet 155, 319
vāv-ı resmī 98, 156, 160, 235, 254, 300, 306, 329, 331, 342
yā-ı maṣdariyyet 158, 473
yā-i aṣliyye 153, 222, 307, 360, 397, 581, 666
yā-i maṣdariyye 449
yā-i vaḥdet 115, 237, 249, 284, 301, 343, 405
yā-i vaḥdete 551
yā-i zāʾi 158, 172, 379
yā-i zāʾide 159, 648
żamīr 103, 123, 146, 312, 416, 419, 457, 579, 586, 632, 643
żamīr-i (11) ġāʾib-i munfaṣıl 232
żamīr-i ġāib 103, 124, 146, 312
żamīr-i ġāʾib 301
ẓamīr-i ġāʾib 325
żamīr-i ġāʾib-i munfaṣıl 111, 123, 174, 259, 304, 308, 311, 316, 330
żamīr-i ġāʾib-i muttaṣıl 311
żamīr-i ġāʾib-i müfred 331
żamīr-i munfaṣıl 304
ẓamīr-i munfaṣıl 259, 346
żamīr-i muttaṣıl 98, 105, 108, 206, 300, 313, 314, 317
zāʾid 430, 431, 550, 552, 657
zaʾide 581
zāʾide 600
ẓarf 423
ẓarfiyyet 333, 607

SONUÇ

Bu çalışmayla, XIX. yüzyıl şâiri Ali Behcet'in *Nüzhetü'l-İhvân* isimli *Pend-nâme-i Attâr* şerhi transkripsiyonlu olarak günümüz Latin harflerine aktarılmıştır. Klasik Türk edebiyatında *Pend-nâme-i Attâr* şerh ve tercümeleri literatürünün araştırıldığı birinci bölümden hareketle Attâr'a aidiyeti kesin olmayan *Pend-nâme'ye* duyulan ilgi ve alakanın her dönem devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Şârih ve mütercimlerin söz konusu eserin Attâr'a aidiyeti konusunu tartışmadıkları bunun ötesinde eserin verdiği mesaja odaklandıkları ve yaptıkları şerh ve tercüme faaliyetleri ile eserin eğitici yönüne odaklandıkları tespit edilmiştir.

Pendnâme'ye yazılan mensur şerhlerden biri olan *Nüzhetü'l-İhvân'ın* şârihinin ve Klasik Türk edebiyatında Ali Behcet isimli müeliflerin tartışıldığı ikinci bölümde metinde verilen bilgilerden ve şârihe ait olduğu düşünülen iki eserden (*Mahzenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr, Tercüme-i Aşk-nâme*) hareketle Ali Behcet'in XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve eserini de bu dönemde kaleme aldığı sonucuna varılmıştır. Unkapanı Emir Buhârî Tekkesi postnişîni Şeyh Mehmet Rıfkı Efendi'nin (ö. 1855) torunu olduğu düşünülen Ali Behcet'in hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir.

Nüzhetü'l-İhvân'ın konusu, dîbâcesi, kaleme alınma sebebi, yazılış tarihi ve esere takriz yazan Muhyiddin Mahvî Efendi'nin hayatının incelendiği üçüncü bölümde eserde verilen bilgilerin herhangi bir biyografik ve bibliyografik kaynakta ismine tesadüf edilmeyen şârih hakkında ipucu olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Nüzhetü'l-İhvân'ın şekil, muhteva, dil ve üslup özelliklerinin incelendiği dördüncü bölümde klasik şerh metinlerinde kullanılan yöntemin bu eserde de kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Didaktik ve sade bir üslubun kullanıldığı eserde kaynak metnin gramer ve dil bilgisi yönünden açıklanmasına yoğunlaşıldığı tespit edilmiştir. Ali Behcet'in bireysel üslubunun ortaya konması eserlerinin ayrıntılı bir mukayeseyle incelenmesi ve benzeri çağdaş ürünlerle karşılaştırılmasıyla mümkün olacaktır.

Ali Behcet'in şerh yönteminin incelendiği beşinci bölümde XIX. yüzyılda Klasik Türk edebiyatı şerh usulünde farklılığın olmadığı, şârihin eseri kaleme alma sebebinin (sebeb-i telif) kullandığı şerh tekniğini belirlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Nüzhetü'l-İhvân'ın bir diğer *Pend-nâme* şerhi olan *Berg-i Dervişân* ile biçim ve içerik olarak karşılaştırıldığı altıncı bölümde her iki şerh metninde kullanılan yöntemlerin

büyük farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Şârihlerin *Pend-nâme'yi;* Attâr'ın itibarından istifade etmek, öğrencilere Farsça öğretmek ve en önemlisi insanlara nasihat etmek amacıyla tercih ettikleri ve üsluplarını, şerh yöntemlerini belirleyen büyük etkenin bu sebepler olduğu kanaatine varılmıştır.

Nüsha tanıtımının yapıldığı yedinci bölümde çalışılan nüsha üzerinde bulunan her bilgi tartışılmış ve nüshanın imla özellikleri incelenmiştir. Bu araştırmalar neticesinde söz konusu nüshanın müellif hattı olma ihtimalinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca özellikle eklerde görülen tutarsız yazımların dönem itibariyle yazım birliğinin olmadığını göstermiş ve müelliflerin amacının sesi kaydetmek olduğu düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

Nüzhetü'l-İhvân metninin ilmî transkripsiyon sistemiyle Latinize edildiği sekizinci bölüm ve gramer sözlüğü, şerh sözlüğü ve özel terimler dizininin oluşturduğu dokuzuncu bölüm çalışmanın en önemli bölümlerini oluşturmaktadır. Bu çalışma neticesine şerh metinlerinin dönemin dili, kültürü, inancı, geleneği, batıl inancı, siyasi atmosferi gibi konularda zengin malzemeler barındırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

EXTENDED SUMMARY

In Turkish culture, the tradition of advising the prototype of which is found in proverbs has changed according to the accepted religions and cultures with which one interacts and has developed under the influence of Arabic and Persian literature with the adoption of Islam by the Turks. The classics of this literature were first brought to the Turkish language with translations and commentaries, and after a certain period, copyright works were written with the maturation of the Turkish language. *Pend-nâme*, one of the classical works of Persian literature that are taken as an example in the field of commentary and translation, has been brought to the Turkish language primarily through translation. With the commentaries made afterward, the rich content of the work in question was explained by blending it with the elements of the Turkish language and culture, and thus these works were presented to the service of the Turkish-speaking reader. *Pend-nâme* translations have been found since the XV century; since the XVI century, it is seen that the interest in *Pend-nâme* commentaries has intensified. Among the *Pend-nâme* commentaries and translation works that are continuing today, one of the works described as "interpreting with commentary appearance" that incorporates both activities are the work called *Nuzhetu'l-Ikhvân* written by Ali Behcet in the XIX century.

What is known about the biography of Ali Behcet, whose life cannot be found in the sources, consists of the information that can be accessed from the clues in the work. Based on the presentation of *Nuzhetu'l-Ikhvân* to Abdülhamid II. Khan and the completion date of 30 May 1871 (10 Rebiu'l-ûlâ Sene 1388 p. 268a), it is known that Ali Behcet was alive in the second half of the XIX century. If the commentator wrote *Nuzhetu'l-Ikhwan* at the age of thirty, it is necessary to concentrate on the possibility that he was born in the first half of the XIX century as his date of birth. *Nuzhetu'l-Ikhvân* was compared with two works recorded in the name of Ali Behcet in the library where the copy was found in terms of content and form and it was concluded that three of them belonged to the same author. For this reason, the information in all three works about the life of the poet was combined and it was concluded that the person sought was Ali Behcet, the grandson of Sheikh Mehmet Rıfkı Efendi (d. 1855), the postmaster of the Unkapanı Emir Buhârî Tekke'. The only known copy of the *Nuzhetu'l-Ikhvân* was obtained and from the revisions and dates on the copy, the possibility that this copy was the author's copy or especially a copy that Ali Behcet checked and approved was emphasized. The number of pages of *Nuzhetu'l-Ikhvân*,

which is registered in the OE_Yz_0294 of the Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library, Manuscripts Collection, is 262 and each page consists of 17 lines.

With this study, the commentary of the XIX century poet Ali Behcet on *Pend-nâme-i Attâr* titled *Nuzhetu'l-Ikhvân* was transcribed into today's Latin letters. In the study, the annotated couplets were copied from the original copy and their transcription readings were added to the text. The purpose of copying the original text is to ensure that the judgments given in the study are based on solid texts and to produce a study that is suitable for researchers to check. It should not be forgotten that if the judgments given in scientific studies are not based on solid texts, it is destined that ideas based on wrong, incomplete, or different translations will be destroyed in the face of justified criticisms (Kaplan, 2007, p. 202). It was deemed appropriate to show the way *Pend-nâme*, which is a Persian text, was written in the commentary text written in the XIX century and to copy the original parts and transfer them to the study to avoid making mistakes when writing letters and words, even if it was inadvertent. *Nuzhetu'l-Ikhvân* is a text rich in explanations of grammatical elements that are often seen in classical commentaries. However, Ali Behcet concentrated on the world of meaning of words where he saw a small need. In the commentaries, the text to be commented on is given first and then the text is annotated. In general, two methods have been used in this regard: In the first, the commentator first lists the dictionary meaning, grammatical structure, etc. of the words in the commented text, and then says the actual meaning in the text. In the second procedure, the meaning of the text that is directly commented on without any emphasis on the explicit characteristics of the text listed above is emphasized (Erdoğan, 1997, s. 3). Ali Behcet used the first method in *Nuzhetu'l-Ikhvân*. This method is more detailed and comprehensive.

Commentary texts are rich sources that give information about many cultural, philological, political, religious, folkloric, etc. features of the age in which they were written with their content and form features. The methods and topics concentrated in the texts may vary according to the reasons for writing the works of the poets. Although a tradition whose boundaries are drawn in classical Turkish literature is mentioned, the characteristics of the material processed in the commentaries and the method of processing this material may vary from person to person. Ali Behcet wrote his work to help students who are just starting to learn Persian (ikhvân) in learning this language. For this reason, the material covered in *Nuzhetu'l-Ikhvân* is mostly about the etymological explanation of words, Persian grammar, and grammatical rules. During the study, efforts were made to examine *Nuzhetu'l-Ikhvân*, which is especially rich in terms of grammatical terms, with

scientific methods by the material it contains. For this purpose, after the text was transferred to Latin letters by scientific transcription method, the subject, religion, reason, and date of writing of the work were evaluated based on the work. Under the title of *Nuzhetu'l-Ikhvân's* Shape, Content, Language and Stylistic Features, the form and content of the work were examined, and the language and stylistic features were evaluated.

Under the title of Ali Behcet's Commentary Method, the material analysis constituting the interpretation method of the commentator was made under the headings of words, grammar, spelling information, sources used in the text, content, postscripts in the text of the commentary, and their functions and many sub-headings of these. Subsequently, a comparison was made with the method of commentary used and the date of its writing, *Berg-i Dervishân*, which was close to *Nuzhetu'l-Ikhvân*, in terms of form and content, and the place of *Nuzhetu'l-Ikhvân* in the tradition and the aspects that merged and differed with one of the works in which it was in the same class. Under the heading of copy introduction, the copy worked on is tried to be enlightened by introducing the reader in all aspects (copy advice, the possibility of being the author's line, changing the name of the sultan to whom the work is presented, parts added to the text later in the postscript, words changed, canceled sentences, words, couplets added between the lines or in the postscript when it is noticed by not inadvertently writing, explanations, canceled parts, corrections made to prevent possible error). In this section, the spelling features are also focused on, and the inconsistencies are brought up with examples from the source text.

After the text, a grammar dictionary, commentary dictionary, and index of special terms were prepared under the title of dictionaries and indexes and presented to the service of researchers. The grammar dictionary is composed of the poet's explanations of grammatical terms. The explanations written against the words in the commentary dictionary are the explanations made by Ali Behcet himself during the commentary. The index of special terms was again created based on the text. Throughout the study, tables were used to see the comparisons concretely. In terms of the reason for writing each commentary, the aspects in which it is concentrated and the materials it processes are different. Since *Nuzhetu'l-Ikhvân* is a grammatically oriented commentary, it has been concluded that a working model suitable for its material will be adopted and a more useful and scientific study will be produced in this way. In addition, throughout the article, it tried to comply with the warnings and limits drawn by Mr. Kortantamer in his article titled The Mistakes of the Young Literary Researcher (1993, p. 337-368) as much as possible. For this reason, some topics have been briefly touched upon in order not to repeat what has

been said before, and the extensive bibliography is included in the footnote. However, since each section was evaluated independently of the other, it could not be avoided to repeat some information about the topics discussed.

As a result, *Nuzhetu'l-Ikhvân*, which had not been transferred to Latin letters by the method of scientific transcription before and had not been the subject of any academic studies in terms of language and content, was brought to the world of science with this study. After the couplets of *Attâr's Pend-nâme* are given in the aforementioned work, the Turkish equivalents of the words are given, and the focus is on grammar and grammar. *Nuzhetu'l-Ikhvân* Classical Turkish literature, in which Ali Behcet felt the need to make commentaries where he deemed necessary, has historical importance in terms of showing the point where the tradition of commentary developed and transformed in the XIX century. While preparing the thesis, taking into account the content of *Nuzhetu'l-Ikhvân*, first of all, the correct determination of the material was made, then the material was classified according to the purpose of the research and the most appropriate method according to the content was tried to be applied to the text. When giving examples, examples with representative values were preferred. The evaluations made and the opinions put forward were tried to be presented by the methods of science and with evidence that can be checked by everyone.

Throughout the study, care was taken to ensure that the work was delivered to the interlocutor most easy by considering the relationship between the past, future, and present time, that the sentences were formed in a clear, clear, and short way and that people from all walks of life could understand them. In addition, the most criticized issues of academic studies such as "disconnection from life, not addressing the people of the age, the fact that the style is closed, the fact that what is wanted to be said is not fully understood, the weakness of the relationship of the work in question with today, the fact that the study consists entirely of information transfer and that the researcher's evaluations are not included in the work, that is, the pen is not felt", were kept in mind and care was taken not to repeat the errors in question.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Ak, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin I.* Uludağ Üniversitesi Basımevi. (187-195)

Akar, M. (2017). *Su Kasidesi Şerhi.* (8. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Akbayar, N. & Kahraman, S.A. (1996). *Sicill-i Osmanî, Mehmed Süreyya*. C. II.Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akkuş, M. & Yılmaz, A. (2015), *Sefîne-i Evliyâ-2, Osmânzâde Hüseyin Vassâf* . Kitabevi Yayınları.

Aksoy, Ö.A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2- Deyimler Sözlüğü.* İnkılâp Yayınları.

Aktaş, Ş. (1993). *Edebiyatta Üslup ve Problemleri.* Akçağ Yayınları.

Altaytaş, M. & Yiğit, E.H. (2012). *Mehmet Murad Nakşibendî, Pend-nâme-i Attâr Şerhi, Kitab-ı Mâ-Hazar, Şerh-i Alâ Pend-i Attâr.* Büyüyenay Yayınları.

Altun, K. (2004). *Edirneli Nazmî Pend-nâme-i Nazmî (Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr) İnceleme-Metin-Sözlük.* Laçin Yayınları.

Arslan, M. (2004). *Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'anüvis Esad Efendi'nin Pend-nâmesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 4.

Bilgin, A. A. (1998). *Emre, Terceme-i Pend-nâme-i ʿAttâr.* Enderun Kitabevi.

Bulut, A. (2015). *Belâgat Terimleri Sözlüğü.* M.Ü İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:355.

Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 2. Baskı, Kitabevi Yayınları.

Çelebioğlu, Â. (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, Araştırma - İnceleme Dizisi*. MEB Yayınları.

Çetindağ, Y. (2013). *Pendname - Feridüddin Attar.* Etkileşim Yayınları.

Çetişli, İ. (2008). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Akçağ Yayınları.

Çınarcı, M.N. (2019). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ (İnceleme-Metin),Şeyhülislam Ārif Hikmet Bey.* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64059,seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresipdf.pdf?0

Dimyâtî (h.111). el-Metcerü'r-râbih, Beyrut, Dârü'l-Erkam.

Doğan, M. N. (2002). *Eski Şiirin Bahçesinde*. Ötüken Neşriyat.

Erdem, S. (1994). *Râmiz ve Ādâb-ı Zurafâ'sı (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

el-Aclûnî. (1997). *Keşfü'l-Hafâ ve Mûzile'l-İlbâs Amma İştehere mine'l-Ehâdîsi alâ-Elsineti'n-Nâs*, Hzl. Şeyh Muhammed Abdülaziz El-Hâlidî, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

el-Elbânî (1992). *Silsiletü'l-Ehâdîsü'z-Za'îfe ve'l-Mevzû'a*, Riyad, Mektebetü'l-Ma'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzî.

el-Elbânî (1982). *Za'îfü'l-Câmi*, Beyrut, Mektebü'l-İslâmî.

Ergun, S. N. (1936), *Türk Şairleri 1-2-3*, Bozkurt Basımevi.

Es-Sübkî, (1964-76). Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ, Nşr.: Mahmûd M. et-Tanâhî-Abdulfettâh M. el-Hulv), Kahire.

ez-Zehebî (1989). Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-a'lâm, Thk.: Ömer Abdüsselam Tedmuri, Beyrut, Dârû'l-Kitâbi'l-Arabi.

Gençosman, M.N. (2014). *Pendnâme*, Feridüddin Attar. Ataç Yayınları.

Gölpınarlı, A. (2019). *Mantık Al-Tayr, Feridüddin Attâr* (XII. Basım).Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gülensoy, T. (2015). *Türkçe El Kitabı* (7. Baskı). Akçağ Yayınları.

Kaplan, M. (2007). *Kültür ve Dil*. Dergâh Yayınları.

Kaplan, M. (2008). *Hayriyye-i Nâbî*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Kara, İ (2021). *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz, Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not* (6. Baskı). Dergâh Yayınları.

Karabey, T. & Atalay, M. (2017). Ahmed Cevdet Paşa-Belâgat-ı Osmâniye (2. Baskı). Akçağ Yayınları.

Karaismailoğlu, A. (2009). *Pend-i Attâr (Pend-nâme) -Farsça Metin ve Çeviri-* Akçağ Yayınları.

Kortantamer, T. (1992). *Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi.* 1. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu. İLESAM.

Kortantamer, T. (1993). Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları, *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. VII (Amil Çelebioğlu Armağanı), s. 337-368.

Kortantamer, T. (2002). *Kuruluştan Tanzimata Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi,* Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C.11, s. 605-621

Koşik, H.S. (2021). *Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr, Âlî (Mehmed bin Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hasenî) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım).* DBY Yayınları.

Küçük, S. (2015). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Levend, A.S. (2018). *Divan Edebiyatı – Kelimeler ve Remizler-Mazmunlar ve Mefhumlar*, 4. Baskı, Dergâh Yayınları.

Mahmud Kemal İnal (1969). *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi.

Mermutlu, M.S. (2012). *Diyarbekirli Ahmed Mürşidî Pendnâme*, Büyüyenay Yayınları.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgeseli 1908-1925 Sırâtımüstakîm Mecmuası 2. Cilt. Bağcılar Belediyesi.

https://www.bagcilar.bel.tr/Files/eKitap/Siratimustakim/siratimustakim2/siratimustakim2/assets/basic-html/page1.html

Mucahidi, M. (1996). *Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s.)*, Abdülbaki Gölpınarlı. Ensariyan Yayınları.

Oğraş, R. (2018). *Bağçe-i Safâ-Endûz, Es'ad Mehmed Efendi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Okay, M.Orhan (2009). Poetika Dersleri (3. Baskı). Hece Yayınları.

Orak, K. Y. (2013). *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*. Kitabevi Yayınları.

Öztürk, F. (2018). *Tezkire-i Silâhdâr-zâde, Defter Emini Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58902,tezkire-i-silahdar-zadepdf.pdf?0

Özünlü, Ünsal (2015). *"Deyiş Türlerine Yeniden Bir Bakış"*, XI. Uluslararası Dil - Yazın - Deyişbilim Sempozyumu (Gönüllülük ve Hoşgörü), 13-14 Ekim 2011, Sakarya Üniversitesi, (ed.) İlyas Öztürk - Filiz Şan - Elif Akkan - S. Kürşad Koca - Şaban Köktürk, Sakarya, C. II, s. 415-433.

Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları.

Sâgânî, El-Hasan bin Muhammed (h. 1405). Mevzû'âtü's-Sâgânî, 1. Baskı, Thk.: Abdullâh el-Kadi, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınevi.

Saraç, M.A.Y. (2016), *Osmanlı Müellifleri 1-2-3*, Bursalı Mehmed Tahir. TÜBA Yayınları.

Saraç, M.A.Y. (2019). *Klasik Edebiyat Bilgisi, Belâgat ve Biçim-Ölçü-Kafiye*.Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tokatlı, Ü. (1996). *Pîr Mehmed b. Evrenos b. Nûreddin Za'îfî, Kitab-ı Bostân-ı Nasâyih*. Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Toklu, O. (2003). *Şiir Dili ve Çevirisi*. Akçağ Yayınları.

Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü.* Ötüken Yayınları.

Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü.* Kabalcı Yayınları

Yanık, N. H., Kılıçlı, M. & Çögenli, M. S. (2017). *Hatîb el-Kazvînî, Kur'ân'ın eşsiz belâgatı: Telhîs ve tercümesi*. Huzur Yayın Dağıtım Pazarlama.

TEZLER

Aksaraylı, Zeynep Atiye (2013). *Bir 19. yy. (h. 1257) Metni Olan Ma-Hazar'ın Dil İncelemesi (İmlâ, Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi Özellikleri İncelemesi-Metin* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balcı, A. (2011). *Nâilî'nin Kenz-i Nesâyih Adlı Eseri ve Nasihat Geleneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balcı, M. (2013). *İslâm Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Canpolat, H. (2006). *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çakıroğlu, T. O. (2012). *İsmail Hakkı Bursevî'nin "Şerh-i Pend-i Attâr" (Attâr'ın Pend-nâmesi'nin Açıklaması) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Attâr'ın Pend-nâme'si ile Karşılaştırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, A. (2005). *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Farsça Öğretimi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel, F. (2019). *Hulûsî Vesiletü'l-Merâm* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Duru, R. (1998). *İsmail Hakkı El-Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attar'ı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdem, M. (1994). *Bursalı Tâlib ve Divanı, Tenkidli Metin ve İnceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdem, M.D. (2005). *Kitâb-ı Kıssanâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması (Süleymânnâme 74. Cilt)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erkan, A. (2010). *Mâ-Hazâr Adlı Pend-nâme Şerhinin Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ertuğrul, M. (2017). *Pend-nâme Şerhi Nüzhetü'l-İhvân'a Göre Pend-i Attâr'da Tasavvufî Kavramlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gökkaya, R. (2020). *İsmet Efendi'nin Tuhfetü'l-İsmet İsimli Pend-nâme Şerhi [İnceleme-Tenkitli Metin-Şerh Sözlüğü].* [Hazırlanmakta olan doktora tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp [Erişim: 22.10.2021]

Kamçı, M. (2019). *Feridüddîn Attâr'ın Pend-nâmesi'nin Abdurrahmân Abdî Paşa Şerhi: Müfîd (35^{a} -105^{a} Varakları Arası İnceleme-Metin)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karacan, B. (2015). *Abdurrahmân Abdî Paşa'nın "Müfîd" Adlı Eseri (1-35a Varakları Arası İnceleme-Metin)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karpınar, B. (1999). Ahmed Mürşidi'nin Pend-nâme'sinin (ilk 5094 beyti) Tenkitli Çeviri Yazısı ve Metni [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keyik, S.E. (2001). *XVI. Yüzyıl Sanatçılarından Şem'î'nin "Şerh-i Pend-nâme"si* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kocaer, S. (2009). *Pend-nâme-i Azmî'nin Osmanlı Nasihatnâme Geleneğindeki Yeri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mermutlu, M. S. (1996). *Ahmed Mürşidî'nin Pend-nâmesi (Tenkitli Metin)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Miyasoğlu, O.E. (2011). *Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâyih (Metin-İnceleme)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Onat, T. (1998). *Şerh-i Pend-i Attar (İnceleme-Metin)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Paksoy, K. (2012). *"Bursevî İsmâil Hakkı Şerh-i Pend-i Attâr (İnceleme-Metin-Sözlük)"* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarı, M. (2016). *Na'tî'nin Pend-i Attâr Şerhi (Vr. 1b-36a) (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Temiz, E. (2020). *Bir Tasavvuf Klasiği Olarak Attar'ın Pendname Adlı Eseri ve Tuhfetü'l-İsmet Şerhi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tulum, M. (1978). *Ki'li Birleşik Cümle*, *Basılmamış Doçentlik Tezi*. İstanbul.

Ün, C. (2007). *Kilisli Mustafa Rûhî Efendi'nin Rûhu'ş-Şurûh'u* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MAKALELER

Akar, A. (2002). Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Dili. *Türkler Ansiklopedisi, C*, *7*, 609-616.

Akçay, G. (2018). Tasavvuf ve Ahlak Eğitiminde Kullanılan Edebî Metinlerde Anlatım Teknikleri : Pend-nâme Şerhleri Örneği. *Journal of Turkish Studies*, 13(20), 15-30.

Beyzadeoğlu, S. (2005). Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimler. *İlmî Araştırmalar*, 19, 23-33.

Delice, G. (2016). Pend-nâme-i Askerî. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(3), 113-128. Doi Number: 10.20322/lt.91723

Efe, Z. (2019). 16. Yüzyıl Divan Şairi Hâtemî ve Dîvânçesi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* 8(20), 114-150. http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut308

Erdoğan M. (1997). Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 286-293.

Kaplan, M. (1992). Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3.

Kaplan, M. (2001). Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9.

Kaplan, M. (2012). Diyarbakırlı Emîrî ve Nasihat-Nâmesi. *Uluslararası Sosyal Arastırmalar Dergisi*, 5(22), 72-84.

Kartal, A. (2007). Pend-nâme ve Gülistân ile Kitâb-ı Bostân-ı Nesâyih Mukayesesi, *Arayışlar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-*, 9(17), 113-142.

Kartal, A. (2008). Anadolu Selçuklu Devleti döneminde dil ve edebiyat. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 95-168.

Levend, A.S. (1964). Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 11, 89-115.

Olgun, İ. (1972). Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten,* 20, 153-172.

Paker, S. (2009). Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak. *Journal of Turkish Studies,* 33(II), 89-110.

Türkoğlu S. (2018). Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attar'ın Manzum Tercümeleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzü'r-Rızâ'sı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Nisan 22(Özel Sayı), 671-692.

Ünal, V. (2016). Ferîdüddin Attâr'ın Pendnâme'sinde Din ve Toplum. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 8*(1), 271-288.

Yıldız, A. (2002). İbrahim Gülşenî'nin "Pend-nâme"si. *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI, 57-95.

Yıldız, Â. (2015). Şemseddin Sivasî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Pendnâme. *ERDEM,* 69, 101-112.

Yiğiterol, Ö.F. (2019). 18. Yüzyılda Yazılmış Bir Nasihat Kitabı: Levhnâme*. İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD),* 4(1), 100-122.

YAZMA VE BASMA ESERLER, TIPKIBASIM KAYNAKLAR

Ali b. Ahmed b. Ali Hasretî, Şerh-i Pend-nâme, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Isparta İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 32 Hk 1507/2.

Ali Behcet, Mahzenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Koleksiyonu, No: OE_Yz_0300.

Ali Behcet, Nüzhetü'l-İhvân, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Koleksiyonu, No: OE_Yz_0294.

Ali Behcet, Tercüme-i Aşk-nâme, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Koleksiyonu, No: HP_Osm_00170/01.

Elvan Çelebî, Terceme-i Pend-nâme-i Attâr, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 07 El 3002 (BY7267).

(Kütüphane kayıtlarında bu şekilde yazmakla birlikte katalog bilgisi hatalıdır. Söz konusu nüsha Emre'nin *Pendnâme* tercümesidir.)

Mecmû'a-i Nezâ'ir, Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. Or. Oct. 3652.

Murâdiye, Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu, Koleksiyon: Üniversite A 301/IV.

Mustafa Refî'a, Berg-i Dervîşân, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, No: 34 Ma 445.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Akün, Ö.F. (1994). Divan Edebiyatı. DİA, IX, 389-427.

Aybakan, B. (2010). Şâfiî. DİA, XXXVIII, 223-233.

Aydın, M. (2013). Zekeriyyâ. DİA, XLIV, 210-211.

Batuk, C. (2006). Nemrud. DİA, XXXII, 554-555.

Bedir, M. (2013). Züfer b. Hüzeyl. DİA, XLIV, 527-530.

Cebeci, L. (2001). İsrâfil. DİA, XXIII, 180-181.

DİA (1988). Abbas. DİA, I, 16-17.

Fayda, M. (1994). Ebû Bekir. DİA, X, 101-108.

Harman, Ö.F. (2003). Lût. DİA, XXVII, 227-229.

Harman, Ö.F. (2007). Nûh. DİA, XXXIII, 224-227.

Harman, Ö.F. (2013). Yûsuf. DİA, XLIV, 1-5.

Kahraman, A. (2012). Üslûp. DİA, XLII, 387-388.

Kaplan, M. (2002). Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler. Türkler Ansiklopedisi, 11, 791-799.

Kandemir, M.Y. (2005). Muhammed. DİA, XXX, 423-428.

Kırca, C. (1988). Âd. DİA, I, 333-334.

Komisyon. (1969). "Üslûpbilim". Meydan Larousse: Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, C. 12, 488.

Konukçu, E. (1992). Behrâm-ı Gûr. DİA, V, 356.

Özel, A. (2003). Mâlik b. Enes. DİA, XXVII, 506-513.

Pala, İskender (2006). Nemrûd. DİA, XXXII, 555-556.

Şahinoğlu, M.N. (1994). Attâr, Ferîdüddin. DİA, IV, 95-98.

Ritter, H. (1979). Attâr. İslam Ansiklopedisi (MEB) (5. Baskı). C.2. Milli Eğitim Basımevi, 7-12.

Tayşi, M.S. (1995). Feyzullah Efendi, Seyyîd. DİA, XII, 527-528.

Topaloğlu, B. (1993). Dârüsselâm. DİA, VII, 377.

Topaloğlu, B. (1993). Sakar. DİA, , VII, 227-233.

Uzun, M.İ. (1996). Firavun. DİA, XXIII, 121-122.

Uzun, M.İ. (2003). Lût. DİA, XXVII, 229-230.

Uzunpostalcı, M. (1994). Ebû Hanîfe. X, 131-138.

Yavuz, Y.Ş. (1988). Adn. DİA, I, 390-391.

Yıldırım, N. (2008). Rüstem-i Zâl. DİA, XXXV, 294-295.

ONLİNE KAYNAKLAR

http://teis.yesevi.edu.tr/ [E.T.:28.10.2021]

https://islamansiklopedisi.org.tr/ [E.T.:28.10.2021]

http://www.aljomeh.org/ [E.T.:28.10.2021]

https://www.almaany.com/ [E.T.:28.10.2021]

https://www.daneshchi.ir/ [E.T.:28.10.2021]

https://www.dorar.net/ [E.T.:28.10.2021]

https://ganjoor.net/ [E.T.:28.10.2021]

https://al-maktaba.org/book [E.T.:28.10.2021]

http://www.kamus.yek.gov.tr/ [E.T.:28.10.2021]

https://kuran.diyanet.gov.tr/ [E.T.:28.10.2021]

http://teis.yesevi.edu.tr/arama [E.T.:28.10.2021]